

विंशति

॥ श्री ॥

श्रीपाञ्चरात्रान्तर्गता
श्रीपारमेश्वरसंहिता ॥

1:2

श्री. ए. वे. विद्यालक्ष्मीः
श्री गोविन्दाचार्यैः
लेखिता ।

ॐ ॥

(श्रीपरमेश्वरान्तर्गता

श्रीपरमेश्वरसंहिता ॥

SRI PĀRAMEŚVARA SAMHITĀ

श्रीरङ्गम् कुवळ्युडि शिङ्गमय्यङ्गारु पाठशाला-

श्रीपाञ्चरात्राध्यापकैः विद्वद्वरिष्ठैः

श्री. गोविन्दाचार्यैः

संस्कृता,

अनेकविधादर्शोद्दिभिः संयोजिता च ।

श्रीरङ्गम् कोदण्डरामसन्निधि एम्. आर्. विजयराघवय्यङ्गार्येण

त्रिशिरःपुरस्सकल्याणमुद्रालये

संमुख्य प्रकाशिता ।

विजय सिंहे

1953

यैकालीनेन
उद्योपतया

सुरक्ष

[१५ रूप्यणि]

मूल्यम्]

CONTENTS.

<p>1. उपोद्घातः 2. Preface. 3. विमानादिचिन्ताणि 4. Vimana Devata. 5. Dwara Avaranadi Devata. 6. विमानदेवताः I 7. द्वार-आवरणादि देवताः V 8. परस्नपनद्रव्यादयः VIII 9. अपरस्नपनद्रव्यादयः X 10. सहस्रफलशस्नपनम् 11. द्वादशाराधनादीनां कालनिर्णयः (23)</p>	<p>12. आधारशक्त्यादिपीठकहनप्रकारः (24) 13. स्वयंव्यक्तादिषु प्रातरिज्जादीनां प्रारम्भ- परमावधिकालनिर्णयः (26) 14. प्राणायामप्रकारः (27) 15. भूतशुद्धिप्रकारः (28) 16. करन्यासप्रकारः (29) 17. देहन्यासप्रकारः (30) 18. संहिताविषयानुक्रमणिका (1-63) 19. संहिता 20. शुद्ध्यादिपत्रम्</p>
---	--

Copies can be had of:—

Kodandaramar Sannidhi,

S. R. VIJAYARAGHAVA IYENGAR,

122, North Chitra Street,

Srirangam, (T. M. Ch.).

अथवा

पर्यंकालीन
इशोपतया

सुरक्ष

सि

श्री. उ. वे. विद्वांसः गोविन्दाचार्यस्वामिनः, श्रीरङ्गम् ।

॥ श्रीः ॥
॥ श्रीमते रामानुजय नमः ॥

उपोद्घातः

नमस्तकल कल्याणदायिने रत्नशायिने ।

यत्काक्षणलेशेन सर्वार्थास्सम्भवन्ति हि ॥

ये पुनः साक्षाद् इदं मन्मताः श्रीपाञ्चरात्रशास्त्रस्यापि अप्रामाण्यं जल्पन्ति-ते हि सिम्हानां-
श्वादि गजितरेव निजिता इति-न तान् प्रति वदामः ।

ये पुनः प्रामाणिक्यं तान् प्रति काचित् विप्रतिः । विदितमेव विप्रैः-भगवतः श्रियः परं
समाराधनं सन्मार्गसन्दर्शनाय केवलद्वयमिव श्री पाञ्चरात्रं वैश्वानराख्यं शास्त्रद्वयं उपलब्धमिति ।

तत्र च श्रीपाञ्चरात्रशास्त्रं भ्रमाविप्रलम्भ-प्रमादाशक्त्यादि दोषरहितेन परमकारुणिकेन भगवता
सङ्गदितं "पाञ्चरात्रं सर्वत्रैव प्रमाणं" इति कात्स्न्येन प्रमाणम् ।

तत्र शास्त्रं दिव्यं मुनिभाषितं पौरुषेयमेवेन त्रिविधं भवति । तेषु च "अतो दिव्यात्परतरं नास्ति
शास्त्रं मुनीश्वराः ॥" (ई-१-५३) इत्युक्तं सात्वत-पौष्कर-जयाख्यरूपं रत्नत्रयं श्रेष्ठं भवति ।

१. रत्नत्रये च-"सात्वतं पौष्करं चैव जयाख्यं तन्त्रमुत्तमं । रत्नत्रयमिति ख्यातं" (जया-१)
इति रत्नत्रयं निर्देशं मध्यतिवेशितम्,

२. साक्षात् भगवता ब्रह्मणे उपदिष्टत्वेन अनुवादरहितं पुरोवाचरूपम्,

३. सृष्टेरव्यवहितानन्तरकाल प्रवृत्तं च पौष्करतन्त्रं रत्नान्तरापेक्षया मध्यमगिरियं ज्येष्ठं भवति ।
प्रकृता पारमेश्वरसंदिता, "पौष्करार्थोपपादिका" इति मध्यमणिभूतं पौष्करार्थानुपादान्, निबि-
लाचार्यतारावतसेन अखिलाचार्यं रुचिरपरिगृहीतेन रत्नराजेन स्वाराधनकरणतयैः स्वीकृतत्वात् मध्यममपि रत्नं
भवति । "रत्नहारी च पार्थिवः" इति रत्नं हि राजपरिगृहीतम् ।

४. सेयं संहिता-शाण्डिल्येन-भगवता स्वस्मै लक्षग्रन्थात्मकतया-उपदिष्टेषु सारतमान् सङ्गर-
ग्रन्थैः षोडश सादृशैः" सनकाय उपदिष्टत्वेन-मुनिभाषितापि-"पौष्करार्थानुपादान्" इत्यादि-
आनुपूर्व्याः नारदेन क्षीरोद शायिने देवात् साक्षात् श्रुतत्वात् च दिव्या च भवति ।

इयं च संहिता ज्ञाननिराकार काण्डद्वयात्मिका । ज्ञानकाण्डश्च-इतः शतद्वयं वर्षपर्यन्तकालेन
जगत्यात्रा-नृसिम्हसूरिणा, "ज्ञानकाण्डस्य लुप्तत्वात्" इत्युक्तत्वात्-इदानीमनुपलब्धं क्रियाकाण्डेणपनया
विलिखितं शास्त्रावतार रूपं प्रामाण्याय विना सर्वं लुप्तं प्रतिभाति ।

ज्ञानकाण्डे यत्राप्यचिन्तितं उपलभ्यते यदि, प्रेषितं चेत् महान् उपकारो भवेत् । पुस्तकस्य सुरक्ष
प्रति श्रूयते । "अथ नया हते तत्रे" इति न्यायेन-विनष्टार्थं शरीरं इदं तन्त्रं -- "क्रियाकाण्डस्य
पुनश्चिन्तितम्" इति वदता नृसिम्हसूरिणा "अथ "भास्वरं सुदृढं मदन्" इत्यन्ते कर्मशेषसमापनप्रकारः
कोशेषु गलिताः देशान्तरेण नृसिम्हसूरिणा इति विलिखितत्वात्, च नृसिम्हसूरिणा मन्त्राध्याये कथञ्चिन्
अनन्यतया दर्शनाय ईदृशीं प्रति शिष्टांशेषु नृसिम्हसूरिणा मन्त्राध्याये कथञ्चिन्

पञ्चपकोशसहस्र सत्त्वैषि देवतादि प्रमादजनितानुद्वेष्टादि शोधने व्याख्यानं समानानुपूर्वीकं
रत्नत्रयं ईश्वरसंहिता, च परमं साक्षात् संकुर्वेत्।

इयं संहिता प्रतिपिपातुमिषितार्थं प्रतिपादने संहितान्तरापेक्षया परमं वैशद्यं आवाप्ति इति स्पष्टमेव
द्रष्टव्यम्। संहितायाः विषयः सङ्ग्रहः विषयसचिकायामेव सन्निहित इति कर्तव्यं लिख्यते।

अस्यां च संहितायां इतर संहितासु अदृश्यमानं, श्रीरङ्गनाथ दिव्यालयस्य सञ्जीवमय तनुत्वं,
निजिज्ये. कटान्देशादानीत गारुत्मत रत्नमयहार समर्पणं पूर्वेकं श्रीरङ्गनाथस्य तुलामासे सुवर्णरथोत्स
वादि च कृतवता, सुन्दरपाण्डयेनानुष्ठित तुलापुरुषारोह-द्विरण्यगर्भं पञ्चराव्यस्थापनादेकं चारुतरं जागर्ति।

सुदर्शन — नृसिम्ह — विष्टरयन्त्र रूपमहायन्त्र स्वरूप — नृपुष्टिक मन्त्रोच्चारपि कथनं परमं
मोदं आवहति। अत्र च प्राणायाम भूतशुद्धिन्यासमेव आधारशक्त्यादि पीठ, — आराधनकाल व्यव-
स्थान पट्टिकाः, दिव्यविमान प्राकारेषु स्थापित देवतास्थान सूचक चित्रे, सप्तचत्वारिंशत्सपनानां
प्रस्तापदिकं मातृकाचक्रञ्च यथामति प्रदर्शितानि।

अन्ये विषयाः अर्घ्यव्ययमयेन न मुद्रिताः। महाशयाः एनां संहितां पठित्वा मदीयं परिश्रमं
सफलयत इति अभ्यर्थना॥

श्रीरङ्गम्,
विजयसिंहमासः

इत्थं
श्रीरङ्गं विद्वान् गोविन्दाचार्यः

पर्वकालीनेन
उशेषतया

सुरक्ष

PREFACE

The Pancharatra and Vaikhāṇasa Agamas constitute a very important section of Sanskrit literature dealing with the modes of worshipping the infinite lord in a finite form. Of these two sets of Agamas the Pancharatra is more important since it is known to have more than 200 Samhitas within its fold. Dr. O. Schrader in his learned Introduction to the Pancharatra published from the Adyar Library states that the Samhita literature of the Pancharatras must have once amounted to not less but probably more than one and a half million Ślokas and that according to Sri Prasna (II, 41) and Vishnutilaka (I, 140 and 145) the original Pancharatra was believed to have had an extent of one and a half crores of verses.

The greatness of this Agama has been well established by Sri. Yamunācharya in his Agamapramāṇya, by Sri Ramanujacharya in his Sri Bhashya and by Sri Vedānta Desika in his Pancharatraraksha. * Even Sri Sankara accepts these Agamas in general and differs only in one point where the text of Pancharatra seems to lay down birth to the souls. Others have pointed out that the text in question (अमुदेवात् सङ्कर्षणे नाम जीवोऽजायत) does not lay down the birth of jeeva, but lays down the birth of an incarnation of the lord by name Sankarshana, who is specially attached to the souls and hence called by the name 'jeeva'. They have also pointed out that in very many places the Pancharatra Agamas have clearly stated that souls have neither birth nor death.

Several texts from the Samhitas, and the works of ancient writers state that the Pancharatra is derived from the Ekayanasakha affiliated to one of the Vedas. The Chandogya upanishad describes the Ekayana sakha as the Veda of Vedas, the treasure of the gods and the sacred utterance among all utterances. (अन्वेदं भगवोऽप्येमि यजुर्वेदं सामवेदमथर्वणं चतुर्वेदमिति द्वासापुराणं पञ्चमं वेदानां वेदं पित्र्यं राशिं देवं निर्धिष्टाकोत्राण्यमकायने). Utpala, an author of the 10th Century A. D. quotes from Pancharatra Sruti, Pancharatra Upanishad and the Pancharatra Samhita. Sri Vedānta Desika

अत्र यत्तावदुच्यते योऽसौ नारायणः परोऽव्यक्तात्मसिद्धः परमात्मा स आत्मनात्मानमनेकधा व्यूह्य-
यस्थित इति, तत्र निराक्रियते। स एकधा भवति त्रिधा भवति (छा० ७-२६-२) इत्यादिप्रतिभ्यः परमात्मनो
नेकधाभाषस्याधिगतत्वात्। यदा न तस्य भगवतोऽसिगमनादिलक्षणमाराधनगजसमनन्याचितयामिष्यते,
तदपि न प्रतिपिष्यते। अतिस्वल्पोऽध्वरप्रणिधानस्य प्रसिद्धत्वात्। यत्पुनरिवमुच्यते यासुदेवात्सङ्कर्षण
उत्पद्यते सङ्कर्षणाच्च प्रयसः प्रयसत्वात् निरुद्ध इति। अत्र ब्रह्मः न नासुदेवसंबन्धात्परमात्मनः सङ्कर्षणरहितस्य
वीर्यस्योत्पत्तिः संभवति। अनित्यत्वादिविदोऽप्रसङ्गात्। उत्पत्तिमत्त्वे हि जीवस्यानित्यत्वादयो दोषाः
प्रसज्येरन्। ततश्च नैयाय्य आचार्यप्रतिपत्तिः स्यात्। कारणप्राप्तौ कार्यस्य प्राथम्यप्रसङ्गात्।

[Sankara Bhashya 2-2-42]

in his Tatwamuktakalapa refers to the Ekayana sakha as the portion of the Vedas which is the root of Pancharatna Dharma (त्यक्तान्यो मूलवेदः) and in his own commentary 'Sarvartha Siddhi' says that that part of the Veda is exclusively devoted to Narayana, the supreme being. (त्यक्तान्यः परित्यक्तदेवतान्तरतर्कमः । मूलवेदः अनन्यधर्ममूलभूतो वेदभागः ।). It is thus quite clear that even as late as the 13th century when Sri Vedanta Desika flourished the Sruti part of the Pancharatnas existed.

Coming to the Samhitas of the two hundred and odd Samhitas whose names are known, only a few are available and even among them a few only have been printed. The antiquity of the Samhitas can be easily seen from the fact that they are referred to in the Mahabharata and the Brahmasutras. The Samhitas are broadly divided into three classes, namely 1. Divya, 2. Muni Bhashita and 3. Paurushya. Divya is that revealed by the supreme being. Muni Bhashita is that spoken by great sages who have heard it from the supreme being. Paurushya is man made. The prominent among the Divya class are considered to be three, namely, the Sattvata, Paushkara and the Jayakhya, called as the three jewels of the Pancharatna Literature. (सत्त्वतै पोष्करं जयाख्यं तन्त्रमुत्तमं । रत्नत्रयमिति ख्यातं) (Jayakhya 1-70). Of these three jewels the Paushkara being the central one and having come down directly from the Lord Narayana to Brahma, the Creator, at the time of creation is considered to be most prominent. Parmeswara Samhita, the one just now published for the first time, follows and expands the Paushkara Samhita, the central jewel. This Samhita is an essence of the lakh of slokas heard by Sandilya from the lord and thereafter told in the present form to Sanaka. Thus, even though it can be classified as Munibhashita, it is also Divya since in the present form itself it was heard directly from the Lord by Narada. The importance of this Samhita is evident from the fact that Lord Ranganatha of Srirangam, the foremost idol incarnation of the Lord has ordained this Samhita to be followed in worshipping him. "The govt goes to the King" is a famous saying and it is no wonder that the expanded form of the central gem has been taken by the king of kings-the king of (Sri) Ranga (रङ्गाज).

The Samhita had two Parts Jnanakanda and Kriyakanda and consisted of 16000 slokas; but unfortunately, Jnanakanda the first part is lost except for the first Adhyaya. The Commentator of the Samhita—Sri Nrisinha Suri—who flourished before two hundred years says that the Jnanakanda was lost even in his time. The Samhita as it now exists consists of 8000 slokas. Various matters like 'Shana' (ablution), Soucha (purification), Pranayama, Bhuta Suddhi (Purification of the five elements constituting the body), Nyasa, yoga etc. which will be useful to all religious minded men are dealt with in detail in the Samhita. Other matters in it per-

taining to the constitution of the temple and the worship therein will also be interesting to them and will help them in understanding the significance of the various parts of the temple like the Vimana, and the worship daily performed in the temple.

Sri U. Va. Govindacharya Swami of Srirangam has rendered a very great service to the cause of our sacred literature by publishing this Sāmhita for the first time in a very excellent form. The swami is well advanced in age and learning and he has taken infinite pains to make the edition useful to the reader. With the help of five or six manuscripts and the commentary of the Parameswara Sāmhita, the printed editions of the three jems—Satvata, Paushkara and Jayakhya—and the Eswara Sāmhita which have passages similar to those of Parameswara in many places, the learned swami has chosen the correct readings. He has also made the edition very useful by adding several pictures one of which is a very fine map of the famous Pranavakara Vimana of Srirangam. He has added exhaustive tables giving the contents of every Adhyaya and sloka, the names of the Vimana Devatas, Dwara Devatas, Aavarana Devatas, Kona Devatas, Snapanakalasa Prastaras etc., and several other matters. To one who studies the edition carefully it will be clear that with the limited funds in his hands, the swami has spared no pains to make the edition correct, useful, attractive, researchful and scholarly. In many ways the edition excels similar editions of other Sāmhitas published under more favourable circumstances. As an humble and devoted admirer of the swami, I pray that Almighty Lord may be pleased to allow the swami to remain with us for many more years and endow him with health and strength sufficient to render useful service to humanity.

S. Krishnaswami Iyengar, M. A. B. L.

Advocate, and

Editor, 'Srivaishnava Sudarshanam'
and 'Srisuktimala'

3, Puthur Agraharam,

Tiruchi.

12—8—53.

COMMITTEE OF SCHOLARS WHO ASSISTED THE EDITOR.

(I) एतन्मुद्रणे पुस्तकदानेन साह्यकर्तारः

THOSE WHO GAVE MANUSCRIPTS

1. H. H. Sri Yatiraja Jeer swami, Melkote, Mysore.
  2. K. S. T. Patasala, Srirangam.
  3. Sri Bhashya Bhattar (Late).
  4. Sri A. Rangaswami Bhattar (Late).
  5. Sri D. Gopala Bhattar (Late).
- (3, 4 & 5) Archakas, Srirangam Temple.

(II) एतन्मुद्रणविषये शारीरप्रयासादिना उपकर्तारः

THOSE WHO ASSISTED IN THE EDITION

1. असत्तः शुद्धीतागमविद्यः श्वेताद्विनाथपादाचरकः अलगियमणवाल (सौम्यचरामिथ) मद्रासः प्रथमं अष्टाकाररूपनप्रस्तारदिविलेखनेन तत्र तत्र अर्थसन्वेदनिर्णयक्रियासाहच्येन च उपाकरोत्।
1. Anlagiyamanavala Bhattar, Archaka, Tiruvollarai.
2. पतादश एव श्रीरङ्गनाथपादाचार्यनिन्दाराधनपरः श्रीनिवासमद्रासः विमानाष्टाकारादिदेवतानिर्णयादि विषये परमं साह्यं अकरोत्।
2. Srinivasa Bhattar, Archaka, Srirangam.

THOSE WHO ASSISTED IN DRAWING TO SCALES THE PLANS AND CHARTS PREPARED BY THE EDITOR

3. यद्दीपुरं परचित्पट्टु पिथेसंयक इयंकेशरीक्षितः प्रथमं विमानचित्रविलेखनदानेन परमं साहच्यं आचरितवान्।
3. Vangipuram Paruttippattu Pichai alias Hrishikesa Dikshitar, Copyist, Tiruchi Magistrates court, Srirangam.
4. दण्डेशविज्ञसिकरंययः श्रीनिवासः अष्टाकाररूपनप्रस्तारमाष्टकाचक्रविमानादिदेवताश्च सम्यक् लिखित्वा उपकारं अकरोत्।
4. Arayar Srinivasa Iyengar, Bard of Srirangam Temple.
5. चित्रलेखननिपुणः जगन्नाथाचार्यः विमानचक्रादिकं सर्वमपि प्रतिकृतिपट्टणाहं संयक् लिखित्वा उपकारं अकरोत्। सन्तु श्रेयांसि भूयांसि ॥
5. S. K. Jagannathachari, Artist and Drawing master, E. R. High school, Tiruchi.
6. S. Krishnaswami Iyengar, Clerk, Girls High school, Srirangam.

PRESS WORK AND GENERAL SUPERVISION

7. साहित्यशिरःपुङ्गवः देवस्थानपत्रिकामुद्रापकः स्थानीकं पार्यसारयि अन्यद्वार्यः शोधनादिना साहाय्यं अकरोत्।
7. S. Parthasarathi Iyengar, Sahitya Siromani, Editor, Devasthanam Patrika (weekly), Srirangam.

अर्थेन प्रोत्साहयितारः

DONATIONS AND ADVANCES

	Rs.
1. Srirangam Devasthanam, Srirangam.	500
2. Sri K. Srinivasa Iyengar, Trustee, K. S. T. Patasala, Srirangam.	500
3. Sri V. V. Iyengar, grindlay's Bank, Bombay.	125
4. Sri Dr. P. E. Jambunatha Iyer, Srirangam.	100
5. Sri Captain C. V. Rajan, Deputy Director general of Post & Telegraphs, New Delhi.	100
6. Sri S. Krishnaswami Iyengar, M. A. B. L, Advocate and - Editor "Srivaishnava Sudarsanam" 3, Puthur Agraharam, Tiruchi.	100
7. Sri A. Srinivasa Iyengar, Mirasdar, Mannargudi.	50
8. M/s Hoe & Co, Madras, by means of paper, blocks, Photos, and Printing.	850
9. Sri Veli Tirumutham R. Parthasarathi Iyengar, Srirangam.	250
10. Sri Veli Tirumutham S. Krishna Iyengar, Srirangam.	250
11. Sri Madura Ponnagaram Teacher Rengaramanuja Dasar Chrity Fund through Varayogi Ramanuja Dasar, Srirangam.	200
12. Sri Peria Perali Ramanujanmal Charity Fund through Varayogi Ramanuja Dasar, Srirangam.	100
13. Sri Nigamam Zamindar Animal through Varayogi Ramanuja Dasar, Srirangam.	25
14. Sri R. Varadaraja Iyengar, New Delhi.	250
15. Sri S. Rangaswami Iyengar, Railway service, Srirangam.	250
16. Sri K. S. Narayana Iyengar, Kodiyalam Mirasdar, Srirangam.	800
17. Sri Malleswaram Lakshmi Amma, Srirangam.	25
18. Sri Gokulam Sriranga Thathacharyar, Srirangam.	20
19. Sri Srinivasacharyar, Retired customs officer and Trustee, Srirangam Devasthanam, Srirangam.	10
20. Sri N. Sellamma, Srirangam.	25
21. Sri Rangacharya, Auditor, Srirangam.	5

आर्तापाश्रयमर्थिकरूपकमसहागस्करह्मातलं
 सद्यस्संश्रितकामधेनुमभियत्सर्वस्वमस्मद्धनम् ।
 श्रीरङ्गेश्वरमाश्रयेम कमलाचक्षुर्महोजीवितं
 श्रीरङ्गे स मुलाकरोतु सुचिरं दास्यं च धनां मयि ॥

यस्मिन् विन्यस्य भारं विजयनि जगतां जङ्गमस्थावराणां
 लक्ष्मीनारायणाख्य मिथुनमनुभवत्युदारान् विद्वान् ।
 आरोग्यं भूतिमायुः कृतमिह बहुना यशदास्थापदं वर
 तत्तत्सगः समस्तं दिशतु स पुरुषो दिव्यहेत्यन्नवर्ती ॥

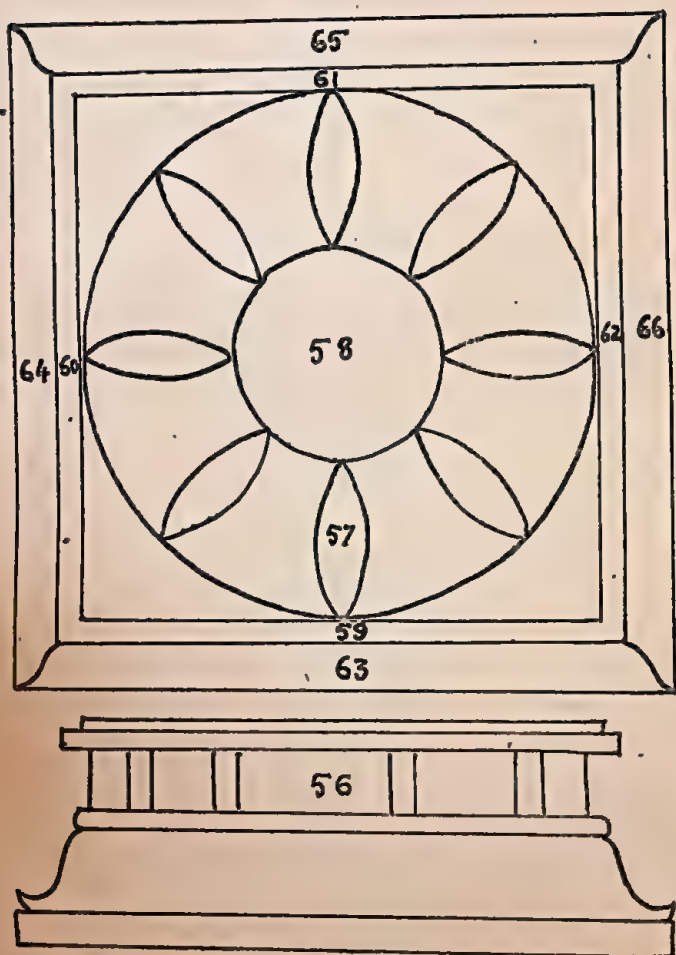

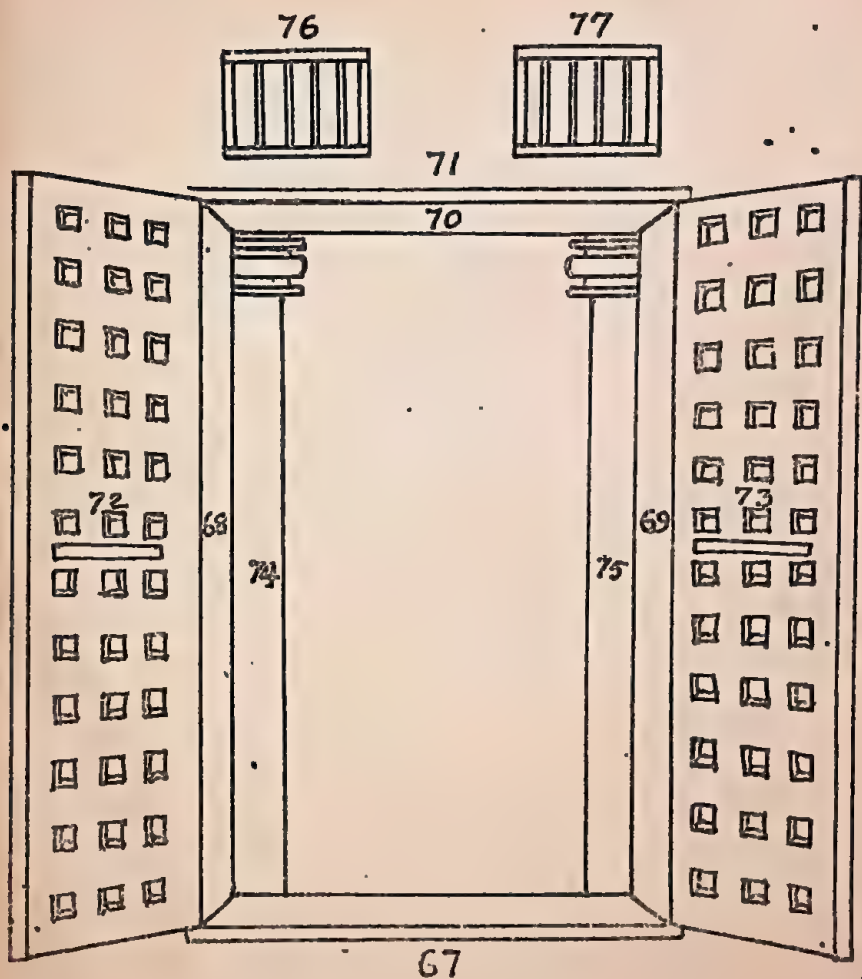

भगवतः योगपीठं

दिव्य विमान द्वारं

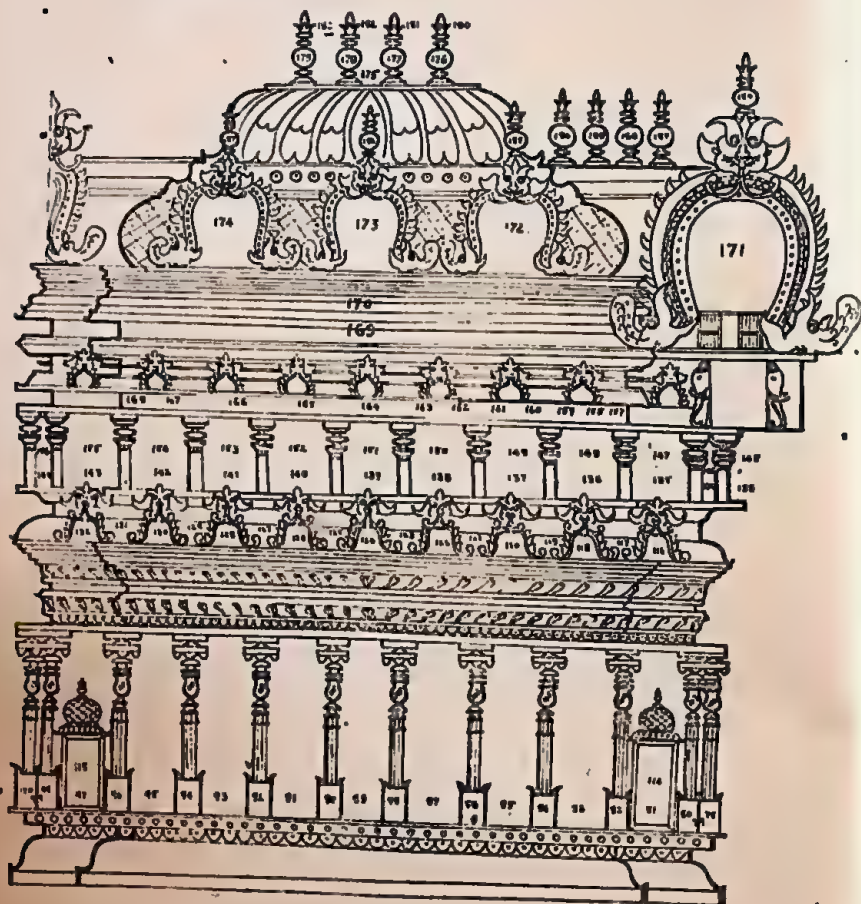

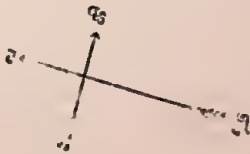
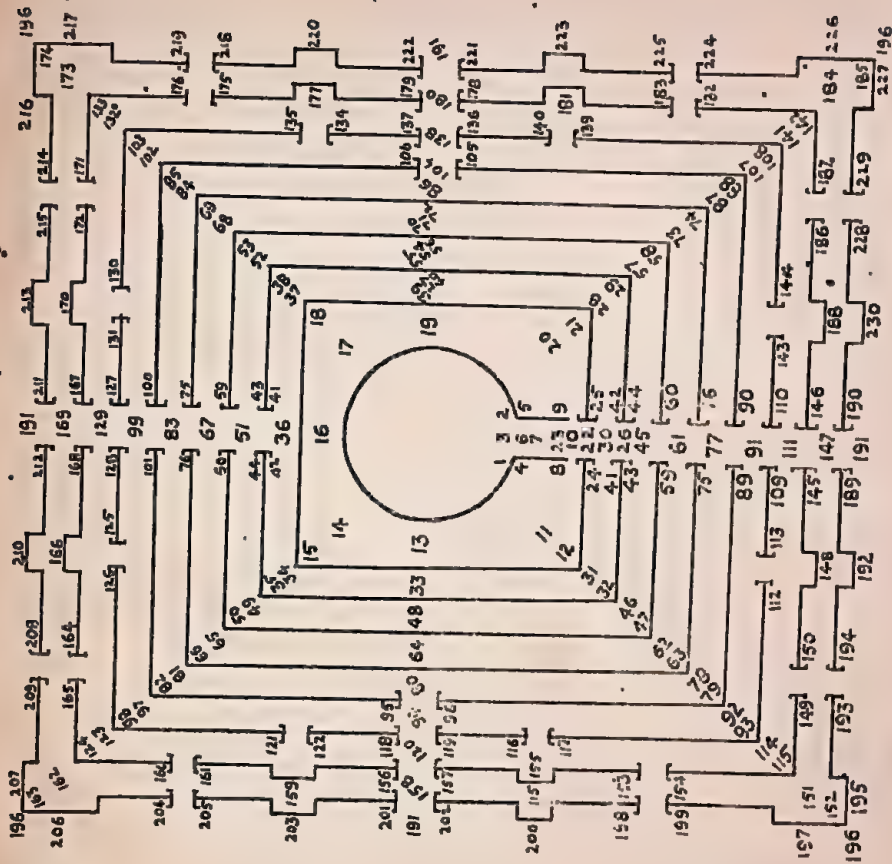

श्रीरङ्गारुप वृत्तायत.विन्य विमानं

NO V

अशी प्राकाशः

प्रधानस्नपनकलशाः 12. ¹ परस्नपन कलशाः 12

12	8	4
11	7	3
10	6	2
9	5	1

12	8	4
11	7	3
10	6	2
9	5	1

परसुद्धमस्नपन कलशाः 12. ³ परस्थूलस्नपन कलशाः 12 ⁴

12	8	4
11	7	3
10	6	2
9	5	1

12	8	4
11	7	3
10	6	2
9	5	1

सूक्ष्मपरस्नपन कलशाः 25

15	16	1	2	3
14	24	17	18	4
13	23	25	19	5
12	22	21	20	6
11	10	9	8	7

सूक्ष्मसूक्ष्मपरस्नपन कलशाः 17⁶

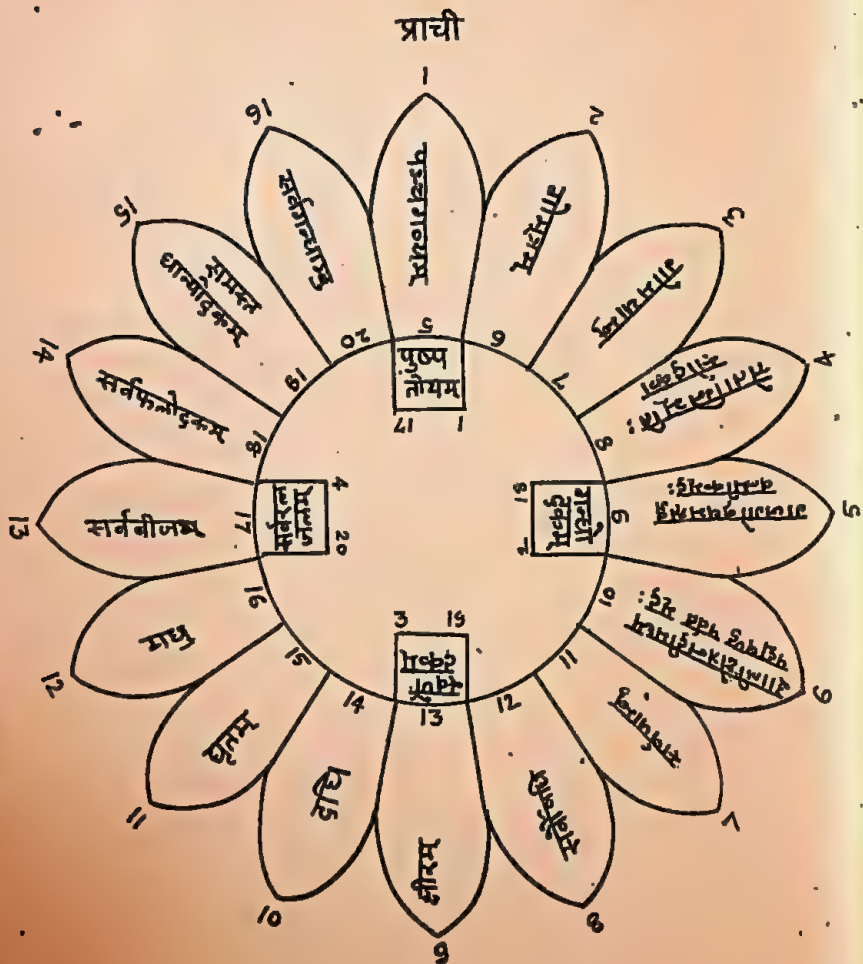
17		10		11
	9	2	3	
16	8	1	4	12
	7	6	5	
15		14		13

सूक्ष्मस्थूल स्नपन कलशाः 20

स्थूल परस्नपन कलशाः 40

40	39	38	37
36	35	34	33
32	31	30	29
28	27	26	25
24	23	22	21
20	19	18	17
16	15	14	13
12	11	10	9
8	7	6	5
4	3	2	1

स्यूलपरस्नपन कलशा: 40

4	3	2	1
5	6	7	8
12	11	10	9
13	14	15	16
20	19	18	17
21	22	23	24
28	27	26	25
29	30	31	32
36	35	34	33
37	38	39	40

स्थूलसूक्ष्मरूपनपन कलशाः 40

40	39	38	37
36	35	34	33
32	31	30	29
28	27	26	25
24	23	22	21
20	19	18	17
16	15	14	13
12	11	10	9
8	7	6	5
4	3	2	1

स्यूलस्यूलस्यूलस्यूल कलशाः 40

40	39	38	37
36	35	34	33
32	31	30	29
28	27	26	25
24	23	22	21
20	19	18	17
16	15	14	13
12	11	10	9
8	7	6	5
4	3	2	1

अपर त्रैके प्रथम पर्याये अमोक्षम रूपनम् 473 कलशसंख्या

		28		
		35		

46	47	48	15	16	17	18
45	23	24	9	10	11	29
44	22	8	1	2	12	30
43	21	7	18	10	3	31
42	20	6	5	4	14	32
41	19	18	17	16	15	33
40	39	38	37	36	35	34

		23		
		24		

	8	
	17	

6	2	8
8	1	2
	10	
6	2	6

	6	
	14	

		21		
		21		

	4	
	13	

17	10	16	3
9	2		
13	5	11	4
16	12	15	5
7	6		

	2	
	11	

		19		
		19		

	8	
	16	

	3	
	12	

	7	
	15	

		24		
		24		

		10		
		20		

		25		
		25		

अपरमेदे प्रथमपर्याये उत्तममध्यमरूपन कक्षा: 409 द्रव्यादयः 1, 1 तुल्याः 2

46	47	48	25	26	27	28
45	23	24	9	10	11	29
44	22	8	1	2	12	30
43	21	7	18	3	13	31
42	20	6	5	4	14	32
41	19	13	17	16	15	33
40	39	38	37	36	35	34

9
17

1
10

6
14

17	10	14
9	2	3
13	5	11
8	1	4
16	12	15
7	6	5

4
13

2
11

8
16

3
12

7
15

• अंपरमेदे प्रथमपर्याये उत्तमाधमरत्नपत्र कलशाः ७१३

कलशानां द्रव्यन्यास उद्गारादिकर्मः उत्तमोत्तमवत्

	26	
	29	

46	47	48	25	26	27	28
45	23	24	9	10	11	29
44	22	8	1	2	12	30
43	21	7	$\frac{14}{15}$	3	13	31
42	20	6	5	4	14	32
41	19	16	17	16	15	33
40	39	38	37	36	35	34

	22	
	21	

2.1

	9 ₁₇	

6	1	5
4	1 ₁₀	2
7	3	6

	6	
	14	

	4	
	13	

17 9	10 2	14 3
13 8	5 1	11 4
16 7	12 6	15 5

	2.	
	11	

A 10x10 grid with the number 19 written in the center.

	5	16

	$\frac{3}{12}$	

	7	
	15	

	24	
	24	

A 10x10 grid with the number 20 in the center.

	23	
	23	

अपरधेदे प्रथमपर्याये मध्यमौत्तमस्त्वनपन कल्पाः २७७

द्रव्यादयः ।, । तुल्याः

46	47	48	15	16	27	28
45	23	24	9	10	11	29
44	22	8	1	2	12	30
43	21	7	18 (19)	3	13	31
42	20	6	5	4	14	32
41	19	18	17	16	15	33
40	39	38	37	36	35	34

	9	
	.	

8	1	5
4	10	2
7	3	6

	6	
	14	

	4	
	13	

17	10	14
9	2	3
13	5	11
8	1	4
16	12	15
7	6	5

.		
	2	
	11	

	8	
	16	

	3	
	12	

	7	15

A 10x10 grid with the number 20 in the center. The grid is composed of 10 columns and 10 rows. The number 20 is printed in the center of the grid, specifically in the 5th column and 5th row. The number 20 is printed in a bold, black font. The grid lines are thin and black. The background is a light beige color.

अपरमेदे प्रथमपोये मध्यममध्यमस्वपन कलशाः 213

5

कलशानां द्रव्य, न्यास, उद्गारादिक्रमः उत्तमोत्तमम्

46	47	48	15	26	27	28
45	23	24	9	10	11	29
44	22	8	1	2	12	30
43	21	7	18	3	13	31
42	20	6	5	4	14	32
41	19	18	17	16	15	33
40	39	38	37	36	35	34

9
17

1
10

6
16

		11			
		21			

4
13

17	10	16
9	2	3
13	5	11
8	1	4
16	12	15
7	6	5

1
11

		19			
		19			

8
16

3
12

7
15

		10			
		20			

अपरमेदे प्रथमपर्याये मध्यमाधमस्नपन कल्पाः ॥७॥

द्रव्यादयः १, १ तुल्याः

	१	
	१८	
	१८	

	९	
	१७	

८	१	५
४	१	२
७	३	६

	६	
	१४	

	२१	
	२१	

	४	
	१३	

१७	९	१०
१८	८	५
१६	७	६

	२	
	११	

	१९	
	१९	

	९	
	१६	

	३	
	१२	

	७	
	१५	

	२०	
	२०	

अप, प्र, अद्यमोत्तमस्न कलशाः 8।

7

द्रव्यादयः 1, 1, तुल्यः

८	३	५
४	⁹ ₁₇	२
६	३	६

८	३	५
४	¹ ₁₀	२
६	३	६

८	३	५
४	⁶ ₁₄	२
६	३	६

८	३	५
४	⁴ ₁₃	२
६	३	६

८	३	५
४	⁵ ₁	२
६	३	६

८	३	५
४	² ₁₁	२
६	३	६

८	३	५
४	⁸ ₁₆	२
६	३	६

८	३	५
४	³ ₁₂	२
६	३	६

८	३	५
४	⁷ ₁₅	२
६	३	६

8

अप, प्र, अद्यममध्यमस्न कलशाः 49

द्रव्यादयः पूर्ववत्

⁹ ₁₇

८	३	५
४	¹ ₁₀	२
६	३	६

⁶ ₁₄

८	३	५
४	⁴ ₁₃	२
६	३	६

¹⁷ ₉	¹⁰ ₂	¹⁴ ₃
¹⁸ ₈	⁵ ₁	¹¹ ₄
¹⁶ ₇	¹² ₆	¹⁵ ₅

८	३	५
४	² ₁₁	२
६	३	६

⁸ ₁₆

८	३	५
४	³ ₁₂	२
६	३	६

⁷ ₁₅

अप, प्र, अद्यमाद्यम स्न, क लज्ञा : 17

द्रुण्यादयः पूर्ववत्

9
17

1
10

6
14

4
13

17	9	10	2	14	3
13	8	5	1	11	4
16	7	12	6	15	5

2
11

8
16

3
12

7
15

अंपरभेद द्वितीयपर्याये उत्तमोत्तम रूपन कलशाः 196

195	196	195	196
194	68	65	187
193	67	66	188
192	191	190	189

86	87	88	73	74	75
85	72	40	37	69	76
84	71	39	38	70	77
83	82	81	80	79	78

159	160	149	150
158	56	55	151
157	55	54	152
156	155	154	153

147	148	133	134
146	132	129	135
145	52	45	136
144	51	50	137
143	131	130	138
142	141	140	139

28	36	17	18	29	19
35	16	5	6	7	30
27	15	4	1	8	20
26	14	3	2	9	21
34	13	12	11	10	31
25	33	24	23	32	22

107	108	93	94
106	92	89	95
105	44	41	96
104	43	42	97
103	91	90	98
102	101	100	99

183	184	173	174
182	64	61	175
181	63	62	176
180	179	178	177

126	127	128	113	114	115
125	112	48	45	109	116
124	111	47	46	110	117
123	122	121	120	119	118

171	172	161	162
170	60	57	163
169	59	58	164
168	167	166	165

	८	२	
८	४४	४१	२
६	४३	४२	३
	५	४	

	८	२	
८	१६	१३	२
६	१५	१४	३
	५	४	

	८	२	
८	२०	१७	२
६	१९	१८	३
	५	४	

	८	२	
८	४०	३७	२
६	३९	३८	३
	५	४	

	१२	५	
११	४	१	६
१०	३	२	७
	९	८	

	८	२	
८	२४	२१	२
६	२३	२२	३
	५	४	

	८	२	
८	३६	३३	२
६	३५	३४	३
	५	४	

	८	२	
८	३२	२९	२
६	३१	३०	३
	५	४	

	८	२	
८	२८	२५	२
६	२७	२६	३
	५	४	

अप, द्विती, उत्तममध्यमस्वरूपनकलशाः १०८:

उत्तमोत्तवत्

अप, द्विती, इतमाधमस्नपन कलशाः 97

	33	

	26	

	27	

	32	

17	25	10	18	11
24	9	2	3	19
16	8	1	4	12
23	7	6	5	20
15	22	14	21	13

	28	

	31	

	30	

	29	

अप, द्विती, मध्यमोत्तमरूपन कलशाः 85
उत्तमोत्त^मवत्!

	21	

	14	

	15	

	20	

13		6		7
		2		
12	5	1	3	8
		4		
11		10		9

	16	

	19	

	18	

	17	

अण, द्विती, मध्यम मध्यम स्तूपन कलशाः ४।

	17	

	10	

	14	

	13	

9	2	3
8	1	4
7	6	5

	11	

	16	

	12	

	15	

आप, द्विती, मध्यमाधम सपनकलशाः 49
 पूर्ववत्

५०	५०	५०	५०	५०	५०	५०	५०
५०	१७	५०	१०	५०	११	५०	५०
५०	५०	५०	९	५०	३	५०	५०
५०	५०	५०	२	५०	४	५०	५०
५०	५०	५०	१	५०	५	५०	५०
५०	५०	५०	६	५०	६	५०	५०
५०	५०	५०	७	५०	७	५०	५०
५०	५०	५०	८	५०	८	५०	५०
५०	५०	५०	९	५०	९	५०	५०
५०	५०	५०	१०	५०	१०	५०	५०
५०	५०	५०	११	५०	११	५०	५०
५०	५०	५०	१२	५०	१२	५०	५०
५०	५०	५०	१३	५०	१३	५०	५०
५०	५०	५०	१४	५०	१४	५०	५०
५०	५०	५०	१५	५०	१५	५०	५०
५०	५०	५०	१६	५०	१६	५०	५०
५०	५०	५०	१७	५०	१७	५०	५०

16

अप, द्विती, अधमोत्तमस्नपन अप, द्विती, अधममध्यम
कलशाः 25. स्नपन कलशाः 17
पूर्ववत् पूर्ववत्

17	25	10	18	11
24	9	2	3	19
16	8	1	4	12
23	7	6	5	20
15	22	14	21	13

17		10		11
	9	2	3	
16	8	1	4	12
	7	6	5	
15		14		13

अप, द्विती, अधमाधम

18

स्नपन कलशाः 9

स्नादि विद्रुमान्तानि
द्रव्याणि

9	2	3
8	1	4
7	6	5

19

अप, तृती उत्तमोत्तमस्वपन
कलशाः 49.

33	48	49	26	34	35	30
47	17	25	10	18	14	36
46	24	9	2	6	19	37
29	13	5	1	3	11	27
45	23	8	4	7	20	38
44	16	22	12	21	15	39
32	43	42	28	41	40	31

20

अ, त, उत्तममध्यमस्वपन
कलशाः 33
पूर्ववत्

33			26			30
	17	25	10	18	14	
	24	9	2	6	19	
29	13	5	1	3	11	27
	23	8	4	7	20	
	16	22	12	21	15	
32			28			31

21

अ, त, उत्तमाधम, क, सं, 29.
पूर्ववत्

			26			
	17	25	10	18	14	
	24	9	2	6	19	
29	13	5	1	3	11	27
	23	8	4	7	20	
	16	22	12	21	15	
			28			

22

अ, त, म, उत्तम, स्न, क. 25
पूर्ववत्

17	25	10	18	14
24	9	2	6	19
13	5	1	3	11
23	8	4	7	20
16	22	12	21	15

23

अ, त, म, म, म, क. 21
पूर्ववत्

13	21		14	10
20	9	2	6	15
	5	1	3	
19	8	4	7	16
12	18		17	11

24

अ, त, म, अघ. क. 9.

पूर्ववत्

9	2	6
5	1	3
8	4	7

25

अ, त, अघमोनम
क. सं. 9- पूर्ववत्

9	2	6
5	1	3
8	4	7

26

अ, त, अ, म, क. 5
पूर्ववत्

	2	
5	1	3
	4	

27

अ, त, अघमायम. क. 1
पूर्ववत्

1

अ, च, उत्तमोत्तम, क, 25

अ, च, उत्तममध्यम, क, 25

उद्धारक्रमः आद्योत्तमोत्तमवत्

25			18			22
	13		14		10	
		9	2	3		
21	17	8	1	4	15	19
		7	6	5		
	12		16		11	
24			20			23

30

9	17	2	10	6
16	25	18	22	11
5	21	1	19	3
15	24	20	23	12
8	14	4	13	7

31

अ, च, उत्तमाध्यम, क, 25

अ, च, मध्यमोत्तम, क, 21.

अ, च, उत्तमोत्तमवत्

9	17	2	10	3
16	25	18	19	11
8	24	1	20	4
15	23	22	21	12
7	14	6	13	5

			18			
	13		14		10	
		9	2	3		
21	17	8	1	4	15	19
		7	6	5		
	12		16		11	
			20			

३३२
अं, च, मध्यमाद्यस
क. ९.

९	२	६
५	१	३
८	४	७

३३

अं, च, मध्यमाद्यस
क. ९.

९	२	३
८	१	४
७	६	५

३४.

अं, च, अद्यमोत्तम
क. ९.

९	२	६
५	१	३
८	४	७

३५

अं, च, अद्यमोत्तम
क. ५

	२	
५	१	३
	४	

३६

अं, च, अद्यमाद्यस
क. ३

२
१
३

मातृकाचक्रं

Sree :

Srirangakya Vruttayata Divya Vimana Devatha :

Namani.

Sihanani.

1. Anantha	..	..	..	Ghatadharasilaya-adhaha.
2. Chakram	..	..	..	Tadupari-silaya-adhaha.
3. Samarthya Sakti	..	..	..	Ghatadhara-silayam.
4. Lakshmi-Nidhibissahita	..	..	..	Vidhikumbha Chadushtaya.
5. Kousthubha-Nidhinathaissahita	..	..	..	Dikkumbha Chadushtaya.
6. Bhagavan Saktiatma-(Sarvasakti)	..	..	..	Madyakumbha.
7. Parasakti	..	..	..	} Madyakumbha Pidhane.
8. Prabhasakti	..	..	..	
9. Gnyana Sakti	..	..	..	
10. Gyana Bhasa	..	..	..	} Poorva dikkumbha Pidhane.
11. Kriya Sakti	..	..	..	
12. Nivasatoe Sakti	..	..	..	} Agni dikkumbha Pidhane.
9. Gyana Sakti	..	..	..	
13. Anantabala	..	..	..	} Dakshina dikkumbha Pidhane.
11. Kriya	..	..	..	
14. Prabha	..	..	..	} Yatu dikkumbha Pidhane.
9. Gyana Sakti	..	..	..	
15. Sarvaga Sakti	..	..	..	} Paschima dikkumbha Pidhane.
11. Kriya	..	..	..	
16. Brahmavadana	..	..	..	} Vayu dikkumbha Pidhane.
9. Gyana	..	..	..	
17. Jotakeo	..	..	..	} Uttara dikkumbha Pidhane.
11. Kriya	..	..	..	
18. Satyavikrama	..	..	..	} Eeesana dikkumbha Pidhane.

Tatbahihi shilashtake Devaprachya.

19. Balaveeryavatee sakti.	23. Dhruva sakti.
20. Nitya sakti.	24. Satya sakti.
21. Ananta sakti.	25. Dhriti sakti.
22. Sthira sakti.	26. Stiti sakti.

Silanam Ashtasu Antaraleshu Pragagneyamadhyadi.

27. Akardi Shatkam.	32. Nakaradi Shatkam.
28. Rekaradi Shatkam.	33. Pakaradi Shatkam.
29. Okaradi Shatkam.	34. Rakaradi Shatkam.
30. Gakaradi Shatkam.	35. Kshakaram bahihi anguleeyavat.
31. Jhakaradi Shatkam.	

Masoorakadhara Silayam.

36. Adharma Devaprachya.	Prachyam Disi.
37. Yajuhu Devaprachya.	Pragagnoyadigmadhye.
38. Dharma Devaprachya.	Aagnoyyam Disi.
39. Throtayuga Devaprachya.	Anthakagnidigantare.
40. Agyanam Devaprachya.	Yamyam Disi.
41. Dvaparayuga Devaprachya.	Yatuyamyadigantare.
42. Gyanam Devaprachya.	Nirrutou.
43. Samaveda Devaprachya.	Yatuvarunadigmadhye.
44. Avairagyam Devaprachya.	Varuna Disi.
45. Adharvanaveda Devaprachya.	Varunavayudigmadhya Disi.
46. Vairagyam Devaprachya.	Vayu Disi.
47. Kaliyugha Devaprachya.	Vayusomadigmadhya Disi.
48. Anaiswaryam Devaprachya.	Soma Disi.
49. Krutayuga Devaprachya.	Eesanasomadigmadhya Disi.
50. Ayswaryam Devaprachya.	Aysana Disi.
51. Rigveda Devaprachya.	Prageesananadigmadhya Disi.

Masoorakadhara Kona Padmeshu.

52. Vasudeva Devaprachya.	Aagneyyam Disi.
53. Sankarshana Devaprachya.	Nirurithou Disi.
54. Pradyumna Devaprachya.	Vayo Disi.
55. Aniruddha Devaprachya.	Aysana Disi.

Bhagavata : (Yogapeeta).

56. Chakram Devaprachya.	Upanatalo.
57. Padmani Devaprachya.	Adhishtanapradesa.
58. Chinmaya : Purusha :	Vimaladi Saktibhi yukta : Padmamadhye.
59. Ananta Devaprachyam.	Poorve.
60. Vihaga Devaprachyam.	Dakshine.
61. Ambhojam Devaprachyam.	Varuno.
62. Chakram Devaprachyam.	Uttare.

Charana Padma Chatushtaye.

63. Vasudeva Devaprachyam.	Prachyam.
64. Sankarshana Devaprachyam.	Yanyo.
65. Pradyumna Devaprachyam.	Varuno.
66. Aniruddha Devaprachyam.	Uttare.

Vimane (புவனவிக்கிரமம்) Dvare.

67. Chakram.	Shakamoolo.
68. Gyanatatvam Devaprachya.	Dakshina shakayam.
69. Kriyatatvam Devaprachya.	Vama shakayam.
70. Parameswara.	Oordhva udumbare.
71. Chatuspad Dharma.	Oordhva udumbare prishite.
72. Kalavaiswanara	.. .. Dakshina Kavato.
73. Apampati	.. .. Vama Kavato.
74. Yichoha sakti	.. .. Sukanasa Dakshinasthambo.
75. Pranasakti	.. .. Vamasthambo.
76. Agni	.. .. Daksha gavaksho.
77. Soma	.. .. Vama gavaksho.
Jangha = 12.	Tadantarabhomaya = 12.—24.

Vimanadwara Dakshina Jhangamarabhya Pradakshinyena Dwaraparyantam Devatakrama.

78. Kala.	90. Apsarogana.
79. Viyat.	91. Oshadaya:
80. Niyanta.	92. Pasava:
81. Sastram.	93. Akhilayagyaa:
82. Vidyadhipataya:	94. Vidya:
83. Siva.	95. Aparavidya:
84. Prajapataya:	96. Pavaka.
85. Indra.	97. Maruta.
86. Anyesaptarshaya:	98. Chandra.
87. Navagrahas.	99. Arka.
88. Jeeemootas.	100. Vari.
89. Nagas.	101. Vasudha.

Jangagreshu.

102. Kesava.	110. Sreedhara.
103. Narayana.	111. Hrisheekesa.
104. Madhava.	112. Padmanabha.
105. Govinda.	113. Damodara.
106. Vishnu.	114. Ganesa—Sukanasa— Dakshinaparswabhattimoolo.
107. Madhusoodana.	115. Yoganidra—Sukanasa— Vamaparswabhattimoolo.
108. Trivikrama.	
109. Vamana.	

Prastaroddesasthita—Nasikaa : .. = 9 }
 Tadantarabhoomaya : .. = 8 } 17

116. Chakram—Dwaradakshinaparswamarabhya—kramena—pradakshinyena.	
117. Sankha.	125. Kheta.
118. Gadaa.	126. Danda.
119. Padmam.	127. Parasu.
120. Langalam.	128. Pasa.
121. Musalam.	129. Ankusa.
122. Saraa :	130. Mudgaram.
123. Sarngam.	131. Vajram.
124. Khudga.	132. Sakti.

Prastarordhva Veditayam Dakshinadi Pradakshinyena.

133. Yekasrigatanu :	139. Krishna.
134. Vamana.	140. Parasurama.
135. Trivikrama.	141. Kodandarama.
136. Nara.	142. Vadavith.
137. Narayana.	143. Kalkoo.
138. Hari.	144. Patalasayana.

Greevatale.

145. Koorma.	151. Rahujit.
146. Varaha.	152. Kalanemighna.
147. Narasimha.	153. Parijatahara.
148. Amrutaharana.	154. Lokanatha.
149. Sreopathi :	155. Dattathreya.
150. Amritadharaka.	156. Nyagrodhasayee.

Tridhakrita—Sikharoddesasya—Adhobhage—Dakshinadi Pruthunasa.

157. Ananta.	163. Vihangama.
158. Sakthyatma.	164. Krodhathma.
159. Mathusoodana.	165. Badabavakthra.
160. Vidyadideva.	166. Dharma.
161. Kapila.	167. Vangeeswara.
162. Viswaroopa.	168. Yekarnavasaya.

Tanmadhyebhage.

169. Sarvavyappee Dhruva.

Tadoordhvabhage.

170. Sarvavyapee Padmanabha.

Prithunasayam.

171. Paravasudeva.

Sishtanasikathraye—Pradakshinyena.

172. Achyuta.

173. Ananta.

174. Govinda.

Kalasadhara Vedhikayam.

175. Shadara Chakram.

Samalasareshu (chaturshu Kalaseshu) Dakshinadi.

176. Vasudeva.

177. Sankarshana.

178. Pradyumna.

179. Aniruddha.

Samalasara Agradesa Chakreshu.

180. Amalachakram.

181. Santachakram.

182. Santoditachakram.

183. Uditachakram.

**Prithunasa Ghata chatushke Devaprachya Pratichimarabhya
Poorvantam.**

184. Nara.

185. Narayana.

186. Hari.

187. Krishna.

Sukanasaghateshu (chaturshu) Devaprachya Pragadyuttaranam.

184. Nara.

185. Narayana.

186. Hari.

187. Krishna.

Antarmandala Kona Chatusthaye Devaprachya Aagneyadeesaparyantam.

188. Varaha.

189. Bhagavan Sheshamoorthi dhara.

190. Nrisimha.

191. Narayana.

DWARA AVARANADI DEVATA :

1.	Vasthveesa		43.	Bhadra	D
2.	Kshetrapala		44.	Subhadra	D
3.	Dwarasri		45.	Yama	A
4.	Chanda	D	46.	Rakshaseswara	A
5.	Prachanda	D	47.	Kesava	K
6.	Garuda		48.	Varuna	A
7.	Satya		49.	Vayu	A
8.	Dhata	D	50.	Narayana	K
9.	Vidhata	D	51.	Soma	A
10.	Kumuda	A	52.	Ecsana	A
11.	Kumdaksha	A	53.	Madhava	K
12.	Vasudeva	K	54.	Yindra	A
13.	Pundareeka	A	55.	Prajapati	A
14.	Vamana	A	56.	Nagaraja	A
15.	Sankarshana	K	57.	Agni	A
16.	Sankukarna	A	58.	Govinda	K
17.	Sarpanethra	A	59.	Sudarsana	D
18.	Pradumna	K	60.	Garuda	D
19.	Suniuka	A	61.	Danda	A
20.	Supratishita	A	62.	Khadga	A
21.	Anirudda	K	63.	Vishnu	K
22.	Manava	A	64.	Pasa	A
23.	Prasnigarbha	A	65.	Dhvaja	A
24.	Jaya	D	66.	Madhusudhana	K
25.	Vijaya	D	67.	Sisira	A
26.	Garuda		*59.	Sudarsana	D
27.	Upendra	A	*60.	Garuda	D
28.	Tejodhara	A	68.	Trisulam	A
29.	Vasudeva	K	69.	Trivikrama	K
30.	Duratikrama	A	70.	Vajranabha	A
31.	Mahakarna	A	71.	Musalam	A
32.	Anirudda	K	72.	Langalam	A
33.	Mahahrada	A	73.	Sakti	A
34.	Agrahya	A	74.	Vamana	K
35.	Pradyumna	K	75.	Ganga	D
36.	Vasureta	A	76.	Yamuna	D
37.	Vardhamana	A	77.	Lohidaksha	A
38.	Sankarshana	K	78.	Mahaveerya	A
39.	Sakshi	A	79.	Sridhara	K
40.	Aadharanilaya	A	80.	Aprameya	A
41.	Sankanidhi	D	81.	Susobhana	A
42.	Padmanidhi	D	82.	Irishikesa	K

83.	Veerahan	A	125.	Mahotsaha	Ud.
*75.	Ganga	D	126.	Trivikrama	Ud.
*76.	Yamuna	D	127.	Langalam	D
84.	Vikrama	A	128.	Musalam	D
85.	Padmanabha	K	129.	Pasava :	A
86.	Bhema	A	130.	Athula	Ud.
87.	Satavarta	A	131.	Dushtaha	Ud.
88.	Damodara	K	132.	Yagyaas	A
89.	Dharmadhyaksha	D	133.	Yichcha	K
90.	Niyanta	D	134.	Archishman	Ud.
91.	Niyanta	A	135.	Sarvadrik	Ud.
92.	Viyat	A	136.	Sara	D
93.	Sri	K	137.	Sarnga	D
94.	Sastrani	A	138.	Saptarishaya :	A
95.	Suddhaksha	D	139.	Duratikrama	Ud.
96.	Amrutanandana	D	140.	Vishama	Ud.
97.	Vidyadhipataya :	A	141.	Grahaas	A
98.	Vageeswari	K	142.	Preeti	K
99.	Prajapatisamuha	A	143.	Gahana	Ud.
100.	Vasumatha	D	144.	Megha	Ud.
101.	Sudhananda	D	145.	Poorna	D
102.	Rudra	A	146.	Pushkara	D
103.	Kanti	K	147.	Arka	A
104.	Yindra	A	148.	Satamanyu	S
105.	Vajranabha	D	149.	Kshemakrit	Ud.
106.	Hariswara	D	150.	Sivakrit	Ud.
107.	Kala	A	151.	Aparavidya	A
108.	Kriya	K	152.	Rati	K
109.	Chakram	D	153.	Praagya	Ud.
110.	Sankha	D	154.	Homakrit	Ud.
111.	Jeemuotha	A	155.	Virochana	S
112.	Dridavrata	Ud.	156.	Ananda	D
113.	Bahusiraa	Ud.	157.	Nandana	D
114.	Nagaus	A	158.	Toya	A
115.	Santi	K	159.	Apratarkya	S
116.	Mahakaya	Ud.	160.	Buhtavahana	Ud.
117.	Mahabala	Ud.	161.	Ugantagnyasana	Ud.
118.	Padma	D	162.	Marut	A
119.	Gada	D	163.	Maya	K
120.	Uttama		164.	Samvarta	Ud.
	Apsaro Gana	A	165.	Bhishana	Ud.
121.	Jitakrodha	Ud.	166.	Anullangya	S
122.	Duradharsha	Ud.	167.	Veeasena	D
123.	Oshadaya :	A	168.	Sushena	D
124.	Vibhuti	K	169.	Chandra	A

170.	Aprameya	S	207.	Ramya	Us.
171.	Samkrandana	Ud.	208.	Sanatana	Ud.
172.	Animisha	Ud.	209.	Visringala	Ud.
173.	Vidya	A	210.	Arishta	S
174.	Dhee :	K	211.	Maharajeswara	D
175.	Sataparva	Ud.	212.	Dhanadhiyaksheswara	D
176.	Satanana	Ud.	191.	Sudarsana	
177.	Amarshee	S	213.	Anirvinna	S
178.	Sambhava	D	214.	Tarakantarita	Ud.
179.	Prabhava	D	215.	Tara	Ud.
180.	Dharaa	A	216.	Ugantamsa	Us.
181.	Mahatbhuta	S	196.	Bhava	
182.	Awthumbara	Ud.	217.	Satananda	Us.
183.	Prakritika	Ud.	218.	Virama	Ud.
184.	Pavaka	A	219.	Vishama	Ud.
185.	Mahima	K	220.	Satanana	S
186.	Virama	-Ud.	221.	Amaresa	D
187.	Amsumali	Ud.	222.	Viroopaksha	D
188.	Kekaraksha	S	191.	Sudarsana	
189.	Sudharmishta	D	223.	Tejedhara	S
190.	Niyamaka	D	224.	Duratikrama	Ud.
191.	Sudarsana		225.	Durgraha	Ud.
192.	Devavrita	S	226.	Visalaksha	Us.
193.	Maharshabha	Ud.	196.	Bhaya	
194.	Prabhuta	Ud.	227.	Uganisa	Us.
195.	Niratanka	Us.	228.	Sudhoomra	Ud.
196.	Bhava		229.	Anilasana	Ud.
197.	Bhima	Us.	230.	Devenandana	S
198.	Gambhira	Ud.			
199.	Pranagochara	Ud.			
200.	Purusha	S			
201.	Sarvasatwasraya,	D			
202.	Atigahana	D			
191.	Sudarsana				
203.	Ugraha	S			
204.	Yogandaha	Ud.			
205.	Yoganilaya	Ud.			
206.	Veerceswara	Us.			
196.	Bhava				

A. Aavarana Devathaa,
D. Dwara Devathaa,
K. Kona Devathaa,
S. Sobha Devathaa,
Ud. Upadwara Devathaa,
Us. Upasobha Devathaa.
Blank spaces show Dwarastha Devathaa

श्रीरङ्गाख्य वृत्तायत दिव्यविमानदेवताः ॥

I. विमानभूमेः अधः ।

नामानि ।	स्थानानि ।
1. अनन्तः	घटाधारशिलायाः अधः
2. चक्रम्	तदुपरि
3. सामर्थ्यशक्तिः	घटाधारशिलायाम्
4. निधिभिः सहितः लक्ष्मीः	विदिककुम्भचतुष्टये
5. निधिनाथैः सहितः कौस्तुभः	दिवकुम्भचतुष्टये
6. भगवान् शक्त्यात्मा- (सर्वशक्तिः) मध्यकुम्भे	
7. पराशक्तिः	मध्यकुम्भपिधाने
8. प्रभाशक्तिः	
9. ज्ञानशक्तिः	पूर्वदिक्कुम्भपिधाने
10. ज्ञानभासा	
11. क्रियाशक्तिः	अग्निदिक्- ...
12. निवसती	
9. ज्ञानशक्तिः	दक्षिण- ...
13. अनन्तबलः	
11. क्रिया	निर्गति- ...
14. प्रभा	
9. ज्ञान	पश्चिम- ...
15. सर्वगा	
11. क्रिया	वायु- ...
16. ब्रह्मयवना	

नामानि ।		स्थानानि ।
9. ज्ञान	}	उत्तरदिक्कुम्भपिधाने
17. शोतधी		
11. क्रिया	}	ईशान- ...
18. सत्यविक्रमा		
तद्वह्निः शिलाष्टके देवप्राच्या ।		
19. चलवीर्यवती	शक्तिः-	
20. नित्या	...	
21. अनन्ता	...	
22. स्थिरा	...	
23. ध्रुवा	...	
24. सत्या	...	
25. धृतिः	...	
26. स्थितिः	...	

शिलानां भण्डे भन्तरालेषु प्रागग्नेयमध्यादि ।

27. अक्षरादि पट्टम्
28. ऋकारादि ...
29. ओकारादि ...
30. गकारादि ...
31. झकारादि ...
32. ञकारादि ...
33. पञ्चरादि ...
34. रेफादि ...
35. क्षकारं वह्निः (अङ्गुलीयवन्) ।

II. मखरकाधारशिलामु ।

36. अधर्मः (देवप्राच्या) प्राच्यां दिशि	38. धर्मः ... आग्नेय्यां
37. यजुः ... प्रागग्नेयदिक्ष्वध्वे	39. वेतायुगः ... अन्तर्काग्निदिक्ष्वध्वे

नामानि ।	स्थानानि ।	मसूरकाधारकोणपदमेतु ।
40. अज्ञानम् ...	याम्ये ...	नामानि ।
41. द्वापरयुगः ...	यातुयाम्यदिगन्तरे ...	स्थानानि ।
42. ज्ञानम् ...	निर्कतौ ...	52. वासुदेवः (देवप्राच्या) आग्नेय्यां ...
43. सामवेदः ...	यातुवारुणदिक्स्थाने ...	53. सङ्कर्षणः ... निर्कतौ ...
44. अथैराग्यम् ...	वारुणे ...	54. प्रद्यम्नः ... वायौ ...
45. अधर्वणवेदः ...	वारुणवायुदिक्स्थाने ...	55. अनिरुद्धः ... ऐशान्ये ...
46. वैराग्यम् ...	वायुदिशि ...	अन्तर्भण्डलकोणचतुष्टये (देवप्राच्या)
47. कलियुगम् ...	वायुसोमदिक्स्थाने ...	आग्नेयादीशानपर्यन्तम् ।
48. अनैश्चर्यम् ...	सोमदिशि ...	188. बराहः
49. कृतयुगम् ...	ईशानसोमदिक्स्थाने ...	189. शेषमूर्तिधरः भगवान्
50. ऐश्वर्यम् ...	ऐशान्ये ...	190. नृसिंहः
51. ऋग्वेदः ...	प्रागीशानदिक्स्थाने ...	191. नारायणः

III. भगवतः (योगपीठे)

56. चक्रम् ...	उपानतले	62. चक्रम् ...	उत्ततरे
57. पद्मम् ...	अधिष्ठानप्रदेशे	चरणपदमचतुष्टये ।	
58. विमलादिशक्तिभिः युक्तः चिन्मयः पुरुषः	} पद्ममध्ये	63. वासुदेवः ...	प्राच्याम्
59. अनन्तः (देवप्राच्या).		64. सङ्कर्षणः ...	याम्ये
60. विहङ्गः ...	दक्षिणे	65. प्रद्यम्नः ...	वारुणे
61. अमोजम् ...	वारुणे	66. अनिरुद्धः ...	उत्तरे

IV. दिव्यविमानद्वारे (८०:४००:६००:८००)

67. चक्रम् ...	शतसामूले	73. अपांपतिः	वामकवाटे
68. ज्ञानतत्त्वम् ...	दक्षिणशास्त्रायाम्	74. इच्छाशक्तिः	शुक्नासादक्षिणस्तम्भे
69. क्रियातत्त्वम् ...	वामशास्त्रायाम्	75. प्राणशक्तिः	वामस्तम्भे
70. परमेश्वरः	ऊर्ध्वउदुम्बरे	76. अग्निः	दक्षिणगवाक्षे
71. चतुष्पादमण्डपः	उदुम्बरपृष्ठे	77. सोमः	वामगवाक्षे
72. कालवैश्वानरः	दक्षिणकवाटे		

V. धीरङ्गाख्यवृत्तायतदिव्यविमाने ।

जङ्घा 12 तदन्तरभूमयः 12 अङ्ग 24.

विमानद्वारदक्षिणजङ्घामारभ्य प्रादक्षिण्येन द्वारपर्यन्तं देवताक्रमः ।

78. कालः

79. चित्तम्

नामानि ।	स्थानानि ।
80. नियन्ता	
81. शास्त्रम्	
82. विद्याधिपतयः	
83. शिवः	
84. प्रजापतयः	
85. इन्द्रः	
86. अन्ये सप्तर्षयः	
87. नवग्रहाः	
88. जीमूताः	
89. नागाः	
90. अप्सरोगणः	
91. ओषधयः	
92. पशवः	
93. अखिलयज्ञाः	
94. विद्याः	
95. अपरा विद्या	
96. पावकः	
97. मारुतः	
98. चन्द्रः	
99. अर्कः	
100. चारि	
101. वसुधा	

जङ्घाग्रेषु 12.

102. केशवः
103. नारायणः
104. माधवः
105. गोविन्दः
106. विष्णुः
107. मधुसूदनः
108. त्रिविक्रमः
109. वामनः
110. श्रीधरः

नामानि ।	स्थानानि ।
111. इपीकेशः	
112. पद्मनाभः	
113. दामोदरः	
	शुक्रनासायाः
114. गणेशः	दक्षिणपादार्धभित्तिमूले
115. योगनिद्रा	... वामपादार्धभित्तिमूले

प्रस्तरोदेशस्थित नासिकाः 9-तदन्तर-
भूमयः 8. सु 17.

116. चक्रम्—	द्वारदक्षिणपादार्धमारभ्य क्रमेण (प्रादक्षिण्येन)
117. शङ्खः	
118. गदा	
119. पद्मम्	
120. लाङ्गलम्	
121. मुसलम्	
122. शराः	
123. शार्ङ्गम्	
124. खड्गः	
125. खेटः	
126. दण्डः	
127. परशुः	
128. पाशः	
129. अङ्कुशः	
130. मुद्गरम्	
131. वज्रम्	
132. शक्तिः	

प्रस्तरोर्ध्ववेदिकायां दक्षिणादि(प्रादक्षिण्येन) ।

133. एकशृङ्गतनुः
134. वामनः
135. त्रिपिक्रमः

नामानि ।

स्थानानि ।

136. नरः
137. नारायणः
138. हरिः
139. कृष्णः
140. परशुरामः
141. बोधण्डरामः
142. वेदधित्
143. कल्की
144. पातालशयनः

ग्रीवातले दक्षिणादि (प्रादक्षिण्येन) ।

145. कूर्मः
146. चराहः
147. नारसिंहः
148. असृताहरणः
149. श्रीपतिः
150. असृतधारकः
151. राहुजित्
152. कालनेमिञ्जः
153. पारिजातहरः
154. लोकनाथः
155. दत्तात्रेयः
156. न्यग्रोधशायी

त्रिधाकृत शिखरोद्देशस्य अघोभागे पृथुनासायाः
दक्षिणाधिक्रमेण ।

157. अनन्तः
158. शक्त्यात्मा
159. मधुसूदनः
160. विद्यादिदेवः
161. कपिलः
162. विष्णुरूपः
163. विहङ्गमः
164. क्रोडात्मा

नामानि ।

स्थानानि ।

165. यदयावत्तः
166. धर्मः
167. यागीश्वरः
168. एकार्णवशयः

तन्मध्यभागे

169. सर्वव्यापी ध्रुवः

तदूर्ध्वभागे

170. सर्वव्यापी पद्मनाभः

पृथुनासायाः

171. परवासुदेवः

शिष्टनासिकाक्षये (प्रादक्षिण्येन)

172. अच्युतः
173. अनन्तः
174. गोविन्दः

कलशाधारदेदिक्कायाम् ।

175. पञ्चरचकम्

सामलसारेषु चतुर्षु कलशेषु (दक्षिणादि)

176. वासुदेवः
177. सङ्कर्षणः
178. प्रद्युम्नः
179. अनिरुद्धः

ॐ॥ सामलसार-अग्रदेशे चक्रेषु

180. अमलचक्रम्
181. शान्तचक्रम्
182. शान्तोदितचक्रम्
183. उदितचक्रम्

पृथुनासाघटचतुष्के देवप्राच्या प्रतीचीमारभ्य
पूर्वान्तम् ।

नामानि ।

स्थानानि ।

184. नरः
185. नारायणः
186. हरिः
187. कृष्णः

शुक्लासाघटेषु (चतुर्षु) देवप्राच्यां
प्रणयुत्तरान्तम् ।

नामानि ।

स्थानानि ।

184. नरः
185. नारायणः
186. हरिः
187. कृष्णः

द्वार-आवरणादि देवताः ॥

संकेताक्षराणि ।

आ = आवरणदेवताः । द्वा = द्वारदेवताः । को = कोणदेवताः ।
शो = शोभादेवताः । उ-द्वा = उपद्वारदेवताः । उ-शो = उपशोभादेवताः ।
चिह्नरहिताः द्वारस्थदेवताः ।

1	वाल्मीकिः	15	संकर्षणः	को	29	वासुदेवः	को
2	क्षेत्रपालः	16	शङ्खकूर्णः	आ	30	दुरतिक्रमः	आ
3	द्वारश्रीः	17	सर्पनेत्रः	"	31	महाकर्मा	"
4	चण्डः	18	प्रद्युम्नः	को	32	अनिरुद्धः	को
5	प्रचण्डः	19	सुमुखः	आ	33	महाहवः	आ
6	गरुडः	20	सुप्रतिष्ठितः	"	34	अप्राहः	"
7	सत्यः	21	अनिरुद्धः	को	35	प्रद्युम्नः	को
8	धाता	22	मानवः	आ	36	वसुदेवाः	आ
9	धिधाता	23	प्रदिनगर्भः	"	37	वर्धमानः	"
10	कुमुदः	24	जयः	द्वा	38	सङ्क्रपणः	को
11	कुमुदाक्षः	25	विजयः	"	39	साश्री	आ
12	वासुदेवः	26	गरुडः	"	40	आधारनिलयः	"
13	पुण्डरीकः	27	उपेन्द्रः	आ	41	शङ्खनिधिः	द्वा
14	वामनः	28	तेजोधरः	"	42	पद्मनिधिः	"

43	भद्रः	द्वा	75	गङ्गा	द्वा	107	कन्दः	आ
44	सुभद्रः	"	76	यमुना	"	108	क्रिया	को
45	यमः	आ	77	लोहिताक्षः	आ	109	चक्रम्	द्वा
46	राक्षसेश्वरः	"	78	महावीर्यः	आ	110	शङ्खः	"
47	केशवः	को	79	भीधरः	को	111	जीमूतः	आ
48	वरुणः	आ	80	अप्रमेयः	आ	112	हृदयतः	उ-द्वा
49	वायुः	"	81	सुशोभनः	"	113	बहुशिराः	"
50	नारायणः	को	82	हृषीकेशः	को	114	नागाः	आ
51	सोमः	आ	83	वीरहा	आ	115	शान्तिः	को
52	ईशानः	"	75	गङ्गा	द्वा	116	महाकायः	उ-द्वा
53	साधवः	को	76	यमुना	"	117	महाबलः	"
54	इन्द्रः	आ	84	विक्रमः	आ	118	पद्मः	द्वा
55	प्रजापतिः	"	85	पद्मनाभः	को	119	गदा	"
56	नागराजः	"	86	भीमः	आ	120	उत्तमः अप्सरोगणः	आ
57	अग्निः	"	87	ज्ञातवर्तः	"	121	जितक्रोधः	उ-द्वा
58	गोविन्दः	को	88	दामोदरः	को	122	दुराधर्पः	"
59	सुदर्शनः	द्वा	89	धर्माध्यक्षः	द्वा	123	ओषधयः	आ
60	गरुडः	द्वा	90	नियन्ता	"	124	विभूतिः	को
61	वण्डः	आ	91	नियन्ता	आ	125	महोत्साहः	उ-द्वा
62	खड्गः	"	92	वियत्	"	126	विविक्रमः	"
63	विष्णुः	को	93	श्रीः	को	127	लाङ्गलम्	द्वा
64	पाशः	आ	94	शास्त्राणि	आ	128	मुसलम्	"
65	ध्वजः	"	95	शुद्धाक्षः	द्वा	129	पद्मवः	आ
66	मधुसूदनः	को	96	असूतनन्दनः	"	130	अतुलः	उ-द्वा
67	क्षिप्रः	आ	97	विद्याधिपतयः	आ	131	दुष्टः	"
59	सुवर्शनः	द्वा	98	वागीश्वरी	को	132	यज्ञाः	आ
60	गरुडः	"	99	प्रजापतिसमूहः	आ	133	इच्छा	को
68	त्रिशूलम्	आ	100	वसुनाथः	द्वा	134	अर्विष्मान्	उ-द्वा
69	त्रिविक्रमः	को	101	सुधानन्दः	"	135	सर्वदृक्	"
70	वज्रनाभः	आ	102	रुद्रः	आ	136	शरः	द्वा
71	मुसलम्	"	103	क्रान्तिः	को	137	शार्ङ्गम्	"
72	लाङ्गलम्	"	104	इन्द्रः	आ	138	सप्त ऋषयः	आ
73	शक्तिः	"	105	वज्रनाभः	द्वा	139	दुरवि क्रमः	उ-द्वा
74	वामनः	को	106	हरीश्वरः	"	140	विषमः	"

141	गृहाः	आ	173	विद्याः	आ	204	योगान्तः	उ-द्वा
142	प्रीतिः	को	174	धीः	को	205	योगनिलयः	"
143	गहनः	उ-द्वा	175	शतपर्वा	उ-द्वा	206	वीरेश्वरः	उ-शो
144	मेघः	"	176	शताननः	"	196	भवः	"
145	पूर्णः	द्वा	177	अमयी	शो	207	रम्यः	उ-शो
146	पुष्करः	"	178	शंभवः	द्वा	208	सनातनः	उ-द्वा
147	अर्कः	आ	179	प्रभवः	"	209	विश्वकलः	"
148	शतमन्युः	शो	180	धरा	आ	210	अरिष्टः	शो
149	क्षेमकृत्	उ-द्वा	181	महाद्भुतः	शो	211	महाराजेश्वरः	द्वा
150	शिवकृत्	"	182	औदुम्बरः	उ-द्वा	212	धनायश्वरः	"
151	अपरा विद्या	आ	183	प्राकृतिकः	"	191	सुदर्शनः	"
152	रतिः	को	184	पाचकः	आ	213	अनिर्विण्णः	शो
153	प्राज्ञः	उ-द्वा	185	महिमा	को	214	तारकान्तरितः	उ-द्वा
154	क्षेमकृत्	"	186	विरामः	उ-द्वा	215	तारः	"
155	विरोचनः	शो	187	अंशुमाली	"	216	युगान्ताग्निः	उ-शो
156	आनन्दः	द्वा	188	केकराक्षः	शो	196	भवः	"
157	नन्दनः	"	189	सुधर्मिष्ठः	द्वा	217	शतानन्दः	उ-शो
158	तोयः	आ	190	नियामकः	"	218	विरामः	उ-द्वा
159	अप्रतर्क्यः	शो	191	सुदर्शनः	"	219	धिपमः	उ-द्वा
160	भूतवाहनः	उ-द्वा	192	देवघ्नतः	शो	220	शताननः	शो
161	युगान्ताग्न्यशनः	उ-द्वा	193	महर्षयः	उ-द्वा	221	अमरेशः	द्वा
162	सरत्	आ	194	प्रभूतः	"	222	विरूपाक्षः	"
163	माया	को	195	निरातङ्गः	शो	191	सुदर्शनः	"
164	संघर्षः	उ-शो	196	भयः	"	223	तेजोधरः	शो
165	भीषणः	"	197	भीमः	उ-शो	224	दुरतिक्रमः	उ-द्वा
166	अनुलङ्घ्यः	शो	198	गंभीरः	उ-द्वा	225	दुर्गन्धः	"
167	वीरसेनः	द्वा	199	प्राणगोचरः	"	226	विशालाक्षः	उ-शो
168	सुपेणः	"	200	पुरुषः	शो	196	भवः	"
169	चन्द्रः	आ	201	सर्वसत्त्वाभयः	द्वा	227	युगांशः	उ-शो
170	अप्रमेयः	शो	202	अतिगहनः	"	228	सुभूषः	उ-द्वा
171	संक्रन्दनः	उ-द्वा	191	सुदर्शनः	"	229	अनिलाशनः	"
172	अनिमिषः	"	203	उग्रः	शो	230	देवनन्दनः	शो

॥ श्रीः ॥

परस्नपनद्रव्यादयः ॥

1. प्रधानस्नपनकलशद्रव्याणि ।

- 1 धात्रीफलोदकम्
- 2 लोद्ध्रतोयम्
- 3 रक्तचन्दनतोयम्
- 4 रजनीजलम्
- 5 ग्रन्थिपल्लवान्मु
- 6 तगरोदकम्
- 7 पियंगुवारि
- 8 मांसीजलम्
- 9 सिद्धार्थोदकम्
- 10 सर्वोपधिजलम्
- 11 सर्वरत्नोदकम्
- 12 शुद्धोदकम्

2. परस्नपनकलशद्रव्याणि ।

- 1 पञ्चगव्यम्
- 2 क्षीरम्
- 3 दधि
- 4 घृतम्
- 5 मधु
- 6 सर्वोपधिजलम्
- 7 बीजतोयम्
- 8 फलतोयम्
- 9 गन्धोदकम्
- 10 पुष्पोदकम्
- 11 हेमोदकम्
- 12 रत्नोदकम्

3. परसूक्ष्मस्नपनकलश- द्रव्याणि ।

- 1 पञ्चगव्यम्
- 2 दधि
- 3 क्षीरम्
- 4 घृतम्
- 5 मधु
- 6 इक्षुरसः
- 7 सर्वोपधिजलम्
- 8 गन्धोदकम्
- 9 रत्नोदकम्
- 10 फलोदकम्
- 11 पुष्पोदकम्
- 12 शुद्धोदकम्

4. परस्थूलस्नपनकलश- द्रव्याणि ।

- 1 क्षीरम्
- 2 दधि
- 3 घृतम्
- 4 क्षौद्रम्
- 5 सर्वगन्धोदकम्
- 6 सर्वोपधिजलम्
- 7 पल्लतोयम्
- 8 पुष्पतोयम्
- 9 फलतोयम्
- 10 बीजतोयम्

11 एकीकृतहेमरत्नजलम्

12 मिश्रपुष्पसरित्तोयम्

5. सूक्ष्मपरस्नपनकलश- द्रव्याणि ।

- 1 क्षीरम्
- 2 दधि
- 3 घृतम्
- 4 मधु
- 5 इक्षुरसः
- 6 धात्रीफलम्
- 7 लोद्ध्रतोयम्
- 8 रक्तचन्दनतोयम्
- 9 रजनीजलम्
- 10 ग्रन्थिपल्लवान्मु
- 11 तगरोदकम्
- 12 पियंगुवारि
- 13 मांसीजलम्
- 14 सिद्धार्थोदकम्
- 15 सर्वोपधिजलम्
- 16 पत्रोदकम्
- 17 पुष्पतोयम्
- 18 फलोदकम्
- 19 धीजोदकम्
- 20 गन्धोदकम्
- 21 हेमोदकम्
- 22 रत्नोदकम्
- 23 पुष्पतीर्थम्

24 सरित्तोयम्
25 शुद्धोदकम्

6. सूक्ष्मसूक्ष्मस्तनपत्र कलश-
द्रव्याणि ।

1 शुद्धोदकम्
2 क्षीरम्
3 शुद्धोदकम्
4 रत्नोदकम्
5 हेमोदकम्
6 गन्धोदकम्
7 फलोदकम्
8 पुष्पोदकम्
9 शालिवीजोदकम्
10 धात्रीफलोदकम्
11 पथ्यातोयम्
12 गन्धोदकम्
13 विभीतकजलम्
14 कुमारीकथिततोयम्
15 व्याघ्रीजलम्
16 नागरोदकम्
17 मधूदकम्

7. सूक्ष्मस्थूलस्तनपत्रकलशानां
द्रव्याणि ।

न्यास	उद्धार
क्रमः	क्रमः
1 पुष्पोदकम्	17
2 गन्धोदकम्	18
3 स्वर्णोदकम्	19
4 सवैरत्नजलम्	20
5 पञ्चगव्यम्	1
6 गोमूत्रम्	2
7 गोमयाम्बु	3

न्यास	उद्धार
क्रमः	क्रमः
8 वेताग्नि भूतिजलम्	4
9 गजगोष्ठपत्रशृङ्गानां यस्मीकस्य च मृदः	5
10 शालीक्षेत्र नदीमध्य पद्म- पण्डपर्वतानां मृदः	6
11 सर्पपाम्बु	7
12 सर्वापधि	8
13 क्षीरम्	9
14 दधि	10
15 घृतम्	11
16 मधु	12
17 सर्वबीजम्	13
18 सर्वफलोदकम्	14
19 समस्तधान्योदकम्	15
20 सर्वगन्धाम्बु	16

8-a 8-b स्थूलपरस्तनपत्रकलश-
द्रव्याणि ।

न्यास	उद्धार
क्रमः	क्रमः
1 पाचद्रव्यम्	17
2 अर्घ्यद्रव्यम्	18
3 आचमनीयद्रव्यम्	19
4 नगाद्यादिद्वादशमृदः	20
5 गोमयरसः	1
6 वनाग्निभस्मादि	2
7 कुशोदकान्वितपञ्चगव्यम्	3
8 समुत्तलम्	4
9 चमपीवारि	5
10 कपायम्	6
11 त्रिफलोदकम्	7
12 वचादि	8
13 महानीलादि	9

न्यास	उद्धार
क्रमः	क्रमः
14 यष्ट्यादि	17
15 गजपिप्पलभीकलागानि	18
16 दधि	19
17 क्षीरम्	20
18 घृतम्	21
19 मधु	22
20 शश्वरसः	23
21 पद्ममूलानि	24
22 पद्ममूलानि	25
23 मक्षीरद्रव्यादिपत्रपुष्पफल- युतमञ्जरी	26
24 जालादि	27
25 रोचनादि	28
26 दर्भदूर्वाङ्कुराणि	29
27 सितसिद्धार्थादि	30
28 सप्तभान्यौषधि	31
29 सप्तरण्यौषधि	32
30 बाहू लिकादि कर्पूराणि	33
31 सुवर्णादि	34
32 नवरत्नानि	35
33 विद्रुमानि	36
34 मुक्ताफलानि	37
35 अर्घ्योदकम्	38
36 नगाद्यादकम्	39
37 तीर्थोदकम्	40
38 सर्वापधिः	
39 शुद्धोदकम्	
40 सुगन्धपुष्पोदकम्	

9. स्थूलसूक्ष्मस्तनपत्रकलश-
द्रव्याणि ।
शीतोदकानि ।
10. स्थूलस्थूलस्तनपत्रकलश-
द्रव्याणि । - गन्धोदकानि

॥ श्रीः ॥

श्रीमते रामानुजाय नमः ।

अपरभेदे प्रथमपर्याये उत्तमोत्तमस्तपनद्रव्यादयः ॥

न्यास- क्रमः	द्रव्याणि	उद्धार- क्रमः	देवताः	न्यास- क्रमः	द्रव्याणि	उद्धार- क्रमः	देवताः
1	घृतम्	5	बासुदेवः	14	दधि	6	विष्णुः
2	उष्णोदकम्	10	सङ्कर्षणः	15	क्षीरम्	7	मधुसूदनः
3	रत्नवारि	14	प्रशुन्तः	16	मधु	8	त्रिविक्रमः
4	फलोदकम्	11	अनिरुद्धः	17	कषायम्	9	वामनः
5	लोहान्मः	15	नारायणः	18	गुलोदकम्	18	श्रीधरः
6	मार्जनान्मः	12	हयग्रीवः	19	इक्षुरसः	19	हृषीकेशः
7	गन्धान्मः	16	विष्णुः	20	नालिकेररसः	20	पद्मानाभः
8	अश्रुतवारि	13	रुसिंहः	21	शान्तिवारि	21	दामोदरः
9	यवोदकम्	17	वराहः	22	मत्तलोदकम्	22	नरः
10	पाणम्	1	केशवः	23	...	23	नारायणः
11	अर्घ्यम्	2	नारायणः	24	...	24	हरिः
12	आचामम्	3	साधवः	25	...	25	कृष्णः
13	पञ्चगव्यम्	4	गोविन्दः				

कोष्ठानामधोनिर्दिष्टसंख्याक्रमेण कलशानामुपकलशानाञ्च न्यासः कार्यः । कोष्ठानामूर्ध्वनिर्दिष्टसंख्याक्रमेण द्रव्यकलशैः (प्रधान) अभिषेकः कार्यः । तत्तद्द्रव्यकलशाभिषेकानन्तरं तत्तदुपकलशैः तत्तन्मन्त्रैरभिषेकः कार्यः । मध्यस्थ चतुष्पद्भ्युपकलशानां स्तपनक्रमस्तु— तत्र प्राचीस्थशुद्धोदककलशाष्टकानां निर्दिष्टसंख्याक्रम एव । तद्गङ्गिस्थितानामष्टानां सुगन्धोदकपूर्णानामष्टचत्वारिंशदुपकलशानामभिषेकक्रमस्तु— तत्र प्राचीस्थ अष्टचत्वारिंशत्कलशानां निर्दिष्टसंख्याक्रम एव ॥

अपरे प्रथमपर्याये अधमोत्तमस्तपने— 17 कलशे
द्रव्यादयः ।

1 — 1 तुल्याः ।

तत्र मध्यस्थनवके सङ्ख्याः व्यत्यस्ताः । पार्श्वतः
यथावत् प्रदर्शिताः ॥

17	10	14
9	2	3
13	5	11
8	1	4
16	12	15
7	6	5

द्रव्यादयः ।

- 1 घृतम्
- 2 उष्णोदकम्
- 3 रत्नानि
- 4 फलोदकम्

- 5 लोहान्मः
- 6 मार्जनान्मः
- 7 गन्धान्मः
- 8 अक्षुतचारि
- 9 यवोदकम्
- 10 पायम्
- 17 कपायान्मु

- 11 अर्घ्यम्
- 12 आचमनम्
- 13 पञ्चगव्यम्
- 14 दधि
- 15 क्षीरम्
- 16 मधु

अपरमेदे द्वितीयपर्याये उत्तमोत्तमकलशानां संख्या 196. तत्र न्यासक्रमः
कोष्ठमध्यस्थसंख्याभिः निर्दिष्टः ।

उद्धार-
क्रमः द्रव्याणि

न्यासक्रमः ।

1	अर्घ्यम्	37-38-39-40
2	पाणम्	41-42-43-44
3	आचमनम्	45-46-47-48
4	पञ्चगव्यम्	49-50-51-52
5	तैलम्	53-54-55-56
6	गुलोदकम्	57-58-59-60
7	तिलोदकम्	61-62-63-64
8	अक्षुतोदकम्	65-66-67-68
9	आज्यम्	17-18
10	औपमानिकम्	19
11	क्षीरम्	20-21
12	मार्जनम्	22
13	दधि	23-24
14	गन्धः	25
15	माक्षिकम्	26-27

उद्धार-
क्रमः द्रव्याणि

न्यासक्रमः ।

16	कपायम्	28
17	सौक्तिकम्	5-6
18	वज्रम्	7
19	गोमेदकम्	8-9
20	इन्द्रनीलम्	10
21	पुष्परगम्	11-12
22	ब्रह्मरगम्	13
23	चन्द्रकान्तम्	14-15
24	विष्टुसम्	16
25	सवैरत्नम्	1-2-3-4
	गन्धोदकम्	20 to 30

उद्धारक्रमः अस्य प्रथमं दर्शितः, तत्तद्द्रव्यफलश-
स्तनपनानन्तरं तत्तत्समीपस्थगन्धोदककलशैः प्रादक्षि-
ण्येन अभिषेकः कार्यः ।

अनिर्दिष्टद्रव्येषु कलशेषु गन्धोदकानि ।

अपरमेदे द्वितीयपर्याये मध्यममध्यमस्तपनम् ॥

कलशसंख्या 81.

न्यासः	द्रव्यम्	उद्धारः	न्यासः	द्रव्यम्	उद्धारः	न्यासः	द्रव्यम्	उद्धारः
1	रत्नवारि	17	7	ब्रह्मरागम्	14	13	पञ्चगव्यम्	4
2	मुक्ता	9	8	चन्द्रकान्तम्	15	14	दधि	5
3	वज्रम्	10	9	विद्रुमम्	10	15	क्षीरम्	0
4	गोमेदकम्	11	10	पाद्यम्	1	16	मधु	7
5	इन्द्रनीलम्	12	11	अर्घ्यम्	2	17	कपायम्	8
6	पुष्परागम्	13	12	आचामय	3			

अपरमेदे तृतीयपर्याये उत्तमोत्तमस्तपनकलशसंख्या 49.

न्यासः	द्रव्याणि	न्यासः	द्रव्याणि	न्यासः	द्रव्याणि
1	पाद्यम्	11	मार्जनाम्भः	27	पुष्पवारि
2	अर्घ्यम्	12	फलाम्भः	28	औपमानिकम्
3	आचमनम्	13	परिमार्जनम्	29	आमलकोदकम्
4	पञ्चगव्यम्	14	रत्नोदकानि	30	अक्षताम्भः
5	घृतम्	15	सर्वलोद्दाम्भः	31	तिलाम्भः
6	दधि	16	कुसाम्भः	32	यवाम्भः
7	क्षीरम्	17	सक्तुवारि	33	तण्डुलाम्भः
8	मधु	18 to	शुद्धतोयम्	34 to	शुद्धाम्भः
9	उष्णोदकम्	25	...	49	...
10	कपायम्	26	गन्धाम्भः		न्यासक्रमेणोद्धारः ।

अपरमेदे चतुर्थपर्याये उत्तमोत्तमस्तपनकलशसंख्या 25.

मन्त्रार्चनं उद्धारक्रमद्वय आणोत्तमोत्तमवत् ।

न्यासः	द्रव्याणि	न्यासः	द्रव्याणि	न्यासः	द्रव्याणि
1	घृतम्	5	लोद्दाम्भः	9	यवोदकम्
2	उष्णोदकम्	6	मार्जनाम्भः	10	पाद्यम्
3	रत्नानि	7	गन्धाम्भः	11	अर्घ्यम्
4	फलोदकम्	8	अक्षतवारि	12	आचमनम्

न्यासः द्रव्याणि

13 पञ्चगव्यम्

14 दधि

15 क्षीरम्

न्यासः द्रव्याणि

16 मधु

17 कषायम्

18 गुलोदकम्

22—25 मङ्गलोदकम् ।

न्यासः द्रव्याणि

19 इक्षुरसः

20 नारिकेलजलम्

21 शान्तिवारि

अपरमेदे चतुर्थपर्याये उत्तममाध्यमफलशसंख्या 25.

न्यासः द्रव्याणि

1 स्नानतोयम्

2 अर्घ्यम्

3 पाण्यम्

4 आचामम्

5 पञ्चगव्यम्

6 घृतम्

7 दधि

8 क्षीरम्

न्यासः द्रव्याणि

9 मधु

10 उष्णोदकम्

11 कषायम्

12 मार्जनम्

13 फलतोयम्

14 तिलाम्बु

15 रत्नवारि

16 लोहवारि

25 तण्डुलवारि

न्यासः द्रव्याणि

17 कुशतोयम्

18 गन्धोदकम्

19 पुष्पाम्बः

20 औपमानिकम्

21 आमलकतोयम्

22 अक्षताम्बः

23 नारिकेलरसः

24 इक्षुरसः

अपरमेदे चतुर्थपर्याये उत्तमाधमफलशसंख्या 25.

न्यासः द्रव्याणि

1 पाण्यम्

2 अर्घ्यम्

3 आचामम्

4 पञ्चगव्यम्

5 घृतम्

6 दधि

7 क्षीरम्

8 मधु

न्यासः द्रव्याणि

9 उष्णवारि

10 कषायम्

11 मार्जनाम्बः

12 फलाम्बः

13 परिमार्जनम्

14 रत्नाम्बः

15 लोहवारि

16 कुशाम्बः

25 तण्डुलवारि

न्यासः द्रव्याणि

17 उष्णवारि

18 गन्धाम्बः

19 पुष्पाम्बः

20 औपमानिकम्

21 आमलकवारि

22 अक्षताम्बः

23 तिलोदकम्

24 यववारि

अपरमेदे चतुर्थपर्याये मध्यममध्यमस्नपनकलशसंख्या 9.

न्यासः द्रव्याणि

- 1 घृतम्
- 2 दधि
- 3 क्षीरम्

न्यासः द्रव्याणि

- 4 मधु
- 5 उद्वर्त्तनचूर्णम्
- 6 उष्णाम्भः

न्यासः द्रव्याणि

- 7 गन्धाम्भः
- 8 पुष्पाम्भः
- 9 मङ्गलोदकम्

अपरमेदे चतुर्थपर्याये मध्यमाधमस्नपनकलशसंख्या 9.

न्यासः द्रव्याणि

- 1 घृतम्
- 2 क्षीरम्
- 3 दधि

न्यासः द्रव्याणि

- 4 मधु
- 5 गन्धाम्भः
- 6 हेमान्मु

न्यासः द्रव्याणि

- 7 रत्नान्मु
- 8 ओषधिवारि
- 9 शालीचूर्णम्

अपरमेदे चतुर्थपर्याये अधमोत्तमस्नपनकलशसंख्या 9.

न्यासः द्रव्याणि

1-5 पञ्चरात्र्यम्

न्यासः द्रव्याणि

6-9 शुद्धतोयम्

अपरमेदे चतुर्थपर्याये अधममध्यमस्नपनकलशसंख्या 5.

न्यासः द्रव्याणि

- 1 रत्नोदकम्
- 2 मुक्तावले

न्यासः द्रव्याणि

- 3 गोमेदक-इन्द्रनीले
- 4 पुष्यराग ब्रह्मरागे

न्यासः द्रव्याणि

5 चन्द्रकान्तविद्रुमे

अपरमेदे चतुर्थपर्याये अधमाधमस्नपनकलशसंख्या 3.

न्यासः द्रव्याणि

1 सर्वरत्नजलम्

न्यासः द्रव्याणि

2 मुक्तावले-गोमेदक
इन्द्रनीलानि

न्यासः द्रव्याणि

3 पुष्यराग ब्रह्मराग
चन्द्रकान्तविद्रुमाणि

॥ सहस्रकलशस्नपनम् ॥

न्यासः	द्रव्यनाम	देवता	उद्धारः	मन्त्रः
1	(1) सूर्यकान्तम् (2) पद्मरागम् (3) वैदूर्यम् (4) चन्द्रकान्तम् (5) अयस्कान्तम् (6) इन्द्रनीलम् (7) प्रवालम् (8) गारुडम् (9) पुष्परागम् (10) स्फटिकम् (11) ब्रह्मरागम् (12) मेचकम् (13) वज्रं (14) रजतम् (15) मौक्तिकम् (16) ताम्रम्	वासुदेवः	105	समस्तेन पुरुषसूक्तेन मध्यस्थैः नवभिः कलशैः अभिषेकः
2	सूर्यकान्तपद्मरागे	वासुदेवः	97	2 बहिः कलशाष्टकस्य "सहस्रशीर्षां" मध्यघटस्य "पुरुष एवेदं सर्वं"
3	वैदूर्यचन्द्रकान्ते	"	98	3 बहिः "एतावानस्य महिमा" मध्ये "त्रिपादूर्ध्वं"
4	अयस्कान्त इन्द्रनीले	सङ्कर्षणः	99	4 बहिः "ततो विराज्ज्जायत" मध्ये "तस्माद्यज्ञान्"
5	प्रवालगारुडे	"	100	5 बहिः "तस्माद्यज्ञान्" मध्ये "तस्मादध्या"
6	पुष्परागस्फटिके	प्रद्युम्नः	101	6 बहिः "तै यज्ञं" मध्ये "य- स्युरूपं"
7	ब्रह्मरागमेचके	"	102	7 बहिः "ब्राह्मणोऽयं" मध्ये "चन्द्रमा"
8	वज्ररजते	अनिरुद्धः	103	8 बहिः "नाभ्या आसीत्" मध्ये "यत्पुरुषेण"
9	मौक्तिकताम्रे	"	104	9 बहिः "सप्ताखासन्" मध्ये "यज्ञेन यज्ञं"

एतेषां द्विसप्तत्युपकलशेषु मौक्ति-
कानि ।

नवस्थकेषु 1 सत्यः,
2-3 सुपर्णः, 4-5
गारुडः, 6-7 तारुण्यः,
8-9 विहगेश्वरः, अत्र
द्विक्पूजानन्तरं विविध
पूजा कार्या ।

न्यासः	द्रव्यनामः	देवता	उद्धारः	मन्त्रः
10	(1) कदली (2) पनस (3) आम्र (4) श्रीरिका (5) बदर (6) मातुलङ्ग (7) केसर (8) हव्य (9) जम्बीर	पद्मनाभः	57	इदं वचः पर्जन्याय
11	मातुलङ्गदाडिमे	ध्रुवः	49	वरुचञ्जाय
12	नारङ्गजम्बीरे	अनन्तः	50	इन्द्राधिष्णू हं हितः
13	तककोलवद्यौ	शक्त्यात्मा	51	इयं मनीषा
14	श्रीरिकाऽऽमलके	मधुसूदनः	52	वपट्ते विष्णो
15	द्राक्षाखजूरे	विद्याधिदेवः	53	तिस्रो वाचः
16	आम्रसहकारौ	कपिलः	54	योवर्ध ओषधि
17	पनसश्चुद्रपनसे	विश्वरूपः	55	स्तरीरत्वद्भवति
18	कदलीमोचके	विहङ्गमः	56	यस्मिन् विश्वा
एतेषां हिसप्तत्युपकलशेषु बदरी-फलानि ।		नवस्वष्टकेषु मध्यमाष्ट- केषु कल्की, शेषेषु पातालज्ञायी		
19	(1) उड़ीरम् (2) कुङ्कुमम् (3) मांसी (4) मलयजम् (5) मुरम् (6) हरिवेरम् (7) कुष्ठम् (8) अगरु ।	क्रोडात्मा	66	सहस्रशीर्षादिसमस्तैः
20	उड़ीरम्	वडवायकवः	58	सहस्रशीर्षं देवं
21	कुङ्कुमम्	धर्मः	59	विश्वतः परमं
22	मांसी	वागीश्वरः	60	पतिं विश्वस्य
23	मलयजम्	एकार्णवशयः	61	नारायण परं
24	मुरम्	कर्मः	62	यच्च किञ्चित्
25	हरिवेरम्	वराहः	63	अनन्तमव्ययं
26	कुष्ठम्	नारसिंहः	64	अर्धो निष्ठया
27	अगरु	अमृताहरणः	65	सन्ततं सिरामिः
एतेषामुपकुम्भेषु मलयजम् ।		नवस्वष्टकेषु मध्यमाष्ट- ष्टके कल्की बहिस्थाष्ट केषु पातालज्ञायी ।		
28	(1) समुद्र (2) वापी (3) कूप (4) तटाक (5) हृद (6) घृष्टि (7) नदी (8) हिमतोयानि	भीपतिः	75	समुद्रज्येष्ठेति चतुर्भिः

न्यासः	द्रव्यनाम	देवता	उद्धारः	मन्त्रः
29	समुद्र	कान्तात्मा	67	समुद्रज्येष्ठा
30	बापी	राहुजित्	68	वाय्यादि पञ्चकानां तु
31	कूप	कालनेमिन्तः	69	या आपो दिव्या इति
32	तटाक	पारिजातहरः	70	
33	हृद्	लोकनाथः (शान्तात्मा)	71	
34	वृष्टि	वृत्तात्रेयः	72	
35	नदी	न्यग्रोधशायी	73	यासां राजा
36	हिमतोयम्	एकभृङ्गतनुः	74	यामु राजा

एतेषामुपकलशेषु शुद्धोदकानि ।

नवस्वष्टकेषु मध्यमाष्टके

कल्की, वह्निःस्थाष्टकेषु

पातालशायी

37	(1) यव (2) गोधूम (3) व्रीहि (4) शाली (5) मुद्ग (6) प्रियङ्गु (7) माप (8) नीवारकाः	वामनदेवः	84	या ओपधीः सोमराज्ञी
----	---	----------	----	--------------------

38	यव	विषिक्रमः	76	यदिमा
39	गोधूम	नरः	77	यस्यौपधि
40	व्रीहि	नारायणः	78	साके यक्ष्म
41	शाली	हरिः	79	अन्यावो
42	मुद्ग	कृष्णः	80	याः कलिनी
43	प्रियङ्गु	परशुरामः	81	मुंचतु मा शपथ्या
44	माप	कोवण्डरामः	82	आपः पुनन्तु
45	नीवारक	वेदविन्	83	ओपधीः सोमराज्ञी

एतेषामुपकलशेषु शुद्धतोयम् ।

नवस्वष्टकेषु मध्यमाष्टके

कल्की, वह्निःस्थाष्टकेषु

पातालशायी

46 to 54	घृतम्	46 केअवः, 47-49-51-53 विष्णुः, 48-50-53-54 श्रीधरः ।	89	मम्यक् स्रवन्ति इति
55 ,, 60	गोमूत्रम्	55 to 60 चक्रम	85	गायत्री
61 ,, 66	गोमयम्	61 ,, 66 शङ्खः	86	गन्धद्वारां
67 ,, 72	क्षीरम्	67 ,, 72 गदा	87	पयस्वीरोगोपधयः
73 ,, 78	वृधि	73 ,, 78 पद्मम्	88	दधिक्रान्तेति

न्यासः । द्रव्यनाम ।

79 to 94 उष्णोदकम्

95—103 तैलम्

104—143 गुलोदकम्

144—152 सार्षपतैलम्

153—192 शङ्खरसः

193—201 मधु

202—241 नालिकेराम्बः
तत्क्षीरे वा

देवता

उद्धारः

मन्त्रः

79 to 94 शक्तिः

95 नारायणः 96-

98- 100- 102

मधुसूदनः, 97-99-

101-103 हृषी-

केशः

104 to 109 ला-

ङ्गलं, 110 to 115

मुसलं, 116 to

121 शरः, 122

to 127 शार्ङ्गम्,

128 to 143

शक्तिः

144 माधवः, 145-

147, 149-151,

त्रिविक्रमः, 146-

148, 150-152

पद्मनाभः

153-158 खड्गः,

159-164 खेटः,

165-170 दण्डः,

171-176 परशुः,

177-192 शक्तिः

193 गोविन्दः,

194-196, 198-

200, बामनः,

195, 197, 199-

201 दामोदरः

202-207 पाशः,

208-213, अङ्गु-

शः, 214-219 युद्धरः

220-225 वज्रम्,

226-241 शक्तिः

96 द्वादशाक्षरम्

90 तेजोसि

91 द्वादशाक्षरम्

92 तेजसि

93 द्वादशाक्षरम्

94 मधुवाता

95 द्वादशाक्षरम्

न्यासः	द्रव्यम्	देवता	लक्ष्मीः	उद्धारः	मन्त्रः
242	(1) क्षेत्र (2) तीर्थ (3) अग्नि (4) शैल (5) सूकरास्थविल (6) गज (7) बल्मीक (8) वृष-शृङ्ग सुदः	देवता	लक्ष्मीः	उद्धारः	मन्त्रः
243	क्षेत्रमृत्				
244	तीर्थमृत्				
245	अग्निमृत्				
246	शैलमृत्				
247	सूकरास्थविलमृत्				
248	गजमृत्				
249	बल्मीकमृत्				
250	वृषशृङ्गमृत्				
251 to					
266	गन्धवारि				
267	(1) सहदेवी (2) वचा (3) शतमूली (4) शता-चरी (5) कुमारी (6) गङ्गुची (7) सिंही (8) व्याघ्री	प्रभा	प्रतिष्ठा	प्रतिष्ठा	प्रतिष्ठा
268	सहदेवी				
269	वचा				
270	शतमूली				
271	शताचरी				
272	कुमारी				
273	गङ्गुची				
274	सिंही				
275	व्याघ्री				
276 to					
291	गन्धवारि				
292	(1) न्यगोध (2) उदु-म्बर (3) अश्वत्थ (4) जम्बू (5) विल्व (6) पलाश (7) शिरीष (8) मधुकोत्थ—	विष्णु	विष्णु	विष्णु	विष्णु
	त्वग्रसाः				
293	न्यगोध				
294	उदुम्बर				
295	अश्वत्थ				
296	जम्बू				
297	विल्व				
298	पलाश				
299	शिरीष				
300	मधुकोत्थ—				
	रसाः				
301 to					
316	गन्धवारि				
317	(1) पलाश (2) विल्व (3) वकुल (4) कदम्ब (5) आम्र (6) शिरीष (7) न्यगोध (8) अश्व-त्थ—	उन्नतिः	उन्नतिः	उन्नतिः	उन्नतिः
	पल्लावाः				
318	पलाश				
319	विल्व				
320	वकुल				
321	कदम्ब				
322	आम्र				
323	शिरीष				
324	न्यगोध				
325	अश्वत्थ पल्लावाः				
326 to					
341	गन्धवारि				
342	(1) मल्लिका (2) जाति (3) वकुल (4) नन्या-वृत् (5) पियङ्गु (6) पद्म (7) चम्पक (8) कुन्द—	अणिमा (अरणिः)	अणिमा (अरणिः)	अणिमा (अरणिः)	अणिमा (अरणिः)
	पुष्पाणि				
343	मल्लिका				
344	जाति				
345	वकुल				
346	नन्यावर्त				

न्यासः	द्रव्यम्	देवता	उद्धारः	मन्त्रः
347	पियङ्गु	351 to 366 मूर्तिः	हीः 17	तावाम्
348	पद्म			
349	चम्पक			
350	कुन्द-पुष्पाणि			
351 to 366	गन्धवारि			
367	(1) सिद्धार्थ (2) सर्पप (3) माण (4) गोरोचना (5) इन्द्रयव (6) वेणु- यव (7) शमीवीज (8) इयामाकवीजानि	368 to 375 श्रीः	16	
368	सिद्धार्थ			
369	सर्पप			
370	माण			
371	गोरोचन			
372	इन्द्रयव	376 to 392 बृतिः	18	
373	वेणुयव			
374	शमीवीज			
375	इयामाकवीजानि			
376 to 391	गन्धवारि			
392	(1) तिलम् (2) वन- तिलम् (3) जीरकम् (4) कृष्णजीरकम् (5) अतसी (6) शतपुष्पाम् (7) कुठारच्छिन्नम् (8) ऋषिवीजम्	393 to 400 निष्ठा	20	प्रवः पान्तम्
393	तिलम्			
394	वनतिलम्			
395	जीरकम्			
396	कृष्णजीरकम्			
397	अतसी	401 to 416 ऋक्षी	19	
398	शतपुष्पाम्			
399	कुठारच्छिन्नम्			
400	ऋषिवीजम्			
401 to 416	गन्धवारि			

न्यासः	द्रव्यम्	देवता	उद्धारः	मन्त्रः
417	(1) पाष्टिकः (2) इयामाक (3) शाली (4) नीवार (5) दूर्वा (6) कुश (7) इन्द्रवल्ली (8) पिप्पल —अङ्कुरान्	रुचिः 418 to 425 चेष्टा	28	परोमाक्या
418	पाष्टिकतण्डुलम्			
419	इयामाक ...			
420	शाली ...			
421	नीवार ...			
422	दूर्वाङ्कुरम्	शुद्धिः 426 to 441 गोभा	24	न ते विलो
423	कुश ...			
424	इन्द्रवल्ली			
425	पिप्पल अङ्कुर- रान्			
426 to 441	गन्धवारि			
442	(1) कुश (2) उदीच्य (3) इक्षु (4) काश (5) उशीर (6) शरपुञ्ज (7) अगरु (8) अपामार्ग- मूलानि	विभूतिः 443 to 450	25	
443	कुश			
444	उदीच्य			
445	इक्षु			
446	काश			
447	उशीर	451 to 466 वृत्तिः	27	इष्टवती
448	शरपुञ्ज			
449	अगरु			
450	अपामार्गमूलानि			
451 to 466	गन्धवारि			
467	(1) तुलसी (2) कृष्ण- तुलसी (3) प्रस्थिवेणु (4) धृतराज (5) विल्व (6) शमी (7) कंतकी (8) जनी छादाः	ख्यातिः 467 to 482	29	

न्यासः	द्रव्यम्	देवता	उद्धारः	मन्त्रः
468	तुलसी			
469	कृष्णतुलसी			
470	मन्थिवेणु			
471	भृङ्गराज			
472	विन्ध			
473	झमी			
474	केतकी			
475	जाती-च्छदाः			
476 to				
491	गन्धवारि			
492	(1) मुस्ता (2) नगर- मुस्ता (3) कुवलय (4) कुमुद (5) उत्पल (6) शीतलीयक (7) कसार (8) कशेरु-कन्दानि	468 to 475 गतिः 476 to 491 मुनिः	28 30	
493	मुस्ता	माता	32	अतोदेवा
494	नगरमुस्ता			
495	कुवलय	493 to 500 बानीधरी	31	
496	कुमुद			
497	उत्पल			
498	शीतलीयक			
499	कसार			
500	कशेरु-कन्दानि			
501 to				
516	गन्धवारि	501 to 516 रतिः	33	
517	(1) मुद्र (2) मापक (3) निष्पाव (4) शिम्ब (5) वीहि (6) यव (7) आढक (8) कुलुत्थ- अङ्कुरान्	सिद्धिः 518 to 525 नीतिः	35 34	इदं विष्णुः
518	मुद्र			
519	मापक			
520	निष्पाव			
521	शिम्ब			
522	वीहि			
523	यव			

न्यासः	द्रव्यम्	देवता	उद्धारः	मन्त्रः
524	आढक			
525	कुलुत्थ-अङ्कुर- रान्			
526 to				
541	गन्धवारि	526 to 541 श्रुतिः	36	
542	(1) शङ्खपुष्पी (2) सदा भद्रा (3) विष्णुकान्ता (4) एकपद्म (5) यला (6) स्वरमञ्जरी (7) सहा (8) सहदेवी-अङ्कुरान्	कीर्तिः 543 to 550 संपन्न	38 37	त्रीणि पदा
543	शङ्खपुष्पी			
544	सदाभद्रा			
545	विष्णुकान्ता			
546	एकपद्म			
547	यला			
548	स्वरमञ्जरी			
549	सहा			
550	सहदेवी अङ्कुर- रान्			
551 to				
566	गन्धवारि	551 to 566 कीर्तिः	39	
567	(1) उवेनार्क (2) ब्रह्म- दण्डी (3) ब्रह्ममुवर्च- लाम् (4) सरकाम् (5) विरकाम् (6) पृथिनपर्णी (7) मिथराम् (8) पर- ण्डम्	क्षिता 568 to 575 मतिः	41 40	विष्णोः कर्मणि
568	उवेनार्क			
569	ब्रह्मदण्डी			
570	ब्रह्ममुवर्चलाम्			
571	सरकाम्			
572	विरकाम्			
573	पृथिनपर्णीम्			
574	मिथराम्			
575	परण्डम्			

न्यासः	द्रव्यनाम	देवता	उद्धारः	सन्धः	न्यासः	द्रव्यनाम	देवता	उद्धारः	सन्धः
576 to		578 to			617	(1) सुवर्णम् (2) रजतम् (3) ताम्रम् (4) आय- सम् (5) वपु (6) सीसकम् (7) आरम् (8) कांस्यम्	श्रीवत्सः	47	तद्विनामः
591 गन्धवारि		591 गायत्री	42		618 सुवर्णम्				
592 (1) मुरभीम् (2) पद्म- किञ्जल्कम् (3) नाग- केशरम् (4) पञ्चम् (5) गुलाबचम् (6) लताम् (7) कस्तूरिकाम् (8) जानीफलम्	सर्पना	44		तद्विष्णोः	619 रजतम्				
593 मुरभीम्		593 to 600			620 ताम्रम्				
594 पद्मकिञ्जल्कम्		मष्टिः (मष्टिः)	43		621 आयसम्				
595 नागकेशरम्					622 वपु				
596 पद्मम्					623 शीमकम्				
597 गुलाबचम्					624 आरम्				
598 लताम्					625 फलम्				
599 कस्तूरिकाम्					626 to				
600 जानीफलम्					611 गन्धवारि				
601 to		601 to			642 देवमाराधनार्थमर्घ्यादि- द्रव्यानिचयं मधुपर्कं च आग्नेयकोणे ।				
616 गन्धवारि		616 किरिटम्	45						

043 नीराजनाथं हरिद्राशालिपिष्टकं द्वां अश्वत्थपत्रं सिद्धार्थं अश्वत्थं मान्यानि पूर्णकुम्भं च । उद्धर्तनार्थं गोधूमजाली रजनीनां चूर्णं पञ्चकभाषितम् । गुण्यलेपार्थं चमपां खट्वी चन्दनं कर्पूरं चम्पकं मुरां, मांसी हरिवेराणि च । शिरःस्नानार्थं पिष्टं आमलकं च । सर्वाण्येतानि पृथक् पृथक् पात्रे निक्षिपेत् निक्षिपकोणे ।

044 धीतचम्रे करण्डे पुष्पमाल्यादीनि त्रायव्यकोणे ।

045 आयसाः शलाकाः आयसा गुल्मिकाः, सन्देशनं च ईशानकोणे ।

ब्राह्मसाराधनादीनां कालनिर्णयः ॥

	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
1 प्राग्वहिकवर्षस्य	11½	11½	11½	11½	13½	13½	13½	13½	13½	13½	13½	13½
2 यागस्य	2 13½	2 13½	2 13½	2 13½	2 13½	2 13½	2 13½	2 13½	2 13½	2 13½	2 13½	2 13½
3 यागस्य	2 15½	2 15½	2 15½	2 15½	2 15½	2 15½	2 15½	2 15½	2 15½	2 15½	2 15½	2 15½
साध्यादिकस्य	3½ 18½	3½ 18½	3½ 18½	3½ 18½	3½ 18½	3½ 18½	3½ 18½	3½ 18½	3½ 18½	3½ 18½	3½ 18½	3½ 18½
4 मध्यन्दिनवर्षस्य	7½ 26½	7½ 26½	7½ 26½	7½ 26½	7½ 26½	7½ 26½	7½ 26½	7½ 26½	7½ 26½	7½ 26½	7½ 26½	7½ 26½
5 यागस्य	2 28½	2 28½	2 28½	2 28½	2 28½	2 28½	2 28½	2 28½	2 28½	2 28½	2 28½	2 28½
6 अपराह्नयागस्य	3 31½	3 31½	3 31½	3 31½	3 31½	3 31½	3 31½	3 31½	3 31½	3 31½	3 31½	3 31½
साध्यायस्य	2 33½	2 33½	2 33½	2 33½	2 33½	2 33½	2 33½	2 33½	2 33½	2 33½	2 33½	2 33½
सार्व जाह्निकस्य	1½ 34½	1½ 34½	1½ 34½	1½ 34½	1½ 34½	1½ 34½	1½ 34½	1½ 34½	1½ 34½	1½ 34½	1½ 34½	1½ 34½
7 प्रदोषवर्षस्य	7½ 42½	7½ 42½	7½ 42½	7½ 42½	7½ 42½	7½ 42½	7½ 42½	7½ 42½	7½ 42½	7½ 42½	7½ 42½	7½ 42½
8 यागस्य	2 44½	2 44½	2 44½	2 44½	2 44½	2 44½	2 44½	2 44½	2 44½	2 44½	2 44½	2 44½
9 यागस्य	2 46½	2 46½	2 46½	2 46½	2 46½	2 46½	2 46½	2 46½	2 46½	2 46½	2 46½	2 46½
10 निशीथयागस्य	3 49½	3 49½	3 49½	3 49½	3 49½	3 49½	3 49½	3 49½	3 49½	3 49½	3 49½	3 49½
11 यागस्य	2 51½	2 51½	2 51½	2 51½	2 51½	2 51½	2 51½	2 51½	2 51½	2 51½	2 51½	2 51½
12 प्रत्युषयागस्य	2½ 53½	2½ 53½	2½ 53½	2½ 53½	2½ 53½	2½ 53½	2½ 53½	2½ 53½	2½ 53½	2½ 53½	2½ 53½	2½ 53½
योगविग्रहस्योः	4 57½	4 57½	4 57½	4 57½	4 57½	4 57½	4 57½	4 57½	4 57½	4 57½	4 57½	4 57½
निलकर्मणः	2½ 60	2½ 60	2½ 60	2½ 60	2½ 60	2½ 60	2½ 60	2½ 60	2½ 60	2½ 60	2½ 60	2½ 60

(4) मध्यन्दिनवर्षः
(10) निशीथयागः 4 यागः अर्घ्यादिः यन्त्रिकाः सप्तपञ्चः
(4) मध्यन्दिनवर्षः 4 यागः अर्घ्यादिः यन्त्रिकाः सप्तपञ्चः

॥ आधारशक्त्यादि पीठ

	1	2	3	4	5
	स्थानानि				
	नामानि	मानसयोगे	वाह्ययोगे	आकारः	वर्णः
1	आधार-शक्तिः	नाभिमेढ्रान्तरे अथः	योगपीठस्य अधः	आधेयोद्विज्जिता- कारः	सितः
2	कूर्मकालाग्निः	तदुपरि	तदुपरि	कूर्मवक्त्रः	निष्ठमरुकमाभः
3	अनन्तः	...	...	सहस्रफणः	इवेतः
4	भूमिः	...	योगपीठस्य उपाने	सर्वरत्नभूषिता भूदेवी रूपा	...
5	श्रीराशिः	नाभिः	तस्य जगत्यां	कुन्दावदातः पुरुषः	अमृतसारः
6	आधारपद्मः	तदुत्पन्नः	तस्य कुमुदे	पुरुषरूपी	सुपर्काम्रफल- व्यामर्गणिपादतलः
7	a धर्मः	तदुपर्याग्नेयदिशि	तस्य कण्ठे आग्नेय्यां	मृगेन्द्रस्कन्धवदनः	तुहिनवर्णः
	ज्ञानम्	नैऋत्यां	नैऋत्यां	...	स्फटिकाभम्
	चैराग्यम्	बायव्ये	बायव्ये	...	मुक्तावर्णम्
	पेश्यम्	पेश्यान्वे	पेश्यान्वे	...	शशिप्रभम्
	b अधर्मः	तत्रैव प्राच्यां	तत्रैव प्राच्यां	राजराजोपमः	पद्मरागवर्णम्
	अज्ञानम्	दक्षिणस्यां	दक्षिणस्यां	...	प्रवालवर्णम्
	अचैराग्यं	वारुण्यां	वारुण्यां	...	अग्निवर्णम्
	अनैऋत्यम्	उत्तरां	उत्तरां	...	दाडिमवर्णम्
	c ऋग्वेदः	प्रागीज्ञानयोर्मध्ये	प्रागीज्ञानयोर्मध्ये	वाजिवक्त्रः	हेमनिभः
	यजुर्वेदः	प्रागाग्नेययोः	प्रागाग्नेययोः	...	चम्पकः
	सामवेदः	यातु वारुणयोः	यातु वारुणयोः	...	खरोतवर्णः
	अथर्वणवेदः	वायु वारुणयोः	वायु वारुणयोः	...	हरितालनिभः
	d कृतयुगः	सोमेशानयोः	सोमेशानयोः	वृषेन्द्रवदनः	सुपर्काम्रफलाभः
	त्रेतायुगः	याम्याग्नेययोः	याम्याग्नेययोः	...	अतसीसुमनिभः
	द्वापरायुगः	यातु यमयोः	यातु यमयोः	...	नीलाञ्जनाभः
	कलियुगः	सोमवाय्वोः	सोमवाय्वोः	...	शुक्लनिभः
8	फालचक्रम्	तन्मध्ये			अभिः
9	अठ्यक्तपद्मं	...			गोपीवृत्तिः
10	(1) सूर्यमण्डलं	तद्दलेषु			हस्त्यर्कः
	(2) सोममण्डलं	तत्केसरेषु			...
	(3) अग्निमण्डलं	तत्कर्णिकयां			...
11	चिह्नः	तन्मध्ये			विमलादिभिः
12	विमलादिभिः	तस्य परितः			

पीठ कल्पन प्रकारः ॥

6

7

8

9

तत्त्वम्

स्वभावः

व्यापारः

इतरस्वभावाः

भूतानि

ज्ञान्तः

निर्व्यापारः

(1) अन्तर्मुखस्थितिः

तन्मात्राः

भीषणः

(2) कूर्ममुद्रान्वितः शङ्खचक्रधरः (स्वस्तिक
[स्थितः])

कर्मेत्रियाणि

अभयप्रदानम्

(3) साञ्जलिः सितपद्माधारी अनन्तशशि
[सङ्काशः]

ज्ञानेत्रियाणि

भक्तः

शङ्खधारी

(4) पद्मासनेन उपविष्टा

अहङ्कारः

स्मिताननः

(5) सितरत्नगण्डजाधारी मुक्तादामधिभू-
पितः विस्तीर्णसर्वावयवः शिक्षि-
मोरुजानुपादः

महान् (धीः)

शिरसा कलचक्र

(6) रक्षाक्षः विप्रकीर्णकेशः पद्मासनेनोप-
विष्टः अलिमालाशताकुलः (पद्म-
माला शताकुलः) पद्ममुद्रान्वितः
मुदीर्धचरणः ।

...

... [धारणम्]

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

प्रकृतिः

पुरुषः

संस्कृतकादियु आतर्लियादीनां आरम्भपरमावधिकालनिर्णयः ॥

आतर्लियारम्भः	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५
माध्यन्दिनार्चनारम्भः	१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६
सायन्तयणारम्भः	३०	३१	३२	३३	३४	३५	३६	३७	३८	३९	४०	४१
निशीथयजनारम्भः	४३	४४	४५	४६	४७	४८	४९	५०	५१	५२	५३	५४
प्रत्युपपूजनारम्भः	४९	५०	५१	५२	५३	५४	५५	५६	५७	५८	५९	६०

प्राणायाम प्रकारः

वायुः	वायूनां वर्णाः	वायूनां स्थानानि	स्थान वर्णाः	उत्पत्ति स्थानम्	स्थिति विश्रम स्थाने	रेचकादीनां माताः			रेचकादीनां मन्त्राः
						12	24	36	
प्राणः	विद्रुम	इडा	शुक्ला	कूर्चं	सुषुम्नाया वामभागः वामनासापुटं	1	2	3	
अपानः	इन्द्रकोपमः	गान्धारी	पीता	"	सुषुम्नाया दक्षिणभागः दक्षिणनासापुटम्	2	4	6	अहो मन्त्रेण रेचकम्
समानः	संकाशः	अलम्बुसा	रक्तुः	"	पुरतः वामाक्षि	1	2	3	
उदानः	पद्मकिञ्चलः	सुषुम्ना	विहीक्षि	"	ऊर्ध्वं भ्रमहिनी	1	2	3	हृन्मन्त्रेण पुच्छकम्
ध्यानः	केन वर्णः	कुहः	अरुणा	"	पृष्ठतः दक्षिणाक्षि	1	2	3	नेत्रमन्त्रेण कुम्भकम्
नागः	विद्रुम	पितृला	रक्ता	"	वाम श्रोत्रं	2	4	6	
सूर्यः	इन्द्रकोपमः	पूरा	कृष्ण- पीता	"	दक्षिण श्रोत्रं	1	2	3	
शुक्रः	संकाशः	यशस्विनी	इयाम्- वर्णा	"	गदसृज्यन्ता	1	2	3	
देवदत्तः	पद्मकिञ्चलः	हस्तिविता	कृष्णा	"	मैदून्तपर्यन्ता	1	2	3	
धनञ्जयः	केन वर्णः	कोशिकी	भञ्ज नाभा	"	पादाङ्गुष्ठपर्यन्ता	1	2	3	

॥ भूतशुद्धिप्रकारः ॥

परमान्ता — प्रभाञ्जकम् — जीवात्मा

क	मण्डलम्	घणः	लाञ्छनं	गुणाः	आकारः	कर्मन्द्रियम्	ज्ञानेन्द्रियं	अधिष्ठानं देवता	तन्मात्रा	स्थानम्	प्राणा- शामः
पृथिवी	चतुरस्था	पीत	वर्ध	शब्द स्वरूप रस गन्धाः	नगद्वयसमाकुल्या- पुर प्रकारः सङ्कीर्ण परिष्कृता	अ उपस्थः	ट घ्राणः	श सत्ताः	त गन्ध तन्मात्रा	पादादि ज्ञान्यन्तम्	१
वा	अथर्वव्या- हाराः	श्वेताः	कमलम्	शब्द स्वरूप रसाः	सप्तशुद्ध सत्त्वोती रसपदकं सौषधि युग्मनान्तरे जातानि अन्यानि भूतानि	छ पायुः	ड जिह्वा	प अनिरुद्धः	थ रस तन्मात्रा	ज्ञान्यादि गुह्यान्तम् (अज्ञान्यन्तम्)	४
ग	व्यग्रम्	पाटलम्	सस्ति- कम्	शब्द स्पर्शरूपाणि	दीपिमद्भिः विद्युच्चन्द्रा- कं नक्षत्र मणिरत्नैः धातुमिर्भूयितं स्व प्रकाशशरीरैः अशरीरैः खेचरैश्च भूयितम्	ज पादः	ढ अक्षि	स प्रभुः	द रूप तन्मात्रा	ज्वादि गुह्यादि नाभ्यन्तम्	३
वायुः	बृहत्	(राजोप- हाराः)	वटः विन्दवः	शब्द स्पर्शो	तेजसै विस्मयुक्तः नानाविधैः गन्धैः पूर्णः	झ पाणिः	ट त्वक्	ह सङ्कर्षणः	घ स्पर्श तन्मात्रा	नाभ्यादि नासि- कान्तम् (कण्ठान्तम्)	२
आकाशः	नीरुपम्	अश्व- नाभः	शब्दः	शब्दः	नानाशब्दसमाकीर्णः नीरूपः अविग्रहं शब्द- मयैः पूर्णः अलंकारैः सिद्धैः पूर्णः	ञ वाक्	ण श्रोत्रम्	क्ष शास्त्रवेद्यः	त शब्द तन्मात्रा	(कण्ठादि) नासादि सूर्यान्तम् ब्रह्मरन्ध्रा- न्तम्	१

रक्षयति मन्त्रः — ओ वैष्णवः नामः

आश्रयमन्त्रः ।

ओ ह्रीं आत्मने नमः

सम्हार मन्त्रः शु कट्ट नमः ।

आत्मनामि मन्त्रः — नमः सप्तः

अज्ञानं नमः

जीव मन्त्रः

मण्डपि — अ,

[illegible]

आयुधन्यासः	वृक्षस्तम्भे— 1 पद्मम् 3. चक्रम्	वामहस्तमध्ये 2. गन्धम् 4. दाम्भम्	(गारुड)न्यासः
भूगणन्यासः	1. किरिटम् 3. कौस्तुभम्	2. श्रीक्षसम् 4. शनमालाम्	इक्ष्वाकुपुष्टावि वामाङ्गुपुष्टावि मूलपंचसु
शक्तिन्यासः	धियम्	पुष्टिम्	ओं धौं ओं ओं, ओं पं ओं, ओं सिं ओं, ओं सां ओं, ओं हां ओं

॥ श्रीः ॥

देहे न्यासाः

सूर्यनि १	वक्रते २	दक्षसे ३	चामसे ४	हृदि ५	पुष्टे ६	नाभौ ७	कट्यां ८	दक्षबाहुनि ९	धामबाहुनि १०	दक्षपादे ११	वामपादे १२
ओं	नं	मौ	भं	गं	धं	तं	वां	सुं	दे	वां	यं
हृदि	सुं	शिखायां	स्कन्धयोः	करमध्ये	नेत्रयोः	उदरे	पुष्टे	बाहुद्वये	ऊरुद्वये	जातुयुग्मे	प्रादयोः
ओं	नं	मौ	भं	गं	धं	तं	वां	सुं	दे	वां	यं
ओं	ओं	ओं	ओं	ओं	ओं	ओं	ओं	ओं	ओं	ओं	ओं
शानाय हृदयाय नमः	पेखर्याय शिरसे साहा	शक्त्यै शिखायै बाहुद्वये	यलाय कवचाय हं	वीर्याय अस्त्राय फट्	तेजसे नेत्राभ्यां चौरद्वये	ज्ञानाय उदराय नमः	पेखर्याय पुष्टाय नमः	शक्त्यै बाहुभ्यां नमः	यलाय ऊरुभ्यां नमः	वीर्याय जातुभ्यां नमः	तेजसे प्रादाभ्यां नमः
धा. पादे	व. पादे	धा. जातुनि	व. जातुनि	कट्यां	नाभौ	पुष्टे	हृदि	वा. अंसे	द. अंसे	वक्त्रे	सुं
यं	वां	दे	सुं	वां	तं	वं	गं	भं	मौ	नं	ओं

दक्षहस्तमध्ये
१. पद्मम्
३. चक्रम्

यामहस्तमध्ये
२. गदां
४. शङ्खम्

सुं
१. किरिटम्
वद्वयक्रायुतदीधितिम्

दक्षवक्षसि
२. श्रीवत्सम्
पूणन्दुतदशा-
बुक्तिम्

हृदये
३. कौस्तुभम्
चण्डदीधिति
लक्षणम्

कण्ठे
४. वनमालाम्
नानाञ्ज
वन
पुष्पोत्थाम्

आयुधशृण-
न्यासः

श्रीपाञ्चरात्रे पारमेश्वरसंहितायां अध्यायनामधेयानि

१ शास्त्रावतारः ।	१
२ ज्ञानविधिः ।	५
३ समाधिध्यायनम् । (भूतशुद्धिः)	१०
४ मन्त्रन्यासविधिः ।	१८
५ मानसयागः ।	१९
६ यागयागविधिः (वेरपूजा)	२६
७ अग्निकार्यं, पितृसंविभाग, नित्योत्सवादि विधानम् ।	४०
८ गरुडविष्वक्सेनादिपरिवारार्चनविधानम् ।	५८
९ द्वादशकालार्चनादि कालविभागनिर्णयः ।	६५
१० स्वयंयुक्तादि प्रासाददेवता निर्णयः । (रङ्गविमानादिर्मावादि च)	७२
११ द्वारावरणादिदेवताध्याननिर्णयः, यलिविभ्यादि पतनमङ्ग, अङ्गयैकल्य प्रायश्चित्त, दारुजदि विम्व- समाधानानि ।	८५
१२ पवित्रारोहणम् ।	९९
१३ स्नाप शयन उत्थापनोत्सव विधिः ।	१२०
१४ जपनविधानम् ।	१२७
१५ प्रतिष्ठाविधानम् ।	१४६
१६ ध्वजारोहणविधानम् । (अङ्कुरार्पणसहितम्)	१८२
१७ महोत्सवादिविधिः ।	२०१
१८ प्रापणाग्नि, मान, साधन, निवेदनादि प्रकारः । (चरुपाकादिः)	२२२
१९ प्रायश्चित्तविधानम् ।	२३७

२० तुलाभारविधिः ।	२५७
२१ प्रायश्चित्त द्विरप्यगर्भविधिः ।	२६३
२२ प्रायश्चित्त सम्प्रोक्षण पञ्चगव्यस्थापनविधानम् ।	२६५
२३ सुदर्शन नारसिंह महामन्त्र- स्वरूपकथनम् ।	२६९
२४ यन्त्रराजमन्त्रोद्धारविधानम् ।	२७४
२५ सुदर्शनमहायन्त्र यात्राभ्यन्तरयागनिर्णयः ।	२८०
२६ सुदर्शनमहायन्त्रार्चने शक्तिकार्यविधिः ।	२८३
अध्यायविषयाणां सूक्ष्मानुक्रमणिका ॥	

श्लोकसंख्या

१ शास्त्रावतारः ।	
२ ज्ञानविधिः आचमनविधिः, नित्यकर्मानुष्ठानविधिः ।	१
३ भूतशुद्धिः ।	
१ ऊर्ध्वपुण्ड्रधारणविधिः ।	७
२ स्थानशुद्धिः ।	४८
३ पात्रशुद्धिः ।	६३
४ हस्तशुद्धिः ।	७८
५ द्विरप्यगः ।	८३
६ प्राणायामः ।	८८
७ द्विविधा भूतशुद्धिः ।	१४०
४ मन्त्रन्यासः । आत्मनो रक्षार्थं आत्मनः, देवस्य च क्षिप्रकारन्यासः ।	

श्लोकसंख्या

५	१ मानसयागः २ मानसहोमश्च ।	१५०
६	याज्ञयागः २ घेरपूजा ।	
७	अग्निकार्यादि	
	१ नित्यहोमः ।	१
	२ पितृक्रिया ।	२५६
	३ आध्याचनम् ।	३६८
	४ नित्योत्सवः ।	३८०
	५ प्राणयान्त्रा ।	४०९
	६ स्नाप्यायः ।	४३५
	७ योगः ।	४३८
८	गरुडविष्यक्सेनादि परिवाराचनविधानम्—	
	१ गरुडाचनम् ।	१
	२ विष्यक्सेनाचनम् ।	६५
	३ भक्तलक्षणम् ।	१७७
	४ तदचनम् ।	२००
९	द्वादशकालार्चनादि कालविभागः ।	
१०	रक्षयिमानायिर्भावादि ।	
	१ धिमानाययवेवाः ।	१
	२ रक्षिर्भवम् ।	१०६
	३ दिव्यादि शास्त्रैविष्यम् ।	३३४
११	द्वारादिदेवताः ।	
	१ द्वारायरणदेवतालक्षणम् ।	१
	२ तेषां भजनम् ।	३३१
	३ बलिबेरादीनां भजे सन्धानक्रमः ।	३३०
१२	पवित्रोत्सवः ।	
	१ पवित्रोत्सवकालः ।	१८
	२ यागशालालक्षणम् ।	५९
	३ वेदिका—	६८
	४ ऊर्ध्वतोरणानां—	६९
	५ ध्वजानां—	९०
	६ सूक्ष्मपवित्र- ७ स्थूलपवित्र- ८ उत्सवप्रकारप्रपञ्चनम् ।	११६ १२० २५८
१३	शयनोत्सवः	
	१ भगवतः शयने हेतुः ।	४
	२ प्रयोधोत्सवः ।	८४
	३ चातुर्भास्यव्रतम् ।	८७

१४	क्षपनमेवादि	
	१ पट्टचत्वारिंशत् क्षपनानि	२८
	२ सहस्रफलशामिपेकः ।	३४५
१५	प्रतिष्ठाविधिः	
	१ जलाधिवासादि ।	२११
	२ जीर्णोद्धारविधिः ।	९३२
	३ नीराजनविधिः ।	९९१
१६	ध्वजारोहणादि	
	१ ध्वजार्ङ्गुरार्पणम् ।	५३
	२ ध्वजस्तम्भप्रतिष्ठा ।	४१०
	३ चेतयेयप्रतिष्ठा ।	२०४
	४ ध्वजारोहणम् ।	४३३
	५ देवतादानम् ।	४५२
	६ उत्सवागतदेवतानां पूजा ।	४५६
१७	महोत्सवविधिः	
	महोत्सवप्रकारः पुष्पयागान्तः ।	
१८	चरुपाकविधिः ।	
	१ प्रापणादीनां मानादि ।	१
	२ मात्रायां मानम् ।	२०
	३ एककापूपस्य मुद्रादिद्रव्याणां मानादि ।	४५
	४ अपूपसङ्ख्या ।	५३
	५ ताम्बूलसङ्ख्या ।	५४
	६ चन्दनादिद्रव्याणां मानादि ।	६१
	७ क्षपनोपयोगिसकलद्रव्यमानादि ।	७२
	८ आचार्यादीनां सङ्ख्या ।	७३
	९ प्रापणादेकक्षणम् ।	१२१
	तत्साधने मन्त्रः ।	१२१
	निवेदनप्रकारः ।	२६९
	कारिप्रदानादि ।	३२४
१०	मानोन्मानादीनां लक्षणानि ।	१२६
११	शाकादिभेदाः ।	२११
१२	हविरादिसाधने क्रमः ।	२२६
१३	महानसाहचिरादीनामानयनादिक्रमः ।	२५२
१९	प्रायश्चित्तविधिः ।	
	१ दुष्टाधिकारिभिः पूजने प्रायश्चित्तम् ।	३
	२ दुष्टवस्तुभिः " " ।	१५
	३ भोगादीनां वियर्थासे " " ।	३५
	४ बलिद्रव्यस्य पतने " " ।	५३
	५ बलिबेरस्य — " " ।	५५

६ नित्यार्चनविषये—	७४
७ महोत्सव—	१३६
८ पथिलोत्सव—	२२७
९ चातुर्मास्य—	२५२
१० प्रतिष्ठा—	२७९
११ पुनः प्रतिष्ठा—	३४६
१२ शवस्पर्धि—	३९७
१३ भूशुद्धि—	४२२
१४ उत्पातशान्ति—	४४७
१५ जीर्णोद्धार—	४५३
१६ विमानादिरक्षणम्	४९८
१७ शास्त्रनिर्णयः	५२२
१८ नित्यपूजाधिकारः—	५५१
१९ राक्षः शान्तिकर्म	५८४
२० तुलापुरुषविधानम्	
२१ हिरण्यगर्भविधानम्	
२२ १ सम्प्रोक्षणविधिः ।	
२ कृपनायर्हृपञ्चगव्यलक्षणादि ।	३८
३ ब्रह्मकूर्चलक्षणादि ।	६९
२३ सुदर्शनयन्त्रविचरणम्	
सुदर्शननारसिंहस्य	
१ पूर्वाङ्गयन्त्रस्य	१२
२ अपराङ्गयन्त्रस्य	९७
३ चिह्नरयन्त्रस्य च लक्षणानि ।	२२९
२४ सुदर्शनयन्त्रमन्त्रोद्धारः ।	
एतद्वक्त्राणां	२६
एतद्वाराधनाङ्गानां च मन्त्राणां उद्धारः ।	१२६
२५ सुदर्शनपूजाप्रकारः	
एतन्मानसाराधनमानसहोम —	१७३
वाह्याराधनानां क्रमः ।	८२
२६ चक्राष्टककुण्डलक्षणादि	
वाह्यहोमश्च ।	
इति श्रीपारमेश्वरसंहिताविषयाणां	
संस्कृष्टानुक्रमिका ॥	

अध्यायविषयाणां स्थूलानुक्रमिका ॥

१ मङ्गलाचरणम् ।	१
२ तोताद्विद्विषयवर्णनम् ।	२
३ तत्र सनकस्य तपश्चर्या ।	३-६
४ तस्य शतवर्षतपसापि मनोरथालाभेन शोकः ।	७
५ तं प्रति शाण्डिल्याश्रयणनियमनं भगवतः ।	८-२३
६ सनकस्य शाण्डिल्याश्रमगमनम् ।	२४
७ शाण्डिल्याश्रमवर्णनम् ।	२५-२६
८ शाण्डिल्यवर्णनम् ।	२७-२९
९ शाण्डिल्येन सनकस्य एकानयन- वेदाध्यापनम् ।	३०-३२
१० एकानयनवेदलक्षणम् ।	३३-३४
११ तस्य कृतयुगधर्मत्वम् ।	३५-३६
१२ युगक्रमेण तस्य सञ्चारक्रमः ।	३७
१३ ब्रह्मणः सप्त जन्मानि ।	३८-३९
१४ सप्तस्यपि जन्मसु तस्य मूलवेदाध्ययनम् ।	४०
१५ सप्तमे जन्मनि ब्रह्मणः एतदध्यापनक्रमाः ।	४१
१६ मूलवेदोक्तधर्माणां माहात्म्यः ; वेदस्यास्य सात्त्विकपरिग्रहश्च ।	४२-४४
१७ शाण्डिल्यस्य मूलवेदलाभप्रकारः । तथा भगवद्वाचकत्वं अग्नीन्द्रादिप्रणाद्याः, मूलवेदस्य तु साक्षादेव ।	४५-५६
१८ एकानयनवेदशब्दार्थः ।	५७
१९ एकानयनवेदस्य नारदाद्यध्ययनम् ।	५८
२० वसिष्ठादीनां मूलवेदसात्वतादित्य- निरीक्षणेन सन्प्राप्त्यशास्त्रनिर्माणम् ।	५९-६३
२१ तादृशवेदादीन् निरीक्ष्यैव मन्वादीनां धर्मशास्त्रनिर्माणम् ।	६४
२२ मूलवेदस्य सर्वशास्त्रमूलत्वं, सर्वधर्मे- प्रकाराकत्वं च ।	६५-६८
२३ अस्य सर्वमन्त्राकरत्वं ।	६९
२४ एतदनुवारेणैव उपरिचरयसो- रथमेवादिपुत्रजनम् ।	७०-७१

२५	सुप्रसन्नचित्तानां शाण्डिल्यशिष्यत्वम् ।	७२-७५
२६	मूलवेदस्यैव वेदवृक्षमूलत्वं, - ज्ञानादीनां तच्छास्त्रत्वम् ।	७६-७७
२७	युगकमेण तिरोहितस्यास्य भगवता पुनरुद्धारः ।	७८-८०
२८	मिश्रधर्माभ्रयजनानुग्रहाय भगवता सात्वताविशाखोपदेशः ।	८१-८९
२९	लक्षमन्थमितस्यास्य पारमेभ्वरशास्त्रस्य पोडशसहस्रश्लोकेः सङ्ग्रहः शाण्डिल्येन अस्यैव सङ्ग्रहस्य पुरा भगवतापि नारदायोपदेशः ।	९०-९३ ९४
३०	ज्ञानक्रियाकाण्डरूपेण द्विविधायाः पारमेभ्वर- संहिताया ज्ञानकाण्ड- प्रतिपादिता विषयाः ।	९५-१०९
३१	क्रियाकाण्डविषयाः ।	११०-११३

२ अध्यायः स्तानविधिः ।

१	सामान्यविशेषरूपेण ज्ञानस्य द्विविधं, तल्लक्षणं च ।	१-३
२	प्रबोधकालः ।	४-५
३	प्रबोधानन्तरं भगवत्प्राप्त- कीर्तनक्रमः ।	६-१६
४	शयनाशुत्थानक्रमः, तत्कालो- चितमन्त्रः, निर्गमनं च ।	१७
५	सुदृग्प्रहणार्हनिर्द्वेषाः, तद्प्रहणप्रकारः अनर्हा सुदृग्भ्यः ।	१८-२२
६	ज्ञानाद्युपयोगिद्रव्याणि ।	२३-२५
७	तीर्थान्तरसत्त्वे कृपज्ञाननिषेधः ।	२६-२७
८	नद्यादिषु मुख्यामुख्यनिरूपणम् ।	२८
९	कर्महिंतीरम् ।	३०
१०	कृपादिषु ज्ञाने फलतारतम्यम् ।	३०-३२
११	ज्ञानोपयोगितया समानीतद्रव्यस्य निवेशनक्रमः ।	३२-३३
१२	मलाद्युत्सर्जने नियमाः ।	३४-३५

१३	तलिपिन्दुवैशादि ।	३५-३७
१४	शौचप्रकारः ।	३८-४०
१५	तस्य देशकालादिभेदेन तारतम्यम् ।	४१-४३
१६	मलापाकरणेऽपि मनःशुद्ध्यन्तं शौचम् ।	४४
१७	घर्षभेदेन सूक्ष्मकृपा परिमाणाविशेषः ।	४५-४६
१८	आचमनादितीर्थं मन्त्रहस्तविन्यासादि ।	४७-४८
१९	दन्तधावने दिङ्मनियमादि ।	४९-५१
२०	जिह्वानिलहनगण्डूपादि ।	५२
२१	अशक्तविषये असम्पर्के पञ्चाङ्गज्ञानम् ।	५३
२२	उपघाते यथाविधि ज्ञानम् ।	५४
२३	समन्त्रकं मलापकर्षणज्ञानम् ।	५५-५६
२४	सूक्तिकाज्ञानम् ।	५७-५८
२५	अक्षमन्त्राभिमन्त्रित- सूक्तिकाभागविनियोगः ।	५९-६३
२६	विष्णुतीर्थेषु मन्त्रोच्चारक्रमः अन्यतीर्थेषु तत्क्रमः ।	६४-६६
२७	तीर्थं तीर्थान्तरकीर्तननिषेधः ।	६७-६८
२८	निर्झपादिषु वक्तव्यमन्त्रः ।	६९
२९	अक्षमन्त्राभिमन्त्रितसूक्तिकाभाग- विनियोगे मन्त्रः ।	७०-७२
३०	विशेषज्ञानप्रकारः ।	७३-७६
३१	ज्ञानवस्त्रपरित्यागधीतवस्त्रपरिधाने ; शिक्षामन्त्रेण शिक्षाबन्धः आचमनं च ।	७७-७९
३२	दक्षिणहस्ते आचमनार्थं ब्राह्मदैवपैतृकानि स्थानानि ।	८०
३३	वैष्णवसन्ध्याविधिः जपश्च ।	८१-८७
३४	आधारशक्त्यादितर्पणक्रमः ।	८८
३५	जलमध्ये भगवदाराधनक्रमः ।	८९
३६	साध्याङ्गदण्डप्रणामः ।	९०
३७	दूर्वादिधारणं ; जलादायावाहिताना- मुपसंहारः, स्वमनसि विन्यासः । अभिगमनसात्विकत्यागश्च ।	९१-९३
३८	अष्टविधोपरहितानामेव द्रव्याणाम् उपादानं ।	९४-९६
३९	उपादानसम्भावितदोषजनित- विघ्नशान्तिः ।	९७-९८
४०	वस्त्रनिष्पीडनम् ।	९९

४१	तोयाभाषादौ कर्तव्येषु गौणज्ञानेषु मान्त्र, ध्यान, दिव्य, आभय, वायव्य, पाथिषानि ज्ञानानि, तेषां प्रभावः, तेष्वन्यतमस्य कर्तव्यत्वम् ।	१२२-१३६
४२	ज्ञानस्य आयदयकत्वं हेतुश्च ।	१३७-१३८
३ अध्यायः समाधिष्वारण्यम् ।		
१	अभिगमनक्रियाङ्गमङ्गलाचरणम् ।	१
२	भगवद्गृहगमनक्रमः ।	२
३	प्रासादाभावे गन्तव्यदेशः ।	३
४	परिचारफलक्षणम् ।	४
५	गर्भगृहमाज्जनस्य स्वैव कर्तव्यत्वम् ।	६
६	यद्भिर्माज्जनस्य अन्यकर्तव्यत्वम् ।	७
७	ऊर्ध्वपुण्ड्राभ्यामुत्तिकाया धर्मेदाः तत्फलं च ।	११
८	ऊर्ध्वपुण्ड्राकारमेदाः ।	"
९	ऊर्ध्वपुण्ड्राधारेण अङ्गुलिमेदाः तत्फलं च नखनिपेधः ।	१३-१४
१०	पुण्ड्रचतुष्टयं देवताश्च ।	१५
११	द्वादशपुण्ड्रक्षेत्रे स्थानानि देवताश्च ।	१६-१९
१२	ऊर्ध्वपुण्ड्राभावे कर्मनष्कल्यादि ।	२०-२१
१३	दर्भपत्रिनस्य लक्षणं देवताश्च ।	२२
१४	हस्तद्वयेऽपि पत्रिन्धारणम् ।	२३
१५	अपवित्रस्य कर्मणः फलाभावः ।	२४-२६
१६	आराधकस्य सुवेष्ट्यं अलङ्कारः मुखनासिकापिधानं च ।	२७-२९
१७	भगवत्प्रयोधनप्रकारः ।	३०-३१
१८	कषाटोद्घाटनं, मन्त्रश्च ।	३७
१९	प्रासादाभावे मन्त्रेण तद्वाचनम् ।	३८-४४
२०	भगवद्गृहे प्रवेशप्रकारः ।	४४-४५
२१	प्रासादस्य स्थूलसूक्ष्मरूपेण शुद्धयम् ।	४८-५२
२२	यस्याऽर्पणयोग्ये ।	५०
२३	स्वोपवेशप्रकारः ।	५३
२४	तुष्टं, सुपुष्टि, स्वप्न, जाग्रद्- रूपासनचतुष्टयलक्षणम् ।	५६-५७

२५	कर्ममेवेनासनमेवः-	५७
२६	जाग्रदासने विशेषादिः	५९-६२
२७	पातशुद्धिप्रकारः	६३-६७
२८	सहेतुकः प्रत्यक्षपटनिवेशः	६८
२९	सहेतुको घण्टाघोषः	६९
३०	शङ्खादिघोषकालः ।	७०-७३
३१	मौनस्य सव्यमिचाराव्यामिचाररूपेण द्वैविध्यम् ।	७४-७७
३३	करशुद्धिः स्थानशुद्धिश्च ।	७८-८३
३४	द्विविधो दिव्यन्धः ।	८३-८७
३५	प्राणायामप्रयोजनम् ।	८८-८९
३६	प्राणायामे प्रातर्व्यानि ।	८९-९०
३७	हृदादिदशनाडीनामुत्पत्तिस्थिति- विश्रान्तिस्थानानि, सङ्ख्या, वायु- वर्णाश्च ।	९१-१०१
३८	दशवायूनां वर्णा नामानि च	१०२-१०८
३९	प्राणायामनिरूपणम्	१०८-११२
४०	रेचकपूरककुम्भकानां स्वरूपः, क्रमः, नामान्तराणि च	११३-११७
४१	रेचकादीनां मन्त्रा मात्राश्च ।	११८
४२	मात्राज्ञानस्यापद्यकत्वं, मात्रालक्षणं च	१२० १२१
४३	सगर्भागर्भरूपेण प्राणायामो द्विविधः, सगर्भस्य श्रेष्ठ्यं च	१२५
४४	मात्राभेदेन प्राणायामस्य पर परतर- परतममेवेन द्वैविध्यं अन्यतमस्य कर्तव्यत्वम् ।	१२६-१३९
४५	भूतशुद्धिः ।	१४०
४६	शरीरत्वोपः, शरीरस्य शोधनाभावे कार्यान्वर्तित्वं शोधने धारणाद्वये चिकित्साः	१४१-१४३
४७	शरीरशोधनार्थं अन्तःस्थस्य भगवतो द्वादशान्तावस्थापनम् ।	१४३-१४५
४८	भूतशुद्धिक्रमे पृथिव्यादि भूतानां स्वरूपं, तेषु कर्तव्यानि च ।	१४३
४९	भूतपञ्चरात्रिर्वापितस्य जीवस्य समाधिना परमात्मानुभयः ।	१७९
५०	हेयस्य शरीरस्य मन्त्राभिना वहनम् तत्प्रकारः प्रकारान्तरं च ।	१९२

- ५१ भस्मसात्कृतस्य शरीरस्य अमृतौघेन
प्रायनम् । १९५
५२ भगवदाराधनोपयोगिशुद्धशरीर-
सृष्टिभ्रमः । २०२
५३ शुद्धशरीरे स्वात्मनः प्रवेशः । २१२
५४ अमृतेन शरीरसेचनम् । २१४
५५ द्वादशान्ताच्छरीरे भगवतः
प्रवेशनम् । २१५
५५ शरीरस्य भगवन्मयत्वम् । २१९
५६ भूतशुद्ध्या इन्द्रियशुद्धिरुपप्रायत्वम् । २२१
५७ भूतशुद्धौ अनुकल्पः । २२२
५८ शरीरे मन्त्रादिन्यासः । २३०

४ अध्यायः मन्त्रन्यासविधिः ।

- १ न्यासमहिमा । १
२ करन्यासस्य आयदयकत्वम् । ५
३ न्यासत्रैविध्यं, लक्षणं च । ६
४ करयोर्मन्त्रस्य व्यापकादिन्यासाणां
विपरणम् । ७
५ न्यासे अङ्गलिविशेषाः । १३
६ करयोः अङ्ग आयुध, भूषण, शक्तीनां
गण्डमन्त्रस्य च न्यासः । १४
७ करयोर्भगवच्छक्तिविग्रहत्वम् । २०
८ शरीरे मन्त्रस्य व्यापकन्यासः । २३
९ सृष्टिस्थितिसंहारमेवेन न्यासत्रैविध्यं । २५
१० सहैतान्कोऽङ्गन्यासः । ३१
११ शरीरे आयुधादीनां न्यासः । ३६
१२ मन्त्राणां मुद्राविधिः । ४२
१३ देयताभावनम् । ४२
१४ विघ्ननिवारणाय शिखायां कुसुमधारणम् । ४३

५ अध्यायः मानसयागः ।

- १ मानसयागे पञ्चाशन द्वादशाक्ष्यादेर्विधिः । १
२ इन्द्रियादीनां प्रत्याहारः । २३
३ आराधकशरीरे भगवदभिव्यक्तित्थानम् । ३४
४ शरीर एव आधारशक्त्यादि पीडकल्पनम् । ५

आधारशक्तिमारभ्य, उपर्युपरि
कूर्मकालाग्नि, अनन्त, भूमि, क्षीराणव,
सहस्रदलपद्म, धर्मादिकल्पन्तपोद्भा-
पाद्, कालचक्र, अप्रदलपद्म, चिद्गानु,
विमलादीनां कल्पनम् । ६-१५

- ६ तत्त्वाधिष्ठानकल्पनम् । १५-२६
७ तेषु भगवदनुप्रवेशादि । १८-२६
८ आधारशक्त्यादीनां प्रत्येकं स्वरूपम् । २३-४८
९ पञ्चाशद्व्यस्य विमलादीनां च
निरुक्तिद्वयम् । ४६, ४९-५५
१० आधारशक्त्यादीनां प्रत्येकं ध्यानम् । ५४-७३
११ आधारशक्त्यादीनां प्रत्येकं विभवाः । ७४-८९
१२ विभवध्यानस्य आवश्यकत्वम् । ८९
१३ शब्दग्रहणस्वरूपम् । ८९
१४ सुषुम्नानाडीस्वरूपम् । ८४-८९
१५ तन्मध्ये परमात्मप्रतिपत्तिस्थानम् । ८९
१६ वारधमरीस्थानम् । ८९
१७ नादग्रहणस्वरूपम् । ८९
१८ तदन्ते प्रकाशमानपरात्पर-
वासुदेवस्वरूपम् । ९०-९३
१९ तस्माद्भृदयकमलाविर्भावः
९३-९८
२० आनन्दमयस्य भगवतो योगेन
रञ्जनम् । ९९-१०१
२१ तस्य भावनया प्रत्यक्षीकरणम् । १०२-१०९
२२ पृथिव्यादिनिष्ठस्थैर्वादिगुणानामपि
भावनया भगवति
प्रत्यक्षीकरणम् । १०६-११४
२३ मन्त्रसामर्थ्यज्ञानभावनया आराधने
भगवतः क्षिप्रसत्तिध्वम् । ११४-११५
२४ मन्त्रशरीरे द्वादशाक्षरादीनां न्यासः
अर्चनं च । ११५-१२०
२५ मानसपूजायां द्रव्यकल्पनम् । १२१-१२३
२६ मानसपूजाक्रमः । १२४-१२५
२७ मन्त्रशरीरे अङ्ग, लाञ्छन, भूषण,
शक्तीनां न्यासः, पूजा च । १२५-१२७
२८ लययागस्वरूपम् । १२८
२९ भोगयागस्वरूपम् । १२९
३० अधिकारयागस्वरूपम् । १३१

	श्लोकसंख्या
३१ लयभोगयोरेव भगवत्सन्निधावनुष्ठयेत्वम् ।	१३२
३२ सङ्ग्रहेण मानसयागः ।	१३३-१३५
३३ विस्तरेण मानसपूजा	१३६-१४२
३४ विशेषयजनम् ।	१४३-१४९
३५ मानसहोमविधिः ।	१५०-१६०
३६ मानसयागस्य भगवति समर्पणम् ।	१६०-१६४
३७ मानसयागमात्रनिष्ठस्य मन्त्रोपसंहारः ।	१६५-१६७
३८ याज्ञयागनिष्ठस्य मन्त्रोपसंहारनिषेधः	१६८-१६९
३९ मानसयागमात्रनिष्ठस्य आधार-शक्त्यादीनामुपसंहारः ।	१७०-१७५
४० मानसयागमहिमा, फलं च ।	१७६

६ अध्यायः वहिर्यागः ।

१ वहिर्यागजनितभावनायाः दुर्वासनानिवारकत्वं प्राप्ति साधनत्वं च ।	४
२ निरीक्षणाख्यशुद्धिः ।	८
३ दहनाप्यायनाभ्यां द्रव्यशुद्धिः ।	११
४ प्रकारान्तरेण दहनाप्यायने ।	१५
५ प्रकारान्तरेण शुद्धिः ।	१७
६ द्रव्यसादनक्रमः ।	१९
७ भद्रासनशोधकद्रव्याणि प्रकारश्च ।	२१
८ विभ्यस्य भद्रासनारोपणं; मात्याद्यपाकरणं अङ्गपूजाक्रमश्च ।	२५
९ चित्रविभ्यशुद्धिः ।	३१
१० भद्रासनन्यासस्य कालविकल्पः ।	३२
११ स्वप्राचीवशेन पात्रकल्पनं देवप्राचीवशेन च ।	३५
१२ प्रधानाप्रधानात्ये, पाद्याचमनीय-ज्ञानीयानां द्रव्याणि ।	४१
१३ पात्रकल्पने विकल्पः दहनादिशुद्धिश्च ।	५०
१४ सर्वपात्रमेव भोगानां शुद्धित्रयम्	५०
१५ प्रोक्षणरूप विशेषशुद्धिः ।	५१
१६ पात्राणामभिमन्त्रणं, अभ्यर्चनं अभ्यर्चित-धूपदानं च ।	५३
१७ धूपपात्रपूजाक्रमः ।	५५
१८ धूपपात्रे भाचनाक्रमः ।	५७

१९ धूपशिलोत्थापनप्रयोधनम् ।	५९
२० घण्टास्वरूपम् ।	६१
२१ तस्या द्वादशाक्षरत्वं षोडशाक्षरमेवैत- वर्णानामनुचिन्तनम् ।	६२
२२ वर्णानां पदयन्ती मध्यमा वैखर्याख्य- रूपसंयम् ।	६३
२३ घण्टायां वर्णस्थानानि ।	६४
२४ घण्टायाः पाङ्गुण्यान्तर्गत शक्तितेजो- रूपत्वम् ।	६९
२५ घण्टावयवाधिष्ठानदेवताः ।	७२
२६ तत्र सरस्वत्या अधिष्ठानं, वर्णनं च ।	७९
२७ घण्टाधितदेवताध्यानफलम् ।	८५
२८ वर्णानां परस्वरूपम् ।	८६
२९ गुरुमुखाग्रमन्त्रस्य प्रतिमाः, जित्वाग्र- हृदयः, धूपधूमशिला घण्टाशब्द- रूप पञ्चस्थानगतत्वम्	८९
३० मन्त्रस्य हृदय धूपधूमशिला घण्टासु ज्योतिर्मध्यमाः, वैखरीरूपेणावस्थानम् ।	९२
३१ एतादृशस्थानपूर्वमर्चिताया घण्टाया एव आराधनोप योगित्वम् ।	९३
३२ घण्टायाः प्रयोजनं मन्त्र स्वरूपं च ।	९४-९९
३३ मन्त्रशब्दनिरुक्तिः ।	१००
३४ घण्टाया मन्त्रमातृत्वं सरस्वती रूपत्वं, अत एवास्याः प्रथमं चालनीयत्वं च ।	१०१-१०४
३५ घण्टाचालनकालाः ।	११
३६ धूपदानस्य मुख्यकालः । अनुकल्पश्च ।	१०९-११०
३७ प्रथमद्वितीयाथ पाद्याचमनीय- ज्ञानीयानां विनियोगकालाः ।	११०-१११
३८ सदेहविभ्यस्तानां मन्त्राणां अर्चनम् ।	१२१
३९ भगवदर्थगन्धपुष्पाणां स्तो पयोगे दोषः ।	१२२-१२४
४० हारप्राकारविमानादिदेवतानां मर्चनम् ।	१२४-१२६
४१ चतुर्द्वारादिदेवतार्चनम् ।	१२६-१२७
४२ पत्तियारदेवतार्चनस्य अन्यैः फलव्यत्यैः अनर्चने दोषः; साधकाभायै र्वेनेव	

	वा कर्तव्यत्वं ; यथा कथञ्चित् कृते नाप्यर्चनेन परिवारदेवानां तृप्तिः । १२८-१३३	
४३	द्वारयागानन्तरं विघ्ननिरासार्थं अश्रमन्त्राभिमन्त्रितस्य सुदर्शनत्वेन भाषितस्य पुष्पस्य गर्भगेहान्तः प्रक्षेपः । १३३-१४०	
४४	स्नासनस्य प्रोक्षणं ; तत्र उपवेशः ; यागारम्भश्च । १४०-१४२	
४५	निरीक्षणाख्य संस्कारस्य इदानीं वा कर्तव्यत्वं । १४२	
४६	मद्रासनस्य प्रोक्षणं पाणि कूर्चभ्यां मर्जितं समन्त्रकर्मचर्चनं च । १४३-१४५	
४७	योगपीठं शब्दार्थः । १४७	
४८	योगपीठे आधारशकयादीनां स्थानादिः ; अर्चनं च १४८-१६४	
४९	स्थिरपीठयिषयः तत्र सदासन्निधौ चे युक्तिः । १६४-१६५	
५०	चलपीठे सन्निधौ स्थातृकालिकः । १६६	
५१	योगपीठे देवप्राच्या द्विगादिकल्पनम् । १६७	
५२	चलविम्बसहितस्थिरपीठं स्यापि चलपीठत्वम् । १६९	
५३	स्थिरविम्बसहितचलपीठस्य स्थिरपिठत्वम् । १७०	
५४	पीठोपपीठः ; शयनपीठः ; यानारूढः ; लक्ष्म्यादिपीठः ; मण्डलपीठानां विषयः । १७१-१८०	
५५	गुरुपङ्ककपर्वणकमः । १७८	
५६	मण्डले तद्वर्चनेमेदः । १७९	
५७	आदिगुरुणां नामानि तेषां ध्यातं च । १८२-१९२	
५८	तेभ्य आरधनानुप्राधार्थना । १९२	
५९	आवाहनार्थं ध्येयस्य भगवतो यणनम् । १९४-२२७	
६०	आयहनक्रमः । २२८-२२९	
६१	कर्मावादिषु मूलधेराद्वा याहनम् । २३०-२३२	
६२	पीठकुम्भादिषु आवाहने विधेयः । २३२-२३४	
६३	साप्ति सद्यिरोधसामु ख्यादिकरणम् । २३५-२३८	

६४	अनेकमूर्तियजनपक्षे आवाहनाधिक्रमः । २३८-२५५	
६५	मर्त्यप्रतिष्ठितस्यापि भुवधेरस्य आवाहनं निषेधः । २५०-२५५	
६६	गृहार्चाविषयः । २५३-५५	
६७	भोगयागक्रमः । २५६-५७	
६८	लयभोगयागविधिः २५६-५७	
६९	भोगयाने अङ्गोपाङ्ग आयुध भूषण शक्ति धाहनानां स्थानसाधारणा- साधारण ध्यानानि देयताश्च । २५५-२५८	
	पीठस्य अष्टद्वलपद्मत्वे विधेयः । २५८	
७०	अष्टपृष्ठभागस्याधि चित्तस्य अङ्गोपाङ्ग न्यासे विधेयः । २५९-२६०	
७१	पार्श्वस्थश्रीपुष्टयोः पृथक् पीठकल्पनम् । २६०	
७२	आहृतस्य भगवतो भोगार्चनक्रमः २६०	
७३	ताम्बूलस्वरूपम् ३०१	
७४	आत्मनिषेदनम् "	
७५	ज्ञानासनोपचाराः ३०२-३२६	
७६	ज्ञानानन्तरनीराजनक्रमः ३२७	
७७	यत्नसमर्पणक्रमः ३३०	
७८	केशशोषणप्रकारः ३३३	
७९	चित्रादिविष्ये खपनक्रमः । ३३३	
८०	मद्रासनशोधनक्रमः ३३८	
८१	पुनः पात्रसादनम् ३४०	
८२	अलङ्कारासनोपचाराः ३४३	
८३	मालादानप्रकारः प्रयोजनं च । ३५३	
८५	स्तोत्रमन्त्रार्चनम् । ३५५	
८६	प्रदक्षिणविधिः । ३६२	
८७	गृहस्थस्य प्रणामप्रकारः । ३६३	
८८	सन्ध्यासि ज्ञातकादीनां प्रणामप्रकारः । ३६४	
८९	स्थलसङ्कोचे सम्पुट प्रणामः । ३६६	
९०	गर्भगेहे प्रदक्षिणनिषेधः । ३६८	
९१	गर्भगेहादन्यत्र स्थितानां उत्सवादि विध्यानां निषेदनकालः । ३७०	
९२	भगवत्समीपं प्रदक्षिणक्रमः ; पाद- प्रदक्षिण निषेधश्च । ३७१-३७२	
९३	तदानीं पुष्पाञ्जल्यादिविधिः । ३७२	
९४	अलङ्कारासनान्ते नीराजनम् । ३७४	

लोकावस्था

९५ भोज्यासनम् ।	३७४
९६ द्विनिवेदनाक्रमधुपकः ; तत्र द्रव्ये विकल्पः ।	३७७
९७ मधुपकोत्तरकार्याणि ।	३७८
९८ मध्यादिनैवेद्यक्रमः ।	३७९-३८१
९९ मध्यादीनां संस्काराः ।	३८५
१०० निवेदनक्रमः ।	३८६-३९२
१०१ तर्पणद्रव्याणि ।	३९३
१०२ हस्तशोधनद्रव्याणि ।	३९४
१०३ मान्नादानम् ।	३९६
१०४ ताम्बूलदानं तद्द्रव्याणि च ।	३९७
१०५ मुद्रायन्त्रक्रमः ।	४००
१०६ अक्षसूत्रादिना अपयजः ।	४०३
१०७ अक्षसूत्रप्रतिष्ठा ।	४०४
१०८ विज्ञापनप्रकारः ।	४०७
१०९ अनन्तरकृतव्यानि ।	४०९-४१४
११० यजनान्तप्रणामः ।	४१५
१११ सम्प्रदानविधिः ।	४१७
११२ उत्तराध्यायपीठिका ।	४१९

७ अध्यायः अशिसन्तर्पणादि ।

१ अन्नयगारप्रवेशः ।	१
२ कुण्डलयनस्य आवश्यकत्वम् ।	२
३ ज्वालाकुण्डयोः परापरप्रकृतित्वम् ।	३
४ कुण्डलक्षणम् ।	५-८
५ परिमाणमेवेन त्रयोदशविधत्वं कुण्डस्य ।	९
६ कुण्डलक्षणस्य अनुकल्पः अनुकल्पानु- कल्पश्च ।	१०
७ कुण्डस्य परिमाणान्तरम् ।	"
८ मानमेवेन कुण्डभेदः ।	१२
९ कुण्डभावेऽपि चुल्ल्यादिषु होमस्य कर्तव्यत्वम् ।	१५
१० होमसङ्ख्यामेवेन कुण्डपरिमाणव्यवस्था ।	"
११ कुण्डसंस्कारः ; कुण्डारम्भकाले संस्कारा करणेऽपि परिनिष्पन्ने कुण्डे तस्य कर्तव्यत्वम् ।	१८
१२ उल्लेखनक्रमः ; पक्षान्तरञ्च ।	२४

१३ उल्लिखितानां शुद्धिः ; तद्व्यकीकरणम् ।	३२
१४ शीघ्रप्रज्वलनहेतुद्रव्याणि कुण्डरक्षा, अक्षयाटकल्पने तत्र अर्चनं च ।	३३-३६
१५ कुण्डे लक्ष्म्याराधनाय आसनकल्पने पक्षद्वयम् ।	३७
१६ समन्त्रकं नारायणशर्कराराधनम् ।	३९
१७ अग्नेः बाह्यसंस्काराः ; तत्र तेजोगुणस्या- वाहनम् ।	४४
१८ अग्नेः प्रणयनम् ।	४९
१९ परिस्तरणविधिः पक्षद्वयात्मकः ।	५३
२० द्रव्यतादनक्रमः ; तत्र द्रव्याणि प्रोक्षणं च ।	५७
२१ त्रिरोष्वदान्तकुण्डेषु अष्टविधप्रकृत्यर्चनं मन्त्रोद्धारः ; तदांध्रघातारो वास्तुदेया- दयश्च चतुर्मेखलाधिपयश्च ।	६३
२२ परिधिग्यासः ।	६८
२३ परिधिषु विष्टरण्यासपूर्वकं लोक- पालाचनेम् ।	६९
२४ वैश्वेययामनिर्माणक्रमः ; तत्स्थानं च ।	७१
२५ सप्तशुचयोः संस्काराः ।	७३
२६ तयोरधिदेयाः ; तेषां मन्त्रोद्धारः ; पूजनं च ।	७६
२७ प्रणीताप्रणयनक्रमः ।	८६
२८ आभ्यस्य प्रोक्षणादि पञ्चदश संस्काराः ।	८९
२९ संस्कृतस्याग्नेराज्येन प्रोक्षणम् ।	१०४
३० अग्नेर्गर्भाधानादिसंस्काराः तत्र द्रव्याणि मन्त्राश्च ।	
गर्भाधानः पुंसयनः सीमन्तः जातकर्मः नामकरणः अन्नप्राशनः चौलः उपनयनः वेदग्रतः गोदानः समावर्तन विषाहः ।	१०५
३१ अग्नेः सप्तजिह्वास्थानानि ।	११८
३२ तन्नामानिः तासां वर्णाः मन्त्रनैविध्यं नामान्तरं च ।	१२४
३३ जिह्वादिज्ञानस्यावश्यकत्वम् ।	१२७
३४ पूर्वं आवाहिताया लक्ष्म्या उपसंहारक्रमः ।	"
३५ आभ्यस्यर्चनं तत्र अनुकल्पः अनुकल्पानुकल्पः ।	१२९
३६ पूर्णाहुतिक्रमः ।	१३२ (२१२)
३७ मुद्रादर्शनपूर्वकं पुनरभ्यर्चनं अग्नेर्मगवदात्मकत्वस्मरणं च ।	१३३-१३५

- ३८ ज्वालाधारे भगवदासनाचनं कल्पनं,
तत्र भगवतो ध्यानाचनं । १३६-१४०
- ३९ द्रव्यहोमाचारहोमौ । १४१-१५०
- ४० आच्यभागः । १५१
- ४१ अग्रेल्लोचनद्रव्यमूर्धमुखकल्पनं । १५२
- ४२ समित्सत्तकहोमः । १५५
- ४३ अन्नसमिधि विशेषः । १५६
- ४४ अयदानक्रमः । १५८
- ४५ परिवारविषये होमसङ्ख्या । १६६
- ४६ स्विष्टकृद्धोमः । १६७
- ४७ काम्येषु द्रव्यविशेषः । "
- ४८ तत्र क्षेत्र्याक्षेप्यविभागः । १७४
- ४९ द्रव्यमेवेन फलमेवः । १७६
- ५० होमद्रव्याणां परिमाणम् । १८४
- ५१ अर्धसिद्धये अन्नः घर्ण गन्ध शब्द आकृति
शिलादीनां प्रातर्व्यवस्थम् । १९०
- ५२ अन्नः घर्ण गन्धशब्द आकृतिमेवेन
फलमेवः । १९५
- ५३ अग्निशिलायाः प्रादक्षिण्यादिना फलमेवः । १९६
- ५४ कर्ममेवेन मन्त्राणां नमः स्वाहादि-
जातिमेवः । २१०
- ५५ पूर्णाहुतिः । (१३२) २१२
- ५६ पूर्णाहुतिस्तुतिः । २२०
- ५७ अनेकप्रयोगाणां पूर्णाहुत्या एकत्वम् । २२२
- ५८ पूर्णाहुत्यनन्तरं साचनं मुद्रावन्धनम् । २२३
- ५९ हृदयाद्यङ्गहोमानां सङ्ख्या
रुद्राग्न्यप्रदर्शनपूर्व उपसंहारक्रमः । २२४
- ६० सिद्धिलिङ्गप्रदर्शनम् । २२७
- ६१ पीठावरणादिवेद्यानां हवनपूर्णाहुती । २३४
- ६२ विष्वक्स्थेनस्य तर्पण पूर्णाहुतिविसर्जनानि । २३७
- ६४ पुनरप्यग्निपूजा, स्वरक्षा
अग्नेर्यिसर्जनाविक्रमः । २३९-२४२
- ६५ स्रुस्त्रुवयोः संस्कारः । २४४
- ६६ द्वितीयप्रणीताविसर्जनम् । २४७
- ६७ गर्भगोष्ठे होमसमर्पणम् । २४९
- ६८ समर्पण मन्त्रः । २५०
- ६९ तत्र भाषणाक्रमः । २५२
- ७० पतपुपदेशादीनिर्हाः । २५४
- ७१ पितृसंविभागस्य पौष्करे विशेषेणोक्तत्वस्ये-
ऽपि सात्वतौक्तस्यैवात्र उपजीवितत्वम् । २५५
- ७२ भगवत्पुरतः क्रियमाणस्यैव तस्योत्तमत्वं
नित्यत्वं च । २५८-२५९
- ७३ भोक्तृलक्षणम् । २६०
- ७४ कर्तृकृत्यानि । २६१
- ७५ भोक्तृणामुपवेशनक्रमः । २६३
- ७६ अन्तर्घर्षां दानं अन्तर्घर्षदीर्घलक्षणं च । २६३-२६४
- ७७ अन्तर्घर्षां दत्तस्य मङ्गलत्वम् । २६५
- ७८ उपविष्टस्य आसनदानम् । "
- ७९ दर्भस्तुतिः । २७३
- ८० आत्मज्ञानहीनानां दर्भस्यावश्यकत्वं,
दानिनामावश्यकत्वाभावश्च । २७५
- ८१ सहेतुकं दर्भस्य दक्षिणाव्रत्यम् । २७६
- ८२ दर्भमूल देवानां तदग्रे पितृणां च स्थितिः,
उत्तरभागस्य अमृताश्रयत्वं च । २८०
- ८३ अत एव पितृणां सव्यतो दानम् । २८०
- ८४ भगवदुद्देशेन क्रियमाणस्य पितृकृत्तणो-
ऽक्षयत्वं ; तदुद्देशेन कर्तारो दुर्लभाः । २८०
- ८५ पितृकर्मक्रमः । २८३
- ८६ दानविशेषस्यावश्यकत्वम् । २८५
- ८७ पित्रादीनां प्रातर्घ्यं रूपम् । २८७
- ८८ पिण्डद्रव्यशुद्धिः । २८९
- ८९ होमपिण्डद्रव्याणां संस्कृताग्नि-
निवेद्यत्वम् । २९८
- ९० पिण्डन्यासक्रमः । २९९
- ९१ पिण्डदेवतार्चनम् । ३०४
- ९२ पिण्डनमस्कारमन्त्रः । ३०५
- ९३ भगवत्सन्धिर्वा पितृणां स्तुतिः । ३११
- ९४ उपविष्टं ब्राह्मणे पितृणां प्राणसंस्कारः । ३१५
- ९५ शक्तौ सत्यां पार्ष्णि श्राद्धविधिः । ३१६
- ९६ भगवत्प्रीतनक्रमः ; तत्प्रार्थना । ३१७
- ९७ पितृणां प्रस्थापनम् । ३१८
- ९८ स्थलसङ्कोचे पार्ष्णिश्राद्धस्य अन्यत्र विधिः । ३१९
- ९९ भगवद्गोष्ठे अन्येषां भोजननिषेधः । ३२४
- १०० पतादशश्राद्धस्य आक्यविषयत्वम् । ३२५

श्लोकावल्या

- १०१ अनाद्यविषयः तस्य मन्त्रयलादक्ष-
यत्तम् । ३६६
१०२ प्राकृणादिस्य विभवादि मूर्त्यर्चनम् । ३६८
१०३ आश्रयालयेषु केषाञ्चित् कर्मणां
निषेधः, केषाञ्चित् कर्तव्यत्वं च । ३७२
१०४ प्रतिष्ठिताप्रतिष्ठित परिवारादिविषयः । ३७५
१०५ वक्ष्यर्थे नित्योत्सवः, तत्फलं च । ३८०
१०६ स्वयंव्यकादिके साधक धरणं,
नित्योत्सवक्रमश्च । ३८७
१०७ बलिदानस्थानं प्रकारश्च । ३८८
१०८ बलिबिम्बा यानालङ्कारादि । ३९०
१०९ उत्सवे परिल्लङ्घादिकम् । ३९२
११० बलिदानार्थमण्डलस्य प्रमाणादि । ३९४
१११ महापठिते विष्णुभूत विषयः । ३९६
११२ अनन्तरकर्तव्यानि । ३९७
११३ नियतोत्सवः फलम् । ४०३
११४ बलिबिम्बा सन्निधानादौ कर्तव्यम् । ४०४
११५ अर्घ्याद्युपसंहारपूर्वस्तीर्थादिस्वीकारः । ४०५
११६ भगवद्विनिर्मुक्तपुण्यादि धारणे
इष्टानिष्टप्राप्ति परित्कारः । ४०६
११७ अनुयागमाधिता । ४०९
११८ भोजनादिस्थानं, दीपारोपणं,
मण्डलकरणं, फलकास्थापनं,
पादप्रक्षालनं, आचमनं, उपवेशनं,
गृहदेवनिवेदनं प्रोक्षणं, चानुरात्म्यभाव-
प्रयोजनं तन् प्रकाराः । ४१०
११९ प्रकारान्तराणि च । ४१९
१२० आपोशन प्रयोजनम् । ४१९
१२१ प्राणाहुतिः, अनयोमिन्यौ च । ४२३
१२२ प्राणाहुतौ सङ्ख्याविकल्पः । ४२४
१२३ भोजनमन्त्रः । ४२४
१२४ उत्तरापोशनस्य भगवत्पादोदकेन
कर्तव्यत्तम् । ४२५
भगवत्पादोदकमहिमा । ४२६
१२५ आपोशनं प्रयोजनं च । ४२६
१२६ आचमनं, तत्सङ्ख्यायां विकल्पश्च । ४२८
१२७ अष्टाङ्गनमस्कारप्रकारः तदङ्गानि च । ४२९

- १२८ अष्टाङ्गयजनस्य केषुचित् कालेषु सङ्कोचः । ४३१
१२९ त्रिकालार्चनं एकस्याष्टाङ्गत्वं,
इतरयोः पञ्चङ्गत्वं च । ४३४
१३० स्वाध्यायः । ४३५
१३१ योगः । ४३८
१३२ यमनियमौ, आसनलक्षणानि । ४४३
१३३ प्राणायामः, प्रत्याहारः धारणा, ध्यानं,
समाधिश्च । ४४६
१३४ योगत्रैविध्यम् । ४५२
१३५ योगासनानि । ४५७
१३६ अष्टाङ्गयोगविशदीकरणम् । ४५८
१३७ सामान्यविशिष्टभेदेन योगभेदः । ४६३
१३८ ततोऽपि शीघ्रनिश्चिकरो योगः,
योगोत्पत्तिलक्षणसङ्ख्येयः,
भगवति समर्पणम् । ५०१
१३९ सकामनिष्काम भेदेन समर्पितस्य क्रमेणः
सन्त्यास सञ्चयप्रकारः । ५०४
१४० नित्यप्रतिष्ठित विभवं विना अन्यविम्बानां
विसर्जनक्रमः । ५०७
१४१ कर्माचार्यद्विषु आवाहन विसर्जनक्रमः । ५१३
१४२ नैमित्तिकादिकर्मणु तेषां विसर्जनप्रकारः । ५१६
१४३ अर्घ्यादिपान्नस्थमन्त्रविमर्जनम् । ५१८
१४४ विष्वक्स्तेनाय समर्पणम् । ५१९
१४५ न्यासद्वययोगसंहारः । ५१९
१४६ अर्घ्यादीनामुपसंहारपूर्वं स्तरादीनामग्निसि-
न्धेयः । ५२०
१४७ निवेदितानां चिरकालं भगवत्पुरतो
निधान निषेधः । ५२१
१४८ कवाटवन्धन, रक्षाविधानः स्वाय, पुनः
प्रातरुत्थानादीनि । ५२२
१४९ एवं रीत्या आराधकस्य फलम् । ५२४
८ अध्यायः गरुडविभक्तेनादिपरिवारार्चन
विधानम् ।
१ गरुडार्चनविषयप्रसोक्तम् । २
२ गरुडस्वरूपप्रोचनम् । ३
३ गरुडस्य प्रोत्साहप्रार्थना । ४
४ गरुडप्रासादलक्षणम् । ७

५	प्रासादे तस्य स्थानम् ।	८	३१	कर्मारम्भेषु विष्वक्सेनार्चनस्यावश्यकत्वम् ।	९३
६	तदर्थोपादानद्वयं अर्चनकालविधानं च ।	९	३२	अप्रतिष्ठितस्य सङ्ग्रहेण अर्चनविधिः ।	
७	तन्मन्त्रः तदङ्गानि ।	१०	३३	विष्वक्सेननिवेदितस्य त्यागः ।	९४
८	तस्यैव विषयमन्त्रः तन्मन्त्रमाहात्म्यम् ।	१३	३४	विष्वक्सेन प्रतिष्ठादिमन्त्रः, अङ्गमन्त्राश्च ।	९३
९	भगवन्मूलमूर्त्यनुसारेण गरुडस्य स्थित्यादि भेदः ।	१५	३५	तत्प्रतिष्ठास्थानविमान परिमाणानां मुख्यानुकल्पौ ।	९५
१०	अध्यायान्तरोक्तगरुडलक्षण स्थलानि ।	१७	३६	अप्रतिष्ठितस्य स्थाने विशेषः ।	१०२
११	आराधनाङ्गानां च ।	१८	३७	विष्वक्सेनस्य द्रव्य, स्थिति, भुजादिः ।	१०९
१२	तद्वाराधनस्थानम् ।	२१	३८	तस्य शान्तत्वे द्विभुजत्वं, उग्रत्वे चतुर्भुजत्वम् ।	१११
१३	तद्वाराधनाय भद्रादि ।	२३	३९	तदर्चनकालादि	१३४
१४	पातकक्षयनप्रकारः ।	२४	४०	पुनः प्रकारान्तरेण स्थानानि ।	१३५
१५	द्वारदेवाचनम् ।	२६	४१	तद्वाराधनक्रम फल, मानसयागादयः ।	१३७
१६	पीठकल्पनं, सकलीकरणं, तच्छक्तिः लाञ्छनानि भूषणानि च ।	२७-३२	४२	तद्द्वारपालौ बलप्रयत्नौ ।	१४२
१७	लयपागः ।	३३	४३	पीठकल्पने विशेषः ।	१४३
१८	भोगयागे अङ्गानां लाञ्छनानां, भूषणानां, शक्तेः, व्यूहानां च स्थानानि ।	३४	४४	तच्छक्तिसंस्कारमन्त्रौ ।	१५०
१९	पञ्चवृत्तिप्राणाधिदैवतरूपगरुडव्यूहे सत्यं सुपुणं गरुडं तादृश्यं विद्वग्भिराणां ध्यानानि ।	४१	४५	गजाननादि तत्परिवाराणां स्थानध्यानं साधारणाकारमन्त्राः ।	१५१
२०	सुपुणादिचतुर्णां साधारणाकारः पञ्चमस्य विशेषः ।	४१	४६	क्षिप्रकर्मसिद्धये तद्वाराधनस्य कर्तव्यत्वम् ।	१६६
२१	तेषामेव प्रकारान्तरेण साधारणा- साधारणाकारौ ।	४४	४७	तन्निवेदितस्य दातृभोक्तृणां प्रत्यवायः ।	"
२२	जाग्रद्व्यूहस्य गरुडः, सुषुप्त्यादिव्यूह- वासुदेवादीनां क्रमेण सत्यसुपुणं गरुडतादृश्याः ।	४४	४८	प्रतिष्ठितरिवाराचनम् ।	१७४
२३	मूर्त्यन्तराणां विमेषानां च पक्षान्तरम् ।	४४	४९	उत्तमभक्तलक्षणम् ।	१७५
२४	कुमुदादीनामर्चनं, तदुपायानां पूजास्थानानि ।	५८	५०	भक्तियन्त्रलक्षणं परतन्त्रे तत्स्थान- प्रतिष्ठा अर्चनानि ।	१९४
२५	तेषां मुख्यामुखाधमक्रमेण पूजाधिकल्पः ।	६०	५१	साङ्गस्य भक्तमन्त्रस्य उद्धारः ।	१९९
२६	गरुडनिवेदितचिनियोगक्रमः ।	६१	५२	स्वतन्त्रालये भक्तविम्व स्थानादि ।	२०४
२७	तद्विशेषार्चनकालः ।	६३	५३	भक्तानामावाहनस्थानं तद्वाराधनक्रमः ।	२०९
२८	विष्वक्सेनस्य आराधनप्रयोजनं, काल द्रव्यक्रम स्वरूपाणि ।	६५	५४	वैशेषिकाचनविशेषः परतन्त्रे ।	२११
२९	तस्य द्वित्रिदेवात्मन्वोपपादनम् ।	७८	९	अध्यायः द्वादशकालार्चनादि कालविभागः ।	
३०	एतादृशं ज्ञानपूर्वं त्रिसन्ध्यमर्चनम् ।	८२	१	कालत्रयपूजा ।	१
			२	ततोऽपि न्यूनकालपूजानिवेधः ।	"
			३	कालत्रयपूजायाः प्राधान्यं अधिकस्य ऐच्छिकत्वम् ।	२
			४	द्वादशकालाराधनस्य परमावधिकत्वम् ।	३
			५	त्रिकालपूजासु प्राभातिकस्य श्रेष्ठ्यम् ।	४

- ६ प्राभातिके करस्यासादीनामावश्यकत्वं,
अन्यत्वे चेच्छिकत्वंम् । ४५
- ७ क्षपणवलिदानयोः कालत्रयेऽप्यावश्यकत्वंम् । ६
- ८ कालचतुष्टये पीठार्चनम् । ६-७
- ९ न्यासस्य पञ्चकालकर्तव्यत्वं,
होमस्य षट्कालकर्तव्यत्वं ;
पङ्क्त्योऽधिककालेषु अलङ्कारासनादि-
जपान्तविधिः । ७
- १० उक्तातिरिक्तप्रकारनिषेधः । ८
- ११ नित्यनैमित्तिककर्मणां मुख्यरूपे
अर्चनक्रमः ; ९
- अनुकरूपे अर्चनक्रमः । १०
- १२ यागेऽन्तरितविषयः । ११
- १३ उपकालेष्वनुकरूपः । १२
- १४ द्वादशकालेषु नाडिका विभागः । १४
- १५ एकादशप्रभृति क्रमशो न्यूनस्याराधनस्य
नाडिकाक्रमः । २३
- १६ आवरणश्राद्धस्यैः यागविस्तारे मूर्तिवहुल्ये
वा कार्यस्य उद्देशः, तद्विवरणं च । ३८
- १७ मनुष्यनिर्मितस्थाने एवं कालविभागस्य
फलं तद्विक्रमे दोषश्च । ४१
- १८ स्वयंव्यक्तदिव्यसैद्धांत्येषु एतादृशकाल-
नियमस्य राज्यक्षोभादिना किञ्चिदति-
क्रमेण दोषाभावः ; ४३
- १९ मानुषस्थलेषु कुत्रचन दोषाभावः । ४८
- २० व्यामिश्रयाजिकलिपिते स्थले दोषः स्यादेव । ५१
- २१ अनन्यशरणकल्पिते स्थाने तु पूजारम्भस्य
परमावधिकालः ; अतिक्रमे,
कर्त्रादित्रयस्य दोषः । ५४
- २२ सच्छूद्रः, सदैव, सदागमश्च क्षत्रियः,
पञ्चकालपरायणप्राज्ञः, अपि सिद्धं वैद्य
निर्मितेषु स्थानेषु इत्याप्रारम्भकालस्य
परमावधिः, तद्वतिक्रमे दोषविशेषश्च । ५८
- २३ स्वयंव्यक्तं पूजारम्भकालस्य परमावधिः । ८७
- २४ मानुषे सर्वथा कालस्य अनतिक्रमणीयत्वम् । ९२
- २५ आर्गोद्विषये विशेषः तस्य विवरणं च । ९३
- २६ स्वयंव्यक्तं विशेषान्तरम् । ९७

- २७ तिथिनक्षत्रनिमित्तक कर्मणां कालः,
तद्विवरणं च । ९९
- २८ अमावास्यायां विशेषः । १०१
- २९ सङ्क्रान्तिपुण्यकालः । १०२
- ३० लग्नमुहूर्तनिमित्तक कर्मसु कर्तव्यक्रमः । १०६
- ३१ नैमित्तिकानां तत्कालकर्तव्यत्वम् । १०८
- ३२ महोत्सवे कालस्यानतिक्रमणीयत्वम् । ११०
- ३३ तीर्थयात्राकालः मानुषादिषु । १११
- ३४ पवित्रारोहकालः । ११४
- ३५ उपरागे कर्तव्यम् । ११६
- ३६ उक्तस्य नैमित्तिकान्तरे अतिदेशः । १२०
- ३७ काम्यकर्मकालः । १२१
- ३८ प्रायश्चित्तकर्मकालः । १२३
- ३९ स्वयंव्यक्तादि चतुष्टये केषाञ्चित्
सुसूहातोऽपि कर्तव्यत्वम् । १२५
- ४० खाराद्युत्सवकालः । १२९
- ४१ दिव्यशास्त्रेण व्यापकमन्त्रेण अनन्याधि-
कारिणा कल्पितस्थाने कालातिशय-
दोषाभावः नियमश्च दिव्यस्थानवत् । १३१
- ४२ पतेयां द्वितीयकल्पिते स्थाने तद्व्यतिथयः । १३२
- ४३ पतेषु अन्यतमकल्पिते स्थाने
आर्पस्थानवत् । १३३
- ४४ तत्स्थानेषु मुख्यानुकरूपकालातिक्रमे
अनन्तरकाले दान्तिपूर्वं कर्तव्यत्वम् । १३५
- ४५ एकस्मिन्समये नित्यं नैमित्तिकयोः
प्राप्तौ कर्तव्यक्रमः । १३६
- ४६ नित्यानित्यं नैमित्तिकयोः एककाल-
प्राप्ती क्रमः । १३७
- ४७ काम्यनैमित्तिकयोः क्रमः । १३८
- ४८ नित्यानित्यनैमित्तिककाम्यप्रायश्चित्तानां
युगपत्प्राप्ती । १३९
- ४९ नैमित्तिकावेः विभवेन विस्तारे क्रमः । १४०
- ५० देशिक परिवारक विभ्यानां षड्विधे
सर्वेषामेकदा कर्तव्यत्वं अन्यथा
दोषश्च तत्र कारणकथनम् । १४२
- ५१ तत्रापि कालातिपत्तौ पूर्ववदोष एवेति । १४२
- ५२ स्वयंव्यक्तादि भेदेन देशिक षड्विधस्य
वक्ष्यमाणत्वम् । १४४
- ५३ मूर्ति भेदेन देशिक षड्विध कथनं प्रतिष्ठा । १४५

- ५४ परात्परपरमूर्त्योः देशिकसाधक संख्या । १४५
 ५५ व्यूहमूर्त्यन्तरे विभवे च तयोः
 सङ्ख्याधिक्यः । १४६
 ५६ स्वतन्त्र विभवे साधक सङ्ख्या
 ५७ स्वतन्त्र दशावतारविषये आराधक-
 सङ्ख्या । १४८
 ५८ केवल आचार्यमात्रकल्पनस्य अन्यत्र
 वा एतत्कल्पनस्यानर्थक्यं निषेधश्च । १४९
 ५९ परात्परादिषु दशसङ्ख्या निषेधः । १५०
 ६० परिचारकसङ्ख्यायां वक्ष्यमाणत्वम् । १५१
 ६१ स्वार्थोपरोधेन परार्थाधिकृतयोः काल-
 विभागमुक्त्वा तयोरेव स्वार्थकार्यं
 कालभेदकथनप्रतिज्ञा । १५२
 ६२ पञ्चकालविवरणम् । १५५
 ६३ वक्ष्यमाणार्थस्य साम्प्रदायिकत्वम् ।
 कालभेदेन साधमन्त्रसिद्धान्तादीनां
 स्वरूपप्रश्नः । १५८
 ६४ अमण्डस्यापि कालस्य स्वव्यापारेण
 मिश्रत्वं भानोक्तिः । १५९
 ६५ अहोरात्रस्यैव वैषम्येन पञ्चधा
 विभज्जनोक्तिः । १६०
 ६६ पञ्चकालकृत्यानां संग्रहेण पौष्करतीत्या
 कथनम् । १६१
 ६७ कालभेदविषय एव नारद प्रश्नः । १६९
 ६८ तद्विषय एव भगवत उत्तरम् । १७०
 ६९ पञ्चकालकृत्यपरमलक्षण प्रश्नः । १७२
 ७० अभिगमनकालकृत्यम् । १७३
 ७१ उपादानकालकृत्यम् । १७४
 ७२ इज्याकालकृत्यम् । १७६
 ७३ स्वाध्याय कालकृत्यम् । १७७
 ७४ योगकालकृत्यम् । १७८
 ७५ योगाङ्ग विभाग प्रश्नः । १७९
 ७६ यागस्य अभिगमनं प्रथमाङ्गम् । १८०
 ७७ भोगार्थं द्वितीयाङ्गम् । १८१
 ७८ तृतीयाङ्गं मधुपर्कनिषेदनम् । १८२
 ७९ चतुर्थाङ्गमग्निषेदनम् । १८३
 ८० सम्प्रदानार्थं पञ्चमाङ्गम् । १८४

- ८१ वह्नि सन्तर्पणार्थं षष्ठाङ्गम् । १८५
 ८२ पितृयागाख्यं सप्तमाङ्गम् । १८६
 ८३ प्राणाग्निहवनाख्यं अष्टमाङ्गम् । १८७
 ८४ फलकथनपूर्वकं प्रश्नस्य उत्तरनिगमनम् । १८८
 ८५ एतादृश यागे फलाभिसन्धिधारणम् । १८९
 ८६ फलकथनपूर्वक उत्तरोपसंहारः । १९१

॥ दशमाध्याय विषयाः ॥

- १ विमानावयवानां विमानवयवस्थानां,
 लोकादीनाञ्च स्वरूपः नाम,
 स्थानादि प्रश्नः । १
 २ विमानस्य लोकः, अथ तस्य देवतावि-
 चित्रयकोत्तरदान प्रतिज्ञा । ३
 ३ लोकसप्तकव्याप्तिस्थानानि । ४
 ४ अर्धपट्टकव्याप्तिस्थानानि । ५
 ५ पञ्चविंशति तत्त्वानां स्थानानि । १२
 ६ आधारशिलादि देवताः । २०
 ७ कुम्भदेवताः । २२
 ८ कुम्भपिथानदेवताः । २६
 ९ सात्यतरीत्या पश्चान्तरकथनम् । २८
 १० शिलाष्टकदेवताः । ३२
 ११ यणानां स्थानानि । ३३
 १२ मसूरकाधारदेवताः । ३४
 १३ तद्वृषकोणस्य पञ्चदेवताः । ३५
 १४ उपानतलदेवताः । ३६
 १५ अधिष्ठानप्रदेशे धामत्रयाश्रयपञ्चः । ३७
 १६ तन्मध्ये चिन्मयः पुरुषः । ३८
 १७ पीठस्य विष्णुचतुष्टयदेवताः । ३९
 १८ चरण पञ्चदेवता । ४०
 १९ शाखा मूलदेवताः । ४१
 २० शाखादेवता । ४२
 २१ ऊर्ध्वानुश्रव देवता । ४३
 २२ ऊर्ध्वानुश्रव पृष्ठदेवता । ४४
 २३ कथाटयोर्देवता । ४५
 २४ शुक्रनासास्तम्भ देवता । ४६
 २५ गवाक्षयोर्देवता । ४७

श्लोकावल्या

- २६ जङ्घाद्विपट्टक तद्वान्तर भूमीनां देयताः
(भवोपकरणसंज्ञाः) ४५
- २७ जङ्घाप्रदेयताः । ५०
- २८ पृथुनासापार्थव्योदेयते । "
- २९ फोततलस्थ नासिकानयकतद्वन्तर-
भूमीनां देयताः, सप्तदशायुधानि । ५१
- ३० चतुरध्यादि प्रासादत्वे प्रस्तोर्धकोणदेयता । ५४
- ३१ प्रस्तोर्धवेदिकादेवाः द्वादश । ५५
- ३२ ग्रीवातल देयताः द्वादश । ५८
- ३३ विधाकृतशिखरोद्देशाधोभागदेयताः
द्वादश । ६१
- ३४ तदूर्ध्वदेशयोः देवौ । ६५
- ३५ शुकनासामुखदेवः । ६६
- ३६ शुकनासभाषविषये । ६८
- ३७ शिष्टनासिकात्रयदेवानां विकल्पपट्टकम् । ७०
- ३८ उक्तदेवानां शक्तिभिर्योगे विकल्पः । ७२
- ३९ सामलसार देयता । ७३
- ४० तदग्रे ध्यातव्यानि चक्राणि अमलादि-
चक्र चतुष्टय नाम च । ७४
- ४१ शुकनासाघटदेवः । ७५
- ४२ धन्तमण्डलकोणदेवाः । "
- ४३ हीनाङ्ग अधिकाल्लविषये कर्तव्यम् । ७७
- ४४ उक्तलोकाभ्यन्तत्वदेवानां निराकारनया
ध्यातव्यत्वम् । ८०
- ४५ दिव्यादिविमानविषयः । "
- ४६ लक्षण लाञ्छनाद्यवेषेषु अनभिव्यक्तेषु
कर्तव्यम् । ८३
- ४७ स्वयंव्यक्तादिषु अन्यथाकरणेच्छया
लक्षणादि परीक्षानियेधः । ८६
- ४८ जीर्णोद्धारिणि अन्यथाकरणेच्छया परीक्षणे
अन्यथाकरणे च विशिष्य प्रत्येकं
दोषकथनपूर्वकं विमानदेवता
लक्षणादि, स्थान, विमानाययवानां
अन्यथाकरण निषेधः । ८८
- ४९ अतः कर्तव्यम् । ९०
- ५० स्वयंव्यक्तस्य श्रेष्ठ्यं सकारणम् । ९१

- ५१ मातुपयत् स्वयंव्यक्तस्य जीर्णत्वेपि
अभिमवाभावे हेतुः । ९२
- ५२ जीर्णतादिना अनभिव्यक्तानामाकाराणां
परिज्ञानोपायः । ९२
- ५३ तेषु कर्मिणामनुग्रहाय यत्रकुत्रापि
लाञ्छनादेर्क धारयत्येव तत्तत्
प्रात्येव तत्तन्मन्त्रैराराध्यता । ९३
- ५४ एकस्यापि लक्षणस्य अपरित्यज्यत्वे
आराधने करणमन्त्रः । ९६
- ५५ एतादृशज्ञानपूर्वमेव अर्चनस्य
कर्तव्यत्वम् । ९८
- ५६ एतादृशज्ञानपूर्वमर्चने क्रममन्त्रस्थानानि । ९९
- ५७ एवं प्राज्ञा प्रतिदिनं त्रिकालाचने भगवतः
सदा याचिष्यम् । १०२
- ५८ तस्मात्तद्विद्वाल्लक्षेण तद्वर्धनं पूजकमेव
भगवदाराधनस्य कर्तव्यत्वम् । १०४
- ५९ पयमनस्य परमकस्याऽऽराधनेन अचिरेण
सर्वकलसिद्धिः, मोक्षार्थिनः
मोक्षनिश्चिधः । १०५
- ६० स्वयंव्यक्तादीनां स्वरूप, रूप, नाशालम्ब्य,
जिज्ञासया प्रश्नः । १०६
- ६१ विष्णुमाया निमित्तजगत् उत्पत्ति-
प्रलययोस्ममयः । १०८
- ६२ ब्रह्मणः दिवारावःपरिमाणम् । ११०
- ६३ भगवन्स्वच्छत्वेन उपास्य नाभिकामलस्य
स्वरूपम् । "
- ६४ तत्र ब्रह्मणः सृष्ट्यादिकम् । ११४
- ६५ ज्ञातस्य ब्रह्मणः गर्भेण परमात्म-
साक्षात्काराभावात् । ११६
- ६६ भगवदन्तर्धानेन ब्रह्मणो दृशा । ११७
- ६७ तत्प्यमानस्य ब्रह्मणः तुष्ट्या । १२०
- ६८ ब्रह्मणः स्तोत्रम् । १२१
- ६९ तत्र स्वस्य नमज्जन्मकथनम् । १२४
- ७० स्तुतेन भगवता स्वस्वरूपं प्रवर्तनम् । १२६
- ७१ पश्यतो ब्रह्मणः प्रणामार्थः । १२८
- ७२ प्रणनं प्रति भगवद्वचनं, संक्षिप्तायाः
पौष्कपसंज्ञाहेतुश्च । १३३
- ७३ प्रणाम पूर्वकं ब्रह्मणः मूलवेदाध्ययनं,
तद्विषयाश्च । १४३

इत्येकादश्या

- ७४ ब्रह्मणः जगत्सृष्टिशक्तिदानम् । १४७
 ७५ ब्रह्मणः जगत्सृष्टयनन्तरं दिव्य विमान-
 दिदृक्षया तपश्चर्या । १४८
 ७६ दिव्यविमान प्रादुर्भावः । १५१
 ७७ तत्स्थूलोकाश्च तत्त्वदेवतादर्शनेन
 हर्षान्तिशयः । १५२
 ७८ तस्यैव विवरणम् । १५६
 ७९ तद्दर्शनसुष्ठस्य ब्रह्मणः प्रदक्षिणप्रणा-
 मपूर्वकमन्तः प्रवेशः । १७२
 ८० श्रीरङ्गनाथस्य दिव्यावयवसंस्थानादिकम् । १७५
 ८१ दिव्यमिमानस्य ब्रह्मलक्षणे स्थाप-
 नाराधनादिकं । २०८
 ८२ तन्मध्ये ब्रह्मणः पौष्करसंहिताजिज्ञासा । २१०
 ८३ तदा प्रादुर्भूतेन भगवता संहितोपदेशः
 तत्स्थविषयाश्च । २११
 ८४ तदुक्तमार्गेण ब्रह्मा नित्योत्पत्त्यादिकं
 जगद्धाराश्च चक्रे इति । २२३
 ८५ ततः स्थायम्भुवमन्यन्तरे भगवत्सन्दर्शनाय
 इक्ष्वाकुनपद्मचर्यायां प्रादुर्भूतेन चतुर्मुखेन
 तपःकारण प्रक्षः इक्ष्वाकोत्तरश्च । २२५
 ८६ तच्छ्रुतवता ब्रह्मणा तस्य अक्षयत्व-
 कथनं तदुत्पादनाय स्वपूर्ववृत्तकथनं
 पौष्करसंहितोपदेशः दिव्यविमानदान-
 नद्वाराधनादिनियमनश्च । २३८
 ८७ तदुक्तार्थं चिन्तयतः इक्ष्वाकोः पुरतः
 दिव्यविमान प्रादुर्भावः । २५७
 ८८ इक्ष्वाकुना तस्य स्वपुरे स्थापनं,
 पौराणां सम्भायनं कर्माचार्यप्रतिष्ठा-
 पूर्व नित्योत्पत्त्यादि करणश्च । २५८
 ८९ सनकायापि प्रतिष्ठादि प्रकारस्य
 सविस्तरं वक्ष्यमाणत्वम् । २६८
 ९० इक्ष्वाकोरुपरितन वृत्तान्तम् । २६९
 ९१ रामेणापि क्रममाप्तं विमानं शास्त्रोप-
 देशपूर्वं विभीषणाय हानम् । २७२
 ९२ स्वपुरं गच्छता विभीषणेनापि विमानस्य
 चन्द्रपुष्करणी तीरे अनन्तपीठे
 भवतरणम् । २७६

- ९३ चन्द्रस्य तत्र तपसा रुद्रमूर्धनिवासः । २७३
 तत्र वामनस्य उपनयनम् । २७४
 ९४ विमानरक्षणाय गणेश योगनिद्रयोः
 पूर्वमेव नियमनम् । २७५
 ९५ विभीषणस्य अनन्तर वृत्तम् । २८१
 ९६ विभीषणं प्रति श्रीरङ्गनायोक्तिः । २८५
 ९७ विभीषणेन एकायनानां वृत्तिकल्पनं
 तस्य लङ्काप्राप्तिश्च । २८९
 ९८ श्रीरङ्गे श्रीरङ्गनाथवासफलम् । २९०
 ९९ सद्यष्टान्तं विमानस्य कावेरीपरिरम्भणम् । २९२
 १०० विमानः नदीः तीर्थः निवासिनां महिमा । २९३
 १०१ तद्देशस्य चिष्णुभूतारक्ष्यमाणत्वम् । २९४
 १०२ तद्विवासिनां स्वभावव्यापारौ । २९५
 १०३ तत्र वसतां आध्यात्मिकादिपीडाभावः । २९६
 १०४ तत्रिवासिनां स्वभावव्यापारौ । २९७
 १०५ देशादीनां तत्र स्थावरादिरूपेण वासः । ३००
 १०६ देशवासस्यानिष्टनिवृत्तिपूर्वं इष्ट
 प्राप्तिफलत्वम् । ३०१
 १०७ ब्रह्मादीनामपि दुर्लभमहिमवं,
 स्वयंभ्यक्त्यश्च देशस्य । ३०६
 १०८ श्रीरङ्गे भगवतः क्षेत्रान्तरापेक्षया
 विशेषसन्निधौ सद्यष्टान्तम् । ३०४
 १०९ भगवत्सन्निधिमहात्म्यात् कल्याण-
 स्थायित्वम् अनिष्टनिवृत्त्या इष्टप्राप-
 कर्त्तव्यं च देशस्य । ३०७
 ११० एतद्देशस्थक्रमेणानां विमानाभिमुख्येन
 क्रियानुष्ठानम् । ३११
 १११ एतादृशं स्वयंभ्यक्तं क्षेत्रकथनम् । ३१२
 ११२ दिव्यक्षेत्रकथनम् । ३१४
 ११३ मानुषक्षेत्राणि । ३१५
 ११४ एतेषां प्रयोजनम् । ३१६
 ११५ स्वयंभ्यक्तादिषु दिव्येन शास्त्रेण
 पूजाविधिः । ३१७
 ११६ मानुषे मुनियाम्येन पूजाविधिः । ३१९
 ११७ मानुषेपि शुद्धयाजिस्थापिते
 दिव्येन पूजाविधिः । ३२०
 ११८ मुनियाम्येन पूज्यमानेपि दिव्यशास्त्रे-
 च्छायां तस्याभ्यनुज्ञा फलविशेषश्च । ३२२
 ११९ दिव्यशास्त्रत्यागे दोषकथनम् । ३२४

- १२० दिव्य पूजायां तस्य त्यागनिषेधः । ३२८
 १२१ सात्त्विकादि भेदेन शास्त्रे त्रैविध्यं
 सङ्करनिषेधश्च । ३२९
 १२२ पौरुषशास्त्रेऽपि अतिरुद्धस्य ग्राह्यत्वम् । ३३३
 १२३ दिव्यशास्त्रं स्वरूपकथनम् । ३३६
 १२४ दिव्यादि शास्त्रस्वरूपजिज्ञासया प्रश्नः । ३३४
 १२५ मुनि भाषित स्वरूपम् । ३३८
 १२६ मुनि भाषितस्य त्रैविध्यं सात्त्विक-
 लक्षणञ्च । ३३९
 १२७ तन्म राजसलक्षणम् । ३४०
 १२८ त्रैविध्यञ्च । ३४४
 १२९ तन्म तामसलक्षणम् । ३४५
 १३० पौरुष शास्त्र लक्षणम् । ३४५
 १३१ पुनरपि शास्त्रमेव शापक लिङ्गप्रश्नः
 दिव्यशास्त्रस्वरूपम् । ३४७
 १३२ सात्त्विक शास्त्र स्वरूपम् । ३५८
 १३३ राजसशास्त्रस्वरूपम् । ३६१
 १३४ तामसशास्त्रस्वरूपम् । ३६७
 १३५ पौरुषशास्त्रस्वरूपम् । ३७०
 १३६ अनुकस्यान्यतो ग्राह्यत्वम् अविरोचिन एव
 विरोधे त्यागश्च । ३७१
 १३७ तन्मापि राजसादिक्रमेणैव ग्राह्यत्वम् । ३७३
 १३८ पौरुषमपि पुर्यापराविरोधे ग्राह्यम् । ३७४
 १३९ सर्वेषां सुप्रहस्य शास्त्राधिभागस्य प्रश्नः । ३७४
 १४० दिव्यशास्त्राधिपयकमुत्तरम् । ३७६
 १४१ सात्त्विकमुनि भाषितविपयकम् । ३७७
 १४२ राजसमुनि भाषित विपयः । ३८०
 १४३ तामस मुनि भाषित विपयः । ३८१
 १४४ पौरुषविपयकम् । ३८२
 १४५ शास्त्रज्ञान पूर्वकमेवाचर्य कर्तव्यम् । ३८३
 १४६ अज्ञात्वा शास्त्रं भर्त्तुं साङ्ख्यदोषसम्भवः । ३८४
 १४७ निगमन पूर्वकं कथनीयार्थं पृच्छति । ३८५

॥ दशमाध्यायविषयाः पूर्णाः ॥

॥ एकदशमाध्यायविषयानुक्रमणिका ॥

॥ प्रथमावरण देवाः ॥

- १ द्वारावरणदेवानां ध्यानादिप्रश्नः । १
 २ उत्तरकथनप्रतिज्ञा । २
 ३ वात्सवीश क्षेत्रपालयोः स्थानम् । ३
 ४ वात्सवीशलक्षणम् । ४
 ५ क्षेत्रपाललक्षणम् । ५
 ६ उभयोस्ताधारणाकारः । ८
 ७ ऊर्ध्वोर्ध्वरस्य लक्ष्मी लक्षणम् । ९
 ८ चण्डस्य लक्षण कार्यस्थानानि । १२
 ९ प्रचण्डस्य लक्षणादि । १९
 १० द्वाराप्रस्थगरुडलक्षणादि । २१
 ११ घातविधानोः स्थानादि । २८
 १२ कुमुदकुमुदाश्रयोः स्थाने । २९
 १३ साधारण लक्षणञ्च । ३०
 १४ कुमुदस्यासाधारणाकारः । ३४
 १५ कुमुदाश्रयासाधारणाकारः । ३७
 १६ पुण्डरीकादिषु अतिदेशः । ३८
 १७ पुण्डरीकशामनयोः स्थानलक्षणे । ३८
 १८ शङ्कणसर्वनेत्रयोः लक्षणस्थाने । ४०
 १९ सुमुगमुप्रतिष्ठयोः स्थानलक्षणे । ४१
 २० मानवप्रक्षिगर्भयोः स्थाने, साधारणा
 साधारण लक्षणे च । ४३
 २१ एतेषां परिजनसंपत्तिसाधारणाकारौ । ४८
 २२ यस्यैव भूतपारिषदाद्युतिदेव, द्वास्वादीनां
 पुण्ड्रद्रव्य, सङ्ख्यादि । ५२
 २३ जयविजययोः लक्षणस्थाने । ५४
 ॥ द्वितीयावरण देवाः ॥
 २४ गरुडस्य द्वितीयावृतौ स्थानविभागः
 लक्षणञ्च । ५६
 २५ द्वितीयावरणदेवानां उपेन्द्रादीनां
 दशानाम् स्थानानि लक्षणं
 लक्षणान्तरञ्च । ६२
 २६ शङ्खपत्रयोर्निधीशयोः द्वितीय गोपुर
 स्थाने लक्षणत्रय चिकल्पः, परस्पर-
 विलक्षणञ्च । ७२

श्लोकसङ्ख्या

२७ भद्रसुभद्रयोः तत्रैव स्थाने लक्षणद्वय
विकल्पश्च । ८०

२८ चण्डादीनां अपानां कृत्यादि । ८७

॥ तृतीयावरण देवाः ॥

२९ तृतीयावरणदेवेषु इन्द्रादिषु दशसु

इन्द्रस्यासाधारणवर्णं वाहनायुधानि । ९१

३० अग्नेः यमस्य निर्ऋतेः वरुणस्य वायोः
कुवेरस्य ईशानस्य अनन्तस्य ब्रह्मणश्च
साधारणानि असाधारणानि वर्णादीनि ।
भुजे विकल्पश्च । ९३

३१ तृतीयगोपुरपालयोः मध्ये सुदर्शन
लक्षणादि । १०८

३२ तद्धारपस्य गण्डस्य लक्षणादि । ११४

॥ चतुर्थावरण देवाः ॥

३३ चतुर्थावरण देवानां यज्ञादीनां नामानि
स्थानानि च । ११९

३४ यज्ञस्य शक्तेः दण्डस्य, वज्रस्य, पाशस्य,
ध्वजस्य, शिशिरस्य, त्रिशूलस्य,
लाङ्गलस्य, मुसलस्य, च प्रत्येकं
लक्षणानि साधारण चिह्नानि च । १२०

३५ चतुर्थावरण द्वारद्वयतयोः गङ्गा यमुनयोः
स्थाने । १३४

३६ गङ्गायाः लक्षणं कार्यञ्च । १३५

३७ यमुनायाः लक्षणं कार्यं । १३६

॥ पञ्चमावरण देवाः ॥

३८ पञ्चमावरण देवानां लोहिताक्षः,
महावीर्याग्रमेयः, सुशोभनः, धीरः,
विक्रमः, भीमः, शतावतारिनां प्रत्येकं
स्थानानि लक्षणानि साधारणाकारश्च । १४१

३९ पञ्चमावरणद्वारचतुष्कपालेषु पूर्वद्वार-
पालस्य वज्रनाभस्य लक्षणादि । १५६

४० पूर्वद्वारपालस्य हरीशस्य लक्षणादि । १६१

४१ द्वयोः द्वारपालयोः एकस्य निषेधः
मुद्रायाः अन्यस्य प्रवेशामिनय
मुद्रायाश्च प्रयोजनादि । १६२

४२ दक्षिणद्वारपालयोः धर्माध्यक्ष

नियन्त्रीशयोः लक्षणादि । १५५

४३ पश्चिमद्वारपयोः शुद्धाक्षानृतानन्दयोः
लक्षणादि । १६३

४४ उद्गद्वारपयोः वसुनाथ सुधानन्दयोः
लक्षणादि । १६५

॥ पष्ठावरण देवाः ॥

४५ कालादीनां लक्षणादि । १७५

४६ तन्मुख्यद्वारपाः चक्रादयः तेषां लक्षणानि । १७७

४७ उपद्वारपाः दहमृतादयः तेषां वर्णं
लक्षणादि । १८०

४८ सप्तमावरण देवाः । १८६

४९ सप्तमावरणद्वार चतुष्टयपालानां
संभवादीनां वर्णादिभुजविकल्पश्च । १८८

५० तदुपद्वारपालाः क्षेमकृत्वादयः षोडश
तेषां लक्षणञ्च । १९४

५१ तच्छोभाष्टक देवानां शतमन्त्र्यादीनां
लक्षणादीनि । १९९

॥ याव्या (अष्टमा) वरण देवाः ॥

५२ संसार देवताः विद्यादयः । २०५

५३ तन्मुख्यद्वारपालाः अष्ट, अमरेशादयः
तल्लक्षणादि । २०९

५४ तदुपद्वार देवाः षोडश महर्ष्यादयः
तल्लक्षणादि । २१७

५५ शोभा षोडशक देवाः देवप्रतादयः
तल्लक्षणादि च । २२३

५६ द्वारद्वयान्वितसाले विशेषः । २३०

५७ प्राकार कोणेषु पूज्या देवाः विशेषश्च । २३१

५८ भवनाथाच्चीनादिकम् । २३३

५९ तद्वहिः हेतिराजाच्चीनादिकम् । २३४

६० वासुदेवस्यैव प्रासादं रूपेणैव स्थानम् । २३६

६१ प्राकाराष्टके तत्प्राष्टकस्य, प्रासादे,
प्रकृतेः, प्रतिमायां जीवस्य, तदन्तः
परमात्मनश्चावस्थानम् । २३८

६२ तत्र कर्तव्य क्रमः । २४०

६३ एकमूर्तिं विधाने एकद्वारे विशेषः । २४३

६४ चतुर्द्वारान्विते स्थाने । २४४

६५ आवरण चतुष्टयस्य नामानि । २४५

श्लोकसंख्या			
६६	तत्र प्रासाद द्वार चतुष्टय देवताः ।	२४६	८६ यज्ञनामादीनामपि तथात्वं । ३१५
६७	द्वार चतुष्टयोर्ध्वोर्द्वार देवताः ।	२४७	८७ कालादीनां पौर्वापर्यक्रमः । ३१६
६८	द्वार चतुष्टयाग्र गर्भः तच्छाखाष्टक देवताः तत्तद्वर्ण लक्षणादि च ।	२४८	८८ विद्याद्विषु विशेषः । ३१८
६९	सर्वतो भद्राख्य प्रथमसालद्वार चतुष्टय पालाः तल्लक्षणञ्च ।	२४९	८९ भगवत्पाचीयक्षा देवाः । ३१९
७०	द्वितीयसालस्य अघनिर्मोचनाख्यस्य द्वार चतुष्टयदेवाः तल्लक्षणञ्च ।	२५०	९० तेषामेव स्थानविशेषे भेदः । ३२१
७१	तद्द्वारान्तरभाग चतुष्टयदेवाः निधीशाः, तल्लक्षणानि च ।	२५१	९१ यलिदानस्य कालत्रयविधिः । ३२२
७२	सदध्याख्य तृतीयसाल द्वारचतुष्टय पालाः तल्लक्षणं च ।	२५२	९२ सङ्कल्पितानामेव यलिविधिः । ३२३
७३	धर्माख्य चतुर्थसालद्वार चतुष्टय देवाः लक्षणानि च ।	२५३	९३ उत्तये यलिदान क्रमः । ३२४
७४	निगमनम् ।	२५४	९४ महायलिपीठे यलिदान क्रमः । ३२५
७५	एकमूर्ति दिङ्मूर्त्योर्द्वारदेवता कोण- देवता भेदाभावः ।	२५५	९५ अनन्तरकृत्यं निरये । ३२७
७६	द्वारपालानां स्थाप्य ध्येयविभागः ।	२५६	९६ द्वाराद्युति कोणदेवानां मन्त्रोद्धारः । ३२८
७७	आचरण देवतासु साकारत्वं निराकारत्वं विभागः देवानां पीठसमनोः स्थान- परिमाणादिकम् ।	२५७	९७ भूतपापद् ग्रहाणां मन्त्रोद्धारः । ३२९
७८	वास्तुदेवानां यलिहरण स्थान लक्षण प्रमाणादि ।	२५८	९८ कोणस्थदेव मन्त्रोद्धारः । ३३०
७९	आचरण देवानां प्रयोजन, स्थानाभि- मुख्यानि ।	२५९	९९ होमक्रमेण मन्त्रक्रमः । "
८०	यागशालाद्वार ऊर्ध्वोर्द्वार, द्वारशाखा, द्वारकुम्भ, भ्रमणिदेश, द्वाराग्र, हेमदण्ड, तोरणस्तम्भमूल, तदूर्ध्वपताका, दिगादि- देवानां स्थानानि ।	२६०	१०० तेषां आराधन क्रमः । ३३१
८१	अनुकल्पः ।	२६१	१०१ पञ्चमाचरणद्विषु केनचित् हेतुना यलिदान विघ्न द्वारपविषये मुख्यानु- कल्पकथनम् । ३३२
८२	अनुकल्पानुकल्पः । मुख्यकल्पानुकल्पयोः कर्मभेदेन व्यवस्था । प्रसिद्ध प्राच्या- द्विषयेन भगवद्भिमुखा देवाः ।	२६२	१०२ आवृत्ति देवविषयः । ३३४
८३	एतेषां कैङ्कर्य भागवतपालनादि ।	२६३	१०३ द्वारोपद्वार देवविषये । ३३५
८४	भगवच्छजेरेव द्वाद्विष्वेनावस्थानम् ।	२६४	१०४ महापीठोदित देव विषये । "
८५	बाह्याचरणत्रयदेवानां कालादीनामपि शुद्धप्राचीयशस्थम् ।	२६५	१०५ अनुकल्पेपि आहूय अभिगम्य दानयोर्ध्यवस्था । ३३६
		२६६	१०६ त्रिसन्ध्य एवमेव यलि विधिः । ३३७
		२६७	१०७ नित्योत्सव विषय पतने भेदा भावे प्रायश्चित्तक्रमः । ३३९
		२६८	१०८ किञ्चिद्भेदे प्रायश्चित्तक्रमः । ३४१
		२६९	१०९ वृत्तिभेदे प्रायश्चित्तक्रमः । ३४५
		२७०	११० तत्संज्ञातलोकापवाद विषये प्रायश्चित्तक्रमः । ३५१
		२७१	१११ विधास्तत्र विषयेपि एतादृश प्रायश्चित्तातिदेशः । ३५३
		२७२	११२ अधिकारि भेदेन प्रायश्चित्तकथनम् । ३५४
		२७३	११३ स्थानभेदेन प्रायश्चित्ताधिक्यम् । ३५५
		२७४	११४ स्वयं व्यक्त द्वैविध्यम् । ३५९
		२७५	११५ स्वयं व्यक्तद्वयेऽपि प्रायश्चित्तसाध्यम् । ३६०
		२७६	११६ स्वयं व्यक्ताद्विषु सन्धानाद्विषयि पूजालोपाभायः । "

- ११७ मानुष्यतिरिक्त स्वयं व्यक्तादीनां
स्वीकार समये लक्षण शून्यत्वादि
दोषवत्त्वे तथैवाराध्यत्वम् । ३६२
- ११८ सालग्रामस्य तत्तन्मूर्तिनिर्णयस्य
तत्तद्व्यवस्थित चिन्हैरेव ज्ञेयत्वम् । ३६४
- ११९ सालग्रामेऽपि आराधनकाले स्वप्रमादेन
भेदे प्रायश्चित्तम् । ३६५
- १२० स्वानवधानेन चोरापहारादि दोषेऽपि
प्रायश्चित्तस्य कर्तव्यत्वम् । ३६६
- १२१ तत्रापि स्वकर्मण एव कारणत्वं वर्णनम् । ३६८
- १२२ प्रायश्चित्ताकरणे पातकित्वम् । ३७०
- १२३ ग्रामादिकेऽपि प्रायश्चित्तावश्यकत्वम् । ३७१
- १२४ दोषस्य बुद्धि पूर्वकत्वे दण्डव्यत्वम् । ३७२
- १२५ प्रायश्चित्तकरणेऽपि अनुतापाभावे
दण्डव्यत्वम् । ३७२
- दोषस्य गोपने दण्डप्रायश्चित्तोभयविधिः । ३७२
- १२६ मेदादि दोषे न साधकमालस्य प्रायश्चित्तं ;
राजराष्ट्रयोऽपि भयोक्तिः क्रमश्च । ३७५
- १२७ दोषस्य प्रकाशाप्रकाश विषयः । ३७६
- १२८ पृथमपहतस्य पुनः प्रातौ क्रमः । ३७७
- १२९ क्षतस्य अङ्गभेदेन दोषभेद कथनम् । ३७८
- १३० स्वपरानुक्तपया क्षतस्य सन्धेयत्वम् । ३८२
- १३१ अव्यक्षतस्य चित्रवियस्य कर्तव्यम् । ३८३
- १३२ मृगमयस्य— ३८५
- १३३ दारुजस्य— ३८६
- १३४ शिलाभयस्य— ३८७
- १३५ शिलाभयस्य मानुषस्य बृहत्क्षते त्यागः । ३८८
- १३६ तस्यैव स्वयं व्यक्तादित्वे— ३८९
- १३७ सालग्राम विषये— ३९२
- १३८ मानुषे लोहजादिके कर्तव्यम् । ३९३
- १३९ स्वयं व्यक्तं प्रतिदेशः । ३९५
- १४० प्रासादादिस्थानांमपि विधानां
सन्धेयत्वम् । ३९६
- १४१ प्रतिष्ठादीनां तत्तत्सन्निध्यनुगुणत्वम् ।
प्रायश्चित्त विषये ऊहस्य कर्तव्यत्वञ्च । ३९८
- ॥ एकादशाध्यायविषयानुक्रमणिका संपूर्णा ॥

- १ सर्वकर्मप्रायश्चित्त रूपकर्म प्रश्नः । १
- २ सर्वसारोत्तरदान प्रतिज्ञा । ६
- ३ बुद्धिपूर्वं कृतस्य प्रायश्चित्ताभावज्ञापनम् । ७
- ४ दृष्टान्तपूर्वकं सर्वकर्म प्रायश्चित्ततया
पवित्रारोप विधानम् । १०
- ५ सांस्पर्शिकभोग प्रायश्चित्तम् । हृदयक-
मभोगप्रायश्चित्तम् । औपचारिकभोग-
प्रायश्चित्तम् । कृच्छ्रादीनां प्रायश्चित्तम् ।
दृष्टान्त प्रदर्शन पूर्व पवित्रारोपणस्य
फलम् । १३
- ६ तस्य कालः । १८
- ७ चान्द्र सौर वैष्णव भेदेन कालत्रैविध्यं
उत्तमत्वादिकञ्च । १९
- ८ गौणकालोक्तिः प्रायश्चित्तञ्च । २२
- ९ मुख्यकालस्य भोगवत्त्वात् तत्र कृतस्य
भगवत्पुष्टित्वम् । २४
- १० तत्रापि मुख्यकालः । २९
- ११ अलभे गौणतिध्यादि । ३०
- १२ नक्षत्राणि । ३३
- १३ वैष्णवक्षेत्रविषु कृतस्य महाफलत्वम् । ३५
- १४ तेषु भगवत्साक्षिभ्यवर्णनम् । ३८
- १५ सर्वत्र तत्साक्षिभ्येऽपि तेषु
विशेषाधिष्ठानम् । ३९
- १६ गौणकाले वा तस्य अवश्यकर्तव्यत्वम् । ४२
- १७ यागशालाप्रदेशः । ४४
- १८ तस्याश्चतुर्धत्वादि । ४६
- १९ आनन नियमः । ४७
- २० उत्तमत्वादिना मानभेदः । ४९
- २१ पुनः उत्तमोत्तमत्वादिना भेदः । ५०
- २२ उत्तमत्वादिना भेदः । ५१
- २३ तुनः पञ्चविंशतिधा भेदः । ५१
- २४ तद्वृक्षणादि । ५१
- २५ स्थललक्षण प्रमाणादि । ५९
- २६ वेदिका लक्षणानि । ६८
- २७ तोरण लक्षणलक्षणा । ६९
- २८ यागशालालङ्कारः । ७१
- २९ पताकावर्ण सङ्ख्यादि । ७७

श्लोकसंख्या

३०	ध्यजस्थानवर्ण प्रमाणादि ।	१५
३१	यागमण्डप वेदिका तोरणानां अलङ्कारः ।	१८
३२	कुण्डस्य स्थानदिगादि ।	१०६
३३	संभारसंप्रद्वय अङ्कुरारोपण यागशाला प्रवेशादि कालाः ।	१०९
३४	पवित्रस्य सूक्ष्म स्थूल भेदेन द्वैविध्यम् ।	१११
३५	पवित्रस्वरूपस्य ज्ञेयत्वम् ।	११३
३६	पवित्रस्य सूक्ष्मस्य पङ्कगुणात्मकत्वम् ।	११६
३७	एवं ज्ञानपूर्वं दाने फलम् ।	११८
३८	स्थूल स्वरूप कथनम् ।	१२०
३९	तत्र विषयसङ्ख्यानिषेधः कारणद्वय- निदेशपूर्वकः ।	१२६
४०	कुम्भस्थस्य पवित्रलक्षणम् ।	१२८
४१	मण्डलवन्दिस्थयोरतिवेशः ।	१३०
४२	विषयस्थस्य पवित्रस्वरूपम् ।	१३१
४३	वनमाला पवित्र लक्षण सूत्रमान विकल्पादि ।	१३३
४४	लेपमिषिपटस्थमूलविषय विषयः ।	१३७
४५	ग्रन्थि सङ्ख्या परिमाणादि ।	१४०
४६	मुख्यकल्पे चतुःस्थानादिस्थानां पवित्रसङ्ख्या ।	१४२
४७	अनुकल्पे तेषामेव सङ्ख्या ।	१४४
४८	अङ्गोपाङ्गादि विषये पवित्रसंख्या लक्षणादि ।	१४५
४९	मण्डलाङ्गदेव विष्वक्सेन तत्परिचार विषयः ।	१४७
५०	कुम्भमण्डल कुण्डारण्यादि विषयः ।	१४९
५१	घण्टादि क्रियाज्ञानां गुर्वादीनाञ्च विषये मुख्यानुकल्पो ।	१५०
५२	सूक्ष्मकल्पे मुख्यकल्पे पवित्राणां सूत्र- ग्रन्थि आघर्तादीनां संख्यादि ।	१६०
५३	सूक्ष्मे अनुकल्पः ।	१७२
५४	परकल्पः ।	१७६
५५	गर्भरचनाप्रकारः ।	१८२
५६	आराधकस्य गुरोः सगर्भं पवित्रद्वयं तत्र हेतुश्च, अन्येषां अगर्भं भूषणं भन्तरालकृत्यम् ।	१८६

५७	अधिवासार्थं पात्रद्वयस्थापन क्रमः ।	१८८
५८	कर्मारंभः ।	१९०
५९	प्रवेशमन्त्रः ।	१९९
६०	प्रवेश उपवेशन भन्तर्याग करशुद्ध्यादि ।	२००
६१	कलश पालिका शराय घटिकानां संख्या स्थानादि ।	२०३
६२	द्वार देयता पूजादिः ।	२०६
६३	एतेषां विषय भेदेन द्विक्रिययः ।	२०७
६४	द्रव्यादिशुद्धि विघ्नविनाशनादि ।	२११
६५	कुम्भकरक कलशाष्टकानां लक्षणा- लक्षण स्थानानि ।	२२०
६६	तेषु आवाह देयता प्रयोजन प्रार्थना अस्त्रोदकधारा कमाराधनादिः ।	
	पक्षान्तरञ्च ।	२२७
६७	शास्त्रादि विकिरक्रमः ।	२३५
६८	कुम्भस्थस्य प्रथममर्चने हेतुः ।	२३९
६९	मण्डलाराधनम् ।	२४१
७०	कुम्भमण्डलादिषु ज्ञानक्रमः, विनाराधनम् ।	२४२
७१	मूलविषे ज्ञानानर्हे कर्तव्यक्रमः ।	२४८
७२	अन्याराधनम् ।	२५३
७३	चरुसंश्रवणे सौकर्यपक्षप्रदर्शनपूर्वं आराधनक्रमः ।	२५६
७४	उत्सवारंभस्य पूर्ववत्सरोत्सवारंभ दिनानुसारेण कर्तव्यत्वम् ।	२५८
७५	पवित्राधिवासार्थं विज्ञापनमन्त्रः ।	२६२
७६	सामन्त्रं प्रोक्षणं (विकिरः) ।	२६३
७७	अधिवासस्थल पक्षद्वयम् ।	२६४
७८	समन्त्रं पिधानवस्य लक्षणादि ।	२६६
७९	रक्षाश्च इष्यष्टकप्रयोगः ।	२६८
८०	यागमण्डप प्रासादकुण्डानां घटन संख्या सूत्र वर्ण संख्यादि ।	२६९
८१	समन्त्रकं परिषदाज्ञाप्राथनम् ।	२७१
८२	अनुज्ञातस्य ब्रह्मकूर्चपान चरुशेष भक्षणम् ।	२७३
८३	कुञ्जोदक भगवत्पादोदकपान तांबूल दन्तकाष्ठभक्षण ब्रह्मभावना आसनोपवेश मन्त्रपरजप स्तोत्र पाठादि कुम्भमण्डलनिष्पादनादि ।	२७५

श्लोकसङ्ख्या

- ८४ एकाग्रं बहुपत्रं चक्राञ्जादीनां विकल्पः
तद्गुणशोक्ति स्थलकथनञ्च । २७९
- ८५ भूपणानां अधिवासार्थं
दहनान्ध्यायनोत्पत्यादि प्रकारः । २८१
- ८६ पुनरुत्पन्नस्य निरीक्षणान्दि । २८६
- ८७ कौमादि पवित्राणां पृथक् पृथक्
पालस्थापनादि । २८७
- ८८ एकादश्यां कर्तव्योक्तिः, ग्राहणाद्या-
मन्त्रणं, यागशाला प्रवेश प्रकारः,
नैमित्तिकविषयस्य यात्रा मण्डपं
सन्निवेशनं, तद्वाराधनादि च । २९१
- ८९ यागशालाप्रवेशे पश्चान्तरम्,
यागशालायां ऋद्ध्यादीनां उप-
वेशनादिक्रमः तेषामेव प्रकारान्तरम् । ३०३
- ९० कुंभस्थस्य भोगनिवेदनम् । भूपण
स्थापनक्रमः गन्धपवित्र समर्पणक्रमः
छिद्रं शान्तये मन्त्रजप स्तोत्र मन्त्राः
अनन्तरं कृत्यानि च । ३३५
- ९१ द्वादशीकृत्य कथनप्रारंभः । ३५१
- ९२ अधिकारिण एकत्वे क्रमः । ३५२
- ९३ तदनन्तरकृत्यम् । ३५४
- ९४ भोगानां अव्यक्तादि भेदेन त्रिविध्यम्
तत्र सरणीयस्वरूपः, करण
मन्त्रश्च । ३५८
- ९५ अव्यक्तादिभिर्य विवरणम् । ३६०
- ९६ तत्रैव सरणीयान्तराणां आध्यात्मिकानां
परस्परम स्थूलानां स्वरूपाणि । ३६२
- ९७ तत्रैव सरणीयान्तराणि आधि-
दैविकस्य स्वरूपम् । ३६६
- ९८ तत्रैव सरणीयान्तराणि आधि-
भौतिकस्य स्वरूपम् । ३६९
- ९९ प्रार्थनाक्रमः । ३७०
- १०० समग्रं पवित्रसमर्पणम् । ३९०
- १०१ सरणे पश्चान्तरकथनम् । ३९२
- १०२ किरीटमन्त्रः श्रीवत्सकौस्तुभमन्त्रौ
घनमालामन्त्रश्च । ३९३
- १०३ प्रकारान्तरेण सरणकथनम् प्रति-
सरदानञ्च । ३९६

- १०४ पवित्रसमर्पणे पूर्वोत्तराङ्गानि, उपचाराः । ४०५
- १०५ पुष्पाञ्जलिलक्षणम् । ४०६
- १०६ कुंभयोः समर्पण विशेषः । ४०८
- १०७ गत्वा फलशस्य सन्निधिमिति प्रकृतस्य
शेषकथनम् । ४०८
- १०८ किरीटाद्यस्य पृथङ्गुन्यासे किरीटादि
चतुष्टय मन्त्राः । ४१२
- १०९ पवित्र समर्पण क्रमः । ४१६
- ११० अग्नौ पवित्र निवेदनस्यैव कर्तव्यत्वं,
तत्र हेतुश्च । ४२३
- १११ अन्येषां समर्पण क्रमः । ४२५
- ११२ दोषनाशार्थं मन्त्र जपः । ४२७
- ११३ ततः ध्याय्य मन्त्रः । ४२८
- ११४ तस्य फल कथनम् । ४३५
- ११५ प्रावरणादिभिः आसादीनां पूजनम् । ४३६
- ११६ तैः एकाग्र्यादि मन्त्राणां
उद्घोषणीयत्वम् । ४३९
- ११७ वृत्तवाद्यादिभिः भगवतः तोषणीयत्वम् । ४४०
- ११८ उत्तम विषयस्य अन्तः प्रवेशन क्रमः । ४४१
- ११९ यत्यादि प्रार्थना प्रकारः । ४४३
- १२० तेषां प्रतिषेधन क्रमः । ४४४
- १२१ तन्मभ्यर्पकं तद्भोजनादि । ४४५
- १२२ समर्पितस्य पवित्रस्य विषय एव कति
पयकालावधि स्थापनीयत्वम् । ४४६
- १२३ तस्यैव पश्चान्तरम् । ४४७
- १२४ समर्पितस्य पवित्रस्य प्रतिदिनं
अपनयनपूर्वं दिने दिने समर्पणी
यत्वेन पश्चान्तरम् । ४४८
- १२५ पवित्रोप संहारः । ४४९
- १२६ सपात्रस्य पवित्रस्य आचार्याय
समर्पण क्रमः । ४५०
- १२७ आचार्य कर्तृकाशीर्वाद क्रमः । ४५२
- १२८ विसर्जनं, त्रिप्यक्सेनयजन तन्निवेदित
यिनियोगादि । ४५३
- १२९ पवित्र शब्द निरुक्ति पूर्वकं तन्महिमावु-
चरणम् । ४५६
- १३० येनकेनापि कारणेन यजन वैफल्ये
तामसत्वं तस्य फलञ्च । ४६०
- १३१ राजसस्य लक्षणफले । ४६४

श्लोकसङ्ख्या

१३२ सात्त्विकस्य लक्षण फलतद्विवरणानि ।	४६६
१३३ पवित्र शब्द निरुक्ति पूर्वकम् सम्यग्रयजनपूर्व शोभने मूर्तं पवित्रस्य समर्पणीयता ।	४६८
१३४ सुमुहूर्तालमे कर्तव्यं तत्र प्रायश्चित्त क्रमश्च ।	४७०
१३५ तस्य अन्यत्राप्यतिदेशः ।	४७२
१३६ पवित्रारोपण कालस्य निश्चितत्वे अङ्कुरार्पणादि कालक्रमादयः ।	४७३
१३७ विद्यमानस्य पवित्रारोपणे अधिवास पूजाक्रमः ।	४७८
१३८ यागविस्तारात् कालातिक्रमे प्रायश्चित्त क्रमः ।	४७९
१३९ विरोधात् कालातिक्रमे प्रायश्चित्तक्रम विकल्पः ।	४८१
१४० एतादृशस्य मानुषप्रायश्चित्तस्य स्वयं व्यकादिषु यागविस्तारात् कालाति क्रमे अनपेक्षितत्वम् ।	४८५
१४१ स्वयं व्यक्तादिव्यपि कारणान्तरेण कालातिक्रमे प्रायश्चित्तम् ।	४८७
१४२ प्रायश्चित्त विशेषस्य उत्तरतः दृश्य माणत्वम् ।	४९१
१४३ पवित्रारोपयितुः मन्त्रक्रियापरत्वे विशेष नियमस्य फलिपय कालावधि पालनीयत्वम् ।	४९३
१४४ सूक्ष्मकला प्रकारः ।	४९४
१४५ गृहे पवित्रारोपणम् ।	५०५
१४६ पवित्रारोपणस्य वर्णभेदेन फलभेदः ।	५०७
१४७ सर्वसाधारण फलम् ।	५०९
१४८ निष्क्रामविषये फलम् ।	५१३
१४९ पवित्रारोपण प्रपूजमन्त्रोः फलम् ।	५२०
१५० एतत् प्रकार धोतुः फलम् ।	५२१
१५१ पवित्रारोपयिष्याः स्त्रियाः फलम् ।	५२२
१५२ पित्रागुहंशेन करणे फलविशेषः सहप्रान्तः ।	५२७
१५३ पवित्रस्य फलं सहप्रान्तम् ।	५२८
१५४ अवशुधे कालः प्रयोजनश्च ।	५३२

१५५ अवभृत्कूपने विवर्निर्णयः ।	५३५
१५६ तदभावे कूर्चस्य विषयप्रतिनिधित्वं कूर्चनिर्माणप्रकारः तत्र ध्येय- स्वरूपाणि ।	५३७
१५७ धर्मकाण्डेषु एकस्य भक्षेपि कर्मलोप कथनम् ।	५४७
१५८ एवं कल्पिते कूर्चे भगवतः ध्यानार्चन प्रार्थनानि ।	५४८
१५९ प्रार्थनामन्त्रः ।	५५०
१६० अवभृत्कर्म प्रकारौ ।	५५२
१६१ तदानीं तत्तीर्थं सर्वतीर्थं साक्षिण्यम् ।	५५६
१६२ दूरस्थवन्धु मुह्येयं ज्ञानेपि तेषामपि तत्फलसिद्धिः ।	५५९
१६३ तत्र विशेषः ।	५६१
१६४ जीवात्मानमपि भगवद्वात्मकं ध्यात्वा पवित्रद्वारा ज्ञान विधिः ।	५६१
१६५ एकस्मिन्नेव पवित्रे वा बहुषु वा सर्वेण्डुस्मरणं पूर्वं स्नानम् ।	५६३
१६६ अवभृत्तानन्तरकृत्यानि, रथयात्रा दीनि, उत्सवदिनसंख्या विकल्पश्च ।	५६६
१६७ पवित्रोत्सव करणस्य फलम् । च सर्वं कर्मसु यतुःस्थानार्चनस्या- वश्यकत्वम् ।	५६७
१६८ तत्र अधिवास विषये विशेषः अनुकल्पश्च ।	५७१
१६९ कर्मभेदेन मण्डलभेदः ।	५७५
१७० अनुकल्पे कुंभमण्डलं यजनाभायः ।	६०३
१७१ प्रायश्चित्त सामान्यस्य नव विधत्वम् ।	
उत्तमोत्तम प्रायश्चित्त प्रकारः ।	
उत्तममध्यम -	
उत्तमाधम प्रायश्चित्तानां प्रकाराः ।	६०६
१७२ उत्तमाधमे प्रकारभेदः ।	६०८
१७३ मध्यमोत्तम मध्यममध्यम मध्यमाधम अधमोत्तम अधममध्यम अधमाधम प्रायश्चित्तानां प्रकाराः ।	६०९
१७४ देशकाल सामर्थ्यं द्रव्याधानुगुण्येन प्रायश्चित्त सामान्यस्य जपकल्पत्वम् ।	६११

श्लोकसङ्ख्या

१७. प्रायश्चित्तीय दिनसंख्यायां अष्टादश
विधत्वं नवविधत्वंयोर्विकल्पः । ६१२
१७६ प्रायश्चित्तकथनस्य प्रासङ्गिकत्वं
कथनं विस्तरेण उत्तरतः
वक्ष्यमाणत्वञ्च । ६१५
१७७ निगमन पूर्वकं श्रोतुः प्रोत्साहनम् । ६१७
॥ द्वादशाध्याय विषयानुक्रमणिका संपूर्णा ॥

॥ त्रयोदशाध्यायविषयानुक्रमणिका ॥

- १ शयनोत्सव विषयः, सनकस्य नवधा
प्रश्नः ।
२ योगनिद्रातपः प्रीतेन भगवता
स्वाययवान्तराणां अन्याधिष्ठितत्वेन
नेत्रयोः तद्भासदानेनानुग्रहः
योगनिद्रया तदङ्गीकारः ।
३ शयनोत्सवस्य कालः ।
४ शयन समयेपि देवस्य प्रयुद्धत्वात्
जात्याभावेन सर्वकार्यकरत्वं ।
५ शयनमध्ये सानुवर्ण्यशुभक्रियादि
निषेधः ।
६ प्रसङ्गात् शुभक्रियानर्हकालान्तराणि ।
७ तत्रापि केषाञ्चित् कर्तव्यत्वादि ।
८ शयनागारस्थान लक्षणादि ।
९ वैदिका स्थान लक्षणादि ।
१० शयन लक्षणानि ।
११ अनुकल्पे शयनस्य स्थानान्तरम् ।
१२ शयनागार संपादनः संभार सङ्ग्रहणपूर्व
सङ्कल्पकाल यागमण्डपप्रवेशकाल
तत्र कर्तव्यानि, मूलधेरपूजादिकञ्च ।
१३ अथ द्वादश्यां चतुःस्थानार्चनं लोकपाल
पल्लिदानं चित्पक्वसेनार्चनं तदन्तः
प्रवेशन मूलधेरार्चनं शय्याधेरार्याहन
यागमण्डपानयनाराधनानि ।
१४ शयनधेरार्चनं पश्चान्तरेण कालादि ।
१५ साधे प्रदक्षिण द्वास्तार्चनं शयनागार
प्रवेश भगवत्प्राथनानि मन्त्रञ्च ।

- १६ शयनगृहे शयनस्थान शयनवेर वीक्ष्य
दिशा प्रोक्षण उपलेपन स्वस्तिक
करणानि । ६०
१७ पर्यङ्गलक्षणं स्थापने । ६४
१८ देशभेदेन शयनवेर शिरोभागस्य
विकल्पः । ६६
१९ पर्यङ्गे अनन्तस्य समन्त्रकं ध्यानार्चनं
स्तोत्रं नमस्कार प्रसादनानि । ६७
२० तत्र शयनधेर निवेशन मन्त्रः, पूजा च । ७०
२१ तत्र तेजसमाह्वानपूर्वं कुण्ड कुण्ड
विन्यासः तेज आह्वान मन्त्रञ्च । ७३
२२ ततः देवावाहन तर्पण होम समापन
पूजामन्त्रपाठाः मन्त्रञ्च । ७५
२३ वैद्यस्य शयनं दुकूल समर्पणं
पुष्पादिभिरर्चनं चिन्ताभिमान
ज्ञाननिशा निद्रा, श्रियां विन्यासः
तन्मन्त्राञ्च । ७७
२४ शयनधेरस्य द्रव्यभेदेन प्राशस्य-
तारतम्यम् । उक्तक्रमविपर्ययसि
दोषः । ८१
२५ विवाभावे कूर्चं विधिः । ८३
२६ शयनस्य पुरतः उक्तानावधि
नियमग्रहणम् । ८५
२७ चानुर्मास्ये वर्जित द्रव्यभेदेन फलभेदः । ८७
२८ चानुर्मास्ये गृहीतनियम नियमभेदेन
फलभेदः । ९३
२९ चानुर्मास्यान्ते ग्राह्यभोजनं वक्षिणा
दानं गृहीतस्य नियमस्य तेष्वो
निषेधेन तद्विसर्जनं स्वस्य
भोजनञ्च । १११
३० एतद्व्रतकर्तुः तद्वृत्तिकल्पकस्य च
फलम् । ११३
३१ एवं व्रतसमापने जन्मान्तरीयादि
फलानि । ११३
३२ एतादृश शास्त्र चोदितं नियम
पूर्वाः भगवदुपचाराः । ११५
३३ परितर्जनकालः प्रयोजनञ्च । १२०
३४ परितर्जन प्रकारः । १२२
३५ आसिका समयः । १२४

श्लोकसङ्ख्या

३६	उत्थानकालः तदानीन्तन व्यापारश्च ।	१२५
३७	परिवर्तनासिका प्रयोधानां भक्तः कार्यत्वम् ।	१२७
३८	प्रयोधोत्सव प्रकारः ।	"
३९	प्रयोधन मन्त्राः उपचाराश्च प्रयोधनान्तरं चतुःस्थानार्चनम् ।	१३७
४०	वेद मन्त्र वाद्यादिभिः शय्यागृहे गत्वा प्रयोधितस्य भगवतः स्नपनम् ।	१५०
४१	अनन्तरं पूजा नैवेद्य होमाः ।	१५३
४२	आराधितस्य उत्सववेरस्य रथाद्यारोहणेन वीधीभ्रमणं, तत्क्रमः, दानञ्च ।	१५५
४३	वीधी भ्रमणकाले दाने फलाधिक्यम् ।	१५५
४४	तदानीं भगवतः फलपुष्पादि समर्पणे फलविशेषः ।	१६७
४५	तदानीं पुष्पादिप्रक्षेपः ।	१६८
४६	अनुष्ठीयमानोत्सवस्य ग्रामादेः फल विशेषः ।	१६९
४७	यानाद्यनन्तरणान्तरं पुष्पाञ्जलि प्रक्षेपादि पूर्णाहुत्यन्ताः क्रियाः ।	१७३
४८	भगवतः यागगृहप्रापणं प्रणिपात पूर्वं स्नापणञ्च ।	१७६
४९	शयनवेरस्य वीधीभ्रमणपूर्वं गर्भगेहप्रापणम् ।	"
५०	शयनवेरस्थस्य भगवतो मूलमूर्ती विसर्जनम् ।	१८०
५१	उत्सववेरस्य यागागारात् गर्भगेह प्रापणम् ।	"
५२	मूलवेरविष्ठापनम् ।	१८१
५३	कुंभमण्डल गणेशानां विसर्जनम् ।	१८३
५४	अनुकल्पे कुंभमण्डल गणेशानां विसर्जनकालः ।	१८४
५५	मुख्यकर्त्तव्यं क्रमः ।	१८६
५६	आचार्यादिभ्यो यानादि समर्पणम् ।	१८७
५७	मूलमूर्तेः पुरतः साञ्जलियन्ध्रं सर्वजन शुभगति प्रार्थनं, अन्नपानादिभिः प्राह्मणप्रीनञ्च ।	१८८
५८	धनुषध्यादिभिः स्वस्य अनुयागः ।	१९१

५९	मूलवेरे चतुः स्थानार्चनेपि उत्सव- शयनयोस्तत्समूतयैव कर्तव्यत्वम् ।	१९२
६०	यात्रावेराभावे कर्तव्यक्रमः ।	१९४
६१	शयनवेराभावे क्रमः ।	१९५
६२	तत्रैव पञ्चान्तरम् ।	१९६
६३	स्नपनवेराभावे स्नपनस्य द्विणे कर्तव्यत्वम् द्विणस्याप्यभावे कर्तव्यञ्च ।	१९७
६४	निगमनम् ।	१९८
६५	उत्सवकाले कर्तुं अशकौ कालान्तर कर्तव्यत्वं कालान्तरञ्च ।	१९९
६६	पूर्वांशरीत्या शयनोत्सवकर्तुः फल विशेषः ।	२०१
६७	अधिकारिभेदेन फलभेदः पूजयितुः फलं च ।	२०५
६८	उत्सवसेविषूनां फलम् ।	२०६
६९	उत्सवक्रमध्वजफलम् ।	२०७
७०	पुनश्च कर्तुः फलम् ।	२०८
७१	प्रतिसंवत्सरं कर्तुः फलम् ।	२०९
७२	स्नापप्रयोधविनयोः उपोषितुः फलम् ।	२१२

॥ त्रयोदशाध्याय विषयानुक्रमणिका संपूर्णा ॥

॥ चतुर्दशाध्याय विषयानुक्रमणिका प्रारंभः ॥

१	स्नपनविषयकः प्रश्नः ।	१
२	उत्तरकथनं प्रतिज्ञा ।	२
३	स्नपनमण्डपस्थानादि ।	३
४	स्थलाभावे प्रकारान्तरम् ।	६
५	आचार्ये साधकं गुरुणां वरणं सङ्ख्या च ।	७
६	कार्यान्तरेष्वपि अस्य अतिदेशः ।	११
७	अन्यथाकरणे दोषः ।	१२
८	चलवियानां स्नपने स्नपन मण्डपस्य आस्यवशेन स्नपन पीठस्य स्थानभेदः ।	१३
९	मूलस्थिं स्नपने पीठाद्यनुपयोगः ।	१६
१०	भङ्गकुरादीनां कालः ।	१७
११	प्रतिसरस्य कुंभाधियामदिन एव कर्तव्यत्वम् ।	१८
१२	मार्जनस्य कर्तव्यत्वम् द्विडुनियमश्च ।	२१

- १३ आलेपनस्य उपक्रमोपसंहार
दिङ्निमित्तम्, वस्त्रजलयोनिमित्तम्
प्रोक्षणञ्च ।
१४ आचार्यदीनां लक्षणं संभार संपादनं
पूर्वं मण्डपप्रवेशश्च ।
१५ परापरविभेदेन ज्ञापनस्य द्विविधत्वम् ।
१६ परस्य दशविधत्वं तेषां नामानि च ।
१७ अपरस्य चतुर्धित्वं, तेषां प्रत्येकं
उत्तमोत्तमादि भेदेन त्रयविधत्वम् ।
१८ सर्वपूरकस्य सर्वसाधारणस्य
अनन्तकलशाख्यस्य सद्वस्त्रकलश-
स्योद्देशः ।
१९ प्रत्येकं लक्षणकथनप्रतिज्ञा ।
२० जलभाजनस्थानम् ।
२१ सूत्रपातविधिः ।
२२ प्रथमस्य प्रधानाख्यस्य द्वादश
कलशरूपस्य सूत्रपातक्रमः ।
२३ कोष्ठप्रमाणानि, पिष्टचूर्णरत्नद्वाराश्च ।
२४ कोष्ठेषु पीठिकानां द्रव्यं तत्प्रमाणं
विकल्पलक्षणानि ।
२५ कलशद्रव्यलक्षणं प्रमाणानां विकल्पाश्च ।
२६ अनुकरणे मृण्मयकलशानां लक्षणम् ।
२७ कलशानां शोधनं सूत्रवेष्टनं तद्विस्तारः
प्रमाणञ्च ।
२८ कलशाधिवासक्रममन्त्रादिकम् ।
२९ कलशानां द्रव्याणि, विन्यासक्रमश्च ।
३० विकल्पेन कूर्चप्रमाणं तद्व्यासश्च ।
३१ यणेभेदेन कूर्चदर्भसङ्ख्याः, पक्षान्तरञ्च ।
३२ द्वादशकलशं देयताः पूजाद्रव्याणि
शरायवस्त्राभ्यामाच्छादनं पूजाहोमः
अभिमन्त्रणञ्च । ज्ञापने मन्त्रः ।
३३ द्रव्यकुम्भं ज्ञापनानां मध्ये मध्ये शुद्धोदकं
ज्ञापनं, अर्घ्यदानञ्च ।
३४ उद्धारस्य न्यासानुसारिता ।
३५ प्रधानस्य ज्ञापनस्य सर्वज्ञपन कारणत्वम् ।
३६ द्वितीयस्य परस्य ज्ञापनस्य द्रव्यमात्रेण
भेदः ।

- ३७ तृतीयस्य परसूक्ष्मस्यापि द्रव्यमात्रेणैव
भेदः ।
३८ चतुर्थस्य परस्थूलस्यापि द्वादश
कलशात्मकस्य द्रव्यविशेषाः ।
३९ एतत्त्रितयसूत्रपातस्य प्रधानानुव्यवहृत्यम् ।
४० पञ्चमस्य सूक्ष्मपराख्यस्य विंशति
कलशज्ञपनस्य कोष्ठानि, द्रव्याणि,
न्यासोद्धारक्रमश्च ।
४१ षष्ठस्य सूक्ष्मसूक्ष्माख्यस्य सप्तदश
कलशज्ञपनस्य कोष्ठद्रव्यं
मन्त्रादिकं, पक्षान्तरञ्च ।
४२ सप्तमस्य सूक्ष्मस्थूलाख्यस्य विंशति
कलशज्ञपनस्य अधिष्ठानकमल-
लक्षणं, कलशद्रव्यं अभिमन्त्रणं
ज्ञापनमन्त्रं न्यासोद्धारदि क्रमाः ।
४३ अष्टमस्य स्थूलपरस्य चत्वारिंशत्
कलशात्मकस्य कोष्ठं द्रव्यं न्यासोद्धार-
क्रमाः ।
४४ नवमस्य स्थूल सूक्ष्माख्यस्य
केवलोदकत्वेनैव भेदः ।
४५ दशमस्य स्थूलसूक्ष्माख्यस्य
गन्धोदकमात्रत्वेनैव भेदः ।
४६ एतयोः सूत्रपातादिकं स्थूलपरानुसृत्यं ।
४७ एतत्त्रयस्य विभवाऽनुगुण्येन
सङ्कोचविस्तारी ।
४८ एतेषां नवानां अपेक्षिताणां विषयानां
प्रधानानुसारित्वम् ।
४९ परनिगमनपूर्वं अपरज्ञपनकथनं
प्रतिज्ञा ।
५० अपरज्ञपनेषु प्रथमे उत्तमोत्तमं
ज्ञापनाय प्रस्तारक्रमः ।
५१ देशसङ्कोचे विध्यन्तरम् ।
५२ कलशं शोधनादिषु पूर्वातिदेशः ।
५३ कलशेषु न्यसनीय द्रव्याणि, तेषां क्रमश्च,
कलशादेयताः, तत्पूजा च ; तदुत्तरं
कृत्यानि, अत्र उद्धारं विधेयः ।
५४ ज्ञापने मुख्यमन्त्रः ।
५५ अतः अपरितुष्टस्य त्रयीमन्त्राः ।

अनेकतत्त्वा

- ५६ तत्तद्द्रव्योदकमन्त्रस्यैव तत्तच्छुद्धोदक
मन्त्रत्वम् । १६९
- ५७ द्रव्यकुंभ उपकुंभ स्नपनान्तरकृत्यम् ;
पक्षान्तरं, सौकर्य पक्षश्च । १७०
- ५८ एतत्स्नपनस्य आहत्य कलश
सङ्ख्या—(४७३) १७२
- ५९ उत्तमोत्तम संज्ञा च । १७२
- ६० उत्तम मध्यम स्नपन लक्षणम्
(४०९) कलशाः । १७३
- ६१ उत्तमाधमस्नपनं, कलशाः—(३१३) १७४
- ६२ मध्यमोत्तमस्नपनं कलशाः—(२७७) १७७
- ६३ मध्यममध्यमस्नपनं, कलशाः—(२१८) १७९
- ६४ मध्यमाधमस्नपनम् । (११७) कलशाः । १८०
- ६५ अधमोत्तमः कलशाः (८१) । १८१
- ६६ अधममध्यमः कलशाः (४५) । १८३
- ६७ अधमाधमः कलशाः (१७) । १८४
- ६८ तस्य कोणविन्यासक्रमे विकल्पः । १८५
- ६९ प्रथमापरनवक निगमनपूर्व द्वितीयापर
नवकप्रतिष्ठा । १८६
- ७० द्वितीयापरनवके उत्तमोत्तमस्य
द्रव्यकलशाः ६०, गन्धोदाः १३६
आहत्य १९६ कलशाः, द्रव्याणि,
उद्धारक्रमः समुदित कलश सङ्ख्या
एतत्स्नपन संज्ञा च । "
- ७१ उत्तममध्यमस्य द्रव्यकलशाः ४४, गन्धोदाः
६४, आहत्य १०८ कलशाः, तेषां
द्रव्याणि, उद्धारक्रमः संज्ञा च । २०४
- ७२ उत्तमाधम द्रव्यकलशाः २५, गन्धोदाः
७२, आहत्य ९७ कलशाः, द्रव्याणि,
संज्ञा च । २१८
- ७३ मध्यमोत्तमस्य प्रस्तारः द्रव्यकलशाः
२१ गन्धोदाः ६४, आहत्य ८५
कलशाः, द्रव्याणि, संज्ञा च । २२३
- ७४ मध्यममध्यमस्य द्रव्यकलशाः १७
गन्धोदाः ६४, आहत्य ८१ द्रव्याणि,
संज्ञा च । २२९

- ७५ मध्यमाधमस्य प्रस्तारः, कोष्ठ
सङ्ख्या, द्रव्यकलशाः २५,
गन्धोदाः २४, आहत्य ४९, कलश
सङ्ख्या, संज्ञा च । २३०
- ७६ अधमोत्तमस्य द्रव्यकलशाः १७
गन्धोदाः ८, आहत्य २५, संज्ञा । २३३
- ७७ शुद्धोदकाष्टकहीनाः तेषां सप्तदश
कलशाः अधममध्यमसंज्ञाः । २३४
- ७८ अधमाधमस्य द्रव्याणि, कलशाः, संज्ञा च । " २३५
- ७९ द्वितीयापरनवकनिगमनम् ; तृतीयापरनवक
प्रतिष्ठा च । २३५
- ८० तृतीयनवके उत्तमोत्तम स्नपनं
कलशान्यासे प्रस्तार द्विड्निगम
मन्त्रान्यासक्रमाः । २३६
- ८१ द्रव्यपूर्णः, द्रव्याणि, मन्त्राः, क्रमश्च । २३९
- ८२ देवताराधनं उद्धारः अभिषेकमन्त्रश्च । २४८
- ८३ तस्यैव पक्षान्तरं द्रव्यकलशाः २५,
शुद्धोदाः २४, संज्ञा च । २५०
- ८४ उत्तममध्यमस्य पूर्वस्नान् शुद्धोदमात्र
हीनत्वेन भेदः, संज्ञा च, द्र. (२५)
शु. (८) । २५०
- ८५ कोणकलशहीनत्वेन उत्तमाधमत्वम्
द्र. (२१) शु. (८) । "
- ८६ मध्यमोत्तमस्य द्रव्यकलशाः (१७)
गन्धोदाः (८), आहत्य (२५) कलशाः,
संज्ञा च । २६०
- ८७ मध्यममध्यमस्य द्रव्यकलशाः (१३)
मध्यमाधमस्य " २६२
- ८८ अधमोत्तमस्य नव कलशत्वम् । "
- ८९ अधममध्यमस्य पञ्च कलशत्वम् । २६३
- ९० अधमाधमस्य एककलशत्वम् । "
- ९१ तृतीयापरनिगमनपूर्वं चतुर्थापर
नवकप्रतिष्ठा । २६४
- ९२ उत्तमोत्तमस्य प्रस्तारः ; द्रव्याणि,
कलशाः (२५) मन्त्रार्चन-उद्धारानां
उत्तमोत्तम तुल्यत्वे, संज्ञा च । "
- ९३ उत्तममध्यमस्य प्रस्तारः, कलशान्यास
प्रोक्षण द्रव्य न्यासानां मन्त्राः
नियमः, द्रव्याणि, क्रमः, कलश
सङ्ख्या च । २७०

श्लोचसंख्या

- ९४ उत्तमाधमस्य द्रव्याणि, क्रमः,
उद्धारक्रमः, सङ्ख्या, संज्ञा च । २७८
- ९५ मध्यमोत्तमस्य प्रस्तारः, द्रव्याणि,
कलशाः (२५) संज्ञा च । २८३
- ९६ मध्यममध्यमस्य प्रस्तारः, द्रव्याणि,
न्यासोद्धारक्रमः, कलशसङ्ख्या (९)
संज्ञा च । २८४
- ९७ मध्यमाधमस्य द्रव्याणि (९) संज्ञा च । २८७
- ९८ अधमोत्तमस्य द्रव्याणि (९), क्रमः, संज्ञा
च । २८८
- ९९ अधममध्यमस्य द्रव्याणि, कलशसङ्ख्या
(५) संज्ञा च । २९०
- १०० अधमाधमस्य द्रव्याणि, कलशाः (३)
न्यासक्रमः संज्ञा च । २९१
- १०१ अपरमेदुसङ्ख्याकथनं, निगमनञ्च । २९३
- १०२ कुम्भाधियासादीनां पृथगुल्लेखम् । २९४
- १०३ अपरोक्तानां द्रव्याणां देवताः । "
- १०४ मार्जनं प्रोक्षणं, अनुलेपनं, सूत्रपातः,
रङ्गवल्लीविन्यासः, कलशाधिवासः,
विन्यासः, पूरणं, कूर्चप्रक्षेपमन्त्राः । ३१०
- १०५ तत्तद्द्रव्येषु पूजा देवताः । ३१४
- १०६ चमिका स्थापनं, पञ्चाच्छादनं,
वस्त्रापनयनं, मूलच्छेदनं अभिनन्दनं
उद्धारणं, आचार्यहस्तसमर्पणं मन्त्राः । "
- १०७ अनुक्रमन्त्राणां मन्त्राः । ३१७
- १०८ सर्वक्रमसु अनुक्रमे मन्त्रः । ३१८
- १०९ प्रधानादि द्वाविध स्तपनानां
अर्थादि द्रव्यनिचयानां
(६, ४२) आराधनप्रकरणोक्तम् । "
- ११० अपरमेदुनां अर्थादिद्रव्याणि - पाद्य (४),
अर्घ्यं (८), आचमनीय (३), पञ्चगव्य (५),
कपायोदकं, सर्वोपधि (८), पत्रवारि (८),
पुष्पवारि (८), फलाम्भ (८), बीजवारि (८),
गन्धाक्ष (४), तत्पश्चान्तर (८), रत्नोद (१३),
तत्पश्चान्तराणां (५), द्रव्याणि । ३१९-३३४
- १११ द्वितीयं नवकं व्यतिरिक्तं अपर
स्तपनानां तु यिज्ञातीयानि
रत्नोदस्य द्रव्याणि (८) ३३५

- ११२ मार्जनाम्भः (६) लोहवारि (५)
शान्त्यम्भः (६) मङ्गलवारि (४)
परिमार्जनानां (४) द्रव्याणि । ३३७-३४५
- ११३ औपमानिकस्य शङ्ख चक्रादि लोह
प्रतिकृतयः (४) । ३४६
- ११४ शुद्धोदस्य द्रव्यं गन्धः । ३४७
- ११५ अनन्तकलश स्तपनस्य सर्वपूरकत्वम् । "
- ११६ तद्विधानकथनं प्रतिज्ञा । ३४८
- ११७ स्तपनं मण्डपदेशः, लक्षणं, प्रमाणानि । "
- ११८ तत्समीपे यागमण्डपः । ३४९
- ११९ अङ्कुरारोपः, सम्भारसम्भरणञ्च । ३४७
- १२० साधक आचार्यं लक्षणं, तत्संख्या,
परिचारकं लक्षणं तद्गुह्यञ्च । ३५०
- १२१ अपराङ्गे ह्यार्थविर्चनं, यागमण्डपं प्रवेशः,
कुम्भं विन्य वल्लीनां पूजा, अनुज्ञा च । ३५१
- १२२ अनुक्रमे मूलवेदे पूजानुज्ञा । ३५३
- १२३ ह्यार्थाभ्यवेनानन्तरं कर्तव्यानि । ३५५
- १२४ सहस्रकलशप्रस्तारः । ३५६
- १२५ क्षेत्रप्रमाणं, विभजनं, आहृत्य-
कोष्ठसङ्ख्या । ३५७
- १२६ ब्रह्मभागे एकाशीतिकलश स्थापनार्थं
कोष्ठानि, परितो मार्जनम् । दैविकभागे
दिक्षु एकाशीति कलशं चतुष्टयस्य तत्रैव
विदिक्षु एकोनपञ्चाशत्कलशं चतुष्टयस्य च
स्थापनार्थं कोष्ठकल्पनं प्रकारः, परितो
मार्जनम् । मानुषे भागे कोणेषु उपकरणं
स्थापनार्थं स्थानचतुष्टयं कल्पनं,
परितो मार्जनक्रमः । कोणेषु मार्जित-
कोष्ठानां सङ्ख्या, तत्रैव षोडशसङ्ख्यानां
पञ्चविंशतिकलशस्तपनानां
स्थापनक्रमञ्च । ३५८
- १२७ रङ्गवल्लीकरणं, कोष्ठेषु रजःपूरणं,
पीतजरत्ना शोभानां पूरणं,
वीथीधूपणञ्च । ३५९
- १२८ मूलमन्त्रेण आहरणहोमः, द्वारचतुर्के
कलशाष्टकविन्यासः, तेषु कुमुदादि-
पूजा, कोष्ठार्थचर्चनं, तेषु धान्यः
पीठिका, तत्र कुशद्वयं विन्यासञ्च । ३६१

श्लोकसङ्ख्या

१२९ कलश क्षालनः स्वप्रेष्टः, कोष्ठेषु अधोमुखं न्यासः, पृष्ठे कुशास्तरणं, प्रोक्षणं, अक्षतविकरणं, उत्तानीकरणं, उदकेन पूरणञ्च ।	३७५
१३० मध्यैकाशीति मध्यनयक मध्यमकलशस्य तद्विस्थित नवकाष्ठकमध्यकुम्भानाञ्च द्रव्याणि ।	३७२
१३१ पूर्वैकाशीति कलशानां द्रव्याणि ।	३८३
१३२ वाम्यैकाशीति कलशानां द्रव्याणि ।	३९०
१३३ वारुणैकाशीति कलशानां द्रव्याणि ।	३९३
१३४ कौत्तैकाशीति कलशानां द्रव्याणि ।	३९४
१३५ आग्नेयैकोनपञ्चाशत् कलशानां द्रव्याणि ।	३९६
१३६ नैऋतिकोण पञ्चाशत्कलशानां द्रव्याणि ।	३९७
१३७ वायव्यकोण पञ्चाशत्कलशानां द्रव्याणि ।	३९८
१३८ ईशकोण कलशानां विकल्पेन द्रव्याणि ।	३९९
१३९ तद्वाहस्य षोडशसङ्ख्याक पञ्चविंशति कलशेषु प्रथमानां द्रव्याणि	४००
१४० द्वितीयाणां "	४०२
१४१ तृतीयाणां "	४०४
१४२ चतुर्थीनां "	४०६
१४३ पञ्चमानां "	४०७
१४४ षष्ठानां "	४०९
१४५ सप्तमानां "	४११
१४६ अष्टमानां "	४१३
१४७ नवमानां "	४१४
१४८ दशमानां "	४१६
१४९ एकादशानां "	४१७
१५० द्वादशानां "	४१९
१५१ त्रयोदशानां "	४२१
१५२ चतुर्दशानां "	४२३
१५३ पञ्चदशानां "	४२५
१५४ षोडशानां "	४२७
१५५ आग्नेय कोण कोष्ठेषु स्थाप्यानि आराधनाङ्गानि द्रव्याणि ।	४२८

१५६ निर्जति कोण कोष्ठस्थाप्यानि आराधनाङ्ग द्रव्याणि ।	४३०
१५७ वायव्य कोणस्थाप्यानि ।	४३४
१५८ ईशान "	४३५
१५९ तत्र पश्चान्तरकथनम् ।	४३७
१६० एवं विन्यस्तेषु कुम्भेषु मध्यैकाशीति कलशानां देवताः ।	"
१६१ पूर्वादिनिर्जतिस्थितैकाशीति कलशानां देवताः ।	४४२
अग्नेयादिकोणचतुर्धैकीन पञ्चाशतां देवताः ।	
१६२ पेन्त्रीय दक्षिणादि षोडश सङ्ख्याक पञ्चविंशति कलशानां देवताः ।	४४५
१६३ कलश पूजानन्तरं तत्तद्व्यवहारोः सङ्ख्या च ।	४५३
१६४ चक्रिकापिधानं वरुणपिधानं पूर्णाहुतिः, विधु भूतवलिञ्च ।	४५४
१६५ मातृप पदस्थित षोडश सङ्ख्याक पञ्चविंशति कलशेषु प्रथमस्य अभिषेके क्रमः मन्त्रञ्च ।	४५६
१६६ अन्येषां पञ्चविंशतिकलशानां पञ्चदश सङ्ख्यानां पतङ्कमानुसारित्वं, प्रत्येकं प्रतिनियतमन्त्रञ्च ।	४५९
१६७ वैविकपदे प्रागेकाशीतिकलशानां स्नपनक्रमः, मन्त्रञ्च ।	४६६
१६८ तत्रैव वाम्यैकाशीति कलशानां स्नपने मन्त्राः, क्रमञ्च ।	४७२
१६९ तत्रैव वारुणैकाशीति कलशानां स्नपने मन्त्राः ।	४७४
१७० तत्रैव सौम्यैकाशीतिकलशस्नपने मन्त्राः क्रमञ्च ।	४७८
१७१ तत्रैव आग्नेयकोणपञ्चाशत्कलशानां उत्प्लोदक व्यतिरिक्तानां स्नपने मन्त्राः ।	४८२
१७२ तत्रैव ईशकोण पञ्चाशत्कलशानां स्नपने मन्त्राः ।	४८५
१७३ तत्र वायव्यकोण पञ्चाशत्कलशानां स्नपने मन्त्राः ।	४८६
१७४ तद्दशानकोणपञ्चाशत्कलशस्नपने मन्त्राः ।	४८७

श्लोकप्रख्या

१७५ तदाभेयकोणस्थैकोनपञ्चाशत्सु
उष्णोदक पूरितानां षोडशकलशानां
स्नपने मन्त्रः ।

१७६ उष्णोदक लक्षणं उद्धर्तन तन्मन्त्रौ ।

१७७ शुद्धोदक स्नपने मन्त्रौ, क्रमश्च ।

१७८ पुनः शुद्धोदक स्नपने मन्त्रौ, क्रमश्च ।

१७९ ब्रह्मभागस्थैकाशीतिकलश स्नपने
मन्त्राः क्रमश्च ।

१८० तस्यैव मन्त्रे पश्चान्तरम् ।

१८१ सर्वस्यैव पश्चान्तरे मन्त्रः ।

१८२ एतायता स्नपनापेक्षितान् विषयान्
उक्त्वा अनुष्ठानक्रमः ।

१८३ कौतुक बन्धन क्रमः ।

१८४ कुम्भाधियासने अनुकल्पः ।

१८५ सपन्दनार्थाः संपातः ।

१८६ द्रव्य कलश स्नपनानन्तरं शुद्धोदक
स्नपनादिकं, श्रीचूर्णामिषेक
कलशानां सङ्ख्यायां विकल्पाः,
तदभिषेक मन्त्राः ।

१८७ स्नपनाङ्गस्य यात्रोत्सवस्य मुख्यकल्पे
उत्सव चेर एव कर्तव्यत्वं, तत्क्रमश्च ।

१८८ स्नानशिष्टजलेन परियारप्रोक्षणादि ।

१८९ अनुकल्पे क्रमः ।

१९० एतत्क्रमस्य अन्यत्रातिदेशः

स्नपनान्तरे घञं, सति विभवे
महाहविर्निवेदनश्च ।

१९१ उक्तानां स्नपनानां कालभेदेन
विनियोगः ।

१९२ प्रायश्चित्तेषु स्नपनभेद विनियोगस्य
यक्ष्यमाणत्वम् ।

१९३ निगमनम् ।

॥ चतुर्विंशध्याय विषयाः पूर्णाः ॥

॥ पञ्चदशध्याय विषयाः ॥

१ सनकस्य प्रतिष्ठाधिपयकः प्रश्नः ।

२ शाण्डिल्यस्य उत्तरदान प्रतिष्ठा ।

३ मन्त्रभेदेन प्रतिष्ठायाः सप्तविधत्वं,
फल भेदः, कालभेदेन परफलद्वयञ्च ।

४ प्रतिष्ठायां मुख्याधिकारी ; तत्कृत-
प्रतिष्ठाया मुख्यत्वं फलञ्च ।

५ तत्रानुकल्पाधिकारी तत्कृतप्रतिष्ठाया
अनुकल्पत्वञ्च ।

६ प्रतिष्ठायाः प्रतिष्ठाप्यभेदेन अष्टविधत्वं,
नामानि च ।

७ प्रतिष्ठाप्यानां शयनादि भेदेन
तस्याश्चानुविध्यं, नाम च ।

८ एकचैर यद्वेदेन द्विविधत्वम् ।

९ एकचैर लक्षणम् ।

१० बहुचैरस्य त्रिविधत्वं, तेषां लक्षणञ्च ।

११ पुनरपि चित्रादि बहुचैरचानुविध्यम् ।

१२ घैराणां द्रव्यभेदेन पञ्चविधत्वम् ; उभयोः
साधारण घैराणि ।

१३ यागशालादेशादि ।

१४ तस्या आयामविस्तारयोः पञ्चधा
विकल्पः ।

१५ आयामाद्यनुरोधेन पीठकल्पना,
तत्प्रमाणञ्च ।

१६ पीठोपरि रचनाविशेषः ।

१७ प्रतिपीठं तोरणचतुष्टयं, तल्लक्षणञ्च ।

१८ पीठपञ्चकस्य विनियोगः ।

१९ सविमान प्रतिष्ठायां विशेषः,
अनुकल्पश्च ।

२० चानुरात्म्यादि प्रतिष्ठायां कुण्डानां
क्रमः ।

२१ तत्रैव पश्चान्तरम् ।

२२ सात्त्वतरीत्या यागशालास्थल प्रमाण
लक्षणादिकम् ।

२३ तत्र वेदिकालक्षणम् ।

२४ वेदिकायां मण्डलादिस्थलविभाग
क्रमः ।

२५ परितः कुण्डाष्टकविधिः ।

२६ दशकरान्तेषु चतुर्षु मण्डपेषु कुण्ड
प्रकारः ।

२७ पदकरान्तेषु चतुर्षु मण्डपेषु एक-
कुण्डत्वं, तेषां कुण्डस्य प्रमाणं
मेखलायां विकल्पश्च ।

श्लोकसङ्ख्या

- २८ विस्तारायामानुशुष्येन मण्टपोच्छ्रायः । ११९
 पतविस्तारोऽल्पयोः स्नानपृष्ठेऽप्यतिदेशः । १२१
 २९ स्नानपृष्ठ पीठस्य विशेषः प्रमाण
 विशेषपञ्च ।
 ३० स्नानपृष्ठ स्थाननियमः । १२२
 ३१ नेत्रोन्मीलन स्थान, प्रमाण लक्षणम् । १२३
 ३२ वेदिकादिसाधारणालङ्कारः । १२४
 ३३ स्नानपीठलक्षण प्रमाणादि । १२५
 ३४ द्वारतोरण लक्षणादि । १२८
 ३५ ध्वजलक्षणम् । १३१
 ३६ अभावे पश्चान्तरे यागशाला
 प्रमाणम् । १३२
 ३७ तत्र वेदिका सङ्ख्या प्रमाणम् । १३४
 ३८ वेदिकानामन्तराल प्रमाणम् । १३७
 ३९ अनवकाशे पश्चान्तरे अत्यन्ता-
 नवकाशे पश्चान्तरं वेदिकोच्छ्रायस्य
 व्यवधान प्रमाणानुसारित्वं, धीयः
 पीठमानानुसारित्वम् ।
 ४० स्थलसङ्कोचे पञ्चवेदिकापञ्चः, वेदिकानां
 विनियोगश्च । १३८
 ४१ उक्तानां वैवैरप्यनिष्पाद्यत्वात्
 व्यवसायाद्यनुसारित्वम् । १४२
 ४२ यथोक्तालाभेऽपि भद्राभक्तिमात्रेण
 पूर्णत्वोक्तिः । १४३
 ४३ यागशालयाः अष्टद्विकुण्डहीनत्वे
 मूर्तिप कर्तव्यक्रमः पश्चान्तरश्च । १४४
 ४४ मूर्तिपाद्यलाभे कर्तव्यक्रमः । १४६
 ४५ यागशालालङ्कारः शेषां ध्वजाष्टकस्य
 प्रमथाप्यक्रमेण न्यासश्च । १४७
 ४६ जयाव्ययीत्या यागशालादेशः देश
 भेदेन परिमाणमेवञ्च । १४८
 ४७ तत्र वेदिका पञ्चक कल्पने,
 वेदीनामुपयोगः, मण्टपस्य चतुर्विंशु
 कुण्डचतुष्टय कल्पनश्च । १५०
 ४८ सम्भारसम्भरणं, अङ्कुरार्पणकालः,
 यागशालाप्रवेशः, उपवेष्टुगुण-
 स्थानादिकं, आचार्यकृत्यानि च । १५६

- ४९ पुण्याहमेन्त्राः । १६८
 ५० प्रोक्षणं, तन्मन्त्रौ, पुण्याहस्य
 सर्वयागाङ्गत्वञ्च । १७२
 ५१ महाकुम्भाचर्चनं, मध्यवेदीं परितः
 सतोरणानां ध्वजानां स्थापनं,
 ध्वजदेयताः, यजनक्रमः,
 पाठ्यमन्त्रश्च । १७४
 ५२ बहिस्तोरण ध्वज देयताः, तोरण
 देयते च । १७६
 ५३ एतेषामर्चनस्य कालान्तरं सामपाठश्च । १७८
 ५४ विश्वस्वामीपगमनं, विष्वादीनां
 अवलोकनादिसंस्कारः, विश्वस्य
 सिद्धार्थकादि पञ्चद्रव्यकलशैः
 क्षपणादिकं, अर्चनं रक्षायन्धनं
 कृगादि पाठश्च । १७९
 ५५ रथादिना विश्वानयनं, तदानीं कर्तव्य
 मन्त्रपाठक्रमः, स्वर्णादिदानं,
 यागशालायां ज्ञानभूमौ विश्वनिवेशनं
 होमः, विश्वानयने पश्चान्तरश्च । १८४
 ५६ गृहक्षपणस्य मूलविष्य एव कर्तव्यत्वं
 कर्मशालायां केवल गृहक्षपणनेपि
 गृहक्षपणस्य प्रासादाभ्यन्तर
 कर्तव्यत्वञ्च । १९२
 ५७ विश्वस्य गृहत्वे तस्य केवलं
 प्रासादाभ्यन्तर प्रवेशः, रत्नग्यास
 पूर्वकं पीठस्थापनम् । १९४
 ५८ यागशालाग्रजिलकायाणां कर्मविष्ये
 कर्तव्यत्वं, मन्त्रापाहनं सन्नितोऽधयोः
 मूल एव कर्तव्यत्वं, गृहतीर्नात-
 क्रमानुशुष्येन पूर्णाशुष्यन्तानां कर्मणां
 श्रुतिरिति कर्तव्यत्वञ्च ।
 ५९ चित्र विश्वादीनामपि एवमेव कर्मविष्ये
 क्षपणाद्यनुष्ठानं, तदभावे दर्पण
 क्षपणं, यागशालाप्रवेश, शय्याधि-
 यासोत्सवादीनां कर्म कर्तव्यत्वञ्च । २०८
 ६० शक्त्यादीनामङ्कदा प्रतिष्ठाने तेषां
 यागशालाप्रवेशस्य मूलन सह
 कर्तव्यत्वम् । २०९

श्लोकसङ्ख्या

मण्डलाग्रे विम्बनिवेशनं, पृथक् स्नान कलश स्थापनम् ।	२०३	७६ जलाधिवासस्थानात् विम्बानयनप्रकारः ।	२७३
६१ विम्बानयनादीनां पक्षान्तर कथनम् ।	२०५	७७ आलेख्यादौ विशेषः ।	२८२
पुनरपि पक्षान्तरम् ।	२०९	७८ स्नपनमण्डपस्य पृथक्त्वे स्थूलपरादि- त्रयस्य देवापेक्षया वामादिस्थानत्रय कथनम् ।	२८५
६२ जलाधिवास प्रश्नः ; तदुत्तरदान प्रतिज्ञा च ।	२११	७९ स्थूलपरादिवित्रयस्य अनुष्ठानकालाः ।	२८८
६३ जलाधिवासप्रयोजनं, केपाश्रित् प्रतिनिधित्वम् ।	२१३	८० स्नानकलशस्थापनार्पणे शयनद्वयकल्पनञ्च ।	२९०
६४ जलाधिवासस्य मुख्यानुकल्पदेशाः, तदनर्हदेशाश्च ।	२१६	८१ तत्र नयनोन्मीलनार्थशयनकल्पन प्रकारः ।	२९१
६५ तस्य मुख्यानुकल्पयोः कालपरिमाणम् ।	२२१	८२ शय्याधिवासार्थं शयनकल्पन प्रकारः ।	२९५
६६ तस्य कालः, कर्म शालाकर्तव्य विम्बकार्याणि रक्षावन्धनान्तानि, कर्मशालायाः विम्बानयनप्रकारादिश्च ।	२२२	८३ तदर्थकलशाष्टकलक्षणं, देवताः, निक्षे- प्याणि, तन्मध्यस्थाप्यमङ्गलाष्टकं, पालिकास्थापनञ्च ।	३०४
६७ जलमध्ये कर्तव्य मण्डपलक्षणं, तत्र कर्तव्यानि कृत्यानि, संहारक्रमश्च ।	२२८	८४ शय्याधः पूज्यदेवताः, पाठ्यमन्त्राः, होमः, मण्डलकल्पनं, न्यूनाधिकशा- न्त्यर्थहोमः, तत्प्रकारे विकल्पः, पाठ्याश्च ।	३०७
६८ विम्बस्य वस्त्राच्छादनादि पुरस्सरं जलमध्ये पीठे शयनप्रकारः, तदा पाठ्या मन्त्राश्च ।	२४४	८५ पूर्वं स्थापितस्थूलपराभिधस्नपनकल- शेषु कतिपयकलशास्नपनं समन्तकं, तस्य प्रयोजनञ्च ।	३१४
६९ तीरे तदर्थकुम्भादि स्थापनक्रमः, तेषां देवताश्च ।	२५०	८६ अलङ्कार पूर्वं नयनोन्मीलनार्थशयने विम्बस्य शयनम् ।	३१९
७० नवन्तरं तत्र जले ग्राम्यधमे निवेशः ।	२५६	८७ मधुघृतपूर्णं, सौवर्णे, राजतपात्रद्वय स्थापनं तत्र स्मरणीयादिकञ्च ।	३२१
७१ जलाधि वामानर्हानि विम्बानि तेषां छायाधिवासः, तत्प्रकारः, विस्तरेण तत्प्रतिपादनं, कुर्चदम- सङ्ख्या, दीपविषये तत्र विकल्पः, रक्षायां मन्त्रविशेषः, अन्यस्य कर्मणः देयतुल्यत्वञ्च ।	२५७	८८ नयनोन्मीलनार्थं शलाकाद्वयलक्षणादिः ।	३२३
७२ मृण्मयादि विम्बानां छायाधि- वासदेशः, अन्यविम्बानां तद्देशश्च ।	२६७	८९ तत्र स्थाप्या गवादयः, वेदपाठश्च ।	३२८
७३ दार्वादि विम्बानां जलाधिवासविषये स्थानत्रयविकल्पः ।	२६९	९० नयनोन्मीलनप्रकारः, तदनन्तरकर्तव्यं, दर्शनीयाश्च ।	३२९
७४ प्रतिष्ठोपयोगिनां उपार्जितानामुपाहरणं, प्रासादशोधनं, अलङ्कारश्च ।	२७२	९१ मध्याज्यादीनां, तदर्धानां दानप्रकारे विकल्पाः, दक्षिणादानञ्च ।	३३५
७५ प्रासादादयोरयजननिर्वासनम् ।	२७४	९२ मृण्मयादीनां नयनोन्मीलनदेशः ।	३३८
		९३ शिवादिशक्ति विषये ।	३३९
		९४ अनन्तरं विम्बस्य दहनोप्यायने द्वादशाक्षरन्यासश्च ।	३४०
		९५ स्थूलपरे शिष्टानमेकैर्घटशक्तिकलशानां अवशिष्टानां दश कलशानाञ्च अभिवेकः समन्तः ।	३४१
		९६ तच्छिद्धपूरणार्थं होमः, भगवत्प्राति- स्मरणञ्च ।	३५१

स्तोत्रवृत्ता

- ९७ आवाहनार्थं ऋगाद्येकायनान्तानां
मन्त्राणां पाठनम् । ३५२
- ९८ आवाहनमन्त्राः, तेषामाचार्येण स्वयं
पठनम् । ३५३
- ९९ विन्यसम्मार्जनं, पूजनं,
अर्चामीत्यादि मन्त्र पठनञ्च । ३५८
- १०० मध्यकुण्डे विनियक्षिकुण्डेषु च
हवनम् । ३६०
- १०१ जितन्ता स्तोत्रपठनं, गायत्री,
रथन्तरसामपाठनं, जपः
मुद्रायन्धः, अष्टाङ्गप्रणामः,
विज्ञापनं, अर्चनं, नीराजनञ्च । ३६८
- १०२ भगवतो ब्रह्मरथोत्सवः । ३७४
- १०३ तदानीं रत्नादिक्षेपः, आयतनानां
पूजा, पाश्चात्त्रिकादीनां दानञ्च । ३७९
- १०४ रथोत्सवे अनुयातुः फलम् । ३८१
- १०५ रथभ्रमणानन्तरं अर्चनादिपूर्वं
यागशालाप्रवेशनम् । ३८३
- १०६ शय्याधिवासार्थशयने विन्यस्य
शयनं, कुम्भस्थापनादि,
कलशाष्टके आवाह्य देवताविषये
विकल्पत्रयं, पूजाच्छादनादिः । ३८५
- १०७ मन्त्रन्यासः । ३९२
- १०८ आलेख्यादौ उत्सवादिः । ३९४
- १०९ न्यासकथनप्रतिज्ञा ; तदानीं
कर्तव्यञ्च । ३९६
- ११० द्वादशाक्षरन्यासः, तत्स्थानानि
आयुष्य मन्त्रोपाङ्ग न्यासः, भूषण
न्यासः, श्यादीनाञ्च स्थानानि । ३९९
- १११ चतुर्भुजादिविषये विशेषः । ४०३
- ११२ दानोदरादिमूर्तीनां तच्छक्तीनाञ्च
न्यासः, मन्त्रञ्च । ४०८
- ११३ तदानीं भावनाक्रमः पाठ्यमन्त्राः
होमः, तस्य सङ्ख्या, द्रव्याणि,
मन्त्राः, यिन्मे ब्रह्मण आधिर्भाषि-
स्वरणं, तस्य दृष्टान्तप्रयोगेन । ४०९
- ११४ ब्रह्मणो मन्त्ररूपशरीरधारणसमये
पाठ्याः परामिधा मन्त्राः । ४२३

- ११५ सूक्ष्माभिधा मन्त्राः, स्थानानि च । ४२७
- ११६ पूजा, प्रणामः, होमः, तस्य द्रव्य-
मन्त्रसङ्ख्याः, पूर्णादितिः, कालः,
फलं च । ४२८
- ११७ शान्त्युदकेन आचार्यं विन्ययोः
प्रोक्षणं, कर्ममन्त्रजपः, भूतबलिः,
कुण्डहोमः, प्रोक्षणञ्च । ४३१
- ११८ ध्यानाधियासः तत्फलञ्च, तत्प्रकारः,
तत्फलञ्च । ४३४
- ११९ अधिवासान्तरकथनप्रतिज्ञा,
तत्फलञ्च । ४४८
- १२० अधिवासान्तररूप ईश्वरानुसन्धानस्य
प्रकारादिः, तत्फलञ्च । ४४९
- १२१ शब्दानुसन्धानं, परास्वरूपं,
मध्यमास्वरूपं, पश्यन्त्ययस्था,
धैर्ययस्था, तासां भावनाक्रमः,
तस्य फलञ्च । ४५४
- १२२ सूक्ष्मं, मन्त्रानुसन्धानं, भगवतो
निद्राप्रयोगानुसन्धानप्रकारौ,
पीठेन एकीकृतस्य भावनं,
आराधनञ्च । ४७१
- १२३ स्थूलमन्त्रानुसन्धानं, नाडीनां
सङ्ख्या, तासु प्रधानाः, तन्नाम,
तन्निष्ठाः धायवः, तन्नाम,
देवकादयः, इत्येके सोमसूर्याग्नि
मण्डलस्वरणञ्च । ४८०
- १२४ तत्त्वन्यासः सृष्टिसंहारमेवेन
द्विविधः, तत्त्वानां स्थानानि,
वर्णाञ्च । ४९८
- १२५ प्रकारान्तरेण तत्त्वानां स्थानानि । ५०४
- १२६ पुनः प्रकारान्तरम् । ५०८
- १२७ सप्तधा तत्त्वन्यासे स्थानानि । ५१७
- १२८ द्वेधा तत्त्वन्यासः । ५१९
- १२९ एकधा तत्त्वन्यासे पक्षद्वयकथनं,
निगमनञ्च । ५२१
- १३० धानादिगुणपदकन्यासः, ईश्वरानु-
सन्धानं, शब्दानुसन्धानञ्च । ५२३
- १३१ अक्षरन्यासः, तत्स्थानानि,
तद्वर्णाञ्च । ५२५

- १३२ प्रकारान्तरेण अक्षरन्यासस्थानानि । ५५०
 १३३ द्वादशाक्षर अक्षोपाङ्ग आयुध भूषण
 दामोदरादिमूर्ति तच्छक्तीनां
 न्यासाः । ५५३
 १३४ हृदि व्रतस्मरणं, मन्त्रसन्धानं,
 सहस्रशिरसमित्यादीनां
 पाटनञ्च इति स्थूलानु-
 सन्धाननिगमनम् । ५६०
 १३५ पगादिषु अनुसन्धानेषु दृष्टानुसारेण
 एकस्य फलव्यवस्थम् । ५६२
 १३६ सांख्यशिक्षादिभिराराधनम् । ५६३
 १३७ कुण्डभेदेन होमद्रव्य भेदः, अनावं
 द्रव्यप्रतिनिधिः, गोवोहने,
 चक्रध्वजां, चक्रहोमः, होमसङ्ख्या-
 होमसङ्ख्यायामनुकल्पो,
 बीजहोमः, बीजाजनि । ५६८
 १३८ वेदिकाममीपस्थकुम्भतीर्थैः
 विम्वमूर्धनि सेचनम् । ५७६
 १३९ पूर्णाहुतिः । ५७९
 १४० तत्पसंशोधनं, आचार्यस्य
 भगवत्प्रार्थनं, विष्णोत्थापनं,
 भस्मस्नानकरणं, अष्टाङ्ग
 प्रणिपातञ्च । ५८०
 १४१ वक्ष्यमाण चतुर्द्रव्यहोमस्य प्रयोजनं, होम-
 सङ्ख्या, तन्मन्त्रः, स्तव्यस्थानानि,
 द्रव्याणि, पूर्णाहुतिः,
 तद्द्रव्यमन्त्रो । ५८४
 १४२ पीडप्रत्यक्षिलयोः संस्कारः, तत्र
 ध्येयव्यताधिपयक पक्षद्वयं,
 चक्रमन्त्रेण वक्ष्येष्टनं, होमसङ्ख्या-
 मन्त्रो, पाठ्याः धृतयः प्रणव-
 व्याहृतिभिः स्वयंहोमः, अपर-
 होमश्च । ५८९
 १४३ परिवारहोमः । ५९४
 १४४ परिवारणां भगवतश्च सधिरोधः । ५९५
 १४५ प्रासादप्रतिष्ठायां विशेषः । ५९७
 १४६ मूर्तिपानां पायसदानं, होमादि-

- दक्षिणादानं, मूर्तिपैर्मन्त्रप्रीणनं,
 तस्य कालः मन्त्रश्च । ५९९
 १४७ निद्रायमाणस्य भगवतः स्तोत्रं,
 वक्ष्येणावकुण्डनं, अर्चनं,
 नमस्कारः, एकपायनादीनां
 कृत्यं रक्षामुद्राप्रदर्शनञ्च । ६०३
 १४८ स्वप्निद्रव्ये यजमानस्य स्वापः,
 आचार्यस्य जागरणम् । ६०७
 १४९ प्रभातकृत्यं, यजमानस्य स्वप्ने
 शुभामुभयप्रश्नः, अशुभत्वे
 तच्छान्त्यं होमः, होमे द्रव्यमन्त्राणां
 पक्षद्वयम् । ६०९
 १५० गर्भगोष्ठप्रवेशः, सम्मार्जनं, शोयनं,
 विष्णोत्थारणञ्च । ६१४
 १५१ एकद्वार प्रासादस्य सप्तधा
 विभजनं, तन्नामानि च ; नवधा
 विभजनं, तन्नामानि च । ६१५
 १५२ चतुर्द्वार प्रासादस्य सप्तधा
 विभजनं, नामानि ; तस्यैव अष्टधा
 विभजने नामानि ; तस्यैव नवधा
 विभजनं, नामानि ; तस्यैव पौडशधा
 विभजनं, नामानि । ६२३
 १५३ एकद्वारेणैव एवं विभजनस्य अतिदेशः । ६२५
 १५४ चतुर्द्वारगोष्ठे प्राक्पादे चतुरात्मनः
 स्थितिः । ६३०
 १५५ एकद्वारे एकधेरस्य स्थितये फल
 कामना भेदेन स्थानपट्क
 कथनम् । ६३१
 १५६ चतुर्द्वारे यद्विधेरस्य तथैव स्थानसप्तक
 कथनं विम्ववृत्त्वानुरूपम् । ६३३
 १५७ तत्र शयनस्य उत्तमादि स्थानत्रय
 कथनम् । ६३५
 १५८ तत्र आसीनस्य यानस्य च
 स्थानानि । ६३७
 १५९ एकधेरधिपये पात्रवेदिकां
 स्थानम् । ६३९
 १६० यद्विधेरधिपये उत्सवादिविम्वानां
 स्थानानि, उपपत्तिकथनं, गर्भ
 गोष्ठस्य सङ्कोचे उत्सवधेरादीनां

- मुखमण्डपे स्थाप्यत्वे. तथापि
सङ्कटे यात्रा विम्बस्य स्थानान्तराणि,
अन्य विम्बानां वहिः अनवस्थाप्यत्वञ्च । ६४०
- १६१ बहुधेरविधाने मूलविम्बस्य
नैमित्तिकस्नपनयोरयत्वे
पूर्वोक्तक्रमः । ६४१
- १६२ तस्य स्नानायोरयत्वे सर्वेषां गर्भ
गोह एव स्थाप्यत्वम् । ६४२
- १६३ बहुधेरविषये औत्सवादिविम्बानां
स्थानक्रमः । ६४३
- १६४ तत्रैव पक्षान्तरम् । ६४४
- १६५ मूलविम्बस्य शयानत्वे सप्तधा
अष्टधा नवधा षोडशधा वा
विभजने अन्वेषां स्थानानि । ६४५
- १६६ रत्न न्यास पूर्व पीठे विम्बस्य
स्थापनम् । ६४६
- १६७ मूलधेरस्य सदेवीकत्वे तत्पीठ पाञ्च
तासां स्थापनम् । ६४७
- १६८ देव्या एकत्वे द्वित्वे चतुष्टये च तासां
स्थानानि । ६४८
- १६९ चल विम्बयुक्ते प्रासादे विधि
द्वयम् । ६४९
- १७० स्वयं व्यक्तसङ्कापेषु विम्बानां
स्थानानि । ६५०
- १७१ तत्रैव पक्षान्तरम् । ६५१
- १७२ तत्रैव मूलविम्बे शयाने अन्वेषां
स्थानानि । ६५२
- १७३ स्वयं व्यक्तस्य चतुर्द्वारत्वे कर्म विम्ब
स्थानम् । ६५३
- १७४ यत्र प्रासादे व्यूहानां व्यूहान्तराणां
प्रादुर्भावाणां वा पङ्क्तिरूपेण
स्थापने. दिव्यकर्मण तत्र विज्ञेय
कथनप्रतिज्ञा । ६५४
- १७५ तत्र दक्षिणोत्तरायनं समधा
भाजिते विज्ञेयः । ६५५
- १७६ भावुतिरूपेण तथा भक्ते प्रधान
मूर्त्तीदीनां स्थानानि । ६५६
- १७७ चतुर्व्यूह प्रतिष्ठायां तेषां स्थानानि । ६५७
- १७८ नवविभवाचतुरात्म्येषु प्रथमस्य
द्वितीयस्य अन्वेषां सप्तानाञ्च
स्थापनक्रमः । ६५८
- १७९ नवमूर्तीनां स्थानानि । ६५९
- १८० द्वादश मूर्ती स्थानानि । ६६०
- १८१ तासामेव पक्षान्तरे स्थानानि । ६६१
- १८२ तासामेव सङ्कटे स्थानम् । ६६२
- १८३ एकधेर विषये पूर्वोक्तानां पञ्चा
स्थानानां फलानि । ६६३
- १८४ बहुधेर विषये स्थानानां फलानि । ६६४
- १८५ ब्राह्म सप्तधा अष्टधा नवधा
षोडशधा विभक्त्यु च कर्माचां
स्थानानां फलानि । ६६५
- १८६ द्वैधिके सप्तधा विभक्त्यु भागयोः फले.
नवधा विभक्त्यु. षोडशधा विभक्त्यु
स्थानानां फलानि । ६६६
- १८७ परितो विभक्त्युस्थानेषु ब्राह्मादीनां फलानि । ६६७
- १८८ उक्तंत्वेव स्थानेषु सौम्याश्रयत्वेन द्विधा
विभजने. तयोः फलञ्च । ६६८
- १८९ उत्सवाविम्बस्य प्रासादान्तस्थापनस्य
मुख्यत्वे. तत्फलं. तस्य मुलमण्डपे
स्थापनस्य मध्यमत्वे. तस्य पूर्वफला-
तिदेशः. अन्यत्र स्थापनस्य मन्त्रफलत्वं.
अन्वविम्बविषयेऽपि एतादृशफलत्वम् । ६६९
- १९० उक्तानि कर्म दोषः. तस्मादुक्तानां स्थानानां
अनतिक्रमणीयत्वञ्च । ६७०
- १९१ प्रसादादिना व्यत्ययेन स्थापनेऽपि मूलविम्ब
व्यतिरिक्तानां उक्तेषु स्थानेषु
संस्थाप्याराध्यत्वम् । ६७१
- १९२ स्वयं व्यक्तादिस्थानेषु विज्ञेय चल-
विम्बानां स्थानावस्थाप्यत्वम् । ६७२
- १९३ ब्राह्मशिल्पादिशिल्पाकृत्यं. तत्स्थानप्रनयकं
स्थाप्यानि द्रव्याणि. तत्स्थापन क्रमः.
तद्वाच्छादनं. तेषु पूजा. यजुषां पाठञ्च.
तदुपरि पीठविन्यासः. तत्पश्चात्
चक्राद्विन्यास क्रमः. अनन्त कर्माणां प्रवृत्तिः
किं विभवेद्वेषा प्रतिष्ठायां चानुसृत्य
प्रतिष्ठायां चक्रान्तर्गत कर्मोक्त पञ्चम

श्लोकसङ्ख्या

पञ्चकस्य स्थाप्यार्थः चक्रस्य, अनन्तस्य,
मीनस्य, कूर्मस्य च देवाः; पद्मस्य सर्वसा-
धारणत्वं, पद्मस्य देवः, लक्ष्म्यादि-
शक्तीनां मण्डपे खगेशस्य च देवः,
तत्तन्मन्त्रेण तेषां पूर्णान्तिकं तर्पणं,
गर्भगोहे प्रोक्षणादि च ।

७३३

१९४ जयाखरीत्या ब्रह्मशिलारत्नादिन्यासः,
पीठविन्यासादिकं, अलाभे रत्नानां
प्रतिनिधयः, धर्मादिभावनं, तद्धोमः,
पूर्णाहुतिश्च ।

७४२

१७५ मान्दिर कर्म ।

७७९

१९६ मुहूर्तागमनपर्यन्तं कालयापन प्रकारः ।

७८०

१९७ लभे प्राप्ति भगवत्प्रयोजनं, अर्चनं, मन्त्रपठनं,
मन्त्रः, प्रयुज्यस्य भगवतः समुद्धरणं,
सकुम्भस्य भगवत आराधन प्रकारः,
प्रदक्षिण चतुष्टयं, द्वारे पाद्यादिभिरर्चनं,
अन्तः प्रवेशनं, मन्त्रपाठः, पादाम्बुरुह-
नालवेष्टनं, पीठे विम्बस्थापनं, पीठ-
स्थापनकाले शुम्भितस्य मरुतः धाम
नासया त्यागः, प्रतिष्ठालिङ्गपाठश्च ।

७८२

१९८ केवल ब्राह्मपदस्थापितस्यापि किञ्चिद्
विष्य पद्माश्रयणे युक्तिः ।

७९९

१९९ कौतुकयन्धविसर्जनम् ।

८०१

२०० कुम्भतोयेन कृत्वेन अर्घ्यदान पूर्व कुम्भ-
गत मन्त्रशक्तेः विम्बसर्वाङ्गव्यासत्त्व
स्मरणम् ।

८०२

२०१ अष्टवन्धनम् ।

८०३

२०२ भगवतः स्थिति प्रार्थनं, अर्घ्यादिसमर्पणञ्च ।

८०७

२०३ मूलविम्बस्य मृगमयादित्वे विशेषः ।

८१०

२०४ मूलविम्बे अनुषेधः, तस्य फलञ्च ।

८१४

२०५ अनुषेधविवरणरूपं मूलमन्त्रव्याप्तिसंस्मरणम् ।
२०६ अर्घ्यव्याप्तिसंस्मरणं, भूलोकस्य पृथक्त्व
हेतुश्च । सामान्येन स्थूलसूक्ष्म परत्वेन
मूलमन्त्रन्यासः, देवतान्यासः, तत्र
पीठमूले भयोपकरणीयानां पीठोपरि
प्रतिष्ठेय व्यतिरिक्तविभवदेयानामिति च
विवेकः, तथात्वे तस्य विशेषश्च, तत्त्व-
न्यासः, तत्प्रकारविवरणञ्च ।

८१५

२०७ एवं प्रतिष्ठितस्य मन्दारवृक्षत्वसमाधिः ।

८३०

२०८ स्थितादि सर्वविम्बेषु सृष्ट्यादिन्यासः-

यस्य कर्तव्यत्वं, स्थितादिभेदेन व्यवस्थया
अन्यतमस्य कर्तव्यत्वञ्चेति पक्षद्वयम् ।

८३४

२०९ अल्लोपाङ्गानां लान्छनादिगरुडान्तानां
न्यासः, तेषां लययागविधया आराधनं,
आधार शक्त्यादीनां भोगयागे पीठस्था-
धारशक्त्यादीनां आराधनं प्रतिलोभ्येन ।

८३७

२१० प्रार्थनामन्त्रोद्धारः, प्रतिवचनञ्च ।

८४०

२११ मन्त्रपाठः, उच्चैः स्तोत्रपाठश्च ।

८४३

२१२ जीवभूतस्य भगवतः प्रतिष्ठया सर्वस्य
प्रतिष्ठितत्वम् ।

८४६

२१३ कर्मविम्बादि प्रतिष्ठा ।

८४९

२१४ लक्ष्म्यादि शक्तिप्रतिष्ठा ।

८५८

२१५ गरुड प्रतिष्ठा, परिचाराणां प्रधानविम्बेन
सहैव तत्तद्भुरूप स्तपनादीनां
कर्तव्यत्वादि ।

८५९

२१६ विष्वक्त्वेन स्थापनप्रतिष्ठे ।

८५९

२१७ द्वारावरणदेवता प्रतिष्ठा ।

८५८

२१८ प्रतिष्ठानन्तर स्तपनं, तद्विवरणञ्च ।

८५९

२१९ प्रासादप्रयोजनं पूर्वकं कुम्भार्चनम् ।

८६६

२२० मण्डलपूजा, विम्बस्य स्तपनवर्जं
सांस्पर्शिकादिमहाभोगैः संपूजनं
सम्प्रदानाद्यसानिकम् ।

८६७

२२१ अग्निसन्तर्पणम् ।

८७०

२२२ विज्ञापनं, प्रणामं, क्षापणानि । पृष्ठभागा-

दर्शनेन यद्दिनिष्कमणं, ध्वजस्तम्भ-
सहितस्य देवस्य प्रदक्षिणं, अष्टाङ्गप्रणामः,

गरुडाभ्यर्चनं, द्वास्त्यादीनां वलिदानं,

वलिदानमन्त्रः, तेषां त्रयीमन्त्राः,

आचमनपूर्वकं अन्तः प्रवेशः, न्यूनातिरेक

पूर्वार्थं शान्तिहोमः, सांख्येण हन्मन्त्रेण

पूर्णाहुतिः, चक्रमन्त्र सम्पुटितेन मूलेन

सर्वेच्छिद्रपूर्णं, कृतस्य कर्मणः

विज्ञापनेन समर्पणञ्च ।

८७१

२२३ प्रतिष्ठादिविषयेषु तत्तद्दिनेषु जपहोमा

र्चनादिना लोकप्रियोपवृत्तिः ।

८७४

२२४ चतुर्थदिनकृत्यानि; आराधन स्तपन

भलद्वार हविर्निवेदन अग्निसन्तर्पण

श्लोकसङ्ख्या

- पूर्णाहुति यल्लिदान क्षमापण विष्णु-
फलेनार्चन आचार्यादि सम्माननञ्च
आचार्यादिसम्माननस्य सर्वत्र
कर्तव्यत्वञ्च । ८८८
- २२५ अष्वधृयस्नानं निगमनञ्च । ९०२
- २२६ यजमानस्य सामान्यतः फलम् । ९०४
- २२७ ब्राह्मण क्षत्रिय वैश्य शूद्रादीनां पृथक्
फलानि । ९०७
- २२८ कामनाविशोषयतां फलानि, अकामानां
फलानि च । ९०९
- २२९ एवं प्रतिष्ठितस्य यावज्जीवं तावत् प्रति-
दिनं पूज्यत्वं, प्रमादादिनापि पूजालोपस्य
निषेधः, तत्तत्कर्मणः तत्तदर्थविश्वेष्वेव
कर्तव्यत्वं, सति विभवे व्यत्यासस्य
अकर्तव्यत्वं, राष्ट्रभङ्गादिना तत्तत्कर्मार्थं
विश्यालक्षिधाने सन्निहित एव सर्वस्य
कर्तव्यत्वं, कतिपयस्य कृते शोभार्थं
विश्वे वा कर्तव्यत्वञ्च एकविंश
सन्निधाने । ९१२
- २३० विम्वद्वय सन्निधानेपि ऊहेन कर्तव्यत्वम् । ९२१
- सर्वं विम्व सन्निधाने व्यत्यासस्य निषेधः । ९२२
- २३१ तदानीं उत्कृष्टलोहजस्य भूगुप्तस्य विम्व-
न्तरस्य लामेपि तत्र अङ्गविम्वकार्यस्य
निषेधः, करणे दोषञ्च । ९२३
- २३२ स्वयंव्यकादिषु व्यत्यासस्य
विशिष्य निषेधः । ९२५
- २३३ तेषां लक्षण प्रमाण द्रव्यादिभिः यथा
पूर्वमेव आराध्यत्वम् । ९२६
- २३४ तत्र लक्षण प्रमाण द्रव्य क्रिया मन्त्रा-
न्तराणां निषेधः । ९२८
- २३५ लक्षणान्तरादिकरणे प्रत्यवायः । ९३०
- २३६ तेषु मूलविम्वे विशिष्य निषेधः । ९३१
- २३७ मानुषस्थानेपि जीर्णत्वपर्यन्तं अन्यथा-
करणनिषेधः । ९३२
- २३८ स्वयं व्यक्तादिकस्य-मानुषस्य वा अजीर्णत्वे
पूर्णाहुतये वा प्रासादविम्वयोः प्राक्-
स्थितोपमर्दनेन अन्यकरण निषेधः,
करणे दोषञ्च । ९३३

- २३९ मानुषस्थान जीर्णोद्धारकथन प्रतिष्ठा । ९३६
- २४० सर्वमपि विश्वं जीर्णं भस्माङ्गं वा सन्धा-
नयोरप्ये चेत् सन्धयमेव, असन्धयेयन्तु
त्यज्यम् । ९३७
- २४१ लोहजस्यतिरिक्तस्य असन्धयेयस्य त्यागञ्च ;
अगाधे जलाशये समुद्रे वा विधिना क्षेपः ;
भूमौ विधिना खननं वा । ९३९
- २४२ अद्रवभङ्गादि दोषस्य सत्त्वेपि, सन्धयेयत्वे,
अपरित्याग एव, परित्यागे दोषञ्च । ९४१
- २४३ गृहतां उत्कृष्टलोहजानाञ्च त्यागस्य
अनुचितत्वात् सन्धानमेव प्रयत्ननापि,
अयोयत्वे परित्यागः । ९४२
- २४४ विम्वान्तरस्य सजातीयद्रव्यकार्यत्वम् । ९४४
- तस्य च विवरणम् । ९४६
- २४५ तस्यैव रीत्यन्तरं कथनं, कर्मादिविम्वेषु
पूर्वोक्तानामतिदेशः । ९५०
- २४६ सृष्टादिजातानां सन्धानायोरप्येव
कर्तव्यता । ९५०
- २४७ सुगम्यस्य दिव्यादिकस्य मूलविम्वस्य
जीर्णताविषु कर्तव्यता । ९५२
- २४८ तस्यैव वणहीनत्वेपि तस्य शूलरज्ज्वादी-
नामपरित्यागः । ९५४
- २४९ धातु लोह रत्नादीनां जीर्णतां । "
- २५० सर्वात्मना नूतनसन्धाने विदोषः,
स च बालगेहाभावः, सन्धानकालेपि
पूजादिकमिति । ९५६
- २५१ स्वयंव्यकादिषु चिदानामनभिव्यक्तत्वेपि
यत्र कुत्रापि तेषां सत्यात् निरीक्षणीयत्वम् । ९५९
- २५२ तदीयानां तच्छिद्धविवाजतथास्तच्छिद्धिः
लोहमयैः अलसन्ततैः मन्त्राधिवालि-
तैरङ्कितव्यत्वम् । ९६१
- २५३ तथात्वे एव तेषां शास्त्रध्वजादियोरप्यत्वम् । ९६४
- २५४ तथा भगवदीयानां अर्घ्यपात्रादीनां चक्रा-
दिभिरङ्कितव्यत्वम् । ९६५
- २५५ एवं स्वकीयानामासनवर्जितानामुप-
करणानां भूषणानामप्येवाञ्च ; ९६७
- २५६ भगवदीयानां गदादीनां भूरुहादीनां च । ९६९
- २५७ आराधकादीनां चक्राद्यङ्कितत्वं
कर्मण्यत्वम् । ९७०

लोकाङ्गुली

२५८ देवतान्तराचिह्नं चिह्नितत्वे तेषामकर्म-
ण्यत्वम् । ९७१

२५९ भगवन्मूर्तीं लाल्छन्तादर्शनेषु स्वेच्छया
लक्षणस्यास्य अकृतव्यत्वम् । "

२६० अर्च्यप्राप्तादीनां पूर्वमनङ्कितत्वे भवद्वय-
मङ्कितव्यत्वम् । ९७३

२६१ चक्रराजप्रतिष्ठा, तस्याः प्रयोजनं, कालः,
देशः, चक्रस्य द्विविधत्वं, तयोर्देशः,
लक्षणञ्च । ९७४

२६२ एवं ज्ञायाद्यायुध प्रतिष्ठा, देशश्च ।
चक्रादि विविर्निर्माणस्य उत्तरत्र
वक्ष्यमाणत्वम् । ९७५

२६३ तेषां प्रधानविश्वेन सह प्रतिष्ठायां कर्म-
भेदाभायः, पृथक्प्रतिष्ठायां सर्व-
कर्मेणां कर्तव्यत्वं, तत्र मन्त्राः, ब्रह्म-
सूक्तेन नवकलशमन्त्रपतेः, ब्रह्मसूक्तमन्त्राः,
मूर्तामूर्तयोः रूपेण विशेषः, जपः,
तत्र मन्त्राणां विकल्पाः, अनुक्तानां
पूर्वांकानुसारित्वं, निगमनञ्च । ९७८

२६४ नीराजनविधिप्रश्नः । ९९१

२६५ नीराजनकालाः सविकल्पाः प्रयोजनं च,
तस्य सात्त्विकत्वादिना कालं द्वैविध्यं,
तेषां कालाश्च । ९९७

२६६ एकस्मिन् प्रासादे एकस्यैव कर्तव्यत्वं,
प्रासादभेदेन सात्त्विकादिव्यवस्था च । ९९९

२६७ सात्त्विक नीराजनस्य स्नानभोगान्ते
कर्तव्यस्य प्रकारः । १००१

२६८ सात्त्विकस्य नीराजनान्तरस्य अलङ्कारा-
सनान्ते कर्तव्यस्य प्रकारः सविशेषः
अपेक्षितशान्तरयुक्तः । १००७

२६९ पाकस्थानादीपानयनप्रकारः, तदनन्तर-
कृत्यानि, नीराजनकालकृत्यानि, तदनन्तर-
कृत्ये द्वैविध्यम् । १०११

२७० दीपानयनं योयितामप्यधिकारः,
दीपभ्रमणे पुनरपि प्रकारान्तरेण
पक्षद्वयकथनं, एवं नीराजने एकवेर-
यष्टवेरविषये भेदः । १०३९

२७१ एतत्सहायभूतस्य फलम् । १०४५

२७२ कुम्भस्य अयोग्य जनस्पर्शं कर्तव्यम् । १०४५

२७३ दीपस्य निवेदनात्पूर्वं परं वा निर्वाणे
तस्य फलं, तत्प्रायश्चित्तञ्च । १०४६

२७४ नीराजनकाले शङ्खादेस्तुतादेर्वा अभावे
निष्फलत्वं, निगमनञ्च । "

२७५ सायंकाल कर्तव्य राजसनीराजन
प्रकारः । १०५१

२७६ तस्यैव पुनः पक्षद्वयकथनं, निगमनञ्च ।
दीपदानं पूर्ववर्तिनस्तामसनीराजनस्य
प्रकारः । १०५३

२७७ नीराजनपाललक्षणं, नैवेद्यान्ते कर्तव्यस्य
तस्यैव प्रकारः निगमनञ्च । १०५५

२७८ एवं विधेषु नीराजनेषु साधारणा
साधारणानि । १०५८

२७९ सात्त्विक नीराजनस्थाने अन्ययोर्निषेधः,
अन्यत्र सात्त्विकाभ्यनुज्ञा । १०६१

२८० उक्ताद्येषु विपरीता चरणस्य निषेधः ।
॥ पञ्चदशाध्यायविषयाः पूर्णाः ॥ १०६३

॥ षोडशाध्याय विषयाः ॥

१ महोत्सवविधानप्रश्नः । १

२ उत्सवशब्दस्य निरुक्तिः । २

३ तस्य नित्यादि भेदेन द्वैविध्यं, नित्यस्य,
नैर्मात्तकस्य, काम्यस्य च लक्षणानि । ३

४ प्रत्येकं मूर्तिभेदकृत उत्समादिभेदेन
द्वैविध्यं, तल्लक्षणानि च । ५

५ आभासाख्योत्सव लक्षणम् । ११

यलिदान प्रकारभेदेन द्वैविध्यं लक्षणानि च । १२

६ पुनः मुख्यानुकल्प भेदेन द्वैविध्यं,
तयोर्लक्षणञ्च । २०

७ पुनः उत्सव दिनसंख्याकृत परादिभेदेन
द्वैविध्यं लक्षणञ्च । २६

८ ध्वजारोहणदिनकृत मुख्यानुकल्पभेदेन
द्विविधता । २९

९ अनुकल्पस्य द्वैविध्यं, लक्षणं, फलं,
विचरणञ्च । २८

१० एवं विधस्य उत्सवस्य एक प्राधान्यं चिह्नं

ल्लोफसद्व्या

नयनप्रकारः तेषामाराधनं, भगवते.

मेदेन उत्तममध्यमाधमत्वं, अत्यन्तचिम्बे सति पञ्चारत्नञ्च ।	३५	२९. विज्ञापन मन्त्रः ।	१०५
११. भगवत्प्रतिष्ठा काल एव विमानाग्रे ध्वज प्रतिष्ठायाः, इदानीं तद्यतिरिक्त- ध्वजस्य अनपेक्षितत्वं, चिम्बे सति तत्रापि ध्वजारोहणं, अन्यत्र ध्वजारो- हणावश्यकत्तञ्च ।	३७	३०. मृतसंग्रहणाय गमन प्रकारः, तद्योग्या विशः, देशाश्च ।	१०६
१२. तीर्थयात्रानुगुण्येन ध्वजारोहणस्य कर्तव्यत्वं ; तीर्थयात्रादिनानि ।	४०	३१. मृतसंग्रहणप्रकारः, यागशालागमनञ्च । पालिकादि स्थापनाय कोष्ठसिद्धये खलास्फालने नव पक्षाः ।	११४ ११७
१३. एकमासि नक्षत्रद्वये विधिः ।	४५	३२. धान्यपीठकल्पनम् ।	१४३
१४. सामान्यतः उत्सवकालः ।	४६	३३. पालिकाचलङ्कारादिः ।	१४५
१५. ध्वजारोहकालविषये ऐकः पक्षः, पक्षान्तरञ्च ।	४७	३४. कोष्ठेषु पालिकादिविग्यासे प्रत्येकं विग्यासस्य द्वादशनवकस्य च विग्यासे प्रमा ।	१४७
सप्तविंशतिदिनापुरस्सवेपु ध्वजारोहणकालाः ४९.		३५. मन्त्रन्यासः—अर्घ्यादि परिहृत्पनं— हारापालाचर्चनं—पुण्याहवाचनं— पालिकाचर्चिदेवताचर्चनं—अर्चिदेवताः । प्रत्येकं देवाः, एकैकसिजपि पक्षे वीजानां पयसा क्षालनं—पूजनं—चामो वेष्टनं—संपाताज्यसंज्ञनञ्च ।	१५२
१६. ध्वजारोहणस्य अङ्कुर पूर्वकत्वान् अङ्कुरारपणकालाः ।	५३	३६. वीजावापकर्मः—मन्त्रं पक्षत्रयं—वीजानां प्रत्येकं वापः, सम्मिश्रितानां वा वाप इति पक्षद्वयं, अभावे प्रतिनिधिः ।	१७२
१७. तदर्थपात्रत्रैविध्यं पालिका घटिका शराव मेदात् ।	५६	३७. वापश्च सर्वैः गुरुणा वा—इति पक्षद्वयम् ।	१८०
१८. उत्तम पालिका लक्षणम् ।	५७	३८. वीजावापानन्तरकृत्यानि ।	१८१
१९. पक्षमेदेन द्विविधोत्सेधे चिशिष्ट घटिकानां लक्षणं उत्तमानाम् ।	६४	३९. भूतकूपलिः, प्रयोजनञ्च ।	१८५
२०. पक्षमेदेन द्विविधोत्सेधानां उत्तमश- रावाणां लक्षणम् ।	६८	४०. आचार्यादि सम्माननं, पालिकादिसंरक्षणञ्च ।	१८७
२१. मध्यमानां " "		४१. उनाधिक्य शन्तये होमः, जपो वेति पक्षद्वयम् ।	१९१
२२. अधमानां लक्षणं, ततोन्मूलस्य निषेधञ्च ।	७३	४२. प्रतिदिनं कर्तव्यक्रमः, अन्येषां तत्र प्रवेश निषेधः ।	१९३ १९७
२३. तद्वारम्भकद्रव्याणि ।	७४	४३. अङ्कुरेषु शुभाशुभलक्षणम् ।	
२४. उत्तमादिमेदेन पालिकादि संख्यानां कथनम् ।	७५	४४. प्रथमारम्भकस्यैव समातिपर्यन्तता, पुत्रशिश्यायोरभ्यनुष्ठा च ।	२०१
२५. पालिकानामेव सर्वप्रत्यास्त्रायत्वम् । देव मानुषयोः पालिकादि संख्या भेदः । उत्तमादि संख्यानां नियताः कर्मविशेषाः ।	७६ ७७ ७८	४५. देशकालाद्यानुगुण्येन एवमङ्कुरारपणस्य अन्यत्रातिदेशः ।	२०२
२६. अङ्कुरारपण स्थानानि ।	८१	४६. ध्वजाहोः पटाः, तस्य प्रमाणमेदेन उत्त मादित्वं, तद्वेदेन गुरुस्य मानानि च ।	२०४
२७. रात्रेरेवाङ्कुरारपणकालत्वं सयुक्तिकं अग्नि करणे दोषः, सद्यः कालीनाङ्कुरे भद्रोभ्यनुष्ठा ।	८६	४७. तस्यैव पक्षान्तरे ध्वज लेख्यानि ।	२२५
२८. तदर्थे सम्भार सम्भरणं—आचार्यस्याल- ङ्कारः—भगवतः प्रार्थनं—आराधनञ्च ।	९२		
वीजपात्र द्रव्यसंख्ये द्वादश वीजानि, तदा-			

श्लोक्तव्याख्या

- ४८ एक घेरादि मेदेन गरुडादि मेदः । २३१
- ४९ गरुडादि सामान्यलक्षणं - किरीटादि-
भूषणानि - वस्त्रमाख्यादीनि - विशेष-
भूषणानां नागानां स्थानानि - नामानि -
वर्णाः - पञ्चायुधादीनि - चित्रकारस्य
जादिमेदश्च । २३४
- ५० अङ्गुलमान मेदेन विशेषलक्षणम् । २५८
- ५१ गरुडादीनां मानोन्मान प्रमाण मेदाः । २६३
- ५२ प्रतिष्ठार्थं पटाहरणं - पटसंस्कारः -
ऊनाचिक्वोपशान्तये भगवत्प्रार्थनं -
गण्डेन साकं चतुः प्रदक्षिणेन अन्तः
प्रवेशः - उपवेशः - गरुडमन्त्रन्या-
सादिः - ह्यस्वार्चनं - पुण्याहघोषः -
कुम्भकरकस्थापनं - अधिवासः - स्नपनं -
नेत्रोन्मीलनं - कुम्भकरकाचनं - मित्ति
संसेचनं - पटे गरुडावहनसकलीकर-
णादिः - अर्चनं - नैवेद्यं - कारिप्रदानं -
होमः - तत्तदर्थिनां नैवेद्यदानं, जागरणञ्च । ३३०
- ५३ प्रभातकृत्यानि । ३७६
- ५४ ध्वजस्तम्भस्य स्थाने पक्षमेदाः । ३८०
- ५५ ध्वजस्तम्भाहो वृक्षाः । ३८५
- ५६ तस्य मानमेदेन उत्तमोत्तमात्वादिना नय-
विधत्वं, मात्राङ्गुलानुसारित्वञ्च । ३९०
- ५६ प्रकारान्तरेण नयविधत्वं, तस्य मानाङ्गु-
लानुसारित्वं अभावे, मात्राङ्गुलानु-
सारित्वं वा । ३९५
- ५७ पुनः प्रकारान्तरेण मानानि । ३९८
- ५८ स्तम्भमसूरकादिलक्षणम् । ३९९
- ५९ धर्ममालावेष्टनं, ध्वजस्तम्भस्थापनं,
पक्षान्तरे पूर्वरात्र्यां अधिवासः,
अथ प्रतिष्ठा । ४१०
- ६० गरुडध्वजस्य धीधीयु यात्रा, तत्र वेद
साहित्यादि विशेषश्च । ४१५
- ६१ यात्राविषयस्य ध्वजारोहण मण्डपानयनं,
ध्वजदण्डक्षालनं, ध्वजारोहणं,
पुण्याहतोय प्रोक्षणं, अस्त्रमहाकुम्भ-

तोयाभ्यां प्रोक्षणं, गरुडनिवेशः,
अवशिष्टजलेन समुत्कीर्णः, स्तम्भमूले
कलशाष्टक निवेशः, मन्त्रन्यासः,
पुष्पाञ्जलिप्रक्षेपः, सन्निधि सन्निकेत्य
सन्निध्य प्रार्थनञ्च । ४३२

- ६२ प्रार्थनामन्त्रः, कुसुमाञ्जलि प्रक्षेपः,
रज्जुबन्धः, भगवत्सन्निधौ प्रार्थनं,
तन्मन्त्रञ्च । ४४३
- ६३ यात्राविषयस्य अन्तः प्रवेशानं, विशेषार्च-
नादिकम् । ४५५
- ६४ ध्वजपीठोपरि अष्टदल पद्मरचना, पीठो-
परि प्रया निर्माणं, पुष्पयागान्तं
द्विगुणाचनं, वलिदानञ्च । ४५७
- ६५ मेरीताडनाय यात्राविषयात्रा
अर्चनादिकञ्च । ४६५
- ६६ मेरीताडिस्थापनक्रमः, मेरीकोणयोरावाहा
देयते, पारशवसंस्कारः, मेरीताडनं,
संस्कृत प्राकृत द्रामिडेयु अन्यतम-
गाधया देयताहानं, नृसगीतादिकं
देयस्यान्तः प्रवेशः । ४६७
- ६७ देयताहानक्रमः, मन्त्राः, आहाने
वलिदाने च आचार्यद्विङ्गनियमः,
कुसुदादीनां ताल खर राग नृत्तानि,
अन्येषां भद्रतालत्वञ्च । ४६८
- ६८ गरुडस्य विघ्नारेञ्च तालादिकं, देयता-
हानस्य मेरीताडन पूर्वकत्वम् । ४६९
- ६९ तत्काले ब्रह्मादीनां भागवतानां आहानं,
आचार्येण तदनुमतेन वा कार्यं ;
अनन्तरकृत्यञ्च । ४७०
- ७० देवताहानविदृश्या आगत्य
मेरीशब्दं शृण्वतां तत्रैव तीर्थदिनाय-
सानिको वासः, अन्यथात्वे तेषां दृष्ट
प्रत्ययायः, नियमाः, नियमातिक्रमे
प्रायश्चित्तक्रमञ्च । ४७६
- ७१ आचार्यस्य यात्रारम्भदिनादितः द्वादशाह
व्रतं तत्प्रकारञ्च, अङ्कुरार्पणदिनात्
ध्वजारोहणदिनपर्यन्तं मन्त्रविशेषाः ;
ध्वजारोहणदिनाद्यावदुत्सवं मन्त्रविषये
पक्षद्वयम् । ४७६

- ७२ एवं प्रतिन आचार्यस्य कृत्ये अधिकारः । ५४०
 ७३ एवं व्रतसङ्कल्प पूर्वकं ध्याजरोपयितुरेव
 ध्याजायरोहान्तं सर्वकर्मसु अधिकारः । ५४७
 ७४ अन्यस्य करणे प्रत्यवायः, व्रतसङ्कल्प-
 पूर्वकं ध्याज आरोपयितुः आचार्यस्य
 मरणे व्याच्यायनुपपत्तौ च
 कर्तव्यकर्मः । ५४९

॥ पौडशाध्याय विषयाः पूर्णाः ॥

॥ श्रीः ॥

॥ सप्तदशाध्याय विषयाः ॥

- १ गुरुणा आचार्यवरणं, तेषां संख्या लक्षणञ्च । ३
 २ यजमानेन तेषामलङ्कारः, तेषां कर्माणि,
 पश्चान्तरे साधकचरणं, तल्लक्षणञ्च । ४
 ३ उत्सवास्मद्विषयात् पूर्वरात्रौ कौतुकार्थं
 भगवते विज्ञापनं, तन्मन्त्रः, कौतुक
 ग्रन्थाय याज्ञातिभ्यस्तत्सवः,
 कौतुक सूत्रानयन प्रकारः,
 पश्चान्तरे विष्वक्सेनादिषु यात्रोत्सवः,
 तदनन्तरकृत्यं, मूलादीनां समन्वयकं
 कौतुकग्रन्थः, आचार्यस्य कौतुकग्रन्थः,
 अनन्तरकृत्यं, अनुकस्यान्यतो प्राश्नत्वं,
 उत्तराङ्गानि, भगवदलङ्कारः, शयनासनं,
 जागरणं, उत्सववेरस्य गर्भगेह-
 प्रवेशञ्च । ४
 ४ उत्सव प्रथमदिवसे भगवद्विज्ञापनं,
 तन्मन्त्रः, मूलवेराचनं, तस्य वीचीयु
 यात्रा, मण्डपान्तर नयनं, तत्र तस्याराधनं,
 ततस्तस्य यागशालानयनं, ज्ञानासने
 निवेशनं, कुम्भफरकाभ्यर्चनं, तोरणस्थापनं,
 द्वारतोरणदेयताचनं, अष्टमङ्गलानि, तन्व्यासः
 धान्यपीठे, अष्टमङ्गलन्यासस्य अन्यत्राति-
 देशः, मण्डलाभ्यर्चनं, अधमोत्तमन्नपनं,
 मण्डप प्रारम्भो भगवत अर्चनं, यतिस्थस्य
 पूर्णान्तमर्चनं, पितृसंविभागः

- शालावलिदानं, विष्वक्सेनयाजनं,
 यात्रावेरस्य आस्थान मण्डपानयनञ्च । ४३
 ५ सायमुत्सवक्रमः, तत्र चतुःस्थानार्चनं,
 आस्थानमण्डपादेवस्य सुखमण्डपान
 यनं, यात्राकौतुकग्रन्थनं, यलिद्रव्यहोमः
 तत्तद्वाद्यधिदेयातासरण पूर्वकः । ८६
 ६ नवाहोत्सवे प्रतिरात्रं अधिदेयताः, एका-
 होत्सवस्य देयताः, द्व्यहोत्सवस्य देयताः,
 सप्ताहोत्सवस्य द्वादशाहोत्सवस्य,
 पञ्चदशाहादीनां च । ९६
 ७ प्रथम दिवसस्य यलिद्रव्यं, तस्यैव सर्व-
 दिनेष्वपि यलिद्रव्यत्वमित्येकः पक्षः । १०३
 द्वितीयादि पष्ठदिनपर्यन्तानां प्रत्येकं
 दलिद्रव्याणि । १०४
 ८ तत्तद्दिनं द्रव्ययुक्तचरोरेव सर्वदिनयलि-
 द्रव्यत्वमिति पश्चान्तरञ्च । १०५
 ९ सप्तमादिद्वादशान्तानां तदुपरितनानां च
 द्रव्याणि । १०८
 १० एकाद्वि चतुष्कस्य प्रतिनियतद्रव्यत्वं,
 यलिद्रव्याणां मानञ्च । ११२
 ११ यात्राविम्भालङ्कारं, यानानयन संस्का-
 रादिः, यानारुढस्यार्चनादिश्च । ११३
 १२ यलिद्रव्यहोमस्य कालान्तरम् । १२२
 १३ रथालङ्कार प्रकारः, वेदारोपण पूर्वकं
 आचार्यादीनां स्थितिक्रमः, यलिदान
 क्रमश्च । १२३
 १४ रथादेः बृहत्वे यानान्तरेण परिभ्रमण
 पूर्वकं रथादिके समारोप पूर्व
 भ्रमणम् । १३४
 १५ यात्राकाले परिकराणां वेदपाठकानां
 सेवाधिनाश्च वेधेन सह गमनप्रकारः । १३६
 १६ प्रसिद्ध प्राचीवदो न कुमुदादीनां
 यलिदानम् । १४७
 १७ प्रत्येकानुयायि शतग्रहाणां कुमुदपारि
 पदानां नामानि, कुमुद पारिपद ग्रहाणां
 यलिदानक्रमः । १४९
 १८ आभ्युपगमयुकानां कुमुदाश्च गणानां
 नामानि च । १६६

१९. पिबुप्रहयुक्तानां पुण्डरीकानुयायिनां
नामानि च । १६६
२०. प्रातुप्रहयुक्तानां पामनानुयायिनां
नामानि । १८२
२१. पाश प्रहयुक्तानां शङ्कुकुर्णानुयायिनां
नामानि । १८२
२२. गन्धप्रहयुक्तानां सर्धनेपानुयायिनां
नामानि । १८८
२३. यक्षप्रहयुक्तानां सुमुन्वानुयायिनां
नामानि । १९५
२४. पिशाचप्रहयुक्तानां सुप्रतिष्ठानु
यायिनां नामानि । २०१
२५. ध्योमसिद्ध प्रहयुक्तानां पृश्निगर्मानुयायिनां
नामानि । २०७
२६. धराप्रहयुक्तानां मानवानुयायिनां
नामानि । २१४
२७. उक्तानां दशानां पञ्चाशतां प्रत्येकं शतं
शतं गणाः, आहस्य कुमुदायनुयायिनः
पञ्चाशत्सहस्रसंख्या संख्याताः । २२१
२८. एतेषां स्थानानि, कृत्यानि च । २२२
२९. एतेषां मन्त्राः, यल्लिदानक्रमश्च । २२४
३०. अनुक्तानां यल्लिदानक्रमः । २३६
३१. पञ्चाशत्सहस्राणामपि प्रत्येकं शतं शतं
परिवाराः, तेषामपि परिवाराः
सहस्रशः । २२७
३२. असंख्यातानां तेषां पृथिव्यां सर्वतः
सञ्चारः, तेषां वैद्य देव्यादिभेदेन दश-
विधत्वे, एतेषां पूजने फलञ्च । २३३
३४. कुमुदादीनां पारिषदाणां परिवाराणां
अन्येषामनुक्तानामपि यल्लिदान-
स्थानानि । २३४
- यल्लिदाने अनुकल्पः । २३६
३५. तेषामावाहने गौणकल्पः, अनर्चने
प्रत्यधायञ्च । २३९
३६. अनुकल्पानुकल्पः । २४३
३७. यात्रायां सामान्यतः ताम्बूल चन्दनमास्थ
तर्पणं जलानां समर्पणं, धीध्यादिविपु

- नृत्तगीतवादादिभिः तोषणं, प्रासाद
द्वारादिविपु अर्घ्यपाद्यादि निवेदनं च । २४१
३८. यात्राया उच्चारणतया होमः । २४३
३९. दिनान्तरेष्वपि अस्या प्रतिदेशः । २४३
४०. तीर्थयात्रादिने सायं परिभ्रमणस्य
सङ्कोचः । २४४
४१. स्नपनस्य असङ्कोचेन यावद्दिनकर्तव्यत्वम् । २४४
४२. पञ्चम सप्तमदिनयोः अङ्कुरारोपः,
प्रतिसरवन्धश्च । २५१
४३. द्वितीयवासरे चतुः स्थानार्चनपूर्वं
वीथिपरिभ्रमणानन्तरं मण्डपे स्नान
विष्टारारोपः, अर्घ्यादिना समाजनं,
यात्रार्थवस्त्रापनोदनं, स्नानशाटी
निवेदनं, संप्रहेण स्नानं, आराधनश्रोण्या
अपरितोषात् स्नपनं प्रतिपादयति
विशेषेण । तत्र तैलादि समर्पण
प्रकारश्चाख्यतः । सहस्रधारा स्नपनफले
स्यै पाठ्या मन्त्राः, अन्यैः पाठ्यानि
सूक्तानि, तदनन्तरं कृत्यानि च स्पष्टतरं
प्रतिपाद्यन्ते । २५६
४४. इतरदिवस साधारण कृत्यानि । ३०५
४५. पञ्चमदिवसे महास्नपनं महाहविर्निवेदनञ्च
पष्ठदिवसे पुष्पापचयः । ३१०
४७. सप्तमदिवसे जलक्रीडाप्रार्थनं, तन्मन्त्रः,
धान्यागार प्रदर्शनं, जलद्रोणि प्रमाण
लक्षणे, कुङ्कुमालितस्य वीथीभ्रमणं,
तस्य प्रयोजनं, तदानीं पदयतां फलञ्च ३२३
४८. अष्टमदिवसे मृगयोत्सवः सप्रकारः,
तुरगारोहः, रात्रौ 'श्वस्तीर्थयात्रा' प्रार्थनं
मन्त्रः, शयनविषये यिन्येषु मुख्य
फलपादयः, शय्यावेदिकालक्षणं,
पालिकादिविन्यासः, घृत्तारोपण प्रकारः,
तन्मन्त्रे मुख्यानुकल्पी, कौतुकवन्धनं,
मङ्गलद्रव्य प्रदर्शनं, शयनोत्सवञ्च । ३४७
४९. नवमदिवसे पूर्वाण्हे रथोत्सवः, तीर्थयात्रार्थं
तीर्थविम्व प्रयोधादिः, पूर्ववद्घृत्तारोपणं
मध्यममध्यमस्नपनस्थापनं, चूर्णानिषेकाय
चूर्णनिर्माणप्रकारः, तस्य संस्कारः

लोपसङ्ख्या

- तैलाभ्यङ्गः, उद्धर्तनं, घृतादिमङ्गलान्ति-
मैः स्नपनं, सहस्रधारस्नपनं, आराधनं,
चूर्णामिषेकः, अर्घ्यादिभिः पूजनं,
परिभार्जनं, भक्तैः मूर्ध्नि अवशिष्ट
चूर्णदानं, तस्य फलं, परमाच्चादि
निषेदनं, अवशिष्ट प्रभूतचूर्णस्य
भगवन्निषेदनं पूर्वं आचार्यैभ्यो दानं,
तेषामुपस्थानञ्च । ३७५
- ५० तीर्थयात्रा—अवसृष्टक्रमः । ४०३
- ५१ स्वयंभ्यक्तादिषु मुहूर्तातिक्रमेपि
दोषामावः । ४१३
- ५२ आचार्य शरीरगत जलविन्दुपात प्राय-
श्चित्तकर्म पुनः जलद्रोणीमन्त्रं
देवस्य । ४१४
- ५३ तत्काले स्नातानां फलम् । ४१५
- ५४ तीर्थवेरस्य अन्तः प्रवेशो गणिकाभिः
पूर्णकुम्भादिधारणं, मण्डलकरणादिकं,
उत्सवविधेयस्य अन्तः प्रवेशश्च । ४१६
- ५५ दशमदिने पुष्पयागार्थं भगवत्पार्थनं,
तन्मन्त्रः, देवस्य मण्डपानयनं, दर्भ
विष्टरे निवेशः, चक्राञ्च मण्डलकरणं,
कुम्भमण्डलविधेषु सविशेषार्चनं,
आचार्य सम्मानं, होमः, पितृसंविभागः,
यलिदानं, एकायन शाखादि आशयनं,
कुम्भमण्डलविसर्जनं, चिन्मयसेनार्चनं,
देवयात्रा, आचार्यस्य गेहप्रापणं,
अनुयागः, निशामुखे आहूतानां वेशान्तर-
वासिनां विसर्जनं, यागशालायां
चतुःस्थानार्चनं, अधमोत्तमस्नपनं,
कुम्भमण्डल कुण्डानां विसर्जनं, यात्रा
विधेयान्तः प्रवेशः, मूले विसर्जनं,
ध्वजाघरोहक्रमः, गरुड विसर्जनं
पक्षद्वयम् । आचार्याय ध्वजादिदानं,
अदाने दोषः, आचार्यादीनां दक्षिणादानं,
तत्प्रमाणं, तस्य प्रयोजनं, निगमनञ्च । ४२६
- ५६ आचार्यादीनां बहुलं प्रधानस्य कृत्यानि,
अथेपां यथायोग्यं, चतुःस्थानार्चनस्य
एकसाध्यत्वे मुहूर्तत्वञ्च । ४२८

- ५७ अधिकृतेषु एकस्य व्याख्यादि सम्मये
प्रायश्चित्तपूर्वकमन्त्रेण कर्तव्यत्वं । ४२९
- ५८ अन्यथाकरणे अन्त्रेण आदितः करणे,
अन्यथाकरणे दोषश्च । ४३४
- ५९ विषमवेदेन उत्सवे विकल्पाः । ४३६
- ६० आभासोत्सवक्रमः । ४३९
- ६१ उत्सवेषु केषुचिद्विषयमाभावः । ४४३
- ६२ एकाहागुत्सवेषु क्रमः, केपाश्चिद्विषयः,
क्रमश्च । ४४५
- ६३ दशाहादीनां नवाहानुसारित्वम् । ४४७
- ६४ स्वयंभ्यक्तविमानादौ केपाश्चिदुत्सवानां
निषेधः । ४४८
- ६५ त्रयोदशविधानामुत्सवानां स्थानानि । ४४९
- ६६ ग्रामादेः प्रतिलोमायधिष्ठितत्वे यद्वि-
रुत्सवनिषेधः, अन्तः कर्तव्यत्वं च । ४५६
- ६७ प्रवेशनिर्गयोः आलयस्य ग्रामस्य च
प्रधानद्वारेण कर्तव्यत्वं, उपद्वारादि-
भिर्निषेधः, अन्यथाकरणे प्रत्येकायः । ४५८
- ६८ चतुर्णामपि द्वाराणां प्रधानत्वे आलयाङ्ग
भूतग्रामादेर्द्वारस्थत्वे ग्रामावेक्षया
कर्तव्यत्वे विशेषः, पश्चान्तरे
मुख्यानुकल्पौ । ४५९
- ६९ सन्निकृष्टग्रामविषये । ४६१
- ७० ग्रामाधिकरणे रथ्यावृत्तिमात्रकरणे कर्तव्य
प्रकारः, रथ्यावृत्त्यकरणे ग्राममात्रकरणे
कर्तव्यक्रमश्च । ४६४
- ७१ उभयोत्करणे क्रमः । ४६८
- ७२ वाह्यावृत्तेरप्यकरणे क्रमः । ४६९
- ७३ प्रथमावरणस्याप्यकरणे क्रमः । ४७०
- ७४ राप्रक्षोभाद्विभिन्ने कर्तव्यम् । ४७२
- ७५ कुमुदादीनां गलिस्थानेषु पञ्चानु यलौ
विशेषः, दिङ्निमित्तम् । ४७४
- ७६ सतन्त्रे अङ्गभूते वा ग्रामादावपि कुमचन
उत्सवनिषेधः । ४७८
- ७७ देवतान्तरयात्रार्थं ग्रामादौ भगवत्प्राप्ता-
निषेधः । ४७९
- ७८ भगवत्प्राप्तार्थं ग्रामादौ देवतान्तरयात्रा-
निषेधः । ४८०

॥ अष्टादशाध्याय विषयाः ॥

- ७९ अङ्गालयस्य उत्सवादिकं, अङ्गिनः
ग्रामादेरन्यत्र निषेधः । ५९२
- ८० देवतान्तरोत्सव समयेपि भगवदुत्सव-
निषेधः । ५९३
- ८१ देवतान्तरोत्सवार्थतया फलमानां
भगवद्वात्तार्थे परिग्रहनिषेधः । ५९४
- ८२ एकस्मिन्नुत्सवे ग्रामद्वये यलियात्रयो-
निषेधः, करणे नेप्फल्यम् । ५९४
- ८३ ध्वजद्वयनिषेधः, तस्य भेदादि दोषे
कर्तव्यक्रमः, अन्यथाकरणे दोषः । ५९५
- ८४ पयमुत्सवकर्तुः, फलम् । ५९७
- ८५ अनुयातुः फलम् । ५९९
- ८६ छत्रचामरादिभिस्तोषयतां फलं निगमनञ्च । ५९०
- ८७ नैमित्तिकोत्सवे कर्तव्यम् । ५९२
- ८८ वसन्तोत्सवदमनोत्सवयोः कालः । ५९५
- ८९ दमनोत्सवप्रकारः ; तत्र महोपनिषदधीति-
मन्त्रैः पञ्चविंशतिकलशस्त्रपनः, पक्षान्तरं,
पुनः पक्षान्तरं, होमः, दमनकारोपः,
अनुकानां पवित्रारोहं तुच्यत्वम् । ”
- ९० तत्तन्मासि नक्षत्रोत्सवाः । ५९६
- ९१ तत्तन्मासि तिथ्युत्सवाः, उत्सवान्तरञ्च । ५९९
- ९२ अध्ययनोत्सवः, विभवेच्छानुसारेण
उत्सवदिन संख्यायां विकल्पाः । ६०५
- ९३ वैशाखोत्सवः । ६११
- ९४ फल्गुकोत्सवः । ६१२
- ९५ पुष्य स्त्रपनम् । ६१४
- ९६ उत्थानैकादशुत्सवः, तत्कामः, तदानीं
गातृणां श्रोतृणाञ्च फलम् । ६१४
- ९७ निगमनं, आचार्यस्य उष्णीषोत्तरीयवै-
शिष्ट्यमकञ्चुकत्वं, सकञ्चुकत्वे
निष्फलत्वं, साधकस्य सकञ्चुकत्वञ्च । ६१८
- ॥ सप्तदशाध्याय विषयाः पूर्णाः ॥
- १ प्रापणादि मानप्रश्नः । १
- २ नित्यादिपु मुख्यानुकल्पयोः प्रापणादीनां
उत्तमादि भेदेन नवविधत्वम् । २
- ३ मुख्यकल्पे उत्तमोत्तमादि मानानि, एक
मूर्तिविषये तद्विषय एव । ३
- ४ अनुकल्पे उत्तमोत्तमादि मानानि । ४
- ५ तद्विषय एव पक्षान्तरम् । ५
- ६ सङ्कट विषयः । ६
- ७ पृथक् पृथक् तल्लिका मानं । अस्य नित्यादि
समानत्वम् । ७
- ८ अनुकल्पे नवविधानामुत्तमोत्तमादीनां
महाद्विषयां प्रमाणानि । ८
- ९ तस्यैव पक्षान्तरम् । ९
- १० मुख्यकल्पे तेषां प्रमाणानि, तस्यैव
पक्षान्तरञ्च । १०
- ११ विभवेच्छानुसारेण तस्यैव सहस्र-
भारपर्यन्तत्वम् । ११
- १२ मुख्यानुकल्पयोः नवविधानि मात्रा-
मानानि । १२
- १३ द्विविधः आढकमानत्वे मुख्यकल्पे
तण्डुलमात्रायाः प्रस्थमात्रत्वं, अनुकल्पे
अर्धप्रस्थत्वम् । १३
- १४ द्विविधवृद्ध्या मात्रावृद्धिः । १४
- १५ निरूपणान्तरं, शालिमात्रमानानि । १५
- १६ योजमात्रमानानि । १६
- १७ अभावे प्रतिनिधयः । १७
- १८ तिलमात्रा मानानि । १८
- १९ कचिच्छालिमात्राया निषेधः, अन्यानुज्ञाः च १९
- २० अङ्गविधानां अर्धनादिकं मूलविय-
यिहितान्मन्यूनमेव । २०
- २१ अतिमङ्कट पक्षः । २१
- २२ गृहार्चनं विभवेच्छानुसारित्वम् । २२
- २३ मुख्यस्याज्यस्य नवधा मानानि । २३
- २४ अनुकल्पे तस्य तस्य मानानि । २४
- २५ मुद्रावधिषये आज्यमानादिः । २५
- २६ फलमूलादिमानानि मुख्यकल्पे । २६

श्लोकसङ्ख्या

२७	तस्यैव अनुकल्पे मानानि	४०
२८	मुद्रोपदेशस्य—	४१
२९	मुद्रान्ते मुद्रस्य उत्तममध्य अधमभेदेन—	४२
३०	नालिकेरस्य मानानि ।	४३
३१	लवणमरीच्यादीनां—	४४
३२	पायसोदने क्षीरमानानि । क्षीरामात्रे	४५
३३	नालिकेरक्षीरे उभयोर्मिधणम् ।	४६
३४	गुलाचे गुलमानानि ।	४७
३५	पायसात्र मुद्रात्रयोः मुद्रमानानि ।	४८
३६	एकस्य अपूपस्य कुटुचद्वयकल्पितत्वे मुख्यत्वे, तदर्धपादकल्पितत्वे मध्यमाधमत्वे ।	४९
३७	एकस्य अपूपस्य मुद्रगुलनारिकेलानां मानानि, घृतस्य पाकानुगुणत्वञ्च, लवणमरीच्यादीनां यथायोगत्वं च ।	५०
३८	अपूपानां संख्याभेदेन उत्तमोत्तमादि नव विधत्वम् ।	५३
३९	एकस्य ताम्बूलस्य संख्या, प्रासादे एकताम्बूलन्यूननिषेधः ।	५४
४०	उत्तमोत्तमादिषु क्रमुकीताम्बूलीदलानां मानानि ।	५५
४१	एकस्य ताम्बूलस्य लवङ्गाद्यङ्गानां मानम् ।	५८
४२	पूजायां मुख्यानुकल्पयोः चन्दनस्य मानानि ।	६१
४३	क्षपणे मुख्यकल्पे चन्दनस्य मानानि ।	६४
४४	तस्यैव अनुकल्पे—	६५
४५	तस्य द्वौमे मानं—	६६
४६	चाङ्गुलीकमानम् ।	६७
४७	कर्पूरस्य मानम् ।	६७
४८	हैमोदकस्य मुख्यानुकल्पयोः नवविध- मानानि ।	६८
४९	कृष्णाङ्गरागस्य नवधा मानानि मुख्यानुकल्पे ।	६९
५०	स्रगमद्वय कृष्णाङ्गरागतुल्यमानत्वं, तथैव कस्तूरिकायाः ।	७१
५१	क्षपनद्रव्याणां मुख्यानुकल्पयोः नवविध- मानानि ।	७२
५२	पनद्धानपूर्वं तत्तत्संस्कारः आराधनञ्च	७३
५३	तत्तत्संस्काराः ।	७४

५४	शालभेदेन आचार्यादीनां संख्याभेदः ।	७५
५५	मूलविष्मादि पूजने मुख्यमध्यानुकल्पेषु कल्पनक्रमः	८१
५६	मनुष्यनिमित्ते	८४
५७	श्रीरङ्गादौ परिचारक पाचकानां संख्या ।	९९
५८	सैद्धिद्वयार्थं मानुषेषु तेषां संख्याः ।	१००
५९	पचनीयतण्डुलभारानुगुण्येन तत्संख्या ।	१०२
६०	साधक पाचक परिचारकाणां नियमाः ।	१०९
६१	परिचारकाणां द्वैविध्यं, संख्याभेदः, कृत्य भेदश्च ।	१११
६२	सर्वेषामाचार्यवशवर्तित्वम् ।	११३
६३	वाहकगायकादीनां संख्या ।	११४
६४	मुख्यकल्यादिषु आचार्यादीनां संख्या, अधिकारिणश्च ।	११५
६५	सर्वेषां दीक्षितानामेव अधिकारित्वम् ।	११८
६६	सङ्घटे दीक्षितमिश्रितादीक्षितस्यापि अधिकारः ।	१२०
६७	विशेषेण प्रापणादिमानलक्षणं, दालि- मुद्रादीनां भेदः, साधनं मन्त्राः, निवेदन प्रकारः, कारिप्रदानञ्च पृच्छति ।	१२१
६८	त्रिविधहविषु नित्यहविर्लक्षण- कथनप्रतिज्ञा ।	१२४
६९	चिन्हादि भारान्तानां लक्षणानि ।	१२६
७०	तैमैयानि द्रव्याणि ।	१३०
७१	गुञ्जादि पलान्तानां लक्षणानि ।	१३१
७२	तैमैयानि द्रव्याणि ।	१३२
७३	शाल्यादयः प्राम्थ्याः सप्त हविषि प्राणाः ।	१३४
७४	वेण्वादयः घन्याः सप्त प्रभा हविषि ।	१३५
७५	घन्येषु शाल्याः श्रेष्ठ्यं, तदभावे अन्ये ।	१३६
७६	शाल्यः दशविधाः, तदयान्तरभेदस्य बहुत्वम् ।	१३७
७७	मुद्रानां सप्तविधत्वम् ।	१३८
७८	तिलानां पञ्चविधत्वम् ।	१४०
७९	दालिमुद्रादि भेदानां कर्मण्यानां अयात प्रकारः, मन्त्रादयश्च ।	१४१
८०	तण्डुलप्रहणयोरय गुहाः ।	१५०
८१	तण्डुलस्य दोषाः ।	१५१
८२	तण्डुलदोषाणां प्रत्येकं फलानि ।	१५२

८२	अवघात, गुहात् तण्डुलादीनां आनयन- प्रकारः ।	१५५	१०३ हरिद्रास साधनक्रमः	२०६
८३	आनीतानां महानसे निवेशने द्रव्यभेदेन- स्थानानि ।	१६०	१०४ मिथ्यास्य " "	२०७
८४	तण्डुलानां क्षालने संख्या, मन्त्राश्च ।	१६३	१०५ कामनानुरोधेन तत्तत्कर्मसु पायसादीनां पृथग्विनियोगः ।	२०८
८५	हविषो लक्षणम् ।	१६४	१०६ दध्नस्य विशेषः ।	२१०
८६	परमाश्रसाधनक्रमः, गौणकल्पे हविश्च ।	१६६	१०७ उपदंशसाधनक्रमः ।	२११
८७	तस्यैव कर्मविशेषे अतिदेशः ।	१६७	१०८ उपयोज्यशाकाः ।	२१२
८८	देवसम्मतस्य हविषोऽष्टविधत्वम् ।	१६८	१०९ सामान्यतस्तेषां दोषः ।	२१३
८९	सर्वस्यापि आज्यसंज्ञिकस्यैव निवेदनीयत्वम् ।	१६९	११० पुनरुपयोज्यशाकाः, देवां संस्कारक्रमश्च ।	२१५
९०	स्थालीशरावयोः उपादानद्रव्ये विकल्पः ।	१७०	१११ सूपलक्षणम् ।	२१६
९१	उत्तममध्यमाधमानां स्थालीनां लक्षणम् ।	१७१	११२ उपदंशानां भर्जनक्रमः ।	२१८
९२	शरायाणां लक्षणम् ।	१७५	११३ तिन्निणीसारयुक्तव्यञ्जन संस्कारक्रमः ।	२२२
९३	एवमेव अन्येषां समभ्यूह कल्पनम् ।	१८१	११४ शृङ्गिष्वर संस्कारः ।	२२४
९४	अम्बरीपजलद्रोण्यादि सम्पादनपूर्वकमेव पाकस्य कर्तव्यत्वम् ।	१८२	११५ कदल्यादिकलानां संस्काराभावः ।	२२५
९५	पाकानेरानयनस्य अपादानस्थानम् ।	१८४	११६ अपूपसाधनक्रमः ।	२२६
९६	चुल्यामग्निनिधानस्य, इन्धननिक्षेपस्य, व्यजनेन प्रज्वालनस्य, स्थालीप्रक्षाल- नस्य, घृतालेपनस्य, तण्डुलप्रक्षेपस्य, जलापूरणस्य, चुल्यामारोपणस्य, पिधानाच्छादनस्य, पाककाले उद्धाटस्य, निरीक्षणस्य, द्रव्यां आघर्तनस्य, पुनरपि आच्छादनस्य, गव्येन अभिघर्णस्य, आधारपृष्ठ- शोधनस्य, यद्भिः प्रक्षालनस्य, घस्त्र- णोद्धर्तनस्य, भस्मना ऊर्ध्वपुण्ड्र करणस्य च मन्त्राः, इन्धनलक्षणं, स्थालीशोधन द्रव्यस्य मानं ; पाकार्थं जलस्य मानं, हविरवरोपणस्थानञ्च शुद्धावधिपथे ।	१८५	११७ अपूपविशेषसाधनक्रमः ।	२२७
९७	अन्येषां साधनकथनप्रतिज्ञा ।	१९८	११८ पृथुक साधनक्रमः ।	२४०
९८	पायससाधनक्रमः ।	१९९	११९ सक्तु " "	२४२
९९	शुद्धाश्रसाधनक्रमः ।	२०२	१२० तिलपिण्ड ।	२४३
१००	शुद्धाश्रसाधनक्रमः ।	२०४	१२१ (पचडि) पा ' ड्य साधनक्रमः ।	२४४
१०१	व्यूहोदनसाधनक्रमः ।	२०५	१२२ रसाल " "	२४५
१०२	कसरास्र साधनक्रमः ।	"	१२३ पानकादि " "	२४६
			१२४ अनुक्रमन्त्राणां अश्वत्यतिरिक्तानां संस्कारे मन्त्रविकल्पाः ।	२४९
			१२५ महानसात् हविरादीनामानयनक्रमः ।	२५२
			१२६ आनीतानां स्थापने स्थानानि ।	२५६
			१२७ संस्कृतानां हविरादीनां स्थालीपु- विन्यासक्रमः ।	२६०
			१२८ पायसादीनां विन्यासक्रमः ।	२६२
			१२९ पानीय संस्कारानयनादिक्रमः ।	२६५
			१३० साङ्गस्य ताम्बूलस्य अङ्गद्रव्याणिः तत्पात्र- लक्षणञ्च ।	२६६
			१३१ पर्यं गन्धमाल्यादीनां स्थापनपूर्वकं तत्तदधिहृतैः आराधकद्वारा देवस्य विज्ञापनम् ।	२६८
			१३२ देवस्य हविरादि निवेदनक्रमः ।	२६९
			१३३ अष्टविधासादीनां निवेदने पौर्वापर्यक्रमः ।	२७५
			१३४ हस्तप्रक्षालनादिकम् ।	२७८

लोकसाधना

- १३५ तत्र कश्चिद्विशेषः । २७९
 १३६ हविषः मन्त्रक्रिया विहीनत्वादि
 एकविंशहोत्रदुष्टये जले त्यागः । २८३
 १३७ दुष्टस्य निवेदने दृष्टप्रत्यवायः प्रायश्चित्तञ्च । २९०
 १३८ आश्रयादि देवानां निवेदनम् । २९१
 १३९ वक्ष्यर्थहविः साधने मन्त्रः । २९५
 १४० मन्त्रेणां " २९६
 १४१ अग्निकाये हविस्साधन प्रकारः । " २९८
 १४२ भूतकूराख्यलिः । २९८
 १४३ वलिद्रव्यस्याभावे वलिदानक्रमौ । ३०१
 १४४ नित्ये हविरादिनिवेदन प्रकारस्य उक्तञ्चम् । ३०२
 १४५ द्वार बाहो प्रतिष्ठितस्यानुपादेयत्वं
 तत्र हेतुश्च । ३०३
 १४६ द्वारान्तरे निवेदितस्य पृथक् पात्र-
 गतस्य परमाप्तं पूर्यकं निवेदनक्रमः ;
 अस्यैव क्रमस्य नित्यनैमित्तिकयोरप्यनि-
 देशः । ३०९
 १४७ महाहविर्निवेदने प्रकारः, चापिकोत्स-
 वादिषु महाहविर्निवेदने यान्नामूतः
 प्राधान्यं, तत्र कर्तव्यञ्च । ३१६
 १४८ नियोत्सवे महाहविर्निवेदन निषेधः । ३२३
 १४९ गर्भगेहादिषु कस्यस्य महाहविषो लक्षणं
 प्राप्तादे वर्जनीयञ्च । ३२४
 १५० महाहविर्निवेदनस्य पूर्वाङ्गानि, महाहविषो
 मण्डपलक्षणं, तस्य वैदिकालक्षणं
 प्रमाणालङ्कारादिः, भोज्यासनस्थान
 लक्षणे, आनयन मार्गलक्षणक्रमाः
 प्रतिष्ठापनविधादि, निषिद्धातव्यः
 पुरतः प्रतिष्ठापने प्रकार विशेषः,
 शुल्लखण्डादि स्थापने प्रत्येकं मन्त्राः,
 पायसादादीनां देशाः ; तत्र पश्चान्तरे,
 मन्त्रेणाञ्च देशाः, विज्ञापनं, नन्मन्त्रः,
 नीराजनं, भगवदानयनं, अर्घ्यादि
 समर्पणं, विलोकन प्रोक्षणादि, हविरादिषु
 भावनीया गुणाः, विष्णुहस्त लक्षणं, तेन
 निवेदन प्रकारःसविशेषः ; तदुत्तरकृत्यानि,
 गुरुपूर्वाणां निवेदित दानक्रमः, महाहविषः

चतुर्धा चिमज्जनं, चिमकानां यिनियोगः ;
 भस्मेन नियुक्ताय भाराधकाय द्वातव्यानि,
 गुरुपूर्वभ्यो दानस्य हेतुः, अयन्तेभ्यः
 दाननिषेधः, विध्यस्तेननिवेदितस्य
 यिनियोगे पक्षद्वयं, ततो भगवतः पर्यक्तं
 निषेधः, माव्यादीनां अपनयनं, तेषां
 यिनियोगः, पर्यदासनोपचाराः,
 महाहविर्निवेदनाङ्गहोमः, पूर्णाहुतिः,
 होमकर्मसमर्पणं, पितृसंविभागः,
 विज्ञापनं, भगवतः अन्तः प्रवेशनं,
 अर्घ्यादि समर्पणं, मूलमूर्ती नियोजनं,
 विज्ञापनं, तन्मन्त्रः, कुसुमाञ्जलि-
 प्रक्षेपञ्च । ३२७

- १५१ महाहविर्निवेदनस्य मुख्यानुपकारादिषु
 विशेषः । ४२७
 १५२ नित्याराधने महाहविर्निवेदननिषेधः । ४३२
 १५३ महाहविर्निवेदनक्षणयोः मुख्य कल्पे
 अविनाभावः ४३३
 १५४ धनुकल्पः । ४३४
 १५५ समाप्य मूलविन्द्रे तु तेष्वस्तत्र नियोजये-
 दित्यस्यापवादः, अस्यान्यथातिदेशश्च । ४३४
 १५६ मूलविम्बविषये महाहविर्निवेदनस्य
 चतुर्थावरणादी निषेधः । ४३७
 १५७ उत्सव विम्बविषये यथोचितदेशः । ४३८
 १५८ महाहविर्निवेदयितुः फलानि । ४३९
 १५९ अभिषिक्तानां राज्ञां एतत्कर्तव्यत्वं, फलञ्च । ४४०

॥ अष्टादशाध्याय विषयाः पूर्णाः ॥

॥ श्रीः ॥

॥ एकोनविंशाध्याय विषयाः ॥

१. समयाचार्यैकस्य प्रायश्चित्तप्रश्नः ।	१.
२. उत्तरदान प्रतिज्ञा ।	२.
३. भस्मानेन पूजने प्रायश्चित्तम् ।	३.
४. जीर्णपशुपितृवाधाधना पूजने प्रायश्चित्तम् ।	४.
५. ध्यानाचमनपवित्रादिनेन पूजने प्रायश्चित्तम् ।	५.
६. केशास्थिर्येष्ट तिरामृनादिस्यर्चना पूजने च प्रायश्चित्तम् ।	६.

श्लोकप्रवृत्त्या

- ७ उदक्यासूतिकापेय चण्डालागुणहतेन
भगवद्विभ्यस्पर्शं प्रायश्चित्तम् । ६
- ८ उदक्या सूतिकादिस्पृष्टस्य कौतुकस्पर्शं
प्रायश्चित्तम् । ८
- ९ आशौचवृत्ता विभ्यस्पर्शं पूजने च
प्रायश्चित्तम् । ९
- १० महापातक विष्णुपूजापेयपादिभिः स्पृष्टेन
पूजने— १०
- ११ निप्रीवरुधिरस्वेदयुक्तेन विभ्यस्पर्शं— १२
- १२ दिवागामिना अस्नातेन विभ्यस्पर्शं— १३
- १३ परस्त्रीसक्तं चीर्णदुधरितेन स्पर्शं पूजने च— १४
- १४ कृम्यादिदुष्टैः पर्युषितैः अस्पृश्य प्राणिस्पर्शं— १५
- १५ चण्डालादिस्पृष्टैः परिमृष्टानैः पत्रफलादिभिः
पूजने प्रायश्चित्तम् । १५
- १६ चण्डालादि दुष्टवस्त्रादिभिः पूजने— २०
- १७ चण्डालादिस्पृष्ट पानभक्ष्यादिनिवेदने— २१
- १८ विडुवराह खगालकाकहयेन खरादि
स्पृष्टाद्य निवेदने— २४
- १९ परस्त्रीगमनसक्तं भक्ष्याभक्ष्यादिवेकिना
यथेष्टाचारनिरतेन अर्घ्येण्येन वा
पत्रस्य स्पृष्टस्य दृष्टस्य पूयाखुगादि-
दुष्टस्य वा हविषः अमत्या दाने
प्रायश्चित्तम् । २५
- २० शवादिदुष्टावनिवेदने— २७
- २१ केनापि कारणेन त्यक्तस्य अन्नादेः
पर्युषिताग्रस्य वा निवेदने प्रायश्चित्तम् । २८
- २२ त्याज्यानां त्यागे स्थलानि । ३०
- २३ पत्रपुष्पादिषु मक्षिकादिभिः दुष्टत्वेन
दृष्टेषु कर्तव्यम् । ३१
- २४ महाहविषः गदानसादृत्यत्र साधितत्वादि-
सत्त्वदोषवत्त्वं कर्तव्याकर्तव्ये । ३२
- २५ तत्संय विडालादिस्पर्शं अवेद्यत्वं, दाने
प्रायश्चित्तम् । ३७
- २६ भोग, मन्त्र, क्रिया, ध्यान, द्वारावरणादि
विष्य पीडाधिकारिकालादीनां विपर्यये— ३९

- २७ समित्, परिधि, र्धमं कूर्चं, हविराज्य-
स्थाल्यादिपाल, अग्नि, स्थण्डिल कुण्ड,
स्तुक् स्तुव, प्रणीतानामभावे लक्षणो-
द्धितत्वे वा प्रायश्चित्तम् । ४१
- २८ होमद्रव्यालाम्बे प्रतिनिधयः । ४३
- २९ तिलाज्ययोरारवक्ष्यकत्वं ; तयोरभावे
होमस्य निरर्थकत्वेन प्रायश्चित्तम् । ४५
- ३० वल्लेनुगतत्वे प्रायश्चित्तम् । ४६
- ३१ तस्य अस्पृश्यस्पर्शं केशास्थिनखरादि-
स्पर्शं च— ४७
- ३२ उदक्या सूतिकादि सान्निध्ये— ४८
- ३३ तत्स्पर्शं तस्य प्रायश्चित्तम् । ४९
- ३४ अलमिद्वामौ होमे— ५०
- ३५ नैमित्तिकादि होमानां कुण्डसत्त्वे अन्यत्र
निषेधः, प्रायश्चित्तम् । ५०
- ३६ परिवाराणामहोरात्रमनर्चने प्रायश्चित्तम् । ५१
- ३७ बलिबस्तूनां पतनादौ— ५३
- ३८ दुष्ट वस्तुना बलिदाने— ५४
- ३९ नित्योत्सव विभ्यस्य यानात्पतने अक्षतत्वे— ५५
- ४० तस्य क्षते कर्तव्यानि । ५७
- ४१ तद्यानस्य अर्शोचिवहने । ५८
- ४२ साक्षाच्छिरसा तद्गोदुः अस्पृश्यस्पर्शं— ६१
- ४३ बलिदानकाले मन्त्रक्रियादिलोपे— ६२
- ४४ भगवद्भक्तस्य योगयज्ञेभ्यः अदाने— ६३
- ४५ हुतशेषस्य अयोगयाय दाने— ६४
- ४६ सात्यतेर्निवेदितस्य पावनत्वम् । ७१
- ४७ भगवत्पसादप्राशनेन महापातकानामपि
पापनाशोक्त्या किंपुनर्यथायेन अन्येषा-
मपि पापघ्नत्वम् । ६६
- ४८ भगवत्पसाददाने अधिकारिभेदेन उत्तम-
मध्यमादुक्तत्वाः । ६८
- ४९ विष्यक्सेन निवेदितस्य मन्त्रिभिः
भोक्तव्यत्वनिषेधः । तस्य त्यागस्थलानि,
त्यागे कारणं, भोक्तुः किल्विपशान्तये
प्रायश्चित्तम् । ७०
- ५० सङ्कल्पितस्य यागाङ्गहोमस्य अकरणे— ७२
- ५१ एकदिनाद्वत्सरान्तं होमलोपे— ७३
- ५२ औपचारिकस्य सांस्पृशिकस्य हृदयङ्गमस्य— ७५
- वा लोपे प्रत्येकं प्रायश्चित्तानि । ७५

स्नोक्तश्रुत्या

५४	एकदिनादि पश्चान्तं पूजालोपे ।	७७	८२	स्नपनद्रव्यकलशादीनां न्यूनातिरेके ।	११७
५५	एकमासादि वत्सरान्तं पूजालोपे ।	७८	८३	स्नपनस्य अधिकारिभेदेन कालभेदाः ।	११९
५६	तस्यैव प्रकारान्तरेण प्रायश्चित्तम् ।	८१	८४	उपरागसंक्रान्तिषु स्नपनस्य कालः ।	
५७	यलिदानहानौ प्रायश्चित्तम् ।	८२		पुण्यकालाद्यधिः । तदतिक्रान्तौ	
५८	स्नपनप्रायश्चित्तं कथनं प्रतिज्ञा ।	८३		प्रायश्चित्तञ्च ।	१२१
५९	गृहार्चायाः स्नपने विशेषाः ।	८४	८५	कर्मायांङ्कुराणां रक्तवादि दोषेः अस्पृश्य	
६०	प्रासादसङ्कोचे गृहचरे कर्माचायाः स्थानम्	८५		स्पर्शश्च	१२४
६१	तद्गृहस्थे स्नपनस्थाने ।	८६	८६	कृताङ्कुरार्पणे रक्षायन्धनरहिते कर्मणि	
६२	मूलवेरादीनां स्नपनाक्षमत्वे स्नपने	८७		असमाप्ते वैशेषिकान्तरप्राप्तौ तदर्थाङ्कु-	
	पक्षद्वयम् ।	८८	८७	रार्पणविधिः ।	१२७
६३	गृहचरे नित्यस्नपने स्नपन विम्वस्य गृहि-	८९	८८	स्नपनाथं प्रतिपत्ते यद्धै नैमित्तिकान्तर	
	निष्क्रमणनिषेधः निष्क्रमणे प्रायश्चित्तम्	९०		प्राप्तौ कर्तव्यक्रमः ।	१२९
६४	एकचरे गृहद्रुपे सौकर्यपक्षः ।	९१	८९	वैशेषिकान्तराभावे क्रमः ।	१३१
६५	गृहिः स्नपने विशेषः ।	९२	९०	वैशेषिकान्तर प्राप्तौ पूर्वोक्तक्रमानिक्रमे	
६६	स्नपने अङ्कुर प्रतिसराभावे ।	९३		प्रायश्चित्तम् ।	१३१
६७	स्नपनार्थं अङ्कुर प्रतिसरे कृत्वा स्नपना-	९४	९०	वैशेषिकस्नपनातिक्रमे प्रायश्चित्तम् ।	१३३
	करणे प्रायश्चित्तम् ।	९५	९१	स्थापितस्य कलशस्य मृषिकादिस्पर्शादौ	
६८	स्नपनस्य अङ्कुरयाग प्रतिसरहीनत्वे	९६		प्रायश्चित्तम् ।	"
	निष्फलत्वं तत्र कर्तव्यक्रमश्च ।	९७	९२	द्रोपदशने प्रायश्चित्तानुक्तौ प्रायश्चित्तक्रमः	१३५
६९	सङ्क्रान्तिपतस्याकरणे अनासादितैः द्रव्यहीनैश्च	९८	९३	महोत्सव प्रायश्चित्तकथनं प्रतिज्ञा ।	१३६
	कलशैः स्नपने च हेतुपण्यम् ।	९९	९४	गृहे महोत्सवनिषेधः ।	"
७०	अधियासितानां कुम्भानां पर्युषितस्या-	१००	१००	स्वतन्त्र परतन्त्र भेदेन दिव्याद्यालयाणां	
	भावः हेतुश्च ।	१०१		हैविध्यं स्वनन्वालयलक्षणं परनन्वालय-	
७१	कलशानां न्यूनसंख्या प्रायश्चित्तम् ।	१०२	१०१	लक्षणं तयोः तयोर्दशविधं महोत्सव-	
७२	कलशस्य जलशून्यत्वे ।	१०३		विधिश्च ।	१३७
७३	कलशानामस्पृश्यादिस्पर्शे ।	१०४	१०२	सङ्क्रान्त्यपूर्वं प्रतिवत्सरं क्रियमाणस्य	
७४	द्रुपकलशैः स्नपने ।	१०५		उत्सवस्य न्यूनताया निषेधः ।	१३९
७५	तत्र क्रमराहित्ये पूजारहित्ये च ।	१०६	१०३	न्यूनताया अशुद्धिपूर्वकत्वे कर्तव्यक्रमः ।	१४०
७६	महिषाजादि सम्भूतैः दधिक्षीरप्लुतादिभिः	१०७	१०४	ध्वजादीनां प्रमाणादिराहित्ये ।	१४१
	स्नपने प्रायश्चित्तम् ।	१०८	१०५	ध्वजस्य छेदादिदोषे क्रमः ।	१४३
७७	स्नपने पुण्याह मङ्गलगीतवादित्रादिहीने ।	१०९	१०६	ध्वजरक्षार्थं सम्भे दीक्षितानामारोहणेपि	
७८	स्नपनकाले विम्वस्य पतने चलते वा ।	११०		दोषाभावः ।	१४६
७९	प्रमादिभङ्गे सद्यः सन्धानायोगस्य	१११	१०७	फेणदण्डादिषु सुजीनेषु कर्तव्यक्रमः ।	१४७
	कर्तव्यक्रमः ।	११२	१०८	वर्णहानौ दोषाभावः ।	१४८
८०	सद्यः सन्धानायोगस्य क्रमः ।	११३	१०९	यत्तद्ध्वजस्य सत्प्रभस्य चिच्छेदेन पतने	
८१	पर्व विधाद्वयस्य उत्सवादिविम्वेषु	११४		कर्तव्यक्रमः ।	१४९
	अतिदेशः ।	११५	१०६	तत्र दण्डप्रत्यवायः ।	१५२
		११६	१०७	ध्वजमात्रस्य पतने प्रायश्चित्तम् ।	१५३
			१०८	तस्यैव पतनधरोन छिन्नत्वं ।	१५४

श्लोकसंख्या

- १०७ गदङ्कुम्भे दुष्टे कर्तव्यक्रमः । १५६
 १०८ ध्वजारोहणे अनुक्तप्रायश्चित्तानां दोषाणां प्रायश्चित्तम् । १५८
 १०९ मेरीताङ्गनकर्मणि प्रोक्तानां अङ्गकर्मणां हानौ प्रायश्चित्तम् ।
 ११० उत्सवे अङ्कुरार्पणहीने प्रायश्चित्तम् । १६४
 १११ अङ्कुरार्पण प्रतिस्वरयन्त्रहानौ प्राय— १६५
 ११२ प्रथमादिविधसेषु अधिवासाद्यङ्गहानौ । १६७
 ११३ सविभ्यस्य यानस्य पतने, यानस्य भेदे । १७१
 ११४ यानादेः विवस्य पतने सद्यः सन्प्रेयन्वे क्रमः । १७३
 ११५ सन्धानस्य दीर्घकालसाध्यत्वे कर्तव्यम् । १७५
 ११६ शून्येषु पत्तनादिषु बलिदाननिषेधः, दाने निष्फलत्वञ्च । १७६
 ११७ पत्तनादिषु समाहितेषु कर्तव्यक्रमः । १७७
 ११८ ग्रामादेः अग्निदाहादिसम्भवे । १७८
 ११९ पथेतामे स्थपितस्य तत्रैव बलिदानं पूर्वोक्तस्यविधिः । १७९
 १२० तस्य तदासन्नाग्रहारादौ उत्सवकरणे बलिदाननिषेधः । १८०
 १२१ ग्रामादेरभावे आहूतानां कुमुदादीनां बलिदानस्थानम् । १८१
 १२२ यज्ञप्रतिसरस्य आचार्यस्य सूतक विशेष- व्याधिमरणादेः सम्भवे प्रायश्चित्तम् । १८३
 १२३ उत्सवस्य रिपुचोरादिभिर्विधे । १८५
 १२४ तीर्थयात्राविधौ प्रायश्चित्तम् । १८७
 १२५ प्रतिरात्रं विहितं बलिद्रव्यव्यासे बलिदेव- व्यास्यासे च । १८८
 १२६ ध्वजाङ्कुरानर्पणे प्रायश्चित्तम् । १९०
 १२७ कुमुदादीनां स्थानचतुष्टयम् । १९१
 १२८ धातुधालयविषये आचरणादिषु बलि- निषेधः, तद्वहाराग्र एव बलिदानं, अन्यथा बलिदाने प्रायश्चित्तम् । १९२
 १२९ उत्सवे विभ्यस्य लघोतादिरुद्धं प्रा— १९४
 १३० प्रपादीनामग्निदाहे, वीपानां निषाणे च । १९५
 १३१ यज्ञभूषणादीनामग्निदाहे । १९६

- १३२ प्रागुक्तानां यज्ञभूषणादिवीपान्तानां भूमी पतने प्रायश्चित्तम् । १९८
 १३३ द्विवाराभ्युत्सवयोः परमायधिकालः, तदतिक्रमे प्रायश्चित्तम् । २००
 १३४ स्वयंभ्यक्तदिव्ययोः तीर्थयात्राकाले मुख्य- नुकल्पौ, तदतिक्रमे प्रायश्चित्तञ्च । २०१
 १३५ तीर्थनक्षत्रस्य दिनद्वयसम्यन्वे पुरुहूत- क्षणान्वितस्य ग्राह्यत्वम् । २०२
 १३६ उत्सवे आचार्यस्य देवसभिधौ असृ- द्यस्पृष्टि दोषाभावः । २०३
 १३७ उत्सवे होमविधुरे प्रायश्चित्तम् । २०४
 १३८ उत्सवे सर्वभक्तैः स्मरणन्धादिभिः देवस्य तोषणीयत्वम् । २०५
 १३९ देशिकादिभिः देवाराधने स्थित्यासन- योरपि दोषाभावः । २०७
 १४० उत्सवमध्ये विभ्यस्य चोरादिभिर्नाशे कर्तव्यक्रमः । २०८
 १४१ पुष्पयागस्य अधिकारिभेदेन कालभेदः । २१०
 १४२ पयुषितादि पुष्पैस्तदर्चने प्रायश्चित्तम् । २११
 १४३ पुष्पयागाकरणे प्रायश्चित्तम् । २१२
 १४४ तत्र देशिकानां पण्णां कार्यविभागः । २१३
 १४५ पुष्पयागे जलोत्थितानां पुष्पाणां दिनत्रय- पर्यन्तं नियोज्यत्वम् । २१४
 १४६ तस्य अन्यज्ञानिदेशः, विज्ञेयान्तरञ्च । २१५
 १४७ उत्सवान्तस्नानाभावे प्रायश्चित्तम् । २१७
 १४८ ध्वजाधरोहणस्थ कालः, क्रमश्च । २१८
 १४९ ध्वजाधरोहणात्पूर्वं ध्वजनाशे कर्तव्यक्रमः । २१९
 १५० उत्सवाङ्गानां केनचित्कारणेन लोपे " २०
 १५१ उत्सवे यस्मिन् ऊनाधिक्ययोः दोषक्रमः प्रायश्चित्तञ्च । २२३
 १५२ उत्सवमध्ये प्रातस्य वैशेषिकस्य कर्तव्यत्वे तदकरणे प्रायश्चित्तं च । २२५
 १५३ पवित्रारोहण प्रायश्चित्तकथनं प्रतिज्ञा । २२७
 १५४ कुण्डमण्डलविभ्यानां पवित्रेषु प्रमाणरहितेषु प्रायश्चित्तम् ।
 १५५ पूरकाणां पत्रपुष्पफलादीनां पूजाकालाति- क्रमे प्रायश्चित्तम् । २२८
 १५६ उक्तस्य अन्यज्ञानिदेशः । २३०

श्लोकसङ्ख्या

- १५७ केशादिद्रुपिते पवित्रे भगवतः समर्पिते प्रा- २३०
 १५८ अस्पृश्यस्पर्श पवित्रे अमत्या समर्पिते । २३४
 १५९ स्थापितस्य कुम्भस्य अस्पृश्यस्पर्शने । २३५
 १६० स्थापितकुम्भस्य भेदे प्रायश्चित्तम् । २३६
 १६१ विष्यस्य पतनादिषु प्रायश्चित्तम् । ॥
 १६२ क्रमं विना पवित्रैः पूजने । २३७
 १६३ मर्त्यप्रतिष्ठिते कालातिक्रमे । २३८
 १६४ बहुद्वेरेषु दिव्यादि स्थानेषु मुख्यकल्पे
 पवित्रारोहणे आचार्यबहुत्वं, तेषां
 कृत्यञ्च । २३९
 १६५ तल्लेख अनुकूलः । २४४
 १६६ एकहादि नयाहान्तोत्सवेष्वपि तीर्थे-
 यात्रायाः कर्तव्यत्वं, तस्याः कालाञ्च । २४५
 १६७ तदकरणे प्रायश्चित्तम् । २४८
 १६८ तीर्थयात्रादिनरात्रौ घिसर्जितानां पवि-
 त्राणां गुरवे दानं ; अन्यथाकरणे प्रा- २४९
 १६९ चातुर्मास्यव्रतस्य फलमकालाकरणे
 अनन्तरकाले कर्तव्यत्वम् । २५२
 १७० प्रारब्धस्य तद्व्रतस्य चिच्छेदे कालान्तरे
 कार्यत्वं, प्रायश्चित्तञ्च । २५५
 १७१ चातुर्मास्यादौ भगवतः शयनम् । २५६
 १७२ तदकरणे व्यत्यये च प्रायश्चित्तम् । २५७
 १७३ नृसिंहादीनां शयनोत्सवनिषेधः । २५८
 १७४ कामनायां सौम्यकौतुके कर्तव्यत्वम् । २६०
 १७५ उत्थानोत्सवः, अवबृथस्नानञ्च । २६१
 १७६ तत्रानुकल्पः । २६५
 १७७ मलमासलक्षणं, तत्र प्राथमिकोत्सवारम्भा-
 वसानयोः निषेधः । २६५
 १७८ प्रारब्धस्य मध्ये मलमाससम्भवे
 दोषाभावः । २६७
 १७९ अधिमासे गुरुशुक्रास्ते च प्राथमिको-
 त्सवाराम्भ निषेधः । २६८
 १८० चातुर्मास्य व्रते कवेव्याकर्तव्यानि,
 निमित्तभेदेन केयाञ्चित् प्रतिप्रसवः
 प्रताकरणे प्रायश्चित्तम् । २६९

- १८१ प्रतिष्ठायां—वासुदेवप्रतिष्ठाया मुख्यत्वं,
 एकान्तद्विजप्रतिष्ठाया मध्यमत्वं,
 अन्य प्रतिष्ठाया अधमत्वञ्च । २७०
 १८२ प्रतिष्ठायां प्रायश्चित्तकथन प्रतिष्ठा । २८१
 १८३ क्षमाशिलादिप्रतिग्रहे द्रव्यमन्त्रादि
 परिच्युतौ प्रायश्चित्तम् । ॥
 १८४ वास्तुदेशपरिग्रह शिलासंग्रहाद्यङ्गदानी
 तेषां कालान्तरे देशान्तरे च कर्तव्यत्वम् । २८३
 १८५ अर्चाया अवयवपूर्णां प्रतिष्ठाविलम्ब
 निषेधः । २८५
 १८६ चिन्त्रे दृष्टप्रत्ययायः । २८७
 १८७ कतिपयदिनात्परे तस्या आसुरत्वं, तस्य
 प्रायश्चित्तं, तदकरणं त्यागञ्च । २८८
 १८८ विद्यादीनां प्रमाणादिराहित्यं प्रायश्चिराम् । २८९
 १८९ जलाधिवासदि प्रतिष्ठाज्ञानां अयथाकरणे २९१
 १९० ब्राह्मदैविक व्यतिरिक्तस्थाने विष्यस्य-
 स्थापने कर्तव्यक्रमः । २९३
 १९१ विष्यस्य मुहूर्तन स्थापितत्वे । २९५
 १९२ स्थापनाधिकृतस्य मुख्यदेशिकस्य
 व्याख्यादौ प्रतिनिधयः, प्रायश्चित्तञ्च । २९६
 १९३ प्रतिष्ठार्थ आचार्यवरणम् । २९९
 १९४ आचार्यस्य गुणनिरूपणम् । ३०१
 १९५ अनन्यानां प्रतिष्ठाधिकारित्वम् । ३०३
 १९६ अनन्यलक्षणम् । ३०४
 १९७ गौणाधिकारिलक्षणम् । ३१४
 १९८ गौणमुत्थाधिकारिभिः प्रतिष्ठापने कर्तुः
 फलम् । ३१८
 १९९ उभयव्यतिरिक्तानां प्रतिष्ठायामधिकारा
 भावः । ३१९
 २०० व्यामिध्याजिनां लक्षणम् । ३२०
 २०१ तैः प्रतिष्ठापने प्रत्ययायः । ३२२
 २०२ तस्य अपवादः । ३२३
 २०३ मन्त्रभक्तेः सर्वदोषनिवारकत्वम् । ३२४
 २०४ भक्तिमतोपि दीक्षायाः कार्यत्वम् । ३२९
 २०५ अनधिकारिणः दीक्षापूर्वं मन्त्रदानेन
 प्रतिष्ठायां नियोजने नियोकः दृष्टादृष्ट
 प्रत्ययापरम्परादिप्रपञ्चनम् । ३३०

श्लोकसङ्ख्या

- २०६ आचार्यस्य साहचर्यत्वे दोषाः । ३३५
- २०७ अन्यदर्शनस्थस्य शिष्यस्य अननुग्राह्यत्वं । ३३६
- अन्यदर्शनस्थस्य आचार्यस्य
अनुपास्यत्वञ्च । ३३८
- २०८ वैष्णवानामेव प्रतिष्ठायां कर्तव्यं,
कारयितृत्वञ्च । ३४०
- २०९ एतादृशस्य प्रतिष्ठाकर्मणः भुक्तिमुक्ति-
फलप्रद्वत्त्वम् । ३४१
- २१० प्रतिष्ठाया निष्कामेन कर्तव्यता सार्धवादा ३४३
- २११ आकस्मिकदोषप्राप्तौ प्रायश्चित्तम् । ३४६
- २१२ प्रतिष्ठाविषये कतिपयांशस्य प्रागुक्तत्वं,
विशेषकथनप्रतिष्ठा च । ३४९
- २१३ दिव्यादिविभ्यानां चोरादिभिर्नाशे
सद्यः सम्पाद्य कालनिरपेक्षे स्थापनम् ३५०
- २१४ नष्टोदारे कालनिरपेक्षता । ३५१
- २१५ प्रथमयालालये जीर्णोदारे च प्रायश्चित्त-
कथनप्रतिष्ठा । ३५२
- २१६ यालालये प्राथितकालातिक्रमे पुनः
प्रार्थनञ्च । ३५३
- २१७ पयमकरणे आदशवर्गातिक्रमे पुनः प्रतिष्ठा ३५४
- २१८ यालयस्य चोरादिभिर्नाशे
प्रायश्चित्तक्रमः । ३५६
- २१९ तस्य स्वस्थानाचलने प्रायश्चित्तम् । ३५७
- २२० यालगृहे नित्यनैमित्तिकादीनामनुष्ठेयत्वम् ३५८
- २२१ विधे चोरेनैव पुनस्तस्य तत्तद्द्रव्येण
द्रव्यान्तरेण वा कर्तव्यत्वम् । ३६०
- २२२ चोरापहतस्य विष्यस्य पुनः प्राप्तौ क्रमः ३६१
- २२३ चोरस्य द्वित्रित्वे क्रमः । ३६२
- २२४ तत्स्पृष्टस्य चिरोपितत्वे । ३६३
- २२५ गर्भस्पृष्टस्य श्वसृगालादिभिः प्रविष्टत्वे
प्रायश्चित्तम् । ३६४
- २२६ अङ्गणस्य तैरधिष्ठितत्वे । "
- २२७ तैः विष्यस्य स्पर्शः । ३६५
- २२८ कैश्चित्पक्षिभिः भायतनस्पर्शे दोषः । "
- २२९ काककुस्तुटादिभिः विष्यस्पर्शः । ३६६
- २३० लघोतादिभिः तत्स्पर्शः । ३६७
- २३१ मक्षिकापिपीलिकादिभिः विष्यस्पर्शेऽपि
दोषाभावः । ३६८
- २३२ रेतोऽधिरादिभिः तत्स्पर्शे प्रायश्चित्तम् ३६९
- २३३ तैरेव अङ्गणस्पर्शः । ३७०
- २३४ वैद्य्यादिभिः विष्यस्पर्शः । ३७१
- २३५ अनुलोमप्रतिलोमैः विष्यस्पर्शः । ३७३
- २३६ वैखानसैः तत्स्पर्शः । "
- २३७ तैः तन्मागेणाराधिते । ३७४
- २३८ प्रतिमा , पीठ , प्रासाद , गर्भगृहाणां
चतुर्णामपि देवविग्रहत्वम् । ३७५
- २३९ तत्कथनस्य प्रयोजनम् । "
- २४० वेदिका-चक्र-पङ्कज-चक्राञ्जमण्डलेषु
समावेशः , शान्तेः , प्रतिपत्तेश्च तुल्यतया
कार्यत्वम् । ३७६
- २४१ प्राङ्गणादौ शिवाद्यधिष्ठानेषु दोषाभावः । ३७८
- २४२ यजनस्थाने तत्त्ववेशे प्रायश्चित्तम् । "
- २४३ मण्डपादिषु अधिकृतानां गुर्वादीनां
शयनासनादिषु दोषाभावः । ३८०
- २४४ अन्येषां शयनादिषु प्रायश्चित्तम् । ३८१
- २४५ गर्भगृहे विडालाद्यधिष्ठिते प्राय— ३८२
- २४६ विमाने विष्ये वा मधुकोशसम्भवे प्रा— ३८५
- २४७ मण्डपादौ ब्रह्मदण्डादि समुद्भवे , दुष्टस्य ,
पक्षित्सङ्घ समाकुलत्वे च प्रायश्चित्तम् ३८६
- २४८ विमानस्य तादृशत्वे । "
- २४९ विष्यस्य तथात्वे । ३८९
- २५० अर्चायां रक्तस्त्री समुत्पत्तौ । ३९०
- २५१ विमाने तदुत्पत्तौ । ३९१
- २५२ मण्डपादिषु तदुत्पत्तौ । "
- २५३ प्राङ्गणादिषु तद्दर्शने । ३९२
- २५४ ततोपि बहिर्धत्तु । ३९३
- २५५ आलये मध्यमावर्णादन्तः मधुनकरणे
प्रायश्चित्तम् । "
- २५६ तत्रैव तद्बहिर्धत्तु । ३९४
- २५७ देयालये छयादि दोषे । ३९६
- २५८ विष्यस्य ब्राह्मणशवस्पर्शे प्रायश्चित्तम् । ३९७
- २५९ क्षत्रविद्ध शवशवस्पर्शः । ३९९
- २६० तस्य अनुलोमशवस्पर्शः । ४००

श्लोकावल्या २८५. भगवद्विभ्यस्तन्धानस्य विशेषतः

२६१ चण्डालः पतितः उदस्याः स्तुतिकाशव-
स्पशं तस्य प्रायश्चित्तम् । ४०१

२६२ विमानस्य ब्राह्मण क्षत्रियवैद्य शूद्र-
अनुलोमादिशवस्पशं क्रमेण
प्रायश्चित्तानि । ४०४

२६३ प्रथमावरणादिषु प्रागुक्तदोषसम्भवे । ४०६

२६४ अन्यजातिशयस्पृष्टावपि तस्यातिदेशः । ४०७

२६५ विमानाद्वह्निः मण्डपादिषु ब्राह्मणादिमरणे-
प्रायश्चित्तम् । ४०९

२६६ भालये पश्वादिमरणे । ४११

२६७ मृगिकसर्पादिस्मृतौ । ४१२

२६८ मरणविषये सर्वत्र प्राक्कृतं साधारणं
प्रायश्चित्तम् । "

२६९ शैलमयेषु देशेषु कर्तव्यशुद्धिप्रकारः । ४१३

२७० पूजागृहाद्वह्निः मरणे गृहाचार्यां
दोषाभावः क्रमश्च । ४१४

२७१ तस्मापि सन्निकर्षं प्रायश्चित्तम् । ४१५

२७२ चण्डालादि स्पृष्टस्य दिव्यादि भगवद्विभ्यस्य
प्रायश्चित्तम् । ४१७

२७३ तेषामेव तत्सन्निकर्षं प्रायश्चित्तम् । ४१८

२७४ सर्वत्र मरणादिषु भूमेरधः शुद्धिकरणस्य
वशावित्त्वम् । ४२६

२७५ वर्षापूर्वमेव एवं शुद्धिकरणे प्रायश्चित्त-
गौरवम् । ४२७

२७६ शान्तिहोमे तस्य अनुकल्पत्वम् । ४३१

२७७ तस्मिन्नेव मुख्यकल्पः । ४३२

२७८ कुण्डशक्यस्य प्रतिनियतमन्त्राः, जपः,
दानानि च ४४४

२७९ दोषाणां प्राचुर्याच्छान्ति क्रियाया
निर्विक्रमशक्यत्वे कर्तव्यानि । ४४५

२८० महोत्पात परिगणनम् । ४५०

२८१ पथमादीनां प्रायश्चित्तानि । ४५२

२८२ प्रासादादीनामग्निदाहे प्रायश्चित्तम् । ४५३

२८३ अन्यादग्निः प्रासादस्य एकदेशभङ्गे
प्रायश्चित्तम् । ४५५

२८४ विमानस्य सर्वतो भङ्गे प्रायश्चित्तम् । ४५६

कथन प्रतिज्ञा । ४५८

२८६ मूलविषयाभिदाहे प्रायश्चित्तम् । ४५९

२८७ कर्मादिविधानां यज्ञिना वैषण्यसम्भवे । ४६०

२८८ लोहमयानां विष्णानां यज्ञियातादिना
भङ्गभङ्गे प्रायश्चित्तम् । ४६२

२८९ लोहान्तरेण सन्धाननिषेधः । ४६३

२९० सन्धानायोग्यस्य त्यागप्रकारः । "

२९१ सुवर्णरजतमयस्य महाङ्गमङ्गलि त्याग-
निषेधः, कर्तव्यक्रमश्च । ४६५

२९२ मृदादि जातस्य मानुषस्य त्यागः । ४६६

२९३ तस्यैव विषयत्वे कर्तव्यक्रमः । ४६८

२९४ लोहजानां दिव्यादीनां कर्तव्यक्रमः । "

२९५ शिलामयानां तेषामेव भङ्गे क्रमः । ४७०

२९६ पुनरपि मृगमयस्यापि दिव्यादेः
त्यागनिषेधः, सन्धेयत्वञ्च । ४७१

२९७ तद्विषये बालविष्यनिषेधः,
अन्यविषेण नित्यार्चनादिकम् । ४७२

२९८ स्थव्ययुक्ते एतदर्थान्तिदेशः । ४७३

२९९ दिव्यादेरेव सम्यग्जीर्णत्वे । ४७४

३०० बालविष्यस्य जीर्णत्वे क्रमः । ४७६

३०१ मनुष्यनिर्मितस्य जीर्णत्वाद्विदोषसम्भवे
कर्तव्यक्रमः । ४७६

३०२ काम्यविषयस्य रीत्यादिजस्य जीर्णत्वे
उत्कृष्टद्रव्येण पुनः करणे दोषाभावः । ४८०

३०३ लोहजस्य मूलविषयस्य जीर्णत्वे तद्द्रव्येण
कर्तव्यत्वं, उत्कृष्टवस्तु निषेधः, यथा
पूर्वं कर्तव्यत्वञ्च । ४८२

३०४ बहुवेरैकवेरयोः जीर्णत्वे पुनः तथैव
बहुवेरैकवेरत्वेन कर्तव्यत्वम् । ४८३

३०५ बहुवेरस्य पूर्वं लक्ष्म्यादिरहितस्यापि
जीर्णोद्धारं तत्साहित्याभ्यनुज्ञाः, तेन
बहुवेरत्वहान्यभावश्च । ४८४

३०६ दिव्यादीनां विष्यविमानादीनां लक्षणहीन
त्वापि जीर्णोद्धारं तथैव कर्तव्यत्वं,
लक्षणान्तरनिषेधश्च, लक्षणान्तरकरणे
दोषश्च । ४८६

श्लोकरावल्या

३०७ चिंतुतादिना विद्यमात्रस्य अतिदोषे तस्य
त्यागः, नवस्य पीठे पूर्वानुरूपस्य
प्रतिष्ठा च ।

४९०

३०८ गीटमात्रभङ्गे कर्तव्यम् ।

४९२

३०९ भगवद्वालयमात्रभङ्गे कर्तव्यम् ।

४९३

३१० विद्यादेः सविष्यस्य सदनस्य नाशे
कर्तव्यम् ।

४९३

३११ मानुषस्य विष्यमात्रस्य अतिमात्रनाशे
कर्तव्यक्रमः ।

४९४

३१२ सर्वत्र मूलचरस्य दोषाभावे बालालय-
निषेधः ।

४९५

३१३ अन्येषामपि एवमेवेति प्रारब्धजीर्णोद्दारे
विशेषकथन प्रतिष्ठा निगमनम् ।

४९६

३१४ मुन्यादिकस्मृतस्थले स्फोटभेदादिषु
रक्षार्थं भित्तिवन्धः ।

४९८

३१५ प्रासादं भण्डपादिषु जीर्णेषु रक्षार्थं वह्निः
वृद्धिमात्रस्य अभयनुज्ञा, अन्तर्द्वारस्य
निषेधश्च ।

५०१

३१६ अन्यथाकरणे दोषाः ।

३१७ तन्त्रसाङ्ख्ये निषेधः, प्रायश्चित्तञ्च ।

५०१

३१८ धैर्यान्त तन्त्रादिभिः गर्भस्थासे कृतेपि
तत्र पञ्चरात्रेच्छायां कर्तव्यक्रमः ।

५०२

३१९ श्रीपञ्चरात्रशास्त्रस्य अथान्तरमेदकथन-
प्रतिष्ठा, आगमसिद्धान्तादि भेदभित्तानां
नामानि च ।

५०२

३२० प्रथमस्य आगमसिद्धान्तस्य लक्षणम् ।

५०४

३२१ तदनुष्ठानकालः, तस्य उत्तमत्वञ्च ।

५०८

३२२ शास्त्रागमने परंपराकथनम् ।

५०९

३२३ मन्त्रसिद्धान्तस्य लक्षणम् ।

५३०

३२४ तन्त्रसिद्धान्तस्य लक्षणम् ।

५४०

३२५ तन्त्रान्तरसिद्धान्तस्य लक्षणम् ।

५४१

३२६ सिद्धान्तशब्दभिरुक्तिः ।

५४४

३२७ शास्त्रमन्त्र क्रियादीनां पूर्वं परिगृहीतानां
धैर्यरीत्ये दोषकथनं, सिद्धान्तसाङ्ख्ये-
निषेधश्च ।

५४५

३२८ अविरुद्धस्य अपेक्षितस्यान्यतो ग्रहणं,
विरुद्धस्य त्यागश्च ।

५४८

३२९ धैर्यान्तसाहित्तानां पतद्विरोधे किं
पुनर्यायेन साधनम् ।

५४९

३३० पाञ्चरात्रमार्गेण पूज्यमाने मार्गान्तरेण
पूजनस्य निषेधः ।

३३१ आराधने गौणमुख्याधिकारिनिरूपणम् ।

३३२ प्रासादे स्थापितस्य एकेन पूजननिषेधः ।

३३३ समासेनोक्तस्य गौणमुख्याधिकारि-
लक्षणस्य व्यासः ।

३३४ आराधकानां संख्या, तेषां कार्यविभागः,
तेषामुपकारकाः, वह्नामलामे एकेन
सर्वकार्यकरणम् ।

३३५ आचार्यवदुत्वे एकदा प्राप्तानां वैशेषिकानां
युगपत्कर्तव्यत्वम् ।

३३६ तद्गुरुत्वे नित्यार्चनेपि पूजाहोमादीनां
योग्ये दोषाभावः ।

३३७ गृहे बहुभिराराधनस्य निषेधः ।

३३८ तथाकरणे प्रायश्चित्तम् ।

३३९ भागवतानामेव आलयाराधनाधि-
कारित्वम् ।

३४० अन्येराधने दोगाः प्रायश्चित्तञ्च ।

३४१ प्रतिष्ठायामावाहितस्य उद्घासननिषेधः;
आराधनार्थं मूलादावाहितस्य
अर्चनापूर्वमुद्घासननिषेधः ।

३४२ त्रिकालं मूलविष्य पूजने अङ्गविषयानामपि
पूजनीयत्वम् ।

३४३ नित्यनैमित्तिकादिकर्म विना नृणीमावाहने
प्रायश्चित्तम् ।

३४४ सर्वप्रायश्चित्तेषु मुख्यकला प्रयोगः ।

३४५ अनुकल्पप्रयोगः ।

३४६ चण्डालादिभिः चिरकालाधिष्ठितस्य
स्थलस्य शुद्धिप्रकारः ।

३४७ चिरकालं शून्येषु देवालयादिषु कर्तव्य
प्रायश्चित्तक्रमः ।

३४८ प्रायश्चित्तोपश्रुते रात्रिः दोषपरम्परा ।

३४९ आपदि सङ्कटे वा प्रायश्चित्ताकरणे
प्रायश्चित्तक्रमः ।

३५० रात्रिः दोषशान्तिकर्मभ्यः सारतमस्य
शान्तिकर्मणः विधानम् ।

३५१ संक्षेपतः तद्विधिकथनम् ।

॥ एकोनविंशत्याध्यायविषयाः पूर्णाः ॥

३५२

३५३

३५४

३५५

३५६

३५७

३५८

३५९

३६०

३६१

३६२

३६३

॥ धीः ॥

॥ विंशोऽध्याय विपयाः ॥

लोकसंख्या

- १ पूर्वं सूचितस्य तुलापुरुषदानादेः प्रश्नः । १
 २ तत्कथन प्रतिष्ठा । २
 ३ सात्त्विकस्य राज्ञः कर्मलोपेन सम्भवन्तो
 दोषाः । ३
 ४ तेषां स्वदोषजातत्वं ज्ञानवतः राज्ञः
 आचार्यसमाधायनं, तल्लक्षणानि च । ६
 ५ राज्ञः आचार्ये दोषाणां स्वापराध-
 जातव्यविज्ञापनं, रक्षणप्रार्थनञ्च । ७
 ६ आचार्यस्य तत्कर्मणि प्रवृत्तिः । १०
 ७ तत्कर्मणः विहितताः कालाः । १२
 ८ महोत्पातादिषु केषुचिन्निमित्तेषु तत्कर्मणः
 तदानीमेव कर्तव्यत्वं, तद्धेतुश्च । १५
 ९ तुलापुरुषदानस्य स्थानं, तदर्थमण्डपस्य
 प्रमाणलक्षणे, तन्मध्ये कल्पवेदिका-
 प्रमाणलक्षणे, तस्यां कल्पस्य पीठपञ्चकस्य
 स्थानानि, प्रमाणं, विनियोगश्च । १७
 १० तस्यैव विचरणम्
 दिक्षु कुण्डानां विदिक्कुण्डानाञ्च विवेकः,
 तेषां स्थानलक्षणे । २४
 ११ पुनरपि मण्डपस्य लक्षणम् । २७
 १२ तत्प्रपायाः स्थानलक्षणे । २८
 १३ तुलापुरुषदानस्य पूर्वं कल्पितेषु,
 उत्सवाद्यर्थमण्डपेषु वा कर्तव्यत्वम् । ३०
 १४ एवं मण्डप सम्पादनानन्तरं आरोह-
 तुलाकल्पनविधिः । ३१
 १५ तुलावयवघटयोल्लिखणादि । ३२
 १६ तुलाङ्गुललक्षणप्रमाणे । ३४
 १७ तत्र जिह्वाप्रमाणम् । ३७
 १८ वक्त्रस्य दण्डान्त प्रमाणस्थानानि । ३८
 १९ तुलासम्पादनानन्तरं तल्लभ्यनार्थस्तम्भ-
 योजितिलक्षण प्रमाणादि च । ३९
 २० तदुपरि उत्तरस्य जालादिः । ४३
 २१ तन्मध्यतः तुलाधारचलय ताडिनी
 प्रमाणादिः । ४४

- २२ प्रायुक्तरीत्या भङ्गकुर्यापि पूर्वमपेक्षितातां
 सम्भाराणां सम्भरणं, विनियोगः,
 परिगणनञ्च । ४६
 २३ यागालयस्य अलङ्करणम् । ६०
 २४ कर्मादात्पूर्वं तृतीयदिने आचार्यादीनां
 शालाप्रवेशः, पुण्याहवाचनं,
 भगवद्भार्याचनं, शालादीनां पञ्चगव्य
 प्रोक्षणं, द्रव्याणां तत्तत्स्थाननिवेशनञ्च । ६४
 २५ प्रभातायां राज्ञः क्षीरोपवास्ताद्विनियमः । ६८
 २६ निशामुखे आचार्यशालाप्रवेशः,
 द्वास्थार्चनं, त्रिस्थानार्चनञ्च । ७१
 २७ तद्विचरणनया पुण्याह कुम्भ मण्डला-
 राधनोक्तिः । ७२
 २८ आचार्यस्य स्थकुण्डहयनादि । ७३
 २९ दिक्षु कुण्डेषु पद्मायनैः विदिक्कुण्डेषु
 कणादिभिश्च हवनं, तत्र पक्षान्तरञ्च । ७५
 ३० पुनः पक्षान्तरकथनम् । ७९
 ३१ लोरुपालानां कुमुदादीनामष्टमण्डलानाञ्च
 स्थापने समिधां चरुणाञ्च भेदे प्रति
 कुण्डं कुम्भस्थापने कणादीनां निवेशने
 च पुरोदितातिदेशः । ८१
 ३२ राज्ञः पञ्चगव्यप्राशनादिः अलङ्कृत दक्षिण
 पीडाधिरोहणञ्च । ८४
 ३३ चतुर्दिक्षु कुम्भस्थापनादिहोमान्न-
 विधानम् । ८६
 ३४ आचार्येण राज्ञः देहस्थितत्त्वानां शोधनं,
 कौतुकवर्धनं, स्वदेहस्य तत्त्वशोधनञ्च । ९०
 ३५ स्वर्णसञ्चयस्य आहरणं, निर्मलीकरणं,
 प्रोक्षणं, उत्तरपीठे निवेशाधिवार्ता
 अन्येषामधिवार्ताः अवकुण्डनञ्च । ९२
 ३६ मण्डलनिर्माणं, रत्नादिभिः पूरणं,
 नृत्तगीतादिभिः जागरेण निशानयनञ्च । ९४
 ३७ दिव्याद्यायननेषु विशोपाराधनविधानम् । ९६
 ३८ कर्मदिने कृतादिकेन आचार्येण कुम्भ-
 मण्डलयोः औपचारिकादिभोगरा-
 राधनं, कुण्डे होमे द्रव्याणि, होमे
 संख्या, तस्य पक्षान्तरकथनं, होमस्य
 प्रयोजनञ्च । ९७

श्लोकसंख्या

- ३९ ऋत्विजां स्वकुण्डेषु होमः पूर्णाहुत्यन्तः । १०२
 ४० अनन्तरं रात्रः मूलमन्त्रं पुरुषसूक्ताभ्या-
 मभिपेचनम् । प्रक्षालितपाणिपादस्य
 स्वाचान्तस्य अधिवासितवस्त्राभरणादि-
 भिरलङ्करणञ्च । १०३
 ४१ रात्रः सम्पन्नखेटकस्य कलशादीनां
 प्रदक्षिणं नमस्कारं पूर्वकं ब्राह्मणानुक्षया
 पश्चिमधटायां प्राङ्मुख्यतया निवेशनं
 समन्त्रकम् । १०५
 ४२ प्राग्धटायामधिवासितस्य सुवर्ण-
 सञ्चयस्य भूपतिसमं निक्षेपः, धटाधिपये
 पश्चान्तरञ्च । १०९
 ४३ निष्कप्रमाणोधिस्थ्यादि भेदेन उत्तमत्वादि
 कथनम् । १११
 ४४ तुलागोहणकाले वेदपारायणं शङ्खकाहलादि-
 पाद्यवादनं वृत्तगीतादीनामन्येषां
 मङ्गलानाञ्च विधिः । ११२
 ४५ शान्तिहोमविधानम् । ११६
 ४६ तदानीं रात्रः भगवद्वाचनम् । ११७
 ४७ धटायामवस्थितिकालं प्रमाणं, अवरोहणा-
 नन्तरं भगवत्प्रणामविधानञ्च । ११८
 ४८ आचार्यादीनां सम्माननं, तुलाभृतानां
 मुयणादीनां स्वर्यव्यक्तादि
 भगवत्समर्पणञ्च । ११९
 ४९ स्वर्यव्यक्तं, दिव्यालयं, आपं, सैन्धवं, सङ्क्राहण-
 कल्पितं, सन्ध्याकल्पितं, अनन्यशरण-
 वर्णकल्पितं, व्यामिश्रयाजिककल्पितं
 इत्येतेषु समर्पणस्य प्रत्येकं फलानि । १२२
 ५० दाने मुख्यकल्यं निगमस्य अनुकल्य-
 कथनप्रतिज्ञा । १३०
 ५१ तन्नागतं धोत्रियं वैष्णव्यं ब्राह्मणे-
 भ्यः समर्पणं, फलं च । १३१
 ५२ उपकरणानामाचार्याय प्रदानम् । १३२
 ५३ एवं तुलाभारकर्तुः फलानि । १३२
 ५४ प्रतिवत्सरमेवं कर्तुः फलम् । १३३

- ५५ तुलाभारकाले आलयेषु चतुःस्थानार्चनस्य
 कर्तव्यत्वम् । १३३
 ५६ अन्यस्मिन् दिने सहस्रकलशस्नानस्य
 कालोचितस्नपनान्तरस्य वा कर्तव्यत्वम् । १३३
 ५७ चतुःस्थानार्चनमहाहविर्निवेदनयोः
 विशेषेण कर्तव्यत्वम् । १३३
 ५८ आचार्याय दक्षिणादानं, दीनान्धादीनां
 भोजनं द्रव्यादिदानानि, वन्द्यकृतानां
 विसर्जनञ्च । १३६
 ५९ उक्तस्य हिरण्यगर्भादिषु अतिदेशः । १४०
 ६० तुलाभारानुष्ठाने सर्वपापविमोचनस्य
 नियतत्वम् । १४१
 ६१ विष्ण्वार्थं स्वप्राणान् त्यजतां ब्राह्मणादीनां
 प्राणत्यागे निमित्तिनः तुलाभारादिनापि
 शुद्धौ संशयः, तत्र हेतुश्च । १४२
 ६२ प्राणान् त्यजतां सकामानां ब्राह्मणादीनां
 फलं, निष्कामानां परगतिश्च । १४६
 ६३ महात्मनां तेषामात्महत्या दोषाभावः । १४९
 ६४ तत्र निमित्तिनः ब्रह्महत्याप्राप्तिः । १५०
 ६५ मृतस्य विप्रत्वे, क्षत्रियत्वे, वैश्यत्वे,
 शूद्रत्वे, निमित्तिनः दोषाः, एवं-
 कथनं निमित्तिनः ब्राह्मणत्वे । १५१
 ६६ निमित्तिनः क्षत्रियादित्वे दोषतरतमभावः,
 अत्र संशयाभावः । १५४
 ६७ एवं दोषकथनं मृतस्य केवलविप्रत्वे । १५५
 ६८ मृतस्य ब्रह्मचारित्वे । १५५
 ६९ यज्य गृहस्थत्वे । १५६
 ७० वानप्रस्थत्वे । १५६
 ७१ सन्यासित्वे । १५७
 ७२ एवं निमित्तिनः दोरगृह्णिककथनं मरणस्य
 विष्णवर्थत्वे । १५८
 ७३ एवं निमित्तिनां द्विजादीनां प्रायश्चित्तमेव
 नास्ति, परन्तु ब्राह्मणैरुक्तस्य कर्तव्यत्व-
 मन्यथा दोषश्च । १५८

॥ विंशाध्यायं विप्रयाः पूर्णाः ॥

श्लोकसङ्ख्या

॥ श्रीः ॥

॥ एकविंशोऽध्याय विषयाः ॥

- १ हिरण्यगर्भदेः विशेषस्य वक्ष्यमाणत्वोक्ति-
पूर्वकं हिरण्यगर्भकथनप्रतिज्ञा । १
- २ तुलाभारे अनुक्तानां अत्रोक्तानां सर्वकर्म
साधारणत्वम् । २
- ३ हिरण्यगर्भमण्डपस्य पीठादेश प्रतिष्ठा-
प्रकरणोक्तरीत्या कर्तव्यत्वम् । ३
- ४ पश्चान्तरे मण्डपस्य प्रमाणानि, तदनुसारेण
पीठानां आशामधिस्तारौक्त्यानां प्रमाणानि,
पीठान्तराल कुण्डानां मानानि च । ४
- ५ आस्थानमण्डपस्थैव हिरण्यगर्भं मण्डपत्वे
पीठादिक्रमः । ११
- ६ तत्र हिरण्यगर्भं निवेशादिप्रकाराः । १४
- ७ हिरण्यगर्भं निर्माणक्रमः । १७
- ८ तत्र ऊर्ध्वाधः पात्रयोः सुवर्णं विषये
पक्षद्वयकथनम् । १९
- ९ हिरण्यगर्भाधिवासस्थान प्रकारादिकथनम् । २१
- १० कर्मदिने हिरण्यस्थापनार्थं पीठलक्षण
स्थापने । २२
- ११ मुहूर्ते हिरण्यगर्भे राशः उपवेशनप्रकारः,
तत्त्वोत्पत्तिविचिन्तनं, अण्डादुत्पत्तय
चिन्तनं, उत्पन्नस्य अभिषेकः, प्रोक्षणं
या राशः । २७
- १२ अलङ्कृतस्य आचान्तस्य राशः
भगवत्स्नानम् । ३४
- १३ जातकर्मार्थं पूर्णान्तस्तिलादिभिः होमः । ३५
- १४ भूषणानां पात्रद्वयस्य च भगवते समर्पणं,
दानफलस्य पूर्वोक्तत्वम् । ३७
- १५ मुख्यानुकल्पयोः दानप्रकारः । ३८
- १६ तुलाभारं हिरण्यगर्भयोः वक्ष्यमाण-
सर्वकर्ममुख्यत्वम् । ४०
- १७ निलपर्वतादीनां तुलाभारवत्
आचरणीयत्वम् । ४१

- १८ आचार्यदक्षिणायां यथ्यवसु यद्वयः पक्षाः,
अदक्षिणत्वनिषेधः, क्रतुवृत्तिव्या-
कादीनां दक्षिणादानक्रमः । ४२
- १९ तदनन्तरदिग्से कुम्भमण्डलादीनां
विसर्जनस्य विशेषाचिन संयुक्तत्वम् । ४५
- २० एवं विसर्जनस्य सर्वत्रानिदेशश्च । ४६
- ॥ एकविंशोऽध्यायविषयाः पूर्णाः ॥

॥ श्रीः ॥

॥ द्वाविंशोऽध्याय विषयाः ॥

- १ सम्प्रोक्षणविधिः । १
- २ सम्प्रोक्षणनिमित्तरिगणनम् । २
- ३ दोषज्ञाने सत्यपि अनादरणे दोषाः । ७
- ४ तस्मात् सम्प्रोक्षणस्य कार्यत्वम् । ८
- ५ फालस्य राजराष्ट्रानुकूलतया ज्योति-
षिकद्वारा निणयत्वं, तदनुरोधेन ततः
पूर्वं पूर्वोक्तदिने अङ्कुरारपणस्य
कर्तव्यत्वम् । ९
- ६ भगवदालयस्य गोमयाम्मन्त्रा शोधनं,
सपुण्याह कुशोदकैः पञ्चगव्यैश्च
प्रोक्षणञ्च । १०
- ७ मूलवेरस्य सिद्धार्थकादिपङ्क्त्यकलशः
रूपेण, पवित्रावर्तितः शालनञ्च । ११
- ८ यागमण्डपे अधिवासः । १२
- ९ मूलकौतुकस्य पूजा, पञ्चविंशति-
कलशाभरणञ्च । १४
- १० तस्य रूपनानर्हत्वे प्रतिनिधयः । १५
- ११ उत्सवाचर्यादीनामपि रूपनादि । १६
- १२ यागशालायां चक्रादिलक्षणकुण्डे
मध्यादिभिः होमः । १७
- १३ वेद्यां विभ्यानां रक्षावन्धनं पूर्वं शयनम् । १८
- १४ चक्राभ्यन्तरेण निशयायां देशिकस्य
विभ्यस्तमीपं गमन्वजपं जागरणम् । २१
- १५ कर्मदिने चतुःस्थानार्चनं रूपनयोः विधिः । २२

स्तोत्रसूचका

- १६ तद्दिने उद्दिष्टमुहूर्ते सर्वविध्यादीनामर्चनम् । २३
 १७ सहृदये विचिन्तित तेजसः विम्वहृदये
 पुण्यात्रिलि पुरस्सरे सङ्कामर्णं, प्रणामः,
 कृतस्य विद्यापनञ्च । २४
 १८ सम्प्रकार महाकुम्भानयनम् । २८
 १९ कुम्भजलेन प्रोक्षणम् । ३०
 २० भवशिष्टजलेन द्वारावरणदेवादीनां
 प्रोक्षणम् । ३१
 २१ ततोप्यशिशुजलेन वलिपीठाभिषेकः । ३२
 २२ कौतुकवन्धविसर्जनम् । ३३
 २३ दोषशान्तये दानानि, भगवतः
 विणेपाचनानि च । ३४
 २४ सद्यः सम्प्रोक्षणप्रकारः । ३५
 २५ सद्यः सम्प्रोक्षणे तिथिनक्षत्राचयनपक्षान्वयः
 चिह्नमये तदपेक्षत्वात् । ३६
 २६ पञ्चगव्यस्थापनस्य फलम् । ३८
 २७ नागयोगस्य लक्षणे । ३९
 २८ तस्य च पञ्चगव्यस्थापनकालव्यं, तदर्थे-
 मङ्कुरारिणं सम्भारसम्भरणञ्च । ४०
 २९ सम्भर्तव्यधानूनां परिगणनम् । ४१
 ३० तथा रत्नानां परिगणनम् । ४२
 ३१ तथा बीजानां परिगणनम् । ४३
 ३२ भादतेष्याः कूर्मादयः, तेषामुपादान-
 द्रव्याणि च । ४४
 ३३ फलानां परिगणनम् । ४५
 ३४ चन्द्रनादीनां कोष्ठादिद्रव्याणाञ्चाहरणम् । ४८
 ३५ मल्लिकादिपुष्पाणां
 " ४९
 ३६ वस्त्रादीनां, मास्यानां, धान्यानां,
 कुशादीनां, हविः पाकोपयोगि
 तण्डुलादीनां, होमद्रव्याणां, पद्मपत्राणां,
 पकापकघटयोः, कुम्भकरकयोरुप-
 युक्तानामन्येष्वप्यत्र सम्भरणम् । ५०
 ३७ पञ्चगव्यग्रहणयोरपार्श्वं, पञ्चगव्यद्रव्याणि,
 कापिलेयस्य पञ्चगव्यस्य प्रशस्तस्य,
 तदभावे गौणपक्षश्च । ५४
 ३८ गोमूत्रादि ग्रहणानर्हा ग्राह्यः । ५६
 ३९ ब्राह्मणोमयलक्षणम् । ५७

- ४० गोमयरसस्यैव ब्राह्मत्वम् । ५८
 ४१ ब्राह्मघृतादिलक्षणम् । ५८
 ४२ पञ्चगव्यसम्मेलनमन्त्राः । ५९
 ४३ तस्य पक्षान्तरेषु मन्त्राः । ६१
 ४४ उक्तानां मन्त्राणां प्रोक्षणरूपविषयत्वम् । ६३
 ४५ पञ्चगव्यस्थापने मन्त्राः । ६४
 ४६ स्थापनरूपनयोः द्रव्यादीनां प्रमाणानि । ६५
 ४७ प्रोक्षणे तेषां प्रमाणानि । ६६
 ४८ प्राशने तेषां प्रमाणानि । ६७
 ४९ पञ्चगव्यस्थापन स्नानयोः फलम् । ६८
 ५० तस्यैव ब्रह्मकृत्त्वसमेतत्वे फलम् । ६९
 ५१ तद्विधानकथन प्रतिष्ठा । ७०
 ५२ ब्रह्मकृत्त्वलक्षणं प्रभावश्च । ७०
 ५३ कुशोदकस्य द्वैविध्यं, तयोरुद्धारण-
 प्रकारौ, कुशोदकसम्मेलने मन्त्राः,
 तत्र पक्षान्तरं, कुशोदकप्रमाणं, मन्त्रः,
 तयोः गव्येषु नियोजनमन्त्रश्च । ७१
 ५४ गव्यानां कुशोदकयोः संयोजने
 प्रकारान्तरकथनम् । ७२
 ५५ तत्प्राशनस्य कालः, फलं, निगमनञ्च । ७३
 ५६ स्थापनार्थस्य पञ्चगव्यस्य अधिवासाय
 स्थलं, कालः, यजनञ्च । ७३
 ५७ अधिवासस्य पूर्वार्द्धं, पुण्याहः, पञ्चगव्येन
 सद्रव्यस्थलीप्रोक्षणम् । ७८
 ५८ अधिवासपीठस्य प्रवेशः, तत्र चक्रा-
 रञ्चिलेखनं, तत्र कुम्भाधिवासः,
 अधिवासस्य कुम्भस्य संस्काराः । ७९
 ५९ नक्षत्रस्थापनं, तस्य स्थलादीनि । ८४
 ६० आचार्यस्य भूतशुद्ध्यादि मानस-
 यागान्तविधिः । ८५
 ६१ तस्यैव बाह्ययागविधिः, होमद्रव्यैर्होमः,
 पूजेया तर्पणञ्च । ८९
 ६२ पञ्चगव्यस्थापनाय पकघटविन्यासः
 तत्संस्कारश्च । ९४
 ६३ अपकघटविन्यासः तत्संस्कारश्च । ९५
 ६४ तदनन्तरं दूर्वास्तरणादीनि उपरितनानि
 कृत्यानि । ९७

- ६५ पञ्चगव्यस्थापनानि, तत्र तत्स्थाप-
नायश्च भक्षणनक्रमः, तत्प्रमाणं,
तत्संस्काराः, शेषकृत्यानि च । १०६
६६ परंपर्या तत्स्थापनक्रमः, तदा पाठयानि
सूक्तानि । १११
६७ शान्तिहोमः, दक्षिणादानञ्च । ११६
६८ निगमनपूर्वकं तत्पदानि । ११७

॥ द्वाविंशोऽध्यायः विषयाः पूर्णाः ॥

॥ श्रीः ॥

॥ त्रयोविंशोऽध्यायः विषयाः ॥

- १ सुदर्शनं नृसिंहमहायन्त्रविषयकः प्रश्नः । १
२ शङ्कराय नारायणेनोक्तव्यम् । २
३ तेनापि कैलासे तस्य प्रतिष्ठा । ४
४ तस्य च तद्वाराधनेन धृतपापान्त्र्यम् । ७
५ शङ्कराह्वयतद्विष्णोः पुरुहतादिभिः
स्वयद्विकपालनम् । १
६ राजभिः एतद्वर्चनस्य निरन्तरकर्तव्यम्,
अन्यथा दोषाः, तद्वाराधकानां अन्येषां
द्विजादीनां फलञ्च । ८
७ भर्त्तनीयस्य तस्य प्रतिष्ठाविधानं
श्रवणनियोगः । १२
८ तस्य स्थानानि । १३
९ तत्प्रासादलक्षणम् । १३
१० तत्र भद्रपीठस्थलं, तत्र भद्रद्वलपत्रस्य
लक्षणं, तत्र महायन्त्रस्थापनञ्च । १७
११ यन्त्र फलकामानि विकल्पाः । १८
१२ यन्त्र फलकामानानुगुण्येण पञ्चानां
भागफलन प्रकारः । २०
१३ प्रथमादि पञ्चानां द्वाकसरसंख्याकथनम् । २४
१४ सम्पुटभूपुरप्रमाणम् । २४
१५ यद्विवाचरणद्वयं प्रमाणे भावरण-
द्वयवेषताः । २५
१६ यकादीनां स्थाने प्रमाणम् । २६
१७ यराहं नृसिंहयोः स्थानप्रमाणम् । ११

- १८ यन्त्रस्य तालानां विस्तारायामाकारादिकम् २८
१९ यन्त्राधिशास्त्राचारणम् । ३०
२० यन्त्रफलकायाः दार्ढ्यादिमयत्वे
तद्वन प्रमाणम् । ३१
२१ तस्याः शिलामयत्वे वनप्रमाणे पक्षद्वयम् । ३२
२२ मुख्यकल्पे उत्तमस्य पक्षस्य उत्तरव्यम् । ३३
२३ मुख्यकल्पे मध्यमाधमपक्षप्रमाणकथनपूर्व-
निगमनम् । ३३
२४ कणिकादीनां मानानि । ३४
२५ आवृत्तिद्वयस्य मानकथनं, तत्र स्थाप्य-
देवानां समुद्दिनसंख्या च । ३६
२६ केशवादीनां स्थानविषये पक्षान्तरकथनम् । ३८
२७ कणिकायां लेखयानि । ३९
२८ तत्र लेख्यस्य उग्रस्य सुदर्शनस्य
अनुचणनम् । ३९
२९ प्रत्यालीढस्य मानम् । ४४
३० षोडशभुजेषु धार्याणि आयुधानि, तेषां
क्रमश्च । ४५
३१ शान्तस्य अष्टायुधानां नामानि धारण-
क्रमश्च । ४९
३२ यन्त्रपालकस्य सुदर्शनस्य अर्धचिह्नम्,
प्रमाणञ्च । ५०
३३ तत्प्रादान्तरे शक्तिं सम्पुटिनसाध्य
विलेखनम् । ५१
३४ पट्टकोणेषु लेख्यमन्त्रः, तद्देखन-
प्रकारादि च । ५३
३५ कोणान्तराललेख्यमन्त्राः । ५४
३६ चतुर्षु दलेषु विलेख्यमन्त्राः, नन्दनराल-
लेख्यमन्त्राश्च, तेषां सविन्दुकथं,
मुखनिर्णयश्च । ५६
३७ भद्रद्वलपत्रं कैसरद्वलानां मन्त्राः । ५७
३८ षोडशद्वलपत्रकैसरद्वलानां मन्त्राः,
षोडशक्षरमन्त्रोच्चारणञ्च । ५८
३९ द्वाविंशद्वलपत्रस्य मन्त्रौ । ५९
४० चतुर्णद्वलपत्रस्य मन्त्रः । ६०
४१ अष्टद्वलपत्रस्य मन्त्रः । ६१
४२ भूपुरस्य लक्षणं, तस्य द्विविधिको-
णाभ्यन्तरं बाह्यादीनां मन्त्रश्च । ११

श्लोकसङ्ख्या

४३	केशवादीनां विष्णु, इषिकेश, जनार्दनानाञ्च स्थानानि ।	६६	७२	नृसिंहपादमूललेख्ययोः नामालङ्कारादयः ।	१३५
४४	केशवादीनां यन्त्रोद्धारः साध्यमन्त्रसहितः ।	६८	७३	पतादश सुदर्शन नृसिंहयन्त्रस्य स्थान, विष्टराराधनकालादिकम् ।	१३६
४५	तद्वहिर्दिक्षु चिलेख्या वर्णाः ।	७०	७४	विष्टरयन्त्रकथन प्रतिज्ञा ।	१३७
४६	कोणेषु चिलेख्याः ।	"	७५	विष्टरस्य दैर्घ्यं प्रमाणम् ।	१३८
४७	तद्वहिर्चिलेख्यमन्त्रे चिकल्पः ।	७१	७६	तस्यैव चिस्तुतेः प्रमाणम् ।	"
४८	अधस्तादुपरि च चिलेख्यदेवते ।	"	७७	तत्र नालार्थं सुपिरकल्पनम् ।	१३९
४९	केशवादीनां आयुधानि, वर्णाः, तद्वारणक्रमः, भाभरणमाला-धस्त्रभाव कृत्यामि ।	७२	७८	विष्टरोच्छ्वाय प्रमाणम् ।	१४०
५०	विष्णु, इषिकेश, जनार्दनानां स्थानानि, साधारणाकाराः ।	८२	७९	तद्वलङ्करणप्रकारः ।	१४१
५१	विष्णूनां मुख्यदक्षिणकर्णेषु क्रमेण आयुधानि ।	८३	८०	तत्र विष्टरयन्त्र लक्षणकथन प्रतिज्ञा ।	१४२
५२	इषीकेशानां तन्त्रायुधानि ।	८५	८१	मध्ये कर्णिका कल्पनम् ।	"
५३	जनार्दनानां आयुधानि ।	८६	८२	तद्वहिः षोडा कल्पिते भागे एक-स्मिन्पदलक्षणं, तद्वहिः एकभागे दशारचकं, तद्वहिः त्रिभिर्भागेः वायुमण्डलमध्यगं षट्कोणं भागाधेन भूपुरञ्च ।	१४३
५४	तेषां स्थित्यासिकयोः शक्तिमत्त्वे च चिकल्पः ।	८८	८३	कर्णिकामध्यतः यन्त्रमध्यमनालार्थं सुपिरकल्पनं, तत्परितः साध्यनाम लेखनञ्च ।	१४४
५५	यक्षराहस्य स्थानादिकम् ।	८९	८४	षोडश केसरपु नृसिंहषोडशाक्षरवि-लेखनं, षोडशाक्षरोद्धारश्च ।	१४५
५६	नृसिंहस्य स्थानादिकम् ।	९१	८५	अष्टलेपु आनुष्टुभमन्त्र चिलेखन क्रमः ।	१४६
५७	सर्वविघ्नमन्त्रः ।	९५	८६	वहिः दशारचके चिलेख्य सुदर्शन नृसिंह मन्त्रक्रमः ।	१४७
५८	तद्वहिर्दिक्षु चिलेख्यान्यायुधानि ।	"	८७	वहिः वायव्यमण्डलचिलेख्य मन्त्राः, क्रमश्च ।	१४८
५९	केशवादीनां कल्पने पक्षद्वयम् ।	९६	८८	षट्कोणेषु चिलेख्यमन्त्रः ।	१४९
६०	यन्त्रकल्पनम् ।	९७	८९	कोणान्तर चिलेख्यमन्त्रः ।	१५०
६१	कर्णिकाचलपस्य स्थानप्रमाणे ।	९८	९०	भूपुरस्य दिग्विधिविष्णु लेख्यमन्त्राः ।	१५१
६२	तदन्तः षट्कोणविधिः ।	"	९१	विष्टरस्य कण्ठदेशे प्रतिदिशं चिलेख्यानां अनन्तादीनामष्टनागानां नाम-व्यापारादिकम् ।	१५२
६३	(अथ नक्षत्रा गलिताः)	"	९२	प्रकारान्तरे विष्टरयन्त्रे विशेषकथनम् ।	१५३
६४	तद्वहिर्दिशदशदलपत्रम् ।	९९	९३	यन्त्रचिलेखनाहर्द्वयाणि ।	१५४
६५	तद्वहिर्दिशतुविंशतिदलचक्रं सलक्षणम् ।	१००	९४	सुदर्शन नृसिंहयोः वर्णस्य पूर्वमेवोक्तञ्च ।	१५५
६६	कर्णिकामध्यस्थषट्कोणे नृसिंहः, तल्लक्षणदि च ।	१०१	९५	कर्णिकाकेसरपत्रभूपुराणां वर्णाः, सूतिवर्णानामुक्तञ्च ।	१५६
६७	तद्वारणाधोलेख्यमन्त्रः ।	१०७			
६८	षट्कोणेषु लेख्यमन्त्रः ।	"			
६९	कोणाभ्यन्तरेषु लेख्यम् ।	१०८			
७०	प्रधिगणेषु लेख्यम् ।	१०९			
७१	चक्रवाहो प्रागादिषु लेख्यानां जयादीनां धर्माङ्कारव्यापाराः ।	"			

श्लोकसूचा

- ९६ चक्रस्य नाभिद्वयः, अरः, तदन्तरालः,
नेमीनां घर्णाः । १४४
९७ मन्त्राक्षराणां विलेखने घर्णद्वये विकल्पः,
स्थानानि, अन्तर्मुखत्वादिकम् । १४५
९८ नारायणलक्ष्म्योः घर्णादिकम् । १४६
९९ आयुरारोग्यादि सिद्धये भूजं लिखितस्य
अस्य शिरसा धार्यत्वम् । १४७
१०० सुदर्शनं नृसिंहयन्तं कथननिगमनम् । १४८
१०१ प्रतिष्ठाप्रकारस्य प्रागुक्तत्वम् । १४९
१०२ पद्यं रीत्या प्रतिष्ठाप्य त्रिकालमर्चनस्य
फलकथनम् । १५०

॥ त्रयोविंशोऽध्यायविषयाः पूर्णाः ॥

॥ श्रीः ॥

॥ चतुर्विंशोऽध्यायविषयाः ॥

- १ सनकस्य मन्त्रविषयः प्रश्नः । १
२ शाण्डिल्यस्य सदाचार्यान् प्राप्तार्थभ्रव-
णाभ्यनुज्ञा । ३
३ घर्णचक्रं लेखनस्थललक्षणे । ४
४ घर्णचक्रे घर्णविन्यासक्रमः । ५
५ स्वाभिमतं मन्त्रोच्चाराय घर्णचक्राराधनक्रमः । ६
६ भगवतः सङ्कल्पस्य सुदर्शनं चक्रं, स्तिति । ११
७ सुदर्शनं बीजमन्त्रोच्चारः । १४
८ तस्यैव पिण्डमन्त्रोच्चारः । १७
९ हृदयाचक्रसिद्धिप्रकारः । २०
१० सुदर्शनपङ्क्त्योच्चारः । २१
११ तस्यैव अष्टाक्षरोच्चारः । २४
१२ सुदर्शनं शब्दनिर्वचनं, तत्प्रभावश्च । २६
१३ पुनरपि सविशेषमङ्गलमन्त्रोच्चारः । ३१
१४ तेषां ध्यानप्रकारः । ३५
१५ सुदर्शनं पङ्क्त्याक्षरमवर्णयोः तन्व-
विशेषत्वम् । ३६
१६ नारायणाष्टाक्षरोच्चारः । ३७
१७ तस्यैव अष्टोपाङ्गमन्त्रोच्चारः । ३८

- १८ चासुदेव षोडशाक्षरी । ३८
१९ वराहानुष्टुभमन्त्रोच्चारः । ४०
२० तस्यैव अष्टमन्त्रोच्चारः । ४४
२१ तस्यैव शक्तिबीजोच्चारः । ४७
२२ नृसिंहानुष्टुभोच्चारः । ५१
२३ आनुष्टुभ बीजोच्चारः । ५५
२४ तस्यैव शक्तिमन्त्रोच्चारः । ५६
२५ तस्यैव पञ्चाङ्गमन्त्रोच्चारः । ५९
२६ पातालनृसिंह मन्त्रोच्चारः । ६१
२७ तस्यैव बीजशक्त्युच्चारः । ६९
२८ तस्यैव पङ्क्त्यमन्त्रोच्चारः । ७०
२९ नरसिंहाष्टाक्षर मन्त्रोच्चारः । ७४
३० तस्य बीजशक्त्युच्चारः, अष्टमन्त्ररूपन
प्रकारश्च । ७६
३१ केशवादीनां बीजमन्त्रोच्चारः । ७७
३२ तेषां मन्त्रोच्चारः । ७९
३३ तेषामङ्गलमन्त्रोच्चारः । ८२
३४ तत्कान्तानां अपादीनां बीजानां
हृदयादीनाञ्चोच्चारः । ८२
३५ विष्णूनां चतुर्णां मन्त्रोच्चारः । ८७
३६ तेषामङ्गलमन्त्रोच्चारः । ९०
३७ द्विपिकेशव्यह्नमन्त्राः । ९१
३८ जनादिनव्यूहमन्त्रोच्चारः । ९२
३९ तदङ्गमन्त्राः । ९४
नृसिंहकोटिमन्त्रस्य प्रागुक्तत्वम् । ९४
४० अन्तःस्थादीनां प्रसिद्धयोक्तिः । ९५
४१ अथापराङ्गमन्त्रध्वजानुज्ञा । ९५
४२ सुदर्शनं नृसिंहाष्टादशाक्षर मन्त्रोच्चारः । ९६
४३ तस्यैव बीजशक्त्युच्चारः । १०१
४४ तस्यैव पङ्क्त्यमन्त्रोच्चारः । १०५
४५ नृसिंहशदशाक्षरमन्त्रस्य बीजमन्त्रोच्चारः । १०५
४६ नृसिंहशदशाक्षर मन्त्रोच्चारः । १०६
४७ (अत्र ग्रन्थपातः) ११०
४८ तस्य हृदयादि मन्त्रोच्चारः । ११०
४९ अथापराङ्गमन्त्रोच्चारः । ११०
५० गोप्राप्तं मन्त्रोच्चारः । ११५
५१ अथ विष्टरं यन्त्रमन्त्राः । ११६
५२ साध्यामन्त्रोच्चारक्रमः । ११७

- ५३ नृसिंहाष्टादशशरानुपुमयोः पूर्वम-
चोक्तव्यम् । ११९
५४ पुनरपि कैपाश्रितपूर्वोक्तव्यम् । १२०
५५ यन्त्रधारकाणां मन्त्रोद्धारः । १२१
५६ नारायणास्त्रमन्त्रोद्धारः । १२२
५७ चक्रादि षोडशास्त्र मन्त्रोद्धारः । १२५
५८ मन्त्रमाहात्म्य दानपूर्वकं दिव्यन्धादि-
मन्त्रैर्वचने फलम् । १२७
५९ दिव्यन्ध मन्त्रोद्धारः । "
६० यद्धि प्रकार मन्त्रोद्धारः । १३१
चक्रगायत्र्युद्धारः । १३२
६१ तस्यैव प्रणवैशिशिष्ट्यम् । १३४
६२ आवाहन मन्त्रोद्धारः । १३६
६३ सम्प्रदान मन्त्रोद्धारः । १४२
६४ विसर्जनमन्त्रोद्धारः । १४४
६५ शक्तिहासमन्त्रोद्धारः । १४६
६६ सुदर्शनानुपुम मन्त्रोद्धारः । १५२
६७ नृसिंहगायत्र्युद्धारः । १५५
६८ एतदादि मन्त्राणां विनियोगः निगमनम् । १५९

॥ अनुविंशाध्यायविषयाः पूर्णाः ॥

॥ श्रीः ॥

॥ पञ्चविंशाध्यायविषयाः ॥

- १ सनकस्य सुदर्शनाराधन प्रश्नः । १
२ आराधनस्य फलकथनपूर्वं उत्तरदानप्रतिष्ठा । २
३ आचार्यस्य देहशुद्ध्यादि । ४
४ कषाटोदाटनादि । ५
५ प्रासादासनशुद्धिः । ७
६ करशुद्धिस्तानशुद्धिविप्रविरेचनदिव्यन्ध-
नावकुण्डन प्राणायामाः । ८
७ संमहेण भूतशुद्धिः । ११
८ तस्यैव समन्तं विवरणञ्च । १३
९ मातृकान्यासप्रकारः करयोः, व्यापकन्यासः,
तस्यैव पृथङ्न्यासे प्रकारद्वयं, देहे
व्यापकन्यासः, तस्यैव पृथङ्न्यासप्रकारः १८

- १० मूलमन्त्रस्य करयोः शरीरे च न्यासः ।
११ तस्यैव अङ्गन्यासः ।
१२ मूलमन्त्रस्य शरीरे न्यासाः, अङ्गानां च ।
१३ करयोः अस्त्र भूषणन्यासः ।
१४ अंसयोः शक्तिन्यासः ।
१५ अङ्गप्रहोयासनमात्मनो रक्षणम् ।
१६ मानसयागविधिः
१७ प्रत्याहारासनयोर्विधिः ।
१८ आसनकल्पनस्य पूर्वोक्तं, तस्य सुदर्शन-
नृसिंहयोस्तुल्यत्वादि ।
१९ शब्दशक्तिसंस्कारानुचर्चनम् ।
२० पदयन्त्रीस्वरूपम् ।
२१ वर्णविज्ञाने द्योतमान प्रपञ्चातीतस्यानुचर्चनं,
तस्य भावना भाव्यत्वञ्च ।
२२ पूजितस्य सर्वफलप्रदत्वम् ।
२३ तस्यैव भक्तानुग्रहाय सुदर्शनरूपेणा-
वतीर्णत्वम् ।
२४ सुदर्शनं शब्दनिर्वचनम्
२५ नृसिंहशब्दनिर्वचनम् ।
२६ अनयोऽव्यासनस्य फलम् ।
२७ आराधनस्य एतद्ज्ञानपूर्वकं कर्तव्यत्वम् ।
२८ परस्मात् स्थलद्वये आवाहनम् ।
२९ सुदर्शनस्य वाच्यवाचकरूपेण द्वैविध्यम् ।
३० पुनस्तस्य परसूक्ष्मस्थूलरूपेण द्वैविध्यं
तद्विवरणञ्च ।
३१ पुनस्तस्य मन्त्ररूपस्य परसूक्ष्मादि भेदेन
द्वैविध्यम् ।
३२ पुनस्तस्य स्वपरापरभेदः, अपरस्य त्रैविध्यं,
तद्विवरणञ्च ।
३३ एतादृशज्ञानपूर्वकं मानसार्चनक्रमः ।
३४ मानसहोमः सप्रकारः ।
३५ अपराङ्ग नृसिंहमानसाराधनम् ।
३६ यन्त्रद्वयगतानां मन्त्राणां मानसार्चा ।
३७ बाल्यागविधिः ।
३८ पात्रकल्पनं, देहविन्यस्तमन्त्र ह्यार्थार्चनं,
गर्भद्वारं याह्यमण्डपं द्वारदेवाः, गवाक्षयोः
देवते, तत्पूजा अन्तः प्रवेशः, आधार-
शक्त्याद्यर्चनं गणनायाद्यर्चनं, प्रतिष्ठितस्य
आवाहनं, भावनाकामः, मन्त्राङ्गायुध-

इत्येतत्तत्त्वम्

भूषणानां न्यासः, तेषामालयाच्चा,
ततः यन्त्रस्थानां भोगाः, आराधनं,
मन्त्रजपः, तन्निवेदनञ्च ।

८३

३९. अपराङ्गस्थ नृसिंहस्य सपरिवारस्य
आराधनं, निगमनञ्च ।

९६

४०. भग्न्याराधनोपक्षेपः ।

९७

॥ पञ्चविंशध्यायविषयाः पूर्णाः ॥

॥ श्रीः ॥

॥ पट्विंशध्यायविषयाः ॥

१. सनकस्य प्रश्नः, भस्मपूजाविषयः ।

१

२. शाण्डिल्यस्य उत्तरदानप्रतिज्ञा ।

२

३. यागशालालक्षणम् ।

३

४. तत्र कल्प्य वेदिकालक्षणम् ।

४

५. तत्र चक्राब्जकुण्डविधिः ।

५

६. नस्य लक्षणं, तदर्थं सूत्रपातसंख्याक्रमश्च ;

६

मध्ये वृत्तकल्पनप्रकारः, ओष्ठ, कणिका,
केसर, पल, तद्वध, नाभि, अर, नेमि,
मेखलानां प्रमाणादि, नेमिर्यन्त्रानां
वृत्तार्थं, मेखलायाश्चतुरश्रत्वञ्च ।

६

७. कुण्डनिर्माणक्रमः ।

१२

८. कुण्डस्य मानेन बहुविधार्थं, तेषु अन्यतमस्य
इच्छया ग्राह्यत्वम् ।

२८

९. होमद्रव्यविन्यासक्रमः ।

३०

१०. कुण्डसंस्कारादि पूर्णाहुतिपर्यन्तानां विधिः ।

॥

११. यन्त्रस्थस्य विसर्जनम् ।

३४

१२. होमसमर्पणं, पितृमन्त्रपणं, यलिदानं,

यज्ञशिष्टदानं, अनुयागादि च ।

॥

१३. शान्तिकादिषु पूजितस्यास्य सर्वस्वमीहितं

पूरकत्वम् ।

३७

१४. शान्तिकादिषु मन्त्रविशेषाः ।

३९

१५. भवानुक्तानां अहिबुध्यस्तद्विद्वानुसारेण

कल्प्यत्वम् ।

४२

१६. भाष्यतनाकृत्येन स्थापितानां कर्तव्यकार्यादि

विभागः ।

४४

१७. निगमनञ्च ।

४८

१८. उक्तार्थस्य अतिरिक्तस्याद्योऽयं जनेभ्यः

गोपनीयत्वम् ।

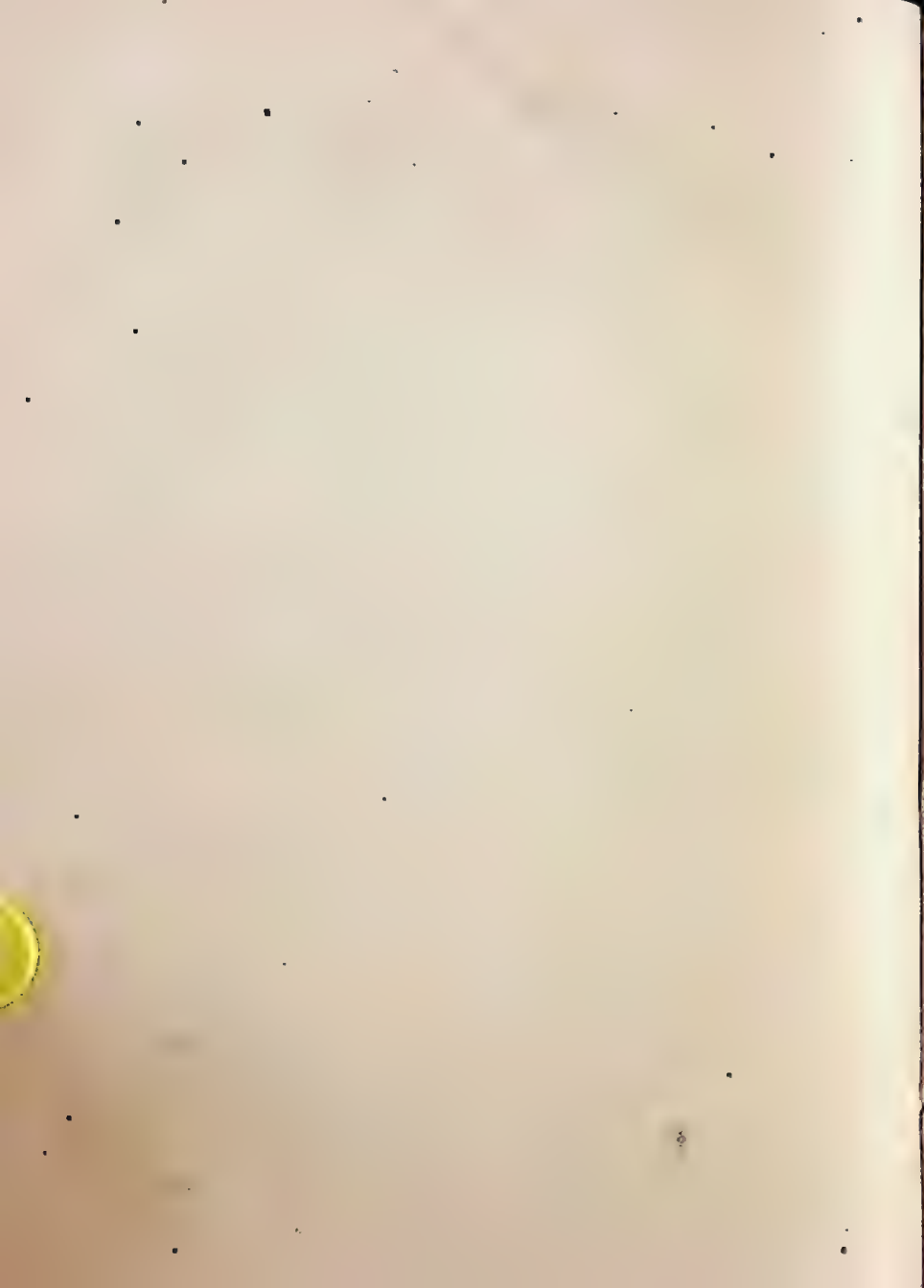
४९

२०. एतन्प्रकाशनं योरयाः

५०

॥ पट्विंशध्यायविषयाः पूर्णाः ॥

॥ श्रीस्तु ॥

॥ ग्रीः ॥

॥ श्रीमते रामानुजाय नमः ॥

श्रीरङ्गनाथपरब्रह्मणे नमः ।

॥ श्रीपारमेश्वर संहिता ॥

प्रथमोऽध्यायः ।

ओं ॥ नमः सकलकल्याणदायिने चक्रपाणये ।

विषयार्णवमज्ञानां समुद्धरणहेतवे ॥ १ ॥

तोताद्रिदिग्वरक्षेत्रे देवगन्धर्वसेविते ।

पुण्यतीर्थसमायुक्ते सर्वर्तुकुसुमान्विते ॥ २ ॥

प्रशस्ताधमसंयुक्ते पुण्यक्षेत्रोपशोभिते ।

वेदवेदान्तनिष्ठेस्तु तपोनिष्ठैर्महर्षिभिः ॥ ३ ॥

सांख्यसिद्धान्तसंयुक्तैर्योगसिद्धान्तधेदिभिः ।

इतिहासपुराणक्षैर्धर्मशास्त्रार्थकोविदैः ॥ ४ ॥

वेदाङ्गज्ञानकुशलैर्युक्ते देवर्षिभिस्तथा ।

राजर्षिभिः समायुक्ते मन्त्रसिद्धैर्महात्मभिः ॥ ५ ॥

सनको नाम योगर्षिर्ब्रह्मपुत्रो महातपाः ।

भगवज्ज्ञानसिद्धयर्थं तपस्तेपे सुदुश्चरम् ॥ ६ ॥

शतवर्षं ध्यायमाने परमात्मानमात्मनि ।

न लेभेऽभि(सं)मतं सोऽपि तप्या घोरतरं तपः ॥ ७ ॥

शोकेन महताऽऽविष्टो बभूव स मुनिस्तदा ।

ततः शोकार्णवे भग्नं मितक्रोधं जितेन्द्रियम् ॥ ८ ॥

दान्तं योगाङ्गनिरतं तं भक्तं भक्त्यत्सलः ।

वाक्यमेतज्जगदाता जगाद जगतो हितम् ॥ ९ ॥

यानुवेधा परंज्योतिरदृश्यः पुरुषोत्तमः ।

श्रीभगवानुवाच -

त्वया योगीश्वरेणेह सुततं तप उच्यते ॥ १० ॥

प्राप्यसे न चिराद्ब्रह्म महत्तत्त्वपसः फलम् ।

समाभ्यसिद्धिं भद्रं ते मा विपीद महामते ! ॥ ११ ॥

कृतकृत्यो जगत्पस्विन् शाण्डिल्यः श्रूयते महान् ।

तमाध्ययस्व भद्रं ते भगवद्धर्मसिद्धये ॥ १२ ॥

पतस्विन् पर्वतश्रेष्ठं(चरे) पुराऽनेन महात्मना ।

साक्षाद्भगवतो व्यकाद्व्युताद्व्युताभिधात् ॥ १३ ॥

अधीतास्त्रिमुपर्णाद्याः साक्षात्सद्ब्रह्मवाचकाः ।

शाखाश्च निपदः सर्वाः संहिता ब्राह्मणामिधाः ॥ १४ ॥

निरुक्तानि ततो ज्ञाताः पदार्थाः सप्त च क्रमान् ।

ज्ञानं च द्वित्रिधं ज्ञातं शास्त्राणि विविधानि च ॥ १५ ॥

तयोदशविधं कर्म द्वादशाध्यात्मसंयुतम् ।

श्रुत्यैवं प्रथमं शास्त्रं रहस्यान्नायसंजितम् ॥ १६ ॥

द्विव्यमन्त्रकमोपेतं मोक्षैकफललक्षणम् ।

भूयः संबोदितात्तत्त्वात्तेन लोकहितैषिणा ॥ १७ ॥

भूतं विस्तरतः शास्त्रं भोगमोक्षप्रदं हि यत् ।

अनुपुच्छन्त्यो(न्ये)त्वेन प्रोक्तं भगवता स्वयम् ॥ १८ ॥

सात्यतं पौष्करं चैव जयाख्येत्येयमादिक्म् ।

तत्सर्वं विदितं सम्यक् शाण्डिल्यस्य महात्मनः ॥ १९ ॥

एवं सकलशास्त्रज्ञः शाण्डिल्यः परमो गुह्यः ।

आस्ते शिष्यैः परिश्रुतः स्वाध्रमे भ्रमनाशने ॥ २० ॥

पात्रकाल्यं परं यज्ञं कुर्वाणः सर्वदा यधी ।

स ते यक्षयति धर्मज्ञो धर्मं भागयतं मुने ॥ २१ ॥

तमाध्ययस्व भद्रं ते भगवज्ज्ञानसिद्धये ।

इत्युक्त्वाऽस्तमिता वाणी यानुवेधसमीरिता ॥ २२ ॥

इत्यद्भुततमं वाक्यं श्रुत्वा हृष्टतनूद्बुधः ।
 तदा कृतार्थमात्मानं मन्यमानो महामुनिः ॥ २३ ॥
 शाण्डिल्यदर्शनाकाङ्क्षी संचचाराचलाधिपम् ।
 अपश्यदाश्रमप्रेष्ठं शाण्डिल्यस्य महात्मनः ॥ २४ ॥
 नानापुष्पसमाकीर्णं नानाफलसमन्वितम् ।
 नानापक्षिगणैर्जुष्टं नानामृगनिपेक्षितम् ॥ २५ ॥
 कमलोत्पलसंकीर्णं शोभितं कमलाकरैः ।
 भगवद्धर्मजिज्ञासापरैः शान्तेरमृतसरैः ॥ २६ ॥
 मुनिमुख्यैः समाकीर्णं सर्वत्र च मुमुक्षुभिः ।
 संप्रविश्य तमद्राक्षीन्मुनिमुख्यैरुपासितम् ॥ २७ ॥
 शिष्यैः परिवृतं शान्तेरात्मनिष्ठं दयापरम् ।
 दिव्यज्ञानोपपन्नं तं दृष्ट्वा दिव्यक्रियापरम् ॥ २८ ॥
 उद्बुधन्तं परां भक्तिं वासुदेवे परात्परे ।
 अभ्ययन्दिष्ट सनको यिनग्रात्तस्य पादयोः ॥ २९ ॥
 तिष्ठन्तं भगवद्धर्मं दृष्ट्वा दिव्येन चक्षुषा ।
 शाण्डिल्यो मुनिशार्दूलः सनकं ब्रह्मसंभवम् ॥ ३० ॥
 भद्रवीन्मधुरं वाक्यं कृतार्थोऽस्मि महामुने ।
 भगवान् सुप्रसन्नस्ते सुतन्तं तप उत्तमम् ॥ ३१ ॥
 भाषिष्टोऽहं भगवता भयदंष्टं तपोनिवे ।
 इत्युक्त्याऽऽश्वापयामास वेदमेकाग्रनाभिधम् ॥ ३२ ॥
 मूलभूतस्तु महतो वेदवृक्षस्य यो महान् ।
 स ब्रह्मवासुदेवाख्यः परतत्त्वैकसंध्यम् ॥ ३३ ॥
 दिव्यैर्यलादिकैर्मन्त्रैः साक्षात्प्रतिपादकैः ।
 भल्लङ्कृतमसन्दिग्धमविद्यातिमिरापहम् ॥ ३४ ॥
 अभ्याप्य संजगादास्य स्वरूपं च समागति(न)म् ।
 शाण्डिल्यः -
 एष कर्तियुगो धर्मो निराशीः कर्मसंज्ञितः ॥ ३५ ॥
 योगाख्यो योगधर्माख्यः शास्त्राख्यश्च समागमः ।
 प्रवर्त्यते भगवता प्रथमे प्रथमे युगे ॥ ३६ ॥

युगेषु मन्दसञ्चार इतरेष्वितरेष्वपि ।
 अनन्तचेष्टादध्यक्षादनिरुद्धात् संनातनान् ॥ ३७ ॥
 ब्रह्मणो मानसं जन्म प्रथमं चाभ्युपं सृष्टम् ।
 द्वितीयं वाचिकं चान्यथानुर्थं श्रोत्रसंभवम् ॥ ३८ ॥
 नासिक्क्यमपरं चान्यदण्डजं पञ्चजं तथा ।
 एतेष्वपि च सर्वेषु साक्षाद्भगवतो विभोः ॥ ३९ ॥
 ब्रह्मणा मुनिमुख्यैश्च सुपणार्थिर्महर्षिभिः ।
 वालिख्यमुखैश्चान्यैः क्रमाद्वाजपिभिस्तथा ॥ ४० ॥
 एष प्रकृतिधर्माख्यः प्राचीतः प्रथमो द्विज ।
 सप्तमे पञ्चजे सर्गं प्राप्तो भगवत्स्तथा ॥ ४१ ॥
 विचसता ततः प्राप्तो मनुनेश्चाकुणा ततः ।
 इक्ष्वाकुणा च कथितो व्याप्य लोकानवस्थितः ॥ ४२ ॥
 एष एव महान् धर्म आद्यो विप्र ! सनातनः ।
 बुद्धिधेयो दुष्कृत्श्च सात्वतेर्धार्यते सदा ॥ ४३ ॥
 चानुरात्म्यपरैर्नित्यं पञ्चकालपरायणैः ।
 बलादिमन्त्रनिरतैर्देवचान्तरवर्जितैः ॥ ४४ ॥
 एष धर्मो यथा प्राप्तो मया तद्(निग)दतः शृणु ।
 साङ्गोपनिषदा वेदाः समधीता मया पुरा ॥ ४५ ॥
 ऋग्यजुःसामसंज्ञास्तु संकीर्णा देवतान्तरैः ।
 व्यामिधयागसंयुक्ताः प्रवृत्तिफलदायिनः ॥ ४६ ॥
 तदर्थश्च परिज्ञाता यथान्यायं यथाविधि ।
 कथंचित् कथंचित् प्रदेशेषु भगवन्तं जगत्पतिम् ॥ ४७ ॥
 तदीयं कर्म च ज्ञानमप्रणाख्या चदन्ति हि ।
 तथा तदतिसंक्षिप्तमनभिव्यक्तलक्षणम् ॥ ४८ ॥
 अग्नीन्द्रादिप्रणाख्यैश्च प्रदेशेषु यदुप्यपि ।
 प्रचदन्ति जगन्नाथं तथा च सकलाः क्रियाः ॥ ४९ ॥
 नित्यादिका मुनिश्रेष्ठ ! प्रवृत्तिफलसंयुताः ।
 देवतान्तरनाख्यैश्च प्रवृत्तिस्तु विस्तारान् ॥ ५० ॥
 तथा कथंचित् कथंचिद्विप्र प्रचदन्ति च केवलम् ।

इन्द्रादिदेवतायर्जं तत्कर्मोऽपि सुचिस्तरम् ॥ ५१ ॥

मन्त्राः प्राशुर्यतस्तत्त फलसङ्गसमन्विताः ।
एवं व्यामिश्ररूपत्वाच्चेतु निष्ठां न लब्धवान् ॥ ५२ ॥

यस्तु सर्वपरो धर्मो यस्मात्तास्ति महत्तरः ।
वासुदेवैकनिष्ठस्तु देवतान्तरवर्जितः ॥ ५३ ॥

तज्जिज्ञासा यलयती तदा त्वायिरभूत्सम ।
ततोऽत्र पर्वतश्रेष्ठे तपस्तप्तं मयोसमम् ॥ ५४ ॥

अनेकानि सहस्राणि वर्षाणां तपसोऽन्ततः ।
वापरस्य युगस्यान्ते आदौ कलियुगस्य च ॥ ५५ ॥

साक्षात्सङ्कर्षणाङ्गयक्तात् प्राप्त एव महत्तरः ।
एव एकायनो वेदः प्रख्यातः सात्वतो विधिः ॥ ५६ ॥

दुर्धिशेयो दुष्करश्च प्रतिबुद्धनिषेव्यते ।
मोक्षायनाय वै पन्था एतदन्यो न विद्यते ॥ ५७ ॥

तस्मादेकायनं नाम प्रवदन्ति मनीषिणः ।
श्वेतद्वीपे पुराऽधीतो नारदेन सुरर्षिणा ॥ ५८ ॥

सनः सनत्सुजातश्च भवानपि सनन्द(क)नः ।
सनत्कुमारः कपिलः सप्तमश्च सनातनः ॥ ५९ ॥

एते एकान्तिधर्मस्य आचार्याश्च प्रवर्तकाः ।
मरीचिरज्यङ्गिरसौ पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः ॥ ६० ॥

वसिष्ठश्च महतेजा एते चित्रशिल्पिण्डनः ।
मनुः स्वायम्भुश्चापि समाराध्य जगत्पतिम् ॥ ६१ ॥

महता तपसा चैव देवं नारायणं प्रभुम् ।
विष्यं वर्षसहस्रं तु तदन्ते समधीत्य च ॥ ६२ ॥

मूलभूतिं यथावद्य क्रययोऽध्यापितास्तु तैः ।
ततस्ते क्रययस्त्वष्टौ लोकानां हितकाम्यया ॥ ६३ ॥

त्र्योकोनां शतसाहस्रैर्मूलवेदं निरीक्ष्य च ।
तथा विव्यानि तन्त्राणि सांख्यतार्क्षीनि चक्रिरे ॥ ६४ ॥

अन्यच्छास्त्रं तु तन्त्राख्यमस्मान्मन्वाद्योऽपि च ।
धर्मशास्त्राण्येकानि करिव्यन्ति यथातथम् ॥ ६५ ॥

अन्येषामपि शास्त्राणां योनिरेतद्भविष्यति ।

अस्मिन् धर्मश्च कामश्च अर्थश्चोक्तः सुचिस्तरम् ॥ ६६ ॥

मोक्षश्च सूचितः पश्चादन्नोक्तश्च यथातथम् ।
अभ्यमेधाद्यो यस्मा अधिकृत्याच्युतं हरिम् ॥ ६७ ॥

यथा क्रियन्ते च तथा द्विपदकार्णपुरस्तरैः ।
निवृत्तिफलदैर्मन्त्रैस्तस्यासाधारणहरेः ॥ ६८ ॥

पूजिता विनियुज्यन्ते तस्मिन्तस्मिन् कर्मणि ।
श्रगादिमन्त्राः सर्वेऽपि तथा चास्मिन् प्रकीर्तिताः ॥

यस्माजोपरिचरो मूलवेदेन संस्कृतः ।
सर्गलोकाधिकारार्थमेतदुक्तप्रकारतः ॥ ७० ॥

अभ्यमेधादिकान् यज्ञानन्यशिष्टैश्चाधिधि ।
अन्याश्च भगवद्यागांन् विप्रवृत्त्यधिकारतः ॥ ७१ ॥

इति भूतं मया पूर्वं स चार्थः प्रतिभाति मे ।
सुमन्तुर्जमिनिर्ब्रह्मन् भृगुर्धैर्वीरपायनः ॥ ७२ ॥

मौज्यायनश्च तत्सर्वं सम्यग्ध्यापिता मया ।
नरनारायणाभ्यां तु जगतो हितकाम्यया ॥ ७३ ॥

तथाऽनुष्ठीयते मूलधर्मो यद्विरकाश्रमे ।
एव प्रवृत्तिधर्माण्यो वासुदेवैकगोचरः ॥ ७४ ॥

प्रवर्तते कृत्ययुगे ततस्त्रेतायुगादिषु ।
विकारवेदाः सर्वत्र देयतान्तरगोचराः ॥ ७५ ॥

महतो वेदवृक्षस्य मूलभूतो महानयम् ।
स्कन्धभूता ऋतायास्तैः शाखाभूतास्तथा मुने ॥ ७६ ॥

जगन्मूलस्य देवस्य वासुदेवस्य मुख्यतः ।
प्रतिपादकतासिद्धा मूलवेदाव्ययता हिज्ज ! ॥ ७७ ॥

आद्यं भागवतं धर्ममादिभूते कृते युगे ।
मानवा योनयभूतास्तु अनुतिष्ठन्ति नित्यशः ॥ ७८ ॥

ततस्त्रेतायुगे सर्वे नानाकामसमन्विताः ।
व्यामिश्रयाजिनो भूत्या त्यजन्त्याश्च सनातनम् ॥ ७९ ॥

अन्तर्देधाति (धर्मां)सर्वोऽयं वासुदेवसमादृतः ।
ततो योनयाय भगवान् प्रादुर्भावयति स्वयम् ॥ ८० ॥

यथा पुरा मया प्राप्तो देवाद् ज्ञानबलात्मनः ।

इत्यद्भुततमं चाक्यं भुत्वा हृष्टतनूहः ।
 तदा कृतार्थमात्मानं मन्यमानो महामुनिः ॥ २३ ॥
 शाण्डिल्यदर्शनाकाङ्क्षी संचचाराचलाधिपम् ।
 अपद्यदाधमश्रेष्ठं शाण्डिल्यस्य महात्मनः ॥ २४ ॥
 नानापुण्यसमाकीर्णं नानाफलसमन्वितम् ।
 नानापक्षिगणैर्जुष्टं नानासृगनिवेदितम् ॥ २५ ॥
 कमलोत्पलसंकीर्णं शोभितं कमलाकरैः ।
 भगवद्धर्मजिज्ञासापरैः शान्तेरमल्लहरीः ॥ २६ ॥
 मुनिमुख्यैः समाकीर्णं सर्वत्र च मुमुक्षुभिः ।
 संप्रविश्य तमद्रक्षीन्मुनिमुख्यैरुपासितम् ॥ २७ ॥
 शिष्यैः परितृप्तं शान्तेरात्मनिष्ठं दयापरम् ।
 दिव्यज्ञानोपपन्नं तं हृष्टा दिव्यश्रियापरम् ॥ २८ ॥
 उहहन्ते परां भक्तिं वासुदेवे परात्परे ।
 अभ्यवन्दिष्ट सनको विनयात्स्य पादयोः ॥ २९ ॥
 तिष्ठन्तं भगवद्धर्मं दृष्ट्वा दिव्येन अक्षुषा ।
 शाण्डिल्यो मुनिशायिलः सनकं ब्रह्मलंबभयम् ॥ ३० ॥
 भगवन्मधुरं चाक्यं कृतार्थोऽसि महामुने ।
 भगवान् सुप्रसन्नस्ते मुत्पन्नं तप उत्तमम् ॥ ३१ ॥
 भाविष्ठोऽहं भगवता भवद्धर्मं तपोनिवे ।
 इत्युक्त्याऽभ्यापयामास वेदमेकायनाभिधम् ॥ ३२ ॥
 मूलभूतस्तु महतो वेदबृहत्स्य यो महान् ।
 सङ्गृह्णानुवेचात्थ(व्यं)परतत्त्वैकसंश्रयम् ॥ ३३ ॥
 दिव्यैर्यलादिकैर्मन्त्रैः साक्षात्प्रतिपादकैः ।
 भल्लङ्घितमसन्निधमविद्यानिमिरापहम् ॥ ३४ ॥
 भयाप्य संजगादास्य सरूपं च समागत(ति)म् ।
 शाण्डिल्यः—
 एष कर्तियुगो धर्मो निरासीः कर्मसंश्रितः ॥ ३५ ॥
 योगाद्यो योगधर्मास्त्यः शास्त्राख्यश्च समागमः ।
 प्रवर्त्यते भगवता प्रथमे प्रथमे युगे ॥ ३६ ॥

युगेषु मन्दसञ्चार इतरेष्वितरेष्वपि ।
 अनन्तचेष्टादध्यक्षादनिरुद्धात् संनातनात् ॥ ३७ ॥
 ब्रह्मणो मानसं जन्म प्रथमं चाक्षुषं स्मृतम् ।
 द्वितीयं याचिकं चान्यद्यतुर्थं श्रोत्रसंभवम् ॥ ३८ ॥
 नासिन्मयमपरं चान्यदण्डजं पद्मजं तथा ।
 एतेष्वपि च सर्वेषु साक्षाद्भगवतो विभोः ॥ ३९ ॥
 ब्रह्मणा मुनिमुख्यैश्च सुपण्डीर्महर्षिभिः ।
 चालिखित्यमुखैश्चान्यैः क्रमाद्राजर्षिभिस्तथा ॥ ४० ॥
 एष प्रकृतिधर्मास्त्यः प्राचीतः प्रथमो द्विज ।
 सप्तमे पद्मजे सगं प्रातो भगवतस्तथा ॥ ४१ ॥
 विवसता ततः प्राप्तो मनुनेद्याकुणा ततः ।
 इद्याकुणा च कथितो व्याप्य लोकानवस्थितः ॥ ४२ ॥
 एष एव महान् धर्म आद्यो विप्र ! सनातनः ।
 दुर्बिज्ञेयो दुष्करश्च सात्वतैर्धर्षिते सदा ॥ ४३ ॥
 चानुरात्म्यपरैर्नित्यं पञ्चकालपरायणैः ।
 यलादिमन्त्रनिरतैर्देवतान्तरवर्जितैः ॥ ४४ ॥
 एष धर्मो यथा प्राप्तो मया तद्(निग)दतः शृणु ।
 साद्गोपनिषदा वेदाः समधीता मया पुरा ॥ ४५ ॥
 कायजुःसामसंज्ञास्तु संकीर्णा वेद्यतान्तरैः ।
 व्याभिधयागसंयुक्ताः प्रवृत्तिफलदायिनः ॥ ४६ ॥
 तदर्थं च परिब्रूता यथान्यायं यथाविधि ।
 क्वचित् क्वचित् प्रवेशेषु भगवन्तं जगत्पतिम् ॥ ४७ ॥
 तदीयं कर्म च ज्ञानमप्रणाड्या यद्वन्ति हि ।
 तथा तद्विनसंक्षिप्तमनमिष्यजलक्षणम् ॥ ४८ ॥
 अग्नीन्द्रादिप्रणाड्यैव प्रवेशेषु यद्वप्यपि ।
 प्रवदन्ति जगत्प्राथं तथा च सकलाः क्रियाः ॥ ४९ ॥
 नित्यादिका मुनिधेष्ट ! प्रवृत्तिफलसंयुताः ।
 वेद्यतान्तरज्ञादैव प्रवृत्ति सुविस्तरान् ॥ ५० ॥
 तथा क्वचित् क्वचिद्विप्र प्रवदन्ति च केवलम् ।

इन्द्रादिदेवतायर्जं तत्कर्मोऽपि सुविस्तरम् ॥ ५१ ॥

मन्त्राः प्राञ्चुर्यतस्तत्र फलसङ्गसमन्विताः ।
एवं ध्यामिधरूपत्वात्तेषु निष्ठां न लब्धवान् ॥ ५२ ॥

यस्तु सर्वपरो धर्मो यस्माद्भास्ति महत्तरः ।
वासुदेवैकनिष्ठस्तु देवतान्तरवर्जितः ॥ ५३ ॥

तज्जिज्ञासा यत्नवती तदा त्वाधिरभूत्प्रम ।
ततोऽत्र पर्वतश्रेष्ठे तपस्तप्तं मयोत्तमम् ॥ ५४ ॥

अनेकानि सहस्राणि वर्षाणां तपसोऽन्ततः ।
द्वापरस्य युगस्यान्ते आदौ कलियुगस्य च ॥ ५५ ॥

साक्षात्सङ्कर्षणाद्व्यक्तात् प्राप्त एव महत्तरः ।
एव एकायनो वेदः प्रख्यातः सात्वतो विधिः ॥ ५६ ॥

दुर्विज्ञेयो दुष्करश्च प्रतिबुद्धेर्निषेव्यते ।
मोक्षायनाय वै पन्था एतदन्यो न विद्यते ॥ ५७ ॥

तस्मादेकायनं नाम प्रवदन्ति मनीषिणः ।
श्वेतद्वीपे पुराऽधीतो नारदेन सुरारिणा ॥ ५८ ॥

सनः सनत्सुजातश्च भवानपि सनन्द(क)नः ।
सनत्कुमारः कपिलः सप्तमश्च सनातनः ॥ ५९ ॥

एते एकान्तिधर्मस्य आचार्याश्च प्रवर्तकाः ।
मरीचिरज्यङ्गिरसौ पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः ॥ ६० ॥

यसिष्ठश्च महातेजा एते चित्रशिक्षण्डिनः ।
मनुः स्वायम्भुवश्चापि समाराध्य जगत्पतिम् ॥ ६१ ॥

महता तपसा चैव वेदं नारायणं प्रभुम् ।
दिव्यं वर्षसहस्रं तु तदन्ते समधीत्य च ॥ ६२ ॥

मूलभूतिं यथायथा ऋणयोऽध्यापितास्तु तैः ।
ततस्ते ऋणस्त्वष्टी लोकानां हितकाम्यया ॥ ६३ ॥

नलोकानां शतसाहस्रैर्मूलवेदं निरीक्ष्य च ।
तथा दिव्यानि तन्त्राणि सात्वतादीनि चक्रिरे ॥ ६४ ॥

अन्यच्छास्त्रं तु तन्त्राख्यमस्मान्मन्यादयोऽपि च ।
धर्मशास्त्राण्येकानि करिष्यन्ति यथातथम् ॥ ६५ ॥

अन्येषामपि शास्त्राणां योनिरेतद्भविष्यति ।

अस्मिन् धर्मश्च कामश्च अर्थश्चोक्तः सुविस्तरम् ॥ ६६ ॥

मोक्षश्च सूचितः पञ्चाद्वक्तोक्तश्च यथातथम् ।
अभ्यमेधादयो यस्मा अधिष्ठत्याच्युतं हरिम् ॥ ६७ ॥

यथा क्रियन्ते च तथा द्विपदकार्णपुरस्सरैः ।
निवृत्तिफलदैर्मन्त्रैस्तस्यासाधारणहरेः ॥ ६८ ॥

पूजिता विनियुज्यन्ते तस्मिन्तस्मिन् कर्मणि ।
ऋगादिमन्त्राः सर्वेऽपि तथा चास्मिन् प्रकीर्तिताः ॥

यत्पराजोपरिचरो मूलवेदेन संस्कृतः ।

सर्गलोकाधिकारायर्जमेतदुक्तप्रकारतः ॥ ७० ॥

अभ्यमेधादिकान् यज्ञानन्वशिएषथाविधि ।

अन्यांश्च भगवद्भागान् त्रिऽवृत्त्यधिकारतः ॥ ७१ ॥

इति धृतं मया पूर्वं स चार्थः प्रतिभाति मे ।

सुमन्तुर्जमिनिर्बलन् भृगुश्चैवंपगायनः ॥ ७२ ॥

मौञ्ज्यायनश्च तत्सर्वं सम्यगध्यापिता मया ।

नरनारायणाभ्यां तु जगतो हितकाम्यया ॥ ७३ ॥

तथाऽनुष्ठीयते मूलधर्मो ववरिकाश्रमे ।

एव प्रवृत्तिधर्माख्यो वासुदेवैकगोचरः ॥ ७४ ॥

प्रवर्तते कृतयुगे ततस्त्रेतायुगादपि ।

धिकारवेदाः सर्वत्र देवतान्तरगोचराः ॥ ७५ ॥

महतो वेदवृक्षस्य मूलभूतो महानयम् ।

स्कन्धभूता ऋताद्यास्तं शास्त्राभूतास्तथा मुने ॥ ७६ ॥

जगन्मूलस्य देवस्य वासुदेवस्य मुख्यतः ।

प्रतिपादकतासिद्धा मूलवेदाख्यता द्विज ! ॥ ७७ ॥

आद्यं भागवतं धर्ममादिभूते कृते युगे ।

मानवा योयम्भूतास्तु अनुतिष्ठन्ति नित्यशः ॥ ७८ ॥

ततस्त्रेतायुगे सर्वे नानाकामसमन्विताः ।

ध्यामिधयाजिनो भूत्वा त्यजन्त्याथ सनातनम् ॥ ७९ ॥

अस्तर्द्धधाति (धर्मं)सर्वोऽयं वासुदेवसमादृतः ।

ततो योरायय भगवान् प्रादुर्भाषयति स्वयम् ॥ ८० ॥

यथा पुरा मया प्राप्तो देवाद् ज्ञानयलात्मानः ।

तथा प्रकाशितो वेदः सरहस्यो महामुने ॥ ८१ ॥
 एवं निगदिते सम्यक् शाण्डिल्येन महात्मना ।
 ततः कृतार्थमात्मानं मन्यमानः कृताञ्जलिः ॥ ८२ ॥
 सनकः प्रधितं वाक्यं शाण्डिल्यं मुनिमब्रवीत् ।
 सनकः -
 भगवन् ! सर्वधर्मज्ञ ! सर्वशास्त्रार्थपारग ! ॥ ८३ ॥
 त्वत्प्रसादेन संप्राप्तो मया धर्मयरो महान् ।
 निवृत्तिलक्षणाख्योऽयं प्रतिबुद्धैर्निषेवितः ॥ ८४ ॥
 कथमप्रतिबुद्धैस्तैर्ममैवमहामुग्धैः ।
 प्राप्यते भगवद्धर्म एकान्तिभिरनुष्ठितः ॥ ८५ ॥
 शाण्डिल्यः -
 श्रूयतामभिधास्यामि यदहं चोदितस्त्वया ।
 एतदर्थं मया पृष्टः पुरा सङ्कर्षणः प्रभुः ॥ ८६ ॥
 परित्यज्य परं धर्मं मिथर्धममुपेयुगाम् ।
 भूयस्तत्पदकाङ्क्षाणां ध्रुवाभक्ती उपेयुगाम् ॥ ८७ ॥
 अनुग्रहायै वर्णाणां योयतापाद(का)नाय च ।
 तथा जनानां सर्वेयामभीष्टफलसिद्धये ॥ ८८ ॥
 सात्वतादीनि शास्त्राणि भोगमोक्षप्रदानि च ।
 उपदिश्य तु दिव्यानि शास्त्राणि तदनन्तरम् ॥ ८९ ॥
 पारमेश्वरशास्त्राणां सर्वेषां मुनिपुङ्गव ! ।
 सारमूर्तं विशेषेण पौष्कारार्थोपपादकम् ॥ ९० ॥
 मूलवेदानुसारेण छन्दसाऽऽनुष्ठेन च ।
 लक्षप्रत्येन सर्वार्थक्रियाप्राप्तोपलभ्यते ॥ ९१ ॥
 स मेऽग्रवीम्भ(हृष्का)हाशास्त्रं पारमेश्वरसंज्ञया ।
 तस्मात्तु सारमुद्भूय सर्वशास्त्रोपयोगिनम् ॥ ९२ ॥
 श्लोकैः षोडशसाहस्रैः पारमेश्वरसंज्ञया ।
 संप्रवक्ष्यामि ते शास्त्रमिदानीमवधारय ॥ ९३ ॥
 ज्ञातव्योऽपि पुरा र्क्षतदपि संक्षेपतो विभोः ।
 क्षीरोदशायिनो देवाद् साक्षात् संयुतवान् द्विज ! ॥
 शमकाण्डक्रियाकाण्डमेवेन(तद्) च द्विधाकृतम् ।

यत्र संकीर्त्यते सम्यग्वासुदेवस्य वै विभोः ॥ ९५ ॥
 दिव्यमात्मस्वरूपं च नित्या ज्ञानादयो गुणाः ।
 प्रधानाः पदं समस्ताश्च व्यस्ता युग्मत्रयेण हि ॥ ९६ ॥
 कीर्त्यादयो गुणान्त्रान्ये आकृतश्च परात्परा ।
 नित्यैका वासुदेवाख्या ततः सृष्ट्यादिहेतुना ॥ ९७ ॥
 संकर्षणादिव्यूहश्च जगज्जन्मादयोऽपि च ।
 उपासनार्थं भक्तानामास्तिकानां महात्मनाम् ॥ ९८ ॥
 जगतामुपकारार्थं वासुदेवस्य वै विभोः ।
 परात्परस्वरूपस्य चतुर्व्यूहस्तुरीयकः ॥ ९९ ॥
 व्यूहः सुपुतिसंज्ञश्च समव्यूहस्तथैव च ।
 जाग्रद्व्यूहस्तथाऽन्ये च व्यूहां मूर्त्यन्तरा अपि ॥ १०० ॥
 मूर्तयो विभवाख्याश्च प्रादुर्भावान्तराण्यपि ।
 लक्ष्मीपुष्टयोः स्वरूपे च नित्ये भगवता सह ॥ १०१ ॥
 कान्त्यादयोऽवताराश्च भूषणानां तु विग्रहाः ।
 नित्याः किरीटपूर्याणामनित्याश्च पृथग्विधाः ॥ १०२ ॥
 चक्रादीनां स्वरूपं च नित्यानित्योभयात्मकम् ।
 गद्यप्रमुक्तानां तु अन्येषामात्मनामपि ॥ १०३ ॥
 विभोः साधनभूतानां स्वं स्वं नित्यं स्वरूपिणाम् ।
 एतेषां मूर्तयो नित्या अनित्याश्च पृथग्विधाः ॥ १०४ ॥
 विभोर्वै वासुदेवस्य स्थानं नित्यं (त्वात्)-परात्परम् ।
 अन्येषां व्यूहरूपाणां विभवानां तथैव च ॥ १०५ ॥
 नानाविधानि स्थानानि विरजांसि बहूनि च ।
 तेषां विस्तारमानं च तथा स्वं स्वं व्यवस्थितम् ॥
 तत्सालानां प्रतोलीनां संस्थामानं च लक्षणम् ।
 जीवात्मनां स्वरूपं च मुक्तामुक्तोभयात्मकम् ॥ १०७ ॥
 तेषां गतिविज्ञायाश्च प्रोच्यन्ते यत्र विस्तरात् ।
 भगवन्मन्त्रमूर्तीनां तथाऽन्येषां क्रमेण तु ॥ १०८ ॥
 म(न्त्रा)न्त्रध्यानं तथा मुद्रा योगरूपं च कीर्तितम् ।
 ज्ञानकाण्डाभिधानेन तदेतत् परिकीर्तितम् ॥ १०९ ॥
 यत्र नित्यानि कर्माणि ज्ञानादीन्यखिलानि च ।

नैमित्तिकानि काम्यानि प्रायश्चित्तानि विस्तृताम् ॥
तुलाभारादिकादीनि कर्माणि विधिधान्यपि ।
तथा च कर्पणादीनि स्थापनान्तान्यक्षेपतः ॥ १११ ॥

प्रास्तावप्रतिमामद्रपीडादीनां च लक्षणम् ।
एवमादीनि चान्यानि वैवैशयजनार्थतः ॥ ११२ ॥
कीर्त्यन्ते विस्तृताश्च क्रियाकाण्डं तु विद्धि तत् ।
एवं द्विविधरूपं तु शास्त्रं धक्ष्येऽवधारय ॥ ११३ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे पारमेश्वरसंहितायां ज्ञानकाण्डे शास्त्रावतारो नाम प्रथमोऽध्यायः ॥

क्रियाकाण्डे द्वितीयोऽध्यायः ॥

शापिडस्यः —

अथाधिकारसिद्ध्यर्थं स्नानं वक्ष्यामि पूर्वतः ।
येन भक्तोऽभिषिक्तस्तु स्याद्दर्शनं यागहोमयोः ॥ १ ॥
स्नानं तु द्विविधं कुर्यान्मलसंस्कारशुद्धये ।
सामान्यविधिना स्नात्वा विशेषविधिना ततः ॥ २ ॥
सामान्यं लौकिकं स्नानं विशिष्टं मन्त्रसंस्कृतम् ।
तच्चापि शौचपूर्वं स्यात्तद्वादौ कथयामि ते ॥ ३ ॥
ब्राह्मं मुहूर्तमास्ताद्य उद्यत्पूर्वमेव च ।
मन्त्रज्ञः प्रयतः कुर्याद्विधिद्वयेन कर्मणा ॥ ४ ॥
संप्रबुद्धः प्रभाते तु उत्थाय शयने स्थितः ।
नास्त्रां संकीर्तनं कुर्यात् पोडशानां प्रयत्नतः ॥ ५ ॥
ओं नमो वासुदेवाय, नमः संकर्षणाय ते (च) ।
प्रद्युम्नाय नमस्तेऽस्तु, अनिरुद्धाय ते नमः ॥ ६ ॥
क्रमशः केशवादीनां याचद्दामोदरं द्विज ।
नमो नमः केशवाय, नमो नारायणाय च ॥ ७ ॥
माधवाय नमश्चैव गोविन्दाय नमस्ततः ।
विष्णवेऽथ नमस्कुर्याजमस्ते मधुसूदन ॥ ८ ॥
नमस्त्रिभुक्तमायाय, वामनाय नमस्ततः ।
श्रीधराय नमश्चाथ (क्षेत्र) हृषीकेशाय ओं नमः ॥ ९ ॥
नमस्ते पञ्चानामाय, नमो दामोदराय च ।

विद्यानामयताराणां दशानामथ कीर्तनम् ॥ १० ॥
एकगङ्गादिकानां तु विहितं क्रमशः प्रभोः ।
नमस्ते मीनरूपाय, कमण्डाय नमो नमः ॥ ११ ॥
नमोऽस्त्वादिवराहाय, नारसिंहाय ते नमः ।
नमो वामनरूपाय, नमो रामनृपाय च ॥ १२ ॥
कुठारज्याहलास्त्राय, नमः कृष्णाय वैद्यसे ।
कल्कि(न)विष्णो नमस्तेऽस्तु पूर्वं सप्रणयं द्विज ! ॥ १३ ॥
यथास्थितक्रमेणैव भेदांस्त्वेषान् हरैर्घृभिः ।
नमस्कुर्यात् प्रभाते तु यागान्ते तु दिनक्षये ॥ १४ ॥
शङ्खेनोच्चतरेणैव संह(नु)पिञ्जननेन तु ।
स्तोत्राणि चाथ मन्त्राणि उदीर्यान्त्यानि च ततः ॥ १५ ॥
इत्येयमादिभिः स्तोत्रैरभिष्टुय श्रियः पतिम् ।
इदं विद्यापयामास हरये चरदायिने ॥ १६ ॥
हरिहरि श्रुवंस्तत्पादुस्थाय भुवि विन्यसेत् ।
नमः क्षितिधरायोक्त्या वामपादं महामते ॥ १७ ॥
यद्दिर्निर्गमनार्थं तु सञ्चाख्यादौ तमेव हि ।
जलसंपूर्णपादं च भूजमन्त्रोद्धृतं मुने ! ॥ १८ ॥
देवाग्निगिरिगोष्ठेषु नद्यां वा न इमज्जानके ।
यत्कीर्त्तिके भूयिकास्थाने घृक्षमूले मुरालये ॥ १९ ॥
जलान्तरे च मार्गे च न गृहीयात् कदाचन ।

देशे मनोरमे प्राह्वा विहाय चतुरङ्गुलम् ॥ २० ॥
 प्राण्यङ्गुलपमसास्थिकाष्ठलोष्ठधिवर्जितम् ।
 परशौचावशिष्टं यच्छ्रेयाःकर्मैः सदा नरैः ॥ २१ ॥
 अनङ्गारामनूपासां तथा कृष्णामवालुकाम् ।
 शस्त्रादिनाऽस्त्रजलेन निखनेच्छुभदेशगाम् ॥ २२ ॥
 सुदं वोपविनिर्मुक्तां ततस्तैव चाहरेत् ।
 स्नानोपकरणं चान्यच्छमीशास्त्राः सपल्लवाः ॥ २३ ॥
 अर्कन्यग्रोधखदिरकरञ्जकुमादिकम् ।
 शरजोदुम्यराभ्यत्यग्नसूक्ष्मदमाश्च वृण्वान् ॥ २४ ॥
 आध्माङ्कुरमपामार्गमर्जुनं धातकीं शमीम् ।
 अन्यानि च पवित्राणि तेषु संपश्नमाहरेत् ॥ २५ ॥
 यथायसरमेतद्वै नृपयत् संप्रयोज्य च ।
 कूपस्थानं न कुर्यात् तटाकादिषु सत्सु च ॥ २६ ॥
 तेषु नाल्पोदके स्नायात्सीर्थेषु यदुधारिषु ।
 पतेत्यपि तु न स्नायात् सत्यां सरिति साधकः ॥ २७ ॥
 सरित्सपि च सर्वासु विशिष्टाः स्युः समुद्रगाः ।
 तासामपि विशिष्टाः स्युः सर्वाः प्राक्स्नोतसः सदा ॥
 नदीनामपि सर्वासां दक्षिणं नीरमुत्तमम् ।
 प्राक्स्नोतसः स्रवन्त्यस्तु यत्र चोदङ्मुखस्थिताः ॥
 प्राकृतीरं तत्र तीर्थं स्यात् सर्वपापप्रणाशनम् ।
 कूपाद्वशागुणा धार्या वाप्या द्वागुणा नदी ॥ ३० ॥
 नद्यां स्नानफलं स्नानुत्तया तस्याः समुद्रगाः ।
 तथा द्वागुणं तस्याः प्राक्स्नोताः कुरुते फलम् ॥ ३१ ॥
 प्राक्स्नोतसोदङ्मुखलायाः प्राकृतीरेऽनन्तरं फलम् ।
 पूर्वं तु क्षालिते तीरे संप्रोक्ष्य स्थापयेत् पृथक् ॥ ३२ ॥
 जलसंपूर्णपात्रं च अस्त्रमनोवृत्तं मुने ! ।
 शौचार्थं सुदमाहृत्य जलकूले निधाय वै ॥ ३३ ॥
 मनोरमे शुची देशे कृणाद्विशिष्य भूतले ।
 दिवास्नान्यासु कर्णस्थमहासूत्रं उदङ्मुखः ॥ ३४ ॥
 कुर्यान्मूलपुरीषे तु राजौ चेदक्षिणासुखः ।

न कुर्याद्विषि विष्णुभ्ये संभवंदीर्घजन्तुषु ॥ ३५ ॥
 न चाप्सु न गिरी चापि चत्वरेषु चतुष्पथे ।
 न राजमार्गे नो धीथ्यां न देवायतने कचित् ॥ ३६ ॥
 न श्मशाने न वैत्ये च न मसनि न गोवले ।
 न ग्राममध्ये विप्रेन्द्र ! कुर्याताप्यन्यथाविधि ॥ ३७ ॥
 आत्मच्छायां तदच्छायां न मेहेत कदाचन ।
 अयकुण्डपोत्तमङ्गं तु न पश्येद्विरगणं मलम् ॥ ३८ ॥
 तथा ज्योतीर्यप्यपश्यंश्च देवतायतनानि च ।
 पुरीषं गुदसंयुक्तं काष्ठपणवृणादिभिः ॥ ३९ ॥
 वामहस्तेन सम्मार्ज्यं तेन हस्ततलेन तु ।
 पृथीतशिक्षास्रोत्याय जलकूले समाधयेत् ॥ ४० ॥
 ऊरुहयान्तरस्थेन गुदं मुदायिनाऽपि च ।
 दक्षिण्यजानोर्याहं च वीर्यमानजलेन च ॥ ४१ ॥
 वामेन दक्षिणेनैव पाणिना कुक्कुटासनी ।
 अस्पृष्टतीर्थः शौचार्थं मृद्गिरम्युद्धतैर्जलैः ॥ ४२ ॥
 गन्धलेपक्षयकरं शौचं कुर्याद्वतन्द्रितः ।
 तिस्रो लिङ्गे सुदो देया एकैकान्तरमृत्तिकाः ॥ ४३ ॥
 पञ्च वामकरे देयास्तिस्रः पाण्योर्धिगुह्ये ।
 मूलोत्सर्गे शुद्धिरेया पुरीषस्याप्यनन्तरम् ॥ ४४ ॥
 अर्धप्रवृत्तिमार्त्तं तु प्रथमा मृत्तिका स्मृता ।
 द्वितीया च तृतीया च तदर्धा परिकीर्तिता ॥ ४५ ॥
 विडालपदमार्त्तं तु तदूर्ध्वा परिकीर्तिता ।
 पञ्चापाने मृत्तिकाः स्युस्तथैवान्तरमृत्तिकाः ॥ ४६ ॥
 दश वामकरे देयाः सप्त द्वायहस्तयोः ।
 पादाभ्यां तिस्रभिः शुद्धिर्जङ्घाशुद्धिश्च पञ्चभिः ॥ ४७ ॥
 नियोजयेत्ततो विप्र ! कट्यां वै सप्त मृत्तिकाः ।
 स्वदेहस्वेवदोषघ्ना यावत्कर्तुमशान्तये ॥ ४८ ॥
 मकानां श्रोत्रियाणां च सर्वास्वेवं निरूपितम् ।
 प्राचुर्द्वयं ङ्कात्तु वै तस्मादेकमुद्धरणनोदनम् ॥ ४९ ॥
 शारङ्ग्रीष्मयस्तेषु नित्यं कार्यं क्रियापरैः ।

पतसादपि धैकैका परिलोप्या तु मृत्तिका ॥ ५० ॥

हेमन्ते शिशिरे विप्र ! शोलियैः संयमस्थितैः ।

पथि शौचं प्रकर्तव्यं देशकालानुरूपतः ॥ ५१ ॥

गन्धलेपमास्यैवं मनःशुद्ध्या विशुष्यति ।

विहिताः पादशौचे तु पिडालपद्मसंमिताः ॥ ५२ ॥

सुवस्त्रनुद्विजेन्द्राणां त्रिहिरेका क्रमात्ततः ।

वर्णानां शस्त्रनिष्ठानां कटिशौचे तथैव हि ॥ ५३ ॥

सप्त सप्त च ऊर्ध्व्यां कराभ्यां त्रितयं पुनः ।

सर्वपात्रेव सामान्यं पाणिशौचमुदाहृतम् ॥ ५४ ॥

भन्तर्जानुगतं कृत्वा मुजयुग्मं द्विजोत्तम ! ।

चतुर्धा मणिवन्धस्थं तोयं कृत्वा सुनिर्मलम् ॥ ५५ ॥

बुधुदार्यैर्विनिर्मुक्तं पिबेद्विप्रो हृदा ततः ।

एकैकां द्वास्तयेन्मात्रां वर्णद्वयमनुक्रमात् ॥ ५६ ॥

पाणिना क्षालितैवैव पुनराचामयेदुधः ।

एवं प्रक्षाल्य विधिवदाचम्य प्रपतः शुचिः ॥ ५७ ॥

प्राङ्मुखोदङ्मुखो वाऽपि उपविश्यासने(नि) ततः ।

भर्कादिभिरपामार्गैः कारयेद्भन्तधावनम् ॥ ५८ ॥

प्रातर्भुक्त्वा च सुदृग्गं कषायकटुनिककम् ।

मक्षयेद्भन्तधवनं दन्तमांसान्यथाधयन् ॥ ५९ ॥

द्वादशाङ्गुलमात्रं तु घक्रप्रन्थिविवर्जितम् ।

पयोभिः सह तर्जन्या प्रह्य(न्)द्वादशसंख्यया ॥ ६० ॥

काष्ठालामे तु रोणे वा कर्तव्यं भन्तधावनम् ।

षोडशाङ्गुलदीर्घंस्तु यक्रप्रन्थिविवर्जितैः ॥ ६१ ॥

हेमादिनिर्मितैर्याऽपि कुशदर्भादिमिस्तथा ।

जिह्वानिलह्नं चैव गण्डूयं मुलधावनम् ॥ ६२ ॥

कुर्यादाचमनं विप्र ! शुद्धेन सलिलेन च ।

विना विपियसंपर्कैः पञ्चाङ्गस्नानमाचरेत् ॥ ६३ ॥

मुखं कण्ठयोपेतं पादौ कटितलावधि ।

कीलज्ञापुपघातेषु स्नानं कुर्याद्यथाविधि ॥ ६४ ॥

अथोत्तमाह्वात् पावान्तं शिरसाऽभ्यजयेद्द्विज ।

अङ्गान्युद्वर्त्य चाक्षेण चरणान्तान्यनुक्रमात् ॥ ६५ ॥

गोमयेन मृदा विप्र ! निर्मलीकृत्य विप्रहम् ।

नरामरमयुकां प्राक् स्नानार्थं चाहरेत् खलीम् ॥ ६६ ॥

मापचूर्णादिना देहं निर्हृत्य कवचं स्मरन् ।

शुद्धमर्थं प्रथमं स्नात्वा मन्त्रस्नानं समाचरेत् ॥ ६७ ॥

स्नायाद्भोजोपचारेण दिव्यैर्गन्धैः पुराऽऽहृतैः ।

हृन्मन्त्रेण च विप्रेन्द्र ! वामहस्तनले ततः ॥ ६८ ॥

मृदाऽऽमलकमनेन क्रमशोऽभिनिधाय च ।

प्रान्तपर्वावधौ मध्ये मणियन्धसमीपतः ॥ ६९ ॥

अस्त्रमन्त्रेण मूलेन क्रमात् पञ्चाङ्गमन्त्रितम् ।

कृत्वा नियोज्य विद्वन्सु सर्वाङ्गालेपनं क्रमात् ॥ ७० ॥

अथ ऊर्ध्वं च तन्मन्त्रं मुद्रायन्धेन संयुतम् ।

तेन स्नानद्वारा विप्रा दितिविद्विक्वरसंस्थिताः ॥ ७१ ॥

प्रयान्ति विद्वलीभूता याचन्तश्चोपसंहृतम् ।

मृद्भागो मूलमन्त्रेण मन्त्रितो यः पुरा स्थितः ॥ ७२ ॥

तमुच्यन् समादाय तोयमध्ये विनिक्षिपन् ।

तेन तद्द्विजशार्दूल ! तत्क्षणदेव जायते ॥ ७३ ॥

गङ्गातोयेन संपूर्णं यामुनेन शुभेन च ।

प्रयागं चक्रतीर्थं च प्रभासं पुष्कराणि च ॥ ७४ ॥

भवन्ति सप्तिर्धाभूता मन्त्रस्यास्य प्रभायतः ।

ततो वै विष्णुतीर्थाय मन्त्रान्ते पद्मुच्यन् (रन्) ॥

सनमस्कं भवेत्तेन विष्णुतीर्थस्य सप्तिर्धा ।

अन्यतीर्थं यदा स्नानं कुर्यात्तत्र च योजयेत् ॥ ७५ ॥

केवलं मूलमन्त्रं तु विष्णुतीर्थेपदे विना ।

तीर्थान्तरैरपि न ताम न संकीर्तयेत् सुधीः ॥ ७६ ॥

नित्यसत्रिधितीर्थस्य यद्यन्यस्याभिधां स्मरेत् ।

स्नातस्य तत्र तीर्थं तदभिशापं क्षणं(णान्) सृजेत् ॥

निर्झराम्बुतटाकादौ सामान्यस्नानकर्मणि ।

गङ्गादीनां नदीनां च तीर्थानां च प्रकीर्तनम् ॥ ७७ ॥

मन्त्रस्नानं(न) क्रमैः सन्यविष्णुतीर्थाय कीर्तयेत् ।

ततोऽङ्गमन्त्रजपं च भागं पाणितले स्थितम् ॥ ८० ॥
 तोयेनालोढ्य मक्ष्णं तापयेदकंरक्षिमभिः ।
 मेघच्छत्रे स्वकं मन्त्रं सूर्ययत् न स्थितं सरेत् ॥ ८१ ॥
 वृशित्वा करौ तस्य ताभ्यां सर्वाऽङ्गकं स्पृशेत् ।
 अपास्य प्रोचरन् यमं मृत्पत्रं वारिणाऽङ्गमम् ॥ ८२ ॥
 दर्मपुञ्जीलमादाय दक्षिणेन करेण तु ।
 जले स्थायस्य तन्मन्त्रं सकृद्वा यदुशो द्विधा ॥ ८३ ॥
 ततः कुम्भामिषेकं वा पाणिकुम्भोदराम्बुना ।
 स(सं)हिता(कृदा)वर्तितेनैव अभिषेकं तु मूर्धनि ॥
 श्रोत्रहृदयदन्तं नासां स्वकराङ्गुलिभिः क्रमात् ।
 स्थगयित्वा निमज्ज्याथ साङ्गं मन्त्रमथोचरन् ॥ ८४ ॥
 सकृद्वा यदुशः शक्त्या ध्यायेज्ज्योतिर्मयं हरिम् ।
 देवं हृत्पुष्करान्तस्थं नेत्रयोरथ चान्तरे ॥ ८५ ॥
 सर्वपापनिरासार्थं कृत्वैवमथमर्पणम् ।
 प्राणायामैस्त्रिभिर्ह्याभ्यामेकेन नियतेन वा ॥ ८६ ॥
 समुन्ध्यायाचरेन् पश्चात् सध्रिरीक्ष्याकर्मण्डलम् ।
 मन्त्रमूर्तिमहातेजाः समुत्तीये जलान्तरान् ॥ ८७ ॥
 ज्ञानवस्त्रं परित्यज्य परिधायाम्बरान्तरम् ।
 दिशयाऽथ दिश्यावन्धं कृत्वाऽऽचम्य यथाविधि ॥
 अङ्गुष्ठमूलं ग्राह्यं तु अङ्गुल्यग्रं तु दैविकम् ।
 पैतृकं हस्तमग्रं तु तीर्थं दक्षिणहस्तजम् ॥ ९० ॥
 ग्राह्यं तु पिवेत्तथैव पैतृकेन तु मार्जयेत् ।
 दैविकेन स्पृशेदङ्गान् येषां हृत्ति यदीच्छति ॥ ९१ ॥
 बिधा चतुर्धा वा विप्रः द्विरामृज्य मुलं पुनः ।
 वामहस्ततलं प्रोक्ष्य पादयोश्च तले शुभे ॥ ९२ ॥
 तलेन हृदयं स्पृष्ट्वा मुखमङ्गुलिभिस्तथा ।
 अङ्गुष्ठानामिकां कृत्वा नेत्रं स्पृष्ट्वा च वारिणा ॥
 तेनैव तर्जनीं कृत्वा तथा द्वे नासिकापुटे ।
 कनिष्ठिकां तथा कृत्वा तेनैव श्रवणं स्पृशेत् ॥ ९४ ॥
 तथैव मध्यमां कृत्वा बाहुवेद्याङ्गुलीं स्पृशेत् ।

तेनैव नामिदेशं च सर्वैर्युक्तैः शिरः स्पृशेत् ॥ ९५ ॥
 एतदाचमनं प्रोक्तं सर्वकर्मसु सर्वदा ।
 सजलं दक्षिणं हस्तं कृत्वा घ्राणाग्रं मुने ॥ ९६ ॥
 सरन् हन्मन्त्रमाघ्राय सन्धार्य कवचं लपन् ।
 विरेच्य समुदीर्यास्वं तोयक्षेपेण वै सह ॥ ९७ ॥
 ततस्तु हस्तयोर्द्वे न्यासं कुर्याद्यथाग(क्र)मम् ।
 हृदा वामकरे तोयमादाय गलितं च तत् ॥ ९८ ॥
 विद्युधान्धर्वदेहस्थान् हुंलादयेच्छिखया क्षिपन् ।
 सरप्रच्छं क्षिपेद्भूमौ दुष्टदोषप्रशान्तये ॥ ९९ ॥
 अन्तरान्तरयोगेन ह्यूर्ध्वान्तं प्रागधस्ततः ।
 जलाङ्गुलिमयादाय स(स्व)मन्त्रेण हरिं सरन् ॥ १०० ॥
 सूर्यमण्डलमध्यस्थं तर्पयेत्तेन वारिणा ।
 सकुशोर्ध्वकरध्याय यिनिमीलितद्वजपन् ॥
 सूर्यं निरीक्षयेन्मन्त्रं यदध्वर्णाश्रितं पुरा ।
 ततोपविश्य सन्तर्प्य आ(सा)धारालनपूर्वकम् ॥
 साङ्गं सपरिवारं च मन्त्रं तदनु वै क्रमात् ।
 इन्द्रादीन् विष्णुपूर्वांश्च वासुदेवादिकानपि ॥ १०३ ॥
 मूर्तीर्द्वादशशक्तींश्च परमात्मनमेव ।
 पृथिव्यादीनि भूतानि कर्षांश्च पितृभिः सह ॥ १०४ ॥
 आदौ नाम द्वितीयान्तं तर्पयामीति चोचरन् ।
 पप मन्त्रस्तु निर्दिष्टस्तर्पणेषु यथाक्रमम् ॥ १०५ ॥
 तिलोदकैस्तर्पयित्वा स्वपितृंश्च पितामहान् ।
 प्रपितामहसंज्ञांश्च सद्धाराननुतर्पयेत् ॥ १०६ ॥
 तर्पयेत् सर्वपितृणां दक्षिणाभिमुखेन तु ।
 देवानां च तद्वन्ध्यां प्राङ्मुखो वाऽन्युदङ्मुखः ॥
 पयिप्रकं त्यजेत् पश्चात् पुनराचम्य मन्त्रयित् ।
 सायं प्रातर्दिशो वन्द्यादध्यात्वा नारायणं प्रभुम् ॥
 करशुद्धिसमोपेतं वित्तवन्धं चावकुण्ठनम् ।
 प्राणायामादिकं कुर्याद्भूतशुद्धिसमन्वितम् ॥ १०९ ॥
 मन्त्रन्यासं ततः कृत्वा मुद्रां यथा स्मरेद्वरिम् ।

जलमध्येऽपि यागस्य भोगैश्चैवासनादिकैः ॥ ११० ॥
 ततो मन्त्री समम्यर्च्य पत्रपुष्पफलेर्विभुम् ।
 संभवे सति पुष्पाणां विहितं तत्र चार्चनम् ॥ १११ ॥
 औदिकेनोपचारेण भाचनाभाचितेन च ।
 तर्पयेद्भस्मसा प्राग्वद्धोमभाचनयाऽखिलम् ॥ ११२ ॥
 एवं कृत्वा जगन्नाथं समिहानं समाचरेत् ।
 जुहुयाच्च यथाशक्ति ततस्तिलघृतादि यत् ॥ ११३ ॥
 न्यूनातिरिक्तशान्त्यर्थं सर्वकर्मसमाप्तये ।
 पूर्णाहुत्यवसानान्तं कुर्याद्द्वै जलतर्पणे ॥ ११४ ॥
 स्तुत्वा च प्रणमोक्तिम् ! अष्टाङ्गेनाथ दण्डयत् ।
 दूर्वां सिद्धार्थकोपेतां शिखामन्त्राभिमन्त्रिताम् ॥
 चूच्योत्तमाङ्गे शिरसा उपसंहृत्य सासनम् ।
 वाच्यं जलात् स्रद्धाक्षयोक्तिं मनसा निष्कलात्मना ॥
 कृत्वाऽभिगमनं कृत्यं सन्यसेच्च विचक्षणः ।
 कुर्याद्भोगार्जनं पश्चान्यायोपायसमाजितम् ॥ ११७ ॥
 मूलेन वाऽख्यमन्त्रेण पुष्पमूलफलादिकम् ।
 अथपक्षं त्वमिमतमनासं भावदूषितम् ॥ ११८ ॥
 व्यामिश्रहीनसंस्पृष्टं शुक्लं लीढं च वर्जयेत् ।
 सम्यक् पूरकयुक्त्या तु धिया वाचकमुच्चरेत् ॥ ११९ ॥
 अपामागेशमीशाखायुगलं संधाम्य मूर्धनि ।
 सव्यापसव्ययोगेन पृष्ठतोऽङ्गं पठन् क्षिपेत् ॥ १२० ॥
 ज्ञानवस्त्रं च निष्पीड्य ततश्चाचम्य धारयतः ।
 इत्युक्तमीदृकं ज्ञानमथ मान्त्रं निबोध मे ॥ १२१ ॥
 तोयाधावे च यत्कुर्याद्दग्धं(ष्टे) काले तु शीतले ।
 गमने क्षिप्रसिद्धौ वा शुरुकार्येऽस्वतन्त्रताम् ॥ १२२ ॥
 प्राप्तां वा वीक्ष्य विप्रेन्द्र ! निशाभागे दिनस्य वा ।
 प्रक्षाल्य पादवाचम्य मोद्धतेन च धारिणा ॥ १२३ ॥
 स्थानं द्वा विधाः प्रारयत् संशोध्योपविशोत्ततः ।
 प्राणायामगणं कुर्याद्भूतशुद्धिं ततस्तनौ ॥ १२४ ॥
 मूलमन्त्रादितः कुर्यात् सर्वमन्त्रगणेन तु ।

केचलादुदकज्ञानान् संस्कारपरिवर्जितात् ॥ १२५ ॥
 प्रयागादिषु तीर्थेषु यत्फलं कुरुते द्विज ! ।
 ज्ञानाच्छतगुणं तस्मान्मन्त्रज्ञानस्य सत्तम ! ॥ १२६ ॥
 ध्यानज्ञानमथो वक्ष्ये ब्राह्म्यामपि परं तु यत् ।
 तस्थितं पुण्डरीकाक्षं मन्त्रमूर्तिं प्रभुं स्मरेत् ॥ १२७ ॥
 तत्पादोदकजां धारां पतमानां हि मूर्धनि ।
 चिन्तयेद्ब्रह्मरन्ध्रेण प्रविशन्तीं सखां तनुम् ॥ १२८ ॥
 तथा संशालयेत् सर्वमन्त्रद्वैतगतं मलम् ।
 तत्क्षणाद्विरजा मन्त्री जायते स्फटिकोपमः ॥ १२९ ॥
 ध्यानज्ञानं परं मन्त्रज्ञानाच्छतगुणं स्मृतम् ।
 सध्यानज्ञानमित्युक्तं दिव्यज्ञानादिकं शृणु ॥ १३० ॥
 सहातपेन वपेण ज्ञानं दिव्यमनन्तरम् ।
 समिधां दीपितानां च गोमयस्य हुत(शुभं) मय च ॥
 सितेन भस्मनाऽङ्गेषु ललाटादिषु च क्रमात् ।
 यद्वर्षेषुपङ्कजं मन्त्रोच्चारणपूर्वकम् ॥ १३२ ॥
 दाहनं तु भवेत् ज्ञानं शोधनं परमं स्मृतम् ।
 गच्छन्तु गोषु वान्तोत्थै रजोभिर्भूमिर्भवैः ॥ १३३ ॥
 स्पर्शनं वपुषः ज्ञानं वायव्यं तदुदाहृतम् ।
 प्रशस्ते पर्यताम्रादौ ज्ञानया श्वेतसूक्त्या ॥ १३४ ॥
 उच्चार्य केशवादीनि नामान्यङ्गे यथाक्रमम् ।
 ललाटादौ यद्विधानमूर्ध्वेषुपङ्कजं तत्स(न्ध्या)मम् ॥
 पार्थिवज्ञानमित्येवं सर्वपापहरं शुभम् ।
 तस्मादेकतमं कार्यं ज्ञानं धृष्टाचरेण तु ॥ १३६ ॥
 ज्ञानाचमनशौचेन प्राणायामेन वैशिकः ।
 अन्तर्वेदिः शरीरस्य साधकस्तु विशुध्यति ॥ १३७ ॥
 ज्ञानपूर्वाः क्रियाः सर्वाः फलसंसिद्धिहेतयः ।
 तस्मात् ज्ञानं प्रकुर्यात् देवर्षिपितृतर्पणम् ॥ १३८ ॥

इति धीमादराधे पारमेथरक्षित्या क्रियाकाण्डे
 साधकज्ञानविधिर्नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥

॥ श्रीः ॥

तृतीयोऽध्यायः ॥

साखं दृष्याङ्कुरं दत्त्वा पत्रं पुष्पं तिलांस्तु वा ।

सोदकानाम्ननो मूर्ध्नि शिलास्थाने च सत्तम ॥ १ ॥

नतः कलशपूर्वं तु अम्बुपूर्णं तु भाजनम् ।

समादायाम्बरच्छत्रं पाणिना भगवद्गृहम् ॥ २ ॥

एकान्तं निर्जनं यायान्मनोऽं दोषयजितम् ।

अनुकूलं शुचिं दक्षं संयतं समये स्थितम् ॥ ३ ॥

एकायनं वैदिकं वा ब्राह्मणं चाध्येयाहकम् ।

हन्मध्यस्थं सरन्मन्त्रं प्रबुधानन्दविग्रहम् ॥ ४ ॥

दिगन्तरमधीक्षन् वै मौनी संरोधितानिलः ।

प्राप्य स्थानं स्वमन्त्रं तं नासाग्रजं विरेचयेन् ॥ ५ ॥

उच्चरन् द्वादशार्णं तु प्रयिदयान्तः प्रदक्षिणम् ।

प्रान्ताद्दोऽंशमखिलं मार्जयेत् प्रोक्षयेत्ततः ॥ ६ ॥

परिचारैस्तु कर्तव्यं पलिपीठान्तमेव हि ।

द्वाराद्वाह्ये यथाशास्त्रं शुद्धेन सलिलेन च ॥ ७ ॥

भाजानुपादौ प्रक्षाल्य हस्तौ चामणियन्धनान् ।

पूर्वोक्तेन विधानेन समाचम्योर्ध्वपुण्ड्रकैः ॥ ८ ॥

चन्दनाद्यैः सुगन्धैर्वा धर्मक्षेत्रे विशेषतः ।

पर्यन्ताग्रे नदीतीरे सिन्धुतीरे तथैव च ॥ ९ ॥

चत्वारिंशं तुलसीमूले प्रशस्ता मृत्तिका द्विज ! ।

यद्यपार्थी रक्तया धीच्छन् पीतया शान्तिकामिकः ॥

इयामया मोक्षकामी च श्वेतया चोर्ध्वपुण्ड्रकम् ।

पतिं दीपाकृतिं चैव वेणुपत्राकृतिं तथा ॥ ११ ॥

पञ्चस्य मुकुलाकारमुत्पलं मुकुलाकृतिं ।

मत्स्यकूर्माकृतिं श्वेदं शङ्खाकारमतः परम् ॥ १२ ॥

पुष्टिप्रदेनाद्गुप्तेन तर्जण्या मुक्तिसिद्धये ।

वाञ्छिताभ्रमदायिन्या मुनेऽनामिकयाऽथ वा ॥ १३ ॥

आयुष्कामी मध्यमया भङ्गुल्या च—अथ देवता ।

पतामिरङ्गुलीभिस्तु कारयेन्न नक्तैः स्पृशेत् ॥ १४ ॥

ललाटे वासुदेवं च हृदि संकर्षणं न्यसेत् ।

प्रपुञ्जं दक्षिणे चांसे अनिरुद्धोत्तरांसके ॥ १५ ॥

जलनिर्मथितेनैव हार्ध्वपुण्ड्रञ्चतुष्टयम् ।

ललाटे केशवे विद्यासारायणमथोदरे ॥ १६ ॥

माधवे हृदये कुर्याद्भोविन्दं कण्ठकूपके ।

उदरे दक्षिणे पाभ्यं विष्णुरित्यभिधीयते ॥ १७ ॥

नत्पाभ्यं बाहुमध्ये तु मधुसूदनं इष्यते ।

द्विविधं कण्ठकूपे धामे कुक्षौ तु वामनम् ॥ १८ ॥

श्रीधरं वामबाहौ च हृषीकेशं तु कण्ठके ।

अग्रे पद्मनाभं तु ककुद्दामोदरं सरत् ॥ १९ ॥

एवं द्वादशनामं(रिं) तु वासुदेवं तु मूर्ध्नि ।

यश्चो दानं तपो होमो भोजनं पितृकर्म च ॥ २० ॥

तत सर्वं निष्फलं प्रोक्तमूर्ध्वपुण्ड्रविनाकृतम् ।

तस्मात् सर्वप्रयत्नेन धारयेन् सर्वसिद्धिदम् ॥ २१ ॥

चतुरङ्गुलमग्रं तु सदाविष्णवधिदेवतम् ।

महाविष्णवधिदेवस्तु प्रण्यरेकाङ्गुलो भवेत् ॥ २२ ॥

विष्णव(रि)धिदेवं धलयं हृदयमङ्गुलमुच्यते ।

पथिलं हस्तपुत्रं चानामिकायां नियोजयेत् ॥ २३ ॥

दर्भविना तु यत् स्नानं विना नैवेद्यमर्चनम् ।

विनोदकं तु यद्दानं तद् सर्वं निष्फलं भवेत् ॥ २४ ॥

अर्चनं जपहोमौ च दाने च पितृतर्पणम् ।
 अपवित्रानुपाणिश्वेतु तत् सर्वं च विनश्यति ॥
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन सदा धार्यं पवित्रकम् ।
 गन्धः क्षत्रिभरलङ्कारैः सोत्तरीयैश्च भूषितः ॥ २६ ॥
 कर्णभूषणहाराद्यैः कटकैरङ्गुलीयकैः ।
 अलाभे त्यङ्गुलीयेन अलङ्कृत्य तु साधकः ॥ २७ ॥
 यदनं नासिकारन्ध्रे स्थगयित्वाऽम्बरेण तु ।
 लम्बासोपहतं चैव न भवेद्यथा द्विज ! ॥ २८ ॥
 शुक्लवासाः सुवेपथ्वः शुक्लदन्तः शुचिब्रतः ।
 ताम्बूलशुद्धयदनो ललाटे साक्षात्तैर्युतः ॥ २९ ॥
 एवमुक्तगुणैर्युक्तो योधयेत् पुरुषोत्तमम् ।
 शङ्खध्वनिसमोपेतं दुन्दुभीपटहस्त्रैः ॥ ३० ॥
 बन्दिभृन्दोत्थितोच्चाभिर्नानाधारिभर्महामते ! ।
 महाजयजयाराधैः पुनःपुनरुदीरितैः ॥ ३१ ॥
 प्रयोधलक्ष्णैः स्तोत्रैरुत्थाप्य शयनासततः ।
 द्वारमासाद्य तत्रस्थो दशदिग्गन्धपूर्वकम् ॥ ३२ ॥
 अक्कुण्ठयाथ तर्जनीया मन्त्रं कथ्यचमुच्चरन् ।
 स्थिते वा कल्पिते तत्र पूजयेद्वलिमण्डले ॥ ३३ ॥
 सर्वं स्वरोशपूर्वं तु परिधारे हि साच्युतम् ।
 नमसा प्रणयाद्येन पुष्पमादाय कीर्तयेत् ॥ ३४ ॥
 समस्तपरिवाराय अच्युताय नमो नमः ।
 वास्तुपुरुषमन्यांश्च समग्र्यर्च्य यथाक्रमम् ॥ ३५ ॥
 मूलमन्त्रेण साङ्गेन निरङ्गनाथया ततः ।
 न्यासं कृत्वा त्रिराचार्यो हस्ततालं हृदा ततः ॥ ३६ ॥
 मूलमन्त्रेण चोद्घाट्य कषाटं नेत्रमन्त्रतः ।
 नित्यदीपांस्ततोऽज्ज्वालय हस्तौ प्रक्षाल्य धारिणा ॥
 प्रासादादि यदा न स्यात्तदा देवां मनोहरम् ।
 आसाद्य कथ्येन्मन्त्रं गृहं तदधुनोच्यते ॥ ३८ ॥
 मूलमन्त्रं पुरा ध्यायेद्ब्रह्मवत् सर्वगतं ततः ।
 विविधं विभू मध्ये च ज्वलन्तं भानुकोटियत् ॥ ३९ ॥

हृन्मन्त्रं च तदन्तस्थमाफम्यासिलमात्मना ।
 शिरोमन्त्रं च तन्मध्ये ब्रह्मनाडीस्वरूपिणम् ॥ ४० ॥
 स्तम्भभूतं तु विभ्यस्य संचाराध्ववदुज्ज्वलम् ।
 शिन्नामन्त्रं च सर्वेसाद्विहिः प्रकारवत् स्थितम् ॥
 यर्ममन्त्रं तु कर्मात्मा(त्म)परमात्मानुवेधयेत् ।
 गवाक्षद्वारभूतं च नेत्रमन्त्रं च भावयेत् ॥ ४२ ॥
 स्फुरद्बहिस्कुलितहोर्मिसहस्रपरिराजितम् ।
 सर्वविघ्नप्रशमनं यद्विरक्तं च भावयेत् ॥ ४३ ॥
 एवं (म)मान्त्रगृहं ध्यात्वा ततो द्वारं तु चेतसा ।
 त्रिभागीकृत्य तन्मध्ये भागमेकं द्विधा पुनः ॥ ४४ ॥
 विभज्य धामदेशेन दक्षिणेनाङ्घ्रिणा ततः ।
 शनैः शनैः प्रविश्यान्तः सारग्रमन्त्रेण तेन च ॥ ४५ ॥
 धरणीहननं कृत्वा भगवन्तं प्रणम्य च ।
 मनसा गुरुवंशं च तदाशं मानसीमथ ॥ ४६ ॥
 शिरसा धारयेत् स्वेटं फलं संकल्प्य चेतसा ।
 देवाय च निवेद्य(तान्) तन् यागागारस्य मध्यतः ॥
 प्रासादं विप्रदं फलद्वया यर्ममन्त्रं सविग्रहम् ।
 तज्जीवं भगवन्तं च ध्यात्वा यागगृहं ततः ॥ ४८ ॥
 तशलाकैस्ततो द्भेः सहदेवीधिमिधितैः ।
 संमार्ज्य बहुतोयेन प्रक्षाल्याऽऽलिन्य गौमयैः ॥ ४९ ॥
 गोमयं च नवं ब्राह्मं भूमिष्ठं धेनुसंभवम् ।
 सजलं शिथिलं शुष्कं कीटयच्च विचर्जयेत् ॥ ५० ॥
 उपलिप्तमथालेण संविध्य शकलं त्यजेत् ।
 पञ्चगव्येन सालेण वारा(रिणा)या प्रोक्ष्य चन्दनैः ॥
 कुङ्कुमागनकर्पूरैः समालिन्य समन्ततः ।
 कुशद्वयोक्षतांश्चैव विकिरेत् स्थानशुद्धये ॥ ५२ ॥
 प्रासादं शोधयित्वा तु ततो मौनपरो द्विज ! ।
 देवशस्याग्रतो वाऽपि दक्षिणं भागमाधयेत् ॥ ५३ ॥
 द्भे चर्मणि यत्ने वा फलके यदकापुत्रं ।
 स्यात्सत्यस्थानं धार्मि(बाद्धि)श्च मूलमन्त्राभिर्मन्त्रितैः ॥

प्रोक्ष्य छोटिकयाऽऽख्णेन दद्यात्तच्छुद्धये पुनः ।
 तुर्यादीनां तु तत्रैकं भावयेदासनं त्वथ ॥ ५५ ॥
 तुर्यं नामऽऽसनं पूर्वं कारणप्रणयाऽन्यः)न्यितम् ।
 सुषुप्तिर्नाम तद्व्यासाद्यकपङ्कजसंस्थितिः ॥ ५६ ॥
 स्वप्नः शेषादिपूर्वं तु यद्विपर्यन्तमासनम् ।
 क्षीरार्णवादिता भावासनान्तं जाग्रदासनम् ॥ ५७ ॥
 तत्र सुप्तं(सिं) तुरीयं वा करशुद्धेः पुरा स्मरेत् ।
 स्वप्नं मानसयागात्तु पूर्वं तुर्योक्तकालतः ॥ ५८ ॥
 जाग्रदासनकल्पे तु विशेषो गृह्यतामयम् ।
 स्ववेदमन्त्रविन्यासात् पूर्वमध्यादिकं त्रयम् ॥ ५९ ॥
 न्यसेदस्त्राम्बुना प्रोक्ष्य ताडयित्वाऽऽख्यपुण्यतः ।
 तत्रैव भगवद्योगपीठाचार्याः पुरोत्तरम् ॥ ६० ॥
 न्यसेदाधारशक्त्यादि भागपीठान्तमासनम् ।
 प्रणवेनाथ तद्यसि स्मृत्वा स्वाग्नेन तेन वै ॥ ६१ ॥
 धर्म्यैर्त्यं तदुपर्यास्यपद्माद्येकतमान्वितम् ।
 यागोपस्करसंभूती भगवन्तमनुसरन् ॥ ६२ ॥
 विनीतान् शिष्यपुद्गादीन् आतानाशपयेत्तदा ।
 पात्रशुद्धिं ततः कुर्याद्यथा तच्छृणु सत्तम ! ॥ ६३ ॥
 अम्लकत्वेन तोयेन हेमं ताम्रं च शोधयेत् ।
 राजतं गृहपूमेन शान्ताङ्गारं वा पुनः ॥ ६४ ॥
 मसमिधेन तोयेन लोहयुक्तं विशेषयेत् ।
 शङ्खशुक्तिमयानां च लवणेव विशेषयेत् ॥ ६५ ॥
 फलपत्रमयानां च सृङ्गिरङ्गिश्च शोधयेत् ।
 लेपगन्धापनोदनं शुद्धिर्भवति कारयेत् ॥ ६६ ॥
 द्रव्यशुद्धिर्भवत्येषं यथायद्विधिं चोदिता ।
 अथाकांक्ष्यकालस्य पूर्वं कर्म समारमेत् ॥ ६७ ॥
 प्रच्छन्नपटसंयुक्तं पूजाकाले प्रपूजयेत् ।
 पापिष्ठानाधमभ्रशान्तिस्तिकान् वै न दर्शयेत् ॥ ६८ ॥
 आगमार्थं च देवानां गमनार्थं च रत्नसाम् ।
 कुर्याद् वष्टारं तत्र देयताक्षानलाञ्छनम् ॥ ६९ ॥

शङ्खादिघोषसंयुक्तं गेयवाचसन्नितम् ।
 आचार्येण तथाऽभ्यङ्गे स्नानारम्भावसानयोः ॥ ७० ॥
 तथा तिलकदाने च दीपे मातानिबेदेन ।
 नीराजने त्वाहारणे नैवेद्यस्य महानसात् ॥ ७१ ॥
 तन्निवेदनकाले तु पूर्णाहुत्यवसानकाले ।
 जलाहरणकाले च यानारोहाग्ररोहयोः ॥ ७२ ॥
 कवाटयोर्विघटने तथा यन्त्रे द्विजोत्तम ! ।
 एतेषु नित्यकालेषु शङ्खमापूरयेत् त्रिधा ॥ ७३ ॥
 प्रवृत्तस्यार्चने विष्णोः कृतमौनस्य तत्पथः ।
 तस्याविक्षिप्तबुद्धेर्वा वारदानं सुविरोधकृत् ॥ ७४ ॥
 अतः सव्यमिचारं तु मौनं वर्ज्यं क्रियापरैः ।
 शुभमव्यमिचारं यत्तत्कार्यं सर्ववस्तुषु ॥ ७५ ॥
 यदङ्गसंकेतमयैरव्यक्तैर्नासिकाक्षरैः ।
 कृतमोष्टुष्टैर्वैद्यमौनं तत्सिद्धिदानिकृत् ॥ ७६ ॥
 सयमेव सव्यङ्ग्या यत् सर्वयस्तुषु वर्तते ।
 शब्दैरनुपविष्टैस्तु तन्मौनं सर्वसिद्धिदम् ॥ ७७ ॥
 करशुद्धिं ततः कुर्याद्यथाय(त)दवधारय ।
 द्वे तले हस्तपृष्ठे द्वे सर्वाङ्गाङ्गुलयस्तथा ॥ ७८ ॥
 अस्त्रमन्त्रेण संशोध्य ध्यानमुद्रान्वितेन तु ।
 कृत्वैवं करशुद्धिं च स्थानशुद्धिं समाचरेत् ॥ ७९ ॥
 ध्यात्वा देवं ज्वलद्रूपं सहस्रार्कसमप्रभम् ।
 ज्वालाकोटिसमार्कणिं यमन्तं ज्वलनं मुक्तात् ॥ ८० ॥
 तेन संपूरयेत् सर्वमाब्रह्मभवनान्तिमम् ।
 दिगोर्ध्वं प्रज्वलन्तं च भावयेन्मन्त्रतेजसा ॥ ८१ ॥
 ह्रामण्डलमिदं सर्वं स्मरेत् पक्वं च चङ्गिना ।
 मन्त्रजेन द्विजश्रेष्ठ ! मृगमयं भाजनं यथा ॥ ८२ ॥
 स्थानशुद्धिर्भवत्येषं सुधाकल्लोलसेचनात् ।
 भावयेदथ दिग्बन्धं कुर्यादास्ये तु पायकम् ॥ ८३ ॥
 किरन्तमस्त्रमन्त्रं च वायुध्मां दक्षिणेन वा ।
 विविग्विधुः च सर्वत्र विरेच्य स्थासनाद्बहिः ॥ ८४ ॥

शरजालचिताकारं प्राकारं वन्दयेद्विधुः ।
यथा तु पूर्वयत् कुर्याद्विषयं हृदयादिकैः ॥ ८५ ॥
अक्षेण वै विदिवन्धं नेत्रेण तु अधोर्ध्वतः ।
आदित्यायुतदीप्तेन ज्वलत्कञ्चुकरूपिणा ॥ ८६ ॥
कचचेन तु तर्जन्या रक्षार्थमचकुण्डयेत् ।
एवं कृत्या तु दिव्यन्धं प्राणायाममभ्यस्येत् ॥ ८७ ॥
प्रमाथिनो दृढस्याथ चञ्चलस्य तु चेतसः ।
समाधियोनयतासिद्धये प्राणादिविजयाय च ॥ ८८ ॥
तमोनि(वर्धणार्थं च)द्विर्णार्थश्च कुर्यात् प्राणायतीत्यर्थः ।
शरीरे नाडिसंस्थानं तथा प्राणादिसंस्थितम् ॥ ८९ ॥
प्राणायामस्वरूपं च ज्ञात्वा यामान् समाचरेत् ।
नाडीचक्रं प्रवक्ष्यामि यथावन्मुनिपुङ्गव ! ॥ ९० ॥
नाडीनां कन्दानाभिः स्यादुत्पत्तिस्थानमुत्तमम् ।
द्विसप्ततिसहस्राणि नाडयोऽन्तर्ब्यवस्थिताः ॥ ९१ ॥
तिर्यगूर्ध्वमधश्चैव देहं व्याप्य भ्यवस्थिताः ।
आग्नेयाः सौम्यरूपाश्च सौम्याग्नेयास्तथैव च ॥ ९२ ॥
आग्नेया ऊर्ध्ववदनाः सौम्यसंज्ञा अधोमुखाः ।
तिर्यगगता नाड्यस्तु सौम्याग्नेया उदाहृताः ॥ ९३ ॥
नाडीनामपि सर्वासां प्रधाना दश नाड्यः ।
इहा च पिङ्गला चैव सुषुम्ना चोर्ध्वगामिनी ॥ ९४ ॥
गान्धारी हस्तिजिह्वा च पूषा चैव यशस्विनी ।
अलम्बुसा कुहूश्चैव को(कि)शिनी दशमी स्मृता ॥ ९५ ॥
सुषुम्नास्या मध्यनाडी कन्दार्ध्वप्रयाहिनी ।
मध्यनाड्याः सुषुम्नाया वामदक्षिणतः स्थिते ॥ ९६ ॥
इहापिङ्गलसंज्ञे द्वे ते तु नासापुटावधी ।
पुरतः पृष्ठतस्तस्या गान्धारी हस्तिजिह्वकैः ॥ ९७ ॥
वामेतराक्ष्यवधिके कन्ददेशात् समुत्थिते ।
पूषायशस्विन्याख्ये द्वे सन्न्यान्वधोन्ननिष्ठिते ॥ ९८ ॥
कन्दार्धे पादमूलान्ता संस्थिता स्यादलम्बुसा ।
कुहूमहान्तपर्यन्ता पादाङ्गुष्ठे तु कोशिनी ॥ ९९ ॥

शुक्लेडा पिङ्गला रक्ता गान्धारी पीतवर्णका ।
हस्तिजिह्वा कृष्णरूपा पूषा स्यात् कृष्णपीतका ॥
यशस्विनी श्यामवर्णा वसुधर्णा हलम्बुसा ।
कुहूरुणसंकाशा कोशिनी ह्यञ्जनमा ॥ १०१ ॥
एवं दशप्रधानास्तु नाड्यः परिधीर्निताः ।
वायव्ये दश संश्लोकाः शरीरे नाड्येषु स्थिताः ॥ १०२ ॥
प्राणोऽपानः समानश्च उदानो व्यान एव च ।
नागः कूर्मश्च कृकरो देवदत्तो धनञ्जयः ॥ १०३ ॥
इडास्या वहति प्राणं गान्धार्यास्या अपानकम् ।
अलम्बुसा समानं तु कुहूर्व्यानं द्विजोत्तम ! ॥ १०४ ॥
उदानं तु सुषुम्नास्या पिङ्गला नागसंज्ञितम् ।
पूषा वायुं तु कूर्मोऽस्य कृकरो तु यशस्विनी ॥ १०५ ॥
हस्तिजिह्वा देवदत्तं कोशिनी तु धनञ्जयम् ।
विद्रुमामौ प्राणनागाविन्द्रकोपोपमावुभौ ॥ १०६ ॥
कूर्मोपानौ खसंकाशौ समानकृकराकूर्मौ ।
किञ्जल्कसदृशौ देवदत्तोदानौ धनञ्जयः ॥ १०७ ॥
व्यानश्च केनवर्णमिः सर्वशस्त्रेषु निश्चयः ।
अथ प्राणायतिः—सा च निश्वासोच्छ्वासयोरगतेः ॥
स्तम्भनं तत्र निश्वासो याह्ययातोपयोगिनः ।
प्राणानायनं वायोरन्तः कोष्ठानिलस्य च ॥ १०९ ॥
यदिर्निष्कासनं नास्या उच्छ्वासो बुद्धिपूर्वकम् ।
अभ्यन्तरा स्तम्भवृत्तिर्वायोरन्तः प्रपूरणम् ॥ ११० ॥
वाहं तु तद्वत् प्रथमं प्राणसंरोधनं विदुः ।
अभ्यन्तराद्वितीयेस्तु स्तम्भवृत्तिस्त्वृतीयकम् ॥
याह्या तत्राधमा प्राणधारणा मध्यमा मता ।
अभ्यन्तरा स्तम्भवृत्तिरुत्तमा धारणा मता ॥ ११२ ॥
सदा निश्वासरूपा तु याह्या रेचकमुच्यते ।
अभ्यन्तरा समुच्छ्वासरूपा संपूरकस्तथा ॥ ११३ ॥
श्वासोच्छ्वासनिरोधात्मा स्तम्भवृत्तिस्तु कुम्भका ।
एकद्वित्रिभिर्द्व्यर्थात्सुदुर्मध्यमतीक्ष्णकाः ॥

क्रमेणैते भवन्त्यत्र प्राणादेर्नामिदेशतः ।
 उद्गतस्याहतिः पूर्वमुद्घातः स्याद्वितीयकम् ॥११५॥
 निवृत्तिरुद्गादूर्ध्वं तस्य चाथ तृतीयकम् ।
 अन्यत्र निग्रहोऽस्येह (स्यैव) सृष्टुः पूर्वोऽथ मध्यमः ॥
 द्वितीयस्तु तृतीयोऽथ तीक्ष्णस्त्वेवादिकारणम् ।
 प्राणायामगणं कुर्यात् पूर्वमग्रेण रेचकम् ॥ ११७ ॥
 तत्र द्वादशमात्रस्तु रेचकः पूरकः स्मृतः ।
 चतुर्विंशतिमात्रस्तु पदत्रिंशन्मात्रकं विदुः ॥ ११८ ॥
 कुम्भकं चाथ भूयोऽपि केवलानिलनिभ्रुतिः ।
 या सा प्राणायतिः साऽपि रेचकाद्या विधीयते ॥
 मात्राव्यतिक्रमान्मन्युना विपर्यासे तु साऽस (ध्र)मा ।
 तस्मान्मात्राविशेषेण द्वातव्या प्राणजिष्णुना ॥ १२० ॥
 जानुं प्रदक्षिणीकृत्य न द्रुतं न विलम्बितम् ।
 कुर्याद्दङ्गुलिविस्फोटं सा मात्रा परिकीर्तिता ॥
 प्राणायामगणं कुर्यात् पूर्वमग्रेण रेचकम् ।
 पूरकं हृदयेनाथ नेत्रमन्त्रेण कुम्भकम् ॥ १२२ ॥
 प्रागुक्तान्तरेद्भूयो रेचकं द्विजसत्तम ! ।
 वामेतराङ्गुलीभ्यां तु पिदधद्दामनासिकाम् ॥
 नाभिदेशस्थितं ध्यायेन्मूलमन्त्रेण यं हरिम् ।
 वासनादोषसंमिथान् दशप्राणान् सगर्भकान् ॥ १२४ ॥
 भगमर्धं सगर्भं प्राणायामो द्विधा मतः ।
 जगन्ध्यानं विनाऽगमिः सगर्भस्तद्युत (स्म)श्च यः ॥
 भगमोर्ध्वसंयुक्तः प्राणायामः शताधिकः ।
 आकृष्याद्यै समुद्यम्य दक्षिणप्राणतो यद्भिः ॥ १२६ ॥
 रेचयेद्वातचक्रं तु दशनाडीपथस्थितम् ।
 मात्रैर्यैककयाऽन्योन्यं मोचयित्वाऽत्र पूषि (वि)काम् ॥
 द्वाभ्यां तु पिङ्गलां द्वाभ्यां यद्दिनाभ्यास्तु रेचयेत् ।
 विरेच्यैव हरिं तावत् संस्थाप्यादाय पाचकम् ॥
 यातचक्रस्थितं ध्यायेत्तमेवान्तः प्रवेशयेत् ।
 दक्षिणाङ्गुलुतो द्वारं पिदधद्दामनासिका (सिकाम्) ॥

हरिं सयातचक्रं तं मात्राभ्यामिदयोधरन् ।
 हन्मन्तमन्तः संवेदय तं ध्यात्वा हृदये स्थितम् ॥
 मात्राचतुष्टयेनाथ तेन वातेन पिङ्गलाम् ।
 द्वाभ्यां सुपुष्पां गान्धारीं द्विद्विकामिस्तु पूषिकाम् ॥
 द्वाभ्यां द्वाभ्यां हस्तिजिह्वांम्बुसे च यशस्विनीम् ।
 कोशिनीं च कुहं चैव क्रमात् संपूरयेत् (यन्) गतीः ॥
 नासापुटादिकादूर्ध्वं नेत्रेणासीत कुम्भयत् ।
 पदत्रिंशद्विस्तु मात्राभिरथ नाभ्यग्निमिश्रितैः ॥ १३३ ॥
 परिभ्रमद्भिः सर्वैश्च तैर्यतिर्दोषसंहतीः ।
 ध्यात्वा निरस्ताः नाडीश्च शोधितास्तु शनैः शनैः ॥
 केवलं वातचक्रं तु यद्भिः प्राग्यद्विरेचयेत् ।
 यद्वा पोडशमात्रा स्याद्रेचकं द्विगुणः स्मृतः ॥ १३५ ॥
 पूरकः कुम्भकोऽपि स्यात् सचतुःपश्चिमात्रिकः ।
 नाडीस्ता मोचयेत् प्राग्यत् पञ्चमात्राभिस्तु पिङ्गलाम् ॥
 नाडीस्तु दश तन्त्रीभिः पञ्चमात्राभिरर्जयेत् ।
 प्राणायाममिदं प्रोक्तमुत्तमाद्विचिमेदतः ॥ १३७ ॥
 त्रिप्रकारे विधानेऽत्र यथासंभयमाचरेत् ।
 प्राणायामत्रयं कृत्वा पञ्च वा सप्त वाऽथवा ॥ १३८ ॥
 भवेत् प्राणजयः पुंसः प्राणायामः स उच्यते ।
 ततस्तु कायशुद्धयर्थं वर्षे भौमादि चिन्त्यसेत् ॥ १३९ ॥
 भूतशुद्धिं शृणु मुने ! यथावदनुपूर्वशः ।
 पृथ्यतेजोनिलाकाशं शरीरं भूतपञ्चकम् ॥ १४० ॥
 इन्द्रजालोपमं चिद्धि ज्ञानार्थैरुज्जितं गुणैः ।
 मलिनं चास्तन्त्रं च रेतोरक्तोद्भवं क्षयि ॥ १४१ ॥
 यावत् शोधितं सम्यग्धारणामिर्निरन्तरम् ।
 तावदेतद्व्योमं स्यान्मन्त्रन्यासाद्विस्तुपु ॥
 पञ्चभिर्धारणाभिर्वा द्वाभ्यां वा शोधयेत्तनुम् ।
 सुपुष्पादक्षिणद्वाराग्निरगम्य हरिं यद्भिः ॥ १४३ ॥
 सहस्ररविसङ्काशं घुस्रमण्डलमध्यगम् ।
 तत्तत्कान्तवर्णान्मासीत परमे पदे ॥ १४४ ॥

मन्त्रात्मानं तु तं ध्यात्वा ह्यपरि द्वादशाङ्गुले ।
 प्रभातकं तु तदधस्तथाधिष्ठातृसंयुतम् ॥ १४१ ॥
 निष्कलं मन्त्रदेहं तु ध्यात्वा तु तदधःक्रमात् ।
 तुर्यधा पीतलां भूमिं चिन्तयेद्ब्रह्मलम्बिताम् ॥
 शब्दाद्यैः पञ्चभिर्युक्तां नगद्रुमसमाकुलाम् ।
 पुरप्राकारसुसरिद्धीपाणवपरिष्कृताम् ॥
 संविशन्तीं सरेद्वाह्यात् पूरणेन स्वविग्रहे ।
 प्रोचरेद्ध्येयं तन्मन्त्रं विधास्तामथ चिन्तयेत् ॥
 जान्वोः पादतलं यावत्तथा व्याप्तं क्रमेण तु ।
 कुम्भकेन द्विजधेष्ट ! मन्त्रमूर्तां स्वके ततः ॥ १४२ ॥
 शनैः शनैर्लये यातां गन्धशक्तौ च मन्त्रराट् ।
 गन्धशक्तिं च तां पश्चाद्रेचकेन यद्भिः क्षिपेत् ॥
 तोयाख्ये च महाधारे तनस्तोयं च वैभवम् ।
 ससमुद्रसरिष्कोतोरसपटकं च सौपधिमम् ॥
 यान्यन्यान्यम्बुभूतानि भूतानि भुवनान्तरे ।
 अर्धचन्द्रसमाकारं कमलध्वजशोभितम् ॥
 चारुणं विभवं बाह्ये ध्यात्वा तेनाथ विग्रहम् ।
 संपूर्णं पूरकाख्येन करणेन शनैः शनैः ॥ १४३ ॥
 ऊर्मूलाद्य जान्वन्तं शारीरं मण्डलं स्पर्शम् ।
 तेनाखिलं तु संख्यामं कुम्भकेन सरेद्द्विज ! ॥
 तन्मध्ये चारुणं मन्त्रं धारणाख्यं विचिन्त्य च ।
 अभ्यस्य विभवं सर्वं तन्मन्त्रं धारयन् गतम् ॥
 ततस्तं रसशक्तौ च सा शक्तिर्विह्वलमण्डले ।
 रेचकेन विनिक्षिप्य ततो बाह्यं च वैभवम् ॥
 त्रिकोणभुवनकारं दीप्तिमद्भिर्विभूषितम् ।
 विद्युच्चन्द्रार्कनक्षत्रमणिरत्नैश्च धातुभिः ॥ १४४ ॥
 स्वप्रकाशशरीरेस्तु भगरीरेश्च खेचरैः ।
 चिदिनं सस्तिर्कृतिर्ध्यानेनैवं विभवं महत् ॥
 नैजसं मुनिशार्दूल ! तन्मन्त्रं चाथ संसरन् ।
 तन्मण्डलान्तरस्थं तु प्रोचरन् वै तमेव हि ॥

प्रविष्टं पूर्ववद्व्यायेत्तैर्नैव करणेन तु ।
 आनामेः पायुपर्यन्तं व्याप्तं कृत्वाऽप्यर्थाय च ॥
 तं विप्र ! विभवं सर्वं तैजसं परिभाषयेत् ।
 तन्मन्त्रविग्रहे शान्तं तन्मन्त्रं चानलात्मकम् ॥
 रूपशक्तौ लये यातं शक्तिः संविन्मयी च सा ।
 तथा मन्त्रशरीरे स्वं स्वशक्त्या विलयीकृतम् ॥
 रेचकेन तु तां शक्तिं व्याप्यधारे यद्भिः क्षिपेत् ।
 ततस्तु चायवीर्यं वै विभवं बाह्यतः सरेत् ॥
 दृत्तं राजोपलभं तु विम्बैर्युक्तं तु(स्व)नैजसं ।
 पूर्णं नानाविधैर्गन्धरनेकैस्तद्गुणैस्तथा ॥ १४५ ॥
 स्वमन्त्रेण समाक्रान्तं धारणाख्येन संसरेत् ।
 तथा स्वरूपं तन्मन्त्रं ध्यात्वाचार्यं समाहरेत् ॥
 पूर्वोक्तकरणेनैव घ्राणाग्रेण शनैः शनैः ।
 भाकण्ठं नाभिदेशान्तं तेन व्याप्तं तु भाषयेत् ॥
 प्रागुक्तकरणेनैव चायव्यं तु विभवं तु तम् ।
 अधिष्ठातृलये यातं स्मृत्या तं च महामते ! ॥
 स्पश्याद्यायां महाशक्तौ तां शक्तिमयिन्भगरीम् ।
 व्याप्तिं नित्यामनित्यां च स्वशक्तिविभाषान्विताम् ॥
 शब्दाख्ये तु महाधारे निक्षिपेद्योममण्डले ।
 ध्यात्वाऽथ विभवं सर्वं व्योमाख्यं विग्रहाद्विज ! ॥
 नानाशब्दसमाकीर्णं नीरुपं चाञ्जनप्रभम् ।
 अविग्रहेः शब्दमयैः पूर्णं सिद्धेरसंख्यकैः ॥
 तन्मध्ये धारणामन्त्रं व्योमाख्यं संसरेद्द्विज ! ।
 धारयन्तं स्वमात्मानं स्वसामार्थ्येन सधरा ॥
 शब्दमात्रमरूपं तु व्यापकं विभयेत्यपि ।
 धिया च संपरिच्छिद्यं कृत्वा विन्यस्य विग्रहे ॥
 प्रागुक्तकरणेनैव तेन व्याप्तं च भाषयेत् ।
 भाकण्ठाद्वृत्तरन्धान्तं व्योमाख्यविभवेन च ॥
 सन्धार्यं कुम्भकेनैव यावत्कालं तु योगिना ।
 ध्यायेत् परिणतं पश्चात् स्वमन्त्रं तु महामुने ! ॥

व्योमाख्यं धारणामन्त्रं शक्तौ परिणतं सरेत् ।
 (घ्राणोपस्थौ धारण्यां च रसनापायुतोयके ॥ १७० ॥
 दृष्टिपादौ दृतवहे त्वकरौ वायुमण्डले ।
 वाक्चक्रेती व्योमतत्वे तु लयस्यादौ सह सरेत् ॥
 तां शक्तिं प्रह्वरन्ध्रेण प्रयान्तीमनुभावयेत् ।
 युक्तां शक्तिचतुष्केण गन्धाख्येनायिनभरीम् ॥
 आध्रयेक्षिण्कलं मन्त्रं तत्त्वाधिष्ठातृसंयुतम् ।
 समन्त्रं विमलं भीतमेवमस्तं नयेत् क्रमात् ॥ १७१ ॥
 र्यतम्यं जीवभूतं यत् प्रस्तुरत्तारकोपमम् ।
 भावनीयं तु विश्रान्तं निःसृतं भूतपञ्जरात् ॥
 निष्पवञ्च परं मन्त्रं पञ्चशक्त्याख्यविग्रहे ।
 अनेन प्रमयोगेन जीव आत्मानमात्मना (म्) ॥
 ईक्षेत तद्भृदाकाशे अचलं सूर्यवर्चसम् ।
 स्फुरद्भुतिभिराकीर्णमीश्वरं व्यापकं परम् ॥
 ततो मन्त्रशरीरस्थः समाधिं चाभ्यर्चेत् परम् ।
 गन्धतन्मात्रं पूर्वाभिर्युक्तत्वात् पञ्चशक्तिभिः ॥
 हेर्यं चेत्यमिदं बुद्ध्या यदा तत्स्थानवृद्धितः ।
 अन्मोऽकृतकृत्यश्च मन्त्रद्वयप्रसेवनात् ॥ १८३ ॥
 पटपद्मे ह्यात्मतत्त्वश्च घनरज्ज्वलयम्य च ।
 इत्कोटरोध्वाप्रियान्तं स्वात्मानं स्वात्मना सरेत् ॥
 भाकरुनाडिमार्गेण मन्त्रवह्नेः शिखा हि सा ।
 पञ्चसूत्रप्रतिपाशा मुमुक्षा बोधेगामिनी ॥
 तद्गह्वरन्ध्रगां स्मृत्या सुपथा तेन सत्तमः ।
 शनैःशनैःस्वमात्मानं रेचयेज्ज्ञानयायुना ॥ १८६ ॥
 मान्तं करणपट्कं च पञ्चमव्यापकं त्यजेत् ।
 प्राप्नुयाच्च तद्भूर्वास्तु यः परात् प्रभुविग्रहात् ॥
 उदितो द्विजशर्दूल ! तेजःपुञ्जो ह्यनूपमः ।
 तत्प्रभाचकनामिस्थस्यानन्धान्बन्धनन्दितः ॥
 एवं पदात्पद्मस्य ह्यात्मतत्त्वस्य वै ततः ।
 तत्त्वनिर्मुक्तदेहस्य केवलस्य चिदात्मनः ॥ १८९ ॥

उदेति महवानन्धः सा शक्तिर्वर्णया परा ।
 अलुप्तकर्मकर्तारं जीवं कृत्वा तमात्मसात् ॥ १९० ॥
 यतोविता च तत्रैव पुनरेवायतिष्ठते ।
 तच्च संकल्पनिर्मुक्तमवाच्यं विद्धि सत्तम ! ॥
 एवं स्वस्थानमासाद्य त्यक्त्वा भीतं च विग्रहम् ।
 तत्र स्थितो दहेत् पिण्डं शक्तिन्मात्रवर्जितम् ॥
 पादकौशिकमसारं च निर्दण्ड (इध) तृणरूपिणम् ।
 इच्छानिर्मथनोत्थेन मन्त्रजेन तु चक्षिना ॥ १९३ ॥
 तेनाङ्घ्रिदेहादारम्य तं पिण्डं ज्वलितं सरेत् ।
 दक्षिणाङ्घ्रेरथाङ्गुष्ठप्रान्तदेशे शिखाक्षरम् ॥
 ध्यात्वा युगान्तदुतभुम्पज्ज्वालशतावृतं ।
 तेन स्वविग्रहं ध्यायेत् प्रज्वलन्तं समन्ततः ॥
 नाभिकन्दान्तरोद्देशे नेत्रमन्त्रेण पाचकम् ।
 ध्यायेज्ज्वालागणोपेतं निनयेत्तेन भस्मसात् ॥
 दहनेन स्पर्कं वेहं हन्मन्त्रं भावयेत्ततः ।
 देहजां भावयेज्ज्वालां मन्त्रनाथे लयं गताम् ॥
 भस्मराशिसमप्रण्यं शान्ताग्निं तमनुसरेत् ।
 (साहस्रालेन सुसूक्ष्मेण व्यापिनांकारपूर्धिणा ॥
 नमोऽन्तेन तु तद्भस्मपातं ध्यानान्वितस्ततः ।)
 तद्वाचकेन तद्भस्म यातं ध्यात्वा इतस्ततः ॥ १९९ ॥
 ततः समन्त्रं तद्विम्बं पूर्णचन्द्रायुतोपमम् ।
 ध्यात्वा तन्निःसृतेनैव त्यक्तौत्थेन चाम्बरात् ॥
 उवाचयेद्देहजां भूतिं सर्वं ध्यायेत् सुधात्मकम् ।
 तद्वाधारमयीं शक्तिं प्रम्ये विन्यस्य वैष्णवीम् ॥
 योजभूतां च मर्षस्य तदुत्थं चाम्बुजं सरेत् ।
 पडध्यं तत्त्वभूतं च सितं तेजोमयं शुभम् ॥ २०२ ॥
 मण्डलव्रितयाकीर्णं स्फुरत्किरणभास्वरम् ।
 मन्त्रात्मानं च तन्मध्ये ध्यायेन्नारायणं प्रभुम् ॥
 निष्कलं केवलं शुद्धं पञ्चसन्मन्त्रविग्रहम् ।
 तन्मन्त्रशक्तिभिर्मूयो भावयेन्मूर्छितं द्विज ! ॥ २०४ ॥

धोमादिपञ्चभूतीयं मान्त्रमीश्वरपञ्चकम् ।
 तेभ्योऽथ प्रसरन्तं च व्योमाद्यं विभवं सरेत् ॥
 संयोगजनितं पिण्डं ध्यायेद्विभवपञ्चकात् ।
 सहस्रसूर्यसंकाशं शतचन्द्रगमस्तिमत् ॥ २०६ ॥
 निर्मलस्फटिकप्रस्थं जरामरणवर्जितम् ।
 जनिर्द्यैव स्वपिण्डं तु परमं भोगमोक्षयोः ॥ २०७ ॥
 साधनं मुनिशार्दूल ! सहजं सर्वदेहिनाम् ।
 तमासाद्य क्रमेणैव सिद्धिश्चालक्षणेन च ॥ २०८ ॥
 स्वपदाक्षिस्तरङ्गाद्य कृत्वा शक्यता सहोदयम् ।
 स्वानन्दं च महानन्दान् स्वानन्दास्याप्यपाध्रयात् ॥
 मारीचं नाभसं चक्रं तस्मादूर्ध्वं स्वकं च यत् ।
 सूर्यकोटिकराभासं प्रस्फुरन्तं स्वभाससा ॥ २१० ॥
 कदम्बगोलकाकारं निशाम्बुकणनिर्मलम् ।
 एवमात्मानमानीयं स्वस्थानात् स्वात्मना द्विज ! ॥
 विशेषमन्त्रशरीरं स्यं ब्रह्मरन्ध्रेण पूर्वयत् ।
 ज्योत्स्नानाडीपथेनैव पुण्यपृथक्जातरम् ॥ २१२ ॥
 स्वाद्यकं भावयन् वै ध्वनिता निष्कलेन तु ।
 ततस्तु निष्कलान्मन्त्राद्याचर्च्यैतं च विग्रहम् ॥
 पञ्चकं चाभिमार्तं तु आनाद्यालोकविग्रहम् ।
 स्वमन्त्रादसृष्टौघेन सेचयेद्विग्रहं स्वकम् ॥ २१४ ॥
 ततः स्वतन्त्रं तद्विष्वमाकृष्य इदं त्रिण्यसेत् ।
 निस्तरङ्गा परा दक्षिर्महान्त्वमीयं च सा ॥ २१५ ॥
 स्वानन्दाद्य प्रभाचक्रं रूपमात्मीयभास्वरम् ।
 सौपुत्रस्तादृशो मार्गः पिण्डमन्त्रश्च निष्कलः ॥ २१६ ॥
 सत्याद्यो मन्त्रशक्तयो धारणेभ्यरपञ्चकम् ।
 तेषां विभवसङ्ख्यो यः पिण्डस्तत्सामुदायिकः ॥

सरेल्लोलीकृतं सर्वमपृथक् च पृथक् स्थितम् ।
 स्थूलसूक्ष्मपरालयेन त्रिविधेन तु सत्तम ! ॥ २१८ ॥
 करणेनोदिता सम्यक् शुद्धिरप्येव च भौतिकी ।
 शोधितः पञ्चभिर्भूतैः पृथिव्याद्यैः स्वपञ्चिमैः ॥ २१९ ॥
 ध्यानजिज्ञाक्षित्वकृद्योन्नरूपप्रानेन्द्रियाणि च ।
 उपस्थपायुपादाख्यपाणिपागात्मकानि च ॥ २२० ॥
 कर्मेन्द्रियाणि पञ्चैव शोधितानि भवन्ति हि ।
 तत्रापि पूरकादीनां काल आयामवस्सृतः ॥ २२१ ॥
 धारणापञ्चकेनैवं मुख्यकल्पे प्रकीर्तिता ।
 अनुकल्पे तु तां वक्ष्ये यथायद्विनिबोध मे ॥ २२२ ॥
 ह्माजलानलवाय्वाप्यनाभनीयं महामते ! ।
 धारणापञ्चकं त्रैव संक्षिप्तं विहितं द्वयम् ॥ २२३ ॥
 दहनाप्यायनाद्यैव यदा देहान् स्रगुजये ।
 नाभिक्षेत्रगतं ध्यायेन्मार्तं कवचेन तु ॥ २२४ ॥
 नयेद्देहगतं तेन शोषमार्तं रसं द्विज ! ।
 नाभिकण्डान्तरोद्देशे नेत्रमन्त्रेण पायकम् ॥ २२५ ॥
 ध्यायेज्ज्वालागणोपेतं निनयेत्तेन भस्मसात् ।
 दहनेन स्वकं देहं हन्मन्त्रं भावयन्स्तनः ॥ २२६ ॥
 तिष्ठेद्भगनमाश्रित्य शिरोमन्त्रेण भावयेत् ।
 जलं मुक्ताफलस्यञ्छं तदुद्भूतमथ सरेत् ॥ २२७ ॥
 शिखामन्त्रेण कमलं वसुधागुणलक्षणम् ।
 तदधिष्ठातृभावेन नयेदात्मनि सत्तम ! ॥ २२८ ॥
 ध्यायेत्तदुत्थितं कोशं भूततत्त्वमयं ययुः ।
 हृदयादीन् सरन् पञ्चतत्त्वानां कारणात्मनाम् ॥
 ततः समाचरेद्भ्यासं तस्मिन् ध्यानोत्थिते पुरे ।
 मुख्यानुकल्पभेदेन भूतशुद्धिः प्रकीर्तिता ॥ २३० ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे पारमेश्वरसंहितार्या क्रियाकाण्डे समाधिध्यास्यानं नाम तृतीयोऽध्यायः ॥

॥ श्रीः ॥

चतुर्थोऽध्यायः ॥

संशुद्धविप्रतो मन्त्री मन्त्रन्यासं समाचरेत् ।
येन विन्यास्तमात्रेण देवदेवममो भवेत् ॥ १ ॥
पूजाधिरत्यकार्याणामधिकारी(रः) च त्रायते ।
भवेद् सदैवसिद्धिनामाचिर्भवस्तु येन च ॥ २ ॥
यं शून्या निर्भयस्तिष्ठेद्देशे दृष्टममाकुलं ।
विजयभाषभृत्यनां स्यायेन विहितेन च ॥ ३ ॥
ध्यापारो मानसो ह्येव न्यासाख्यो यद्यपि स्मृतः ।
न यद्भानि स्थिति सम्यक् तथाऽपि क्रियया चिन्ता ॥
करार्थिना पुनस्तदा तु प्राङ्मन्यासस्तु तयोः स्थितः ।
अथ हस्तद्वये न्यस्य शीतिमवद्वादशाक्षरम् ॥ ५ ॥
मणिधन्वा मन्त्राग्रान्तं त्वादित्यात्तपस्सतः ।
मृष्टिसंस्थितिसंहारन्यासं कुर्यात्तथाविधि ॥ ६ ॥
दक्षहस्तनलारम्भो यामान्तः मृष्टिसंज्ञितः ।
दक्षाङ्गुष्ठादिको यामनलान्तः स्थितिसंज्ञितः ॥ ७ ॥
यामहस्तनलारम्भो दक्षान्त इतरः स्मृतः ।
मृष्टौ दक्षतले तारं तदङ्गुष्ठादिकं क्रमात् ॥ ८ ॥
अङ्गुलीनां तु दक्षके यावद्दामकनिष्ठिका ।
विन्यस्य दशपदांस्तु न्यसेद्दामतलेऽन्तिमम् ॥ ९ ॥
स्थित्याख्ये दक्षिणाङ्गुष्ठादारभ्याङ्गुलिपञ्चके ।
तत्तलान्तं तु ताराद्यं वर्णपट्टकं तु विन्यसेत् ॥ १० ॥
यामाङ्गुष्ठात्तत्तलान्तं विन्यसेत् पट्टकमुत्तरम् ।
महाराज्येऽक्षरं न्यस्य यामहस्तलेऽन्तिमम् ॥ ११ ॥
अन्यथाव्यक्रमेणैव दक्षहस्तलावधि ।

ततो वर्णगणं शेषं न्यसेत् प्रणवपञ्चिमम् ॥ १२ ॥
तर्जन्या तत्तदङ्गुष्ठे तत्तदङ्गुष्ठकेन च ।
तर्जन्यादिषु शास्त्रासु तत्तन्मध्यमया तले ॥ १३ ॥
न्यासं कुर्यात्तथायोगं ततोऽङ्गन्यासमाचरेत् ।
भारभ्य दक्षिणाङ्गुष्ठाच्छास्त्रासु दशसु द्विज ! ॥
क्रमाद्दामकनिष्ठान्तं दक्षिणादि तलद्वये ।
हृदादि द्वादशाङ्गानि भास्वद्रूपाणि विन्यसेत् ॥ १५ ॥
दक्षिणे मध्यतः पञ्च प्रस्फुरत्किरणोज्ज्वलम् ।
गदां यामतले न्यस्येन्न्यलन्तीं स्वेन तेजसा ॥ १६ ॥
दक्षे महाप्रभं चक्रं शङ्खं यामतले न्यसेत् ।
किरीटं दक्षिणे हस्ते श्रीवत्सं याममध्यतः ॥ १७ ॥
कौस्तुभं दक्षिणतले वनमालां तथाऽपरे ।
धियं दक्षिणहस्ते तु पुष्टिं यामतले न्यसेत् ॥ १८ ॥
अङ्गुष्ठादक्षिणादादौ यामान्तं मूलदेशतः ।
गारुडं विन्यसेन्मन्त्रं दशसङ्गुलिषु क्रमात् ॥ १९ ॥
अनेन विधिना पूर्वं हस्तन्यासं समाचरेत् ।
या विमोः परमा शक्तिर्हृत्पञ्चकुहरान्तगा ॥ २० ॥
यावज्ज्यं रूपमास्थाय दशधा संव्यवस्थिता ।
इच्छया स्वप्रयाहेण पाणिमार्गेण निर्गता ॥ २१ ॥
नाडीदशकमाश्रित्य ता एवाङ्गुलियो मताः ।
अत एव द्विजधेष्ट ! शक्त्याख्ये प्रभुविग्रहे ॥ २२ ॥
पूर्वं मन्त्रगणं न्यस्य ततो भूतमये न्यसेत् ।
विग्रहे मन्त्रसंघातं यथा तदवधारय ॥ २३ ॥

आमूर्ध्वधरणान्तं च द्वादशार्णं न्यसेत्तनौ ।
 व्यापकत्वेन विन्यस्य पादाद्भूयः शिरोऽन्तिमम् ॥
 सृष्टिसंस्थितिसंहारन्यासं कुर्यात्ततः परम् ।
 मूर्धादिपादपर्यन्तः सृष्टिन्यासः प्रकीर्तितः ॥ २५ ॥
 पादादिष्व शिरोऽन्तस्तु संहतिन्यास उच्यते ।
 यथाऽभिलपितं कुर्यात् सर्वथा कर्तुरिच्छया ॥ २६ ॥
 मूर्ध्नि यक्त्रेऽसयुग्मे च क्रमात् सव्येतरं द्वि ।
 पृष्ठे नामौ तथा कर्त्रा जानुनोरथ पादयोः ॥ २७ ॥
 क्रमेण प्रणवाद्यं तु यान्तं द्वादशवर्णकम् ।
 विन्यसेदेष सृष्ट्याख्यो न्यासः प्रोक्तो यथार्थतः ॥
 प्रणवाद्यान्यसेद्वर्णान् स्थानेषु हृदयादिषु ।
 अक्षोपाङ्गोक्तमाग्रेण स्थितिन्यासः प्रकीर्तितः ॥ २९ ॥
 पादयोर्जानुनोः कर्त्रा नामौ पृष्ठे हवन्तरे ।
 सव्येतरसंयुग्मे च यक्त्रे मूर्धनि च न्यसेत् ॥ ३० ॥
 यादिवर्णास्तु तारान्तानेप संहारसंज्ञकः ।
 ततो हृदादिस्थानेषु अक्षोपाङ्गानि विन्यसेत् ॥ ३१ ॥
 न्यसेत्तु हृदये ज्ञानं यतो व्यज्येत तन्न तत् ।
 ऐश्वर्यं शिरसोद्देशे यस्मादुपरि तिष्ठति ॥ ३२ ॥
 प्राकृतं तात्त्विकं वाऽपि सर्वत्र मुनिसत्तम ! ।
 हृदग्रेरुर्ध्वगायां तु शिखायां शक्तिमन्तराद् ॥ ३३ ॥

यत्नं चाखिलमात्राणां स्वर्गतं चायुता सह ।
 मूर्ध्नि सर्वगात्रैर्यत्तद्वीर्यं हस्तयोर्न्यसेत् ॥ ३४ ॥
 अन्तर्यामिस्वरूपं यत् प्राकृतध्वान्तशान्तिवृत् ।
 तेजस्तत्संज्ञसे स्थाने न्यासकाले समस्यते ॥ ३५ ॥
 यथोक्तविधिना सोऽयं विधिरुर्ध्वं प्रयक्ष्यते ।
 ततः पञ्चगदाच्चक्रशङ्खान् प्राययन् विन्यसेत् ॥ ३६ ॥
 किरिटं मूर्ध्नि विन्यस्य (स्यत्) बह्वर्थायुतर्धाधितिम् ।
 श्रीचक्रं यक्षसोऽयामे पूर्णन्दुसदृशयुतिम् ॥ ३७ ॥
 कौस्तुभं हृदये न्यस्य चण्डवीधितिलक्षणम् ।
 नानाञ्जनपुष्पोत्थां यनमालां च कण्डतः ॥ ३८ ॥
 आचांसादक्षिणे भागे न्यस्या श्रीरुक्ते तथा ।
 पुष्टिं गुल्फावसाने च गरुडं चोरमूलतः ॥ ३९ ॥
 भास्वद्रूपाणि चाङ्गानि चिदेकचिन्मयानि च ।
 किरिटादीनि चान्यानि सर्वाण्याभरणानि च ॥ ४० ॥
 यथा प्रसिद्धरूपाणि स्वस्वकान्तिधराणि च ।
 मन्त्रन्यासं तु कृत्वेवं यथोद्दिष्टक्रमेण तु ॥ ४१ ॥
 आमूलमन्त्रात् सर्वासां मुद्राणां बन्धमाचरेत् ।
 स्वं स्वं (जो) उद्गीरयन्मन्त्रं परमेभ्यरघत्ततः ॥ ४२ ॥
 संक्षिप्त्य रूपमात्मीयं सामिमानं महामते ! ।
 मूलमन्त्राभिजतं च कुसुमं च शिखावधौ ।
 स्वविग्रहे तु शिरसा दद्याद्बन्धाभ्युभावितम् ॥ ४३ ॥

इति श्रीपाश्चात्रे पारमेश्वरसंहितायां क्रियाकाण्डे मन्त्रन्यासविधिर्नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥

॥ श्रीः ॥

पञ्चमोऽध्यायः ॥

कृत्वेवं तु ततः पञ्चान्मानसं यागमारमेत् ।
 पञ्चासनादिकं यच्चा नामौ प्रह्लाजलिं दृढम् ॥ १ ॥
 मनस्युपरत् कुर्यादक्षग्रामं यद्दिः स्थितम् ।
 चित्तं शुद्धीं विनिश्चित्य तां बुद्धिं ज्ञानगोचरे ॥ २ ॥

ज्ञानभावनया कर्म कुर्यादं पारमार्थिकम् ।
 चतुर्धके नवग्रहे देहे देवयूहे पुरे ॥ ३ ॥
 कण्ठकूपधराकृतं हृत्पद्मं यदधोमुपम् ।
 तत्कर्णिकावनेर्भष्यदे(ह)शमाधित्य भावयेत् ॥ ४ ॥

नामिमेद्वान्तरे ध्यायेच्छक्तिं चाधाररूपिणीम् ।
 कालाग्निं च तदूर्ध्वं तु अनन्तं तस्य चोपरि ॥ ५ ॥
 तदूर्ध्वं यस्तुधां देवीं चतुर्भिः पूरितं(तां) स्मरेत् ।
 कन्द(त्)नाभ्ययसानं च चतुर्धा भाजितैः पदैः ॥ ६ ॥
 नाम्नी क्षीरार्णवं ध्यात्वा ततः पद्मं समुत्थितम् ।
 सहस्रदलसंयुक्तं सहस्रकिरणाद्युतम् ॥ ७ ॥
 सहस्ररश्मिसंकाशं तत्पृष्ठे चासनं न्यसेत् ।
 धर्मं ज्ञानं च धैर्यरश्मेश्वर्यं च चतुर्थकम् ॥ ८ ॥
 अयतार्यं स्वमन्त्रेण आग्नेयाद्ये चतुष्टये ।
 चतुष्कमेतद्विन्यस्य याचद्दीशानगोचरम् ॥ ९ ॥
 तत्पूर्वद्विग्विभागादि याचदुत्तरगोचरम् ।
 न्यस्याधर्मं तथाऽज्ञानमयैरायमनैश्वरम् ॥ १० ॥
 पुरुषाकृतयस्त्वेतैः यन्धूककुसुमोज्ज्वलाः ।
 प्रागीशानदिगन्तैः तु प्रागाग्नेयदिगन्तैः ॥ ११ ॥
 यातुधारुणमग्रे तु वायव्यवरुणान्तरे ।
 कथेदार्यं चतुर्कं तु कृतायं युगसङ्घकम् ॥ १२ ॥
 ईशानसोमदिङ्मध्ये अन्तर्फाग्निदिगन्तरे ।
 याम्यराक्षसमध्ये तु सोमसामीरणान्तरे ॥ १३ ॥
 तन्मूर्ध्नि कालचक्रं तु तन्मध्येऽन्यकपङ्कजम् ।
 वायव्योद्धृतनालं तु विकाराधारसंस्थितम् ॥ १४ ॥
 भूतान्याधारशक्तौ तु तन्मात्राः कालपावके ।
 यागादिकं तथैवाक्षमनन्तं ध्याप्य संस्थितम् ॥ १५ ॥
 भोत्रादिकं धरण्यां च मनः क्षीरार्णवे द्विज !
 अनन्तदलपत्रे तु ब्रह्मकारः समाश्रितः ॥ १६ ॥
 द्विरष्टकं च धर्माद्यमधिप्राय च धीः(ः)स्थिता ।
 तदूर्ध्वपत्रे प्रकृतिगुणसाम्यविभागिनी ॥ १७ ॥
 धामब्रथाश्रितः कालो भावाख्ये पुरुषस्थितिः ।
 आधेयमब्जसंभूत ! स्वे विकारे स्वरूपिणि ॥ १८ ॥
 स्वयमायन्तयो रुद्धं सूत्रं (त्रं) मणिगणो (णे) यथा ।
 प्रागाधारात्मना चैव विधाकारतया ततः ॥ १९ ॥

नानामन्त्रात्मना हार्ध्वं निस्तरङ्गो हि तत्त्वतः ।
 अभ्यस्तवासनानां च कर्मिणां कर्मशान्तये ॥ २० ॥
 तदिच्छाविष्कृतानां च भोगकैवल्यसिद्धये ।
 अनाद्यविद्याविद्यानामित्युत्तैरा(त्तैरां) ह्यवस्तुनि ॥
 नातोर्ध्वं तत्त्वदृष्टीनां तत्त्वतो याऽस्ति पौष्कर ! ।
 न तिर्यक्पृष्ठपूर्वं च न हेयादिविकल्पना ॥ २२ ॥
 या विशेषविकल्पैस्तु प्रत्यस्तमितलक्षणा ।
 शक्तिर्भगवतो विष्णोः साधाराख्याऽभिधीयते ॥
 प्रागवदासनसामर्थ्यं वीजमादाय चेच्छ्रया ।
 अव्यक्तव्यक्तरूपा च यथादित्यव्यव्यकम् ॥ २४ ॥
 भाविप्रसरधर्मित्वाद्भिध्वर्वाजचयस्य च ।
 सांप्रतं संहताङ्गस्य कूर्मसंज्ञा विधीयते ॥ २५ ॥
 यो विभ्रं निर्दहस्यन्ते कालवैश्वानरात्मना ।
 दैवतं यस्य भगवान् कर्मात्मा लोकपूजितः ॥ २६ ॥
 अजहद्भगवच्छक्तिः(ः)सामर्थ्यं पुनरेव तत् ।
 अनन्तं सविकल्पानां यद्विधाङ्गकुरमव्ययम् ॥ २७ ॥
 नयत्यूर्ध्वं यथा कूर्मो ग्रीवां स्वात्मनि संवृ(ह)ताम् ।
 शेषाख्यफणिदैवत्यं तद्वनन्तं हि गीयते ॥ २८ ॥
 आधर्यं वीजभूतानां चतुर्णां यन्महामते ! ।
 तद्वन्धविटपस्तत्साक्ष्यकिमभ्येति पूर्वयत् ॥ २९ ॥
 भूरात्मा भगवान् यस्मिन्नभिमानाख्यदेवता ।
 फलं रसात्मकं तस्माद्व्ययस्यमृतलक्षणम् ॥ ३० ॥
 यस्याभिमानिकं रूपं क्षीरार्णवमनश्वरम् ।
 तस्मादनन्तरत्नोत्थकान्तिं कमलमब्जज ! ॥ ३१ ॥
 व्यक्तं यस्य च वै शक्तिर्नित्या ब्रह्मलक्षणा ।
 तद्वनन्तदलं विद्धि दिव्यं विकसितं सितम् ॥ ३२ ॥
 परपूर्वपुं भेदेन एकद्वित्रिगुणात्मना ।
 स्थिता बुद्धिविकारैस्तु सह चाष्टाभिरब्जज ! ॥ ३३ ॥
 यत्राधिदेयतात्वेन यागविकारा क्रगाद्यः ।
 तथा कालविकारा ये चत्वारः कृतपूर्वकाः ॥ ३४ ॥

तत्र रूपं हि सर्वेषां सत्तामानं परं स्मृतम् ।
व्यक्तिकारणधानाभिः साङ्गामिरपरं तु तत् ॥ ३५ ॥
तृतीयमभिमानाख्यदेवतादेहलक्षणम् ।
तस्माद्वै धातुदेवस्य स्पर्शतन्मात्रमेव च ॥ ३६ ॥
जाता यस्य स्फुटा व्यक्तिर्नाचक्रालक्षणा ।
तस्मादाकाशदेवस्य शब्दमुत्पन्नमञ्जज ! ॥ ३७ ॥
सर्वाङ्गसंहता चक्रव्यक्तिर्यस्यामलं वपुः ।
गीयते व्योमवृत्तं तत् प्रधानकमलालयम् ॥ ३८ ॥
१ यस्यान्तस्थानि भूतानि यस्मिन् सर्वं प्रतिष्ठितम् ।
२ यस्यादुन्मेषपूर्वं हि महत्प्रलयपश्चिमम् ॥ ३९ ॥
१ प्रवर्तते कालतानं मेदकृतं सर्ववस्तुषु ।
२ वाङ्मात्रेणैव भिन्नस्य अभिसर्गस्य तत्त्वतः ॥ ४० ॥
२ प्रानादिगुणवृन्दस्य ब्रह्मणश्चतुरात्मनः ।
नित्योदितत्वाभित्यत्वाद्वायवकत्वात् परं पदम् ॥
पूर्णत्वात् पटुगुणत्वाच्च न कालो लब्धगोचरः ।
शब्दादावित्यदेवस्यमहद्भारं महामते ! ॥ ४२ ॥
मनश्च चन्द्रदेवस्यमहद्भारोदभूततः ।
बुद्धिः प्रकाशदेवस्य व्यक्तानन्दारत्ननो विभोः ॥ ४३ ॥
इलादिकर्णिकान्तायाः सूर्यपूर्वादिकल्पना ।
प्रधानकमलस्येया मूर्तिगुणमयी स्मृता ॥ ४४ ॥
युद्धयादीनां च तत्त्वानां कारणं यदनम्बरम् ।
अव्यक्ताख्यं महाबुद्धे ! ह्यभिन्नगुणमूर्तिवृत् ॥ ४५ ॥
स्वगुणानघरीकृत्य स्वप्रतिष्ठं प्रवर्तते ।
अध्यात्मलक्षणावृत्तिः सर्वाः संहृत्य वै हृदि ॥ ४६ ॥
उत्पचन्ते हि चैतसद्भावाः सर्वे द्विजोत्तम ! ।
विपचन्तेऽनं धै भूयस्तस्मात्पदं परं त्विदम् ॥ ४७ ॥
चिदादित्यकलाजालं ब्राह्मप्राहकलक्षणम् ।
संक्रान्तं यत्तत्त्वं धाम स्वसामर्थ्यं च वेलपि ॥ ४८ ॥
विमलाख्या विमलता प्रानशक्तिः (प्र)क्षिताम्जज ! ।
प्रमुषाण्या प्रमुता चैव सत्यसंज्ञा च सत्यता ॥

नित्याख्या नित्यता चैव प्रकाशाख्या प्रकाशता ।
अनन्तता ह्यनन्ताख्या कला कमलसंभय ! ॥ ५० ॥
सहानुग्रहशक्त्या धै ज्ञेयाऽनुग्रहता परा ।
द्विचतुष्कं कलानां यत् स्वप्रतिष्ठं हि वर्तते ॥ ५१ ॥
सर्ववर्तते परं चैव पुनरेव नियतते ।
परामपरविभागेन कलास्वेताश्चिदात्मनः ॥ ५२ ॥
प्रोक्ताः कमलसंभृत ! यासामानन्त्यमुत्तमम् ।
यथाक्रमेण सर्वेषां ध्यानमाकर्णयामलम् ॥ ५३ ॥
शान्तमुज्जितचेष्टं च सितमन्तर्मुखं स्थितम् ।
आधेयोद्विद्धिताकारमाधाराख्यं सरित् प्रभुम् ॥ ५४ ॥
कूर्ममुद्रान्वितं कूर्मवस्त्रं निष्ठकम्बुमम् ।
शङ्खपद्मधरं कूर्मं स्वस्तिकेन स्थितं सरित् ॥ ५५ ॥
मुञ्चन्तमनिशं तेजो देहाद्रीपणमुकटम् ।
तिर्यगूर्ध्वं च धातारं ज्वालाजालमियोज्यलम् ॥
अनन्तशशिसंकाशमनन्तमथ संसरन् ।
सहस्रक्षणमालाढ्यं सहस्रभुजभूषितम् ॥ ५७ ॥
स्वपाणिसंपुटेनैव शोभयन् स्वान्तर्मुखलम् ।
सितारविन्दशङ्खाक्षसूत्रचक्रकरान्वितम् ॥ ५८ ॥
पतनाशङ्कितुल्यैर्वै चित्रस्तम्भनसस्तु च ।
मा भैरित्यभयं यच्छत्राग्रहभयनस्य च ॥ ५९ ॥
निःशेषरत्नहेमाङ्गां प्रावृद्धिपमिवोज्ज्वलाम् ।
पद्मासनेनोपविष्टां ध्यायेत् पद्माञ्जलिं धराम् ॥ ६० ॥
फुल्लकुन्दवादतं च सितस्त्रिभजटाधरम् ।
ध्यायमानं सितं शङ्खं मुक्तादमैरलङ्कृतम् ॥ ६१ ॥
विस्तीर्णसर्वावयवं विक्षितोरुद्वयं स्थितम् ।
विक्षितज्ञानुपादं च संस्मरन्त्यं पयोनिधिम् ॥ ६२ ॥
सुपकाग्रफलदयामपाणिपादतलोर्ज्वलम् ।
रक्ताक्षं च तथा विप्रकीर्णकेशं सिताननम् ॥ ६३ ॥
पद्मासनेनोपविष्टमलिमालाशताकुलम् ।
पद्ममुद्रान्वितं पद्मं सुदीर्घचरणं सरित् ॥ ६४ ॥

तुहिनाच्छोपलस्त्रमुकाफलशशिप्रभाः ।
 मृगेन्द्रस्कन्धवदना धर्मदानाद्यध्वतुः ॥ ६५ ॥
 पञ्चरात्रप्रयालाभिसदाडिमफलोज्ज्वलाः ।
 अन्तर्दयोपरकाश्च राजराजेश्वरोपमाः ॥ ६६ ॥
 द्विरष्टयर्षवद्विद्धि चत्वारोऽधर्मपूर्वकाः ।
 हेमचम्पकसद्योतहरितालदलोज्ज्वलाः ॥ ६७ ॥
 याजियकथाः स्मृता वेदाः संपूर्णनरलक्षणाः ।
 एवं तुयेन्द्रवदना युगा ब्रह्मन् ! कृतादयः ॥ ६८ ॥
 सुपकाप्रातसीपुष्पनीलाऽजशुकसधिमाः ।
 सर्वे सहस्रसत्पुष्पसदलङ्गरान्विताः ॥ ६९ ॥
 शङ्खपञ्चधराः सर्वे वराभयकरास्तु वै ।
 आधेयचक्रविन्यस्तमस्तका स्वात्मसिद्धये ॥ ७० ॥
 समर्पितान्तःकरणाः परसिन् मन्त्रकारणे ।
 युगान्तार्काभिसङ्गाशस्यगोमण्डलमध्यगम् ॥ ७१ ॥
 समुद्रान्वितपाणि च बलान्तं हेतिराद् सारन् ।
 चिन्त्यमव्यकपयं च हिमहेमाभिसावरम् ॥ ७२ ॥
 शान्तमष्टभुजं सौम्यं संस्थितं स्थस्तिरेव तु ।
 स्फटिकोपलकान्तिं च चिद्धं ध्रुवमव्ययम् ॥ ७३ ॥
 सर्वशक्तिनिधिं ध्यायेद्मूर्तं चित्रभाकरम् ।
 सर्वे स्वविभयान्तस्थास्तत्राधारात्मनो विभोः ॥ ७४ ॥
 स्वसत्ताभासितं सर्वं गुणसत्याद्विलक्षणम् ।
 विभवं पिद्धिं चिद्रेन्द्र ! ज्यालौघं कच्छपात्मनः ॥ ७५ ॥
 स्वभोगं नागनाथस्य भूः क्षितेः काञ्चनी तथा ।
 आसारामूर्तं दिव्यं वीर्योद्यैस्तु समन्वितम् ॥ ७६ ॥
 क्षीरोदकीयविभवं परिज्ञेयमनञ्जरम् ।
 पीजकोशं सकिञ्चल्कं कमलस्य दलान्वितम् ॥ ७७ ॥
 धर्मापस्य चतुष्कस्य सद्विवेकं मुनिर्मलम् ।
 द्वि(क)द्विकस्या(व्य)धर्मादेरविद्याविभवं महत् ॥
 वाक्प्रपञ्चमहेयं यत् तदगाविगणस्य च ।
 विभवं च कृतादीनां महत्कल्पान्तमावृतेः ॥ ७९ ॥

चक्रस्य विभवं विद्धि मे मायाश्रयं हि यत् ।
 गौणीवृत्तिरमेया या विभयं प्राकृतं हि तम् ॥ ८० ॥
 विमलादिकलाजालं पौरुषं विभयं स्मृतम् ।
 विमोर्मन्त्रात्मनश्चेद्वमशेषममराचितम् ॥ ८१ ॥
 आमहन्मन्त्रनाथेश्वरो नानामन्त्रगणं हि यत् ।
 स्वशक्तिनिचयोपेतं तद्विष्णोः परमात्मनः ॥ ८२ ॥
 विभवं कमलोद्भूत ! श्राव्यैवं संयजेत् सदा ।
 शब्दव्यक्तितद्वृत्त्यै तु स्थिताकैन्द्वमिलक्षणा ॥ ८३ ॥
 विद्वीप्तिमासरा नाडी त्वव्यक्तचनिचिप्रहा ।
 व्यक्तचक्रयस्योर्ध्वं वर्तते या महामते ! ॥ ८४ ॥
 निःसृता ब्रह्मरन्ध्रेण गता सूर्यपथात् परम् ।
 वायुद्वारेण पातालं भित्वा याता स्वगोचरम् ॥
 सकल्पविषयः सर्वस्तद्वदः प्रतितिष्ठति ।
 सृजे मणिगणो यद्वन्मध्यनाडी हतः स्मृता ॥ ८६ ॥
 लक्ष्यस्थाने तु पूर्वोक्तं तस्याभ्यन्तरे तु वै ।
 संपुटे शशिसूर्यास्ये निमेषोन्मेषलक्षणे ॥ ८७ ॥
 तत्राब्जं चार्कमालस्य परा वारभ्रमरी स्थिता ।
 या सर्वमन्त्रजननी शक्तिः शान्तात्मनो विभोः ॥
 नदन्ती यर्णजं नादं शब्दब्रह्मेति यः स्मृतः ।
 अकारपूर्वो हान्तश्च धारा सन्तानरूपवृक् ॥ ८९ ॥
 नादावसानगगने देवोऽनन्तः सनातनः ।
 वरदाभयदेनैव शङ्खचक्राङ्कितेन तु ॥ ९० ॥
 त्रैलोक्यभृतिदक्षेण युक्तः पाणिद्वयेन तु ।
 शान्तः संवित्स्यरूपस्तु भक्तानुग्रहकाम्यया ॥ ९१ ॥
 अनौपम्येन वपुषा हसूर्तो मूर्ततां गतः ।
 तस्मादावाहनं कुर्याद्यथा तदवधारय ॥ ९२ ॥
 स्वशक्त्याधिष्ठितं कृत्वा स्वस्वभावासमावया ।
 ब्राह्मप्राद्वक्त्ररूपाया एवमव्यक्तपुष्करम् ॥ ९३ ॥
 समास्ते कैवलं शुद्धमीपकाललयं द्विज ! ।
 सामान्यचिन्मयो भूत्या सांप्रतं शक्तयः कलाः ॥

असिता लक्षणं धर्मं स्वकं सम्यङ्निरस्य च ।
 प्रवर्तते तत्किरासात् आनन्दमनुलं द्विज ! ॥ ९५ ॥
 स्वप्रकाशमनौपम्यं तमिच्छेन्मन्त्रमव्ययम् ।
 परिच्छेद्यां दिगाद्यैस्तु प्रकाशाकाशवर्तिनीम् ॥ ९६ ॥
 कृत्वाश्चित्य कलामूर्तिं समनन्तरमञ्जज ! ।
 विहायोमध्यदेशं च प्रकाशगहनात्ततः ॥ ९७ ॥
 भूतिशक्त्यासने स्वेऽथ उपविश्य यथासुखम् ।
 विद्यादेहेन सूक्ष्मेण भूतदेहानुकारिणा ॥ ९८ ॥
 अथानन्दकदम्बं (स्य स्वस्वरूपात्) तद्वत्स्वरूपपृथक्
 तद्वयेच्छास्त्रक्षेत्रेण व्यवहारगतेन च ॥ [स्थितम् ।
 स्वकेनालभ्यनेनैव देयतालक्षणेन च ।
 मणिर्नया विभागेन नीलपीतादिभिर्भुतः ॥ १०० ॥
 रूपमेदमवाप्नोति ध्यानमेदात्तथा विभुः ।
 एवं प्रवर्तते सस्यञ्जलरूपं परात्मकम् ॥ १०१ ॥
 हृत्पुण्डरीकमध्यस्थं चैतन्यज्योतिरव्ययम् ।
 कदम्बगोलकाकारं विभक्कुर्यं मणिप्रभम् ॥ १०२ ॥
 रत्नदीपसमाकारमच्छिद्रमप्रसरं महत् ।
 श्रोत्रपूर्वः खरन्ध्रैस्तु रश्मयस्तस्य निर्गताः ॥ १०३ ॥
 छिद्रपूर्णाथवा कुम्भान्महादीरयुताद्विज ! ।
 याति भासां गणो बाहो शरीरादेवमेव हि ॥ १०४ ॥
 मान्तो रश्मिसमूहस्तु नाडीभिः प्रसरेद्रहिः ।
 अपत्यक्षः सदाक्षाणां मन्त्रात्मा यद्यपि द्विज ! ॥
 तथाऽन्येन न्यायेन प्रत्यक्षमुपलभ्यते ।
 बहिः स्थितं यदभूतानां रूपादीनां गुणपञ्चकम् ॥
 तेन तद्योपलब्धयर्थं प्रत्यक्षेण परोक्षकम् ।
 तस्य भौमो गुणस्त्वर्थं तद्गुणेन हि सा स्थिरा ॥
 परस्परानुभावेन संवितौ तदुपागहेत् ।
 आह्लादो यस्तदीयो हि स तोये चोपलभ्यते ॥ १०८ ॥
 तौयो गुणस्तु तस्यास्ति कथं स्यादन्यथा मुने ! ।
 स्मृतमात्रेण मन्त्रेण आह्लादो मनसो महान् ॥ १०९ ॥

रूपात्मना परिणतः स चाग्नौ पारमेध्वरः ।
 यो रूपाख्यो गुणश्चाग्नेः स मन्त्रात्मनि तिष्ठति ॥
 तेजो विना यतो ध्यानं कुञ्चिदोपपद्यते ।
 स्पर्शधर्मो हि यो वायोः स तदीयो महामुने ! ॥
 यो वायव्यो गुणः सूक्ष्मः स च मन्त्रतनौ स्थितः ।
 स चान्तःकरणेनैव संयमे स्यात्तदुत्थितः ॥ ११२ ॥
 यदाकाशस्य शून्यत्वमस्ति तत् स्यात्तदुद्भयम् ।
 स मन्त्रात्मनि संश्लिष्टो गुणो ह्यस्ति महामते ! ॥ ११३ ॥
 अप्राज्ञत्वाच्च करणैः प्राकृतैर्भावानां विना ।
 इत्येवं मन्त्रसामर्थ्यं पुरा ग्राह्या यथार्थतः ॥ ११४ ॥
 सविधानं भवेद्येन पूजाकाले ह्युपस्थिते ।
 तस्मिन्प्राज्ञानि चित्तस्य प्राक् संपूर्णगुणानि च ॥
 स्वमन्त्रैरर्चयेदेव स्थानमेवं विना ततः ।
 तस्मिन् कदम्बकुसुमसदृशे मन्त्रगोलके ॥ ११६ ॥
 द्वादशाक्षरमन्त्रेण अभिधानेन तु सांप्रतम् ।
 व्यक्तिसंप्रपद्यते तस्माद्व्येया हृत्पञ्चमध्यगा ॥ ११७ ॥
 या परा प्रकृतिर्याणी चिद्रूपा निर्मलात्मिका (परा) ।
 पूरितायक्षमाभावेन निष्कलेन महात्मना ॥ ११८ ॥
 शरीरमिव जीवेन स्थूलं सूक्ष्मं ह्रियलक्षणम् ।
 मूलमन्त्रादितः प्राग्यन् तथैवमन्त्रगणस्य च ॥
 कल्प्यालं विना देहे न्यासं तस्य च संसरेत् ।
 सृष्टिसंस्थितिसंहारन्यासं चापि तथाऽऽचरेत् ॥
 ततः स्वाञ्जलमध्यास्वव्यूहस्थान् मसरेच्छयुताम् ।
 गङ्गां भगवतो मूर्ध्नि तेनामृतजलेन तु ॥
 अर्ण्याधलिलभोगानां कार्या ये शुभकल्पना ।
 यं यं संकल्पयेद्भोगं तं तं भाव्यमुधामयम् ॥
 पतन्तमन्त्राद्देगादमृतांशुपरिष्कृतम् ।
 साक्षादमृतकर्मस्तु नैस्तैरमृतसंभयैः ॥
 बृंहितं मुदितं मग्नं न (मृतुतं) मन्त्रराट् सरेत् ।
 ततस्तु देवदेवस्य अर्घ्यं दद्या यथाविधि ॥

समिधिं समिरोधं च सांमुख्यं च समाचरेत् ।
 हृदयादीनि चाङ्गानि लङ्घ्यन् कमलादिकम् ॥
 भूषणं च किरीटाद्यं लङ्घ्याथाः शक्यस्तथा ।
 गरुडो मूर्तयो धान्या देहे देवस्य याः स्थिताः ॥
 व्यापकस्य तथात्वेन स्वं स्वं स्थाने प्रमात्मकाः ।
 तद्देहसंस्थिताः सर्वे पूजनीयाः क्रमेण तु ॥
 परिवारं विना मन्त्रैः स्वैः स्वरर्ष्यादिभिर्द्विज ! ।
 लययोगो ह्ययं विप्र ! हृदादिष्वनुकीर्तितः ॥
 तस्माद्भक्तिकर्णिकाधारं मूर्तौ वा यत्र कुत्रचित् ।
 मूलमन्त्रशरीरार्थं परिवारं यजेन् सदा ॥
 यागं यप लयाद्यस्तु संक्षिप्तः सर्वसिद्धिदः ।
 मन्त्रराट् कर्णिकामध्ये लङ्घ्याथाः केसरादिषु ॥
 साकाराः केवलाः सर्वे यत्र भोगामिधः स तु ।
 केवलेन च यागेन पृथग्भूतेन नारद ! ॥
 पूजनं कमलादीनामधिकारामिधः स तु ।
 एवं कृत्वा लयाद्यं तु यागं भोगामिधं तथा ॥
 ततः क्रमाद्यजेद्देवं भोगैरमृतसंभवं ।
 सुखमस्तादिभिः सम्यक्काम्बुलान्तैर्यथोदितैः ॥
 सर्वं कृत्वा यथायोगं यावदात्मनिवेदनम् ।
 मानसान् जयशब्दांश्च कृत्वा विद्यापयेदिवम् ॥
 स्वागतं तय देवेश ! समिधिं भज मेऽचपुत ! ।
 गृहाण मानसीं पूजां यथार्थपरिभाषिताम् ॥
 प्राप्त्वा तु सुप्रसन्नं न प्रसादामिमुखं प्रभुम् ।
 विस्तरं द्विजधेष्ट ! मानसं यागमारमेत् ॥
 संकल्पजनितैर्मणिः पवित्रैरक्षयैः शुभैः ।
 सांस्पर्शरीपचारार्थस्तथा चाभ्यपहारिकैः ॥
 महप्रपैः प्रभूतैस्तु समलोकसमुद्भूतैः ।
 यथोदितैस्तु विधिवदुत्कृष्टतरलक्षणैः ॥
 एवंविधांस्तु तान् भोगान् सङ्गृह्य विनिवेश्य च ।
 समुपारजं धिया मन्त्रं प्रसन्नोन्तरात्मना ॥

गजाभ्येनुयानानि सुषलालङ्कृतानि च ।
 निवेशयान्त(तं)मानानि ग्राहयन्तं सरेत्ततः ॥
 आत्मानं तसुतान् दारान् सर्वस्वेन समायुतान् ।
 निवेश्य प्रणतो मूर्ध्ना आनन्दाशुसमन्वितः ॥
 कामधेनुमयीं मुद्रां मनसा मन्त्रसंयुताम् ।
 यथा संचिन्तयेद्विष्णोः सर्वकामप्रपूर्णीम् ॥
 ततो विशेषयजनं कल्पयेद्युतस्य तु ।
 सौवर्णपुष्पसंपूर्णमञ्जलिं संप्रसार्य च ॥
 मूलमन्त्रं समुच्चार्य प्रयत्नैः पूकादिकैः ।
 दीर्घघण्टारवप्रस्थं यावत्तत्संभवावधि ॥ १४४ ॥
 स्फुरद्भिमचयाकीर्णं यक्ष्यन्नुदशतप्रभम् ।
 ध्यात्वा नागायणं देवमञ्जलौ सविरोधयेत् ॥ १४५ ॥
 तमञ्जलिं क्षिप्नुमूर्ध्नि तस्मिन् वै मन्त्रविग्रहे ।
 भर्ष्य निवेद्येद्भूयः पुनः पुष्पाञ्जलिं शुभम् ॥ १४६ ॥
 मुद्रां सन्दर्श्य मूलाद्यां मानसीं जपमारमेत् ।
 संख्याहीनं यथाशक्ति घण्टाव्यकरणेन च ॥ १४७ ॥
 भोगस्थानगतानां च लङ्घ्यादीनां क्रमेण तु ।
 मनसा दर्शयेन्मुद्रां जपं कुर्यान् सकृत् सकृत् ॥ १४८ ॥
 स्तोत्रमन्त्रैः पवित्रैश्च स्तुत्वा सम्यक् प्रसादयेत् ।
 एवं क्रमेण विप्रन्त्र ! कृत्वा यागं तु मानसम् ॥ १४९ ॥
 होमं तथाविधं कुर्यान्भोक्षलक्ष्मीप्रदं शुभम् ।
 नाभिचक्रान्तरस्थं तु ध्यायेद्द्विगृहं मुने ! ॥ १५० ॥
 त्रिकोणं त्रिगुणेनैव भव्यकेनावृतं परि ।
 ध्यानारणिं तु निर्मथ्य चिद्भिमवतार्य च ॥ १५१ ॥
 सुशुद्धं संस्कृतं दीप्तं सदैवोर्ध्वशिरं द्विज ! ।
 धासुदेवात्मकं यस्मात् स वसत्यन्तरात्मसु ॥
 प्रोचरेन्मूलमन्त्रं तु यावच्छब्दस्य गोचरः ।
 तत्रस्थमाहंरहित्यमाह्लादाज्यावृतं परम् ॥ १५३ ॥
 ब्रह्मसर्पिस्तमुद्रायविस्तरप्राप्तं परिच्युतम् ।
 गृहीत्वाऽमृतमाग्रेण ब्रह्मन्ध्रेण संविशेत् ॥

हृदयान्मध्य(न्त)मार्गेण चिन्मयेन सदीप्तिना ।
 प्रोहसन्तं स्मरेन्मन्त्रं ब्रह्मशक्त्युपवृद्धितम् ॥ १५५ ॥
 स्फकारणाग्नौ नामिस्थे य ऊर्ध्वेन्धनयत् स्थितः ।
 सभावदीप्तमह्माग्नौ परितश्चोदरोज्ज्वलम् ॥ १५६ ॥
 स्मृत्वा यन्त्रं तु तन्मूर्ध्नि पतमानं द्विजाम्बरात् ।
 चिन्तयेदा(ह)मुतं त्वान्यं पुरायथाहुतं द्विज ! ॥
 चिदग्निमेवं सन्तर्य नामौ मन्त्रस्वरूपिणम् ।
 ज्वालाप्रायस्थितं चैव भूयो हृत्पङ्कजे स्मरेत् ॥ १५८ ॥
 प्रोद्यारयंश्च मन्त्रेशं प्लुतं ध्यानसमन्वितम् ।
 कृत्स्नमेकसन्धानं स्थानद्वयगतस्य च ॥ १५९ ॥
 विष्णोर्मन्त्रस्वरूपस्य नानामन्त्रात्मकस्य च ।
 सर्वं तु चिन्त्यसेत् पश्चात्तस्मिन् कर्मकृतं च यत् ॥
 तोयपुण्याक्षतैः पूर्णं भावयेद्दक्षिणं करम् ।
 तन्मध्ये निष्कलं मन्त्रं संस्मरेत् किरणाकुलम् ॥ १६१ ॥
 यागोत्थं फलसंपत्तिं लक्ष्मीरूपां विचिन्त्य च ।
 मूलमन्त्रं समुच्चार्य पाणिमध्ये तथा स्मरेत् ॥ १६२ ॥
 भूयश्च निष्कलं मन्त्रं तस्यामुपरि भावयेत् ।
 सदीपं जातुनी भूमौ कृत्वा विष्णोर्निवेदयेत् ॥ १६३ ॥
 प्रसादामिमुखेनाथ तेन तब्धात्मसात्कृतम् ।
 भावनीयं द्विजश्रेष्ठ ! परितुष्टेन चादरात् ॥ १६४ ॥
 निर्वृते पुरुषार्थे तु हृदये याह्यतोऽपि वा ।
 कमान्मन्त्रगणं स्मृत्वा यातं मन्त्रेभ्यरे लयम् ॥ १६५ ॥
 मन्त्रव्यक्तिं स्वतं कल्पशकावथ शमं नयेत् ।
 सह संकल्पशक्त्या ये विद्यामूर्तिं स्वकां ततः ॥ १६६ ॥
 स्वकलासु लयीकुर्यात् कलाजातं तथाऽऽत्मनि ।
 प्रावधानान्दसन्वोहपरिपूर्णं तु जायते ॥ १६७ ॥
 बहिर्पञ्जामीति यदा संकल्पं मनसा कृतम् ।
 तदा संदस्य तां व्यक्तिसमास्ते मध्याह्नसर्वयत् ॥ १६८ ॥
 विसर्जयेत्तं यावन्न कृता यावतः क्रियाः ।

इति श्रीपाञ्चरात्रे पारमेश्वरसंहितायां क्रियाकाण्डे मानसयागो नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥

न्यसनीयो ह्यसौ यस्मान्मण्डलादिषु वस्तु(वृत्ति)षु ॥
 सृष्टिकमेण संहृत्य आधारं यत् पुरोदितम् ।
 ज्ञानिनां विगलत्येव स्वभावात्तत्त्वेष्विदनाम् ॥ १७० ॥
 निष्क्रियाणां महाबुद्धे ! निष्पदानां सकर्मणा ।
 विकासमेति चान्येषां नित्याकाररतात्मनाम् ॥ १७१ ॥
 मन्त्रक्रियारतानां च नानात्वेना(न)समात्मनाम् ।
 धृतमच्युतशक्त्या ये क्षपरिच्युतसत्तया ॥ १७२ ॥
 सद्भि(वि)कल्पस्वरूपं च विधासन्मिदं द्विज ! ।
 विधृतं चिभुना व्यातं स्वसामर्थ्येन यद्यपि ॥ १७३ ॥
 तत्तापि तच्छरीराणां जीवानां तद्विवातिनाम् ।
 स्वशक्त्यानुगृहीतानां तमाकम्प्य महामते ! ॥ १७४ ॥
 नानामन्त्रात्मना त्वास्ते तस्मिन्नाविधात्मनि ।
 इत्येवमुक्तमाधारस्वरूपं हि यथा स्थितम् ॥ १७५ ॥
 जायते यत्परिग्रहानां कर्मिणां कर्मसंक्षयः ।
 अयं यो मानसो यागो ज्वरज्याधिलयापहः ॥ १७६ ॥
 पापोपसर्गशमनो भयाभायकरो द्विज ! ।
 सतताभ्यासयोगेन देहपातात् प्रमोचयेत् ॥ १७७ ॥
 यस्त्वेवं परया मक्त्या सकृदाचरते नरः ।
 क्रमोदितेन विधिना तस्य तुष्याम्यहं मुने ! ॥ १७८ ॥
 याजकानां च सर्वेषां प्रधानमेव यतते ।
 तारयेत् स्वपितृन् सर्वान् यातानेप्यांश्च साम्प्रतम् ॥
 किं पुनर्नित्ययुक्तो यस्तद्वाचगतमानसः ।
 मन्त्राराधनमार्गस्थः श्रद्धाभक्तिसमन्वितः ॥ १८० ॥
 न तस्य पुनरावृत्तिः स याति परमं पदम् ।
 प्राचैवं यद्यतो नित्यं कुर्याद्यागं तु मानसम् ॥ १८१ ॥
 इदं रहस्यं परमं मयोक्तं तेऽद्य नारद ! ।
 नाशिष्याणां च वक्तव्यं नाभक्तानां कथ्यम् ॥ १८२ ॥
 अत्यन्तमयभीतानां भक्तानां भावितात्मनाम् ।
 इदं रहस्यं वक्तव्यं सम्पदभावं परीक्ष्य च ॥ १८३ ॥

॥ श्रीः ॥

षष्ठोऽध्यायः ॥

पुराऽनेन विधानेन कृत्वा यागं तु मानसम् ।
कर्मणा भक्तियुक्तेन बहिर्दृष्टौ यजेत्ततः ॥ १ ॥

मन्त्रः —

भगवन्स्त्वत्प्रसादेन ज्ञातो ह्यज्ञाननाशनः ।
ज्ञानविज्ञानसहितो ह्यथागः सर्वसिद्धिदः ॥ २ ॥

किमर्थं बाह्यतः पूजा कार्या ये प्रतिमाविषु ।
एतद्वाचक्ष्व भगवन्न मे संशयो महान् ॥ ३ ॥

प्राणिशब्दः —

याहोत्था यासना विप्र ! बहुजन्मार्जिता वृद्धा ।
लोलीकृतोऽनया ह्यात्मा शुद्धोऽशुद्धस्वरूपया ॥ ४ ॥

या मन्त्रविषया शुद्धा क्रियाशान्तस्वरूपा ।
समुत्थानविनाशार्थं तस्याः संपरिकीर्तिता ॥ ५ ॥

स याशाभ्यन्तराभ्यां च क्रियाभ्यां तन्मयो भवेत् ।
वृद्धोत्थायासनानां च तानयं स्याच्छनैः शनैः ॥ ६ ॥

यन्मयः साधको विप्र ! देहस्थः सांप्रतं भवेत् ।
तन्मयो देहपातात् स्यादित्येतत् कथितं मया ॥ ७ ॥

अथ याशोध्ययागस्य विधानमवधारय ।
धैर्यं हृत्कमलाकाशे तेजोरूपतया स्थितम् ॥ ८ ॥

तस्मात् स्थानात् समानीय तं कुर्यान्नैत्रमध्यगम् ।
धामुदेवाभिधानं तु प्राशुकं च समाधयेत् ॥ ९ ॥

ततो लोचनयुग्मेन स्तब्धेन द्विजसत्तम ! ।
जपन् लोचनमन्त्रं तु अवलोकयामिहं तु तम् ॥ १० ॥

स्थापितो य उपाजित्य संभारो ह्युदकादिकः ।
ध्यायेद्दक्षिणपाणौ तु भस्ममादित्यसन्निभम् ॥ ११ ॥

द्रव्यद्वौषणं तेन वरुणा तन्मन्त्रमुच्चारन् ।
संचिन्त्य भस्मभूतं तु तं सर्वं द्विजसत्तम ! ॥ १२ ॥

वरुणद्वौषमथाप्याय्य वामहस्त (तलेन) गतेन तु ।
हृदा पूर्णेन्दुतुल्येन असृतासारचर्पिणा ॥ १३ ॥

तन्मन्त्रमुच्चारन् पश्चात् कान्तिमन्त्रं विचिन्तयेत् ।
वरुणमाप्यायितं सर्वमथ चैवं समाचरेत् ॥ १४ ॥

प्रचण्डकिरणघातैर्भास्करीर्यैर्दहेत् पुरा ।
संचिन्त्य भस्मभूतं तं ततः पूर्णेन्दुरश्मिभिः ॥ १५ ॥

आप्याय्यामृतकह्लोलधारापातेन सत्तम ! ।
कान्तिमचिन्तयेद्भूयो यद्गर्धं भावुना ततः ॥ १६ ॥

वष्ट्वा कामदुर्षां मुद्रां स्रवन्तीं मन्त्रसंयुताम् ।
गोरूपां हिमशैलमां निराधारपदे स्थिताम् ॥ १७ ॥

तया तदमृतीकुर्याद्भोगजालं यथास्थितम् ।
निर्मलो द्रव्यसङ्घश्च यागयोगयो भवेत्तदा ॥ १८ ॥

गालितेनाभ्युना पूर्णं स्वाहतेनाभ्युना सह ।
सोत्तरे धर्मणा स्थाप्य कुम्भं, सर्वोपयोगि यन् ॥ १९ ॥

उपाजितं पुरा यद्वै यागोपकरणं महत् ।
तत् सर्वं दक्षिणे कृत्वा मध्ये भद्रासनं न्यसेत् ॥ २० ॥

प्रतिमालक्षणाध्याये चक्ष्यते तस्य लक्षणम् ।
यत्किञ्चित् पत्रपुष्पाद्यं परिदृश्येत पीठगम् ॥ २१ ॥

पाणिना तत् समाहृत्य शुद्धिस्थाने निधाय वै ।
गर्भ्यां चामरैर्वलिः शिखिपद्मेः कुशैरथ (पि) ॥ २२ ॥

संमार्ग्यं भद्रपीठं तु बाससा मुसितेन वा ।
यद्भुना घण्टपूतेन धारिणा तदनन्तरम् ॥ २३ ॥

प्रक्षाल्य द्वादशाक्षेण प्रणवाद्यन्तरेण तु ।
एवमारधनाधारं क्षालयित्वा च धारिणा ॥ २४ ॥

तत्तावदक्षपुष्पेण कुर्याद्विभगजोज्ज्वलम् ।
आराध्योऽयमधारोऽप्य तत्र मन्त्रमयीं शुभाम् ॥ २५ ॥

सर्वोपकरणोपेतां सर्वलक्षणसंयुताम् ।
 प्रतिमां धातुपापाणिनिर्मितामात्मसिद्धये ॥ २६ ॥
 अष्टाङ्गेन नमस्कृत्य दद्यादर्थं तु मूर्धनि ।
 अनुलेपनसंयुक्तं ततः पुष्पाञ्जलिं शुभम् ॥ २७ ॥
 साङ्गं सावरणं भक्त्या पूजयेत् पुरुषोत्तमम् ।
 यद्दार्ढ्यपाद्याचमनैर्दधमभ्यर्च्य वै ततः ॥ २८ ॥
 भुक्तमर्घ्यादिकं तस्मादपनीयामिवाद्य च ।
 समर्प्य विष्णुस्तेनस्यः संशोध्य मृदुना द्विजः ॥ २९ ॥
 उशीरवंशकूर्चैर्न क्षालयेद्ब्रह्मचारिणा ।
 उच्चरन् मूलमन्त्रं वा कुर्यान्भागवतं विभो ! ॥ ३० ॥
 सुधीते देवदेवस्य चाससी परिधापयेत् ।
 चित्तस्थान्नागवद्विभ्याद्भुक्तपुष्पादिकं हि यत् ॥ ३१ ॥
 अपनीय तु तत् कुर्याद्वाससा रेणुमार्जनम् ।
 यद्वा प्रागन्यागमचनप्रवेशानन्तरं द्विजः ! ॥ ३२ ॥
 न्यस्य भद्रासनाद्यं तदन्यदन्यत् समाचरेत् ।
 यद्वा तदातने काले न्यस्य भद्रासनादिकम् ॥ ३३ ॥
 आद्यं भागवतं कृत्वा यथोक्तविधिना ततः ।
 योगपीठार्चनारम्भे विष्णोर्कं सङ्ग्रामाचरे (रम्भे)त् ॥ ३४ ॥
 अथार्घ्यादीनि पात्राणि प्रक्षाल्यास्त्रेण धारिणा ।
 समापूय सुगन्धेन जलेन हृदयेन तु ॥ ३५ ॥
 द्रव्याणि निक्षिपेत्तेषु यथोक्तक्रमयोगतः ।
 भद्रासनस्य कोणेषु पुरतो वाससास्तृते ॥ ३६ ॥
 भूतले वाऽथ पात्राणि आधारेतपरि विन्यसेत् ।
 संपूर्धनियमेनैव उक्त्वाभिमकोणगम् ॥ ३७ ॥
 अर्घ्यान्मुकुलशं न्यस्य ततः प्रागुत्तरान्तरे ।
 न्यसेद्वाचमनीयाख्यमाग्नेये ज्ञानसंज्ञितम् ॥ ३८ ॥
 विन्यस्य पाद्यसंज्ञं तु पदे दक्षिणपश्चिमे ।
 अग्रतो वापि तन्मध्ये न्यसेदर्थं द्वितीयकम् ॥ ३९ ॥
 अग्निकोणे त्वर्घ्यपात्रं पाद्यमैशानकोणके ।
 आचार्यं नैर्ऋते भागे ज्ञानार्थं वायवे तथा ॥ ४० ॥

ईश्वरप्राग्यशादर्थ्यमाग्नेयाद्विषु कोणके ।
 मुख्यामुख्यार्घ्यपाद्यादिकमाद्द्रव्याणि निक्षिपेत् ॥
 चन्दनं शशिवाहलीकद्रव्यांसिद्धार्थकानि च ।
 साक्षतानि कुशाग्रणि तण्डुलानि तिलानि च ॥ ४१ ॥
 काञ्चनं रजतं ताम्रं रत्नानि च फलानि च ।
 कदलीफलपूर्वाणि प्रधानेऽर्घ्यं विनिक्षिपेत् ॥ ४२ ॥
 द्वितीये दधिमध्याज्यक्षीरविन्दुचतुष्टयम् ।
 कुशाग्रण सर्वाहलीकं सपुष्पं तिल(सित)तण्डुलम् ॥
 दूर्वां च विष्णुक्रान्तां च दयामाकं शङ्खपुष्पकम् ।
 पद्मकं कुन्दरेणुं च पाद्यपात्रे विनिक्षिपेत् ॥ ४३ ॥
 गलालवद्गतफोलैः सहजातिफलानि च ।
 चन्दनं च सकर्पूरं क्षिपेद्वाचमनीयके ॥ ४४ ॥
 कुष्ठं मांसीं हरिद्रे द्वे मुराशैलेयचम्पकान् ।
 यचाकचोरमुस्ताश्च ज्ञानीये तु विनिक्षिपेत् ॥ ४५ ॥
 पात्रन्यासक्रमेणैव तानि पात्राणि कल्पयेत् ।
 तत्तत्कल्पनमन्त्रैस्तु यद्वा प्रागेव तानि तु ॥ ४६ ॥
 तोर्यैः संपूर्य निक्षिप्य द्रव्याण्यपि यथाक्रमम् ।
 तत्तत्कल्पनमन्त्रैस्तु स्वाधारेषु निवेशयेत् ॥ ४७ ॥
 यथास्थानं ततः कुर्याद्दहनाप्यायनादिकम् ।
 पात्राणां तु तदानीं वा भोगानामपि तत् त्रयम् ॥ ४८ ॥
 दक्षिणेन तु हस्तेन पुष्पमादाय तत्र वै ।
 ध्यात्वा निष्कलरूपं तु मूलमन्त्रमनन्यधीः ॥ ४९ ॥
 तत्प्रोक्षणाद्यं निक्षिप्य चतुरावर्यं तं तथा ।
 जपन् पुनस्तदुद्भूत्य तस्मात् स्थानाद्बहिः क्षिपेत्
 तत्तत्सदृशसास्त्रेण वेदिं भोगाद्रुपाजितान् ।
 आत्मानं चापि संप्रोक्ष्य सार्घ्यादीनभिमन्त्रयेत् ॥ ५० ॥
 सास्त्रेण मूलमन्त्रेण तानभ्यर्च्य प्रसूतकैः ।
 साङ्गेन मूलमन्त्रेण ततोऽन्यन्यं यथाविधि ॥ ५१ ॥
 धूपपात्रं च घण्टां च तानि धूपेन पूजयेत् ।
 धूपपात्रस्य घण्टायाः पूजनं चावधारय ॥ ५२ ॥

धूपपात्रस्य मूले तु क्षमातस्य कमले जलम् ।
 चक्रोऽस्मि किङ्किणीजाले वायुं च कर्णिकोपरि ॥ ५६ ॥
 एवं ध्यात्वा चर्यं तन्मन्त्रैस्तन्मन्त्रेणार्चयेत्तु वा ।
 यच्चक्रं तस्य हृदयं पद्मं हृत्कोटरं त्रिभुजः ॥ ५७ ॥
 चक्रे यावत् अराध्यास्ता नास्तीति वै द्वादश स्मृताः ।
 किङ्किण्यो याः स्थिता विप्र ! श्रेयास्ताः सक्षमनाडयः ॥
 यासां धं मध्यमा शक्तिर्भुजङ्गकुटिलोपमा ।
 धूमधूसरवर्णामा अण्डं मित्या चित्रिगता ॥ ५९ ॥
 कालाग्निहृदयोऽस्या सा सत्यान्ते तु लयं गता ।
 तथा संयोजितो ह्यात्मा मन्त्रमूर्तिधरः प्रभुः ॥ ६० ॥
 सविधौ भवति क्षिप्रमव्युच्छिद्यं दहेत्तथा ।
 अथ स्वरूपं घण्टाया यथावद्वधारय ॥ ६१ ॥
 ध्येयं तत्राधिता नित्यं मातृकार्णविविधम् ।
 तत्र चाक्रमराबुधं स्वरद्वादशकं स्मृतम् ॥ ६२ ॥
 तदेव षोडशारे च वर्णैः सह नपुंसकैः ।
 वर्णानां त्रिविधं रूपं सर्वेषां द्विजसत्तम ! ॥ ६३ ॥
 संस्थितं धैर्यरीनिष्ठं पश्यन्ती पूर्वकं क्रमात् ।
 अराधितं द्विपट्टकारे याक्स्वरूपं परं हि यत् ॥ ६४ ॥
 तदेव षोडशारे च तत्र धैकर्तने(री)षु च ।
 मध्यमाख्यस्वरूपेण नित्यमेव हि यतते ॥ ६५ ॥
 अत ऊर्ध्वं चतुर्विंशत्संख्यं वर्णगणं हि यत् ।
 बलजालं हि तत् पद्मं परिच्छेपं महामते ! ॥ ६६ ॥
 मकारसंख्यं यद्वर्णं विद्वि तत् पद्मकर्णिकाम् ।
 शङ्खं यकारवर्णं च समुद्रीके सदा गृहे ॥ ६७ ॥
 राक्षसं सप्त ये वर्णा हान्ताः पर्वगदात्मकाः ।
 क्षाणं पतलिपुत्राचमेयं ध्यात्वा ततो द्विज ! ॥ ६८ ॥
 शम्भुग्रन्थस्वरूपा च घण्टाविग्रहलक्षणा ।
 विज्ञेया भगवच्छक्तिः पाद्भुग्यान्तर्गता हि सा ॥
 तेजोगुणसमोपेता तेजसप्रभ्यरूपधृक् ।
 घण्टाख्यमेतद्वै विद्वि आध्याक्षीयं गुणद्वयम् ॥ ७० ॥

अस्यामाधित्य ये वर्णा ज्ञातव्यास्ते सर्वे हि ।
 नित्यमर्चनकाले तु साधकैः सिद्धिलालसैः ॥ ७१ ॥
 कालचैश्वानरोपेतमनन्तं शब्दचोदकं ।
 मुकाहाराभितं शङ्खं घण्टाया वदने स्थितम् ॥ ७२ ॥
 संस्थितं च महायुद्धे ! तद्वर्धं गगनाधितम् ।
 चक्रं यस्मिन्नरोहेने द्वादशात्मा स्थितो रविः ॥ ७३ ॥
 मासात्मना पुनः सो धैकर्तनेषुचतिष्ठते ।
 षोडशारेऽसृतात्मा वै कलादेहस्तु चन्द्रमाः ॥ ७४ ॥
 सर्वेषु वृत्तक्षेत्रेषु नभस्यान् स्वयमेव हि ।
 तत्त्वसङ्घं हि चाव्यक्तं पद्मपत्राभितं तु वै ॥ ७५ ॥
 जीयः कमलकिञ्जल्के कर्णिकाभित ईश्वरः ।
 शङ्खाभितश्च प्रणयो विद्यां विद्वि गदाधिताम् ॥ ७६ ॥
 प्राणाधिदैवं गरुडमित्येवं देवतागणम् ।
 ध्यात्वा चर्येत् पुरार्ण्याधिर्धुपान्तरथवा द्विज ! ॥ ७७ ॥
 अधोमुखं तु ब्रह्माण्डं ध्यायेन्नरबाकुलम् ।
 सनालं च तद्वर्धं तु पद्ममण्डलं सरेत् ॥ ७८ ॥
 प्रकीर्णपत्रं सुसितं केसरालिसुकर्णिकम् ।
 तन्मध्ये चिन्तयेद्देवीं, वर्णाष्टकभुजान्विताम् ॥ ७९ ॥
 मुख्ये हस्तचतुष्के तु लाञ्छनं कमलादिकम् ।
 स्फाटिकं चाक्षसूत्रं च तथा विज्ञानपुस्तकम् ॥ ८० ॥
 अभयं वरदं चैव हस्तद्विहितये परे ।
 पद्मासने चोपविष्टां पद्मपत्रायतेक्षणाम् ॥ ८१ ॥
 पद्मगर्मप्रीकाशां पद्ममालाधिभूषिताम् ।
 सिताभरणसञ्छन्नां पीतवस्त्राधिवेष्टिताम् ॥ ८२ ॥
 मन्त्रौघमुद्गिरन्तीं च मन्त्रज्वालाप्रभान्विताम् ।
 देवैः संस्तूयमानां च ब्रह्माद्यैर्ब्रह्मवादिभिः ॥ ८३ ॥
 क्षपिभिर्मुनिभिः सिद्धैर्लोकानुग्रहकारिभिः ।
 नम्यमानां सरेत् सम्यक् पूजाकाले सर्वे हि ॥ ८४ ॥
 योऽनया पूजयेन्मन्त्रं तस्य सिद्धिर्न दूरतः ।
 एवं ध्यात्वा चर्येत् सम्यगर्घ्याधिस्तु ततः सरेत् ॥

शङ्खद्रुहामहो यद्यद्दृष्ट्वाकाशमप्यगम् ।
 नित्योदितमनौपम्यमनभ्यासादगोचरम् ॥ ८६ ॥
 उपदेष्टुमतोऽन्येषामभक्तानां न युज्यते ।
 परस्वरूपमन्त्राणामेतद्दृक्षणमप्यज ॥ ८७ ॥
 दशप्रकारे यच्छब्दे विसर्गान्तेऽक्षरादिकं ।
 नानामन्त्रस्वरूपेण वर्तते धर्णविग्रहे ॥ ८८ ॥
 भोगप्रोक्षप्रदो मन्त्रो य आसः सद्गुरोर्मुखात् ।
 पञ्चस्थानगतो ज्ञेयो भक्तैर्दिव्यक्रियापरैः ॥ ८९ ॥
 यहिःस्वप्रतिमादौ तु जिह्वाग्रे हृत्कुशेराद्ये ।
 धूपधूमशिखायां च घण्टाशब्दे सुलक्षणे ॥ ९० ॥
 स्वरूपज्योतिरेयान्तर्भावयेत् संस्थितं हृदि ।
 मध्यमेन स्वरूपेण अभ्युच्छिद्यं महामते ॥ ९१ ॥
 धूपधूमाश्रितं विच्छिन्नं वैष्णवीविग्रहं पुनः ।
 घण्टायां चाल्यमानायामच्छिन्नमनुभूयते ॥ ९२ ॥
 एवं स्मृत्या ततस्तां तु सुमन्त्रन्यस्तदिग्रहाम् ।
 अर्चितां ध्यानसंयुक्तामर्प्याधिधूपसंतुतैः ॥ ९३ ॥
 सञ्चालयेत्ततः सम्यक् सुश्राव्यं मन्त्रयोधिनीम् ।
 त्रैलोक्यद्राविणीं घण्टां सर्वदुष्टनियहिणीम् ॥ ९४ ॥
 यथा द्रुतिर्हि मन्त्राणां सुतानां च प्रयोधिनी ।
 वारणी सवेदिमानां सर्वमन्त्रप्रसादिनी ॥ ९५ ॥
 प्रणवान्ते ध्यनिर्होषा शङ्खशर्का लयं गता ।
 वर्णवेहाः स्मृता मन्त्रा मन्त्रवेहाश्च देवताः ॥ ९६ ॥
 घण्टास्तनितमूलास्ते प्रबुद्धाः कर्मसिद्धिदाः ।
 परशब्दोत्थिता शक्तिर्वर्ण्टास्तनितरूपिणी ॥ ९७ ॥
 वर्णत्वं समनुप्रासा तैर्वर्णैर्मुनिसत्तम ! ।
 मन्त्राणां कल्पिता वेहा नानाकाराः सहस्रशः ॥ ९८ ॥
 खेच्छया त्यनया शक्त्या सामर्प्यात् स्वात्मनः स्वयम् ।
 अनुग्रहार्थं भविनां भक्तानां भावितात्मनाम् ॥ ९९ ॥
 मननान्मुनिशार्दूल ! त्राणं कुर्वन्ति धै यतः ।
 वदन्ते प्रदमात्मीयं तस्मान्मन्त्राः प्रकीर्तिताः ॥ १०० ॥

अनभिष्यक्तशब्दास्ते निराकारास्तथैव च ।
 घण्टायां चाल्यमानायां निर्यामिन्त च सहस्रशः ॥
 अत एव मुनिश्रेष्ठ ! मन्त्रमाता प्रकीर्तिता ।
 यथा घण्टाभिधा शक्तिर्वागीशा च सरस्वती ॥ १०१ ॥
 वाचि मन्त्राः स्थिताः सर्वे वाच्यं मन्त्रे प्रतिष्ठितम् ।
 मन्त्ररूपात्मकं विभ्यं सयाह्याभ्यन्तरं ततः ॥ १०२ ॥
 घण्टाशब्दगतं सर्वं तस्मात्तां चालयेत् पुरा ।
 स्वेषु चोक्तेषु कालेषु—तांस्तु मे गदतः शृणु ॥ १०३ ॥
 गणेशपीठद्वारस्थदेवानामर्चनं ततः ।
 आकृतिकाले मन्त्राणां धूपदाने विशेषतः ॥ १०४ ॥
 दीपदानेऽर्घ्यदाने च तथा नैवेद्यजोषणे ।
 जपस्तुत्यवसनाभ्यां प्रयुक्तं चाभितर्पणे ॥ १०५ ॥
 पूर्णाहुतिप्रदाने च मन्त्राणां तु विसर्जने ।
 विष्यत्सेनाचर्चने चैव तत्पूजाप्रतिपादने ॥ १०६ ॥
 यत्प्रदानकाले तु देवतानां विशेषतः ।
 नातोऽन्यद्वा स्याद्विहितं चालनं सिद्धिमिच्छिताम् ॥
 धूपं दत्वाऽथ पात्राणां घण्टाशब्दसमन्वितम् ।
 धूपं दद्याद्यथाकालं यद्वाप्यर्चिं सहत् सहत् ॥ १०७ ॥
 अनुकल्पे तु हन्मन्त्रं कुर्यादावर्तनं बुधः ।
 भावाहने सन्निधाने सन्नितोषे तथाऽर्चने ॥ १०८ ॥
 विसर्जनेऽर्घ्यदाने तु प्राकृपात्राभित्यमाचरेत् ।
 तदम्भसा चाहर्णं तु तथैव परिपेचनम् ॥ १०९ ॥
 कुर्यात् प्रणयनादानं प्रीणनं प्रीतिकर्मणि ।
 प्रोक्षणं सर्ववस्तूनामन्यसारादुदकेन तु ॥ ११० ॥
 आरम्भे सर्वकार्याणां तत्समाप्तौ तथैव हि ।
 न्यूनाधिकानां शान्त्यै तु सान्त्वत्ययशान्तये ॥ १११ ॥
 कार्यं तदर्थदानं च नित्यं मन्त्रात्मनो विभोः ।
 कुम्भोपकुम्भकुण्डानां मन्त्रास्त्रकलशार्चने ॥ ११२ ॥
 संपूजने च भोगानां गुह्यादीनां महामते ! ।
 दक्षशिष्यात्मपूजार्थं द्वास्यानामर्चनं प्रति ॥ ११३ ॥

प्रासादासनवेद्यानां गुरुणां सन्तसेस्तथा ।
 लाञ्छनाङ्गपरीवारशक्तिभूषणरूपिणाम् ॥ ११६ ॥
 मण्डलावरणस्थानां वेद्यानां चार्चनं तथा ।
 मुद्रायाम्बे कराभ्युक्षां तदर्चाक्षालनं तथा ॥ ११७ ॥
 जपकालेऽक्षसूत्रस्य कुर्यात्तत्पूजनं तथा ।
 पाद्यदानं तृतीयायु नित्यं पात्रात् समाचरेत् ॥ ११८ ॥
 चतुर्थां तु यथाकालं द्यादाचमनं पुनः ।
 हस्तप्रक्षालनं चैव गण्डूषं मुखधावनम् ॥ ११९ ॥
 स्नानीयाद्याचरेत् स्नानं प्रयोजकविधिस्थयम् ।
 अर्घ्यपात्रात् द्वितीयायु किञ्चिदुद्भूय वै जलम् ॥
 तेन स्वदेहविन्यस्तान् मन्त्रानिष्ठा यथाक्रमम् ।
 अनुलेपनपुष्पेण धूपेन च ततो मुने ! ॥ १२१ ॥
 मत्पूजार्थं प्रकृतमानि गन्धपुष्पाणि यानि च ।
 तानि सर्वाण्यथाचार्यां धारयेन्न कदाचन ॥ १२२ ॥
 धारयेद्यदि संमोहाहोभाहा तानि वैशिकः ।
 गन्धादीन्यर्चनार्थानि सा पूजा निष्फला भवेत् ॥
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन वृथक्कुर्याद्यथाविधि ।
 अर्घ्यादिकं समादाय ह्यार्षदेवान् समर्चयेत् ॥ १२४ ॥
 निर्गत्य द्वारयात्रे तु स्थितो वासीन एव वा ।
 यास्तुक्षेत्रेशगरुडहार्थीचण्डप्रचण्डकान् ॥ १२५ ॥
 अभ्यर्च्यार्घ्यादिभिर्देवान् प्रासादस्थांश्च पूजयेत् ।
 प्रासादेऽथ चतुर्द्वारे मण्डपे चेतरेषु च ॥ १२६ ॥
 द्वारप्रयेऽथ घातरं विघातरं जयं तथा ।
 विजयं चापि भद्रं च सुभद्रं च गणेश्वरम् ॥ १२७ ॥
 यद्वक्त्रभायमभ्येति ह्यार्षार्थं देवतागणम् ।
 विध्यन्तेनायसानं च नराणामल्पमेघसाम् ॥ १२८ ॥
 जन्तोरेकान्तिनस्तूः चित्तखेदरुद्वर्जनम् ।
 विप्रकृतं प्रकृतस्यापि शिष्याणां तत्रनर्चनम् ॥ १२९ ॥
 अतस्तदनुकम्पार्थं देवभुल्याधियाऽर्चनम् ।
 भक्तिबलोज्जितं चैव विहितं त्वेवमेव हि ॥ १३० ॥

ते तत्प्राणिच्युतं प्रहा वृत्तमप्यवहेलया ।
 गृह्णन्ति मनसा भ्रयः परं ध्यात्वा धिया हृदि ॥ १३१ ॥
 यतः सर्वेऽच्युतमयास्तथिचार्पितमानसाः ।
 एतावद्वर्चनासोपां शुरोरेकान्तिनस्तु वै ॥ १३२ ॥
 स्याद्विरोधनिरासस्तु यतो भृत्यास्तु ते हरेः ।
 कृत्यैवं द्वारयात्रं तु ततः पुष्पं च संमुखम् ॥ १३३ ॥
 गृहीत्वाङ्गुष्ठपुष्पेण स्वाङ्गुलिनिमित्तेन तु ।
 अभिमन्य तद्वस्त्रेण चक्रं तदुपरि स्परेत् ॥ १३४ ॥
 निशितारं ज्वलद्गुणं वर्पन्तमनलाशनिम् ।
 क्षयकृद्भिन्नजालानां क्षिपेद्यागयुहान्तरे ॥ १३५ ॥
 ततस्तत्तेजसा विप्रजालं निष्कासयेन्महत् ।
 यद्विर्भवनमध्यातु ततस्तदनुकम्पया ॥ १३६ ॥
 स्वदेहादामृतं (हवामर्गं) भागममृतांशुसमं स्मरेत् ।
 प्राञ्जन्मामात्रविन्यासात् स तेषामनलप्रभः ॥ १३७ ॥
 प्रतिभाति यतस्तेन मन्त्रपुष्पसमाभयात् ।
 निर्गच्छन्ति तमाश्रित्य यामभागमतस्तु ते ॥ १३८ ॥
 वृक्षिणां तर्जनीं विप्र ! कुर्याद्बुधमुखीं ततः ।
 शिखामन्त्रेण संयुक्तां विपुद्रिलसितप्रभाम् ॥ १३९ ॥
 स्मृत्या स्वां विप्रशान्त्यर्थं भ्रामयन्तराविभोत् ।
 स्वासनं च ततः प्रोक्ष्य अर्घ्यपात्रोदकेन च ॥ १४० ॥
 सास्त्रेण ताल्य पुष्पेण तत्पुष्टे क्रमशो द्विज ! ।
 आधारशक्तिपूर्वं तु मन्त्रसङ्घं प्रपूजयेत् ॥ १४१ ॥
 उपविश्यासने यागमारमेत समाहितः ।
 समये चात्तं कुर्वीत सचेन्नो गनिरीक्षणम् ॥ १४२ ॥
 न्यस्य भद्रासनं मूलात् प्रोक्षणाद्यर्घ्यप्लुतेन तु ।
 पाणिनाऽप्यथ कूर्चनं तज्जलेन तु मार्जयेत् ॥ १४३ ॥
 तत्तावदक्षपुष्पेण कुर्याद्विप्रगणोज्जितम् ।
 सर्वलोकमर्थं तत्र सर्वदेवसमाश्रयम् ॥ १४४ ॥
 सर्वाधारमयं ध्यायेदन्तर्लीनं तु चक्रराट् ।
 प्रणवेन स्वनाम्नाऽथ नमोऽन्तेनार्चयेत् तम् ॥ १४५ ॥

ततस्तु सर्वमन्त्राणां विन्यासं तत्र चेतसा ।
 समाचरेद्यथायोगं पुण्यदानपुरस्सरम् ॥ १४६ ॥
 अर्चालभनपूर्पेस्तु माल्यैर्नानागुणैः ।
 योगपीठार्चनं कुर्याद्यथावदधाराय ॥ १४७ ॥
 विम्बेन सहितं पीठं योगपीठमुदाहृतम् ।
 अनुसन्धानयागे तु योगपीठं प्रकल्पयेत् ॥ १४८ ॥
 तन्मन्त्रासनमित्युक्तं मन्त्रन्यासं तु सर्वतः ।
 कुर्यात्तत्स्थस्य देवस्य पीठस्याधो निवेशयेत् ॥ १४९ ॥
 आधारशक्तिं तस्योर्ध्वं कूर्मं कालाग्रिसंज्ञिकम् ।
 तन्मूर्ध्नि शेषसंज्ञं तु योगपीठदोपरि ॥ १५० ॥
 मुधं न्यस्य तदूर्ध्वं तु जङ्घायां क्षीरसागरम् ।
 आधारपद्मं कुमुदेः तदूर्ध्वं कण्ठमूलतः ॥ १५१ ॥
 आग्नेय्यादौ तु धर्माधमैशान्तं तच्चतुष्टयम् ।
 प्रागाशादौ त्वधर्माधमुत्तरान्तं न्यसेत् परम् ॥ १५२ ॥
 ऋग्वेदं कल्पयेदेवं प्रागीशानदिगन्तरे ।
 यजुःआगवद्विद्वज्यै सामान्त्यर्तुवारुणे ॥ १५३ ॥
 वारुणानिलदिग्मध्येऽथर्ववेदं ततःपरम् ।
 ईशानसोमदिग्मध्ये कृतं याम्यनलान्तरे ॥ १५४ ॥
 तैत्तार्युगं यातुयाम्यदिग्मध्ये छापारं युगम् ।
 सोमवाम्यन्तरोद्देशे कलिसंज्ञं युगं क्रमात् ॥ १५५ ॥
 आधारशक्तेरारभ्य अनुसन्धानपूर्वकम् ।
 युगावसानं प्राग्दत्त्वा स्थूलं मन्त्रासनासनम् ॥ १५६ ॥
 तत्र षोडशकं न्यस्य भूयो भूयो दिगष्टके ।
 सूक्ष्मरूपधरं विप्रं प्राक्पदादीशानोचरम् ॥ १५७ ॥
 तत्रोर्ध्वं मध्यदेशे वै प्रागुक्तविधिना न्यसेत् ।
 दिगष्टकं तु धर्माधं कान्तिमत् पररूपधृतं ॥ १५८ ॥
 तन्मूर्ध्नि कालचक्रं तु व्योमवत्पट्टिकागतम् ।
 तन्पृथ्व्येऽव्यक्तपदं तु गुणत्रयसमन्वितम् ॥ १५९ ॥
 तदले सूर्यपरिधिं केसरे सोममण्डले ।
 कर्णिकायामग्निचक्रं तद्दीप्ते चित्रभाकरम् ॥ १६० ॥

सरेष विमलां शक्तिं तत्समीपे दिगष्टके ।
 ज्ञानशक्तिं विभोः शक्तिं सत्यशक्तिमन्धरीम् ॥ १६१ ॥
 प्रकाशशक्तिं चानन्तामीशानुग्रहशक्तिके ।
 यथोक्तकृपां ध्यात्वेतान् विमणं च यथाक्रमम् ॥
 स्वसनत्यनि विन्यस्य कुर्यादर्थ्यादिनार्चनम् ।
 प्रदर्शयेद्य तन्मुद्रां नीटे वै सुस्थिरे सदा ॥ १६३ ॥
 आधारशक्तेरारभ्य मन्त्रग्रामस्य पौष्कर ! ।
 सुस्थिरे सचिरोद्यद्य सर्वेषां विहितः सदा ॥ १६४ ॥
 यत्र यत्रानुरूपं यत्तत्र तथ्यासमाचरेत् ।
 ईशानुग्रहशक्त्यन्तमाक्षितेः कमलोद्भय ! ॥ १६५ ॥
 मन्त्राणां साभिधिः कार्यां चलयीते तु केचले ।
 तात्कालिकस्तु विहितो निरोधस्तत्र सार्चनः ॥ १६६ ॥
 आहृतोपविशेषतः मन्त्रनाथोऽभिनंमुखः ।
 तत्प्रागपेक्षया कुर्याद्वर्मादीनां निवेशनम् ॥ १६७ ॥
 सांमुख्यं भजते यस्मात् साधकं परमेश्वरः ।
 तदासनं हि चिद्रूपं लिङ्गमेतस्य वाहनात् ॥ १६८ ॥
 चलविम्बेन सह वै एकीभावगतस्य च ।
 पीठस्य मन्त्रविन्यासो विहितश्चलपीठपत् ॥ १६९ ॥
 सुस्थिरस्यैकयोर्नेयं यिनोर्नौ सुस्थिरस्य च ।
 मन्त्राणां विहितो न्यासः स्थिरपीठोद्वितम्बु वै ॥
 पीठोपपीठयुक्तानां साङ्गानां केचलात्मनाम् ।
 एकादिगात्रपादानां सविन्यानां यथाक्रमम् ॥ १७१ ॥
 मण्डलोकविधानेन समभ्यूहा समाचरेत् ।
 एवं चास्याचले पीठे शयानस्य विभोरुपय ॥ १७२ ॥
 सशक्तिकाशितो भानोरुर्ध्वंऽनन्तं समर्चयेत् ।
 यानारुहे त्वनन्तस्य स्थानं तार्क्ष्यं समर्चयेत् ॥ १७३ ॥
 लक्ष्म्यादीनां तु देवीनां पीठस्याधः कर्णीश्वरम् ।
 तत्कोणेपु च धर्मादीस्तदूर्ध्वंऽव्यक्तपद्मजम् ॥ १७४ ॥
 धामत्रयं ततस्तस्मिन् विन्यसेत् पूर्ववत्तना ।
 व्योमपाथे त्वपीठानामग्निकोणादितो न्यसेत् ॥ १७५ ॥

ज्ञान(युग)स्वभावमूर्ते च धर्माद्यं यद्यनुष्ठायम् ।
 तन्निविष्टं तथाभूतं तद्व्यत्ययगणं हि यत् ॥ १७६ ॥
 सह ऋक्पूर्वसामान्तकालमेवैन चान्वितम् ।
 तत्पीठवसुधोद्देशे मण्डलादिषु धृतिषु ॥ १७७ ॥
 आत्मनः प्रायशश्चाद्युकोणादारभ्य पूजनम् ।
 कार्यं पित्रेशपूर्वाणां तत्पदाद्व्याघ्रभूषणम् ॥ १७८ ॥
 स्रोत्तरान् पश्चिमद्वारदेशाद्यायुपवाधधि ।
 यीथौ सर्वाधिकानां तु यागानामेतदाचरेत् ॥ १७९ ॥
 यद्विरारणरेखाणां तन्मुक्तानां महामते ! ।
 युक्तानां न यद्विद्वोस्त्यक्त्यवेनाचने सति ॥ १८० ॥
 चिन्मय विष्टान् दार्भाज् कुसुमस्तवकानि च ।
 विन्दून् वा सर्वरोगोत्थान् क्रमात्तदुपरि न्यसेत् ॥ १८१ ॥
 गणनार्थं च यागीशां गुरुं च तद्वन्तरम् ।
 पूजयेद्य ततो भक्त्या गुरुं परमसंश्रितम् ॥ १८२ ॥
 आदिमिदममूहं तु भगवद्ध्यानतत्परम् ।
 नित्याधिकारिणश्चासान् भगवत्सत्त्वेवेदिनः ॥ १८३ ॥
 चत्वारो मनचक्षान्ये ऋषयः सप्तपूर्वकाः ।
 एतेषां क्रमशो ध्यानं समाकर्णय सप्रितम् ॥ १८४ ॥
 ध्यायेद्यक्षकपर्णाम् यद्वप्रासनं द्विज ! ।
 स्थूलाङ्गमेकदंष्ट्रं च लघ्वप्रोङ्गं गजाननम् ॥ १८५ ॥
 यद्वामयहस्तं च दक्षिणेऽध्याक्षपूजकम् ।
 विधान्तं चिन्तयेद्दामं चतुर्थं परशुपरि ॥ १८६ ॥
 यद्वामयहस्ताभ्यामस्य मुद्राद्वयं सरेत् ।
 तर्जनीमुष्ठसंघट्टाज्जायते यद्यन्तः ॥ १८७ ॥
 सितकुम्भेन्दुधवलं शङ्खपद्मकरोचयताम् ।
 यद्वामयहस्तां या विलिखन्तीं च पुस्तकम् ॥ १८८ ॥
 द्विनेवामेकचक्ष्मां च हेमकुण्डलभूषिताम् ।
 ध्यात्वा भगवतीं शोभा शक्तिः शब्दात्मनो विभोः ॥
 समभ्यस्ता द्वात्याशु साधकानाममीप्सितम् ।
 गणनार्थं विना ध्यायेत् सुस्थिताः शान्तचिप्रहाः ॥

गणित्रायमहस्ताश्च सर्वांनुग्रहकारकाः ।
 सर्वे पद्मासना घाय जटामण्डलभूषिताः ॥ १९१ ॥
 एवं ध्यात्वा समभ्यर्च्य मुद्राः संदृश्य तत्कामात् ।
 अनुज्ञां प्रार्थयेत्तेभ्यो यथानुक्रममेव च ॥ १९२ ॥
 गृहीत्वा शिरसा तां च तत आवाहयेत् प्रभुम् ।
 अभ्यन्तरे विमानस्य गर्भभूमौ तु मथ्यतः ॥ १९३ ॥
 (आत्मप्रमाणरचिते मृदुस्पर्शं मनोरमे ।
 शुद्धस्फटिकसंकाशे दीप्यमानेऽतिमासुरे ॥ १९४ ॥
 फणामण्डलमध्यस्थैर्मणिभिर्दीपिते तथा ।
 अनन्तभोगशयने शयानं पीतचाससम् ॥ १९५ ॥)
 सन्ध्याजलदलसन्धोहसन्धेहकरणक्षमम् ।
 सरसीरुहमास्थाय सहस्रदलसंकुलम् ॥ १९६ ॥
 शयानं स्थितमालीनं यानारुहमथापि वा ।
 निष्केचलेन सत्त्वेन संपन्नं रुचिरप्रभम् ॥ १९७ ॥
 धनुषा सुन्दरेणैव दिव्येनाविहृतेन च ।
 मुञ्चन्तमनिशं वेहादालोकं ज्ञानलक्षणम् ॥ १९८ ॥
 प्रयत्नेन विनाऽप्राननाशकृद्भ्यायिनां महत् ।
 ऋषयस्त्राभरणैर्विभ्यैः स्वानुरूपैरनूपमैः ॥ १९९ ॥
 चिन्मयैः स्वप्रकाशैश्च भन्योन्यरुचिरञ्जितैः ।
 दन्तज्योत्स्नायितानैस्तु प्रकटीकृतदिङ्मुखम् ॥ २०० ॥
 रेवोत्थितैस्तु कन्दारैः पादपद्मतलेऽङ्कितम् ।
 निमग्नजनसन्तापशमनव्यापृताननम् ॥ २०१ ॥
 करुणापूर्णहृदयं जगदुद्धरणोद्यतम् ।
 स्वदेहतेजःसंभूतज्वालामण्डलमध्यगम् ॥ २०२ ॥
 घनकुञ्जितनीलालिगलितार्जनसधिमैः ।
 कर्पूरधूसरैर्दिव्यैः पुष्पसंचलितान्तरैः ॥ २०३ ॥
 किरिटमकुटाक्रान्तैः शोभितं सुशिरोरुहैः ।
 ईषदारुक्तगोक्षीरशुद्धनीलाब्जलोचनम् ॥ २०४ ॥
 शीतलैर्दृष्टिपातैस्तु जगदाध्यायकारिणम् ।
 सुभ्रूलटां सुनलं सुसिताधरविद्रुमम् ॥ २०५ ॥

लौन्दर्यचन्द्रसंकाशविलसद्गण्डमण्डलम् ।
 पूर्वकर्मनलार्तानां ध्यायिनां खेदशान्तये ॥ २०६ ॥
 सद्गन्तेन्दुचयोत्थेन ह्लाद्यन् गोगणेन तु ।
 मुक्तलौन्दर्यनिष्यन्दचिद्युक्तस्थलशोभितम् ॥ २०७ ॥
 सविलाससिताधारं विधाणं मुखपङ्कजम् ।
 कम्बुभीषं महायाहुं श्रीवत्साङ्गितवक्षसम् ॥ २०८ ॥
 तिहस्कन्धं विशालाक्षं दीर्घयाहुं महोरसम् ।
 शङ्खचक्राङ्गितारककरद्वयविभूषितम् ॥ २०९ ॥
 दक्षिणं भोगिमोगाममुगधाय महाभुजम् ।
 प्रसारितोत्तरकरं कटिदेशस्य पार्श्वतः ॥ २१० ॥
 फौस्तुभेनाङ्कितोरस्कं लक्ष्मीधीवरनभूषितम् ।
 आब्रह्मस्तम्भपर्यन्तजगद्वास्तवतन्द्रम् ॥ २११ ॥
 द्वैपत्कुञ्चितचामाङ्गिप्रङ्कजं पङ्कजक्षणम् ।
 प्रसार्य दक्षिणं पादमीपकुत्तानशायिनम् ॥ २१२ ॥
 अनेकरत्नरचितकिरीटमकुटोज्ज्वलम् ।
 उद्यादादित्यसंकाशैर्विचित्रैर्मणिसंकर्यैः ॥ २१३ ॥
 विराजमानया सम्यक्स्फुरच्छूलिकयोज्ज्वलम् ।
 रत्नावर्तसमप्रया दीप्तध्वजशेखरम् ॥ २१४ ॥
 ललाटान्तसमालम्बितालालङ्कारभूषितम् ।
 ललाटतिलकेनैव सुन्दरेण विराजितम् ॥ २१५ ॥
 अनेकरविसंकाशलसन्मकरकुण्डलम् ।
 प्रभूतमणिमुक्ताढ्यम्रैवेयकविराजितम् ॥ २१६ ॥
 वज्रवैडूर्यमाणिक्यपञ्चरागादिशोभितैः ।
 हारैरनेकैर्विधैरुपशोभितवक्षसम् ॥ २१७ ॥
 उद्यादादित्यसंकाशकौस्तुभेन विराजितम् ।
 भ्राजयन्त्या जगत् सर्वं स्वतेजोभिर्निरन्तरम् ॥ २१८ ॥
 मालया वैजयन्त्या च भ्राजमानमहोरसम् ।
 नानादामविचित्रेण मुक्तादामविलम्बिता ॥ २१९ ॥
 स्फुरता ग्रहसूत्रेण काञ्चनेन सुशोभितम् ।
 पुतिमद्भिर्महारत्नै राजितेन सुवर्चसा ॥ २२० ॥

काञ्चनेनाथ सूत्रेण उदरे कृतयन्धनम् ।
 नाभिदेशं तथा पद्मं जगद्गुह्यलया स्था ॥ २२१ ॥
 नानामाणिक्यविलसत्कटिसूत्रेण भूषितम् ।
 अनेकरत्नसन्दर्भरशनादममण्डितम् ॥ २२२ ॥
 अनेककोटिमार्तण्डविलतपीतयाससम् ।
 अनेकरत्नसंभिन्ननूपुरादिविभूषितम् ॥ २२३ ॥
 पद्ममन्यैश्च विविधैः केशपूकटादिकैः ।
 यथाहभूषणं रम्यं ज्वलद्भिः परिभूषितम् ॥ २२४ ॥
 प्रावृद्धजलदसंकाशं भिज्जाञ्जनगन्धिप्रभम् ।
 अभिरुपगुणपादुगुण्यविभवेनोपवृत्तितम् ॥ २२५ ॥
 योगिष्येयमजं नित्यं जगज्जन्मादिकारणम् ।
 अनादिनिधनं देवं साक्षात्लक्ष्मीपतिं विभुम् ॥ २२६ ॥
 अप्राकृततनुं शान्तं वासुदेवं परात्परम् ।
 चतुर्भुजमनुध्यायेच्छुद्धस्तुटिकनिर्मलम् ॥ २२७ ॥
 शङ्खचक्रगदापद्मैश्चतुर्भिः कृतलक्षणम् ।
 तस्मिन्नायाहनं कुर्यान् कृत्वा हस्तौ गुगन्धिनौ ॥ २२८ ॥
 गन्धार्यपुष्पैः संपूर्य मूलमन्त्रं समुद्यन् ।
 पीठोपरि हरेरग्रे मूर्ध्नि पुण्याञ्जलिं क्षिपेन् ॥ २२९ ॥
 स्वं प्रत्यभिमुखं शान्तं सुप्रदुर्दं सरंभ नमः ।
 करन्यासं विना तत्र सृष्टिन्यासादिकं वयम् ॥ २३० ॥
 मूलमन्त्राविताह्वयस्तमन्त्राणां न्यासमेव च ।
 वीर्येद्विष्यतोऽन्यत्र तस्मिन् पुण्याञ्जलीं हरिम् ॥ २३१ ॥
 आगच्छपद्युक्तेन मूलमन्त्रेण हृत्कजान् ।
 एवं तेजोमयं देवं नाडीदक्षिणमार्गतः ॥ २३२ ॥
 तन्नासाग्रेण चायाह्य पीठकुम्भादिषु क्षिपेत् ।
 तत्कवचप्रसूनामे तस्मिन् मन्त्रारम्भगोलके ॥ २३३ ॥
 स्थानमेदं विनाह्नाति न्यस्याभ्यर्च्येदं देहतः ।
 सफलीकृत्य देवेशं तं ध्यायेद्व्यकतां गतम् ॥ २३४ ॥
 प्रातश्चन्द्रादिकाले तत्तन्मन्त्रैस्तु निक्षिपेत् ।
 पद्माह्वय देवेशं दत्तार्थं सविधिरतया ॥ २३५ ॥

भूयोऽप्यर्घ्यं प्रदायास्मै हृदा मुद्रापुरस्सरम् ।
 सन्निधाप्यार्घ्यदानेन मुद्रापूर्वं च यमणा ॥ २३६ ॥
 सन्निरोध्य तु मूलेन तन्मुद्रासहितेन तु ।
 संमुखीकृत्य मूलादीन् मन्त्रोक्तान् समुत्तरन् ॥ २३७ ॥
 प्रदर्शयन्तथा मुद्रास्थपण्डनेनाभिवाद्येत् ।
 अनेकमूर्तयानो तु प्रधानावाहनादिकान्(म्) ॥ २३८ ॥
 आहृतदेवधान्यर्थं गन्धादीनेष्टमेव च ।
 व्यूहानां विभवानां प्राङ्मूलादङ्गणार्चनम् ॥ २३९ ॥
 पश्चादप्येषु कुर्यात् क्रमेणावाहनादिकान् ।
 स्थितमायतने वाथ साकारं परमेश्वरम् ॥ २४० ॥
 शङ्खचक्रधरं विष्णुं सुरविजयातारिणम् ।
 ऋषिभिमनुजैर्याथ भक्तियुक्तैः प्रतिष्ठितम् ॥ २४१ ॥
 तन्मूर्तौ च स्वमन्त्रेण यजेदावाहनं विना ।
 प्रत्यहं कर्मविभ्यानां मूलविम्वहदञ्जकान् ॥ २४२ ॥
 कुर्यादावाहनं किञ्चिन्नीरक्षेत्रादिगामिभिः ।
 नरैर्ग(स्व)राध्ययित्वेषु प्रत्यहं सहदञ्जतः ॥ २४३ ॥
 प्रायदावाहनं कुर्यादथ तद्विग्रहस्थितान् ।
 मन्त्रस्यासादिनाभ्यर्च्ये नास्तहस्तकुलिङ्गवत् ॥ २४४ ॥
 ध्यात्वायतनं स्थानेषु स्वेतु भोगायतौ क्रमान् ।
 सकलीकृत्य ध्यात्वाधरन्त्येदत्र तु क्रमः ॥ २४५ ॥
 द्विष्टद्वयज्वलेष्वथ मन्त्रेशस्य पुरो दलान् ।
 तद्वाराहलयेन्तं हवाद्यज्ञानि निक्षिपेत् ॥ २४६ ॥
 पीठोपरि दलाद्वाहो देवस्याग्नयकोणके ।
 पश्चमेशे गदां कोणे नैऋते चक्रमुज्ज्वलम् ॥ २४७ ॥
 धायत्ये पाञ्चजन्यं च गदायाश्च समीपतः ।
 किरीटं दक्षिणे पाशं वामे धीवत्समय च ॥ २४८ ॥
 कौस्तुभं पञ्चसामीप्ये धनमालां च दक्षिणे ।
 देवस्य कर्णिकायां तु ध्रियं पुष्टिं ततोऽपरं ॥ २४९ ॥
 अग्रतः पीठतो वाहं न्यसेद्यारात् पत्रत्रिपम् ।
 भङ्गोपाङ्गादिकानां तु संघां ध्यानमुच्यते ॥ २५० ॥

आहृतो मन्त्रनाथस्तु यथा ध्यातः सचिग्रहः ।
 तद्वदेव हि हन्मन्तं ध्यायेत् कुमुदपाण्डरम् ॥ २५१ ॥
 पञ्चरागाचलाकारमारक्तं च शिरः स्मरेत् ।
 अञ्जनाद्रिप्रतीकाशं शिखामन्त्रं तथाकृतम् ॥ २५२ ॥
 परितः सूर्यस्तन्तं यथा कनकपर्वतम् ।
 तथा कचचमन्त्रं च ध्यानकाले विचिन्तयेत् ॥ २५३ ॥
 घृतं ज्वालासहस्रैस्तु अयस्कान्तसमधुति ।
 सर्वाल्लशक्तिसंपूर्णमस्त्रमन्त्रं प्रकीर्तितम् ॥ २५४ ॥
 निर्धूमाङ्गारसदृशं भाययेन्नैवमन्त्रराट् ।
 श्रेयाः खग्विसेयुकाः द्विभुजाः पुरुषोपमाः ॥ २५५ ॥
 एवमेव ह्युपाङ्गानां स्मरेद्व्यानां सुलक्षणम् ।
 वीक्ष्यमाणान् विभोर्ध्वं ध्यायेन्मुनिवरोत्तमः ॥ २५६ ॥
 स्थितनामविमूर्तानां स्थितान् ध्यायेत् सदैव हि ।
 भासीनानामथासीनान् वाहनस्थे सवाहनान् ॥ २५७ ॥
 शयितानामथासीनानुत्थितान् वा स्मरेद्विधा ।
 लाञ्छनाभरणादीनां शृणु ध्यानं यथाक्रमम् ॥ २५८ ॥
 कुन्दायदातं कमलं सौम्यमीपत्सिताननम् ।
 रथं रथन्तं मधुरं धोत्रेन्द्रियसुखायहम् ॥ २५९ ॥
 गदां हेमाद्रिसंकाशां तन्धीं कुवलयेश्वराम् ।
 द्विरष्टवर्षवत्कान्तां कुमारीं नवयौवनाम् ॥ २६० ॥
 खोत्थेन रश्मिजालेन भासयन्तीं नमःस्थलम् ।
 खरादिमण्डलान्तःस्थं यलगन्तं हेतिराट् स्मरेत् ॥
 विभोराशं प्रतीक्षन्तं हृत्पाङ्गं रक्तलोचनम् ।
 तुहिनाचलसंकाशं शङ्खं कमललोचनम् ॥ २६१ ॥
 सद्वागमादिसामान्तमुद्गिरन्तं स्वकैर्मुखैः ।
 किरीटः सौम्ययवनः काञ्चनाभो महातनुः ॥ २६२ ॥
 भाभिराकृतियुकाभिर्नानारूपाभिरावृतः ।
 स्थितो घैचाधरीयेण स्थानकेनान्तरिक्षगः ॥ २६३ ॥
 रक्ताटिकाद्रिप्रतीकाशं धीवत्समय भावयेत् ।
 यक्षपञ्चासनासीनं न्यस्तहस्तं स्वपार्श्वयोः ॥ २६४ ॥

वहन्तं कूर्ममुद्रां च मुख्यदस्ताद्वयेन च ।
 पञ्चरागाचलाकारं कोस्तुभं रत्ननायकम् ॥ २६६ ॥
 दिशो दश योतयन्तं संलग्नाङ्घ्रिस्थितं सरेत् ।
 वहन्तं चौरसो मध्ये सहस्रकृतसंयुटम् ॥ २६७ ॥
 सन्धारयन्तमपरं तथा वै शिरसि स्फुटम् ।
 ज्येष्ठा भगवती माला चित्रवर्णा मनोरमा ॥ २६८ ॥
 सर्वगन्धान्विता सौम्या ईषद्विह(क)सितानना ।
 ज्येष्ठाः स्वर्चसंयुक्ता द्विभुजाः पुरुषोपमाः ॥ २६९ ॥
 सास्त्राः किरीटपूर्वा ये गदामालाङ्गनाकृती ।
 पतेऽस्त्रनायकाः सर्वे विभोराशमतीक्षकाः ॥ २७० ॥
 प्रोत्थिता विचलन्तश्च सुसमैः स्थानकैः स्थिताः ।
 श्रोणीतटापितकराश्चामरव्यजोचिताः ॥ २७१ ॥
 सपथं तु किरीटाद्यं वर्जयित्वा चतुष्टयम् ।
 तर्जयन्तं च बुधौघमन्येषां दक्षिणं करम् ॥ २७२ ॥
 सरेद्वै ध्यानकाले च सर्वेषामथ मस्तके ।
 ज्येष्ठं स्वर्कं स्वर्कं चिह्नं सुप्रसिद्धं निराकृति ॥ २७३ ॥
 रक्तपद्मजवर्णांमा लक्ष्मीर्नीलाम्बुजेशणा ।
 दुर्योधनधवला पुष्टिरानन्दाकुलितानना(तिश्रणा)
 भोकृशकिः स्मृता लक्ष्मीः पुष्टिर्धैर् कर्तृसंज्ञिता ।
 भोगार्थमवतीर्णेत्यस्य लोकानुकम्पया ॥ २७४ ॥
 उदितं सह तेनैव शक्तिहितयमव्ययम् ।
 रक्ततुण्डं महाप्राणं भीमशुक्टिलोचनम् ॥ २७५ ॥
 द्रव्यधामीकराकारं पक्षमण्डलमण्डितम् ।
 संसरेद्वरुणं विप्रः । पृथ्वयस्त्रं पृथ्वरम् ॥ २७६ ॥
 यथोक्तमृत्तियुक्ताश्च ततो भ्यायेद्यथाक्रमम् ।
 अपांपतिर्धै कमलं गदादेवी सरस्वती ॥ २७७ ॥
 चक्रं लोकप्रतिष्ठा वै शङ्खप्रज्ञा तु शङ्कराट ।
 किरीटो ध्रुवभुरबेधः कौस्तुभस्तु प्रभाकरः ॥ २७८ ॥
 सूर्यं शशाङ्कः श्रीवल्लो मालापद्माधवादयः ।
 प्राणं पतत्रिपं विद्यादेवं तत्त्वेषु संस्थितान् ॥ २७९ ॥

अधिष्ठात्(तृन्)क्रमाच्चैतानर्चयेदर्थपुण्यैः ।
 अप्रपञ्चाम्बुजे पूर्वदले हन्मन्त्रपं शिरः ॥ २८० ॥
 शिखामात्रेयपत्रे तु कथञ्च चास्त्रमन्त्रपम् ।
 दक्षिणे पद्ममध्ये तु वैष्णवे पद्ममध्यतः ॥ २८१ ॥
 नेत्रं पश्चिमपत्रे तु उदरं पृष्ठमन्त्रपम् ।
 बायव्ये बाहुमन्त्रं तु ऊरु जानू तथोत्तरे ॥ २८२ ॥
 ईशानपद्ममध्ये तु पादमन्त्रं तु विन्यसेत् ।
 दक्षोपदलसंयुक्तेऽप्येवमेवाम्बुजे क्रमः ॥ २८३ ॥
 अथवा दिग्दलेष्वत्र इदार्थं यथानुष्ठयम् ।
 अत्र दिग्दलेषु स्याज्जैवं कैलरगं पुनः ॥ २८४ ॥
 उपाङ्गं स्यादुपदले तद्विधानमतः शृणु ।
 पूर्वपत्रसमीपस्थनल्योऽनन्दं न्यसेत् ॥ २८५ ॥
 पृष्ठपत्रं न्यसेत्तद्वद्वयोः पश्चिमस्थयोः ।
 बाहूक मन्त्रयो न्यस्यौ दलयोर्दक्षिणस्थयोः ॥ २८६ ॥
 जानू पादौ तथा न्यस्यौ दलयोर्नृत्तरस्थयोः ।
 मन्त्ररूपे पङ्क्तौ तु पञ्चस्याष्टदलस्य तु ॥ २८७ ॥
 पूर्वसिन्धु हृदयं वामं कथञ्च दक्षिणे शिरः ।
 पश्चिमे तु शिखां न्यसेत् परे दलचतुष्टये ॥ २८८ ॥
 अप्रतोऽस्त्रं कर्णिकायां कैलरे च पुरोदले ।
 नेत्रं न्यस्यार्चयेत् प्रायत् पञ्चादिन्याममाचरेत् ॥ २८९ ॥
 त्रिदलाविषु पद्मेषु दलदले यथोदितम् ।
 बुद्ध्या स्थानं विभज्यात्र पञ्च पङ्कदाशायया ॥ २९० ॥
 न्यसेदङ्गान् यथाष्टपृष्ठमागस्य वै विभोः ।
 परिवारसमेतस्य त्वङ्गं न्यसेत्तु दक्षिणे ॥ २९१ ॥
 भागं कृत्वा प्रकृत्याप्राप्तं क्रमान् प्रागादि कल्पयेत् ।
 आधित्य वामभागं तु शोकमारभ्य चैश्वर्यम् ॥ २९२ ॥
 चान्द्रं वायवं वारुणं च दिग्विभागं प्रकल्पयेत् ।
 तयोः पङ्ककमान् कुर्यादङ्गदाशान्नकाननम् ॥ २९३ ॥
 धर्मादिदिवना न्यस्य ह्येवं दिग्विदिगाधयाः ।
 श्रीपुष्टोस्तु य(र)दा यामे पृथक् पञ्चोपरि स्थितम् ॥ २९४ ॥

तत्राधिकारयोगोऽपि पृथगेवास्नादिकम् ।
 बाह्यानां लाञ्छनादीनां विहीनं वाथ पार्श्वतः ॥२९६॥
 कल्पयेद्यत्तं भोगैर्यजेत सुसमस्तकैः ।
 विनिवेद्यासनवर्तं समाहृतस्य वै विमोः ॥ २९७ ॥
 पादपीठं तु सामान्यं मृदास्तरणभूयितम् ।
 घण्टाशङ्खसमोपेतं दत्वाच्यं मन्त्रमूर्धनि ॥ २९८ ॥
 पाद्यप्रतिग्रहं हिमं विमोर्दद्यात् सरत्नकम् ।
 पाद्यं पादोदकाकर्पशाटकेनानुलेपनम् ॥ २९९ ॥
 सप्रतिग्रहमाचामं सानुलेपं च मालिकाम् ।
 घृतादिकर्महादीर्घैरच्छिन्नैरर्चयेद्वरिम् ॥ ३०० ॥
 सुगन्धैर्मधुरैर्धूपैः प्रभूतैरर्चयेद्विभुम् ।
 अर्हणं मधुपर्कं च दर्पणं तदनन्तरम् ॥ ३०१ ॥
 (निपुंसं सपात्रं च आचामं गन्धमेव च ।
 अथ चूर्णितकर्पूरघृष्टधीसण्डमाचितम् ॥
 सपुष्पफलमुत्कृष्टं ताम्बूलं विनिवेद्य च ।
 सपुत्रदारमात्मानं अष्टाङ्गपतनेन च ॥
 चेतसा भक्तियुक्तेन निवेद्य तदनन्तरम् ।)
 ततः स्नानास्नादीनां भोगानां संधिधापनम् ।
 कृत्वाभ्यर्च्योपि देवस्य पाणिना दक्षिणं पदम् ॥३०२॥
 दक्षिणेनाथ वामेन वामं संपृष्ट्वा मन्त्रतः ।
 विज्ञाप्य मज्जनार्थं तु कृत्वा मार्गत्रयं ततः ॥ ३०३ ॥
 स्नानामनं निवेद्याथ देवस्य द्वितयं तु वै ।
 स्नानार्थमथतीर्णस्य पादपीठमनन्तरम् ॥ ३०४ ॥
 भक्तिमन्त्रेण शिरसा दद्यादर्थं तु मूर्धनि ।
 विनिवेद्य ततो हिमं सरत्नं च प्रतिग्रहम् ॥ ३०५ ॥
 दद्याद्देवं पाद्यफलशान् पाद्यं पादाम्बुजद्वयं ।
 शुभे च पादुके चाथ तदन्ते स्नानशाटकम् ॥ ३०६ ॥
 सुगन्धशालिलपूर्णां पात्रार्थं पात्रमुत्तमम् ।
 दर्पणं पूर्णचन्द्रार्थं गन्धतोयमनन्तरम् ॥ ३०७ ॥
 पाणि(भ्यां)(पाद्)प्रक्षालनार्थं तु पादपीठं ततः शुभम् ।
 (शिरस्सृष्टेन तैलेन किञ्चिद्विज्ञानमुपस्थानेत् ॥)

दन्तकाष्ठं च तदनु कर्मण्यक्षीरवृक्षजम् ॥ ३०८ ॥
 मुखधापनपात्रं च जिह्वानिलेहनं तथा ।
 गण्डूपाचामसलिले ताम्बूलं गन्धमाचितम् ॥ ३०९ ॥
 स्नानारम्भानुवृत्तांश्च(मन्त्रं तु विज्ञाप्य)तैलादीन् संनिधाप्य
 तत्पात्राभ्यर्चनं कृत्वा ततस्तैलं समर्चयेत् ॥३१०॥ [च ।
 स्कन्धौ संछाद्य वस्त्रेण सुकेशान् विफिरेत् प्रभोः ।
 मध्ये शिरसि देवस्य सेचयेत्तैलमुत्तमम् ॥ ३११ ॥
 आवृत्यावृत्य निष्पीड्य तथा कण्डूयनं नखैः ।
 यद्वहवारसंयुक्तं संमार्ज्यं तैलजं लवम् ॥ ३१२ ॥
 केतकोत्पलमालाश्च दत्वा केशांश्च बन्धयेत् ।
 हस्तौ प्राक्ष्वस्य तोयेन स्कन्धवस्त्रं विमुच्य च ॥ ३१३ ॥
 स्पृष्ट्वा तैलं तथाङ्गानि उपाङ्गानि च मर्दयेत् ।
 ततो यदुसुगन्धं तु चूर्णं गोधूमशालिजम् ॥ ३१४ ॥
 रजनीचूर्णसंमिश्रमीपत्यग्रकं भावितम् ।
 देयमुद्वर्तनार्थं तु मार्गं च(चमपी)तदनन्तरम् ॥३१५॥
 स्नानार्थं खलिसंयुक्तं तोयमुष्णमनन्तरम् ।
 चन्दनं मुखलेगार्थं घृष्टं कर्पूरमाचितम् ॥ ३१६ ॥
 तत आमलकस्नानं लोभ्रं कालेयकं तथा ।
 वर्णकं केयूरकं च तगरुणि प्रियङ्गवः ॥ ३१७ ॥
 सुगन्धं चैव सिद्धार्थं सर्वापघिसरत्नकम् ।
 सहस्रधारया विष्णोर्दद्याच्छुद्धोदकं तथा ॥ ३१८ ॥
 कालेयकं च तदनु लोभ्रस्नानं तु वर्णकम् ।
 शरीरार्थानि चान्यानि शिरोर्थाणि तु सत्तम ! ॥ ३१९॥
 यद्वा क्षीरादिसंपूर्णकुर्मैः संस्नानपयेद्विभुम् ।
 गन्धं प्रभूतं स्नानार्थं क्षीरं दधि घृतं मधु ॥ ३२० ॥
 पेक्ष्वन्यं तु रत्नं हयमभावाच्छर्करोदकम् ।
 भार्गीफलोदकं चैव लोभ्रतोयमनन्तरम् ॥ ३२१ ॥
 रक्तचन्दनतोयं च रजनीनीरमुत्तमम् ।
 प्रस्थिपल्लवयार्थं च ततस्तु तगरोदकम् ॥ ३२२ ॥
 प्रियङ्गुवारि तदनु मांसीजलमतः परम् ।

सिद्धार्थकोदकं चाथ स्वर्वापधिजलं ततः ॥ ३२३ ॥
 पत्रपुष्पोदके चैव फलवीजोदके त्वथ ।
 गन्धोदकं च तद्वत् हेमरत्नजले ततः ॥ ३२४ ॥
 पुण्यतीर्थसरितोये केवलं तदनन्तरम् ।
 स्नानार्थं कल्पितेनैव तद्वैतं विमिश्रितम् ॥ ३२५ ॥
 योक्तव्यं क्रमशो होतव्यं पुष्पसमन्वितम् ।
 अन्तरान्तरयोगेन स्नानानां च महामते ॥ ३२६ ॥
 क्षालनं चार्थ्यकलशार्थ्यदानसमन्वितम् ।
 ततः स्नानीयशेषेण हेमादिद्रव्यनिर्मितम् ॥ ३२७ ॥
 संपूर्णमम्भसा कुम्भं हरिद्राशालितण्डुलैः ।
 सुषिष्टैरुपरिष्ठाप्य लिप्तं युक्तं जगदिना ॥ ३२८ ॥
 पाणौ कृत्वा तमेकस्मिन्नपरस्मिन्तु मल्लकम् ।
 धूमायमानं सिद्धार्थैर्भ्राज्य मूर्ध्नि यद्धिः क्षिपेत् ॥
 सुधौतमहत्तं चाथ शाटकं विनिवेद्य च ।
 कचोदकापकर्पाथमपरं देहधारिहत् ॥ ३३० ॥
 अधरोत्तरवस्त्रं द्वे गन्धधूपाधिवारिते ।
 स्कन्धश्लोतं निवेद्याथ सुसूक्ष्ममहत्तं सितम् ॥ ३३१ ॥
 शिरःश्यानं ततः कुर्याच्छशिधूपसमन्वितम् ।
 कर्पूरचूर्णसंमिश्रं कुर्याद्देवस्य मूर्धजम् ॥ ३३२ ॥
 विभाव्यालङ्कृतं भस्त्रया भोगैः कण्ठचन्दनादिभिः ।
 एवं हि चित्तपूर्वाणामन्येषां कमलासनं ॥ ३३३ ॥
 सद्गन्धब्रह्मपापाणवर्जितानां समाचरेत् ।
 स्नानार्थं कर्मविष्ये तु तत्समीपेऽथ दर्पणे ॥ ३३४ ॥
 स्नानविज्ञापनं कृत्वा कर्माचां तस्य सभिधौ ।
 स्नानासने समारोप्य तस्यां सर्वं समाचरेत् ॥ ३३५ ॥
 तदभावे दर्पणे तु स्नानभोगानि चार्पयेत् ।
 चित्तस्थ एव दद्याच्च भोगानन्यान् यथाक्रमम् ॥ ३३६ ॥
 तदभावे च तान् सर्वान् पाणिनादाय चेतसा ।
 निवेद्येन्मण्डलादिष्वेव भोगनिवेदनम् ॥ ३३७ ॥
 भोक्षणं यद्धि वा कुर्यादर्याधिरयशिष्टकैः ।

मणालभागादपरं स्थानं भद्रासनापुनं तु वै ॥ ३३८ ॥
 भूरिनीरघटैः शुद्धं कृत्वा तत्रावतार्य च ।
 सपीठं भगवद्विष्यं तद्विना याचितं यदि ॥ ३३९ ॥
 खण्डितं भावयेद्देवं निश्चयेन क्षालयेत्ततः ।
 भूयो गन्धोदकेनैव पूर्वं कुम्भचतुष्टयम् ॥ ३४० ॥
 स्नानकुम्भं विनान्येषां प्राग्वत् कार्या च कल्पना ।
 इन्मन्त्रेण चतुर्णां तु कुर्याद्भिः द्रव्ययोजनम् ॥ ३४१ ॥
 सार्वज्ञेयं मूलमन्त्रेण सर्वं तच्चाभिमन्त्र्य तु ।
 मार्गत्रयं क्रमात् कृत्वा विनिवेद्यासनं ततः ॥ ३४२ ॥
 तृतीयं रत्नसूचितं तत्रस्थं परमेष्ठ्यम् ।
 समभ्यर्च्यार्घ्यापाद्येन पादुकाभ्यामनन्तरम् ॥ ३४३ ॥
 देयमाचमनं भूयः पादपीठं तथैव च ।
 समालभ्य सुगन्धेन भक्तितश्चन्दनादिना ॥ ३४४ ॥
 संवीज्य व्यजर्जय मायूरेण ततेन च ।
 ततोऽप्यचटनं हेमं राजतं दादजं तु या ॥ ३४५ ॥
 केशप्रसादकृत्कूर्चं पुष्पतामूलकर्तरीम् ।
 निवेद्य देवदेवाय दुकूलवसनं सितं ॥ ३४६ ॥
 घृष्टकुङ्कुमकस्तूरीसृगञ्जोद्धानुलेपनम् ।
 उपवीतं सोत्तरीयं मकुटाद्यमननन्तरम् ॥ ३४७ ॥
 पादन्तपुरपर्यन्तमलङ्करणमुत्तमम् ।
 विचित्रं हि शिरोमाल्यं वेष्टनेन समन्वितम् ॥ ३४८ ॥
 सरदामस्रसंयत्तमाकर्णा(ण्ठा)चरणायाधि ।
 मुक्तपुष्पं ततो दध्यथाकालसमुद्भयम् ॥ ३४९ ॥
 रुचिरं कङ्कणं चाथ दद्यात् प्रतिसरं ततः ।
 धातुभिः कुङ्कुमाद्यैर्वा विचित्रं सितसूत्रजम् ॥ ३५० ॥
 पूरितं मृदुनूलेन प्रथितं चान्तरान्तरा ।
 भजनं सशलाकं च ताम्रं गन्धमायितम् ॥ ३५१ ॥
 ललाटतिलकं हेमं मुखयासं सरोजनम् ।
 कर्णाभित्तसकैः पुष्पे मण्डनं दर्पणं महत् ॥ ३५२ ॥
 प्रकिरन् चित्रकुसुमैर्दीर्घा(मर्दा)सरसनप्रभोज्यलैः ।

प्रदीप्तेस्तु महाज्वाले (दीपे) स्तिलतैलाज्यपूरितैः ॥

अभुकादृतमुदयेतरस्त्रिजि (त्रि) तैवेस्त्र (ति) वेष्टितैः ।

गर्भीकृतत्वगेलाद्यैः पूजयेत्तदनन्तरम् ॥ ३५४ ॥

फर्पूरचूर्णसमिधं सुगन्धिमधुरं यद् ।

मृष्टभूपसमायुक्तं गुरुगुलं धूपयेच्छ्रमम् ॥ ३५५ ॥

सहस्रण्टारयै रम्यैश्चाज्यमानेन शाहुना ।

उपानहौ सितच्छत्रं शिविकां च रथादि यत् ॥ ३५६ ॥

वाहनं गजपयन्तं सपताकं सगन्धजम् ।

सितासितौ तु चमरौ मात्राघिसमनन्तरम् ॥ ३५७ ॥

जानुनी भूगते कृत्या शिरसायनतेन तु ।

आदायोत्तानपाणिभ्यां यिनिवेद्य जगत्प्रभोः ॥ ३५८ ॥

संपूरणार्थं भोगानां सर्वेषां द्विजसत्तम ! ।

मेरीसुदद्वन्द्वद्वन्द्वार्थजयदाक्षसमन्वितैः ॥ ३५९ ॥

गीतकैर्विधियैर्नृसैस्तन्त्रीवाद्यसमन्वितैः ।

पेशैः गृह्णैस्तथा पार्थिवैः आर्यैश्च पूजयेत् ॥ ३६० ॥

स्तोत्रमन्त्रजपं कुर्याज्जितन्ताद्यं महामते ! ।

प्यस्तं चैव समस्तं च याक्ययुक्तं विशेषतः ॥ ३६१ ॥

ततः प्रदक्षिणं कुर्याद्यत्पारि द्विजसत्तम ! ।

कुसुमक्षेपसंयुक्तं चतुर्दिक्षु समं तु वै ॥ ३६२ ॥

सहान्तःकरणेनैव भक्तियुक्तेन चेतसा ।

नतपृष्ठशिरोजानुललाटतटद्वन्द्वकरैः ॥ ३६३ ॥

गृहस्थ आचरेदित्यं प्रणामं सप्रदक्षिणम् ।

संन्यासी दण्डयत् कुर्यात् प्रणिपातं च सर्वदिक् ॥

चिहितं स्वातकादीनामन्येषामेवमेव हि ।

सरन् सर्वेश्वरं बुद्ध्या सहृत् प्रवितते क्षितौ ॥ ३६४ ॥

संकटे सति भूमाने भगवत्प्रतः स्थितः ।

धिया तु भक्तिः कुर्याद्बुद्ध्या तु करसंपुटम् ॥ ३६५ ॥

हृद्देशे मूर्ध्नि कर्म्यस्तु सरन् सर्वेश्वरं हरिम् ।

अन्तर्गमयुद्धे विष्णोर्गमद्वाराधमण्डपे ॥ ३६७ ॥

प्रणिपातगणं कुर्यात् प्रदक्षिणगणं विना ।

चक्रयङ्कामयेशान्नं पृष्ठमानं न दर्शयेत् ॥ ३६८ ॥

पश्चाद्भागेन निर्गच्छेद्देवाग्निगुरुसन्धिधौ ।

यद्विस्थस्य विमोर्येसात् पाणिपृष्ठस्य दर्शनम् ॥ ३६९ ॥

यदुप्यसि च भोगेषु प्रधानं प्रापणं तथा ।

पश्चादुत्सवधिव्यं तत्कमेणैव तु पूजयेत् ॥ ३७० ॥

जानुभ्यां सह पाणिभ्यां पाणिभ्यां वा समाचरेत् ।

जानुप्रदक्षिणं मुक्त्वा अन्तः सधिकाटे विमोः ॥ ३७१ ॥

विरुद्धमपरं चैव भक्तानां चरणभ्रमम् ।

एवं प्रदक्षिणीकृत्या क्षित्या पुष्पाञ्जलिं ततः ॥ ३७२ ॥

सुस्नाना (ता) दिव्यं पृच्छेद्भगवन्तं तदापि च ।

सार्ध्याचामे (न) तु वा चार्ध्यगन्धपुष्पप्रभूपकैः ॥ ३७३ ॥

इष्टा नीराजयेद्देवं विमोरर्थं समर्पयेत् ।

भोग्यासनं निवेद्याथ मार्गत्रयपुरस्सरम् ॥ ३७४ ॥

छत्रं दुकूलतूलोत्थमसूरकवरेण तु ।

अर्घ्यं पाद्याचमं दद्यात् प्रतिग्रहसमन्विते ॥ ३७५ ॥

तर्पणं संप्रतिष्ठाप्य वासितं चार्ध्याचारिणौ ।

अथार्हणजलं स्वच्छं सुगन्धं पात्रतः कृतम् ॥ ३७६ ॥

मधुपर्कं दधिघृतं मधुयुक्तमनन्तरम् ।

समस्तमेवमेकाङ्गं दधि घापि निवेदयेत् ॥ ३७७ ॥

शीतलं तर्पणजलं अथ चूर्णं पुरोदितम् ।

देयं निष्पुसनार्थं च पुनराचमनं विमोः ॥ ३७८ ॥

खलकृतां मुरुपां च स्रगयुक्तां चिनिवेद्य गाम् ।

ओषधीः शालिपूर्णाश्च स्क्वफलाढ्यं वनस्पतिम् ॥

मूर्ति (ति) निवेदयेत् पूर्वं ततः संस्थान्य तर्पणम् ।

प्रच्छादनाभ्यं चैव प्रदद्याद्दृष्टोदकम् ॥ ३८० ॥

पत्रसप्रभैर्विद्यैर्नैवेद्यैः पाचनैः फलैः ।

गुडसण्डचिन्तितैर्मर्कटैर्बुधैर्मधुतपाचिन्तितैः ॥ ३८१ ॥

गुडसुद्रपयोमिश्रं निशाज्यतिलमिश्रितैः ।

दधिमिश्रं सस्यमिश्रं मधुसुखाद्युतैः फलैः ॥ ३८२ ॥

कमादधैरप्यधैरपूपान् यिनिवेदयेत् ।

सरसामी रसालाभिः पयसा सुगृहेन च ॥ ३८३ ॥
 पवित्रैः शीतलैः स्वादुरसगन्धैश्च पानकैः ।
 मध्वैर्मज्जैस्तथा लेहैः पयैरन्यैरनेकशः ॥ ३८४ ॥
 श्रद्धापूतेन मनसा यदप्युज्जितं मज्जमप्ययम् ।
 एकैकस्मिन्तु वै भोगे प्रोक्षयेदर्घ्यवारिणा ॥ ३८५ ॥
 छोटिकां मन्त्रसंयुक्तां कृत्वा पाणिद्वयेन तु ।
 धारणाद्वितयेनैव अर्कसोममयेन तु ॥ ३८६ ॥
 सम्यक् सर्वं तु संस्कर्त्वा यथा तद्व्यधारय ।
 प्रचण्डकिरणवातैर्भास्करिणैर्विदहेत् पुरा ॥ ३८७ ॥
 संचिन्त्य भस्मभूताहंतं तु ततः पूज्जन्दुरदिभिः ।
 आध्याय्यामृतकलोलधारापातेन नारद ! ॥ ३८८ ॥
 कान्तिमच्चित्तयेद्भूयो यद्ग्रन्थं भावुना तु वै ।
 यथा कामदुष्टां मुद्रां ज्ञवन्तीं मन्त्रसंयुताम् ॥ ३८९ ॥
 गोरुपां द्विमशालाभां निराधारपथे स्थिताम् ।
 दृष्ट्वा पुष्पाधर्म्यमुपरि संस्पृशेद्विष्णुपाणिना ॥ ३९० ॥
 तस्येन पाणिना स्पृश्य प्रकोष्ठं दक्षिणस्य तु ।
 तेन दक्षिणहस्तेन अग्रसंकुचितेन तु ॥ ३९१ ॥
 निवेद्येततो विप्र ! शिरसाऽचनत्तेन तन् ।
 पायनैः पानकैः स्वच्छैः शीतलेभुषणैर्दिकैः ॥ ३९२ ॥
 त्वगोलाचन्यैर्लेष्टव्यूषकैर्पूरयासितैः ।
 नालिकेरुदफोपेतैस्तर्पणीयमनन्तरम् ॥ ३९३ ॥
 मसूरमाषचूर्णेन रजनीशालिजेन च ।
 समुद्व्यं च संक्षाल्य शीतलैर्विदुवारिभिः ॥ ३९४ ॥
 नैवेद्याचमनार्थं तु गन्धोदकमनुत्तमम् ।
 चाससा निर्मलं कृत्वा चन्दनेन सितेन च ॥ ३९५ ॥
 समालभ्य सुगृहेन कर्पूरसहितेन च ।
 तिलान्यथ स रत्नानि सौवर्णे वाथ राजते ॥ ३९६ ॥
 पानं कृत्वाथ मावार्थं देवाय विनिवेद्येत् ।
 न्यवज्ञतकोलैरालम्ब्य कर्पूरपरिभाषितम् ॥ ३९७ ॥
 जातिपूगकलोपेतं ससुगन्धच्छदं यद्गु ।

कर्पूरचूर्णसंमिश्रं मुक्ताचूर्णसमन्वितम् ॥ ३९८ ॥
 मानुसुङ्गफलोपेतं नालिकेरफलान्वितम् ।
 प्रदद्यात् प्रणतध्वान्ते ताम्बूलं जगतः पतेः ॥ ३९९ ॥
 प्राक्षाल्य गन्धतोयेन अर्घ्यपात्रोद्धृतेन वै ।
 पाणिभिरुग्रं यथा वै स्यात् सच्छमत्यन्तनिर्मलम् ॥
 नैवेद्यधूपपात्राद्यैः पानैश्चानिर्मलीकृतम् ।
 कृत्वा तु गन्धदिरघौ तौ अर्घ्येणार्घ्यं परस्परम् ॥
 मुद्रामूलादिमन्त्राणां दर्शयित्वा यथाक्रमम् ।
 भूयोऽर्घ्यगन्धपुष्पेण धूपात्तेन समर्च्य च ॥ ४०० ॥
 जपयद्गविधानेन देयं सन्तर्पयेत्ततः ।
 स्फाटिकेनाक्षसूत्रेण स्वर्कवां करपथभिः ॥ ४०१ ॥
 पानं संस्थापयेत् पश्चादर्थपात्राद्य धारिणा ।
 विलिख्य चन्दनाद्यैस्तु स्थापयेद्भ्राजने शुभे ॥ ४०२ ॥
 संपूज्य पुष्पधूपार्घ्यमन्त्रं तत्र च विन्यसेत् ।
 साधारमातनं चैव शक्तिपूर्वैः समायुतम् ॥ ४०३ ॥
 चतुर्भुजं तु धिरजो नारायणमिवापरम् ।
 वरदाभयहस्तं च यदाञ्जलिधरं स्मरेत् ॥ ४०४ ॥
 ब्रह्मस्थानस्थितं तं च सर्वं ध्यायेच्छिष्योपमम् ।
 सविधौ भय देवेश ! संनिगच्छो भवाच्युत ! ॥ ४०५ ॥
 सूत्राध्यमणिजालेऽसिन् यावच्चन्द्राकितारकम् ।
 एवं मुने ! प्रतिष्ठाय मन्त्रं सूत्रेऽक्षसंघिके ॥ ४०६ ॥
 प्रतिष्ठितस्य वै पश्चात्समुद्रां स्नां च प्रदर्शयेत् ।
 यथाशक्ति जपं कुर्याच्छतमष्टाधिकं तु वा ॥ ४०७ ॥
 तन्निवेद्य विमोः पश्चाद्भक्तमनसान्वितम् ।
 “पुण्डरीकाक्ष ! विभ्यात्मन् ! मन्त्रमृतं ! जनार्दन ! ॥
 गृह्णाणेदं जपं नाथ ! मम दीनस्य शाश्वत !” ।
 इत्युक्तवार्ण्यादिकं पश्चात् पुष्पं दक्षिणपाणिगम् ॥
 अन्नतो निक्षिपेद्विष्णोर्मूलमन्त्रेण नारद ! ।
 भावयेद्य ततस्तस्य वस्त्रपुरतीं तारकायलिम् ॥ ४०८ ॥
 प्रविष्टां भगवद्वक्त्रे वक्त्रात्तां हृद्गतां पुनः ।

हृदयाद्द्विजशार्दूल ! संहाराख्यक्रमेण तु ॥ ४१३ ॥
 पूर्ववद्द्वारद्वारेण परेण सह योजयेत् ।
 पर्येकं हृदयादीनां सर्वेषां विहितं त्वथ ॥ ४१४ ॥
 क्रियाकृत्वाद्य दोषोऽस्ति अन्यथा तत्परं विना ।
 धूपं दत्त्वा प्रणम्याथ स्तु(धु)त्वा मन्त्रेभ्यरं ततः ॥
 द्विधा प्रदक्षिणं कुर्यान् प्रणामं च तथाविधम् ।
 नैकत्रिपञ्चसप्तस्यगणनाविपरमं च यत् ॥ ४१६ ॥

यतः समो हि भगवान् देवः सर्वस्य वै हरिः ।
 संपूज्य गन्धधूपैश्च ततस्तु भगवन्मया ॥ ४१७ ॥
 यथाक्रमं समभ्यर्च्य नैवेद्यं प्रतिपाद्य च ।
 तेषां मानावसानं च आसनार्थं निवेदयेत् ॥ ४१८ ॥
 यद्वैभ्यो देव(भोग)यज्ञान्ते तन्मानान्तं प्रदाय तु ।
 अस्मिन् कालेऽर्हणाद्यं तु ताम्बूलान्तं समर्पयेत् ।
 शय्यासनं ततो दद्यादग्नौ सन्तर्पयेत्ततः ॥ ४१९ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे पारमेश्वरसंहितायां क्रियाकाण्डे मानसयागो नाम षष्ठोऽध्यायः ॥

॥ श्रीः ॥

सप्तमोऽध्यायः ॥

न्यस्त्यास्त्रमासने यायादनलालयमर्थभृत् ।
 पूषेयद्द्वारयागं तु कृत्वा संप्रविशेत्ततः ॥ १ ॥
 तत्र पूर्वोक्तविधिना उपविश्य समाहितः ।
 नाकुण्डहवनं यस्मात् सिद्धिं कृन्मन्त्रयाजिनाम् ॥ २ ॥
 तस्मान् कुण्डं सदा कार्यं सौत्रं वा जङ्गमं स्थिरम् ।
 भगवद्द्विजशंकर्यं ज्वालाया प्रकृतिः परा ॥ ३ ॥
 अपरा प्रकृतिर्धिण्या नानाकारा यथानलाः ।
 अत एतास्त्रिरूपा वै कुण्डा हवनकर्मणि ॥ ४ ॥
 चतुर्ध्वादिभेदोऽथाः काभ्यानां कर्मणां द्विज ! ।
 सद्गन्मालाधीयत्समकुण्डाङ्गदलक्षणाः ॥ ५ ॥
 शङ्खचक्रगदापद्मशङ्खनानाशरोपमाः ।
 पराशर्यं तथा सीरसरशाः सर्वतिद्धिदाः ॥ ६ ॥
 यज्जायस्मच्चयाकारा भृङ्गारकरकोपमाः ।
 सर्वे सपीठा विहितास्तुस्त्रिद्व्येकमेकलाः ॥ ७ ॥
 चक्रवर्गवाशङ्खसमस्तस्यस्तलाश्रिताः ।
 ततोऽप्योनिनिर्वाहिः खरैश्चै रचिरेयुताः ॥ ८ ॥

आह्वादाशाङ्गलात् कुण्डाः करान्ता ये त्रयोदश ।
 सर्वाकृतधराभ्ये जङ्गमा मेखलोज्जिताः ॥ ९ ॥
 अनुकल्पे तु विहिता भक्तानां मन्त्रतर्पणे ।
 एक(स्य)द्विहस्तार्येन्ना यथालक्षणाक्षिताः ॥ १० ॥
 भूमावृद्धिष्य संपूर्य भान्यैर्याजिर्मृदा तु वा ।
 सामग्रीचिरहाद्यापि शश्वत्कर्मसमाप्तये ॥ ११ ॥
 अनुकल्पायुक्लपे तु नित्यमेवाविरोधकृत् ।
 प्राजापत्ये दैविकीये दीप्येऽर्धकरसम्मिते ॥ १२ ॥
 क्षेत्रे क्रमाद्व्येद्विद्वि तावदेकैकमङ्गलम् ।
 यावद्वृष्टरं क्षेत्रं धिण्याथमुपजायते ॥ १३ ॥
 एवं स्थान्मानसेदेन एकाशीत्यधिकं शतम् ।
 एवं कृते शुभे कुण्डे अभिकार्यं समाचरेत् ॥ १४ ॥
 चुल्लपां वा मल्लके वापि होमं कुर्याद्यथाविधि ।
 शतार्धसंख्या होमे च कुण्डं स्याद्वाशाङ्गुलम् ।
 होमे साष्टशते चैव मुष्टवरत्निसमं भवेत् ।
 होमे सार्धशते चैव सारत्तिः सकनिष्ठिका ॥ १६ ॥

हस्तं सहस्रहोमे तु भयुताण्ये द्विहस्तकम् ।
लक्षहोमे चतुर्हस्ते कोटिहोमेऽष्टहस्तकम् ॥ १७ ॥
एवं सुलक्षणं कुण्डं विमयानुगुणं शुभम् ।
सुधार्यैर्वर्णैः शुभैर्भूयित्वोपलभ्य च ॥ १८ ॥
सुगन्धैश्चान्नायैश्च पञ्चगव्यपुरस्सरैः ।
कुण्डस्यारम्भकाले तु संस्कारा न कृता यदि ॥ १९ ॥
निष्पन्नस्य च तैः सर्वैः विधेयाश्च क्रमेण तु ।
तादृशैर्हन्मन्त्रेण पुनैर्दक्षिणपाणिना ॥ २० ॥
मन्त्रेण तीक्ष्णशब्देन वैशिकशान्त्रविधया ।
गृहीत्वा चैकदेशान् कुण्डमन्यान् सुलक्षणम् ॥ २१ ॥
अङ्गुष्ठानामिकाभ्यां तु हृदयेन समुद्धरेत् ।
अश्लेषेण समीकृत्य न श्यामिन्नोक्तं यथा ॥ २२ ॥
सेचयेत् कचचेनैव कुट्टयेत्तदनन्तरम् ।
लेखयेद्दन्धतोयेन अश्लेषेण परिशोधयेत् ॥ २३ ॥
^१ अश्लेषेण कुण्डाकाण्डेस्तीक्ष्णलाङ्गलजितैः ।
^२ अश्लेषेण कुण्डाकाण्डेस्तीक्ष्णलाङ्गलजितैः ।
^३ तन्मन्त्रे च कुशाग्रेण प्राग्भागमवलम्ब्य च ।
^४ आरभ्य दक्षिणाभायां लिखेद्रेणामुद्गताम् ॥ २४ ॥
^५ विलिख्यामीलरेखां प्राक् काष्ठा वैपुवती च सा ।
^६ उत्तराशाचधियाश्चिह्नं चान्नयं तु या ॥ २५ ॥
^७ प्रत्यर्भागात् समारभ्य नयत् पूर्वमुखं तु तत् ।
^८ तस्यामुपरि संलिप्य रेखाणां त्रितयं स्फुटम् ॥
^९ प्रागर्धं दक्षिणाशादि हृदीच्यन्तं च सान्तरम् ।
^{१०} तन्मन्त्रे त्रितयं चाऽन्यद्रेखाणां मुक्तरामुक्तरम् ॥ २६ ॥
^{११} प्रत्यर्भागात् समारभ्य मध्येका विद्वलभिधौ ।
दक्षिणोत्तरयोर्होतुं मुपुक्षेडाधिदैवते ॥ २७ ॥
नीत्या शुद्धिमन्त्रेण ध्यालयेच्छिरसाम्भुजा ।
संशोष्य कचचेनैव नेत्रेण ध्यालोक्य च ॥ २८ ॥
विलिप्सोऽप्युप्य चास्त्रेण प्रपूज्य हृदयेन तु ।
दर्भकाण्डद्वयेनाथ मध्ये मध्येऽन्तरीकृते ॥ २९ ॥

यमीना क्षालनायेन चतुर्ध्याधिया पुनः ।
नीत्या व्यक्तं यथाचक्षुः हन्मन्त्रेण महामते ! ॥ ३० ॥
सुदुर्धर्ममूढं च नीरसं चादमकृष्टितम् ।
शुष्कगोमयचूर्णेन युक्तं गन्धाद्यमना सह ॥ ३१ ॥
कुण्डे द्रोणांशमालं तु समारोप्य प्रसार्य च ।
अच्छिन्नं प्रस्तोतु दर्भैरश्लेषमन्त्राभिमन्त्रितं ॥ ३२ ॥
कुण्डमितिगणं तर्धं प्रोत्थितैः परिभूषयेत् ।
यमीना चाक्षवाटं तु संकल्प्य तदनन्तरम् ॥ ३३ ॥
समभ्यर्च्यार्घ्येषुपुष्पाद्यैः मध्यतः प्रणवेन तु ।
तेनैव विधिरा नाति पूजयेद्यद्व्यतिथिमा ॥ ३४ ॥
ततः पवित्रकं दामं शिवायाम्भामित्यनितम् ।
प्राक् समालम्बनोपेतं चतुर्ध्याधिया न्यसेत् ॥ ३५ ॥
हन्मन्त्रेण च विन्यस्य ततोपयेथ पूजयेत् ।
आधारशक्तिर्पूयं तु भातनं देणयं च यत् ॥ ३६ ॥
अथवा पूजयेच्छक्तिं केवलधारसंज्ञिताम् ।
तत्र नारायणार्यां चै शक्तिं विद्योतलक्षणां ॥ ३७ ॥
लक्ष्म्याकृतियुक्तं प्रासादमनुनामृतरूपिणीम् ।
सर्वातिशायिकया च त्वेवशक्तिमनन्यिताम् ॥ ३८ ॥
सौकुमार्येण शोभेत् भवेद्यस्तनगस्थिताम् ।
शाश्वतीं सुप्रमाणेन धयतायै मद्रमुजे ॥ ३९ ॥
पुनर्पूज्यक्रमेणैव हन्मन्त्रेण हृदमुजान् ।
सनामपवद्भुक्तेन सनतप्रणवादिना ॥ ४० ॥
रेचकेन विनिक्षिप्य कुण्डे हन्मन्त्रेण धयत् ।
संपूज्य गन्धपुष्पाद्यैः पञ्चमूत्रां प्रदद्व्यं च ॥ ४१ ॥
नाश्रयान्ध्याध्यायैश्च समारभ्य धनदानम् ।
आरभ्यैर्लौकिकं चाऽथ भजितं दर्पणोद्भवम् ॥ ४२ ॥
निधाय कुण्डद्वयेनाग्रां संस्कारार्थं च सान्द्रम् ।
मन्त्राद्यैश्चान्नमन्त्रेण प्रोक्षयेच्छिखया च तम् ॥ ४३ ॥
हृदाभ्यर्च्यार्घ्यमनयनं दद्याच्छाश्वताथ यमीना ।
मूले स्मृत्वा समार्णाय पुनरेव हृदयेन ॥ ४४ ॥

मन्त्रानिलकराकृष्टं कृत्वा तस्माद्विनिर्गतम् ।
 व्यस्तो गुणगणात् पष्ठस्तेजोनाम गुणो हि यः ॥ ४७ ॥
 परस्य ब्रह्मणः सोऽयं सामान्यं सर्वतेजसाम् ।
 विरेक्य विन्यसेत्तस्मिन् बन्धिषाणे पुराचिते ॥ ४८ ॥
 ततोऽग्निपात्रमादाय निर्धूममतिदीप्तिमत् ।
 दक्षिणेन करेणैव पाणिभ्यामथवा द्विज ! ॥ ४९ ॥
 भ्रामयित्वा चतुर्धा वै ततः कुण्डान्तरे क्षिपेत् ।
 ध्यायेदेकस्वमापन्नं ततो मन्त्रार्चिषा सह ॥ ५० ॥
 यादृशैरिन्धनैः शुक्रैः प्रज्वालयाग्नाभिमन्त्रितैः ।
 हवा दक्षिणहस्तेन कुर्यात् परिसमूहनम् ॥ ५१ ॥
 प्रदक्षिणकरेणैव तद्गोपाणितलेन तु ।
 निर्यक्तं चाधोमुखस्थेन नमःपृष्ठमदर्शयन् ॥ ५२ ॥
 भस्माभिगन्तिर्गतेन प्रोक्षयेदर्घ्यवारिणा ।
 ततस्त्वभशमूलार्घ्यैः समर्पेद्यात् कुशोत्तरम् ॥ ५३ ॥
 विशि दिद्रयुत्तराशान्तं, याम्याशार्दी तु सान्तरम् ।
 चतुर्गुणैश्चतुर्धा वाप्यप्रच्छिद्यैः परस्परम् ॥ ५४ ॥
 प्राक्प्रार्ततः पूर्वभागाच्च यावदुत्तरजोचरम् ।
 चतुर्भिरव्रजसैर्वा चतुर्विधु विधा त्रिधा ॥ ५५ ॥
 चतुर्भिश्च चतुर्भिर्वा प्राक्प्रतीज्यान्वङ्कुम्भैः ।
 दक्षिणोत्तरयोर्ध्वं तत्संरयः प्राङ्मुखैर्द्विज ! ॥ ५६ ॥
 अथतयै नक्षत्रं नु दक्षिणस्यै तथात्मनः ।
 इन्द्रहयप्रयोगेण द्रव्यस्थापनमाचरेत् ॥ ५७ ॥
 परिधीक्षेभ्रनिचयं मुक्तदर्मस्तारिण्डकाम् ।
 रुक्मस्तुथै च चतुष्कं यदेकत्र विनिवेदय च ॥ ५८ ॥
 अक्षूपमधुपर्कं च यीजान्येकत्र वै ततः ।
 कौशेयं धृतवेशो य विष्टं च घृतं चरुम् ॥ ५९ ॥
 आज्यस्थालीचतुष्कं च निधाय तदनन्तरम् ।
 प्रणीतं पात्रयुगलं करं चार्घ्यमाजनम् ॥ ६० ॥
 चतुष्कमेतदपरं भ्रष्टो विनिवेदय च ।
 प्रावेशमानाः समिधः प्रभूतं शुष्कमिन्धनम् ॥ ६१ ॥

पक्ष्मकं स्वेदद्वस्त्रं वामभागे निधाय च ।
 अर्घ्यांश्चक्रेण सास्त्रेण कृत्वा पावनतां नयेत् ॥ ६२ ॥
 सुसमं कुण्डवाहो तु प्राग्भागे मेखलाभितम् ।
 पयिन्नकाष्टकं कृत्वा तेषु चाष्टविधान् न्यसेत् ॥ ६३ ॥
 क्वादिकां प्रकृतिं देवीमहङ्कारायसानिकाम् ।
 प्रमवाप्ययमेवेन विशुना चतुरात्मना ॥ ६४ ॥
 अधिष्ठितां महाबुद्धे ! तामभ्यर्च्य महात्मना ।
 स्वनामपदयुक्तेन ततिना प्रणवेन च ॥ ६५ ॥
 ऊर्ध्वाधोमेखलानां तु चतुर्णां द्विक्चतुष्टये ।
 कौशेयविष्टस्वांश्च वासुदेवादिकान् यजेत् ॥ ६६ ॥
 विद्विष्वप्यययोगेन ऊर्ध्वान्तमधरात् वै ।
 तद्वेदार्घ्यपुष्पाद्यैः पूजनीयाः क्रमेण तु ॥ ६७ ॥
 ततस्तन्मूलदेशस्था ब्रह्मवृक्षादिकोन्धिताः ।
 सपर्णाः सत्त्वचः स्पष्टा अधोनेरोस्तु चाधिकाः ॥ ६८ ॥
 प्राक्प्रत्यगुत्तराग्रौ च प्राग्ग्रौ दक्षिणोत्तरो ।
 चतस्रो वै परिधयः शिखामन्त्रेण पूजयेत् ॥ ६९ ॥
 विष्टराणि ततो द्यास्तपु पृष्टे हवा मुने ! ।
 तपृष्टं पूजयेत्त्रिंशं लोकपालान् सविक्स्थितान् ॥
 दर्भान् प्रसथ्यमावेष्टय मूलात् प्रादेशसंमितान् ।
 परतो ह्यङ्गुलं पाशं कृत्वावेष्टय विरप्रतः ॥ ७१ ॥
 पाशे निवेदय द्वि त्रि(?) गुणं गुणेधायम्य मूलतः ।
 समीकृत्वातिरिक्ताप्राण्यनन्त्रं विनिकृन्तयेत् ॥ ७२ ॥
 कृत्वा वेदोपयामं तं वामाङ्गुष्ठान्तरार्पयेत् ।
 रुक्मस्त्वाम्भ्यां च संस्कारमुपयामाग्रैः कुशैः ॥ ७३ ॥
 रुक्मं ह्रस्वशाशोध्य सास्त्रेणोष्णेन वारिणा ।
 तथैव द्विजशार्दूल ! रुक्मं शोध्य द्विधैव तु ॥ ७४ ॥
 तथैव रुक्मस्यौ ह्येव शिखामन्त्रेण वै ततः ।
 प्रताप्यास्त्रेण मन्त्राज्य मार्घ्यपुष्पात्मनान्वितैः ॥ ७५ ॥
 तदा प्रमेयं तु रुक्मो जातव्यं कर्मसिद्धये ।
 शतपत्तामनान्तो मुष्टिस्थोऽनन्तचक्रभृक् ॥ ७६ ॥

अन्तर्बीजात्मभावेन स्थित्वा चोर्ध्वमुखं पुनः ।
सप्तस्कन्धं यदध्यात्मभूतप्राणमरुन्महत् ॥ ७७ ॥
प्रेरितं प्रह्वरन्ध्रेण तत्तद्विच्छाद्यशात् पुनः ।
सप्तपातालानां च अगमत् क्षमाभ्युजात्मना ॥ ७८ ॥
यदाश्रित्य स्याद्देहं तु अमृतात्मा जलस्थितः ।
सच्चक्ररचनाजाले स्थितस्तेजस्त्रिमूर्तिभृक् ॥ ७९ ॥
शङ्खविग्रहभूतवायुराज्यकोशं च खं ततः ।
निर्वीजमजमक्षोभ्यमायं स्यादधिदेवतम् ॥ ८० ॥
अपरिसिन्धु स्तुवे ज्ञेयं यथा शयेत तच्छृणु ।
साक्षादमृतमूर्तिर्यं वरुणः कलशात्मना ॥ ८१ ॥
नालात्मना तदखं च संस्थितं विग्रभीतिकृत् ।
जगदाप्यायकृष्णन्द्रः पद्मत्वेनाप्रदेशतः ॥ ८२ ॥
आनन्दारब्धं हि सामर्थ्यं ज्ञेयं तत् पारमेष्ठवरम् ।
सत्यभूतममेयं च प्रमेयमिदमाच्युतम् ॥ ८३ ॥
संस्कारकाले त्वारोप्य नित्यं सम्मन्त्रतर्पणे ।
खलंश प्रणयोपेता नमस्कारपदान्विता ॥ ८४ ॥
सर्वपामर्चने विप्र ! आराध्य हृदयेन वा ।
पूजयित्वाध्वगन्धार्चनैस्तमन्त्रगणं ततः ॥ ८५ ॥
अभ्युपूतेऽथ पात्रे द्वे हेमादिद्रव्यनिर्मिते ।
पूरयित्वात्मसा ताभ्यां विष्टरद्वितयं न्यसेत् ॥ ८६ ॥
एकस्मिन् मूलमन्त्रं तु सावनं संप्रपूज्य च ।
तद्वत्प्रमपरस्मिन् वै तेन प्रागादितस्तरम् ॥ ८७ ॥
प्रशक्षिणक्रमेणैव सूत्रा सिच्य निधाय च ।
पूरयित्वाऽम्भसा भूयो द्वितीयेन सहोत्तरे ॥ ८८ ॥
यिनिधाय च दिग्भागे अर्चयित्वा प्रणम्य च ।
आर्ज्यायै च तद्वस्त्रेण प्रोक्षयेत्ताडयेद्द्विज ! ॥ ८९ ॥
भाण्डस्थस्य यदाज्यस्य दूमेः प्रज्वलितः पुरा ।
स्पर्शनं पिबि संस्कारमधिभ्रयणसंज्ञकम् ॥ ९० ॥
उपाधिभ्रयणं नाम यत्तद्द्राव्यमुच्यते ।
परिपतनमप्यस्मिन् भाण्डे क्षोपापमुत्तये ॥ ९१ ॥

प्रसादीकरणं ह्येतदुद्यस्थेन करेण तु ।
पुनरादाय कृत्वात्र आधारेणेपि यत्नतः ॥ ९२ ॥
परायत्नं स्तुत्रेणादौ चतुस्त्रिहृदयेकसंख्यया ।
धर्मकाण्डचतुर्णं तु द्वादशाङ्गुलसंमितम् ॥ ९३ ॥
तिर्यगुत्तानपाणिभ्यामवष्टभ्य च सान्तरम् ।
अनामाङ्गुष्ठयुग्मेन यथा मध्यं नतं भवेत् ॥ ९४ ॥
तैराभ्यं चतुरो धारानानयेद्यतुरो नयेत् ।
अन्तरान्तरयोगेन ह्यात्मनोऽग्निस्तु संगुह्यम् ॥ ९५ ॥
प्रणवेनोक्तसंख्येन कुण्डमध्ये विनिक्षिपेत् ।
यद्वा हृदा द्विदंशेन निनयेदन्त्येन त्रिधा ॥ ९६ ॥
संयुक्तोत्पुष्टेन कृत्या ततो धर्मं पविप्रकम् ।
विनिक्षिपेद्य तन्मध्ये पवित्रीकरणं च तत् ॥ ९७ ॥
नीराजीकृत्य नेत्रेण कुशाग्रैरर्चयान्वितः ।
हृदा संयोजनं कुर्यादुपयागस्य तत्र च ॥ ९८ ॥
तेजसा हृदपस्थेन दगतेनाचलोक्तनम् ।
निरीक्षणमिदं विप्र ! नेत्रेण हृदयेन वा ॥ ९९ ॥
निरीक्ष्यैवं तु तत्पश्चात् यद्यचोद्वरं सरेत् ।
अयगुण्डनमेतद्वि स्थितं तन्नोपरि सरेत् ॥ १०० ॥
चन्द्रमण्डलमध्यस्थं घेनुमुद्रात्ममन्वितम् ।
मन्त्रं वै सौरमीयं च स्फुरदिन्दुशतप्रभम् ॥ १०१ ॥
तदन्तरस्थं मन्त्रेशो हिमाचलनिभं सरेत् ।
तत्स्वर्तैरमृतैर्घृष्टं शशिजंघेनुजैरपि ॥ १०२ ॥
कथयेनामृतीकृत्य निक्ष्यादुत्तरे पृथक् ।
अमृतीकरणं नाम इदं ते संप्रकाशितम् ॥ १०३ ॥
सामान्याज्यस्य संस्कारान् कृत्या पञ्चदश द्विज ! ।
अथाज्यप्राक्ष्णं कुर्याद्योतयं नद्विन्दे तु वै ॥ १०४ ॥
समिन्कुसुमपूर्वं तु विष्टरेण स्तुत्रेण वा ।
हृदाज्यमितैः कुसुमैः सर्पिषा वा धिया द्विज ! ॥
गर्भाधानादिसंस्कारान् कुर्याद्दारावमानसान् ।
स्त्रीकुष्ठिद्वरं यद् यद्विष्टलं प्रवेशनम् ॥ १०५ ॥

गर्भाधानं तु तद्विद्धि संस्कारं प्रथमं मुने ! ।
 प्राणयोगाच्च यां शक्तिर्यथा धीजटरे स्थिता ॥
 जडरूपाक्षया सूक्ष्मा तस्याश्चिन्मसरां हि यः ।
 भगवच्छक्तितैत्तन्यसामभ्याच्च ज्ञानैः शक्तैः ॥ १०८ ॥
 स्मृत्यैवं जुहुयादाज्यं हन्मन्त्रेणोदितेन च ।
 भवेत् पुंस्यनं चाग्नेश्चिच्छक्तिनयनात्तु वै ॥ १०९ ॥
 सीमन्ताख्यं तु संस्कारमग्नेः कुर्यादन्तरम् ।
 अन्यकाश्च तदन्तस्थाः शिरः पाण्यादयोऽसिलाः ॥
 स्वां स्वां वै कर्मसीमानं प्रवृद्धाः संश्रयन्ति ये ।
 विभागकल्पनं तेषां सीमन्तं तदुराहृतम् ॥ १११ ॥
 भगवं ज्ञातकर्मायै पूर्ववदोमयेत् सकृत् ।
 निस्सृतस्य च वै गर्भात् ज्ञातस्य प्राशनं द्विज ! ॥
 हिरण्यमधुसर्पिभ्यां ज्ञातकर्म भवेत्तु तत् ।
 होमयेन्नामकर्मार्थं घृतपूर्णस्त्वुवेण च ॥ ११३ ॥
 ज्ञातस्याग्नेः प्रयत्नेन वासुदेवादिना द्विज ! ।
 अद्भ्येत् सुप्रसिद्धेन नामकर्म भवेद्विदम् ॥ ११४ ॥
 भजप्राशनकर्मार्थं पूर्ववदोममाचरेत् ।
 गव्यं संस्कारशुद्धस्य वैष्णवाग्नेः प्रयत्नतः ॥ ११५ ॥
 मन्त्रा न्नादानपूर्वं यत्तद्वत्प्राशनं भवेत् ।
 शिखाग्रश्च यद्वत्तस्मिन् तर्थात्तमिति चोच्यते ॥ ११६ ॥
 यद्वत्तद्वत्तयोक्तत्वं तथोऽनयनं स्मृतम् ।
 चेद्वत्तम च गोदानं समापतयिवाहकौ ॥ ११७ ॥
 कृन्धानलस्य ज्ञानानां भावयेत् सक्रमं पुनः ।
 नवसप्तण्डे समिदाग्नौ कुण्डेऽस्माद्यविषोदते ॥ ११८ ॥
 ईशप्रागनलाख्यानां पदानां भावयेत् त्रयम् ।
 यातुधाने तु वारुण्ये वायव्ये तु पद्मज्ये ॥ ११९ ॥
 त्रिदास्यं तु पोऽत्र्यं मध्यतोऽग्निजोसरे ।
 एका चैव परिद्धेया ताः क्रमेण नियोध तु ॥ १२० ॥
 हृष्या कथ्या च धृजा वै तिलः प्राच्यां दिशि स्थिताः ।
 काली मनोजया चेति कराली चेति पश्चिमे ॥ १२१ ॥

एकां वै लेलिहास्यां च विद्धि श्रेयपद्मज्ये ।
 रक्तं श्वेतं तथा नीलं कृष्णं पीतं तथारुणम् ॥ १२२ ॥
 मौदामिनीनिभं ध्यायेज्ज्ञानानां सप्तकं क्रमात् ।
 स्वस्वयिजेः स्वसंज्ञैर्वा सर्वज्ञैर्वा स्नानसभिः ॥ १२३ ॥
 परममन्त्रेणैज्जिज्ञेष्टु ! भावयेच्च यथाक्रमम् ।
 प्रभावीक्षिः प्रकाशां च मरीचिस्तापनी तथा ॥ १२४ ॥
 कराला लेलिहा चैव कुण्डं व्याप्य व्यवस्थिताः ।
 ईशपूर्वाग्निद्विभागे प्रभाद्यं त्रितयं स्मृतम् ॥ १२५ ॥
 रत्नोच्चारुणवायव्यो मरीच्याद्यं त्रयं तु तत् ।
 उद्गिद्विज्ञाध्यतो याम्ये स्थितैका, लेलिहाभिधा ॥
 विभागमेवं शत्वा वै ज्ञानानामग्निकर्मणि ।
 आवेयोह्निज्ज्ञातकारं ध्यात्वा कुण्डगतानलम् ॥ १२७ ॥
 तज्जनिनीं ततः कुण्डाज्ज्वालामाग्रेण चोद्धताम् ।
 परानन्धकाशाभां नासिक्या द्वादशाद्यधि ॥ १२८ ॥
 ततोऽथतारयोरगेन प्रविष्टां भावयेद्भृदि ।
 हन्मन्त्रेणार्चयित्वाग्निं साध्यपुष्पैश्च निर्मलेः ॥ १२९ ॥
 धूर्पदीपिनं दध्ना च तिलैरक्षतमिश्रितैः ।
 अग्नेर्मध्यफलोपेतैराज्येन क्रमशो द्विज ! ॥ १३० ॥
 संपूज्यैवं विधानेन समन्त्रेणाथवा ततः ।
 तपयेत् यथाशक्ति तिलाज्याद्यैरनुक्रमात् ॥ १३१ ॥
 आज्येन वा केवलेन सद्वत्तद्वत्तसंख्यया ।
 दद्यात् पूर्णाहुतिं पश्चात् पूजितां कुसुमादिकैः ॥ १३२ ॥
 स्वकृत्स्नवेणोपयामेन हार्ध्याधिः संस्थितेन च ।
 स्ववा संपुटयोगेन यद्वत्तद्वत्तमध्यगम् ॥ १३३ ॥
 प्रादग्निज्येन चाभ्याधारायातं समाचरेत् ।
 नयेन्मध्यगवे निद्रामाज्यधारां तथा पुनः ॥ १३४ ॥
 प्रदर्श्य द्वादश्यां मुद्रामग्निमुद्रां तु वा द्विज ! ।
 नारायणात्मकं वद्धि प्रारब्धव्यर्चयेत्ततः ॥ १३५ ॥
 पूर्ववच्च स्मरेद्भक्तिं साकारं निकलप्रभम् ।
 स्तोत्रगणपददीर्घं व्यापकं सर्वद्विगतम् ॥ १३६ ॥

कदम्बकुसुमाकारं स्वप्रभाभिर्विराजितम् ।
 कुण्डमापूरयन् सर्वं सर्वाकृत्या तु सर्वतः ॥ १३७ ॥
 एवं हि विततो व्यापी निराकारः सुदीप्तिमान् ।
 अथ ज्वालाजटाधारे वह्निं वै कुण्डमभ्यतः ॥ १३८ ॥
 अनुसन्धीयते बुद्ध्या विष्टं तु यथोदितम् ।
 तदर्थमभ्यो कुर्यात् पुष्पैर्धूपैः सचन्दनैः ॥ १३९ ॥
 मुद्रावन्धं ततः कुर्यात् पीठारमणस्य च ।
 ततोऽवतार्य तन्मध्ये हृदयात् परमेश्वरम् ॥ १४० ॥
 नीरौदकात् समन्त्रेण दद्यात् पुष्पाञ्जलिं विभोः ।
 साङ्गं सलाञ्छनं ध्यायेत् सकलं परमेश्वरम् ॥ १४१ ॥
 सांमुख्यं सन्निधानं च सन्निरुचनमाचरेत् ।
 अर्घ्यप्रदानपूर्वं तु सर्वं कुर्यात् पूर्ववत् ॥ १४२ ॥
 मूलविम्बे यथा ध्यानमग्निमध्ये तथा भवेत् ।
 यानगे यानगं ध्यायेद्गर्भौ स्थानं यथास्थितम् ॥
 भार्सीने त्वथ चासीनं शयाने च तथाविधम् ।
 पश्चारागुरुणकञ्चि सत्तैव्यमनलास्पदं ॥ १४४ ॥
 मूलादिसर्वमन्त्राणां तत्तन्मुद्रां प्रदर्श्य च ।
 अर्घ्यगन्धादिना पश्चात् पूजयेत् सकलं प्रभुम् ॥ १४५ ॥
 लयभोगात्मना सम्यक् पूर्वोक्तविधिनाऽथवा ।
 समिद्धं तु पात्रस्थं कृत्वाभ्यर्च्य हृदा मुने ! ॥ १४६ ॥
 शिरसावनतैरेव विनिवेश्य ततः प्रभोः ।
 हृद्भानामष्टकं चापि चतुष्कं द्वयमेव वा ॥ १४७ ॥
 भाज्येन सर्वतः सिकं ब्रह्मक्षीरद्रुमोद्भवम् ।
 समादाय द्विधा कृत्वा मूलेन द्विजसत्तम ! ॥ १४८ ॥
 निधाय दक्षिणस्यां च मध्ये भाज्येन विरगतम् ।
 विधान्तं नैर्गतपदे उत्तरस्यां तथापरम् ॥ १४९ ॥
 वार्ध्याशपदसंरुद्धाघाराञ्जं ततः क्षिपेत् ।
 हृद्भूमूलादथामान्तमिधंभोपरि संस्थितम् ॥ १५० ॥
 रुच्यमाज्येन संपुंयं मूर्त्ययीजेन चिन्तयेत् ।
 सहस्रांशुं च तन्मध्ये दद्यात् कुण्डस्य दक्षिणे ॥ १५१ ॥

भारसिन् स्तुचि ध्यात्वा सोमास्थेनाश्वरेण तु ।
 पूर्णं शशाङ्कविभ्यं च प्रदद्यात् तदुत्तरे ॥ १५२ ॥
 संख्यानुगुणमिष्मानां घृतं च जुहुयात्तु वै ।
 सूर्यसोमात्मकं चाश्वेर्विद्धि तल्लोचनद्वयम् ॥ १५३ ॥
 पतयोरन्तरं यद्दं तदग्न्येदं स्मृतम् ।
 तत्रैव जुहुयात् पूर्वं समिधं सत्तकं क्रमात् ॥ १५४ ॥
 घृतसिकां चतुस्संख्यामैकं हि सुपुष्कलाम् ।
 प्राक्कुङ्कुमादिना लिप्तां काष्ठसंज्ञां तु होमयेत् ॥ १५५ ॥
 नक्षत्रपद्मधुपर्कं च यीजानाञ्जं यथाक्रमम् ।
 तत्राऽसमिधाधाने विदोषोऽर्थं विधीयते ॥ १५६ ॥
 साधितं संस्कृतेऽग्नीं प्राक् तन्निधायान्नतश्चक्रम् ।
 समुद्राद्यावन्तो स्यादौ संप्रोक्ष्यार्घ्याशुना ततः ॥
 दर्भकाण्डचतुष्केन सावित्रेणा तदनु स्पृशेत् ।
 तन्मध्ये स्तुक्चतुष्कं तु मन्त्रेणाज्यस्य निक्षिपेत् ॥
 अथादाय स्तुचं तत्र तद्वह्ण्याद्यनुष्ठयम् ।
 चतुरङ्गुलमानेन अभिप्रासमन्याहरेत् ॥ १५९ ॥
 तन्निधाय स्तुचा गभं तदधुं पूर्ववद्भुतम् ।
 दद्याद्ग्री चतुष्कं तु क्षिपेद्वाहुति ततः ॥ १६० ॥
 भूयोऽग्नीं स्तुक्चतुष्कं तु साज्यस्यापायं यत्नतः ।
 ततोऽज्यमाज्यसंसिक्तं प्राग्वत् कृत्याहुतं पुनः ॥ १६१ ॥
 दद्यात् पूर्वप्रयोगेण त्वेवमेव चतुष्टयम् ।
 कृत्याप्यश्वाहुतीनां तु साज्यास्यां जुहुयात्ततः ॥ १६२ ॥
 यादङ्गुनिवेश्यते विम्बे होतव्यमपि तादृशः ।
 रुच्यमध्येन रुच्यगभं एकैकं वा घृतस्य तु ॥ १६३ ॥
 प्रत्येकमजसमिधः क्षिपेद्वाद्यन्तयोस्तथा ।
 तिलैर्घृतसमायुक्तैरोत्तरसहस्रकम् ॥ १६४ ॥
 शतं शतार्धं पादं वा यथाशक्ति समाचरेत् ।
 आज्याकर्तृक्षतैस्तद्वत्तिलैश्च जुहुयात्ततः ॥ १६५ ॥
 अर्धमर्धांशसंयुक्तमधिकं चाप्रवर्तिनाम् ।
 उपकाले तथा होमं कर्तव्यं सिद्धिमिच्छता ॥ १६६ ॥

स्विष्टकृद्भवनं कुर्याद्वस्रासेन वै सकृत् ।
 काम्यैर्यदयफलदं दशकालसमुद्रयैः ॥ १६७ ॥
 तिलधूतेन पयसा दध्ना वा पायसेन तु ।
 सिद्धार्थैः साधितैर्महर्ष्यैर्वीजैर्लाजैश्च तण्डुलैः ॥ १६८ ॥
 मूलैः फलैः पल्लवैश्च सुप्रशस्तैश्च कोमलैः ।
 सुगन्धैः स्थलपद्माद्यैः पुष्पैर्द्विज ! सितादिकैः ॥ १६९ ॥
 गुरगुलेनाज्यमिश्रेण सज्जीयेष्टकेन वा ।
 धात्रीफलैश्च सरसैरपल्लवैश्च शुभैस्तथा ॥ १७० ॥
 सुसितैः सितरक्तैश्च पौष्पैर्विल्वैः सुरोभनैः ।
 दूर्वाकाण्डैरभद्राप्रैरेदन्ति सद्गन्तनिर्मलैः ॥ १७१ ॥
 एषोमिग्रंजवृक्षोत्थैः क्षीरद्रुममयैस्तथा ।
 अमृताक्षीरसंयुक्ता औद्रुम्यमं मधुप्लुताः ॥ १७२ ॥
 अच्छिन्नाग्रा ह्यभद्राश्च कण्टकैः परिवर्जिताः ।
 सर्वास्त्रिमधुयुक्ताश्च घृतयुक्तास्तु वा पुनः ॥ १७३ ॥
 योक्तव्यान्यग्निमन्थ्ये तु समिद्धिः सह सर्वदा ।
 सर्वोप्यसिधिशेषाणि चन्दनादीनि यान्यपि ॥ १७४ ॥
 सद्गन्तकाष्ठताम्रमूलमुक्तदृष्टारवर्जितम् ।
 दाप्यानि लक्ष्महोमं तु आसनादीनि यानि च ॥ १७५ ॥
 मधुलक्षणपानाम्युक्तद्रुतलोच्चितानि च ।
 आज्ययुक्तस्तिलैः शान्तिः सिद्धयः सकलास्तथा ॥
 घृतेन पयसा दध्ना होमस्तुष्टिं प्रयच्छति ।
 पायसेन तु सिद्धार्थैर्महर्ष्यैः पुष्टिः सदा भवेत् ॥ १७६ ॥
 वीजैर्धान्यैस्तण्डुलैश्च तर्पितो मन्त्रराड्विज ! ।
 प्रयच्छति मदा श्रेयः प्रसन्नः परमेश्वरः ॥ १७७ ॥
 पल्लवैः फलमूलैश्च होमस्तुष्टिं प्रयच्छति ।
 जहाति चापमृत्युं च रोगाध्वोपशमं नयेत् ॥ १७८ ॥
 तर्पितः स्थलपद्माद्यैः पुष्पैर्धान्यैः सितादिकैः ।
 सौभाग्यमनुलं विप्र ! अचिरात् संप्रयच्छति ॥ १७९ ॥
 गुरगुल्बान्यैर्द्विजारोप्य शुभैर्धात्रीफलैस्तथा ।
 शार्कर्षित्यफलकैः पञ्चगव्यसमुद्भिर्तः ॥ १८० ॥

आज्याक्तैः पद्मार्थजैश्च लक्ष्मीं शीघ्रं प्रयच्छति ।
 उत्पलैर्यदयकामस्तु मोगकामश्च होमयेत् ॥ १८१ ॥
 दूर्वाङ्कुरैश्च होमेन आयुषो वृद्धिमाप्नुयात् ।
 एषोमिश्च शुभैर्होमो मापैः शान्तिप्रदः प्रभुः ॥ १८२ ॥
 तिलानां शस्यते होमो हरिणाननमुद्रया ।
 घृतस्य कार्षिको होमः क्षीरस्य च विशेषतः ॥ १८३ ॥
 शुक्तिमात्राहुतिर्द्विजः प्रसूतिः पायसस्य च ।
 मासार्धमानमग्नानां भक्षयाणां स्वप्रमाणतः ॥ १८४ ॥
 तृतीयं मूलकन्दानां पुष्पाणां स्वप्रमाणतः ।
 सर्वेषामेव वीजानां मुष्टिना होममाचरेत् ॥ १८५ ॥
 अग्राङ्गुलिस्तु लाजानां शालीनां पञ्चकं हुनेत् (!) ।
 फलानां स्वप्रमाणं च पल्लवानां तथैव च ॥ १८६ ॥
 कर्कन्धुमात्रा गुलिका होतव्या गुरगुलोः सदा ।
 धात्रीफलप्रमाणं वा संभवे सति होमयेत् ॥ १८७ ॥
 दूर्वाकाण्डानि विघ्नेन्द ! चतुरष्टाङ्गुलानि वा ।
 समित्प्रादेशमानेन समच्छेदास्त्वगन्विताः ॥ १८८ ॥
 अन्नेर्यणाश्च गन्धाश्च शब्दाश्चाकृतयस्तथा ।
 विकारा विशिखाश्चैव संवेद्याः कर्मसिद्ध्ये ॥ १८९ ॥
 पञ्चरागमुतिघेष्टो लाक्षलककसंनिभः ।
 बालार्कचर्णो हृतभुजयार्थं शस्यते द्विज ! ॥ १९० ॥
 इन्द्रगोपकसंकाशः शोणामो वाथ पावकः ।
 शकचापनिभः श्रेष्ठः कुङ्कुमामस्तथैव च ॥ १९१ ॥
 रक्तानां पुष्पजातीनां यणैर्नाविरहितेष्वप्येत ।
 सुगन्धद्रव्यगन्धोऽग्निघृतगन्धश्च शोभनः ॥ १९२ ॥
 आयुर्दः पञ्चगन्धः स्याद्विल्वगन्धश्च सुव्रत ! ।
 उन्नगन्धोऽभिचारो नु विदितः सर्वदानलः ॥ १९३ ॥
 जीमूतयक्ष्काशह्ममृदङ्गधनिनुत्यकः ।
 शब्दोऽग्नेः सिद्ध्ये हेतुरतोऽन्यः स्यादसिद्धिदः ॥
 छत्राकारो भवेच्छ्रेष्ठो ध्वजचामररूपकः ।
 विमानादिविलानानां प्रास्तावानां रूपस्य च ॥ १९४ ॥

आकारेणाथ हंसानां मयूराणां च सिद्धिः ।
 रक्तामस्तु यदा वह्निः क्षीणाग्निः परिहृत्यते ॥ १९७ ॥
 भग्नराजोपलभ्य स्फटिकाभस्तथा शुभः ।
 यद्रूपं कथितं पूर्वं यदि तस्य प्रदक्षिणम् ॥ १९८ ॥
 अन्योन्यत्वं प्रपद्येत तथा सिद्धिकरोऽनलः ।
 गर्हितेन तु वर्णेन यदि कापोतकादिना ॥ १९९ ॥
 परिवर्तं करोत्यग्निस्तदा विप्रविपर्ययः ।
 होमान्ते तत्रिमित्तं वै होमं कुर्याच्छताधिकम् ॥
 विपमाभ्य शिखायन्हेमवाद्यभ्य शुभायताः ।
 हस्ता हस्तोद्भवा दीर्घा ज्वाला सिद्धिप्रदा स्मृता ॥
 निरग्धः प्रदक्षिणावर्तः श्रुतिप्रच्छादितप्वनिः ।
 स नित्यमेव शुभकृद्यदन्यैर्वर्जितो शुणैः ॥ २०२ ॥
 प्रदीप्तलेलिहानेऽग्नौ निर्धुमे सगुणे तथा ।
 हृद्ये तुष्टिप्रदे चैव होतव्यं श्रुतिमिच्छता ॥ २०३ ॥
 अवपतेजोऽव्यरूपश्च विस्फुलिङ्गमस्मृतः ।
 ज्वालाभ्रमविहीनश्च कृशानुनैव सिद्धिः ॥ २०४ ॥
 अमयुदे सधूमे च जुहुयायो हुताशने ।
 कर्महानिर्मन्त्रेत्तस्य स्वाभिचारार्थमश्रुते ॥ २०५ ॥
 दुर्गन्धः पीतवर्णश्च भयलीढश्च योऽशुभः ।
 प्रमामूर्तिगतो मन्त्रस्तर्पितो यदि सत्तमः ॥ २०६ ॥
 विद्यां प्रयच्छत्यचिराद्दीप्तिस्थो भूयः प्रभुः ।
 तापयस्याशु शत्रूणां प्रकाशोपर्यवस्थया ॥ २०७ ॥
 शत्रुक्षयं वदात्याशु मरीच्यामूर्ध्वगो विभुः ।
 तापिन्त्यामूर्ध्वगो मन्त्रः सर्वतापोपशान्तिदः ॥ २०८ ॥
 विपक्षोच्चाटनं कुर्यात् करालासंस्थितो हृतः ।
 लेलिहायस्थितो मन्त्रो यदि सन्तर्प्यते मुने ! ॥ २०९ ॥
 वदात्यसीप्सितं चैव देहान्ते परमं पक्वम् ।
 स्वाहाकारं सदा होमं पूर्णायां क्षीपयेच्च ॥ २१० ॥
 तमेव शान्तिके कुर्यात्पण्डाप्यायने तथा ।
 स्वर्घां पितृक्रियायां च फट्कारं क्षयकर्मणि ॥ २११ ॥

विद्वेषे हूं, वसो ह्रीं च नमो मोक्षप्रसिद्धये ।
 कर्महोमायसाने च घृतेनाभूय च स्त्वयम् ॥ २१२ ॥
 भमावाय प्रभूतेन होमद्रव्येण पूरयेत् ।
 तन्नोपरि घृतं दद्यात्ततोऽर्घ्यकुन्तुमादिभिः ॥ २१३ ॥
 मूलदेशात् समारभ्य स्तब्धं संयुज्या स्तब्धान्विता ।
 घृतयुक्तं तु तद्द्रव्यं स्तब्धः पुष्करकुक्षिगम् ॥ २१४ ॥
 द्रव्यचन्द्रोपमं ध्यायेत्ततः पूर्णां समुद्धरेत् ।
 स्तब्धघण्टे देहनामौ तु शूले संगम्य संसरेत् ॥ २१५ ॥
 निष्कलं मन्त्रनाथं तु पूर्णशीतांशुविग्रहम् ।
 आमूलाभ्य मन्त्रच्छस्या प्रोद्धरेच्च स्वविग्रहान् ॥ २१६ ॥
 विधाय चेभ्वराधारे तस्माद्वारासूतं नदन् ।
 नासिकासन्धिमाग्रेण स्तब्धकूप्ये पतितं सरेत् ॥ २१७ ॥
 सामृतामान्यधारां च घृतधारासिधं क्षिपेत् ।
 मुलमध्ये तु मन्त्रस्य तद्गुणविधरेऽध्याया ॥ २१८ ॥
 हृत्पश्चात्तर्गतां सत्यक् प्रविष्टामनुभावयेत् ।
 तथा वै गृहितं मन्त्रं भावयेद्ग्राह्यारया ॥ २१९ ॥
 वृतं हृद्यं च पुष्टं च तुष्टं वै साधकोपरि ।
 मन्त्रोच्चारसमेता वै शरीरकरणाभ्यता ॥ २२० ॥
 ध्यानोपेता द्विजश्रेष्ठ ! पूर्णयं परिपातिता ।
 सर्वसिद्धिकरी दाभ्यन्मोक्षलक्ष्मीविधधनी ॥ २२१ ॥
 यद्गु शुक्लेन्धनेऽग्नौ च होतव्या फर्मसिद्धये ।
 एका, अनेकप्रयोगाणां, न तु कर्मणि कर्मणि ॥ २२२ ॥
 ततोऽर्घ्यगन्धपुष्पार्थमन्त्रनाथं समर्चयेत् ।
 मुद्रां प्रदर्शयेत् सर्वा मूलमन्त्रादितः क्रमात् ॥ २२३ ॥
 चतुर्धाशेन चाज्ञानां कुर्यान्मूलस्य तर्पणम् ।
 लाञ्छनाभरणानां च लक्ष्म्यादीनां तदधतः ॥ २२४ ॥
 अथवा हृदयादीनामतोऽधेनालिङ्गानु च ।
 परमेष्ठ्यरक्षान्तासु तदधेन द्विजोत्तम ! ॥ २२५ ॥
 लाञ्छनाभरणादीनां सर्वाणि जुहुयान् क्रमात् ।
 हृदादिसर्वमन्त्राणांसंकेतं जुहुयानु या ॥ २२६ ॥

विसर्जने ततः कुर्याद्व्याघ्रं धूपसंयुतम् ।
 भोगस्नानगता मन्त्राः पुजिता य यथाक्रमम् ॥ २२७ ॥
 मुष्यमन्त्रशरीरं च संप्रविष्टांश्च संस्मरेत् ।
 ज्वालाज्वालान्तरे यद्गन्तुं समुद्रस्येव निम्नगाः ॥ २२८ ॥
 तन्मन्त्रविग्रहं स्थूलं सयमन्त्रास्पदं द्विज ! ।
 प्रविष्टं भावयेत् सूक्ष्मे अर्घ्यक्षे हृदयात्मके ॥ २२९ ॥
 परे प्रागुक्तरूपे तु तं सूक्ष्ममुभयात्मकम् ।
 तं परं प्रह्नुद्रूपं निराधारपदाश्रितम् ॥ २३० ॥
 सन्धिमागं हृदयस्थे संप्रविष्टं तु भावयेत् ।
 मन्त्रमुद्रासमेतेन पूरकेण तु सत्तम ! ॥ २३१ ॥
 भासितं भावयेद्देहे तेनापादाच्छिरोवधि ।
 प्रविष्टेन तु मन्त्रेण प्रयत्नेन विना द्विज ! ॥ २३२ ॥
 विग्रहः कल्पते यस्य मन्त्रस्तस्य प्रसीदति ।
 एवं विद्युज्य मन्त्रेशं मुद्रावधेन वै सह ॥ २३३ ॥
 साधाराननमन्त्राणां गणेशस्य गिरः सदा ।
 गुर्यादीनां तु चिह्नितमर्धं लाञ्छनतपणात् ॥ २३४ ॥
 एतेषां च त्वं विग्रह ! कुर्यात् स्मृष्टिक्रमेण तु ।
 हार्थत्रिलोकपालानां यप्रस्थहरिसौविनाम् ॥ २३५ ॥
 गुरुपूर्वक्रमविध्यमधमर्धं यथाक्रमम् ।
 सकृन् सकृन् स्वतः कृत्वा वा पूर्णां तर्पयेधः क्षिपेत् ॥
 विध्यकसेनान्तो भक्त्या तपणीयस्तिलाक्षतेः ।
 शीघ्रइतेन मन्त्रेण दद्यात् पूर्णाहुतिं द्विज ! ॥ २३७ ॥
 पूजयित्वा यथान्यायं कुर्यात्तस्य विसर्जनम् ।
 अनलं पूजयित्वा तु शक्तिस्तस्येत्ततः ॥ २३८ ॥
 अच्छिद्रकरणीं पूर्णः पूर्णमन्त्रेण पातयेत् ।
 सन्देशेत्ततो धंसुद्रां मन्त्रतमन्दिताम् ॥ २३९ ॥
 कुण्डे पुष्पाञ्जलिं क्षिप्या यद्विमन्त्रमनुसरन् ।
 जलनिर्मथितेनैव हृदयपुण्ड्रचतुष्टयम् ॥ २४० ॥
 शिरस्तनुबहुमन्त्रैर्ललाटे चास्योर्ध्वदि ।
 कुण्डस्थमसना चैव कुर्यादीपशिखाकृतम् ॥ २४१ ॥

ज्वालाया हृदयं स्पृश्य नेत्रे चास्त्रेण वै पुरा ।
 क्षान्त्वा चैव नमस्कृत्य यथाविधि विद्युज्य तत् ॥
 समाधाय न्यसेत् कोष्ठे हावतारक्रमेण तु ।
 प्रतिष्ठितान्नैः संस्कारं पर्यभ्रिकरणादितः ॥ २४३ ॥
 विसर्जने तु कुर्याद्विधुमच्छेदे न तत्र च ।
 संमार्ज्यं स्फुक्स्फुवेऽग्नौ तु स्फुचं निक्षिप्य चाग्निता ॥
 अर्घ्यगान्त्रात् चापूर्य कुण्डवाहो प्रक्षिप्यम् ।
 कुर्यादीशानकोणाद्वै अच्छिद्रोदकधारया ॥ २४५ ॥
 पवित्रकेनाथ ऊर्ध्वं विनिक्षिप्य करेण तु ।
 दद्याच्छिरसि वै शोषं स्फुगधोचदनां न्यसेत् ॥ २४६ ॥
 भ्रान्तमनो दामभागे तु विष्टरस्त्वसंयुतात् ।
 अपवास्य जलं तस्माद्भित्तयस्मात्तद्विचित्रम् ॥ २४७ ॥
 उपसंहृत्य वै यायादर्चनालयमर्घ्यभृत् ।
 नमस्कुर्याज्जगत्त्रायमष्टाङ्गपतनेन तु ॥ २४८ ॥
 आपूर्य पाणिथुगलं पुण्यस्तत्रोपरि स्थितम् ।
 संस्मरेत्तिलकं मन्त्रममृततेनोपयुक्तितम् ॥ २४९ ॥
 प्रभूतदीप्तचक्षुरेन निक्षिपेन्मन्त्रमूर्धनि ।
 “तपितोऽग्नौ विभो ! भक्त्या होमेनानलमर्घ्यगः ॥
 होमद्रव्येषु यज्ञीये तदिदं चात्प्रसात्कुलम्” ।
 विनिक्षेप्य विभोर्होमं पूजां कृत्वा यथाविधि ॥ २५१ ॥
 गृहीतं भावयेत्तत्र प्रसन्नोऽन्तरात्मना ।
 इदमुक्तं समासेन मन्त्रतन्तपणं द्विज ! ॥ २५२ ॥
 वाच्यं नादीक्षितानां च नामकानां कदाचन ।
 नान्यदर्शनसंस्थानां नापहारातरात्मनाम् ॥ २५३ ॥
 सद्वाच्ये तु वक्तव्यं समयोऽस्य सपुत्रके ।
 साधके तु गुरौ वापि भक्ते स्त्रिये चित्तसरे ॥ २५४ ॥
 सत्यमधनपरे साचारे शासतस्थिते ।
 पर्यं समाप्य होमं तमर्घ्यगन्धादिभिर्मिथुम् ॥ २५५ ॥
 तमर्घ्यस्य पितृणां च संविभागमथाचरेत् ।
 पौकराख्ये विशेषेण वैचंदेवेन चित्तवत् ॥ २५६ ॥

विधानमेतद् विप्रेन्द्र ! प्रोक्तं पुष्करजन्मने ।
 सात्त्विकविधानेन तद्विधानं वदामि ते ॥ २५७ ॥
 आराध्यस्याग्रतो विप्र ! प्रत्यहं क्रियते तु यत् ।
 विद्वेयं संविभागं तदुत्तमं सर्वकर्मणाम् ॥ २५८ ॥
 संविभागात् पितॄणां च भयत्यनृणवाक्षरः ।
 प्रयान्ति वृत्तिमनुलां तेन कर्मवशादपि ॥ २५९ ॥
 निमन्त्रितं वा संप्राप्तं नित्यमङ्गीकृतं तथा ।
 द्विजेन्द्रं पञ्चकालं पट्टकर्मनिरतं तु वा ॥ २६० ॥
 क्षान्तादीनि पुरा कृत्वा प्रयतः संविशेत् पुनः ।
 स्वयमर्घ्याम्बुना विप्र ! पवित्रीकृत्य पाणिना ॥ २६१ ॥
 सन्ताड्य कुसुमाख्येण मन्त्रास्त्राधिष्ठितेन च ।
 समुच्चरन्नेतन्मन्त्रमवलोक्यपाणिनिलं ततः ॥ २६२ ॥
 निवेदय भगवत्यग्रे प्रणवाधिष्ठितासने ।
 पूजिते वितते पूते संमुखं योत्तराननम् ॥ २६३ ॥
 उदरिदुग्भीक्ष्माणं च विनिवेदय तथा च तम् ।
 यथा मन्त्रेशद्विप्रदिमप्रसरेणाभिधिष्यते ॥ २६४ ॥
 मन्त्रेणाराध्य तं ध्यात्वा ब्रूयात् “संयतचारभव” ।
 तैश्चापि मौननिष्ठैश्च भवितव्यं सुयन्त्रितैः ॥ २६५ ॥
 समाधाय जगदाधं हृत्पद्मगगनेऽर्चयत् ।
 सत्पात्रस्याथ पात्राभ्यां पात्राणामञ्जसंभव ! ॥ २६६ ॥
 एवं कृत्वा प्रतिष्ठानं प्रायश्चित्तनाश कर्मणि ।
 समुद्दिश्य पितॄन् दद्याद्दानमन्तरवेदिकम् ॥ २६७ ॥
 निवेशितद्विजेन्द्रं यद्यकिंस्थमपि मन्त्रराट् ।
 अन्तर्वेदी तु सा ब्रूयात् त्वान्यामभ्यन्तरं तु यत् ॥
 संप्रदानं पितॄणां यत् कुर्यात् सत्पात्रपिण्डकम् ।
 तद्विष्यममलं यस्माद्यैतन्ममवलम्ब्य वै ॥ २६९ ॥
 तत्कालसंविभज्याश्च तिष्ठन्ति कमलोद्भव ! ।
 प्रदानसंकल्पवशादतः पुष्करसंभव ! ॥ २७० ॥
 एकस्य वा यद्गतां वा प्रदद्यादासनोपरि ।
 पुनरेवासनं दामेप्रमन्थि वहुभिः कुक्षीः ॥ २७१ ॥

विभोर्यज्ञाद्देहस्य लोमानि तु कुशाः स्मृताः ।
 ता एव नाड्यः सर्वास्तस्य भूतशरीरणाः ॥ २७२ ॥
 रश्मयो भूतदेहे तु चिन्मूर्तेः शक्तयोऽखिलाः ।
 अत एव हि विप्रेन्द्र ! पितॄणां तु कुशासनम् ॥ २७३ ॥
 धावकाले तु विहितमाहुतानां तदूर्ध्वतः ।
 यत्किञ्चिदीयते भक्त्या ग्रहभूतं तु तद्भवेत् ॥ २७४ ॥
 पुरा वै हेतुमानेन नृणामधिदितात्मनाम् ।
 कर्मण्यत्र कुशाजालं विहितं कमलोद्भव ! ॥ २७५ ॥
 येषां सर्वगतं ब्रह्म मन्वरूपीभ्योऽच्युतः ।
 भावस्थस्तत्तत्तस्माभिस्तेषां नैव प्रयोजनम् ॥ २७६ ॥
 न्यसेत्सप्तादभरनाप्रानुदङ्गमूलान् कुशान् द्विजः ! ।
 यस्याद्विष्यमुद्रभागं पित्र्यं दक्षिणसंज्ञकम् ॥ २७७ ॥
 स्वकेनामृतवीर्येण नित्यं संयर्धयन्ति च ।
 दर्भमर्गिच्छलेनैव पितॄणां तेऽमरा द्विज ! ॥ २७८ ॥
 यस्यतः पितृगणो भागमाधित्य दक्षिणम् ।
 चित्कलांशस्वरूपेण नृणामेव हि चोत्तरे ॥ २७९ ॥
 कृतास्पदा भमला नित्या स्वमृताख्याख्या कला ।
 अत एव हि यत् किञ्चिद्वाग्रहविदितं द्विज ! ॥ २८० ॥
 प्रदीयते पितॄणां च तत् सव्येन तु पाणिना ।
 येऽधिकृत्य जगद्योनिं मन्त्रात्मानमजं हरिम् ॥ २८१ ॥
 प्रयच्छन्ति पितॄणां च तोयतर्पणपूर्वकम् ।
 तेषां तदध्वर्यावाद्य यदुक्तं तत्र कारणम् ॥ २८२ ॥
 कर्तव्यस्य च पादस्य प्रकृतस्य महामते ! ।
 स्फुरत्यन्तर्गतं येषां मन्त्राराधनपूर्वकम् ॥ २८३ ॥
 तत् स्वोत्तरवशात्तेषां मन्त्रसांमुख्यविवशत् ।
 चेतसा निर्विकल्पेन कृतं भवति चाक्षयम् ॥ २८४ ॥
 किन्तु पुष्करसंभूत ! बुद्धिमा भुवि ते नराः ।
 इति चेतसि वै येषां निश्चयीकृत्य वर्तते ॥ २८५ ॥
 कुण्डस्य योमिदिग्भागे भद्रपीठोर्ध्वतोऽध्याय ।
 समीपे पुरतस्तस्य भूमौ चार्च्यचारिणा ॥ २८६ ॥

प्रोक्षिते चास्त्रमन्त्रेण दक्षिणाग्रान् कुशांस्तरेत् ।
 तदूर्ध्वं पितृतीर्थेन सतिलानक्षतोदकान् ॥ २८७ ॥
 चिकिरेदस्रजसांश्च दर्भाणि प्रणवेन तु ।
 कौशस्तारप्रपण्येन यसादेतद्वयं द्विज ! ॥ २८८ ॥
 सर्वस्य भोगजालस्य जनकं भुवनत्रये ।
 विशोपात् पितृदेयस्य श्रद्धाभूतस्य वस्तुनः ॥ २८९ ॥
 अग्नीषोमस्वरूपेण क्रोडात्मा भगवान् स्वयम् ।
 व्यक्तः कर्मात्मतत्त्वानां मूर्तत्वेनात्मसिद्धये ॥ २९० ॥
 तत्तेजस्तिलभावेन हृल्लो यत्तत्पथात्मना ।
 अत एवाप्रबुद्धानां प्रबुद्धानामपि द्विज ! ॥ २९१ ॥
 तिलोदकेऽङ्गभावे तु गच्छतः श्राद्धकर्मणि ।
 श्राद्धस्य च परा रक्षा ते दे नित्यममन्त्रिणाम् ॥ २९२ ॥
 तत्स्वरूपविदां चैव विशेषामन्त्रबेदिनाम् ।
 एवं तिलोदके बुद्ध्या प्रकाशाह्लादलक्षणे ॥ २९३ ॥
 स्तोत्रेभ्यं सख्यसंज्ञाभिरग्रान्तं तु यथाक्रमम् ।
 भावयेत् पुरुषार्थिनां सारूप्यं समुपागतान् ॥ २९४ ॥
 पितृन् पितामहांश्चैव तथैव प्रपितामहान् ।
 तस्मिन्श्चाथ शंसन्तः सन्तानं स्वविभागतः ॥ २९५ ॥
 देवाद्योच्छेपसंयुक्तं पाकाग्रं पायसंभृतम् ।
 मधुयुक्तेन दधिपा दर्भकाण्डैस्तिलैः सह ॥ २९६ ॥
 भाषितं घदिना कृत्वा हृदा दर्भाग्रगेण तु ।
 निर्दोषं प्रसभ्यं च धामत्रयसमप्रभम् ॥ २९७ ॥
 ध्यायेद्ब्रह्मगतं शोषं निर्वहन्तं समन्ततः ।
 देयतानां पितॄणां यत् तृप्तयेऽन्नं महामते ! ॥ २९८ ॥
 तत् साधने च विहितं संस्कृतेन पुराग्निना ।
 तमालकदलीपूर्यदलेषु क्षालितेषु च ॥ २९९ ॥
 संविभज्य चतुर्धाग्रं निधाय प्रणवेन तु ।
 प्रोक्षितान्यक्षपात्राणि कथारि कयलानि वा ॥ ३०० ॥
 तृप्तये त्वय सर्वेषां देवाय विनिवेद्य च ।
 पितॄणां तर्पयेत्तेन पिण्डाद्यध्वेन साधरम् ॥ ३०१ ॥

क्रमेण प्रागदद्यानां हृदा संज्ञापदेन तु ।
 एवं दृष्टस्वरूपाणां ज्ञात्वा तेषां स्थितिं पुरा ॥ ३०२ ॥
 प्रायत् स्वधावसानार्थमन्त्रैरोद्धारपूर्वकैः ।
 हन्मन्त्रालिङ्गितैर्यिषि ! तथा संज्ञापदाञ्चितैः ॥ ३०३ ॥
 "पिण्डं प्रकल्पयामी"ति ततः पूर्ववदाचरेत् ।
 प्रणवेर्दक्षिणाग्राणि सेचितानि तिलाम्बुना ॥ ३०४ ॥
 नाडीरूपाणि दर्भाणि पिण्डानामूर्ध्वतो न्यसेत् ।
 प्रविष्टान् भावयेत्तु नाडीमार्गैरनुक्रमात् ॥ ३०५ ॥
 "पितृनायाहयामी"ति स्तोत्रेभ्यं प्राक्स्थितास्ततः ।
 क्रमेण चानुरात्मीयेर्मन्त्रैरप्यययोगतः ॥ ३०६ ॥
 समर्चयेद्यथान्यायमर्घ्यगन्धादिभिश्च तान् ।
 ततस्तु नाम्ना गोत्रेण मन्त्रपूर्वं तिलोदकम् ॥ ३०७ ॥
 सर्वेषामर्घ्यकलशात् प्रदद्याच्च यथाक्रमम् ।
 शिरसावनतेनाथ जानुयुग्मे क्षितौ कृते ॥ ३०८ ॥
 पाणियुग्मे ललाटस्थे एकचित्तः पठेद्दिम् ।
 "ओं नमो वः पितरः ! नमो वः पुरुषोत्तमाः ! ॥ ३०९ ॥
 नमो विष्णुपदस्थेभ्यः स्पृधा वः पितरो ! नमः ।
 हरये पितृनाथाय ह्यग्नीषोमात्मने नमः ॥ ३१० ॥
 सत्सोमपात्मने चिप्णो ! नमो यद्विपदात्मने ।
 आसंसारं हि जनका अभिष्वान्ता अथाच्युत ! ॥ ३११ ॥
 पितामहाः सोमपास्थं त्वमन्ये प्रपितामहाः ।
 तुभ्यं नमो भगवते पितृमूर्ते ! ऽच्युताय च ॥ ३१२ ॥
 नारायणाय हस्ताय चिप्णो ! त्रिपुरुषात्मने ।
 मुक्ता त्वमेव भगवन् ! न नमाम्यर्चयामि च ॥ ३१३ ॥
 न तर्पयामि सर्वेश ! नान्यमायाहयाभ्यहम् ।
 स्तुत्वैवं हि पितृव्यूहं भक्त्या परमया युतम् ॥ ३१४ ॥
 समवे सति संमानं पिण्डमूर्तेः समाचरेत् ।
 तदग्रतोपविष्टस्य क्रमाद्द्विजगणस्य च ॥ ३१५ ॥
 अनुसन्धाय वै द्वाभ्यामेकस्मिन् वा द्विजोत्तम !
 देवभाषस्थितं ध्यात्वा पित्र्यं प्राणगणं क्रमात् ॥ ३१६ ॥

प्रणवेन स्वरूपं तु समुत्थाय ततः स्वयम् ।
 मध्ये तिर्यक्स्थितौ स्थित्वा ह्यदूरेऽन्योन्यरक्स्थिते ॥
 उत्तराभिमुखश्चैव दक्षिणास्योऽथवा द्विज ! ।
 तदुत्तराननवशाद्गुन्मन्त्रं हृदयान्धसेत् ॥ ३१८ ॥
 नमोऽन्तं प्रणयार्चं तु मरुदम्बरविग्रहम् ।
 पिण्डाग्रे क्षुपविष्टस्य प्राणशक्तिं द्विजस्य वा ॥ ३१९ ॥
 यद्गन्तां वा प्रयत्नेन स्वातन्त्र्याभिर्गतां यद्दिः ।
 ध्यात्वा तथा सह क्षिप्रमेकीभूतत्वमागतम् ॥ ३२० ॥
 आत्मशक्तौ लयं नीत्वा याति ह्यभात्यलक्षणम् ।
 कूर्ध्वयं प्राणसञ्चारं पितृणां विप्रविग्रहे ॥ ३२१ ॥
 प्राणदानन्दसंरुद्धे भोजयेत् पितृरूपिणः ।
 तादर्थ्येनाथ चतुरो विनिवेदयसासनेषु च ॥ ३२२ ॥
 लब्धलक्ष्यान् परे तत्त्वे ब्राह्मणान् पाञ्चरात्रिकान् ।
 प्राङ्मुखं द्वितयं चैव द्वितयं चाप्युदङ्मुखम् ॥ ३२३ ॥
 संपत्यभावे होत्रं वा विनिवेदयोत्तराननम् ।
 पादयोरपि पाचार्यं कं क्षिप्रदक्षिणादितः ॥ ३२४ ॥
 अथ तेषां क्रमात् कुर्यादर्चनं चातुरात्म्यवत् ।
 अर्ध्याङ्गुलेपनाद्यैस्तु भोगैर्मात्रावसानिकैः ॥ ३२५ ॥
 तत्तत्कालोचितैः सर्वैरनुपादेययजितैः ।
 तैश्चापि मौननिष्ठैस्तु भवितव्यं सुयन्त्रितैः ॥ ३२६ ॥
 अथास्त्रपरिजप्तेन भूतिना वाथ शङ्कुना ।
 मण्डणेनाश्मचूर्णेन परिधां स्वधयाथवा ॥ ३२७ ॥
 यद्विस्तदासने कुर्यात्स्वग्रे दैर्घ्याच्छमाधिकाम् ।
 वैपुल्याच्छममानं तु प्राणयत् पावनतां नयेत् ॥ ३२८ ॥
 न्यसेत् तत्राप्यभग्राप्रानुदङ्मुखान् कुशान् द्विज ! ।
 तत्रापि च विशेषेण तिलतोये समुत्क्रिरेत् ॥ ३२९ ॥
 न्यस्तास्त्राप्यलज्जतानि तत्र पात्राणि विन्यसेत् ।
 सर्वाणि चक्रवृत्तानि हेमाद्युत्थानि संप्रवे ॥ ३३० ॥
 पात्राणि फदलीपद्मतमालच्छद्नान्यथ ।
 दर्भाण्यस्त्राम्बुयुकानि शुभपर्णमयानि वा ॥ ३३१ ॥

निदध्यास्तेषु चास्त्रानि भोज्यानि मधुराण्यपि ।
 भक्ष्याणि फलमूलानि दधिक्षीरादिकान्यपि ॥ ३३२ ॥
 पानकानि रसालानि सपानीयानि सत्तम ! ।
 कर्मण्यानि तथाभ्यानि तत्तत्कालोद्भवानि च ॥ ३३३ ॥
 पुरोपस्तरणार्थं च पात्राणां दक्षपाणिषु ।
 निपातव्याऽस्मृती धारा धारिणाप्युद्धतेन च ॥ ३३४ ॥
 वारयता लब्धलक्ष्यास्तु ह्यमृतां जनार्दने ।
 येऽन्नन्ति पितरस्तेन दृमिमायान्ति शाश्वतीम् ॥
 अतः सव्यमिचारं तु मौनं यज्यं क्रियापरैः ।
 शुभमव्यमिचारं यत् तत् कार्यं सर्ववस्तुषु ॥ ३३५ ॥
 यदङ्गसङ्केतमयैरव्यक्तैर्नासिकाक्षरैः ।
 कृतमोष्ठपुटैर्वैर्मानं तत् सिद्धिदानिकृत् ॥ ३३६ ॥
 स्वयमेव स्वबुद्ध्या यत् सर्ववस्तुषु वर्तते ।
 शार्धैरनुपदिष्टैस्तु तन्मौनं सर्वसिद्धिदम् ॥ ३३७ ॥
 तस्माद्धि श्राद्धभोक्तृणां दिव्ये वा पितृकर्मणि ।
 दद्याद्भवेद्यत् सर्वं मर्यादाभ्यन्तरेऽप्रतः ॥ ३३८ ॥
 येनाचमनपर्यन्तं कालं तिष्ठन्ति वारयताः ।
 सर्वैरामेकमात्रं तु तृप्तये यदि योजितम् ॥ ३४० ॥
 ओमाद्यमसच्छब्दं तु पितृभ्यस्तदनन्तरम् ।
 इदमर्थमिदं पाथं तदन्ते संसरेत् स्वधाम् ॥ ३४१ ॥
 सर्वस्मिन्नुपचारान्ते होत्रं वा संसरेन्नमः ।
 नमः स्वधाऽथवा ह्यग्राग्रमेन्ता त्वथवा स्वधा ॥ ३४२ ॥
 पश्यमेव हि यः कुर्यात् कर्तव्यत्वेन सत्तम ! ।
 नुदयानां च सकुल्यानां नमस्तत्र च केवलम् ॥ ३४३ ॥
 सत्युक्ते व्यत्ययं नित्यं विहितं च स्वधा द्विज ! ।
 स्वयमेव हि सत्यासी ददाति च फलाधिनाम् ॥
 कार्यस्तेन नमस्कारः स्यादन्तो नित्यमेव हि ।
 ददाति फलकामस्तु यो नित्यमफलाधिनाम् ॥ ३४५ ॥
 स्वधाकारावसाने तु विहितं तत् सदा नमः ।
 एवमिच्छावशेनैव संविभक्तं पितृन् द्विज ! ॥ ३४६ ॥

पृष्ठा पातमुखेनैव संवृत्तिं च पुनः पुनः ।
 ततोऽम्भश्चुलकं पाणौ हन्मन्त्रेणामृतोपमम् ॥ ३४७ ॥
 दद्यात् पूर्णेन्दुतुल्यं तदध्यातव्यं तत्कलाः पठन् ।
 सानुस्यारमकाराद्यैर्मन्त्रं षोडशभिः स्मरेत् ॥ ३४८ ॥
 सकारं नतिनिष्ठं च तत्र प्राकृष्यं सतारकम् ।
 इत्युक्तं सकलस्येन्द्रोर्वाचकं मन्त्रमग्नज ! ॥ ३४९ ॥
 पाणिप्रक्षालनात् पूर्वं पातव्यं तेन पूर्ययत् ।
 येनामृतपुटान्तिस्थमग्नवीर्यमनश्चरम् ॥ ३५० ॥
 भयत्याप्यायकृद्ब्रह्मन् ! पितृदेवगणस्य च ।
 मापचूर्णादिना पाणिं प्रक्षाल्यामणियन्धनात् ॥ ३५१ ॥
 समाचम्योपसंहृत्य ह्युच्छिष्टं च यथाविधि ।
 यजित्रीकृत्य वसुधां पाणौ कृत्वा तिलोदकम् ॥ ३५२ ॥
 ग्रीणनं भगवत्यग्रे समुत्थायाचरेत् ततः ।
 "ममास्तु भगवान् पूर्वं ग्रीतः पितृगणस्तथा ॥ ३५३ ॥
 शरीरो देवताव्यूह आपादायो व्यचस्थितः ।
 नयन्त्यमृततामग्नमिदं विष्णुपुरसराः ॥ ३५४ ॥
 देवा नयस्तथा गावः सूर्यः सोमो गृहस्पतिः ।
 (ओं) माधवो भगवान् मन्त्रमूर्तिमधुमयो महान् ॥
 मधुमायेन चाग्नेऽस्मिन् स्थित्वा कृतिं करोतु धै ॥
 अनुलिप्यासनं कुर्यात् पितृणां ग्रीणनं द्विज ! ॥ ३५६ ॥
 तस्मिन्नेव हि भूमागो यस्यां तत्पिण्डचित्क्षितौ ।
 स्थितिः सर्गपितृणां च साम्प्रतं कमलासन ! ॥ ३५७ ॥
 यायत् प्राणाविशुक्तानां पिण्डानां नोपसंहतिः ।
 सोऽदिष्टानां कृता सम्यक् तदन्ते संघजन्ति ते ॥ ३५८ ॥
 सत्स्थानमाशिषं कृत्वा धातुर्गर्तुर्धिया मुने ! ।
 साधृतं सोऽदकं साध्रं सतिलं मन्त्रतेजसा ॥ ३५९ ॥
 विविक्तं धः कृतं मार्गं पुनरागमनाय च ।
 नारायणाख्यसन्मन्त्रकर्मप्रह्वजघीकृते ॥ ३६० ॥
 स्वे स्वेन्द्रियरथे कृत्वा कृता याताच्युतास्पदम् ।
 एवं सुधितते कुर्यात् कर्म त्वाराधनालये ॥ ३६१ ॥

संकटे पुनरन्यत्र यायादभ्यर्घ्यं मन्त्रराट् ।
 स्थानं संस्कारसंशुद्धं कृत्वा प्राक् ताडनादिना ॥ ३६२ ॥
 व्याप्तिशक्त्याश्रितं भूयस्तोयाधारगतं स्मरेत् ।
 मन्त्रमर्चनपूर्वं तु तदग्रे सर्वमाचरेत् ॥ ३६३ ॥
 देवान् पितॄन् समुद्दिश्य भोजनं भगवद्व्यूह ।
 अचिरदं द्विजेन्द्राणामन्यथा तद्विरोधकृत् ॥ ३६४ ॥
 विंशिनानेन वै नित्यमथ यज्ञे तु धैषण्ये ।
 संविभागः पितृणां च कार्यः सद्रविर्णेनैः ॥ ३६५ ॥
 कृत्वा तिलोदकान्तं वा फलमूलैः स्वशक्तितः ।
 तदर्थं प्रासमानं तु दद्याद्गोप्यथ भैक्षुके ॥ ३६६ ॥
 यस्मादित्यर्थमहामन्त्रैर्देतं यत् पूजितेऽच्युते ।
 पितृर्थमल्पं वा भूरि तत्तत्पामक्षयं भवेत् ॥ ३६७ ॥
 सम्यगर्च्यार्घ्यगन्धार्थैर्मूलमूर्तिगतं विशुम् ।
 प्राकृण्येषु च सर्वेषु प्रासादेत्याश्रयेषु च ॥ ३६८ ॥
 प्रतिष्ठितेषु शोभार्थं विभवव्यूहमूर्तिषु ।
 तथैव गोपुरद्वारदिङ्मूर्तिषु च मण्डपे ॥ ३६९ ॥
 साक्षिर्ध्वं चैव यातासु शक्त्या नित्यं समर्चनम् ।
 षोडशैरुपचारैर्वा द्वाविंशद्विस्ततोऽधिकैः ॥ ३७० ॥
 कुर्यात्तन्मूर्तिमन्त्रैश्च तथा नैमित्तिकेष्वपि ।
 जपान्तं हवनान्तं वा ज्ञानार्थं साधकस्ततः ॥ ३७१ ॥
 तत्तन्मूर्त्यप्रदेशस्थे कुण्डे होमं समाचरेत् ।
 न कर्मावाधिकं तत्र स्तपनं चोत्सवाधिकम् ॥ ३७२ ॥
 यल्लदानं च सर्वत्र पवित्रारोहणादिकम् ।
 नाचर्तव्यं विशेषेण परतन्त्रासु मूर्तिषु ॥ ३७३ ॥
 नित्याभिषेकमात्रं तु तासु तत्र समाचरेत् ।
 सितादियण्युक्तानु मोक्षणं वा निवेदनम् ॥ ३७४ ॥
 मूलालयार्चया सार्धं परतन्त्रासु देशिकैः ।
 पवित्रारोहणं कार्यमङ्गवेनाधियासितैः ॥ ३७५ ॥
 पूरकेषु च सर्वेषु तथैवाग्नयणादिकं ।
 खगोशविष्यक्सेनादिपरित्यारगणेष्वपि ॥ ३७६ ॥

प्रतिष्ठितेषु गेहेषु पुञ्जमाधयमूर्तिवत् ।
 अमूर्तस्य खगेशस्य विष्णुक्सेनादिकस्य च ॥ ३७७ ॥
 कुमुदादिगणेशानां द्वारावरणवासिनाम् ।
 अन्येषां परिचारणां महापीठनिवासिनाम् ॥ ३७८ ॥
 अग्रे नित्योत्सवाचाया दद्यात् कालत्रये बलिम् ।
 साकारो वा निराकारो विष्णुक्सेनो गणैः सह ॥
 यद्वा समर्चनीयश्च यत्पुन्यं शिष्टवस्तुभिः ।
 नित्योत्सवं ततः कुर्यात् सर्वालंकारसंयुतम् ॥ ३८० ॥
 प्राङ्मुखद्वारदेवानां बलिदानपुरस्सरम् ।
 सक्रमः —
 त्वया नित्योत्सवाचायाः पुरस्ताद्गवन् ! मम ॥ ३८१ ॥
 द्वारावरणदेवानां बलिदानमुदाहृतम् ।
 तद्विभागं विदोषेण यद् मे सर्वसिद्धिदम् ॥ ३८२ ॥
 शाण्डिल्यः —
 विस्तृतं तव वक्ष्यामि शृणु नित्योत्सवादिकम् ।
 कृतेन येन भक्तानाममीष्टं जायते फलम् ॥ ३८३ ॥
 नित्योत्सवार्थविष्यं तु सौवर्णं राजतं तु वा ।
 ताम्रजं पैसलं वाथ नात्युच्चं तच्चतुर्भुजम् ॥ ३८४ ॥
 मूलबेरानुर्कपं च स्थापितं पूजितं पुरा ।
 ब्रह्माभरणमाल्यैश्च यथाशोभमलङ्कृतम् ॥ ३८५ ॥
 मूलविष्यगतां शक्तिं तस्मिन्नारोप्य मन्त्रतः ।
 समभ्यर्च्यार्घ्यपुष्पाद्यैर्गोविर्भूपान्तिमेस्तथा ॥ ३८६ ॥
 भास्वराधिते देवे स्वयंभ्यकालयादियु ।
 साधकं धरयेद्व्यं बलिदानादिकर्मणि ॥ ३८७ ॥
 पुरा गर्भगृहद्वारि तथा चैवाग्रमण्डपे ।
 घण्टानादसमेतेन दीपेन ज्वलितेन तु ॥ ३८८ ॥
 द्वास्त्यानर्प्यादिधूपान्तैः समभ्यर्च्यार्घ्ययारिणा ।
 दत्त्वादिष्टं ततश्चाग्रं तर्पणाम्भस्ततः परम् ॥ ३८९ ॥
 ताम्बूलं च क्रमाहत्वा तत्तन्मन्त्रैरनुक्रमात् ।
 स्वर्णादिनिमित्तं यान पुरस्तात् प्रथमाङ्गणे ॥ ३९० ॥

सुगन्धपुष्पप्रमया झौमैर्माल्यैः सितादिभिः ।
 यथाशोभमलङ्कृत्य तस्मिन् वक्ष्यर्थकौतुकम् ॥ ३९१ ॥
 प्राचीमुखं समारोप्य प्राङ्गणेपु प्रदक्षिणम् ।
 आतप्रश्नैः सिताद्यैश्च मायूरैः केतुयष्टिभिः ॥ ३९२ ॥
 पताकामिथ्यामरैश्च तालवृन्तैश्च शोभनैः ।
 गणिकाद्येवदासीभिर्गायिकैर्वाद्यसन्नयैः ॥ ३९३ ॥
 मेरीपटद्वयोपैश्च श्रुतिघोषसमन्वितैः ।
 एवमाथैरलङ्कारैर्गोमयेनोपलेपितैः ॥ ३९४ ॥
 मण्डले हस्तमात्रे तु बलिदानपुरस्सरम् ।
 द्वारावरणदेवानां ध्यातानां वा सदिधु च ॥ ३९५ ॥
 वक्ष्यमाणविधानेन नियतोत्सवमाचरेत् ।
 पीठोच्चं विष्णुभूतानां सगणानामाधार्यनम् ॥ ३९६ ॥
 कृत्वा समुत्किरेच्छेषं वृष्यर्थं सोदकं बलिम् ।
 पीठं प्रदक्षिणं नीत्वा चतुर्धा वा द्विधा तथा ॥ ३९७ ॥
 सन्तोष्य नृत्तगीताद्यैर्द्वयमन्तः प्रवेशयेत् ।
 प्राङ्गणेषु विशालेषु बहिष्ठेषु च सादरम् ॥ ३९८ ॥
 मण्डितं रथमारोप्य परिभ्रमणमाचरेत् ।
 यानादेरखरोयाथ पादुके विनिवेश्य च ॥ ३९९ ॥
 अग्रमण्डपभूमिष्ठे भद्रपीठे निवेश्य च ।
 पाद्यार्घ्याचमनाम्भोभिः चन्दनाद्यनुलेपनैः ॥ ४०० ॥
 माल्यैर्नानाविधैश्चापि धूपैस्ताम्बूलपञ्चमैः ।
 अभ्यर्च्य श्रमशान्त्यर्थं स्वस्थाने सन्निवेशयेत् ॥ ४०१ ॥
 आदौ निवेशितां शक्तिं तस्मिन् मूले नियोज्य च ।
 तत्रभ्यर्च्यार्घ्यगन्धाद्यैः प्रणमेत् स्तुतिपूर्वकम् ॥ ४०२ ॥
 त्रिकालं यत्र विधियत् क्रियते नियतोत्सवः ।
 तत्र सर्वसुखिः स्वाद्राशो राष्ट्रस्य चानिशम् ॥ ४०३ ॥
 अभावे बलिपिण्यस्य हेतुनाऽसन्निधीकृते ।
 कूर्चं वाग्रमूर्त्या वा कुर्यादित्योत्सवं ततः ॥ ४०४ ॥
 निदर्शयस्योपसंहारं कृत्वा चाप्यादिकस्य च ।
 नत्वा स्तुत्या च देवेशं ततः पाद्यप्रतिग्रहात् ॥ ४०५ ॥

पादोर्वर्कं समावाय विग्रहं सेवयेत् स्वकम् ।
 मुक्तानि पत्रपुष्पाणि निदध्यान्मूर्धनि स्वके ॥ ४०६ ॥
 पुष्पाध्यगन्धपूर्वाणां देवयज्ञे कृते सति ।
 यिनपादाहृतानां च भक्तानां मन्त्रसेविनाम् ॥ ४०७ ॥
 मूर्ध्नि सन्धारणाच्छ्रवणद्वौर्मास्यं क्षयमेति च ।
 कीर्तिं कान्तिं श्रियारोग्यं सिद्धिं समुपयाति च ॥
 पश्चाच्छरीरवार्थमभ्यर्च्य परमेश्वरम् ।
 लब्धानुव्रस्तु वै कुर्यादनुयागं यथाविधि ॥ ४०९ ॥
 प्रपिद्य भोजनस्थानं चित्तं दोषवर्जितम् ।
 घृतपूरितपात्रस्य दीपमारोग्यं वै ततः ॥ ४१० ॥
 गोमयेनोपलिप्याथ नुर्यश्च तत्र मण्डलम् ।
 प्रणवेन प्रतिष्ठाप्य तन्मध्ये फलकादिकम् ॥ ४११ ॥
 प्रक्षालिताङ्गिभः स्याच्चान्तस्तन्मध्ये चोपविद्य च ।
 भोज्यं नैवेद्यपूर्वं तु सर्वमावाय पात्रगम् ॥ ४१२ ॥
 यिनिवेद्य च देवाय पवित्रीकृत्य चाभ्यसा ।
 सत्यरूपा हलध्या चाप्यश्वोपक्षयद्वरी ॥ ४१३ ॥
 चेतसा चानुरात्मीया भावनीया च भावना ।
 रसात्माप्यश्वसंज्ञोऽज्ञं स्यादुभावे व्ययस्थितः ॥ ४१४ ॥
 “प्रयुक्तो भगवान् रूपे त्वेतद्दीर्घं तु लाङ्गली ।
 भोकाहमात्मा भगवान् यासुदेवः स्वयं त्वजः ॥ ४१५ ॥
 इदं तदसुतं ब्रह्म इदमायुरनभ्यरम् ।
 इदं क्षानमिदं वीर्यमिदं तेजस्तु वैष्णवम् ॥ ४१६ ॥
 इदमिन्दुरखण्डश्च स्थितं चात्मना सयम् ।
 पर्जन्यात्मा स भगवान् व्यञ्जनस्थितिसिद्धये ॥ ४१७ ॥
 हार्दानलात्मना मुकुटं हाथ्यश्वः परमेश्वरः ।
 तच्छ्रवत्यानुगृहीतव्यात् सोऽहं प्राकृतिकः पुमान् ॥ ४१८ ॥
 पञ्चमभद्रमभार्द्रं ज्ञेयमर्घं पुरः स्थितम् ।
 बाह्यतस्माज्यदानेन संशोधमुपयाति च ॥ ४१९ ॥
 यथा तथाभुनाभ्येति देहस्थो हुतभुक् प्रभुः ।
 कारणं रसमग्रस्य पद्गुणं पद्मस्य च ॥ ४२० ॥

आत्मा ब्रह्माऽदनात्मा स्यादीपस्तत्करणात्मना ।
 सामुख्यमात्मनो नीत्वा ततोऽहं जुहुयाच्छ्रवणैः ॥
 चतुः प्रणवसंज्ञं ततोऽहं शुचिकं पिबेत् ।
 पञ्चमभद्रं च तैर्नैवाप्यसाहुतिचतुष्टयम् ॥ ४२२ ॥
 प्रान्तपर्वण्यनुर्वा प्राक् चानुरात्म्यव्यपेक्षया ।
 त्रियपेक्षावरोनेय जुहुयादाहुतित्रयम् ॥ ४२३ ॥
 सहदा मूलमन्त्रेण भुञ्जीयात् कथलैस्ततः ।
 प्रयतास्यकरध्वान्ते पिबेन्मन्त्राभिमानितम् ॥ ४२४ ॥
 तोयं तदभ्यानपादाञ्चपरिस्तुतमथापि वा ।
 प्रतिष्ठितस्य वा पूर्वं तदाहुविधिरस्य च ॥ ४२५ ॥
 यतस्तत् सर्वपापघ्नं सर्वदोषक्षयकरम् ।
 सर्वोपतापशमनं सर्वसौख्यप्रदं सदा ॥ ४२६ ॥
 पावनं सर्वतीर्थेभ्यो मन्त्रेभ्यो मुनिसत्तम ! ।
 अतस्तु भोजनान्ते वै हार्दामेस्तर्पणं पुरा ॥ ४२७ ॥
 भावमक्षिपरो नित्यं कं पिबेदाज्यदो भवेत् ।
 ब्रह्मतीर्थेन च शनैर्द्विर्वा त्रिर्वा चतुः क्रमात् ॥ ४२८ ॥
 समाचम्य पुनर्यायात् प्रयतो भगवद्गृहम् ।
 मनोबुध्यभिमानेन सह न्यस्य धरातले ॥ ४२९ ॥
 कूर्मयन्तुरः पादान् शिरस्तैव पञ्चमम् ।
 प्रदक्षिणसमेतेन त्वेयं रूपेण सर्वदा ॥ ४३० ॥
 अष्टाङ्गेन नमस्कुर्याद्वाद्वाणं समुचारन् ।
 यत्र द्वादशकालेभ्यो कर्तव्या भूतिविस्तरात् ॥ ४३१ ॥
 तत्र प्राभातिकीं कुर्यात् पूजामष्टाङ्गसंयुताम् ।
 अङ्गद्वयं तु पाश्चात्यं विना वा तां समाप्य च ॥ ४३२ ॥
 पितृणां संविभागं च अनुयागं यथोदितम् ।
 देशिकः स्वेच्छया कुर्यादित्यं मध्यम्विनाचने ॥ ४३३ ॥
 त्रिकालेभ्येकमष्टाङ्गं पञ्चङ्गं चाचरेद्द्वयम् ।
 योगार्थिनां च स्वाध्यायं योगमध्यात्मसंज्ञितम् ॥
 तत्कालेषु कुर्वीत स्वाध्यायमभुनोच्यते ।
 अष्टाङ्गेन नमस्कृत्य ह्युपविद्याप्रतो विभोः ॥ ४३४ ॥

आगमाध्ययनं कुर्यात्तद्व्याख्याविचारणम् ।
 प्राप्तेऽथ सन्ध्यासमये स्नात्वा वा जघनावधि ॥४३६॥
 क्षालयित्वा ततः कुर्याद्वाससां परितननम् ।
 सायन्तनार्चनं कुर्यात् पङ्क्तं वलिपश्चिमम् ॥ ४३७ ॥
 जपं कृत्वा यथाशक्ति स्वासाद्य शयनं ततः ।
 समाधाय बहिर्द्वयं निरालम्बपदे स्थितम् ॥ ४३८ ॥
 अप्रपञ्चेन धै तावदनिरुद्धेन चेतसा ।
 सह तेनैव ते निद्रा यावदभ्येति साम्प्रतम् ॥ ४३९ ॥
 समुत्थायार्धरात्रेऽथ जितनिद्रो जितधमः ।
 कमण्डलुस्थितेनैव समाचम्य तु वारिणा ॥ ४४० ॥
 अथ योगविभूत्यर्थं योगं युञ्जीत वैष्णवम् ।
 सुगुप्ते विजने देशे निर्द्वन्द्वं शुभलक्षणे ॥ ४४१ ॥
 जितदर्पां मतिं कृत्वा सर्वभूतहिते स्थितः ।
 देवाभिगुरुभक्तश्च सच्छास्त्राभिरतः सदा ॥ ४४२ ॥
 भूतद्रोहपरित्यागी अस्तेयः संयतेन्द्रियः ।
 आसने चोपविष्टस्तु सुशुभे लक्षणान्विते ॥ ४४३ ॥
 शुभदारुसमुत्थे तु चतुर्धिशङ्कुगुलायते ।
 द्वादशाङ्गुलकोत्सेधे सुधीतेनापि वाससा ॥ ४४४ ॥
 कुशैश्च मुहुभिदलैश्च पवित्रेणाथ जर्मणा ।
 तत्तोपधिष्ठः सततं योगाङ्गानि समभ्यसेत् ॥ ४४५ ॥
 रेचकादिचतुर्भिस्तु मात्रामेवदृष्टैस्तु यः ।
 कनीयान् मध्यमो ज्येष्ठः प्राणायामः प्रकीर्तितः ॥
 प्रत्याहारं प्रकुर्वीत चित्तसंयमनं तु यत् ।
 बुद्धिर्मनस्त्वहङ्कारस्त्रिभिर्मिश्रितं प्रकीर्तितम् ॥ ४४७ ॥
 तथापि मनसः कुर्यात् प्रत्याहारं प्रयत्नतः ।
 मनश्चतुर्धियं प्रोक्तं प्रत्याहारेण निर्जितम् ॥ ४४८ ॥
 तिष्ठते लक्ष्यमागं तु नात्यथा तु कदाचन ।
 * ध्यानं लक्ष्यस्य निष्पत्तिश्चिन्तनं तत् प्रकीर्तितम् ॥
 १ धारणापि ततो धार्या तदा पापापवृत्तये ।
 २ पञ्चधा पूर्यन्तु सा तु प्रतिमन्त्रव्ययस्यथा ॥४५०॥

३ जपं निमीलिताक्षेण कुर्यान्मन्त्रस्य पाचकम् ।
 ४ वाच्यस्य प्रतिपत्त्यर्थं योजपिण्डपदात्मकम् ॥ ४५१ ॥
 ५ त्रिविधं धै समुद्दिष्टं प्रागुक्तविधिमाधितम् ।
 ६ योगोऽपि त्रिविधः प्रोक्तस्तं च कान्त्यन्येन मे शृणु ॥
 ७ प्राकृतं पौरुषं चैव ऐश्वर्यं च यतीयकम् ।
 ८ ऊहस्तु कीर्त्यते तर्कः तं च विद्धि विचारकम् ॥
 समाधिस्थात्मलाभस्तु आनन्दः परिकीर्तितः ।
 स तु लक्ष्यं परित्यज्य मन्त्रोच्चारणवर्जितः ॥ ४५४ ॥
 यदा विभज्यते ब्रह्मकलांशो विधिबर्जितः ।
 समाधौ परिनिष्पद्ये परमाप्नोति पूरुषम् ॥ ४५५ ॥
 प्राणायामादितो यावत् समाच्यन्तं प्रकीर्तितम् ।
 द्विगुणं त्रिगुणं चैव मात्रामेदेन संस्थितम् ॥ ४५६ ॥
 योगासनस्थः कुर्वीत विधिमेवं यथोदितम् ।
 योगात्मनानि चत्वारि योगपट्टेन बन्धयेत् ॥ ४५७ ॥
 पर्यङ्कं कमलं वापि भद्रं वा सस्तिर्कं दृढम् ।
 तेषामेकतमे स्थित्वा ऋजुकायोर्ध्वतः क्रमात् ॥ ४५८ ॥
 अस्ताङ्गसन्धिः कुर्वीत विस्तीर्णोऽः सुकण्ठरः ।
 बाहू उपरि समौ कृत्वा किञ्चिदाकुञ्चयेच्छिरः ॥ ४५९ ॥
 नामौ जघनमध्ये तु हस्तौ कच्छपयत् स्थितौ ।
 सग्न्यस्य चोपरिस्थं तु वामे सग्न्यं तथापि या ॥ ४६० ॥
 उत्तानौ तु करौ कृत्वा कच्छपौ साधियोजयेत् ।
 प्रीत्वा तु हृदयाग्रन्तां नातिस्तब्धां न कुञ्चितम् ॥
 किञ्चिन्मिलयेन्नेत्रे नासाग्रमवलोकयन् ।
 समुद्भूयत् पिथायासं दन्तदन्तानसंस्पृशन् ॥ ४६२ ॥
 सग्न्यं योगमातिष्ठन्निर्गमं वा सुयन्त्रितः ।
 ततः प्रमथयेद्बाहुं प्राणारब्धं चित्तसंयुतम् ॥ ४६३ ॥
 रेचकादिचतुर्भेदैः प्राणायामः प्रकीर्तितः ।
 चित्तं जयेत् सदा यत्नात् बुद्धयै देयदानयै ॥ ४६४ ॥
 यद्यप्यभ्यासवैराग्यैः चित्तं संयम्यते यत्नात् ।
 तथापि यत्नमातिष्ठद्दुपाधीनां तु वजने ॥ ४६५ ॥

द्विविधास्ते तु विज्ञेयाः सन्निकृष्टा मनोगताः ।
 सन्निकृष्टाः स्थानकृताश्चित्तोत्था वासनकृताः ॥४६६॥
 न दशमशक्तीणि निश्शब्दे गन्धवर्जिते ।
 निर्मोलिताक्षः सन्तिष्ठन् सर्वेन्द्रियविचर्जितः ॥
 एवं परित्यजेत् सर्वानुपाधीन् सन्निकर्षजान् ।
 वासनोत्थांश्च विविधान् सम्यक् लक्ष्यं समास्थितः ॥
 प्रत्याहरेत् सदा चित्तं विक्षिप्तं सर्ववस्तुषु ।
 तामसं तन्तु योद्धव्यं चित्तं सर्वगतं तदा ॥ ४६९ ॥
 गतं रागादितो ज्ञेयमभ्यासाद्वाजसं तु तत् ।
 तत् साधु कथ्यते चित्तं संश्लिष्टं लक्ष्यगोचरे ॥
 सलीनं च ततो ज्ञेयं गुणातीतं तपोधन ! ।
 ध्यानमेवंविधं कुर्यात् सगर्भं प्राणनिग्रहे ॥ ४७१ ॥
 उच्यते च ततो भूयस्त्रिविधा योगिनां गतिः ।
 सकलं निष्कलं विष्णुं तृतीयं परकृपि च ॥ ४७२ ॥
 अन्यत्तत् त्रिविधं ज्ञेयं शब्दं व्योमसविग्रहम् ।
 विग्रहं देवदेवस्य लक्ष्यरूपं विचिन्तयेत् ॥ ४७३ ॥
 ध्यानमेवं समुद्दिष्टं यावद्ब्रह्मोमान्तिकं भवेत् ।
 नायश्च भावयेल्लक्ष्यं यावद्ब्रह्मं न भावयेत् ॥ ४७४ ॥
 भावं ह्यभावापर्यन्तं स समायः परः स्मृतः ।
 स्थूलं पूर्वं समभ्यस्य ततः सूक्ष्मं ततः परम् ॥ ४७५ ॥
 एवं विलीयते चित्तं लक्ष्यं चोपाधिभिः सह ।
 विग्रहं देवदेवस्य व्यायेदुत्पन्नगोचरे ॥ ४७६ ॥
 ततोऽन्यं चिन्तयेत् लक्ष्यं स्थूलं सूक्ष्मं ततः परम् ।
 एवमभ्यस्यमानस्य गुणोत्कर्षः प्रजायते ॥ ४७७ ॥
 योगोऽयं मुनिशार्ङ्ग ! सामान्यः समुदाहृतः ।
 परात्पराद्वास्तुदेवात् प्रकाशानन्दलक्षणत् ॥ ४७८ ॥
 अतीन्द्रियादनीपम्यात् सन्निकृष्टपात् सर्वोदितात् ।
 त्रिभुजादेकमूर्तेश्च यददभयपाणिनात् ॥ ४७९ ॥
 सास्तेः पादगुण्यसंसिद्धाद्यामुरात्म्यसमाचिनः ।
 संशान्तपद्मानन्दस्वरूपाद्ब्रह्मणः सतः ॥ ४८० ॥

अनुप्रहार्थं भक्तानामपतीर्णस्य चेच्छ्रया ।
 परब्रह्मादिरूपस्य श्रीपादपद्मज्ज्वलात् ॥ ४८१ ॥
 एकाग्रनेकरूपस्य विग्रहोऽयं प्रकाशितः ।
 तत्र चित्तं समाधाय योगी विज्ञानभावनाम् ॥ ४८२ ॥
 तत्तन्मन्त्रपदेनैव योगाभ्यासं समाचरेत् ।
 एवं यः कुरुते याति स कालेन परात्परम् ॥ ४८३ ॥
 प्राप्नुमिच्छति यः शीघ्रं तस्य योगः समुच्यते ।
 नित्योदितं परं ब्रह्म यत् पुरा ते प्रकाशितम् ॥ ४८४ ॥
 वाच्यं तद्ब्रह्मदर्शणस्य ध्यात्वा युञ्जीत बुद्धिमान् ।
 नासाग्रे भुवि सद्ब्रह्म ध्यायन् कुर्याज्जपं द्विधा ॥४८५॥
 जिह्वाग्रे तु चतुर्धाम्बु तालुन्वयौ तथा च पदं ।
 जिह्वामध्ये तथा वायावष्टधावर्तयेन्मुमु ॥ ४८६ ॥
 जिह्वामूले तथा व्योम्नि दशधा द्वादशाक्षरम् ।
 कण्ठकूपे तु मनसि ध्यात्वा षोडशधा जपेत् ॥ ४८७ ॥
 उरोदेशे बुद्धितत्त्वे चतुर्धिशतिधा जपेत् ।
 उरोन्तेऽद्वैतौ ध्यायज्जपेद्याशीतिधा पुनः ॥ ४८८ ॥
 शतं कर्मणि कालेऽञ्जज ! अर्धयुक्तं शतं जपेत् ।
 ततः पुष्करनाड्यां वै शतद्वयमनाकुलः ॥ ४८९ ॥
 अथक्षाह्रासुदेवान्तं हृद्याकाशे चतुःशतम् ।
 इदि नादावसानोर्ध्वं गगनं योजयेत्तु वा ॥ ४९० ॥
 एवं वा प्रणवेनाड्यां प्रणवाणैर्न वाचरेत् ।
 एवं मन्त्रविशेषेण बहुधा योग ईरितः ॥ ४९१ ॥
 इति यः कुरुते योगं नित्ययुक्तः समाहितः ।
 प्राप्नोति परमं स्थानं नित्योदितमनामयम् ॥ ४९२ ॥
 समाधायान्मना ऽऽत्मानमेवं जप्त्वा जपक्रियाम् ।
 शब्दश्रेयाधिभागेन यावत्तन्मयतां प्रजेत् ॥ ४९३ ॥
 यथा संविद्यनिर्मुक्ते सम्राधी लभते स्थितिम् ।
 अभ्यासाद्भवत्ययोगी ब्रह्म सम्पद्यते तदा ॥ ४९४ ॥
 ततः श्रमजय कुर्यात् त्यक्त्वा ध्यानासनकमान् ।
 शय्यासने निवेद्याथ मूलमूर्तेरनन्तरम् ॥ ४९५ ॥

लक्ष्म्यादिशक्तियुक्तस्य यागमूर्तिगतस्य च ।
 तस्मिन्नारोपयेद्देवं सर्वाङ्गपरिशोभिते ॥ ४९६ ॥
 अर्थं पाथं तथाचामं प्रतिग्रहसमन्वितम् ।
 कृत्वा समालमेत् पश्चाच्चन्दनाद्यनुलेपनैः ॥ ४९७ ॥
 सुगन्धपुष्पमाख्यादि दीपधूपे निवेद्य च ।
 भक्ष्याण्यपूपपूर्वाणि सक्षीराणि फलानि च ॥ ४९८ ॥
 तर्पणात्मञ्च ताम्बूलं साङ्गं सद्रन्धभाषितम् ।
 निवेद्य देवदेवाय विभयानुगुणं ततः ॥ ४९९ ॥
 सर्वं तु विन्यसेत् पश्चात्तस्मिन् कर्मकृतं च यत् ।
 तुर्यं गृहीतं तत् पूर्वं भाषयेद्दक्षिणं करम् ॥ ५०० ॥
 तन्मध्ये निष्कलं मन्त्रं सर्वं यत् किरणाकुलम् ।
 योगोत्थां फलसम्पत्तिं लक्ष्मीरूपां विचिन्त्य च ॥
 मूलमन्त्रं समुच्चार्य पाणिमध्ये तथा स्मरेत् ।
 भूपञ्च निष्कलं मन्त्रं तस्मादुपरि भाषयेत् ॥ ५०२ ॥
 सशीर्षं जानुनी भूमौ कृत्वा विणोर्निवेदयेत् ।
 प्रसादाभिमुखेनाथ तेन तच्चात्मसात् कृतम् ॥ ५०३ ॥
 भाषनीयं द्विजश्रेष्ठ ! परितुष्टेन चादरात् ।
 सन्यासं सञ्चर्य याथ कृत्वा सम्यक्कृतस्य च ॥ ५०४ ॥
 मन्त्ररूपानुकारिण्या मुद्रणीयं च मुद्रया ।
 फलार्थं प्रसयं येन नैति सन्यासकारिणा ॥ ५०५ ॥
 फलपर्यावसाने च कालमागमचोदितम् ।
 भर्तुर्नो युज्यते येन सिद्धार्थस्तु फलार्थिनाम् ॥ ५०६ ॥
 नित्यं प्रतिष्ठितं धिम्बं विना स्थलजलादिकान् ।
 विसर्जनं ततः कुर्यादित्यर्थं धूपसंयुतम् ॥ ५०७ ॥
 भोगस्थानगता मन्त्राः पूजिता ये यथाक्रमम् ।
 मुख्यमन्त्रशरीरं तु संप्रविष्टाञ्च संस्मरेत् ॥ ५०८ ॥
 ज्वालास्थालान्तरे यद्गत् समुद्रेष्विव निम्नगाः ।
 तन्मन्त्रविग्रहं स्थूलं सर्वमन्त्रास्पदं द्विज ! ॥ ५०९ ॥

प्रविष्टं भाषयेत् सूक्ष्मे हृष्यक्षे क्षुभयात्मके ।
 परे प्रागुत्तरूपे तु तं सूक्ष्ममुभयात्मकम् ॥ ५१० ॥
 तस्मात् परं स्फुरद्गुणं निराधारपदाश्रितम् ।
 दर्पणं दर्शयित्वा तु निर्मलं तस्य चाग्रतः ॥ ५११ ॥
 सन्धिमागंणं हृत्पत्रे संप्रविष्टं तु भाषयेत् ।
 स्मृत्या परात्मना ते च स्वसंविग्रहणे हृदि ॥ ५१२ ॥
 विभ्रान्तं भाषयेद्देवं सभावेन समन्वितम् ।
 कर्माचार्येषु धिम्बेषु पट्टसु नित्यादिसिद्धये ॥ ५१३ ॥
 प्रतिष्ठितेषु विधिवन्निस्त्र्यं प्राभातिकेऽर्चने ।
 तच्छब्दस्या योजितां शक्तिं मूलविम्व्याद्यथापुरा ॥
 समभ्यर्चयार्च्यपुष्पाद्यैस्ताम्बूलान्तैः पुरोदितैः ।
 पुनरापरोपेन्मूले तत्र तत्र नियोजिताम् ॥ ५१५ ॥
 पूजार्थं कर्मविम्व्यादौ नित्यनैमित्तिकादिषु ।
 प्राप्तेषु तत्तत्कर्मादौ मूलादावाद्य मन्त्रयित् ॥ ५१६ ॥
 समाप्य तेषु तत्कर्माग्यारब्धानि यथाश्रितं ।
 समर्प्य मूलधिम्बे तु तेभ्यस्तत्र विसर्जयेत् ॥ ५१७ ॥
 मन्त्रानर्घ्यादिपान्नस्थान् त्रिमूर्त्यं प्राक् प्रयोगतः ।
 शेषमर्घ्यादिकं सर्वं भुक्तपूर्वेण ये सह ॥ ५१८ ॥
 पाणिना तोयपूर्वेण विष्वक्कृतेनाय चार्घ्यं च ।
 न्यासद्वयं च संहत्य मनसा च स्वविग्रहात् ॥ ५१९ ॥
 निश्शेषस्थोपसंहारं कुर्याद्वर्णादिकस्य च ।
 यागोद्देशात्तथा कुण्डारस्ताराद्यस्यासिलस्य च ॥ ५२० ॥
 सहोपलेपनेनैव सर्वमभिसि निक्षिपेत् ।
 धर्तव्यं न चिरं चाग्रे यत् पुरा विनिवेदितम् ॥ ५२१ ॥
 नैवेद्यं मन्त्रमूर्तीनां किञ्चित् पुष्पफलादते ।
 कवादयन्धनं कुर्यान्मन्त्रं फलचमुत्तरम् ॥ ५२२ ॥
 नियोज्य तत्र रक्षार्थं चक्रं च विद्मोभ्यरम् ।
 स्वपेच्छप्यागतो मन्त्री प्रातरुत्थाय पूर्वयत् ॥ ५२३ ॥

यथोक्तं सकलं कुर्यात् प्रबोधयजनादिकम् ।

सकृत् त्रयहं च सप्ताहं पक्षं मासमथापि वा ॥ ५२४ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रं पारमेश्वरसंहितायां क्रियाकाण्डे अग्निकार्यं पितृसंभागं नियोजसादि विधानं नाम पष्ठोऽध्यायः ॥

॥ श्रीः ॥

अष्टमोऽध्यायः ॥

सनकः —

भगवन् ! मुनिशार्दूल ! सर्वज्ञ ! यद्वतां यर !

गरुडप्रमुखानां यदचनं प्रागुदीरितम् ॥ १ ॥

तदिदानीं विशेषेण विस्तरेण प्रकाशय ।

शाण्डिल्यः —

शृणु यक्ष्यामि ते सम्यग्गरुडस्यार्चनं पुरा ॥ २ ॥

येन विज्ञातमात्रेण चाञ्छितं साधकोऽश्नुते ।

विष्णोःसङ्कर्षणाख्यस्य विप्रानयलशालिनः ॥ ३ ॥

मूर्तिर्धनयलस्या या सर्वाधारस्वरूपिणी ।

महिमेति जगद्धातुर्धिष्ठेयो विहगेभ्यः ॥ ४ ॥

सर्वरोगमयज्जन्म क्षेत्रकः सर्वविधिपाम् ।

ततस्तमर्चयेदित्यं प्रासादं स्थाप्य मन्त्रवित् ॥ ५ ॥

प्राङ्मुखे प्रथमे वाऽथ द्वितीये मूलमन्दिरात् ।

अग्रदेशे प्रकुर्यात् प्रासादं मण्डपाकृतिम् ॥ ६ ॥

चतुर्द्वारसमोपेतं वर्गत्रयसमन्वितम् ।

वर्गपट्टकाग्नितं वाथ सर्वालङ्कारोमितम् ॥ ७ ॥

मूलगोदाग्निभागोच्चमर्धोऽयं वा सुविस्तरम् ।

तस्मिन् प्राञ्चोऽथ दिव्ये वा दिव्ययुक्तेऽथ मानुषे ॥ ८ ॥

संस्थाप्य लोहजां वाथ शैलीमर्चा यथोद्विगाम् ।

त्रिकालमर्चयेदित्यं मुख्यमूर्त्यर्चनान्तिमे ॥ ९ ॥

तद्विधानं विशेषेण मन्त्रपूर्वं शृणु क्रमात् ।

प्रणयं पूर्यमुख्यं पश्चिमायामनन्तरम् ॥ १० ॥

पञ्चाक्षरो महामन्त्रः स्वाहान्तः संप्रकीर्तितः ।

मन्त्रार्णानि सविन्द्वनि प्रागोद्गारात्त्वितानि च ॥ ११ ॥

योयजेद्विधिनानेन मक्तिश्चक्षुःसमन्वितः ।

सोऽपि यायात् परं स्थानं किंपुनर्योऽत्र संस्थितः ॥

समुच्चार्याथ तुर्यान्तीर्जानायेध्वं हृदादिभिः ।

अनेनैरस्त्रपर्यन्तैरङ्गानीत्यवधारय ॥ १२ ॥

प्राङ्मूलमन्त्रमध्यायव्यत्ययाद्विपद्वा भवेत् ।

सोऽयं मन्त्रः समाख्यातस्त्रिदशैरपि दुर्लभः ॥ १३ ॥

पञ्चाक्षर इति व्यातो गरुडो मुनिसत्तम ! ।

पञ्चाङ्गानि यथापूर्वमक्षरैः स्युः सविन्दुकैः ॥ १४ ॥

साङ्गनानेन मन्त्रेण स्थापनीयो विधानतः ।

मूलालयगते यिन्मे सुस्थिते वाथ यानने ॥ १५ ॥

स्थितैव गाढी मूर्तिर्यनि वाऽगमनोन्मुखी ।

शयने चासने चैव त्वासीना वाथ सुस्थिता ॥ १६ ॥

द्वाराचरणदेशानां ध्यानाध्याये विशेषतः ।

ध्वजारोहेऽपि सुप्यक्तं लक्षणं चाख्य यक्ष्यते ॥ १७ ॥

एवं प्रास्तां यथाकालं तन्मन्त्रनिरतो द्विज ! ।

स्नात्वा तदीयमन्त्रेण कृतपादायनेजनः ॥ १८ ॥

उपसृष्ट्य यथान्यायं प्रासादं संप्रविश्य च ।

स्वासने सुखमासीनः प्राङ्मुखो वाप्युवङ्मुखः ॥ १९ ॥

करशुद्धिं च द्विवन्धं प्राणायामं समान्य च ।

भूतशुद्धिं च विधिवन्मन्त्रविन्यस्तियग्रहः ॥ २० ॥

पक्षीशमुद्रां यदध्याथ हृदयाम्मोहहोदरे ।

स्वानन्दधामनिष्ठस्य देवस्य चतुरात्मनः ॥ २१ ॥

संकर्षणांशात् संपूर्णविप्रानयलसंफुलात् ।

अथतार्यामूर्तेर्भोगिर्जपान्तं प्रायश्चर्यं च ॥ २२ ॥

ततो मूर्त्यर्चयेद्गङ्गाः प्रागुक्तैर्भोगसंघैः ।

पानशिष्टैश्च देवाद्यैः सार्चितः पृथगेव वा ॥ २३ ॥

तदर्थं कल्पयेत् प्राग्वद्व्यापं पातपञ्चकम् ।
 द्वितयं चार्थकसिन्धु पापं स्नानीयवारि च ॥ २४ ॥
 अर्प्याचामे तदन्यस्मिन्नेकसिन्धु सकलं तु वा ।
 प्राग्वत् स्वदेहविन्यस्तान् मन्त्रानभ्यर्च्य मन्त्रचित् ॥
 मध्यार्धपुष्पपर्यन्तस्ततो द्वारचतुष्टये ।
 वास्तुर्धां क्षेत्रनाथं च द्वारलक्ष्मीं स्वमन्त्रतः ॥ २५ ॥
 घण्डार्चं च गणं प्राग्वदासनं कल्पयेत् ततः ।
 शेषपूर्वं च धर्माद्यमष्टकं वा द्विरष्टकम् ॥ २७ ॥
 कालचक्रं तदूर्ध्वं तु सरोजार्चं चतुष्टयम् ।
 समभ्यर्च्य च गन्धाद्यैर्गणनाथादिकानपि ॥ २८ ॥
 हृत्पद्मकर्णिकामध्ये मानसैरर्चितं पुरा ।
 स्वविद्यया समाधाह्य स्वस्थानाद्विम्बहृत्कजे ॥ २९ ॥
 सकलीकृत्य विधिवदङ्गलाञ्छनभूषणैः ।
 सत्याक्षयया दक्षिणतो बलशक्त्या स्वरूपया ॥ ३० ॥
 गाणित्रकं च मन्त्रारकुसुमस्त्यक्तं तथा ।
 कलशं चासुताचारं फणीन्द्रं दक्षिणादितः ॥ ३१ ॥
 विन्यसेद्वाञ्छनान्येधं किरीटं घनमालिकाम् ।
 भनन्तादीनि नागानि न्यस्यानि तदनन्तरम् ॥ ३२ ॥
 शक्तिः प्रागुदिता तस्य यलधर्मस्वरूपिणी ।
 पक्षीशमुद्रां सन्दर्श्य लययागं समाचरेत् ॥ ३३ ॥
 भोगयागश्च कर्तव्यः पद्मपीठतलोपरि ।
 प्रागादिपद्मपत्रेषु हृदयादीनि पूर्ववत् ॥ ३४ ॥
 विदिकुपत्रेषु चैवास्त्रमेयां वर्णानि पूर्ववत् ।
 रूपलाघण्यभूषार्धमूलमन्त्रशरीरवत् ॥ ३५ ॥
 अग्नीशरक्षोवायव्यकोणेषु विहगोशितुः ।
 चतुष्टयं गणित्रार्चं किरीटं घनमालिकाम् ॥ ३६ ॥
 पुरस्तात् पृष्ठतो न्यस्य दक्षिणोत्तरयोस्तथा ।
 चतुष्टये क्रमेणैव शेषाद्याः पञ्चमेश्वराः ॥ ३७ ॥
 दक्षिणे विहगेशस्य सत्याक्षयाः कर्णिकोपरि ।
 प्राणापानसमावोदान्ध्यानं प्राणरूपिणः ॥ ३८ ॥

मध्यस्थस्य खगेशस्य बहिः प्रागादितः क्रमात् ।
 सत्यः सुपर्णो गरुडस्तादृशश्च विहगेश्वरः ॥ ३९ ॥
 पञ्चात्मकस्य प्राणस्य धिकारस्त्वेष पञ्चधा ।
 सत्याद्या दिक्षु चत्वारः कोणेषु विहगेश्वरः ॥ ४० ॥
 ध्यानमेयां विशेषेण समाकर्ण्य साम्प्रतम् ।
 आचाङ्छिग्रगोचरात् सर्पों यस्य देहस्तु पौरुषः ॥
 द्विभुजस्तुहिनामस्तु स सत्यः प्राणवैद्यतम् ।
 सुपर्णः पद्मरागामो निर्मलः खणलोच्चनः ॥ ४२ ॥
 गरुडः काञ्चनाभस्तु कुटिलभूयस्वनेक्षणः ।
 केकराक्षस्तु तादृशो वै प्रागृज्जलदसन्निभः ॥ ४३ ॥
 द्रवत्कनकनेत्रस्तु शयलाभस्तु पञ्चमः ।
 चतुर्भुजाः सुपर्णाद्याः सौम्यरूपा ह्यनाकुलाः ॥ ४४ ॥
 पतत्रिवरणाः सर्वे पद्ममण्डलमण्डिताः ।
 लघ्वोदराः सुपीनाङ्गाः कुण्डलाद्यैर्भिभूषिताः ॥ ४५ ॥
 कुटिलभृकुसुवृत्ताश्चा पद्म (त्र) मुण्डाः सिताननाः ।
 अपानादिसमीराणामापिपत्येन संस्थिताः ॥ ४६ ॥
 महायला महाकाया रक्तमुण्डोऽत्र पञ्चमः ।
 स्वस्वाङ्गुपुद्गयप्रोतगणित्रोभयपाणिना ॥ ४७ ॥
 पुष्पाञ्जलिधराः सर्वे मुखेन विहगोत्तमाः ।
 सुपर्णः पश्चिमाभ्यां नु पाणिभ्यां दक्षिणादितः ॥ ४८ ॥
 मन्त्रारपुष्पस्त्यक्तं दधद्विस्त्रयमुद्रिकाम् ।
 तथाविधाभ्यां गरुडस्ते धत्से ध्यात्ययेन नु ॥ ४९ ॥
 तादृशः पश्चिमयोर्नित्यं धत्से दक्षिणयामयोः ।
 कर्तुं तथाऽमृतं कुम्भे पञ्चमो विहगेश्वरः ॥ ५० ॥
 दक्षिणेन मुद्राकुम्भं धामेन नु फणीश्वरम् ।
 नित्योदितस्य ग्मूहस्य तथा शान्तोदितस्य च ॥ ५१ ॥
 प्राणापानादियायूनां पञ्चानामपि नामभाक् ।
 गरुडः परिहारत्वे ध्वजत्वेपि विंशेऽपतः ॥ ५२ ॥
 योजनीयस्तथान्येषु सपुण्यादिपदेषु नु ।
 वासुदेवादिमूर्तीनां चतुर्णां क्रमशस्त्वमी ॥ ५३ ॥

सत्याद्यास्तादृश्यपयन्तास्तत्तन्मूर्त्यन्तरेषु तु ।
 त्रिषु त्रिषु समादेयाः सत्याद्याः केशाद्यादिषु ॥ ५४ ॥
 पञ्चनभ्रादिमूर्तीनां पञ्चमो विद्मोऽश्वरः ।
 परात्परपरव्यूह व्यूहान्तरतनोर्विभोः ॥
 प्रादुर्भावतनोश्चापि जगद्रक्षणकाङ्क्षिणः ।
 स्रगानां कारणत्वाच्च प्राशुको वा स्रगेश्वरः ॥ ५६ ॥
 इति ते गरुडव्यूहप्रभायः संप्रकीर्तितः ।
 कुमुदाद्यास्ततो याह्ये शङ्खाद्यास्तद्वहिः क्रमात् ॥ ५७ ॥
 तद्वहिः कुमुदादीनां भूतेशाश्वोत्काटादयः ।
 गणशः पूजनीयो वा तद्वज्र यत्किमण्डले ॥ ५८ ॥
 महापीठेऽथवा पूज्या गरुडस्यानुयायिनः ।
 पालयन्तश्च तद्वक्तान् विध्यान्यायतनान्यपि ॥ ५९ ॥
 ध्यायेयमर्चनं कुर्यादासनाद्यैर्यथोदितैः ।
 चतुषष्ट्युपचारैर्वा द्वात्रिंशद्विस्तु वेतरेः ॥ ६० ॥
 षोडशैरुपचारैर्वा मुख्यमध्याधमक्रमात् ।
 तद्विधेदितमश्वार्थं नराणां रोगिणां सदा ॥ ६१ ॥
 धन्यानां यनितानां च जयेच्छूनां च भूभुजाम् ।
 विषोपहतवेद्याणां प्रवद्यात् संयिभज्य च ॥ ६२ ॥
 आर्द्रायां प्रतिमासं तं विदोषेणैवमर्चयेत् ।
 उत्सवेषु विशोषेण भ्रामयेदुत्सवाचर्या ॥ ६३ ॥
 इति सम्यक् समाख्यातं गरुडस्यार्चनं परम् ।
 इतः परं यच्छ्रोतव्यं तद्वत्स मुनोऽधुना ॥ ६४ ॥
 ततः —
 मुने ! सफलधर्मश्च ! भगवन् ! भक्तवत्सल ! ।
 विष्वक्सेनस्य विष्णोः पूजनं विहितं पुरा ॥ ६५ ॥
 तद्विधाने विशेषेण यद् साजुग्रहो यदि ।
 सागित्त्यः —
 पौष्काराख्ये महाशास्त्रे पुरा पुष्करजन्मनः ॥ ६६ ॥
 विष्वक्सेनार्चनं प्रोक्तं यथायच्छृणु तन्मुने ! ।
 पौष्कर उवाच —

किमर्थमाह भगवन् ! विष्णोश्छेदकरं प्रभुम् ॥ ६७ ॥
 समस्तविघ्ननाथानां परमं कारणं च यः ।
 विष्वक्सेनस्तु यष्ट्यो भोगभूमिगतेऽच्युते ॥ ६८ ॥
 कैर्द्रव्यैः केनविधिना किं करोत्यभिपूजितः ।
 श्रीभगवानुवाच —
 भयिनां भाविनो विघ्नाः सद्गमविनिवारकाः ॥ ६९ ॥
 न यागयज्ञधर्मार्थिर्मन्ये संसारिणां शुभम् ।
 तत्प्रवृत्तौ तु ये विघ्नाः प्रोत्साहविनिवारकाः ॥ ७० ॥
 व्यपयान्ति च ते सर्वे चक्रज्वालाभयार्दिताः ।
 प्रागार्जितेन केनापि कर्मणा द्विज ! साम्प्रतम् ॥
 अनुभुङ्क्ते फलं यागाद्विधिवद् चाग्रतःस्थितम् ।
 तस्य संरक्षणार्थं तु विष्वक्सेनः सदैव हि ॥ ७१ ॥
 काले यागावसानाख्ये द्वितीयेऽवसरेऽथवा ।
 कृत्वा निर्व्याकुलं चित्तं यष्ट्यः फलसिद्धये ॥ ७२ ॥
 यागनिर्वर्तनाच्छेपैरस्लानैरर्घ्यपूर्वकैः ।
 उपचारप्रयैर्मणिः सर्वैरामरणादिकैः ॥ ७३ ॥
 नैवेद्यैर्मधुपर्कैर्मुष्ट्यमूर्तेर्निवेदितैः ।
 द्विजप्रदानशिष्टैस्तु स्वयं प्राशनवर्जितैः ॥ ७४ ॥
 तथा चर्वन्तरस्यैश्च ह्यपरैर्म्योऽनिवेदितैः ।
 संस्मृतैरुपमणोपेतैर्मधुराज्यपरिप्लुतैः ॥ ७५ ॥
 पौष्कर उवाच —
 क एषोऽनुलवीर्यो हि यस्य दूराद्द्रवन्ति च ।
 विघ्ना निमेषमात्रेण त्रैलोक्योन्मूलनक्षमाः ॥ ७६ ॥
 श्रीभगवानुवाच —
 कालवेधान्तराख्या या मूर्तिस्तुर्यात्मनो विभोः ।
 स एव द्विजदेवाख्यो विष्वक्सेनः प्रकीर्तितः ॥ ७७ ॥
 स्थित आह्वयनीयादिभेदेन मंत्रयाजिनाम् ।
 ऋक्पूतं द्रुतमादाय तर्पयत्यखिलं जगत् ॥ ७८ ॥
 एवं मन्त्रमयाद्यागात् सात्त्विकाद्भस्माधितात् ।
 संप्राप्य गुरुमूर्तयं प्रापणं मन्त्रसंस्कृतम् ॥ ८० ॥

अनाहुतामराणां च सर्वलोकनिवासिनाम् ।
 स्वयं संविभजत्वाद्यु तदनुग्रहकाम्यया ॥ ८१ ॥
 प्रात्तैवं तस्य माहात्म्यं व्यक्तिसुखं फलसिद्धये ।
 त्रिसन्ध्यं नित्यपूजायां यस्यन्ते तं समर्चयेत् ॥ ८२ ॥
 वत्सरोत्तयपूर्वेषु तथा वैशेषिकेष्वपि ।
 व्यक्त्याद्याधारभूतेषु क्रमात् कृत्वा पुरार्चनम् ॥ ८३ ॥
 केवलं वाथ होमान्तं स्वशक्त्या विभवेन वा ।
 विस्तरेणाथवा शश्वत्ततः कमलसंभव ! ॥ ८४ ॥
 कृत्वा पर्णपुटे तोयं पात्रे वा कलशेऽग्रणे ।
 तमात्मनोचरे भागे ह्यवेधित्वा निवेद्य च ॥ ८५ ॥
 अथापरस्मिन् भाण्डे तु तद्वस्त्रपरिमन्त्रिते ।
 नैवेद्याद्भागमादाय तथा चर्यन्तरस्थितात् ॥ ८६ ॥
 ओदनादंशमुद्धृत्य दध्यान्यव्यञ्जनेः सह ।
 समालभनपुष्पार्थकुशाश्वत्थुपरिभाषितम् ॥ ८७ ॥
 तद्धुम्नन्त्रेण यद्भुजो ह्यसिमन्त्र्याञ्जलसंभव ! ।
 तन्मूलमन्त्रमुच्चार्य ध्यानभावनयान्वितम् ॥ ८८ ॥
 प्राक्सन्निवेशिते भाण्डे समुत्कीर्य पिथाय तत् ।
 प्रणवाष्टकजप्तं वा तत्राह्ना सह पौष्कर ! ॥ ८९ ॥
 एकं वै सोदकं पात्रं सनैवेद्यं जलाप्लुतम् ।
 सर्वत्र सर्वदा यागे कुर्यात् प्राविद्यधिना विना ॥ ९० ॥
 तथापि क्षमातले कूपे तटाकादौ तु चोत्किरेत् ।
 नोपमोगं यथा याति काकादिष्वञ्जलसंभव ! ॥ ९१ ॥
 यस्मात् सन्मन्त्रपूतं तत् प्राधान्येनाभिवर्धते ।
 अतो निषिद्धः पापानामपापानां विधोपतः ॥ ९२ ॥
 प्रात्तैवं यत्नतो मन्त्री तन्मन्त्रेण समर्चयेत् ।
 साङ्गं मन्त्रमतो वक्ष्ये यथावद्वधारय ॥ ९३ ॥
 आक्रान्तमनलेनैव प्राणार्थं धीजनायकम् ।
 जलोत्स्यैभ्यश्चोपेतमूर्जापरि गतं तु तत् ॥ ९४ ॥
 ततो घाराहमादाय भूषण्योमरभूषितम् ।
 विष्वक्सेनाय तदनु सनमस्कं पदं न्यसेत् ॥ ९५ ॥

प्रणवाद्यो ह्ययं मन्त्रो विष्वक्सेनस्य कीर्तितः ।
 पूर्ववीजं हि यथास्य ऊकारस्वर्जितम् ॥ ९६ ॥
 आकाराद्यैश्च पञ्चवीर्षमिदमङ्गणं नयेत् ।
 प्रणयेन स्वनाम्नाथ जातिमिष्यङ्मिरन्वितम् ॥ ९७ ॥
 नमस्साहादिभिश्चार्थं विष्वक्सेनस्य अङ्गकः ।
 साङ्गेनानेन मन्त्रेण प्रतिष्ठाप्यो विधानतः ॥ ९८ ॥
 प्रथमावरणे वाथ द्वितीयावरणेऽथवा ।
 ईशानसोमदिङ्मये प्रासादे दक्षिणामुखे ॥ ९९ ॥
 मूलालयोद्याधीचे तु कल्पिते गर्भमन्दिरे ।
 ग्रहस्थानेऽथवा दिव्ये मूलयेराशमानतः ॥ १०० ॥
 कल्पितस्य शिलादाग्लोहपूर्वस्तु वस्तुभिः ।
 पूजनं मुख्यकल्पं स्यादनुकल्पेऽग्रमण्डपे ॥ १०१ ॥
 प्रागुक्तकोणभूनागे मेखलाग्रयनिर्मिते ।
 पीठेऽयतार्य गगनादमूर्तं मूर्तसंभव वा ॥ १०२ ॥
 केवलं यलिदानेन तर्पयेद्भुदकेन च ।
 चतुस्स्थानावतीर्णस्य मण्डलादिषु पृत्तिषु ॥ १०३ ॥
 परम्यूहादिकपस्य देवस्य यजनावधौ ।
 प्रासादान्तगतस्यापि स्वस्थानस्थस्य मण्डपे ॥ १०४ ॥
 पूजनं विधिवत् कार्यमात्ममदिवसादितः ।
 सर्वकर्मापसाने तु मण्डलादिगते चिमी ॥ १०५ ॥
 स्वे स्वे धास्त्रि विष्टे तु ध्यात्वा मण्डलमध्यतः ।
 पूजयेद्विधिवन्मन्त्री द्वितीये घातरेऽपि च ॥ १०६ ॥
 भगवद्यजनार्थं तु प्रासादस्थं विशेषतः ।
 यथाविधि समभ्यर्च्य नैवेद्यस्तन्निवेदितः ॥ १०७ ॥
 अर्घ्याधिरखिलैरन्यस्ताम्बूलाद्यैश्च नित्यशः ।
 जलस्वलादिनिलयांस्तद्भूतांश्चाथ तर्पयेत् ॥ १०८ ॥
 प्रासादस्थस्य तस्याथ देहमानानुसारतः ।
 कृत्वा हेमादिभिर्द्रव्यैर्द्विधोपाचां विधानतः ॥ १०९ ॥
 उग्रां वा शान्तरूपां वा विप्रविष्वंसेनक्षमाम् ।
 चतुर्भुजां वा द्विभुजामासीनां वा समुत्थिताम् ॥

द्विभुजसं चतुर्हस्तामन्यथा वा प्रकल्पिताम् ।
 वैशेषिकेषु प्राप्तेषु पूजयेदुत्सवाचर्या ॥ १११ ॥
 सृगयाधुसवे प्राप्ते यत्र यत्र यजेत् प्रभुः ।
 तत्र तत्र नयेदेनां निर्धिन्नफलसिद्धये ॥ ११२ ॥
 ध्यानमस्य प्रवक्ष्यामि यथावच्छृणु सत्तम ।
 नवदूर्वाङ्कुराभं च त्वीयत्तिलकान्तिभृत् ॥
 चतुर्दंष्ट्रं चतुर्बाहुं चतुष्किङ्कुं चतुर्गतिम् ।
 पूर्णाङ्गं कैसरिकण्ठं पृथूरस्थलराजितम् ॥ ११४ ॥
 दक्षिणाधर्तेनिन्नं नमिरश्रेण शोभितम् ।
 आजानुवाहुं श्रीमन्तं पिङ्गलाचिञ्जटाधरम् ॥ ११५ ॥
 द्रव्यत्वनकपिङ्गाक्षं चिपिटं पृथुनासिकम् ।
 सितदीर्घनलध्रेणीशोभितं कुटिलध्रुवम् ॥ ११६ ॥
 यिस्तीर्णगण्डयदनं यालेन्दुकुटिलोपमैः ।
 नयकिंभ्यरुणाकारैर्लोमैः संपूर्णविग्रहम् ॥ ११७ ॥
 शोभनेन प्रलभ्येन पृथुना प्रोभतेन च ।
 माणिष्यकुण्डलाख्येन युक्तं श्रोत्रद्वयेन तु ॥ ११८ ॥
 मकुटेनोभतेनैव हाराद्यरूपशोभितम् ।
 चित्रकौशोयचसनेन चित्रन्ननियमण्डितम् ॥ ११९ ॥
 प्रलयद्वादशादित्यसद्वक्त्रगुणदीधितिम् ।
 ईषदृष्ट्यं तथातिर्यग्विनिपातितलोचनम् ॥ १२० ॥
 कुन्देन्दुकान्तिदशनं किञ्चिद्द्विहसिताननम् ।
 समायसौम्यममलं मायाकोपोपरञ्जितम् ॥ १२१ ॥
 सखिलासचलत्पादस्यासस्यानकसंस्थितम् ।
 स्वेनान्तःकरणेनैव भाययन्तं परं पद्मम् ॥ १२२ ॥
 अङ्गुष्ठादि फनिष्ठान्तं धामपाणी लतात्रयम् ।
 नामयत्युग्रता बैका प्राणाग्रं विनियोजिता ॥ १२३ ॥
 सद्भिन्नभीतिप्रदया त्वनया मुद्रयान्वितम् ।
 रथाङ्गशङ्खदस्तं च लभ्यमानगदाधरम् ॥ १२४ ॥
 श्रोणीतटनिविष्टेन सावहेलेन पाणिना ।
 इत्थंरूपधरं देवमनेकाद्भुतविक्रमम् ॥ १२५ ॥

उग्ररूपमिति ध्यायेदग्नेयमनलप्रभम् ।
 दंष्ट्रातर्जननिर्मुक्तं सामभयं शान्तलक्षणम् ॥ १२६ ॥
 मुख्यदक्षिणहस्तेन भक्तानामभयप्रदम् ।
 तथाविधेन घासेन लभ्यमानगदाधरम् ॥ १२७ ॥
 पृष्ठदक्षिणयामाभ्यां चक्रशङ्खधरं क्रमात् ।
 एवं चतुर्भुजयोगो द्विभुजस्यावधारय ॥ १२८ ॥
 उक्ताभ्यामुग्रशान्ताभ्यां शङ्खचक्रद्वयं विना ।
 प्रायुक्तद्वितयं वाथ द्वितीये चिन्तितं तु वा ॥ १२९ ॥
 गदाविरहितं वाथ वामकर्णवलम्बितम् ।
 स्थानके वाऽऽसने वाममूर्खदेशे निवेशितम् ॥ १३० ॥
 गोपनीमुद्रया वाथ कटकक्रासमुद्रया ।
 उभाभ्यामपि पाणिभ्यां विधान्तं पीठपृष्ठतः ॥ १३१ ॥
 अवष्टभ्य गदामूर्ध्वं मातङ्गमुसलाकृतम् ।
 प्राकृष्यदलमाक्रम्य पादाभ्यां कर्णिकासनम् ॥ १३२ ॥
 सुस्थितं कर्णिकायां वा प्राग्बन्धैरलङ्कृतम् ।
 एवं ध्यानविशेषेषु त्वेकं स्थाप्य विधानतः ॥ १३३ ॥
 समर्चयेत् कालेषु प्रायुक्तेषु स्वमन्त्रतः ।
 चतुस्स्थानार्चनायै तु मण्डलानां तु मध्यतः ॥ १३४ ॥
 पूजितेष्वथ मन्त्रेषु नियुक्तेषु स्वधामनि ।
 ईशानसोमद्विक्रमये चतुरथे पुरेऽथवा ॥ १३५ ॥
 द्वारशोभाध्वनिर्मुक्ते रेखाञ्जितयभूषिते ।
 तदन्तरेऽर्धचन्द्रस्थे कमलेऽष्टदलान्विते ॥ १३६ ॥
 साम्राज्येन नियुक्तेऽस्मिन् विघ्नानामभ्युतेन तु ।
 पूजिते विधिना शम्भुदमीष्टं साधकोऽस्तुते ॥ १३७ ॥
 तस्मान्मन्त्रैस्तदीयैस्तु स्नात्वा पूर्वविधानतः ।
 प्रक्षाल्य पाणिपादौ वा त्वान्मन्य न्यासमाचरेत् ॥
 तदधिष्ठातृत्वेन धारणाभिः स्वविग्रहम् ।
 शोधयित्वा पुनर्यस्य पङ्क्तं तत्करादितः ॥ १३९ ॥
 प्राग्बन्धान्ध्यामाद्य शवदार्त्यं तथा प्रभुम् ।
 इष्टा हृत्पुण्डरीके तु स्वापेक्षानिष्कलात्मकम् ॥ १४० ॥

तमेव सकलत्वेन याते च्यात्वा यजेद्विदः ।
 प्राग्वदध्यादिपात्राणि प्रतिष्ठाप्य स्वविग्रहे ॥ १४१ ॥
 विन्यस्तमन्त्रानभ्यर्च्य द्वारेदक्षिणसौम्ययोः ।
 चण्डप्रचण्डसदृशौ यत्प्रयत्नसंज्ञितौ ॥ १४२ ॥
 वायुवेगं महामाणं द्वाराग्रे गरुडोपमम् ।
 समभ्यर्च्य यथापूर्वं प्राग्वत्वा कमलासनम् ॥ १४३ ॥
 धर्माद्यनन्तपर्यन्तं पञ्चकं नवकं तु वा ।
 सत्वेनाच्छादितं पश्चात् केयलेनाम्बुजं सरेत् ॥ १४४ ॥
 तस्मिन्नायाह्यं तं देवं हृदये ध्यानचोदितम् ।
 सन्निधानादिकं कृत्वा मुद्रादन्धपुरस्सरम् ॥ १४५ ॥
 समभ्यर्च्यार्घ्यपुष्पाद्यैर्लयागविधानतः ।
 कर्णिकामध्यगे तस्य हृदाद्यं मुण्यमन्त्रयत् ॥ १४६ ॥
 पञ्चच्छदान्तरस्याह्यं तदाकारयुक्तिं विना ।
 किन्त्वह्नानां च सर्वत्र ध्यानमुक्तं सितादिकम् ॥ १४७ ॥
 क्रियायां तेजसीं शक्तिं स्वाहापर्यायरूपिणीम् ।
 लक्ष्मीरूपधरां पीतां सर्वालङ्कारमण्डिताम् ॥ १४८ ॥
 प्रियानुरूपां सततं स्वासीनां वायु सुस्थिताम् ।
 दक्षिणोत्तरयोगेन चामरोभयधारिणीम् ॥ १४९ ॥
 (ओं) ह्रीं क्रियायै स्वाहान्तो मन्त्रोऽयं संप्रकीर्तितः ।
 भवेन स्वामिनो देहासैनसाद्विग्रहसूचनात् ॥ १५० ॥
 वामपाशेऽवतार्यास्य भोगयागावसानतः ।
 गजाननो जयत्सेनो हरियफ्नो महायवः ॥ १५१ ॥
 कालप्रकृतिसंज्ञश्च चतुर्थः कमलोद्भवः ।
 गणराजेभ्यरा ह्येते चत्वारश्चण्डविग्रहाः ॥ १५२ ॥
 आश्रयप्रतीक्षकाभ्यास्य सुभवेतचमरोचताः ।
 विनयकादयश्चैव विमोक्षाः प्रयटास्तु ये ॥ १५३ ॥
 अमीषां गणनाथानां नित्यमाज्ञानुपालिनः ।
 ईशानादिषु कोणेषु पञ्चायाह्ये स्थितान् न्यसेत् ॥ १५४ ॥
 वीक्षमाणा चिमोर्ध्वकं तत्तुल्यस्थानकैः स्थिताः ।
 तद्भक्तसंज्ञिताः सयः किन्तु मुद्राविधिजिताः ॥ १५५ ॥

ध्यानमेपां पृथग्भूतं शारीरमवधारय ।
 भीमद्विपेन्द्रचदनं चतुर्दंष्ट्रं त्रिलोचनम् ॥ १५६ ॥
 कम्बुग्रीवं चतुर्बाहुं पूर्णचन्द्रायुतमुत्तमम् ।
 हारनूपुरकेयूरमेसलादाममण्डितम् ॥ १५७ ॥
 नानास्तरगन्धचस्त्राक्षमनौपम्यपराक्रमम् ।
 ध्यायेद्गजाननमतो जयत्सेनं च संसरेत् ॥ १५८ ॥
 महत्पुण्ड्रचदनं पद्मरागाचलप्रभम् ।
 द्रवचामीकराक्षं च त्वनेकावभुतविग्रहम् ॥ १५९ ॥
 हरियक्त्रमतो ध्यायेत् सदाच्छ्रुतिमस्तकम् ।
 निष्ठत्यकनकप्रख्यं शोरघण्टरनिखनम् ॥ १६० ॥
 मृगराजुदनं धिप्र ! कल्पान्तनिलविगिनम् ।
 कालप्रकृतिनामानं भावयेदङ्गनाद्रिचत् ॥ १६१ ॥
 वृष्णकरालचदनं पिङ्गलक्ष्मश्रुलोचनम् ।
 श्वपकुण्डलभृद्दंष्ट्रं मीनयन्निखनासिकम् ॥ १६२ ॥
 गणरोजश्चरा ह्येते महापुरुषलक्षणैः ।
 संयुक्ताश्चातिलेखिप्र ! आग्रादात् कण्धराधधि ॥ १६३ ॥
 यत्किञ्चिन्मण्डनं वस्तु तथाद्योक्तं सरेत्विषु ।
 पतेयामखेनं कुर्यात् खनासा प्रणवादिना ॥ १६४ ॥
 नमोन्तेनाभ्यसंभूत ! नानासिद्धिकलाहये ।
 अष्टाष्टकैस्तदर्थैर्वातस्याधैर्वा यथाशुचि ॥ १६५ ॥
 क्षिप्रकर्मप्रसिद्धार्थमष्टमियां समर्चयेत् ।
 तन्निवेदितमश्रायमर्घ्यम्भक्तचन्दनादिकम् ॥ १६६ ॥
 न देयं कस्यचित् प्रादुरैदिकामुपनिवासये ।
 स्वाधितानामनुज्ञातं भूतानां चैव तेन तत् ॥ १६७ ॥
 नित्यं तदूर्ध्वतस्तेषामाशास्थगितचारिणी ।
 अत्र एव हि भोक्तृनामर्थदानं ददन्ति ते ॥ १६८ ॥
 नूनमाशरणं सर्वं ध्वंसयन्ति मदेव हि ।
 तस्माद्वदाति योऽन्येषां स्वयमश्नानि वाऽधमः ॥
 मोहादुपेक्षते वापि स याति नरकेऽधमः ।
 अतः श्रयोधिना कार्यः परिहारः सदैव हि ॥ १७० ॥

तथापि इमातले कूपे तटाकादौ तु चोत्क्षिपेत् ।
नोपभोगं यथा याति काकादिष्वजसंभव ! ॥ १७१ ॥

य स्नात् सन्मन्त्रपूतं तत् प्राधान्येनापि वर्धते ।
अतो निषिद्धः पापानामपापानां विशेषतः ॥ १७२ ॥

इति सम्यक् समाख्यातं विष्वक्सेनार्चनं तव ।
अतः परं यद्वक्तव्यमस्ति चेत्तद्वदस्व मे ॥ १७३ ॥

ततः —

कुमुदाघावृतीशानां द्वारावरणवासिनाम् ।
शिलालोहादिभिः फलैः वा या गृतिः प्रतिष्ठिता ॥

तत्र तत्र च किं कार्यमर्चने तद्वदस्व मे ।

शाण्डिल्यः —

द्वारावरणदेवानां सुस्थितानां स्वसन्तु ॥ १७४ ॥

चलानां वाथ हेमाद्यैर्निर्मितानां यथाविधि ।
त्रिकालं वा द्विकालं वा संकटे त्वेकफालिकम् ॥

तत्तन्मन्त्रेण कुर्यात् पूजामष्टोपचारतः ।
परपूजादिरूपस्य विष्णोर्दिव्यालयादिषु ॥ १७५ ॥

प्रासादेष्वेवप्राकारगोपुरद्वारमण्डपात् ।
पञ्चनालधपानीयशालापुष्पादिगण्डपात् ॥ १७६ ॥

धनधान्याभ्यरादासमालिकावलिचिष्टरान् ।
तथाङ्गाश्रयसन्निभं गोशालाघटिनास्पृशन् ॥ १७७ ॥

अपूर्वातथवा जीर्णान् तद्यन्त्रयोद्धरन्ति ये ।
ग्रामादित्थ्यावरणानुत्सवधमणाय च ॥ १८० ॥

फलपुष्पद्रुमादयानि वापीकूपान्वितानि च ।
विधाममण्डपोपतनिपानालङ्कृतानि च ॥ १८१ ॥

उद्यानानि प्रकुर्वन्ति ये भक्त्या तु जगत्प्रभोः ।
केशरापणपूर्वाणि साधनानि ददन्ति ये ॥ १८२ ॥

समाराधकपूर्वाणां तत्रैव परिचागिनाम् ।
वासीवासकुटुम्बानां देवालायनवासिनाम् ॥ १८३ ॥

पोषं कुर्यन्ति ये वृत्त्या नित्यया प्रीतये विभोः ।
वैषस्याङ्गाङ्गिरूपस्य परिवारगणस्य च ॥ १८४ ॥

नूपुरादिकिरीटान्तैर्विग्रहं भूषयन्ति ये ।
प्रासादगोपुरादीनि चामीकरमयानि च ॥ १८५ ॥

शयनासनयानानि स्थानि विविधानि च ।
महान्ति हेमसदृशरचितानि समन्ततः ॥ १८६ ॥

द्विरांश्च वराभ्यांश्च यागोपकरणानि च ।
पाचार्यपात्रपूर्वाणि पादोदादिप्रतिग्रहान् ॥ १८७ ॥

भद्रपीठं तथा दीपधूपयोल्लक्षणान्वितम् ।
पात्रयुग्मं च वै घण्टामक्षसूत्रादिकान्यपि ॥ १८८ ॥

छत्राणि चामरादीनि सितानि विविधानि च ।
उपानत्पात्रुकादीनि पादपीठान्यनेकशः ॥ १८९ ॥

हविःस्थालीश्च विविधाः साधारण्यं सलक्षणाः ।
हेमराजतताम्रोत्थास्ताम्बूलधारसंयुताः ॥ १९० ॥

रुक् रुक्मादीनि भाण्डानि यान्यन्यानि समर्चने ।
पथोर यानि सर्वाणि येऽर्पयन्ति जगद्भिभोः ॥ १९१ ॥

देवद्रव्याणि रक्षन्ति देवस्य च भयान्विताः ।
सदागमदिसिद्धान्तनिधयार्थप्रशंसाकाः ॥ १९२ ॥

दीक्षापयन्ति सद्भक्तान् ये वेदान्तार्थसूचकाः ।
भाषाभिः स्वस्यक्रीयामियं तदर्थप्रबन्धकाः ॥ १९३ ॥

भक्तोत्तमास्ते विज्ञेयास्तान् दिव्यायतनादिषु ।
चलस्थिरविभागेन लोहैर्वा शिलयाथवा ॥ १९४ ॥

स्यस्यवर्णभ्रमाचारसदृशाकृतित्वेष्टितान् ।
यद्वाञ्जलिपुटान् वाथ प्रमाणेनोपलक्षितान् ॥ १९५ ॥

लाग्निज्जातंश्चकशङ्खाभ्यां भुजयोर्दक्षिणादितः ।
पद्मविष्टरमध्यं तु स्वासीनान् वाथ सुस्थितान् ॥ १९६ ॥

क्रजुस्थित्या यथाशोभं वैशाखस्थानकेन वा ।
निर्माय च विधानेन प्राक्कणे मण्डपेऽथवा ॥ १९७ ॥

प्रासादेष्वनुरूपेषु कल्पितेष्वप्रतो विभोः ।
यथायकांशं यामं वा दक्षिणे वाथ पश्चिमे ॥ १९८ ॥

स्वस्यमन्त्रैः प्रतिष्ठाप्य विधियच्छुद्धयार्चयेत् ।
भृशु मन्त्रांस्तदीयांस्तु स्थापनादिषु कर्मसु ॥ १९९ ॥

प्रधानपुरुषेशात्मतारकप्रहणाऽथवा ।
 अहं स तारकेणैव सविस्मरणं चान्तिमे ॥ २०० ॥
 आधेन वा द्वितीयेन युक्त्या तितयेन वा ।
 संज्ञया योजनीयास्ते साङ्गयागानतः शृणु ॥ २०१ ॥
 ताराद्ययोर्द्वयोरेकं षोडा कृत्वा तदन्तिमे ।
 ज्ञानादिद्वयादीनि चतुर्थ्यन्तान्युदीरयेत् ॥ २०२ ॥
 प्रणवाधारयुक्तानि प्रागेवाङ्गान्यमूनि चै ।
 विन्यस्य संयजेदित्यं भक्तान् परमधर्मिणः ॥ २०३ ॥
 पारतन्त्र्ये विधिरयं भक्तानां संप्रकीर्तितः ।
 स्वातन्त्र्ये चाग्रहारादौ विपिने वा नदीतटे ॥ २०४ ॥
 समाकारं विमानं तु यथेष्टतलशोभितम् ।
 कल्पयित्वा प्रयत्नेन रथ्याभिश्च परिष्कृतम् ॥ २०५ ॥
 देशान्तरगतानां वा भगवद्भोक्तासिनाम् ।
 हृदयरूपमदृश्यं वा देवसारूप्यतां गतम् ॥ २०६ ॥
 स्थापयित्वा विधानेन प्रासादे मानुषे पदे ।
 दिव्यमानुषयोर्वाथ दिव्ये वा मानुषाश्रिते ॥ २०७ ॥
 इति श्रीपाञ्चरात्रे पारमेश्वरसंहितायां क्रियाकाण्डे गरुडविष्णुवक्त्रेनादिपरिवाराचर्चनविधानं नामाष्टमोऽध्यायः समाप्तः ॥

विष्णोर्मन्त्रासनाभ्यक्तपद्ममध्यस्थचेतनात् ।
 भक्तयिभ्यहृद्भोजे चैतन्यमयतार्यं च ॥ २०८ ॥
 सकलीकृत्य मन्त्रेण साङ्गेनाभ्यर्चयेत् सदा ।
 आवाहने विशेषोऽयं जीवतां वाप्यजीयताम् ॥ २०९ ॥
 सर्वज्ञाभ्यक्तपद्माद्यैरष्टभिर्वा द्विरष्टभिः ।
 भोगैः प्रागुद्दिष्टैः स्फीतैस्ताम्बुलान्तैरनुक्रमात् ॥ २१० ॥
 तत्तज्जन्मदिने कार्यं तेषां वैशेषिकार्चनम् ।
 कृत्वा पद्ममध्यजरोहं कार्यस्तत्र महोरसयः ॥ २११ ॥
 देवेन सह कर्तव्यः परतन्त्रोत्सवे ध्यजः ।
 भक्तप्रणीता गाथाश्च श्रुत्यन्तार्योपगृहिताः ॥ २१२ ॥
 श्रावयेद्विधिवद्देवं भक्त्या गीतिपुरस्सरम् ।
 तद्विधेर्वित्तमश्रापं गायकेभ्यः प्रदापयेत् ॥ २१३ ॥
 इति ते वैतन्तेयादिपरिवारागणस्य च ।
 पूजनं सर्वमाध्यातं नानासिद्धिफलप्रदम् ॥ २१४ ॥
 गोपनीयं प्रयत्नेन नास्तिकानां विशेषतः ।
 प्रकाशयस्व भक्तानां नित्यकर्मरतात्मनाम् ॥ २१५ ॥

॥ श्रीः ॥

नवमोऽध्यायः ॥

श्राण्डित्यः -
 एवं कालत्रये कुर्यात् पूजनं मन्त्रविद्यमः ।
 न च कालत्रयान्मूढं पूजनं विहितं सदा ॥ १ ॥
 प्रासादेषु स्वयं व्यक्तपूर्वेण द्विजससमः ।
 कालत्रयं प्रधानं स्यात्तदूर्ध्वं कर्तुर्निश्चया ॥ २ ॥
 विमयापेक्षया चैव वर्धयेत् यथाक्रमम् ।
 यावद्ब्रह्मादशमः कालस्तापद्वे मुनिपुङ्गव ! ॥ ३ ॥
 श्रेष्ठः प्रभातकालः स्यात् द्विषु कालेषु ये पुनः ।
 यथायन्मन्त्रविन्यासमात्मनः करदेहयोः ॥ ४ ॥

हृद्यागं स्थानसंगुलिं सायामां मौक्तिकीं ततः ।
 नित्यं प्राभातिके कुर्याद्वन्यजेच्छानुत्पतः ॥ ५ ॥
 स्वपनं बलिदानं च कुर्यात् कालत्रये सदा ।
 मूर्तेरासनपूजा तु कार्या कालत्रयपृथगे ॥ ६ ॥
 पञ्चकाले भवेन्न्यासः षट्काले हवनक्रिया ।
 अत ऊर्ध्वेषु कालेषु जपान्तं पूजनं भवेत् ॥ ७ ॥
 भलङ्कारासनाद्यं च पूर्ववत् क्रमयोगतः ।
 विनोक्तेन प्रकारेण ह्यन्यथा न समाचरेत् ॥ ८ ॥

मुख्यकल्पे तु होमान्ता नित्यनैमित्तिकात्मकाः ।
 पूजाः क्रमेण वै कुर्यात् तत्तद्दोमायसानिकाः ॥ ९ ॥
 अनुकल्पे तु जप्यान्तं यागान्तरितेपु वै ।
 यागेषु ह्यनान्तेषु नित्यनैमित्तिकादिषु ॥ १० ॥
 तत्तद्यागं जपान्तं च क्रमात् कृत्वा ततः परम् ।
 तत्तद्दोमान् मुनिश्रेष्ठ ! क्रमात् कुर्याद्यथाविधि ॥ ११ ॥
 अनुकल्पेषु यागेषु षुपकालोदितेषु वै ।
 आसनाद्यैः ततः पाद्यमाचामं सप्रतिग्रहम् ॥ १२ ॥
 गन्धं माल्यं तथा दीपं धूपं मात्रां क्रमेण तु ।
 दत्त्वा भोज्यायसानं तु क्रमाद्वाद्यादिधानतः ॥ १३ ॥
 अथ द्वादशकालादि यावत् कालत्रयं द्विज ! ।
 नाडिकानां विभागं तु क्रमेणैवावधारय ॥ १४ ॥
 ब्राह्मणमुहूर्ताद्वारभ्य सपादं घटिकाद्वयम् ।
 निर्वर्त्य नित्यकर्म प्राक् स्नानपूर्वं यथाविधि ॥ १५ ॥
 सपादकोत्तरा नाड्यो दश प्राभातिकेऽर्चने ।
 ततो नाडीचतुष्कं तु भवेयागद्वयस्य तु ॥ १६ ॥
 ततस्त्वर्धोत्तरा नाड्यस्त्रिंशः स्युस्तथाद्विकस्य तु ।
 पश्चाद्वर्धोत्तराः सप्त नाड्यो मध्यन्दिनार्चने ॥ १७ ॥
 भूयस्तु घटिकायुगं यागस्य द्विजसत्तम ! ।
 ततोऽपराह्णयागस्य भवेत्तु घटिकात्रयम् ॥ १८ ॥
 स्वाध्यायस्य भवेत् कालस्ततस्तु घटिकाद्वयम् ।
 अर्धोत्तरा मध्याह्नी स्वस्य सायन्तनी क्रिया ॥ १९ ॥
 ततः प्रदोषयागस्य सार्धाः सप्त च नाडिकाः ।
 ततो यागद्वयं कुर्यादटिकानां चतुष्टये ॥ २० ॥
 पश्चाद्विशीथयागस्य भवेद्द्वे नाडिकात्रयम् ।
 भूयस्तु पूजनं पिपः कुर्याद्वि घटिकाद्वये ॥ २१ ॥
 ततस्तु प्रत्युषो यागः सार्धं स्वाध्याद्विकद्वयम् ।
 भोगपूर्वं तु विधामध्वतस्त्रो नाडिकास्ततः ॥ २२ ॥
 यत्र द्वादशकालेभ्या तत्रायं कालनिर्णयः ।
 यत्रैकादशकालेभ्या तत्रायं क्रम उच्यते ॥ २३ ॥

निशीथयजनादूर्ध्वं प्रत्युषः पूजनं भवेत् ।
 यद्वा प्रादोषिकादूर्ध्वं कालमेकं विलोपयेत् ॥ २४ ॥
 विधामस्य भवेत् कालो नाडीनां पदकमेव च ।
 यदा तु दशकालेषु पूजनं विहितं तदा ॥ २५ ॥
 मध्याह्नपूजनादूर्ध्वमपराह्णार्चनं भवेत् ।
 तथा मध्याह्नपूजायाः सार्धास्तु नव नाडिकाः ॥ २६ ॥
 यत्र कालेषु नवसु पूजनं विहितं तदा ।
 निशीथपूजनात् पूर्वमेकं यागं तु लोपयेत् ॥ २७ ॥
 दश नाड्योऽर्धहीनाः स्युस्तदा प्रादोषिकेऽर्चने ।
 यत्र कालाष्टके यागा विहिता द्विजसत्तम ! ॥ २८ ॥
 तदा प्राभादिकादूर्ध्वमेकं यागं विलोपयेत् ।
 तदा प्राभातिके यागे सांशा नाड्यत्रयोदश ॥ २९ ॥
 यजनं सप्तकालेषु यदा स्याद्विजसत्तम ! ।
 प्रदोषश्च निशीथश्च प्रत्युषश्च तथा निशि ॥ ३० ॥
 निशीथस्य भवेत् कालश्चतस्रो नाडिकास्तदा ।
 अर्धहीनाश्चतस्रस्तु घटिकाश्चरमस्य तु ॥ ३१ ॥
 यत्र वै कालष्टके तु पूजनं विहितं तदा ।
 पूर्वमध्यापराह्णस्तु दिवाकालाष्टयः स्मृताः ॥ ३२ ॥
 स्वस्य प्राभातकृत्यस्य सांशं नाडीत्रयं तदा ।
 सार्धाश्चतस्रो नाड्यस्तु स्वस्य मध्यन्दिनस्य तु ॥ ३३ ॥
 प्रातराद्या निशीथान्ताः पञ्चकाला उदाहृताः ।
 तदा शिष्टास्तु घटिका योगविधामयोः स्मृताः ॥ ३४ ॥
 एतेऽपराह्णरहिताश्चतुष्कालाः प्रकीर्तिताः ।
 पञ्चकं घटिकानां तु स्वाध्यायस्य भवेत्तदा ॥ ३५ ॥
 प्रातर्मध्यन्दिनं सायं त्रयः काला यथाक्रमम् ।
 तदानीमवशिष्टास्तु घटिकाः स्वस्य कर्मणः ॥ ३६ ॥
 अनुकल्पे तु कालः स्यादेको माध्यन्दिनोऽथवा ।
 माध्यन्दिनश्च नैशाश्च द्वौ कालौ शक्तितो द्विज ! ॥ ३७ ॥
 यत्राधरणयाद्वयं तथा च वलिविस्तरः ।
 भगवद्यागविस्तारो मदता विभवेन तु ॥ ३८ ॥

अनेका मूर्तयो यत्र पूज्यन्ते विस्तरेण तु ।
तत्र तत्र समभ्यूह्य स्ववद्व्या तु समाचरेत् ॥ ३९ ॥
वृद्धि प्रधानकाले तु नाडिकानां महामते ! ।
संक्षेपमुपसन्ध्यासु तत्तत्कर्मनुगुण्यतः ॥ ४० ॥
पञ्चमुकेषु कालेषु यः पूजयति सर्वदा ।
स पूजाफलमाप्नोति साकल्येन महामते ॥ ४१ ॥
यथा कालाख्यो न स्यात्तथा कुर्यात् प्रयत्नतः ।
उक्तेऽस्मिन् समतिक्रान्ते काले दोषो भवेन्महान् ॥ ४२ ॥
प्रयुजैः कलिरते स्थाने इत्युक्ता नाडिकास्थितिः ।
सर्वे व्यक्तादिकेऽप्येवं स्थानानामार्यपश्चिमे ॥ ४३ ॥
चतुष्टये भवेद्द्विप्र ! कालानां तु विनिर्णयः ।
विशेषः धृत्यसामन्न नियतेष्वपि कर्मसु ॥ ४४ ॥
वत्सरोत्सवपूर्वेषु नानानैमित्तिकेषु च ।
पवित्रारोहणान्तेषु काम्येषु विविधेषु च ॥ ४५ ॥
तथा च प्रायश्चित्तेषु रात्रौ भङ्गाविशेषतः ।
यद्वा यजनविस्तारादसामर्थ्यादिकेन वा ॥ ४६ ॥
तत्तत्कर्मोदिते काले समतीते क्षणादिके ।
न दोषो विद्यते द्विप्र ! तत्स्थानप्रभाजतः ॥ ४७ ॥
सदागमपरैर्द्विप्रैः पञ्चकालपरायणैः ।
चानुरात्म्यकनिष्ठैस्तु अनन्यैरधिकारिमिः ॥ ४८ ॥
प्रागुक्तैर्यार्यैर्कर्मैर्नैवैवादिशाक्षरपूर्वकैः ।
अङ्गोपाङ्गादिसंयुक्तैर्विद्यशास्त्रोक्तमार्गतः ॥ ४९ ॥
यजनं क्रियते यत्र तत्रापि च विशेषतः ।
कालातिक्रमदोषस्तु विद्यते न कदाचन ॥ ५० ॥
तथापि कालातिक्रान्तौ विशेषमवधारय ।
व्यामिश्रयाजिमिर्वर्णनिर्मितायतनास्तु ये ॥ ५१ ॥
तेषु कर्मणि नित्येऽपि काम्ये नैमित्तिकेऽपि वा ।
विविधेऽपि तथा द्विप्र ! प्रायश्चित्ताख्यकर्मणि ॥ ५२ ॥
तत्तत्तुल्यस्य कालस्य मुहूर्तस्याप्यतिक्रमे ।
कर्तुर्गुरोश्च स्थानस्य तस्य दोषो महान् भवेत् ॥ ५३ ॥

अनन्यशरणैर्वर्णैः स्थाने तु परिकल्पिते ।
आरम्भः प्रातरिज्याया अपि यामाष्टमांशकम् ॥ ५४ ॥
नातिक्रमेन मध्याह्नः साष्टमांशं प्रहरद्वयम् ।
न च सायन्तनारम्भो रात्रौ यामाष्टमांशकम् ॥ ५५ ॥
निशीथपूजनारम्भो न च नाडीखयोदश ।
प्रत्युपः पूजनारम्भो न च होक्तेनविंशतिम् ॥ ५६ ॥
अतिक्रमेचेदोषः स्यात् कर्त्ताद्विन्नितयस्य च ।
नैमित्तिकादिके प्रायश्चित्तवेदोपस्य निर्णयः ॥ ५७ ॥
सच्छूद्रेः कल्पिते द्विप्र ! स्थाने तु विनिर्णये ।
अहनि प्रातरारम्भो यामांशं न व्यतिक्रमेत् ॥ ५८ ॥
न च माध्यन्दिनारम्भः सपार्धं प्रहरद्वयम् ।
रात्रौ सायन्तनारम्भो यामांशं न व्यतिक्रमेत् ॥ ५९ ॥
निशीथयजनारम्भो न च नाडीद्विसप्तकम् ।
नातिक्रमेत् प्रत्युपस्तु विंशतिं यद्यतिक्रमेत् ॥ ६० ॥
सवन्धुकस्य च कर्तुः स्थानस्य च गुरोर्भवेत् ।
भयं नैमित्तिकादीनां प्रायश्चित्तव्यतिक्रमे ॥ ६१ ॥
सद्वैश्यैः कल्पिते स्थाने विभागमवधारय ।
प्राग्विज्योपक्रमे नाडीद्वितयं हृदयात् परम् ॥ ६२ ॥
नातिक्रमेन माध्याह्नो ह्यष्टाविंशतिनाडिकाः ।
रात्रौ सायन्तनारम्भस्त्रितयं न व्यतिक्रमेत् ॥ ६३ ॥
निशीथयजनारम्भो यामौ द्वौ न व्यतिक्रमेत् ।
प्रत्युपः पूजनारम्भो न च नाडीचैकविंशतिम् ॥ ६४ ॥
नैमित्तिकाद्यं त्रितयं न च कालमतिक्रमेत् ।
प्रागुक्तं यद्यतिक्रमेत् कर्तुं वैशिकस्य च ॥ ६५ ॥
सवन्धुकस्य जायेत महाध्याध्याद्विपीडनम् ।
स्थानस्य धान्यनाशः स्थानमहाधूनेरुपश्रवः ॥ ६६ ॥
सदागमद्वैः क्षत्रैस्तु कल्लते वक्ष्याम्यतः परम् ।
प्रातरिज्यासमारम्भो यामार्धं न व्यतिक्रमेत् ॥ ६७ ॥
न च माध्यन्दिनारम्भः सार्धं यामद्वयं द्विज ! ।
न च सायन्तनारम्भो यामार्धं न व्यतिक्रमेत् ॥ ६८ ॥

निशीथयजनारम्भो नाडीपोडशकं न च ।
 यामत्रयं तदन्यस्तु न च नैमित्तिकादिकम् ॥ ६९ ॥
 उक्तं कालमतिक्रामेत् प्रमादाद्यद्यतिक्रमेत् ।
 देशक्षोभाविद्योपः स्यात् पूर्वोक्तत्रितयस्य च ॥ ७० ॥
 पञ्चकालपर्यन्तैः कल्पितेऽपि निषेध मे ।
 प्रागिज्योपक्रमो नाडीपञ्चकं न व्यतिक्रमेत् ॥ ७१ ॥
 न च माध्यन्दिनारम्भो नाडिकानां तु विंशतिम् ।
 न च सायन्तनारम्भो नाडीपट्टकमतिक्रमेत् ॥ ७२ ॥
 नातिक्रमेन्निशीथेज्या नालयः सप्तोत्तरा दश ।
 चतुर्विंशतिमन्तेज्या नाडीनां न ह्यतिक्रमेत् ॥ ७३ ॥
 न च नैमित्तिकाद्यस्य प्राप्तकालव्यतिक्रमः ।
 एवमुक्तं तु नियमं येन केनाप्यतिक्रमेत् ॥ ७४ ॥
 स्थानभ्रंशाविद्योपः स्याद्देशिकादित्रयस्य च ।
 ऋषिभिः कल्पिते स्थाने विशेषमवधारय ॥ ७५ ॥
 नातिक्रमेत् प्रागिज्याया नाडीपट्टकमुपक्रमः ।
 माध्यन्दिनसमारम्भो न च नाड्येकविंशतिम् ॥ ७६ ॥
 सायमिज्यासमारम्भो नाडीनां न च सप्तकम् ।
 नातिक्रामेन्निशीथेज्या नाड्यष्टादशकं द्विज ! ॥ ७७ ॥
 नातिक्रामेत् पश्चिमेज्या नाड्यपञ्चपञ्चकम् ।
 अतिक्रमेद्येत् कर्तुः स्यात् क्षयव्याधिप्रपीडनम् ॥ ७८ ॥
 तद्देशे स्यादनावृष्टिः स्थानस्य च महद्भयम् ।
 कल्पिते मन्त्रसिद्धेस्तु स्थाने समयधारय ॥ ७९ ॥
 भारम्भः प्रातरिज्यायाः प्रहरं न ह्यतिक्रमेत् ।
 एकविंशतिकं सार्धं मध्याह्नो न व्यतिक्रमेत् ॥ ८० ॥
 नातिक्रमेत्तु प्रहरं सार्यं याग उपक्रमः ।
 निशीथयागो नाडीनां न च त्वेकोनविंशतिम् ॥ ८१ ॥
 पञ्चविंशतिमतिक्रामेत् च पश्चिमपूजनम् ।
 अतिक्रमेद्येत् कर्तुः पुनर्हानिर्भव्यति ॥ ८२ ॥
 स्थाने द्रव्यविनाशः स्याद्वाष्टस्य व्याधिपीडनम् ।
 दिव्यस्थानेऽथ वक्ष्यामि प्रागिज्याया उपक्रमः ॥ ८३ ॥

अष्टकं न त्वतिक्रामेद्वाडीनां द्विजसत्तम ! ।
 द्वाविंशतिं न मध्याह्नो न च सायन्तनोऽष्टकम् ॥ ८४ ॥
 विंशतिं न निशीथेज्या सप्तविंशतिमन्तिनः ।
 नातिक्रामेन्मुनिषेध ! प्रमादाद्यद्यतिक्रमेत् ॥ ८५ ॥
 देशाधिपस्य पीडा स्यान्ज्वरादिव्याधिभिः सदा ।
 स्थाने धान्यादिनाशः स्यात्तत्तद्देशनिवासिनाम् ॥ ८६ ॥
 अथ स्थाने स्वयं व्यक्ते शृणु कालविधिं द्विज ! ।
 प्रथमेज्यासमारम्भो घटिकादशकं न च ॥ ८७ ॥
 अतिक्रामेत् मध्याह्नो नाडीनां पञ्चविंशतिम् ।
 सायमिज्यासमारम्भो दशकं न ह्यतिक्रमेत् ॥ ८८ ॥
 द्वाविंशतिं निशीथेज्या नातिक्रामेत् पश्चिमः ।
 आदित्योदयवेलां तु नातिक्रामेत् कदाचन ॥ ८९ ॥
 प्रमादाद्वृष्टिपूर्वाद्वा अतिक्रामेद्यद्वि द्विज ! ।
 अरातिभिः परिभवो महाव्याध्यादिपीडनम् ॥ ९० ॥
 सदा देशाधिपस्य स्यात् प्रजानां व्याधिपीडनम् ।
 तत्स्थानस्य न सम्पत्तिस्तद्देशे वृष्टिवर्जनम् ॥ ९१ ॥
 नित्यनैमित्तिकं कर्म नक्षत्रादिनिमित्तकम् ।
 तत्तत्कर्मोदितं कालं नातिक्रामेत्तु मातुषे ॥ ९२ ॥
 भार्यादिके तु त्रितये पूर्वभागोदितं तु यत् ।
 तत् कुर्यात्तदतिक्रान्तौ भागे तु तदनन्तरे ॥ ९३ ॥
 तत्कालातिक्रमे दोषो नित्यातिक्रान्तिवद्भवेत् ।
 अपरांशोदितं कर्म तत्रैव तु समाचरेत् ॥ ९४ ॥
 पूर्वाह्णे विहितं कर्म मध्याह्ने तु समाचरेत् ।
 मध्याह्णे विहितं यत्तदपराह्णे समाचरेत् ॥ ९५ ॥
 पूर्वरात्रौदितं कर्म मध्यरात्रे समाचरेत् ।
 मध्यरात्रौदितं यत्तत् कुर्यादपररात्रिके ॥ ९६ ॥
 स्वयं व्यक्ते तु पूर्वांशविहितं स्यात्तु मध्यमे ।
 पश्चिमे वापि तत्त्रोक्तं पूर्वं वा मध्यमेऽपि वा ॥ ९७ ॥
 आचरेदनुकल्पे तु पूर्वाह्णविहितं तु यत् ।
 तत् कुर्यादथ मध्याह्णे अपराह्णेऽथवा द्विज ! ॥ ९८ ॥

पूर्वरात्रौदितं कुर्यान्मध्ये वा पश्चिमेऽपि वा ।
 क्रक्षणां पूर्वभागे तु क्रक्षकर्म समाचरेत् ॥ १९ ॥
 तिथीनां पश्चिमे भागे तिथिकर्म समाचरेत् ।
 नक्षत्रमेवे चाधिक्ये तिथिमेवे तदन्तिमे ॥ २०० ॥
 तत्रापि चेदमावास्या सङ्घात् परतो भवेत् ।
 तस्मिन् कुर्यात् तत् कर्म तत् स्यात् पूर्वधुरन्यथा ॥
 अतीते भगवद्यागमाचरेदुत्तरायणे ।
 पश्चात् षोडशनाडीनामन्तरे होमपश्चिमम् ॥ २०२ ॥
 क्षपणाद्यं मुनिश्रेष्ठ ! चित्रे च विपुले तथा ।
 प्रागेव भगवद्यागमाचरेद्दक्षिणायने ॥ २०३ ॥
 क्षपणाद्यं तु होमान्तं नाडीषोडशकान्तरे ।
 अनुकल्पे तु तत् कुर्यात् पश्चात् षोडशकान्तरे ॥ २०४ ॥
 एवमाभ्युज्जे मासि विपुलेऽपि समाचरेत् ।
 उत्तरायणवत् कुर्यात् तत्सङ्क्रान्तिचतुष्टये ॥ २०५ ॥
 यल्लग्नहेतुकं कर्म यन्मुहूर्तनिमित्तकम् ।
 तत् सशेषं समापाद्य प्रायेण विभवेन तु ॥ २०६ ॥
 तस्मिन् प्राप्ते शुभे काले शश्वच्छेषं समापयेत् ।
 अर्घ्याद्यैर्द्वयमिष्टा तु अग्नौ पूर्णाहुतिं ददेत् ॥ २०७ ॥
 नैमित्तिकं द्वयोक्तं तु द्विष्ये तु समापयेत् ।
 नैमित्तिकं निशोक्तं तु निश्चये तु समापयेत् ॥ २०८ ॥
 यस्मिन् यस्मिन्नहोरात्रे विहितं कर्म यद्विज्ञ ! ।
 समापयेत् तत्तस्मिन् यज्ञतोऽप्ययमेव हि ॥ २०९ ॥
 महोत्सवः सदाकालं विहितं न त्वतिक्रमेत् ।
 निशोत्सवस्य कालः स्यात्तपनस्योदयावधि ॥ २१० ॥
 कालः स्यात्तीर्थयात्रायां विंशप्राद्यन्तरे दिवा ।
 मनुष्यनिमित्ते स्थाने मुख्यकल्पे द्विजोत्तम ! ॥ २११ ॥
 अनुकल्पे तु तत्कालो यार्धवस्तमयावधि ।
 स्वयं व्याकादिके स्थाने दिवा स्यान्मुख्यकल्पके ॥
 अनुकल्पे निशायां तु पूर्वार्धावधिको भवेत् ।
 मुख्यकल्पेऽपि रात्रौ वा शयनावेस्तु संभवे ॥ २१३ ॥

मत्स्यप्रतिष्ठिते स्थाने पयित्मारोहणस्य तु ।
 कालः स्याद्विधि विप्रेन्द्र ! नाडीविंशतिकान्तरे ॥
 स्वयं व्याकादिके स्थाने यावदस्तमयावधि ।
 रात्रौ तु भूषणारोपं न कदाचित् समाचरेत् ॥ २१५ ॥
 चन्द्रसूर्यांपरागे च तत्कालात् पूर्वमेव तु ।
 चतुस्स्थानस्थितस्यापि स्थानद्वयगतस्य वा ॥ २१६ ॥
 देवस्य यजनं कृत्वा होमान्तं क्षपणादिकम् ।
 औपचारिकसांस्पदं प्रभूतैर्देवजग्मः ॥ २१७ ॥
 पयोधृतादिभिः सम्यक् सविशेषैर्महामते ! ।
 ततोऽश्वस्वमादाय तायत् कुर्याज्जगं सुधीः ॥ २१८ ॥
 यावद्राष्ट्रियमुक्तस्य चन्द्रादेर्दशीनं भवेत् ।
 पूजाहोमजपादीनां फलानन्त्यमवाप्नुयात् ॥ २१९ ॥
 अन्यथा चिफलं कर्म कर्तुमर्थाध्यादिपीडनम् ।
 अतोऽप्यन्यदनित्यं यत्रैमित्तिकमुदाहृतम् ॥ २२० ॥
 पुण्यकालयज्ञेनैव तत्राप्येवं समाचरेत् ।
 काम्यानि सर्वकर्मणि तत्सकाले समाचरेत् ॥ २२१ ॥
 अन्यथा तानि कर्मणि न सिध्यन्त्यचिरेण तु ।
 स्वयंव्याकादिके तानि सर्वदेव समाचरेत् ॥ २२२ ॥
 प्रायश्चित्तं तु वै कुर्यात् सञ्ज्ञाते तथिमित्तके ।
 तदैव घाथ कर्मान्ते त्रिदिनाभ्यन्तरे तु वा ॥ २२३ ॥
 तदगुरुत्वाद्युप्येन पञ्चसप्तदिनान्तरे ।
 तदारम्भः समासिर्वा हान्यथा द्विगुणं चरेत् ॥ २२४ ॥
 प्रायश्चित्तं तु वै कुर्यात् स्वयंव्याकादिके स्थले ।
 स्वयंव्याकादिके स्थानचतुष्केऽपि महामते ! ॥ २२५ ॥
 प्राकारणोपुरादीनामारम्भं स्थापनं तथा ।
 तथा च कर्मविभ्यानां स्थापनं च विशेषतः ॥ २२६ ॥
 जीर्णोद्धारविधानं च पुनः संस्थापनं तथा ।
 भङ्गपुरारोपणं चैव पञ्जारोहायरोहणे ॥ २२७ ॥
 सुमुहूर्तं सुनक्षत्रं सुलक्ष्णेऽपि समाचरेत् ।
 दोषः स्यात्तदतिशयान्तौ तच्छान्तिं च समाचरेत् ॥

द्वादशीं तु कलामात्रा त्रयोदश्यां समाचरेत् ।
 कर्मविस्थाने शयनं प्रयोधं पुनरेव हि ॥ १२९ ॥
 पवित्रारोहणाद्येषु विधिष्वेष्टेषु तु कर्मसु ।
 मुहूर्तातिक्रमे दोषो न भवेत्तु कदाचन ॥ १३० ॥
 यत्र तु व्यापकैर्मन्त्रैरन्यैरधिकारिमिः ।
 दिव्यशास्त्रोक्तमार्गेण पूजनं क्रियते विमोः ॥ १३१ ॥
 तत्र स्यात् कालनियमो दिव्यस्थानोक्तमार्गतः ।
 पतेयां द्वितयं यत्र तत्र कालस्तु संबध्यत् ॥ १३२ ॥
 यत्र त्रयाणामेकं स्यात् तत्रार्पस्थानयद्भवेत् ।
 पुरोदितेषु स्थानेषु सर्वेष्वपि यथाक्रमम् ॥ १३३ ॥
 य उक्तः कालनियमो नियताद्येषु कर्मसु ।
 मुख्यानुकल्पमेवेन द्विविधस्तदतिक्रमे ॥ १३४ ॥
 तदोपशान्तिं च कृत्वा तानि कुर्यान्नन्तरे ।
 काले यथा कर्महानिर्न कदाचित्तु जायते ॥ १३५ ॥
 तथा क्रमेण च कुर्यात्तानि कर्माणि सर्वदा ।
 नित्यनैमित्तिके प्राप्ते होक्तस्मिन् समये तदा ॥ १३६ ॥
 पूर्वं नैमित्तिकं कृत्वा पश्चाद्विष्य समाचरेत् ।
 नैमित्तिके ह्यनित्ये च नित्ये च युगपद्गते ॥ १३७ ॥
 प्रागनित्यं ततः पश्चाद्विष्यनैमित्तिकं चरेत् ।
 नैमित्तिके च काम्ये च प्राप्ते काम्यं तु पूर्वतः ॥ १३८ ॥
 पतेष्वपि च सर्वेषु प्रायश्चित्ताख्यकर्मणि ।
 एककाले तु संप्राप्ते प्रायश्चित्तं तु पूर्वतः ॥ १३९ ॥
 सामान्य पश्चाद्वै कुर्यात् तानि कर्माणि सर्वदा ।
 यदा नैमित्तिकाद्यं तु विमवाद्यंस्तु विस्तृतम् ॥ १४० ॥
 तदा तात्कालिकं नित्यं तत्कालात् प्राक् समाचरेत् ।
 कालातिक्रमदोषस्तु तत्र न स्यात् कदाचन ॥ १४१ ॥
 देशिका यद्यो यत्र यद्यः परिचारकाः ।
 तत्तत्कर्मार्थविध्यानि संभयन्ति बहुनि च ॥ १४२ ॥
 तत्र सर्वाणि कर्माणि होक्तव्यं समाचरेत् ।
 कालातिक्रमदोषस्तु विपत्ते तत्र पूर्ववत् ॥ १४३ ॥

वक्ष्यन्ते देशिका ऊर्ध्वं स्वयंभ्यस्तदिषु द्विज ! ।
 इदानीं मूर्तिभेदेषु लक्ष्यन्ते देशिकाः शृणु ॥ १४४ ॥
 परात्परस्वरूपस्य परस्य च विमोः सदा ।
 आचार्यान् शास्त्रविहितांश्चतुरः परिकल्पयेत् ॥ १४५ ॥
 अष्टौ द्वादश वा कल्प्या व्युद्भे मूल्यन्तरेऽपि च ।
 वैमवेष्वपि मूर्तेषु देशिकेन्द्रास्तथैव हि ॥ १४६ ॥
 साधकाश्चैवमेव स्युः सदा षोडश वा द्विज ! ।
 विमवेष्टु स्वतन्त्रेषु साधका द्वादशैव वा ॥ १४७ ॥
 अथतारेषु दशसु स्वतन्त्रेषु महामते ! ।
 प्रासादे स्थापितेष्वेष्टेषु कल्प्या वाराधका दश ॥ १४८ ॥
 यथोक्ताचारसंयुक्तास्तथाप्यधिकसंख्यकाः ।
 तत्रैतत् कल्पनं श्रेष्ठमन्यत्र तदनर्थकम् ॥ १४९ ॥
 न तु केवलं एवैते दशकल्प्यः कदाचन ।
 परात्परादिषु सदा दश संख्यां न कल्पयेत् ॥ १५० ॥
 ध्वस्ततन्त्रेऽवतारेऽपि दशसंख्यां न कल्पयेत् ।
 परिचारकसंख्यां तु वक्ष्याम्युपरि विस्तृताम् ॥ १५१ ॥
 इति स्वार्थाविरोधेन परार्थाधिकृतस्य तु ।
 एकायनस्य विदुषः प्रोक्ताः कालाः क्रमेण तु ॥ १५२ ॥
 तथा च दीक्षितस्यापि सिद्धान्तरतचेतसः ।
 इदानीं कर्मणि स्वार्थं तयोनिरतयोः सदा ॥ १५३ ॥
 नित्यानां कालमेष्टु तु समाकर्ण्य साम्प्रतम् ।
 अथाभिगमनाद्यास्तु पञ्चकालाः प्रकीर्तिताः ॥ १५४ ॥
 पूर्वोऽभिगमनाख्यः स्यादुपादानाभिसंज्ञितः ।
 द्वितीयस्तु भवेत् काल इज्याकालस्तृतीयकः ॥ १५५ ॥
 स्वाध्यायाख्यश्चतुर्थः स्यात् पञ्चमो योगसंज्ञितः ।
 कालानां प्रविभागो नृ पृष्ठः पुष्करजन्मना ॥ १५६ ॥
 नारदेनापि भेदेन प्रोवाच भगवान् स्वयम् ।
 स एव क्रमशो विप्र ! प्रोच्यतेऽत्र पृथग्विद्वज्ज ! ॥ १५७ ॥
 गीष्मः—
 ज्ञातुमिच्छामि भगवन् ! कालभेदेन च सह ।

स्वल्पं मन्त्रसिद्धान्ताद्यागमानां यथास्थितम् ॥१५८॥
श्रीभगवानुवाच—

कालमेकं द्विजश्रेष्ठ ! तद्यापारवशात् पुनः ।
मित्रमाभाति कर्तृणां भगवद्भायिनां तु वै ॥ १५९ ॥

नाडिकाकलितं यद्वै अहोरात्रं तु संस्मृतम् ।
पञ्चधा विपमांशैस्तदाप्रभाताद्विभज्य च ॥ १६० ॥

ग्राहं मुहूर्तमासाद्य मन्त्रज्ञः प्रयतः शुचिः ।
शोधयित्वा स्वकं देहमायामार्थैर्यथोदितैः ॥ १६१ ॥

मन्त्रविन्यस्तवेहोऽथ कुर्यान्मन्त्रार्चनं ततः ।
जपस्तोत्रावसानं च यावदादित्यदर्शनम् ॥ १६२ ॥

कुर्याद्भोगार्चनं पश्चात् पुष्परमूलफलादिकम् ।
गते दिनाष्टमे भागे ज्ञानपूर्वं समाचरेत् ॥ १६३ ॥

प्राग्वद्वाराधनं मान्त्रं तृतीयप्रहरायधि ।
ततश्चतुर्थे प्रहरे शास्त्राप्ययनमाचरेत् ॥ १६४ ॥

चिन्तनं श्रवणोपेतं व्याख्यानं स्वधियेच्छया ।
अस्तं गते दिनकरे आलाचाराधनालयम् ॥ १६५ ॥

कुर्यान्मन्त्रार्चनं सम्यग्जपपठनसमन्वितम् ।
आसाद्य शयनं पश्चात् सरेन्मन्त्रेभ्यरं हृदि ॥ १६६ ॥

क्षपयित्वा निशांशं तु उत्थाय शयनासतः ।
योगं युज्येत वै मान्त्रं प्राग्वद्धृत्कमलोदरे ॥ १६७ ॥

तत्पमासाद्य वै भूयः प्रबुद्धः कमलोद्भव ! ।
उत्थाय शयनं त्यक्त्वा ततः पूर्वोक्तमाचरेत् ॥ १६८ ॥

कालमेदमिमं विद्धि सप्तपञ्चं पुरोदिनम् ।
नारदः —

एको हि भूयते देव ! कालो लोके न चापरः ॥ १६९ ॥
पञ्चकालास्त्ययोद्विष्टः किमेतन्मेऽन्न संशयः ।

श्रीभगवानुवाच—

एकस्यैव हि कालस्य मेदश्न्यस्य नारद ! ॥ १७० ॥
आप्रभाताभिधान्तं वै पञ्चधा परिकल्पना ।

पृथक्कर्मवशात् कार्यं न काला वदयः स्मृताः ॥१७१॥

नारदः—

एककालाश्रितानां च कर्मणां लक्षणं वद ।
परिज्ञातैस्तु यैः सम्यक् कृतकृत्यो भवाम्यहम् ॥१७२॥

श्रीभगवानुवाच—

ब्राह्मणमुहूर्तद्वारभ्य प्रागंशं विप्र ! वासरे ।
जपपठनार्चनस्तोत्रैः कर्मधा कृत्तिसंयुतैः ॥ १७३ ॥

अभिगच्छेज्जगद्योनिं तद्याभिगमनं स्मृतम् ।
ततः पुष्पफलादीनामुत्थायार्जनमाचरेत् ॥ १७४ ॥

भगवद्यागनिष्पत्तिकारणं प्रहरं परम् ।
तदुपादानसंज्ञं वै कर्मकालपदाश्रितम् ॥ १७५ ॥

ततोऽष्टाङ्गेन योगेन पूजयेत् परमेश्वरम् ।
साधकः प्रहरं विप्र ! इत्याकालस्तु स स्मृतः ॥१७६॥

श्रवणं चिन्तनं व्याख्या ततः पाठनमन्त्रितः ।
स्वाध्यायसंज्ञं तं विद्धि कालांशं मुनिसत्तम ! ॥ १७७ ॥

दिनायसाने संप्राप्ते पूजां कृत्वा समभ्यसेत् ।
योगं निशावसाने च विश्वैरन्तराकृतम् ॥ १७८ ॥

पञ्चमो योगसंज्ञोऽसौ कालांशो ब्रह्मसिद्धिदः ।
नारदः —

श्रुतो मयाखिलः पूर्वं भगवत्याग उत्तमः ॥ १७९ ॥
तस्याद्धानि विभागेन दानुमिच्छाभ्यर्चं पुनः ।

श्रीभगवानुवाच—

भक्तः करणयागादि यावदात्मनिवेदनम् ॥ १८० ॥
तदाद्यमङ्गं यागस्य नाम्नाभिगमनं महत् ।

पूजनं चार्घ्यपुष्पाद्यैर्भोगैर्दलिलं मुने ! ॥ १८१ ॥
वाह्योपचारैस्तद्विधिं भोगसंज्ञं तु नारद ! ।

मध्याह्न्यालोकेन दद्यात् पूजां च पशुना च वा ॥१८२॥
तत् तृतीयं हि यागाङ्गं तुर्यमग्रेन पूजनम् ।

निवेदितस्य यदानं पूर्वोक्तविधिना मुने ! ॥ १८३ ॥
सम्पदानं तु तज्जाग यागाङ्गं पञ्चमं स्मृतम् ।

वह्निस्तत्पणं पठं पितृयागस्तु सप्तमः ॥१८४॥

प्राणाग्निहवनं नाम्ना त्वनुपागस्तद्वधमम् ।
इत्येतत् कथितं सर्वं यत् त्वया परिचोदितम् ॥१८५॥
प्रदद्याद्भुविचायद् तत्सिद्धानां स्वकं पदम् ।
इति प्रोक्तं क्रमेणैव कर्मभेदेन वै सह ॥ १८६ ॥
पञ्चकालविभागं तु द्वयोरप्यधिकारिणोः ।
तन्नायं हि विदोषः स्यात् सत्यसंकल्पयाजिनः ॥१८७॥
चानुरात्म्यकनिष्ठस्य मूलधर्मकचेतसः ।

आयामन्यासपूर्वं तु विघ्नजिघ्रसान्तिमम् ॥ १८८ ॥
इहोदितं यत् तत् सर्वं वर्जनीयं प्रयत्नतः ।
आत्मनोऽभीष्टसिद्ध्यर्थं सात्त्वताद्युक्तमार्गतः ॥ १८९ ॥
पूजने दीक्षितस्यापि शिष्यस्याधिकृतेऽपि च ।
तस्यापि विहितं सर्वमायामार्गं पुरोदितम् ॥ १९० ॥
इति सम्पूजं समाख्यातः कालमेवो मया तव ।
यज्ज्ञानात् सकलं कर्म कर्तुं युज्येत सत्तमः ॥ १९१ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे पारमेश्वरसंहितायां क्रियाकाण्डे द्वादशकालार्धनकालविभागनिर्णयो नाम नवमोऽध्यायः ॥

श्रीः

दशमोऽध्यायः ॥

यमः —

पूर्वं तु भगवद्भागवेलायामुक्तमर्चनम् ।
प्रासादाययस्थानां लोकादीनां समासतः ॥ १ ॥
तेषां स्वकं नामानि स्थानान्यापि विशेषतः ।
विस्तराच्छ्रोतुमिच्छामि प्रमुह्य चतुरां वर ! ॥ २ ॥
शाण्डिल्यः —
अनेकमेवमिद्रेषु प्रासादेषु महामते ! ।
विस्तरेण समस्तेषु दृष्टायतपुरस्सरम् ॥ ३ ॥
पक्ष्ये लोकाश्चतत्यानां देवतानां च संस्थितिम् ।
सप्तरोष्य च भूलोकं पादक्षितितलेऽखिलम् ॥ ४ ॥
एवं प्रासादपीठेषु भुवर्लोकं यथास्थितम् ।
सरेज्जङ्घावधिर्यायत् स्वर्लोकं तत्तदूर्ध्वगम् ॥ ५ ॥
आरभ्य प्रस्तोद्देशात् महच्छिखरभूमिगम् ।
जनोलोकं च तद्व्याप्तं तपःसंगं तदण्डकम् ॥ ६ ॥
सत्यसंगं च यद्भोकं तच्छिखायां तु संसरेत् ।
भाष्येण पुरा ध्यातिमेवं वै साप्तलौकिकीम् ॥ ७ ॥
ततश्चाप्यमयीं ध्याति भाषयेत्तु यथाक्रमम् ।
कुम्भाधारोपलान्तस्थमध्वपदकं सरत् यजेत् ॥ ८ ॥

वीजभूतं तदन्तस्थामध्वव्याप्तिमनुसरेत् ।
वीजतश्चादुरीभूता परस्ताद्यकिमेति सा ॥ ९ ॥
प्रासादपीठपर्यन्तं कुम्भाधारोपलान्तु वै ।
भुवनाध्या यथायस्थो भाषनीयस्तु सर्वतः ॥ १० ॥
गर्भोच्छ्रापावधिर्यायत् पदाध्वानं विलोकयेत् ।
मन्दाध्या शुक्रनासान्तं तस्याध्या वेदिकावधि ॥ ११ ॥
फलाध्या तु गलान्तं च वर्णाध्या च तदूर्ध्वतः ।
एवं कृत्वाध्वकीं व्याप्तिं ततस्तत्त्वानि विन्यसेत् ॥ १२ ॥
संयोज्य पार्थिवं तत्त्वं पादक्षितितले द्विज ! ।
तोयतत्त्वं न्यसेत् पीठे जङ्घायां तैजसं सरेत् ॥ १३ ॥
प्रीवोद्देशायधिर्यायद्वायुतत्त्वं तदूर्ध्वतः ।
आकाशं शिखरस्थं स्यात्तदुद्देशात् क्रमेण तु ॥ १४ ॥
न्यसेच्छब्दादितन्त्रमात्रं यावत् पादतलान्तिमम् ।
पार्थिवो नासिके श्रोत्रे त्वक् सुधा समुदाहता ॥ १५ ॥
गवाक्षे चक्षुषी स्यातां जिह्वा भद्राव्यवेदिका ।
घ्राणस्तु शुक्रनासा स्यादास्यं द्वारमुदाहृतम् ॥ १६ ॥
विज्ञेयाः पाणयः स्तम्भाः पादाः पादशिला घटाः ।
पायुः स्याज्जलनिर्याणमुपस्थं तु तदन्तरम् ॥ १७ ॥

मनोऽन्तर्व्योमविश्रेयः-गर्वां ब्रह्मशिलागतः ।
 बुद्धिस्तु पिण्डिका ज्ञेया प्रकृतिः स्यात्तदन्तरम् ॥ १८ ॥
 पञ्चविंशतमो ज्ञेयः प्रतिमा पुरुषः परः ।
 एवं न्यस्तेषु तत्त्वेषु न्यस्तव्या ऐयताः क्रमात् ॥ १९ ॥
 घटाधारोपलस्याधस्त्वनन्तो नाम नागराट् ।
 सहस्रसंख्यासंख्यातफणामण्डलमण्डितः ॥ २० ॥
 तदूर्ध्वं संस्थितं चक्रं सहस्रारोऽशोभितम् ।
 या शिला कलशाधारसंघा तां विद्धि सर्वगा ॥ २१ ॥
 सामर्थ्यशक्तिः सामान्या निष्कला पारमेध्वरी ।
 तदूर्ध्वसंस्थिताः कुम्भा नय संख्यास्तु ये द्विज ! ॥
 तेषां विद्विक्स्थितानां च चतुर्णां मध्यतो न्यसेत् ।
 पद्मासनगतां लक्ष्मीं निधिभिः परिवारिताम् ॥ २३ ॥
 चतुर्णामपि चान्येषां रत्नराट् कौस्तुभाभिधः ।
 स्वमन्त्रेण सनास्ता च निधिनार्थैः समन्वितः ॥ २४ ॥
 भगवान् सर्वज्ञस्यात्मा एकस्मिन् परिचिन्तयेत् ।
 पटुक्षणे मन्त्रेण निष्कलं शब्दविग्रहम् ॥ २५ ॥
 तत्र मध्यमकुम्भस्य पिधाने मध्यतो न्यसेत् ।
 शक्तिर्वै या परा देवी विभ्वसन्धारणक्षमा ॥ २६ ॥
 प्रभा सर्वेश्वरी दिक्षु ज्ञानशक्तिः स्मृता च सा ।
 विद्विग्यक्तिसमूहे च सरेदानन्दलक्षणा ॥ २७ ॥
 क्रियाख्या याऽऽद्युती शक्तिः शुद्धवर्गस्य जन्मदा ।
 पिधाननयके त्वस्मिन्नामज्यावीशगोचरम् ॥ २८ ॥
 सततव्याः सर्वतो व्याप्ताः क्रमेणैव महामते ! ।
 ज्ञानभासा निवसती तथाऽनन्तयला प्रभा ॥ २९ ॥
 सर्वगा ब्रह्मवदना द्योतकी सत्यविक्रमा ।
 संपूर्णा चेति कथिताः शक्तयो विभ्वधारिकाः ॥ ३० ॥
 शक्त्यष्टकं तु न्यस्तव्यं तद्ब्रह्मिदितिविद्विषु च ।
 प्रागादीशानन्निष्पिष्टं क्रमेणैव शिलाष्टके ॥ ३१ ॥
 यलवीर्यवती नित्या अनन्ताख्या स्थिरा धृधा ।
 सत्याख्या धृतिसंघा च स्थितिर्नास्ता द्विजाष्टमी ॥

शिलानामन्तरे भूमौ पटुकं पटुकं क्रमेण तु ।
 न्यस्तव्यं पूर्ववर्णाद्य वर्णानां सायसानकम् ॥ ३३ ॥
 शार्ङ्गेन चिन्तयेद्याति तद्ब्रह्मिद्विष्णुलीयकम् ।
 ततो मसृकाधारे धर्माद्यं यद्द्विरष्टकम् ॥ ३४ ॥
 तदूर्ध्वं कोणदेशेषु यदा पञ्चचतुष्टयम् ।
 कल्पितं तु तदा विप्र ! कमलोपरि संस्थिताः ॥ ३५ ॥
 मूर्तयो वामुदेयाद्याः पायकादीशपश्चिमम् ।
 भयोपान्तलोद्देशे चक्रं कालानलप्रभम् ॥ ३६ ॥
 अधिष्ठानप्रदेशे तु पथं धामलयाधितम् ।
 सर्वाभिः शक्तिभिर्युक्तस्तन्मध्ये चिन्मयः पुमान् ॥
 पीठस्य दिक्चतुष्टके तु पूर्वोत्तरपश्चिमम् ।
 अनन्तविहगाम्मोज्ज्वलाख्याः क्रमशः स्थिताः ॥ ३८ ॥
 ततश्चरणपद्मे तु प्रागादौ दिक्चतुष्टये ।
 घालुदेवाद्यः स्थाप्याः पुरुषाद्यास्तु वा क्रमान् ॥ ३९ ॥
 सर्वाधारमयं चक्रं शास्त्रागमैर् समाधिनम् ।
 ज्ञानक्रियान्तके तत्त्वे शास्त्रार्थयुगले स्थिते ॥ ४० ॥
 परमेश्वर आद्यस्तु द्वारमोर्ध्वे उदुम्बरे ।
 संस्थितः सर्वतो व्यापी तट्टुष्टे मध्यदेशतः ॥ ४१ ॥
 चतुष्पात् सकलो धर्मः स्थितः सत्यवतां वरः ।
 यदा कषाटी द्वारस्य कल्पितौ द्विजसत्तम ! ॥ ४२ ॥
 कालवैभाननो देवो ह्येष पतिर्गमाधिमौ ।
 दक्षिणोत्तरयोगेन कषाटपरिसंस्थितौ ॥ ४३ ॥
 कल्पितौ शुक्रनासौ वा यदा साङ्गौ महामते ! ।
 इच्छाप्रार्थौ तयोः स्थाप्यावसीपौमौ गयाक्षयोः ॥ ४४ ॥
 ततो जङ्घाद्विष्टके तु तथैवान्तरभूमिषु ।
 कालो वियथियन्ता च शास्त्रं नानाङ्गलक्षणम् ॥ ४५ ॥
 विद्याधिपनयध्वज सङ्ग्रहः सगणः शिवः ।
 प्रजापतिसमूहस्तु इन्द्रः सपरिचारकः ॥ ४६ ॥
 मुनयः सप्तपूर्वैर्गन्धे ब्रह्माक्षरादिकंघृताः ।
 जीमूताद्यान्त्रिणा नागा अक्षरोगण उत्तमः ॥ ४७ ॥

ओपपद्यन्तैव पशवो यशः साङ्गासिलास्तु ये ।
 विद्याधैवापरा विद्या पायकधैवमावतः ॥ ४८ ॥
 चन्द्राङ्गौ वारिवसुधे इत्येते देवतागणाः ।
 चतुर्धिशतिसंख्याता ध्यातव्यास्तु यथाक्रमम् ॥ ४९ ॥
 मूर्त्यः केशवाद्यास्तु जङ्घ्याप्रपरिसंस्थिताः ।
 पार्श्वयोः शुक्रनासाया मितिमूलसमाश्रितम् ॥ ५० ॥
 गणेशं योगनिद्रां च न्यसेद्वा दक्षिणादितः ।
 तदूर्ध्वं प्रस्तरोद्देशकपोततल्लसंस्थितम् ॥ ५१ ॥
 नासिकानवकं यच्च यास्तदन्तरभूमयः ।
 तस्मिंस्तान् च सर्वान् हन्ते स्थान्याः क्रमेण तु ॥
 चक्रशङ्खौ गदापद्मे लाङ्गलं मुसलं शराः ।
 शार्ङ्गं च अङ्गखेटौ तु वण्डः परशुरीतिहा ॥ ५३ ॥
 पाशाङ्कुशौ मुद्गरं च वज्रं शक्तिसमन्वितम् ।
 प्रासादे चतुश्चक्रं च चतुश्चायतेऽपि च ॥ ५४ ॥
 गरुडं प्रस्तरस्योर्ध्वं न्यसेत् कोणचतुष्टये ।
 तदूर्ध्वं वेदिकायां तु भावनीया महामते ! ॥ ५५ ॥
 एते पूर्वदिशोऽङ्गेन एकत्रैकतनुस्ततः ।
 देवो यामनदेहस्तु सर्वव्यापी त्रिविक्रमः ॥ ५६ ॥
 नरो नारायणश्चैव हरिः कृष्णस्तथैव च ।
 ज्वलत्परशुभृग्राभो रामध्यान्यो धनुर्धरः ॥ ५७ ॥
 वेदयिद्भगवान् कल्की पातालशयनः प्रभुः ।
 ततो ग्रीवातले ध्येयः कूर्मः पातालधारकः ॥ ५८ ॥
 पराहो नारसिंहध्यान्यमृताहरणस्तु वै ।
 श्रीपतिर्दिव्यदेहोऽथ कान्तात्माऽमृतधारकः ॥ ५९ ॥
 राघुजित् फालनेमिन्नः पारिजातहरो महान् ।
 लोकनाथस्तु शान्तात्मा दत्तात्रेयो महाप्रभुः ॥ ६० ॥
 न्यग्रोधशायी भगवानित्येते द्विजसत्तम ! ।
 तनस्तु दिग्गरोद्देशं त्रिधाकृत्य यथासमम् ॥ ६१ ॥
 थायन्तु फलदाधारवेदिका द्विजसत्तम ! ।
 अधोभागे क्रमादुच्येयाः शिष्टा देवास्तु धैमयाः ॥

अनन्तो भगवान् देवः शक्त्यात्मा मधुसूदनः ।
 विद्याधिदेवः कपिलो विम्बरूपो विहङ्गमः ॥ ६३ ॥
 क्रोडात्मा यडवाचकौ धर्मो वागीश्वरस्तथा ।
 देव एकारणवश्य इति ये ब्रह्मदश स्मृताः ॥ ६४ ॥
 ध्रुवस्तु सर्वतो व्यापी तदूर्ध्वपदसंस्थितः ।
 पद्मनाभस्तदूर्ध्वं तु व्यापकः परितिष्ठति ॥ ६५ ॥
 शुक्रनासामुखे देवः पूजनीयः परः पुमान् ।
 भगवान् जगदाधारो जगदीशः सनातनः ॥ ६६ ॥
 वासुदेवः परं ब्रह्म जगत्कारणमच्युतः ।
 लोकानध्वगणं नित्यं तत्वाद्यमपि देयताः ॥ ६७ ॥
 प्रासादोपरि विन्यस्ताः समाक्रम्य च संस्थिताः ।
 यत्र प्रासाददेहे तु शुक्रनासा न कल्पिता ॥ ६८ ॥
 तन्नाम्रतो नासिकायां वासुदेवं तु संसरेत् ।
 नासिकाक्षितये शिष्टे अन्युताघातयः स्थिताः ॥ ६९ ॥
 अथवा पुरुषाद्यास्तु नराद्या वा द्विजोत्तम ! ।
 परादाद्यास्तु वा यद्वा धर्मसूर्यादयः क्रमात् ॥ ७० ॥
 यद्वा परशुपामाद्याः सर्वतः क्रमयोगतः ।
 एते तु शक्तिभिः सर्वे युक्ता वा केवलास्तु वा ॥ ७१ ॥
 द्रुमैः पल्लवतायुक्तैर्भूषिते वेदिकातले ।
 विन्यसेत् पङ्क्तिं चक्रं तेजोन्मालासहस्रवृक्ष ॥ ७२ ॥
 ततः सामलसारेषु वासुदेवादिकान् संसरेत् ।
 तद्वप्रदेशे चक्राणि ध्यातव्यानि यथाक्रमम् ॥ ७३ ॥
 भ्रमलं शान्तसंज्ञं तु तथा शान्तोदितोदितम् ।
 नराद्यं कृष्णपर्यन्तं शुक्रनासाघटे तु वै ॥ ७४ ॥
 अन्तर्मण्डलकोणेषु चन्द्रादीशानपश्चिमम् ।
 यराहकपी भगवान् शेषमूर्तिधरः प्रभुः ॥ ७५ ॥
 नृसिंहकपी पुरुषस्तथा नारायणो विभुः ।
 प्रासादज्ञेषु चिप्रेन्द्र ! क्रमाद्विगतेषु च ॥ ७६ ॥
 देयताधारभूतेषु यद्यद्वत् न कल्पितम् ।
 यत्र वा तत्तदधिकं तन्नापि च समाचरेत् ॥ ७७ ॥

तत्तत्स्थाने स्वयुष्मा तु देवतान्यासमूहतः ।
यद्वा ह्यनयच्छसान्ने देयतेष्टिं तु यजयेत् ॥ ७८ ॥
लोकाः सप्त तथाध्यानस्तवसङ्घाश्च देवताः ।
ध्यातव्यास्तु निराकाराः साधकैर्द्विजसत्तमः ॥ ७९ ॥
विमानेऽपि तथा सिद्धविपुर्बन्ध प्रतिष्ठिते ।
किन्तु तत्र विमानाद्भूमिर्तिनां लाञ्छनादिकम् ॥ ८० ॥
तासां स्थानानि विप्रेन्द्र ! कल्पितानि यथाविधि ।
विमानाद्ययथांश्चापि संपरीक्ष्यैव यत्नतः ॥ ८१ ॥
पूजयेत् सावधानेन चेतसा ध्यानपूर्वकम् ।
लाञ्छनाद्येषु मूर्तीनां प्रासादाद्ययवेद्यपि ॥ ८२ ॥
अनभिव्यक्तरूपेषु लक्षणादेः परीक्षणात् ।
स्वप्नादेर्वापि विप्रेन्द्र ! वैदिकेन्द्रोपदेशतः ॥ ८३ ॥
यथावत् संपरीक्षेत प्रयत्नेन द्विजोत्तम ! ।
लक्षणाद्विपु हीनेषु विपर्यस्तेष्वपि द्विज ! ॥ ८४ ॥
न लक्षणादिकं कुर्यान्न्यथा द्विजसत्तम ! ।
लक्षणं न परीक्षेत ह्यन्यथाकरणेऽञ्जया ॥ ८५ ॥
अन्यथाकरणार्थं तु लक्षणाद्ये परीक्षिते ।
क्षयत्यायुः कृते तस्मिन् लक्षणैर्नरकं व्रजेत् ॥ ८६ ॥
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन स्वयंभ्यक्तादिकेऽपि च ।
विमाने संस्थितानां तु मूर्तीनां लक्षणादिकम् ॥ ८७ ॥
स्थानान्यपि च तासां वै विमानाद्ययवानपि ।
यथास्थितं परीक्ष्यैव कृत्वा मूर्तिचिन्तिर्णयम् ॥ ८८ ॥
स्वेन स्वेन विशेषेण लाञ्छनाद्येन वै स्फुटम् ।
स्वेन स्वेन तु मन्त्रेण पूजने च समाचरेत् ॥ ८९ ॥
प्रासादेषु स्वयंभ्यकं श्रेष्ठं सर्वेषु सत्तम ! ।
तद्ग्रीवा भगवान् देवः स्वप्नेयायतिष्ठते ॥ ९० ॥
तत्र संधिद्वितः साक्षाद्भगवान् भक्तवत्सलः ।
जाते जीर्णादिदोषेऽपि न त्यजन्ति कदाचन ॥ ९१ ॥
स्वं स्वं प्रवेशमेतास्तु मन्त्राणां शक्यः पराः ।
प्रासादान्तः स्थिताश्चापि स्वयंभ्यकपुरस्सराः ॥ ९२ ॥

आकारास्तु चिमोः सम्यग्देयाः पूर्वोक्तयोगतः ।
नास्त्वैर्मन्त्रैर्ध्वजैर्येषां व्यक्तियुक्ता जगत्त्रये ॥ ९३ ॥
तेऽपि लाञ्छनवृन्दं तु धारयन्त्यङ्घ्रिप्रगोचरे ।
लालाटे चांसपट्टे तु पृष्ठे पाणितलद्वये ॥ ९४ ॥
तनूरुहचये मूर्ध्नि कर्मिणां प्रतिपत्तये ।
तत्तद्वाञ्छनवृन्दं तु परीक्ष्यैव विशेषतः ॥ ९५ ॥
तत्तद्वाकारनियतैर्वाचकैः संपूजयेत् ।
येषां लाञ्छनवृन्दं तु न व्यक्तं चरणाद्विपु ॥ ९६ ॥
तानर्चयेद् द्विपदकार्णपुरोगाणां प्रदामते । ।
व्यापकानां तु मन्त्राणामेकेनाभिमतेन तु ॥ ९७ ॥
इति ज्ञात्वा यथावच्च यः पूजयति मन्त्रयित् ।
स पूजाफलमाप्नोति ह्यन्यथा विपरीतभाक् ॥ ९८ ॥
पतान्मुक्तानि सर्वाणि लोकादीनि क्रमेण तु ।
समाराधनकालेषु देवस्यामिततैजसः ॥ ९९ ॥
द्वारार्थदेवार्चनं कृत्वा पूजयेत्तदनन्तरम् ।
नमस्कारपदान्तेन सनाज्ञा प्रणवादिना ॥ १०० ॥
अर्च्यलिमनमात्यैश्च धूपेन द्विजसत्तम ! ।
अप्रतो देवदेवस्य द्वारदेशस्य यावत्तः ॥ १०१ ॥
अन्तर्मण्डलदेशे तु गत्वा चा पूजयेत् कामात् ।
एवं प्रासादभेदे तु यस्मिन् साधकसत्तमः ॥ १०२ ॥
एककालं द्विकालं वा त्रिकालं धार्चनं द्विज ! ।
नित्यशः क्रियते तत्र सदा संसिद्धितो विभुः ॥ १०३ ॥
अत एव द्विजश्रेष्ठ ! तदर्थेन पुरस्सरम् ।
कुर्याद्वाराधने विष्णोः साधकः सिद्धिलालसः ॥ १०४ ॥
य एवं कुरुते भक्त्या ह्यनन्यपरया सदा ।
सोऽचिराद्भगवते कामानिह लोके परच च ॥ १०५ ॥
मोक्षार्थी कुरुते यस्तु स याति परमं पदम् ।
तानकः —
प्रासादानां स्वयंभ्यक्तपूर्वार्णां तु विशेषतः ॥ १०६ ॥
प्रासादं तु स्वयंभ्यक्तमत्यर्थं त्वं प्रशंससि ।

कीदृशं तत्स्वरूपं स्यादन्वेषां चापि कीदृशम् ॥ १०७ ॥

कीदृशी च महत्तास्य ज्ञानुमिच्छामि सांप्रतम् ।

शाण्डिल्यः —

यदिदं दृश्यते विष्णोर्मायया निर्मितं जगत् ॥ १०८ ॥

कालाविचट्टमिर्भेदिभिर्ले नानास्वरूपकैः ।

तदीये प्रभवो ह्यद्वि प्रलयश्च निशागमे ॥ १०९ ॥

दिव्यं युगसदृशं हि तदीयं विधिं वासरम् ।

रात्रिश्च तावती प्रेया पयं रात्रिक्षये सति ॥ ११० ॥

प्रयर्तमाने त्वहनि काले सन्ध्याच्यलक्षणे ।

संकारणमनुजिज्ञित्य कार्यार्थं मुनिपुङ्गव ! ॥ १११ ॥

ज्ञानयोगप्रभावेन अमेयमदिमायुतम् ।

प्रेरितं नाभिरुद्धेण तेन हार्दं कुशेशयम् ॥ ११२ ॥

विश्रुतिमात्ररूपं तु स्वस्यान्तःकरणे स्थितम् ।

सहस्राक्षप्रतीकां सहस्रशशिकेसरम् ॥ ११३ ॥

सहस्रयद्विगर्भं च हेमनालं महाप्रभवम् ।

तन्मध्ये मानसो प्रणा तेन सृष्टयन्तुमुखः ॥ ११४ ॥

जगद्भिनवकुट्टिम ! विद्यादेहः सनातनः ।

सर्वेभ्यस्कारसंगुणो वेदवेदाङ्गपारगः ॥ ११५ ॥

अणिताद्यप्रकोपेतः सिद्धसाक्षिभिर्युतः ।

न तस्य विदितध्यासौ यदा यातः सगर्भताम् ॥ ११६ ॥

असीति प्रत्ययं लब्ध्वा रजसा कन्दुपीकृतः ।

तस्मिन्धातुर्हितं तस्य पीप्परस्य मतिस्तदा ॥ ११७ ॥

विषयेस्ता ततः सृष्टौ प्रवृत्तिर्नामद्विज ! ।

कार्याकार्यविशेषतो नाभूद्विप्रचेतनः ॥ ११८ ॥

ततः प्रसञ्चेतास्तु तपस्तेपे नुदुध्यरम् ।

अचिरात् पुण्डरीकाक्षं द्रष्टुकामः प्रजापतिः ॥ ११९ ॥

ननस्तु तन्प्रमानस्य प्रपन्नो द्विजसत्तम ! ।

हरेः स्तोत्रार्थमुद्भूता बुद्धिर्बुद्धिमतांवर ! ॥ १२० ॥

ततो जगौ परं जन्म साधुलिप्रबहो विभुः ।

भग्न —

“नमस्ते ब्रह्महृदय ! नमस्ते ब्रह्मपूर्वज ! ॥ १२१ ॥

योगार्धनयनध्रे ! सांख्ययोगनिषे ! विभो ! ।

व्यकाव्यक्तकराचिन्त्य ! क्षेमं पन्थानमास्थित ! ॥

विश्वभुक् ! सर्वभूतानामन्तरात्ममयोजि ! ।

अहं प्रसादजस्तुभ्यं लोकधात्रे स्वयम्भुवे ॥ १२३ ॥

त्यक्तो मे मानसं जन्म प्रथमं द्विजपूजितम् ।

चाक्षुषं यद्वितीयं मे जन्मेहासीत् पुरातनम् ॥ १२४ ॥

त्वत्प्रसादाच्च मे जन्म तृतीयं चाचिकं महत् ।

तत्पतः श्रावणं चापि चतुर्थं जन्म मे विभो ! ॥ १२५ ॥

नालिभ्यं चापि मे जन्म त्वत्तः पञ्चममुच्यते ।

अण्डजं चापि मे जन्म त्वत्तः षष्ठं विनिर्मितम् ॥ १२६ ॥

इदं च सप्तमं जन्म पञ्चजं त्वमितप्रभ ! ।

सर्गं सर्गं ह्यहं पुनस्तृतीययुगवर्जित ! ॥ १२७ ॥

प्रथमः पुण्डरीकाक्षः प्रधानगुणकल्पितः ।

त्वमीश्वर ! प्रभावश्च भूतानां च प्रभावनः ॥ १२८ ॥

त्वं पञ्चकालकर्तृणां गतिस्थं पाञ्चरात्रिक ! ।

त्वया हि निर्मितोऽहं वै वेदचक्षुर्वचोऽतिग ! ॥ १२९ ॥

स्मृष्टं जगदिदं सर्वं चेतनाचेतनात्मकम् ।

का शक्तिर्मम देवेश ! जगत् स्मृष्टं जगत्प्रभो ! ॥ १३० ॥

एवं स्तुतः स भगवान् पुरयः सर्वतोमुखः ।

स्वरूपं दर्शयामास तस्मै दिव्यमनुसमम् ॥ १३१ ॥

तं दृष्ट्वा महता युक्तो हर्षेण कमलासन ! ।

आनन्दाश्रुसमाविष्टः प्रणम्य प्राञ्जलिः स्थितः ॥ १३२ ॥

ततस्तु पुण्डरीकाक्षस्तमुवाच जगत्पतिः ।

“सृज प्रजाः पुनः ! सर्वा मुक्ततः पादतस्तथा ॥ १३३ ॥

श्रेयस्तव विधास्यामि बलं तेजश्च सुव्रत ! ।

वेदं च मत्तो गृहीष्य सात्यतं नाम नामतः ॥ १३४ ॥

तेन सर्वं कृतयुगं स्थापयस्व यथाविधि ।

प्रजानामपि सर्वासां संवृत्ते सर्गकर्मणि ॥ १३५ ॥

दिव्यस्य महतो धाम्नः साक्षाद्यकस्य चान्तरे ।

स्वयंव्यक्तेन दिव्येन हाकारेणामलेन च ॥ १३६ ॥
 अनन्तमोगिशयने शयानः पङ्कजेक्षणः ।
 प्रकाशयिष्यति पुरो वासुदेवः परात्परः ॥ १३७ ॥
 तमाराधय देवेश विमानाम्बन्तरस्थितम् ।
 सर्वेषामपि लोकानां सृष्टिस्थित्यन्तकारणम् ॥ १३८ ॥
 वासुदेवं तु परमं पुमांसं भक्तवत्सलम् ।
 द्वादशाक्षरमन्त्रेण भोगैः सांस्पशिकादिकैः ॥ १३९ ॥
 हृदयङ्गमसंश्रय विविधैरीषचारिकैः ।
 स्वाधिकाप्रवृत्त्यर्थं लोकानां हितकाम्यया ॥ १४० ॥
 महोपनिषदाख्येन शास्त्रेणोक्तप्रकारतः ।
 यत्प्रीतिकराख्यया लोके प्रथिमानं प्रयास्यति ॥ १४१ ॥
 पौष्करस्य तद्योक्तत्वात् प्रथितं तु तथा भवेत् ।
 महाविभूतिरिति च तद्ब्रह्माम्यपरे युगे ॥ १४२ ॥
 अस्मिन्नादौ कृतयुगे समतीते तु मानुषे ।
 ततो ब्रह्मा नमश्चक्रं देवाय हरिमेधसे ॥ १४३ ॥
 ब्रह्मा चाग्र्यं स जग्राह सनिपत्संहितान्वितम् ।
 कर्माग्भमादिमिर्मन्त्रैर्द्विपट्कार्णसमन्वितैः ॥ १४४ ॥
 दिव्यैः समन्वितं विप्र ! द्वादशाध्यात्मसंयुतम् ।
 अनिच्छातोऽधिकारीणां तत्प्राप्तयेकफलप्रदम् ॥ १४५ ॥
 खानुरात्म्येकनिष्ठं च वासुदेवमुक्तोद्वृतम् ॥
 एवं स भगवान् देव आद्यं वेदं सनातनम् ॥ १४६ ॥
 उपदिश्य ततो विप्र ! ब्रह्मणेऽमिततेजसे ।
 वत्सा श्रेयो यत्नं तेजः सृष्टिकर्मप्रवर्तकम् ॥ १४७ ॥
 जगाम तमसापारं यन्नाध्यकं व्यवस्थितम् ।
 ततोऽथ वरदो देवो ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ १४८ ॥
 अवजत् स तदा लोकान् कृतवान् स्थावरजङ्गमान् ।
 एवं खप्रा जगत् सर्वं भूयश्च कमलासनः ॥ १४९ ॥
 कदा द्रक्ष्याम्यहं देवं लोकानां हितकारिणम् ।
 वासुदेवं विमानान्तःशयानं पीतवाससम् ॥ १५० ॥
 इति चिन्तासमाधिस्तपस्तेषु सुबुधम् ।

मादुरासीत् ततो दिव्यं विमानं परमाद्भुतम् ॥ १५१ ॥
 प्रकाशयद्दिशः सर्वाः प्रकाशेनामलेन च ।
 उपानजगतीयुक्तं पीडाङ्घ्रिमत्तरादिकैः ॥ १५२ ॥
 ग्रीवाशिलरतत्संस्थवेदीवटशिखान्तिमैः ।
 दिव्यैरखयवैर्युक्तं दिव्यालङ्कारशोभितम् ॥ १५३ ॥
 वृत्तायतं तु परितः शुक्नासापरिष्कृतम् ।
 तं दृष्ट्वा महदाश्चर्यमानन्दाशुपरिप्लुतः ॥ १५४ ॥
 पुलकाचितसर्वादः प्रीतिविस्फारितेक्षणः ।
 ससम्भ्रमं समुत्थाय प्रणम्य प्राञ्जलिः स्थितः ॥ १५५ ॥
 पीडांधपु शिखान्तेषु विमानायवैर्यु च ।
 भूराद्यं सत्यपर्यन्तं लोकानां ससकं क्रमात् ॥ १५६ ॥
 अध्वनां भुवनध्वादिपट्कं घर्णाण्यधिमम् ।
 धरादिपुरुषान्तं च तत्त्वयुद्धं द्विजोत्तम ! ॥ १५७ ॥
 सत्तात्पर्यरूपमास्थाय संस्थितं सन्दर्शय ह ।
 ततस्तु देवतायुद्धं क्रमेण समलोकयत् ॥ १५८ ॥
 पीडस्याधारभागो न ह्यनन्तो नाम नागराट् ।
 चक्रं सामर्थ्यशक्त्यादिशक्तितर्ज्ज्वं तथैव च ॥ १५९ ॥
 शानभासादिकानां तु शक्तीनामष्टकं तथा ।
 यत्नवीर्यवतीं पूर्वमष्टकं स्थितिपश्चिमम् ॥ १६० ॥
 अकारादि क्षकारान्तं घर्णचक्रं द्विजोत्तम ! ।
 ततः पीडप्रवेशाद्यधर्माद्यं च द्विरष्टकम् ॥ १६१ ॥
 चक्रं कालानलज्योतिः पद्मं धामवयाश्रितम् ।
 विन्मयः पुरुषो मध्ये सर्वाभिः शक्तिभिर्युतः ॥ १६२ ॥
 दिक्चतुष्टके ह्यनन्ताद्यं ततश्चरणवर्गके ।
 वासुदेवादिकं विश्वं शास्त्रामूले मुदृशन्म् ॥ १६३ ॥
 शानक्रियात्मके तत्त्वे शानयोः परमेश्वरम् ।
 आद्यं तदुत्पत्तेरर्थं तत्पट्टे धर्म एव च ॥ १६४ ॥
 कवाटयोस्तु कालाग्निं घरणं तु ततो द्विज ! ।
 सन्मयोः शुक्नासाया इच्छाप्रानौ गवाक्षयोः ॥ १६५ ॥
 अधीपोमौ ततो जङ्घा द्विपट्केऽन्तरमूमिपु ।

कालावियसुधान्तं च जङ्घाग्रे केशवादिकम् ॥ १६६ ॥
 नासिकानां तु नवके कपोतस्थेऽन्तरेऽपि च ।
 चक्राद्यायुधसंघातं सत्तारूपेण संस्थितम् ॥ १६७ ॥
 शुक्रनासामुखे देवं वासुदेवं जगत्पतिम् ।
 नासिकात्रितये शिष्टे ह्यच्युताय क्रमात् स्थितम् ॥
 सशक्तिकं तु पद्माग्रेर्भूषिते वेदिकातले ।
 सुदर्शनं तु पङ्कजं घटानां तु चतुष्टये ॥ १६९ ॥
 वासुदेवादिकान् विप्र ! रथाङ्गानां तद्वप्रतः ।
 अमलायं चतुष्कं तु क्रमेणोदितपश्चिमम् ॥ १७० ॥
 अभ्यक्षाद्यादिमूर्त्यन्तं शुक्रनासाघटेषु वै ।
 सर्वलोकमयं विप्र ! सकलाध्यमयं तथा ॥ १७१ ॥
 सर्वतत्त्वमयं चैव सर्वदेवमयं तथा ।
 इति क्रमेण सन्दृश्य विमानं हृष्टचेतनः ॥ १७२ ॥
 ततः प्रदक्षिणीकृत्य चतुर्धा प्रणिपत्य च ।
 सर्वार्थैर्दण्डयद्भूमौ भक्त्या तु पुरोत्तमम् ॥ १७३ ॥
 ततः कृतार्थमात्मानं मन्यमानः प्रविश्य च ।
 अभ्यन्तरं विमानस्य गर्भभूमौ तु मध्यतः ॥ १७४ ॥
 आत्मप्रमाणरचिते मृदुस्पर्शं मनोहरे ।
 शुद्धस्फटिकसंकाशे कीन्यमानेऽतिमाखरे ॥ १७५ ॥
 फणामण्डलमध्यस्थैर्मणिभिर्दीपिते तथा ।
 अनन्तमोगशायने शयानं पीतवाससम् ॥ १७६ ॥
 निष्केयलेन सत्त्वेन संपन्नं रश्मिरप्रभम् ।
 ययुषा मुन्दरेणैव दिव्येनाधिकृतेन च ॥ १७७ ॥
 मुञ्चन्तमनिशं वेदावालोके घानलक्षणम् ।
 प्रयत्नेन विनाऽज्ञाननाशकृद्ध्यायिनां महत् ॥ १७८ ॥
 अग्न्यस्त्राभरणैर्युक्तं स्थापुर्गैरनुपमैः ।
 चिन्मयैः स्थप्रकाशैश्च अन्योन्यरश्मिरञ्जितैः ॥ १७९ ॥
 दन्तज्योत्स्नाधितार्जस्तु प्रकटीकृतदिङ्मुखम् ।
 रजोत्थितैश्च कन्दारैः पादपद्मतलेऽङ्कितम् ॥ १८० ॥
 निमग्नजनसन्तापशमनध्यापृतात्मनम् ।

कण्ठापूर्णहृदयं जगद्गुह्यरणोद्यतम् ॥ १८१ ॥
 स्वदेहतेजःसंभूतज्वालामण्डलमध्यगम् ।
 घनकुञ्जितनीलालि गलिताञ्जनसन्निभैः ॥ १८२ ॥
 कर्पूरघुस्रैर्द्विधैः पुष्पसंवलितान्तरैः ।
 किरीटमकुटाक्रान्तैः शोभितं सुशिरोरुहैः ॥ १८३ ॥
 ईषदारकगोश्रीरशुद्धनीलाञ्जलोचनम् ।
 शीतलैर्दक्षिणातस्तु जगदाप्यायकारणम् ॥ १८४ ॥
 सुभ्रुकुललाटं सुनलं सुसिताधरविद्रुमम् ।
 सौन्दर्यचन्द्रसंकाशविलसद्गण्डमण्डलम् ॥ १८५ ॥
 पूर्वकर्मानलार्तानां ध्यायिनां खेदशान्तये ।
 स्वदन्तेन्दुचयोत्थेन ह्लादयन् गोगणेन तु ॥ १८६ ॥
 मुखसौन्दर्यनिप्यन्दचिबुकस्थलशोभितम् ।
 सधिलाससिताधारे विभ्रानं मुखपङ्कजम् ॥ १८७ ॥
 कम्बुग्रीवं महाबाहुं धीवत्साङ्कितवक्षसम् ।
 सिंहस्कन्धं विशालाक्षं दीर्घबाहुं महोरसम् ॥ १८८ ॥
 शङ्खचक्राङ्गितारकरुद्रयविभूषितम् ।
 दक्षिणं भोगिभोगाममुपधाय महाभुजम् ॥ १८९ ॥
 प्रसारितोत्तरकरं कटिवेशस्य पार्श्वतः ।
 कीस्तुमेनाङ्कितोरस्कं लक्ष्मीभूषितवक्षसम् ॥ १९० ॥
 आग्रलस्तम्भपर्यन्तजगद्वासतनूदरम् ।
 ईषकुञ्जितयामाङ्गिप्रपङ्कजं पङ्कजेक्षणम् ॥ १९१ ॥
 प्रसारं दक्षिणं पादमीपुत्तानशायिनम् ।
 अनेकरत्नचचितकिरीटमकुटोज्ज्वलम् ॥ १९२ ॥
 उद्यदादित्यसंकाशैर्विचित्रैर्मणिसंघैः ।
 विराजमानया सम्यक् स्फुरच्चूलिकयोज्ज्वलम् ॥
 रत्नाचतस्रप्रभया दीप्तध्वजशेखरम् ।
 ललाटान्तसमालम्बि बालालङ्कारभूषितम् ॥ १९४ ॥
 ललाटतिलकेनैव मुन्दरेण विराजितम् ।
 अनेकरचिसङ्काशलसन्मकरकुण्डलम् ॥ १९५ ॥
 प्रभूतमणिमुकालवग्रैवेद्यकविराजितम् ।

यज्यैर्ह्यमाणिभ्यपभरागादिशोभितैः ॥ १९६ ॥
 हारेरेनेकैर्विधिधैरुपशोभितयक्षसम् ।
 उपदादित्यसंकाशकौस्तुभेन विराजितम् ॥ १९७ ॥
 भ्राजयन्त्या जगत् सर्वं स्वतेजोभिर्निरन्तरम् ।
 मालया धैजयन्त्या च भ्राजमानमहोरसम् ॥ १९८ ॥
 नानारत्नविचित्रेण मुक्ताक्षमविलम्बिता ।
 स्फुरता ब्रह्मसूत्रेण काञ्चनेन सुशोभितम् ॥ १९९ ॥
 घृतिमद्भिर्महाराज्ञै राचितेन सुवर्चसा ।
 काञ्चनेनाथसूत्रेण उदरे कृतयन्धनम् ॥ २०० ॥
 नानामाणिभ्यविलसत्कटिसूत्रेण शोभितम् ।
 अनेकरत्नसन्दर्भरशनादाममण्डितम् ॥ २०१ ॥
 अनेककोटिमातागडयिलसत्पीतवाससम् ।
 अनेकरत्नसंभिन्नं पुरादि विभूषितम् ॥ २०२ ॥
 पयमन्यैश्च विविधैः केयूरकटादिकैः ।
 यथाहंभूषणै रभ्यैर्गव्यैश्च परिभूषितम् ॥ २०३ ॥
 प्रादुर्बुजलङ्कंकां भिन्नाञ्जनचयप्रमम् ।
 अभिरूपपूर्णगाङ्गुण्यविमयेनोपबृंहितम् ॥ २०४ ॥
 योगिष्येयमजं नित्यं जगज्जन्मादिकारणम् ।
 अनादिनिधनं देयं साक्षाद्भस्मीयति प्रभुम् ॥ २०५ ॥
 अग्राकृततनुं शान्तं वासुदेवं परात् परम् ।
 जनलोकगतैः सितैः सनकाद्यैरभिपुतम् ॥ २०६ ॥
 नैनाभ्यामनिमेषाभ्यां नृपिताभ्यां पियविध ।
 उदैक्षत ब्रह्मप्रात्मा प्रणिपत्य मुहुर्मुहुः ॥ २०७ ॥
 स्तुत्वा च विविधैस्तोत्रैर्हर्गिगद्वया गिरा ।
 तदादाय महद्दिव्यं विमानं शिरसा ततः ॥ २०८ ॥
 जगाम भवनं ध्रिप ! स्वकीयं कमलासनः ।
 तत्र संपूजयामास द्विपट्टकप्रलखितया ॥ २०९ ॥
 महता विभवेनैव ब्रह्मा लोकपितामहः ।
 अज्ञान्तरे तु विप्रेन्द्र ! पौष्करस्य महात्मयः ॥ २१० ॥
 जिह्वासायां तु जातायां शास्त्रे पौष्करसंज्ञके ।

प्रादुर्भूतस्तथा ध्रिप ! वासुदेवो जगत्पतिः ॥ २११ ॥
 महोपनिषदं शास्त्रं ब्राह्मयामास पद्मजम् ।
 यो मूलवेदो विख्यातस्तारक तस्मात् परिचृतम् ॥
 सिद्धिमोक्षप्रदं ध्रिप ! सर्वशास्त्रार्थगर्भितम् ।
 नानाव्यूहसमोपेतं सूर्यन्तरसमन्वितम् ॥ २१३ ॥
 नानाविभवसंयुक्तं प्रादुर्भायान्तरान्वितम् ।
 लक्ष्म्यादिशङ्खचक्राण्यगारुडं सद्विगीर्भरैः ॥ २१४ ॥
 सगणैरग्निरिष्टेस्तु संपूर्णं द्विजसत्तम ! ।
 वीजैः पिण्डात्मकैश्चैव पदैः संज्ञामप्येद्विज ! ॥ २१५ ॥
 मन्त्रव्यूहेस्तु विविधैर्ध्यातैश्च विविधैर्युतम् ।
 तत्पञ्चव्यासप्राप्त्यार्तमण्डलैर्मन्त्रकादिभिः ॥ २१६ ॥
 तथा चतुर्दशव्यूहेरेनेककजगर्भितैः ।
 पङ्क्तिशैरैकैर्युक्तैश्च शास्त्रैर्नयमिस्ता ॥ २१७ ॥
 शूरकादिसहस्रसारपद्मैश्च सकारणैः ।
 तथाष्टादशमिध्रिप ! मिश्रचक्राभिधानकैः ॥ २१८ ॥
 आचार्यावरकेणैव रूपेण परिसंस्थितैः ।
 महाभयनयनाभेन विज्यमेदं स्थितेन च ॥ २१९ ॥
 घण्टाख्यकः स्वयं ध्वंस्तु क्रियाङ्गैर्विविधैरपि ।
 नानालक्ष्मणसंयुक्तैः कुण्डैश्च परिभूषितम् ॥ २२० ॥
 वत्सरोत्सवपयन्तैः स्थापनार्थैश्च कर्मभिः ।
 नित्यैर्नैमित्तिकैः काम्यैः परिपूर्णं द्विजोत्तम ! ॥ २२१ ॥
 स्वयं व्याकादिमेदोर्ध्वैः प्रासादैश्च समन्वितम् ।
 तस्याधिकारबुत्त्वैश्च लोकानां हितकाम्यया ॥ २२२ ॥
 ततस्तदुक्तमागं विविधैर्भोगसमर्थैः ।
 नित्यैर्नैमित्तिकैः काम्यैर्विविधैश्च महोत्सवैः ॥ २२३ ॥
 तत्र प्रतिदिनं कुर्यन् पूजां लोकपितामहः ।
 व्यापारान् जगतां चक्रे विविधान् लोकपूजितः ॥
 ततो मन्त्रन्तरे ध्रिप ! प्राप्ते धैवस्तताभिधे ।
 इक्ष्वाकुर्नमिन्पतिः स्वयं वंशसमुद्भयः ॥ २२५ ॥
 महात्मा सततं योगी सर्वभूतहिते रतः ।

द्रष्टुकामः प्रसवात्मा वासुदेवं जगत्पतिम् ॥ २२६ ॥
 तापसं त्रैपाश्याय तपश्चतुर्गतो वनम् ।
 प्रविश्य तु तपस्तेपे शाकमूलफलशनः ॥ २२७ ॥
 ग्रीष्मे पश्चाग्निमध्यस्थो नयन् कालं महातपाः ।
 वार्षिके तु निरालम्बो हेमन्ते तु सरोजले ॥ २२८ ॥
 इन्द्रियाणि समस्तानि नियम्य हृदये पुनः ।
 मनो विष्णौ समाविश्य मन्त्रं वै द्वादशाक्षरम् ॥ २२९ ॥
 जयतो वायुमक्षय तस्य राज्ञो महात्मनः ।
 आचरिष्येभूय भगवान् प्रह्ला लोकपितामहः ॥ २३० ॥
 तन्मागतमथालोक्य पद्मयोनिं चतुर्मुखम् ।
 प्रणम्य भक्तिभावेन स्तुत्या च परितोषयन् ॥ २३१ ॥
 "नामो हिरण्यगर्भाय, जगत्त्रये महात्मने ।
 वेदशास्त्रार्थविदुषे, चतुर्धेनुय ते नमः" ॥ २३२ ॥
 इति स्तुतो जगत्त्रयं प्रह्ला माह नृपोत्तमम् ।
 तपस्यभिरन्तं शान्तं त्यक्त्वा राजपमहासुखम् ॥ २३३ ॥
 "लोकप्रकाशको राजन् सूर्यस्तप्य पितामहः ।
 यत्नतामपि सर्वेषां तदा मान्यो मनुः पिता ॥ २३४ ॥
 कृतयन्तौ तपः पूर्य तीर्थं पितृपितामहौ ।
 तावतीत्य तपस्तेऽद्य वर्तते निस्पृहस्य वै ॥ २३५ ॥
 किमर्थं राज्यभोगं तु त्यक्त्वा सर्वं नृपोत्तम ! ।
 तपः करोति घोरं न्यमायस्य च महामते !" ॥ २३६ ॥
 इत्युक्तो ब्रह्मणा राजा तं प्रणम्याग्रवीर्यव्रतः ।
 "द्रष्टुमिच्छंस्तपश्चर्यावलेन मधुसूदनम् ॥ २३७ ॥
 करोष्वन तपो ब्रह्मन् ! शङ्खचक्रगदाधरम्" ।
 इत्युक्तः प्राद राजानं पद्मजन्मा हसन्निव ॥ २३८ ॥
 "न शक्यस्तपसा राजन् द्रष्टुं नारायणो विभुः ।
 मादृशोऽन न दृश्योऽजः केशवः क्लेशनाशनः ॥ २३९ ॥
 त्वादृशैः किं पुनरुपशो माधवस्त्विति भावय ।
 पुरातनीं पुण्यकथां कथयामि निबोध मे ॥ २४० ॥
 अहं पुरा महाराज ! वासुदेवं सनातनम् ।

द्रष्टुकामः प्रजासर्गे तपश्चर्यां सुदाहणाम् ॥ २४१ ॥
 अकार्षं तपसश्चान्ते भगवान् भक्तवत्सलः ।
 प्रसन्नः प्रादुरासीन्मे पश्यतः पद्मलोचनः ॥ २४२ ॥
 प्रणम्य पुण्डरीकाक्षमस्तौर्षं विविधैः स्तवैः ।
 तत्र ध्रेयो बलं तेजो दत्त्वा स्रष्टुं जगद्विभुः ॥ २४३ ॥
 अथोरदिष्टवान् महामार्थं वेदं सनातनम् ।
 सदागमार्थं मूलं तु परब्रह्मप्रकाशकम् ॥ २४४ ॥
 दिव्यं सिद्धिप्रदं चैव शान्तिद्विधैः कर्मिणाम् ।
 सर्गस्योत्तरकाले तु विमाने दिव्यलक्षणे ॥ २४५ ॥
 अनन्तभोगशयने शयानः पद्मलोचनः ।
 प्रादुर्भविष्यति पुरस्तं पूज्य विशेषतः ॥ २४६ ॥
 द्वादशार्णेन मन्त्रेण पौष्करेणोक्तमार्गतः ।
 वक्ष्यमाणेन विधिना यथायत् कमलोद्भव ! ॥ २४७ ॥
 इत्युक्त्यान्तर्द्वये देवः परमात्मा जगत्प्रभुः ।
 प्रादुरासीत्ततो दिव्यं विमानं परमाद्भुतम् ॥ २४८ ॥
 शास्त्रं चापि मया लब्धं महोपनिषदाख्यकम् ।
 तत्प्रस्थं देवदेवेशं वासुदेवं जगत्पतिम् ॥ २४९ ॥
 पूजयामि विधानेन तदुक्तेन नृपोत्तम ! ।
 तवहं ते प्रयच्छामि केशवानन्दमन्दिरम् ॥ २५० ॥
 विद्युज्येदं तपो घोरं पुरं यज्ज निजं नृप ! ।
 प्रजानां पालनं धर्मस्तपश्चैव मदीयुतः ॥ २५१ ॥
 विमानं प्रपयिष्यामि दिवः सिद्धं नृपोत्तम ! ।
 संयुक्तं पञ्चकालैः सत्त्वान्निर्तैर्द्विजैः ॥ २५२ ॥
 तन्नारायण देवेशं याह्यान्तरिक्षैः शुभैः ।
 वासुदेवमनन्ताहो शयानं पुरुषोत्तमम् ॥ २५३ ॥
 द्विपदकापेन मन्त्रेण पौष्करोक्तविधानतः ।
 क्रतुमिधिधिधैर्धैर्यं यजन् देवं नृपोत्तम ! ॥ २५४ ॥
 निष्कामो नृपशार्दूल ! प्रजा धर्मेण पालय ।
 प्रसादाद्वासुदेवस्य सुकिस्ते भविता नृप ! ॥ २५५ ॥
 इत्युक्त्वा पौष्करं शास्त्रमुपदिदय यथाक्रमम् ।

तस्मै तु भूमिपालाय-विधातान्तरभूत पुनः ॥ २५६ ॥
 इष्ट्वाकुञ्चितयन्त्रास्ते पद्मयोनेर्वचो द्विज ।
 भार्थिभूव पुरतो विमानं तन्महीधुतः ॥ २५७ ॥
 ब्रह्मवत् द्विजयुतं माधवानन्तयोः शुभम् ।
 तं दृष्ट्वा परया भक्त्या तत्त्वा च पुरुषोत्तमम् ॥ २५८ ॥
 ऋषीन् प्रणम्य घृक्षांश्च तदादाय ययौ पुरम् ।
 पौरैर्जनैश्च नारीभिर्दृष्टं शोभासमन्वितैः ॥ २५९ ॥
 लाजानि विक्षिपद्भिश्च ततो राजा स्वकं गृहम् ।
 स्वमन्दिरे विशाले तु विमानं वैष्णवं शुभम् ॥ २६० ॥
 संस्थाप्याराधयामास भवितात्मा नृपोत्तम ! ।
 पौष्करोक्विधानेन तैर्द्विजैरर्चितं हरिम् ॥ २६१ ॥
 मातुष्यः शोभनाङ्गयस्तु दृष्ट्वा तु हरिचन्दनम् ।
 मालाः कृत्वा सुगन्धाढ्याः प्रीतिं तस्य वितेजिरे ॥
 पौराः फूर्पूधीक्षण्डफुङ्गुमाद्यं ददुस्तथा ।
 पुष्पाणि विष्णुयोग्यानि दुरानीय भूपतेः ॥ २६३ ॥
 तत्तत्कर्माथर्विभ्यानि प्रतिष्ठाप्य यथाविधि ।
 स्वे स्वे यथोदिते स्थाने सन्निवेश्य मुचिस्तृतम् ॥
 ततोऽष्टाष्टकसंख्यैस्तु भोगैः सर्वैरकृत्स्नैः ।
 प्रधानैः साङ्गभोगैस्तु विविधैरीपचारिकैः ॥ २६५ ॥
 सांस्पर्शिकैस्तथा विप्र ! इक्ष्यङ्गमसंश्रितैः ।
 अर्चयित्वा जगन्नाथं घासुदेवं परात्परम् ॥ २६६ ॥
 त्रिसन्ध्यं परया भक्त्या जप्यैः स्तोत्रैश्च वैष्णवैः ।
 कारयामास देवस्य सुचिरं धत्सरोत्सवम् ॥ २६७ ॥
 तथा च यत्सरीयाणि नानानैमिषिकान्यपि ।
 प्रतिष्ठां तत्प्रकारं च स्थानमेदं तथैव च ॥ २६८ ॥
 उत्सवादिप्रकारं च यक्ष्याम्युपरि विस्तृतम् ।
 भोगैश्च तोषयित्वा तं सर्वदेवमयं हरिम् ॥ २६९ ॥
 निष्कामो दानधर्मैश्च परं ज्ञानमवाप्तवान् ।
 यजन् यज्ञान् महीं रक्षन् स कुर्यात् केशधार्चनम् ॥
 उत्पाद्य पुत्रान् पित्र्यं चिरात् त्यक्त्वा कलेवरम् ।

ध्यायसिष्कल्पयं देवं प्राप्तवान् वैष्णवं पदम् ॥ २७१ ॥
 ततश्चेतत् क्रमाहमे देवः सर्वेश्वरः स्वयम् ।
 रामो राजीवयनो भ्रातृमेदैस्त्रिभिः सह ॥ २७२ ॥
 निहन्ता राक्षसानां यो मनुष्योऽहमिति स्मरन् ।
 दशेन्द्रियाननं धोरं यो मनोरजनीचरम् ॥ २७३ ॥
 विवेकदारजालेन शर्मं नयति वेदिनाम् ।
 कृत्यकृस्तु यो वेति स्वभावं दिव्यमुत्तमम् ॥ २७४ ॥
 ददौ विभीषणायावी प्रियाय प्रियकारिणे ।
 शास्त्रोपदेशपूर्णं तु विमानं दिव्यलक्षणम् ॥ २७५ ॥
 सोऽपि तच्छिरसा गृह्य ययौ देशं स्वकं प्रति ।
 रथौ मध्यन्दिने प्राप्ते कथेरतनया तटे ॥ २७६ ॥
 चन्द्रपुष्करिणीमध्येऽनन्तपीठेऽश्वतारयन् ।
 दक्षाध्वरं च गङ्गेन परिभूतो निशाकरः ॥ २७७ ॥
 मूर्ध्नि तस्य कृतायासो यत्र तज्ज्वा महत्तपः ।
 यस्मिंस्तु पुण्डरीकाक्षो देवो यामनकाभृक् ॥ २७८ ॥
 प्राप्तवाग्रयसंस्कारं यत्र तु स्वयमेव हि ।
 विमानप्रवरं दिव्यं श्रीरङ्गमिति शब्दितम् ॥ २७९ ॥
 प्रतिष्ठास्यति चात्रेति विनिश्चित्य जगत्पतिः ।
 गणेशं योगनिद्रां च रक्षाहेतोः समादिशत् ॥ २८० ॥
 तत्रावतार्य तन्मध्ये विमानं नक्षिभीषणः ।
 ततः संपूजयामास तैर्द्विजैरर्चितं हरिम् ॥ २८१ ॥
 रमणीयैस्तु विविधैर्भोगैः सांस्पर्शिकाधिकैः ।
 तदुद्धर्तुमसौ यत्नमकरोद्बलवानपि ॥ २८२ ॥
 न शक्वा मनागसादेतच्चलयितुं तदा ।
 अधापतद्वरण्यां चै विलपन् स च बुद्धितः ॥ २८३ ॥
 आर्तं विभीषणं दृष्ट्वा विलपन्तमनायवत् ।
 उवाच भगवान् रङ्गी स्वरेण महता तदा ॥ २८४ ॥
 श्रीभगवानुवाच —
 “आर्य ! धर्मज्ञ ! देशोऽयं रमणीयो हि मे मतः ।
 अस्मिन्नेव शयानोऽहं रंस्ये त्वामभिवीक्ष्य च ॥ २८५ ॥

गतैरेकान्तिभिः सार्धं मदारोधनतत्परैः ।
 विभीषणानुजानीहि कुरुष्व च मम प्रियम् ॥ २८६ ॥
 गतानाशुधकान् विप्रान् पञ्चकालपरायणान् ।
 क्षेत्रारामपृष्टाद्यैस्तु सुसमृद्धान् कुरुष्व च ॥ २८७ ॥
 मा भूस्त्वं दुर्मना याहि क्षिप्रं लङ्कां निशाचर ! ।
 तत्र त्वं सुसमृद्धान् श्रियं भुङ्क्ष्वानपायिनीम् ॥ २८८ ॥
 इत्युक्तः सुसमृद्धान् क्षेत्रारामपृष्टादिभिः ।
 कृत्या चकायनांस्तान् पञ्चकालपरायणान् ॥ २८९ ॥
 ततस्तु प्रययौ चार्तो लङ्कामेव विभीषणः ।
 मर्त्यानां भारयैवम्याद्राक्षणां हिताय च ॥ २९० ॥
 देवानां च प्रतिष्ठायां रेमे तत्र नदीतटे ।
 रङ्गधामनि रङ्गेशः शयानस्तु द्विजोत्तम ! ॥ २९१ ॥
 तद्भामोभयतोऽगच्छन् परिरम्य सरिद्धरा ।
 यथा पतिं चिरं प्राप्तं भुञ्जाम्यां प्रियमङ्गना ॥ २९२ ॥
 दिव्यं हानन्महत्तम दिव्यास्तत्र निवासिनः ।
 दिव्या चैवं नदी तद्वद्विष्यतीर्थमिदं सरः ॥ २९३ ॥
 भ्रान्तशक्तियुक्तं तद्विमानं हि स्वयम्भवम् ।
 किद्धरा विष्णुभूतेशा यलिनः कामरूपिणः ॥ २९४ ॥
 ते च रक्षन्ति तं देशं सर्वं हानिमिवेक्षणाः ।
 ये निष्पु(प)न्दा निराहाराः सान्त्वकाश्च यसन्ति ते ॥ २९५ ॥
 प्रथाहरन्तो मधुरां वार्णीं कर्णसुन्वावहाम् ।
 न तत्र यस्तां पीडा श्रुतिपासाद्युपस्थिता ॥ २९६ ॥
 नाध्यात्मिकादिपीडा वा न जरा नाविबेकिता ।
 वैकात्यज्ञानसंपत्ताः सर्वकामविषजिताः ॥ २९७ ॥
 पद्मार्थसमकज्ञानसंपूर्णा नान्ययाजिनः ।
 ज्ञान्दशाध्यात्मनिरताः पञ्चकालपरायणाः ॥ २९८ ॥
 तमर्चयन्तोऽहरहस्तत्रैव नियसन्ति हि ।
 पट्टकर्मनिरताश्चापि प्राण्ययाहितचेतसः ॥ २९९ ॥
 यरन्ति तत्र विमलाः पुरुषाः संशितव्रताः ।
 देवासुरमुनीन्द्राद्याः सर्वा देवामिकाङ्क्षिणः ॥ ३०० ॥

यसन्ति तत्र चास्थाय चित्रां स्थायरूपताम् ।
 अप्युन्मत्तः प्रशान्तः स्याद्बहिरोऽपि सुयोधवान् ॥
 तस्य देशस्य माहात्म्यं सम्प्रशान्तु न शक्यते ।
 ब्रह्मणापि मुनिश्रेष्ठ ! किं पुनः सखु मादशैः ॥ ३०२ ॥
 तदेतत् परमं धाम श्रीरङ्गमिति शब्दितम् ।
 दिव्यलक्षणसंयुक्तं स्वयंद्यकमिति श्रुतम् ॥ ३०३ ॥
 अत्र सन्निहितः साक्षाद्भगवान् पुरुषोत्तमः ।
 भक्तानां पुण्डरीकाक्षः परमात्माऽप्युद्योतो हरिः ॥ ३०४ ॥
 विविधेष्वपि चान्येषु नित्यं स्थानेषु यद्यपि ।
 धामसुवेद्यस्तु मन्त्रात्मा स्थितः सन्निहितः स्वयम् ॥
 तथापि यलयत्त्वेन सन्निधिं भजतेऽन्न वै ।
 श्रीमत्कालं समासाद्य यथार्कस्तीक्ष्णतां व्रजेत् ॥
 स्वरूपमजहक्षेयं तथैवात्र जगत्पतिः ।
 द्रोपेः स द्विविभागाद्यैस्त्वन्वयात्वं न याति च ॥ ३०५ ॥
 नित्यसन्निधिमाहात्म्यात् कालं कल्पक्षयावधि ।
 उत्तरोत्तरता चैव जगत्पत्तिं हि वर्तते ॥ ३०६ ॥
 भूत्या कान्त्या च कीर्त्या च क्रियया चाप्रमयेया ।
 दुष्टोपशान्तिदा शक्त्या सिद्धिदा या च धै सह ॥
 मुक्तिकामाश्च भयिनः कलकामाश्च सत्तम ! ।
 यथाभिमतसंप्राप्तिमिहैवायान्त्यनभ्वरीम् ॥ ३१० ॥
 इह कर्मपराः सर्वे सायं प्रातस्तु मथ्यतः ।
 कुर्वन्ते सर्वकर्मणि विमानाभिमुखाः सदा ॥ ३११ ॥
 एवं तु पुष्करक्षेत्रे तोताद्रिशिखरेऽपि च ।
 क्षमाङ्गं पुराणसंज्ञे तु मधुमाण्डामिधेऽपि च ॥ ३१२ ॥
 स्थितः संनिहितो देवः स्वयंद्यक्तो जगत्पतिः ।
 भगवान् पुण्डरीकाक्षो लोकानां हितकाम्यया ॥ ३१३ ॥
 देवदेवो जगन्नाथ एवं क्षेत्रेषु केपुचित् ।
 स्थापितो विशुद्धार्थस्तु सन्निधत्तं द्विजोत्तम ! ॥ ३१४ ॥
 केपुचिन्मनुजेन्द्रैस्तु भक्तियुद्धितमानसैः ।
 स्थापितो विविधद्विप्रः सन्निधत्तं जगत्पतिः ॥ ३१५ ॥

एवं भगवदाकारैर्नानासंस्थानलक्षणैः ।
नानाविधोपरूपैश्च नानाकार्यप्रशेन तु ॥ ३१६ ॥
विभ्रमापूरितं सर्वं सर्वानुग्रहकाम्यया ।
स्वव्यक्तं तथासिद्धयिषुर्धैश्च प्रतिष्ठितम् ॥ ३१७ ॥
मुनिमुष्यैस्तु गन्धर्वैर्क्षेत्रिणाचरैरपि ।
रक्षोभिरसुरैर्मुख्यैः स्थापितं मन्त्रविग्रहम् ॥ ३१८ ॥
दिव्यशास्त्रोक्तविधिना पूजयेच्छास्त्रकोविदः ।
स्थापितं मनुजैर्द्वयं मुनिराक्योक्तमार्गतः ॥ ३१९ ॥
पूजयेद् द्विजः । तत्रापि ज्ञानिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ।
वासुदेवैकनिष्ठैस्तु देवतान्तरवर्जितैः ॥ ३२० ॥
व्यामिश्रयागमुक्तैस्तु तीव्रभक्तिसमन्वितैः ।
स्थापितं मनुजैर्द्रैस्तु ह्यनुवेदादिकोविदैः ॥ ३२१ ॥
अर्चयेद्देवदेवेशं दिव्यशास्त्रोक्तयत्नेना ।
मुनिवाक्योक्तमार्गेण पूजनं यत्र वर्तते ॥ ३२२ ॥
तत्रापि दिव्यमार्गाद्यैश्च पूजनं कर्तुमिच्छति ।
मुनिमार्गं परित्यज्य दिव्यमार्गेण पूजयेत् ॥ ३२३ ॥
भवेत् सन्निधिमाहात्म्ये कालं कल्पक्षयावधि ।
दिव्यमार्गेण पूजार्थं वर्तते यत्र नित्यशः ॥ ३२४ ॥
तत्र दिव्यं परित्यज्य न कदाचिन्महामते ! ।
मुनिवाक्योक्तमार्गेण कुर्यात् संपूजनादिकम् ॥ ३२५ ॥
कुर्याद्वा यदि संमोहाद्विप्रः समूढचेतनः ।
संप्रयात्यचिरात्तस्य भक्तिर्दीप्तेन वै सह ॥ ३२६ ॥
समन्त्रं कर्मतन्त्रं च सिद्धयश्च पराङ्मुखाः ।
एह्य शीघ्रं विमन्द्र ! वेदान्ते गतसन्ततिः ॥ ३२७ ॥
घोरं प्रयाति नरकं राजा राष्ट्रं च नश्यति ।
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन दिव्यमार्गे तु न त्यजेत् ॥ ३२८ ॥
तामसेन तु मार्गेण पूजनं यत्र वर्तते ।
तत्रापि राजसेनैव पूजनं सिद्धिर्भवेत् ॥ ३२९ ॥
राजसेन तु पूजार्थं वर्तते यत्र नित्यशः ।
तत्रापि सात्त्विकेनैव पूजनं शुभं सदा ॥ ३३० ॥

सात्त्विकेन तु पूजार्थं वर्तते यत्र चान्यहम् ।
तत्र राजसमार्गेण न कुर्यात् पूजनादिकम् ॥ ३३१ ॥
यत्र राजसमार्गेण प्रवृत्तं त्वर्चनादिकम् ।
तत्र तामसमार्गेण न कुर्याद्वर्चनादिकम् ॥ ३३२ ॥
विधिधानां राजसानामन्योन्यं स्याज् संकरः ।
सर्वैकपारुषे वाक्ये तद्ग्राह्यमविरोधि यत् ॥ ३३३ ॥
गन्धः —
केवलं तद्विधानेन न कुर्यात् स्थापनादिकम् ।
दिव्याद्यायतनानां च पूजार्थं यत् व्ययोदितम् ॥ ३३४ ॥
शास्त्रं दिव्यादिभेदेन श्रोतुमिच्छामि तत्पनः ।
यज्ज्ञात्वा विनिवर्तयं शास्त्रसाङ्ख्यदोषतः ॥ ३३५ ॥
शाण्डिल्यः —
वासुदेवेन यत् प्रोक्तं शास्त्रं भगवता स्वयम् ।
अनुपुच्छन्दोवन्धेन समासय्यात्मभेदतः ॥ ३३६ ॥
तथैव ब्रह्मरुद्रेन्द्रप्रमुखैश्च प्रवर्तितम् ।
लोकोत्थपि च दिव्येषु तद्विष्यं विद्धि सत्तम ! ॥ ३३७ ॥
ब्रह्मरुद्रमुखैर्द्वयैः क्षागिभिश्च तपोधनैः ।
स्वयं प्रणीतं यच्छास्त्रं तद्विद्धि मुनिभाषितम् ॥ ३३८ ॥
एवमुक्त्वा विविधं विद्धि सात्त्विकादिविभेदतः ।
विज्ञाय पुण्डरीकाक्षार्धजालं यथास्थितम् ॥ ३३९ ॥
तद्विधेयं प्रणीतं यच्छास्त्रं तत् सात्त्विकं स्मृतम् ।
तस्माज्ज्ञातेऽर्धजाले तु किञ्चित् समवलम्ब्य च ॥
स्वयुद्धयुग्मीलितस्यैव हार्थजातस्य योधकम् ।
यत् प्रणीतं द्विजश्रेष्ठ ! तथा विज्ञाय तन्मनः ॥ ३४० ॥
ग्रन्थविस्तरसंयुक्तं शास्त्रं सर्वभरेश्वरात् ।
तत्तत्क्षेपप्रसादेन स्पष्टिकलाधिगुम्भणः ॥ ३४१ ॥
प्रह्लादिभिः प्रणीतं यत् तथा तदपिभिर्द्विज ! ।
प्रह्लादिभ्यः परित्यज्य तत् संक्षेपान्मना पुनः ॥ ३४२ ॥
स्पष्टिकलान् प्रणीतं यत् तत् सर्वं विद्धि राजन्मम ।
तत् स्याद् द्वेया पञ्चरात्रधैस्त्वान्तायमेतत् ॥ ३४३ ॥

केयलात् स्वयिकल्पोक्तैः कृतं यत् तामसं तु तम् ।
केवलं मनुजैर्यत् कृतं तत् पौरुषं भवेत् ॥ ३४५ ॥

सनकः —

यैल्लिङ्गैर्वृतांध्रेष्ठ ! भगवद्वाक्यपूर्वकम् ।
मेघं जानामि तत्त्वेन तानि विस्तरतो यद् ॥ ३४६ ॥
शाण्डिल्यः —

यद्वर्थात्त्वमसन्दिग्धं स्वच्छमल्पाश्वरं स्थिरम् ।
चातुरात्म्यस्वरूपेण संस्थितस्य विभोः सदा ॥ ३४७ ॥

स्याभाविकं परत्वं तु यत् यत्र संमीरितम् ।
अन्यासां मन्त्रमूर्तीनां यत्र चौपाधिकं तु यत् ॥ ३४८ ॥

तुर्यादिजाप्रत्ययस्तः पद्मेदः प्रकाशितः ।
भक्तानामनुकम्पार्थं यत्र वै चातुरात्मनः ॥ ३४९ ॥

शक्तीशस्य विभोर्यस्य विभवः संप्रकाशितः ।
अङ्गलाञ्छनभूषाणां शक्तीनां विहगंशितुः ॥ ३५० ॥

लयादिमेदमिधं तु स्वरूपं यत्र भाषितम् ।
बीजपिण्डपदाद्यं चातुर्विध्येन सत्तम ! ॥ ३५१ ॥

मन्त्राः प्रथमिता यत् यत्र स्थापनकर्मणि ।
अनुकेधक्रिया प्रोक्ता यत् वै नित्यपूजनम् ॥ ३५२ ॥

मूलमूर्तीं तु संपूर्णं प्रोक्तं प्राधान्यतो द्विज ! ।
तत् कर्तुमशक्यं यत् स्नानार्थं तावदेव तु ॥ ३५३ ॥

विष्ण्वान्तरे तदर्थं तु कर्मविष्णुपुरस्सरम् ।
विहितं दर्पणाद्यं तु तद्भावान्महामते ! ॥ ३५४ ॥

कमाजलानलवाय्वाप्यनामसीयेन वै द्विज ! ।
धारणापञ्चकेनैव धारणाहितयेन च ॥ ३५५ ॥

वृहन्नाप्यायनाप्येन यत् शुद्धिश्च भौतिकी ।
आगमधुतिमूलस्थं स्वस्य यद्व्युपपादकम् ॥ ३५६ ॥

तत् पारमेश्वरं याक्यमाज्ञासिद्धं हि मोक्षदम् ।
एवमादेयवाक्योत्थ आगमो यो महामते ! ॥ ३५७ ॥

सन्मार्गदर्शनं कृत्स्नं विधिवादं च विद्धि तत् ।
तत्प्रामाण्यात्तु यत्किञ्चित् समभ्यूह्य यथायतः ॥

पूर्वापराविरोधेन निर्वाह्यमपिचारतः ।

सर्वेषां रञ्जकं गूढं निश्चयीकरणाक्षमम् ॥ ३५९ ॥

पारमेश्वरवाक्योक्तमर्थजालं यथास्थितम् ।
प्रत्यभिज्ञापकं यद्यत् सात्त्विकं मुनिभाषितम् ॥ ३६० ॥

प्रशंसकं यत् सिद्धीनां संप्रवर्तकमप्यथ ।
मूलमूर्तिमनादस्य कर्माचार्यां तु पुष्कलम् ॥ ३६१ ॥

नित्यसंपूजनं प्रोक्तं प्राधान्येन तु यत्र वै ।
ब्रह्मरुद्रादिविष्ण्वानां प्रमाणं लक्षणं तथा ॥ ३६२ ॥

स्थापनं यत्र निर्दिष्टं यत् वै जगतां पतेः ।
पूजनं तु समुद्दिष्टं प्राकृतानां जडात्मनाम् ॥ ३६३ ॥

तत्त्वानामपि विप्रेन्द्र ! दिशां कालस्य वाचकैः ।
परमेष्ठ्यादिभिर्मन्त्रैः पञ्चमियेत वै क्रमात् ॥ ३६४ ॥

स्थापनादिप्रतिष्ठान्तं पञ्चकं समुदीरितम् ।
यागपूर्वा हरिस्तोमपर्यन्ताः सप्त कीर्तिताः ॥ ३६५ ॥

यागा यत् तथा सप्त तत्क्रमादधिकारिणः ।
उक्तं यत्र प्रतिष्ठयां पोडशस्यासकल्पनम् ॥ ३६६ ॥

एतज्जानीहि तत् सर्वं राजसं मुनिभाषितम् ।
भगवन्तं समुद्दिश्य ह्यङ्गमार्थं चिन्तय तु ॥ ३६७ ॥

ब्रह्मरुद्रमुखानां तु विबुधानां तथैव च ।
मातृणामपि दुर्गायाः स्वातन्त्र्येण तु यत्र वै ॥ ३६८ ॥

मन्त्रं ध्यानं प्रमाणं च लक्षणं स्थापनं तथा ।
निर्दिष्टं तामसं नाम मुनिवाक्यं तु विद्धि तत् ॥ ३६९ ॥

अनर्थकमसंयदमल्पाय शब्दद्वयम् ।
अनिर्वाहकमायोक्तैर्वाक्यं तत् पौरुषं स्मृतम् ॥ ३७० ॥

हेयं चानर्थसिद्धीनामाकरं नरकावहम् ।
पारमेश्वरवाक्यार्थैर्द्विरोधि न तद् द्विज ! ॥ ३७१ ॥

संग्राह्यं सात्त्विकाद्यं मुनिर्याक्येषु यत्नतः ।
यद्विध्यापेक्षितं विप्र ! संग्राह्यमंविरोधि तत् ॥ ३७२ ॥

सात्त्विकादिक्रमात्तेषु समभ्यूह्य महामते ! ।
प्रसिद्धार्थानुपादाय सङ्गतार्थं चिलक्षणम् ॥ ३७३ ॥

अपि चेत् पौरुषं वाक्यं ग्राह्यं तन्मुनिर्याक्ययत् ।

भलङ्कृतमलङ्कारैः पुण्डरीकनिमेषक्षणात् ।
 भलङ्कृतसुसम्पूर्णशरच्चन्द्रनिभाननाम् ॥ १० ॥
 पद्मकुम्भकरां लक्ष्मीं पद्मोपरिगतां सरेत् ।
 पद्मासनेनोपविष्टां द्वारस्थोर्ध्व उदुम्वरे ॥ ११ ॥
 तरुणादित्यसंकाशो महोरस्कश्चतुर्भुजः ।
 उन्नतश्चोन्नतांसश्च पूर्णाङ्गो नातिमांसलः ॥ १२ ॥
 तनूदरो निम्ननाभो रोमराजिविराजितः ।
 दंष्ट्राकरालयदनः पिङ्गदमश्चुजटाधरः ॥ १३ ॥
 मधुपिङ्गलेनैव कुटिलभ्रूलतायुतः ।
 प्रलम्बलोलधरणः पृथुघ्राणः स्मिताननः ॥ १४ ॥
 कुण्डलालङ्कृतश्चैव द्वारकेयूरभूषितः ।
 यक्षोष्णीफललाटश्च तिलकेनाप्यलङ्कृतः ॥ १५ ॥
 शुक्लाम्बरधरः कर्णयो भुजयुग्मेऽस्य दक्षिणे ।
 प्रोचतं संसरेद्यत्कं प्रज्यलन्तीं गदां परे ॥ १६ ॥
 शोणीतटनिपण्णां च विधान्तां वसुधातले ।
 पूर्वं वामकरे शङ्खमन्यस्मिन्धाक्षसूत्रकम् ॥ १७ ॥
 एवं गणाधिपश्चन्द्रो विक्रमेणापराजितः ।
 कुक्षो विभ्रायुतानां च क्षणात् संहरणक्षमः ॥ १८ ॥
 ध्येयो गर्भगृहद्वारशाखां मूले तु दक्षिणे ।
 तल्लैवापरभागे तु प्रचण्डं त्वीदृशं यजेत् ॥ १९ ॥
 किंतु सध्यापसध्याभ्यां पुजाभ्यां स्याद्विपर्ययः ।
 भुजद्वये यथण्डस्य वामे संपरिकीर्तितम् ॥ २० ॥
 दक्षिणे तत् प्रचण्डस्य ध्येयं वा परिकल्प्य च ।
 ध्यायेद्द्वाराप्रदेशे तु गरुडं काञ्चनप्रभम् ॥ २१ ॥
 कुटिलध्रुसुवृक्षाक्षं पक्षमण्डलमण्डितम् ।
 लम्बोदरं सुपीनाङ्गं सर्वभूषणभूषितम् ॥ २२ ॥
 मकुटोपरैरलङ्कारैर्नूपुराद्यैर्विराजितम् ।
 नीलं वसानं वसनं नानामान्योपशोभितम् ॥ २३ ॥
 संमुखं देयदेवस्य भूगतं विधृताञ्जलिम् ।
 द्विभुजं नुहिनार्भं च सत्याख्यं विहगाधिपम् ॥ २४ ॥

प्राणाधिदैवतं चक्रे यल्लिमण्डलमध्यगे ।
 संस्थितं संसरेत् संधैरङ्गैः पुरुषरूपिणम् ॥ २५ ॥
 प्रलम्बमानजडरं पक्षराजिविराजितम् ।
 दक्षिणेन करेणैव धारयन्तं गणितकम् ॥ २६ ॥
 उच्चान्तिततरकरं कुण्डलाद्यैर्विभूषितम् ।
 नीलकौशेयवसनं नीलमाख्यानुलेपनम् ॥ २७ ॥
 अनाकुलाभ्यां नेत्राभ्यां धीक्षमाणं सदा विशुम् ।
 अथाग्रमण्डपद्वारशान्नायुगलसंस्थितौ ॥ २८ ॥
 पद्मगर्भप्रतीकाशावतिमीमपराक्रमौ ।
 चण्डप्रचण्डसदृशौ भुजलाञ्छनभूषणैः ॥ २९ ॥
 रक्ताम्बरधरौ चैव रक्तस्रगनुलेपनौ ।
 गणौ धातुविधातारौ ध्यात्वा संपूज्य तत्परः ॥ ३० ॥
 कुमुदादिगणेशानान् प्रथमावरणे यजेत् ।
 पूर्वं च यद्विद्विभगो पूज्यौ द्वौ गणनायकौ ॥ ३१ ॥
 कुमुदः कुमुदाक्षश्च प्रसन्नवदनेक्षणौ ।
 नुहिनचलसङ्काशौ प्रथमे वयसि स्थितौ ॥ ३२ ॥
 यानामरणविश्रङ्गाश्चौ नानाकुण्डलभूषितौ ।
 नानामान्यचितौ चैव नानामौलिधरौ द्विजौ ॥ ३३ ॥
 नानागन्धविलिप्ताङ्गौ नानाचक्रविभूषितौ ।
 कुमुदाप्यगणेशस्य ध्यातव्यौ दक्षिणः करः ॥ ३४ ॥
 चन्द्रप्रक्षिप्तप्रतीकाशाचामरेण विराजितः ।
 अभिगच्छामयं ध्यायेद् द्वितीयं दक्षिणं करम् ॥ ३५ ॥
 भयमङ्गात् प्रपन्नानां परेषां गुणशासनम् ।
 तस्यैवाद्यं वामकरं प्रबुद्धकमलोद्यतम् ॥ ३६ ॥
 तृष्णीं भीत्स्वकं ध्यायेद्ब्रह्मिःस्थानां परं करम् ।
 एतेहं कुमुदाक्षस्य धैर्यस्थेन भावयेत् ॥ ३७ ॥
 द्वाभ्यां द्वाभ्यां कराभ्यां धैर्येणैवासेयमेव हि ।
 पुण्डरीको वामनश्च द्वावेतौ हृतभुक्प्रभौ ॥ ३८ ॥
 गरुडध्वजहस्तौ च शेषमन्यत् पुरोदितम् ।
 कृत्वा ध्यात्वाऽथवा न्यस्य दक्षिणे नैर्ऋतेऽपि च ॥ ३९ ॥

शङ्कुकर्णाभिधानो यः सर्वनेत्राभिसंज्ञितः ।
 द्वावेतौ चम्पकाभौ तु मयूरव्यजनोद्यतौ ॥ ४० ॥
 महाविभूतेर्वैद्यस्य प्रत्यग्बाहुदिगास्थितौ ।
 सुमुखः सुप्रतिष्ठश्च विभोः सोमेशदिक्स्थितौ ॥ ४१ ॥
 चिन्त्यौ मुद्रफलदयामायातपन्नकरोद्यतौ ।
 नोकशेषकराणां तु तद्विद्धि कुमुदोदितम् ॥ ४२ ॥
 मानवः पृश्निगर्भश्च जगत्पञ्चरसंस्थितौ ।
 तसकाञ्चनवर्णामौ करण्डमकुटोऽग्न्यलौ ॥ ४३ ॥
 वृषाकरालवदनौ नानामादयधरौ द्विज ! ।
 तत्र मानवसंज्ञश्च पक्ष्मनागविभूषितः ॥ ४४ ॥
 तस्य दक्षिणहस्तश्च शङ्कराजेन शोभितः ।
 तत्पृष्ठं कटके हस्ते अङ्गुष्ठान्तरलोलगा ॥ ४५ ॥
 अक्षमालेति सा प्रोक्ता सर्वसिद्धिकरी सदा ।
 मुख्यवामकरे चक्रं तत्पृष्ठं चोर्ध्वगा गदा ॥ ४६ ॥
 एतद्वि पृश्निगर्भस्य धैर्यरीत्येन भावयेत् ।
 कटिहस्ताद्रतां ध्यात्वा पक्ष्मनागौ विना द्विज ! ॥ ४७ ॥
 एते भगवतो विप्र ! त्वन्तरङ्गा मयोदिताः ।
 कर्मणा मनसा वाचा तद्भावगतमानसाः ॥ ४८ ॥
 ग्रानाविपङ्गुणोपेतैराकर्णैः कोटिशः परैः ।
 भूतैः सिद्धैरन्तैश्च प्रार्थयानैः परं पदम् ॥ ४९ ॥
 यत्नमूपाङ्गरागार्धैः सर्वे ते कुमुदोपमाः ।
 श्वेतमृत्कल्पितेनैव ह्यूर्ध्वपुण्ड्रेण भूषिताः ॥ ५० ॥
 ललाटस्थेन सर्वेऽपि कुमुदाद्रिगणधिपाः ।
 एवमन्येऽपि भूताद्याः सर्वे पारिपदा द्विज ! ॥ ५१ ॥
 एयमावृतिदेवाश्च द्वारस्थाश्च तथैव हि ।
 एव तदीया चिप्राश्च क्षत्रविद्वद्भद्रजातयः ॥ ५२ ॥
 मृदेव वा चन्दनेन कल्पितैरुर्ध्वपुण्ड्रकैः ।
 द्वादशैश्च चतुर्भिर्वा भूषिताः स्युः सदा द्विज ! ॥ ५३ ॥
 अतस्तीक्ष्णसूक्ष्मयो पीतमाल्याम्यराग्यन्तौ ।
 पीतोष्णीपधरौ रौद्रौ प्राग्वद्भुजविभूषितौ ॥ ५४ ॥

गणौ चण्डाकृतिधरौ दुर्दशीं दुरतिक्रमौ ।
 जयं च विजयं नास्त्रा यजेत्तद्वारपाश्वर्ययोः ॥ ५५ ॥
 तदुद्देशात् समारभ्य यद्विहारायसानकम् ।
 द्वितीयावरणक्षेत्रं षोढा कृत्या तु पञ्चमे ॥ ५६ ॥
 भागे तु गण्डे कृत्या विप्र ! ध्यात्वाऽथवा न्यसेत् ।
 द्रव्यामीकराकारं भीमभ्रकुटिलोचनम् ॥ ५७ ॥
 पृथुवर्णं पृथुधरणं पृथुगान्नं पृथुदरम् ।
 पक्षाङ्कुराक्षितोरस्कं पक्षमण्डलमण्डितम् ॥ ५८ ॥
 द्वारकेयूरताडकमकुटार्धैस्तु भूषणैः ।
 भूषितं नीलवसनं नानामादयविभूषितम् ॥ ५९ ॥
 नानागन्धविलिप्ताङ्गं नागैकादशभूषितम् ।
 पुष्पस्तवकसंपूर्णमञ्जलिं दधत् द्विज ! ॥ ६० ॥
 उग्रस्य दक्षिणं जानुमासनीकृत्य चेतरेत् ।
 सुखासनसमासीनं विमोराशप्रतीक्षकम् ॥ ६१ ॥
 ततः (पः) कर्मन्वितत्यानां दशकं सिद्धतां गतम् ।
 भगवत्पुण्यसामर्थ्यसार्धदयादिगुणैर्युतम् ॥ ६२ ॥
 वियुक्तं प्राकृताद् दुःखाधियुक्तं चेश्वरेण तु ।
 भवसन्तारकत्वेन ह्येतदावृत्तिकं क्रमात् ॥ ६३ ॥
 उपेन्द्रः पूर्वदिग्भागे संस्थितो द्विजसत्तम ! ।
 यद्वौ तेजोधराख्यस्तु दक्षिणे दुरतिक्रमः ॥ ६४ ॥
 नैर्ऋते तु महाकर्मा पश्चिमे तु महाहृदः ।
 अग्राह्यो बायुविभागे वसुरेतास्तयोत्तरे ॥ ६५ ॥
 पूर्वोत्तरे वर्धमानः साक्षी गगननोचरे ।
 आधारनिलये नास्त्रा सर्वसाधोगतं स्मरेत् ॥ ६६ ॥
 एते स्फटिकवर्णामाः श्वेतमाल्याम्यराग्यन्तः ।
 गणित्वकं रथाङ्गं च शङ्खं चैव गदां तथा ॥ ६७ ॥
 दधाना मुख्यदक्षादिमुख्ययामान्तमेव हि ।
 करैश्चतुर्भिः सुसमा मकुटादिविभूषिताः ॥ ६८ ॥
 तेजसा विभ्रजालानि प्रेरयन्तो महौजसः ।
 स्वानकैः संस्थिताः सर्वे ध्यानोन्मीलितलोचनाः ॥ ६९ ॥

अथवा द्विभुजा पते यज्ञाय दशकं क्रमात् ।

दक्षेण लोकपालीयं धारयन्तः करेण तु ॥ ७० ॥

गणिद्वकं तु घामेन यदाभयदास्तु वा ।

तदा वर्णाङ्गरागाद्यैरिन्द्रादिसदृशास्तु वा ॥ ७१ ॥

द्वितीयगोपुरद्वारपार्श्वयोरन्तरस्थयोः ।

चिन्त्यसेद् द्वारपालाख्यावेतौ वामादितौ गणौ ॥ ७२ ॥

निधीशौ शङ्खपद्मौ तु निधिमाण्डोपरिस्थितौ ।

स्थूलदन्तौ च दान्तौ च द्विभुजौ भगवन्मयौ ॥ ७३ ॥

फुटिलभ्रुकलतायुक्तौ किञ्चिदुग्रतयक्षसौ ।

लम्बोदरौ सुपीनाह्नौ हस्तपाणिपदौ द्विज ! ॥ ७४ ॥

शङ्खपद्मसमानामौ नीलशुक्लाम्बरजौ ।

मकुटाद्यैस्तु विविधैरलङ्कारैरलंकृतौ ॥ ७५ ॥

दक्षिणेन करेणैव धारयन्तौ सरोरुहम् ।

इतरेण करेणैव ह्युत्तानेन निधिं स्वकम् ॥ ७६ ॥

अथवा वामहस्ताभ्यां प्रवेशशीतिदन्धितौ ।

करद्वयेन शङ्खं वा पद्मं वा दधतौ द्विज ! ॥ ७७ ॥

वामेन धारयेत् पद्मं यदा शङ्खं निधीभरः ।

शङ्खपद्मधरौ चापि शिरसा मकुटोपरि ॥ ७८ ॥

शङ्खचक्रधरौ चापि साधकेच्छावशेन तु ।

उग्रम्य दक्षिणं जानुं ह्यासनीकृत्य चेतरेत् ॥ ७९ ॥

पद्मं शङ्खनिधेः पद्मनिधेस्तु विपरीतयत् ।

तद्द्वारशाखानिष्ठौ तु संसरेदक्षिणादितः ॥ ८० ॥

क्षीरकुन्दायदातौ च नीलकौशेययाससौ ।

नीलनीरजवर्णमैः पुष्पभूमितयिग्रहौ ॥ ८१ ॥

पूर्वैकगणसादृश्यौ नाम्ना भद्रसुभद्रकौ ।

तद्द्वारशाखतः पश्चात् पार्श्वयोगोपुरस्थितौ ॥ ८२ ॥

एतौ गणेश्वरौ न्यस्येद् ध्यात्वा वा परिकल्प्य च ।

अथवा द्विभुजावेतौ तदा भद्रस्य दक्षिणम् ॥ ८३ ॥

करं तु तर्जनीयुक्तं वाममीपलु कुञ्चितम् ।

गदाग्रोपरिविधान्तं गदामूलोपरिस्थितम् ॥ ८४ ॥

व्यत्यस्तदक्षिणं पादे वामं तु भुवि संस्थितम् ।

भद्रस्य वामयोर्विप्र ! यदुक्तं पाणिपादयोः ॥ ८५ ॥

दक्षयोस्तत् सुभद्रस्य दक्षोक्तं वामगं भवेत् ।

किन्तु तद्वामद्वस्तं तु युक्तं विस्मयमुद्रया ॥ ८६ ॥

चण्डप्रचण्डौ धाता च विधाता च जयस्तथा ।

विजयश्चापि भद्रस्य सुभद्रस्य गणेश्वरः ॥ ८७ ॥

पते गणेश्वरा ह्यदौ प्रभापुष्पाभ्यरेधिना ।

देहवक्त्राकृतैस्तुल्यास्तथैवामरणायुधैः ॥ ८८ ॥

भक्तानां विभ्रजालस्य सर्वदिक्संस्थितस्य च ।

संसारफलदानुचं च्छेदनाथं समुच्यताः ॥ ८९ ॥

परस्परमुखाः सर्वे स्थानकैः संस्थिताः समैः ।

गणेशायुतलक्षैस्तु नानावर्णवपुर्धरैः ॥ ९० ॥

अच्युताराधनपरैरेकैकं परियारिताः ।

तृतीयावरणे पश्चात् पूर्वादिक्रमयोगतः ॥ ९१ ॥

इन्द्रादिलोकपालानां दशकं चिन्त्यसेद्विज ! ।

शतधामनिभं ध्यायेन्ननुगृह्ये पुरन्दरम् ॥ ९२ ॥

सुसितह्रिपसंस्थं तु सुतीक्ष्णकुलिशोद्यतम् ।

भजारुद्धं स्मरेद्रक्तं शक्तिपाणिं हुताशनम् ॥ ९३ ॥

सहस्राचिभिराकीर्णं सहस्रादित्यमासुरम् ।

महामहिपसंस्थं तु त्वञ्जनाद्रिसमप्रभम् ॥ ९४ ॥

सुभीमदण्डहस्तं तु स्मरेद्देवं पित्रीभरम् ।

दंष्ट्राकरालवदनं कृष्णमेघसमप्रभम् ॥ ९५ ॥

घोरं प्रेतासनं ध्यायेत् सङ्गधृष्टाक्षसेश्वरम् ।

मुक्ताफलपुतिसमं भीमं पाशकरोद्यतम् ॥ ९६ ॥

नागकन्यासहस्राक्षं मकरस्थमपांपतिम् ।

नीलतोयदसंकाशं महापद्मजपटाङ्कितम् ॥ ९७ ॥

ध्यायेत् समीरणं देवं संस्थितं हरिणोपरि ।

सोमं तारागणोपेतं शङ्खगोक्षीरपाण्डुरम् ॥ ९८ ॥

वृहच्छशकपृष्ठस्थं शिशिरास्रकरं स्मरेत् ।

सितभूतिविलिप्ताङ्गं त्रिनेत्रं ध्रुपवाहनम् ॥ ९९ ॥

त्रिशूलयुधहस्तं च त्वीशानं धानिनं सरेत् ।
पातालद्विगतं ध्यायेत् कूर्मारुढं हलायुधम् ॥१००॥
सितं सहस्रफणभृद्योनन्तो नाम नागराट् ।
मच्चक्रं धाम्यमाणं तु दण्डहस्तं प्रजापतिम् ॥ १०१ ॥
हंसारुढं जसंस्थं तु ध्यायेद्भुवमजं विभुम् ।
पते चतुर्भुजाः सर्वे भक्षस्तुविभूषिताः ॥ १०२ ॥
चिन्तयन्तः परं तस्थं वराभयकरोधताः ।
दिव्याभरणदिग्धाङ्गा दिव्यमाल्याम्बरान्विताः ॥
दिव्यरूपधराश्चैव दिव्यगन्धवहा द्विजः ।
रक्तशुक्लनिशापीतनीलचम्पकसम्रैः ॥ १०४ ॥
व्योमस्फटिकमार्तण्डराजोपलनिमैस्तथा ।
माल्याङ्गरागवसनैः मंदाद्यैः समलङ्कृताः ॥ १०५ ॥
भूषिता भूपणेश्विनैः करण्डमकुटादिभिः ।
पर्यङ्गचतुर्भुजो ब्रह्मन् ! विश्वेयो वृषभध्वजः ॥ १०६ ॥
द्विभुजास्थमराभ्यान्वे वरदाभयदास्तु वा ।
इति लोकेभ्येपूर्वकं ततो धै द्विजसत्तम ! ॥ १०७ ॥
तृतीयावरणद्वारे शालामूले तु दक्षिणे ।
सुदर्शनं चतुर्हस्तं हस्तकार्यं ज्वलत्प्रभम् ॥ १०८ ॥
क्रोधरक्षेक्षणं दैत्यदानघातविलेपनम् ।
तुल्यन्तं मद्मत्तं च सहस्रारान्तरस्थितम् ॥ १०९ ॥
दंष्ट्राकरालचदनं कुटिलमूलतायुतम् ।
कल्पान्तपावकाकारं खरक्षिपरिवेष्टितम् ॥ ११० ॥
दक्षिणे भुजयुग्मे तु पूर्वेण च सुदर्शनम् ।
धारयन्तं ततोऽन्येन विधान्तां भूतले गदाम् ॥ १११ ॥
शङ्खं मुख्येन वामेन ह्यपरेण गणितकम् ।
हारकेयूरताडकमकुटादिविभूषणैः ॥ ११२ ॥
विभूषितं चिचिबैस्तु श्वेतमाल्याम्बरादिकैः ।
विभ्रातुत्पाटयन्तं च क्षीप्तेन स्वेन तेजसा ॥ ११३ ॥
संसरेस्तु ततोऽन्यस्मिन् शालामूले महामते ! ।
सुस्थितं गरुडं विभ्र ! तप्तकाञ्चनसत्तमम् ॥ ११४ ॥

सौम्यचक्रं विद्युत्ताक्षं रक्तगुण्डं सुभीषणम् ।
पृथुदरं दीर्घपुच्छपक्षमण्डलमण्डितम् ॥ ११५ ॥
रक्ताम्बरधरं चैव रक्तभ्रगनुलेपनम् ।
दंष्ट्राकरालचदनं मुकुटीकुटिलेक्षणम् ॥ ११६ ॥
विचित्रकञ्चुकधरं भुजगेन्द्रैरलङ्कृतम् ।
मकुटाद्यैरलङ्कारैर्विविधैस्तु विभूषितम् ॥ ११७ ॥
भुजद्वये यषक्रस्य वामे संपरिक्कीर्तितम् ।
दक्षिणे तद्गजेदस्य, दक्षोक्तं वामगं भवेत् ॥ ११८ ॥
यज्ञं शक्तिस्तथा दण्डः खड्गः पाशो ध्वजस्तथा ।
शिशिरार्थं त्रिशूलं च लाङ्गलं मुललं तथा ॥ ११९ ॥
पूर्वाङ्गिकमयोगेन चतुर्थावरणे स्थिताः ।
पतेषां क्रमशो ध्यानं समाकर्णय साम्प्रतम् ॥ १२० ॥
यज्ञं यज्ञोपलामं तु सितदीर्घनखाङ्कितम् ।
दंष्ट्राकरालचदनं ज्वलत्पवनकलोचनम् ॥ १२१ ॥
सौदामिनीप्रभां शक्तिं शान्ताशिवदेवक्षणां ।
घनघर्घरनिर्घोषमुद्गिरन्तीं मुहूर्मुहूः ॥ १२२ ॥
यज्ञमुष्टिं सरेदण्डं रक्ताङ्गं रक्तलोचनम् ।
क्रोधमुर्तिं स्वदर्शनदशान्तमधरं स्वकम् ॥ १२३ ॥
स्व(ख)रक्षिमखचितं ध्यायेन्नुत्पमानं च नन्दकम् ।
शरद्दाकाशसंकाशं दशन्तं दशनायलीम् ॥ १२४ ॥
पाशं गुणगणाकीर्णं विद्युजितं भयानकम् ।
हेमालिपाण्डरामं च घोरास्थं रक्तलोचनम् ॥ १२५ ॥
शरज्जलदसंकाशं ध्वजं कुटिललोचनम् ।
स्यतेजसा जगत् सर्वं धोतयन्तं बलोत्कटम् ॥ १२६ ॥
शिशिरं शीतधामाभां पीताङ्गं पृथुविग्रहम् ।
जटाकलापभृङ्गसौम्यं पुण्डरीकनिमेषणम् ॥ १२७ ॥
उदयार्कसहस्रामं त्रिशूलं भीषणाकृतम् ।
कल्पान्तपावकाकारस्यरक्षिमपरिवेष्टितम् ॥ १२८ ॥
सन्ध्याजलदसंकाशं लाङ्गलं भीमलोचनम् ।
क्षामाङ्गमुग्रतांसं च यज्ञकार्यं बलोत्कटम् ॥ १२९ ॥

कुन्दावदातं सुसलं सौम्यमीपस्सिताननम् ।
 रघं रचन्तं मधुरं श्रोत्रेन्द्रियसुखावहम् ॥ १३० ॥
 नीलरक्तसितापीतपायकाञ्चनसन्निभैः ।
 हेमचन्द्रहिमाकाशसमानाभिः क्रमेण तु ॥ १३१ ॥
 माध्याह्नरागयलनैः कञ्चरैः समलंकृताः ।
 दिव्यराभरणैर्बुधाः स्वचिह्नाङ्गितमस्तकाः ॥ १३२ ॥
 तर्जयन्नश्च दुष्टीयं दक्षिणेन करेण तु ।
 वामेन फटिमालम्ब्य सुसमैः स्थानकैः स्थिताः ॥ १३३ ॥
 चतुर्थावरणद्वारदक्षिणोत्तरशाखयोः ।
 गङ्गां च यमुनां चैव ध्यात्वा संपूजयेत् क्रमान् ॥ १३४ ॥
 भगवत्पादसंभूतां गङ्गां कुमुदसन्निभाम् ।
 नवयौवलायण्यसौकुमार्यगुणैर्वृताम् ॥ १३५ ॥
 नीलाङ्गरागयलनां नीलमास्यैरलंकृताम् ।
 द्विभुजां सौम्यवदनां पुण्डरीकनिभेक्षणाम् ॥ १३६ ॥
 ह्यार्यपुरकेयूरकुण्डलापुपशोभिताम् ।
 संसारतापसन्तप्तानागरुक्षन् परं पदम् ॥ १३७ ॥
 वासनाकर्मपङ्कानि ध्यालयन्तीं स्वतेजसा ।
 यदन्तीं दक्षिणेनैव कलशं वारिपूरितम् ॥ १३८ ॥
 वामेन तर्जयन्तीं च करेण प्राकृताद् जनान् ।
 यमुनां नीलरक्ता(का)मीं नीलकुञ्जितमूर्धजां ॥ १३९ ॥
 सिताङ्गरागयलनां सितमास्योपशोभिताम् ।
 दक्षिणे तर्जनी मुद्रा वामे तु कलशः स्मृतः ॥ १४० ॥
 अन्यत् सर्वं तु गङ्गोक्तमत्रापि स्थानमहाप्रते ! ।
 लोहिताश्रो महावीर्यस्त्वग्रमेयः सुशोभनः ॥ १४१ ॥
 वीरहा विक्रमो भीमः शतावर्तस्तु चाष्टमः ।
 ऐश्वर्यविश्रमेणैव पञ्चमावरणे स्थिताः ॥ १४२ ॥
 ध्यायेन्नम्रप्रतीकाशं लोहिताक्षं बलोकटम् ।
 नीलाम्बरधरं नीलमास्यं नीलानुलेपनम् ॥ १४३ ॥
 महावीर्यं महाकार्यं पीतवर्णं महाभुजम् ।
 मण्डालाम्बरधरं रक्तलग्नलेपनम् ॥ १४४ ॥

संस्मरेदप्रमेयाख्यमग्रमेयबलोकटम् ।
 हरिताकृतिमापीतवसनस्त्राग्विलेपनम् ॥ १४५ ॥
 सुशोभनं शोभनाङ्गं मुक्ताफलनिभं स्मरेत् ।
 अतसीपुष्पलंकाशचासोमाद्यानुलेपनम् ॥ १४६ ॥
 वीरघ्नं वीरहास्यं च ध्यायेन्नम्रकतप्रभम् ।
 बाह्वलीकरञ्जितं रक्तवसनस्त्राग्विलेपितम् ॥ १४७ ॥
 विक्रमं विक्रमावासं चापोदरनिभं स्मरेत् ।
 कुन्वेन्दुकान्तिवसनं सितमास्यानुलेपनम् ॥ १४८ ॥
 भीमं भीमाकृतिं ध्यायेत्ततकाञ्चनसन्निभम् ।
 पाण्डुरागुणकौशेयं तद्वन्नधस्त्राग्विलेपितम् ॥ १४९ ॥
 अतसीकुसुमस्यामं शतावर्तं तु भावयेत् ।
 पीताम्बरधरं पीतमाख्यगन्धविभूषितम् ॥ १५० ॥
 भुञ्ज्यापान्विता होते चान्तर्मुदितमानसाः ।
 दक्षिणैः पाणिभिः सचैवेत्यन्तं परञ्चुं तथा ॥ १५१ ॥
 वामैः शङ्खचरं दीप्तं धधानाध्वारुकुण्डलाः ।
 समाः समधिभकाङ्गाः प्रशान्ताकृतयस्तथा ॥ १५२ ॥
 स्थानकैः संस्थिताः सर्वे स्वप्रभामिबिराजिताः ।
 प्रसन्नवदनाः सौम्यास्तेल्लोभ्योद्धरणक्षमाः ॥ १५३ ॥
 ह्यार्यपुरकेयूरपूर्वभूपाविभूषिताः ।
 तदाशमंशकाक्षैश्च दुष्टदोषोदशान्तिदाः ॥ १५४ ॥
 बलेन महता क्षितदेवासुरमहोरगाः ।
 एकवीराऽऽसहायाश्च त्वप्रयत्नेन लीलया ॥ १५५ ॥
 भाग्यप्रभयनं शम्भुत् परित्यजितुं क्षमाः ।
 पतदावरणद्वारचतुष्के ह्यार्यदेवताः ॥ १५६ ॥
 न्यसेयुमग्रयोगेण पूर्वद्वारादितः क्रमात् ।
 यजनामं हरीशं च पूर्वस्यां दक्षिणोत्तरे ॥ १५७ ॥
 ध्यायेत्तु यजनामास्यं शतधांमसमप्रभम् ।
 मुख्यदक्षिणहस्तेन निषेधाभिनयान्वितम् ॥ १५८ ॥
 वैभलतां द्वितीयेन चक्रराजं तृतीयतः ।
 मुख्यपामकरेणैव धोणीतटकृतापणम् ॥ १५९ ॥

शङ्कराजं द्वितीयेन तथा वज्रं तृतीयतः ।
 धारयन्तं तथा रुक्मभूषणैर्विधिवैरपि ॥ १६० ॥
 रक्तमाख्याम्यरधरं रक्तमगनुलेपनम् ।
 एवमेव हरीशं च निषेधामिनयोद्भितम् ॥ १६१ ॥
 प्रवेशामिनयाख्येन पाणिना किन्तु चिह्नितम् ।
 एको ह्यत्र निषेधं च व्यमकानां करोति वै ॥ १६२ ॥
 भक्तानामपरख्येन प्रवेशं संप्रयच्छति ।
 द्वारे द्वारे प्रतीहाप्यस्यैवं प्रयोजनम् ॥ १६३ ॥
 दशोक्तं वज्रनामस्य तद्वरीशस्य यामगम् ।
 भाग्ययामगतं सर्वमन्यदक्षिणपाणिगम् ॥ १६४ ॥
 धर्माध्यक्षनियन्त्रीशौ दक्षिणे दक्षिणोत्तरे ।
 कुर्यादन्तकासाहृदयौ पूर्ववद्वज्रभूषितौ ॥ १६५ ॥
 पीतकौशेयवसनौ पीतमाल्यविलेपनौ ।
 किन्तु वृण्णदाहस्तौ वज्रचक्रयिगर्जितौ ॥ १६६ ॥
 शुद्धाक्षमसूतानन्दं प्रतीच्यां दक्षिणाक्षितः ।
 चाणकामुंक्रमेकस्मिन् पाणौ पाशमथापरे ॥ १६७ ॥
 आद्यं करचतुष्कं यत्तद्वज्रं पूर्ववद्वज्रेत् ।
 आकृतौ जलनाथस्य सदृशौ सर्वदैव हि ॥ १६८ ॥
 नीलकौशेयवसनौ नीलम्रगनुलेपनौ ।
 वसुनाथं सुदानन्दमुदगिरदक्षिणोत्तरे ॥ १६९ ॥
 खड्गमुद्ररहस्तौ च प्रायश्छेपं चतुष्टयम् ।
 करणामनयोः कार्यं रूपेणोद्यतेः समम् ॥ १७० ॥
 अतसीकुसुमदयामकौशेयस्रगिलेपनौ ।
 भूषणभूषिता ह्येते विधिवैर्वज्रनामवत् ॥ १७१ ॥
 पद्मावरणदेवानां तद्द्वार्यानां विशेषतः ।
 ध्यानं शृणु क्रमेणैव तत्पथो मुनिपुङ्गव ! ॥ १७२ ॥
 पूर्वार्द्धशानपर्यन्तं पद्मावरणसंस्थिताः ।
 एताव्य देवता विप्र ! तेजोरूपं समाधिताः ॥ १७३ ॥
 कालो धियधियन्ता च शार्ङ्गं नानाहलक्षणम् ।
 विद्याधिपतयश्चैव सारङ्गः सगणः शिवः ॥ १७४ ॥

प्रजापतिसमूहस्तु इन्द्रः सपरिचारकः ।
 तन्मुख्यद्वार्याभ्यस्तु तु पूर्ववत् संस्थिताः क्रमात् ॥
 चक्रशङ्खौ पद्मगदे लाङ्गलं मुसलं शराः ।
 शार्ङ्गं चैते क्रमाद्वेष्या विभुस्तुहिनकुन्दभाः ॥ १७५ ॥
 पीतनीलसितारक्तसितगोक्षीरसर्पिर्भेः ।
 हरितालारुणभेस्तु वस्त्रमाख्यानुलेपनैः ॥ १७६ ॥
 सर्वरक्तमयैर्युक्तैर्भूषणैरप्यलङ्कृताः ।
 महाबला महावीर्यास्येकवक्त्रा द्विबाहवः ॥ १७७ ॥
 एते तु नायकाः सर्वे सचिन्हाङ्कितमस्तकाः ।
 दुष्टौघं तजयन्तश्च दक्षिणेन करेण तु ॥ १७८ ॥
 कटिमालम्य वामेन स्थानकैः सुसर्गैः स्थिताः ।
 दृढप्रतो बहुशिरा महाकायो महाबलः ॥ १७९ ॥
 जितप्रोधो दुराधर्यो महोत्साहस्त्रियिक्रमः ।
 भुक्तो दुष्टद्वार्याचिप्मान् सर्वदश दुरतिक्रमः ॥ १८० ॥
 विप्रमो गहनोऽमोघः योऽशोपप्रवेशकाः ।
 शक्राग्निमध्यमारभ्य शक्रेजानान्तरायधि ॥ १८१ ॥
 शुक्रशोणसुवर्णालिपिन्नरक्तसितासिताः ।
 रक्तपातातलीहेमाः शोणशुभ्रसितासिताः ॥ १८२ ॥
 वर्णानुरूपसद्वस्त्रमाख्यालेपनभूषणाः ।
 नामानुरूपचरित्राः शङ्खमुद्ररचारिणः ॥ १८३ ॥
 सत्येतरक्रमेणैव प्रवेशकनिषेधकाः ।
 शगादभुयन्तंहारद्विस्थितिकृतिक्षमाः ॥ १८४ ॥
 उक्तानेतान् क्रमेणैव पूर्वयत् संपूजयेत् ।
 मुनयः सप्त पूर्वंऽन्ये प्रहास्तारादिकैर्वृताः ॥ १८५ ॥
 जीमूताध्यामिला नागास्त्वप्सरोगण उत्तमः ।
 ओषधश्चैव पशवो यथाः साक्षालिलास्तु ये ॥ १८६ ॥
 सहस्ररूपेण तिष्ठन्ति पूर्वयत् सप्तमावृतौ ।
 संभवः प्रभवश्चैव पूजः पुष्कर एव च ॥ १८७ ॥
 धानन्दो नन्दनश्चैव वीरसेनसुषेणकौ ।
 तन्मुख्यद्वार्याभ्यस्तौ द्वौ द्वौ दक्षिणयामयोः ॥ १८८ ॥

संभयः श्वेतवर्णस्तु प्रभयः कुन्दसक्षिभः ।
 पूर्णस्तु रक्तवर्णोभस्वतिरक्तस्तु पुष्करः ॥ १९० ॥
 आनन्दः पीतवर्णस्तु हेमामो नन्द उच्यते ।
 कृष्णामो वीरसेनस्तु सुपेणोऽननसक्षिभः ॥ १९१ ॥
 मफुटाद्दन्त्रिवाङ्गा गदाहस्ता द्वियाहवः ।
 चतुर्भुजा वा विप्रेन्द्र ! शङ्खचक्रगदाधराः ॥ १९२ ॥
 पूर्ययत् पाणिनान्येन प्रवेशकनिषेधकाः ।
 दंष्ट्राकरालवदना निग्रहानुग्रहक्षमाः ॥ १९३ ॥
 क्षेमकृच्छियकृत् प्राप्नो होमशुद्धभूतभावनः ।
 युगान्तरान्यशनश्चैव संवर्तो श्रीपणस्तथा ॥ १९४ ॥
 संक्रन्दन्ध्यानमिषः शतपथां शताननः ।
 औदुम्बरः प्राकृतिको द्वि (यि) रामध्यांशुमात्यपि ॥
 औदादीवारिकं त्वेतद्गणपोडशकं क्रमात् ।
 दृढव्रतादिसदृशं वर्णतः पङ्कभूजान्वितम् ॥ १९५ ॥
 चामदक्षिणयोगेन पृष्ठतः पूर्वपश्चिमम् ।
 शङ्खमुद्रपद्माक्षवराभयसमन्वितम् ॥ १९६ ॥
 नानावर्णस्त्रगुष्णीपयलालेपनभूषणम् ।
 प्रागुक्तगणशौर्याख्यं सर्वकर्मकृतिक्षमम् ॥ १९७ ॥
 नच्छोभापृकरक्षार्थं शतमन्युर्विरोचनः ।
 अग्रतः क्येस्थनुल्लङ्घ्यस्त्वग्रमेयाभिधानकः ॥ १९८ ॥
 अमर्यां च महद्भूतः कैकाराक्षस्तथाष्टमः ।
 हन्त्राग्निमध्योपद्वारपाश्वशोभास्त्रक्रमात् ॥ २०० ॥
 एकैकशः स्थिताः शूराः प्रवेशकनिषेधकाः ।
 नीलपीतजपास्यामसितहिङ्गलकेन्दुनाः ॥ २०१ ॥
 महायला महावीर्याः सुदुर्लङ्घ्यपराक्रमाः ।
 नानाविधार्थैः सतिभभूषणैरनुलेपनैः ॥ २०२ ॥
 अन्यैरनुपदिष्टैश्च यथाशोभमलंकृताः ।
 पाङ्गुण्यमहिमायुक्ताश्चनुर्दस्ताः क्रमेण तु ॥ २०३ ॥
 पृष्ठदक्षिणवामाभ्यां चक्रशङ्खसमन्विताः ।
 गदाभोपरिचिधान्तमुख्यहस्तद्वयान्विताः ॥ २०४ ॥

द्वारोपद्वारशोमेशानेतान् संपूजयेत् क्रमात् ।
 विद्यां चैवापरा विद्या पायकश्चैव मायतः ॥ २०५ ॥
 चन्द्रार्कौ वारि वसुधेत्येताः संसारदेवताः ।
 सूक्ष्मरूपेण तिष्ठन्ति बाह्यावरणभूतले ॥ २०६ ॥
 अमरेशो विरूपाक्षः सुधर्मिष्ठो नियामकः ।
 सर्वसत्त्वाभयश्चातिगहनस्तदन्तरम् ॥ २०७ ॥
 महाराजेश्वरश्चापि धनाध्यक्षेश्वरस्तथा ।
 एते गणेश्वरास्त्वष्टौ तन्मुख्यद्वारपालकाः ॥ २०८ ॥
 ध्येयाश्चतुर्भुजाः सर्वं मुख्यपाणिद्वयेन तु ।
 अमरेशविरूपाक्षौ वज्रवेनलताकरौ ॥ २०९ ॥
 पृष्ठकाभ्यां तु पाणिभ्यां चक्रशङ्खसमुज्ज्वलौ ।
 कुङ्कुमाञ्जनसंकाशौ दंष्ट्रा चिह्नताननौ ॥ २१० ॥
 दक्षिणोत्तरयोगेन लाञ्छनव्यत्ययान्वितौ ।
 द्वारदक्षिणवामस्थौ प्रवेशकनिषेधकौ ॥ २११ ॥
 सुधर्मिष्ठो नियन्ता च सुसितश्यामलप्रभौ ।
 सुभीमदण्डहस्तौ च वज्रायुधधिविजितौ ॥ २१२ ॥
 यथाक्रमोदितानन्यान् धारयन्तौ यथाविधि ।
 सर्वसत्त्वाध्यक्षश्चातिगहनः श्यामलः सितः ॥ २१३ ॥
 किन्तु पाशकराधेतौ पूर्ववद्भुजभूषितौ ।
 महाराजेश्वरो रक्तो धनाध्यक्षेश्वरोऽसितः ॥ २१४ ॥
 शिशिरायुधसंयुक्तौ विक्रमन्यथा पुरा ।
 महायला महावीर्यां दुष्टदोषभयङ्कराः ॥ २१५ ॥
 दुर्निरीक्षाश्च दुर्धर्मा द्वैत्यदानवहंसिकाः ।
 नानामहार्घवासोभिः भूपालेपैरलंकृताः ॥ २१६ ॥
 महर्षिभं प्रभूतं च गम्भीरं प्राणगोचरम् ।
 योगाङ्गं योगनिलयं सनातनमष्टद्वलम् ॥ २१७ ॥
 तारकान्तरितं तारं विरामं विषमं तथा ।
 दुरतिक्रमं दुर्ग्रहं च सुधृष्टमनिलाशनम् ॥ २१८ ॥
 तत्सालकोपद्वारेषु विन्यसेत् पूर्ववत्क्रमात् ।
 उकोपद्वारपालानां वर्णतः सममुज्ज्वलम् ॥ २१९ ॥

गणपोडशकं त्वेषानुष्पाणिसमन्वितम् ।
 गौणवामकराद्यं तु मुख्यवामकरावधि ॥ २२० ॥
 शङ्खपट्टसहस्रं च निषेधाभिनयोद्यतम् ।
 प्रवेशाभिनयाङ्गं च नानावर्णाभिरस्रजम् ॥ २२१ ॥
 नानास्थानकसंयुक्तं नानाभूषणभूषितम् ।
 अक्षसूत्रधरं वाऽथ प्रपन्नानां प्रवेशकृत् ॥ २२२ ॥
 निषेधकृत्तथान्येषां न्यस्तव्यं मुनिसत्तम ! ।
 देवव्रतं निरातङ्गं मीमं च पुरुषं तथा ॥ २२३ ॥
 उग्रं धीरेभ्यः रम्यमरिष्टं मुनिसत्तम ! ।
 अनिर्विण्णं युगान्तांशं शतानन्दं शताननम् ॥ २२४ ॥
 तेजोधरं विशालाक्षं युगांशं देवनन्दनम् ।
 एतद्विद्विदशोभासु गणमेकैकशो न्यसेत् ॥ २२५ ॥
 उपहारेऽशसदृशं वर्णतो लान्छनैर्विना ।
 चतुर्भिः पाणिभिश्चैव पृष्ठदक्षिणपूर्वकम् ॥ २२६ ॥
 मुख्यदक्षिणहस्तान्तं शङ्खचक्रगदाधरम् ।
 निषेधकृत् पापानामपापानां प्रवेशकृत् ॥ २२७ ॥
 नानाकगम्यरोष्णीपभूषालेपाद्यलङ्कृताः ।
 अनन्ताचिन्त्यविमयाः सर्वभूतसमाधयाः ॥ २२८ ॥
 नानाशस्त्रालङ्कृता नानापानसमन्विताः ।
 निरस्तानेकदैवेषाः साधूनां पालनोद्यताः ॥ २२९ ॥
 द्वारद्वयान्विते साले मुख्यद्वारगतचतुर्भौ ।
 तिष्ठतः सुक्ष्मरूपेण तदव्यद्वारपाश्र्वयोः ॥ २३० ॥
 प्राकारसर्वकोणेषु बह्विकोणादितो न्यसेत् ।
 प्रमथान्ययकृपाणां मूर्तीनां चतुरारम्भनाम् ॥ २३१ ॥
 तथा मूर्त्यन्तराणां च तत्कान्तानामनुक्रमात् ।
 मन्त्राणामस्रसङ्घादि तेषां रूपमनुसरन् ॥ २३२ ॥
 चतुर्णामपि कोणानामव्यक्तं भयनाद्बहिः ।
 संयजेद्भयनास्त्रायै यस्माभ्यान्यो भयः स्मृतः ॥ २३३ ॥
 तेषां यदि स्वमन्त्रेण द्विप्रक्रमेण तु ह्येतिराट् ।
 स्वमरीचिगणेनैव भासयन्तं निवेद्य च ॥ २३४ ॥

न्यस्येवमर्चनं कुर्यान्मन्त्रमुद्राभ्यन्तरेण तु ।
 निरीक्षणादिशुद्धेन अर्घ्यस्रपञ्चनन्दादिनां ॥ २३५ ॥
 घासुदेयमिधानस्तु देवः पाङ्कगुण्यविग्रहः ।
 कर्मिणामुपकारार्थं प्रासादं स्थूलविग्रहम् ॥ २३६ ॥
 सर्वज्ञानक्रियाङ्गं च सर्वतत्त्वसमाधयम् ।
 समासाद्यानुगृह्णाति सदाचारान्तर्गतः प्रभुः ॥ २३७ ॥
 तस्मात्तदङ्गभूतेषु प्राकारेष्वष्टौ क्रमात् ।
 पृथ्व्यादिवुद्धिनिष्ठं तु वाह्यं तत्प्राप्तं न्यसेत् ॥ २३८ ॥
 प्रासादश्चाङ्गसंयुक्तः प्रकृतिस्त्रिगुणान्तिका ।
 तद्वता प्रतिमा जीयस्तद्वतः परमः पुमान् ॥ २३९ ॥
 अतोऽधिदेवतान्यत्र तत्प्राप्येतान्यनुक्रमात् ।
 सर्वत्र व्यापकत्वेन ध्यात्वा संपूजयेत्ततः ॥ २४० ॥
 सर्वोधारमयेनैव सर्वतत्त्वाभरणं च ।
 सर्वदोषविपन्नेन कालचक्राम्पुजेन तु ॥ २४१ ॥
 सम्पुटोद्वह्य भयनं सप्राकारमयोर्ध्वतः ।
 संपूज्य हावरीं मुद्रां चक्रमुद्रासमन्विताम् ॥ २४२ ॥
 प्रदृश्य सर्वतोद्विक्कं कथयेनावकुण्ठयेत् ।
 एकमूर्तिविधाने च तथैकद्वारभूषिते ॥ २४३ ॥
 भवनेऽयं विधानः स्याद्विरच्युत्तरनिष्ठिते ।
 चतुर्द्वारान्विते गेहे दिग्द्वाराप्रस्थमण्डपे ॥ २४४ ॥
 सर्वतोमद्रसाले च भगनिर्मोचनेऽपि च ।
 सद्ग्यात्येऽथ धर्मात्ये द्वारद्विद्वितयान्विते ॥ २४५ ॥
 द्वारपालगणन्यासे विशेषोऽयं प्रदृश्यते ।
 चण्डापाद्य सुभद्रान्ताः प्रासादद्वाराभ्यन्तरे ॥ २४६ ॥
 न्यसनोयाः क्रमेणैव पूर्ववद् द्वन्द्वयोगतः ।
 द्वारोर्ध्वोद्विग्रहद्विद्वितयस्था यथाक्रमम् ॥ २४७ ॥
 लक्ष्मी कीर्तिर्जया माया वैद्यः प्रागुक्तलक्षणाः ।
 सत्यः सुपर्णो गण्डः तादृश्यैस्तथेष्टौ संस्थिताः ॥ २४८ ॥
 अनिर्वर्ती महावर्ती दर्पहा सर्वजित् स्थिरः ।
 जयन्तो भयकृन्मानी त्वष्टमो द्विजसत्तम ! ॥ २४९ ॥

दिगप्रमण्डपद्वारशाखापार्श्वे समास्थिताः ।
 अनिर्वर्ती महावर्ती कृष्णामः शुक्लसन्निभः ॥ २५० ॥
 दर्पहा सर्वजिज्ञेय पाण्डुरकसुवर्णमौ ।
 स्थिरो जयन्तः सततं इयामाञ्जनसमपुती ॥ २५१ ॥
 भयकृष्टेय मानी च पिङ्गलः पाण्डुरोज्ज्वलः ।
 द्विभुजाः सर्व एवैते दक्षिणेन करेण तु ॥ २५२ ॥
 नन्दकं शङ्खमन्येन दधानाः क्रूरविक्रमाः ।
 यदा चतुर्भुजा ध्येयाः तदा चैते गणेश्वराः ॥ २५३ ॥
 मुण्यदक्षिणहस्तेन खड्गध्वजलतान्विताः ।
 तथा वामकरे शङ्खं पृष्ठगे दक्षिणादितः ॥ २५४ ॥
 पाणिद्वये चक्रपद्मौ विभ्रतो ज्वलनप्रमौ ।
 नानाचक्रमगुण्यापभूपणालेपनान्विताः ॥ २५५ ॥
 व्यत्यस्तहस्तचरणा लाम्ब्यनव्यत्ययान्विताः ।
 ऊर्जितधामृताङ्गस्तु सर्वाङ्गः सर्वतोमुखः ॥ २५६ ॥
 शुभ्राङ्गो वरद्वन्द्वय यागीशः शब्दधिक्रमः ।
 पाञ्चजन्यविशेषा हि द्वौ द्वौ चैव क्रमात् स्थितौ ॥
 सर्वतोमद्रसालस्यचतुर्दारेषु पूर्ववत् ।
 द्विषाद्यस्तु संसारी दक्षिणेन करेण तु ॥ २५८ ॥
 गृहीतमुखलाः सर्वे शङ्खमन्येन पाणिना ।
 दधानार्धय चत्वारः पूर्वे यन्भूकसन्निभाः ॥ २५९ ॥
 अन्ये परभृतामास्तु सर्वभूषणभूषिताः ।
 यलेन महता क्षितदेध्यामुत्तमहोरागः ॥ २६० ॥
 एकवीराऽऽसहायाश्च अभयहैन लीलया ।
 आग्रहभयनं शम्भत् परित्यक्तनकुक्षमाः ॥ २६१ ॥
 विम्बदो विम्बभुविषो विम्बारमा विम्बलोचनः ।
 विम्बपादो विम्बभुजः तथा वै विम्बकर्मकृत् ॥ २६२ ॥
 एते द्वितीयसालस्य दिग्दारेषु नियामकाः ।
 द्विषाद्यस्तु परिज्ञेया वामदक्षिणयोगतः ॥ २६३ ॥
 गदाखड्गास्त्रसंयुक्ताः करण्डमकुटान्विताः ।
 शोणपिङ्गलसितधामरकपीतसितासिताः ॥ २६४ ॥

सर्ववर्णाम्बरालेपमग्नभूषामिधिरतजिताः ।
 एकवीराऽऽसहायाश्च सर्वदोषनिवारकाः ॥ २६५ ॥
 तद्द्वारान्तरभागेषु वामदक्षिणयोगतः ।
 प्रासादामिमुलान् न्यसेन्निधिनान्येश्वरान् क्रमात् ॥
 शङ्खपद्मौ महापद्मशतधामामिधौ ततः ।
 अखण्डितः सन्ततश्चानन्तधार इति श्रुतः ॥ २६७ ॥
 सर्वद्वार इति ख्यातः प्रथमौ पूर्वमीरितौ ।
 अन्येषां वक्ष्यते पष्णां वर्णरूपादिकं क्रमात् ॥ २६८ ॥
 रक्तः कृष्णः सुवर्णमः सितारुणतमालभाः ।
 शङ्खपद्मनिधीशोकसर्वलक्षणलक्षिताः ॥ २६९ ॥
 वसुरक्तसुवर्णाष्टलोहधान्यधनाधिपाः ।
 सर्वोपधिनिधीशानास्तेषामूर्ध्वं सुखासनाः ॥ २७० ॥
 सर्वालङ्कारसंयुक्ताः स्वाश्रितामिमतप्रदाः ।
 ततस्त्वृतीयावरणद्वारेषु द्वन्द्वयोगतः ॥ २७१ ॥
 तद्दक्षिणोत्तराभ्यां तु शाखाभ्यां विन्यसेत् क्रमात् ।
 पुरतश्चक्रगण्डौ हलतालौ तु दक्षिणे ॥ २७२ ॥
 पश्चिमे शार्ङ्गमकरौ सौम्ये नन्दकश्चन्द्रिकौ ।
 चक्रपक्षीशताराणां शार्ङ्गनन्दकयोरपि ॥ २७३ ॥
 स्वेषु स्थानेषु पूर्वोक्तं वर्णरूपादिकं द्विज ! ।
 अन्येषां तालपूर्वाणां त्रयाणामथ वक्ष्यते ॥ २७४ ॥
 तालो ध्वजः स्याद्भूतादिकालरूपामिमानकः ।
 ध्वजः सर्वाङ्गनिभृतो जगद्बीज उदाहृतः ॥ २७५ ॥
 स सर्वोपद्रवो ऋदयः संसारध्वजलात्मकः ।
 एतान् सूक्ष्मरूपेण ध्यात्वा संपूजयेत् क्रमात् ॥
 गङ्गा च यमुना गोदा नदी च महती तथा ।
 यितस्ता नर्मदा चैव जम्ब्याख्या च सरस्वती ॥ २७७ ॥
 नद्यश्चतुर्थसालस्य दिग्दारेषु क्रमात् स्थिताः ।
 गङ्गायमुनायोदकं वर्णरूपादिकं पुरा ॥ २७८ ॥
 ताभ्यामन्याः समानास्तु वर्णशोभां यिनैव तु ।
 सितारुणासितसर्णासितकुन्दसमप्रभाः ॥ २७९ ॥

प्रमत्तप्रौढचेष्टाश्च नानामरणभूयिताः ।
 सर्वधातुष्विचित्राङ्गाः सर्वरत्नविराजिताः ॥ २८० ॥
 सुधाकुम्भधरा ह्यभ्यां कराभ्यां पूर्ववच्च ताः ।
 एवं द्विरद्वारमथनद्वारसुस्थितिरुदाहृता ॥ २८१ ॥
 एकमूर्तेषु दिङ्मूर्तेः प्राकारेपूर्वगेषु च ।
 द्वारद्वयस्तदीयाश्च सामान्याः समुदाहृताः ॥ २८२ ॥
 सर्वसालप्रतीहारशाखापार्श्वगताबुभौ ।
 ज्येष्ठी वा स्थापनीयौ वा बाह्यहारगतौ यदि ॥ २८३ ॥
 यथोकलक्षणोपेतौ स्थापनीयौ यथाक्रमम् ।
 एवमायरणेशानान् ध्यात्वा संस्थाप्य चार्चयेत् ॥
 ध्यानोत्थाः पीठदेशेषु स्वाकाराः स्यात्सु सप्तसु ।
 तद्वर्धमङ्गलक्षेत्रं त्रिधा वा पञ्चधा भवेत् ॥ २८४ ॥
 त्रिभागमेकभागं वा त्यक्त्वा तन्मध्यतो यद्भिः ।
 पीठं वायतनं कुर्यात् सर्वदिक्चन्तरेऽथवा ॥ २८५ ॥
 अधरोत्तरनिष्ठार्थां प्रागुक्ते पूर्ववत् स्थिते ।
 शिलेष्टकादिभिः क्लृप्ताः पीठिका हस्तविस्तृताः ॥
 तदधेनोद्धिताः सर्वाः सर्वान्द्वारशोभिताः ।
 चतुरध्याः सुवृत्ता वा संपूज्या वाऽथ केचन ॥ २८६ ॥
 प्रामाद्विधास्तुदेवानां स्वदिग्भागगतेषु च ।
 गोमयादिष्विलिप्तेषु मण्डलेषु बलिं हरेत् ॥ २८७ ॥
 विस्तारोच्छ्रायमानाहं पीठाः प्रागुक्लक्षणाः ।
 अर्धमानेन वा कार्या रथयात्राऽविरोधकम् ॥ २८८ ॥
 एवमायरणेशानाः पीठेषु स्यात्सु दिक्षु च ।
 दुष्टद्वेषनिरासार्यं प्रासादमिमु(खं)खाः स्थिताः ॥
 चतुः स्थानायतीर्णस्य द्वारे च यजनालयं ।
 स्थापनं गणनाथानां ऋणं त्वं मुनिपुङ्गव ! ॥ २८९ ॥
 वास्तुक्षेत्रेशांस्त्री द्वौ प्राग्द्वारे पूर्ववत् स्थितौ ।
 लक्ष्मीः कीर्तिर्जया माया द्वारेपूर्वस्थिताः क्रमान् ॥
 वज्रनामादयो देवा द्वौ द्वौ दिग्द्वारशामयोः ।
 प्रागादिद्वारकुम्भेषु संभयप्रमवाद्यः ॥ २९० ॥

कुमुदाचन्तरहं च भूतानामष्टकं परम् ।
 द्वारान्तर्युग्मयुक्तया तु भ्रमणीविशमाधितम् ॥ २९१ ॥
 सुपर्णश्चक्रसंज्ञश्च सत्यः कौमोदकी द्विजः ।
 योजनीयाः क्रमेणैव द्वाराणामप्रभृतले ॥ २९२ ॥
 हेमदण्डगतः सत्यः किन्तु पश्चिमदिग्गतः ।
 चण्डाद्याश्च सुभद्रान्ता द्वौ द्वौ प्रागादिवु द्विजः ॥
 दक्षिणोत्तरयोगेन तोरणस्तम्भमूलगाः ।
 चक्रद्वितयमभ्यस्थः पक्षीशस्तोरणोपरि ॥ २९३ ॥
 सुसितासु पताकासु सत्याप्यो विहगाधिपः ।
 सुपर्णः शोणयणीसु गरुडः पिङ्गलासु च ॥ २९४ ॥
 राजपायाणवर्णासु तार्क्ष्यसंज्ञः प्रतिष्ठितः ।
 नानायर्णपताकायां संपूज्यो विहगेश्वरः ॥ २९५ ॥
 इन्द्रादिलोकपालास्ते सिद्धसङ्घपुरस्सराः ।
 यज्ञाद्यपस्तद्वत्त्वाश्च स्यात्सु दिक्षु बहिः स्थिताः ॥
 मुख्यक्षेत्रेऽथवाग्येषु निमित्तेष्वेवमाचरेत् ।
 अनुक्षेत्रेऽथ चण्डादीन् वास्तुनाथविपूषकम् ॥
 द्वारेषु केचनान्यस्य गरुडान्तं प्रपूजयेत् ।
 सर्वद्वारेषु वा पूज्यः सहैतीशः पततिपः ॥ ३०३ ॥
 विविधासु प्रतिष्ठासु जीर्णोद्धारविधायिपि ।
 महोत्सवेषु सर्वेषु भवजरोहणकर्मणि ॥ ३०४ ॥
 मङ्गलाङ्कुररोपे च पवित्रारोहणादिषु ।
 तथा चानन्तकलशाद्यभिषेकविधायिपि ॥ ३०५ ॥
 प्रायश्चित्तेष्वनित्येषु तुलारोहादिषु द्विजः ।
 शान्तिकादिषु मुष्ट्येषु काम्येष्वन्येषु नित्यशः ॥ ३०६ ॥
 मुख्यक्षेत्रोक्तविधिना कुर्याद्व्यथ चाग्यथा ।
 सिद्धसङ्घास्तथेन्द्राद्यास्तद्वत्त्वाश्च यथाक्रमम् ॥ ३०७ ॥
 लोकदिकपालकास्तेष्वेते स्वसेनाभिः समायुताः ।
 प्रसिद्धप्रायवशेनैव नित्यं स्वस्थानमाधिताः ॥ ३०८ ॥
 दिक्पालकत्वादागुष्ट्येनस्तेषां स्थितिः स्थिरा ।
 भगवन्मन्त्रमूर्तीनामनन्तानां महामते ! ॥ ३०९ ॥

स्वस्थानस्था नमस्यन्ति पूजयन्ति जपन्ति च ।
 ध्यायन्त्यैरुपचारैश्च सम्यक् परिचरन्ति च ॥ ३१० ॥
 कैवल्यसिद्धये शब्दब्रह्मणि स्नानुगैः सह ।
 पालयन्ति च, भक्तानां यत्नमोजो ददन्ति च ॥
 ध्वंसयन्ति च विप्रौघमनिशं मन्त्रयाजिनाम् ।
 संरक्षन्ति फलं मान्त्रं वर्धमानं ह्रिदक्षणात् ॥ ३१२ ॥
 अधिकारमनादीयं शक्तिर्यज्ञं जगत्प्रभोः ।
 विक्सिद्धये दशारमत्वं तद्व्यक्त्यष्टविशस्मिका ॥
 याज्ञजिसालभूमिष्ठाः कालाद्या भवेदेवताः ।
 तत्साधकत्वात् पूर्वोक्तद्विभागनियताः सदा ॥ ३१४ ॥
 यज्ञनामादयो देवा लोकविग्रहवारपालकाः ।
 तथाग्रेसपूर्वाश्च संभवप्रभवाद्वयः ॥ ३१५ ॥
 प्रसिद्धप्राक्क्रमेणैव विग्रहारेषु स्थिताः क्रमात् ।
 कालाद्यमष्टकं नित्यमिन्द्राय रुद्रपश्चिमम् ॥ ३१६ ॥
 नियन्ता कालतत्त्वान्ते तदन्ते सुस्थितं धियत् ।
 क्रमात् पूर्वोत्तरे कोणे न्यसेदक्षिणपश्चिमे ॥ ३१७ ॥
 विद्याऽविद्याद्वयं यद्द्वैतं स्वपदस्येऽभिमतते ।
 चन्द्रादित्यावुदरयाम्यस्थानयोर्धिनियेद्वयं च ॥ ३१८ ॥
 प्रत्यग्भागगतं तोयं प्राग्भागे धिन्यसेद्वराम् ।
 कुमुदाद्यावृतीशाना लोहिताक्षद्वयस्तथा ॥ ३१९ ॥
 यज्ञनामादिकं मुक्ता द्वारपालनिरष्टकम् ।
 द्वारपालगणास्तन्ये सालकोणगणास्तथा ॥ ३२० ॥
 प्रोक्तक्रमेण तिष्ठन्ति भगवत्प्रागपेक्षया ।
 कुमुदाविगणेशानाः पुरप्रामादियास्तुनि ॥ ३२१ ॥
 पालिकादस्ये चैव विष्णुपालोक्तयज्ञात् स्थिताः ।
 त्रिसन्ध्यमेयं देवानां यत्निदानं समाचरेत् ॥ ३२२ ॥
 संकल्पितेषु सालेषु द्वारावरणयासिनाम् ।
 असंकल्पितसालोक्तदेवानां नाचरेद्दलम् ॥ ३२३ ॥
 तत्तत्प्रमाणकाले तान् प्रतिष्ठाप्य यथाधिधि ।
 देवयाना समेतं तु यत्निदानं समाचरेत् ॥ ३२४ ॥

एवं सर्वं समपाद्य महापीठोर्ध्वभूतलम् ।
 प्राक्षलितं समारुह्य प्राङ्मुखो वाप्युदङ्मुखः ॥ ३२५ ॥
 तद्बुद्धौर्ध्वजदिकपते कुमुदादीनयान्तरे ।
 सर्वभूतान् पारिपदानाह्वयं ग्रहसंस्थितान् ॥ ३२६ ॥
 संपूज्य सोदकं तत्र यल्लिशेषं समुत्तिरेत् ।
 पश्चादावम्य धिधिवत् काल्वा वा संचिशेद्वृहम् ॥
 सर्वद्वारावृतीशानां कोणस्थानां समर्चने ।
 नतिप्रणयसंयुक्तस्वनाम मन्त्र ईरितः ॥ ३२८ ॥
 महापीठस्थभूतानां पारिदानां गृहात्मनाम् ।
 ताराण्ते चिण्णुशब्दं च नियुज्यादुदितक्रमात् ॥ ३२९ ॥
 सर्वकोणगता मन्त्राः फडन्ताः समुदीरिताः ।
 सर्वं समुदिता मन्त्राः स्वाहान्ता होमकर्मणि ॥ ३३० ॥
 ध्यात्वैवमर्च्य तन्मन्त्रैरर्च्यैरुपचारकैः ।
 दर्शयेदावृतीशानां मुद्रां तर्जनिसंज्ञिताम् ॥ ३३१ ॥
 द्वारपालगणानां तु चण्डायुक्तमनन्तरम् ।
 धर्माधारणार्थं हेतुना येन केनचित् ॥ ३३२ ॥
 यत्निदानमशक्यं चेत्तत्रत्यानां यथाक्रमम् ।
 सर्वतोमद्रूपेषु द्विगुणीकृत्य चाचरेत् ॥ ३३३ ॥
 मुख्यकल्पे तथाभ्यन्तरे यथाशक्त्यावृत्तिक्षितौ ।
 तद्वाह्यावृत्तिदेवानामावृत्यावृत्य तर्पयेत् ॥ ३३४ ॥
 द्वारोपद्वारपालानां तस्मिन् द्वारे समर्पयेत् ।
 महापीठोदितानां च तद्द्वाराग्रगण्डले ॥ ३३५ ॥
 ध्यानोत्थानां तु सञ्चारे न दोषः केन हेतुना ।
 तत्तदावरणद्वारदेशोपकक्रमेण तु ॥ ३३६ ॥
 द्रव्यमूर्तिगतानां च संचारः स्यादनिष्टदः ।
 पद्मावृत्तिदेवानां त्रिसन्ध्यं यत्निमाचरेत् ॥ ३३७ ॥
 नित्योत्सवार्थयिष्यस्य सप्रिधौ तत् समाचरेत् ।
 नृत्तगोपादिसंयुक्तं वेदघोषसमन्वितम् ॥ ३३८ ॥
 नित्योत्सवार्थयिष्ये तु यानाधिपतिते भुवि ।
 उत्तमं स्नपनं कृत्वा शान्तिहोमं समाचरेत् ॥ ३३९ ॥

यानमारोप्य तद्विध्यं पुनर्नित्योत्सवं चरेत् ।
 द्वादशाहं व्रतं कुर्यात् साधकः स्वर्गमानसः ॥ ३४० ॥
 जपेत् स्वमन्त्रायुतकं यदि भेदादिदुषिते ।
 विधिवत् तत् समाधाय कृत्वा संप्रोक्षणं ततः ॥ ३४१ ॥
 उत्सवं दोषमापाद्य निश्चितस्तु साधकः ।
 तत्रारभ्य निराहारो ब्रह्मचर्यव्रते स्थितः ॥ ३४२ ॥
 चतुष्कमयुतानां तु स्वमन्त्रस्य तदा जपेत् ।
 तत्र तिराज्ञं पठन् द्वादशाहं द्विपक्षकम् ॥ ३४३ ॥
 व्रतमाचर्य यत्नेन पाप्मेभ्यो दानमाचरेत् ।
 गोभूहेमादिकानां तु यथाशक्ति द्विजोत्तम ! ॥ ३४४ ॥
 देवाद्वहति भङ्गं वा तदा विघ्नान्तरेण तु ।
 जपनादिनियुक्तेन बलिदानेस्तु येत्यलः ॥ ३४५ ॥
 कर्मशेषं समापाद्य कृत्वा मन्त्रयिसर्जनम् ।
 जीर्णोद्धारकमेवैव व्रताचरणमारभेत् ॥ ३४६ ॥
 जपायुतचतुष्कं च तिराज्ञाय चतुष्टयम् ।
 यावद्विष्यत्समापत्तिर्भूयः कृष्णविकं चरेत् ॥ ३४७ ॥
 विघ्नारम्भविनात् पूर्वं तत्स्ववेकादशाहिकम् ।
 व्रतं कृत्वा तु देवे तु विघ्नारम्भदिने द्विज ! ॥ ३४८ ॥
 संपूज्य द्वादशाचार्यान् सममूर्त्यं पृथक् पृथक् ।
 तेभ्यो द्वादशदानानि दत्त्वा गोधूतिलानि वा ॥ ३४९ ॥
 पत्तेषां सन्निधौ भूयो विघ्नापादनमारभेत् ।
 यद्वा विध्यं समाध्यात् प्रतिष्ठाद्विक्रमाचरेत् ॥ ३५० ॥
 गोभूहेमादिकानां तु दानं चापि समाचरेत् ।
 जातलोकापवादस्तु भूयश्च व्रतमाचरेत् ॥ ३५१ ॥
 यावत्लोकापवादस्तु शान्तः स्यात्तत्राचरेत् ।
 मनःप्रसादपर्यन्तकालं च व्रतमाचरेत् ॥ ३५२ ॥
 अन्येषामपि विघ्नानां जाते भेदादिके सति ।
 एवमेव भवेद्विप्र ! प्रायश्चित्तविधिर्भ्रमः ॥ ३५३ ॥
 शुद्धस्याराधकस्यैव प्रायश्चित्तं समीरितम् ।
 वैद्यस्य द्विगुणं त्वेतत् त्रिगुणं क्षत्रियस्य तु ॥ ३५४ ॥

चतुर्गुणं ब्राह्मणस्य प्रायश्चित्तं समीरितम् ।
 मनुष्यस्थापितानां तु विघ्नानां भेदनादिके ॥ ३५५ ॥
 संज्ञाते साधकस्यैव प्रायश्चित्तं समीरितम् ।
 अपि तु भगवद्विष्यं तदेव द्विगुणं भवेत् ॥ ३५६ ॥
 देवैः प्रतिष्ठिते विघ्ने तदेव त्रिगुणं भवेत् ।
 ब्रह्मप्रतिष्ठिते विघ्ने तदेतत् स्याच्चतुर्गुणम् ॥ ३५७ ॥
 स्वयंध्यक्तेषु विघ्नेषु जाते भेदादिके सति ।
 प्रायश्चित्तं यथोक्तं तु भवेत् पञ्चगुणं द्विज ! ॥ ३५८ ॥
 द्विविधं स्यात् स्वयंध्यक्तं विघ्नं भगवतो विमोः ।
 सालग्रामशिलारूपरितरंस्तु शिलादिभिः ॥ ३५९ ॥
 उभयत्र समानं स्यात् प्रायश्चित्तं समीरितम् ।
 तत्रार्थं हि विशेषः स्यात् स्वयंध्यक्तादियु द्विज ! ॥ ३६० ॥
 पूजायां वर्तमानायां समाधानादिकं चरेत् ।
 प्रायश्चित्तादिकं सर्वं सविशेषं समाचरेत् ॥ ३६१ ॥
 स्वयंध्यक्तादिकानां तु विना मर्त्यप्रतिष्ठितम् ।
 सर्वेषामपि विघ्नानां प्राप्तमेकतमं तु यत् ॥ ३६२ ॥
 स्त्रीकारसमये विप्र ! लक्षणादियिजितम् ।
 जण्डितं स्फुटितं वापि यथावस्थितमेव हि ॥ ३६३ ॥
 स्त्रीकृत्याराधयेन्नित्यं न दोषस्तस्य विद्यते ।
 सालग्रामशिलाविघ्नं तत्तन्मूर्तिविनिर्णयम् ॥ ३६४ ॥
 तत्तद्व्यवस्थितं द्विद्वैर्जाल्या सम्यक् समचरेत् ।
 पञ्चाङ्गादिके जाते प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥ ३६५ ॥
 पूर्वोक्तिं प्रयत्नेन साधकः क्षीणमानसः ।
 चौरभूषारियन्हाद्यैर्जाते भेदादिकेऽपि च ॥ ३६६ ॥
 विघ्ने चापहृते वापि मार्जारार्थेन जन्तुभिः ।
 भेदादिकेऽपि संज्ञाते प्रागुक्तं साधकचरेत् ॥ ३६७ ॥
 तस्मादिनात् समारभ्य प्रायश्चित्तं तु यततः ।
 यस्मात् प्रागर्जितं पापं कर्म तत्रापि कारणम् ॥ ३६८ ॥
 तस्मात्तच्छान्तये वापि ह्यपवादस्य शान्तये ।
 प्रायश्चित्तं तु कतेन्यं विहितं प्राक् प्रयत्नतः ॥ ३६९ ॥

अन्यथा पातकी स स्यादेतस्मात् पातकाद्विज ! ।
 प्रमादतः कृतेष्वेवं प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥ ३७० ॥
 बुद्धिपूर्वकृते भेदे प्रायश्चित्तैर्न निष्कृतिः ।
 अवश्यं दण्ड्य एव स्यात् स पापिष्ठोऽतिदुर्मतिः ॥
 स्वप्रमादकृते भेदे जन्तवन्तरकृतेषु वा ।
 साधको ह्यनुतापार्तो नाचरेद्यदि कीर्तितम् ॥ ३७१ ॥
 प्रायश्चित्तं तथा सोऽपि दण्ड्यः स्यात् प्रथमं ततः ।
 प्रायश्चित्तं च ये कुर्यादयोग्यस्त्यन्यथा भवेत् ॥ ३७३ ॥
 गोपन्नमि च दोषस्य तस्य भेदादिकस्य च ।
 दण्ड्यश्च प्रायश्चित्तं च विधेयमुभयं भवेत् ॥ ३७४ ॥
 एवं भेदादिके जाते भयं स्याद्वाजराग्रयोः ।
 तच्छान्त्ये समदिवसं यजेत् कुम्भस्थलादिकम् ॥
 एकस्मिन् वा मिस्रताहं विम्वरसंस्थं च मन्त्रपम् ।
 दोषे प्रसिद्धे भेदादौ प्रायश्चित्तं समीरितम् ॥ ३७६ ॥
 अप्रपाशे यथोक्तास्तु चतुर्धाशं समाचरेत् ।
 पूर्वं त्वपहतं विम्वरं भूयः प्राप्तं यदि द्विज ! ॥ ३७७ ॥
 प्रायश्चित्ताद्यथोक्तास्तु यत्नार्थं समाचरेत् ।
 विम्वरानां तु क्षते जाते शृणु दोषान् विशेषतः ॥
 क्षतमिन्द्रियचक्रस्थं कर्तुर्भवति दोषदम् ।
 आकण्ठाजामिपज्ञानं मन्त्रस्थं पुत्रमृत्युकृत् ॥ ३७९ ॥
 पार्श्वद्वये तु जायायाः पृष्ठस्थं भ्रातृहानिदम् ।
 नाभेर्मेढ्रमेढ्रपर्यन्तं स्थानमासाद्य तिष्ठति ॥ ३८० ॥
 क्षतं मृतशिख्यां च नाशकृद्भवति द्विज ! ।
 आकटेः पायुपर्यन्तं भगिनीनां क्षयाद्यहम् ॥ ३८१ ॥
 ऊरुमूलाद्य जान्यन्तं यत्र यत्र भवेत् क्षतम् ।
 घनधान्यपक्ष्णां च क्षयो भवति सर्वदा ॥ ३८२ ॥
 जान्थोः पादतलान्तं च भ्रूल्यवर्गस्य दोषदम् ।
 सर्वेषामनुकम्पार्थमात्मनश्चापि कृत्तये ॥ ३८३ ॥

कर्ता कमलसंभूत ! क्षतमक्षततां नयेत् ।
 अल्पक्षते समाधानं विहितं तु निबोध मे ॥ ३८४ ॥
 योजयेच्चित्तविम्वरस्य गलितं गन्धभाषितैः ।
 सितरक्तादिकैः रागैः पावनैरस्त्रमन्त्रितैः ॥ ३८५ ॥
 मृण्मयानां तु विम्वरानां मध्वाज्यक्षीरमिश्रया ।
 मृदा कौशेयसंपूर्णयुक्तया हेमोदसिक्तया ॥ ३८६ ॥
 सन्धानं कारयेद्द्विप्र ! दारुजस्य नियोजतु ।
 भेदे भङ्गे च सन्दर्प्यादृक्शस्त्रद्वयेन तु ॥ ३८७ ॥
 भद्रमजानां क्षते जाते सति रत्नशलाकया ।
 सहेमया च विहितं घृष्टशाणस्य घर्पणम् ॥ ३८८ ॥
 मनुष्यनिर्मितानां तु ह्यस्त्रजानां गृहक्षते ।
 सर्वथा विहितस्त्यागः स्वयं व्यक्तादिकेषु तु ॥ ३८९ ॥
 शिलाभयेषु विन्धेषु भिन्नं भग्नं च योजयेत् ।
 सुचर्चनिर्मितैः पट्टैर्यथा दृढतरं भवेत् ॥ ३९० ॥
 यद्वा तदङ्गद्वैमेन कृत्वा सम्यङ्गनियोजयेत् ।
 दारुजे लोहजेष्वेवं स्वयं व्यक्तादिकेष्वपि ॥ ३९१ ॥
 भेदे भङ्गे समाधिः स्यात् स्वयं व्यक्तादमविम्वरयत् ।
 रत्नजैऽपि समाधानमेवमेव समाचरेत् ॥ ३९२ ॥
 सालग्रामशिलाविम्वरं मित्रं भग्नं गृहत् क्षतम् ।
 अल्पक्षतं च सौचर्णः पट्टैर्दृढतरं यथा ॥ ३९३ ॥
 यन्धयेल्लोहजे विम्वरे शृणु मर्त्यप्रतिष्ठिते ।
 केवलस्य हि द्वैमस्य यथालाभं क्षते क्षिपेत् ॥ ३९४ ॥
 सर्णरत्नमयं चूर्णं द्वादशाक्षरमन्त्रितम् ।
 अन्यथा तृप्तिर्ये विम्वरे क्षतं सम्यङ्गमहामते ! ॥ ३९५ ॥
 ईषत्सुवर्णमिधेण पूरेत् स्वेन धातुना ।
 स्वयं व्यक्तादिकेऽप्येवं मुष्यकल्पे समाचरेत् ॥ ३९६ ॥
 प्रासादे मण्डपे वापि गोपुरादिषु वा द्विज ! ।
 शोभार्थं संस्थितानां च विम्वरानां परकृपिणाम् ॥

न्यूहानां विमथानां च सदा भगवतो विभोः ।
मेदादिके तु सञ्जाते समादध्यात् तथैव तु ॥ ३९८ ॥

तत्तत्संक्षिप्यनुगुणं प्रतिष्ठादिकमाचरेत् ।
मायस्वित्तं समभ्यूष साधकस्तु समाचरेत् ॥ ३९९ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे पारमेश्वरसंहितायां क्रियाकाण्डे द्वारावरणदेवताध्याननिर्णय,
बलिबिम्बादिपतन भद्र अङ्गवैकल्य प्रायश्चित्त, दारुजादिविन्ध्यसमाधानं नाम एकादशोऽध्यायः ॥

श्रीः

द्वादशोऽध्यायः ॥

सनकः —

जाते ह्याकस्मिके लोपे सद्यापारस्य नित्यशः ।
स्नानादियोगनिष्ठस्य तथा नैमित्तिकस्य च ॥ १ ॥
वत्सरोत्सवनिष्ठस्य विविधस्य महामते ! ।
कृच्छ्रचान्द्रायणादीनां सवृत्तानां तथैव च ॥ २ ॥
चतुर्णामाश्रमस्थानां वर्णानां च स्त्रियस्तथा ।
श्रेष्ठमध्यमवित्तानां न्यू(ज)नानामपि तत्ततः ॥ ३ ॥
भक्तानां पुण्डरीकाक्षे श्रद्धासंयमसेविनाम् ।
यावज्जीवायधि कालं तत्पूजाकृतचेतसाम् ॥ ४ ॥
साक्षात्तन्मन्त्रनिष्ठानां यथावन्मुनिपुङ्गव ! ।
पातप्राणमुपायं तु श्रोतुमिच्छामि साम्प्रतम् ॥ ५ ॥
कृतेन येन भक्तानां जायते कृतकृत्यता ।
शाण्डिल्यः —
यक्ष्ये सम्यङ्महाबुद्धे ! सारमुद्धृत्य सर्वतः ॥ ६ ॥
सर्वलोकहितार्थाय सावधानेन चेतसा ।
लोप(म)बुद्धिं विना यस्य भोगानामप्यतंभवः ॥ ७ ॥
सामर्थ्येन विना यस्य कृच्छ्रादीनां वरिच्युतिः ।
ज्यरादिव्याधिदोषेण जातं यस्याह्निकक्षयम् ॥ ८ ॥
चानुर्मास्यस्य चाप्राप्तिः यस्य स्वातन्त्र्यतो विना ।
तस्य तस्य महाबुद्धे ! शृणु यद्विहितं हितम् ॥ ९ ॥

सांस्पर्शिकानां भोगानां मात्त्राविसं हि पुरणम् ।
हृदयङ्गमसंज्ञानामत्रं च हविषा प्लुतम् ॥ १० ॥
औपचारिकभोगानां शीजानि विविधानि च ।
कृच्छ्रचान्द्रायणादीनां व्रतानां परिपूरकः ॥ ११ ॥
विशेषार्चनसंयुक्तश्चातुर्मास्यस्य संयमः ।
सौत्रं प्रतिसरं चित्रं मुक्ताहारोपमं शुभम् ॥ १२ ॥
शमं नयति भक्तानां सर्वदा लोगमाधिकम् ।
यथाभ्युद्येधं विप्राणां सर्वेच्छापरिपूरकम् ॥ १३ ॥
राजस्यं नृपाणां च भक्तानां भूषणं तथा ।
भूषणानां यथा मध्ये कौस्तुभं वरभूषणम् ॥ १४ ॥
प्रेयं पवित्रकं तद्वद्भोगजालस्य चान्तरे ।
यत् पूरयति भक्तानां व्यापारं पारमेश्वरम् ॥ १५ ॥
भोगमोक्षाप्तये शम्भद्भोगस्तस्यास्तु कोऽधिकः ।
भक्तानां तततं भक्त्या सालोभ्यं विवधाति धै ॥ १६ ॥
सामीप्यं साधकानां च नानासिद्धिसमन्वितम् ।
सायुज्यं साधकेन्द्राणां स्वमन्त्रात्मनि यच्छति ॥ १७ ॥
तदुत्तरायणेऽतीते चानुर्मास्यस्य मध्यतः ।
कुप्यन्कुमे दिने यिषि ! सर्वदोषविचित्रिने ॥ १८ ॥
कालोऽपि विविधः प्रोक्तश्चातुर्मास्योपलक्षितः ।
आपादपञ्चदश्यास्तु यावद्धे कार्तिकस्य च ॥ १९ ॥

संपूर्णचन्द्रदिवसं तं कालं चान्द्रमन्तिनम् ।
 आकर्षटकसंक्रान्तेस्तुलाभोगक्षयावधि ॥ २० ॥
 कालं तमष्टपक्षं च सौरं मध्यमसंश्रितम् ।
 एकादश्यादि (मा) याज्यतो यन्मातुर्मासोपलक्षितः ॥
 कालं तं वैष्णवं विद्धि तूत्तमं सर्वसिद्धिदम् ।
 अग्रासेरस्य कालस्य त्वन्तरायेण केनचित् ॥ २२ ॥
 निर्वाहणीयो ह्यपरः कालश्चान्द्रायणादिना ।
 सम्पाद्यं चैव तन्मध्ये विधिवत्प्रागपूरकम् ॥ २३ ॥
 प्रावृट्काले प्रवृत्ते तु वैलोक्योदर्यातिनाम् ।
 मनुष्यामरसिद्धानां कर्तव्यं चाग्रवर्तिनाम् ॥ २४ ॥
 प्रयतेन्ते हि ये येन श्रद्धया यत्सरं प्रति ।
 महत्स्मिन् महाबुद्धे ! व्यापारे पारमेश्वरे ॥ २५ ॥
 विमोः शयनसंस्थस्य काले पुष्पफलाकुले ।
 गगने लम्बमाने तु सयलार्कैर्वलाहकैः ॥ २६ ॥
 कुमुदोत्पलकच्छारैर्भूषिते यस्तुषातले ।
 यनोरयन उद्यानैर्हरेति शाह्वलादिकैः ॥ २७ ॥
 शालिसत्यादिकैर्युक्तं पत्थलोदकशोभिते ।
 पवित्रतः कृतं विष्णोरनन्तस्यातितुष्टिदम् ॥ २८ ॥
 तस्माद्यज्ञेन तत् कुर्यात्तुर्मासस्य मध्यतः ।
 ध्यायन्त्यां शुक्लपक्षे तु द्वादश्यां द्विसप्तमम् ॥ २९ ॥
 आदायन्ते तथा कुर्याद्द्वादशीपञ्चमिनाम् ।
 सङ्क्रान्तिस्तु च सर्वासु पीणमासीषु वा द्विज ! ॥ ३० ॥
 अमायास्यास्वशेषास्तु पृथीयास्तु तथैव च ।
 नमस्येपु च रोहिण्यामष्टम्यां च महामते ! ॥ ३१ ॥
 प्रथमा च द्वितीया च पञ्चमी च त्रयोदशी ।
 दशम्येकादशीत्येवमेतासपि यथावच्चि ॥ ३३ ॥
 कृष्णपक्षेऽग्रशस्ताः स्युः शुक्लपक्षे विशेषतः ।
 चन्द्रो गुरुस्मिन्तन्मान्द्रो ज्ञेयास्त्वन्ते शुभप्रदाः ॥ ३३ ॥
 पवित्रारोहणादौ तु नक्षत्राणि शृणुष्व मे ।
 प्युत्तरासु च रेवत्यामभिन्यां भरणीषु च ॥ ३४ ॥

पुनर्वसौ तथा हस्ते रोहिण्यां श्रवणेऽपि च ।
 वैष्णवेष्वथ क्रमेण तत्क्षणेभ्यश्चिलेपु च ॥ ३५ ॥
 चातुर्मास्यस्य कालस्य तूत्थानद्द्वादशी तु या ।
 पञ्चशित्तुला विद्या तस्यामारोपयेत्तु यः ॥ ३६ ॥
 पवित्रकं जगद्योनेः स पवित्रीकरोति च ।
 भतीतां वर्तमानां च एण्यां सकुलसन्ततिम् ॥ ३७ ॥
 तत्र सन्निहितः साक्षात्मानानिर्माणविग्रहैः ।
 भक्तानां पुण्डरीकाक्षः परमात्माच्युतो हरिः ॥ ३८ ॥
 यद्यप्येवं महाबुद्धे ! भक्तानां नित्यमेव हि ।
 नारायणस्तु मन्त्रात्मा स्थितः सन्निहितः स्वयम् ॥
 तथापि यत्तत्ता वै तत्तत्क्षेत्रं कर्मणि ।
 सन्निधिं भजते येन मन्त्रिणां मन्त्रराट् प्रभुः ॥ ४० ॥
 श्रीपञ्चकालं समासाद्य यथाकस्तीक्ष्णतां ब्रजेत् ।
 स्वरूपमजहृषेय सन्निधानतरं विमोः ॥ ४१ ॥
 सत्पात्रदेशकालानामाद्यष्टेः स्थितये तु वै ।
 अतः पवित्रकं तस्यामन्यस्यां तदसम्भवात् ॥ ४२ ॥
 कार्यं क्रियापरैर्भक्त्या साखण्डा येन जायते ।
 पवित्रारोहणं विष्णोर्वर्जयेद्वितरेषु च ॥ ४३ ॥
 प्रासादस्याग्रतः कुर्यात्तदर्थं मण्डपं द्विज ! ।
 प्रथमावरणे वापि द्वितीयावरणेऽपि वा ॥ ४४ ॥
 तृतीयावरणे वाथ चतुर्थे पञ्चमेऽपि वा ।
 अग्राग्रासे तद्वन्यत्र यथावाञ्छितदिगगतम् ॥ ४५ ॥
 चतुर्थं समं वापि प्राकूपश्चिमदिगायतम् ।
 सौम्ययाध्यायतं वापि कर्तुरिच्छाञ्जुरूपतः ॥ ४६ ॥
 तथा प्रागाननं यद्वा यथाभिमतदिक्कुलम् ।
 द्वाविंशतिधनुर्मानं मण्डपं चोत्तमं भवेत् ॥ ४७ ॥
 अष्टादशधनुर्मानं मण्डपं मध्यमं भवेत् ।
 अधमं द्वादशधनुर्मानं स्यादथवा द्विज ! ॥ ४८ ॥
 पञ्चहस्तात् समारभ्य द्विद्विहस्तवियर्धनात् ।
 त्रिसप्तकरपर्यन्तं मार्जनैर्विधिं भवेत् ॥ ४९ ॥

यद्वोक्तं दशकरं मध्यमं चाष्टहस्तकम् ।
 पङ्क्तस्तमधमं विधात् शुद्धं हस्तत्रयायतम् ॥ ५० ॥
 त्रिंशत्करावसानं वा पङ्करात् पञ्चविंशतिः ।
 एकं संगृह्यमानेषु ह्येषु चित्तानुरूपतः ॥ ५१ ॥
 सोपवीठमधिष्ठानं केवलं वा मसूरकम् ।
 अधिष्ठानोपरिस्तम्भं प्रस्तारं च निवर्गकम् ॥ ५२ ॥
 कपोतवृत्तिसंयुक्तं यद्वोक्तकृत्तिलजितम् ।
 एकलिपञ्चसप्तादिभित्तिभेदैः समावृतम् ॥ ५३ ॥
 प्रत्यङ्गोक्तैरङ्गुरैर्युक्तं वा तद्विजितम् ।
 शिलयेष्टकया वापि पङ्कया चाप्यपङ्कया ॥ ५४ ॥
 एकद्वारं चतुर्द्वारं यद्वा द्वारद्वयान्वितम् ।
 भित्तिपङ्कमयुक्तं वा कोणभित्तियुतं तु वा ॥ ५५ ॥
 केवलं वा प्रपामात्रमुक्तलक्षणवर्जितम् ।
 क्षिप्रकर्मप्रसिद्धवर्धं शरकाष्ठमयं शुभम् ॥ ५६ ॥
 गवाक्षकान्वितं चैव द्वारैस्तु परिभूषितम् ।
 छदं धितालकेनोर्ध्वं प्राकारं परिकल्पयेत् ॥ ५७ ॥
 क्षेत्रसद्वोक्तविस्तारः कर्तुरिच्छानुरूपतः ।
 शिखराशालानुसारेण कृत्स्नं मण्डपं द्विज ! ॥ ५८ ॥
 यागार्थं सुशुभं विप्र ! तन्मध्येऽथ प्रकल्पयेत् ।
 दद्यात् समं तदाकारामीयत् प्रागुत्तरपुष्पाम् ॥ ५९ ॥
 प्रोक्षितां च विशेषेण स्थलं दर्पणसहिभाम् ।
 सामान्या न भवेद्येन मेदिनीमण्डपस्य तु ॥ ६० ॥
 द्विद्विकेनाङ्गुलीनां तु प्रोक्षतेर्यदष्टकम् ।
 एकचतुष्टयाव्यमानानां यागानां तु स्थलांगणम् ॥ ६१ ॥
 गवाङ्गुलोद्वेस्तावद्यायत्पञ्चदशाङ्गुलम् ।
 प्रोक्षतव्यं स्थलानां च मध्यमानमित्तात्मनाम् ॥ ६२ ॥
 चतुर्विंशत्यङ्गुलान्तमुष्ट्रायं षोडशाङ्गुलात् ।
 प्रागुत्तरपुष्पाम् कर्तव्यं ज्येष्ठमानमित्तात्मनाम् ॥ ६३ ॥
 एतदुच्छ्रायमानं च कथितं ते स्थलासु च ।
 पादमर्थं तु हस्तं वा विस्तारान् सर्वविधेषु वै ॥ ६४ ॥

स्थलानामिष्टाकपैश्च चिन्वीयान् प्रथमं ततः ।
 मुदा सम्पूर्णं तन्मध्येमीपद्वालुकयान्वितम् ॥ ६५ ॥
 परीक्ष्य केशकीटादीनाकोट्य तदन्तरम् ।
 यावद्भवति पूर्वोक्तलक्षणं वा विशेषतः ॥ ६६ ॥
 स्थलं मध्योक्तं रम्यं सप्ताहं संपरीक्ष्य सा ।
 न ददाति यथामेदं यागयोगया भवेत्तदा ॥ ६८ ॥
 तदूर्ध्वं वेदिकां कुर्यात् अनेकचरणान्विताम् ।
 तोरणैश्च समायुक्तां विभवेच्छानुरूपतः ॥ ६८ ॥
 पाथनेयैश्चकाष्ठैश्च सुदृढैः सरलैः समैः ।
 यथालक्षणयुक्तानि तोरणानि चतुर्दिशि ॥ ६९ ॥
 द्वाराणां बाह्यतो विप्र ! तदन्तर्वा नियोजयेत् ।
 त्रीणि त्रीण्यथवा सम्यगेकैकस्यां न्यसेद्विदिशि ॥ ७० ॥
 शुद्ध्या मण्डपविस्तारं पञ्चकं सप्तकं तु वा ।
 पतानि हेमरत्नाद्यैश्चविष्वेद्विभवे सति ॥ ७१ ॥
 श्रीवृक्षोदुम्बरवटप्लक्षोत्थैरथवा द्विज ! ।
 पूर्वागुत्तरपर्यन्तं तोरणानां चतुष्टयम् ॥ ७२ ॥
 चतुष्टयं चतुर्दिक्षु ह्येवामेकैकमेव वा ।
 तोरणानां समुच्छ्रायस्तम्भायामसमः स्मृतः ॥ ७३ ॥
 स्तम्भद्वयान्तरस्थेन मानेन स्यात्तु विस्तृतिः ।
 स्तम्भमस्तकमानेन साधिकेन संदध्य हि ॥ ७४ ॥
 तदण्डो विन्यसेद्भूमौ स्तम्भाभ्यान्तरगा स्थितिः ।
 संदध्य दक्षरूपपाणां कार्या वेदविदांवर ! ॥ ७५ ॥
 द्वाराणां बाह्यतो विप्र ! तोरणानां यथा(वा) स्थितिः ।
 तलाच्छिखरपर्यन्तं मानमुद्गायतस्तदा ॥ ७६ ॥
 सार्धं समं वा द्विगुणं तदण्डेषु च भूगतम् ।
 चक्रद्वितयमप्यस्य पक्षमण्डलमण्डितम् ॥ ७७ ॥
 तोरणे तोरणे कुर्याद्भूदं चोर्ध्वसंस्थितम् ।
 मत्स्यादीनवतरांश्च प्रादुर्भायाननेकदाः ॥ ७८ ॥
 चित्तोदितेन विधिना चतुर्दिक्षु समालिखेत् ।
 मुनिसिद्धामरप्रातैरनेकादशुत्तरदिशिभिः ॥ ७९ ॥

ह्रीपाचलप्रनोद्यनैर्बहुभिर्भुगयूथैः ।
 सरःसारसकच्छरैर्जलक्रीडापरान्वितैः ॥ ८० ॥
 खेचरैरङ्गनायुक्तैर्नृपविद्याधराविकैः ।
 प्रशान्तमानसैर्विप्रेरात्मध्यानपरायणैः ॥ ८१ ॥
 पद्मपादैरनन्तैश्च व्यापारैश्चित्रसंभवेः ।
 तद्यागयेदम सकलं रजनीयं प्रयत्नतः ॥ ८२ ॥
 कुर्यात् सुभाषिलितं वा भूषयेत्तदनन्तरम् ।
 वर्णैर्गन्धमर्यैर्लङ्कितं विविधोच्चलैः ॥ ८३ ॥
 घण्टामिरर्धचन्द्राद्यैरातपत्रैर्मनोहरैः ।
 प्रोच्छिन्नैः कदलीपुष्पद्रुमाङ्गैः पावनैर्दण्डैः ॥ ८४ ॥
 मध्याज्यदधिसत्क्षीरसंपूर्णैः कांस्यभाजनैः ।
 शालितण्डुलाग्रैश्च सहस्रैः फलैः शुभैः ॥ ८५ ॥
 लाजसिद्धार्थकैर्वीजभाजनैः पद्मसन्धितैः ।
 सत्सुगन्धैस्त्वग्गोदाद्यैः पर्णैः पूगफलैस्तथा ॥ ८६ ॥
 मधूकयद्वद्राक्षा इक्षुभिस्त्रिफलैः फलैः ।
 यथतुम्भयैः पुष्पैर्बहुभिः प्रकीर्यकैः ॥ ८७ ॥
 इत्येवमार्यैर्विविधैर्भोगपूगैस्तु पावनैः ।
 पयिस्त्रेण चितानेन तु सितेनोच्चलेन वा ॥ ८८ ॥
 चक्रान्बुरुदचिह्नं भूषयेच्च तदूर्ध्वतः ।
 सत्प्रभात् संबध्यैत् पश्चाद्बुद्धलैर्विविधैः पृथक् ॥ ८९ ॥
 प्राशुत्तरादिदिग्भागायावत्कोणं च मारुतम् ।
 सितादियणैर्मन्त्रैः पताकास्तत्र योजयेत् ॥ ९० ॥
 एवं रागविभागेन प्रत्यरमागाच्च वै पुनः ।
 दक्षिणाशावधिर्यावद्द्वितीयं च चतुष्टयम् ॥ ९१ ॥
 एकैव सर्ववर्णा च नाभी कार्या चितानके ।
 पाह्यतो वैद्यिकायास्तु मण्डपस्य दिग्दक्षे ॥ ९२ ॥
 पक्षिकोणात् समारभ्य यावत्कोणं तु शाक्यम् ।
 सितारणं च पतिं च कृष्णं कुर्याच्चतुष्टयम् ॥ ९३ ॥
 भूयश्चोत्तरदिग्भागाद्यावद्विपक्षिमा द्विजः ।
 तथाविधं चतुष्कं तु व्यजानां परिकीर्तितम् ॥ ९४ ॥

राजपाषाणवर्णामं चक्रपक्षीभ्वरोपगम् ।
 वैजयन्तीप्रथं कुर्यात्तोरणे पूर्वदिक्स्थिते ॥ ९५ ॥
 दक्षिणे स्फटिकामं तु आभ्ये सिन्दूरवर्चसम् ।
 हेमामं चोत्तरे कुर्यात्तोरणे ध्वजकत्रयम् ॥ ९६ ॥
 चतुष्केण पताकानां युक्तं श्वेतादिकेन च ।
 एकैकं तोरणं यात्र नित्यं पञ्चकं तु वा ॥ ९७ ॥
 अर्धेन तोरणायामात् पताकानां च दीघिता ।
 एवं स्वमिनयं कृत्वा यागार्थं मण्डपं द्विजः ॥ ९८ ॥
 क्षपनायुत्सवान्तस्य वैद्यैः पिकगणस्य च ।
 पुरा प्रकल्पितं यात्र मण्डपं भूषयेत्तदा ॥ ९९ ॥
 एवं कृते ततः पश्चाद्वेदिकां तोरणैः सह ।
 धिलिप्य चन्द्रमार्गस्तु गन्धचर्णोज्ज्वलैः क्रमात् ॥
 चन्दनेन समालम्ब्य वेदिकां केवलेन च ।
 बाह्यलीकमावितेनैव तेनैवाद्यं च तोरणम् ॥ १०१ ॥
 लिप्तं मृगमवेनैव कुर्यादक्षिणदिगगतम् ।
 तुषारधूलिधवलं पश्चिमं कारयेत्ततः ॥ १०२ ॥
 कुङ्कुमेन समालम्ब्य केवलेनोत्तरे स्थितम् ।
 क्षीरेण चन्दनेनैव कुङ्कुमेन कृतां स्थलाम् ॥ १०३ ॥
 रजनीचूर्णयुक्तेन हीरेणाम्बुना सह ।
 पुण्यगन्धौषधीभिस्तु द्वाराणां मण्डपावनिम् ॥ १०४ ॥
 ततस्तु विविधैर्धूपैर्बहुभिर्धूपयेद्द्विजः ।
 ततस्तिरस्कुरिण्या तद्व्यष्टयेत् सर्वतो यहिः ॥ १०५ ॥
 मण्डपस्योत्तरे भागे कुर्यात् कुण्डं पुरैव तु ।
 यद्वा द्विजः ततोऽन्यथ यागाग्रस्था च धर्म्यदिक् ॥
 दिक्प्रत्येऽभिमतया वा दिक् कुर्याद्वनलमण्डपम् ।
 धूमनिर्गमनोपेतं नानाकुण्डविभूषितम् ॥ १०७ ॥
 साद्रं (न्द्रं) च सुपलादौ च सुयुक्तं तोराणादिकैः ।
 यद्वा पचनगेहे तु कुण्डं कुर्यात् सलक्षणम् ॥ १०८ ॥
 अन्यैर्मैसिकार्थं तु पुरा फलैः तु वा भवेत् ।
 एवं कृते ततः कुर्यात् सम्भारग्रहणं द्विजः ॥ १०९ ॥

सप्तमे पञ्चमे यापि वासरे कर्मवासरात् ।
पूर्वं कृत्वाङ्कुरारो(षा)पं ततः कर्म समारमेत् ॥११०॥
ततः प्रवेशयेत्तसिन् सम्भारान् यागमण्डपे ।
दशम्यां द्विजशार्दूल ! यत्किञ्चिद्विप्रयुज्यते ॥१११॥
भूषणादि ततः कुर्याद्यथा तद्व्यधारय ।
तेषां द्विविधं रूपं सूक्ष्मस्थूलविभेदतः ॥११२॥
सर्वभावेन भक्तानां यत् पालयति सर्वदा ।
मनोवाक्चित्तजं कृत्वा व्यापारं शुभलक्षणम् ॥११३॥
परिप्रेष्यतस्तस्मात् स्वरूपं तस्य यादृशम् ।
फलमेति च वै येन भक्तानां तत्समापनात् ॥११४॥
यदच्छिद्रं जगद्योनेरनन्तप्रसरं सितम् ।
विच्छेदमकृतज्ञानामेति नानात्मना स्वयम् ॥११५॥
जगत्सर्वं तु तद्विद्धि हेमसूत्रादिना तु वै ।
पाङ्गुण्यमहिमानं यद्धत्ते प्रतिसरात्मना ॥११६॥
ज्ञानरागोपरक्तं तु युक्तं कार्येस्तु धीर्यजैः ।
तैजसैरावृतं मन्त्रैर्वलेनायसितं परि ॥११७॥
प्रेथ्यसुपचारैः तु सम्पत्तौ शक्तोऽध्ययम् ।
एवं पवित्रकं तावत् परिज्ञातं जगत्प्रभोः ॥११८॥
ब्रह्मण्यधिपतौ विष्णौ तथाकारे प्रतिष्ठिते ।
भक्त्या च विधिवद्भक्तं वृद्धति भगवत्पदम् ॥११९॥
स्थूलस्य व्यतिरिक्तस्य व्यवहारपदस्थितैः ।
पदार्थैः कल्पनीया च यथा तद्व्यधारय ॥१२०॥
सूक्ष्मं हृदं सितं ऋक्षणं सूत्रं ब्रह्मप्रसूतया ।
विनिर्मितं कुमार्या या वृद्धया वा विनीतया ॥१२१॥
वृद्धया वा विधिवया सम्पादितमथापि वा ।
क्षीमं वा पट्टजं यापि केशरोमाद्विजितम् ॥१२२॥
यथालब्धं समादाय सम्यक् प्रक्षाल्य धारिणा ।
तस्य शुद्धिं पुरा कृत्वा दहनान्प्यनेन च ॥१२३॥
अवलोक्य सारमूलं विनिष्पाद्य चतुर्गुणम् ।
चानुरात्म्यव्यपेक्षायामथवाष्टगुणं द्विज ! ॥१२४॥

प्रभवान्ययमुद्धया तु मेदमिषोपलक्षितम् ।
केशवादिष्वधिष्ठातृभावेन त्रिचतुर्गुणम् ॥१२५॥
तन्तुमिधिमैधिंगोः समस्य परिचर्जयेत् ।
पावित्रिकी क्रिया यस्माद्विप्रमा सा न कस्यचित् ॥
पवित्रकाणि कार्याणि तन्तुमिस्तैः सुतानितैः ।
मूलमन्त्रादिमन्त्राणां सर्वेषां मुनिसत्तम ! ॥१२७॥
कुम्भस्थमन्त्रमूर्तैः प्राक् कल्पयेद्भूषणं द्विज ! ।
अध्वर्धशमजैर्व्यासाद्वाराकारैश्च तन्तुभिः ॥१२८॥
शतेनाष्टोत्तरेणाद्यं द्विगुणेन द्वितीयकम् ।
त्रिगुणेन तृतीयं तु व्यासमेवं तु तत्रयेत् ॥१२९॥
पट्विशदश्रम्यिकं चाद्यं द्वितीयं द्विगुणं स्मृतम् ।
तृतीयं त्रिगुणं कुर्याद्विधमेव महामते ! ॥१३०॥
मण्डलस्थस्य च विभोस्तथा यद्विगतस्य च ।
विन्ध्यस्थस्य पवित्राणां विशेषमवधारय ॥१३१॥
मालाकृतिं च शिरसि यथेच्छग्रन्थिपूर्वकम् ।
द्वितीयमंतयोर्ण्यवहृन्मयं जानुमण्डले ॥१३२॥
मूर्ध्निः पादावधियावन्तुतृतीयमिति विस्तृतम् ।
आमूर्ध्निः पीठपर्यन्तं घनमालावविप्रकम् ॥१३३॥
पृथक्प्रीडस्य वै कुर्यात् स्वरूपेण शोभनम् ।
विष्मप्रतिसराणां च दशसंख्यानियतः स्मृतः ॥१३४॥
सूत्रमानं च पूर्वैकं द्विगुणं सति संभवे ।
त्रिगुणं वा मुनिश्रेष्ठ ! घनमालाप्यभूषणम् ॥१३५॥
अष्टोत्तरेण सूत्राणां सद्वस्त्रेण समन्यितम् ।
यद्वा तद्वर्धं, पादं वा कुर्याद्विस्तारमुपरतः ॥१३६॥
लेपभित्तिपटस्थे तु मूलविम्बे यद्वा द्विज ! ।
कुर्यादुत्तमविष्मस्य भूषणानां तु पञ्चकम् ॥१३७॥
तदापि मूलविष्मस्य भूषणान्यपि पूर्यन्तु ।
कल्पयेदाद्यपूर्याणि विन्ध्यप्रतिसरेषु तु ॥१३८॥
विमये देवदेवेशं दारुणसमन्यितम् ।
नानाकाराणि तन्तुनि मुक्ताहारसमन्यितम् ॥१३९॥

अङ्गुलान्तरिता देयाः सर्वेषां ग्रन्थयः समाः ।
 सङ्ख्यानेन चिन्ता सम्यक्मानुल्लोपमाः शुभाः ॥
 अष्टोत्तरशतग्रन्थिसंयुक्ता यन्मालिका ।
 चतुःस्थानावतीर्णस्य विभोरामन्त्रणाय च ॥ १४१ ॥
 पवित्रमाद्यसदृशमेकैकं वा द्वयं द्वयम् ।
 सर्वेषां कर्मविघ्नानां तथा ये गोपुरादिषु ॥ १४२ ॥
 स्थितानां मन्त्रविघ्नानां भजतां सविधिं सदा ।
 उत्तमादीनि सर्वाणि कुर्याद् द्विमुप्यकल्पने ॥ १४३ ॥
 प्रकल्पयेत् तत्सदृशं मध्यमेनोत्तमेन वा ।
 द्वितयं द्वितयं वापि लोकैकं चानुकल्पने ॥ १४४ ॥
 अज्ञानामप्युपाङ्गानां लाञ्छनानामपि द्विजं ।
 भूषणानां च शक्तीनां तथैव चिह्नैश्चिन्तितुः ॥ १४५ ॥
 प्रायश्चित्तीष्यथवा द्वे द्वे लोकैकं वाथवा द्विजं ।
 यथेच्छमानसंस्थोत्थैः सूत्रैस्तु परिकल्पयेत् ॥ १४६ ॥
 सूत्रधर्मसमोपेतैर्गर्भैर्भूषणसञ्चयम् ।
 भवेयेषां मण्डलाङ्गानां देवानां विभवे सति ॥ १४७ ॥
 पवित्रकणं कुर्याद्यथेच्छग्रन्थितन्तुभिः ।
 तथैव विष्यक्सेनादेः परिचारणस्य च ॥ १४८ ॥
 मन्त्रालोकमुपयोद्भिं धै लोकैकं च मण्डलस्य च ।
 द्वयं च कुण्डानल्लयोः शास्त्रपीठस्य च द्वयम् ॥ १४९ ॥
 लिपेर्याकृत्यभूतस्य शब्दतत्त्वस्य च प्रभोः ।
 घण्टाक्षसूत्रपूर्वाणां क्रियाङ्गानां महात्मनाम् ॥ १५० ॥
 यलिपीठादिदेवानां देशान्तरनिवासिनाम् ।
 गुर्वादीनां चतुर्णां तु हरिचीप्साप्रलापिनाम् ॥ १५१ ॥
 द्विजोत्तमाद्विद्यार्थानां नित्यमच्युतभाविनाम् ।
 गृहस्थप्रणवाचारीणां यतीनां यनयासिनाम् ॥ १५२ ॥
 वृद्धानां जनकादीनां भगवत्तत्त्ववेदिनाम् ।
 बन्धूनां भ्रातृपूर्वाणां नारायणरत्नात्मनाम् ॥ १५३ ॥
 जायाया भक्तिनवाया रताया अर्चने हरेः ।
 सन्ध्यादिनां च मित्राणां भगवद्धर्मसेविनाम् ॥ १५४ ॥

तदुत्तरसहायानां चातुरात्म्यामिलापिनाम् ।
 भृत्यानां स्वातुङ्गलानां पुरुषोत्तमयाजिनाम् ॥ १५५ ॥
 घृद्धये योयतायैय पवित्रीकरणाय च ।
 यथामितमनैस्तु तन्तुभिर्ग्रन्थिभिस्तथा ॥ १५६ ॥
 कुर्यात् पवित्रनिचयमथवा मुनिसत्तमम् ।
 गुर्वादीनां चतुर्णां तु यतीनां च कुटुम्बिनाम् ॥ १५७ ॥
 क्रमाद्यतुर्विंशतिभिः सूत्रैः षोडशभिस्तथा ।
 ततो द्वादशभिश्चैव अष्टाभिः षट्त्रिभिस्तथा ॥ १५८ ॥
 पवित्रकाणि कार्याणि ग्रन्थयः सूत्रसंख्याया ।
 आराधकस्य च गुरोः कुर्याद् द्विभूषणद्वयम् ॥ १५९ ॥
 स्थूलकल्पमिदं प्रोक्तं सूक्ष्मकल्पमतः शृणु ।
 शिरःप्रमाणेनार्चया भूषणं प्रथमं स्मृतम् ॥ १६० ॥
 चतुःशतेन सूत्राणां द्वात्रिंशद्विंशत्याधिकैः ।
 सूत्रावर्तैश्च सुसर्गैः परिकल्प्य सुशोभनम् ॥ १६१ ॥
 सप्तविंशत्प्रमाणेन द्वास्त्रिंशत्प्रग्रन्थिसञ्चयम् ।
 कर्णाद्वृष्टगतं नामिप्रमाणेन पवित्रकम् ॥ १६२ ॥
 परिकल्प्य द्वितीयं च सूत्राणां मुनिसत्तमम् ।
 शतत्रयेण च तथा चतुर्विंशद्भिरेव च ॥ १६३ ॥
 द्विगुणैर्ग्रन्थिनिचयैरनुगर्भं तु तत् स्मृतम् ।
 स्कन्धदेशात् समारभ्य यावत्पादद्वयावधि ॥ १६४ ॥
 नेत्रसूत्रैश्चिन्तितैः सूत्रप्रामेयैश्च कल्पयेत् ।
 त्रिगुणैर्ग्रन्थिनिचयैस्ततोऽप्यद्विजसत्तमम् ॥ १६५ ॥
 अष्टोत्तरेण सूत्राणां शतेन ग्रन्थिभिस्तथा ।
 शिरः पूर्वावतारादौ यावत्पीठं तु लेपयन् ॥ १६६ ॥
 सूत्रैर्ग्रन्थिगणैश्चैव गर्भैस्तु विविधैस्ततः ।
 मण्डलस्य प्रमाणेन कुर्यात्प्राग्व्यवस्थायम् ॥ १६७ ॥
 प्रथमं पञ्चमनेन नामिमानं द्वितीयकम् ।
 अस्तु त्वयं तृतीयं स्याद्यनुर्थं नेत्रिभिः समम् ॥ १६८ ॥
 एकाशीतिमिदमर्थतः सूत्राणां द्विजसत्तमम् ।
 अनेन कुण्डप्रमाणेन ग्रन्थिभिस्तथावदेव हि ॥ १६९ ॥

भूषणव्रित्तयं कुर्याच्चथायोगं महामते ! ।
 अष्टोत्तरशतावधेः सूत्रैस्तदग्रन्थिभिस्तथा ॥ १७० ॥
 भूषणं सुसमं चैव सुशुभं परिकल्पयेत् ।
 द्विजेन्द्र ! द्विजमुस्यानां ब्राह्मणानां तदर्थतः ॥ १७१ ॥
 मुख्यमेतत् स्मृतं कल्पमनुकल्पमिदं शृणु ।
 अष्टाधिकेन सूत्रेण शतेन प्रथमं त्विदम् ॥ १७२ ॥
 चतुर्भागोनमपरं तदधेन तृतीयकम् ।
 आद्याद्यतुर्थभागोन चतुर्थं कल्पयेत् ततः ॥ १७३ ॥
 त्रिभागोन चतुर्थान्तु षडनेः कुर्यान्तु भूषणम् ।
 द्विजेन्द्राणां प्रकुर्यात् सप्तविंशतितन्तुजम् ॥ १७४ ॥
 ब्राह्मणानां प्रकुर्यात् तन्तुभिर्नयमिद्विज ! ।
 स्नानादूर्ध्वमधोनाभेन कर्तव्यं कदाचन ॥ १७५ ॥
 सूत्रत्रयेण चान्येषां मकानां तु जगद्गुरोः ।
 सूत्रमकल्पमिदं विद्धि परकल्पमिदं शृणु ॥ १७६ ॥
 चतुःस्थानावतीर्णस्य मुख्यमन्त्रस्य धे विमोः ।
 शतेनाष्टोत्तरंणैव ह्यधेनांशेन वा मुने ! ॥ १७७ ॥
 तन्तुनां भूषणं कुर्यादेकैकं वा प्रयं प्रयम् ।
 जपहोमादिका संख्या पूर्णा रिक्ता महत्तमाम् ॥ १७८ ॥
 समीकरोति भक्तानां मन्त्रिणामत एव हि ।
 कुर्यात्तदग्रन्थिनिचयं सूत्रसंख्योपलक्षितम् ॥ १७९ ॥
 यदृच्छया ततोऽन्येषां याज्यानां परिकल्प्य च ।
 सूत्रभ्रमसमोपेतैर्गर्भभूषणसञ्चयम् ॥ १८० ॥
 ततस्तु देवदेवस्य चतुःस्थानस्थितस्य यत् ।
 पवित्रकणं विप्र ! प्रोक्तमाद्यपुरस्सरम् ॥ १८१ ॥
 कुर्यान्तु गर्भरचनां तस्य सधिस्य सत्तम ! ।
 हेमसद्रत्नकपूरमालयक्षोदकुङ्कुमैः ॥ १८२ ॥
 सर्वोपधिसमोपेतैरुच्यगोलादिविमिश्रितैः ।
 पायनैर्विधिविद्वद्ध्येनीष्या च पिबुना सह ॥ १८३ ॥
 बीजपूरसमाकारमाद्रामलकशङ्खचत् ।
 तदन्तरालानि पुनस्त्यच्छिद्येन तु तन्तुना ॥ १८४ ॥

विभागप्रतिपत्त्यर्थं प्रथनीयान्यदूरतः ।
 अन्येषां सर्वविध्यानां यथावित्तानुरूपतः ॥ १८५ ॥
 कल्पयेद्गर्भरचनां पूर्वोक्तद्रव्यसञ्चयैः ।
 आराधकस्य च गुरोः सर्गमं भूषणद्वयम् ॥ १८६ ॥
 विहितं भगवन्मन्त्रन्यासात्तादात्म्यभावनान् ।
 अतोऽन्येषामगमं च रचनीयं यथाकमम् ॥ १८७ ॥
 भन्तरालगणं गार्भं कुर्याद्वाहलीकरञ्जितम् ।
 धलङ्कुल्य च सौवर्णरुपरिष्ठाव रूपकैः ॥ १८८ ॥
 पवित्रच्छेदसम्भूतं जातरूपमयेस्तु या ।
 शङ्खपद्मगदाचक्रमालाग्रीवस्त्रपूरकैः ॥ १८९ ॥
 एकस्थं यद्गर्भं वा यथावित्तानुसारतः ।
 एषं कृत्वा पवित्राणि क्रमेण द्विजसत्तम ! ॥ १९० ॥
 धातुजे वितते भाण्डे वराच्छेदे निधाय च ।
 अथवा पैतले भाण्डे सृण्मये वा सुशोभने ॥ १९१ ॥
 पालाशे वापि चैकस्मिन् मान्त्रं भूषणसञ्चयम् ।
 भन्त्यस्मिन् लौकिकं स्थाप्य समस्तं द्विजसत्तम ! ॥
 आच्छाद्य वायसा पश्चात् सुमितेनाहतेन तु ।
 बन्धयित्वा तु सूत्रेण ढडेन सुमितेन च ॥ १९३ ॥
 मध्ये तु यागद्रव्याणां ते भाण्डे धिनिवेद्य च ।
 देशिकः पूर्वविधिना कृतस्नानः कृतादिकः ॥ १९४ ॥
 देशिकेन्द्रेण सहितौ गत्वा मन्त्रेशसन्धिधिम ।
 प्रपूज्य देवदेवेशमर्घ्यगन्धादिभिः क्रमात् ॥ १९५ ॥
 विद्याप्य देवदेवाय “ मा मे पिप्रं भव ” त्रिति ।
 तस्मादनुज्ञां संगृह्य शिरसायनतेन तु ॥ १९६ ॥
 निशामुखे प्रपूतं तु कर्तार्यकुसुमोपेतः ।
 सहस्रद्रव्योपेण स्तुतिमङ्गलपाठकैः ॥ १९७ ॥
 शङ्खनूपनिनादैश्च पुष्पैरर्घ्यसमन्वितैः ।
 कृत्वा ह्यास्थाचिर्न विप्र ! प्रविशेद्यागमण्डपम् ॥ १९८ ॥
 इदमुच्चारयेन्मन्त्रं सरेणोच्चतरेण तु ।
 “ (ओं) नमो ब्रह्मण्यदेवायान्युतायात्यययय च ॥

क्रयजुस्सामरूपाय शब्ददेहाय विष्णवे ।
 प्रविश्य कलशस्थानं समीपं तु घरासने ॥ २०० ॥
 प्राङ्मुखाः संसरेन्मन्त्रं पूर्वयद्यातिमाधिते ।
 उपविश्य यथान्यायमन्तर्यागन्तमाचरेत् ॥ २०१ ॥
 करादिशुद्धिपूर्वं तु पश्चादध्यादिकल्पनम् ।
 प्रारभ्य कृत्वा ततोऽभ्यर्च्य मन्त्रसङ्घं तु वेहजम् ॥
 द्वौ द्वौ तु पूर्णकलशौ सौवर्णौ राजतौ तु वा ।
 तावज्जौ मृगमयी वाथ सापिधानौ सपल्लवौ ॥ २०३ ॥
 फले रत्नादिकुर्युक्तौ सूत्रेण परिवेष्टितौ ।
 शालिपीठोपरि स्थाप्य प्रतिद्वारं तु पार्श्वयोः ॥ २०४ ॥
 पालिकानां शरावाणां विन्यसेत्तु त्रयं त्रयम् ।
 प्रतिकोणं तु संस्थाप्य घटिकानां त्रयं त्रयम् ॥ २०५ ॥
 द्वारयागं ततः कुर्यात् पूर्वोत्तरपश्चिमम् ।
 अध्यालिनमाल्यैश्च धूपैर्गुरुजुग्मिश्रितैः ॥ २०६ ॥
 वारुणीशः क्षेत्रनाथश्च द्वारलक्ष्मीस्तथा द्विज ! ।
 चण्डप्रचण्डी गरुडः पूर्वद्वारे तु संस्थिताः ॥ २०७ ॥
 दक्षे धातुविद्यानारौ पश्चिमे तु जयेतरी ।
 भद्राक्षश्च सुभद्राक्षौ उत्तरे दक्षिणादितः ॥ २०८ ॥
 मूलविम्बं यदा कुर्यात् पवित्रारोहणं तदा ।
 मण्डलस्थस्य देवस्य प्रागायुत्तरपश्चिमम् ॥ २०९ ॥
 संस्थानं हार्थदेवानां यात्राविम्बे यदा भवेत् ।
 तत्प्रागपेक्षया तेषां संस्थानमुचितं तदा ॥ २१० ॥
 मुख्येनार्थात्मसा प्रोक्ष्य पृथग्माण्डे स्थितं पुरा ।
 पञ्चगव्यं ततो विभ्र ! कल्पयित्वा हृद्वादिदैः ॥ २११ ॥
 कुशोदकं तद्वेष्टेन दत्वापेनामिमन्त्रयेत् ।
 कल्पयेत् पञ्चगव्यं तु पञ्चोपनिषद्वत्तु वा ॥ २१२ ॥
 अथ पाणिग्रयेनैव अग्नीषोमात्मकेन तु ।
 योग्यतापदवीं नीत्वा शोधयेद्ब्रह्मधां ततः ॥ २१३ ॥
 मूलेन साम्प्रसानेन प्रोक्षयेद्यत् पुराहृतम् ।
 कौशेयेन पवित्रेण ध्यायमानस्तमेव हि ॥ २१४ ॥

सर्वथीजानि धान्यानि सिद्धार्थकयुतान्यथ ।
 कृत्वास्त्रपरिजप्तानि ध्यात्वा ह्यस्त्रसमानि च ॥ २१५ ॥
 विभ्रोपशान्तये वेगाद्दशदिशु धिनिक्षिपेत् ।
 संहृत्य बहुकूर्चं प्राच्यां दिशि निधाय वै ॥ २१६ ॥
 ईशानदिशि वा न्यस्त्या यागस्येच्छानुरूपतः ।
 तद्वर्मीकृत्य संलिप्य ह्येतिराट् चन्द्रादिना ॥ २१७ ॥
 चक्रं ध्यात्वा मण्डपोष्णं पट्टजं वसुधातले ।
 निर्गमे च गदां देवीं शङ्खं च ककुभाष्टके ॥ २१८ ॥
 प्राकाराकारदेहां च नानान्जालासमाकुलाम् ।
 शक्तिरूपां गदां वाथ केवलां मन्त्रतो न्यसेत् ॥ २१९ ॥
 एवं कृते तदा सम्यग्भवेद्भिन्नविनाशनम् ।
 अथावाय दृढं शुद्धमेकरूपं च निर्घणम् ॥ २२० ॥
 कुम्भं च मृगमयं रम्यं सौवर्णं वाथ राजतम् ।
 रत्नह्लाटकलग्नफलसर्वापधीयुतम् ॥ २२१ ॥
 शुभपादपशास्त्राख्यं पट्टलग्नधूम्रपितम् ।
 गालितोदकसंपूर्णवारिधारान्वितं नयम् ॥ २२२ ॥
 चन्द्रनायुपलितं च परितश्चाक्षतान्वितम् ।
 वेष्टितं परितः सूत्रैः विकीर्योपरि तन्म्यसेत् ॥ २२३ ॥
 तद्देवताशरीरं तु यद्यदं यल्लघ्नसम् ।
 सास्त्रेण चक्रमन्त्रेण मन्त्रयेद्यत् वर्धनीम् ॥ २२४ ॥
 पूर्वोक्तद्रव्यसंयुक्तां परितः सूत्रवेष्टिताम् ।
 आयाह्य मन्त्रनाथस्य दक्षिणे कलशोत्तरे ॥ २२५ ॥
 विन्यस्य परितस्तत्र स्थापयेत् कलशाष्टकम् ।
 सपल्लवं सापिधानं सूत्रेण परिवेष्टितम् ॥ २२६ ॥
 कुम्भमध्ये विभ्रोः प्राग्यदासनं परिकल्प्य च ।
 तन्मध्ये पुण्डरीकाक्षं समावाह्य विधानतः ॥ २२७ ॥
 सविधिं मन्त्रिरोद्यादिभोग्यागावसानकम् ।
 पूर्वयत् सकलं कृत्वा तस्य दक्षिणदिगगतम् ॥ २२८ ॥
 अखण्डिग्रहकूपं च ध्यात्वाऽभ्यर्च्य यथाविधि ।
 त्र्यंशयन्तं च विघ्नानां जालं कर्मायसानिकम् ॥ २२९ ॥

इदमभ्यर्थयेदेवं साखं यद्वाञ्जलिः स्थितः ।
 "यागालयं हि विभ्वेश ! गृहाणं रचितं मया ॥ २३० ॥
 आसमाप्तं भज विभो क्रियाङ्गानां च सप्रधिम् ।"
 ततोऽस्तोत्रकथारं चाप्यच्छिन्नां मित्तिगं नयेत् ॥
 प्रदक्षिणेन प्राग्भागात्तत्पदान्तं च तत् स्मरेत् ।
 अथवेशानदिग्भागात् तत्पदान्तं द्विजोत्तम ! ॥ २३२ ॥
 पृष्ठतः कलशौ भ्राम्य तुल्यकालं तु वा पृथक् ।
 कलशं वर्धनीयुक्तं विन्ध्यस्य विकिरोर्ध्वगम् ॥ २३३ ॥
 अर्घ्यदानं तयोः कृत्वा पुण्याद्यैः पूजयेत् पुनः ।
 अस्त्रेण वस्त्रयुग्मं तु अहतं चाभिमन्त्र्य वै ॥ २३४ ॥
 घृषादिवासितं कृत्वा तत्तुभौ परिवेष्ट्य च ।
 अथवा भद्रपीठं तु विन्ध्यसेद्विकिरोर्ध्वगम् ॥ २३५ ॥
 सास्त्रं हि मन्त्रकलशं तत्राधारगतं न्यसेत् ।
 चतुस्त्रिद्व्येकमारैवां शालिभिर्विष्टरे कृते ॥ २३६ ॥
 ताचन्मानास्तदर्थान् वा तदूर्ध्वं तण्डुलान् न्यसेत् ।
 तत्पादांस्तत्समान् वापि तदूर्ध्वं विन्ध्यसेत्तिलान् ॥
 तदूर्ध्वं चाहतं वस्त्रयुग्ममास्तीर्य वै शुभम् ।
 कलशं वर्धनीयुक्तं तदूर्ध्वं वापि विन्ध्यसेत् ॥ २३८ ॥
 प्राचयत् साखं तु देवेशमासनादिक्रमाद्यजेत् ।
 व्यापारमाचरेद्विष्यं कुम्भकं च स्मरन् विभुम् ॥ २३९ ॥
 नानिदं युज्यते यस्मात् तस्मादेवा प्रतिक्रिया ।
 विमात्र्या मन्त्रिणा कौम्भी आस्त्रीरक्षार्थमेव हि ॥
 ततोऽवतार्यो भगवान् स्थण्डिलेऽभ्यर्च्य सासनम् ।
 प्रदक्षिणप्रणामान्तं कुर्यात् सर्वं तु पूर्ववत् ॥ २४१ ॥
 मण्डले कुम्भयागे च प्रोक्षणस्नानमाचरेत् ।
 ततस्तु ब्रह्मघोषेण यायाहंयनिकेतनम् ॥ २४२ ॥
 अथ देवगृहं गत्वा पुण्डरीकाक्षमच्युतम् ।
 अष्टाङ्गेन नमस्कृत्य पूजयेत् पुरुषोत्तमम् ॥ २४३ ॥
 अर्घ्यालम्बनमात्रेण धूपरङ्गादिसंयुतम् ।
 तत् सर्वं योरयमाहर्तुं पूजान्तरनिवेदितम् ॥ २४४ ॥

पुष्पपूर्वं समादाय शिरसा चाभिनन्द्य तत् ।
 समर्प्य विष्वक्सेनस्य ह्यहमन्त्राभिमानितैः ॥ २४५ ॥
 सपीठं भगवद्विम्बं निर्मलीकृत्य वारिभिः ।
 प्रासादं शोधयित्वा तु देवैर्वा समर्चयेत् ॥ २४६ ॥
 ज्ञानस्तु क्षीरपूर्वैर्वा धात्रीफलपुरस्सरैः ।
 यथाक्रमोपविष्टस्तु चान्यैर्भोगैरकृत्रिमैः ॥ २४७ ॥
 प्रदक्षिणप्रणामान्तं विशेषात् सर्वमाचरेत् ।
 लेपमित्तिपटस्थं तु मूलविम्बं यदा द्विज ! ॥ २४८ ॥
 तदा नैमित्तिके विम्बे सर्वं कुर्याद्विशेषतः ।
 एतस्य सप्रिधौ विप्र ! कृत्या जपनमात्रकम् ॥ २४९ ॥
 जपनाधिकृते विम्बे नित्यनैमित्तिकेऽपि वा ।
 सर्वमन्यत् पवित्रान्तं मूलविम्बे समाचरेत् ॥ २५० ॥
 नित्योत्सवार्थविम्बे तु तदा कुर्यात् तदुत्सवम् ।
 तेषामसप्रिधौ विप्र ! दर्पणे तत्समीपेण ॥ २५१ ॥
 कुर्यात् जपनमात्रं तु तदा कुर्यात् तदुत्सवम् ।
 वर्त्मजस्त्रिजे कूर्चं चक्रं वा कुम्भकेऽपि वा ॥ २५२ ॥
 प्राचयन्त्यत् समस्तं तु मूलविम्बे समाचरेत् ।
 ततो होमगृहं गत्वा कुण्डं संस्कृत्य पूर्ववत् ॥ २५३ ॥
 तत्रानलं च संस्कृत्य कुर्याद्वि मन्त्रतर्पणम् ।
 पूर्वोक्तविधिना पश्चात् संस्कृतेनाथ चक्षिना ॥ २५४ ॥
 चरुं संध्रापयेच्छुभ्यां हृदा क्षीराज्यतण्डुलैः ।
 समुद्रृत्याज्यपूतं तं विनिषेध यथाक्रमम् ॥ २५५ ॥
 कलशस्थलविम्बानामेकांशं जुहुयात्ततः ।
 यद्वा यागसमारम्भात् पूर्वं संसाध्य वै चरुम् ॥ २५६ ॥
 कलशस्थलविम्बानां क्रमात् कृत्या तु पूजनम् ।
 सर्वं द्विजप्रदानान्तं यद्यौ सन्तर्पयेत्ततः ॥ २५७ ॥
 दत्त्वा पूर्णाहुतिं पश्चात् प्रयायाद्विम्बसप्रिधम् ।
 पुरा यस्मिन् दिने विप्र ! अत्रैते वत्सरे कृतः ॥ २५८ ॥
 पवित्रकोपसंहारस्तद्दिनादादितः स्मरन् ।
 अर्घ्यपुष्पादिवलिभिः पूजयेत् सर्वमभ्यर्च्य ॥ २५९ ॥

तद्वद्व्यं सपूर्णन्तं क्रमेण जुहुयात्ततः ।
मण्डलाग्रमथासाद्य मुद्रायन्धादिकं तु वै ॥ २६० ॥
कृत्वा प्रणामपर्यन्तं ततस्त्वैकं पवित्रकम् ।
धासितं धूपगन्धाभ्यां चतुःस्थानस्थितस्य च ॥ २६१ ॥
यिनिषेध क्रमेणैव धूपं दत्त्वाध्यैर्पूर्वकम् ।
“ निजानन्दमयैर्गौर्नित्यवृत्तस्त्वमव्ययः ॥ २६२ ॥
तथापि भक्त्याऽवृत्तोऽहं त्वां यजाम्यात्मसिद्धये । ”
इति विश्राप्य देवस्य ततोऽखेणार्घ्यवारिणा ॥ २६३ ॥
सर्वं भूषणपूर्वं तु संग्रोह्य द्रव्यसञ्चयम् ।
शालिभिस्तुण्डैर्योपि तिलैर्वा घृतयेन वा ॥ २६४ ॥
चतुस्त्रिंशंकमारैर्वा कृते पीठेऽथवा स्थले ।
निषिध्य वायुद्विर्भागे स्थलस्याग्रागेष्वध्या ॥ २६५ ॥
यद्वा पश्चिमद्विर्भागे देशिकेच्छानुरूपतः ।
सिनयस्थान्वितेनैव स्थक्षितेनैव धर्मणा ॥ २६६ ॥
अर्चयित्वात्मन्त्रेण स्वगयेत् कथयेन तु ।
पर्यं सर्वत्र वा कुर्याद्द्रव्याणामधिवासनम् ॥ २६७ ॥
यदिपक्षसमोपेतं साङ्गमिष्यष्टकं ततः ।
दिग्विद्विष्यस्रजसं तद्दद्याद्यागनिकेतनम् ॥ २६८ ॥
पञ्चरङ्गेन सूत्रेण दहनेन सुसितेन वा ।
चतुर्गुणेन संवेष्टयाम्यन्तराद्यागमण्डपम् ॥ २६९ ॥
प्रदक्षिणचतुष्कं तु यममन्त्रं तु संस्मरन् ।
प्रासादं यावत्तत्सहस्रेष्टयेद्विशमिन्दिरम् ॥ २७० ॥
वेष्टयेदन्तरा प्राग्वत्ततो देशिकसप्तमः ।
सर्वं समूहमभ्यर्च्य पञ्चकालपरायणम् ॥ २७१ ॥
पदकर्मनिरतं चापि यतिनृदं तु धैषणवम् ।
समक्षं भयतां भक्त्या भवः प्रभुं पूजयाम्यहम् ॥ २७२ ॥
सन्निधानमतः कार्यं मद्भुवःप्रहकाम्यया ।
पथमभ्यर्थितंभ्यस्तु हनुशं प्रतिगृह्य च ॥ २७३ ॥
प्राङ्मुखस्त्वसासनाकटो गुरुपाणिपरिच्युतम् ।
मक्षकूर्चं पिबेत् पञ्चाद्यक्षयं तु भक्षयेत् ॥ २७४ ॥

पिबेद्भृद्व्यसंजतं हेमरत्नकुशोदकम् ।
भगवत्पादतोयं च सर्वपापहर् शुभम् ॥ २७५ ॥
अघातवृत्तं ताम्बूलं वन्तकाष्टसन्तम् ।
आचम्य न्यासपूर्वं तु सकलीकृत्य विग्रहम् ॥ २७६ ॥
स्थलस्थं मन्त्रमुद्धृत्य कुम्भेऽग्नौ न्यस्य चात्मनि ।
कुतपे कर्मलोपेते स्थित्या च सकुशास्तरे ॥ २७७ ॥
जपेन्मन्त्रचरं साङ्गं पठेत्तोलथरान् शुभान् ।
कथां सावैश्वरीं पुण्यां कुम्भं निष्पाद्य मण्डलम् ॥
एकाग्रं यदुपशं वा चक्राज्जाग्रमथापि वा ।
सर्वं भगवता प्रोक्तमेतेषां लक्षणादिकम् ॥ २७९ ॥
पौष्करे देवदेवेन सम्पक् पुष्करजन्मतः ।
अथवा मण्डलं कुम्भमपरे धासरे द्विज ! ॥ २८० ॥
भूषणानां ततो गत्वा सन्निधिं द्विजसत्तम ! ।
दाहाप्यायनयोगेन कुर्याच्चैवाधिवासनम् ॥ २८१ ॥
ध्यात्वा दक्षिणहस्ते तु द्वादशारं ज्वलत्प्रमम् ।
फलाद्वादशसंयुक्तं तदन्तःस्थं दिवाकरम् ॥ २८२ ॥
द्वयं तद्वद्विषसङ्घेन भस्मकूटगतं सरेत् ।
मान्नं पवित्रसङ्घं तु निःशेषं जनयेत्ततः ॥ २८३ ॥
सितं पोडशपल्लवं चामहस्तेऽम्बुजं सरेत् ।
क्षपाकरं तु तन्मध्ये ध्यायेत् पूर्णकलान्वितम् ॥
पीयूषपृष्टिसंपातं मुञ्चमानं चिन्तयेत् ।
तेनामृतेन तद्वत्स भागयेत् सञ्चितं द्विज ! ॥ २८५ ॥
समुत्थितं भस्ममध्यात् तत् सर्वं चिन्तयेत् पुनः ।
पञ्चभूतात्मकं ध्यात्वा व्यापकत्वेन तत् पुनः ॥ २८६ ॥
मूलमन्त्रेण सम्प्रोक्ष्य संस्पृश्याथ निरीक्ष्य च ।
कुम्भयोर्यानि चैकस्मिन् मण्डलांयानि चापरे ॥
विष्ययोर्यानि चैकस्मिन्प्राज्ञेयान्यपरे द्विज ! ।
अन्यानि मन्त्रयोर्यानि ह्येकस्मिन् द्विजसत्तम ! ॥
पाले पात्रे पृथक् स्थाप्य पात्रलभाभानुरूपतः ।
आच्छाद्य धाससा पश्चात् सुसितेनाहतेन तु ॥ २८९ ॥

तानि भूषणपात्राणि क्रमेण च पृथक् पृथक् ।
 वन्धनीयानि सूत्रेण दृढेन सुसितेन च ॥ २९० ॥
 माच्छ्राय पूर्ववत् तानि जागरेण नयेमिशाम् ।
 एकादशार्धा प्रभातेऽथ स्नात्वा पूज्य जनादनम् ॥
 भानिमन्त्र्य गृहं गत्वा यन्त्रितः प्रणिपत्य च ।
 ब्राह्मणान् गुरुपूर्वांश्च विष्णुभक्तान् रुद्रव्रतान् ॥ २९१ ॥
 स्वधर्मनिरतांश्चैव देवदेवक्रियापारान् ।
 आपत्कालेऽपि संप्राप्ते येऽर्चयन्त्यच्युतं प्रभुम् ॥ २९३ ॥
 अधान्यान् वैष्णवान् काञ्चित् सुहृत्सम्यन्धिवान्धवान् ।
 ततः पुण्याहबोपेण प्रवृत्ते तु निशामुखे ॥ २९४ ॥
 शङ्खशर्धैः सुमङ्गल्यैर्ब्राह्मणैर्व्यनिमिः सह ।
 पठद्भिःशाफले सक्तं प्रविशेद्देवमन्दिरम् ॥ २९५ ॥
 ततो नैमित्तिकं विभ्यं वस्त्रैर्माल्यैश्च भूषणैः ।
 विलेपनैरलङ्कृत्य मूर्तिपैः सह देशिकः ॥ २९६ ॥
 ज्ञानमारोप्य निष्कम्य शङ्खकाहलतूर्यकैः ।
 तालवृन्तैस्तथा च्छत्रैश्चाभरैर्यिधिषैः सितैः ॥ २९७ ॥
 नरजाथो यथादेवं मण्डपे सन्निवेशयेत् ।
 अथ भद्रासने देवं चतुष्पादसमन्विते ॥ २९८ ॥
 समारोप्यार्चयेद्देवं सविशेषं विधानतः ।
 महाहविर्निवेद्याथ तर्पयेद्ब्रह्मिभ्यतः ॥ २९९ ॥
 ततोऽपराह्ववेलायां प्रवृत्ते वा निशामुखे ।
 पुण्याहोद्बोपणार्थश्च सहोक्तैः सर्वमङ्गलैः ॥ ३०० ॥
 प्रवेशयेज्जगदाद्यं देवेशं यागमण्डपे ।
 यागस्य पश्चिमे देवो सौवर्णं भद्रविष्टरे ॥ ३०१ ॥
 उपरीष्टाद्वितानेन मौक्तिकेनैव शोभयेत् ।
 देवमारोप्य यागस्थविमोरभिमुखं द्विज ! ॥ ३०२ ॥
 यद्वा दशम्यां विभ्यस्थं यांगगारे विभुं न्यसेत् ।
 प्रातिवक्त्रप्रत्यङ्मुखा योज्या ऋजुमयाः स्वासनेषु च ॥
 दक्षिणे च उदरकान् यजुर्वेदांश्च योजयेत् ।
 प्राङ्मुखान् पश्चिमे भागे सामधानं विनिवेश्य च ॥

सह चैकाग्रनैर्धिर्मूर्तिसंशोपलक्षितैः ।
 दिव्यसुतरस्यां च ततो नित्यकर्मपरायणान् ॥ ३०५ ॥
 निवेदयार्थवेदज्ञानं सत्यान् द्विद्विकसंख्यया ।
 गृणु विभ्यन्तरं भूयो वित्तराद्द्विजसत्तम ! ॥ ३०६ ॥
 पूर्वं प्रत्यङ्मुखं कृत्वा आसनस्थं द्विजोत्तमम् ।
 पुष्पवस्त्रैस्तथोष्णीपैर्भूषितं चाङ्गुलीयकैः ॥ ३०७ ॥
 शङ्खस्त्रान् पाठयेत् पुण्यान् मन्त्रविद्भगवन्मयान् ।
 अथ दक्षिणदिक्स्थं वीक्षमाणमुददिशम् ॥ ३०८ ॥
 यजुर्वृन्दं वैष्णवं तत् पाठयेद्देशिकस्तु तत् ।
 गायेत्र्युद्भानि सामानि स्वामयः पश्चिमे स्थितः ॥
 भक्तश्चोदकस्थितो ब्रूयाद्दक्षिणास्योऽप्यथर्वयित् ।
 स्वशास्त्रोक्तान्ततो मन्त्रान् ज्ञानलिङ्गानशेषतः ॥ ३१० ॥
 एकैकं शिष्यवर्गं वृत्तो योयः क्रमेण तु ।
 भगवद्भाविनो ये च यतयः पाञ्चरात्रिकाः ॥ ३११ ॥
 चतुर्भिरासैर्विप्राधैर्युक्तस्वीदादिशि न्यसेत् ।
 एकास्तिनस्तथनासैश्च युक्ताश्चानेयद्विगताम् ॥ ३१२ ॥
 निवेदय विप्रार्द्रैश्चैवा भक्तान् धैर्यानासांस्तथा ।
 चतुर्भिरञ्जलीकैस्तु ततो घायव्यगोचरं ॥ ३१३ ॥
 सारम्भिणः सात्यतांश्च तत्काले भगवन्मयान् ।
 चत्वारोऽथ चतुर्दिभ्यो योज्याश्च शिखिनो मुने ! ॥
 तेषां चैवानुयायीरंश्चत्वारस्तु प्रयत्तिनः ।
 ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैद्याः शूद्राश्च मुनिसत्तम ! ॥ ३१५ ॥
 एकाग्रनीयशास्त्रैश्चान् मन्त्रान् परमपावनान् ।
 पाठयेच्च यतीनामपूर्वान् वै पाञ्चरात्रिकां ॥ ३१६ ॥
 स्वावुद्धाने स्वकान् मन्त्रान् जपन्तः संवदन्ति च ।
 प्रागादौ चोत्तरान्तं च चत्वारो गुरुपूर्वकाः ॥ ३१७ ॥
 यद्वहः समयदानाः सात्वतज्ञाः स्वशक्तितः ।
 कृतन्यासास्तथा ध्यानमुद्रालङ्कृतपाणयः ॥ ३१८ ॥
 सवाससा स्वकां मुद्रां च्छ्रद्धां कुर्युः परस्परम् ।
 गीतनृत्तपराध्यान्ये भवतः स्तोत्रपाठकाः ॥ ३१९ ॥

यन्दिश्वन्द्युता याह्ये तथा दुन्दुभिवादिनः ।
 अन्ये तु वैष्णवाः सर्वे पृष्ठतः पार्श्वतोऽपि च ॥ ३२० ॥
 एवं निवेशनं कृत्वा सर्वेषां तु यथाक्रमम् ।
 ततस्तु देवदेवस्य चतुःस्थानस्थितस्य च ॥ ३२१ ॥
 क्रमेण पूजनं कुर्यात् पूर्ववद्विजसत्तम ! ।
 आसाद्य कलशोद्देशं विनिवेदनमाचरेत् ॥ ३२२ ॥
 नानाविशेषभोगानां विमोरामन्तनाय च ।
 दन्तकाष्ठं सताम्बूलं मुखवासं सर्वर्पणम् ॥ ३२३ ॥
 चन्दनादीनि गन्धानि जातिपूगफलानि च ।
 विनिवेद्य निषायाग्रे दक्षिणेऽथ जगत्प्रभोः ॥ ३२४ ॥
 गुग्गुलुं सृष्टधूपं च प्राक्षाशं ताम्रपात्रगम् ।
 दक्षप्रभामण्डनं रम्यं हेमसूत्रं सकृद्व्रणम् ॥ ३२५ ॥
 मध्याज्यपूरिते पात्रे तैजसे रोचनाञ्जनम् ।
 न्यसेत् पट्कं महन्मूर्तिलक्ष्मणे सितारुणे ॥ ३२६ ॥
 पश्चिमे च विमोर्द्ध्यात् पुण्यनयुदकं तथा ।
 तीर्थतोयं नगोत्थं च नगसृच्छ्रीफलादि यत् ॥ ३२७ ॥
 शाद्वलं नीलदमांश्च ताम्रपात्रेऽथपायसे ।
 उत्तरेऽथ विमोर्द्ध्याह्वयदेवस्य सत्तम ! ॥ ३२८ ॥
 मास्याम्योपधयः सप्त वीजानि च फलानि च ।
 तिलतण्डुलपात्राणि क्षीरं दधि घृतं सिता ॥ ३२९ ॥
 गन्धद्वन्द्वं त्वगेलायं धातयो गेरिकादयः ।
 सफलं नारिकेलं च विकारास्त्र्यक्षबाखिलाः ॥ ३३० ॥
 सराजते कांस्यपात्रे संभवानुगुणं द्विज ! ।
 यज्ञपर्णपुटे या तु विनिवेद्यमसंभवे ॥ ३३१ ॥
 सकुशोर्द्धं स्थलस्थस्य ताम्बूलं दन्तधावनम् ।
 सितानि सोत्तरीयाणि उपवीतानि चन्दनम् ॥ ३३२ ॥
 चतुर्दिग्विनिवेद्याथ विम्बेऽग्रावेद्यमेव हि ।
 तानि भूषणपात्राणि विनिवेद्य पृथक् पृथक् ॥ ३३३ ॥
 सन्निवेद्यानि पुरतश्चतुःस्थानस्थितस्य च ।
 मूलविम्बे यदा कुर्यात्तदा सर्वं तद्व्रतः ॥ ३३४ ॥

स्थाप्य भूषणपर्यन्तं विनिवेद्य यथाक्रमम् ।
 कुटुम्बागरुक्पूर्वश्रीखण्डैरधिधासितम् ॥ ३३५ ॥
 चतुःस्थानावतीर्णस्य दद्यान्नन्धपवित्रकम् ।
 ततोऽर्घ्यं पुष्पधूपं च मुद्रावन्धं समाचरेत् ॥ ३३६ ॥
 आदिमध्यावसाने तु सम्यक् च्छिद्रस्य शान्तये ।
 जपेन्मन्त्रवरं साङ्गं पञ्चाद्वक्त्राञ्जलिः पठेत् ॥ ३३७ ॥
 प्रणवद्विद्वयाद्यं तु स्तोत्रमन्त्रं निमन्त्रयेत् ।
 "सर्वमन्त्रमयाऽनन्त ! नित्यसन्निहिताव्यय ! ॥ ३३८ ॥
 गुणप्रधानयोगेश ! भावनाभोगविग्रह ! ।
 नारायण ! परं ब्रह्म ! प्राणेश ! चतुराकृते ! ॥ ३३९ ॥
 सर्वगाच्युत ! सन्मूर्ते ! सर्वज्ञ ! पुरुषोत्तम ! ।
 अस्मात् काललवाद्यावद्विसर्जनदिनावधि ॥ ३४० ॥
 नानामन्त्रगणोपेतः सन्निधिं भज मे प्रभो ! ।
 देवविम्बे तु सन्मूर्तीं कलशे मण्डलक्षितौ ॥ ३४१ ॥
 संख्यासूत्रेऽक्षस्त्रे च पावके गुरुविग्रहे ।
 घण्टायां साक्षरपिठे च यागोपकरणेषु च ॥ ३४२ ॥
 रङ्गं रत्नाद्येभ्योदेवेषु एकान्तद्विजमूर्तिषु ।
 विष्णुपार्षदेभ्यो देवेषु जन्मकर्मरतेषु च ॥ ३४३ ॥
 श्रद्धापूत्रेषु दक्षेऽपु त्वदेकशरणेषु च ।
 अतीतयातसरीयाणां ज्ञानादीनां हि कर्मणाम् ॥ ३४४ ॥
 नैमित्तिकानां नित्यानामपूर्णाणां हि शान्तये ।
 त्वत्प्रीत्यै यथाशास्त्रमथ निर्वर्तयाम्यहम् ॥ ३४५ ॥
 पावित्रकविधानं च सर्वकर्मप्रपूरणम् ।
 अतोऽथ मुखवासाद्यमुपचारं हि चार्चनम् ॥ ३४६ ॥
 होमान्तमधियासीयं कुरु सर्वं हि चात्मसात् ।
 त्वामर्चयाम्यहं भक्त्या शक्त्यातीतेऽथ जागरे ॥ ३४७ ॥
 यथायद्ब्रह्मसंशान्तैर्मोर्गोर्गापयगीर्दः ।
 विश्वतोऽसीति भगवन् ! चेत्सि सर्वं हृदि स्थितम् ॥ ३४८ ॥
 भक्तस्य मम यात्सल्यात् प्रातः कार्यं स्थनुब्रह्म ! ॥ ३४९ ॥
 एवं निमन्त्रयित्वाजमष्टाङ्गन नमोत् सितौ ॥ ३५० ॥

ननुः प्रदक्षिणीकृत्य इदि मन्त्रमनुसरन् ।
 गीतनुत्तादिकैः स्तोत्रैर्वेदपाठसमन्वितैः ॥ ३५० ॥
 जयशब्दसमेतैस्तु जागरेण न्येतिशाम् ।
 ज्ञात्वा ब्राह्मे मुहूर्तस्थ कृतकौतुकमङ्गलः ॥ ३५१ ॥
 महता विमवेन प्राग्गृह्यारण्यं समाचरेत् ।
 नित्यं कर्म पुरा कृत्वा श्लोकसिद्धिधारिणि ॥ ३५२ ॥
 कुम्भस्थं तु यजेत् प्रातश्चम्यङ्गलस्थं ततः क्रमात् ।
 विम्बस्थं देवदेवेशं सविशेषं समर्चयेत् ॥ ३५३ ॥
 क्षीरादिपञ्चविंशद्भिर्गन्धैश्चावधिसितैः ।
 ज्ञानैरन्यैश्च विधिधर्मोर्गैर्मक्ष्यादिनिर्मितैः ॥ ३५४ ॥
 सांस्पर्शिकैरासनाद्यैर्विधिधैरुपचारकैः ।
 हृदयङ्गमसङ्गैस्तु यद्भुमेद्विनिर्मितैः ॥ ३५५ ॥
 जपमुद्रावसानान्तमेवं कृत्वा क्रमेण तु ।
 अग्निर्यं तर्पयेत् पश्चाद्यथावदनुपूर्वशः ॥ ३५६ ॥
 अथ भूषणपात्रस्य गत्वा वै सन्निधिं द्विज ! ।
 पूजयित्वा समुद्राख्य पात्रं प्रातिसरीयकम् ॥ ३५७ ॥
 अवलोक्य समादाय गत्वा कलशसन्निधिम् ।
 आराधनाङ्गनिचयमव्यक्तं तात्त्विकं भवेत् ॥ ३५८ ॥
 तृतीयमुभयात्मं तु आभ्यात्म्यादित्यं तथा ।
 अनुसन्धाय वै तस्मिन् संसरन् हृदयं धिया ॥ ३५९ ॥
 तत्राष्टाष्टकसंस्थं तु अव्यक्तं भोगसङ्ग्रहम् ।
 मन्त्रमुद्रासमूहं तु तात्त्विकं परिकीर्तितम् ॥ ३६० ॥
 स्वाभ्यायगीतवाद्याद्विभक्तानि नियमानि च ।
 शानान्युत्सवपूर्वाणि नानानैमित्तिकानि च ॥ ३६१ ॥
 एतान्युभयरूपाणि पुरुषार्थप्रदानि च ।
 प्रीतिदानि जगद्योनौ मन्त्रमूर्तौ जनादेन ॥ ३६२ ॥
 भास्वरं चिन्मयं शुद्धं यदेषां रूपमक्षयम् ।
 तद्रूपैरनुसन्धेयं सूक्ष्मं तदनु भास्वरम् ॥ ३६३ ॥
 सूर्यैरनुसन्धेयं त्रिंशत्तमिषापरिकल्पितम् ।
 तदग्रगण्यदेशेषु भागनीयं महामते ! ॥ ३६४ ॥

सुस्थूलं व्यायहार्यं च तृतीयं सार्वलौकिकम् ।
 तत् तन्तुनिचयोद्देशे भागनीयं सर्वेव हि ॥ ३६५ ॥
 पञ्चमाभ्यात्मिकी व्याप्तिं लक्षयित्वा तु तत्परम् ।
 चिन्तयेदधिदेयाभ्यां व्याप्तिं मान्नीमनश्चरीम् ॥ ३६६ ॥
 चतुर्णामविनाभाधि यद्गुणमसूतोपमम् ।
 नानाभासगणाकीर्णं मूर्तामूर्तमनश्चरम् ॥ ३६७ ॥
 फिरीटमालाधीवत्सकौलुभानां महामते ! ।
 सन्निधिं भागयेदित्यमरिद्विद्यात्मनां त्रयम् ॥ ३६८ ॥
 पृथग्यप्येतेजोऽनिलाकाशपद्मानां समुदायि यत् ।
 रमणीयं शुभं रूपं भक्तानां परितोषकम् ॥ ३६९ ॥
 तदस्य चाधिभूतत्वं मन्त्रव्यं योजनावधौ ।
 ध्यात्वेन मूलमन्त्रं तु समुदीर्य नतः परम् ॥ ३७० ॥
 प्रणवालङ्कृतं मन्त्रं तमुद्यतकरः पठेत् ।
 “(ओं) स्वप्नसिन्नाधनं देव तानं यदमलं परम् ॥ ३७१ ॥
 भक्तिधरासमोपेता सत्क्रिया स्वप्नकाशिता ।
 अलण्डसिद्धये तस्या ह्युपायः कथितस्तथा ॥ ३७२ ॥
 ज्ञानकर्मप्रसक्तानां भक्तानां भाषितात्मनाम् ।
 पवित्राख्यं यथाशक्त्या स्वप्नसादान्मया कृतम् ॥
 यथोचितमिदानीं तद्व्यायस्य परमेश्वरम् ।
 तस्माच्छुभतरं कर्म विज्ञानममलं हि यत् ॥ ३७३ ॥
 विध्यन्तरं मन्त्रगणं त्रयसङ्ख्यस्थमेव हि ।
 प्राप्तिः पूरयिता पूणेमपूर्णां हि कर्मणाम् ॥ ३७४ ॥
 तथ्येनानेन भगवन् ! भवमज्ञादितस्य च ।
 अशब्दस्य क्रियाकाण्डमण्डलं सर्वमस्तु ते ॥ ३७५ ॥
 विज्ञतोऽसीति भगवन् ! आर्धिता मे परा त्वयि ।
 विना त्वत्परितोषेण सग्यज्ञानप्रदेन च ॥ ३७६ ॥
 आपन्कालेऽपि संप्राप्ते बुद्धिपूर्वं मयाच्युत ! ।
 न सन्त्याज्यं क्रियाज्ञानं त्वं सर्वं वेत्सि तत्त्वनः ॥ ३७७ ॥
 यथाकालं यथावच्च भोगेद्वै ! यथोचितैः ।
 नाचितोऽसि यथा सम्यक् खेदश्चेतसि तेन मे ॥

पूजनं भोगसंभोगैराज्यहोमैस्तु तर्पणैः ।
 त्ययेतत् कृतकृत्यत्वाय किञ्चिदुपयुज्यते ॥ ३८० ॥
 सुक्षेकं पापितं होतदक्षिलाध्वस्य मेऽग्निलम् ।
 फलिप्यत्यमृतत्वेन स्वात्थ्यं हि मया पुरा ॥ ३८१ ॥
 अग्नीकृतं गुरुमुखात् किन्तु सर्वेश्वर ! प्रभो ! ।
 परिस्फुरति मे बुद्धौ न निर्व्यूढं यथास्थितम् ॥ ३८२ ॥
 मनोवाक्ययकर्मस्तु आप्रभाताक्षिशान्तिमधि ।
 अस्वातम्य्यादसामर्थ्यामनसधानवस्थितेः ॥ ३८३ ॥
 शीतोष्णवातयर्पाधिंस्तारायज्जरादिभिः ।
 असम्पत्तेः क्रियाज्ञानां देह ! त्वदनुरूपिणाम् ॥ ३८४ ॥
 आप्रवृत्तेः परानन्दप्राप्तिनिष्ठं यथादिकम् ।
 यथोक्तममराणां तु यस्माद्य घटते ततः ॥ ३८५ ॥
 तस्य सम्पूर्णार्थं तु प्रधानतरमर्चनम् ।
 पवित्रकाल्यमादिष्टं तत्सरं प्रति यत् स्वया ॥ ३८६ ॥
 तन्मया कृतमप्यक्षमर्चितं यदनिर्मलम् ।
 क्रियायोगादसंपूर्णं तन्मे निर्मलतां नय ॥ ३८७ ॥
 ज्ञाननोऽज्ञानतो पापि यथोक्तं न कृतं मया ।
 तत् सर्वं पूर्णमेवास्तु मुक्तो भव सर्वदा ॥ ३८८ ॥
 ओमश्च्युत ! जगन्नाथ ! मन्त्रमूर्ते ! जनादेन ! ।
 रक्ष मां पुण्डरीकाक्ष ! क्षमस्वाज ! प्रसीद ओम् ॥ ॥
 उक्तेयं मूलमन्त्रं तु हृदाध्याय्यैः सह ।
 समुदीर्य ततो दद्यान्मूर्धि मन्त्रात्मनो विभोः ॥ ३९० ॥
 सध्यानक्रियाभोगशुभसंकल्पविग्रहम् ।
 मण्डलान्तर्गतस्यैव प्रासादान्तःस्थितस्य च ॥ ३९१ ॥
 पञ्चमनेः पवित्रे हे प्रदद्याद्विजसत्तम ! ।
 यथा किरीटमाधे तु मध्ये श्रीयस्त्रयैस्तुमे ॥ ३९२ ॥
 तृतीयं धनमालां च मन्त्रैरेभिस्तु विन्यसेत् ।
 "पञ्चरात्रे किरीटाय पञ्चरागवृत्तः स्वयम् ॥ ३९३ ॥
 पवित्रकेऽस्मिन्नागच्छ क्षिप्रं सन्निहितो भव ।
 श्रीवत्साय नमस्तुभ्यं कौस्तुभागच्छ ओं नमः ॥ ३९४ ॥

पवित्रकेऽस्मिन् सन्तिष्ठ सच्च्छ्रीवत्सामलप्रभ ! ।
 आगच्छ धनमाले ! त्वं अस्मिन् सन्निहिता भव ॥
 पवित्रके जगद्योनैर्यन्मया परिकल्पितम् ।
 शृणु विध्यन्तरं भूयो ध्यायेदाद्ये द्विजाखिलम् ॥ ३९६ ॥
 सांवत्सरं तु यत् कर्म आप्रभाताक्षिशान्तिमम् ।
 ध्यानोत्थं निष्कलं सत्यगपवर्गप्रदं तु यत् ॥ ३९७ ॥
 संस्तुत्य निष्कलं मन्त्रं शुद्धोच्चारक्रमेण तु ।
 मन्त्रे सन्धाय तत्सूत्रं सूत्रे मन्त्रं तथैव च ॥ ३९८ ॥
 एकीकृत्यात्मना सार्धं दद्याद्दे मन्त्रमूर्धनि ।
 समादायापरं सूत्रं तस्मिन् सकलनिष्कलम् ॥ ३९९ ॥
 ध्यानकर्मस्वरूपं तु कर्म ध्यायेद्य वात्सरम् ।
 स्मृत्या चोपर्यरूपं तु मन्त्रं कलशपूजितम् ॥ ४०० ॥
 पूर्वयद्यानुसन्धानं कृत्वा दद्यात् पवित्रकम् ।
 ततः प्रतिसरं विप्र ! तृतीयं च समाहरेत् ॥ ४०१ ॥
 याह्यसांवत्सरं कर्म सकलं चाखिलं सरेत् ।
 पूजयन्तं स्वमात्मानमाधाराच्च परावधिम् ॥ ४०२ ॥
 लयभोगाधिकाराण्यक्रमेण सकलात्मना ।
 सकलं मन्त्रनाथं तु लयभोगाद्विग्रहम् ॥ ४०३ ॥
 स्मृत्या कृत्वा च सन्धानं दद्यात् प्रतिसरं ततः ।
 अर्घ्यपुष्पैस्तथा गन्धमाल्यैर्धूपैस्तथा द्विज ! ॥ ४०४ ॥
 पूजया सम्पुटीकुर्याद्भूषणानि पृथक् पृथक् ।
 अन्तरान्तरयोगेन घण्टाशब्दसमन्वितम् ॥ ४०५ ॥
 समस्तरत्नसद्धानुपुण्याक्षतफलान्विता ।
 सत्सुगन्धाप्येदमार्कवलजसिद्धार्थकंयुता ॥ ४०६ ॥
 प्रक्षेप्तव्या तु यद्दशो घृष्टिः करचर्मेर्मुदा ।
 केयला पुष्पवृष्टिर्वा शङ्खादीन्यपि नादयेत् ॥ ४०७ ॥
 मन्त्राखकुम्भयोर्दद्याद्भूषणे ध्यानवर्जिते ।
 द्वैर्वै कलशस्थस्य पुरा विप्र ! पवित्रकम् ॥ ४०८ ॥
 अनेन विधिना दद्यान्मण्डलस्थस्य वै पुरा ।
 पवित्रकत्रयं शुचं भोगस्थाने च नारद ! ॥ ४०९ ॥

द्व्यात् समस्तमन्त्राणां त्रीण्येकं वा यथेच्छया ।
विम्वस्थं तु समभ्यर्च्य प्रदद्याद्भूषणानि तु ॥ ४१० ॥
कलशोक्तक्रमेणैव वनमालाख्यभूषणे ।
अथकाद्यनुसन्धानं यद्वा विध्यन्तरोदितम् ॥ ४११ ॥
परादिस्थूलपर्यन्तं सर्वं कृत्वा निवेदयेत् ।
पृथङ्गन्यासो यथा प्रोक्तः किरीटाद्यस्य सत्तमः ॥ ४१२ ॥
तत्तार्यं हि विदोषः स्यात् किरीटाद्यं चतुष्टयम् ।
क्रमेणावाहयेद्विप्रः भूषणानां चतुष्टये ॥ ४१३ ॥
“किरीटाख्यसुरेदास्य भानुनुष्यप्रभान्वितः ।
परिवारयुतस्तिष्ठ त्वमस्मिन् शीवेभूषणे ॥ ४१४ ॥
यक्षःस्थले जगद्योनेभूषणं कल्पितं मया ।
श्रीवत्सागच्छ पूर्णन्दुसमान ! भगवत्प्रिय ! ॥ ४१५ ॥
यक्षःरुमले जगद्योनेभूषणं कल्पितं मया ।
कौस्तुभागच्छ रत्नानामाश ! त्वं भगवत्प्रिय ! ॥ ४१६ ॥
धातुपुष्पसमाकीर्णं प्रवालमणिभूषिते !
वनमाले ! समागच्छ देवदेवप्रिये ! शुभे !” ॥ ४१७ ॥
चतुर्भिरेतैर्मन्त्रैस्तु क्रमेणावाहयेद्विज ! ।
भङ्गानामप्युपाङ्गानां लान्छनानां तथैव च ॥ ४१८ ॥
भूषणानां च शक्तीनां गरुडस्य च वै क्रमात् ।
पीठस्य तु पवित्राणि प्रदद्यात् क्रमशस्ततः ॥ ४१९ ॥
एवमेव विमोर्दद्यान्मूलविम्वगतस्य च ।
सर्वेषां कर्मविम्वानां लङ्घ्यादीनां तथैव च ॥ ४२० ॥
अन्येषामङ्गविम्वानां परिवारागणस्य च ।
क्रमेण भूषणं दत्त्वा यायावद्विनिकेतनम् ॥ ४२१ ॥
अग्निस्थस्य विमोर्दद्याद्भूषणानि तु पूर्यवत् ।
यदा पवित्रकारोपो मूलविम्वे तदा भवेत् ॥ ४२२ ॥
नित्यं कुण्डेऽन्यथा स स्थापित्वेनैमित्तिकेऽपि च ।
अग्नौ निवेदयेद् विप्रः भूषणं न तु होमयेत् ॥ ४२३ ॥
यस्मात् सन्यासमूर्ध्वं तु विहितं भूषणस्य च ।
नाहर्तुं युज्यते दग्धं दोषमाहर्तव्यं विना ॥ ४२४ ॥

देशिकस्य द्वारोप्य पूजितस्य च देववत् ।
स्यं स्यं चारोप्य चान्येषां देशिकानां तथैव च ॥ ४२५ ॥
साधकानां ततो दत्त्वा यागाङ्गानामपि विज ! ।
शास्त्रात्मनस्ततो दत्त्वा हान्येषां क्रमशस्तथा ॥ ४२६ ॥
पश्चात् पश्चासनं वदध्या देवस्याभिमुखं स्थितः ।
सङ्कजपेन्महामन्त्रं सर्वकर्मप्रयधनम् ॥ ४२७ ॥
नाशनं समयानां च दोषाणां सरणादपि ।
ततः संथाचयेदयं विश्वानस्थं क्रमेण तु ॥ ४२८ ॥
“कामतोऽकामतो यापि न कृतं नियमार्चनम् ।
केनचिद्विप्रदोषेण मया यत्परमेश्वर ! ॥ ४२९ ॥
तेन मे मनसोऽतीव सन्तापो बहनात्मकः ।
यतः समयदोषेण याधितोऽस्मि जनादेन ! ॥ ४३० ॥
त्वयोद्दिष्टं पुरा नाथ ! भक्तानां हितकाम्यया ।
दोषविष्वंसकच्छुभ्रं पवित्रं तत् कृतं मया ॥ ४३१ ॥
प्रसीद मे कुरु प्राणं जह्मि कोपं हि लोपजम् ।
निमज्जतो भवाम्भोधौ समयप्रच्युतस्य च ॥ ४३२ ॥
नमो नमस्ते मन्त्रात्मन् ! प्रसीद परमेश्वर !
पाहि पाहि त्रिलोकेश ! केशवाऽऽतिथिनाशन ! ॥
त्वत्प्रसादाद्य मे मास्तु दोषः समयसंघितः ।
अद्यास्तु क्रमेणसंसिन्नित्यनैमित्तिके प्रभो ! ॥ ४३४ ॥
शुभैवमाद्रात्तस्य संसारातेस्य मन्त्रराट् ।
पूर्णभावं नयेच्छीघ्रं हस्ति दोषांश्च सामयान् ॥ ४३५ ॥
ततः प्रावरणेर्दानैर्यथासम्पत्तिसंभृतैः ।
सोपवीतोत्तरीयैश्च च्छत्रोपानहसंयुतैः ॥ ४३६ ॥
विविधैर्भोजनैर्धनैः पूषार्च्यलभनाविकैः ।
पूजयेदासंपूर्वाश्च यतिपूयांस्नर्धय च ॥ ४३७ ॥
पञ्च धैर्यानसात्तांश्च विप्रार्वाभ्यनुरस्तथा ।
पञ्च योगरतायांस्तु तथान्यान् धैर्यवान् विज ! ॥
एकायनीयशास्त्रोत्थमन्त्राणां प्रथमं ततः ।
त्रयीमथानां मन्त्राणां स्तोत्राणां च तथैव च ॥ ४३९ ॥

उद्घोषणं च कर्तव्यं ब्राह्मणैरग्रतो विभोः ।
 शङ्खमेरीनिनादंश्च काहलीगीतकैस्तथा ॥ ४४० ॥
 नृसैश्च निन्दैरन्यैर्मङ्गलैस्तोषयेत् प्रभुम् ।
 पश्चादुत्सवविशेषं तु यानमारोप्य देशिकः ॥ ४४१ ॥
 महोत्सवविधिप्रोक्तं सर्वमङ्गलसंयुतम् ।
 प्रदक्षिणक्रमेणैव प्रसादं तु प्रवेशयेत् ॥ ४४२ ॥
 प्रार्थनां च ततः कुर्याद्यतीनां भावितात्मनाम् ।
 "युष्मत्प्रसादसामर्थ्यान्मनसः परिपूर्णा ॥ ४४३ ॥
 क्रियाज्ञानां तु सर्वेषां मा मेऽस्तु समयच्युतिः ।"
 "एवमस्तिथिः" धकथं सर्वैस्तालसमन्वितम् ॥ ४४४ ॥
 तान्धातुपुच्छं नैवेद्यपूर्वं कुर्यात् सुभोजनम् ।
 यन्धुधृत्यसमोपेतः स विदोषं द्विजोत्तम ! ॥ ४४५ ॥
 एकरात्रं विरात्रं वा सत्तरात्रं तु वा द्विज !
 पवित्रकं स्थापयित्वा ततः सन्यासमाचरेत् ॥ ४४६ ॥
 अथवाचांगतं विप्र ! तावत् संस्वाप्य भूषणम् ।
 यावदेकादशी शुक्ला संवृत्ता कार्तिकस्य तु ॥ ४४७ ॥
 अपनीय च मात्स्यादीन् प्रदद्याद्वा दिने दिने ।
 नो यान्ति म्लानतां यावत् संप्राप्ते कालवासरे ॥
 महदन्नपूर्वं तु कृत्वा पूर्णायसानकम् ।
 क्रमशश्चोपसहस्रं स्वयं गृह्यतिना तु वा ॥ ४४९ ॥
 आश्वय पूजिते पात्रे अर्चयित्वा यथाधिधि ।
 जानुनी भूगते कृत्वा प्रणिपत्य च देशिकम् ॥ ४५० ॥
 मानयित्वाच्यपुष्पाद्यैः प्रणिपत्य स्वयं पुरा ।
 यिनिधेयं च तत् पात्रं "प्रसादः क्रियतां प्रभो" ॥
 स्वाशिषं भगवन्प्रीतिर्याच्याचार्येण तस्य तु ।
 "यथागमं यथाशास्त्रं प्रसादाच्चतुरात्मनः ॥ ४५२ ॥
 त्वयि सांयत्सरं कृत्यं सुसंपूर्णं सुतास्तु ओम् ।"
 समुत्कीर्य ततस्तस्य आसनस्थस्य मूर्धनि ॥ ४५३ ॥
 फलशक्तिपं मानं कृत्वा सौभाग्यमोल्लसम् ।
 विसर्जनं विभोः कुर्यात् पूजापूर्वं यथाक्रमम् ॥ ४५४ ॥

विष्वक्सेनं यजेत् साङ्गं तर्पयेत् तदनन्तरम् ।
 समाहृत्याखिलं पश्चात् कृते चैतद्विसर्जने ॥ ४५५ ॥
 यद्यधिवेदितं तस्य ह्यगाधेऽम्भसि निक्षिपेत् ।
 यथासंवत्सरकृतो दोषः समयपूर्वकः ॥ ४५६ ॥
 नाशमायाति वै क्षिप्रं पवित्रारोपणान्मुने ! ।
 पाति यस्मात् सदोषं हि पतनात् परिरक्षति ॥ ४५७ ॥
 विदोषेण द्विजं प्राति पूर्णं कर्म करोति च ।
 साधके च क्रियाहीने तस्मादुक्तो महान् मया ॥
 याग एव पवित्राख्य उक्तलक्षणलक्षितः ।
 पतितं च क्रियालोपाद्विधिवत् त्रायते यदा ॥ ४५९ ॥
 तदा पवित्रकं विप्र ! भूषणं सूत्रजं सरेत् ।
 अज्ञानादथवा मोहाद्यद्वा कर्मण्यानादरात् ॥ ४६० ॥
 नास्तिभ्याद्वाप्यहङ्कारात् कर्तृणामुपरोधतः ।
 वैशेषिकान्तरप्राप्तैर्द्यद्वा निद्रादिदोषतः ॥ ४६१ ॥
 कालातिक्रान्तिमीत्या वा त्वेवमन्येन केनचित् ।
 विकलं यजनं कृत्वा यदा दद्यात् पवित्रकम् ॥ ४६२ ॥
 मन्त्रेशस्य तदानीं तु भवेत् तत् कर्म तामसम् ।
 देशाधिपो देशिकश्च प्राप्नुयात् तामसं फलम् ॥
 ज्यरादिभ्याधिपीडा स्यात् तदा तद्देशवासिनाम् ।
 त्वराविष्टोऽथवा विप्र ! रजसा कलुषीकृतः ॥ ४६४ ॥
 यागं कृत्वा तु वेद्यस्य यदा दद्यात् पवित्रकम् ।
 तदा स्याद्राजसं कर्म फलं स्यादेव तादृशम् ॥ ४६५ ॥
 अज्ञानपूर्वकैर्दोषैः प्रागुक्तेस्तु विवर्जितः ।
 यागं कृत्वा सुपूर्णं तु भूषणेन यदा यजेत् ॥ ४६६ ॥
 तदा कर्ता गुरुश्चापि पवित्रोक्तं फलं लभेत् ।
 तदा सांयत्सरं कर्म परिपूर्णतरं भवेत् ॥ ४६७ ॥
 पतितस्य क्रियालोपात् परित्करणं भवेत् तदा ।
 तस्मास्तु यजनं सम्यग्विभोः कृत्वा सुविस्तरम् ॥
 तदन्ते शोभने प्राप्ते मुहूर्ते देशिको विभुम् ।
 भूषणैर्भूषयेत् सम्यग्वत्वरः शान्तमानसः ॥ ४६९ ॥

न लभ्यते मुहूर्तः तु यागान्ते यदि शोभनम् ।
तदन्यस्मिन् समारोप्य पवित्राणि यथाविधि ॥
तदतिक्रान्तिदोषस्य शान्तयेऽथ जपेद्गुरुः ।
अष्टोत्तरसहस्रं तु मूलमन्त्रं तथास्त्रपम् ॥ ४७१ ॥
जपेत् समयदोषघ्नमष्टधा मन्त्रनायकम् ।
एवं सर्वेषु यागेषु मुहूर्तातिक्रमे भवेत् ॥ ४७२ ॥
तिथिनक्षत्रवारेषु पवित्रारोहणे विधिः ।
कथितो मुनिशार्दूल ! यदा पुण्येक्षणदिके ॥ ४७३ ॥
केचले वैष्णवे वापि तत् कुर्यात् तत्र मे शृणु ।
पुण्येक्षणादिकं यस्मिन् दिने भवति तद्दिनात् ॥ ४७४ ॥
प्राक्सप्तमे दिने कृत्वा प्राग्वद्भृङ्गकुरोपणम् ।
प्राग्वत् कृत्याधियासं तु पुरस्ताद्वासहस्रये ॥ ४७५ ॥
ततः कर्मदिने प्राप्ते मुहूर्ते स्नानकर्म च ।
कृत्वा प्राग्वत् समभ्यर्च्य चतुःस्थानस्थितं विभुम् ॥
केचलं विम्वरं वापि यथाकालानुरूपतः ।
क्षणे तु वैष्णवे प्राप्ते पवित्रैस्तु यजेद्विभुम् ॥ ४७७ ॥
यदा तु केचले विम्वरे पवित्रारोणं भवेत् ।
तदा स्याद्विष्वगस्यैव अधियासोऽपूजनम् ॥ ४७८ ॥
तथा वह्निगतस्यापि वर्जयेत् कुम्भमण्डलं ।
अतीतेऽस्मिन् मुहूर्ते तु भगवद्भागविस्तरात् ॥ ४७९ ॥
क्षणान्तरे तु तत् कृत्वा सास्त्रमूलायुतं जपेत् ।
समस्तदोषशमनमष्टाविंशतिकं जपेत् ॥ ४८० ॥
तिलैराज्यैरक्षतैर्वा सहस्रं जुहुयाद्गुरुः ।
विरोधात् समतिक्रान्ते क्षणे तस्मिन् महाभते ॥
तदन्यस्मिन् समारोप्य पवित्राणि यथाविधि ।
ततस्तु पूर्ववक्त्रे प्रथमस्नपने चरेत् ॥ ४८२ ॥
द्वितीयं वा तृतीयं वा गुरोरिच्छावशेन तु ।
यद्वा मूलायुतं सास्त्रं जप्त्वा पञ्चात्तिलादिकैः ॥ ४८३ ॥
आहुतीनां सहस्रं तु त्र्येकं जुहुयात् क्षितिः ।
जपेन्मन्त्रयरे पञ्चात् पञ्चाशच्चतुरुत्तरम् ॥ ४८४ ॥

विधानमेवं कथितं स्थाने मर्त्यप्रतिष्ठिते ।
स्वर्ग्यकादिके स्थाने पवित्रारोहणादिषु ॥ ४८५ ॥
नैमित्तिकेषु सर्वेषु नित्येष्वपि विशेषतः ।
मुहूर्तातिक्रमे तत्कालातिक्रमणेषु च ॥ ४८६ ॥
न दोषो द्विज ! पूर्वोक्तस्तत्रापि च विशेषतः ।
भगवद्भागविस्तरारोहतेऽन्येन च केनचित् ॥ ४८७ ॥
विघ्नानामुद्यमे तेन अतिक्रान्ते क्षणादिके ।
तत्तत्कर्मविधौ कृत्वा कालेऽन्यस्मिन् यथाविधि ॥
तद्दोषशान्तये कुर्यान्महामन्त्रजपं सुधीः ।
सहस्रद्विधा चतुर्धा वा अष्टधा वा द्विपञ्चधा ॥ ४८९ ॥
द्विपद्दोडशधा वापि अष्टाविंशतिधा तु वा ।
तत्तत्कर्मविशेषाणां गुरुत्वाच्चानुगुण्यतः ॥ ४९० ॥
यद्वाधिकं जपं कुर्याद्यथा चित्तं प्रसीदति ।
प्रायश्चित्तविशेषं तु ह्युर्ध्वं यक्ष्यामि विस्तरात् ॥
दोषसंभावना प्रोक्ता तत्र कालाचक्षित्या ।
कीर्तितो विस्तरेणैव तस्माद्यात्र प्रतन्यते ॥ ४९२ ॥
इत्येव कथिनः सम्यक् पवित्रारोहणे विधिः ।
कृते पवित्रके विप्र ! भक्तमन्त्रक्रियापरः ॥ ४९३ ॥
कश्चिद्विशेषनियमः पालनीयः प्रयत्नतः ।
यावदेकादशी शुक्ला कार्तिकस्यातिपुण्यदा ॥ ४९४ ॥
यक्ष्यते सूक्ष्मरूपोऽन्यः प्रकारो मुनिपुङ्गव ! ।
केचले विष्वके वापि यागमन्त्ररसंस्थिते ॥ ४९५ ॥
प्रासादसंस्थिते वापि दशम्यामधियासिते ।
कल्पयेद्गुणवारोपं विना कलशमण्डले ॥ ४९६ ॥
अग्निस्थेऽपि तदा कुर्यात् तत् प्राग्वदधियासिते ।
एकं द्वे त्रीणि वा द्यात् पवित्राणि तदा विभोः ॥
समानीयोत्तमाद्येन मेदेन तु कृतानि वा ।
द्रव्याभायो द्विजश्रेष्ठ ! अशक्तिर्यदि वा भवेत् ॥ ४९८ ॥
सद्योऽधिवासं द्वादश्यां कृत्वा दत्तव्या तु कान्येन ।
सोपवासं द्विजश्रेष्ठ ! अर्चायां भूयणं विभोः ॥ ४९९ ॥

यथेच्छाकल्पितः सूक्ष्मग्रन्थमिस्तु यथेच्छया ।
 निशारोचनया वापि पवित्राणां च घातुना ॥ ५०० ॥
 केनचिदग्रन्थयो(?)विप्र ! विधिघत् परिरञ्जयेत् ।
 पुष्पपूर्णानि गर्भाणि कृत्वा वा केयलान्यतः ॥ ५०१ ॥
 प्रपूज्य पूर्ववद्विप्र ! विम्वसजिह्वितं विभुम् ।
 निवेद्य भूयः दद्याद्वाणीमुच्चारयेदिमाम् ॥ ५०२ ॥
 “यन्मया ब्रह्मसूत्रं च कल्पितं प्राहयस्व च ।
 कर्मणां पूरणार्थाय यथा दोषो न मे भवेत्” ॥ ५०३ ॥
 इत्युक्त्वा च ततो दद्यात् पूज्योपरि पवित्रकम् ।
 स्तुत्या च वेददेवेशं द्वितीयेऽद्वि प्रयत्नतः ॥ ५०४ ॥
 पूजयित्वाथ देवेशं कुर्यात् तदुपसंहृतिम् ।
 गृहे पवित्रयागे तु विद्योपमधुनोच्यते ॥ ५०५ ॥
 विम्वस्ये मण्डलस्थे वा चतुरस्रस्थितेऽपि वा ।
 पवित्राणां ग्रंथं दद्यादेकैकं वा यथेच्छया ॥ ५०६ ॥
 इत्युक्तं योगिनां श्रेष्ठ ! पवित्रारोहणं परम् ।
 उनातिरिकायत् पाति भुवि भक्तजनं सदा ॥ ५०७ ॥
 तस्य निर्यतेनाद्भुतया ब्राह्मणो वेदविद्भवेत् ।
 श्रीमानःपुत्रशक्तिर्धनत्रियोऽन्विजसन्ततिः ॥ ५०८ ॥
 धनधान्ययुतो धैर्यः शूद्रस्तु सुखभागभवेत् ।
 गोभूहिरण्यदानानामनन्तानां हि यत् फलम् ॥ ५०९ ॥
 यावज्जीवं प्रदत्तानां प्रत्यहं तत् समाः शतम् ।
 परमायुश्च संपूर्णं तत् फलं प्राप्नुयाजरः ॥ ५१० ॥
 प्राप्तकालं सवुद्धया तु आसाधायतनं हरेः ।
 सरत् सर्वेश्वरं सम्यक् समुत्पूजति विप्रहम् ॥ ५११ ॥
 यानिश्चन्द्रप्रकाशैश्च दिव्यस्त्रीजनसङ्घैः ।
 धीज्यमानो दिवं याति पूज्यमानस्तथाऽमरेः ॥ ५१२ ॥
 भुञ्जीत सकलान् भोगान् सर्वलोकान्तरोद्भवान् ।
 यः कुर्याद्भूषणारोपं निष्कामः प्रीतये विभोः ॥ ५१३ ॥
 संप्राप्य विष्णुलोकं स आस्ते कल्पशतान् बहून् ।
 कालेन महतासाद्य मातुष्यं पुनरेव हि ॥ ५१४ ॥

शुभे काले शुभे देशे जायते सुशुभे कुले ।
 निवृत्ते बालभावे तु व्यक्ते करणसङ्ग्रहे ॥ ५१५ ॥
 बुद्धितत्वे प्रबुद्धे तु ऋगभ्यासवशात्तु वै ।
 कर्मणा मनसा वाचा नारायणपरो भवेत् ॥ ५१६ ॥
 नित्यं क्रियापरो धीमान् ब्रह्मण्यः सत्यचिक्रमः ।
 अनन्ययात्री शुद्धात्मा दुष्टसङ्गविर्जितः ॥ ५१७ ॥
 व्याधिशोकविनिर्मुक्तः पुत्रदाराविकैर्युतः ।
 अपमृत्युविनिर्मुक्तो ज्ञानमासाद्य निर्मलम् ॥ ५१८ ॥
 श्वेतद्वीपं समासाद्य सुराणां यत् सुदुर्लभम् ।
 ज्ञानिनामपि चान्येषां तत्र दृष्टा जगत्पतिम् ॥ ५१९ ॥
 परब्रह्मत्वमायाति तत्कर्मपरमः पुमान् ।
 पश्यन्त्यारोप्यमाणं ये ब्रह्मसूत्रं जगत्प्रभोः ॥ ५२० ॥
 तथातुमोदन्त्यन्योन्यं यान्ति ते परमां गतिम् ।
 शृण्वन्ति ये विधानं तु पवित्रं पापनाशनम् ॥ ५२१ ॥
 प्राप्नुयन्ति च ते पुण्यमिष्टापूर्तं दितं हि यत् ।
 नारी ह्यनन्यशरणा पतिना परिचोदिता ॥ ५२२ ॥
 तद्भक्ता सद्गुणा साध्वी कर्मणा मनसा गिरा ।
 नित्यं भतेरि चाद्रोहा प्रयाता सह तेन वै ॥ ५२३ ॥
 पवित्रकं जगद्योनेरारोपयति वा हिज्ज ! ।
 सानुलं चैव सौभार्यं प्राप्नुयाद्विरेण तु ॥ ५२४ ॥
 देहान्ते देवनारीणां देवानां याति पूज्यताम् ।
 सा त्वरन्धतिपूषाणामर्षाकं समभिवीक्ष्यते ॥ ५२५ ॥
 ज्ञानमासाद्यत्यन्ते येन यात्यच्युतं पदम् ।
 मोक्षारयति बन्धूनां दुष्कृतेभ्योऽङ्गसंभय ! ॥ ५२६ ॥
 पितृणां जनकादीनां नाम्ना स्नेहपरस्तु यः ।
 ददाति भूषणं विप्र ! मन्त्री मन्त्रात्मनो विभोः ॥ ५२७ ॥
 दुर्गतेः सुगतिं यान्ति द्युसिन्धोरस्थिना यथा ।
 यथा सुराणाममृतं नृणां गात्रं यथा जलम् ॥ ५२८ ॥
 सदा यथा पितृणां च कर्मिणां तद्वदेव हि ।
 पवित्रकं क्रियाद्वयानां पाचनं भूतिवर्धनम् ॥ ५२९ ॥

सर्वदोषमयम् च सर्वोपद्रवनाशनम् ।
 सर्वसौख्यप्रदं चैव सर्वशुद्धप्रकाशनम् ॥ ५३० ॥
 तपोदानव्रतानां च विहितस्याहिकस्य च ।
 निश्चोपयोगमोगानां कृत्वा संपूरणक्रियाम् ॥ ५३१ ॥
 अपरेऽहनि धै कुर्याद्यतुर्थं सप्तमेऽपि वा ।
 क्षपणं पूज्यमन्त्रस्य तीर्थदिशोऽथ सङ्गमे ॥ ५३२ ॥
 नद्यां समुद्रगामिन्यां देवजाते ह्रदे तु या ।
 प्रीतये परमेशस्य त्यात्मनो दुःखहानये ॥ ५३३ ॥
 आह्लादायामराणां च पितृणां मृतये तु धै ।
 आप्यायनार्थं भूतानां भुवनानां च भूतये ॥ ५३४ ॥
 देशदोषप्रशान्त्यर्थं गोब्राह्मणहिताय धै ।
 यथाचत् क्षपणं कुर्यात्तीर्थविष्ये विशेषतः ॥ ५३५ ॥
 नित्यक्षपणविष्ये वा कुर्यात्तत्तदसन्निधौ ।
 नित्योत्सवपरे विष्ये ह्याचरेत्तदसन्निधौ ॥ ५३६ ॥
 तदभाषे पयिजे तु धर्मभञ्जरिजे शुभे ।
 विधानमत्र मे सम्यक् शृणु विप्र ! समाहितः ॥ ५३७ ॥
 बहुशाखममन्त्राग्रं समूलं यदपुष्पितम् ।
 प्राङ्मुखो धर्ममादाय प्रणवेन पुरा क्षितेः ॥ ५३८ ॥
 ततस्तेनैव तन्मूलं प्रायत् कुर्यादधिष्ठितम् ।
 तस्य मध्यमनालं यन्मयभूतमयतिष्ठते ॥ ५३९ ॥
 आराध्य मन्त्रनाथेन स्मरेद्व्याप्तं महात्मना ।
 धिवर्तं परमात्मीयमध्यक्षार्थं च विधिं तम् ॥ ५४० ॥
 अनेकगर्भमुखां यत् काण्डं काण्डेषु चोत्तमम् ।
 अणिमादिगुणैर्युक्तं पुस्तत्वं तेन कल्प्यते ॥ ५४१ ॥
 वाचकं तस्य योक्तव्यं ह्यस्युक्तं द्विलक्षणम् ।
 बहिष्काण्डचतुष्केण चित्तपूर्वं चतुष्टयम् ॥ ५४२ ॥
 ग्रन्थनीयमथो वक्त्रमव्यक्तान्तं स्वकैः पदैः ।
 प्रणवादिनमोन्तैस्तु व्यापकं सूक्ष्मलक्षणम् ॥ ५४३ ॥
 एवं श्रोतादिकान् पञ्च स्नात्वा प्रणयेत्तदा ।
 कर्ममिन्द्रियाणि तदनु ततस्तन्मात्रपञ्चकम् ॥ ५४४ ॥

पञ्चकं त्वथ भूतानां यद्व्याधं क्षमायसानिकम् ।
 अवशिष्टंस्तु तत्काण्डैर्घृणीयास्तु करण्डयेत् ॥ ५४५ ॥
 विना शिवात्महूने समुत्थानावधेरथ ।
 किञ्चित्कूर्ध्ववेदाय यथा नो याति धै पुनः ॥ ५४६ ॥
 बहुधा काण्डसकृद्यस्तु कल्पितस्तत्त्वसंगमया ।
 विभिन्नानां च काण्डानां भङ्गादिकतरस्य च ॥ ५४७ ॥
 उत्पद्यतेऽन्यथात्थं च तस्मात्तदग्रथयेद्दृढम् ।
 धर्मभञ्जरिजे त्वेयं सम्पाद्यादौ पवित्रकम् ॥ ५४८ ॥
 अनुसन्धीयते तत्र मान्यप्यानं यथास्थितम् ।
 पूजयित्वाध्वपुष्पाद्यैरलङ्क्य पठेद्विदम् ॥ ५४९ ॥
 " त्वमेव तीर्थं भगवन्स्त्वमेवायतनं परम ।
 त्वयैवाधिष्ठितं सर्वमिदं जानामि तत्त्वतः ॥ ५५० ॥
 तत्रापि च त्वया दिष्टं क्रियाकाण्डं शुभप्रदम् ।
 यत्तन्निबोद्धव्याम्यद्य त्वदनुग्रहकाम्यया " ॥ ५५१ ॥
 एवं विप्राय भगवन् ! मन्त्रमूर्तिं परात्परम् ।
 तत्पञ्चपात्राग्रं कृत्वा ब्रह्मपानगतं तु वा ॥ ५५२ ॥
 वेदगोयध्वनीशङ्खशङ्खमङ्गलपूर्यकम् ।
 नीत्वा तीर्थान्तिकं तत्र तीरदेशे निधाय च ॥ ५५३ ॥
 पूर्यामुलं च तृचानमादाय च पवित्रकम् ।
 यामदस्तले कुर्यात् क्षमामण्डलगतं स्थिव ॥ ५५४ ॥
 विभूयान्मध्यभागाद्य पाणिना दक्षिणेन तु ।
 अयतीर्थाग्मसो मर्षं निमज्जेत् सह तेन धै ॥ ५५५ ॥
 सविधिं तत्र तत्कालं प्रकुर्वन्त्यचिरास्तु धै ।
 निश्चोपाणि च तीर्थानि लोकत्रयगतानि च ॥ ५५६ ॥
 मन्त्रात्मा यत्र रक्षार्थं क्षणमास्ते जलाशये ।
 तत्रायतनतीर्थानां सर्वेषां स्यात् समागमः ॥ ५५७ ॥
 किं पुनर्यत्र भगवान् मन्त्रमूर्तिरधोक्षजः ।
 साधकाम्यधितः स्नायात् सर्वानुग्रहाय धिया ॥ ५५८ ॥
 विद्वान् योजनेन विधिना तीर्थमासाद्य तत्त्वचित् ।
 स्नापयेद्वाग्धवादीनां प्राप्नुयन्त्यचिराय ते ॥ ५५९ ॥

तैर्यं फलमनायासान्मन्त्रमूर्तैः प्रसादतः ।
 किं तु तथानवादिनवर्जितस्तु भवेद्विधिः ॥ ५६० ॥
 इमं विद्धि महाधुक् ! विशेषं चात्र कर्मणि ।
 सामान्यमधिनाशं यद्यन्मयं रूपवर्जितम् ॥ ५६१ ॥
 विशेषज्ञानसंयद् जीवहंसं विभाव्य तम् ।
 पवित्रकं तदाकारं स्मृत्याऽऽप्लाव्य ततोऽम्भसा ॥
 एषं तेनैव चान्येषां यद्गानं यद्भुविस्तु वा ।
 सम्पाद्यं विष्टरे ज्ञानं वृत्स्थानां सदैव हि ॥ ५६३ ॥
 सम्पद्ये रूपेण त्वेषं द्वितीयेऽङ्गि महामते ! ।
 रथे कृतपात्रिते तं वै प्रपूज्य च यथाविधि ॥ ५६४ ॥
 यात्रास्यमुत्सवं कुर्यादन्नदानपुरस्सरम् ।
 सन्तुत्तगेयवादिनं जागरेण समन्वितम् ॥ ५६५ ॥
 एकत्रानं द्वित्रानं वा त्रिरानं भक्तिपूर्वकम् ।
 सकृत् संप्रसारस्यान्ते तत्सवं रूपनादिकम् ॥ ५६६ ॥
 कुर्याद्यो मन्त्रनाथस्य स सिद्धिं लभते पराम् ।
 प्रसाप्य च प्रयोषे च ह्युत्सवे वत्सरीयके ॥ ५६७ ॥
 तथा सहस्रकलशरभिषेकविधायपि ।
 अङ्कुरारोपणे चैव मन्त्राग्राभरणे द्विज ! ॥ ५६८ ॥
 विविधास्तु प्रतिष्ठास्तु जीर्णोद्धारविधायपि ।
 प्रायश्चित्तपु मुख्येषु तुलाभारादिकेऽपि च ॥ ५६९ ॥
 पद्मवादिनिमित्तेषु काम्येष्वपि तथैव च ।
 द्वादश्यादिषु फालेपु कल्पयेद्योगपूर्वकम् ॥ ५७० ॥
 यागमण्डपयिन्यासं चतुस्स्थानार्चनक्रियाम् ।
 तत्रायं हि विशेषः स्यात् पूर्वेषुः कर्मवासरात् ॥
 रजन्त्यामधिवासः स्यात् प्रभाते कर्म तद्भवेत् ।
 उत्सवेषु तदारम्भवासरे ह्यधिवासनम् ॥ ५७२ ॥
 तत्राग्नौ कर्म कुर्यात् कुम्भाचर्चनपूर्वकम् ।
 पुण्ययागेषु विघ्नेन्द्र ! कुर्यात् सद्योऽधिवासनम् ॥
 संश्लोक्षणे च पूर्वं तु दहनान्यायनात्मकम् ।
 स्याद्वा सर्वत्र तत् सद्यो देशकालानुरूपतः ॥ ५७४ ॥

प्रसाप्ये स्वस्तिकं नाम कुर्याद्योगवरं द्विज ! ।
 प्रयोषे तु विवेकास्यं व्यूहेष्वेकतमं तु वा ॥ ५७५ ॥
 उत्सवे श्लोकपत्रं वा नैकाग्र्यं चक्रपङ्कजम् ।
 भूषितं परितो विप्र ! केवलः परशूपमैः ॥ ५७६ ॥
 कर्तव्यन्तरितैर्यापि यद्वा पद्मदलोपमैः ।
 इन्द्रीवरद्वलाकारैर्यवल्लीकरूपकैः ॥ ५७७ ॥
 यागं वा नयनाभास्यं यागानामुत्तमोद्दि सः ।
 यद्वा कुम्भोदरान्तानां वृत्तादीनां क्रमेण तु ॥ ५७८ ॥
 नवानामपि त्रिन्वानामेकैकं प्रतिवासरम् ।
 प्रथमाहात् समारभ्य यावन्नवमासरम् ॥ ५७९ ॥
 यागं व्यूहामिधानं वा नवभिः पङ्कजैर्युतम् ।
 अथ व्यूहाद्यनुपपन्नाद् यावदष्टसरोरुहम् ॥ ५८० ॥
 नवानां व्यूहयागानामेकैकं च क्रमेण तु ।
 नियमो नवसंख्यास्यस्तत्संख्ये स्यान्महोत्सवे ॥ ५८१ ॥
 न्यूनाधिकदिनेऽन्यस्मिन्नुत्सवे नववासरे ।
 द्वयोरन्येकपद्मादिविधिः साधारणो भवेत् ॥ ५८२ ॥
 सर्वदा पुण्ययागे तु मानुस्तुल्लोपमाऽऽरकैः ।
 युक्तं चक्राम्युजं कुर्यादन्तकलशे द्विज ! ॥ ५८३ ॥
 चक्राम्युजं चाभिमतमङ्कुरारोपणे तथा ।
 विविधास्तु प्रतिष्ठास्तु चक्राम्जे संयजेद्विभुम् ॥ ५८४ ॥
 यथाभिमतरूपे तु व्यूहे धामीप्यिते द्विज ! ।
 भूतावासाह्वये वापि ध्रुवे वा नित्यसंज्ञके ॥ ५८५ ॥
 जीर्णोद्धारविधिषु ह्यथमेव महामते ! ।
 इमापरिग्रहपूर्वेषु सर्वेष्वपि च कर्मसु ॥ ५८६ ॥
 प्रायश्चित्तनिमित्तं तु संज्ञाते संकरादिके ।
 अभीष्टैरर्कैर्युक्तं कुर्याच्चक्राम्युजं सदा ॥ ५८७ ॥
 तुलाभारादिकेऽन्येथ यद्वा काम्यानुरूपतः ।
 सङ्क्रान्तिद्विचतुकेषु मेघसंक्रान्तिपूर्वकम् ॥ ५८८ ॥
 सवध्वदे तु धर्माख्ये यस्तुगमं क्रमेण तु ।
 सर्वकाम्ये ह्यभिचारे ह्यायुष्ये बलमद्रके ॥ ५८९ ॥

आरोग्ये संयजेद्देवं पुण्डरीकाक्षमव्ययम् ।
 धारिवभूतिप्रदे ख्य मानसाख्येऽयनद्वये ॥ ५९० ॥
 चन्द्रसूर्योपराने तु जयेऽन्तरे तदेव हि ।
 द्वादशोः सुप्रतिष्ठाख्ये बुद्ध्याधारे तु पूर्वयोः ॥ ५९१ ॥
 अमोघसंस्थितेऽन्यासु प्रशस्तासु तिथिष्वपि ।
 नक्षत्रेषु प्रशस्तेषु यजेयागे गुणाकरे ॥ ५९२ ॥
 शान्तिकर्मणि वै कुर्याथागे शङ्खोदरामिधे ।
 पूजनं देवदेवस्य यागे वा शान्तिकाख्ये ॥ ५९३ ॥
 पौष्टिके च यथायागे ह्यथवा कौस्तुभोदरे ।
 वनमालोदरे वाथ यष्ट्यो भगवान् विभुः ॥ ५९४ ॥
 रक्षाकर्मण्यमित्ये आरोग्ये वा यजेत् प्रभुम् ।
 आप्यायनेऽध्वचन्द्राख्ये यद्वा पूर्वेण्डुमण्डले ॥ ५९५ ॥
 कजाभिधाने यागे वा यजेत् कुम्भोदरे तु वा ।
 धर्माधी संयजेन्नित्यं देवदेवं जनार्दनम् ॥ ५९६ ॥
 सध्वदेवा धर्माख्ये अघनिर्मोचनेऽथवा ।
 अर्थाधी पूजयेन्नित्यं पसे कौमोदकीगदे ॥ ५९७ ॥
 वसुगर्भामिधे यागे सर्वतोमद्रकेऽथवा ।
 काम्यामिलाया कुर्यात् सर्वकामप्रदामिधम् ॥ ५९८ ॥
 विजयो राज्यलामध्व शतारं मिधचक्रराट् ।
 सहस्रारं तु वा मिधं मिधं धारिजचक्रराट् ॥ ५९९ ॥
 इच्छासंस्थारसंपूर्णं सहस्रारावसानकम् ।
 मोक्षार्थी परमानन्दे यागे वा चक्रपङ्कजे ॥ ६०० ॥
 सहस्रसंस्थालंस्थालैरर्कैः परिभूषिते ।
 अथवा मिधचक्रे तु तत्संस्थारपरिष्कृते ॥ ६०१ ॥
 सर्वेष्वेतेषु यागेषु सर्वेषामपि कर्मणाम् ।
 पूजयेद्वा जगन्नाथं वासुदेवं सनातनम् ॥ ६०२ ॥
 प्रत्येकं च प्रयोधं च उत्सवं वात्सरीयकम् ।
 पवित्रारोहणं चैव स्थापनं विविधं तथा ॥ ६०३ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे पारमेश्वरसंहितायां क्रियाकाण्डे पवित्रारोपविधानं नाम द्वादशोऽध्यायः ॥

जीर्णोद्धारविधानं च तुलाभारादि कर्म च ।
 प्रायश्चित्तानि मुख्यानि यजित्वा तु कर्मसु ॥ ६०४ ॥
 नैमित्तिकाख्येष्वन्येषु सर्वेषु द्विजसत्तम ! ।
 अनुकल्पं यजेद्देवं कुम्भमण्डलके विना ॥ ६०५ ॥
 प्रायश्चित्तप्रकारस्तु विविधस्त्रिभिर्मेवतः ।
 उत्तमादिविभागेन कलशे मण्डलक्षितौ ॥ ६०६ ॥
 विम्बेऽग्नौ संयजेद्देवं प्रकारे ह्युत्तमोत्तम ।
 कुम्भमण्डलयद्विस्थं यजेत्तन्मध्यमे विभुम् ॥ ६०७ ॥
 कुम्बेऽग्नौ च यजेद्देवं विभुं तदधमे द्विज ! ।
 विम्बेऽग्नौ च यजेद्देवं गुरोरेच्छानुक्रुपतः ॥ ६०८ ॥
 स्नपनैः परमेदोर्ध्वैः स्नापयेन्मध्यमोत्तमे ।
 अपरोदितमेदस्तु चतुर्भिः स्नापयेद्विभुम् ॥ ६०९ ॥
 क्रमेण मध्यमध्याये न्यूनमध्यायलानिके ।
 चतुष्टये तद्व्यासस्मर्यो सन्तर्पयेद्विभुम् ॥ ६१० ॥
 प्रायश्चित्तेषु सर्वेषु जपं वापि समाचरेत् ।
 देशकालसलामर्प्यद्रव्यादेरानुगुणतः ॥ ६११ ॥
 प्रायश्चित्तेषु सर्वेषु चतुस्स्थानार्चनादिके ।
 दशप्रकारे विप्रेन्द्र ! दिनसंख्यां नियोज्य मे ॥ ६१२ ॥
 दिनानि चत्वारिंशच्च त्रिंशद्विंशतिरेव च ।
 तथा पञ्चदशाहञ्च क्रमादेकदिनान्तिमम् ॥ ६१३ ॥
 पषमष्टादशविधा दिनसंख्या प्रकीर्तिता ।
 उत्तमोत्तमपूर्वेण मेदेन नवधा तु वा ॥ ६१४ ॥
 द्विकद्विकक्रमेणैव तदा द्योक्दिनान्तिमम् ।
 प्रायश्चित्तप्रकारस्तु प्रसङ्गादत्र कीर्तितः ॥ ६१५ ॥
 विस्तरेण प्रवक्ष्यामि ह्युररिष्टागमहामने ! ।
 इति पायित्रकं सम्यग्विधानं कथितं मया ।
 इतः परं मुनिश्रेष्ठ ! किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ ६१६ ॥

श्रीः

तयोदशोऽध्यायः ॥

सनकः —

शयनस्थे जगन्नाथे चानुर्मास्यस्य मध्यतः ।

पवित्रारोहणं प्रोक्तं त्वया मतिमतां वर ! ॥ १ ॥

किं देवशयनं नाम ; किं देवः स्वप्न्यतीत्यसौ ।

देवः किमर्थं स्वपिति ; किं विधानं तथा वद ॥ २ ॥

के मन्त्राः ; के च नियमाः ; ग्रन्थस्य क्रिया तु का ।

किं ब्राह्मं ; किं च मोक्षयं मुक्ते देवे जनादिने ॥ ३ ॥

शाण्डिल्यः —

धृत्यताममिधास्यामि गुह्याद्गुह्यतरं तव ।

पुरा तपः प्रभाषेन तोषितो योगनिद्रया ॥ ४ ॥

“ममाङ्गं मानयस्ये”ति प्रार्थितो जगतांपतिः ।

निरीक्ष्य चात्मनो देहे रुद्धं लक्ष्म्या उरःस्थलम् ॥ ५ ॥

राङ्गचक्रासिधार्षीर्ध्याद्वयः सुविभूषिताः ।

अधोनाभेनिरुद्धं च धेनतेयेन पक्षिणा ॥ ६ ॥

मकुटेन शिरो रुद्धं कुण्डलाभ्यां ध्रुवोयुगम् ।

ततो वदौ सुसन्तुष्टो नेत्रयोः स्थानमादरात् ॥ ७ ॥

“चतुरो वार्षिकान् मासान् वासं प्रीता गमिष्यसि ।”

योगनिद्रापि तद्वाक्यं श्रुत्वा हृष्टतनूकहा ॥ ८ ॥

चकार लोचनायासमर्थं शार्ङ्गधन्वनः ।

द्वादश्यां शुक्लपक्षस्य आपादस्य द्विजाधिप ! ॥ ९ ॥

तद्वादौ कौमुदायस्य यायन्मासस्य तद्दिनम् ।

देवः सर्वेश्वरस्तां तु मानयन्नयनस्थिताम् ॥ १० ॥

योगनिद्रां महानिद्रां शेषाद्विशयने स्वपन् ।

क्षीरोत्तरीयधीयम्रैः धौतपादः समाहितः ॥ ११ ॥

लक्ष्मीकराम्बुजश्लक्ष्णमृज्यमानपद्मद्वयः ।

प्रपृष्टे तौहिने काले प्रबुद्धयति जनार्दनः ॥ १२ ॥

वासुदेवो जगन्नाथः क्रियार्थं स्वच्छया द्विज ! ।

सेयमानोऽपि तां निद्रां जडतां न प्रजेत् प्रभुः ॥ १३ ॥

यथा प्राकृतिकः सुप्तः कश्चिन्मलिनमानसः ।

अकर्ता सर्वकार्याणां योगनिद्रावशीकृतः ॥ १४ ॥

न तादृक्त्वे जगद्धातुरप्रमेयः सनातनः ।

यतः प्रबुद्धः त्वेदो नित्योऽजः परमेश्वरः ॥ १५ ॥

तस्य निद्राद्वयो दोगाः सततं यान्ति वक्ष्यताम् ।

निद्रादिद्वोपरहिते प्रसुप्ते ह्यच्युतेऽमले ॥ १६ ॥

निवर्तन्ते क्रियाः सर्वध्यानुर्वर्ण्यस्य सर्वशः ।

विवादप्रतयन्धादिचूडासंस्कारदीक्षणम् ॥ १७ ॥

यस्यो गृहप्रवेशादिगोदानार्चाप्रतिष्ठनम् ।

पुण्यानि यानि कर्माणि वर्जयेद्दक्षिणायने ॥ १८ ॥

असङ्क्रान्तं तु यन्मासं दिव्ये पित्र्ये च वर्जयेत् ।

मलिम्लुचमदौर्घ्यं च सूर्यसङ्क्रान्तिवर्जितम् ॥ १९ ॥

नैमित्तिकान् मासि मासि तथा संवत्सरोत्सवान् ।

विशेषयागसंयुक्तान् सर्वसंपूरणादृते ॥ २० ॥

नान्यनैमित्तिकं कार्यं कार्यं मासचतुष्टये ।

अभीष्टप्रतमाश्रित्य नेतव्यं तच्चतुष्टयम् ॥ २१ ॥

भगवद्भक्तिनिष्पार्तः कार्यं यथापरं शृणु ।

विष्णोरायतनस्याग्रं कुर्याच्छ्रयनमन्दिरम् ॥ २२ ॥

पद्मकरादादितो यावच्चतुर्दशकरावधि ।

स्तम्भयुक्तं सुधाश्लिप्तं नानादमैः सुरञ्जितम् ॥ २३ ॥

ऊर्ध्वं तथा भित्तिगणं पूरयेच्चित्रनिर्मितैः ।

ब्रह्मरुद्रैश्चन्द्रार्कैर्मर्याद्वान्यैस्तु ये बुधैः ॥ २४ ॥

अष्टयोनिरुतैर्यिम्भ ! सर्वैश्चोपनतस्थितैः ।

ब्रह्मरिषिस्तमनुजैर्महैश्चान्यैस्तथाऽसुरैः ॥ २५ ॥

मत्सरोमिह विविधैस्तुवद्वाञ्जलीयकैः ।
सम्मुखे देवदेवस्य सर्वाभरणभूषितैः ॥ २६ ॥
एवं तु शयनागारं कृत्वा यस्त्रादिभूषितम् ।
ब्रह्मस्थानं समाश्रित्य तस्मिन् कुर्यात्ततो द्विज ! ॥ २७ ॥
एकद्वित्रितुरष्टाभिः स्वकीयेस्तु करैः स्थलाम् ।
कोणेपु तत्समैर्वण्डैः शुभैर्यज्ञतत्त्वैः ॥ २८ ॥
शुक्लरूपैर्वदिका कार्या चतुर्मिस्तोरणान्विता ।
वितानकं तदूर्ध्वं तु मध्ये पङ्कजभूषितम् ॥ २९ ॥
प्रलम्बिपुष्पमालामिर्घण्टाचामरवर्षणैः ।
भूषयेद्बुद्बुदाद्यैश्च सुवर्णरजतोद्भवं ॥ ३० ॥
मुक्तेन्द्रनीलचैर्द्रव्यपद्मरागविचित्रितैः ।
सितादिवस्त्रमेवैव पताकामिस्तथा ध्वजैः ॥ ३१ ॥
शङ्खेन्द्रतालमकरक्रदयसंघैः समुच्छ्रितैः ।
पूर्वादिदिक्षु संयुक्तैः कोणे पूर्णघटैर्युतम् ॥ ३२ ॥
वीजैर्गन्धैश्चगोलाद्यैः पूरितैः पात्रसंघैः ।
राजद्विः सत्फलपेतैर्विविधैः परितो वृताम् ॥ ३३ ॥
विचित्रपुष्पप्रकरां चन्द्रनाथबुलेपिताम् ।
विचित्रयस्त्रसन्ध्यां कुर्याद्विं जगद्गुरोः ॥ ३४ ॥
इत्येवं शयनागारं संपाद्यादौ मनोहरम् ।
हेमरत्नविचित्राङ्गं शयनं लक्षणान्वितम् ॥ ३५ ॥
सुपर्णतालमकरक्रदयैर्विद्वैर्विभूषितम् ।
मकरास्यसमायुक्तं व्याघ्राङ्घ्रिसदृशाङ्घ्रिकम् ॥ ३६ ॥
यद्वा गर्भगृहे विष्णोर्मूलमूर्तेस्तु दक्षिणे ।
शयनं कल्पयेद्विप्र ! स्वगृहे वाऽनुकल्पने ॥ ३७ ॥
एवं पुरा समापाद्य यथा चित्तानुरूपतः ।
संरुण्य सर्वसमारान् दशम्यां द्विजसत्तम ! ॥ ३८ ॥
संकल्प्य पूर्वविधिना पूर्वोक्तं यागमण्डपम् ।
प्रविशेद्देशिकेन्द्राण्य एकादश्यां निशामुखे ॥ ३९ ॥
पूर्वयत् पूजनं कुर्यात् कलशे मण्डले सितौ ।
संप्रविश्य ततः प्रातश्चमूलमूर्तां तु पूजनम् ॥ ४० ॥

कुर्यात् स्नपनयोग्यायां यात्रामूर्तावतोऽन्यथा ।
यदौ सत्तर्पयेन्मन्त्रं समिद्धिः सप्तभिः क्रमात् ॥ ४१ ॥
यागमण्डपमासाद्य जागरेण नयेद्विशाम् ।
ब्राह्मे मुहूर्ते संप्राप्ते उत्थाय शयनात्ततो ॥ ४२ ॥
स्नातः कृताभिगमनो नित्यं निर्वर्त्य पूरयेत् ।
पूर्वोक्तमण्डलं विप्र ! रजोभिर्विविधैस्ततः ॥ ४३ ॥
कुम्भमण्डलयोः पूर्वं समाराध्य यथाक्रमम् ।
ततो नैमित्तिकं दिव्यं पद्मिने मण्डपस्य तु ॥ ४४ ॥
संस्थाप्य संयजेत् सभ्यभोगैर्व्यक्तैः क्रमोदितैः ।
अष्टाष्टसंख्यासंख्यातैर्विविधैरौपचारिकैः ॥ ४५ ॥
सांस्पर्शिकैस्ततो ब्रह्मन् ! हृदयङ्गमसंज्ञकैः ।
एवमिष्टा तु होमान्तं भविष्यं विधानतः ॥ ४६ ॥
इन्द्रादिलोकपालानां यलिं दद्याद्द्विजोत्तम ! ।
ततो विस्मय मन्त्रेशं कुम्भमण्डलकुण्डगम् ॥ ४७ ॥
विश्वक्सेनं यजेत् साङ्गं भोगैर्मण्डलमभ्यतः ।
ततस्तां भगवद्वक्तिं प्रासादान्तः प्रवेशयेत् ॥ ४८ ॥
उत्सवोक्तविधानेन सर्वाङ्गद्वारसंयुतम् ।
संप्रवेश्य प्रवेशाथ नृलभ्यं महामतैः ॥ ४९ ॥
अर्घ्येण गन्धपुष्पाभ्यां धूपेन तुशुभेन च ।
प्रपूज्याथाह्य शय्यार्थमूर्तां वै मूलमूर्तितः ॥ ५० ॥
तां समानीय यागार्थमण्डपे स्नापयेत् क्रमात् ।
अलङ्कृतामलङ्कारैर्नृपुराणैः समुज्ज्वलैः ॥ ५१ ॥
श्रीलण्डशशिवाहलीकविलितां पुण्येष्टिताम् ।
प्रावृतां नेत्रवस्त्रेण मुष्टधूपैः सुधूपिताम् ॥ ५२ ॥
पूजयेद्विभवेनैव भोगपूर्गेस्तु पावनेः ।
यद्वा हानुमतो विप्र ! देशिको गुरुणा मुने ! ॥ ५३ ॥
पूर्वमेव यजेन्मूर्तिमेनां स्नपनपूर्वकम् ।
ततो निशामुखे प्राप्ते देशिकः साधकैः सह ॥ ५४ ॥
यानेनाभिमतेनैव प्रदक्षिणचतुष्टयम् ।
प्रासादं संपरिक्रम्य सर्वाण्यापरणानि वा ॥ ५५ ॥

सह वैकायनैर्विप्रैर्द्विजैर्द्रुः पाञ्चकालिकैः ।
 सिद्धान्तनिष्ठैस्तत्कर्मनिरर्तर्मगधन्मयैः ॥ ५६ ॥
 मङ्गलानि प्रयुञ्जानैः पुण्याक्षतकरैर्द्विज ! ।
 कृत्या द्वास्त्यार्चनं सार्धैः पुण्यगन्धानुलेपनैः ॥ ५७ ॥
 “लक्ष्मीनियासेश ! विभो ! भोगपर्यङ्कशायन ! ।
 ममाशु पापनिचयं चित्रजालं विनाशय ” ॥ ५८ ॥
 पठन्मन्त्रमिमं सम्यक् प्रणयग्रहसंयुतम् ।
 प्रविशेच्छयनागारं हृदि मन्त्रमनुसरन् ॥ ५९ ॥
 ततः शयनदेशे तु पश्चिमे हेमपिष्टरे ।
 निवेद्य प्राङ्मुखीं मूर्तिं यदा गर्भगृहे तदा ॥ ६० ॥
 निवेद्य द्वाराभिमुखीं स्वयं समुपविश्य तु ।
 पाञ्चगव्येन चाभ्युक्ष्य ततः शय्यास्थले द्विज ! ॥ ६१ ॥
 कुङ्कुमानादकपूरैरुपलिप्य च चन्दनैः ।
 तस्मिन् मये शुभं कुर्यात् स्वस्तिकं सूक्ष्मलक्षणम् ॥
 शुक्लारुणेस्तथा पीतेर्धातुभिश्चासितैर्मुने ! ।
 चतुर्विधेन रजसा कुर्यात्त्रिलोङ्गवेन वा ॥ ६३ ॥
 मूर्धोपधानसंयुक्तं ममूककरान्वितम् ।
 गण्डोपधानसंयुक्तं चरणधारसंयुतम् ॥ ६४ ॥
 ज्योत्स्नाधितानसदृशप्रच्छादनपटान्वितम् ।
 सुभूषितं च शयनं संस्थाय च तथोपरि ॥ ६५ ॥
 प्रागुत्तरदिशिदशं प्राङ्छिरस्त्वयथा द्विज ! ।
 मूलविम्बे शयनगे स्थाप्यं तदनुकूपतः ॥ ६६ ॥
 तदक्षिणेऽथ दिग्भागे देशे समथलग्न्य वै ।
 तस्मिन् शुभतरे ब्रह्मन् ! शयने शशिधारासिते ॥ ६७ ॥
 क्षीरोदाण्यमप्यस्थं सहस्रफलमौलिनम् ।
 दिग्गुण्येननुषलं नागराजं महामते ! ॥ ६८ ॥
 प्रणवेन स्वनासा च वर्णान्तेन सयिन्दुना ।
 प्यात्वाचार्यविम्बा स्तुत्या च नमस्कृत्वा प्रसाद्य च ॥
 निवेद्य तस्मिन्तां मूर्तिं केवलां वा धिया सह ।
 लक्ष्मीं मन्त्रपूतं (यणं) तु “ओं लक्ष्मीपतये नमः” ॥

समुदीर्य धियाचार्यं अङ्गोपाङ्गकमेण तु ।
 द्वादशाक्षरवर्णंस्तु स्वनामपदसंयुतैः ॥ ७१ ॥
 दत्त्वा गन्धानि मास्यं च धूपं शय्यास्थितं प्रभुम् ।
 पूजयेत् पूर्यधिधिना भोगैः सर्वैर्यथोदितैः ॥ ७२ ॥
 ततस्त्वभिनवं कुण्डं संस्कृत्याभ्यन्तरे द्विज ! ।
 तेजस्तस्मिन् समाहूय मन्त्रेणानेन विन्यसेत् ॥ ७३ ॥
 “(ओं) हुताशनागच्छ विभो ! कुण्डेऽस्मिन् हव्यचाह्न ! ।
 सन्निधानं घटे चास्मिन् कुरु मासचतुष्टयम् ” ॥ ७४ ॥
 ततश्चावाहा देवेशं तर्पयेत् पूर्ववत् क्रमात् ।
 होमं समाप्य संपूज्य ह्यर्घ्याभिः संपटेद्विदम् ॥ ७५ ॥
 “सुप्ते त्वयि जगताश्चे जगत् सुप्तं भवेद्विदम् ।
 प्रबुद्धे त्वयि बुध्येत जगत् सर्वं चराचरम् ” ॥ ७६ ॥
 शाययित्वोपरि सितं दुकूलं धूपधूपितम् ।
 दत्त्वोपरि समभ्यर्च्य पुष्पधूपविलेपनैः ॥ ७७ ॥
 सर्वसत्त्वोपसंहारां चिन्ताशक्तिं च विन्यसेत् ।
 दक्षिणे त्वभिमानाख्यमूर्तिं तु चमरोद्यताम् ॥ ७८ ॥
 एवं शाननिशां वामे तालवृन्तकरोद्यताम् ।
 उत्तमाङ्गपदे निद्रां करतयाहने रताम् ॥ ७९ ॥
 पदारविन्ददेशस्थां लालयन्तीं कराभ्युज्जैः ।
 आदाय चरणौ दिव्यौ साक्षाच्छ्रौं निधिसंश्रिताम् ॥
 भानन्दं ब्रह्मणो रूपं तस्यै देवोऽधिदेवता ।
 तदन्तः स्मरणानन्दजातविस्मयलोचनाम् ॥ ८१ ॥
 स्वनामपदमन्त्रैस्ताः सम्पूज्याः प्रणवादिभिः ।
 राजती काञ्चनी मूर्तिस्तान्नजा रीतिजाऽथवा ॥ ८२ ॥
 पूर्या पूर्वा प्रसास्ता स्याच्छयनोत्थानकर्मणि ।
 यदि कुर्याद्विपर्यासं राजा राष्ट्रं विनश्यति ॥ ८३ ॥
 दर्भमञ्जरिजे कूचं सर्वाभावे तदाऽचरेत् ।
 एवं हि देवशयनं प्रतिष्ठान्य द्विजोत्तम ! ॥ ८४ ॥
 तस्यैवाग्रे स्थयं वाचा गृहीयात्त्रियमात्रतः ।
 चतुरो वार्षिकान् मासान् देवस्योत्थापनावधि ॥ ८५ ॥

स्त्री वा नरो वा तद्भक्तो धर्मार्थी सुदृढव्रतः ।
 शुद्धीयाधियमनेतान् दन्तधापनपूर्वकम् ॥ ८६ ॥
 तेषां फलानि वक्ष्यामि तत्कर्तृणां पृथक् पृथक् ।
 मनुष्यो भवेद्विप्रः पुरुषो गुडवर्जनात् ॥ ८७ ॥
 लभेत सन्ततिं दीर्घां तैलसेवाविचर्जनात् ।
 अभ्यङ्गवर्जनाद्बलम् ! सुन्दराङ्गः प्रजायते ॥ ८८ ॥
 कटुतैलपरित्यागाच्छक्रावांसमवाप्नुयात् ।
 मधुकैतलस्यागेन सौभाग्यमनुलं लभेत् ॥ ८९ ॥
 पुष्पादिभोगत्यागेन स्वर्गे विद्याधरो भवेत् ।
 योगाभ्यासी भवेद्यस्तु स ब्रह्मपदमाप्नुयात् ॥ ९० ॥
 कस्तूरं कुङ्कुमशोबच्चन्दनाद्यनुलेपनम् ।
 यो वर्जयेत् स वैरूप्यं दीर्घगन्धं न तु याप्नुयात् ॥ ९१ ॥
 ताम्बूलवर्जनाद्भोगी रत्नरुण्डश्च जायते ।
 घृतत्यागात् स लाघव्यं सर्वस्मिन्धतनुर्भवेत् ॥ ९२ ॥
 फलत्यागाच्च मतिमान् बहुपुत्रश्च जायते ।
 पादाभ्यङ्गपरित्यागाच्छिरोभ्यङ्गविचर्जनात् ॥ ९३ ॥
 दीप्तिमान् दीप्तकरणः साक्षाद्द्रव्यपतिर्भवेत् ।
 दधिदुग्धतक्रनियमाद्भोलोकं लभते नरः ॥ ९४ ॥
 इन्द्रातिथित्वमाप्नोति स्थालीपाकविचर्जनात् ।
 लभते सन्ततिं दीर्घांपि पक्कमभक्ष्यम् ॥ ९५ ॥
 भूमौ प्रस्तदशायी च विष्णोरनुचरो भवेत् ।
 सदा मुनिः सदा योगी मधुमांसस्य वर्जनात् ॥ ९६ ॥
 एषमादिपरित्यागाद्धर्मो स्याद्धर्मनन्दनः ।
 एकान्तरोपवासेन ब्रह्मलोके महीयते ॥ ९७ ॥
 धारणाबलरोमाणां गङ्गास्नानं दिने दिने ।
 मौनव्रती भवेद्यस्तु तस्याङ्गा तुलिता भवेत् ॥ ९८ ॥
 द्विपट्टकाक्षरनिष्णातः प्राप्नुयात् परमं पदम् ।
 गमो नारायणायेति जपश्रमशतं फलम् ॥ ९९ ॥
 पादाभिवन्दनाद्विष्णोर्लभेद्भोदानजं फलम् ।
 विष्णुपादाम्बुसंस्पर्शात् कृतकृत्यो भवेन्नरः ॥ १०० ॥

विष्णोरायतने कुर्यादुपलेपनमार्जने ।
 कल्पस्थायी भवेद्विप्रः ! स नरो नात्र संशयः ॥ १०१ ॥
 प्रदक्षिणशतं यस्तु करोति स्तुतिपाठकः ।
 हंसयुक्तविमानेन स च विष्णुपुरं व्रजेत् ॥ १०२ ॥
 गीतवाद्यकरो विष्णोर्गन्धर्वं लोकमाप्नुयात् ।
 कृत्या प्रदक्षिणं दिव्यं स्थानमप्सरसां व्रजेत् ॥ १०३ ॥
 नित्यं शालविनोदेन लोकान् यस्तु प्रबोधयेत् ।
 स व्यासकृषी विष्णवन्ते भन्ते विष्णुपुरं व्रजेत् ॥ १०४ ॥
 पुष्पमालाकुलां पूजां कृत्या विष्णोःपुरं व्रजेत् ।
 प्रातःस्नायी नरो यस्तु नरकं स न गच्छति ॥ १०५ ॥
 भोजनं वर्जयेद्यस्तु स ज्ञानं पौष्कलं लभेत् ।
 तीर्थान्भुजा हरेःस्नानाधिर्मलं देहमाप्नुयात् ॥ १०६ ॥
 पञ्चगव्याशनान्द्विप्रः ! चान्द्रायणफलं लभेत् ।
 पण्यो यो नरो भुङ्क्ते कुरुक्षेत्रफलं लभेत् ॥ १०७ ॥
 शिलायां भोजनाचित्यं ज्ञानं प्रायागजं लभेत् ।
 यामद्वयाशनत्यागाच्च रोगैः परिभूयते ॥ १०८ ॥
 पषमादिघृतैर्वैद्यस्तुष्टिमाप्नोति तोषितः ।
 यस्मिन् देशे तु तद्भक्तो यो मासांश्चतुरः क्षिपेत् ॥
 घृतैरत्नेकैर्नियमैर्महद्भिः श्रेष्ठमानसः ।
 कल्पस्थायी विष्णुलोके संयसेन्नात्र संशयः ॥ ११० ॥
 चतुरो वार्षिकान् मासाधियमो येन यत्कृते ।
 कथयित्वा हिजेन्द्रेभ्यो भुक्तेभ्यस्तं स दक्षिणाम् ॥
 दद्यात् विसर्जयेद्विप्रांस्ततो भुञ्जीत च स्वयम् ।
 यत्रकं चतुरो मासान् प्रवृत्तिं तस्य वाऽचरेत् ॥ ११२ ॥
 एव य आचरेद्विद्वान् सोऽनन्तं धर्ममाप्नुयात् ।
 यस्य विष्णोः समान्येत आनुमास्यधृतं हिजः ॥ ११३ ॥
 स भवेत् कृतकृत्यस्तु न पुनर्मातुषो भवेत् ।
 तदन्ते जन्म चासाद्य शुचीनां श्रीमतां गृहे ॥ ११४ ॥
 नास्त्रमक्रान्तेन प्राच्या सभ्यकृ कृत्या तद्भूयम् ।
 त्रयोदशविधं कर्म भगवन्तं समाप्नुयात् ॥ ११५ ॥

एवं संकल्प्य नियमान्यान् वै शास्त्रचोदितान् ।
 कार्यान् प्रवृत्तं पूजा मार्जनं चोपलेपनम् ॥ १२६ ॥
 मृदा धातुयिकारैर्या सुगन्धैश्चन्दनादिकैः ।
 प्रदानं धूपदीपानां व्यजनेनानिलोत्थितिः ॥ १२७ ॥
 शशिचन्दनसंमिश्रं शीतलोदकसत् क्रिया ।
 कदलीफलकन्दारैः पद्मोत्पलविमिश्रितः ॥ १२८ ॥
 स्पेदशान्तिं समापाद्य पौनःपुन्येन पूजनम् ।
 वेणुवीणासमोपेतां गीतिं च मधुरस्वनाम् ॥ १२९ ॥
 एवं मासहये याते याते मेरुवर्षेऽश्वरात् ।
 ब्रह्मन् ! भाद्रपदे मासि द्वादश्यां हि निशामुखे ॥
 ईषत् प्रयोधनाश्रित्य देवदेवो ह्यधोऽक्षजः ।
 स्थित्यधममराणां च परित्यजेन्माचरेत् ॥ १३० ॥
 दक्षिणेनाङ्गसङ्गेन त्यक्त्वा चोत्तानशायिनीम् ।
 योगनिद्रां समाश्रित्य प्रकुर्वन् प्रभावप्ययी ॥ १३१ ॥
 बायुचक्रान्तरस्थस्य जगद्बीजचयस्य च ।
 मुखेन्दुमण्डलाद्याथ अपोह्याच्छादनाभ्यरम् ॥ १३२ ॥
 भास्ते चाभ्यगुजे चैव द्वादश्यां परमेश्वरः ।
 सन्त्यज्य शयनं दिव्यं निशायां कार्तिकस्य तु ॥
 उत्थायामरनाथस्तु समाक्रम्य पतत्रिराट् ।
 निदशोपभुज्यन्प्राग्भीषीनां दोषशान्तये ॥ १३३ ॥
 विचरत्यग्रमेयात्मा नन्दयस्तु सुरादिकान् ।
 संहर्षयन् जगत्स्मिन् सुखतां धर्मपद्धतिम् ॥ १३४ ॥
 एवं भक्तजनैः कार्यं तस्य तथोचितं महत् ।
 विधिधर्मसयैर्द्विर्जपजगरणस्तैः ॥ १३५ ॥
 नृत्तगीतसमोपेतैर्धिलसैर्हास्यसंयुतैः ।
 कीडमानैः सुप्रसक्तैः प्रयतैः प्रणतैर्विभोः ॥ १३६ ॥
 एकदेशस्थितैर्विभ्र ! अनन्यमनसैः सदा ।
 विशेषयागपूर्वं तु परित्यजेन्माचरेत् ॥ १३७ ॥
 नह्यत् प्रभातवेलायामासनं च विधीयते ।
 प्रयोधने ततः कुर्याच्छयनस्थस्य वै विभोः ॥ १३८ ॥

द्वादश्यां शुक्लपक्षस्य कार्तिके मासि वै द्विज ! ।
 दशम्यां विधियत् कृत्वा संकल्पं पूर्यषद्विभुः ॥ १३९ ॥
 निमग्नत्वं द्विजातीनामेकादश्यां तथैव च ।
 पूर्यषत् पूजनं कृत्वा चतुःस्थानस्थितस्य वै ॥ १४० ॥
 रात्रौ प्रजागरं कुर्यात् सहायैः सह देशिकः ।
 पुण्याख्यानकथामिस्तु स्तोत्रपूर्वस्तु गीतकैः ॥ १४१ ॥
 सवाद्यैर्मधुरैर्द्वैतैरपहासैस्तु हर्षदैः ।
 जयशब्दैर्महत्कारैः करतालसमन्वितैः ॥ १४२ ॥
 सोपवासः शुचिः स्नात्वा समाराध्य परं प्रभुम् ।
 भोगैः पङ्कजपूर्णस्तु सुपूर्णरीपचारिकैः ॥ १४३ ॥
 अर्घ्यधिलेपनैर्माल्यैर्मृष्टधूपसमन्वितैः ।
 ब्राह्मे मुहूर्ते द्वादश्यां मन्त्रमूर्तिं प्रबोधयेत् ॥ १४४ ॥
 “ प्रबुद्ध ! त्वं जगन्नाथ ! प्रबुद्ध ! परमेश्वर ! ।
 प्रबुद्ध ! पुण्डरीकाक्ष ! भक्तानामलुक्कम्पया ॥ १४५ ॥
 त्वयि प्रबुद्धे देवेश ! तवाग्रे परमेश्वर ! ।
 लौकिकानीह यद्गानि तानि निर्धर्तयाम्यहम् ॥ १४६ ॥
 अग्रतः सर्वयद्गानां त्वं प्रभुर्नामतः सदा ।
 नापरेषु जगन्नाथ ! पूजितेषु सुरेषु च ॥ १४७ ॥
 मयि यद्वत्समाप्तिः स्यात् त्वयि सन्तर्पितेऽनले ।
 सर्वं देवानलमुखाः स चाग्निस्त्वन्मुखे कृतः ॥ १४८ ॥
 ब्रह्मा स्वयं ब्रह्मलोके स्वर्गं स्वर्गनिवासिनः ।
 सात्विका मातुषे लोके नागाद्याश्च रसातले ॥ १४९ ॥
 त्वयि प्रबोधयन्त्यन्ते सार्धसंसिद्धये सदा ।
 त्यज्य योगमयीं निद्रां कृपां कुर्वन् सनातनम् ॥ १५० ॥
 ‘ बोधश्च मामनिर्बोध ’ इति मन्त्रमुदाहरन् ।
 ‘ उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते उदुह्यं जातयेदसम् ’ ॥ १५१ ॥
 ‘ इदं विष्णुर्विचक्रमेन्नेधा निदधे पद्म् ’ ।
 ‘ समूढमस्य पां सुरे स्वाहा ’ ॥ १५२ ॥
 जित्तैतोद्यथा वाचा समस्तत्र्यस्तयोगतः ।
 शङ्खचनिसमोपेतैः दुन्दुमीपटहस्त्रैः ॥ १५३ ॥

वन्दिबुन्दोत्थितोद्यामिर्नायागिर्महामते ! ।
महाजयजयारावैः पुनःपुनरुदीरितैः ॥ १४६ ॥
प्रबोधलक्षणैः स्तोत्रैरुत्थाप्य शयनात्ततः ।
अर्घ्यगन्धादिनाभ्यर्च्य प्रविशेद्यागमण्डपम् ॥ १४७ ॥
संपूर्याभिमते रागैर्मण्डलं चाधिवासितम् ।
कुम्भमण्डलयोः पूर्वं पूजां कृत्वा विधानतः ॥ १४८ ॥
पश्चादुत्सवमूर्तिं च यजेन्मण्डलपश्चिमे ।
महास्नपनपूर्वैस्तु भोगैः पूर्णैर्यथोचितैः ॥ १४९ ॥
होमं तु विधिवत् कृत्वा तोषयेत् परितो द्विज ! ।
एकायनीयशास्त्रोत्थैः साक्षात्तत्प्रतिपादकैः ॥ १५० ॥
दिव्यैर्वलादिकैर्मन्त्रैर्व्यापकैः प्रणयान्वितैः ।
ऋग्यजुस्सामसंभूतैर्मन्त्रैः स्तोत्रैः पृथग्विधैः ॥ १५१ ॥
गीतकैर्विधिवन्तैर्विधिस्तन्त्र्यादिभिस्तदा ।
एवं प्रवृत्ते गीताथे यायाच्छ्रव्यानिकेतनम् ॥ १५२ ॥
प्रयोधितं तु विधिवत् स्नापयेत् पूर्ववत् प्रभुम् ।
संपूज्य च तथा भक्त्या क्रमेण च महामुने ! ॥ १५३ ॥
महाविभूतिसंभारैः पुष्पधूपानुलेपनैः ।
नैवेद्यैर्विचित्रैर्विभ्रैः स्तोत्राद्याश्चपूर्वकैः ॥ १५४ ॥
भग्नौ सन्तर्पयेत् पश्चात् सविशेषं यथाविधि ।
पश्चादुत्सवमूर्तिं तां पूजितां यागमण्डपात् ॥ १५५ ॥
समानाय रथाद्येषु यानेत्यभिमतेऽर्चिते ।
स्थाप्य प्रासादपूर्वं वा भ्रामयेद्भ्रामपूर्वकम् ॥ १५६ ॥
चक्राधिष्ठानपूर्वं वा संस्थाप्य भ्रामयेद्द्विज ! ।
गणिका भगवद्भक्तैः सह नागरिकैर्जनैः ॥ १५७ ॥
परिब्राज्यब्रह्मचारिभिः जपस्तुतिपरायणैः ।
द्विजैश्चप्रमुखैर्द्वैतसंयुक्तैस्तपरायणैः ॥ १५८ ॥
भ्येताम्यरधरैः सर्वध्वजोत्तरकरैः शुभैः ।
थालव्यजनहस्तैश्च पताकोद्यतपाणिभिः ॥ १५९ ॥
पद्मोत्पलकरैश्चान्यैर्द्विजैर्बलताकरैः ।
लाजसिद्धार्थकरैरन्यैरक्षतपाणिभिः ॥ १६० ॥

सुसुगन्धतयाच्छिद्रधूपपात्रकरैस्तथा ।
फलपुष्पकरैश्चान्यैस्तथा पूर्णप्रदोचतैः ॥ १६१ ॥
अन्यैः फलशदस्तैश्च गदाचक्रधरैः सदा ।
शङ्खातपत्रहस्तैश्च दण्डलाङ्गलधारिभिः ॥ १६२ ॥
ऋद्धाग्नोद्धोगणपरैर्जपस्तुतिपरैस्तथा ।
प्रयत्नादेयतासीभिर्नृत्तगीतादि चोत्सवम् ॥ १६३ ॥
कारयेत् सर्वतो वीथीवाथिरन्यैः पृथग्विधैः ।
प्रवहेत् सुरभिं धूपं पृथक् साज्यं च गुग्गुलुम् ॥ १६४ ॥
अर्धिनभार्धनिचयैस्तर्पणीयाश्च शक्तितः ।
देवीयब्रह्मयानस्य भ्रममाणस्य च द्विज ! ॥ १६५ ॥
अल्पमात्रं तु यो दद्यात् पञ्चकालपरायणे ।
दानं सहस्रगुणितं विस्तारं याति तत्र तत् ॥ १६६ ॥
पुष्पमूलदिनैवेद्यैः फलमूलैर्धनैस्तथा ।
ब्रह्मयानगतं देवं यः पूजयति भक्तितः ॥ १६७ ॥
तदानं लक्षगुणितं विस्तारं नास्ति संशयः ।
सर्पपाक्षतपुष्पाणि अग्रतः पृष्ठतो विभोः ॥ १६८ ॥
क्षेप्तव्यानि द्विजश्रेष्ठ ! ऊर्ध्वं च ककुब्धकैः ।
एवं विधं ब्रह्मरथं धैर्येण विघ्ननाशनम् ॥ १६९ ॥
ग्रामे पुरे वा नगरे भ्राम्यते यत्र कुत्रचित् ।
विपापोऽसौ भवेद्देशो न दुर्भिक्षमयं भवेत् ॥ १७० ॥
नाकालमृत्पुना किञ्चित् प्राप्यते विघिना तथा ।
ईतपोपद्रवाद्याश्च प्रसमं यान्ति सर्वदा ॥ १७१ ॥
नश्यन्ति तस्करास्तत्र नाधर्मः संप्रयतते ।
धर्मयुक्तो भवेद्भ्राजा जना धर्मपरास्तथा ॥ १७२ ॥
भयन्ति सुखिनः सर्वे दुःखशोकविपजिताः ।
एवं प्रदर्शनीकृत्य शिक्त्वा पुण्याञ्जलिं ततः ॥ १७३ ॥
अथतार्यं रथान्मन्त्रं चक्राधिष्ठानपूर्वकम् ।
यष्टव्यमर्घ्यगन्धाद्यैर्मुद्रां यद्धूा जपेत्ततः ॥ १७४ ॥
तर्पणीयमथाज्याद्यैर्दद्यात् पूर्णाहुतिं शुभाम् ।
अर्घ्यधूपप्रधानाद्यैः क्षमयेत् पुरुषोत्तमम् ॥ १७५ ॥

ततो यागशृङ्गे नीत्वा प्रणिपत्य मुहुर्मुहुः ।
 ततः शयनमूर्तेस्तु गर्वयं सन्निधिं गुरुः ॥ १७६ ॥
 चतुः प्रदक्षिणीकृत्य अष्टाङ्गेन नमेत् क्षितौ ।
 तोषयित्वा जगन्नाथं ब्रह्मयानादिव द्विजः ॥ १७७ ॥
 संस्थाप्य भ्रामयेद्भक्त्या प्रासादं साम्प्रतं क्रमात् ।
 प्रविश्य गर्भगोहं तु द्वारदेशे स्थितः प्रभुम् ॥ १७८ ॥
 अर्घ्यपाद्यादिभिः पूज्य निनयेदन्तरं ततः ।
 मूलमूर्तिं प्रणम्याथ अर्घ्यगन्धादिभिर्गजेत् ॥ १७९ ॥
 विसर्जयेत्तु तन्मूर्तीं मन्त्रं शयनमूर्तिगम् ।
 पञ्चादुत्सवमूर्तिं तां पूजितां यागमण्डपात् ॥ १८० ॥
 प्रदक्षिणक्रमेणैव गर्भगोहं प्रवेशयेत् ।
 मूलमूर्तिगतं देवमर्घ्याणि संप्रपूज्य च ॥ १८१ ॥
 स्तुत्वा विद्याप्य तद्भूयो गुणातीतमधोभजम् ।
 “अनेनोत्सवयोगेन यागपूजादिकेन च ॥ १८२ ॥
 निर्यतिस्तेन भगवत्सर्वं मम प्रीयतामिति ।”
 ततो विसर्जयित्वा तु कुम्भमण्डलमभ्यगम् ॥ १८३ ॥
 कृत्वा यागं गणेशस्य कुर्यात्तस्य विसर्जनम् ।
 अनुकल्पे तु देवस्य परिभ्रमणकर्मणः ॥ १८४ ॥
 प्रागेव देवदेवेशं कुम्भमण्डलकुण्डगम् ।
 विसर्जयित्वा तत्पश्चात् परिभ्रमणमाचरेत् ॥ १८५ ॥
 यद्वा विघ्नेशायानं च तथैव तु समाचरेत् ।
 प्रागेव मुख्यफाले तु कृत्वा शयनगं विभुम् ॥ १८६ ॥
 ततो विसर्जयेद्देवं कुम्भमण्डलकुण्डगम् ।
 यानपातं तथा च्छलं प्रतिपाद्य सदक्षिणम् ॥ १८७ ॥
 शयनं स्नगुरोर्विम्रं द्विजानां तदसक्षिभौ ।
 देवदेवस्य देवस्य मूलमूर्तिगतस्य च ॥ १८८ ॥
 कृत्वा जानुद्वयं भूमौ बद्धाञ्जलिर्दिं पठेत् ।
 “देव ! सर्वेश्वरानादे ! कर्मणानेन चाखिलाम् ॥ १८९ ॥
 शुभां गतिं जनो यानु प्रीतिं च परमां भज ।”
 इति विद्याप्य देवस्य प्राङ्मणान् प्रीणयेत्ततः ॥ १९० ॥

विधिर्धरक्षपानाद्यैर्यथाशक्ति द्विजोत्तम ! ।
 यन्बुभूव्यसमोपेतमनुयागमथाचरेत् ॥ १९१ ॥
 अनेन विधिना कुर्याच्छयनस्थस्य बोधनम् ।
 यदा तु मूलमूर्तीं तु चतुःस्थानाचनं भवेत् ॥ १९२ ॥
 तदाप्युत्सवमूर्तीं स्यात् पूजितायां तदुत्सवम् ।
 कुर्याच्छयनमूर्तीं च शयनं शास्त्रकोविदः ॥ १९३ ॥
 यात्राव्यकेतभावे तु मूलविम्बेऽर्चनं भवेत् ।
 तदा क्षपनविम्बे तु तदीयरूपनं भवेत् ॥ १९४ ॥
 तदा शयनमूर्तीं स्यादुत्सवो द्विजसत्तम ! ।
 तदभावे तु तत् कर्म दर्भमञ्जरिजे हितम् ॥ १९५ ॥
 विष्टरे विष्टरं कल्प्य रक्षार्थं किञ्चिद्दूततः ।
 तदा मन्त्रेशकुम्भेस्याच्छस्त्रकुम्भे तदुत्सवम् ॥ १९६ ॥
 अथवा चक्रराजस्य विष्टरे वा समाचरेत् ।
 अभावे क्षपनव्यक्तेर्दपणे क्षपनं भवेत् ॥ १९७ ॥
 तदभावे निवेद्यैव प्रक्षिपेत् फलशान् क्रमात् ।
 इत्येवमुक्तं देवस्य शयनं च प्रबोधनम् ॥ १९८ ॥
 यदुक्तमेवामखिलं यथाकालमसंभवात् ।
 अस्मात्तन्व्यादसामर्प्याद्विज्ञात्मायास्तु वा द्विज ! ॥ १९९ ॥
 द्वादशीपञ्चमिनास्तेन कुर्यात् संवत्सरान्तरे ।
 परीते तु शायानां तु चातुर्मास्ये तु संवसे ॥ २०० ॥
 भक्तैर्निर्वहणीयं तु तुलाभोगायसानकम् ।
 पूर्वांकविधिना शब्दां यो विष्णोः परिकल्पयेत् ॥
 सोऽचिरालम्बते लक्ष्मीं सौभाग्यमनुलं तथा ।
 पुनर्दारपुङ्गवेषु कदाचित् केनचित् सह ॥ २०१ ॥
 वियोगं नान्युयात् किञ्चिद्योविद्वा पुरुषस्तथा ।
 अनुलं पुण्यमाप्नोति दीर्घमायुश्च विन्दति ॥ २०२ ॥
 रोगाद्य मुच्यते रोगी भीतो मुच्येत वै भयात् ।
 भज्यः सर्वेशान्तां पूज्यः सर्वजनस्य च ॥ २०३ ॥
 भुक्ता भोगास्तु विधिधान् विष्णुलोकं मनीयते ।
 शेषशय्यागतं विष्णुं यः पूजयति भक्तितः ॥ २०४ ॥

विमवेनाथ भक्त्या वा तस्य नृपति केशवः ।
तस्मिन् काले तु ये किञ्चित्तत्र तिष्ठन्ति मानवाः ॥
याति पापं क्षयं तेषामन्ते सर्वे व्रजन्ति च ।
इदं शम्भाविधानं तु शृणुयाद्यस्तु वैष्णवः ॥ २०७ ॥
त्रिविधस्य तु पापस्य क्षयस्तस्य तु वै क्षणात् ।
अनेन विधिना यस्तु कुर्याद्विष्णोः प्रबोधनम् ॥
सकामानखिलान् प्राप्य दीर्घमायुश्च विन्यति ।
विधिनानेन यः कुर्यात् प्रतिसंयत्तं द्विज ! ॥ २०९ ॥

प्रबोधनं तु देयस्य स वै जन्मनि जन्मनि ।
सुखप्रबुद्धो भवति सर्वदोषवियर्जितः ॥ २१० ॥
सर्वेषां बान्धवादीनां चन्द्रनीयस्त्यसौ नरः ।
विष्णोर्मैकिपरो ब्रह्मन् । स गच्छेद्द्वैष्णवं पदम् ॥
दुग्धाग्निभोगिशयने भगवाननतो
यस्मिन् दिने स्वपिति पाथ विद्युष्यते वा ।
तस्मिन्ननन्यमनसामुपयासमाजां
पुंसां ददाति सुगतिं गरुडांससंस्थः ॥ २१२ ॥

इति श्रीपाद्यरात्रे पारमेश्वरसंहितायां क्रियाकाण्डे स्वापशपनोत्थापनोत्सवविधिनाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥

श्रीः

चतुर्दशोऽध्यायः ॥

मनकः :-

अपनानां विधिं ब्रह्मन् ! समाध्याहि सविस्तरम् ।
यज्जानात् सकलाः पूर्णाः नित्यनैमित्तिकाः क्रियाः ॥

प्राण्डित्यः :-

शृणुवत्स ! महाबुद्धे ! सावधानेन चेतसा ।
विधानं अपनानां तु बह्वेदविनिर्मितम् ॥ २ ॥
प्रासान्नस्याग्रतः कुर्यान्मण्डपं तु तदर्थतः ।
प्रथमाचरणे चापि द्वितीयाचरणेऽपि वा ॥ ३ ॥
तृतीयाचरणे चापि चतुर्थे पञ्चमेऽथवा ।
आग्नेय्यां दक्षिणस्यां वा नैर्ऋत्यां पश्चिमे तु वा ॥ ४ ॥
वायव्यामुत्तरस्यां वा पेशान्यां वा यथा रुचि ।
कुर्यान्मानादिकं सर्वं यागमण्डपचद्विज ! ॥ ५ ॥
विना यागस्थलान्मध्ये वेदिं चापि तद्वर्धतः ।
अध्यासस्य कुम्भानां स्थापनं अपनं तथा ॥ ६ ॥
युज्यतेये यथैकस्यां तथाभ्यूह्य समाचरेत् ।
आचार्याभ्यनुरो धिप्र ! पञ्चमी द्वादशापि वा ॥ ७ ॥

यजमानस्तु वरयेच्छास्त्रज्ञान् गुरुणा सह ।
प्रवीणांश्च बहून्वे तु तत्संस्थानियतिः कृता ॥ ८ ॥
तेषां यथोक्तसंस्थानामभिज्ञानाग्रसन्निधौ ।
तादृशान् वरयेद्भिर्मांश्चतुस्त्रियेकमेव वा ॥ ९ ॥
साधकांश्चतुरः पञ्चा षष्टौ द्वादश षोडश ।
वरयेच्छास्त्रकुशलान् प्रवीणानुक्तकर्मसु ॥ १० ॥
पञ्च सर्वेषु यागेषु नित्यनैमित्तिकारमसु ।
आचार्याणां साधकानां संस्थानियम ईरितः ॥ ११ ॥
संस्थयादीनं न गृण्हीयादापद्यापि कदाचन ।
मोहेन यदि गृण्हीयाद्भयं शत्राजराप्रभयोः ॥ १२ ॥
प्राङ्मुखो मण्डपे भागे तृतीये पश्चिमे स्थिते ।
मध्यसूत्रं समाश्रित्य ज्ञानपीठं प्रक्षययेत् ॥ १३ ॥
प्राग्गतं प्रत्यगास्ये तु, सौम्यास्यं दक्षिणागतम् ।
तदास्यं चोत्तरासंस्थं यथा लक्षणलक्षितम् ॥ १४ ॥
यदा अपनविम्यादौ बिम्बे अपनमाचरेत् ।
पयं तदा प्रकुर्यात् मण्डपं द्विजसत्तम ! ॥ १५ ॥

मूलविम्बे यदा कुर्यात्तद्वे मण्डपं तदा ।
 तदानीं न तु कुर्यात् स्नानपीठं द्विजोत्तमम् ॥ १६ ॥
 सप्तमे पञ्चमे वापि पूर्वं क्षपणवासरे (रात्) ।
 तृतीये वा मुनिश्रेष्ठ ! तस्मिन्नहनि वा द्विज ! ॥ १७ ॥
 अङ्कुरानर्पयित्वा तु ततः क्षपणमारमेत् ।
 यदा पूर्वदिने कुर्यात् कुम्भानामधिवासनम् ॥ १८ ॥
 तदानीं पूर्वरात्रौ तु कुर्यात् कौतुकयन्त्रणम् ।
 पूर्वपूर्वविघ्निते पश्चात्तस्मिन्नहनि वाचरेत् ॥ १९ ॥
 यदा कर्मदिने पितृ ! कुर्यात् कुम्भाधिवासनम् ।
 नदानीं तु दिने तस्मिन् कुर्यात् कौतुकयन्त्रणम् ॥ २० ॥
 ततः प्रमात आचार्यः कृतस्नानः प्रसन्नधीः ।
 प्रविश्य मण्डपं सार्धं परिचर्यापरैर्जनैः ॥ २१ ॥
 शलाकासहितैर्दमैः सहदेवीषिमिश्रितैः ।
 मार्जयेत् सर्वतो घ्न्य । प्राङ्मुखो वा वाप्युदङ्मुखः ॥
 आलेपयेद्गोमयेन पूर्वोद्दिशानपश्चिमम् ।
 नूतनेनान्यरेणैव गालितेन जलेन तु ॥ २३ ॥
 प्रोक्षयेत् सर्वदिशि यः पञ्चगव्यकुशाम्बुभिः ।
 एको द्वौ पक्षौ वापि देशिकाः स्नपने स्मृताः ॥ २४ ॥
 नवसूत्रधराः सर्वे सर्वालङ्कारसंयुताः ।
 नवचलोत्तरीयाश्च सोष्णीया गुरुसम्मताः ॥ २५ ॥
 नियमस्थास्तु यद्यस्तथैव परिचारकाः ।
 यद्यपोर्ये भवेद्ब्रह्मन् स्नपने यत्नं यत्नं तु ॥ २६ ॥
 तत् समस्तं समाहृत्य मण्डपं संप्रवेदय च ।
 स्नपनं प्रारमेत् पश्चाद्देशिकाः शास्त्रपारगाः ॥ २७ ॥
 स्नपनं द्विविधं विद्धि परापरविमेदतः ।
 परं तु दशधा प्रोक्तं प्रधानादिविमेदतः ॥ २८ ॥
 प्रधानं 'प्रथमं विद्धि द्वितीयं तु परं स्मृतम् ।
 'तृतीयं परस्मैकं स्यात् परस्थूलं 'चतुर्थकम् ॥ २९ ॥
 'पञ्चमं स्यात् नृक्षमपरं नृक्षमक्षमं तु 'षष्ठकम् ।
 सप्तमस्थूलं 'सप्तमं स्यात् स्थूलं स्यात् 'परमष्टमम् ॥

स्थूलसूक्ष्मं तु 'नयमं स्थूलस्थूलं' ^{१०} तदुत्तरम् ।
 चतुर्धा त्वपरं विद्धि ह्येकैकं नवधा स्थितम् ॥ ३१ ॥
 उत्तमोत्तमपूर्वेण मेदेन द्विजसत्तमम् ।
 नरापरविमेदानामेषां साधारणं स्थितम् ॥ ३२ ॥
 अनन्तकलशं नास्त्रा स्नपनं सर्वपूरकम् ।
 एषां प्रधानपूर्वाणां सूत्रपातपुरस्सरम् ॥ ३३ ॥
 सर्वमुद्धारपर्यन्तं क्रमेण शृणु सत्तमम् ।
 लोहजं दारुजं वापि मृण्मयं वा सुशोभनम् ॥ ३४ ॥
 मण्डपेशानदिग्भागे संस्थाप्य जलभाजनम् ।
 चेदि प्रक्षाल्य तोयेन वज्रैः संवेष्ट्य नूतनैः ॥ ३५ ॥
 सूत्रपातं ततः कुर्यात् कुम्भसंख्यानुकूपतः ।
 यथोक्तमानविस्तीर्णक्षेत्रमण्डपमध्यतः ॥ ३६ ॥
 मण्डपस्य तु विप्रेन्द्र ! प्राग्भागमवलम्ब्य वा ।
 स्त्रीकृत्य पश्चात् प्राक् प्रत्यक् द्यात् सूत्रचतुष्टयम् ॥
 दक्षिणोत्तरां सूत्रपञ्चकं चिनिवेशयेत् ।
 एवं कृते भयन्त्यत्र पदानि द्वादश द्विज ! ॥ ३८ ॥
 एकैकस्य तु विस्तारं ताळं प्रादेशमेव वा ।
 हस्तं वाऽरक्षिमार्गं वा मण्डपस्यानुकूपतः ॥ ३९ ॥
 सहस्रवस्य च कुम्भानामेवं सर्वत्र चोष्यतः ।
 पिष्टचूर्णरत्नकृत्य चतुर्दिक्षु समन्ततः ॥ ४० ॥
 कोष्ठेषु पीठिकां कुर्यात्तण्डलैर्ब्रीहिभिस्तु वा ।
 तासां हि प्रतिकोष्ठं तु कुर्यादाढकसंमितैः ॥ ४१ ॥
 अर्धार्धैकैस्त्रिभिः प्रस्थैरथवा केवलैस्त्रिभिः ।
 अर्धोत्तरेण वा घ्न्य ! कुर्यात् प्रस्थद्वयेन वा ॥ ४२ ॥
 यद्वा प्रस्थद्वयेनैव प्रस्थेनाधोत्तरेण वा ।
 प्रस्थेन वा तदधेन तत्पादेनाथवा द्विज ! ॥ ४३ ॥
 तुर्याध्यामथवा वृक्षां कृत्वा च पीठिकां ततः ।
 सौधर्णा राजता ग्राह्यास्तत्रा वा मेद्वर्जिताः ॥ ४४ ॥
 नृक्षणा न सुषिराः कुम्भा चतुर्विंशाङ्गुलोज्जताः ।
 विस्तृतेर्मध्यतस्तद्वत्तलं त्र्यङ्गुलोद्धतम् ॥ ४५ ॥

ततमङ्गुलिपटकेन तन्नास्यं अङ्गुलं स्मृतम् ।
 मेखला परितो घेया अङ्गुला द्विसप्तमः ॥ ४६ ॥
 यद्वा तदर्धमानं तु सवेमुच्छ्रायपूर्वकम् ।
 यद्वोत्तमोत्तमा यिम् ! द्रोणमानोदपूरकाः ॥ ४७ ॥
 तदष्टमांशतो न्यूनाः क्रमात् प्रस्थव्यायधि ।
 भयमाधमकुम्भास्तु प्रस्थमात्रोदपूरकाः ॥ ४८ ॥
 एवं लक्षणयुक्तास्तु कार्या वित्तानुरूपतः ।
 चक्राधारोपरिस्थास्तु वितताः क्रमो(लो)दराः ॥ ४९ ॥
 पाञ्चजन्यचलिग्रीवाः शतपत्रमुखाननाः ।
 ऊर्ध्वाभिः (ध्वेतः) कौमुदीमालामण्डलालंकृता द्विजः ॥
 मकराननशोषाभिः (हि ?) अमृताम्बुययादकाः ।
 नदीसमुद्र(?)ध्रीवृक्षनानामाल्यैः परिष्कृताः ॥ ५१ ॥
 चक्राधाराधिमिर्यद्वा रहिताः सत्यसंभवे ।
 मृगमया वायुकल्पे तु मेदास्त्रिद्विवर्जिताः ॥ ५२ ॥
 एकविंशफलकाः कालवृक्षविर्जिताः ।
 न द्वितप्ताः सुतप्ताश्च शंकवर्णास्तु सुसनाः ॥ ५३ ॥
 संगृह्य क्षालयेत् सम्यक् शुद्धतोयैश्च सर्वतः ।
 सूत्रेण वेष्टयेयन्नावङ्गुलाङ्गुलमन्तरम् ॥ ५४ ॥
 पश्चिमे कलशस्थानात् कलशानधियासयेत् ।
 शालिभिः स्थण्डिलं कृत्वा केचले स्थण्डिले तु वा ॥
 पूर्वाग्रानुत्तराग्रं च कुशास्तत्र परितरेत् ।
 तारेण तत्र कलशान् न्यस्य पुष्पेण पूज्य च ॥ ५६ ॥
 अधोमुखास्तु तानेव न्यस्य पङ्क्तिक्रमेण तु ।
 कुशानुपरि संस्तीये प्राङ्मुखं परमेष्विति ॥ ५७ ॥
 धर्ममुद्रां प्रदर्शय्य गन्धतोयेन सर्वतः ।
 संशोष्य “ पुंसा ” “ विंशत ” चिकिरेदक्षतानि च ॥
 “ निवृत्त्या ” चोन्मुखीकृत्य, सर्वेण मुनिपुङ्गव ! ।
 पृथगुद्धृत्य कलशान् । स्वस्थानेषु क्रमान्यसेत् ॥ ५९ ॥
 कुम्भन्यासादि सर्वे तु द्विपट्काणेन वाचरेन् ।
 नितीक्ष्णादिसंशुद्धान् कृत्वा सहदयेन तु ॥ ६० ॥

द्वादशाक्षरमन्त्रेण मन्त्रयेत् तान् सहस्र सहस्र ।
 तेनैव पूजयेत् पञ्चादर्थवत्कचन्दनादिना ॥ ६१ ॥
 तदाहरणहोमं तु यथाशक्ति समाचरेत् ।
 पूर्णान्तमथ संपूर्य क्रमाद्द्रव्यनिर्बोधेन तत् ॥ ६२ ॥
 पङ्क्तित्रये पश्चिमादि पूर्णान्तं च चतुश्चतुः ।
 तत्र दक्षिणदिक्पङ्क्तौ कलशे पश्चिमे स्थिते ॥ ६३ ॥
 धात्रीफलोदकं चैव लोभतोयमन्तरम् ।
 रक्तचन्दनतोयं च रजनीनीरमुत्तमम् ॥ ६४ ॥
 ततस्तु मध्यपङ्क्तौ तु तथैव विनियेशयेत् ।
 ग्रन्थिपल्लवार्थेण ततस्तु तगरोदकम् ॥ ६५ ॥
 ग्रियङ्गुयानि तद्वत् मांसीजलमतः परम् ।
 तथैवोत्तररङ्क्तौ तु भवेदेतच्चतुष्टयम् ॥ ६६ ॥
 सिद्धार्थकोदकं चैव सर्वापधिजलं ततः ।
 सर्वरक्तोदकं चैव शुद्धोदकमतः परम् ॥ ६७ ॥
 न्यसेत्, कूर्चं कुशं दार्भमुद्रं षोडशाङ्गुलम् ।
 अङ्गुलं ग्रन्थिमानं तु मूले पं द्वादशाङ्गुलम् ॥ ६८ ॥
 शेषमग्रं विजानीयादित्येतत् कूर्चलक्षणम् ।
 अथवार्थाङ्गुलौ ग्रन्थिद्वये अङ्गुलं भवेन् ॥ ६९ ॥
 मूलं कुर्यात् चित्रेन्द्र ! द्वादशाङ्गुलसंनिभम् ।
 ब्राह्मणस्य चतुर्दशं त्रिदशं क्षत्रियस्य तु ॥ ७० ॥
 द्विदशं तु विशां कूर्चं स्त्रीशार्द्राणां तथा भवेन् ।
 सर्वरामथवा कूर्चं चतुस्सप्तहस्तं तु वा ॥ ७१ ॥
 मूलमन्त्रेण तद्वत् पूजयेद् द्वादशाक्षरमन्त्रा ।
 अर्घ्यालिमनपुष्पैश्च धूपेन मुनिपुङ्गव ! ॥ ७२ ॥
 अपिचाय प्रमेणैव विधानं सूत्रेष्वेतिः ।
 प्रतिकुम्भं तु वसनवेष्टयेद्विभवे सति ॥ ७३ ॥
 आपञ्छाय नयवस्त्रेण सर्वतः प्रागुदङ्मुखः ।
 पूर्ववत् पूजयित्वा तु ततो होमं समारभेत् ॥ ७४ ॥
 अष्टोत्तरशतं हुत्वा समिदादीन् पृथक् पृथक् ।
 पूर्णाहुतिं ततो हुत्वा कलशानभिर्मन्त्रयेत् ॥ ७५ ॥

मूलमन्त्रेण सर्वेषां स्नपनं विहितं द्विज ! ।
 अन्तरान्तरयोगेन कुम्भैः शुद्धोदपूरितैः ॥ ७६ ॥
 स्नपनं चार्घ्यदानं च द्रव्यपाणां तु समाचरेत् ।
 द्रव्यन्यासक्रमेणैव तदुद्धारः प्रकीर्तितः ॥ ७७ ॥
 प्रधानमेतत् कथितं द्विपट्टकलशात्मकम् ।
 सर्वेषां कारणमिदं कार्याण्यन्यानि सत्तम ! ॥ ७८ ॥
 भस्मधुना पञ्चगव्येन क्षीरेण तदनन्तरम् ।
 पश्चाद् घृतेन मधुना सर्वोपधिजलेन तु ॥ ७९ ॥
 यीजामधुफलतोयं च गन्धपुण्याम्युना ततः ।
 हेमरत्नोदकेनाथ पूरितं तु यथाक्रमम् ॥ ८० ॥
 कलशानां द्विपट्टकं यत् परमेतदुदाहृतम् ।
 पञ्चगव्यदधिक्षीरघृतमभ्यधुयारिणा ॥ ८१ ॥
 सर्वोपधिगन्धरत्नफलपुष्पजलेस्तथा ।
 केचलेनोदकेनापि क्रमेण परिपूरितम् ॥ ८२ ॥
 द्विपट्टकमेतत् कुम्भानां परसूक्ष्ममुदाहृतम् ।
 पयोदधिघृतक्षौद्रैः सर्वगन्धोदकेन च ॥ ८३ ॥
 सर्वोपधिजलेनापि पत्रपुष्पफलाभ्युमिः ।
 यीजामधुना हेमरत्नजलेनकीकृतेन च ॥ ८४ ॥
 मिधैः पुण्यसरितोयैः परिपूर्णं क्रमेण तु ।
 परस्थूलमिमिदं विद्धि कलशां द्वादशात्मकम् ॥ ८५ ॥
 सूत्रपातादिकं चान्यत् जितयेऽस्मिन् प्रधानवत् ।
 पञ्चधा भाजिते क्षेत्रे भागाः स्युः पञ्चविंशतिः ॥
 पहिः प्रागादियोगेन कलशानां द्विपट्टके ।
 क्षीरं दधि घृतं घैव मधु चैव रसमक्षयम् ॥ ८७ ॥
 धात्रीफलादिदशकं सर्वोपध्वन्तमेव हि ।
 पयोदकं ततः पश्चात् तदन्तः कलशाष्टके ॥ ८८ ॥
 प्रागादिपुष्पतोयं च फलयीजोदके त्यज ।
 गन्धोदकं च तदनु हेमरत्नजले तथा ॥ ८९ ॥
 पुण्यतीर्थसरितोयं, मन्त्रे शुद्धोदकम् न्यसेत् ।
 द्रव्यन्यासक्रमेणैव तदुद्धार उदाहृतः ॥ ९० ॥

एवं क्रमाद् द्रव्ययुक्तकलशैर्द्विजसत्तम ! ।
 स्नपनं पञ्चविंशद्भिरेतत् सूक्ष्मपरं स्मृतम् ॥ ९१ ॥
 पञ्चविंशतिकोष्ठानि कल्पयित्वा तु पूर्ववत् ।
 मन्त्रे शुद्धोदकं न्यस्य बहिरिन्द्रादियोगतः ॥ ९२ ॥
 पूर्वं क्षीरात्मसा पूर्णं परं शुद्धेन वारिणा ।
 तृतीयं रत्नतोयेन हेमतोयेन चापरम् ॥ ९३ ॥
 गन्धसंमिश्रितं चान्यत् फलपुष्पोदकान्वितम् ।
 शालियीजाम्भसा पूर्णमष्टमं परिकीर्तितम् ॥ ९४ ॥
 कुम्भाष्टकं तु तद्वाष्पदिगष्टकसमाधितम् ।
 धात्रीफलोदकं पूर्वं पथ्यातोयं ततोऽपरे ॥ ९५ ॥
 गलुचीक्षोदमन्मरिचम् चिमीतकजलं परे ।
 कुमारीकथितं तोयं व्याघ्रीसलिलमेव च ॥ ९६ ॥
 नागरोदकमन्यस्मिन् तथाप्यस्मिन् मधूदकम् ।
 विहितोऽत्र समुद्धारो द्रव्यन्यासक्रमेण तु ॥ ९७ ॥
 सत्यायुः पञ्चभिर्मन्त्रैस्त्रिभिः सिंहादिभिः क्रमात् ।
 अन्तरायरणस्थानां कलशानां महामते ! ॥ ९८ ॥
 एकैकं सप्तधामन्य प्रागादौ, तद्वहिः स्थितान् ।
 कलशांश्चक्रमन्त्रेण द्वादशानामिमन्त्रयेत् ॥ ९९ ॥
 गायत्र्यान्तर्गतविप्र ! कलशैः स्नापयेत् क्रमात् ।
 द्वितीयावरणस्थैस्तु उपचारा " हृदा " मुने ! ॥
 केचलेनोदकेनाथ भस्मजलेन सेचयेत् ।
 यद्वा प्रागुदितैरेव वर्त्मना सर्वमाचरेत् ॥ १०१ ॥
 दशभिः सप्तभिः कुम्भैः सूक्ष्मसूक्ष्ममिदं स्मृतम् ।
 चतुर्हस्तं त्रिहस्तं वा क्षेत्रं सार्धं द्विहस्तकम् ॥
 द्विहस्तं वा समापाद्य तदूर्ध्वं तु द्विधा भवेत् ।
 एकेन कर्णिकां कुर्याद्विहितयेन द्विपट्टकम् ॥ १०३ ॥
 दशानां तु, ततो ग्रहान् ! कर्णिकोपरि विन्यसेत् ।
 कलशानां चतुष्कं तु दिक्चतुष्कसमाधितम् ॥ १०४ ॥
 पूर्वं तु पुष्पतोयेन गन्धोदेन ततः परम् ।
 सर्णोदिनापरं चान्यत् सर्वरत्नजलेन तु ॥ १०५ ॥

पूर्वपन्नात् समारभ्य यावद्दीशानगोचरम् ।
 पोडशान्यान् प्रतिप्राप्य तत्रैव कलशान्मुने ! ॥ १०६ ॥
 प्रथमं पञ्चगव्येन केचलेन तु पूरयेत् ।
 गोमूत्रेण द्वितीयं तु तृतीयं गोमयान्मुना ॥ १०७ ॥
 त्रेताश्विभूतिना विप्र ! चतुर्थं सोदकेन तु ।
 गजगोवृषभशृङ्गचल्मीकाव्यमृदा परम् ॥ १०८ ॥
 शालिक्षेत्राश्वीमण्यात् पञ्चपण्डाभ पर्वतात् ।
 सृष्टिः पष्ठं तु कलशं पूरणीयं ततो द्विज ! ॥ १०९ ॥
 सप्तमं सर्वपान्मोभिः सर्वापचिभिरष्टमम् ।
 क्षीरेण नयमं विद्धि दध्ना दशममुच्यते ॥ ११० ॥
 घृतेन चैकादशमं मधुना द्वादशं द्विज ! ।
 सर्वैस्त्रयोदशं धीजैः फलैः सर्वैश्चतुर्दशम् ॥ १११ ॥
 समस्तधान्यैरपरं सर्वगन्धैस्तु पोडशम् ।
 दलस्थान् पूर्वमुदभृत्य द्रव्यन्यासक्रमेण तु ॥ ११२ ॥
 पश्चात्तु कर्णिकासंस्थांस्तथैव तु सुमुदरेत् ।
 द्वादमिन्मन्त्रितं कृत्वा एकैकं कलशं पुरा ॥ ११३ ॥
 स्नापयेन्मूलमन्त्रेण एकैकेन ततः क्रमात् ।
 इति विंशतिभिः कुम्भैरन्वितं द्विजसत्तम ! ॥ ११४ ॥
 'सूक्ष्मस्थूलमिदं प्रोक्तं ततोऽन्यच्छृणु विस्तृतम् ।
 "प्राक्प्रत्यगायतं सूत्रपञ्चकं यिनिवैद्य च ॥ ११५ ॥
 दक्षिणोत्तरसूत्रानामेकादश विनिक्षिपेत् ।
 पश्च कृते तु कोष्ठानि चत्वारिंशद्भवन्ति हि ॥ ११६ ॥
 तत्र पश्चिमविक्षुपङ्कत्तरारभ्य क्रमयोगतः ।
 दक्षिणावुत्तरान्तं च कलशानां चतुश्चतुः ॥ ११७ ॥
 विन्यस्य पूरयेत्तांस्तु क्रमाद्वर्ष्यैर्निबोध तत् ।
 पाचार्याचमनीयार्थद्रव्यैः पूर्वोदितैस्त्रयम् ॥ ११८ ॥
 नगादायन्तमध्येभ्यो नदीमुखीरसंभवा ।
 द्वादशचल्मीकाशिराद्वज्रवन्तसतीकृतात् ॥ ११९ ॥
 दलोत्था गोवृषभृङ्गशालीनां तु समुद्रया ।
 तथा च पञ्चपण्डोत्था त्वेकस्मिन् गोमयं परे ॥ १२० ॥

यनदाहसमुद्भूतं तथैव च महानसात् ।
 त्रेताश्विभस्म त्वपरे यिनिवैद्य घटान्तरे ॥ १२१ ॥
 अन्यस्मिन् पञ्चगव्यं तु कुशोदकसमन्वितम् ।
 सघृतं तैलकुम्भं तु चमसोयारिपूरितम् ॥ १२२ ॥
 पलाशस्रिद्राश्वत्थशमीलोहितचन्दनम् ।
 कपायोदकमन्यस्मिन् परे तु त्रिफलोदकम् ॥ १२३ ॥
 वचा शतायरी 'कन्या' 'भ्याघ्री' 'सिंह' 'कृताञ्जलिः' ।
 गोलोमी सिंहलोमी च कुष्ठं भूयजनं तथा ॥ १२४ ॥
 महागरुडवेगा च कलशेऽन्यथ सत्तम ! ।
 महानीला गल्द्वी च सहदेवी शतायरी ॥ १२५ ॥
 विष्णुक्रान्ता च कार्कोटा सांदा यक्षिणिन्यापरे ।
 यष्टी वराहकर्णी चाप्यन्यस्मिन् गजपिण्यली ॥
 श्रीफलाद्यानि चान्यस्मिन् पावनानि फलानि च ।
 दधिक्षीराज्यकुम्भांश्च द्वौ मण्डिधुरसान्वितौ ॥
 मूलान्यम्भोदहाणां च तान्यन्यस्मिन् घटे न्यसेत् ।
 द्रुमाणां पावनानां तु सक्षीराणां विरोपतः ॥ १२८ ॥
 पत्रपुष्पफलोपेतमेकस्मिन् मञ्जरीगणम् ।
 जाल्यादिकमर्थकस्मिन् कौसुमीयं लताचयम् ॥ १२९ ॥
 रोचनारजनीयुरमं बालमोटार्थ पञ्चकम् ।
 इति पञ्चकमन्यस्मिन् धर्मदूर्याङ्कुराणि च ॥ १३० ॥
 सास्यं शास्यङ्कुरचयं फलशो ह्यपरे तु यै ।
 सिद्धार्थकान् सितावांस्तु त्रियङ्गुं गन्धसंयुक्तम् ॥
 अपरस्मिन् न्यसेत् कुम्भे सह यै नागकैतवं ।
 ग्राम्याभ्योपधयः सप्त सप्तरण्या घटद्वये ॥ १३२ ॥
 बाह्यलीकं चन्दनं चैव रत्नं कर्पूरमेव च ।
 चतुष्कमेतदपरे त्वन्यस्मिन् धातवः शुभाः ॥ १३३ ॥
 ताम्रजाम्बूनदायास्तु परे रत्नचयं महत् ।
 न्यसेद्विद्रुमजालं च द्वये मुकाफलानि च ॥ १३४ ॥
 अर्घ्यादिकममर्थकस्मिन् श्वीनीयादिकं द्वये ।
 सर्वापचिघटं चैव सुशीताम्भोवटं ततः ॥ १३५ ॥

सुगन्धपुष्पकलशं चत्वारिंशत् त्वमी स्मृताः ।
 द्रव्यन्यासकमोद्धार इदं स्थूलं परं स्मृतम् ॥ १३६ ॥
 'शीताम्बुपुरितानां च घटानां केवलं द्विज ! ।
 चत्वारिंशत् समायुक्तं स्थूलसूक्ष्मं प्रकाशितम् ॥
 'गन्धोदकेन पूर्णानां चत्वारिंशद्विरेच च ।
 समन्वितं घटानां तु स्थूलस्थूलं प्रकीर्तितम् ॥ १३८ ॥
 सूत्रपातयिधानं च कुम्भन्यासक्रमं ततः ।
 उद्धारं ज्ञानयोः कुर्यात् स्थूलावसदृशं द्विज ! ॥ १३९ ॥
 भक्तिप्रदायशाखापि विभवाद्युगुणं तु या ।
 त्रियिधं स्थूलमेतं तु द्विगुणं तु समाचरेत् ॥ १४० ॥
 अनुकल्पे तदर्थं या पादमष्टांशमेव या ।
 चतुष्टयं या कुम्भानां प्रत्येकं वा द्वयं द्वयम् ॥ १४१ ॥
 एकैकं चापि यिमेन्द्र ! सर्वद्रव्यमयं घटम् ।
 नवानां परिपूर्णानामुक्तान्यव्ययैश्चितम् ॥ १४२ ॥
 कुर्यादभ्यूहं तत् सर्वं प्रधानोदितवर्मना ।
 पर्यं तु दशधा विभ ! परमेधाः प्रकाशिताः ॥ १४३ ॥
 आरस्य विभेदांस्तु क्रमेण शृणु सत्तम ! ।
 'चतुर्धाऽहते क्षेत्रे होक्त्रिंशद्विभजितं ॥ १४४ ॥
 कोष्ठकानां नवशतमेकार्षिस्तथैव च ।
 मध्ये पङ्क्तिमयं स्थाप्य मार्जयेत्तद्विद्वयम् ॥ १४५ ॥
 वीथ्यर्थं तद्विद्वयः स्थाप्य पङ्क्तिमयं पुनः ।
 द्वयं विद्वयं वीथ्यर्थं स्थापयेत् सप्तकं पुनः ॥ १४६ ॥
 विभज्य या त्रिजयधा लोकैकं विद्वजेद्विज ! ।
 वीथ्यर्थं संकटे देशे कलशानां तु पूर्वयत् ॥ १४७ ॥
 फलेन तेषु कोष्ठेषु कलशान् पूर्ववन्मयेत् ।
 घृतमुण्डोदकं चैव रत्नयारि फलोदकम् ॥ १४८ ॥
 लोहाम्बो मार्जनाम्बो गन्धाम्बोऽक्षतयारि च ।
 यथोदकमयेशान्तं मध्याक्षरस्य मध्यमे ॥ १४९ ॥
 पाचमर्थं तथाचामं पञ्चगव्यं क्रमेण तु ।
 द्विचतुर्केन संवीतनकानां तु मध्यमे ॥ १५० ॥

येन्द्राणुत्तरपर्यन्तं विद्विक्स्थानां तु मध्यमे ।
 दधि क्षीरं मधु तथा कपायं षड्विद्विक्कमात् ॥ १५१ ॥
 पर्यं सप्तदश प्रोक्तः प्रधानद्रव्यसंयुताः ।
 शेषाभ्यान्वे चतुष्पष्टिः शुद्धोदकसमन्विताः ॥ १५२ ॥
 इत्येकाशीतिकलशा मध्यतः संस्थिता द्विज ! ।
 ततस्त्वेकोनपञ्चाशत्कलशास्तद्विगष्टके ॥ १५३ ॥
 तत्र मध्यमकुम्भेषु विक्स्थितानां च सेचयेत् ।
 गुलोदकं चेशुरसं नालिकेररसं तथा ॥ १५४ ॥
 'शान्तिवारि' मुनिधेष्ट ! पूर्वविक्कमयोगतः ।
 विद्विक्स्थप्रत्यङ्गकुम्भेषु सेचयेन्मङ्गलोदकम् ॥ १५५ ॥
 आग्नेयादीशपर्यन्तं शिष्टमन्यच्छतत्रयम् ।
 अशीतियुक्तं कुम्भानां तथैव चतुश्चत्तरम् ॥ १५६ ॥
 सुगन्धैः शीतलैस्तोयैः संपूर्णं द्विजसत्तम ! ।
 पञ्चान्मध्यस्थनवकं मध्यावीशानपश्चिमम् ॥ १५७ ॥
 वासुदेवाद्वराहान्तं मूर्तीनां नवकं यजेत् ।
 अपर्यालमनमार्त्यैश्च धूपेन च यथाक्रमम् ॥ १५८ ॥
 तद्वह्निषकानां तु प्रत्यङ्गकुम्भेषु पूजयेत् ।
 केशवाद्दामनान्तं च द्विचतुः पूर्वविक्कमात् ॥ १५९ ॥
 तत एकोनपञ्चाशत् कलशानां महामते ! ।
 पूजयेद्ब्रह्मकुम्भेषु श्रीधराय चतुष्टयम् ॥ १६० ॥
 पूर्वाणुत्तरपर्यन्तं यक्ष्यादीशानपश्चिमम् ।
 नरायं कृष्णपर्यन्तं चतुर्कं पूजयेद्विज ! ॥
 प्रारयत् कूर्चानि संन्यस्य चक्रिकाभिः पिधाय च ।
 तत आच्छादयेद्वस्त्रैर्नूतनैस्तु पृथक् पृथक् ॥ १६२ ॥
 तत ऊर्ध्वं यजेदेवं वासुदेवं जगत्पतिम् ।
 पाचमर्थं तथाचामं पञ्चगव्यं घृतं दधि ॥ १६३ ॥
 पयोः मधुः कपायं च, उष्णाम्बः फलपारि च ।
 मार्जनाम्बो, ऽक्षताम्बश्च, रत्नाम्बो, लोहयारि च ॥
 गन्धाम्बश्च, ययाम्बश्च, गुलोदकेशुरसौ, तथा ।
 नालिकेररसं, चापि शान्तिस्तोयं, च मङ्गलम् ॥ १६५ ॥

क्रमेणानेन विम्रेन्द्र ! ह्याचरेत् स्नपनं विभोः ।
मूलमन्त्रेण सर्वेषां स्नपनं चिह्नितं द्विज ! ॥ १६६ ॥
अथवा पाद्यपूर्वं तु गन्धतोषाचमनकम् ।
ऋग्भिः पुरुषसूक्तस्य तथेदं विष्णुरित्युक्त्वा ॥ १६७ ॥
यवाम्नोः शुलतोषार्थं चतुष्कं शान्तिपश्चिमम् ।
त्वं विष्णुरिति मन्त्रेण, विष्णोर्भुक्तमिति द्विज ! ॥ १६८ ॥
स्नापयेन्मङ्गलाधेन तोषेन मुनिपुङ्गव ! ।
येनाभिपिञ्चदेवेशं प्रचानकलशेन तु ॥ १६९ ॥
तच्छुद्धवारिकलशैस्तमन्त्रेणामिषेचयेत् ।
प्रतिद्रव्यं तु वस्त्रेण ह्यर्ध्यालमनमाख्यकं ॥ १७० ॥
धूपेन च समभ्यर्च्य ततस्तेनाभिषेचयेत् ।
यद्वाथ्यं पाद्यमाचामं गन्धस्नग्धूपदीपकम् ॥ १७१ ॥
दद्याद्यथाकर्म सर्वैः केवलं चार्थमेव वा ।
युक्तं शतचतुष्केण सप्तत्या च त्रयेण च ॥ १७२ ॥
कुम्भानां स्नपनं होतदुत्तमोत्तममुच्यते ।
"हीनमष्टाष्टसंख्यातैरन्तश्शुद्धोदवारिभिः ॥ १७३ ॥
कलशैः स्नपनं यस्तु तत् स्यादुत्तममध्यमम् ।
"तथा पङ्क्तिचतुष्कं तु हीनं स्यात् पूर्वनिश्चितात् ॥
यदेतत् स्नपनं युक्तमेकाशीत्या च मध्यतः ।
विश्वं चैकोनपञ्चाशद्युक्तेन विद्विषु च ॥ १७५ ॥
ब्राह्मदैविकमागस्थैः कलशैरन्वितं द्विज ! ।
शेषैः पष्टयुत्तरशतसंख्यातैः शुद्धवारिभिः ॥ १७६ ॥
विहीनं कलशैर्विभ ! तद्भवेदुत्तमाधमम् ।
"शतद्वयेन कुम्भानां चतुर्विंशसंस्थितेन च ॥ १७७ ॥
चतुर्हीनेन वै विभ ! होकाशीत्या च मध्यतः ।
संयुक्तं स्नपनं प्रातवत् तद्भवेत् "मध्यमोत्तमम् ॥ १७८ ॥
"अष्टाष्टपरिसङ्ख्यातैरन्तः शुद्धोदवारिभिः ।
कलशैर्यद् भवेद्हीनं तत् स्यात् "मध्यममध्यमम् ॥ १७९ ॥
एकाशीत्या च कुम्भानां मध्यतस्तु समन्वितम् ।
"विश्वं चैकोनपञ्चाशन्मध्यस्थनवसंयुतम् ॥ १८० ॥

शेषैः शुद्धोदकलशैर्विहीनं "मध्यमाधमम् ।
"पङ्क्तीनामष्टकेनाथ हीनं क्षेतं तु कल्पयेत् ॥ १८१ ॥
एकाशीत्या च कुम्भानां केवलं पूर्वयद् द्विज ! ।
"अधमोत्तममेतनु स्नपनं परिकीर्तितम् ॥ १८२ ॥
"द्वात्रिंशद्भिस्तु कलशैः कौणस्थैः शुद्धवारिभिः ।
विहीनं स्नपनं यत्तद् भवेद् "धममध्यमम् ॥ १८३ ॥
यद्यनुपप्लविकलशैर्विहीनं सर्वेद्विद्विषतैः ।
शुद्धोदकैर्द्वित्रिंशेष्ट ! तद्भवेद् "धमाधमम् ॥ १८४ ॥
नवधा सप्तधा चाथ क्षेतं कृत्वा तु पीडयेत् ।
द्वयं चतुष्कं वा शिष्टं, कुम्भानां स्थापनार्थतः ॥ १८५ ॥
इत्युक्तमार्थं नवधा, द्वितीयं शृणु सत्तम ! ।
चतुरधीक्षते क्षेतं षष्टादशधिनाजिते ॥ १८६ ॥
यद्वा पीडशधा विभ ! पङ्क्तिपट्टकं तु मध्यतः ।
संस्थाप्य तद्द्वितीयं मार्जयेद्विद्वितं द्विज ! ॥
एकैकं यापि तद्वाह्ये स्थापयेत्तु चतुष्टयम् ।
पूर्वयत्तेषु कलशान् न्यस्य द्रव्याणि निक्षिपेत् ॥
मध्ये कुम्भचतुष्के तु सर्वैरक्षजलं ततः ।
द्वितये मौक्तिकं प्राच्यामेकस्मिन् वद्विद्विरगते ॥ १८९ ॥
वज्रं याम्यद्वये विभ ! गोमेदकमनन्तरे ।
एकस्मिन्निन्द्रनीलं तु पुण्यरागं ततो द्वये ॥ १९० ॥
पश्चिमस्थे तु याप्यं होकस्मिन् ब्रह्मरागकम् ।
चन्द्रकान्तं द्वये सौम्यं होकस्मिन् विद्रुमं परे ॥ १९१ ॥
द्वितीयाथारणे प्राच्यामाज्यं कुम्भद्वये द्विज ! ।
कुम्भ आग्नेयकोणस्थे होकस्मिन्पौर्णानिकम् ॥ १९२ ॥
क्षीरं द्वये दक्षिणस्थे नैऋत्यां मार्जनं तथा ।
दधि द्वये पश्चिमस्थे गन्धो वायव्यकोणगे ॥ १९३ ॥
सौम्यद्वये माक्षिकं स्यात् कपायं चेशकोणगे ।
गन्धोदकेन संपूर्णं कुम्भानां शिष्टमष्टकम् ॥ १९४ ॥
एवं मध्यस्थिताः कुम्भाः पद्मत्रिंशत्संख्याया द्विज ! ।
चतुर्विंशतु कलशाः प्रतिविंशं तु तद्द्विजः ॥ १९५ ॥

चिद्विक्लस्थितास्तु प्रत्येकं कलशाः पोडश द्विज ! ।
 पूर्वदिक्स्थितानां तु कुम्भानां मध्यमे स्थिते ॥
 चतुष्केऽर्धे, तथा पाचं दक्षिणे पश्चिमे तथा ।
 आचामं, सौम्यमध्यस्थचतुष्के पञ्चगव्यकम् ॥ १९७ ॥
 वह्निद्विकलशानां तु चतुष्के मध्यसंस्थिते ।
 तैलं, गुलोदकं निर्झतौ, वायुसंस्थे तिलोदकम् ॥ १९८ ॥
 अक्षतं त्वीशद्विकलस्थे, क्षाद्यविंशोत्तरं शतम् ।
 अवशिष्टं तु कुम्भानां पूर्णं गन्धोदकेन तु ॥ १९९ ॥
 अर्ध्यादिसर्वरत्नान्तमुद्धारक्रमं इष्यते ।
 अर्धं पाचं तथाचामं पञ्चगव्यं ततः परम् ॥ २०० ॥
 तैलं गुलोदकं चैव तिलोदं चाक्षतोदकम् ।
 आज्यं तथा औपमान्यं क्षीरं मार्जनमेव च ॥ २०१ ॥
 दधि गन्धं माक्षिकानि कषायं मौक्तिकं तथा ।
 यज्जादिसर्वरत्नान्तमष्टकं क्रमशो द्विज ! ॥ २०२ ॥
 शतद्वयेन कुम्भानां चतुर्न्यूनेन संयुतम् ।
 पतत् अर्धमाप्यातमुत्तमोत्तमसंज्ञितम् ॥ २०३ ॥
 चतुरश्रीकृते क्षेत्रे चतुर्दशविमाजिते ।
 कोष्ठकानां भवत्यत्र चतुर्न्यूने शतद्वयम् ॥ २०४ ॥
 मध्ये पङ्क्तिचतुष्कं तु संस्थाप्य परिमार्जयेत् ।
 पर्यंकं वीथये बाहो स्थापयेच्च चतुष्टयम् ॥ २०५ ॥
 तथापि कोष्ठकानां तु कलशस्थापनार्थतः ।
 संस्थाप्याष्टोत्तरशतं शेषाणि परिमार्जयेत् ॥ २०६ ॥
 पूर्ययेत्तपु कलशान् न्यस्य द्रव्याणि निक्षिपेत् ।
 विन्यसेद्भजनियमं मध्ये कुम्भचतुष्टयम् ॥ २०७ ॥
 प्राञ्चगव्यसूत्रादक्षिणतः कलशे मौक्तिकं द्विज ! ।
 पतदक्षिणतः संस्थे यज्जगोमेदके क्रमात् ॥ २१८ ॥
 द्वन्द्वनीलं पुष्परामं पश्चिमस्थे द्वये तथा ।
 ब्रह्मरागं चन्द्रकान्तं सोमदिकस्थे द्वये द्विज ! ॥ २०९ ॥
 प्राञ्चगव्यसूत्रोत्तरतो विद्रुमं कलशे द्विज ! ।
 परं द्विपट्टकं कुम्भानां मध्यतः, तद्विगष्टके ॥ २१० ॥

प्रतिद्विकलशानां तु द्विपट्टकं द्विजसत्तम ! ।
 तेषां मध्यस्थिते कुम्भे चतुष्के प्रातिदिगादितः ॥
 अर्धं तैलं तथा पाचं गुलाम्याचमनीयकम् ।
 तिलोदकं पञ्चगव्यमक्षतं त्वीशपञ्चमम् ॥ २१२ ॥
 शेषाः कुम्भाभ्यस्तुष्यष्टिः पूर्णा गन्धोदकेन तु ।
 अर्ध्यादिसर्वरत्नान्तमुद्धारक्रमं इष्यते ॥ २१३ ॥
 पञ्चमष्टोत्तरशतैः कुम्भैरुत्तममध्यमम् ।
 चतुरश्रीकृते क्षेत्रे त्रयोदशविमाजिते ॥ २१४ ॥
 पङ्क्तीनां पञ्चमं मध्ये संस्थाप्य परिमार्जयेत् ।
 पर्यंकं वीथये बाहो स्थापयेत् त्रितयं पुनः ॥ २१५ ॥
 मध्यमे रत्नकुम्भं तत् प्रागादीशवसानकम् ।
 मुकाफलं तथा वज्रं गोमेदकेन्द्रनीलकौ ॥ २१६ ॥
 पुष्परामो ब्रह्मरागश्चन्द्रकान्तश्च विद्रुमः ।
 तद्वहिः प्राक्क्रममेवैव धृतं चैवोपमानिकम् ॥ २१७ ॥
 क्षीरं मार्जनतोयं च दधि गन्धं च माक्षिकम् ।
 कषायमष्टौ शिष्टाश्च गन्धाम्भः परिपूरिताः ॥ २१८ ॥
 परं मध्यस्थिता विप्र ! कलशाः पञ्चविंशतिः ।
 अष्टकं नवकानां तु तद्वहिस्तु दिगष्टके ॥ २१९ ॥
 तेषां मध्ये क्रमादर्थं तैलं पाचं गुलोदकम् ।
 आचामं तिलतोयं च पञ्चगव्यं तथाक्षतम् ॥ २२० ॥
 प्रागाशादीशद्विङ्निष्ठं शिष्टमष्टाष्टकं द्विज ! ।
 पूरितं गन्धतोयेन ह्येवं कुम्भसमन्वितम् ॥ २२१ ॥
 नवत्या सप्ताधिकया तद्भवेदुत्तमाधमम् ।
 त्रिपञ्चधा कृते क्षेत्रे भागानां तु भवन्ति हि ॥ २२२ ॥
 शतद्वयं तथा पञ्चविंशतिर्मुनिपुङ्गव ! ।
 पङ्क्तीनां पञ्चकं मध्ये तद्वहिर्विस्तृजेद्वयम् ॥ २२३ ॥
 वीथ्यर्थं तद्वहिर्युयः स्थापयेत् त्रितयं द्विज ! ।
 तन्मध्ये रत्नकलशं विक्लस्थिते तु चतुष्टये ॥ २२४ ॥
 रत्नाष्टकं मौक्तिकादि द्वन्द्वशः पूर्वदिक्क्रममात् ।
 प्रागादीशानपर्यन्तं तद्वहिः कलशाष्टके ॥ २२५ ॥

घृतपूर्वकपायान्तद्रव्याणामएकं द्विज ! ।
 पेन्द्रादिनयकानां तु क्षापानां द्विज ! मध्यमे ॥ २२६ ॥
 अध्यायक्षतपर्यन्तं क्रमादीशानपश्चिमम् ।
 शेषाः कुम्भाम्भतुष्यष्टिगन्धोदकसमन्विताः ॥ २२७ ॥
 पञ्चाशीतिघटोपेतमेतत् स्थान्मध्यमोत्तमम् ।
 मध्यमे रत्नतोयं तु तद्वहिः कलशाष्टकम् ॥ २२८ ॥
 मुक्ताविद्रव्यसंयुक्तं पूर्ययश्वकाद्वहिः ।
 इत्येकाशीतिकलशैर्भवेन्मध्यममध्यमम् ॥ २२९ ॥
 सप्तधा भाजिते क्षेत्रे चत्वारिंशद्योत्तरम् ।
 कोष्ठकानि भवन्त्यत्र कलशान् विन्यसेत्ततः ॥ २३० ॥
 पूर्ववद्द्रव्यसंयुक्ताः कलशाः पञ्चविंशतिः ।
 चतुर्विंशतिशेषास्तु शुद्धोदकसमन्विताः ॥ २३१ ॥
 पथमेकोनपञ्चाशत्कलशैर्मध्यमाधमम् ।
 रत्नादिककपायान्ता युक्ताः सप्तोत्तरा दश ॥ २३२ ॥
 अष्टौ गन्धोदसंयुक्ता गतत् स्यादधमोत्तमम् ।
 शुद्धोदकैर्हीनैस्तद्भवेदधममध्यमम् ॥ २३३ ॥
 रत्नादिचिद्रमान्तेन द्रव्यसङ्घेने संयुतम् ।
 नवकं कलशानां यत् तद्भवेदधमाधमम् ॥ २३४ ॥
 पथं द्वितीयमेवास्तु कीर्तिताः ; तृतीयं शृणु ।
 क्षेत्रे तु सप्तधा कृत्वा प्राग्बद्धापाय संस्थितम् ॥
 उदङ्मुखस्थितो भूत्वा प्रणयं बन्धयेत्ततः ।
 तन्मुद्रां विन्यसेत् कुम्भे जितन्ताप्येन मध्यतः ॥
 द्वैविकेऽष्टाक्षरैः कुम्भान् प्राङ्मुखः प्रारिग्वादितः ।
 मातुषास्तु द्विपटकेन षोडशप्रागुदङ्मुखः ॥ २३७ ॥
 फट्कारैः पैतृकान् विप्र ! न्यसेत् प्रत्यगुदङ्मुखः ।
 तन्मुद्रां बन्धयित्वा तु मध्यादुत्तरपश्चिमम् ॥ २३८ ॥
 कुम्भानां पञ्चके विप्र ! पाद्याप्यन्विमनान्वयि ।
 पञ्चगव्यं घृतं चापि पञ्चोयनिपदैः क्रमान् ॥ २३९ ॥
 विविक्कुम्भचतुष्के तु यत्पञ्चादीशानपश्चिमम् ।
 वधि क्षीरं मधु तथा क्षुण्णाम्भोमूर्तिपाचकैः ॥ २४० ॥

चतुर्भिः कलशैर्विप्र ! तद्वहिर्दिकचतुष्टये ।
 कपायं मार्जनात्मन्मध्य कलाम्भः परिमार्जनम् ॥ २४१ ॥
 आग्नेयादीशपर्यन्तं कलशानां चतुष्टये ।
 रत्नोदं सर्वलोहाम्भः कुशाम्भः सकुचारि च ॥ २४२ ॥
 क्षिपेत् क्रमेण विप्रेन्द्र ! यणैरष्टाक्षरोदितैः ।
 शुद्धाम्भसान्तरालस्थं पूरितं कलशाष्टकम् ॥ २४३ ॥
 प्रागश्चिन्मध्यादात्तस्य ईशप्राञ्चत्यपश्चिमम् ।
 प्रणयाप्येन मन्त्रेण केपलेन ततो वहिः ॥ २४४ ॥
 विस्कुम्भानां चतुष्के तु गन्धाम्भः पुष्पचारि च ।
 औषमानिकसंज्ञं च तथाचामलकोदकम् ॥ २४५ ॥
 आग्नेयादिक्रमेणैव कलशानां चतुष्टये ।
 अक्षतात्मस्तिलाम्भश्च यथात्मस्तपुलोदकम् ॥ २४६ ॥
 द्विपट्कमन्त्रेण ततो विष्णुगायत्रिया द्विज ! ।
 शेषाः षोडश शुद्धाम्भः परिपूर्णाः क्रमेण तु ॥ २४७ ॥
 पथं संपूरयित्वा तु प्रणम्या जलमुद्रया ।
 वासुदेवादियागाद्यं सर्वं कृत्वा तु पूर्ववत् ॥ २४८ ॥
 द्रव्यन्यासक्रमेणैव समुद्धारः प्रकीर्तितः ।
 मूलमन्त्रेण वै दद्यात् सर्वं यद्वा द्विजोत्तम ! ॥ २४९ ॥
 इदं विष्णुवाक्यतः पाद्यमध्यमापो यद्वन्विति ।
 आपः पुनन्वित्याचामं गायत्र्या पञ्चगव्यकम् ॥ २५० ॥
 घृतं दद्यात्ततो विप्र ! घृतं शुक्रमसीति च ।
 दधिका इति मन्त्रेण दधि दद्यात्ततः परम् ॥ २५१ ॥
 क्षीरमाप्यायस्येति गणुयातेति वै मधु ।
 आवित्यः शुक्रमित्येयमुष्णाम्भो मुनिपुङ्गव ! ॥ २५२ ॥
 ततः कपायतोयं तु सदसस्पतिमित्यूचा ।
 शजोदेवीरिक्तानेन दद्याद् मार्जनं ततः ॥ २५३ ॥
 गणानामिति मन्त्रेण दद्याद्यं कन्दोदकम् ।
 त्वं विष्णुरिति मन्त्रेण दद्यात्तु परिमार्जनम् ॥ २५४ ॥
 धन्न आयाहि धीतय इति रत्नोदकं ततः ।
 इत्येवेति च लोहाम्भस्यग्नमीके कुशोदकम् ॥ २५५ ॥

किमित्त इति मन्त्रेण दद्यात् सकृदकं ततः ।
 द्याच्युद्धोदकान्यष्टावापो अस्मानिति क्रमात् ॥ २५६ ॥
 अष्टौ गन्धोदकादीनि मानस्तोषया निषेदयेत् ।
 शेषान् पुनरपस्तुकेन पोडश प्रत्यृचं क्रमात् ॥ २५७ ॥
 पथमेकोनपञ्चाशत्कलशैरुत्तमोत्तमम् ।
 वहिःपोडश शुद्धोदकैर्हीनमुत्तममध्यमम् ॥ २५८ ॥
 तत्रस्थः कोणकलशैर्हीनं स्यादुत्तमाधमम् ।
 अन्तः शुद्धोदकस्थानं स्थितं गन्धोदकाष्टकम् ॥ २५९ ॥
 यिहीनं सर्वकलशैर्हीनं स्यादुत्तमाधमम् ।
 तदन्तः पञ्चविंशद्भिरन्वितं मध्यमोत्तमम् ॥ २६० ॥
 मानुषे दिक्चतुर्केन हीनं मध्यममध्यमम् ।
 तत्रस्थः सर्वकलशैर्हीनं स्यान्मध्यमाधमम् ॥ २६१ ॥
 नयकं फलशानां यत्तद्भवेदधमोत्तमम् ।
 तद्विद्विकलशैर्हीनं भवेदधममध्यमम् ॥ २६२ ॥
 मध्यस्थितं फलकुम्भेन तद्भवेदधमाधमम् ।
 तृतीयमेवं कथितं चतुर्थं शृणु सत्तमम् ॥ २६३ ॥
 सप्तमकं स्थिता भागाश्चत्वारिंशद्योत्तरम् ।
 धूमण्डलोदकं चैव रत्नयारि फलोदकम् ॥ २६४ ॥
 लोहाम्भो मार्जनाम्भश्च गन्धाम्भोऽक्षतवारि च ।
 यवोदकमयेशान्तं मध्यादारभ्य मध्यमे ॥ २६५ ॥
 पाचमर्घ्यं तथाऽऽचामं पञ्चगव्यं तथा दधि ।
 पयो मधु कषायं च द्वितियद्विधु च तद्विद्विः ॥ २६६ ॥
 गुलोदकं चैधुरसं नालिकेररसं तथा ।
 शान्तिवारि चतुर्विधु पूर्वादिकमयोगतः ॥ २६७ ॥
 विद्विष्कुम्भचतुर्केषु विन्यसेन्मङ्गलोदकम् ।
 शेषा भागाश्चतुर्विंशद्गन्धाः स्युर्द्विजसत्तमम् ॥
 मन्त्रार्चनं तथोद्धारो यथा चाद्योत्तमोत्तमे ।
 उत्तमोत्तममेतद्वि जपनं परिकीर्तितम् ॥ २६९ ॥
 पञ्चभागीकृते स्थाने फलशः पञ्चविंशतिः ।
 मूलमन्त्रेण फलशान् विन्यस्य प्रोक्षयेत्ततः ॥ २७० ॥

द्रव्याणि निक्षिपेतेन प्राङ्मुखः प्रयतो वशी ।
 ब्राह्मं तु मध्यमं कुम्भं क्षान्तोयेन पूरयेत् ॥ २७१ ॥
 ततस्तु मानुषे भागे प्रागाद्ये दिक्चतुष्टये ।
 पाचमर्घ्यं तथाऽऽचामं पञ्चगव्यं तथैव च ॥ २७२ ॥
 घृतं दधि तथा क्षीरं मधु चाग्नेयपूर्वकम् ।
 इन्द्राग्निमध्यादारभ्य तदीशान्तरपश्चिमम् ॥ २७३ ॥
 उष्णोदकं कषायं च मार्जनं च फलोदकम् ।
 तिलाभ्यु रत्नतोयं च लोहतोयं कुशोदकम् ॥ २७४ ॥
 ततस्तु दैविके भागे पूर्ववद्विचतुष्टये ।
 गन्धोदकं च पुण्याम्भ औपमान्यामलोदके ॥ २७५ ॥
 आग्नेयादीशपर्यन्तमक्षताम्भस्तथैव च ।
 नालिकेररसं चैधुरसं वै तण्डुलोदकम् ॥ २७६ ॥
 पथं च पञ्चविंशद्भिः कुम्भैरुत्तममध्यमम् ।
 पाचं च मध्यमे भागे प्रागादीशानपश्चिमम् ॥ २७७ ॥
 अर्घ्यमाचमनं चापि पञ्चगव्यं घृतं दधि ।
 क्षीरं मधूणतोयं च अन्तरालेषु वै क्रमात् ॥ २७८ ॥
 कषायं मार्जनाम्भश्च फलाम्भः परिमार्जनम् ।
 रताम्भो लोहतोयं च कुशाम्भश्चोष्णतोयकम् ॥
 ततस्तु दैविके भागे प्रागादीशानपश्चिमम् ।
 गन्धाम्भः पुण्यतोयं च औपमान्यामलाभ्युनी ॥ २८० ॥
 अक्षताम्भस्तिलोदकं च यवोदकं तण्डुलोदकम् ।
 विद्वितश्च समुद्धारः पाद्यात्तण्डुलपश्चिमाः ॥ २८१ ॥
 एवं तु पञ्चविंशद्भिः जपनं चोत्तमाधमम् ।
 सप्तमके स्थले प्राप्तवद्भूताच्छान्त्यभ्यु पश्चिमम् ॥ २८२ ॥
 कलशैरेकविंशद्भिः जपनं मध्यमोत्तमम् ।
 त्रिधा विभक्तेः कोष्ठानां नयकं तत्र सत्तमम् ॥ २८३ ॥
 मध्यादीशानपर्यन्तं घृतं दधि पयो मधु ।
 तथोद्धर्तनचूर्णं च ततः कोणचतुष्टये ॥ २८४ ॥
 उष्णोदकं च गन्धाम्भः पुण्याम्भो मङ्गलोदकम् ।
 द्रव्यग्यासकमेणैव समुद्धारः प्रकीर्तितः ॥ २८५ ॥

एवं तु तवभिः कुम्भैर्मवेद्यमभ्यस्यमम् ।
 घृतं पयो दधि मधु गन्धहेमाभ्युनी तथा ॥ २८६ ॥
 रत्नाम्भश्चोपधीवारि शालिचूर्णानि च क्रमात् ।
 मध्यामादीशदिङ्निष्ठमेतत् स्यान्मभ्यमाधमम् ॥
 मधये दिक्चतुष्के तु पञ्चगव्यैस्तु पञ्चकम् ।
 आग्नेयादीशपर्यन्तं कलशानां चतुष्टयम् ॥ २८८ ॥
 शुद्धाम्भसा तु संपूर्णमेतत् स्यादधमोत्तमम् ।
 मध्ये रत्नजलं दिक्षु कुम्भानां तु चतुष्टयम् ॥ २८९ ॥
 मुक्तादिस्वसंयुक्तं हन्त्रयोगेन सत्तमम् ।
 एवं तु पञ्चभिः कुम्भैर्मवेद्यमभ्यस्यमम् ॥ २९० ॥
 सर्वरत्नजलं मध्ये दिग्द्वये पूर्वपश्चिमे ।
 द्वौ कुम्भौ तत्र पूर्वस्मिन् मौक्तिकादिचतुष्टयम् ॥
 चतुष्के पुष्परागादि हान्यस्मिन् द्विजसत्तमम् ।
 एवं कुम्भत्रयेणैव संपन्नं त्वधमाधमम् ॥ २९२ ॥
 एवं ह्यपरमेदास्तु पदत्रिंशत् संप्रकाशिताः ।
 कुम्भाधिवासपूर्वं तु सर्वं पूर्ववदाचरेत् ॥ २९३ ॥
 आज्यस्य दैवतं देवो वासुदेवः परः स्मृतः ।
 उष्णाम्भसः सङ्करणः प्रद्युम्नो रत्नावारिणः ॥ २९४ ॥
 फलाम्भसोऽनिरुद्धस्तु भगवान् दैवतं द्विज ! ।
 नारायणस्तु मन्त्रात्मा लोहतोपस्य दैवतम् ॥ २९५ ॥
 मार्जनस्य हयग्रीवो विष्णुः स्यादन्धवारिणः ।
 रुद्रिहोऽक्षततोयस्य वराहो यधवारिणः ॥ २९६ ॥
 पायस्य केशवो देवोऽर्घ्यस्य नारायणः स्मृतः ।
 देव आचमनीयस्य माधवस्यधिदेवता ॥ २९७ ॥
 गोविन्दः पञ्चगव्यस्य विष्णुस्तु दधिदैवतम् ।
 मधुसूदनसंशस्तु पयसो देवता स्मृता ॥ २९८ ॥
 शिविकमाख्यो मधुनः कर्णायस्य च यामनः ।
 भगवान् धीधराख्यस्तु गुलतोपस्य देवता ॥ २९९ ॥
 देवदेवो ह्यपीकेश इक्षुसारस्य दैवतम् ।
 दामोदरोऽधिदैवं तु नालिकेराभ्यसो द्विज ! ॥ ३०० ॥

पञ्चनाभस्तु भगवान् शान्तिर्तोयस्य देवता ।
 नरो नारायणश्चैव हरिः कृष्णस्तोयस्य च ॥ ३०१ ॥
 आग्नेयादीशपर्यन्तं देवता मन्त्राभ्यसः ।
 परिमार्जनसंज्ञे तु शङ्खः स्यादधिदैवतम् ॥ ३०२ ॥
 कुशोदकस्य पञ्च स्याद्वा स्यात् सकुनो द्विज ! ।
 वनमाला पुष्पतोये चक्रं स्यादौपमानिके ॥ ३०३ ॥
 किरीटमधिदैवं तु भवेदामलकाम्भसः ।
 मौस्तुमस्तिलतोयस्य धीवत्सस्तण्डुलाम्भसः ॥ ३०४ ॥
 पक्षाशीतिस्थितानां तु शुक्रोदानां तु देवता ।
 कान्त्याद्युन्नतिपर्यन्तमष्टकं प्रतिदिक्क्रमान् ॥ ३०५ ॥
 यह्निकेनपञ्चाशच्छुद्धतोयेषु च क्रमात् ।
 स्वधादिगायत्र्यन्तास्तु शक्तयो ह्यधिदेवताः ॥ ३०६ ॥
 अष्टावष्टौ तु पूर्वान्निदिक्ष्यन्यादिविदिक्षु च ।
 भक्ष्येषां स्नपनानां तु सर्वेषां द्विजसत्तमम् ॥ ३०७ ॥
 मर्यादा चैव दृष्टिश्च शुद्धोदेव्याधिदेवता ।
 कलशानां तु गरुडः शेषः सूक्तस्य दैवतम् ॥ ३०८ ॥
 कूर्चानां तु परं ब्रह्म, चक्रिकानां तु चक्रराट् ।
 वाससां वासुदेवस्तु, सर्वेषां च स एव वा ॥ ३०९ ॥
 मार्जनं प्रोक्षणं चैव शङ्खता चानुलेपनम् ।
 स्वपातमलङ्कारं पिष्टचूर्णं समन्ततः ॥ ३१० ॥
 द्वादशाक्षरमन्त्रेण कारयेत् पञ्च मन्त्रवित् ।
 पञ्चोपनिषदा मन्त्री कलशानधिवासयेत् ॥ ३११ ॥
 विष्णुगायत्रिया तत्र कोष्ठेषु कलशान् न्यसेत् ।
 तत्र द्रव्याधिदेवानां याचकैः पूरयेत् क्रमात् ॥ ३१२ ॥
 कूर्चास्तु प्रक्षिपेत्तेषु द्विपट्टकप्रहविधया ।
 तत्तद्द्रव्याधिदेवास्तु तत्तद्द्रव्येषु पूजयेत् ॥ ३१३ ॥
 चक्रिकाः स्थापयेत् पञ्चाक्षरमन्त्रेण साधकः ।
 वासोभिदद्यादयेत् पञ्चाक्षरपट्टकाणैर्न मन्त्रवित् ॥
 यत्प्रापनयनैः कुर्यान्मूलमन्त्रेण मन्त्रवित् ।
 प्रणयेत् तु स्याणि च्छित्त्वा तेनाभियन्य च ॥ ३१५ ॥

उद्धृत्य विष्णुमायया दद्याद्वस्ते गुरोस्तथा ।
 यस्मिन् यस्मिन् मन्त्रोऽत्र विहितः कर्मणि द्विज ! ॥
 द्वादशाक्षरमन्त्रेण तत्तत् कुर्याद्विचक्षणः ।
 अथवा सर्वकर्माणि द्वादशाक्षरविधया ॥ ३१७ ॥
 पूर्वोक्तः परमेदानां स्तपनानां महामते ! ।
 अर्घ्यादिद्रव्यनिचयः, इतरेषां तु क्रथ्यते ॥ ३१८ ॥
 विष्णुपर्णी च दूर्वा च पत्रं इयामाकमेव च ।
 एतानि पाचस्याङ्गानि चत्वारि द्विजपुङ्गव ! ॥ ३१९ ॥
 गन्धपुष्पेऽक्षतफले यस्यसिद्धार्थं तिलम् ।
 कुशाग्रमर्षस्याङ्गानि ह्येतान्यप्येव भवन्ति हि ॥ ३२० ॥
 लघ्वन्नजातितकोलमद्भमाचमनीयके ।
 शङ्खदलं च गोमूत्रं क्षीरं दधि घृतं तथा ॥ ३२१ ॥
 भद्रानि पञ्चगव्यस्य पञ्चेतानि च सर्वतः ।
 शम्भोदुग्भरविल्वानां पलाशवटयोस्तथा ॥ ३२२ ॥
 सदिशभ्यत्थयोद्धापि विफट्कततरोस्तथा ।
 त्वक्कुसारां तु कपायं स्यात् सर्वपापापनोदनम् ॥ ३२३ ॥
 कुण्डं मांसी हरिद्रे द्वे मुराशैलेयचम्पकाः ।
 यच्चाकचोरमुस्ताश्च 'सर्षापथ्यः' प्रकीर्तिताः ॥ ३२४ ॥
 पलाशयिल्वयकुलकदन्याग्रशिरीषजाः ।
 न्यग्रोधाभ्यत्थजाश्चापि पल्लवाः 'पल्लवारिणः' ॥ ३२५ ॥
 केतकीमल्लिका जातिनन्यायतौत्पलोद्भवाः ।
 पद्मचम्पककुन्देतथाः कुसुमाः 'पुष्पवारिणः' ॥ ३२६ ॥
 कदलीयिल्वचूताश्च पनसं मानुलङ्गकम् ।
 नालिकेरं चामलकं शीजपूरं 'फलाम्भसः' ॥ ३२७ ॥
 अङ्गान्येतानि विप्राष्टौ फलानि कथितानि वै ।
 ययगोधूमकप्रीहिशालिमुद्गरप्रियङ्गुकाः ॥ ३२८ ॥
 मापनीचारकौ चाङ्गं कथितं 'शीजवारिणः' ।
 पाण्डुलीकं चन्दनं चैव कर्पूरमरुतं तथा ॥ ३२९ ॥
 गन्धाङ्गानि च चत्वारि, त्वथवा मुनिपुङ्गव ! ।
 चन्दनं कुङ्कुमं मांसी हरिषेरं मुरं तथा ॥ ३३० ॥

उशीरं कुष्ठमगरु 'गन्धाम्भो' ऽङ्गं तु चाष्टकम् ।
 सूर्यकान्तं पञ्चरागमिन्द्रकान्तं तथैव च ॥ ३३१ ॥
 वैडूर्यं चाप्ययस्कान्तमिन्द्रनीलप्रवालकौ ।
 गरुडं पुष्परामं च स्फटिकप्रह्वारागकौ ॥ ३३२ ॥
 वज्रं मौक्तिकमङ्गानि 'रत्नोदय', अथवा द्विज ! ।
 मणिमुक्ताफलं वज्रं प्रवालं पुष्पकं तथा ॥ ३३३ ॥
 रत्नोदकाङ्गान्येतानि पञ्च वै कथितानि ते ।
 अपरस्त्रपनानां तु द्वितीयं नयकं विना ॥ ३३४ ॥
 तत्र मुक्ताफलं वज्रं गोमेदकेन्द्रनीलकौ ।
 पुष्परामं प्रह्वारागं चन्द्रकान्तं च विद्रुमम् ॥ ३३५ ॥
 रत्नाम्भसोऽष्टावङ्गानि ह्यमूनि धदितानि वै ।
 सहदेवी शिरीषं च रजनी सूर्यवर्तिनी ॥ ३३६ ॥
 सदाभद्रा कुशाग्राणि मार्जनाङ्गानि पट्टं द्विज ! ।
 रुक्मं रुक्थं च तान्नं चाप्ययस्कपुष्पमेव च ॥ ३३७ ॥
 अङ्गानि कथितान्येव पञ्च वै 'लोहवारिणः' ।
 तिलसिद्धार्थनीवारयचण्डेयवानि च ॥ ३३८ ॥
 तुलसीपत्रयुक्तानि 'शान्त्यम्भो' ऽङ्गानि चैव पट्टं ।
 इन्द्रचल्लयङ्कुरं पद्ममभ्यत्थाङ्कुरमेव च ॥ ३३९ ॥
 एकपत्रं च चत्वार्यङ्गानि 'मङ्गलवारिणः' ।
 नयां तटाके यत्मीके पर्वते चैव मृत्तिका ॥ ३४० ॥
 'परिमाज्जनवस्तूनि' कथितानि द्विजोत्तम ! ।
 शङ्खं चक्रं च कूर्मं च घनतेयं तथैव च ॥ ३४१ ॥
 कुर्यात् प्रतिकृतिं लोहरीपमानिकमुच्यते ।
 शुद्धोदफलशाः सयं चन्दनैकाङ्गलंयुताः ॥ ३४२ ॥
 अथयानन्तफलशं नाम्ना सकलपूरकम् ।
 यदेतस्य विधानं त्वं क्रमेण शृणु विस्मृतम् ॥ ३४३ ॥
 पूर्ववन्मण्डपं कुर्याद्वत्वारिंशङ्करायतम् ।
 द्वाविंशत्करयित्त्वारं चतुर्वारिदिसंयुतम् ॥ ३४४ ॥
 पञ्चाधैरव्यलङ्कारैः पूर्ववत् सुविभूषितम् ।
 आपाद्य वा प्रपामात्रं यथाभिमतदेशगम् ॥ ३४५ ॥

यागार्थमण्डपं प्रावत् कल्पयेत् तत्समीपतः ।
उके दिनेऽङ्कुरारोपं कृत्वा कर्मदिनात् पुरा ॥
तदर्थान् सर्वसंभारान् संभृत्य सुसमाहितः ।
देशिकेन्द्रस्तु पूर्वेषुः सुजातश्च कृतादिकः ॥ ३४७ ॥
भूपणैर्विधिवैयस्यैर्नूतनैश्च विभूषितः ।
सितोष्णीयोत्तरीयश्च चित्तैर्माल्यैरलंकृतः ॥ ३४८ ॥
चतुर्भिरष्टभिर्वा (चा !) यंस्तारदशैरपि सायकैः ।
तत्संबन्धैः शास्त्रकुशलैः कञ्चुकादिविभूषितैः ॥
अन्यैश्च सुसितैर्यस्यैः स्थगितानननासिकैः ।
तत्तत्प्रयोगकुशलैरनेकैः परिचारकैः ॥ ३५० ॥
प्राप्तोऽपराहसमये कृत्वा ह्यार्थार्थनं विदोत् ।
यागार्थमण्डपं तत्र देवं कुम्भादिके यजेत् ॥ ३५१ ॥
तत्रैव वा यजेद्दिम्बं यदौ सन्तर्प्य पूर्वयत् ।
ततोऽनुज्ञां समादाय क्रमेण मुनिपुङ्गव ! ॥ ३५२ ॥
अनुकल्पविधाने तु प्रासादं संप्रविश्य च ।
मूलयिम्बं तु संपूज्य अर्घ्यालभनमाद्यकैः ॥ ३५३ ॥
धूपेन च ततोऽनुज्ञां समादायारमेत् ततः ।
ह्यार्थार्थ्यचनपूर्वं तु विदोत् जपनमण्डपम् ॥ ३५४ ॥
प्रोक्षयेत् पञ्चगव्येन द्विपट्टकाणं सर्थतः ।
नानाविधानि पुष्पाणि चिकिरेत् सर्वदिक् तथा ॥
सिद्धार्थिकांश्च धीजानि ततो मण्डपमध्यतः ।
सायंद्वाविंशतिकं भजेत् क्षेतं तु पञ्चधा ॥ ३५६ ॥
एकैकं नवधा भूषणचत्वारिंशच्च पञ्च च ।
पङ्क्तयश्चापि कोष्ठानां पञ्चविंशोत्तरं भवेत् ॥ ३५७ ॥
द्विसहस्रं, ततो मध्ये कलशस्थापनार्थतः ।
एकाशीति च कोष्ठानि संस्थाप्य परिमार्जयेत् ॥
परितो धीध्ये पङ्क्तिद्वितयं, तद्वहिः पुनः ।
पूर्वावदिक्चतुष्के तु एकाशीतिपदानि च ॥ ३५९ ॥
कल्पयेत् पार्श्वतो धीध्ये पुनः पङ्क्तिद्वयं भवेत् ।
चतुर्षु कोणेष्वेकोनपञ्चाशत्कोष्ठकानि तु ॥ ३६० ॥

कल्पयेत्तत्र चाप्येकाशीतिमध्यानुसारतः ।
मध्यतो नवकं स्थाप्य पङ्क्तयेकां लोपयेत् परि ॥
यदिः पङ्क्तिद्वये दिक्षु पट्टकं पट्टकं विदिक्षु च ।
चतुर्धनुश्च संस्थाप्य शेषाणि परिमार्जयेत् ॥ ३६२ ॥
तद्वहिः परितो धीध्ये लुम्पेत् पङ्क्तिद्वयं ततः ।
कोणानि कल्पयेद्यन्तात् पदपोडशकानि तु ॥ ३६३ ॥
तत्पार्श्वं लोपयेत् पङ्क्तिमेकैकां दिक्चतुष्टयं ।
पङ्क्तिद्वयेन द्वाराणामन्तर्भागाखयो वहिः ॥ ३६४ ॥
पञ्चपार्श्वं तु शोभायै चतुरवहदिद्वयम् ।
तदन्तः पङ्क्तिद्वितये जयस्त्रिंशत्पदानि तु ॥ ३६५ ॥
धीध्या सहैकतां नीत्वा त्र्येकैकं स्थापयेद्बहिः ।
द्वाराणामपि कोणानां मध्ये पोडशसंख्यया ॥ ३६६ ॥
पञ्चविंशतिकोष्ठानि स्थापयित्वा तु पार्श्वतः ।
अन्योन्यं लोपयेत् पङ्क्तिमेकैकां तु महामुने ! ॥
एषमापाद्य कुम्भानां पदानि स्थापनार्थतः ।
ततः सुगन्धरजसा सितेन सुसमा द्विज ! ॥ ३६८ ॥
अद्भुष्टयिस्तरेसेथा ऋषी रेणास्तु कल्पयेत् ।
विकीर्य कोष्ठेषु रजः पञ्चाद्द्वाराणि पूरयेत् ॥ ३६९ ॥
तेनैव शोभां पीतेन चिचिर्बैः कुसुमान्वितैः ।
लतावृक्षैर्मुनिधंष्ट ! धीधीः सर्वत्र भूषयेत् ॥ ३७० ॥
ततः संयुह्य कलशान् पूर्वलक्षणलक्षितान् ।
अष्टोत्तरशतं कृत्वा मूलमन्त्रेण वै घृतम् ॥ ३७१ ॥
गायत्र्या वा ततो द्वारा चतुष्के पूर्वदिक्क्रमात् ।
द्वौ द्वौ संस्थाप्य कलशौ कुमुदादीन् प्रपूज्य च ॥
पुर्येदभ्यर्च्य कोष्ठानि चिचिर्बैर्मन्त्रमन्त्रितैः ।
सर्वेधान्यैः प्रयत्नेन कल्पयित्वा तु पीठिकाः ॥ ३७३ ॥
तासु द्वौ द्वौ कुशाग्रौ च निक्षिपेन्मूलमन्त्रतः ।
सूत्रेण वेष्टितान् कृत्वा कलशान् पूर्वचद्विज ! ॥
गायत्र्या क्षालयित्वा तान्, कोष्ठेषु न्यस्य 'तारत' ।
अधोमुखान् न्यसेत् पृष्ठं परमेष्वधोमुखान् कुशान् ॥

ततः संप्रोक्षयेत् 'पुसा' पञ्चगव्येन तान् कुशैः ।
 'विद्येन' यिकिरेत् सर्वावशेषान् तदुर्ध्वतः ॥ ३७६ ॥
 उत्तानये 'सिंवृत्त्या' तान् क्रमाद्यत्नेन वै ततः ।
 गालितेन तु तोयेन सुगन्धैश्चन्नादिकैः ॥ ३७७ ॥
 यावदितेन तु तान् चिप्रा । सर्वेणापूरयेत् क्रमात् ।
 मध्यकाशीनिमध्यस्थनवके मध्यकुम्भके ॥ ३७८ ॥
 सूर्यकान्तं पञ्चरागं वैदूर्यं चन्द्रकान्तकम् ।
 अपस्कान्तमिन्द्रनीलं प्रयालं गारुडं तथा ॥ ३७९ ॥
 पुष्करागं स्फाटिकं च ब्रह्मरागं च मेचयम् ।
 पञ्चं च रजतं चैव मौक्तिकं ताम्रमेव च ॥ ३८० ॥
 सर्वाण्येनानि निक्षिप्य तद्गृह्णित्वाकाष्ठके ।
 पूर्वादीशानपर्यन्तं मध्यकुम्भेषु वै क्रमात् ॥ ३८१ ॥
 द्रव्याणि षोडशतानि द्वाग्नयोर्गणे चिन्त्यसेत् ।
 द्विसप्तति च (क) संख्येषु न्यसेच्छेषेषु मौक्तिकम् ॥
 पूर्वाकाशीतिमध्यस्थनवके मध्यगोचरे ।
 कदलीपनसाम्राणां क्षीरिकायदराण्ययोः ॥ ३८३ ॥
 मानुलद्रकेसरयोः ह (भ) व्यज्जम्बीरयोरपि ।
 फलानि निक्षिपेत् पश्चात्तद्गृह्णित्वाकाष्ठके ॥ ३८४ ॥
 प्रागादीशानपर्यन्तं मानुलं च दाडिमम् ।
 नारङ्गं चापि जम्बीरं तलोलं यदरीं तथा ॥ ३८५ ॥
 क्षीरिकामलके चैव द्राक्षाण्यजूरके फले ।
 आम्रं च सहकारं च पनसस्य फलं तथा ॥ ३८६ ॥
 क्षुद्रपूर्वं च पनसं कदलीमोचके तथा ।
 क्रमाद्द्वाग्न्ययोगेन मध्यकुम्भेषु चिन्त्यसेत् ॥ ३८७ ॥
 नयकाष्टकुम्भेषु पदराणि विनिक्षिपेत् ।
 उत्तारं कुङ्कुमं चैव मांसी मलयजं तथा ॥ ३८८ ॥
 सुरं च हरिचैरं च कुष्ठं चागवमेव च ।
 एकाशोतिपदे याम्ये विभ्राच्येतानि निक्षिपेत् ॥ ३८९ ॥
 मध्ये मध्यस्थकलशे पूर्वादिक्रमयोगतः ।
 शेषेषु मध्यकुम्भेषु न्यसेदेकैकजं फलम् ॥ ३९० ॥

विनिक्षिपेन्मलयजमेतेषामष्टकेषु च ।
 समुद्रयापीकूपानां तटाकानां द्वयस्य च ॥ ३९१ ॥
 वृष्टीनदीहिमानां च तोयानि प्रतिपादयेत् ।
 चारुणे मध्यमे कुम्भे एकैकं शेषमध्यमे ॥ ३९२ ॥
 शेषेषु चाष्टवयंषु द्युक्षोदानि विनिक्षिपेत् ।
 यवगोधूमकवीहिशालिमुद्गरप्रियङ्गुकान् ॥ ३९३ ॥
 मापनीचारकौ घापि नवके मध्यमे घटे ।
 शेषेषु धान्यमेकैकं मध्यकुम्भेषु च क्रमात् ॥ ३९४ ॥
 अष्टकेषु च सिद्धानि तोयानि प्रतिपादयेत् ।
 आग्नेयेकोनपञ्चाशत्तमे पुरयेदधृतम् ॥ ३९५ ॥
 षट्केष्वेन्द्रादियोगेन गोमूत्रं गोमयं तथा ।
 क्षीरं वधि विनिक्षिप्य फोनेदृष्णोदकं न्यसेत् ॥ ३९६ ॥
 नैऋते मध्यनवके तैलं चिन्त्यस्य तद्वधिः ।
 शेषेषु चत्वारिंशत्सु कलशेषु गुलोदकम् ॥ ३९७ ॥
 धाव्यनवके मध्ये न्यसेत् तैलं तु सर्पपम् ।
 कलशेषु च शेषेषु चिन्त्यसेदक्षवं रसम् ॥ ३९८ ॥
 ईशानकोनपञ्चाशत्तमे मधु चिन्त्यसेत् ।
 शेषेषु नालिकेराम्भः तत्क्षीरं घापि चिन्त्यसेत् ॥
 ऐन्द्रादिपञ्चविंशत्सु प्रथमे मध्यमे घटे ।
 क्षेत्ततीर्थाधिपशैलेभ्यः सूकराण्यविलाद्राजात् ॥
 यल्मीकादृपगृह्णाद्य मृदमादाय पूरयेत् ।
 शेषेष्वष्टसु चैकैकं, षोडशे गन्धवारि च ॥ ४०१ ॥
 सहदेवी चचा चैव शतमूली शतावरी ।
 कुमारी च गन्धवी च सिन्धौ व्याघ्री तथैव च ॥ ४०२ ॥
 द्वितीये मध्यमे कुम्भे चिन्त्यस्य, यहिरष्टके ।
 एकैकं प्राक्क्रमेणैव, षोडशे पूर्ववद्भवेत् ॥ ४०३ ॥
 न्यप्रोधोदुम्बराभ्यत्यजम्बूयित्त्वपलाशजैः ।
 शिरीषमधुकोत्थैश्च त्वष्ट्रसैर्मध्यमं घटम् ॥ ४०४ ॥
 तृतीये पूरयित्वाद्यौ व्यस्तैः षोडशपूर्ववत् ।
 पलाशधित्ववकुलकदम्पान्नाशिरीषजान् ॥ ४०५ ॥

न्यग्रोधाभ्यन्तजान् क्षिप्त्वा चतुर्थं पलवान् घटे ।
 मध्यमेऽष्टासु च व्यस्तान् प्रायत् पोडश विन्यसेत् ॥
 मल्लिकाजातिचकुलनन्धावर्तप्रियङ्गुजैः ।
 पञ्चम्यककुन्दैश्च पुष्पैरापुष्पे मध्यमम् ॥ ४०७ ॥
 कलशं पञ्चमव्यस्तैरष्टौ शेषांस्तु पूर्ववत् ।
 सिद्धार्थं सर्पपं मापं रोचनां गोसमुद्भयाम् ॥ ४०८ ॥
 इन्द्रयवं वेणुयवं शमीश्यामाकवीजके ।
 पष्ठे मध्यस्थिते कुम्भे न्यसेदष्टासु च क्रमात् ॥ ४०९ ॥
 व्यस्तानि तानि द्रव्याणि प्रायत् शेषांस्तु पोडश ।
 तिलं यततिलं चैव जीरकं कृष्णजीरकम् ॥ ४१० ॥
 अतर्ही शतपुष्पां च कुठारच्छिद्रमेव च ।
 क्षपिधीजं च विन्यस्य मध्यकुम्भे तु सप्तमे ॥ ४११ ॥
 एकैकं बहिरष्टासु प्रायत् पोडशसु द्विज ! ।
 पण्डित्यामाकशालीनां नीवारस्य च तण्डुलम् ॥ ४१२ ॥
 दूर्धाकुशेन्द्रधल्लीनामङ्कुरान् पिप्पलस्य च ।
 न्यसेन्मध्यप्रथमेऽष्टासु व्यस्तान्येषु पूर्ववत् ॥ ४१३ ॥
 कुशोदीप्येषुकाशानामुशीरशरपुष्पयोः ।
 अगर्षपामागयोश्च मूलानि नयमे न्यसेत् ॥ ४१४ ॥
 कुम्भे मध्यस्थिते, ऽष्टासु व्यस्तान्येषु पूर्ववत् ।
 तुलस्याः कृष्णतुलस्याश्च ग्रन्थिबेणोरपिच्छदाः ॥ ४१५ ॥
 भृङ्गराजस्य विल्हस्य शम्भाः केतकि, जातयोः ।
 दशमे मध्यमेऽष्टासु व्यस्तान् शेषेषु पूर्ववत् ॥ ४१६ ॥
 सुस्तानगरसुस्ताप्यकण्डे कुचलयस्य च ।
 कुमुदोत्पलयोश्चापि शीतलीयककन्दकम् ॥ ४१७ ॥
 कन्दारस्य कशेरुश्च कण्डे एकादशे क्षिपेत् ।
 मध्ये कुम्भेषु चैतानि क्रमादन्येषु पूर्ववत् ॥ ४१८ ॥
 मुद्गभापकनिष्पावशिष्यम्रीहियथाङ्कुरान् ।
 भादिकानां कुलुत्थानामङ्कुरान् द्वादशे क्षिपेत् ॥
 मध्यकुम्भेऽष्टके व्यस्तान् प्रायत् पोडशसु द्विज ! ।
 शतपुष्पी सशमद्रा विष्णुकान्त्यकपञ्चयोः ॥ ४२० ॥

बलायाः सरमञ्जयाः सहायाश्च तथैव च ।
 अङ्कुरान् सहदेव्याश्च यथे कुम्भे त्रयोदशे ॥ ४२१ ॥
 विन्यस्याष्टासु च व्यस्तान्येषु प्रायत्वाचरेत् ।
 इवेतर्कं ब्रह्मदण्डीं च तथा ब्रह्मासुयर्थलाम् ॥ ४२२ ॥
 सरकां च चिरकां च पृथिनपर्णीं स्थिरां तथा ।
 परण्डं चापि विन्यस्य मध्ये कुम्भे चतुर्दशे ॥ ४२३ ॥
 अष्टासु तानि व्यस्तानि प्रायद्वन्द्वेषु विन्यसेत् ।
 सुरभीं पत्रकिज्जलकं नागकेसरमेव च ॥ ४२४ ॥
 पयमेलात्वंचं चैव लतां कस्तूरिकां तथा ।
 जातीफलं च त्रै पञ्च दशमे मध्यसंस्थिते ॥ ४२५ ॥
 कुम्भे न्यस्याष्टके व्यस्तं शेषं पूर्ववदाचरेत् ।
 सुवर्णं रजतं ताम्रमायसं त्रयु सीतलम् ॥ ४२६ ॥
 आरं कांस्यं च विन्यस्य पोडशे मध्यसंस्थिते ।
 कलशेऽष्टासु च व्यस्तं प्रायत् पोडशसु द्विज ! ॥
 एषं द्रव्याणि विन्यस्य क्रमेण सुलमाहितः ।
 तत आग्नेयकोणे तु देवस्याराधनार्थतः ॥ ४२८ ॥
 अर्घ्यदिद्रेष्यनिचयं मधुपर्कं च विन्यसेत् ।
 ततो निर्वृत्तिकोणे तु सरिद्राशालिपिष्टके ॥ ४२९ ॥
 दूर्वाभ्यन्तपत्रं च सिद्धार्थं च तथाक्षतम् ।
 माल्यानि पूर्णकुम्भं च न्यसेत्प्रीराजनार्थतः ॥ ४३० ॥
 तथाचोद्वर्तनार्थं च चूर्णं गोधूमशालिजम् ।
 रजनीचूर्णसंमिश्रमीपत् पत्रकभायितम् ॥ ४३१ ॥
 चर्मपीं च सलिलं चैव तथा च मुनिपुङ्गव ! ।
 चन्दनं सुखलेसार्थं घृष्टकपूरभायितम् ॥ ४३२ ॥
 चर्मकेतुरमांसीभ्यां हरिवेरैः समन्यितम् ।
 पिष्टमामलकं चैव शिरः स्नानार्थकं न्यसेत् ॥ ४३३ ॥
 पृथक् पृथक् च पात्रेषु ततो पायव्यकोणके ।
 घृतवस्त्रं करण्डं च पुष्पमाल्यादिभाजनम् ॥ ४३४ ॥
 तत ईशानकोणे तु शलाकान्यायसानि तु ।
 आयसा गुलिकाश्चैव तथा सन्देशं द्विज ! ॥ ४३५ ॥

अन्यद्युपयोगि स्यात् स्थापयेत् तद्यथारुचि ।
 पतदुक्तं समस्तं वा यथामिततकोणगम् ॥ ४३६ ॥
 मध्येकाशीतिमध्यस्थनयके मध्यसंस्थिते ।
 कुम्भे यजेद्वासुदेवं ततः प्रागादियोगतः ॥ ४३७ ॥
 दिक्स्थानां नयकानां तु मध्येषु प्रमथकमात् ।
 चतुरो वासुदेवादीन् विविक्स्थानां तु मध्यतः ॥
 ईशादिवह्निपर्यन्तं तानेवाप्यययोगतः ।
 मध्ये शुद्धोदकुम्भेषु सत्त्वं सर्वेषु पूजयेत् ॥ ३३९ ॥
 यहिर्दिक्नयकानां तु शुद्धोदेषु च दिक्कमात् ।
 सुपर्णं गरुडं चैव तार्क्ष्यं तु विहगेश्वरम् ॥ ४४० ॥
 यद्वयादीशानपर्यन्तं नयकानां चतुष्टये ।
 शुद्धोदेषु च तानेव क्रमेण परिपूजयेत् ॥ ४४१ ॥
 एकाशीतिषु दिक्स्थेषु पूर्वादिक्रमयोगतः ।
 मध्यकुम्भेषु पट्विशतसंख्यातेषु यथाक्रमम् ॥ ४४२ ॥
 पञ्चनाभादयो विप्र ! देवा वेदविद्वन्तिमाः ।
 पूज्या नयकयुक्त्वा तु मध्यादिशानपश्चिमम् ॥ ४४३ ॥
 मध्ये शुद्धोदकुम्भेषु यजेत् कल्किस्थकपिणम् ।
 यहिर्नयकशुद्धोदकलशेषु यजेत् प्रभुम् ॥ ४४४ ॥
 पातालशयनाख्यं तु, पश्चादग्निदिगादितः ।
 चतुर्षु कोणेष्वेकोनपञ्चाशन्नयकेषु च ॥ ४४५ ॥
 मध्येषु केशवादीनां क्रमात् त्रिकचतुष्टये ।
 आद्यान्, दिक्स्थेषु कुम्भेषु द्वितीयांस्तु चतुर्ष्वपि ॥
 विविक्स्थेषु तृतीयांश्च पट्टकं षोडशके क्रमात् ।
 चक्रादिवसपर्यन्तमक्षषोडशकं यजेत् ॥ ४४७ ॥
 कोणस्थेषु चतुर्ष्वेषु न्यसेच्छक्तिं ततः परम् ।
 ऐन्द्री दक्षिणतः पञ्चविंशतौ प्रथमे यजेत् ॥ ४४८ ॥
 सर्वसम्पत्प्रदां लक्ष्मीं मध्यकुम्भेषु तद्वह्निः ।
 अष्टासु पुष्टिं तद्वाले कान्तिं षोडशके द्विज ! ॥ ४४९ ॥
 एवमाद्येषु चान्येषु पञ्चविंशतिषु क्रमात् ।
 प्रमादीनां च शक्तीनां त्रितयं त्रितयं यजेत् ॥ ४५० ॥

तत्रापि पञ्चदशमे वह्निः षोडशकं न्यसेत् ।
 किरीटं, मन्त्रि मे पञ्चविंशतौ त्रितयं यजेत् ॥ ४५१ ॥
 श्रीवत्सकौस्तुभं चापि वनमालां तथैव च ।
 वासुदेवादिमन्त्रैस्तु वनमालान्तिमैः क्रमात् ॥ ४५२ ॥
 अष्टाविंशतिसंख्यं तु ह्रस्वाज्यं तु (वा) यथारुचि ।
 पूर्णान् दत्त्वा ततः कुम्भान् संपातविधिना स्तुयेत् ॥
 पिपाय चक्रिकाभिस्तु सर्वानुक्तक्रमेण तु ।
 वासोमिदृच्छादयेत् पश्चान्नूतनेस्तु पृथक् पृथक् ॥
 भूयः पूर्णाहूतिं दत्त्वा दिक्षु भूतबलिं हरेत् ।
 सृष्टादिसर्वरत्नान्तमुद्धारक्रमं इष्यते ॥ ४५५ ॥
 पूर्वं विष्णोर्नुक्तमिति मन्त्रेण च महामते ! ।
 पूर्वादीशानपर्यन्तं सृत्कुम्भैरभिपिच्य च ॥ ४५६ ॥
 सर्वसृत्कलशेनैव मध्यस्थेन ततो वह्निः ।
 कुम्भैः षोडशभिर्विप्र ! प्रागादिक्रमयोगतः ॥ ४५७ ॥
 एवमेव क्रमः सर्वपञ्चविंशतिषु द्विज ! ।
 "प्रतद्विष्णुरि"त्यनेन मूलाद्भिरभिपेक्षयेत् ॥ ४५८ ॥
 "प्रतत्ते विष्णुवास" इति कपायैरन्विताभ्युमिः ।
 यस्य "लिपूजं" त्येतेन कलशैः पल्लवान्वितैः ॥
 "तदस्ये" ति च मन्त्रेण पुष्पैरापूरितैर्धृतैः ।
 "तावा"मिति च मन्त्रेण सिद्धार्थादिसमन्वितैः ॥
 "प्रवः पान्तमि" त्येतेन तिलाद्यन्वितधारिभिः ।
 "परो माते" तिमन्त्रेण पद्मपाद्विद्रव्यधारिभिः ॥
 "न ते विष्णो" रित्यनेन कुशमूलान्विताभ्युमिः ।
 "इरायती" ति मन्त्रेण तुलस्याविजलैस्ततः ॥ ४६२ ॥
 "अतो वेदे"ति मन्त्रेण मुस्ताकन्दारिसंयुतैः ।
 "इदं विष्णुरि" त्यनेन मुद्गाचक्रकुरपूरितैः ॥ ४६३ ॥
 "क्षीणि पदे" ति मन्त्रेण शङ्खपुष्पादिवारिभिः ।
 "विष्णोः कर्माणी"त्यनेन श्वेताकार्कचमुभिस्ततः ॥
 "तद्विष्णो" रिति मन्त्रेण सुरभ्यादिजलैस्ततः ।
 "तद्विप्रास" इत्यनेन स्नापयद्गोदधारिभिः ४६५ ॥

प्रागेकाशीतिकलशैः स्नापयेत् क्रमयोगतः ।
 पूर्वादिमध्यपर्यन्तनवके स्नपनक्रमः ॥ ४६६ ॥
 ऐन्द्रेण नवकेनादाशुरुयद्राय इत्युचा ।
 "इन्द्रायिष्णुं हृदि ते" ति वक्षिद्विक्लंस्थितेन च ॥
 "इयं मनीषे" ति याम्येन नवकेनामिषेचयेत् ।
 "वपट् ते यिष्णुबासे" ति नैर्ऋतेन ततः परम् ॥
 "तिक्रोवाच" इत्यनेन वारुणेन महामते ! ।
 "योवर्ध ओषधि" मन्त्रेण वायव्यनवकेन तु ॥ ४६९ ॥
 "स्तरीस्त्वद्भवती" ति सौम्येन नवकेन तु ।
 ईशानद्विक्लस्थितेनैव यस्मिन् विध्वति चेत्युचा ॥
 "इदं वचः पर्जन्याये"ति स्नापयेन्मध्यमेन तु ।
 याम्येकाशीतिकलशैस्ततः संस्नापयेद्विभुम् ॥ ४७१ ॥
 "सदस्त्रशीर्षं देव"मिति मन्त्रपुरस्सरैः ।
 "सन्ततं सिरामि"रितिपर्यन्तैश्च क्रमेण तु ॥ ४७२ ॥
 "अष्टमन्त्रैर्मुनिश्रेष्ठ ! प्रागादिनवकाष्टकैः ।
 एतैरेव समस्तैस्तु स्नापयेन्मध्यमेन तु ॥ ४७३ ॥
 एकाशीत्या तु वारुण्या कलशैरभिषेचयेत् ।
 "समुद्रज्येष्ठा" इत्यनेन पूर्वादिनवकेन तु ॥ ४७४ ॥
 वापीकूपतटाकाग्निहृदवृष्टिसमुद्भवेः ।
 "या आपो दिव्या" इति मन्त्रेणवाभिषेचयेत् ॥
 नयसमसा स्नापनीत "यासां राजे" त्युचा ततः ।
 "अस्तु राजे"ति मन्त्रेण हिमतोयेन वै ततः ॥
 समुद्रज्येष्ठपूर्वस्तु चतुर्भिर्मध्यमेन तु ।
 ततोऽभिपिञ्चेत् सौम्येकाशीतिकुम्भैः क्रमेण तु ॥
 "यदिमा" इति मन्त्रेण शाक्रेण नवकेन तु ।
 "यस्यौषधि" रित्येतेन वक्षिद्विक्लंस्थितेन तु ॥
 "साकं यक्षे" ति याम्येन "अन्यायो" इति नैर्ऋते ।
 "याः फलिनी"ति मन्त्रेण वारुण्यां नवकेन तु ॥
 "मुञ्चतु मा शपय्या"दिति वायुद्विक्लनवकेन तु ।
 "आपः पुनन्धित्य"नेन सोमद्विक्लंस्थितेन तु ॥

"ओषधीः सोमराज्ञी" ति मन्त्रेणैशानकेन तु ।
 "या ओषधीस्तोमराज्ञी विष्टिता" इति मध्यतः ॥
 ततोऽन्येकोनपञ्चाशत्कलशैरभिषेचयेत् ।
 गायत्र्या चैन्द्रपट्केन "गन्धहारे" ति याम्यतः ॥
 "एयस्यतीरोपधय" इति पट्केन पश्चिमे ।
 "वक्षिकायूष" इत्युचा सौम्यपट्केन तत्परम् ॥
 सम्यक् लवन्ति सरितः सूकेनैव घृतेन च ।
 नैर्ऋतेकोनपञ्चाशत्कलशैरभिषेचयेत् ॥ ४८४ ॥
 "तेजोसी"त्यादियजुषा तैलेन स्नापयेत्ततः ।
 द्वादशाक्षरमन्त्रेण प्राक्क्रमेण गुडोदकेः ॥ ४८५ ॥
 "तेजसीत्यादि" मन्त्रेण वायौ तैलेस्तु सारिपेः ।
 द्वादशाणां प्यमन्त्रेण सर्वैरिधुरसस्ततः ॥ ४८६ ॥
 मधुचातादिभिर्मन्त्रैः कलशैर्मधुपुरितैः ।
 पूर्वोदितेन मन्त्रेण नालिकेरज्जलैः क्रमान् ॥ ४८७ ॥
 तेनयोष्णजलैः पञ्चाह्नन्यादीशानपश्चिमम् ।
 सुतसायोगुडक्षेपात् सञ्जातोष्णैस्तदैव तु ॥ ४८८ ॥
 उद्धतयेत्ततो देवं "द्रुपदा"दीति मन्त्रतः ।
 शिरस्यामलकं दद्यात् "आनस्तोके"ति मन्त्रतः ॥ ४८९ ॥
 प्रक्षाल्य शुद्धतोयैश्च बहुभिश्च सुगन्धिभिः ।
 मध्येकाशीतिकलशैस्ततः संस्नापयेत् क्रमान् ॥
 "सदस्त्रशीर्षं" त्यनया ऋचैन्द्रीनवकेष्वेष्टैः ।
 अष्टाभिपट्दिकुसंस्पर्धेमध्यमेन द्वितीयया ॥ ४९१ ॥
 द्वाभ्यां द्वाभ्यां तथा क्रमां क्रमाध्वकमस्तकैः ।
 पौरुषेण तु सूक्तेन समस्तेन शनैः शनैः ॥ ४९२ ॥
 स्नापयेद्देवदेवेशं मध्यस्थनवकेन तु ।
 यद्वा "सर्वस्य वशिन" मित्वाथैर्मनुमिः क्रमान् ॥
 महोपनिषदन्तैः दिक्स्थितैः कलशाष्टकैः ।
 "एक एव नारायण" इति मध्यगतेन तु ॥ ४९४ ॥
 यद्वा द्विपट्कमन्त्रेण सर्वकुम्भैः क्रमेण तु ।
 मृदादि सर्ववर्जान् स्नापयेद्द्विजसत्तम ! ॥ ४९५ ॥

उद्धार एवं कथितः शृणु कर्मकर्म द्विज ! ।
 प्रभाते तु कृतस्नानः कृतकौतुकमङ्गलः ॥ ४९६ ॥
 देशिकेन्द्रस्तथायैश्च देशिकैश्च समन्वितः ।
 प्रासादं संप्रविदयाथ नित्यं नित्यं पूर्ववत् ॥ ४९७ ॥
 यागमण्डपमासाथ रजोभिः पूर्य मण्डलम् ।
 कुम्भमण्डलयोरिष्टा प्रासादं संप्रविदय च ॥ ४९८ ॥
 ततस्त्यर्घ्यादिभिर्भांगैः मूलयिष्यं तु पूजयेत् ।
 तस्मात् स्नपनयिष्ये तु समावाह्यं तथैव च ॥ ४९९ ॥
 इष्टालङ्कृत्य चिचिर्धैर्यलोमत्यैश्च भूषणैः ।
 शिविकादौ समारोप्य सर्वालङ्कारसंयुतम् ॥ ५०० ॥
 पूर्वोक्तयत्नना विप्र ! नित्येत् स्नानमण्डपम् ।
 स्नानपीठे समारोप्य पूर्वोदितविधानतः ॥ ५०१ ॥
 यथाक्रमं समभ्यर्च्य यावदात्मनिवेदनम् ।
 ततस्तु देवदेवस्य कुर्यात् कौतुकवन्धनम् ॥ ५०२ ॥
 देवस्य पुरतः कुर्याच्छ्रुता मण्डलं शुभम् ।
 पिष्टचूर्णरलङ्कृत्य न्यसेत् कोणेपु पालिकाः ॥ ५०३ ॥
 ग्रीहिभिः पीठिकां कृत्वा तर्ध्वं धिनिवेशयेत् ।
 द्विजं वा राजतं पाशं पूरितं शालितण्डुलैः ॥ ५०४ ॥
 नारिमानस्तर्ध्वं तां ताम्बूलैश्च बिभृषितम् ।
 तवृष्यं धिन्यसेत् सूत्रं पट्टजं तु चतुर्गुणम् ॥ ५०५ ॥
 मन्त्रयित्वास्त्रमन्त्रेण संपूज्य कुसुमैरपि ।
 तत् पात्रं शिरसि स्थाप्य पत्रिचर्यापरस्य च ॥ ५०६ ॥
 शिष्यस्य मण्डपं पश्चाच्चतुर्कुर्यात् प्रदक्षिणम् ।
 सधमङ्गलसंयुक्तं प्रासादाभ्यन्तरे यदि ॥ ५०७ ॥
 प्रथमावरणे यापि द्वितीयावरणेऽथवा ।
 प्रदक्षिणचतुष्कं तु कुर्याद्वा संकटे द्वयम् ॥ ५०८ ॥
 देवस्याभि तु तत्पात्रमाधारस्योपरि न्यसेत् ।
 कृत्वा पुण्याहघोषं तु देवमर्घ्यादिभिर्भजेत् ॥ ५०९ ॥
 ततः प्रतिसरं चेष्टा गन्धधूपपाधियासितम् ।
 कौतुकं देवदेवस्य वन्धयेदक्षिणे करे ॥ ५१० ॥

संपूज्यार्घ्यादिभिर्भूयस्ताम्बूलैस्तोपयेद्विजान् ।
 दीक्षितान् वेष्णवांश्चापि देशिकेन्द्रपुरस्सरान् ॥
 आचार्यैः स्वयमादयास्तर्ध्वं तण्डुलादिकम् ।
 एवं सर्वेषु यागेषु कार्यं कौतुकवन्धनम् ॥ ५१२ ॥
 कुम्भानां विहितं कर्म न कृतं यदि च पुरा ।
 कथा त्वनुपपत्त्या तु तदा तत् सर्वमाचरेत् ॥ ५१३ ॥
 स्नानासनोदितैर्भांगैः मुखलेपान्तिमैः क्रमात् ।
 पूजयित्वा ततः कुम्भैः स्नापयेदुक्तवर्त्मना ॥ ५१४ ॥
 सर्वेषामपि कुम्भानां स्नानशेषं तु पूरयेत् ।
 घटान्तरं तु द्रव्याणामन्तरान्तरयोगतः ॥ ५१५ ॥
 शुद्धाम्भसा स्नायित्वा वस्त्रेणार्घ्यादिभिर्भजेत् ।
 एवं सुस्नाप्य विधिवद्रजनीचूर्णपूरितैः ॥ ५१६ ॥
 कौतुकोक्तं मागणं पुरस्तादधियासितैः ।
 पञ्चविंशतिभिः कुम्भैर्नवभिः पञ्चभिस्तु वा ॥ ५१७ ॥
 एकेन यापि तत्तूर्णं द्विपट्टकप्रद्विचयया ।
 प्रदद्यान्मूर्तिं देवस्य भूयश्चार्घ्यादिभिर्भजेत् ॥ ५१८ ॥
 सर्वाङ्गं परिमृज्याथ भक्तानां मूर्तिं दापयेत् ।
 विष्यकृसेनस्य दत्त्वा तु तन्मन्त्रेण ततो द्विज ! ॥
 सहस्रधारास्तपनमाचरेच्छुद्धयारिभिः ।
 सचन्दनादिकं दत्त्वा ततः पीडात्ततः प्रभुम् ॥ ५२० ॥
 अलङ्कारासनं नीत्वा आसनादिक्रमायजेत् ।
 भोगैः सांस्पर्शिकैः प्राग्वद्विधिधैरौपचारिकैः ॥
 हृदयद्रुमसंश्लेषं चिचिन्नेश्च मनोहरैः ।
 एवं द्विजप्रदानान्तं होमान्तं वा प्रपूज्य च ॥ ५२२ ॥
 शिविकादौ समारोप्य पूर्ववत् संप्रवेशयेत् ।
 प्रदक्षिणक्रमेणैव प्रासादाभ्यन्तरे ततः ॥ ५२३ ॥
 तत्रावरोप्य तद्विष्यं स्वस्थाने सन्निवेश्य च ।
 इष्टाचार्घ्यादिभिर्भांगैः मूलयिष्यं तथैव च ॥ ५२४ ॥
 समार्थं च कृतं कर्म कुर्याच्चैव विसर्जनम् ।
 ततश्चौत्सवयिष्यं तद्विचिर्धैर्यसदैवस्था ॥ ५२५ ॥

ततश्चोत्सवविभ्यं तद्विचित्रैर्वसनैस्तथा ।
 अनेकैर्मृपणै रम्यैर्माल्यैश्च सुसुगन्धभिः ॥ ५२७ ॥
 अलंकृत्य समारोप्य शिविकां संप्रवेशयेत् ।
 आस्थानमण्डपं सम्यगुत्सवोदितवर्त्मना ॥ ५२८ ॥
 तत्राचरोप्य यानाद्य सौषणं वितते शुभे ।
 भद्रासनेऽथवा विप्र ! विचित्रास्तरणान्विते ॥ ५२९ ॥
 यथाक्रमोदितेनैव वर्त्मना संप्रपूजयेत् ।
 सांस्पर्शादिकैर्मोर्गिर्विचित्रैस्तु विशेषतः ॥ ५३० ॥
 महाहविर्निवेद्याथ कृत्वा सर्वं क्रमेण तु ।
 द्विजप्रदानपर्यन्तमग्नौ सन्तर्पयेत् क्रमात् ॥ ५३१ ॥
 समर्पणादिकं सर्वं कृत्वा देवं जगत्पतिम् ।
 समारोप्य च यानादौ सर्वमङ्गलसंयुतम् ॥ ५३२ ॥
 प्रवेशयेत्तु प्रासादं यानादेरचरोप्य च ।
 स्वस्थाने सन्निवेश्याथ अर्घ्यगन्धादिभिर्यजेत् ॥ ५३३ ॥
 मूलविभ्यं तथाभ्यर्च्य कृतं कर्म समर्पयेत् ।
 स्नानशेषेण तोषेन कुम्भस्थेन क्रमेण तु ॥ ५३४ ॥
 द्वारस्थान् सकलान् देवांस्तथा चावरणस्थितान् ।
 वलिदानक्रमेणैव संप्रोक्ष्य परिपूज्य च ॥ ५३५ ॥
 वलिं च दत्त्वा शेषेण गणेशमभिविच्य च ।
 पूजयेद्वर्षगन्धाद्यैरथवा ह्यनुकल्पके ॥ ५३६ ॥
 पूजायसाने देवस्य कृपणव्यक्तिगस्य तु ।
 प्रोक्षेणं देयतानां च गणेशस्याभिपेक्षनम् ॥ ५३७ ॥
 आचरेत् क्रमयोगेन, यजमानस्ततो द्विज ! ।
 आचार्यान् साधकांश्चैव शोपयेद्विचित्रैर्धनैः ॥ ५३८ ॥

अन्यांश्च वैष्णवान् सर्वान् यथाशक्ति च तोषयेत् ।
 अनिवारितमश्रापं सार्धजल्यं तु कारयेत् ॥ ५३९ ॥
 एवमेव हि सर्वेषु कृपणेषु क्रियाक्रमः ।
 प्रोक्षेणं परिवाराणां वलिदानं च यजयेत् ॥ ५४० ॥
 महाहविर्विधानं च विभवे सति कल्पयेत् ।
 प्रधानादिक्रमेणैव कृपणानां तु पञ्चकम् ॥ ५४१ ॥
 कुर्यान्नित्यविधौ विप्र ! तथा नैमित्तिकेऽपि च ।
 ततस्तु सूक्ष्मसूक्ष्मादिसूक्ष्मसूक्ष्मलान्तपञ्चकम् ॥ ५४२ ॥
 चातुरात्म्यादिदेवानां कार्यं स्थापनकर्मणि ।
 अयने विपुले चैव प्रहणे मोनमृषयोः ॥ ५४३ ॥
 कृपणं मुख्यकल्पे तु कुर्यादाद्येनमोत्तमम् ।
 अनुकल्पे तु तन्मध्यं तन्म्यूनादि चतुष्टयम् ॥ ५४४ ॥
 अयनद्वयमध्यस्थसंक्रान्तिद्विचतुष्टये ।
 आवृत्तिक्रमयोगेन कलयेन्मुनिपुङ्गव ! ॥ ५४५ ॥
 उत्सवारम्भविषसे तदन्ते च समारमेण ।
 अधमोत्तमसंघं तु तन्मध्यं वानुकल्पके ॥ ५४६ ॥
 महाहविर्विधाने तु तन्म्यूने तु समाचरेत् ।
 देशकालानुसारेण द्वितीयं तद्वत् तु वा ॥ ५४७ ॥
 तृतीयं वा चतुर्थं वा कल्पयेत्तु यथाक्रमम् ।
 प्रायश्चित्तेषु कार्येषु सर्वान्वयेतानि कल्पयेत् ॥ ५४८ ॥
 तेषु कृपणमेदं तु यध्याम्युपरि विस्वतम् ।
 कृपणानां विधानं तु दिव्यशास्त्रोक्त्यप्रमना ।
 यथावत् कथितं सम्यक्प्रमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ ५४९ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे पारमेधरसंहितायां क्रियाकाण्डे स्नपनविधानं नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥

श्रीः पञ्चदशोऽध्यायः ॥

सनकः —

स्वयं व्यक्तयिमानस्य प्रादुर्भावप्रसन्नतः ।
प्रतिष्ठा सूचिता प्रह्वन् ! विस्तरेणाद्य मे पद ॥ १ ॥

शाण्डिल्यः —

भूयतामभिधास्यामि यदर्थं चोदितस्त्वया ।
पौष्कराख्ये महाशास्त्रे प्रोक्ता भगवता स्वयम् ॥ २ ॥

प्रतिष्ठा वासुदेवेन पौष्करस्य महात्मना ।
सुविस्तरेण सर्वज्ञ प्रकीर्णा यदुधा स्थिता ॥ ३ ॥

सर्वज्ञ सारमुद्भूत तत्प्रसादाददामि ते ।
^१आद्यवेदोद्भवेर्दिव्यैः साक्षात् सङ्ग्राह्याचकैः ॥ ४ ॥

मन्त्रैर्यलादिकैर्योक्ता प्रतिष्ठा तत्पदप्रदा ।
^२सिद्धान्तोक्तेन मन्त्रेण साङ्गेनैव यलादिकैः ॥ ५ ॥

स्थापना या तु सा प्रोक्ता भोगमोक्षफलप्रदा ।
^३साङ्गेन मूलमन्त्रेण दानध्यानान्वितेन च ॥ ६ ॥

प्रतिष्ठा विद्विता प्रह्वन् ! मन्त्रसिद्धिफलप्रदा ।
^४एकाग्रतास्यवेदोक्तैर्मन्त्रैरन्यैरूपीमयैः ॥ ७ ॥

सिद्धान्तोक्तेन मन्त्रेण, साङ्गेन क्रियते च या ।
^५सा साधर्मैर्हिकैर्मोर्गे, रणिमादिफलप्रदा ॥ ८ ॥

दिव्यैर्यलादिकैर्मन्त्रैः सह चान्यैरूपीमयैः ।
स तु पाङ्गुण्यफलदा सह यक्षफलेर्भवेत् ॥ ९ ॥

सह ऋक्षसामपूर्णस्तु मन्त्रैः सध्यासितंयुतैः ।
साङ्गेन मूलमन्त्रेण स्थापना या महामते ॥ १० ॥

सा सर्वभोगदा चान्ते तथा मन्त्रफलप्रदा ।
केवलैः धृतिमन्त्रैस्तु यथायसरक्षणैः ॥ ११ ॥

धारणा भगवद्भ्यानमन्त्रन्यासेन वै सह ।
वैदिकेन्द्रेण या कार्या भक्तानां परमेश्वरे ॥ १२ ॥

सामान्या सा परिश्रया यक्षवत् सर्व(त्सर्ग)भोगदा ।
कालकृमादकामानां सर्वाः परफलप्रदाः ॥ १३ ॥

इति मन्त्रविमेषेन सप्तधा परिकीर्तिता ।
द्विजैर्द्वो भगवद्याजी तद्भक्तस्तन्मनाः सदा ॥ १४ ॥

निर्द्वन्द्वो नित्यसत्त्वस्थो द्विपट्टकाध्यात्मचिन्तकः ।
वेत्ता यो द्यूहपूर्वस्य व्यक्तस्य परमात्मनः ॥ १५ ॥

यलादिदिव्यमन्त्रेषु यस्य निष्ठा परा स्थिता ।
सन्ध्यासं कर्मणां यस्तु करोत्यध्यक्षतः क्रमात् ॥ १६ ॥

नित्यसिद्धे तद्वाकारे तत्परत्वे च सर्वदा ।
यस्यास्ति सक्तिर्हृदये तस्यासौ सन्निधि भजेत् ॥ १७ ॥

मन्त्ररूपी जगन्नाथः परमात्माच्युतः प्रभुः ।
अतस्तेन प्रतिष्ठानं कृतं मुख्याधिकारिणा ॥ १८ ॥

विद्धि तन्मुख्यकल्पं तु प्रतिष्ठोक्तफलप्रदम् ।
प्राक् त्रयीधर्मेन्द्रो यः प्राप्तवीक्षो जितेन्द्रियः ॥ १९ ॥

मन्त्रज्ञः कर्मकुशलः पञ्चरात्रार्थतत्त्वविद् ।
स्थापनं यत् कृतं तेन ह्यनुकल्पे च विद्धि तत् ॥ २० ॥

परात्परस्वरूपस्य परस्य चतुरात्मनः ।
शान्तोदितद्विष्वङ्मानां केशवाद्यखिलस्य च ॥ २१ ॥

तथा विभवमूर्तीनामेकाकारस्वरूपिणः ।
तथा च सर्वजगतामेकवीजात्मकस्य च ॥ २२ ॥

सदोदितस्वरूपस्य वासुदेवस्य वै विभोः ।
न्याणामच्युतादीनां तद्भक्तानां तथैव च ॥ २३ ॥

शान्तोदितस्वरूपस्य परस्य चतुरात्मनः ।
 या तु सन्धानरूपा सा “प्रतिष्ठिता” प्रकीर्तिता ॥२४॥
 पीठब्रह्मशिलान्नान्तस्तम्बस्य चतुरात्मनः ।
 चतुर्विंशतीक्ष्माणस्य या तु सन्धानलक्षणा ॥ २५ ॥
 योद्धव्या “सुप्रतिष्ठा” च विग्रह्यूहपरिपूर्विका ।
 घृतिशक्तिः स्वरूपेण त्वमूर्तेनाव्ययात्मना ॥ २६ ॥
 स्थितये प्रक्रियार्थं च “ब्रह्मपापाणतां” गता ।
 सर्वब्रह्मशिलानिष्ठमाक्षितेर्द्विजसत्तम ! ॥ २७ ॥
 व्यासमामूलतश्चैव तेनामूर्तेन वै पुरा ।
 द्रव्यमूर्तिरमूर्ता च गृहीता स्तम्बलक्षणा ॥ २८ ॥
 अनुग्रहार्थं वर्णानां स्थित्यर्थं दिक्क्रमस्य च ।
 भवोर्ध्वाभ्यां विभागार्थं सिद्धये पुनरेव हि ॥ २९ ॥
 तात्वस्य चिम्बपीठस्य जडत्वविनिवृत्तये ।
 सम्यक् संवित्तिभार्यं तत्त्वानां मिश्ररूपिणाम् ॥३०॥
 युक्तिः परिगृहीता च चानुरात्म्यंलक्षणा ।
 एकस्याच्युतबीजस्य भिद्येपु प्रतिवस्तुषु ॥ ३१ ॥
 संस्था स्थितिरच्छिन्ना सा “प्रतिष्ठान्त” एव हि ।
 शान्तस्तम्बायिमकानामेतेषां चतुरात्मनाम् ॥ ३२ ॥
 चतुर्विंशतीक्ष्माणानां स्थापना या समीरिता ।
 एकविंशतीक्ष्णतानां च स्थापितानां च पङ्क्तिः ॥३३॥
 सा ज्ञ “प्रतिष्ठा” विज्ञेया पूर्ववद्द्विजसत्तम ! ।
 भिन्नानां व्यूहमूर्तीनां केशवाद्यलिलस्य च ॥ ३४ ॥
 प्रादुर्भावसमूहस्य द्वयादिकस्य च यद्द्विज ! ।
 एकसिन् चिम्बपीठे तु स्थितिरकस्य चेच्छया ॥ ३५ ॥
 प्रतिष्ठारूपं “विशेषं तु स्थापनं” समुदाहृतम् ।
 चिच्छेकैरनुविद्धं च अव्यक्तं तत्त्वचिग्रहम् ॥ ३६ ॥
 दिव्यमूर्तां चलाख्ये तु नित्यमेकालम्बताधिया ।
 चिम्बसंस्कारकाले तु अधिवासाभिधे द्विज ! ॥ ३७ ॥
 अवलम्बेन सन्मन्त्रैश्चलभावेन वा पुनः ।
 साङ्गं सलान्छनं चैव कामाद्याभिमतान्तु वै ॥ ३८ ॥

आराधनार्थं हृदयान्मयस्तं तद्भूदये पुनः ।
 समाहरेत् कृतार्थत्वाभित्यं कालान्तरेण वा ॥ ३९ ॥
 सुयोधपरिणामेन सत्येनाऽऽनिर्मलेन च ।
 कालसत्ता इयत्ताद्या परिच्छेदवशात् स्मृता ॥४०॥
 तमा “स्थापनसंस्थं च विशेषं” समुदीरितम् ।
 संपले ब्रह्मपापाणसंस्कारे पण्डिकेऽपि च ॥ ४१ ॥
 उद्धर्तनाभ्यञ्जनेन सूक्ष्मतीर्णमयादिना ।
 शिल्पिदोषोपशमने स्नानमात्रे कृते सति ॥ ४२ ॥
 निष्पक्षे नेत्रदाने तु स्नाने संपादिते परे ।
 उत्थाप्य मूर्तिपादैस्तु गुरुणा यद्गुमिर्बलात् ॥ ४३ ॥
 निवेशनममन्त्रं यद्विधियत् सान्प्रतं कृतम् ।
 तृतीयं यजलेपेन नित्यमेकालम्बना द्विज ! ॥ ४४ ॥
 प्राप्ते लभोदये मन्त्रन्यासमाचरणात्तु वै ।
 चिच्छेकैरनुसन्धानात् तत् “स्थितस्थापनं” तथा ॥
 प्रासादान्तरमितीनां लिखितं वाय्परादिके ।
 सिद्ध्यर्थं साधकेर्द्वैस्तु सिद्धिकालावधिं तु वै ॥ ४५ ॥
 चलविम्बस्य यन्मन्त्रन्यासं वै सासनस्य च ।
 नित्यमाराधनार्थं तु कर्माचार्यामपि द्विज ! ॥ ४६ ॥
 तदपि प्रचलार्थं तु स्थितस्थापनमेव च ।
 इमामङ्गैर्जलपूर्वंस्तु दोषैर्यां चातिदूषिता ॥ ४७ ॥
 उद्धृत्य योजितान्प्रतं स्थाने नु शुभलक्षणे ।
 सम्यक् संस्थापनादयः “संस्थापन”मुदाहृतम् ॥
 विद्युत्प्रातःपूर्वंस्तु दोषैर्यां चातिदूषिता ।
 तदुत्थाने कृते शम्भुभिर्दोषे चासनं सति ॥ ४८ ॥
 तत्समा लक्षणाख्या च प्रतिमाया महामते ! ।
 अन्यस्मिन् वा नदं पीठे विधियत् परिपंजिता ॥ ४९ ॥
 योद्धव्यं तद्विशेषं च “स्थापनोत्थापनं” तु वै ।
 आदिमूर्त्यादिभेदेन चलाचलविभागतः ॥ ५० ॥
 प्रतिष्ठाद्विधिशेषास्तु अथवा परिकीर्तिताः ।
 आदिमूर्त्यादिमूर्तीनां भोगपर्यङ्कशाधिनाम् ॥ ५१ ॥

या तु पीठे मुनिश्रेष्ठ ! विधिवत् परियोजना ।
 "संस्थापना" च विधेया, तथा "चाऽऽस्थापना"
 आसीत्तानां स्थितानां तु स्थापना समुदीरिता । भवेत् ॥
 "प्रस्थापना" सुपर्णस्थमूर्तीनां परिकीर्तिता ॥ ५५ ॥
 शयनादिविभेदेन चतुर्धा परिकीर्तिता ।
 भूयश्च द्विविधं विद्धि वैरैकत्ववद्भूत्यतः ॥ ५६ ॥
 शिलया मणिना वापि लोहैर्यापि कृता तु या ।
 नित्यादिसकलस्नानयिषया, रक्षिता सदा ॥ ५७ ॥
 कर्माचार्यापि देवीभिः स्थिताप्यासीनतां गता ।
 स्थाप्यते केचला मूर्तिः "एकवैरं" तु विद्धि तत् ॥
 मुद्रारूपा तु यद्विम्बं कर्माचार्यादिसमन्वितम् ।
 नित्यादिसर्वस्नानार्थं शक्तिभिः सहितं न या ॥ ५९ ॥
 मणिवज्रादिशंखैश्च निमित्तस्तपनक्षमम् ।
 सदा तु नित्यस्नानार्थं कर्माचार्यासहितं तु यत् ॥ ६० ॥
 गृहद्विम्बं तु लक्ष्म्यादिसहितं रक्षितं तु या ।
 नित्यनैमित्तिकाद्युक्तसकलस्तपनक्षमम् ॥ ६१ ॥
 लक्ष्म्यादिभिः समोपेतं यद्विम्बं शक्तिभिः सदा ।
 तदेतत्त्रिविधं विद्धि "गृहवैरं" महामते ! ॥ ६२ ॥
 यत्तु चित्रमयं विम्बं भित्तिकाष्टाभ्यराधयम् ।
 कर्मविम्वसमोपेतं नित्यादिस्नानकर्मणि ॥ ६३ ॥
 यद्यापि मृण्मयं विम्बं त्रिविधं चापि चित्रजम् ।
 नित्यनैमित्तिकस्नाने दर्पणादिसमन्वितम् ॥ ६४ ॥
 कर्मविम्वान्यदे योग्यं विभवेच्छानुसारतः ।
 पतञ्जलविधिं विद्धि "गृहवैरविशेषकम्" ॥ ६५ ॥
 गृहवैरं यथायोगं स्थितमासीनमेव वा ।
 शयानं यानगं वापि भवेद्विच्छानुरुपतः ॥ ६६ ॥
 गृहवैरादिभेदास्तु पञ्चधा परिकीर्तिताः ।
 भग्न्यानि कर्मविम्वानि यात्राविम्वपुरस्सरम् ॥ ६७ ॥
 तत्तत्कर्मविशेषार्थं गृहवैरैकदेवतोः ।
 द्वयोश्च कल्पनीयानि विभयस्यानुरुपतः ॥ ६८ ॥

साधारं सर्वमूर्तीनां प्रति (अधि)ष्ठानक्रमं शृणु ।
 यथोक्तलक्षणोपेतं प्रासादं विम्वसंयुतम् ॥ ६९ ॥
 यथाभिमतदिवचकं निश्चयीकृत्य वै पुरा ।
 भूमागे सति वै कुर्यात्पद्मे यागमण्डपम् ॥ ७० ॥
 दिक्त्रये तद्भाषास्तु तद्भाषाद्विद्विषु वा ।
 यथाभिमतदेशेषु सौम्ययाम्यदिगायतम् ॥ ७१ ॥
 आनुगुण्यः, ऽऽयशुद्धं च शुभं निर्वाचमुच्छ्रितम् ।
 त्रिपञ्चाशत्करायाम् षोडशाङ्गुलसंमितम् ॥ ७२ ॥
 द्विसप्तकरविस्तारं विभवेच्छानुसारतः ।
 हस्तद्वादशविस्तीर्णं पट्टचत्वारिंशदायतम् ॥ ७३ ॥
 द्विचतुष्काङ्गुलैर्युक्तमष्टत्रिंशत्करायतम् ।
 विस्तृतं दशभिर्हस्तैरथवा द्विजसत्तम ! ॥ ७४ ॥
 चतुस्त्रिंशत्करं सार्धमायाम् नवविस्तृतम् ।
 द्विरष्टाङ्गुलसंयुक्तं त्रिंशत्करसमायतम् ॥ ७५ ॥
 विस्तृतं चाष्टभिर्हस्तैरेवं पञ्चविधं भवेत् ।
 सप्तपट्टपञ्चदशं च तथा सार्धं चतुष्करम् ॥ ७६ ॥
 चतुर्हस्तं भवेत् पीठं क्रमान्मण्डपपञ्चके ।
 मण्डपे मण्डपे कुर्यात् पार्थिवं पीठपञ्चकम् ॥ ७७ ॥
 स्वविस्तृतेः पङ्क्तौ सवैरां परियज्य च ।
 अन्तरालानि विप्रेन्द्र ! तदुच्छ्रायमथाचरेत् ॥ ७८ ॥
 चतुर्विंशतिमांशेन स्वेन स्वेन महामते ! ।
 शिष्टं च परितो वीथिः स्यादेवां पीठकल्पना ॥ ७९ ॥
 तद्विस्तारोच्छ्रितांस्तम्भान् स्थापयेत् कोणदेशतः ।
 तन्मानेन समारोप्याः स्तम्भानां शिरसोपरि ॥ ८० ॥
 रचनारक्षिताभ्यान्वे दण्डास्तिर्यक्प्रसारिताः ।
 सर्वे स्थलांगेन ब्रह्मन् ! चतुर्दिक्तोरणान्वितम् ॥ ८१ ॥
 पीठात् तृतीयभागेन विस्तृतं तोरणं भवेत् ।
 विस्तारात् त्रिगुणेनैव सर्वेषामुपतिः स्मृता ॥ ८२ ॥
 सचक्रगण्डाः सर्वे त्रिचतुःपञ्चसंख्यया ।
 स्वान्तरालप्रमाणेन सस्तम्भास्तोरणाखिलाः ॥ ८३ ॥

विनिवेद्याः क्षितौ आत्वा सर्वं चैव सुलक्षणाः ।
 चतुरध्रास्त्वधोभागे त्वष्टाध्रा मध्यभागतः ॥ ८४ ॥
 वर्तुलाध्रोर्ध्वभागाश्च समांशेन विभाजिताः ।
 कृत्वैव भगवद्यागमण्डपं सर्वकर्मणाम् ॥ ८५ ॥
 उद्विद्वत्पीठतधोर्ध्वं धिष्यन् कुर्यात् कजाङ्कितम् ।
 वर्तुलं चतुरध्रं तु प्रकाशाख्यं सुलक्षणम् ॥ ८६ ॥
 शङ्खचक्रगदापञ्चैरङ्कितं मेखलायनौ ।
 द्रव्याणामधिवासार्थं तत्समीपस्थितं तु यत् ॥ ८७ ॥
 मध्यमे मण्डलं पीठे मन्त्राख्यलक्षार्चनम् ।
 चतुर्थं ज्ञानकुम्भानां सोपधीनां निवेशने ॥ ८८ ॥
 तस्मिन्नन्यत्र शयनं, पञ्चमं क्षापनासनम् ।
 भद्रपीठसमायुक्तं ज्ञानद्रव्यसमन्वितम् ॥ ८९ ॥
 पूरितं घालुकाभिश्च कर्तव्यं तु द्विजाऽध्याया ।
 सद्धारं सगवाक्षं च सकवाटं हि सार्गलम् ॥ ९० ॥
 कृत्वैवमधिवासार्थं प्राकारं सालयं महत् ।
 प्रासादक्षेत्रमानं तु सन्त्यज्य परितस्ततः ॥ ९१ ॥
 समेखलं सपीठं तु दिक्षु कुण्डाष्टकं लिखेत् ।
 भवुकल्पे तु वा कुर्यात् प्राच्यां दिक्त्रयण्डपाद्वहिः ॥ ९२ ॥
 तत्प्राच्याले तु वा भागे सपीठाः सहतोरणाः ।
 सस्तंभा वा पृथक्पीठा विधिकाश्च परस्परम् ॥ ९३ ॥
 घातुरात्म्यादिदेवानां ब्रह्मन् ! स्थापनकर्मणि ।
 संस्थितिं शृणु कुण्डानां विविधानां विनिवृत्तये ॥ ९४ ॥
 महाविभयसौमारय आयुरारोमयवृद्धये ।
 लिख्ये सर्वकर्मणां (!) विघ्नानां विनिवृत्तये ॥ ९५ ॥
 व्यत्ययादफलं विद्धि मुक्तये समतानय ! ।
 गदाद्वन्द्वद्वयोपेतं प्राविद्वत्तुर्याश्रमेव वा ॥ ९६ ॥
 चक्रं दक्षिणदिगियम् । शङ्खं प्रत्यक्षप्रवेशतः ।
 पञ्चमुत्तरदिग्भागे यथाभिमतपल्लवम् ॥ ९७ ॥
 आग्नेय्यां तु समापाद्य कुण्डमभ्यर्च्यपल्लवम् ।
 विमुक्तकमलं कुर्यात् त्रिकोणं पूर्ववत्ततः ॥ ९८ ॥

होमार्थं वा तु दिक्कुण्डमष्टार्थं वायवे पदे ।
 धिष्यन् श्रीचक्रसंज्ञं तत्, अर्धेन्द्रसदृशाकृति ॥ ९९ ॥
 पेशान्यां तु समालिख्य लक्षणेनोपलक्षितम् ।
 अतोऽपरं सन्निवेशमेकाग्रमवधारय ॥ १०० ॥
 धिष्यन् पूर्वपदे वृत्तमाग्नेय्यां कौस्तुभाकृति ।
 चक्रं दक्षिणदिग्भागे शार्ङ्गाकारं तु यातुदिक् ॥
 आप्यां गदाकृतिं प्रायन्मालाख्यं वायवे पदे ।
 उद्विद्वत्कमलाकारं श्रीवत्साकारमीशदिक् ॥ १०१ ॥
 विस्तारं शम (य) मानं तु सयंगं विहितं तु धि ।
 द्वादशांशं परित्यज्य ओष्ठार्थं च ततो बहिः ॥ १०२ ॥
 सुलभं मेखलावन्धं कुर्यात् तद्विस्तृतेः समम् ।
 शम (य?) द्वयं भवेत् सर्वं यथा मेखलया सह ॥ १०३ ॥
 मध्यदेशे तु वृत्तं च तुर्यां वा सुलक्षणम् ।
 प्रासादक्षेत्रभूमेयं तमेवैवशपदे बहिः ॥ १०४ ॥
 संपाद्यमानं युक्तं वा तर्पणे सर्वकर्मणाम् ।
 वास्तव्यविबुधानां च लोकेशानां महामते ! ॥ १०५ ॥
 विघ्नेशद्वारपालानां क्षेत्रेशस्य तथा क्षितेः ।
 कृत्वैव भूपयेत् प्रायत् सकुण्डं यागमण्डपम् ॥ १०६ ॥
 चतुरध्रं चतुर्द्वारं वर्ममालान्तरीकृतम् ।
 अन्यत्र तद्वलमे तु यथाभिमतविद्भुमुखम् ॥ १०७ ॥
 चतुर्दशकाराख्यं वाचरिषशस्त्रकाराधि ।
 पट्टकारान्तं पुनस्तस्माद्विघ्नमानव्यपेक्षया ॥ १०८ ॥
 कार्यां मध्ये स्थला तेषां द्विसप्तांशस्ततोऽष्टमिः ।
 समन्तमद्रा सुकर्मणा चित्ता पक्वेष्टकादिभिः ॥
 तालोत्तैः समारभ्य सामान्येऽस्मिन् हि कर्मणि ।
 उन्नताङ्गुलवृद्ध्या तु, नीचा तद्व्यासतः क्रमात् ॥
 द्वित्रिंशंशकर्मण्ये सर्वासां मण्डलं भवेत् ।
 चतुरध्रं चतुर्द्वारं चक्राङ्गुलभूषितम् ॥ ११० ॥
 दक्षिणे शयनं, सौम्यं कुण्डं, अग्नेस्तु पूर्वपदे ।
 समेखलं द्विद्वस्तं च चक्रपञ्चाङ्कितं शुभम् ॥ १११ ॥

तद्वधश्चतुरश्रं प्राक् गदामेखलिकान्वितम् ।
 तथा दक्षिणदिग्भागे कुर्याद्वै चक्रचिह्नितम् ॥ ११४ ॥
 घर्तुलं प्रक्षिमे सौम्ये कमलाङ्गं मनोहरम् ।
 शङ्खाङ्गं सर्वकोणेषु मानसेषां यथोर्ध्वगे ॥ ११५ ॥
 सर्वे दशान्तहस्तानां चतुर्णामेकमेखला ।
 मण्डपानां तु किन्त्यत् ऊर्ध्वगं सर्वमेखलम् ॥ ११६ ॥
 ततोऽधः संस्थिताः सर्वे एककुण्डास्तु मण्डपाः ।
 तेषां समेखलं चाद्ये द्वाविंशत्यङ्गुलं भवेत् ॥ ११७ ॥
 द्वासादङ्गुलयुगमस्य यावद् पोडशाङ्गुलम् ।
 स्यात् पट्टके गृहे कुण्डं कुर्याद्वै वा मेखलाधिका ॥
 अष्टहस्तोच्छ्रितं पूर्वं ततोर्ध्वकरवर्धितम् ।
 त्रयोदशकरादीनां चतुर्णां द्वासयेत् ततः ॥ ११९ ॥
 अष्टकं त्वङ्गुलानां तु सप्तपञ्चचतुःक्रमात् ।
 न हासः पट्टकरान्तानां न्यूनानामुच्छ्रितेभ्येत् ॥
 एवं ज्ञानगृहाणां तु विस्तारश्चोभतः सह ।
 किन्तु वै चालुकापीडैर्मध्यतश्चोपशोभितः ॥ १२१ ॥
 द्विचतुर्भिर्द्विहस्तैर्ध्विस्तृताः प्राग्यदुच्यताः ।
 ज्ञानीया अग्रगोद्वाद्वा द्विकूपेऽभिमतं शुभे ॥ १२२ ॥
 अर्धमानसमं सुषयात् सुपीठं शयनान्वितम् ।
 दरदानभयनं कुर्यान्मद्वच्यकलशः सह ॥ १२३ ॥
 सर्वेषां कर्मभूभागं कोणस्तम्भैर्विभूषितम् ।
 सुनेत्रैर्विष्टितं कुशांशुक्राद्यैः पूर्ववद्युतम् ॥ १२४ ॥
 सुस्थिरं दृढपादं च ज्ञानाम्मोग्रहणक्षमम् ।
 अर्धेन चालुकापीडादीर्घमायक्रमेण तु ॥ १२५ ॥
 वर्धितं चाधिहस्तेन हासितं चतुरङ्गुलैः ।
 स्वर्ध्व्यादीर्घविस्तीर्णं कृत्यैवं सप्रणालकम् ॥ १२६ ॥
 तेन तद्वालुकापीठं भूषयेन्मध्यगेन तु ।
 पागानारस्य वै विक्षु द्वारार्थं तत्र चान्तरे ॥ १२७ ॥
 शमार्थं धृदियोगेन हासोऽन्यत्र कलाविकः ।
 तोरणानि यद्भिः कुर्याद्दृढैः काष्ठैः सुसुजितैः ॥ १२८ ॥

पञ्चहस्तानि चार्धेन वर्धितानि करेण तु ।
 न हासमाचरेत्तेषामन्यत्र करेण सति ॥ १२९ ॥
 दशमात् पञ्चहस्तानामृते भूमौ प्रवेशयेत् ।
 शमार्थं वर्धितानां च द्वे द्वे संवर्धयेत् कले ॥ १३० ॥
 देव्यात् प्रवेशशिष्टास्तु त्रिभागेन तदन्तरम् ।
 सर्वं चक्रवर्जं कार्यं वसुधैव कुटुम्बकम् ॥ १३१ ॥
 सुधाघैर्वर्णकैः पीतैश्चन्दनाद्यैस्तु लेपितम् ।
 मित्राङ्गमेतदखिलं यथैकस्मिन् हि युज्यते ॥ १३२ ॥
 कर्मः यागगृहे शब्दद्विभूतेषां चनेधिना ।
 पञ्चविंशत्करं क्षेत्रं स्वतुर्याशेन विस्तृतम् ॥ १३३ ॥
 तन्मध्ये तु चतुर्हस्तं चाऽऽपाद्यं स्थलसप्तकम् ।
 स्थलानां व्यवधानं तु कुर्याद्वै तालसंमितम् ॥ १३४ ॥
 एकापायेन वै कुर्याद्विहस्तान्तस्थलाङ्गणम् ।
 क्रमेणाष्टाङ्गुलान्मानाद्व्यङ्गुलं द्व्यङ्गुलं त्रिना ॥
 स्थलानां संकटानां च व्यवधानं द्विगोलकम् ।
 एवमेव समुच्छ्रायः सर्वेषां परिकीर्तितः ॥ १३६ ॥
 परितो विहितं धीधैर्मानमत्र स्वपीठजम् ।
 एवं वा सङ्कटे कुर्यादाद्योक्तान्मण्डपद्वयात् ॥ १३७ ॥
 मध्ये मण्डलपीठं तु, तस्य दक्षिणदिग्भवेत् ।
 समीपे शयनं, स्थानकुम्भानां स्थापनायनम् ॥ १३८ ॥
 एवं हि धामनिकटे भोगानां मन्त्रतर्पणम् ।
 अग्न्यजुः सामपूर्वाणां श्रुतीनां हवनं परं ॥ १३९ ॥
 दरदानशयनं स्थाने हान्यस्मिन् शयने हितम् ।
 व्ययसायार्थसम्पत्तौ वेशकाली तु तज्जताम् ॥ १४० ॥
 ग्रात्वा समाचरेत् सर्वं न न्यूनं नाधिकं तु वा ।
 यद्युक्तमधिकं च व्यापकं सम्प्रयोजनम् ॥ १४१ ॥
 तत्तदभ्यूष सर्वत्र कुर्याद्भोगधिया चिना ।
 यतो यथोक्तं देवानां निष्पद्यति हि वा न वा ॥ १४२ ॥
 अतो यथोक्तेन विना नापसीदति बुद्धिमान् ।
 यथोक्तकरणे चिद्रूपेण परमं स्मृतम् ॥ १४३ ॥

भावभक्तिसमेतं च श्रद्धापूर्तं पुरोदितम् ।
 प्रासादस्याष्टदिग्ब्योम मूर्तिपानां यथोदितम् ॥ १४४ ॥
 स्थण्डिलेष्वथ कुण्डेषु तावद्व्यंताथवा स्वयम् ।
 स्रक्कुण्डे हवनं कुर्याच्चतुर्वेदमथोऽपरे ॥ १४५ ॥
 समस्तं मूर्तिपीयं वा स्वयमेव समाचरेत् ।
 सामग्रीचिरह्वाद्योग्यमूर्तिपानामभावतः ॥ १४६ ॥
 एषं त्यमिनयं कृत्वा यागार्थं मण्डपं द्विज ! ।
 पूर्वोदितैरलङ्कारैरलङ्कृत्य पृथग्विधैः ॥ १४७ ॥
 सितरत्नादिभेदेन प्रागादौ तु ध्वजाष्टकम् ।
 निवेद्य मध्ये वेद्यां तु पुनरन्यथवत्तथा ॥ १४८ ॥
 यागमण्डपनिर्माणे भूयो विध्यन्तरं शृणु ।
 प्राग्वा ह्युदग्वा प्रासादात् त्रिशद्वस्तेद्विजायतम् ॥
 द्वाधिकैर्मण्डपं कुर्यादित्यद् द्वादशमिः करैः ।
 स्यात् तुर्यश्चायतं मध्ये वेदीनां तत्र पञ्चकम् ॥ १५० ॥
 परितः पञ्चद्वस्तं च द्वस्ते द्वस्तेऽप्रीकृतम् ।
 प्रदक्षिणगणोपेतं वितानार्थं विभूषितम् ॥ १५१ ॥
 वेद्यामुत्तरदिक्स्थायीं कुर्यात् कुण्डं सलक्षणम् ।
 होमोपकरणं सर्वं तत्रोपरि निवेद्य च ॥ १५२ ॥
 तत्रोपरायां वेद्यां तु नेत्रे उन्मीलयेद्विज ! ।
 मण्डलं मध्यमायां तु वेद्यामप्येकपङ्क्तम् ॥ १५३ ॥
 प्रस्तार्य चित्तं शयनं चतुर्ध्यां मुनिसत्तम ! ।
 स्रक्कर्म ततः कुर्यात् पञ्चमायां तु दक्षिणे ॥ १५४ ॥
 मण्डपस्य चतुर्विधं कुर्यात् कुण्डचतुष्टयम् ।
 प्रासादस्यापि परितः कुर्यात् कुण्डचतुष्टयम् ॥ १५५ ॥
 तदर्थान् सर्वसंभारान् संभृत्य सुसमाहितः ।
 दिने कर्मदिनात् पूर्वं सप्तमे पञ्चमेऽपि वा ॥ १५६ ॥
 अङ्कुरानर्पयित्वा तु ततः कर्म समारभेत् ।
 प्रधानदिवसात् पूर्वदिने वैशिकसप्तमः ॥ १५७ ॥
 ज्ञातः शुक्लाम्बरः स्रग्वी कृतन्यासः सुशान्तधीः ।
 कृताद्विकोऽधिवासार्थं सर्वालङ्कारभूषितः ॥ १५८ ॥

सर्वसाधनसंयुक्तं त्वर्घ्यपाद्यसमन्वितम् ।
 मङ्गल्यकुम्भमादाय ध्यायमानोऽच्युतं हृदि ॥ १५९ ॥
 सह चैकाग्रनैर्धिप्रैः सदागमपरायणैः ।
 तथा ऋज्वयपुर्व्यस्तु भामूलाद्भगवन्मयैः ॥ १६० ॥
 मेरीपटद्वयाद्विशङ्खशब्दादिकैः सह ।
 क्रान्त्यनुस्सामपूर्वैश्च प्रशस्ताः संपटन् धृतीः ॥ १६१ ॥
 द्वारपालार्चनं कृत्वा यागगारं प्रविश्य च ।
 संस्पृष्ट्य स्वासने व्याप्तिमर्चयित्वापविश्य च ॥ १६२ ॥
 मध्यपीठसमीपे तु प्राङ्मुखः पश्चिमे पदे ।
 अग्रे मङ्गल्यफलशामाधारस्योपरि न्यसेत् ॥ १६३ ॥
 यिप्रान् ऋज्वयपुर्व्याश्च उपवेद्य च पूर्ववत् ।
 पूर्वोक्तस्थधिकैर्युक्तो द्रव्यैर्द्रव्यगणः शुभः ॥ १६४ ॥
 यच्च यत्रोपयोगस्तु तत्र ते संप्रवेशयेत् ।
 मन्त्राणामुपदेशं चाप्यनुकूलो मत्प्राप्तिः ॥ १६५ ॥
 योक्तव्यः कर्मवृक्षस्तु सर्वव्यसरेषु च ।
 दक्षिणे ह्यात्मनो यिप्रं एकचित्तः समाहितः ॥ १६६ ॥
 स्वयं यस्त्वचतुस्तन्धाया हवनार्चनकर्मणाम् ।
 आस्ते ह्युत्पत्तिपूर्वाणां न्यासास्तानामनन्यधीः ॥
 करशुद्ध्यदि सर्वं तु चक्रादिन्यासपश्चिमम् ।
 सर्वं क्रमेण कृत्वा तु पुण्याहं वाचयेत् ततः ॥ १६८ ॥
 ओङ्कारार्थं पविप्रान्तं मन्त्राणां प्राश्नचतुष्टयम् ।
 पाठयेच्च सपुण्याहं गायत्रीजितयान्वितम् ॥ १६९ ॥
 ततश्चात्मानुवादे च आत्मव्यूहं तथैव च ।
 विष्णुसक्तं शार्ङ्गं च शिवसंकल्पमेव च ॥ १७० ॥
 श्रीसूक्तं चापि शंखसूक्तं भद्रसूक्तं तथैव च ।
 अङ्गिरस्यादिकं यथा प्रीतिमन्त्रायसानकम् ॥ १७१ ॥
 पुण्याहं स्वस्तिं क्वद्वि च संवाच्य सह मूर्तिर्पः ।
 प्रोक्षयेच्छतधारेण "स्थानानी" स्यादिकेन च ॥
 एवं सर्वेषु यागेषु भवेत् पुण्याहवाचनम् ।
 यागं पुरोक्तविधिना त्रिस्थानस्य क्रमाद्यजेत् ॥ १७३ ॥

भगवन्तं जगद्योनिं विष्णुमध्ये द्विजोत्तमम् ।
 कुर्यात् सतोरणानां च ध्वजानां स्थापनं ततः ॥१७४॥
 सत्यादिकं चतुष्कं तु मध्ये देवा ध्यायकम् ।
 प्रमवाप्यययोगेन यजेत् प्रागादियोगतः ॥१७५॥
 "उत देवा अवहिताः" ऋद्रपान् पाठयेत्ततः ।
 प्रागादिदिक्चतुष्केषु तोरणानां चतुष्टये ॥१७६॥
 सुशोभनं सुमन्द्रं च सुगन्धं च यजेत् क्रमात् ।
 सुदोषं च ततश्चक्रं धिदग्नेश्वरसंयुतम् ॥१७७॥
 उपरिष्टान्मुनिश्रेष्ठ ! पूजयेत् प्रतितोरणम् ।
 पतेयामथवा पूर्वं भवेद् द्वास्थं सद्वाचनम् ॥१७८॥
 पाठयेद्द्वारपालीयं सामं सामधिदस्ततः ।
 अथोर्ध्वपुष्पभृन्मूर्तिधरैर्यायात् सामघृतः ॥१७९॥
 यत्र तिष्ठति विभंशः पीठब्रह्मशिलान्वितः ।
 तत्रायलोकनं तेषां कुर्यात् सन्ताडनादिकम् ॥१८०॥
 चक्राग्रमन्त्रितः स्नानकलशैः स्नपयेत्ततः ।
 सिद्धार्थकस्तथा पञ्चगव्यमृदभूतिधारिणा ॥१८१॥
 पल्लवीकमृज्जलेनाथ चक्राङ्गैरधिधारिणा ।
 संश्लोभ्याभ्यर्च्य चोदृत्य क्षालयेदक्षधारिणा ॥१८२॥
 तमर्घ्येणाचयित्वा च ततस्तन्मन्त्रितान् फरे ।
 सिद्धार्थकान् दक्षिणे तु वष्पाग्रं पाठयेत्ततः ॥१८३॥
 "रक्षोहणं" तथा सर्वाययेत् प्रतिसरे मणीन् ।
 सर्वत्र वेष्टितं कृत्वा समारोप्य रथोत्तमे ॥१८४॥
 क्रमात्क्रमं च पठतः तस्य दक्षिणदिङ्मयसेत् ।
 ऋक्सामयजुर्वेदं यामे तु ब्राह्मणाश्च चतुश्चतुः ॥१८५॥
 पुरतोऽङ्गं स्वरन् यायात् स्वयं विज्ञांस्तु सव्यम् ।
 सव्यसङ्गीतवादिभस्तुतिप्रह्लापाठकैः ॥१८६॥
 इदं विष्णुविचित्रमस्ति ऋद्रपैः सह पाठकैः ।
 एकाग्रयास्तदन्ते तु "ओं नमो ब्रह्मणे" तु यत् ॥१८७॥
 तथैव शाकुन्तं स्कन्धं श्रीसूत्रेण समन्वितम् ।
 स्वर्णादिनाधिनिः शक्यता तर्पयस्तापविशेषाय ॥

यागभूमिं ततो विष्णुमवरोप्य रथादिफात् ।
 निष्पण्णं दृढकाष्ठोत्थतोरणे सविषेदय च ॥१८९॥
 स्नानभूमौ ततः कुर्याद्विष्णोणाज्यतिलाहुतीः ।
 यद्वा पूर्वं समानीय पीठं ब्रह्मशिलान्वितम् ॥१९०॥
 भूमिष्ठं भद्रपीठे तु वेदिकायां निवेदय च ।
 ततो विष्णुं समानीय स्थापयेत् पिण्डकोपरि ॥१९१॥
 स्थाप्यमाने बृहद्विष्णवे विशेषः कथ्यते शृणु ।
 पूर्यथ कर्मशालायां संस्थाप्याकारशुद्धये ॥१९२॥
 संस्थाप्य विधिना कृत्वा नयनोन्मीलनं ततः ।
 स्नपनं बृहदापाद्य केवलं वा बृहदकैः ॥१९३॥
 स्नानकर्मशिलादीनामीपत् कृत्वा तु सार्चनम् ।
 उत्थाप्य मूर्तिपार्श्वेस्तु बृहमिस्तु रथस्थितम् ॥१९४॥
 समानीय ततो यत्नात् प्रासादाभ्यन्तरे तु वै ।
 यथायद्रत्नविन्यासपूर्वं पीठे निवेदय च ॥१९५॥
 बृहद्विष्णुः ततः कुर्यात् कर्म विष्णोऽखिलं तु वै ।
 सविरोधस्तु मन्त्राणां तत्र लभोदये स्मृतः ॥१९६॥
 भावृहदस्नपनात्पूर्वं यत्किञ्चापि तत्र तत् ।
 निर्वर्तनीयं पूर्णान्तं बुद्धये प्राज्ञाह्वयते ! ॥१९७॥
 तथा कार्यं शुभो येन मूहूर्तो नावसीदति ।
 एवं हि चित्रपूर्वाणामन्येषां मुनि (द्विज) सत्तम ! ॥
 सरलब्रह्मपापाणवर्जितानां समापयेत् ।
 स्नानार्थं कर्मविष्णवे तु तत्समीपेऽथ दर्पणे ॥१९९॥
 कर्मविष्णुं विना तेषां प्रस्थापाद्यपि विष्टरे ।
 कुर्यात् प्रवेशपूर्वं तु सर्वमुत्सवपञ्चमम् ॥२००॥
 शक्तिभिः कर्मविष्णवेऽथ गङ्गादेर्यथा सह ।
 समाचरेत् प्रतिष्ठानं मूलविष्णवेन वै सह ॥२०१॥
 तदानीं तानि विष्णानि यागभूमौ प्रवेशयेत् ।
 एवं प्रवेदय तद्विष्णुं देशिकः सुसमाहितः ॥२०२॥
 मण्डलाग्रमथासाद्य तत्र विष्णुं निवेदयेत् ।
 "भगवन् भूतभज्येश ! त्वय्यचाराधनाय च ॥२०३॥

इत्वं विभ्यं करिष्यामि संसृज्य रजनीक्षये ।
 एवं निषेधं ज्ञानार्थं कलशान् स्थापयेत् पृथक् ॥
 अथवा कर्मदिवसान् तृतीये वासरे पुरा ।
 कर्मभूमेः समानीय ब्रह्म (विभ्यं) पीठशिलान्वितम् ॥
 यागभूमौ तु संस्थाप्य कलशे मण्डलक्षितौ ।
 यद्वा च देशवेवेशमिष्टा पूर्वोक्तयस्मिन्ना ॥ २०६ ॥
 विभ्वादिस्पर्शद्रव्याणामधिवासं यथास्थितम् ।
 कल्पयित्वा तु ऐयस्य कृत्वा विभ्यनिवेदनम् ॥ २०७ ॥
 अपरेऽह्नि संप्राप्ते स्तंभे प्रारभेद्गुरुः ।
 यद्वा तृतीयदिवसे प्राग्वदिष्टा क्रमेण तु ॥ २०८ ॥
 त्रिस्थानस्थं जगन्नाथं कर्मशालां प्रविश्य च ।
 प्राप्तेऽपराहसमये विभ्यमाकारशुद्धये ॥ २०९ ॥
 संस्तप्य विधिना पश्चाद्विभ्यं तोयेऽधिवास्य च ।
 अपरस्मिन् दिने प्राप्तं वैशिकस्तु कृताह्निकः ॥ २१० ॥
 जलादुत्थाप्य तद्विभ्यं यागभूमौ प्रवेशयेत् ।
 मन्त्रः —
 जलाधिवासने कर्म यथावद्वृत्तांबर ! ॥ २११ ॥
 श्रोतुकामस्य मे सम्पत् समाख्याहि सुविस्तरम् ।
 ध्यापिऽप्यः —
 यस्यै जलाधिवासीयं विधानमयधारय ॥ २१२ ॥
 प्राप्तादस्य विभ्रुर्ध्यर्थं विभ्रुर्ध्यर्थमेव च ।
 मान्देष्माणप्रमाणानामूनाधिक्योपशान्तये ॥ २१३ ॥
 जगदाध्यायनार्थं च सर्वसम्पूर्णसिद्धये ।
 प्रतिष्ठोक्तक्रियारम्भात् पूर्वमेव शुभे दिने ॥ २१४ ॥
 पञ्चगव्यादिना ज्ञानं पूजाहोमौ तथा जपम् ।
 समाचरेत् स्वमन्त्रस्य यत्नेन न कृत्वा पुरा ॥ २१५ ॥
 हेतुना केनचित्तत्र जलवासं समाचरेत् ।
 नदीषु दीर्घिकायां वा तटाके निक्षेपे इदे ॥ २१६ ॥
 क्षमवे सति कुर्वीत जलवासं यथाविधि ।
 असंभवे जलद्रोण्यां कटाहं धानुनिमिते ॥ २१७ ॥

यथासंभवमन्यसिन् पात्रं वा मृण्मयादिके ।
 अलरतोये इमशान्ते लयणोदपरिच्छते ॥ २१८ ॥
 कटुके च कपाये च तिके केनेन्य वृषिते ।
 चैत्यवृक्षसमीपे च नीचायाससमीपके ॥ २१९ ॥
 वर्षान्तरे युते स्थले ऊपरे शैयलान्विते ।
 पयमादिषु दुष्टेषु जलवासं न कारयेत् ॥ २२० ॥
 एकलिपिभ्रान्नं वा जलमध्येऽधिवासयेत् ।
 देशकालानुरूपेण सद्यो वा जलवासनम् ॥ २२१ ॥
 प्रतिष्ठादिवसान् पूर्वं तृतीये पञ्चसप्तमे ।
 दिनेऽपराहसमये कर्मशालां प्रविश्य च ॥ २२२ ॥
 अस्त्रमन्त्रेण संप्रोक्ष्य विभ्यं सन्ताडयेत्ततः ।
 सिद्धार्थकेस्तिलेदीर्घंस्त्रमन्त्राभिमन्त्रितः ॥ २२३ ॥
 संस्तप्याकारशुद्धयर्थं पश्चिमः सिद्धार्थकादिके ।
 यस्माभरणपुष्पाधिरलंकृत्य च भूषणः ॥ २२४ ॥
 पूर्ववत् कौतुकं यद्वा समारोप्य रथादिके ।
 पूर्ववच्छ्रुतिगोपेक्षं शङ्खमेयादिकैः सह ॥ २२५ ॥
 विविधैर्बुत्तगोपेक्षं तथान्यैर्मन्त्रैः सह ।
 ग्रामं वा नगरं वापि प्राप्तादे च प्रदक्षिणम् ॥ २२६ ॥
 भ्रामयित्वा जलोद्देशमानयेन्मूर्तिः सह ।
 प्रयायां तु जलाम्बुषेण अरोप्य रथादिकान् ॥ २२७ ॥
 विष्टरे चिनिषेक्षया प्राङ्मुखं वाप्युदङ्मुखम् ।
 मण्डपे जलमध्ये तु यातवृष्टिभ्रमं शुभम् ॥ २२८ ॥
 चतुः स्तम्भसमायुक्तं चतुस्तोरणभूषितम् ।
 वितानध्वजसंयुक्तं वेष्टितं रश्मिमालया ॥ २२९ ॥
 विचित्रैश्च फलेयुक्तं द्रुमाङ्गैः पाथनेस्तथा ।
 मुक्तादामसमायुक्तं आदामभिरलंकृतम् ॥ २३० ॥
 कोणप्रदीपसंयुक्तं चामरैरुपशोभितम् ।
 पुरैव कारयित्वा तु कुर्यात् पुण्याहघोषणम् ॥ २३१ ॥
 प्राग्वच्छ्रुतिमयां कृत्वा तन्मध्ये विभ्यसेत्ततः ।
 प्रतिमानुगुणं भद्रपीठमास्तरणान्वितम् ॥ २३२ ॥

सोपधानं तदूर्ध्वं तु कल्पयेन्मान्त्रमासनम् ।
 अनन्तं कल्पयित्वा च अर्घ्यगन्धादिनार्चयेत् ॥ २३३ ॥
 द्विपट्काणं विम्वस्य अर्घ्यं पाद्यं तथैव च ।
 आचामं यासितं गन्धमुपधीतोत्तरीयके ॥ २३४ ॥
 भूषणानि च मान्यानि दीपं धूपं यथाक्रमम् ।
 कृत्वा कृत्वा घृतारोपं संसरेत् संहतिक्रमम् ॥ २३५ ॥
 संहारस्य क्रमं वक्ष्ये समाकर्ण्य सांप्रतम् ।
 आत्मानं सर्वगं ध्यात्वा सर्वसं विष्णुमव्ययम् ॥ २३६ ॥
 कुर्याद्भावाच्चित्तो विष्णोरधिवासनमुत्तमम् ।
 प्रणवेन समारोप्य जीवमर्चामिमानिमम् ॥ २३७ ॥
 उत्कम्यात्मैकतां कृत्वा स्वस्मिन् सर्वेश्वरे हरौ ।
 संशोष्य मरुता पृथ्वीं द्रव्या बीजान्चिताग्निना ॥
 अग्निः संग्राह्य तां वायुशुक्लां वह्नौ विलाप्य च ।
 संहृत्य वायुना वह्निं वायुमाकाशतां नयेत् ॥ २३९ ॥
 आध्यात्मिकाधिदेवैस्तु करणैर्विषयैः सह ।
 तन्मात्रासंस्थितान्येषं क्रमात् संहृत्य देशिकः ॥ २४० ॥
 नमो मनसि संहृत्य मनोऽहङ्कृतिं तत्पुनः ।
 महत्यात्मनि ते चापि नयेद्व्याकृतैकताम् ॥ २४१ ॥
 शान्तानन्ते परे व्योम्नि निष्कले ज्ञानविग्रहे ।
 ते ध्यायेत् परमानन्दे संस्थितं शान्तविग्रहम् ॥ २४२ ॥
 यस्मिन्पञ्चाकृतं लीनं स्वस्थं यत् स्वस्वरूपकम् ।
 वासुदेवोऽपि विद्येयः सर्वात्मा सर्वकृत् प्रभुः ॥ २४३ ॥
 तस्मिन्नेव तु संहृत्य पृथिव्यादीनि देशिकः ।
 परं ध्यात्वा यथान्यायं विम्वं वस्त्रेण वेष्टयेत् ॥ २४४ ॥
 स्थगयित्वांशुकैर्दिव्यैर्ममैः सर्वैः स्रगादिभिः ।
 आचार्यो मूर्तिर्पर्मन्तान् ध्यापकांश्चतुरोपि च ॥ २४५ ॥
 पटद्भिः साकुने सूक्तं तथा चान्यैस्त्रयीमयैः ।
 आस्रायोद्धोषणपरैः सार्धमावाप्य तीरतः ॥ २४६ ॥
 तद्विम्बं जलमयं तु पीठोर्ध्वं शाययेत् स्वयम् ।
 अम्भसंति च मन्त्रेण प्राक्पूर्धानमुदङ्मुखम् ॥ २४७ ॥

हुन्दुभीर्धिविधाकारा नादयित्वा दिशो दश ।
 जयशब्दैश्च गीताद्यैः सपुण्याहपुरस्सरम् ॥ २४८ ॥
 आत्मन्यासं क्रमात् कृत्वा दिशोल्लेणावधियात् ।
 अथलोक्य च नेत्रेण कवचेनावकुण्ठयेत् ॥ २४९ ॥
 लोकपालान् बहिर्ध्यात्वा स्थानादस्मात् समन्ततः ।
 तीरदेशमथ प्राप्य कुम्भं सूत्रेण वेष्टयेत् ॥ २५० ॥
 वेष्टितं नववस्त्राभ्यां सापिधानं सपल्लवम् ।
 संस्थाप्य तदक्षिणतः करकं च तथैव हि ॥ २५१ ॥
 इन्द्रादीशानपर्यन्तं कलशान् परितो न्यसेत् ।
 सवस्त्रान् सापिधानांश्च सहिरण्यान् सकूर्चकान् ॥
 कुम्भे विशालयूपं तु करके च सुदर्शनम् ।
 आयाह्यार्थादिनाभ्यर्च्य इन्द्रादीन् कलशाष्टके ॥ २५३ ॥
 विम्वस्य शिरसोद्देशे कुम्भं च करकं न्यसेत् ।
 अञ्चितं परितश्चाष्टौ कलशान् विन्यसेत् क्रमात् ॥
 कोणेषु पालिका न्यस्त्या (!) अनिर्वर्णैश्च दीपकैः ।
 दर्शयेच्चक्रमुद्रां च रत्नामुद्रां तथैव च ॥ २५५ ॥
 अत ऊर्ध्वं न वै कुर्याद्विप्राभ्यधर्मं तु तज्जले ।
 दारुलोहशिलोत्थानां विम्बानां जलवासनम् ॥ २५६ ॥
 साक्षाद्भवेत्तदन्यत्र भवेच्छायाधिवसनम् ।
 विधानं तत्र वक्ष्यामि यथा तदवधारय ॥ २५७ ॥
 ज्ञानमाकारशुद्ध्यर्थं वर्णने तु समाचरेत् ।
 अन्यथा सकलं विप्रः प्रारवद्विम्बे समाचरेत् ॥ २५८ ॥
 अत्रतो देवविम्वस्य छायाधिवसनार्थतः ।
 जलद्रोणीं कटाहं वा स्थापयेत्लोहनिर्मितम् ॥ २५९ ॥
 मृण्मयं दारुजं चापि भाजनं धान्यसज्जयं ।
 पूरयेद्गन्धतोषेण शुद्धस्फटिकचक्षुसा ॥ २६० ॥
 पूर्वयद्विष्टरं कृत्वा दर्भमञ्जुरिजं शुभम् ।
 अष्टाविंशतिदर्भास्थं कूर्चं कृत्वा द्विजोत्तमः ॥ २६१ ॥
 देशिकेन्द्रो विधानेन तत्रावाह्य जगद्गुरुम् ।
 अर्घ्यगन्धादिनाभ्यर्च्य स्मृत्वा धै संहतिक्रमम् ॥ २६२ ॥

विष्टं जलमग्रे तु प्राङ्मूर्धानं तु शाययेत् ।
 चक्रमुद्रां प्रदक्ष्याथ कुम्भादीन् पूर्ववन्त्यसेत् ॥ २६३ ॥
 शक्तीनामपि विष्टेन्द्र । पूर्ववद्विष्टं भवेत् ।
 अथवा तु त्रिभिर्दमैः कूर्चं कुर्याद्विधानतः ॥ २६४ ॥
 छायाधिवासमात्रं तु तासामपि पृथक् पृथक् ।
 सर्वाङ्गं नववक्ष्येन प्रतिमायाः समन्ततः ॥ २६५ ॥
 छादयित्वा समन्ताच्च सिद्धार्थान् विकिरेत् क्षितौ ।
 रक्षोहणेति मन्त्रेण रक्षां कुर्यात् समन्ततः ॥ २६६ ॥
 अनुक्रमतः यत् किञ्चित् प्राग्वत्तत् सर्वमाचरेत् ।
 मृण्मये भित्तिसंस्थे च विन्धे छायाधिवासनम् ॥ २६७ ॥
 अन्तः प्रविश्य प्रासादे देशिकेन्द्रः समाचरेत् ।
 अन्येषां यागगोहस्य प्राग्वत् कृत्वा तु मण्डपम् ॥ २६८ ॥
 कुटीं या तत्र कुर्वीत छायाधिवासनं गुरुः ।
 दाक्लोहशिलोत्थानां विन्धानां विभवे तदा ॥ २६९ ॥
 जलद्रोण्यादिके पात्रे तोयाधिवासनं चरेत् ।
 तदापि जलवासं तु आचरेन्मण्डपान्तरे ॥ २७० ॥
 यद्वा ज्ञानार्थकं फलसमण्डपे वा समाचरेत् ।
 अथवा यागसदने ज्ञानभूमौ तु तद्ववेत् ॥ २७१ ॥
 एवं जलधाधियासं तु कृत्वा वै देशिकोत्तमः ।
 उपयोगं प्रतिष्ठाया यद्यद्व्यमुपाजितम् ॥ २७२ ॥
 तत् सर्वं समुपाहृत्य प्रासादं शोधयेत्ततः ।
 मर्जनालेपनार्थं ततो यागनिकेतने ॥ २७३ ॥
 भक्तं यद्वह्णारं कारयेत् सकलं तु तत् ।
 नास्तिकान् मिश्रमर्यादान् देवप्राह्मणनिन्दकान् ॥
 पापयोगयुतानन्यान् निन्दितान् पिशुनांस्तथा ।
 पापण्डिनो हीनवृत्तीन् प्रतिलोमान् समत्सरान् ॥
 लुब्धान् मूर्खानपिबुधो बलाभिर्वासयेत्ततः ।
 कर्मादाद्वारे विप्र ! अपराहे गुरुः स्वयम् ॥ २७६ ॥
 जलाधिवासदेशं तु संप्राप्य सह मूर्तिपैः ।
 उत्थाप्य विम्बमुद्रात् कुम्भं च कलशानपि ॥ २७७ ॥

उद्वाह्य देवतास्तस्यास्तद्विष्यं तीरविष्टरे ।
 प्राङ्मुखं समवस्थाप्य वारिमिः क्षालयेत्ततः ॥ २७८ ॥
 लोहजं चेद्विशुद्ध्यर्थं त्रिभिर्निष्कवारिणा ।
 प्राग्बलं चृष्टिक्रमं कृत्वा विधानेन महामते ॥ २७९ ॥
 यस्माभरणपुष्पाद्यैरङ्कृत्य मनोहरैः ।
 यानमारोप्य तद्विष्यं शास्त्रमेवादिशयुतम् ॥ २८० ॥
 ग्रामं प्रदक्षिणीकृत्य ह्यालये वा समानयेत् ।
 यागगोहं तु यानादेरवरोप्य निवेशयेत् ॥ २८१ ॥
 स्थाने पूर्वोदिते पञ्चाद्वारमेत् ज्ञपनं गुरुः ।
 लेख्यादौ संप्रविद्याथ प्रासादं मूर्तिपैः सह ॥ २८२ ॥
 प्राक् चाधिवासितं कूर्चं जलात्तस्मात् समुद्धरेत् ।
 विम्बाद्य यस्माभरणमास्यान्यपनयेत् ततः ॥ २८३ ॥
 पीठं तु ज्ञानकुम्भानां स्थापनार्थं तु कल्पिते ।
 पूर्वोदितं स्थूलपरं स्नपनं स्थापयेद्द्विज ! ॥ २८४ ॥
 पूर्वादिपश्चिमाशान्तं पृथक् स्नपनमण्डपम् ।
 विहितं यत् तत्रैव देवदेवस्य वामतः ॥ २८५ ॥
 यातुधानपदं यावदग्निर्कोणादितो न्यसेत् ।
 स्नपनं स्थूलपरार्थः स्थूलसूक्ष्मं तु पृष्ठतः ॥ २८६ ॥
 ईशकोणात् समारभ्य यावदाग्नेयगोचरम् ।
 देवस्य दक्षिणे पाठ्यं ईशानाद्वायुपश्चिमम् ॥ २८७ ॥
 स्थूलस्थूलामिधं स्नानं स्थापयेत् क्रमयोगतः ।
 अधिवासदिने कुर्यात् स्नानं स्थूलपरामिधम् ॥ २८८ ॥
 प्रतिष्ठादिवसे कुर्यात् स्नपनं स्थूलसूक्ष्मम् ।
 चतुर्थे दिवसे स्नपनं स्थूलस्थूलामिधं भवेत् ॥ २८९ ॥
 तत्रा तत्तद्दिने तत्तत् स्नपनं स्थापयेद्गुरुः ।
 एवं हि स्नानकलशान् क्रमान् संस्थाप्य धूमेयम् ॥
 तर्पणायसानेऽथ शयनं कल्पयेद्विधा ।
 नयनोन्मीलनार्थं तु शयनं कल्पयेत् पुरा ॥ २९१ ॥
 द्वादशाक्षरमन्त्रेण पीठं संप्रोक्षयेत्ततः ।
 प्रागग्रानुदगग्रान् वा दर्मानास्तीर्थं पुष्कलान् ॥ २९२ ॥

पञ्चभारमितान् शालीनथवा चाधेसमितान् ।
 धृतं वा चतुरर्थं वा कम्यलानुपरि न्यसेत् ॥ २९३ ॥
 उपधानानि चित्ताणि शयनाङ्गानि कल्पयेत् ।
 मङ्गल्यकुम्भान् संस्थाप्य दिगष्टकसमाधितान् ॥
 ततो विन्याधियासार्थं शयनं परिकल्पयेत् ।
 तदर्थं वेदिकोष्थं तु कुर्यात् स्यात्स्तकमण्डलम् ॥
 रजसा कुसुमैर्वाथ चतुर्वर्णमहोन्मूलैः ।
 प्रागप्रानुदगप्राञ्च दर्भान् संस्तीर्य तत्परम् ॥ २९६ ॥
 पञ्चभारममाणेन शालींस्तान् विनिक्षिपेत् ।
 तदर्थं तण्डुलं शुद्धं तदर्थं तु तिलं तथा ॥ २९७ ॥
 उपर्युपरि निक्षिप्य लाजानूष्यं तु विन्यसेत् ।
 फाट्टजं सुदृढं स्निग्धं चतुर्गोत्रसमन्वितम् ॥ २९८ ॥
 चतुष्पादसमायुक्तं चतुरध्यायतं ततम् ।
 यद्व्यासंघितपयङ्गं तदूर्ध्वं स्थापयेत्ततः ॥ २९९ ॥
 तुक्कलं मृदुतरं च विन्यसेत् सोररिच्छदम् ।
 केवलं तत्परमात्रं वा विन्यसेदथवा द्विज ! ॥ ३०० ॥
 लट्टयातुलं विद्यर्थाय लाजोष्णं रत्नकम्पले ।
 न्यसेदभिनयं पद्माद्वस्त्रं कार्यालजं नवम् ॥ ३०१ ॥
 क्षौमयस्त्रं न्यसेन्मध्ये चित्रयस्त्रं ततोपरि ।
 शिरोपधानसंयुक्तं पादगङ्गकसंयुतम् ॥ ३०२ ॥
 सर्वानभिनयान् शुभ्रान् सकपोलोरपाङ्कान् ।
 सुगन्धशृणितान् यस्मान् कुसुमामोदसंमितान् ॥ ३०३ ॥
 इन्द्रादीशानपर्यन्तं कलशान् स्वयवेष्टितान् ।
 तोयपूर्णान् समान् क्षिप्रधान् सापिधानान् सयस्त्रकान् ॥
 सुरजपल्लवैर्युक्तान् धान्यराशिषु निक्षिपेत् ।
 शङ्खचक्रगदापद्मवज्रेभ्योऽपि क्रमात् ॥ ३०४ ॥
 श्रीवत्सं गरुडं कूर्मं सौवर्णं तेषु निक्षिपेत् ।
 मध्ये मध्ये च कुम्भानां धान्योष्णं मङ्गलान् न्यसेत् ॥
 यस्मैराच्छादितास्तद्वन्यसेत् कोणेषु पालिकाः ।
 एषं शयनयुग्मं तु प्रकल्प्य तदधो यजेत् ॥ ३०७ ॥

सर्वाधारमनन्तं तु तदूर्ध्वं सर्वगं प्रभुम् ।
 प्रभवाप्यययोगेन यजेत् प्रागादियोगतः ॥ ३०८ ॥
 पाठयेत् सर्पसामादिसंघां ज्ञानयलात्मिकाम् ।
 हुत्वा शंताष्टसंस्थं तु मूलं तदनुकल्पयेत् ॥ ३०९ ॥
 मण्डलं पावने रातः सितार्थैर्माङ्गलीयकैः ।
 तदृनाधिकशान्त्यर्थं हुत्वा कुण्डगणं ततः ॥ ३१० ॥
 संस्कुर्वात् प्रतिकुण्डस्य निकटे कुम्भमध्यगम् ।
 प्रभवाप्यययोगेन चानुरात्म्यं तु संयजेत् ॥ ३११ ॥
 द्वाद्वि यद्वा दिस्त्रयेषु धिदिस्त्रयेषु तदक्षपम् ।
 दस्या तदूर्ध्वं पूर्णां तु “पूर्णात्पूर्णं च पाठयेत्” ॥ ३१२ ॥
 एकायनान् यजुर्मयानाध्यायितमनन्तरम् ।
 एषं सर्वं समापाद्य प्रयायाद्विन्ध्यसन्निधिम् ॥ ३१३ ॥
 विन्ध्यमर्घ्यादिनाभ्यर्च्य गुरुः क्षपणमारभेत् ।
 अथाक्षमन्त्रेण पुरा मङ्गल्यकलशाम्भसा ॥ ३१४ ॥
 संसेच्य विन्ध्यं तदनु स्तापयेत्तन्मृदुम्भसा ।
 पाठयेत्तत्र “कृद्माण्डान्” यलमन्त्राननन्तरम् ॥
 ततो गोत्रयकुम्भेन “इह गायः” प्रपाठयेत् ।
 भूतस्त्वन्नति नःत्रेण पाठ्यतामेन भूतिना ॥ ३१६ ॥
 पञ्चगव्येन तदनु पाठये “ज्वाकरं” ततः ।
 पूयेय्य ततोऽभ्यर्च्य विधिवद्यमसाम्भुना ॥ ३१७ ॥
 शालयित्वा जलैः शुद्धैरभिविच्य ततोऽर्चयेत् ।
 शिवाद्यदोषयिनाशार्थं ज्ञानमेतदनुवाहृतम् ॥ ३१८ ॥
 परिधाय ततो विप्र ! बालसी अधरोत्तरे ।
 नयनोन्मीलनार्थं तु शयनं यत् प्रकथितम् ॥ ३१९ ॥
 तत्र पूर्वशिरस्कं च विन्ध्यं प्रस्थापयेद्द्विज ! ।
 ततः समन्ताद्भिन्ध्यं तु छादयेत् कम्यलादिभिः ॥ ३२० ॥
 सौवर्णं राजतं चैव पाथमादकपूरणम् ।
 धान्यराशौ निधायाम्ने पूरयेत् यथाक्रमम् ॥ ३२१ ॥
 मधुना सर्पिषा चैव ततस्तु मधुपात्रके ।
 अर्कमण्डलमध्यस्थं मातङ्गिण्डायुतसन्निधम् ॥ ३२२ ॥

ध्यात्वा मन्त्रेशमभ्यर्च्य तदन्यस्मिन् भद्रामते ! ।
 चन्द्रमण्डलमध्यस्थं घेनुमुद्रासमन्वितम् ॥ ३२३ ॥
 मन्त्रं वै सौरीयीयं च स्फुरद्विन्दुशतप्रभम् ।
 तदन्तरस्थं मन्त्रेशो हिमाचलनिभं स्मरेत् ॥ ३२४ ॥
 तत्स्फुरतस्मृतौर्ध्वं शशिजं घेनुजैरपि ।
 सुभाषितं स्मरेद्विभ्यं मधुयातेति मन्त्रतः ॥ ३२५ ॥
 घृतादि मन्त्रयेत् पञ्चाङ्गलेणाच्छादयेन्तु तत् ।
 अष्टाङ्गुला च सौवर्णी शलाका राजती तथा ॥ ३२६ ॥
 केवलं वापि सौवर्णी शलाका स्याद्विजोत्तम ! ।
 अष्टाध्यानानि परितः पातु घनिवेशयेत् ॥ ३२७ ॥
 गाः कन्यकाः शुभाकारा भूषणैश्चापि भूषिताः ।
 भानीय स्थापयेत् पादं प्रलघोषेण घोषयेत् ॥ ३२८ ॥
 स्वयं शलाकां सौवर्णी कृत्वा नेत्राभिमन्त्रिताम् ।
 मध्यकां च तथा नेत्रं दक्षिणं त्वीपदुल्लिखेत् ॥ ३२९ ॥
 "संस्मरन् परमं ज्योतिर्वैजमन्त्रेण देशिकः ।
 भाग्याकया तथा वापि राजत्वा वाममुल्लिखेत् ॥
 तन्मन्त्रितेन शस्त्रेण शिली क्षातोऽयलोक्तः ।
 यथायत् प्रकटीकुर्याद्विधिदण्डेन वर्तिना ॥ ३३१ ॥
 वारुणं पाठयेत् साम सह "चान्द्रेण" सामगान् ।
 पूरयेन्मधुसर्पिर्भ्यां नेत्रयुग्मं क्रमेण तु ॥ ३३२ ॥
 वीपदन्तेन मूलेन तेनैव जुहुयात्ततः ।
 तन्मुष्णिं शशिविभ्यं तु ध्येयं तापादिशान्तये ॥ ३३३ ॥
 सिद्धन्तममृतौघं तु "हृदा" घन्तेन सेचयेत् ।
 व्यपोलोच्छादनपटं दर्शयेन्मधुसर्पिणी ॥ ३३४ ॥
 अष्टाध्यानानि गाक्ष्यै कन्यकाः पुरतः स्थिताः ।
 मध्याज्यं च शलाके च प्रदद्याच्छिल्पिने द्विज ! ॥
 अष्टाध्यानानि गाक्ष्यै शार्प्यापकरणं तथा ।
 प्रदद्यादशिकेन्द्राय साधकः सिद्धिलासतः ॥ ३३६ ॥
 यद्वा मध्यादिसकलमाचार्याय निवेदयेत् ।
 यथाशक्ति तथाभ्यंघां मूर्तिपानां च दक्षिणाः ॥ ३३७ ॥

मृण्मये मूलविभ्ये तु मित्रिस्थेऽथ प्रविश्य तु ।
 प्रासादं तत्र कुर्वीत नयनोन्मीलनक्रियाम् ॥ ३३८ ॥
 एवं धियादिशक्तीनां नयनोन्मीलनं भवेत् ।
 एवं नेत्रे समुन्मील्य विम्वस्य तु ततः परम् ॥ ३३९ ॥
 दक्षनाप्यायने कुर्याद् "खेण, हृदयेन" च ।
 आमूर्ध्ना द्वादशार्णं तु मूर्त्यर्थं पूर्वयन्म्यसेत् ३४० ॥
 क्षान्धितः पुरा स्मृत्यै पीठे विभ्यं नयेत्ततः ।
 व्याप्तिसत्तासमायुक्तं संस्कृते प्रोक्षणादिना ॥ ३४१ ॥
 आधाराद्विक्रमोपेते समालभ्ये सुपूजिते ।
 पीठेऽयतार्यं संवेष्ट्य वाससां शयरोत्तरे ॥ ३४२ ॥
 अथ क्रमोदितैः कुम्भैः द्विपदकायतिरिहद्वा ।
 क्षापयेत् पाठयं द्विप्रानो पथीनामिति ध्रुतिम् ॥
 "या ओषधय" इत्यादि ऋषेर्वास्तदन्तरम् ।
 एवं दशाशदिष्टान्तैः सेचिते कलशैः सति ॥ ३४४ ॥
 ततः कुम्भचतुष्के तु चतुर्भिर्मूर्तिधारकैः ।
 ऋक्सामपूर्येविधियत् क्षपणीयं तु पाठयेत् ॥ ३४५ ॥
 "उदुत्तमं" हि ऋषेर्वा पाठयेद्द्रविणं यजुः ।
 ततस्तु वारुणं साम सामोऽथर्वणस्ततः ॥ ३४६ ॥
 अयं ते वरुणश्चेति, पवित्रं ते—ततो अक्षम् ।
 यतोः पवित्रं—हि यजुः पाठयेत् सुमहास्ततः ॥ ३४७ ॥
 पवित्रं ते—हि यत् साम संयोज्येकायनांस्ततः ।
 मूर्तिपान् समुदायेन पायमानीभ्यनुष्टयम् ॥ ३४८ ॥
 तदन्ते परमं मन्त्रं व्यूहीयं भगवानिति ।
 पयिन्नमन्त्रं तदनु—इदं विष्णुविचक्रमे ॥ ३४९ ॥
 ततो विभ्रयमन्त्रैस्तु सर्वैः संमन्त्रितेन च ।
 कुम्भेन सेचयित्वा तु, व्यूहमन्त्रैः पूरेण तु ॥ ३५० ॥
 क्षापयित्वा च यित्वा च जुहुयात् साधिकं शतम् ।
 यथायत् प्रणयेनाथ व्याप्तिं कृत्वा च पाठयेत् ॥ ३५१ ॥
 "माप्रणामे"ति ऋषेर्वा, अग्रे नायुर्यजुर्मयान् ।
 प्राणापानं हि यत् साम ततः प्राणाय धै नमः ॥ ३५२ ॥

यातव्येति परं मन्त्रं विप्रानेकायनास्ततः ।
 ध्यानयुक्तो विप्रः सत्यं पठेद्दाराधकस्ततः ॥ ३५३ ॥

“आवाहयाम्यमरुन्दनताडग्रियुगं ।
 लक्ष्मीपतिं भुवनकारणमप्रमेयम् ।
 आद्यं सनातनतनुं प्रणवासनस्थं
 पूर्णेन्दुभास्करदुताशसहस्रदीप्तिम् ॥ ३५४ ॥

“भ्येयं परं सकलतत्त्वविदां च वेद्यं
 दाराहकापिलनृकेसरिसौम्यमूर्तिम् ।
 श्रीपत्सकौस्तुभमहामणिभूषिताङ्गं
 कौमोदकीकमलशङ्करयाङ्गहस्तम् ॥ ३५५ ॥

“सर्वत्रगोऽसि भगवन् । किल यद्यपि त्वां
 आवाहयामि हि यथा व्यजनेन वायुम् ।
 गृहो यथैव दृष्टो मथनादुपैति
 आवाहितोऽपि हि तथा त्वमुपैति चार्चाम् ॥

“मालाधराच्युत ! विभो ! परमार्थमूर्ते !
 सर्वप्रनाथ ! परमेश्वर ! सर्वशक्ते ! ।
 आगच्छ मे कुरु दयां प्रतिमां भजस्य
 पूजां गृहान् मनुप्रहकाम्ययाद्य ॥ ३५७ ॥

ततो विमृश्य यत्नेन भोगैः पूर्ववितर्पयेत् ।
 अर्प्याद्यर्चक्षिणान्तेस्तु पाठयेदङ्गास्ततः ॥ ३५८ ॥

अर्चामि तेति मन्त्रं वै सामानाचार्यं त्विति ।
 (ओं)भगवानिति तज्ज्ञास्तु अतो सन्तर्पयेत्ततः ॥

स्वकुण्डे देशिकेन्द्रस्तु समिधां सप्तकं हुनेत् ।
 पद्माच्छताष्टसंस्थं च सार्ज्यस्तु तिलतण्डुलैः ॥ ३६० ॥

तर्पयित्वा तु पूर्णान्तमुद्राद्यात्मिकं ततः ।
 विक्रकुण्डेषु चिन्तित्वि संस्कारेषु पुरंय हि ॥ ३६१ ॥

तथैव च विद्विक्स्थेषु उद्धृत्याभ्यर्च्य वै क्रमात् ।
 ततः प्रमथयोगेन चतुर्विधं निवेदयेत् ॥ ३६२ ॥

चतुरो वासुदेवादिनाम्ना एकायनान् विज्ञान् ।
 स्वाभिः स्वामिरसंस्थं च तैः कार्यमभिधादिभिः ॥

समितस्तकपूर्वस्तु सार्ज्यस्तु तिलतण्डुलैः ।
 एवमप्यययोगेन वाय्वादीशायसानकम् ॥ ३६४ ॥

करवेदाणांस्तु चतुरः संस्कृत्यादौ तथा न्यसेत् ।
 अथवा विन्यसेत्तांस्तु ईशाद्रायुपदायधि ॥ ३६५ ॥

तैरव्यच्युतलिङ्गैस्तु स्वशास्त्रोक्तैश्च पावनैः ।
 हवनं विधिवत् कार्यं भक्तियुक्तेन चेतसा ॥ ३६६ ॥

एवं क्रमेण कुण्डांस्तु सर्वान् हुत्वा ततो गुरुः ।
 द्वास्त्यादीनां पुरोक्तानां विष्णुपतीनां समाचरेत् ॥ ३६७ ॥

हवनं विधिवत् कुण्डे तदर्थं पूर्वनिर्मिते ।
 स्तुत्वा जितं त्वामन्त्रेण सामभान् पाठयेत् पुनः ॥

सह गायत्रिसाक्षा तु यद्रथन्तरसंश्रवकम् ।
 प्रजप्य द्वादशार्णं तु मुद्रां यद्वा प्रणम्य च ॥ ३६९ ॥

अष्टाङ्गेनाथ विद्याप्यो भगवान् भूतभावनः ।
 “मूर्तिमेवेन रूपेण अनेनैव हि साम्प्रतम् ॥ ३७० ॥

लोकान्नाततत्त्वांस्तु समाह्वय नागरान् ।
 येनान्तः संप्रविष्टेन ईषत्कालवशास्तु वै ॥ ३७१ ॥

जन्मान्तरसहस्रोत्थान्मोक्षमायान्ति कित्तिपात् ॥
 एवमर्थ्यां हि भगवान् लोकानुग्रहकृत् प्रभुः ॥ ३७२ ॥

वत्पार्थगन्धकारधूपदीपनैवेद्यमेव च ।
 निवेद्याचमनं चार्घ्यं कुर्याद्वीराजन् ततः ॥ ३७३ ॥

पुण्याहजयघोषेण वेदध्वनियुतेन च ।
 शङ्खादित्रिनिर्घोषपटङ्गीतिभिः सह ॥ ३७४ ॥

करावङ्गिगतौ कृत्वा देवदेवस्य देशिकः ।
 पाठयेदङ्गाय मन्त्रं “उतिष्ठेति” ततः सह ॥ ३७५ ॥

यान्नोपकरणैर्मन्त्रं कृत्वा ग्रामस्थे स्थिरे ।
 सुयन्त्रितेति क्षीराज्यदध्योदनसमन्विते ॥ ३७६ ॥

सुमिक्षक्षेमशान्त्यर्थं परमाश्रफलैर्युते ।
 पाठयेदस्य यामीयमृङ्गाय तदनन्तरम् ॥ ३७७ ॥

तन्मयान् यलमन्त्रं तु “दशाधे”ति महामते ! ।
 स्वयमाद्यन्तसंस्थं हवा तु कथञ्च जपेत् ॥ ३७८ ॥

आमयेद्वल्लिखनं च क्रियमाणं तु सर्वदिक् ।
 (रक्तं) पञ्चकाञ्चनयस्त्राणां पूर्णवत् क्षेपमाचरेत् ॥
 विव्याधायांतनानां च कार्या पूजा यथोचिता ।
 पञ्चरात्रविदां चैव यतीनां ब्रह्मचारिणाम् ॥ ३८० ॥
 पट्कर्मनिरतानां च दानं वीनञ्जेत्यपि ।
 रथस्थे मन्त्रयिम्बे तु यावत्पदशतं मजेत् ॥ ३८१ ॥
 तद्वयं तृयोषेण तावत् क्रतुशतं फलम् ।
 आमोत्याराधकः शम्भुत् सकामो नियतव्रतः ॥
 ततस्तोत्रेणदेशस्थं रथं कृत्वाऽर्चयेत् प्रभुम् ।
 पाद्यार्घ्यपुष्पधूपैश्च नमस्कृत्य च पाठयेत् ॥ ३८३ ॥
 उत्तिष्ठति द्विपट्टकापै सजितंतं—तु चान्जलिम् ।
 संपठन् पौठपं सूक्तं यागवेदम् प्रवेशयेत् ॥ ३८४ ॥
 शय्यायां प्राक्शिशोयिभ्यं शाययेद्भुदयेन तु ।
 देशिको मूर्तिपैः सार्धं यात्राहोमं समा येत् ॥ ३८५ ॥
 ततस्तच्छिखरसोद्देशो चक्राकारस्थिते घटे ।
 पूर्वोक्तलक्षणे नेत्रमलसंपुटितं यजेत् ॥ ३८६ ॥
 पूजयेन्मङ्गलान्यष्टौ प्रागादौ तु स्थनाभिः ।
 अष्टासु तत्र कुम्भेषु पुरैव स्थापितेषु च ॥ ३८७ ॥
 बासुदेवादयः पूज्याः प्रभावाप्यययोगतः ।
 हृदादि यद्वा दिक्स्थेषु चिदिक्स्थेषु तद्वक्ष्ये ॥ ३८८ ॥
 यद्वा प्राच्यां तु धाराहो नारसिंहस्तु दक्षिणे ।
 प्रतीच्यां श्रीधरो वैद्यो हयवक्त्रस्तथोत्तरे ॥ ३८९ ॥
 आग्नेयां भार्गवो रामो नैऋते राम एव च ।
 वायव्ये धामनश्चापि विष्णुरीशानगोचरे ॥ ३९० ॥
 सनाज्ञा पूजयित्वैतानर्थगन्धादिभिस्ततः ।
 पूजयित्वाऽर्घ्यपुष्पाद्यैः शयनस्थं विभुं ततः ॥ ३९१ ॥
 यमणाच्छादनपटं दत्वा धूर्पाधिवासितम् ।
 मूलेन शयनस्थस्य कुर्यात्प्राप्यायतं ततः ॥ ३९२ ॥
 देवाकृद्भिनिकटोद्देशो उपविष्टस्तु देशिकः ।
 मन्त्रविद्देवविरूपस्य मन्त्रन्त्यासं समाचरेत् ॥ ३९३ ॥

लेख्यादौ मन्त्रयिम्बे तु प्रासादस्थे द्विजोत्तमः ।
 उत्सवं कर्मयिम्बे तु विष्टरे या प्रकल्प्य तु ॥ ३९४ ॥
 प्रसाप्य शयने प्रावत् प्रासादं संप्रविश्य च ।
 मन्त्रन्यासादिकं कुर्याद्वक्ष्यमाणविधानतः ॥ ३९५ ॥
 सुविस्वृतं तद्विधानमिदानीवधारय ।
 पीठे पुष्पाञ्जलिं कृत्वा गन्धयुक्तं च साक्षतम् ॥ ३९६ ॥
 भामूर्धनश्चरणान्तं तु द्वादशार्णं तु विन्यसेत् ।
 भङ्गोपाङ्गस्थितिं कुर्यात् स्थानेषु हृदयादिषु ॥ ३९७ ॥
 इदि मूर्तिं शिखायां तु स्कन्धयोः करमध्यतः ।
 नेत्रयोश्चदरे पृष्ठदेशे बाहुद्वये ततः ॥ ३९८ ॥
 ऊरुभ्यां जानुयुग्मेऽथ पादयोस्तदनन्तरम् ।
 देवस्य दक्षिणे हस्ते चक्रं शङ्खं तु वामतः ॥ ३९९ ॥
 घामहस्ते गदावज्जगौ हथवा दक्षवामयोः ।
 क्रमाद्वाञ्छनमन्त्रास्तु चक्रादीन् लाञ्छनान् न्यसेत् ॥
 किरीटं शिरसोद्देशे श्रीधरं च गलादधः ।
 वक्षसोऽवामभागौ तु विन्यसेत्तदनन्तरम् ॥ ४०१ ॥
 कौस्तुभं हृदये न्यस्य वनमालां च कण्ठतः ।
 ध्रियं दक्षिणभागौ तु पुष्टिमुत्तरतो न्यसेत् ॥ ४०२ ॥
 ऊरुमूले येनतेयमथेदानीं निबोध मे ।
 चतुर्भुजस्य देवस्य चक्रादेविनिवेशनम् ॥ ४०३ ॥
 मुख्यदक्षिणहस्तेऽञ्जं गदां वामकरे न्यसेत् ।
 अपरे दक्षिणे चक्रं शङ्खं वामकरे परे ॥ ४०४ ॥
 अन्यान् लाञ्छनमन्त्रास्तु यथायोगं तु विन्यसेत् ।
 अन्येषु पङ्कभुजाद्येषु मुख्यदक्षादितः क्रमात् ॥ ४०५ ॥
 सर्वान् लाञ्छनमन्त्रास्तु यथास्थानगतान् न्यसेत् ।
 संस्थाप्य भगवन्मूर्तिधत्तं चक्रादिलाञ्छनम् ॥ ४०६ ॥
 हस्ते येन क्रमेणैव लाञ्छनानि न्यसेत्तथा ।
 मन्त्रान् किरीटपूर्वांश्च प्रागयत् सर्वत्र विन्यसेत् ॥
 पादादिद्वादशाङ्गेषु ततो दामोदरादिकान् ।
 तच्छक्तिकांस्तथा मन्त्रान् प्रावद्यापकलक्षणान् ॥

गेभ्यरेणाथ वीजेन यथावस्थेन भागयेत् ।
 पादादितन्मयेनैव तद्वन्मन्त्रचरेण नु ॥ ४०९ ॥
 प्राग्वदप्ययशुनया तु ह्यन्तर्ज्योतिर्मयात्मना ।
 यिमुना चाकृस्वरूपेण तदेवाथ परं पदम् ॥ ४१० ॥
 सुशान्तं सर्वेण युद्ध्या निस्तरङ्गमिषोदधिम् ।
 विद्याद्भक्त्यामित्रार्थं यत् पाठयेत् पाञ्चरात्रिकान् ॥
 देहसान्यासिकं मन्त्रं धारणाप्यमनन्तरम् ।
 जीमूतस्येति ऋषेः शान्तासदासीति पाठयेत् ॥ ४१२ ॥
 क्रमेणानेन ह्युवा तु पादाधिंशतसंख्यया ।
 तिलानां च तथा मन्त्रैराव्यस्येभिर्महामते ! ॥ ४१३ ॥
 दत्त्वा पूर्णाहुतिं प्राग्वदुरसंहारलक्षणाम् ।
 ततस्तत् परमं ब्रह्म ह्युद्भूतं पूषेवत् सरेत् ॥ ४१४ ॥
 सूर्यशक्तिमयेनैव समाधेन स्वेन तु ।
 ओजोयलात्मना यद्वदगन्धो द्रव्यात्मना तु वै ॥ ४१५ ॥
 यीजं तद्वस्वरूपेण समुद्रो युद्धयुद्धात्मना ।
 एवमव्यपवेद्या या शक्तिः स्वे शक्तिर्दपणे ॥ ४१६ ॥
 स्थितमादाय विश्वेशः स्वातन्त्र्याच्च महामते ! ।
 मन्त्ररूपां तनुं धत्ते सम्यगाराधनाय च ॥ ४१७ ॥
 नानात्वमुपयातस्य प्रसरं तस्य च खयम् ।
 निष्प्रभत्वं प्रयातस्य चिद्बीजनिचयस्य च ॥ ४१८ ॥
 आयिष्णुतस्य भेदेनाप्यमूर्तेन यलियसा ।
 भञ्जानगहनेनैव नित्यानित्यामलात्मना ॥ ४१९ ॥
 स्मृत्यैवं मूलमन्त्रं तु विष्णुहरपद्मं सरेत् ।
 पट्टकिकिरणोपेतं तेस्तद्व्यवस्थया तनुम् ॥ ४२० ॥
 संसरेत् संहारन्तं च प्रागुक्तेनैव कर्मणा ।
 स्वरूपममलं भूयः सरेन्मूर्त्यात्मना तु तत् ॥ ४२१ ॥
 नयन्तं पूर्वविधिनाप्येवं स परमेश्वरः ।
 मन्त्रात्मना स्वतन्त्रव्यमूपयातो यदा तदा ॥ ४२२ ॥
 "सहस्रशिरसं देव"मिति सर्वास्तु चोदयेत् ।
 पाठयेद्भक्त्यात्मनः—धातर्यध्यक्षेति च मन्त्रपम् ॥ ४२३ ॥

यो विश्वतश्चक्षुरिति, यातव्यो भवतीति च ।
 द्वासुपण्णेति तद्वत्, अतो देवेति वै ततः ॥ ४२४ ॥
 ऋद्धायान् पौरुषं सूक्तं ततः परतमां स्थिति ।
 शाश्वता च ततः कालकलेति समुदाहरेत् ॥ ४२५ ॥
 एषा बुद्धिः सप्तधेति "अनेदानीं" च पाठयेत् ।
 एवं मन्त्रानुसन्धानं कथितं च परामिधम् ॥ ४२६ ॥
 सूक्ष्मसंज्ञं मुनिधेष्ट ! विध्यन्तरमथोच्यते ।
 वैभवं देवताचक्षं व्यूहाख्यं तद्वन्तरम् ॥ ४२७ ॥
 सूक्ष्मं चापि मुनिधेष्ट ! पादयोर्हृदि मूर्धनि ।
 प्रयुज्य पुण्यधूपाद्यैर्मुद्राभिः प्रणमेद्य ॥ ४२८ ॥
 गत्वा कुण्डसमीपं तु व्यापारेष्वन्तिलेषु च ।
 होमं कुर्याद्यथाशक्ति तिलाद्यैः शतध्वकम् ॥ ४२९ ॥
 स्मृत्यैकैकं तु वै कर्म कर्ता मन्त्रोदितेन च ।
 हन्मन्त्रेण समुत्तेन दत्त्वा पूर्णाहुतिं ततः ॥ ४३० ॥
 आप्रभाताच्च तत् कालं कर्मणां पूरणाय च ।
 ततः शान्त्युदकं मूर्ध्नि होमान्ते चात्मनो द्विज ! ॥
 दत्त्वा तु विष्णुशिरसि मूलेनोदकमेव तत् ।
 जपे च कर्ममन्त्राणां यथाशक्ति समाचरेत् ॥ ४३२ ॥
 भूतानां यत्निदाने च कृते कुण्डेषु मूर्तिपाः ।
 स्वः स्वमन्त्रैः सहस्रं वा शनं वाष्टु तु होमयेत् ॥ ४३३ ॥
 तैश्च शान्त्युदकं मूर्ध्नि विश्वे वै द्वापयेद्गुरुः ।
 अथाधिवासनं कुर्याद्विधिद्वयं कर्मणा ॥ ४३४ ॥
 ध्यानाख्यं निष्कलं शुद्धं येन सधिहितः सदा ।
 मन्त्रो ह्यर्चागतो विप ! स्यात् पटस्थोऽथवा मुनेः ॥
 न चोपसंहृतो यापद्गुरुणा तत्पथेक्षितः ।
 प्राक्स्वर्गमुपसंहृत्य संहारक्रमयोगतः ॥ ४३६ ॥
 स्वरूपे चिकृते शुद्धं गुरुरास्तं द्विजोत्तम ! ।
 सहस्रद्रष्टृमये पद्मे स्थितिं कृत्वा पुरात्मनः ॥ ४३७ ॥
 एवमेवाधिनाशं च निरस्तावयथं यथा ।
 योधविद्यानवेहं च विष्यं संभाव्य वै तथा ॥ ४३८ ॥

द्वौ सुपुत्रात्मकौ मार्गां प्रत्यङ्गङ्गास्कराकृती ।
 हृत्पद्मगोलकाद्यैव एकदेशसमुत्थितौ ॥ ४३९ ॥
 मणिप्रमेव चोर्ध्वाधो ध्यापकत्वेन संस्थितौ ।
 यथात्मनि तथा देवे तथाऽऽत्मनि विभाव्य च ॥
 ततो यायादक्षिणेन घ्राणान्वयपथा मुने ! ।
 स्वदेहाद्भुदं देवं वाममार्गेण संविशेत् ॥ ४४१ ॥
 प्रधात्मनाऽऽत्मा हृदये हानुभूतो हानुपमः ।
 तथा तद्भुदयान्तस्थं सरेद्विज्ञानगोलकम् ॥ ४४२ ॥
 हृष्टा स्वरदिमलचितमानन्वापुरितं महत् ।
 गमगमैकनिष्ठं तु शक्तो ब्रह्मण्यथात्मनि ॥ ४४३ ॥
 देवदेहस्थितेनैव विज्ञानेन सहकृता ।
 निष्पाद्या यावदस्वन्दकालमानं स्वदेहकम् ॥ ४४४ ॥
 परं यदात्मना चित् । केवलेनानुभूयते ।
 स्वन्दप्रवर्तितेनाथ कालेनैकात्मना ह्रिद्या ॥ ४४५ ॥
 यथाऽऽत्मनि तथा देवे निष्कामेदं साधकः ।
 देवं दक्षिणमार्गेण विरोहामेन व्यात्मनः ॥ ४४६ ॥
 हृदयं भासुराकारं ज्ञानासृतपरिष्कृतम् ।
 योगोऽयं मुनिशार्दूल ! विम्वस्य द्रव्यजस्य च ॥ ४४७ ॥
 आपादान्मूर्धपर्यन्तं नास्तीदृन्दस्य व्यञ्जकः ।
 येन सर्वेशिता चित् ! विम्वस्यास्य प्रजायते ॥ ४४८ ॥
 तं योगमधुना चित्मि एकाम्रमवधारय ।
 हृत्पुण्डरीकमध्यस्थः साधको ब्रूतवर्जितः ॥ ४४९ ॥
 मूत्रोद्यारप्रयोगेण प्रारवत् पद्मनामयम् ।
 यायादूर्ध्वप्रवाहेण, तस्माज्ज्ञेयः प्रवर्तते ॥ ४५० ॥
 अभ्युच्छिन्नोऽव्ययेऽधुदधो स्वेच्छया क्षोममेति च ।
 यथा सन्नतरो दीपो ह्यकम्प्रः कम्पमेति च ॥ ४५१ ॥
 फोशकारो यथा तन्नु गृहीत्या संप्रवर्तते ।
 विज्ञानशक्तिमालम्य एवम्भूतो हृदयभुजम् ॥ ४५२ ॥
 स्फीयमायया, ऽऽचार्यः पूर्वयत् संविशोत्ततः ! ।
 देयस्य हृदयाम्भोजं धिलोक्य सह तेन वै ॥ ४५३ ॥

भाववित्वाथ विज्ञानं बोधशक्त्या ततो व्रजेत् ।
 तद्वाद्वादान्तमागत्य त्रेयास्यं न च नासिकम् ॥
 तत्पादात् पूर्वयुक्त्या तु देवं हृदयमाधयेत् ।
 ततो वै देवहृदयात् प्रविश्य हृदयं सकम् ॥ ४५५ ॥
 मध्यमार्गेण हृदयादेव स्थं नेत्रगोलकम् ।
 एषं देवेऽनुसन्धाय निरीक्ष्य च परस्परम् ॥ ४५६ ॥
 देवालोकेन वात्मानमनुविद्धं च संसरेत् ।
 आत्मालोकेन देवेशं मिथं सर्वतः भाषयेत् ॥ ४५७ ॥
 एतदीभ्यस्तन्धानं मित्रमेकात्मलक्षणम् ।
 सर्वेभ्यर्षप्रदं चिद्धि सर्वदा प्रतिमासु वै ॥ ४५८ ॥
 अथ शब्दानुसन्धानमेकैकाङ्गदर्शनम् ।
 यदयामि येन वै मन्त्रो विम्वेनैकात्मनां व्रजेत् ॥
 निष्कम्पबोधसामान्यरूपो भूत्वा पुनः स्वयम् ।
 ये शब्दजनिता भावाः सूक्ष्मैः सूक्ष्मतराऽग्निताः ॥
 सामान्यबोधशब्देन तान् पश्यधेकतां गतान् ।
 सङ्कलपयै सर्वोत्थशब्दमात्रेण वर्जितान् ॥ ४६१ ॥
 स चाभिमुखमायाति सङ्कलानुन्वितस्य च ।
 शब्दरूपपदार्थस्य शब्दस्य परमोजनः ॥ ४६२ ॥
 सङ्कलपदधीरुहः स्फुरत्यन्तस्थितः स्फुटम् ।
 पदार्थोपरि यः शब्दो मध्यमं विद्मि तन्मुने ! ॥ ४६३ ॥
 हृत्पद्मकर्णिकासंस्थः प्रत्ययद्वीपु च ।
 विद्यासु करणोत्थासु यश्चाभिव्यक्तिमेति च ॥ ४६४ ॥
 धाच्यवाचकरूपेण स शब्दः स्थूल उच्यते ।
 अतिस्थूलपरत्वेन स च यागियपये पुनः ॥ ४६५ ॥
 दृश्यादृशेषु भावेषु अभिव्यक्तिं प्रयाति च ।
 स हि स्थूलतरः शब्दो व्यवहारेऽखिले स्थितः ॥
 तस्माच्छब्दमयो देह इति चेतसि वै पुरा ।
 निष्कम्पं साधकः कृत्या विम्वं भाष्यं तदात्मकम् ॥
 शब्दसंहारयोगेन सविम्वं ब्रह्मसंयुतम् ।
 निष्कम्पयोगशुक्लात्मा यो गुरुः संप्रविश्यति ॥ ४६८ ॥

पूर्वोक्तक्रमयोगेन शब्दग्रहं ह्यनागतम् ।
 पश्येत् परिणतं विप्र ! कमाद्विधात्मना तु वै ॥४६९॥
 तेन संस्थापितं विम्बं भुक्तिमुक्तिफलप्रदम् ।
 एवं शब्दानुसन्धानं कृत्वा विम्बस्य सत्तम ! ॥ ४७० ॥
 ततो वै मन्त्रसन्धानमारभेत प्रयत्नतः ।
 अदाश्चदेहः शब्दात्मा नित्योदितप्रनामयम् ॥ ४७१ ॥
 स्वहृत्पद्मस्थितं मन्त्रमुदितं नालसूत्रवत् ।
 निस्सृतं मध्यमांगेण विस्थान्तं संविशन् स्मरेत् ॥४७२॥
 स्फुरत्सारकरूपं च मन्त्रैर्व्याप्तिं तथाबिलं ।
 मन्त्रात्मानं जगदाथं विम्बहृत्पद्ममयगम् ॥ ४७३ ॥
 संस्मरेत् सृष्टिसंहारौ कुर्वन्तं साधकोत्तमः ।
 परः स एव बोद्धव्यः सुसूक्ष्मः स च निष्कलः ॥ ४७४ ॥
 साकलं चैव बोद्धव्यमुपयात्मकमित्यपि ।
 विद्यानरजनीमध्ये क्षेत्रे निद्रारसास्थितम् ॥ ४७५ ॥
 तत्प्रग्रामप्रभातेऽथ संभोगमिव सोदये ।
 प्रबुद्धं संस्मरेद्देवमवतीर्णं परात् पदान् ॥ ४७६ ॥
 सर्वार्थभोगपीठं तत्तनाकान्तं च भावयेत् ।
 भोगभूसंस्थितं दैवं स्थितिमन्तं विभाव्य च ॥ ४७७ ॥
 स्थितिरोधारशक्तिर्धैर्यमोर्मन्त्रात्मकस्य च ।
 तस्माद्ग्रामशिलापीठं विम्बमेकीकृतं स्मरेत् ॥ ४७८ ॥
 नानाधिवासयोगेन पूजयेत्तदनन्तरम् ।
 मन्त्रन्यासं पुरा कृत्वा त्रिधा पूर्वक्रमेण तु ॥ ४७९ ॥
 हस्तन्यासं विना विप्र ! लययुक्त्यानु चाखिलम् ।
 कथितं सूक्ष्मसन्धानं स्थूलं विध्यन्तरं शृणु ॥ ४८० ॥
 संस्कृतं देयदेवस्य स्वर्वादेहं सुलक्षणम् ।
 संस्मरेद्य सुसंपूर्णं मणिरत्नमयैर्विना ॥ ४८१ ॥
 स्वदेहयदुपादेयैर्नाडीचूडैः सहायकैः ।
 धातुभिः सोमसूर्याग्निहव्यानाद्विकैर्गुणैः ॥ ४८२ ॥
 गुणकारणतः स्मान्तं यदन्यत्तत्त्वसंग्रहम् ।
 द्रव्यमाधेयस्य वै विम्बं धर्तते यद्वत्तमहत् ॥ ४८३ ॥

तत्र हृत्कमलाकाशे मन्त्रं रत्नप्रभोज्ज्वलम् ।
 ब्रह्मभायनया न्यस्तं यच्छति प्रातिमं फलम् ॥ ४८४ ॥
 श्रद्धापराणां कर्तृणां फलतोऽप्येति च स्थिराम् ।
 प्रतिपत्तिं परां ब्राह्मीमाकारं प्रति सर्वदा ॥ ४८५ ॥
 प्राप्नोति यद्दशादन्ते ग्रानमात्मप्रकाशकम् ।
 उक्तमेतस्तु सकलमाकर्ण्य सुविस्तृतम् ॥ ४८६ ॥
 पूर्ववद्धारणामिस्तु संहारक्रमयोगतः ।
 तद्विम्बमुपसंहृत्य स्वरूपेऽविहृते परे ॥ ४८७ ॥
 ततः क्रमेण वै खप्या विम्बं ज्योतिर्मयं स्मरेत् ।
 एवं पूर्वोदितं ध्यात्वा नाडीचूडस्य ध्यञ्जकम् ॥ ४८८ ॥
 ततस्तासां तु नाडीनां ध्यायेद्यक्तिं सुविस्तृतम् ।
 द्वास्ततितिसद्वक्त्रं तु नाड्यः परिकीर्तिताः ॥ ४८९ ॥
 दशप्रधानास्तासां तु वायव्यश्च तथा दश ।
 इडा च पिङ्गला चैव सुपुम्मा च तथा परा ॥ ४९० ॥
 गान्धारी हस्तिजिता च पूषा चैव यशस्विनी ।
 अलम्बुसा कुहूधैव कौशिकी दशमा स्मृता ॥ ४९१ ॥
 प्राणापानसमानाश्च व्यानोदानौ तथैव च ।
 नागः कूर्मश्च कृकरः देवदत्तो धनंजयः ॥ ४९२ ॥
 आनीय त्रितयं कुर्यादेवै पूरककुम्भकौ ।
 पूरके नाडिकाः सर्वाः पूर्यन्ते नात्र संशयः ॥ ४९३ ॥
 ततो हृदयपत्रं च विकासमुपयास्यति ।
 कुम्भकेन निरुद्धं तद्भवेद्दृष्ट्युत्तमं हिजि ! ॥ ४९४ ॥
 सहायूनां च नाडीनां स्थितिं स्मृत्वा ततः परम् ।
 रसलोहितमांसानां मेदोमज्जास्थिनां तथा ॥ ४९५ ॥
 धातूनां शुक्लधात्वन्तं स्मृत्वान्तः संस्थितिं क्रमात् ।
 स्मृत्वा हृदयपत्रं तु सोमसूर्याग्निमण्डलान् ॥ ४९६ ॥
 आपावात् ब्रह्मरन्धान्तं सर्वोदयेषु सत्तम ! ।
 प्रवृत्तीनां च तत्थानां कुर्यात् सम्यङ्निवेशनम् ॥
 आपावाद्ब्रह्मरन्धान्तमव्यक्तान्तं क्रमेण तु ।
 क्षित्यादिकानां पादान्तमव्यक्तं वा धरान्निकम् ॥

मूर्ध्नि भ्रमध्यपर्यन्तं प्रधानं भाषयेद्विज ! ।
 सिन्दूरपुञ्जसंकाशां तालुमध्ये धियं सरेत् ॥ ४९९ ॥
 सितेन्दुरश्मिचूर्णमं ख्योतमिव खेचरम् ।
 तालुमूले त्वहंकारं कुसुम्भरससन्निभम् ॥ ५०० ॥
 संसरेन्मानसं तथैव तालुकण्डान्तरे द्विज ! ।
 राजोपलघुतिमुपं कदम्बकुसुमोपमम् ॥ ५०१ ॥
 कण्डाद्भृत्पदपर्यन्तं सरेत् पञ्चपदे समे ।
 श्रोत्रादीनथ वै पञ्च प्रस्फुरत्सारकोज्ज्वलान् ॥ ५०२ ॥
 पद्मस्थानाद्य नाभ्यन्तं प्राग्वत् पञ्चपदान्तरे ।
 वागादीन् वै स्थितान् पञ्च क्रमेण विनिवेशयेत् ॥
 आनाभेर्वस्तिशीर्षान्तं सुसमे पद्मपञ्चके ।
 शब्दतन्मात्रपूर्वाणि गन्धमात्राद्यसन्तः ॥ ५०४ ॥
 स्वैः स्वैर्गुणैश्च युक्तानि भास्वज्ज्योतिःप्रभाणि तु ।
 ऊरुमूले तथा मध्ये सन्धिदेशे ततस्त्वयः ॥ ५०५ ॥
 वृण्वे मर्मास्थाने तु सर्वसिद्धये प्रमात् ।
 खं वाय्वरन्युदकमान्तं चिन्तयेद्भूतपञ्चकम् ॥ ५०६ ॥
 नीरूपाञ्जनवर्णं तु संसरेद्योगमोलकम् ।
 वायव्यं नीलपीतं च तेजसं मधुपिद्मलम् ॥ ५०७ ॥
 मुक्ताफलनिभं चाप्यं रक्तपीतं तु पार्थिवम् ।
 अथवा तत्त्वविन्यासमेवमेव समाचरेत् ॥ ५०८ ॥
 मूर्ध्नि हृदये न्यस्त्वा धीमनोममतां तथा ।
 कण्डुभामिषु न्यस्त्वा तन्मानं शब्दसंज्ञितम् ॥ ५०९ ॥
 सुप्तयुक्तं शिरसि तालोः कण्डान्तकं तथा ।
 स्वर्गाख्यं वायुना सार्धं रूपाख्यं वह्निना सह ॥ ५१० ॥
 कण्डात् प्रसृति नाम्यन्तं रसाख्येन जलं सह ।
 नामैर्जान्वन्तरं वायव्यानां पादान्तकं न्यसेत् ॥ ५११ ॥
 धरां गन्धेन तत्पञ्चात् स्वे स्वे स्थाने तु विन्यसेत् ।
 बुद्ध्यक्षाणि क्रमेणैव तथा कर्मेन्द्रियाण्यपि ॥ ५१२ ॥
 यद्वा प्रधानमामूर्ध्नीं यावद्वक्षःस्थलं न्यसेत् ।
 नामौ बुद्धिमहद्भारं कटिमूलाधितं सरेत् ॥ ५१३ ॥

ऊरुभ्यां शब्दतन्मानं स्वर्गाख्यं सन्धिदेशेऽगम् ।
 जङ्घाभ्यां रूपतन्मानं गुल्फयो रससंज्ञितम् ॥ ५१४ ॥
 पादाभ्यां गन्धसंदं तु स्वर्गाज्ज्यानासंयुतम् ।
 अथवा सतथा तत्त्वकल्पो स्थानक्रमं गृणु ॥ ५१५ ॥
 गुल्फजानुकटीवक्षःकण्डरूपाद्यष्टावधि ।
 बुद्ध्यन्तानां धरादीनां क्रमाद्विनिसृतकम् ॥ ५१६ ॥
 आपादानाभिदेशं वा महाभूतैर्धरादिकैः ।
 व्यासं चतुर्भिर्वाप्यन्तैस्तद्वर्धं नभसा पुनः ॥ ५१७ ॥
 पूरितं हृदयान्तं च तद्ब्रह्माच्छिन्नावधि ।
 विभाव्यं मनसा व्यासं तद्वर्धं ब्रह्मान्तकम् ॥ ५१८ ॥
 प्रधानापरपर्यायं बुद्धितत्त्वं तु विन्यसेत् ।
 अथ ह्येहा तत्त्वकल्पो विधानमवधारय ॥ ५१९ ॥
 आमूर्ध्नीं नाभिपर्यन्तं प्रधानं परिभाषयेत् ।
 आनाभेः पादपर्यन्तं सरेत्तन्मात्रकं गणम् ॥ ५२० ॥
 यद्वा व्यक्तौ प्रधानं तु व्यापकं देवरूपभृत् ।
 सर्वतत्त्वमयं मन्त्रं तस्य वा केयलं हृदि ॥ ५२१ ॥
 प्राधानिकं योजनीयमभिज्ञं तत्त्वकारणम् ।
 एवमिच्छानुरूपेण तत्त्वविन्यासमाचरेत् ॥ ५२२ ॥
 ज्ञानादिगुणपट्कं च हृदयादिषु विन्यसेत् ।
 प्राग्यदीर्घरसन्धानमाचरेन्मुनिपुङ्गव ! ॥ ५२३ ॥
 ततः शब्दानुसन्धानं प्रागुक्तं तु समाचरेत् ।
 तथैव वर्णभेदेन स्थानभेदे च विन्यसेत् ॥ ५२४ ॥
 कदम्बकुसुमाकारं मकारं विन्यसेद्विज ! ।
 शिखायां शिखारोदेशे आकारं कुङ्कुमप्रभम् ॥ ५२५ ॥
 तत्तत्तामीकराकारमिह मुखमण्डले ।
 ईश्वरं कण्ठदेशे तु कुन्देन्दुसदृशप्रभम् ॥ ५२६ ॥
 उकारं जलभागे तु शुद्धस्फटिकवर्चसम् ।
 ऊकारं वक्षसि तथा सिन्दूरसदृशकृतिम् ॥ ५२७ ॥
 ककारं हृदये न्यस्येत्कुङ्कुमं महाप्रभम् ।
 ङकारं जाठरे भागे लाक्षारससमचुतिम् ॥ ५२८ ॥

लकारं नाभिभागे तु तत्काञ्चनसन्निभम् ।
 लकारं लिङ्गदेशस्थं विन्यसेदसितप्रभम् ॥ ५२९ ॥
 एकारं द्रुतहेमाभमूढयुग्मे समाभितम् ।
 ऐकारं जातुयुग्मे तु सन्ध्याजलदसन्निभम् ॥ ५३० ॥
 ओकारं जङ्घयोस्तङ्गच्छुक्लवर्णं द्विजोत्तम ! ।
 औकारं रक्तवर्णं च गुल्फद्वयगतं तथा ॥ ५३१ ॥
 अकारं पादयोर्ग्रन्थयस्त्वान्तसमप्रभम् ।
 भः कारं घरणाङ्गुष्ठे पञ्चरागसमप्रभम् ॥ ५३२ ॥
 ककारं तु ललाटस्थं रक्तवर्णं तु विन्यसेत् ।
 खकारं पीतलनिभं भ्रूयोर्मध्यमदेशगम् ॥ ५३३ ॥
 गकारं नासिकायां तु तुषारसदृशाकृतिम् ।
 यकारं सितवर्णं तु दशनस्थानतश्चितम् ॥ ५३४ ॥
 ङकारं चिबुकोद्देशे शरद्भगनसन्निभम् ।
 चकारं रक्तवर्णं च रुक्मादीगोचरे न्यसेत् ॥ ५३५ ॥
 छकारं पृष्ठभागे तु ज्वलितानलसन्निभम् ।
 जकारं कटिदेशस्थं काञ्चनाद्रिसमप्रभम् ॥ ५३६ ॥
 झकारं मूढमूले तु शुद्धस्फटिकसन्निभम् ।
 ञकारं पादगुल्फाग्रे पञ्चरागसमप्रभम् ॥ ५३७ ॥
 टकारं भ्रूयुगगतं तुषारसदृशाकृतिम् ।
 ठकारं नेत्रयोर्ग्रह्णन् रक्तवर्णं महाप्रभम् ॥ ५३८ ॥
 डकारं गण्डयोर्ग्रह्णन् पीतवर्णं महापुतिम् ।
 ढकारं हनुयुग्मस्थमिन्द्रनीलसमप्रभम् ॥ ५३९ ॥
 णकारं कुक्षयुग्मे तु हरितालसमपुतिम् ।
 तकारं भ्रूयोर्धरुग्मे प्रधालोपलसन्निभम् ॥ ५४० ॥
 णकारं स्कन्धयुगले चम्पकप्रसन्नाकृतिम् ।
 षकारं भुजयोर्मध्ये ज्वलितानलसन्निभम् ॥ ५४१ ॥
 षकारं तु प्रकोष्ठस्थं सद्योतव्यदीधितिम् ।
 षकारं करयोर्न्यस्य पद्मपत्रसमपुतिम् ॥ ५४२ ॥
 षकारं दोमकूपस्थं पलाशदलसन्निभम् ।
 फकारं कक्षभागस्थं सन्ध्याभ्रसदृशाप्रभम् ॥ ५४३ ॥

वकारं पार्श्वयुग्मे तु पूर्णचन्द्रसमप्रभम् ।
 मकारं सफ्यदेशस्थं नीलाञ्जनचयोपमम् ॥ ५४४ ॥
 मकारं पिण्डकासंस्थं वारजगनसन्निभम् ।
 यकारं पाञ्चजन्ये तु धूम्रवर्णं च विन्यसेत् ॥ ५४५ ॥
 रकारं च सहस्रारे रक्तपद्मजसन्निभम् ।
 लकारं च गदायां वै सौदामिनिसमप्रभम् ॥ ५४६ ॥
 वकारमरविन्दे तु शारदाभ्रसमप्रभम् ।
 शकारं शोणिते न्यस्य अमृताभासविग्रहम् ॥ ५४७ ॥
 पकारमस्थिनिचये शशशोणितसन्निभम् ।
 सकारं मांसदेशे तु हिमकुन्दसमप्रभम् ॥ ५४८ ॥
 हकारं प्राणदेशस्थं शुद्धस्फटिकविग्रहम् ।
 क्षकारं सर्वतोव्याप्तं सूर्यवैभानरप्रभम् ॥ ५४९ ॥
 अथवा मातृकान्यासमेवमेव समाचरेत् ।
 अकारं तालौ विन्यस्य मुखे चाकारमेव च ॥ ५५० ॥
 इदं लोचनयोर्न्यस्य उक्त ध्रुवणोस्तथा ।
 ऋक्ष नासापुटे चैव लङ्ग गण्डद्वये तथा ॥ ५५१ ॥
 एते दशनपङ्क्तौ च ओ औ ओष्ठगतौ स्मरेत् ।
 भं इत्येव ललाटे तु विसर्गं रसने तथा ॥ ५५२ ॥
 वकारं त्वरगतं न्यस्य रेफं चक्षुषि विन्यसेत् ।
 लकारं नासिकायां तु वकारं दशनान्तरे ॥ ५५३ ॥
 ध्रोजे वकारं विन्यस्य वकारमुदरे तथा ।
 सकारं कटिदेशे तु हकारं हृदये तथा ॥ ५५४ ॥
 क्षकारं नाभिदेशे तु विन्यसेद्विजसत्तम ! ।
 यकारं बाहुरेकस्तु तर्जस्तु द्वितीयकः ॥ ५५५ ॥
 उर्गंथं यवर्गं जङ्घाद्वयमुद्गाहयत् ।
 कर्गोङ्गुलयः सर्वां विज्ञातव्या द्विजोत्तम ! ॥ ५५६ ॥
 एवं हि वर्णसन्धानं कृत्वा चैव ततः परम् ।
 आभूषणधारणान्तं च विन्यसेद्दशाक्षरम् ॥ ५५७ ॥
 अङ्गोपाङ्गस्थितिं कुर्यात् स्थानेषु हृदयादिषु ।
 वक्रादियन्तैर्यान्तं प्राणयन्त्यस्या क्रमेण तु ॥ ५५८ ॥

सर्वान् लाञ्छनमन्त्रांस्तु ततो दामोदरादिकान् ।
तच्छक्तिकांस्तथा मन्त्रान् पूर्ववद्विनियेशयेत् ॥ ५५९ ॥
उपसंहृतिपूर्वार्धं सर्वं कृत्वा क्रमेण तु ।
ततस्तत्परमं प्रक्ष हविस्थं पूर्ववत् सरेत् ॥ ५६० ॥
ततस्तु मन्त्रसन्धानं कृत्वा पूर्वोक्त्यर्चना ।
सहस्रशिरसं दैवमित्यादीन् पाठयेत् क्रमात् ॥ ५६१ ॥
एवं स्थलानुसन्धानमेतत्ते कथितं मया ।
पपु प्रोक्तेषु विप्रेन्द्र ! सन्धानेषु परादिषु ॥ ५६२ ॥
सन्धानमेकं कृत्वा तु गुरुरिच्छानुरूपतः ।
ततोऽर्चयित्वा देवेशं शयने विम्ववृत्तिकम् ॥ ५६३ ॥
सांस्पर्शिकैरासनाद्यैर्विधिधैरीपचारिकैः ।
इद्वक्त्रमसंयैश्च मधुपर्कादिभिर्द्विज ! ॥ ५६४ ॥
परमात्रादिभिश्चाग्नेः पवित्रैः पानकैस्तथा ।
अयैश्च विविधैर्भोगैर्यथा चानुक्रमेण तु ॥ ५६५ ॥
सर्वं तु संप्रदानान्तं कृत्वा पश्चात्तु मण्डले ।
सन्निधीकृत्य संपूज्य महता विभवेन तु ॥ ५६६ ॥
अग्नौ सन्तर्पयेत् साङ्गं समित्सप्तपूर्वकम् ।
जुहुयुर्मूर्तिपाश्चापि स्वे स्वे कुण्डे यथाक्रमम् ॥ ५६७ ॥
प्रागादिविश्वं कुण्डेषु क्रमेण समिधः स्मृताः ।
पलाशवृक्षजदिरवित्त्वोदुम्बरभूषहाम् ॥ ५६८ ॥
आग्नेयादिविश्वं स्युः पिप्पलप्लक्षसंभवाः ।
न्यग्रोधप्रमयाश्चैव काश्मर्यप्रमयास्तथा ॥ ५६९ ॥
अग्नौ समिधोऽन्यत्र भूयसां परिकल्पने ।
उक्ताभावे तु सवैत पालाशः समिधो मताः ॥ ५७० ॥
षतस्रो धेनवः स्थाप्या वृक्षिणस्यामुदङ्मुखाः ।
गङ्गासरस्वतीगोदायमुनारूपधारिणी ॥ ५७१ ॥
दुग्धैस्तदीयैः श्रपणं चरुणामाहुतीस्तथा ।
अपयेत् पयसा पूर्वं शालितण्डुलमादकम् ॥ ५७२ ॥
कृत्वा वैद्विषिणाग्नीं तु पाश्चात्ये गुलमिश्रितम् ।
उदीप्यार्धौ हरिद्रार्धं शुद्धाग्नितराभिषु ॥ ५७३ ॥

प्रत्येकं शतमष्टौ च होमाः स्युः समिधादिभिः ।
तदर्थं वाथ पादं वा देशकालानुरूपतः ॥ ५७४ ॥
तिलशालिपयावेणुर्दोमधीजान्यनुक्रमात् ।
तिलैरितरकुण्डेषु तेषां सर्वत्र कल्पयेत् ॥ ५७५ ॥
समूर्तिकुम्भान्मन्त्रेण जलमुद्भृत्य भाजने ।
विम्वमूर्जिं क्रमादयं संधैरेकायनादिकैः ॥ ५७६ ॥
चतुर्भक्तैर्नैव कूर्चन तु ततो द्विज ! ।
पलाशजदिराभ्यत्यविम्वशास्त्राभिरनुभिः ॥ ५७७ ॥
सिञ्चयुर्मूर्तिपाः सम्यग्वेदिकाफलैः स्थितैः ।
आचार्यैः कोणदेशस्थैस्तोयैर्वैतसशाखया ॥ ५७८ ॥
सन्तर्पयित्वा तदनु मन्त्रं सपरिचारकम् ।
आज्यादिना प्रभूतेन दत्त्वा पूर्णाहुतिं ततः ॥ ५७९ ॥
दीक्षाविधिक्रमेणैवं सकलां तत्त्वपद्धतिम् ।
सशेष्य परमागस्थस्याचार्यैः सुसमाहितः ॥ ५८० ॥
भगवन्तं कृते त्वेवं विम्वस्थं श्रावयेत् क्रमात् ।
मनसा सुविशुद्धत इदं मन्त्रमुपस्थितः ॥ ५८१ ॥
“त्वया सन्निहितेनात्र भवितव्यमधोक्षज ! ।
मत्पूर्वार्णां हि भक्तानां सिद्धिहेतोर्निरञ्जन !” ॥ ५८२ ॥
ततः स भगवाम्मन्त्रः प्रयुज्यः कमलेक्षणः ।
विम्वमुत्थापयन् ध्यायेद्वाचार्येण तु संमुखम् ॥ ५८३ ॥
कृत्वा तु पादपतनं अष्टाङ्गेन तु साधकः ।
विम्वत्तमा प्रयातानां क्षमादीनामङ्गकृपिणाम् ॥ ५८४ ॥
आपादनेऽपि पूर्णार्थं पिण्डीभूतार्थमेव च ।
आरम्भादेव जातानां छिद्राणां शमने तु धै ॥ ५८५ ॥
आप्यायनार्थं मन्त्राणां द्रव्यहोमं समाचरेत् ।
द्विपङ्केनाहुतीनां च एकैकेन चतुर्हदा ॥ ५८६ ॥
आचार्येर्जातुपर्यन्तं स्पृष्ट्वाज्यं होमयेत् पुरा ।
आनामिजानुवेशाथ तथैव जुहुयादधि ॥ ५८७ ॥
नामेराकण्डतः क्षीरमामूर्जः कण्डतो मधु ।
समिधश्च जुहुयात् सर्वं स्पृष्ट्वा देहं तु चातिलम् ॥

दत्त्वा घृतेन वै पश्चात् पूर्णा मूलेन तत्परम् ।
 संस्कृत्य विम्ववत् पीठं भिक्षं ब्रह्मशिलां तथा ॥ ५८९ ॥
 प्राणाभिमानदेवं वा यस्य यो विहितस्तु वै ।
 वेष्टयित्वास्पर्शैश्चैवैकक्रमेणैव वै ततः ॥ ५९० ॥
 कार्यो ब्रह्मशिलाहोमः शताष्टाधिकसंख्यया ।
 गायत्रीभिस्तर्प्य च बह्वृचाद्यैः पृथक् पृथक् ॥
 अजस्य नामावित्यादिमन्त्रैरेकाग्रनैस्ततः ।
 अध्यादि भूतमूर्तिं तु भोग्यं वाय्वपृथक् स्थितम् ॥
 वेद्यतानां स्वधिष्ठानं पीठं कृत्वा तु बुद्धिगम् ।
 होतव्यं प्रणवेनैव स्वयं व्याहृतिमस्ततः ॥ ५९३ ॥
 अपरैर्यलमन्त्रेण प्रणवान्तेन "लाङ्गलिन" ।
 ततो हयनमन्त्रेण तर्पणीयं तदेव हि ॥ ५९४ ॥
 स्वनाम्ना प्रणवेनैव स्वाहान्तेनापरैस्तथा ।
 संरोधस्तपितानां च कार्यः पूर्णान्तमेव हि ॥ ५९५ ॥
 साम्भसा विष्टरेणैव भावेन सज्जेन तु ।
 सर्वैः सफस्य वेद्यस्य सक्तीयास्तु च मूर्तिषु ॥ ५९६ ॥
 शम्पात्मिकास्तु मूर्तास्तु तद्वच्छ्रुतिमयस्य च ।
 प्रासादस्याथ परितः कुण्डेष्यष्टास्तु च क्रमात् ॥ ५९७ ॥
 कुण्डसंस्कारपूर्वं तु सर्वं कृत्वा तु मूर्तिर्पैः ।
 हयनं विधियत् कुर्याद्ब्रह्मैः पूर्वोदितैः क्रमात् ॥
 कृत्यैव च तदा विभू मूर्तिपान् विनिवेद्य च ।
 पाश्चैवेतेषु तु कुण्डानां तर्पयेत् पायसेन तु ॥ ५९९ ॥
 दक्षिणां च यथाशक्ति दद्यादेमादिकीं ततः ।
 गृहीत्वा दक्षिणां, मन्त्रः प्रीणनीयस्तु तैस्ततः ॥
 विम्वस्य निकटे स्थित्वा इमं मन्त्रमुदीरयेत् ।
 प्राप्ते लभोदये विप्र ! सन्निरोद्धय जगद्गुरुम् ॥
 "क्षण क्षमस्य भगवन् ! सर्वेश ! करुणात्मक !
 निवेद्यामि ते यावत् प्रासादे ब्रह्मपीठिकाम्" ॥
 अथ निद्रायमानं तु वेद्यं स्तुत्वाथकुण्डय च ।
 भर्त्तयित्वा नमस्कृत्य तत्र सर्वान् प्रवेशयेत् ॥ ६०३ ॥

विप्रानेकायनान् वापि तथा वै बह्वृचादिकान् ।
 स्वस्यशास्त्रोत्थितान् मन्त्रान् पाठयेत् क्रमयोगतः ॥
 स्तुतिपाठकपूर्वाश्च नृत्तगीतपरायणान् ।
 योषावेणुमृदङ्गादीनितरांश्च प्रवेशयेत् ॥ ६०५ ॥
 विदिकस्थान् प्रणवे जापे मूर्तिपांस्तु निवेद्येत् ।
 विप्रस्थितान् मूर्तिपान् विप्र ! द्वादशाणं निवेद्येत् ॥
 रक्षामुद्रां ततः कृत्वा दर्शयेत् सर्वदिक्पथ ।
 शाययेद्दर्भशष्पायां यजमानमुपोषितम् ॥ ६०७ ॥
 स्थण्डिले स्वमसिद्ध्यर्थं प्राक्शिरस्कं ततो द्विज !
 एवं कृत्वाधिवासं तु जागरेण नयेद्गुरुः ॥ ६०८ ॥
 प्रभातायां तु शर्वर्यां कृत्वा स्नानादिकाः क्रियाः ।
 प्रतिष्ठामारमेत् पश्चाद्देशिकः शास्त्रावित्तमः ॥ ६०९ ॥
 प्रबुद्धं यजमानं तु स्वप्नं पुच्छेच्छुभाशुभम् ।
 तत्राशुभोपशान्त्यर्थं तदानीं जुहुयाद्गुरुः ॥ ६१० ॥
 शतं सहस्रं साष्टं वा यथाशक्त्यथवा द्विज ! ।
 मध्याह्न्यक्षीरसंमिधान् सफलांश्च तिलानपि ॥ ६११ ॥
 अक्षसंपुटितेनैव नाम्ना स्वाहाम्नितेन च ।
 दोषं जहि जहीत्येवं पदं नामावसानकम् ॥ ६१२ ॥
 केवलेनाथवाज्येन सिंहमन्त्रेण होमयेत् ।
 एवं दुःस्वप्नशान्तिं तु कृत्वा स्थापनमाचरेत् ॥ ६१३ ॥
 प्रासादं दर्भशालाभिर्वहिरन्तश्च मार्जयेत् ।
 विकीर्य साक्षतं पुष्पं गुरगुलुं धूपयेत् पुनः ॥ ६१४ ॥
 सहमूर्तिधरैर्विप्र ! शिल्पिमित्रैश्च देशिकः ।
 सार्वभौपुष्याक्षतकरः प्रासादान्तं प्रजेसतः ॥ ६१५ ॥
 हन्यात् सिद्धार्थकस्तस्थान् विष्ण्वान्स्वामिमन्त्रितैः ।
 प्राञ्जल्ये विधिनानेन श्वश्रूणां साम्प्रतं खनेत् ॥ ६१६ ॥
 तदर्थं गर्भनेदं तु सूत्रपातैर्विभाजयेत् ।
 तद्विधानं मुनिश्रेष्ठ ! यथावद्वधवारय ॥ ६१७ ॥
 प्रासादं एकद्वारे तु गर्भमानं विनिश्चितम् ।
 द्वारात् पश्चिममिच्छन्तं दक्षिणोत्तरमायनम् ॥ ६१८ ॥

सप्तधा विभजेत् सम्यक्, पैशाचः प्रथमः स्मृतः ।
 द्वितीयो मानुषो भागस्तृतीयो देवसंज्ञितः ॥ ६१९ ॥
 ब्राह्मन्तुर्यो विंशत्यः क्रमादन्त्ये त्रयस्तथा ।
 देवमानुषपैशाचा विंशत्या द्विजसत्तम ! ॥ ६२० ॥
 अथवा नयथा कुर्यादक्षिणोत्तरमायतम् ।
 पैशाचः प्रथमो भागो द्वितीयो मानुषः स्मृतः ॥ ६२१ ॥
 तृतीयश्च चतुर्थश्च भागौ दैविकसंज्ञकौ ।
 ब्राह्मस्तु पञ्चमो भागो वैदितव्यस्ततः परम् ॥ ६२२ ॥
 देवमानुषपैशाचाश्चत्वारोऽन्ये क्रमेण तु ।
 प्रासादे तु चतुर्द्वारे चतुर्दिक्षु समैः पदैः ॥ ६२३ ॥
 विभजेत् सप्तधा मध्ये भागः स्याद्ब्राह्मसंज्ञितः ।
 दिव्यमानुषपैशाचाः क्रमात् पङ्क्तिक्रमेण तु ॥ ६२४ ॥
 अथवा चाष्टधा कृत्वा मध्ये ब्राह्मं चतुष्पदम् ।
 दिव्यादिसंज्ञितं विप्र ! क्रमात् पङ्क्तित्रयं भवेत् ॥
 अथवा नयथा गर्भे विभजेत् सर्वदिक्षुपदैः ।
 मध्यमे तु मधेद्ब्राह्मं दिव्यं पङ्क्तिद्वयेन वा ॥ ६२६ ॥
 दिव्यब्राह्मं भवेत् पङ्क्त्या पङ्क्त्या दैविकसंज्ञितम् ।
 मानुषं तद्वहिः पङ्क्त्या पैशाचं तद्वहिर्मवेत् ॥ ६२७ ॥
 यद्वा द्विरष्टधा भङ्क्त्वा ब्राह्ममध्ये चतुष्पदम् ।
 दिव्यब्राह्मं वहिः पङ्क्त्या दिव्यं पङ्क्तित्रयेण च ॥
 पङ्क्तिद्वयं मानुषं स्यात् पैशाचं पङ्क्तिजं भवेत् ।
 एकक्षरेऽपि भवने एवं वा परिणो ज्ञजेत् ॥ ६२९ ॥
 चतुर्द्वारेऽपि भवने ब्राह्माख्ये मध्यमे पदैः ।
 चतुर्दिग्वीक्षमाणस्य स्थापनं चतुरात्मनः ॥ ६३० ॥
 प्रासाद एकद्वारे तु एकबेरं द्विजोत्तम ! ।
 ब्राह्मदैविकभागाभ्यां देवमानुषयोस्तु वा ॥ ६३१ ॥
 ब्राह्मे वा दैविके याथ तस्मिन् दिव्याश्रिते तु वा ।
 मानुषाश्रितदेवे वा स्थापयेत् फलमेवतः ॥ ६३२ ॥
 चतुर्द्वारे तु भवने यद्युबेरं निवेशयेत् ।
 विषुधमहभागभ्यां दिव्यमानुषयोस्तु वा ॥ ६३३ ॥

ब्राह्मादिमानुषान्तेषु त्रिषु भागेषु या द्विज ! ।
 ब्राह्माश्रिते तु दिव्ये वा तस्मिन् वा मानुषाश्रिते ॥
 सपीठविष्यमानानां यद्विष्यस्यानुकृतः ।
 चतुर्द्वारे तु भवने ब्राह्मे एव भवेत् सदा ॥ ६३५ ॥
 ब्राह्मादिमानुषान्तेषु त्रिषु भागेषु चोत्तमम् ।
 शयनं, ब्राह्मदिव्याभ्यां मध्यमं, त्वधमं स्मृतम् ॥
 दिव्यमानुषभागाभ्यामेवं विद्धि त्रिधा स्थितम् ।
 ब्राह्मे वा ब्राह्मदिव्ये वा दिव्ये वा ब्राह्मसंज्ञिते ॥ ६३७ ॥
 दिव्यमानुषयोर्वापि दिव्ये वा मानुषाश्रिते ।
 आसनं विहितं विप्र ! स्थानेऽप्येवं विधीयते ॥ ६३८ ॥
 याननं स्थापयेद्ब्राह्मे दिव्यमानुषयोस्तु वा ।
 एकबेरविधाने तु तद्वप्रे भागयोर्द्वयोः ॥ ६३९ ॥
 आराधनार्थतो वेदिं स्थापयेन्मुनिपुङ्गव ! ।
 यदा चोत्सवविश्व्यादिविष्ण्वानां संस्थितिस्तदा ॥
 अग्रपीठोपगं भागं तृतीयं वा समैः पदैः ।
 सप्ताष्टनयथा वापि भजेद्विस्तिष्ठयान्तरे ॥ ६४१ ॥
 द्विरष्टधा वा, मध्ये तु क्रमाद्भागत्रयं त्यजेत् ।
 चतुष्कं त्रितयं पङ्क्तं ततः शेषेषु दक्षिणे ॥ ६४२ ॥
 स्थापयेद्दत्तसत्वे विषये देवीयुक्तं तु यामतः ।
 भागेषु क्रमशो विप्र ! तीर्थविश्वसमन्वितम् ॥ ६४३ ॥
 विष्वे नित्योत्सवार्थं च तथा शयनकौतुकम् ।
 निमित्तब्रपनार्थं च विष्वे तरुणकौतुकम् ॥ ६४४ ॥
 आराधनार्थं देवस्य मध्ये भागद्वयोरपि ।
 क्षपने मूलविष्वस्य क्रियमाणे यद्वदकैः ॥ ६४५ ॥
 यथा चोत्सवविश्व्याद्याः ज्ञानीयजलविन्दुभिः ।
 न सृष्टयते तथा तेषां स्थापनं तु समाचरेत् ॥ ६४६ ॥
 संकटे सति तद्देशे याहे तु मुखमण्डपं ।
 स्थापयेत् सर्वविश्वानि तत्रापि सति संकटे ॥ ६४७ ॥
 प्रथमावरणे वापि द्वितीयावरणेऽपि वा ।
 स्थानं सुविस्तृतं कृत्वा प्रासादाग्रं च यज्यद्विक् ॥

दिक्त्रयेऽभिमतं कुर्याद् विदिष्यभिमतेषु वा ।
 खलूरिकाप्रदेशे वा सुदेशे सुपरीक्षिते ॥ ६४९ ॥
 स्थापयेद्विधिना यात्राविश्वं देवीसमन्वितम् ।
 अन्यानि सर्वविश्वानि यद्विधिं न स्थापयेत् क्वचित् ॥
 शास्त्रज्ञो देशिकेन्द्रस्तु बहुश्रेयिष्यायपि ।
 निमित्तकृपनादौ तु योग्ये बृहति सत्तमः ॥ ६५० ॥
 स्थापिते मूलविम्बे तु पथमेव समाचरेत् ।
 विना वै कर्मविश्वं च विन्यं नित्योत्सवार्थतः ॥ ६५१ ॥
 उभयं स्थापयेद्विषयं प्रासादाभ्यन्तरे क्वचित् ।
 अयोग्ये मूलविम्बे तु सदा स्तूपनकर्मणि ॥ ६५२ ॥
 यात्राविश्वं विन्यं विन्यं चतुर्थं कृपनास्पदम् ।
 सर्वाणि स्थापनीयानि न यात्रे तु कदाचन ॥ ६५३ ॥
 बहुश्रेयिष्यौ भागे तद्वप्रे सप्तभाजिते ।
 भागमेकं परित्यज्य दक्षिणेऽथ पदद्वये ॥ ६५४ ॥
 स्थापयंदौत्सवं विन्यं चतुर्थं कृपनास्पदम् ।
 कर्मविश्वं च तद्वप्रे तीर्थविश्वं विन्यं योजनम् ॥ ६५५ ॥
 वेदिः स्थाप्या तद्वन्यस्मिन् भागे भागद्वयोऽपि वा ।
 पैशाचमथवायम्रे त्यक्त्वा भागद्वयोरपि ॥ ६५६ ॥
 स्थाप्य विन्यं तदूर्ध्वं तु कर्मविश्वस्य चास्पदम् ।
 तस्य दक्षिणपार्श्वे तु यात्रावृत्तिं तु विन्यसेत् ॥ ६५७ ॥
 घामपार्श्वे ततोऽन्येषां स्थापनं विहितं भवेत् ।
 अथवा नवधा भाक्तं स्थापयेत् पञ्चमं पदे ॥ ६५८ ॥
 कर्मविश्वं तु नवमे पदे षोडशभाजिते ।
 अन्येषां सर्वविश्वानां प्राग्वत् स्थापनमाचरेत् ॥ ६५९ ॥
 मूलविश्वे शयाने तु विशेषः कथ्यते शृणु ।
 सप्तभाक्तेऽग्रभागे तु प्राग्वत्तत्तिष्ठयान्तरे ॥ ६६० ॥
 इत्था दक्षिणभागे तु भागानां तु चतुष्टयम् ।
 स्थापयेत् पञ्चमे वापि चतुर्थं कर्मकौतुकम् ॥ ६६१ ॥
 अथवा नवधा भाक्तं पठे वा पञ्चमेऽपि वा ।
 अग्रं द्विरथवा भाक्ते द्वादशैकादशे तु वा ॥ ६६२ ॥

दशमे नवमे वापि स्थापयेत् कर्मकौतुकम् ।
 दक्षिणोत्तरयोः प्राग्वद्व्येषां न्यसनं भवेत् ॥ ६६३ ॥
 भाराधनार्थतो वेदिः स्थापनीया तु पूर्वयत् ।
 परितः सप्तधा भक्ते नवधाष्टद्विरथवा ॥ ६६४ ॥
 मूलविश्वप्रातः पञ्चम्या द्वितीयायामथपि वा ।
 सर्वेषां कर्मविश्वानां प्राग्वत् स्थापनमाचरेत् ॥ ६६५ ॥
 स्थापनीया च विप्रेन्द्र ! प्राग्वद्वर्चनवेदिका ।
 पीठोपर्यपि वा देवं वै त्वाराधयते सदा ॥ ६६६ ॥
 मध्ये रत्नोपलं पीठे न्यस्तोर्ध्वं स्थापयेत्तु ताम् ।
 देवीसमन्वितं यत्र स्थापनं भवति द्विज ! ॥ ६६७ ॥
 मूलविश्वस्य पार्श्वे तु पीठदेशं विवृज्य च ।
 सपीठानां तु देवीनां स्थापनं तु समाचरेत् ॥ ६६८ ॥
 एका संध्ये दक्षिणे वा, स्थाप्या द्वे वक्ष्यधामयोः ।
 चतस्रस्तु क्रमेणैव स्थाप्या दक्षिणधामयोः ॥ ६६९ ॥
 प्रासादे चलविश्वं तु स्थाप्यते यत्र सत्तमः ।
 मध्ये वेदि तु संस्थाप्य तदूर्ध्वं स्थापयेत्तु तत् ॥ ६७० ॥
 यद्वा दिव्ये मानुषे वा पीठं स्थाप्य तदूर्ध्वतः ।
 सन्निवेश्य च तद्विष्यं पूजाकाले कृपस्थिते ॥ ६७१ ॥
 मध्ये भद्रासनं न्यस्त्या तदूर्ध्वं विनिवेश्य च ।
 तत् पूजयित्वा नुविनं भूयः पीठोपरि न्यसेत् ॥ ६७२ ॥
 स्वयंयुक्ते विमानादौ स्थाने सिद्धप्रतिष्ठिते ।
 मुनिमुख्येस्तु तत्तैवं विशेषं शृणु सत्तमः ॥ ६७३ ॥
 सपीठं भगवद्विष्यं मूलार्थं स्थापितं पुरा ।
 देशे यायति, तद्देशद्वारयोरन्तरे तु यत् ॥ ६७४ ॥
 तत् त्रिधा सुलभं कृत्वा आरभ्य द्वारपार्श्वतः ।
 पैशाचं मानुषं दिव्यं क्रमाद्भागवत् भवेत् ॥ ६७५ ॥
 दक्षिभक्तेः समारभ्य दिव्यभागं भजेत् समम् ।
 सप्तधा धाममित्यन्तं ततो वै दक्षिणावितः ॥ ६७६ ॥
 पञ्चमे वा चतुर्थे वा स्थापयेत् कर्मकौतुकम् ।
 तस्य दक्षिणपार्श्वे तु लक्ष्मीपुष्टिसमन्वितम् ॥ ६७७ ॥

स्थापयेदौत्सवं विम्वं यामपाभ्यं नियोजयेत् ।
 अन्यानि सर्वविम्वानि यथावत् क्रमयोगतः ॥ ६७९ ॥
 द्वारात् पश्चिममित्यन्तं यद्वा कृत्वा तु सप्तधा ।
 सत्यज्य द्वारापाभ्यं तु भाजयेद् द्वितयं पुनः ॥ ६८० ॥
 तृतीयं दैविकं सप्त कृत्वा भित्तिद्वयान्तरे ।
 कर्मविम्वानि विम्वानां पूर्ववत् स्थापनास्यदम् ॥ ६८१ ॥
 तत्रापि शयने विप्र ! विधानमवधारय ।
 पश्चिमे पष्ठभागे वा कर्मविम्वं नियोजयेत् ॥ ६८२ ॥
 अन्येषां सर्वविम्वानां पूर्ववत् स्थापनं भवेत् ।
 स्वयंभ्यक्ते चतुर्द्वारे परितः सप्तधा भजे(वे)त् ॥ ६८३ ॥
 पैशाचं मानुषं त्यक्त्वा तृतीयं दैविकं पदे ।
 अग्रभागे तु सौम्ये वा ईश्वरप्रारवशेन तु ॥ ६८४ ॥
 ईशानदिव्यभागे वा कर्मविम्वं नियोजयेत् ।
 यत्र प्रासादगमं तु एकस्मिन् न्यस्य पीठके ॥ ६८५ ॥
 चतुरो वासुदेवाद्यानथवा केशवादिकात् ।
 प्रादुर्भाविसमूहं वा पङ्क्तिरूपेण योजयेत् ॥ ६८६ ॥
 दिव्यक्रमेण तत्रायं विशेषः कथ्यते शृणु ।
 द्वादिभिस्त्रिपर्यन्तं दक्षिणोत्तरमायते ॥ ६८७ ॥
 विभक्ते सप्तधा गमं ब्राह्माविषु पदेषु च ।
 स्थापयेत् पङ्क्तिरूपेण पूर्वेकैनेव धर्मेना ॥ ६८८ ॥
 तत्रापि दक्षिणाशादिस्थापयेदुत्तरान्तिमम् ।
 यत्र चावृत्तिरूपेण स्थापयेत्तत्र सप्तधा ॥ ६८९ ॥
 विभक्ते परितो गमं मध्ये ब्राह्मे नियोजयेत् ।
 प्रधानं मूर्तिं परितो दिव्यं वा मानुषे द्वयोः ॥ ६९० ॥
 अन्याश्च सकला मूर्तीः स्थापयेदावृत्तिक्रमात् ।
 चतुर्भुजप्रतिष्ठायां वासुदेवं तु मध्यमे ॥ ६९१ ॥
 तद्वदिदिव्यपङ्क्तौ तु संकर्षणं तु दक्षिणे ।
 मण्डलं पश्चिमे भागे भनिरुद्धं तथोत्तरे ॥ ६९२ ॥
 सप्तकारणसंयुक्तं मूल्यन्तरगतस्य च ।
 चानुरात्म्यचतुष्कस्य पयमेव नियोजयेत् ॥ ६९३ ॥

चानुरात्म्येषु नवसु गवमूर्तिमयेषु च ।
 आधे मध्ये वासुदेवं प्रागाधे दिक्चतुष्टये ॥ ६९४ ॥
 वासुदेवादिचत्वारः स्थापनीयाः क्रमेण तु ।
 पञ्चमूर्तिप्रतिष्ठायां द्वितये मध्यमे पदे ॥ ६९५ ॥
 वासुदेवं ततो दिव्ये संस्थाप्या दिक्चतुष्टये ।
 नारायणान्ताश्चत्वारः संकर्षणपुरस्तराः ॥ ६९६ ॥
 एवं क्रमात् प्रतिष्ठानमाचरेत् सप्तकेऽपि च ।
 नवमूर्तिप्रतिष्ठायां वासुदेवं तु मध्यमे ॥ ६९७ ॥
 तद्वदिदिव्यभागस्थपदेष्ट्यासु च क्रमात् ।
 अष्टौ संकर्षणाद्याश्च वराहान्ताश्च मूर्तयः ॥ ६९८ ॥
 केशवादिप्रतिष्ठायां वासुदेवं तु मध्यमे ।
 विम्वज्य दिव्यभागं तु द्वादशारोकवर्मेना ॥ ६९९ ॥
 प्रागादि स्थापयेदंयान् केशवाद्यास्तु द्वादश ।
 यद्वा मानुषपङ्क्तौ तु कोणभागचतुष्टयम् ॥ ७०० ॥
 सत्यक्राऽप्येषु भागेषु प्रागादि स्थापयेत् क्रमात् ।
 संकटे सति धं कुर्यादिव्यमानुषयोरपि ॥ ७०१ ॥
 एकत्रेरे समुदितस्थानभेदात् फले शृणु ।
 ब्राह्मभागे तु मोक्षः स्यादिव्यं स्थानाभिमुखिभूत् ॥
 भोगमोक्षफलावाप्तिर्ग्राहे दिव्यसमाधिते ।
 दिव्यभागफलावाप्तिर्ग्राह्याधितदैविके ॥ ७०३ ॥
 दैवमानुषभागश्च त्वैहिकामुष्मिकं फलम् ।
 विषुषब्रह्मभागाश्च सैहिकं तु गुणाष्टकम् ॥ ७०४ ॥
 यदुत्तरविधाने तु फलमेवं शृणु द्विज ! ।
 ज्ञानादिगुणपङ्क्त्या प्राप्तिर्ग्राह्यपदे भवेत् ॥ ७०५ ॥
 सर्वकामफलप्राप्तिर्दैविके ब्रह्मसंघिते ।
 विषुषब्रह्मभागे च दिव्यमानुषयोरपि ॥ ७०६ ॥
 मानुषाधितदिव्ये च पूर्वमेधोदिनं फलम् ।
 ब्राह्मादिमानुषान्तेषु भागेषु स्थापने सति ॥ ७०७ ॥
 स्थानस्य यजमानस्य दृष्टिः स्याद्राजराष्ट्रयोः ।
 कर्मावास्थापने विप्र ! फलमेदंस्तु कथ्यते ॥ ७०८ ॥

प्राप्ते सतयिभक्ते तु चतुर्थं स्थापनं भवेत् ।
 मोक्षदं पञ्चमे भागे तत्सामीप्यफलप्रदम् ॥ ७०९ ॥
 अष्टधा प्रविभक्ते तु पञ्चमे तु गुणाष्टकम् ।
 स्थापनं षष्ठ्यभागे तु तत्सालोक्यफलप्रदम् ॥ ७१० ॥
 नवधा प्रविभक्ते तु षष्ठ्यमेव भवेत् फलम् ।
 तस्मिन् वोडशधा भक्ते नवमे गुणपदकदम् ॥ ७११ ॥
 दशमे स्थापनं विप्र ! द्वादशैकादशेऽपि च ।
 विष्णुलोकपदावासमचिरात् संप्रयच्छति ॥ ७१२ ॥
 दैविके तदभक्ते तु चतुर्थं स्थापनं द्विज ! ।
 सत्रियैकं च धर्मं च सौमनस्यं प्रयच्छति ॥ ७१३ ॥
 स्थापनं षष्ठ्यभागे तु पुष्टिसौमायवधनम् ।
 अमृतयुज्यं दद्याद्विलोत्साहसमृद्धिकृत् ॥ ७१४ ॥
 विभक्ते नवधा तस्मिन्नेवमेव भवेत् फलम् ।
 द्विरष्टधा विभक्ते तु नवमे स्थापनं द्विज ! ॥ ७१५ ॥
 दिव्यभोगफलावाप्तिं प्रयच्छत्यचिरेण तु ।
 दशमैकादशे भागे द्वादशे च नियोजनम् ॥ ७१६ ॥
 धनधान्यसमृद्धिं च भूमिप्राप्तिं ददाति च ।
 एवं तु परितो भक्ते प्राज्ञभागे नियोजनम् ॥ ७१७ ॥
 शम्भुत् कैयस्यफलदं अग्रदिव्यपदे तु तत् ।
 भोगप्रदं तथा चैव बलोत्साहसमृद्धिकृत् ॥ ७१८ ॥
 ईशानदिव्यभागे तु स्थापनं संप्रयच्छति ।
 आयुरारोतर्यमभ्यर्थं रागां विजयमेव च ॥ ७१९ ॥
 स्थानस्य महतीं पुष्टिं तथा जनपदस्य च ।
 स्थापनं सौम्यदिव्यं तु भोगमोक्षफलप्रदम् ॥ ७२० ॥
 दिव्यग्रन्थाप्यपङ्क्तौ तु दिव्यवत् स्थापनं भवेत् ।
 यत्र यत्र पदे प्रोक्ते विष्णुनां सखिवेशनम् ॥ ७२१ ॥
 तत्तत्समं द्विधाकृत्वा स्थापने ह्यमृतांशके ।
 फलान्युक्तानि सिध्यन्ति आश्रये विपरोतकृत् ॥
 प्रासादस्यान्तरे विप्र ! यात्राविष्यस्य योजनम् ।
 स्थानस्य यजमानस्य राशौ जनपदस्य च ॥ ७२३ ॥

ददाति महतीं लक्ष्मीं तेजश्चापि दिने दिने ।
 एतदेव फलं विप्र ! मध्यमं मुक्तामण्डपे ॥ ७२४ ॥
 प्रथमाचरणादौ च स्थाने मन्दफलं भवेत् ।
 षष्ठ्यमेव फलं विप्र ! अन्येषां स्थापनेऽपि च ॥ ७२५ ॥
 मूलविष्णुदिव्यिष्णुनां सर्वेषां च महामते ! ।
 प्रसादाद्बुद्धिपूर्वाद्वा स्थं स्थं स्थानं यथोदितम् ॥
 परित्यज्य तदन्यस्मिन् स्थाने संस्थापिते सति ।
 स्थानं च यजमानश्च राजा राष्ट्रं विनश्यति ॥ ७२७ ॥
 तद्देशवासिनः सर्वे जना व्याध्यादिपीडिताः ।
 भवेयुः स्यादनावृष्टिर्दुर्मिश्रं शत्रुपीडनम् ॥ ७२८ ॥
 तस्माद्वितैषी राष्ट्रस्य सस्य राक्षस्तथैव च ।
 तथा यथोदितस्थानव्यत्यर्थं न समाचरेत् ॥ ७२९ ॥
 प्रसादालस्यपूर्वेण द्वेपेण स्थापनेऽपि च ।
 व्यत्ययादचलं विष्णुं वर्जयित्वा तु जङ्गमम् ॥ ७३० ॥
 स्वे स्वे यथोदिते स्थाने संस्थाप्य परिपूजयेत् ।
 विशेषेण स्वयंरच्यं सिद्धाद्यैश्च प्रतिष्ठिते ॥ ७३१ ॥
 प्रासादे चलयिष्यं तु स्वे स्वे स्थाने निवेशयेत् ।
 मित्रे प्रेक्षायशान्मध्ये सति भूयः समाचरेत् ॥ ७३२ ॥
 क्षालितेऽस्त्राभ्युना, लिप्ते हृदा ये चन्दनादिना ।
 भवेऽघोघटकृद्धानां मन्त्राणां च निरोधनम् ॥ ७३३ ॥
 पूर्वोक्तेन विधानेन धिया स्वे स्वेऽयने तथा ।
 कृत्यार्चनं यथोद्दिष्टं पूर्णान्तं तत्र विन्यसेत् ॥ ७३४ ॥
 यादृच्येन तु पदपञ्चचतुर्गालकसंमिताम् ।
 पीठादिनिर्गतां किञ्चिद्भूतले सुस्थिरां शिलाम् ॥
 प्रस्तां पीठेन मुक्तार्थं नवबन्धकृतां पुरा ।
 स्वमन्त्रेण तु तन्नापि प्रतिष्ठासीति पाठयेत् ॥ ७३६ ॥
 प्रागादौ प्राभवेनाथ पञ्चकं पञ्चकं न्यसेत् ।
 शिलापटेषु द्रव्याणां तस्य वज्रं च द्वाटयम् ॥ ७३७ ॥
 हरितालमुशीरं च व्रीहयो दक्षिणे त्वथ ।
 इन्द्रनीलमयञ्चय कालीसं चन्दनं तिलाः ॥ ७३८ ॥

मुकाफलं च रजतं पारदं चाप्यदिक् तथा ।
सहोदीराब्ध वै मुद्राः पञ्चरागमयोत्तरे ॥ ७३९ ॥
कांस्यं च राजपापार्णं राजेन्द्रं चणकैः सह ।
विंशकं विन्यसेन्मध्ये पूर्वमेव ततो यहिः ॥ ७४० ॥
विष्वक्पथयोगेन त्वेयमन्यत् पृथक् पृथक् ।
लोहं वैदूर्यपूर्थं तु चक्राङ्गं चाश्रकं तथा ॥ ७४१ ॥
प्राष्टिकं त्वीशद्वित्रयायोः पुष्यरागो हरीतका ।
गैरिकं शारिकालैश्च मसूराण्यथ यातुदिक् ॥ ७४२ ॥
महानीलं च वज्रं च तथा पापाणमाक्षिकम् ।
यथाः सागरुकाश्चैव आरुनेय्यां स्फटिकं तथा ॥
ताम्रं मनश्शिला चैव गोधूमाः शङ्खपुणिकाः ।
मध्ये सर्वाणि तदनु ततो गतेर्गणं तु तत् ॥ ७४४ ॥
लेपैराच्छादितं कृत्वा साङ्गं मन्त्रं पदे पदे ।
पूजयित्वा यजुर्वेदांश्चमपट्कांश्च पाठयेत् ॥ ७४५ ॥
तदूर्ध्वं विन्यसेत् पीठं तच्छुभ्रं विनिवेद्य च ।
अष्टलोहमयं चक्रं तदूर्ध्वं तु महामते ! ॥ ७४६ ॥
द्वादशाख्याविशेषोक्त आधारे यस्य यः स्फकः ।
हेमं तदूर्ध्वं कमलं तज्जं वा ताम्ररमेय वा ॥ ७४७ ॥
यथाक्रमस्थितं होतव् पञ्चकं चतुरात्मनि ।
न्यसेदन्तं चक्रस्य मीनकूर्मं तु तस्य वै ॥ ७४८ ॥
कूर्मान्तौ तु मीनस्य मीनान्तौ तु तस्य च ।
सर्वस्य विहितं पञ्चं तस्यानन्तं तु विन्यसेत् ॥ ७४९ ॥
लक्ष्म्यादीनां च शक्तीनां चक्रं स्थापनकर्मणि ।
न्यस्य पूर्णान्तिकं कृत्वा कर्मण्यत्र च तर्पणम् ॥ ७५० ॥
मण्डपे तु खगेशस्य एवमेव समाचरेत् ।
सह स्मृतिधरैः प्राग्वत् कार्या दर्भादिक्रिया ॥ ७५१ ॥
अथ विध्यन्तरं वक्ष्ये समाकर्ण्य साम्यतम् ।
पुरैश्च संस्कृतां चित्र ! न्यसेद्ब्रह्मशिलां ततः ॥ ७५२ ॥
किञ्चिद्विषटलान्धूनां समां ऋक्षणां वटां द्विज !
कृत्वा न्यपदां पुष्टं पञ्चं तस्याः पदे पदे ॥ ७५३ ॥

विलिख्य रेखया सप्त्यक् खनेत् सर्वेषु कर्णिकाम् ।
गर्ममध्ये शिलामानवाद्दृष्टायामयोः खनेत् ॥ ७५४ ॥
तत्पूर्वसूत्रमाग्रेण संचारयोत्तरदिक्खनेत् ।
भ्रञ्चं तत्रापि मध्ये तु शुभं कुर्यात् पञ्चकुलम् ॥ ७५५ ॥
तस्मिन्स्तु रत्नसंपूर्णं हेमजं वाथ ताम्रजम् ।
चतुरकुलमात्रं तु फलशं कम्बुरुपिणम् ॥ ७५६ ॥
हृन्मन्त्रेण तु संमन्य गायत्र्या विनिवेद्य च ।
सापिधानं तु तं कृत्वा सुधालेपं तथोपरि ॥ ७५७ ॥
इत्या ब्रह्मशिलां न्यसेत् प्राञ्जन्प्रपरिभाषिताम् ।
व्यापकत्वं समालम्ब्य स्वयमेव तथा गुरुः ॥ ७५८ ॥
तां शिलां व्यापिकां व्यायिदाधाराद्येयिग्रहाम् ।
तत्र सर्वाधुगन्यासं मूलमन्त्रेण भावयेत् ॥ ७५९ ॥
एवं तत्समिधिं कृत्वा पञ्चाक्षतदुपरि द्विज !
न्यासं रत्नादिकं कुर्याद्यथा तद्व्यवहारय ॥ ७६० ॥
हेममणिं, तथानन्तं राजतं, हेमजां धराम् ।
अष्टलोहमयं पञ्चं मध्ये ब्रह्मशिलोपरि ॥ ७६१ ॥
प्राच्यादौ पञ्चगमेषु क्रमादीशानयोचरम् ।
वज्रं च सूर्यकान्तं च इन्द्रनीलं तथैव च ॥ ७६२ ॥
महानीलं मुनिधेष्ट ! मुकाफलमतः परम् ।
पुष्यरागं ततश्चैव पञ्चरागमतः परम् ॥ ७६३ ॥
ऐशान्ये न्यस्य वैदूर्यं मध्यतः स्फटिकम् न्यसेत् ।
प्रागादौ रजतं ताम्रं सप्तु यङ्गं च रीतिकम् ॥ ७६४ ॥
लोहं तथायसं कांस्यं मध्ये हेमं निवेद्य च ।
तालं मनश्शिलां, छिन्नपिष्टकं कुण्डमेव च ॥ ७६५ ॥
स्रोतोऽर्धं तु इदं सौराष्ट्री हेमगैरिके ।
मध्ये तु राजपापार्णं पारदं चापि सर्वतः ॥ ७६६ ॥
गोधूमांश्च यवान् यम्यान् मुद्रमापांस्तथैव च ।
चणकान् मुनिशार्ङ्गल ! कुलुधं च मसूरकम् ॥ ७६७ ॥
क्रमादष्टासु विन्यस्य मध्ये सिद्धार्थशंस्तिष्ठान् ।
हृदिरे रजनीं मांतीं सहदेवीं वचां तथा ॥ ७६८ ॥

विष्णुकान्तां यलां मोटां श्यामाकं शङ्खपुष्पिकाम् ।
 प्रागादौ मध्यपर्यन्तं विन्यसेन्मूलसन्ततिम् ॥ ७६९ ॥
 रत्नानामप्यलामे तु शस्तं मुक्ताफलं भवेत् ।
 लोहानामप्यभावे तु सुवर्णं शस्यते परम् ॥ ७७० ॥
 धातूनामप्यलामे तु हरितालं विशिष्यते ।
 अलामे सर्वबीजानां शालिबीजं प्रशदयते ॥ ७७१ ॥
 अलामे सर्ववस्तूनां हेमं सर्वत्र विन्यसेत् ।
 तदभावे तु रजतं न्यसेन्मुक्ताफलानि वा ॥ ७७२ ॥
 धृतेन पयसा चाथ भाषितेन पुरैश्च तु ।
 प्रदद्यात्तेषां विप्र ! सर्वगतं तु चैव हि ॥ ७७३ ॥
 अहतं सुसितं पश्चात्तत्रोपरि दुक्कलम् ।
 भक्तः श्लक्ष्णं सुधालेपं दत्त्वा, पीठं तु विन्यसेत् ॥
 सन्ध्याय पूर्वधत्तञ्च शिलया ब्रह्मसत्तम ! ।
 पीठभ्यञ्ज्यथ विन्यस्य सौवर्णं गारुडं महत् ॥ ७७४ ॥
 क्षीरं दधिघृतं लाजान्मधुपुष्पफलानि च ।
 सर्वगन्धानि विप्रेन्द्र ! सर्वापधियुतानि च ॥ ७७५ ॥
 भाषयेत् पूर्ववत् पीठं धर्माधिरेखिलैर्युतम् ।
 विदासनमयीं ध्याति पुनस्तत्रोपरि न्यसेत् ॥ ७७६ ॥
 हृदा तु विष्णुगायत्र्या एकैकमभिमन्त्र्य च ।
 विन्यस्य कुर्याद्वचनं यस्मिन् यस्मिन्सु कर्मणि ॥
 पीठन्यासावधि यावत्ततः पूर्णा जुहेद्गुरुः ।
 चतुर्गुणितसूत्रेण वेष्टयेद्देवमन्दिरम् ॥ ७७७ ॥
 च्छादयेत्तयस्त्रेण तथा धैर्दर्ममालया ।
 ततस्तु मूर्तिर्धैः सार्धं प्रविशेद्यागमण्डपम् ॥ ७७८ ॥
 प्रतीक्षेद्ब्रह्मकालं तु यावत् कालं न याति च ।
 तावद्विनोदहोमैश्च हास्यैः पाठैश्च संक्षिपेत् ॥ ७७९ ॥
 प्राप्ते लग्नोदये विप्र ! शयनस्थं प्रबोधयेत् ।
 अर्घ्याभनमात्स्यार्धैरर्चयित्वा विभ्रं पठेत् ॥ ७८० ॥
 " यन्त्रात्मन् ! रूपमात्मीयमाश्रेयमुपसंहर ।
 समाश्रयस्व सौम्यत्वं स्थित्यर्थं परमेश्वर ! ॥ ७८१ ॥

नमस्तेस्तु हृषीकेश ! उत्तिष्ठ परमेश्वर ! ।
 मदनुग्रहहेतुर्थं पीठभूमिं समाकम ! ॥ ७८२ ॥
 उद्घृत्य हृदयेनाथ त्यक्तनिद्रं च मन्त्रपम् ।
 उत्थाप्य मूर्तिमन्त्रेण सहमूर्तिधरैर्वलात् ॥ ७८३ ॥
 कुम्भं समुदरेत् साकं खकुण्डनिकटे स्थितम् ।
 उदरेयुर्दिशाहोमकर्तारो मङ्गलैः सह ॥ ७८४ ॥
 अद्वौ विद्येश्वरान् कुम्भानाचार्यः पुरतो ब्रजेत् ।
 शलाकामात्रयाऽच्छिन्नधाराया कुम्भमुद्वहन् ॥ ७८५ ॥
 यद्वा प्रक्षिपमाणस्तु रत्नांश्च विविधान् बहून् ।
 नानाविधैस्तु कुसुमैर्लाजाद्यान् मिश्रितान् बहून् ॥
 प्रतिमामुद्वहन्तो ये मूर्तिधारास्त्वनन्तरम् ।
 अन्ये यथा न गच्छेयुरन्तराचार्यविम्वयोः ॥ ७८६ ॥
 अप्रकुम्भधराभ्यान् ये च मङ्गलधारकाः ।
 परितस्तेऽपि गच्छेयुः पठन्तः " शाकुन् " तथा ॥
 वाग्यतो यजमानस्तु कुशपाणिः प्रणामवान् ।
 तेषां धैः पृष्ठतस्त्वन्धे गच्छेयुः परिचारकाः ॥ ७८७ ॥
 तोरणेन च निष्कम्प्य प्रदक्षिणचतुष्टयम् ।
 कुर्यात् प्रासादपीठस्य द्वाराग्रे सधितोऽथ च ॥ ७८८ ॥
 पाद्यार्घ्याचमनं दत्त्वा हन्मन्त्रेण प्रवेशयेत् ।
 शाखाचमस्त्रुशन्तं च पाठयेत्तद्विदस्ततः ॥ ७८९ ॥
 चतुश्चक्रेति तदनु पुरमेकादशेति यत् ।
 यर्माभिमन्त्रितेनाथ दुक्कलेन सितेन च ॥ ७९० ॥
 पाद्याभ्युद्वहनालं प्राक् शिन्नामन्त्रेण वेष्टयेत् ।
 अग्नीषोमी समीकृत्य प्रणवाद्यन्तकेन तु ॥ ७९१ ॥
 मूलमन्त्रेण पीठोर्ध्वं विभ्रं संस्थापयेत् स्थिरम् ।
 द्वारमध्यं न सन्त्याज्यं देवस्थापनकर्मणि ॥ ७९२ ॥
 न ततश्चाग्रतः स्थाप्य न पांथं न च पृष्ठतः ।
 यामतो मादतं पश्चात् सन्त्यजेद्देशिकोत्तमः ॥ ७९३ ॥
 प्रतिष्ठालिङ्गश्चादौ च द्वौ मन्त्रौ पाठयेत् कमात् ।
 शान्तं ब्रह्ममयं रूपं स्वर्कं समवलम्ब्य च ॥ ७९४ ॥

यत्रापि केचले ब्राह्मे स्थापनं समुदीरितम् ।
तत्रापि वामतः किञ्चिद्विष्यमाणं समाश्रयेत् ॥ ७९९ ॥
यतो हितार्थे सर्वेषां निर्गतः पङ्गुणात्मना ।
अतो ब्रह्मपदादीपत् देवमारो समानयेत् ॥ ८०० ॥
मोक्षविफलसिद्धीनां प्राप्तये ह्यविचारतः ।
करस्थमथ मोक्षं कौतुकं हृदयेन तु ॥ ८०१ ॥
सर्वाङ्गमर्थं मन्त्रेण दत्त्वा मूलमनुसरेत् ।
इवास्मपरिज्ञेन यज्जालेपेन वै ततः ॥ ८०२ ॥
विष्णुपीठशिलानां चाप्येकत्वेनाऽचरेत् स्थितिम् ।
ओङ्कारं पूर्वमुच्चार्य गुरुः प्रणतमस्तकः ॥ ८०३ ॥
“आराधितोऽसि भगवन् ! साधकानां हिताय च ।
त्वयाप्यनुग्रहार्थं च वस्तुव्यभिह सर्वदा ॥ ८०४ ॥
त्वं तिष्ठसि प्रभो ! यत्र तत्र सिद्धिर्न दूरतः ।
भवेद्देव साधकेन्द्राणामित्युक्तं च पुरा त्वया ॥ ८०५ ॥
“तस्माद्भूयः सदा नृपः सानुकम्पः परो महान् ।
सदाप्यनुग्रहपरस्तिष्ठत्वाच्चन्द्रतारकम् ॥ ८०६ ॥
एवमुक्ता ततो दद्यादर्थं शिरसि पादयोः ।
मूलस्त्रिभ्यो मुनिश्रेष्ठ ! श्रुत्वादिद्रव्यनिमित्तं ॥ ८०७ ॥
कर्माचार्यां विष्टरे वा दर्भमञ्जरिजे द्विज !
प्रबोधनं च वै कर्म तथा प्रादक्षिणक्रियाम् ॥ ८०८ ॥
प्रासादे सम्प्रवेशं च कृत्यान्त्यत् सर्वमाचरेत् ।
मूलस्त्रिभ्यो क्रमेणैव देशिकेन्द्रः समाहितः ॥ ८०९ ॥
कुर्यात्ततोऽनुवेधं च आधाराच्च शिलावधि ।
सामर्थ्यशक्तिसूत्रेण ऐश्वर्येण क्रमेण तु ॥ ८१० ॥
सति येन विलुप्तेऽपि विष्णुचैरयनस्य च ।
न जहाति च मन्त्रीघस्तस्य कालान्तरेण च ॥ ८११ ॥
अप्युद्धः प्रयुद्धो वा तस्मिन्नायतने पुमान् ।
निवेशयति यो विष्णमपरद्रव्यजं तु वै ॥ ८१२ ॥
तद्विशानानुविद्धं च जायते समनन्तरम् ।
एवं विधस्य स्थानस्य द्वैलोक्येऽस्मिन् महामते ! ॥

प्रतीत्यायतनत्वेन भवत्याचन्द्रतारकी ।
मूलमन्त्रं तु वै ध्यात्वा संशान्तग्रहलक्षणम् ॥ ८१४ ॥
आधारादिष्वज्जाग्रन्ते व्यासं तेनाखिलं सरेत् ।
इति सामान्यसन्धानं कृत्याऽध्वव्याप्तिमाचरेत् ॥
भुवनार्धमयीं व्याप्तिं कुर्यात् प्रासादपीठगाम् ।
अनुविद्धां पदाध्याचैरन्यैः सत्तास्यरूपकैः ॥ ८१६ ॥
परस्परं हि सर्वत्र व्यापकैः परलक्षणैः ।
भूलोकांशं विना ब्रह्मन् ! तथान्यैरुज्झितं हि तत् ॥
रजस्तमोमहत्वाच्च ईपत् सत्त्वगुणान्तु वै ।
सर्वैकगुणरूपाणामन्येषामत एव हि ॥ ८१८ ॥
भूलोकश्च पृथक्स्थः पदाद्यध्वगणस्य च ।
कूर्मं ब्रह्मादिस्तथायां शिलायां च पदस्यम् ॥ ८१९ ॥
न्यस्तस्य जाग्रदाद्यन्यद्रव्यासासे कृते सति ।
तुर्गग्रहसमोपेतं मन्त्राध्या प्रतिमासने ॥ ८२० ॥
नाम्यन्ते पादतो न्यस्य तत्त्वाध्या द्विजसत्तम ! ।
आनामेर्मूर्धपर्यन्तं कलाध्या भाययन्ततः ॥ ८२१ ॥
तद्ब्रह्मरन्ध्रकमले वर्णब्रह्मपदक्षितौ ।
कर्णिकायां परं ब्रह्म सामान्यं शाश्वतं विभुम् ॥ ८२२ ॥
एवं कृत्याध्वकीं व्याप्तिं मूलमन्त्रं तु भाषयेत् ।
स्थूलसूक्ष्मपरत्वेन स्थूलं पोढा शिलान्तगम् ॥ ८२३ ॥
पिण्डिकायां तथा सूक्ष्मं तत्परं विंविग्रहे ।
विन्यासं पीठमूलेऽथ देयतानां समाचरेत् ॥ ८२४ ॥
भयोपकरणीयानां पतासां तु महामते ! ।
विन्यासं मन्त्रविम्बे तु न कदाचित् समाचरेत् ॥
पीठोच्चं तु मुनिश्रेष्ठ ! प्रतिष्ठेयं विनय तु ।
न्यसेद्विभवेदेषांस्तु ह्युपर्युपरि पूर्ववत् ॥ ८२६ ॥
घटोद्देशात् समारभ्य परमर्चागतं ततः ।
एवं हि सर्वदेवानां विनिवेशवशात्तु वै ॥ ८२७ ॥
चिन्तामणिमयो न्यासः कृतो भवति सिद्धिः ।
तत्पत्यंस्थापनं कुर्यात् प्रकृतिस्थापनादनु ॥ ८२८ ॥

विशानानन्दकङ्गोलैर्यमासा यथा रथैः ।
 अनेकाह्लादजनितैराधारात्तच्छिरोषधि ॥ ८२९ ॥
 पश्येन्मन्त्रमयं विम्वमनेकाद्भुतविग्रहम् ।
 एषं सर्वसमुत्पत्तिस्थानं संकल्पसिद्धिदम् ॥ ८३० ॥
 विम्वं मन्त्रमयं वृक्षं प्रतिष्ठाप्यामलालम्ना ।
 तद्विज्ञानमयीं शाखां प्रयत्ना यतिनोद्यताम् ॥ ८३१ ॥
 अनन्तगगनाक्रान्तां भावयेत् साधको द्विजः ।
 प्रयत्नेन तु वै तस्मादनीपम्यामृतेन तु ॥ ८३२ ॥
 मन्त्रविम्वमयं वृक्षं सरसं भावयेत् सदा ।
 यथा भौमेन तोयनं गगनोत्थेन नारदः ॥ ८३३ ॥
 मन्दारपुष्पविटपस्तद्वदेव हि नान्यथा ।
 मन्त्रन्यासं ततः कुर्याद्विम्वस्य च यथाविधि ॥ ८३४ ॥
 खृष्टिसंस्थितिसंहारन्यासं कुर्यात् त्रयं विभोः ।
 स्थितेपि च तथातीने शयाने याननेऽपि च ॥ ८३५ ॥
 एतेष्वपि च सर्वेषु कुर्यान्नयासद्वयं द्विजः ।
 यद्वा स्थिते स्थितिन्यासमातीने खृष्टिसंस्थितम् ॥
 शयाने संद्वितिन्यासमाचरेद् द्विजसत्तमः ।
 अज्ञोपाङ्गस्थितिं कुर्यात् स्थानेषु हृदयादिषु ॥ ८३७ ॥
 अन्यानि लान्छनादीनि संस्थाप्या गरुडान्तिमम् ।
 ततः संपूजयेत्तत्र लययोगेन चान्निलम् ॥ ८३८ ॥
 पीठस्थं भोगयागेन मन्त्रचक्रं यजेत् पुनः ।
 पीठीयं मन्त्रसंघं च विलोमेनाथ पूजयेत् ॥ ८३९ ॥
 आधारशक्तिपर्यन्तं खृष्टिन्यासेन सत्तमः ।
 खनामि स्वाभिशाब्दं तु समारोय परं तु वा ॥ ८४० ॥
 हरिकेशपूषं तु ततस्तारसमन्वितम् ।
 प्रकयुर्मुतिपाद्या वैः सुप्रतिष्ठितमस्त्विति ॥ ८४१ ॥
 पुष्पाक्षताजलि पूर्णं क्षिपमाणाश्च सर्वतः ।
 सर्वं यदेयुस्तत्रस्थाः सुप्रतिष्ठितमस्त्विति ॥ ८४२ ॥
 "आत्मा ह्यपि"ति सहचै प्रतिष्ठासीति पाठयेत् ।
 विम्वस्य मितमित्यादि मन्त्रमेकायनान् द्विजः ॥

ओं नमोऽस्तु नमश्चातो ऋषेर्दायैस्तु तैः सह ।
 ओं नमो ब्रह्मणेऽभीक्ष्णं जितं ते त्वेषमेव हि ॥ ८४३ ॥
 जयशब्दसमोपेतं स्तोत्रं श्रोत्रमनोहरम् ।
 देशिकः सह सर्वैस्तु वागिभरुचाभिरुचरेत् ॥ ८४४ ॥
 जीवभूतेन चैतेन विशुना मन्त्रमूर्तिना ।
 प्रतिष्ठितेन चिप्रेन्द्र ! विद्धि सर्वं प्रतिष्ठितम् ॥ ८४५ ॥
 पूर्वं कृत्वाधिवासादि मूलविम्वेन वै सह ।
 स्थापयेत् कर्मविम्व्यादीन् स्वे स्वे स्थाने यथोदिते ॥
 लक्ष्म्यादीश्च तथा शक्तीः स्थापयेत्तु विधानतः ।
 प्रासादेऽपि च पूर्वोक्तं लोकाद्यं स्थापयेत् क्रमात् ॥
 स्थितेपि तन्मुहूर्तांशे स्थापनीयश्च पक्षिराट् ।
 ज्ञातोऽनुलिप्तो मन्त्रेण स्वेन यः संस्कृतः पुरा ॥
 प्रशक्तया सह विम्वेन यस्माद्भिरेषु वस्तुषु ।
 विम्वसत्तद्विषयेषु अथवान्यत्र सत्तमः ॥ ८५० ॥
 तत्कालमङ्गभावत्वं प्रजमानेषु सर्वदा ।
 ह्यनान्तं च निःशेषं ध्यानाचनपुरस्सरम् ॥ ८५१ ॥
 स्वयमेवानुरूपेण कर्मसामान्यतां व्रजेत् ।
 तस्मात्तथागभवनादुत्थाप्यादाय विम्वचत् ॥ ८५२ ॥
 देवं प्रदक्षिणीकृत्य प्रावत् संस्थापनापदे ! ।
 एकस्मिन् मध्यरन्ध्रे तु यज्जाद्यं पञ्चकं न्यसेत् ॥ ८५३ ॥
 एकमेव तद्वर्धेऽध्याप्याधारो य उदीरितः ।
 प्राग्वन्निवेशनीयश्च तत्पीठेऽध्या च मौघनः ॥ ८५४ ॥
 भावनीयं शरीरे च विशेषं विशमिलक्षणम् ।
 पाठयेद्ब्राह्मणांस्तद्वत् सुपर्णोऽसीतिमन्त्रराट् ॥ ८५५ ॥
 तमेवास्त्राचितं कृत्वा त्वथ प्राक् शाङ्करे ततः ।
 सोमेशानान्तरे वापि अङ्गणे वापि तत्पदे ॥ ८५६ ॥
 अथवा मूर्तिपीठस्थं भवनाभ्यन्तरेपि च ।
 सगोक्तेन विधानेन विष्वक्पसेनं निवेश्य च ॥ ८५७ ॥
 द्वारस्थानखिलान् देवांस्तथा चावरणस्थितान् ।
 पूर्वादितान् क्रमेणैव स्थापयेद्देशिकोत्तमः ॥ ८५८ ॥

संप्रोक्ष्य कुम्भतोयेन यायाद्देवनिर्केतनम् ।
 कलशैः पृष्ठभागस्थैः स्नापनीयस्ततो विभुः ॥ ८१९ ॥
 सहस्रमूर्तिधरैः सर्वैर्यथा चानुक्रमेण तु ।
 सहाधमरणैर्नैव गायत्र्यायचित्तेन तु ॥ ८२० ॥
 प्रागुद्धयस्तु , तदनु चतुर्थायचित्तैः स्वयम् ।
 हृदाचार्यचित्तैः पाङ्गुभिः यजुर्मन्त्रेण सेचयेत् ॥ ८२१ ॥
 भूयः स्वयं तथा कुम्भैः सामवित् आपयेत्ततः ।
 पङ्क्तिभरण्यैः स्वयं पश्चात्सैनैवाथर्वणस्ततः ॥ ८२२ ॥
 पयिन्नायचित्तितैरेव कलशैरन्तरान्तरा ।
 सह वैकायनीयैस्तु स्नापनीयमनन्तरम् ॥ ८२३ ॥
 चतुर्मूर्तिमयैर्मन्त्रैर्यजुशः परिभाषितैः ।
 स्नापयेत् कलशेनाथ शेषमादाय वै घटम् ॥ ८२४ ॥
 तच्छ्रुतावर्तितं कृत्वा समूलेनाथ मूर्तिना ।
 सार्धं वै देवदेवस्य मूर्ध्नि चोत्कीर्य पाठयेत् ॥ ८२५ ॥
 जितन्त इति वै सर्वास्ततश्चाश्विनोदकेन तु ।
 प्रासादं शोधयित्वा तु गत्वा वै कुम्भसत्तिधिमम् ॥
 तत्र संपूज्य देवेशं पूर्वोक्तं क्रमेण तु ।
 मण्डले पूजयित्वाथ प्रयायाद्विष्वक्साधिमम् ॥ ८२६ ॥
 तत्र संपूज्येद्देवं स्नानवर्जं विशेषतः ।
 सांस्पृशिकैरासनाद्यैर्विधिधैरौपचारिकैः ॥ ८२७ ॥
 हृदयद्रुमसंक्षेप पायसाद्यैश्चतुर्विधैः ।
 अन्नैश्चभूतैरन्यैस्तु भक्ष्यभोज्यादिभिस्तथा ॥ ८२८ ॥
 सुसंयुक्तावसानान्तं क्रमात् कृत्वा द्विजोत्तम ! ।
 सदाक्षिणं विशेषेण गुरो मूर्तिधरेषु च ॥ ८२९ ॥
 समित्सप्तकपूर्वं तु धारौ सन्तर्प्य वै क्रमात् ।
 देवं प्रणम्य विज्ञाप्य कर्मणा मनसा गिरा ॥ ८३० ॥
 "स्यमर्चान्तर्गतो देव ! मया यथानुष्ठानादिषु ।
 नीतोऽसि चामिमुख्यं तु क्षन्तव्यं तन्ममाच्युत ! ॥"
 एवं प्रणम्य विज्ञाप्य क्षान्त्या निष्कृत्य संमुखम् ।
 आमूलाद् अजपर्यन्तं प्रासादो यः पुरा कृतः ॥ ८३१ ॥

देवं प्रदक्षिणीकृत्य अष्टाङ्गेन प्रणम्य च ।
 गृहीत्वा चार्घ्यपात्रं तु यायाद्देवगृहाद्वहिः ॥ ८३२ ॥
 क्षान्नादिना समभ्यर्च्य वाहनं भगवन्मयम् ।
 पूर्वोदितानां ह्यास्थानां विष्णुतीर्थां तथैव च ॥ ८३३ ॥
 पूर्ववत्तु वलिं दद्यात् क्रमेण च ततः परम् ।
 प्रभूतानां च भूतानां वलिदानं समा(चरे)रमेत् ॥
 गृहस्तु भगवद्भक्ता भूताः प्रासादवाहगाः ।
 गलीरत्र पवित्राश्च , तेषामनुचराश्च ये ॥ ८३४ ॥
 एवं क्रमाद्वलिं दत्त्वा सर्वेषां पाठयेत्ततः ।
 ऋषिबद्धिरण्यगमेति यादेवास्त्विति वै क्रमात् ॥
 सामप्रश्नाद्यसामानि सह धेनुमयेन च ।
 सर्वेषां चरणेष्वेव यत्पर्यं तु प्रदक्षिणम् ॥ ८३५ ॥
 कृत्वा तु देशिकः पश्चादाचम्य भयनं विशेत् ।
 न्यूनातिरिक्तशान्त्यर्थं पूर्णान्तं जुहुयाच्छतम् ॥ ८३६ ॥
 इन्मन्त्रेण तु साख्येण दत्त्वा पूर्णाहुतिं ततः ।
 जपेदाद्यन्तसंख्यं चक्रमन्त्रेण तद्वहिः ॥ ८३७ ॥
 मण्डले चाप्रनोर्चायाः सर्वच्छिद्रप्रपूर्णे ।
 ततः संधाययेद्देवं कृताञ्जलिपुटः स्थितः ॥ ८३८ ॥
 प्रासादद्वारदेशस्थो भूर्मा कृत्वा तु जानुनी ।
 "त्यच्छकवा प्ररितेनाद्य यदिदं वै मया कृतम् ॥"
 तेन वैयामिदेकव्यः कर्ता कलशायारिणा ।
 द्याहिनचतुर्कुं तु होमदानपुरस्सरम् ॥ ८३९ ॥
 प्रारम्भदिनदानेन हयनेनाचितेन तु ।
 लोकतयं तु भूरायं वृत्तिमभ्येति चाखिलम् ॥ ८४० ॥
 चतुर्मिहदायं तु भूतो दिनचतुष्टयम् ।
 कलशे मण्डलेऽग्नौ च प्रारब्धं कुर्यात् समर्चनम् ॥
 भूरायं सत्यलोकान्तं सप्तकं वृत्तिमेति च ।
 सप्तकेन दितानां तु दानहोमार्चनादिना ॥ ८४१ ॥
 प्राप्तेऽहनि चतुर्थं तु अपनीय श्रगादिकम् ।
 कलशान्मण्डलाद्विस्थात् ततो यागगृहेऽर्चनम् ॥

होमाचलानं मन्त्रस्य कृत्वा पूर्वं यथा पुरा ।
 आचम्य च यत्नित्वा यायादेवष्टुहं ततः ॥ ८८९ ॥
 तत्रासनादिकैरिष्टा ज्ञानान्तैः पूर्ववत् प्रभुम् ।
 अपनीताम्यदेः कुम्भैर्धान्यपीठोपरि स्थितैः ॥ ८९० ॥
 इन्मन्त्रपूजितैर्भूयः सलिलेन प्रपूरितैः ।
 सहमूर्तिधरैः प्राग्वदन्तरान्तरयोगतः ॥ ८९१ ॥
 कार्यं ये ज्ञानकर्मादि विधिदृष्टेन कर्मणा ।
 निरोदकेऽथ प्रासादे पुनराराध्य पूर्ववत् ॥ ८९२ ॥
 भोगैरासनपूर्वस्तु संप्रदानान्तमच्युतम् ।
 मुद्रां यथा जपेन्मन्त्रं स्तुत्वा क्षान्त्या यद्विर्मजेत् ॥
 शतं सहस्रं साष्टं वा जुहुयान्मन्त्ररादं स्वयम् ।
 साङ्गं सपरिचारं च संहितोच्चारयुक्तितः ॥ ८९३ ॥
 मूर्तिपैः प्रणवाद्याभिर्नायत्रीभिः शतं शतम् ।
 एकायनैरभिष्टाभिः सफीयाभिश्च तत्समम् ॥ ८९४ ॥
 प्रदापयेत्ततः पूर्णासुरवेदाद्यास्तु मूर्तिपान् ।
 एकायनास्तद्वत्ते तु क्रमात्तान् पाठयेत्ततः ॥ ८९५ ॥
 पूर्णापूर्णेति वा मन्त्रमाद्यात् पूर्णमलीति यत् ।
 सनमस्केन मन्त्रेण स्वयं साङ्गेन निक्षिपेत् ॥ ८९६ ॥
 यत्निमित्तं ततः सर्वान् भूतपूर्वां तु तर्पयेत् ।
 प्रविष्ट्याचम्य तद्वत् क्षान्त्या देवं तु कुम्भमगम् ॥ ८९७ ॥
 पूर्वघ्नमण्डलस्थं तु कुण्डस्थं तदनन्तरम् ।
 चिप्यभस्तेन यजेत् प्राग्वद्विष्टादिष्टैः क्रमेण तु ॥ ८९८ ॥
 भूपयेद्गुरुपूर्वास्तु मूर्तिपान् कटकादिकैः ।
 गुरोर्वा गुरुपुत्रस्य यागद्रव्यं निवेदयेत् ॥ ९०० ॥
 स्वयं वाथ प्रतिष्ठानमाचार्यस्त्वाचरेद् द्विजः ।
 ततो यिमजनीयं तन्मूर्तिपाद्विधनुक्रमात् ॥ ९०१ ॥
 एवं सर्वेषु यागेषु कर्तव्यं देशिकेन तु ।
 सिद्धिर्भीषितार्थं च ज्ञायाद्वयसूत्रेण च ॥ ९०२ ॥
 इत्येतत् साधकस्योक्तं मन्त्राराधनकाङ्क्षिणः ।
 मन्त्रमूर्तिप्रतिष्ठानं यत्नस्थः सिद्धिमाप्नुयात् ॥ ९०३ ॥

स्थापने यजमानस्य फलं वक्ष्ये संमासतः ।
 आदेद्यालयभूमागाद् ध्वजान्ताद्यापि मण्डपात् ॥
 सर्वोपकरणोपेताम् सर्वेष्व्यावरणेषु च ।
 समन्तात् परमाणूनां सर्वेषां द्विजसत्तमः ॥ ९०४ ॥
 यावती जायते संख्या तावत् कर्ता समाचरेत् ।
 भोगभुरविष्णुलोके च यात्यन्ते परमं पदम् ॥ ९०५ ॥
 कर्ता वै ब्राह्मणो धिप्रः सर्वविद्याधिपो भवेत् ।
 क्षत्रियो यजमानस्तु सर्वदेशाधिपो भवेत् ॥ ९०६ ॥
 वैश्यस्तु यजमानः स्याद्वनधान्यसमृद्धिमान् ।
 शूद्रस्तु यजमानः स्यान्मोदते वन्धुभिः सह ॥ ९०७ ॥
 स जन्मना च ज्ञानेन एवमेव भवेत् क्षियः ।
 पुत्रार्थी पुत्रमाप्नोति राज्यार्थी राज्यमाप्नुयात् ॥
 यद्यत् कामयते कर्ता तत्तत् सर्वं समाप्नुयात् ।
 भकामानां तु भक्तानां भक्तिरप्यभिचारिणी ॥ ९१० ॥
 यद्यापि शाश्वतं ज्ञानं भवेत्तद्धर्मणा सह ।
 स्वयं कृतानां विन्यानां स्थापने संप्रकीर्तितम् ॥
 एवं चिन्त्य प्रतिष्ठान्य प्रासादे स्वगृहे तु वा ।
 ततः प्रभृति ताम्रचां पूजयेत् प्रतिचासरम् ॥ ९१२ ॥
 जीर्णोद्धारार्थधियां यत्तावत्कालं विधानतः ।
 प्रमादाद्बुद्धिपूर्वाद्वा पूजालोपं न कारयेत् ॥ ९१३ ॥
 तत्तद्विषयस्य विहितं कर्म वापि न लोपयेत् ।
 कर्मणां स्रपनादीनां यत् कर्म विहितं द्विजः ॥ ९१४ ॥
 यस्मिन् वै कर्मविषये तु तत्रैव तु समाचरेत् ।
 तत्तत्कर्मार्थविषये तु विभवे सहिते सति ॥ ९१५ ॥
 तत्तत्कर्मविशोपाणां व्यत्ययं न समाचरेत् ।
 असक्षिपाने तेषां तु राष्ट्रमङ्गाविशोपतः ॥ ९१६ ॥
 तद्देशकालानुगुणं तत्र सन्निहितं भवेत् ।
 यद्यत्कर्मार्थविषये तु तत्र सर्वं समाचरेत् ॥ ९१७ ॥
 स्रपनद्वितयं चैव नित्यनैमित्तिकात्मकम् ।
 नित्योत्सवविधाने च तथा नैमित्तिकोत्सवम् ॥ ९१८ ॥

तीर्थयात्राविधानं च पंच कर्माणि पञ्च वै ।
 शयनोत्थापनं कर्म तदा कृच्च समाचरेत् ॥ ११९ ॥
 यद्वा शोभार्थविम्बे तु पूज्यमाने प्रतिष्ठिते ।
 पंच कथितमेकस्मिन् विम्बे सन्निहिते सति ॥ १२० ॥
 विम्बद्वये सन्निहिते तत्तत्कर्मविभेदतः ।
 कृत्वा तद्वन्यत् सकलं यथायोगं समाचरेत् ॥ १२१ ॥
 एवमभ्यूह्य कर्तव्यं तत्तद्विम्बे प्रकाशिते ।
 सधेपु कर्मविम्बेषु तत्र सन्निहितेषु वै ॥ १२२ ॥
 तदा तेषां तु विम्बानां व्यत्ययं न समाचरेत् ।
 तदा शोभार्थविम्बे तु प्राप्त उत्कृष्टलोहजे ॥ १२३ ॥
 वणमूर्त्तस्थापिते तत्र स्वकुलोद्धारणाय च ।
 भङ्गविम्बोदितं कर्म न कदाचित् समाचरेत् ॥ १२४ ॥
 यद्याचरेत् प्रमादेन राजा राष्ट्रं विनश्यति ।
 विशेषेण स्वयंव्यक्तं दिव्यं सैद्धरूपि चार्पके ॥ १२५ ॥
 स्थाने तु कर्मविम्बानां व्यत्ययं न समाचरेत् ।
 तानि विम्बानि विभेदं यादृशानि भयन्ति हि ॥
 लक्षणेभ्यः प्रमाणेभ्य युक्तानि ऋतानि वा ।
 उत्कृष्टलोहजातानि अपरुष्टोत्थितानि वा ॥ १२७ ॥
 तादृशानि भयन्त्येव न कुर्याद्वन्यथा युधः ।
 न लक्षणान्तरं कुर्यात् प्रमाणान्तरं तथा ॥ १२८ ॥
 न तु द्रव्यान्तरं चैव न तु कुर्यात् क्रियान्तरम् ।
 मन्त्रान्तरं न युज्यते सर्वं कुर्याच्चथापुरम् ॥ १२९ ॥
 कुर्याच्चैल्लक्षणादीनां विपर्यासं महामते ! ।
 राशो राष्ट्रस्य नाशः स्यात् नन्वापि सहसन्ततेः ॥
 न कुर्यान्मूलविम्बेऽपि लक्षणाद्विपर्ययम् ।
 तस्मात् पौराणिके स्थाने न विपर्यासमाचरेत् ॥ १३१ ॥
 पंच स्थाने मानुषेऽपि लक्षणाद्विपर्ययम् ।
 जीर्णार्षस्य विधेः पूर्वं न कदाचित् समाचरेत् ॥
 स्वयंव्यक्तादिके वापि स्थाने मनुजनिर्मिते ।
 भजीने नाङ्गहीने वा धास्मि विम्बेऽथवा द्विज ! ॥

प्राक्स्थितस्योपमर्देन कुर्याद्विमान्तरं न च ।
 न तु विम्बान्तरं कुर्याद्विमानोद्वाद्यदि कल्पयेत् ॥ १३४ ॥
 आत्महीनो भवेत् कदा राजा च सहसन्ततिः ।
 महद्द्वयं भवेत्तस्य राष्ट्रस्य सनुपस्य च ॥ १३५ ॥
 अथ जीर्णविधानं तु समासात् कथ्यतेऽधुना ।
 मनुष्यनिर्मिते स्थाने तावज्जीर्णविधिं शृणु ॥ १३६ ॥
 धानुसृच्छेदशकृत्थो यस्माद्विषयतारितः ।
 यो यो भगवदाकारस्तस्य तस्य महामुने ! ॥ १३७ ॥
 जीर्णत्वे धाङ्गभङ्गे वा क्षते वा तत्र तत्र च ।
 सन्धानयोरयं सन्धेयमयोरयं तु परित्यजेत् ॥ १३८ ॥
 परित्यक्तं तु तद्विम्बं धानुद्रव्योद्भवं विना ।
 जलाशये छायाये वा समुद्रे विधिना क्षिपेत् ॥ १३९ ॥
 भूमौ वा निम्ननेत्रिप्र ! देशकालानुसृतः ।
 विधियन् प्रतिपत्तौ तु जातायामादितोन्यतः ॥
 अङ्गभङ्गाविदोषेषु सम्यग्भूतेषु सत्सुपि ।
 सति सन्धानयोरयन्वे न कदाचित् परित्यजेत् ॥
 तस्य त्यागो विनाशश्च ह्यप्युपरि बाधकम् ।
 विम्बादीनां तु यद्दत्तां परित्यागो न युज्यते ॥ १४२ ॥
 उत्कृष्टानां हेम तारुनाञ्जनानां विशेषतः ।
 नोचितः स्यात् परित्यागस्तस्मात् सन्धानमाचरेत् ॥
 प्रयत्नेनाप्ययोरयत्वे परित्यागं समाचरेत् ।
 द्रव्येण तज्जातीयेन कुर्याद्विम्बान्तरं ततः ॥ १४४ ॥
 धानुद्रव्यमयोद्भूतैः पूर्वलोहैर्द्विजोत्तम ! ।
 तैस्तरुमूर्ततां नीतैस्तत्तज्जातीयलोहजैः ॥ १४५ ॥
 तत्तज्जातीयलोहैर्वा समुत्कृष्टैर्महामते ! ।
 अथवा राजतं विम्बं हेमं चोत्कृष्टाभ्रजम् ॥ १४६ ॥
 संद्रव्यान्तु प्रयत्नेन न कदाचित् परित्यजेत् ।
 हीनताभ्रमयं यत्तदारकूटमयं तु तत् ॥ १४७ ॥
 सन्धानकरणायोग्यं तद्द्रव्यं तु परित्यजेत् ।
 परित्यक्तं तु तद्विम्बं क्षिपेत् पूर्वेण धर्मेना ॥ १४८ ॥

ततो विभ्यान्तरं कुर्याद्वाजं वा सुवर्णजम् ।
 उत्कृष्टतत्तज्जातीयद्रव्यजं वा महामते ॥ ९.४९ ॥
 कर्मविश्वेपु सर्वेषु होवमेव तु कारयेत् ।
 मृत्काष्ठोपलजे विभ्ये तथा रत्नमयेऽपि च ॥ ९.५० ॥
 केनापि हेतुना भग्ने कृत्वा बालगृहादि तत् ।
 त्यक्त्वा तदन्यत् संपाद्य विभ्यसंस्थापनं चरेत् ॥ ९.५१ ॥
 द्विगुणित्वादिके स्थाने विशेषमवधारय ।
 मृगमये मूलविभ्ये तु जीर्णे वाथ जलादिभिः ॥
 हीनाङ्गे वा तद्वा कुर्यात् संधानं तु प्रयत्नतः ।
 एवं वर्णविहीनेपि सन्धानं तु समाचरेत् ॥ ९.५२ ॥
 मृत्तिकाशूलरज्ज्वादीन् कदाचित् परित्यजेत् ।
 विभ्ये धातुमये जीर्णे सन्ध्यायात् स्वर्णपूर्वकः ॥ ९.५३ ॥
 जीर्णे लोहमये विभ्ये सन्ध्यायात् फाञ्जनेन तु ।
 एवं रत्नमये विभ्ये सन्धानं च समाचरेत् ॥ ९.५४ ॥
 जीर्णे तु यद्यत् त्याज्यं स्यात् तत्तत् त्यक्त्वा ततः परम् ।
 सन्ध्यायात् ततो विप्रः न कुर्यादन्यथा पुनः ॥
 न बालगेहं न द्विभ्यं न तु कर्माणि समाचरेत् ।
 नित्यनैमित्तिकानिषु घनमानेषु कर्मसु ॥ ९.५५ ॥
 प्रागुक्तं सकलं कुर्याद्यथायित्तानुसारतः ।
 लक्षणादिविप्रं तथा न कुर्यादन्यथा पुनः ॥ ९.५६ ॥
 येषु व्यक्तेषु चिद्धानि नाभिव्यक्तानि सत्तमः ।
 तान्यपि स्थानि चिद्धानि ललाटे चांसपटके ॥ ९.५७ ॥
 शृष्टं पाप्यद्गष्टं वा पाणिपादतलेषु वा ।
 मूर्ध्नि वा दधते तस्मात् तत्र तत्र निरीक्षयेत् ॥ ९.५८ ॥
 नशादलक्षणा व्यक्तविषयते न कदाचन ।
 एवं तदीया विप्राश्च क्षत्रिया वैश्यजातयः ॥ ९.५९ ॥
 मौद्रत्याद्यास्तथान्ये च न तद्विधविधजिताः ।
 भवेयुः सर्वथा तस्माद्यज्ञशङ्कगाम्बुजैः ॥ ९.६० ॥
 लोहिरजलसन्तर्सेस्तन्मन्त्राधिवासितैः ।
 पूजितैरर्प्यगन्धाघोरकृतव्याः क्षणेन तु ॥ ९.६१ ॥

त्रैविद्या ज्ञानसम्पन्ना यथोक्ताचारनिष्ठिताः ।
 विप्राद्यास्तेऽपि शूद्राश्च यदैवं कृतलक्षणाः ॥ ९.६२ ॥
 तदा तु योगया विज्ञेयाः सम्यधवणाद्विपु ।
 शास्त्रोदितास्तु सर्वास्तु सामग्रीषु महामते ॥ ९.६३ ॥
 यागोपकरणान्येवमर्घ्यपात्रादिकान्यपि ।
 संयोज्यानि यथायोगं शङ्खचक्रादिलक्षणेः ॥ ९.६४ ॥
 तथा यानासनादीनि विभोः सर्वाणि यत्नतः ।
 स्वात्मोपकरणं सर्वमासनादिविचर्जितम् ॥ ९.६५ ॥
 अङ्गुलीयकपर्यन्तं मृषणं कटकादिकम् ।
 उत्तमाङ्गलमुदार्यं सर्वमुष्णीयपूर्णकम् ॥ ९.६६ ॥
 चक्रादिलाञ्छितं कुर्यात् तदीयाश्च गणादयः ।
 विप्रादिवलाञ्छिततव्यास्तदीया भून्हादयः ॥ ९.६७ ॥
 लाञ्छिततव्या यथायोगं चक्रशङ्खादिलक्षणेः ।
 आराधकाद्याः कर्मण्या एवं चक्रादिलाञ्छिताः ॥
 देयतान्तरचिद्वैस्तैरकर्मण्यास्तु लाञ्छिताः ।
 यत्र वा भगवत्पूतीं लाञ्छनं न प्रददयते ॥ ९.६८ ॥
 तत्रापि लक्षणन्यासं न कुर्यात् सेचछया द्विजः ।
 यथास्थितेय सा व्यक्तिः पूज्या व्यापकमन्त्रतः ॥
 तदन्ये लाञ्छिततव्याः स्युः सर्वे पूर्वमलाञ्छिताः ।
 इति सम्यक् प्रतिष्ठानं देवस्य परिकीर्तितम् ॥ ९.६९ ॥
 स्थानसंरक्षणार्थं तु तस्मिन् फालेऽन्यद्वा तु वा ।
 प्रासादाग्रेऽथवा विप्रः प्राङ्गणे यत्र कुञ्चिन् ॥ ९.७० ॥
 चक्रं संस्थापयेत्तत्र अमूर्तं शिलरोपरि ।
 मूर्तमङ्गुलिदेने तु पोडशाष्टभुजं तु वा ॥ ९.७१ ॥
 अमूर्तं द्वादशारं तु धारां पट्टं तु वा ।
 शङ्खादीन्यामुद्यान्येवं विद्वत्प्रादङ्गणादिकैः ॥ ९.७२ ॥
 द्वितीयावरणे वापि तृतीयावरणेऽपि वा ।
 चक्रादिविभ्यनिर्माणमुत्तरत्र प्रददयते ॥ ९.७३ ॥
 सह संस्थापने प्राग्वत् कर्मभेदे न विद्यते ।
 पृथक् संस्थापने कुर्यात् सम्यक् यथाविधि ॥ ९.७४ ॥

तत्तत्स्थापनकाले तु तत्तत्संशामनुं जपेत् ।
 विद्यां गदामित्याद्यं यत् पाठयेत्तद्विदो जनान् ॥९७९॥
 चमूपच्छयेन इति च प्रविष्णो इति त्वृचौ ।
 पाठयेद्बृहस्पतौ पश्चाच्छाकुनं सूक्तमेव च ॥ ९८० ॥
 धृतोर्ध्वपुण्ड्रः कृतचक्रो इति मन्त्रं कठान् परम् ।
 पवित्रं ते दिततमित्येतान् मन्त्रान् यजुर्मयान् ॥९८१॥
 आरोहेति च सामज्ञान् पवित्रं ते अग्निरित्यपि ।
 एमिर्वयमुक्कमस्येत्यार्यणान् द्विजान् ॥ ९८२ ॥
 एमिः संस्थाप्य विधिवन्नवमिः कलशैस्ततः ।
 क्षापयेद्ब्रह्मसूक्त्यर्चनैरष्टाभिरेव च ॥ ९८३ ॥
 सर्वस्य यशिनं देवमिति प्राक् स्थापितेन तु ।
 “बहिरावरणे नास्ती”त्यग्निदिक्स्थितेन तु ॥
 यथाभिपशाद्भवदिति याम्यस्थितेन तु ।
 धृतोर्ध्वपुण्ड्र इति च यातुधानगतेन तु ॥ ९८४ ॥
 बृक्षिणे तु भुजे विप्र ! इति पश्चिमगेन तु ।
 विष्णुनाकमक्षन्तीति वायुदिक्स्थितेन च ॥ ९८५ ॥
 पुंमधानेश्वरो विष्णुरिति सोमगतेन वै ।
 इमं महोपनिषदमितीशानगतेन तु ॥ ९८६ ॥
 मन्त्रैरेतैः समस्तैस्तु मध्यकुम्भेन सेचयेत् ।
 प्रासादाप्रस्थिते चक्रे प्रोक्षणं तु समाचरेत् ॥ ९८८ ॥
 महोपनिषदन्तस्थानद्यौ मन्त्रान् पुरोदितान् ।
 यदाभ्युपगच्छेत् तु सर्वशान्त्यै ततो जपेत् ॥ ९८९ ॥
 यन्नाशुक्तं तु सकलं पूर्वोक्तं तु समाचरेत् ।
 सम्यगुक्तं प्रतिष्ठानं किमन्यच्छेदुमिच्छसि ॥ ९९० ॥
 सप्तकः —
 “कथितं नित्यपूजादौ त्वया नीराजनं पुरा ।
 तद्विधानं मुनिश्चेष्ट ! प्रहृष्टं मम विस्तारात् ९९१ ॥
 शाण्डल्याः —
 नीराजनविधानं तु समाकर्णय साम्प्रतम् ।
 नित्यं नैमित्तिकं विप्र ! तथा कर्म्येऽपि पूजने ॥

अन्ततः ज्ञानभोगानां कुर्याचीराजनं पिभोः ।
 सर्वदोषप्रशान्त्यर्थं सर्वरक्षाभिमेष हि ॥ ९९३ ॥
 अलंकारासनोकानां भोगानामन्ततोऽपि वा ।
 उभयत्रापि वा कुर्याद्विभवेच्छानुसारतः ॥ ९९४ ॥
 यदा प्रदोषवेलायां तन् कुर्यात् प्रतिपालयम् ।
 सायं पूजासमाप्तायां पूर्वमेव द्विजोत्तम ! ॥ ९९५ ॥
 अथवा पूजने कुर्याद्दीपदानात् पुरेयं तु ।
 यदा नैवेद्यपर्यन्ते पूजायां तत् समाचरेत् ॥ ९९६ ॥
 तदपि विविधं प्रोक्तं सान्त्विकादिविभेदनः ।
 ज्ञानान्ते भोगयज्ञान्ते द्विष्यं सात्त्विकं भवेत् ॥ ९९७ ॥
 सायंकाले प्रतिदिनं कुर्याद्राजसत्तितम् ।
 पूजायां दीपदानात्रे नैवेद्यान्तेऽपि ताम्राम् ॥ ९९८ ॥
 कुर्यात् प्रासादं एकस्मिन्लोपायैकं न तु त्रयम् ।
 स्वयंभ्यक्तं तथान्यैस्तु विबुधैश्च प्रतिष्ठिते ॥ ९९९ ॥
 प्रासादे मुनिमुख्येभ्यः सात्त्विकाद्यं समाचरेत् ।
 ब्राह्मणैः क्षत्रियैर्वैश्यैः स्थापिते राजसं भवेत् ॥ १००० ॥
 शूद्रैस्तु स्थापिते स्त्रीभिस्ताम्रसाद्यं समाचरेत् ।
 एतेषां सात्त्विकादीनां शृणु सम्यग् विधिं क्रमान् ॥
 जनानावशिष्टतोयेन संपूर्णं कलशं द्विज ! ।
 सौर्वर्णं राजसं वापि ताम्रं मृण्मयं तु वा ॥ १००२ ॥
 सुषिरे रुध्वेतो लिप्तं हरिद्राशालितण्डुलैः ।
 राजा वाश्वत्थपत्रेण युतं वा कण्टदंशतः ॥ १००३ ॥
 तं कृत्वा घामपाणौ तु भगरस्त्रिंस्तु महकम् ।
 पुष्पप्रकरत्तपूर्णं धूपरात्राग्निना युतम् ॥ १००४ ॥
 धूमायमानं सिद्धार्थधूपद्रव्येण वा सह ।
 एकधा देवदेवस्य भ्रात्रयित्वा तु मूर्धनि ॥ १००५ ॥
 दीक्षितेन जनेनेव परिचर्यारणेन तु ।
 शुद्धया योगिता वा तद् हारवाहं विसर्जयेत् ॥
 कल्पयेत् ज्ञानभोगान्ते एतधीराजनं सदा ।
 कृतं पूर्वोदितद्रव्यैः कुम्भमापूय वारिभिः ॥ १००६ ॥

अर्घ्यपात्रोद्भूतैर्यद्वा केवलैर्गालितैः पुनः ।
 अन्तः सिद्धार्थकान् क्षिप्या कण्ठे कुर्यादलंकृतिम् ॥
 अभ्यर्च्यपुण्यैः अग्निमध्यन्दिनेनाश्रितैरपि ।
 अन्यत्र रजनीपिष्टैलपयेत् सर्वतो द्विज ! ॥ १००९ ॥
 तदास्य मल्लकं पुष्पसंपूर्णं तु नियोजयेत् ।
 संस्कृताग्निसमुद्भूतान् पुरा दीपान् प्रदीप्य तु ॥
 विभवेच्छानुरूपेण चतुर्विंशदिकान् द्विज ! ।
 पाकस्थानास्तु घै दीपादुच्छ्रितां चतुरङ्गुलैः ॥ १०११ ॥
 प्रदीपं मल्लके कृत्वा सकुम्भं विनिवेशयेत् ।
 अप्रतो देवदेवस्य सदाधारोपरिस्थितम् ॥ १०१२ ॥
 तमर्घ्यगन्धस्मरभूषैर्हन्मन्त्रेण तु पूजयेत् ।
 केवलं साध्यपुष्पेण साधकस्तदनन्तरम् ॥ १०१३ ॥
 दद्यादाचमनान्तेऽर्घ्यं मन्त्रंशस्याथवा द्विज ! ।
 अर्घ्यालमनमास्यानि धूपं चाप्यर्घ्यमेव वा ॥ १०१४ ॥
 दीपकुम्भं तु पाणिभ्यामुद्धृतं परिचारिणा ।
 देवस्य दक्षिणं पादमारभ्येतरपश्चिमम् ॥ १०१५ ॥
 भ्रामयेत् सर्वतोऽङ्गानि एकधा वा द्विधा त्रिधा ।
 अपन्ये नैत्रमन्त्रं तु हन्मन्त्रं वा यथारुचि ॥ १०१६ ॥
 एवं कुम्भं परिभ्राम्य पूर्ययत्तु विसर्जयेत् ।
 ततस्तु देवदेवस्य दद्यादर्थं तु मूर्ध्नि ॥ १०१७ ॥
 पाकस्थानात्तदर्थं तु दीपं धनीयते यदा ।
 तदानीं तद्विधानं तु समाकर्णय साम्प्रतम् ॥ १०१८ ॥
 दीक्षिताः सुघ्निनीताश्च सुस्नाताः परिचारकाः ।
 बद्धं नासिकारन्ध्रे स्थगयित्वाभ्यरेण तु ॥ १०१९ ॥
 सितोष्णीपधराः सर्वे सितचन्दनरुपिताः ।
 लौपणनि च पात्राणि चित्ततानि यथारुचि ॥ १०२० ॥
 राजतान्यथ तात्राणि आरकूटमयानि वा ।
 कांस्यानि चापि संपाद्य यथा वित्तानुसारतः ॥ १०२१ ॥
 एकस्तिपञ्चसतापि नवैकादश वा तथा ।
 द्वि पद गोडश वा यथा चतुर्विंशतिसंख्यया ॥

पाकालयं समासाद्य तत्राग्नेः संस्कृतात् पुरा ।
 तेषां मध्ये वर्तिदीपान् पात्राणां तु महामुने ॥ १०२३ ॥
 चतुरङ्गुलिकोत्सेधान् सघृतान् दीपयेत् पुनः ।
 उद्धृत्य तानि पात्राणि करैस्तु परिचारकाः ॥ १०२४ ॥
 यद्देयुः पक्षित्यन्धेन तदग्रे गणिकाजनाः ।
 गच्छेयुर्मगधद्वक्ताः कुर्वन्तो वृत्तगीतके ॥ १०२५ ॥
 तदग्रे शङ्खमेर्यादिसमुद्धोषणतत्पराः ।
 तदग्रे वेदिपतोऽस्पृश्यजनोत्सारणतत्पराः ॥ १०२६ ॥
 गच्छेयुः परितस्तेषां दीपिकाधारिणो जनाः ।
 एवं क्रमात् समासाद्य तिष्ठेयुर्देवसन्निधौ ॥ १०२७ ॥
 अथान्यो दीक्षितो विप्रः कुम्भमापाद्य पूर्ययत् ।
 समल्लकं तदूर्ध्वं तु तेष्वेकस्मात् प्रदीप्य तु ॥ १०२८ ॥
 पाकस्थानादादृतेषु प्रदीपं विनिवेश्य च ।
 सदाधारस्थितं कुर्यात् ततः साधकसत्तमः ॥ १०२९ ॥
 कुम्भं प्रापयत् समभ्यर्च्य देवेशं च ततः परम् ।
 भ्रामयेत् पूर्ययत् कुम्भं तस्मिन् काले द्विजोत्तम ! ॥
 क्रगाद्यभ्ययनं कुर्याद्विजाः प्रागाद्विद्विस्थिताः ।
 सन्निधौ देवदेवस्य नृत्यं तु गणिकास्तदा ॥ १०३१ ॥
 मङ्गलानि च गीतानि सर्वे गायन्तु गायकाः ।
 स्वरेणोच्चतरेणैव स्तुयन्तु स्तोत्रपाठकाः ॥ १०३२ ॥
 मेरीमृदङ्गशङ्खादीन् घोषयेयुः समन्ततः ।
 एवं सर्वत्र घै कुर्याद्वक्रगाद्यभ्ययनादिकम् ॥ १०३३ ॥
 कुम्भमेधं परिभ्राम्य दत्त्वा तं परिचारिणः ।
 हस्तेऽथ दीपपात्राणि दर्शयद्वितरानि च ॥ १०३४ ॥
 दृष्ट्वा सम्यक् ततो दद्यादर्थं देवस्य मूर्ध्नि ।
 कुम्भपूर्वाणि पात्राणि बहून्तः परिचारकाः ॥ १०३५ ॥
 प्रदक्षिणक्रमान् मार्धं पूर्ययद्वर्णिकादिभिः ।
 श्रिपेयुर्द्वारिवाहं वा वाद्यद्वारस्य वाहयतः ॥ १०३६ ॥
 अथवा विनियुक्तानि तानि संगृह्य योपितः ।
 सुस्नाता धौतयसना द्विजातिमायित्वात्मनः ॥ १०३७ ॥

ललाटे तिलकं दत्वा सर्वालंकारभूषिताः ।
 क्षिपेयुःशिवितेनैव वर्त्मना द्विजसत्तम ! ॥ १०३८ ॥
 अथवा घिनियोगान्तु पूर्वं पाकालयादपि ।
 योषितो दीपपात्राणि गृहीत्वा प्रोकवर्त्मना ॥ १०३९ ॥
 आनयेयुर्धिमोरग्रे कर्तुरिच्छाचक्रुःपतः ।
 एवं नीराजनं कुर्यादलंकारासनान्ततः ॥ १०४० ॥
 अथवा भ्रामयेत् कुम्भं दीपाद्यकसमन्वितम् ।
 यद्वा तत्रापि वै कुम्भं सामिमल्लकसंयुतम् ॥ १०४१ ॥
 घृमायमानं सिद्धार्थंभ्रामयेद्दीपवर्जितम् ।
 एवं नीराजनं प्रोकमेकमूर्तंद्विजोत्तम ! ॥ १०४२ ॥
 अनेकमूर्तिपूजायां मुख्यमूर्त्यादितः कमात् ।
 सर्वासामपि मूर्तीनां दत्वाध्यायं पृथक् पृथक् ॥
 एकैकेन तु कुम्भेन प्रत्येकं, अथवा द्विज ।
 सर्वासामपि कुम्भेन प्राग्वद्नीराजनं चरेत् ॥ १०४४ ॥
 एवं नीराजनं येन कृतं भगवतो विभोः ।
 अनुतिष्ठन्ति साहाय्यं तस्मिन् कर्मणि ये जनाः ॥
 रजस्तमोविनिर्मुक्ता भवेयुस्ते न संशयः ।
 अयोःयजनसंस्पृष्टे कुम्भे तं परिहाय तु ॥ १०४६ ॥
 कुम्भान्तरं समापाद्य तेन तन्तु समाचरेत् ।
 दीपेष्वेकतमो दीपो यायादुपरति यदि ॥ १०४७ ॥
 प्रमादाद्वातवेगाद्यैः पुरस्ताद्विनिवेदनात् ।
 धीमूढो जायते पश्चाद्यदि व्याप्यादिपीडनम् ॥ १०४८ ॥
 तस्मात् प्रदीप्य सहसा मूलमष्टोत्तरं जपेत् ।
 गङ्गावैद्यं सगीताभ्यां विना नीराजनं कृतम् ॥ १०४९ ॥
 यदि स्यात्क्षिप्लं तत् स्यात् तस्मात् सार्धमाचरेत् ।
 मयं नीराजनं प्रोकं सात्त्विकं नाम नामतः ॥ १०५० ॥
 राजसं नाम विघ्नेन्द्र ! नीराजनमथोच्यते ।
 प्राग्वत् पात्राणि सम्पाद्य योषितः सुविभूषिताः ॥
 कच्छवन्धेन संयुक्ताः परिचारकरूपकाः ।
 पाकस्थानं समासाद्य तेषु दीपान् प्रदीप्य तु ॥ १०५२ ॥

करैरुद्भूत्य पात्राणि निर्गताब्धं महानसात् ।
 श्रेणीबन्धाः समासाद्य प्राग्वद्नीतादिभिः सह ॥ १०५३ ॥
 अग्रतो देवदेवस्य विन्यसेयुर्महीतले ।
 आधारेषु ततोऽध्यायैस्तानि पात्राणि पूजयेत् ॥
 मूलविभ्यादिविभ्यानां ग्यासं कृत्वा विधानतः ।
 अध्यालिभनपुष्पाद्यैरध्यायादिभिस्तु वा ॥ १०५५ ॥
 साधको देवदेवस्य पूजां कृत्वा क्रमेण तु ।
 उद्धृत्य दीपपात्राणि पूजकः सुसमाहितः ॥ १०५६ ॥
 मूलमूर्तंस्तु वै पूर्वमापादान्मुखेपश्चिमम् ।
 विधा संभ्रामयेत्संपादकं वा त्वयं जयम् ॥ १०५७ ॥
 अन्यासामपि मूर्तीनामेवमेव समाचरेत् ।
 एवं नीराजनं देव्योर्लक्ष्मीपुष्पोः पृथक् पृथक् ॥
 अगाधध्ययनायं तु पूर्ववन्तु समाचरेत् ।
 निवेदितानि विघ्नेन्द्र ! भूयः संगृह्य योषितः ॥ १०५९ ॥
 क्षिपेयुः प्रातिवधानेन वलिपीठेषु वा द्विज ! ।
 एवं नीराजनं धिप्र ! सायंकाले समाचरेत् ॥ १०६० ॥
 यद्वा पूर्वोदितं कुम्भं घटिदीपसमन्वितम् ।
 समत्स्यमांसयलिनिरन्वितं भ्रामयेत् तदा ॥ १०६१ ॥
 यद्वा कुम्भं परिभ्राम्य दीपमल्लकसंयुतम् ।
 तत् पश्चाद्विघ्नेन्द्राणां पञ्चानां भ्रमणं चरेत् ॥ १०६२ ॥
 एवं नीराजनं प्रोकं विविधं राजसाभिधम् ।
 नीराजनं तामसाद्यमिदानीमयधारय ॥ १०६३ ॥
 पाकस्थानं समासाद्य योषिद्वा परिचारकः ।
 पात्रमेकं समादाय पूर्वांकद्रव्यनिर्मितम् ॥ १०६४ ॥
 अत्रविघ्नेन्द्रानि चत्वारि कुर्यात्पुष्टिचतुष्टयम् ।
 तस्मिन् पात्रे चतुर्दिक्षु विनिवेदयाथवा द्विज ! ॥
 पृथक् चतुर्षु पात्रेषु तानि चत्वारि विन्यसेत् ।
 प्रागुक्तवर्त्मनासाद्य देवदेवस्य सन्निधिम् ॥ १०६६ ॥
 आधारेपरि वै पात्रं विन्यसेत्तत्र तत्परम् ।
 तत् पात्रमर्घ्यपुष्पेण हृदा संस्पृश्य नाथकः ॥ १०६७ ॥

अर्घ्यं पाद्यं तथाऽऽचामं देवस्य विनियेद्य च ।
 ततोऽभिषिञ्च्यैन्द्रस्थं दूर्वामुष्टिं तथैव च ॥ १०६८ ॥
 चक्रमन्त्रेण संभ्राम्य देवस्य शिरसोपरि ।
 तत्पुनर्देवदेवस्य प्राच्यां दिशि विनिक्षिपेत् ॥ १०६९ ॥
 एवं दक्षिणदिक्स्थं भ्राम्य दक्षिणतः क्षिपेत् ।
 पश्चिमस्थं परिभ्राम्य पश्चिमस्यां दिशि क्षिपेत् ॥
 उत्तरस्थं परिभ्राम्य उत्तरस्यां दिशि क्षिपेत् ।
 देवस्य तिलकं कुर्याद्दीपपात्रोत्थमसना ॥ १०७१ ॥
 एवं नीराजनं कुर्याद्दीपदानात् पुरैव तु ।
 हेमादि द्रव्यजं पात्रं पङ्क्तिशङ्कुगुलविस्तृतम् ॥ १०७२ ॥
 कृत्या सुवृत्तं तन्मध्ये पद्मं कुर्यात् सर्वाङ्गिकम् ।
 पञ्चाष्टके कर्णिकायां दीपगते प्रकल्पयेत् ॥ १०७३ ॥
 दीपान् प्रज्वालयेत्तल पङ्क्तुगुलसमुच्छ्रितान् ।
 सिद्धार्थदधिदूर्वादिधीर्जघ्न परिपूरितम् ॥ १०७४ ॥
 पूजितं गन्धपुष्पाद्यैः पात्रमादाय साधकः ।
 त्रिः प्रदक्षिणमाधस्य पाणिभ्यां देवमूर्धनि ॥ १०७५ ॥

प्राकारावरणाद्वाह्यं दिवा सोमदिशि क्षिपेत् ।
 प्रागभिषिञ्च्यैन्द्रमणादन्ते धूपोत्थमसना ॥ १०७६ ॥
 रक्षया संपुटीकुर्यादिवं नीराजनं क्षिज ! ।
 एवं नीराजनं कुर्याद्विवेद्यान्ते विभोः सदा ॥ १०७७ ॥
 एवं नीराजनं प्रोक्तं द्विविधं तामसालयम् ।
 गीतवृत्तादिकं सर्वं प्रातयद्वन्न समाचरेत् ॥ १०७८ ॥
 कुर्यात् स्नानावसानेऽपि क्रगाद्यध्ययनादिकम् ।
 अर्घ्यादिभोगैर्यजनं वर्जयेत् तत्र सर्वदा ॥ १०७९ ॥
 सायंकालं विनान्यत्र नीराजनविधौ क्षिज ! ।
 न कुर्यादेवदेवस्य मन्त्रन्यासं कदाचन ॥ १०८० ॥
 नीराजनं सात्त्विकाख्यं प्रवृत्तं यत्र तत्र तु ।
 राजसं तामसं वापि न कदाचित् समाचरेत् ॥ १०८१ ॥
 राजसं तामसं वापि प्रवृत्तं यत्र तत्र वै ।
 नीराजनं सात्त्विकाख्यं कुर्याद्विच्छानुरूपतः ॥ १०८२ ॥
 संपूर्णं भगवद्यागात् फलमिच्छन् महामते ! ।
 उक्तमार्गविपर्यासं न कदाचित् समाचरेत् ॥ १०८३ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे पारमेस्वरसंहितायां क्रियाकाण्डे प्रतिष्ठाविधानं नाम पञ्चदशोऽध्यायः ॥

श्रीः

षोडशोऽध्यायः ॥

सनधः —
 स्थापनं मन्त्रविधानां परिष्ठातं यथाविधि ।
 महोत्सवविधानं तु अनुमिच्छामि सांप्रतम् ॥ १ ॥
 शाण्डिल्यः —
 महोत्सवं प्रयक्ष्यामि यथावन्मुनिपुङ्गव ! ।
 सद्य इत्युच्यते दुःखं विद्वद्भिः समुदाहृतम् ॥ २ ॥

उद्भूतः स सद्यो यस्मात् तस्मादुत्सव उच्यते ।
 नित्यो नैमित्तिकः काम्यस्त्रिविधः स महोत्सवः ॥ ३ ॥
 वत्सरे वत्सरे यस्तु क्रियते स तु नित्यकः ।
 भूमिकंठे दिशां दाहे महोत्पातेषु सस्तु च ॥ ४ ॥
 दुर्भिक्षे व्याधिते राष्ट्रे तथा वै शत्रुत्तंकटे ।
 अनावृष्टौ च सर्वत्र नक्षत्रपतने च खात् ॥ ५ ॥

हसने भगवन्मूर्तेरङ्गानां चलने सति ।
 रोदने चासनाद्यधिषे परिभ्रमति सत्तम ! ॥ ६ ॥
 व्यत्यासे शशि (दिशि) सूर्यस्य तथाभ्यन्तरेणमादिषु ।
 शान्त्यधि यत् प्रकुर्वीत स नैमित्तिक उच्यते ॥ ७ ॥
 चतुर्णां पुण्यार्थानामुद्दिद्यान्यतमं फलम् ।
 उत्सवोऽनुष्ठितः काम्यः संकल्पितफलप्रदः ॥ ८ ॥
 एकैकमुत्सवं विद्धि त्रिविधं मुनिपुंगव ! ।
 उत्तमादिविभेदेन तत्र चोत्सवकौतुके ॥ ९ ॥
 क्रियते ह्युत्सवो यस्तु स उत्तम उदाहृतः ।
 नित्यः सापनविधे यः स मध्यम उदीर्यते ॥ १० ॥
 विधे नित्योत्सवाधे तु यः स्यात् स तु फनीयसः (१) ।
 कुम्भे वा विष्टरे चक्रे यः स आभाससंज्ञितः ॥ ११ ॥
 अन्धेनापि प्रकारेण भूयस्त्रैविध्यमुच्यते ।
 परिभ्रमणकाले तु यात्राविधयः पूर्यतः ॥ १२ ॥
 कुमुदार्थस्तु भूतेशः पटेषु लिखितैर्द्विज ! ।
 सध्यानां सिद्धये यद्वा हेमादिद्रव्यनिर्मितैः ॥ १३ ॥
 विभवस्यानुगुण्येन रक्षार्थं हेनिना तथा ।
 सत्यसंपूरणार्थं तु नगरेनापि वै सह ॥ १४ ॥
 ग्रामादौ यलिदानं तु यत्र नित्यं समाचरेत् ।
 स पण उत्सवो विप्र ! भवेदुत्तमसंज्ञितः ॥ १५ ॥
 परिभ्रमसमारम्भात् पूर्वमेव महामते ! ।
 नित्योत्सवार्थविधयः सतिधाव्यङ्गमूर्तिना ॥ १६ ॥
 सार्धं च चक्रराजेन, अथवा केवलस्य तु ।
 सतिधौ यलिधेयस्य वलिं दत्त्वा विधानतः ॥ १७ ॥
 ग्रामादे यलिविधादि प्रवेक्ष्य तदन्तरम् ।
 यत्र यात्रार्थविधयः परिभ्रमणमाचरेत् ॥ १८ ॥
 ग्रामे वा नगरे यापि स तु मध्यमसंज्ञितः ।
 सतिधौ चक्रराजस्य वलिं दत्त्वा पुरैव तु ॥ १९ ॥
 देवयात्रा भवेद्यत्र भवेत् स तु फनीयसः (१) ।
 मुष्यानुकल्पभेदाच्च द्विविधः परिकीर्तितः ॥ २० ॥

फलशे मण्डले विधे यदौ च यजनं विभोः ।
 नित्यशः क्रियते यत्र मुख्यकल्पः स कीर्तितः ॥ २१ ॥
 विधे यदौ च यजनं यत्र स्यात् सोनुकल्पकः ।
 परसूक्ष्मस्थूलभेदादेकैकस्त्रिविधः स्मृतः ॥ २२ ॥
 एकत्रिषवसप्ताहो नवाहश्च परः स्मृतः ।
 द्वादशाहोऽर्धमासश्च एकविंशतियासः ॥ २३ ॥
 सूक्ष्मः, स्थूलः सप्तविंशदिनो मानस्तथा क्रतुः ।
 पण्मास भद्रमेवं हि उत्सवास्तु तयोदश ॥ २४ ॥
 भूयो मुष्यादिभेदेन द्विविधः स तु कीर्तितः ।
 उत्सवाहर्गणात् पूर्वं यथोक्ते वासरे द्विज ! ॥ २५ ॥
 ध्वजस्यारोहणं कृत्वा तत्पश्चात् क्रियते तु यः ।
 मुख्यकल्पमिदं विद्धि देवाद्या मानुषास्तु वा ॥ २६ ॥
 कुतश्चित् कारणाद्विप्र ! पूर्वमुक्ते तु वासरे ।
 न कश्चित् ध्वजारोहे नृत्तसारम्भवासरे ॥ २७ ॥
 ध्वजस्यारोहणं कृत्वा तत्पश्चात् क्रियते तु यः ।
 अङ्कुरारपणमिदं विद्धि ह्येव तु त्रिविधः स्मृतः ॥ २८ ॥
 ध्वजारोहणपूर्वस्तु देवताज्ञानपूर्वकः ।
 अङ्कुरारपणपूर्वस्तु तथा च मुनिपुंगव ! ॥ २९ ॥
 ध्वजारोहणपूर्वस्तु राजराज्यसुखप्रदः ।
 देवताज्ञानपूर्वस्तु स्वर्गभोगफलप्रदः ॥ ३० ॥
 अङ्कुरारपणपूर्वस्तु सर्वेषां मोक्षदो भवेत् ।
 उत्सवारम्भदिवसे दिवारोप्य ध्वजं निशि ॥ ३१ ॥
 मेरीताडनमन्त्रकं च पालिकासंकुरान् क्षिपेत् ।
 ध्वजारोहणपूर्वस्तु ह्येव उत्सव उच्यते ॥ ३२ ॥
 आघोष्य मेरीं प्रथमं ध्वजारोहणमन्वतः ।
 ततोऽङ्कुरारपणं ह्येव देवताज्ञानपूर्वकः ॥ ३३ ॥
 अङ्कुरारोपणं विप्र ! पूर्वं तु रजनीमुखे ।
 ततोन्पक्व स्यादध्वजारोहो मेरीताडनमन्वतः ॥ ३४ ॥
 अङ्कुरारोपणपूर्वस्तु ह्येव उत्सव उच्यते ।
 उत्सवं ह्युत्तमं विद्धि श्रियार्थं प्रतिवत्सरम् ॥ ३५ ॥

द्विवारं मध्यमं प्रोक्तं लोकवारं कनीयसम् ।
 चतुर्वारं पञ्चवारं पञ्जारं विभवे भवेत् ॥ ३६ ॥
 मन्त्रमूर्तिप्रतिष्ठानकाल एव महामते ! ।
 प्रासादस्य शिखाग्रे तु स्थापितः खगराङ्घ्रिजः ॥
 हेतिराजसमायुक्तौ यत्न तत्र सदा द्विज ! ।
 विना त्वन्यध्वजारोहमुत्सवं परिकल्पयेत् ॥ ३८ ॥
 तत्राप्यन्यध्वजारोहं कुर्याद्वा विभवे सति ।
 कुर्यादुत्सवमन्यत्र ध्वजारोहणपूर्वकम् ॥ ३९ ॥
 तीर्थयात्रानुगुण्येन ध्वजारोहं प्रकल्पयेत् ।
 उत्सवेषु च सर्वेषु तीर्थयात्रादिनं शृणु ॥ ४० ॥
 चैत्रादिषु च मासेषु ध्वजपक्षेऽन्यत्रये ।
 विषुवद्विषये वापि चन्द्रसूर्योत्तरागयोः ॥ ४१ ॥
 द्वादश्यां वीणमास्यां च दशं च नवमीतिथौ ।
 मासक्षेपि च रोहिण्यां तथा चोत्तरफलगुणे ॥ ४२ ॥
 पुनर्वस्यार्यनक्षत्रे प्रतिष्ठादिवसे तथा ।
 नगरग्रामजन्मार्थे प्रासादारम्भवासरे ॥ ४३ ॥
 राश्यां जन्मदिने वापि धर्मिकदिने तथा ।
 एकस्मिन्नेषु सर्वेषु तीर्थयात्रां समाचरेत् ॥ ४४ ॥
 एतेषु यस्मिन्नक्षत्रे तीर्थयात्रा प्रकल्पिता ।
 यदा तु तत् स्याद्विगुणं मासि ह्युत्सवकल्पिते ॥
 तदा कुर्यात् तीर्थयात्रां प्रासान्तस्थे नु तद्दिने ।
 फाल्गुणादिषु सर्वेषु मासेष्वेवं प्रकल्पयेत् ॥ ४६ ॥
 पञ्चाष्टास्तु समारम्भ्य एकत्रिंशद्दिनान्तिमम् ।
 तीर्थयात्रादिनाद्वर्गिकविंशतिर्दिने ॥ ४७ ॥
 ध्वजस्यरोहणं कुर्यादुत्सवार्थं प्रयत्नतः ।
 यद्वा कल्याणदिवसे त्रिगुणीकृत्य तावताम् ॥ ४८ ॥
 आदौ द्वितानां कनेच्यो ध्वजारोहो द्विजोत्तम ! ।
 सप्तविंशतिर्दिने प्रह्वन् ! उत्सवारम्भवासरात् ॥ ४९ ॥
 पूर्वं दिने तु तत्संख्ये ध्वजमारोहयेत् सुधीः ।
 त्रिंशद्दिने नु तत्संख्ये दिने पूर्वं समाचरेत् ॥ ५० ॥

क्रतूत्सवादिनितये ह्युत्सवारंभवासरात् ।
 एकौनविंशतिदिने ध्वजारोहणमाचरेत् ॥ ५१ ॥
 अष्टादशदिने वापि द्वादशाहेयथा भवेत् ।
 एकविंशद्दिनाद्ये(दे)धमुत्सवानां त्रिकेपि च ॥ ५२ ॥
 एवमेव ध्वजारोहमाचरेद्देशिकोत्तमः ।
 अंकुरानर्पयित्वा हि पुण्ये पूर्वं यथोदिते ॥ ५३ ॥
 ध्वजमारोहयेत् पञ्चान्मङ्गलं मङ्गले दिने ।
 यस्मिन् दिने ध्वजारोहं कुर्यात् तत्पूर्वमेव तु ॥ ५४ ॥
 द्वादशाहे नवाहे वा सप्ताहे पञ्चमेहनि ।
 तृतीयेऽहनि वा कुर्याद्विकुरारोपणं द्विज ! ॥ ५५ ॥
 तद्विधानं हि विस्तारान् समाकर्ण्य सांप्रतम् ।
 त्रिविधानि च पात्राणि मंगलांकुरारोपणे ॥ ५६ ॥
 पालिका घटिकाश्चेति शरावाश्चेतिमेदतः ।
 पालिकानामधोच्छ्रायः पञ्चविंशांगुलो भवेत् ॥ ५७ ॥
 तदाननस्य विस्तारो भवेद्दे पोडशांगुलः ।
 अष्टांगुलस्तदुच्छ्रायो ह्यं(ग्रं)गुलं बलयं ततः ॥ ५८ ॥
 भवेत् कण्ठधिलं विप्र ! ततोऽष्टांगुलविस्तृतम् ।
 भारभ्य घक्त्रलयात् यायत्कण्ठधिलं द्विज ! ॥ ५९ ॥
 हासयेदनुपातेन , तत्रालं द्वादशांगुलम् ।
 उच्छ्रायादथ विस्तारान्मध्यतस्तु पडंगुलम् ॥ ६० ॥
 अथस्तादंगुलानां तु चतुर्ध्वं विस्तृतं भवेत् ।
 ततः कण्ठधिलंघेय हासयेदनुपाततः ॥ ६१ ॥
 पादपीठमधोत्सेधाद्विज्ञेयं चतुरंगुलम् ।
 दशांगुलस्तद्विस्तारस्तसंधिधांगुलो भवेत् ॥ ६२ ॥
 तत्सन्धेय भवेद्वाहं सार्धमेकांगुलं द्विज ! ।
 उन्मत्तकुमुमाकारं यत्कं पञ्चाकृतिर्भवेत् ॥ ६३ ॥
 पालिकोत्सेधतुल्यास्तु घटिकाः समुदाहृताः ।
 अंगुलत्रयद्वीना या तदूर्ध्वं कलशाकृतिः ॥ ६४ ॥
 घटिकाः पञ्चयक्त्राः स्युरेतासां मध्यमं मुखम् ।
 पडंगुलं च विस्तीर्णं चतुर्दिशु चतुष्टयम् ॥ ६५ ॥

चतुरंगुलविस्तारं कलशोदरविस्तृतिः ।
 षोडशांगुलमानोत्था शेषं प्राग्वत् समाचरेत् ॥ ६६ ॥
 यदांगुलत्रयन्यूनास्तादा सतांगुलोच्छ्रितम् ।
 तदाननं नु तत्रालं अर्धोत्तरदशांगुलम् ॥ ६७ ॥
 सार्धत्रयांगुलं पीठं प्राग्वत् सर्वत्र विस्तारः ।
 शरायाः पालिकोत्सेधतुल्याः पञ्चभिरंगुलैः ॥ ६८ ॥
 हीना वा, धक्कविस्तारात् समारभ्य महामते ! ।
 पादपीठस्य विस्तारं याचत्तायत्कमेण नु ॥ ६९ ॥
 पूर्वोक्तात् पादहीना नु भवेत् सर्वत्र विस्तृतिः ।
 भवेत् त्रिपादहीना नु पादपीठस्य विस्तृतिः ॥ ७० ॥
 यदा शराया हीनाः स्युरंगुलैः पञ्चभिस्तदा ।
 मुलं षडंगुलोच्छ्रायं तत्रालं नु दशांगुलम् ॥ ७१ ॥
 ग्रंगुलं पादपीठं स्यात् प्राग्वत् सर्वत्र विस्तृतिः ।
 तदुत्तममानं नु पात्राणां कथितं द्विज ! ॥ ७२ ॥
 पतवेव मुनिश्रेष्ठ ! पादहीनं नु मध्यमम् ।
 अर्धहीनं नु तन्मानमधमं परिकीर्तितम् ॥ ७३ ॥
 अतो न्यूनं न कर्तव्यं कदाचित् सिद्धिकाक्षिभिः ।
 हेमादिलोहजाः सर्वे मृण्मया वा यथावस्तु ॥ ७४ ॥
 प्रत्येकं पालिकादीनां द्विपट्कं चोत्तमं भवेत् ।
 द्विपट्कं वा पट्त्रिंशद्विभवे सति कल्पयेत् ॥ ७५ ॥
 प्रत्येकं मध्यमं स्याच्चतुष्कमधमं भवेत् ।
 सर्वेषां पालिकाः प्राग्वत् षोडशाष्टी यथायत्नम् ॥
 चतस्रो वा ततस्तासु मंगलाङ्कुरकल्पनम् ।
 अंगुलमात्रेणैव कार्यं देवे गुरमास्तु पालिकाः ७७ ॥
 महोत्सवे ध्वजारोहे ह्ययुस्तवाचसरेऽथवा ।
 मणितारोहणे चैव तथा स्थापनकर्मणि ॥ ७८ ॥
 जीर्णोदरविधौ चापि सहस्रकलशे तथा ।
 त्रिवर्गपालिका यदा भवेदुत्तमसंख्यया ॥ ७९ ॥
 भवेन्मध्यमया चापि नान्यथा द्विजसत्तम ! ।
 कर्मसंख्येषु सर्वेषु यथाचित्तं यथारुचि ॥ ८० ॥

अङ्कुरावापनस्थानमष्टपं परिकल्पयेत् ।
 प्रथमावरणे यापि द्वितीयावरणेपि वा ॥ ८१ ॥
 तृतीयावरणे यापि चतुर्थावरणेपि वा ।
 शुभे विचिकित्समभिते देशे वै देशिकोत्तमः ॥ ८२ ॥
 चतुर्विधं चतुर्द्वारं चतुर्बन्धनमालिकम् ।
 दर्भमालापरिक्षिप्तं मुकादामविराजितम् ॥ ८३ ॥
 चिततक्षौमसंछदं गोमयालिप्तमृतलम् ।
 प्रदीपमालाचिततमशतंश्चापि सर्वतः ॥ ८४ ॥
 सुधाचूर्णैश्च धवलैः चित्रिताभ्यन्तरस्थलम् ।
 मष्टपं कल्पयित्वा यदा स्थापनमष्टपे ॥ ८५ ॥
 यागाव्यमण्डपं चापि कुर्यादङ्कुरोपणम् ।
 अङ्कुरानपेयेद्रावो य इच्छेद्राप्रवर्धनम् ॥ ८६ ॥
 यीजानामधिपः सोम भोषधीशोऽमृतात्मकः ।
 न ग्रीणाति सदा ब्रह्मन् ! अङ्कुरार्पणमद्वि चेत् ॥ ८७ ॥
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन रात्र्यामेवाङ्कुरार्पणम् ।
 कुर्यात् सत्यग्नियधानेन भगवद्भक्तिसंयुतः ॥ ८८ ॥
 तस्मिन् जगत्प्रिये प्रीते शीतांशो प्राणिजीयने ।
 तद्देशे सर्वसत्त्वानां संपत्तिमेदती भवेत् ॥ ८९ ॥
 गवां च लोकमातृणां नृणामपि च सर्वशः ।
 अज्ञानादद्वि कुर्यादङ्कुराणामधार्पणम् ॥ ९० ॥
 अशोभनं भवेद्राष्ट्रं असमृद्धजनान्वितम् ।
 सद्यः कालीनके विप्र ! कर्मणि स्याद्विधायि च ॥ ९१ ॥
 यद्यदन्नोपयोग्यं स्यात्तत् सर्वं नु समाजयेत् ।
 संभृत्य सर्वसंभारानाचार्यां मूर्तिषु सद्यः ॥ ९२ ॥
 स्नातः कृतादिकक्षेत्रे सोत्तरीयः स्वलङ्कृतः ।
 नूतनक्षौमयसनः सोष्णीयः सांगुलीयकः ॥ ९३ ॥
 सुरभीकृतसर्गांगः सरवी संस्पृष्टकुण्डलः ।
 श्वेतया मृत्क्षया सम्यक् परिस्फुटोर्ध्वपुण्ड्रकः ॥ ९४ ॥
 पवित्रपाणिर्नियतः प्राणायामपरायणः ।
 कृताचामः कृतन्यासो जपन् वै द्वादशाक्षरम् ॥ ९५ ॥

तदर्थमर्थयित्वा तु यजमानसमन्वितः ।
 भगवन्तं जगद्योनिं पूजयित्वा विधानतः ॥ १६ ॥
 कलशे मण्डले विधे वदौ सन्तर्प्य च क्रमात् ।
 विधेऽग्नाः वध विधे वा उत्तमाद्विष्यपक्षया ॥ १७ ॥
 ततस्त्वग्निनवे पात्रे सौवर्णे राजतेऽथवा ।
 तिलसर्पनीधारशालिमापप्रियंगवः ॥ १८ ॥
 कुटुम्बमुद्रनिष्पाययवगोधूमवेषवः ।
 वीजानि द्वादशतानि पृथक् पात्रेषु वा द्विज ! ॥ १९ ॥
 संवृत्य तु मुनिश्रेष्ठ ! स्थापयित्वा तु मूर्धनि ।
 दीक्षितस्य तु विप्रस्य, पुष्पाक्षतफरांजलिः ॥ २०० ॥
 आचार्यः प्रविशेत् सार्धं सार्धकर्मगवन्मरैः ।
 प्रासादाभ्यन्तरे विप्र ! तत्राधारोपरि न्यसेत् ॥ २०१ ॥
 यीजपात्रं ततोऽप्येज गन्धैः पुष्पैश्च धूपकैः ।
 संपूज्य मूलविषयं तथा चोत्सवविधयम् ॥ २०२ ॥
 यीजपात्रं ततोऽभ्यर्च्य देवाय विनिवेदयेत् ।
 सह शंसन्निनादंश्च मंगलैर्गीतनिसवैः ॥ २०३ ॥
 तूर्णनादंश्च विविधैः धृतिशोभैः समन्ततः ।
 ततो विज्ञापयेन्मन्त्रमिममुद्यस्यया गिरा ॥ २०४ ॥
 “देवदेव ! जगन्नाथ ! याज्ञोत्सवनिमित्ततः ।
 ष्वजार्थमंकुरारोपं करिष्यामि प्रसीद ओम्” ॥ २०५ ॥
 इति विज्ञाप्य देवस्य तन्नानुज्ञामयाप्य च ।
 स्थापयित्वा तु तत् पात्रं दीक्षितस्यैव मूर्धनि ॥ २०६ ॥
 सार्धकैः सहितो विप्र ! यहिर्निर्गस्य देशिकः ।
 विष्यपक्षेन तु वा तार्क्ष्यं हनुमत्प्रमुखं तु वा ॥ २०७ ॥
 द्वेतीदं वापि यस्माच्चैरलंकृत्य विशेषतः ।
 यानादिकं समारोप्य प्रक्षाल्याङ्गिः क्षनिन्नकम् ॥
 नवेन वाससाच्छाद्य भूपयित्वा तु मात्स्यकैः ।
 देशिको यादयेद्भिर्भैः शूद्रैर्वा दीक्षितैर्द्विज ! ॥ २०९ ॥
 च्छत्रध्वजपताकामिः सार्धमंकुरपात्रकैः ।
 त्रिविधैः पालिकाद्यैश्च शंसन्प्रादिभिः सह ॥ २१० ॥

आज्ञायोद्योपणपरैर्मकैर्मगधतैर्विभोः ।
 गायकैर्गणिकाभिश्च तथान्यैर्मङ्गलैः सह ॥ २११ ॥
 क्रमात् प्रदक्षिणीकृत्य सर्वेष्वप्यारणेषु च ।
 दिशं प्राचीमुदीचीं वा अथवा प्रागुदविदशम् ॥ २१२ ॥
 अदूरं समनुप्राप्य तत्रोद्याने मनोहरे ।
 फेवले वा शुचौ देशे मृदं शुद्धां समाहरेत् ॥ २१३ ॥
 भस्मन्त्रेण धरणीं संप्रोक्ष्य प्रथमं गुरुः ।
 महीसूक्तेन संस्पृश्य ध्यायजेकामत्रेतसा ॥ २१४ ॥
 मूर्तिं देवस्य वाराहीमभ्यर्च्य कुसुमैर्भुवम् ।
 अस्त्रांशुना प्रोक्षितेन पुष्परभ्यर्चितेन च ॥ २१५ ॥
 स्तनिलेण खनेद्भूमिं प्रादुमूषः क्रोडमन्त्रतः ।
 लोहजे भाजने स्तब्धां वेदजे वा यथारुचि ॥ २१६ ॥
 गृहीत्वा मूलमन्त्रेण वेष्टयित्वा च वाससा ।
 प्रत्यग्रेण तथा नद्या बालुकां गोमयं तथा ॥ २१७ ॥
 गोकुलात् पूर्ववत् पात्रे गृहीत्वाऽऽच्छाद्य वाससा ।
 यानादिकं समारोप्य यद्वा दीक्षितमूर्धनि ॥ २१८ ॥
 गत्वा प्रदक्षिणं प्रामं प्रविशेन्मण्डपं ततः ।
 मण्डपं शोधयित्वा तु क्षपनोदितवर्त्मना ॥ २१९ ॥
 ततो मण्डपमध्ये तु सूत्राण्यास्फालयेत् क्रमात् ।
 प्राणायतानि प्रथमं क्रमात् सप्तदश क्षिपेत् ॥ २२० ॥
 उदगायतसूत्राणि चतुर्विंश निपातयेत् ।
 सूत्रात् सूत्रादन्तरालं षोडशांशुलसम्मिश्रम् ॥ २२१ ॥
 त्रयाधिकदशैव स्युः पूर्वपश्चिमपङ्क्तयः ।
 एवं षोडशसंख्याता दक्षिणोत्तरपङ्क्तयः ॥ २२२ ॥
 यीजपात्रप्रतिष्ठायां पूर्वपश्चिमपङ्क्तिषु ।
 मध्ये पङ्क्तित्रयं स्थाप्य धीर्धर्म्यं द्वितयं मृजेत् ॥
 भूयश्च पङ्क्तित्रितयं स्थापयेत् पाञ्चयोर्द्वयोः ।
 दक्षिणोत्तरमध्ये तु स्थाप्यं पङ्क्तिः चतुष्टयम् ॥ २२४ ॥
 द्वितयं द्वितयं पाञ्चं धीर्धर्म्यं विमृजेत् पुनः ।
 चतुष्टयमुश्च पङ्क्तीनां स्थापयेत् क्रमयोगतः ॥ २२५ ॥

अशास्त्रास्तु मध्ये च शरावघटपालिकाः ।
 द्वादश द्वादश स्थाप्या शतमष्टोत्तरं भवेत् ॥ १२६ ॥
 आग्नेये दक्षिणे भागे नैऋतेऽपि च पालिकाः ।
 घटिका घारुणे ब्राह्मे तथा पौरन्दरेऽपि च ॥ १२७ ॥
 शराया मारुते सौम्ये त्रीशाने च यथाविधि ।
 प्रत्येकं पालिकादीनां षोडशत्वेन कल्पयेत् ॥ १२८ ॥
 दक्षिणोत्तरागं सूत्रपञ्चकं विनिवेशयेत् ।
 प्रागाद्यतानि सूत्राणि पूर्ववद्विनिवेशयेत् ॥ १२९ ॥
 आचरेत् पूर्ववद्विप्र ! प्राक्प्रत्यङ्गपङ्क्तिफलनम् ।
 तत्र दक्षिणतः पङ्क्तिचतुष्के स्थापयेत् क्रमात् ॥
 पालिकाः षोडश पुरो मध्ये पङ्क्तिचतुष्टये ।
 घटिकाः षोडश न्यस्य उत्तरे विनिवेशयेत् ॥ १३१ ॥
 शराधानपि तत्संस्थानय द्वादशकल्पयेत् ।
 दक्षिणोत्तरसूत्राणि चत्वार्यङ्गं विनिक्षिपेत् ॥ १३२ ॥
 पूर्वापरानि सूत्राणि पूर्ववद्विनिपातयेत् ।
 अष्टाधिकानि कोष्ठानि चत्वारिंशद्भवेन्ति हि ॥ १३३ ॥
 याम्ये द्वादश कोष्ठानि स्थापयित्वा ततो मृजेत् ।
 दीर्घार्थं भागपट्टकं तु मध्यतः स्थापयेत् ततः ॥ १३४ ॥
 भागद्वादशकं पञ्चात् भागपट्टकं विलोपयेत् ।
 भूयश्चोत्तरदिक्स्थान्यं कोष्ठद्वादशकं क्रमात् ॥ १३५ ॥
 न्यसेत्तु पालिकादीनि भागद्वादशकत्रये ।
 आग्नेयादीशपर्यन्तं दक्षिणाशादितः क्रमात् ॥ १३६ ॥
 प्रत्येकं पालिकादीनामष्टसंस्थाप्रकल्पने ।
 दक्षिणोत्तरसूत्राणि त्रितयं तु निपातयेत् ॥ १३७ ॥
 अथत् सर्वं भवेत् प्रागवत्, अथ प्रतिचतुष्टये ।
 दक्षिणोत्तरागं सूत्रं त्रितयं विनिपातयेत् ॥ १३८ ॥
 पूर्वपश्चिमसूत्राणि द्वेकादशं विनिक्षिपेत् ।
 सर्वाण्यं पालिकानां तु षोडशानां परिग्रहे ॥ १३९ ॥
 पञ्च दक्षिणसूत्राणि प्राक्सूत्राणि तथा क्षिपेत् ।
 प्राक्सूत्राण्यं पञ्च चाष्टानां दक्षत्त्रयत्रयं क्षिपेत् ॥ १४० ॥

चतुर्विंशतिसंस्थानां पालिकानां परिग्रहे ।
 पूर्वदक्षिणसूत्राणां सतकं पञ्चकं क्षिपेत् ॥ १४१ ॥
 चतुः परिग्रहे स्वद्वितयं त्रितयं क्षिपेत् ।
 पूर्ववत् सूत्रपातः स्यादायः संस्थानसु पञ्चसु ॥
 पञ्चमास्तस्य सूत्राणि विनयेच्छानुसारतः ।
 पदेषु पालिकादीनां शालिभिर्वीहिभिस्तथा ॥ १४३ ॥
 आढकादिमितैः प्राग्यदुक्तमादित्यपेक्षया ।
 धृतां वा चतुरश्रां वा कल्पयेत् पीठिकां क्रमात् ॥
 पालिकादीनि पात्राणि क्षालयेन्मूलमन्त्रतः ।
 सद्देवीं च दूर्वां च साधनेभ्यस्त्य गृह्ये ॥ १४५ ॥
 शिरीषपल्लवेष्वापि निशापमेस्तथैव च ।
 कण्ठेषु पालिकादीनां नन्धयेत्तन्मन्त्रम् ॥ १४६ ॥
 कुशकाशतृणैस्तोषां विलम्बानि पूरयेत् ।
 विलानि प्रथमं मुद्गिर्बालुकामिरनन्तरम् ॥ १४७ ॥
 करीषचूर्णैरपि समृद्धं पूरयेद्द्विलम् ।
 यद्वा मृदादिकं विप्र ! सर्वं संमिश्रय पूरयेत् ॥ १४८ ॥
 कोष्ठेषु विन्यसेत्तानि पालिकादीन्यनुप्रमात् ।
 आग्नेयादीशपर्यन्तं प्रतिस्कन्धं द्विजोत्तम ! ॥ १४९ ॥
 द्वादशानां तु नवकं अष्टोत्तरशतं न्यसेत् ।
 ब्राह्मादीशानपर्यन्तमुदितक्रमयोगतः ॥ १५० ॥
 पञ्च सर्वं समापाद्य दीक्षितैः परिचारकैः ।
 तत्तत् सर्वं समापाद्य यवन् प्रागनुपाजितम् ॥ १५१ ॥
 समारमेत् ततः क्रमे देशिकः प्राङ्मुखः पथे ।
 पश्चिमे घटिकास्थानादुपादिपद्यात्ने श्रुमे ॥ १५२ ॥
 न्यासमुद्दिश्य विधिना प्रोक्षणाच्च प्रकल्पयेत् ।
 देहविन्यस्तमन्त्राणां कुर्याद्व्याधिनाचनम् ॥ १५३ ॥
 द्वारपालार्चनं कृत्वा विनयेच्छानुसृततः ।
 तोरणानि ध्वजांश्चैव द्वारकुंभांश्च पूजयेत् ॥ १५४ ॥
 सौवर्णं राजतं वापि ताम्रजं मृण्मयं तु वा ।
 सुगन्धतोषैः संपूर्णमुपरिष्टाद्विभूतितम् ॥ १५५ ॥

स्रक्चन्दनाक्षतैः कुम्भमाधारस्योपरि न्यसेत् ।
 आत्मनस्त्यप्रतः पश्चाद् यद्बृचादीन् क्रमेण तु ॥
 वाचयेत् स्वस्तिपुण्याहं देशिकेन्द्रः स्वयं ततः ।
 आचार्यैः साधकैश्चापि सार्धमभ्यादिपूजितैः ॥
 पुण्याहं वाचयेद्विप्र ! मङ्गलं कलशं यद्नृत्तम् ।
 यजेद्वर्षादिभिः पश्चात् पालिकाद्यधिदेवताः ॥१५८॥
 अञ्जनाभं परं चैव पत्रनाभं ध्रुवं तथा ।
 पात्रस्कन्धनिके धिप्र ! क्रमेण परिपूजयेत् ॥ १५९ ॥
 पालिकानां द्वादशके वलयादीशानपश्चिमम् ।
 अनन्तादि द्वादशकं घटिकाद्वादशे ततः ॥ १६० ॥
 कूर्मादीनां द्वादशकं शराघाणां तु द्वादशे ।
 द्विपट्टकमेकपट्टगाद्यं क्रमेण परिपूजयेत् ॥ १६१ ॥
 प्रत्येकं पालिकादीनां कृते षोडशकल्पने ।
 अनन्तार्थं च पट्टत्रिंशत् पातालशयनान्तिमम् ॥१६२॥
 लक्ष्म्यादिमतिपर्यन्तं शान्तिद्वादशकं यजेत् ।
 प्रत्येकं पालिकादीनां पट्टत्रिंशत् परिकल्पने ॥ १६३ ॥
 चतुष्टयं तु मूर्तीनां स्वप्रात्ययपदसंस्थितम् ।
 प्रमवाप्यययोगेन जाग्रद्रूपं तथाष्टकम् ॥ १६४ ॥
 मूर्त्यन्तराणां द्वादशकं तच्छक्तीनां चतुष्टयम् ।
 अनन्तार्थं च पट्टत्रिंशत् पातालशयनान्तिमम् ॥
 स्वधादीनां च शक्तीनां चतुस्त्रिंशच्च तत्परम् ।
 अक्रतशौली क्रमाद्भोगैरर्घ्यगन्धादिभिर्यजेत् ॥ १६६ ॥
 अष्टके केशवाद्याश्च तदीयाः शक्तयो यजेत् ।
 चतुष्टके केशवाद्यास्तु केयलाश्च द्वादशे यजेत् ॥ १६७ ॥
 सर्वाणि पालिकानां तु क्रमात् षोडशके यजेत् ।
 वासुदेवादिचतुरः केशवादीश्च द्वादश ॥ १६८ ॥
 अष्टके वासुदेवादीन् प्रमवाप्यययोगतः ।
 चतुष्टके वासुदेवादीन् प्रमवानुक्रमेण तु ॥ १६९ ॥
 प्रमविष्टा क्रमेणैव यीजानि शालयेत् ततः ।
 गव्येन पयसा सम्यक्पान्त्रेण द्वादशात्मना ॥ १७० ॥

यीजानां नामधेयैस्तु चतुर्ध्वन्ते पृथक् पृथक् ।
 अर्घ्याद्यैः पूजयित्वा तु याससा परिषेष्ट्य च ॥ १७१ ॥
 हुतावशिष्टमाग्न्यं तु तदप्यं वापि संस्कृतम् ।
 आदाय लोहजे पात्रे मृण्मये वा यथाकृचि ॥ १७२ ॥
 उभाभ्यां चैव हस्ताभ्यां दूर्वामादाय मूलतः ।
 घृते निमज्ज्य चाग्राणि पालिकादिषु सेचयेत् ॥ १७३ ॥
 हस्तव्यत्यासमार्गेण बह्मधादीशानपश्चिमम् ।
 प्रतिस्कन्धं घृतारोपे दूर्वाभेदः प्रकीर्तितः ॥ १७४ ॥
 एवं कृत्वा घृतारोपं भूयः स्कन्धादिदेवताः ।
 प्रपूज्य सर्वयीजानि मन्त्रयेद्ब्रह्मादशात्मना ॥ १७५ ॥
 आचार्यादीननुज्ञाप्य देशिकेन्द्र उद्बुधमुखः ।
 प्राङ्मुखो वा मुहूर्ते तु शोभने पालिकादिषु ॥ १७६ ॥
 द्वादशाक्षरमन्त्रेण सर्वयीजानि वापयेत् ।
 यद्वा जितन्तामन्त्रेण ह्युभयेनाथवा द्विज ! ॥ १७७ ॥
 आसेयादीशपर्यन्तं प्रतिस्कन्धं क्रमेण तु ।
 शालुदुर्बुमिनिर्घोषजयनादसमन्वितम् ॥ १७८ ॥
 यीजानि द्वादशोक्तानि वपेद्ब्रह्मादशसु क्रमात् ।
 यद्वा सर्वाणि संमिश्र्य वपेद्विच्छानुरूपतः ॥ १७९ ॥
 यीजानामप्यलभे तु मुद्रमेकं तु वापयेत् ।
 आचार्यानुमताभ्यान् देशिकाः साधका अपि ॥१८०॥
 वपेयुर्ध्वानसंयुक्ताः केवलं गुरुरेव वा ।
 हरिद्राचूर्णसंमिश्रजैलैः कुसुमवासितैः ॥ १८१ ॥
 यद्बुभिः सेचयेद्विप्र ! देशिकेन्द्रः क्रमेण तु ।
 प्रतिस्कन्धोपरिष्ठात् चन्द्रमण्डलमध्यगम् ॥ १८२ ॥
 तत्कान्तिसन्निभं देवं स्वदेहोत्थैर्निरन्तरैः ।
 सिञ्चन्तममृतौघैस्तु यीजान्युत्तानि सर्वतः ॥ १८३ ॥
 ध्यात्वा च यित्वा पात्राणि नयेस्तु सदशौः शुभैः ।
 आच्छादयित्वा वसनेः प्रतिस्कन्धं क्रमेण तु ॥ १८४ ॥
 वासुदेवं जगद्योनिं संप्रियामूर्ध्वतो यजेत् ।
 भूतकूप्यालिं द्यावापृथिव्यु द्विजोत्तम ! ॥ १८५ ॥

भूतानां कुमुदादीनां पूर्वविक्रमयोगतः ।
 तद्वामभृति ते सर्वे (ताः सर्वा) रक्षन्ति कुमुदादयः ॥
 आचार्यार्थं गुरुन् सर्वान् साधकान् वेषणवानपि ।
 प्रभूतैस्तु ततोहिष्टैस्ताम्बूलीमुपनःफलैः ॥ १८७ ॥
 गुरुं च तोपयेद्विस्मयजमानानः प्रयत्नवान् ।
 क्रमादुत्पद्ध्यन्त तान् सर्वान् सुगुप्तं स्थापयेत् ततः ॥
 मण्डपेशानकोणे वा देशेऽन्यत्र यथास्थिति ।
 तन्नामि पालिकादीनां परितोष्टासु विश्वे च ॥ १८८ ॥
 भूतानां कुमुदादीनां पेन्द्राद्विक्रमयोगतः ।
 वलिं तु मण्डपे दद्यात् भूतकृविधानतः ॥ १९० ॥
 दीपान् यहननिर्घाणान् परितः परिदीपयेत् ।
 ऊनाधिष्योपशान्त्यर्थं शतमष्टोत्तरं हुनेत् ॥ १९१ ॥
 द्वादशाक्षरमन्त्रं तु जपेद्वा विषसन्निधौ ।
 कुम्भाविस्थानगस्याथ विभोः कुर्याद्विसर्जनम् ॥
 परितः पालिकादीनां प्रतिरात्रं पृथक् पृथक् ।
 दद्याद्दिवा रत्न्यां वा वलिं कालद्वयेपि वा ॥ १९३ ॥
 प्रातः कर्मदिने दद्याद्द्वलिं देशिकसत्तमः ।
 यदा चोत्तानि बीजानि तद्वामभृति नित्यशः ॥ १९४ ॥
 न कश्चित् प्रविशेत् तत्र न स्पृशेद्वा कथंचन ।
 आचार्य एव प्रविशेत् तच्छिष्यो वा समाहितः ॥
 उच्छिष्टादीनि सर्वाणि दूरतः परितर्जयेत् ।
 अदत्त्वा तु वलिं काञ्चिद् कुर्यात् पालिकाक्रियाम् ॥
 हरिद्राचारिभिः सिद्धैर्बहुकुराण्यभिमुख्ये ।
 अङ्कुरान् इयामलान् रत्नान् कृष्णान् तिथ्यरगतान्स्तथा ॥
 अप्रकटान् मुनिश्रेष्ठ ! यर्जयेत्तु प्रयत्नतः ।
 इयामेषु द्रव्यनाशः स्याद्वक्त्रेषु कलहो भवेत् ॥ १९८ ॥
 कृष्णेषु मानसी पीडा रोगी तिर्यग्गतेषु च ।
 अप्रकटेषु मरणं भवेत् तत्र न संशयः ॥ १९९ ॥
 शुभं पीतेषु शुक्लेषु क्रज्ज्यूर्ध्वगतेष्वपि ।
 सर्वसंपत्समृद्धिश्च कर्तुः कारयितुमर्हति ॥ २०० ॥

कर्मार्थमङ्कुराण्यादौ यः समारोपयेद्गुरुः ।
 स एव कर्म कार्त्स्न्येन कुर्यात् प्रादोपि नेतरः ॥ २०१ ॥
 अनुमया वा तत्पुत्रः शिष्यो वा तत् समापयेत् ।
 एवं सर्वेषु वारोषे भङ्कुरारोपणं भवेत् ॥ २०२ ॥
 देशं कालं यथा यित्तं ज्ञात्वा स्वाधीनतां तथा ।
 उक्तं सर्वे समभ्यूह्य कुर्यान् कर्म प्रधानकम् ॥ २०३ ॥
 एवं कृत्याङ्कुरारोपे ध्वजार्थं पटमाहरेत् ।
 यथाविसानुसारं श्रुतिं वाऽमिनयं शुभं ॥ २०४ ॥
 बुक्कलवटं देवाङ्गं त्रिचक्षौममथापि वा ।
 अथ कार्गसिकं वापि नीलरोमाद्विर्वाजिनम् ॥ २०५ ॥
 सुलक्षणं दृढं स्तिरधं । हस्तमानमिष्टोच्यते ।
 शिष्यदेशिककृत्यैर्हस्तैर्मामं प्रकल्पयेत् ॥ २०६ ॥
 आद्यं द्वादशहस्तं स्यात् दशहस्तं तु मध्यमम् ।
 अथमं चाष्टहस्तं स्यात् विस्तारं च चतुष्करम् ॥ २०७ ॥
 उत्तमं स्यात् । त्रिहस्तं तु मध्यमार्धाधिकं भवेत् ।
 त्रिहस्तमथमं विद्धि तत्रापि द्विजसत्तम ! ॥ २०८ ॥
 द्विहस्तं शिखरार्थं तु कल्पयेद्देशिकोत्तमः ।
 तद्वत् पुच्छं प्रकुर्वीत अधोभागे ध्वजस्य तु ॥ २०९ ॥
 मध्यतः सप्तहस्तेन लेखयेद्विनतानुतम् ।
 शिरोदण्डनिवेशार्थं हस्तार्थं परिकीर्तितम् ॥ २१० ॥
 पाददण्डनिवेशार्थं तद्वन्मानं भवेद्द्विज ! ।
 मध्यमस्याथ यस्यामि समासादवधारय ॥ २११ ॥
 हस्तमार्धाधिकं यिम् ! संयुक्तं त्रिभिरंगुलैः ।
 कल्पयेच्छिखरार्थं तु तद्वत् पुच्छं प्रकीर्तितम् ॥ २१२ ॥
 मध्यतो हस्तपटकेण गरुडं तु समालिखेत् ।
 दण्डद्वयनिवेशार्थं दोषं तु परिकल्पयेत् ॥ २१३ ॥
 अधमस्याथ यस्यामि पटस्य मुनिपुंगव ! ।
 पादाधिकेन हस्तेन शिखरं स्यात् तथा भवेत् ॥ २१४ ॥
 अधः पुच्छं तु हस्तार्थं दण्डद्वयनिवेशनम् ।
 मध्यतः पञ्चहस्तेन येननेयं समालिखेत् ॥ २१५ ॥

भूयो विध्यन्तरं वक्ष्ये विमवेच्छानुसारतः ।
 भावं त्रिपञ्चहस्तं स्यान्मध्यमं तु त्रयोदशम् ॥
 एकादशकरायाममध्यमं परिकीर्तितम् ।
 अर्धाधिकं चतुर्हस्तं विस्तारं चोत्तमं भवेत् ॥ २१७ ॥
 पादाधिकं मध्यमं स्यादधमं पादहीनकम् ।
 पादाधिकं द्विहस्तं तु उत्तमं शिखरार्थतः ॥ २१८ ॥
 तद्वत् पुच्छं तु हस्तेन दण्डद्वयनिवेशनम् ।
 मध्यतश्चाष्टमिहस्तेनैव गण्डं तु समालिखेत् ॥ २१९ ॥
 मध्यमे शिखरं हस्तयुग्मं पुच्छमधस्तथा ।
 दण्डद्वयनिवेशार्थं अष्टांशोनेन हस्ततः ॥ २२० ॥
 त्र्यंगुलोत्तरसप्तार्धहस्तेनैव गण्डमालिखेत् ।
 अधमं त्वध वक्ष्यामि पादोनास्तु करद्वयात् ॥ २२१ ॥
 शिखरं स्यात्तथा पुच्छं पादोनेन करेण तु ।
 दण्डद्वयनिवेशः स्यात् पादोनेनकरसप्तार्धे ॥ २२२ ॥
 गण्डं तु लिखेद्विद्वान्, भूयो विध्यन्तरं शृणु ।
 उत्तमं नयहस्तं तु सप्तहस्तं तु मध्यमम् ॥ २२३ ॥
 अधमं पञ्चहस्तं तु त्रिविधः पट उच्यते ।
 तदर्थं चैव विस्तारं तदर्थं शिखरं भवेत् ॥ २२४ ॥
 तत्समं पुच्छमप्युक्तं कर्णपुच्छं तथैव च ।
 मूलवियसमायामं धारायाममथापि वा ॥ २२५ ॥
 आयामार्धेन चिस्तीर्णं पादेन कृतशेखरम् ।
 शिखरेण समं पुच्छं तदर्थं कर्णपुच्छकम् ॥ २२६ ॥
 पश्चद्वयेपि पूर्वोक्तं कर्णपुच्छेन कल्पयेत् ।
 यालास्यच्चत्रयसं तु पटास्यपरिसममितम् ॥ २२७ ॥
 विस्तारं पटनुस्य तु पूर्ववच्छिखरं भवेत् ।
 निर्णेतं खलीयुक्तं शोपितं लक्षणान्वितम् ॥ २२८ ॥
 पटं विचित्रयेद्विद्वान् शिल्पिना कुशलेन वै ।
 च्छत्रं तु शिखरे कुर्यात् पार्श्वयोः द्वेवत्चामरे ॥ २२९ ॥
 अधोऽनेकदलं पदं तद्वधः पूर्णकुम्भकम् ।
 कुम्भस्य पार्श्वे विलिखेत् सांकुरं पालिकागणम् ॥

दीपौ सुशोभनौ कुर्यात् पालिकानां तु पार्श्वयोः ।
 ध्वजं तु गरुडाकारं एकमूर्तेस्तु सत्तमः ॥ २३१ ॥
 सत्यः सुपर्णो गरुडस्तादृश्यं चतुरात्मनः ।
 पञ्चमूर्तेस्तु चत्वारो विहगेश्वरसंयुताः ॥ २३२ ॥
 सुपर्णतालमकरकक्ष्या वा चतुरात्मनः ।
 तत ऊर्ध्वं तु सर्वेषां व्यूहानां गरुडो ध्वजः ॥ २३३ ॥
 पटमध्ये तु गरुडं द्विभुजं विभृताञ्जलिम् ।
 पुण्याञ्जलिपुटं वाथ सुवर्णाचलसन्निभम् ॥ २३४ ॥
 गगने गमनारंभरक्षविक्षेपेणान्वितम् ।
 कुञ्जितो वामरादस्तु दक्षिणः पृष्ठतः स्थितः ॥ २३५ ॥
 किञ्चिदायतवृत्ताक्षं नीलदीर्घप्रनासिकम् ।
 अतीव शान्तचेयं तु तथा प्रहसिताननम् ॥ २३६ ॥
 यालचन्द्रसमाकारं द्वाद्वयविराजितम् ।
 कुटिलभ्रकुटीमंगं भंगुरालकशोभितम् ॥ २३७ ॥
 कम्पुध्रीवं बृहद्वाङ् पीनांसं दृढवक्षसम् ।
 पृथ्वरं निम्ननाभिं रोमराजिविराजितम् ॥ २३८ ॥
 सुवृत्तकनकस्तम्भपीवरोद्वयान्वितम् ।
 हेमरंभासमाकारजं चाक्रान्तपद्मद्वयम् ॥ २३९ ॥
 करण्डमकुटाक्रान्तपुष्पापीडविराजितम् ।
 घृत्तवैपुल्यमानेन लोचने पद्मपत्रवत् ॥ २४० ॥
 ऋयुग्मं नारसिंहोक्तं प्राणाग्रं शुक्रनुण्डवत् ।
 सिंहयन्मध्यदेशस्तु तद्वशं गजपृष्ठवत् ॥ २४१ ॥
 तदेवं दैवदैव्येण विस्तृतं हंसपक्षवत् ।
 स्वपक्षमानाद्द्विगुणं तत्पुच्छं शतशास्त्रिनम् ॥ २४२ ॥
 सर्वेषां विद्धि सामान्यं विशेषाद्यमथोच्यते ।
 मकुटादिसपाद्धान्तं नानारत्नेन शोभितम् ॥ २४३ ॥
 हारकेयूरकटकप्रसूत्रविभूषितम् ।
 प्रलयकणपाशान्तविभ्रान्तशुभ्रकुण्डलम् ॥ २४४ ॥
 ललाटतिलकोपेतं पुण्यकर्णवत्सकम् ।
 रत्नागुलीयकोपेतं शिजिनीरंजिताग्रिकम् ॥ २४५ ॥

अन्यैरामरुणैर्विषैर्मृपितं सर्पभूषणम् ।
नीलांबरधरं नीलवारचाणविराजितम् ॥ २४६ ॥
कुल्लरकोत्फलदलस्त्रिमर्मण्डितकन्धरम् ।
तथाविचित्रकुसुममग्निरमरस्याभिगञ्ज्यलम् ॥ २४७ ॥
अनन्तो धामकटको, यत्रसूत्रं तु वासुकिः ।
तक्षकः कटिसूत्रं तु, हारः कार्कोटकस्तथा ॥ २४८ ॥
पद्मो, दक्षिणकर्णं तु महापद्मस्तु वामतः ।
शंखः शिरः प्रदेशे तु गुलिकं च भुजान्तरे ॥ २४९ ॥
पतेरष्टोरगाराधैर्मृपितं भुजगोत्तमैः ।
अनन्तः शुक्लवर्णामः, रक्तवर्णस्तु वासुकिः ॥ २५० ॥
तक्षकः पीतवर्णामो धूतः कार्कोटकस्तथा ।
शंखस्तुहिनवर्णामो गुलिकस्तथालिखितः ॥ २५१ ॥
पद्मः पद्मसमानामो महापद्मस्तु विंगलः ।
पद्मवर्णलिखेदेवं देवं पञ्चायुधं तथा ॥ २५२ ॥
चक्रं सङ्गं शरं चैव शंखं शार्ङ्गं गर्दं क्रमात् ।
पटोच्चैर्हयुमये पादौ चिलिखेय यथायेधि ॥ २५३ ॥
तद्धो दक्षिणे भागे यत्तिमण्डलमालिखेत् ।
तद्वह्निखेद्यमभागे स्वस्तिकं लक्षणान्वितम् ॥ २५४ ॥
लेपयेत् पटशेषं तु द्यामलेनासितेन वा ।
विचित्रपुष्पसंयुक्तपत्रधलीसमन्वितम् ॥ २५५ ॥
एवं शिल्पिवरेणैव कारयेद्देशिकोत्तमः ।
शूरेष्वा वा द्विजश्रेष्ठ ! दीक्षितेन यथाविधि ॥ २५६ ॥
कुलालेनाथवा मन्त्री कारयेत् कुशलेन च ।
सामान्यलक्षणं ह्येतत् कीर्तितं द्विजसत्तम ! ॥ २५७ ॥
अङ्गुलाद्विचित्राग्रेण विशेषमवधारय ।
अष्टाधिकशतैकांशाद्यद्विंशङ्गुलीमीरितम् ॥ २५८ ॥
तत्रैव मूलविद्योत्थैरङ्गुलैः परिकल्पयेत् ।
तद्वाहनस्य मानं तु विभागमवधारय ॥ २५९ ॥
तस्य विषयमुत्थेन तालेन मुलमण्डलम् ।
द्वयङ्गुलं तु ललाटोर्ध्वं त्रयायन्यो हिलोचनम् ॥ २६० ॥

द्व्यङ्गुलेनोचनं कण्ठं उरः पञ्चाङ्गुलं स्मृतम् ।
अष्टाङ्गुलं तदुदरं कटिः पञ्चाङ्गुलोत्तमा ॥ २६१ ॥
नवाङ्गुलोत्तमावृक् जातुनी द्व्यङ्गुले स्मृते ।
अष्टाङ्गुलोच्छ्रिते जंघे द्व्यङ्गुले पादपिण्डके ॥ २६२ ॥
शममेकं कलाहीनं तद्वर्गीयायाश्च वेष्टनम् ।
विद्यतुस्या परिप्रेया सर्वदास्यांगविस्थितिः ॥ २६३ ॥
द्विपद्मभागादिकं विद्धि वेष्टनं ह्यदस्य वा ।
परिधिः कटिदेशस्य चतुर्णामाधिकस्तु धै ॥ २६४ ॥
विशेषकसदृशं विद्धि तदूर्ध्वमूलवेष्टनम् ।
तदेव जंघामध्यस्य जंघान्तस्य तदेव हि ॥ २६५ ॥
पादः पञ्चकलायामध्यनुरङ्गुलविस्तृतः ।
त्र्यङ्गुलं पार्श्वदेशाभ्याम्यङ्गुली च कलासमी ॥ २६६ ॥
विशेषास्त्वग्निर्देष्टव्याः^(१) ययोनाङ्गुलयः क्रमात् ।
नाभिरन्ध्रं सुविस्तीर्णं द्यधेलोचनविरतनम् ॥ २६७ ॥
^२ तद्भुजमस्तकं विद्धि उच्छ्रायेण हिलोचनम् ।
^३ भुजोपभुजयुग्मं यत् तद्वितालसमं स्मृतम् ॥
^४ मध्यमाङ्गुलियन्तं मणियन्थाशयाङ्गुलम् ।
^५ त्रिकलः पार्श्वविस्तारस्तत्रा निशितो ज्ञातः ॥
कलाधेनाधिकं बाहोस्तदर्थं बाहूद्वेष्टनम् ।
विद्योकांशद्वयेन स्तनभूर्लाञ्चनेन तु ॥ २७० ॥
वृत्तवैपुल्यमानेन लोचने पद्मपद्मचम् ।
भ्रुयुग्मं नारसिंहोर्ध्वं प्राणाग्रं शुकचञ्चुवत् ॥ २७१ ॥
कलाधर्मानदीर्घं च तद्वर्गं गजवृष्टयम् ।
स्वायामदीर्घं तत्पक्षयुगलं कुशितेशगम् ॥ २७२ ॥
तदेव दैर्घ्याद्वेधेन विस्तृतं हसपक्षयम् ।
स्वपक्षमानाद्विगुणं तरपुच्छं शतशानिनः (सफम्) ॥
सपक्षमेवमायामं सात्यं त्यक्त्वयान्वितम् ।
सर्वेषां विद्धि सामान्यं विशेषात्यमथोच्यते ॥ २७३ ॥
ऊरुः, द्वयाश्रयेद्भ्रासमङ्गुलानां त्रयं तथा ।
जंघाकाण्डोच्छ्रितैः कुर्याजङ्घाभ्यां चात्र वेष्टनम् ॥

विद्याव्यमजिगन्धस्य समं मूलान्महामते ! ।
 जंभादेशात्तदर्थेन सह चाधौकुगुलेन तु ॥ २७६ ॥
 पादे ज्ञालं परिज्ञेयं विस्तारेण पङ्गुलम् ।
 शेषं सत्योदितं सर्वं सर्वेषां विद्धि सर्वदा ॥ २७७ ॥
 किन्तु पादोत्थितौ पक्षौ दर्प्यात्तद्वल्विस्तृतौ ।
 एषो चोद्गीयमानानां सायामा पक्षविस्तृतिः ॥ २७८ ॥
 पञ्चानां च परिज्ञेया स्थितानामर्धलक्षणा ।
 पटे तु लिख्यमाने तु पक्षदर्घ्यं तु पार्श्वयोः ॥ २७९ ॥
 यावत् पटसमाप्तिः स्यात् पक्षास्त्वग्रसमन्विताः ।
 संख्याताः संख्याया चिप ! पथ सप्ताद्युग्रमया ॥
 यद्वा विद्योक्तमाग्रेण अष्टोत्तरशतांगुलैः ।
 सत्यादीनां तु पञ्चानां अंगप्रत्यंगकल्पना ॥ २८१ ॥
 यद्वा मर्षांगुलैर्मध्यपर्यन्तैर्धंसमुत्थितैः ।
 देशिकीयैरंगुलेस्तु शनैरष्टाभिरेव च ॥ २८२ ॥
 सत्यादीनां तु पञ्चानां मानं कुर्यात्तु देशिकः ।
 मूलविषयस्य बाह्वन्तो नाभ्यन्तो या तदुच्छ्रयः ॥ २८३ ॥
 मानमेतत्तु कथितमुन्मानमवधारय ।
 गरुडस्य पटस्थस्य सत्यादीनां तथा यद्वा ॥ २८४ ॥
 मध्यमांगुलमध्यशरीरपर्यन्तं कल्पयेत् ।
 देशिकीयेन मानं तु अष्टोत्तरशतांगुलैः ॥ २८५ ॥
 शिरःप्रभृति पादान्तं तदाचोन्मानमुच्यते ।
 अंगुलत्रितयं मूर्ध्नि मुखं पङ्गुलकं भवेत् ॥ २८६ ॥
 कण्ठं ग्रन्थुलमानं स्यात् तद्बोधो द्वादशांगुलम् ।
 स्तनान्तरं समारभ्य नाभ्यन्तं पट्कलं भवेत् ॥ २८७ ॥
 तद्बोधः कटिपर्यन्तं भवेदंगुलपञ्चकम् ।
 तद्बोधो योनिपर्यन्तं अंगुलानां च सप्तकम् ॥ २८८ ॥
 जान्धन्तं हावशकलं ग्रन्थुलं जानुमण्डलम् ।
 तद्बोधो गुल्फकान्तं तु भवेद्द्वादशगोलकम् ॥ २८९ ॥
 ग्रन्थुलं गुल्फकान्तं स्यात् प्रमाणं क्रमतः शृणु ।
 मुखभागेऽक्षिप्तान्तं उपरिष्ठाद्विगोलकम् ॥ २९० ॥

तथा नासापुटान्तं च चिबुकान्तं तथैव च ।
 पट्कलः कर्णसूत्रान्तं मध्यतो मुखविस्तरः ॥ २९१ ॥
 नद्यांगुलो ह्यधोभागे ललाटांशे दशांगुलिः ।
 केशशूरेखयोर्मध्यमेकांगुलमिदं भवेत् ॥ २९२ ॥
 अक्षिभ्रुवोरन्तरं स्यात् सपादांगुलिविस्तरम् ।
 नेत्रायामस्तु पादोनमंगुलत्रितयं भवेत् ॥ २९३ ॥
 तद्विस्तारस्तु पादोनमंगुलद्वितयं भवेत् ।
 एकांगुलं तारकं स्यात्सासाया मूलविस्तरः ॥ २९४ ॥
 ध्यंगुलं मध्यतः सांशं तत् ग्रन्थुलमधो भवेत् ।
 तदग्रायाम एकः स्यात् तद्दर्घ्यं विस्तृतिर्भवेत् ॥ २९५ ॥
 आस्यायामो द्विगोलः स्यात् तद्विस्तारोऽंगुलो भवेत् ।
 साधरोष्ठं तदोष्ठं स्याद्व्यायामो ध्यंगुलं भवेत् ॥
 सपादो दंष्ट्रयोर्मध्ये तयोरायाम ईरितः ।
 सपादमंगुलं चिप ! विस्तारोऽथांगुलो भवेत् ॥ २९७ ॥
 मूलदेशे तयोरधो शिरो चन्द्रद्वलाग्रपत् ।
 पंचांगुलं कण्ठदर्घ्यं विस्तारो गोलकं भवेत् ॥ २९८ ॥
 पङ्गुलं पाददर्घ्यं कर्णाधारधनुत्पलः ।
 साधांगुलः स्यात्तदधोयक्षः पीठोर्ध्वदेशतः ॥ २९९ ॥
 अष्टादशकलस्तारो वाङ्मूल्यासावधि द्विज ! ।
 तद्बोधः कक्षपर्यन्तं तारो द्वादशगोलकः ॥ ३०० ॥
 तद्बोधोभागविस्तारः सांगुलं नवगोलकम् ।
 उदरस्य तु विस्तार एकविंशांगुलो भवेत् ॥ ३०१ ॥
 तत्रैकांगुलिसप्ताहं नाभिचुत्तं सुशोभनम् ।
 श्रोणीभागस्य विस्तारः सांगुलं नवगोलकम् ॥ ३०२ ॥
 ऊरुमूलस्य विस्तारस्त्रयोदशांगुलो भवेत् ।
 तन्मध्ये विस्तृतिर्विप्र ! द्वादशांगुलसम्मिता ॥ ३०३ ॥
 सप्तांगुलमुपस्थं स्यात् त्रिकला जानुविस्तृतिः ।
 अधः पञ्चांगुलं सार्धं पदं सप्तगोलकम् ॥ ३०४ ॥
 अङ्गुष्ठप्राधविधिर्यावत् पाण्योः प्रभृति तत्र तत् ।
 अङ्गुष्ठं ग्रन्थुलं सार्धं अन्या अंगुलयः क्रमात् ॥

अङ्गुलाष्टाशदीनाः स्युः, अङ्गुष्ठस्य तु विस्तृतिः ।
 साधाङ्गुला तदन्यासां क्रमान्धूना तु पूर्वपत् ॥ ३०६ ॥
 अङ्गुष्ठनखदैर्घ्यं तु साधमेकाङ्गुलं भवेत् ।
 तद्विस्तारस्त्रिपादः स्यात् तद्व्या हासयेत् क्रमात् ॥
 कनीयो नखदैर्घ्यं तु यदा साधाङ्गुलं भवेत् ।
 तद्विस्तारस्तदैर्घ्यं स्यादङ्गुलीमूलदेशतः ॥ ३०८ ॥
 चरणस्य तु विस्तारः सार्धपञ्चाङ्गुलो भवेत् ।
 पञ्च मध्ये पाणिभागे सार्धं तु चतुरङ्गुलम् ॥ ३०९ ॥
 शालापात्रे तदुच्छ्रायस्त्र्यङ्गुलं परिकीर्तितम् ।
 मध्यतस्तद्भवेत् सार्धं भुजयोरथ तच्छृणु ॥ ३१० ॥
 स्कन्धाग्रात् कूर्परान्तं च चतुर्विंशङ्गुलो भवेत् ।
 भुजायामोस्य मूलस्य विस्तारः स्यात् पङ्कजम् ॥
 तदधः पञ्चकं सार्धं कूर्पराग्रयोलकम् ।
 मणिवन्धावसानं स्यादैर्घ्यं कूर्परविस्तृतिः ॥ ३१२ ॥
 सार्धं पङ्कजगुलं विप्र ! मणिवन्धादिकं भवेत् ।
 अङ्गुलत्रयविस्तारं कराम् पङ्कजलयतम् ॥ ३१३ ॥
 विस्तारो द्विकलः प्रेक्षो घामे तु षोडशं भवेत् ।
 इदं तिरोहितं चान्यद्वह्यं दक्षकरे तु वै ॥ ३१४ ॥
 मध्यमाङ्गुलदैर्घ्यं तु पञ्चाङ्गुलविनिमित्तम् ।
 अनामितजनीन्युनशास्त्रानां तु क्रमेण तु ॥ ३१५ ॥
 अर्धार्धाङ्गुलहीनं स्यादङ्गुलं मध्यमार्धकम् ।
 मध्यमाङ्गुष्ठयोस्तारः सार्धमेकाङ्गुलं भवेत् ॥ ३१६ ॥
 तज्ज्यनामयोरेकं कनीयस्यास्त्रिपादकम् ।
 साधाङ्गुलं नखायामं तदधं विस्तृतिर्मदेत् ॥ ३१७ ॥
 मकुटस्योच्छ्रयो विप्र ! भवेदष्टादशाङ्गुलः ।
 तन्मूलविस्तृतिर्विप्र ! षोडशाङ्गुलसम्भिता ॥ ३१८ ॥
 पङ्कजला मध्यतो ज्ञेया अग्रतस्त्रिकला भवेत् ।
 शिखामणेः समुच्छ्रायं कल्पयेत् सार्धमङ्गुलम् ॥ ३१९ ॥
 विस्तारः स्यात् सपादस्तत्पक्षायामं त्रितालकम् ।
 यदा पट्टयसानं स्याद्यथाशोभानुरूपतः ॥ ३२० ॥

एकैकपक्षविस्तारं त्र्यङ्गुलं त्र्यङ्गुलं भवेत् ।
 नागानामास्यदैर्घ्यं तु सार्धमेकाङ्गुलं भवेत् ॥ ३२१ ॥
 तद्विस्तारोऽङ्गुलं विप्र ! तत्सरोऽङ्गुलविस्तृतिः ।
 षोडशं तद्व्यस्तात् स्यात् चालमर्धाङ्गुलं तथा ॥
 यथा क्रमेण हीनः स्यात्तानां भोगविस्तारः ।
 अनन्तस्य प्रधानस्य दैर्घ्यं षोडशसम्भितम् ॥ ३२३ ॥
 तत्तारः सार्धमेकं स्याद्वह्यं तद्वलविस्तरः ।
 तदधो द्वितयं सार्धं शीर्षाणीतरनागयत् ॥ ३२४ ॥
 चालाग्रमेकविस्तारं यथा स्यात् कल्पयेत् तथा ।
 नागानां भोगदैर्घ्यस्य मानं कुर्याद्यथाकञ्चि ॥ ३२५ ॥
 दैर्घ्यं विष्टरपत्रस्य पञ्चाशच्चतुरङ्गुलम् ।
 षड्गोलकस्तद्विस्तारः कर्णिकायाः समायतिः ॥ ३२६ ॥
 एकविंशत् कलाः प्रोक्तास्तद्विस्तारस्त्रिगोलकः ।
 अन्यत्र चैतदेव्यस्य मानं यद्यत् प्रकशितम् ॥ ३२७ ॥
 सुसमं यद्विभक्त्यमष्टोत्तरशतानुगुलम् ।
 प्राच्यत् तदङ्गुलं कृत्वा उन्मानाय प्रकल्पयेत् ॥ ३२८ ॥
 तदङ्गुलानुसारेण नागायं चापि कल्पयेत् ।
 प्राच्यपक्षे तु नागायं कुर्यादायानुसारतः ॥ ३२९ ॥
 पञ्चाङ्गभूषणायुक्तं ध्वजव्रगन्धवासितम् ।
 एयं सर्वं सम्रापाय वैशिकः सुसमाहितः ॥ ३३० ॥
 ध्वजारोहणनक्षत्रात् पूर्वपुञ्च निशामुखे ।
 प्रयायात् कर्मशालां च सहितो मूर्तिधारकः ॥ ३३१ ॥
 लिखितं पट्टमालोक्य लक्षणं सुपरीक्ष्य च ।
 शंसदुन्धुभिनीयैः काहलभ्यनिमित्तथा ॥ ३३२ ॥
 गीतैश्च विविधै रम्यैः ध्रुतिघोरैः पृथग्विधैः ।
 सहस्रजपतं तस्मादानयेन्मुक्तामण्डपे ॥ ३३३ ॥
 प्रविद्याभ्यन्तरं मूलविषयं परमेष्ठ्यम् ।
 अभिवाचार्घ्यगन्धार्घ्यः पूजयेत् पुष्पधूपकैः ॥ ३३४ ॥
 विस्तृत्य शिल्पिनं पश्चात् संप्रोक्ष्याभ्यांभसा पटम् ।
 सिद्धार्थकान्वितैः पुष्पैः ताडयेदक्षमन्त्रितैः ॥ ३३५ ॥

दर्शयेद्देवदेवस्य सम्मुखं साधकोत्तमः ।
 दहनाप्यायनं कुर्यात् विधिदष्टेन कर्मणा ॥ ३३६ ॥
 भूयोर्ध्वगन्धपुष्पाद्यैः प्रपूज्य परमेश्वरम् ।
 गिरोच्चया न्यमं मन्त्रं यद्वाञ्जलिकरः पठेत् ॥ ३३७ ॥
 " भगवन् ! पुण्डरीकाक्ष ! सर्वेश्वर ! जगन्मय ! ।
 त्वया यथा तु कथितं तथा कर्तुं न शक्यते ॥ ३३८ ॥
 अस्वातन्त्र्यादसामर्थ्यात् श्रद्धादीनामभावतः ।
 तस्मान्मानादिसर्वेषां न्यूनाधिभ्योपशान्तये ॥ ३३९ ॥
 नमालोक्य नेत्राभ्यां शीतलाभ्यां पटम्यिनम् ।
 सर्वक्षोपापहारिभ्यां येनतंयं प्रसीद भोम् " ॥ ३४० ॥
 दीक्षितानां ततो धिप्र ! हस्ते दत्त्वा तु तं पटम् ।
 यत्नः प्रदक्षिणीकृत्य तेन सार्धं तु देशिकः ॥ ३४१ ॥
 प्रथमाचरणे धाणि द्वितीयाचरणेपि वा ।
 प्रविशेद्यजमानेन प्रासादाग्रस्थमण्डपम् ॥ ३४२ ॥
 तत्र न्यस्था भद्रपीठं तदूर्ध्वं शालितण्डुलैः ।
 वेदिं कृत्वा तु तत्पृष्ठे भद्रार्घ्यं मण्डलं लिखेत् ॥ ३४३ ॥
 विभवे सति यत्नं तु समाप्तीयं तदूर्ध्वतः ।
 तिलराशिं समुत्कीर्य तन्मध्ये स्वस्तिकं लिखेत् ॥
 तस्योपरिष्ठात् संस्थाप्य प्रासादाभिमुखं पटम् ।
 उपविद्यासने पश्चादाचार्यः सुसमाहितः ॥ ३४४ ॥
 करशुद्ध्यादि पूर्वोक्तं स्वदेहाचिनपश्चिमम् ।
 सर्वं खगेशमन्त्रेण सांगेन तु समाचरेत् ॥ ३४५ ॥
 द्वास्थेतोरणकुम्भादियजनं प्रायश्चाचरेत् ।
 ततः पुण्याद्यद्योषं तु कारयेत् पूर्ववद्द्विज ! ॥ ३४६ ॥
 गरुडस्याग्रतः प्रायश्चत् कुम्भं करकसंयुतम् ।
 भारमात्रोपपल्लवैः तु धान्यपीठे तु धिन्यसेत् ॥ ३४७ ॥
 जलद्रोण्यादिकं पार्श्वं गन्धतोयैः सुपूरितम् ।
 दक्षिणे करकस्याथ यिनिवेद्य च तत्र तु ॥ ३४८ ॥
 सप्तशष्ठायाधिवसनमाचरेद्गरुडस्य तु ।
 क्षपणानां पुरोकानां पूर्णसिद्धये द्विज ! ॥ ३४९ ॥

अधमाधममार्गेण क्षपणं तु समाचरेत् ।
 अग्रतो येनतेयस्य वेदिकोपरि संस्थिते ॥ ३५० ॥
 दर्पणे तु, ततः पश्चान्मुहूर्ते शोभने शुकः ।
 नयनोन्मीलनं कुर्यात् प्रागुक्तेनैव वर्तमाना ॥ ३५१ ॥
 सर्वेषामपि सर्पाणां नेत्रोन्मीलनमाचरेत् ।
 प्रायश्चत् संशुद्धवेदस्तु शिखी प्रकटतां नयेत् ॥
 सर्वे तु पूर्ववत् कुर्याधेनयोः पूरणादिकम् ।
 कुम्भे च करके चैव आसनं परिकल्प्य च ॥ ३५२ ॥
 कुम्भे गरुडमावाह्य करके मन्त्रप्रक्षाल्यम् ।
 पूजयित्वाध्वगन्धार्घ्यस्ततो दिक्कलशाष्टकैः ॥ ३५३ ॥
 इन्द्रादिलोकपालांस्तु प्रादक्षिण्येन पूज्य च ।
 मित्सिलंसेचनं कृत्वा भूयः संस्थाप्य तत्र तु ॥ ३५४ ॥
 ततो ध्वजपटे प्रायश्चासनं परिकल्प्य च ।
 ततो गरुडमन्त्रं तु सहस्रादित्यभास्वरम् ॥ ३५५ ॥
 सर्वरोगप्रशमनं सर्वोपद्रवनाशनम् ।
 सर्वसिद्धिप्रदं नृणां सर्वद्वारिद्र्यनाशनम् ॥ ३५६ ॥
 हृदयाद्रेच्य विघ्नं पटस्थगरुडे न्यसेत् ।
 सकलीकरणं कृत्वा सधियं च समाचरेत् ॥ ३५७ ॥
 सन्निरोधं च साम्मुख्यं मुद्रापन्थं तथैव च ।
 लययागं भोगयागं यथावद्द्विजसत्तम ! ॥ ३५८ ॥
 सर्वं गरुडमन्त्रेण सांगेन तु समाचरेत् ।
 कुम्भे च करके चैव पटे च क्रमयोगतः ॥ ३५९ ॥
 महता विभवेनैव पूजनं तु समाचरेत् ।
 अलंकारासनान्तं च यथोक्तेन क्रमेण तु ॥ ३६० ॥
 कृत्वा संपूजनं धिप्र ! गरुडस्य, ततः परम् ।
 प्रासादाभ्यन्तरे धिप्र ! देशिकानुमतेन तु ॥ ३६१ ॥
 अन्येन गुरुणा यद्वा साधकेन विधेयवत् ।
 पूजनं कारयेत् सम्यङ्मूलमूर्तिगतस्य च ॥ ३६२ ॥
 यात्रामूर्तिगतस्यापि यिमोर्दानान्तमेव च ।
 क्षपणं गरुडस्थस्य विद्योपाचनपूर्वकम् ॥ ३६३ ॥

तत्परं धनतेयस्य भोज्यासनपुरस्सरैः ।
विधिर्धर्मधुपकार्त्तं हृद्यैः सकलमूलकैः ॥ ३६६ ॥
अक्षरतिप्रभूतैश्च तथान्यैर्विधिधैरपि ।
भोगैरिष्टा जपान्तं च पूर्ववत् कमयोगतः ॥ ३६७ ॥
संपदानं पुण्यं कुर्यात् कारिभ्यस्तु यथाविधि ।
मन्त्रास्त्रकुम्भयोर्दत्तमाचार्येभ्यो ददेत् ततः ॥ ३६८ ॥
पटस्थस्यापि नैवेद्यं किञ्चिदादाय पात्रगम् ।
देशिका स्वयमादद्याद् गुर्यादिभ्योपि वै ददेत् ॥ ३६९ ॥
मूलविद्यस्थितस्यापि याज्ञाविद्यस्थितस्य च ।
देवस्य मधुपकार्येर्नैवेद्यं विनिवेदितम् ॥ ३७० ॥
दापयेद्देशिकाविभ्यस्ततो होमं समाचरेत् ।
कुण्डं सलक्षणं कृत्वा प्राग्भागे नरुडस्य तु ॥ ३७१ ॥
तत्रानलं च संस्कृत्य आवाह्य विहगोभरम् ।
समिधां सप्तकं कृत्वा शान्त्यर्थं तु तिलैर्घृतैः ॥ ३७२ ॥
आहुत्यष्टोत्तरशतं कृत्वा पूर्णां निवेदयेत् ।
यदा नैमित्तिके कुण्डे होमं कुर्यात्तु देशिकः ॥ ३७३ ॥
ततस्तु यजमानाय स्नानार्थैः प्रयतात्मने ।
गलदस्य पटस्थस्य नैवेद्यं यज्ञिवेदितम् ॥ ३७४ ॥
तत्र किञ्चित् समादाय दत्त्वा वै देशिकः स्वयम् ।
तत्तच्छिष्टं तु नैवेद्यं कृत्वा तु फलं पृथक् ॥ ३७५ ॥
नारोगमप्रजानां तु नराणां रोगिणामपि ।
दद्याद्भुजमन्त्रं तु ध्यायमानः समाहितः ॥ ३७६ ॥
प्राङ्मुखं प्राशयित्वाश्रं तत्तीर्थं त्वष्ट पाययेत् ।
एवं कृत्वाधिवासं तु जागरेण नयेन्निशाम् ॥ ३७७ ॥
ततः प्रभाते सुस्नातस्याचान्तो देशिकोत्तमः ।
नित्यार्चनं विभोः कृत्वा विदोपयजनं तथा ॥ ३७८ ॥
धनतेयं ततोऽभ्यर्च्य कुम्भपूर्वं यथाविधि ।
महाहविर्निवेद्याथ होमं कृत्वा तु पूर्ववत् ॥ ३७९ ॥
ततश्चतुर्थापरणे अन्तरा गोपुरस्य तु ।
चतुर्दशं द्विदशं वा ध्वजपीठं समन्ततः ॥ ३८० ॥

सार्धद्वस्तोच्चिह्नं विप्र ! द्वस्तोच्चिह्नमथापि वा ।
शिलाभिरिष्टकामिष्य पकामिषां यथारुचि ॥ ३८१ ॥
स्वातं कुर्यात्तु तन्मध्ये यावद्भूमितलं द्विज ! ।
तृतीयापरणे यापि बलिपीठाद्विद्विज ! ॥ ३८२ ॥
द्वितीयापरणे वा तद्भवेन् कालानुरूपतः ।
उत्तरे ध्वजपीठस्य पूर्वस्यां दिशि वा द्विज ! ॥ ३८३ ॥
शाययेत्तु ध्वजस्तंभं ध्वजयष्टिममन्वितम् ।
पूर्वाग्रमुत्तराग्रं वा लक्षणाक्यं सुशोभनम् ॥ ३८४ ॥
अन्तस्सारो वहिस्सारो निस्सारश्च त्रिधा भवेत् ।
चंपको देवदारुश्च चन्दनः स्रदिरस्तथा ॥ ३८५ ॥
सालवृक्षश्च विल्वश्च फकुमालकौ यथा ।
इत्थंमदादयो वृक्षा अन्तस्सारा उदाहृताः ॥ ३८६ ॥
क्रमको नालिकेरश्च हिन्तालस्ताल पद च ।
वेणुश्चापि वहिस्साराः प्रशस्ता ध्वजकर्मणि ॥ ३८७ ॥
किञ्चुकाद्यास्तु ये विप्र ! निस्साराः समुदाहृताः ।
निस्सारं वजयेत् त्तंभं सर्वदा ध्वजकर्मणि ॥ ३८८ ॥
आर्द्रं नयं कर्जुं क्षिरधं धक्स्फोटनवर्जितम् ।
अयुरमपर्वकं शुद्धं सत्यकं मुत्थिरं द्विज ! ॥ ३८९ ॥
प्राहयित्वा ध्वजस्तम्भं शास्त्रदृष्ट्या परीक्षयेत् ।
अशीतितालं मुख्यं स्यान्मध्यमं पष्टितालकम् ॥ ३९० ॥
पञ्चाशत्तालमधमं पञ्चाशत्तालधिकं तु वै ।
मध्यमोत्तममुद्दिष्टं पञ्चाशत्तालमन्मितम् ॥ ३९१ ॥
पञ्चातालचिह्नं तद्भवेन्मध्यममध्यम् ।
मध्यमाधममुद्दिष्टं द्विचिन्तालमन्मितम् ॥ ३९२ ॥
सप्तत्रिंशच्च तालानां पञ्चत्रिंशत्तथैव च ।
द्वात्रिंशच्च त्रयं विप्र ! अधमोत्तमपूर्वकम् ॥ ३९३ ॥
प्रात्रंगुलचशेनात्र प्रमाणपरिकल्पनम् ।
संभवे सति विप्रन्द्र ! शततालं प्रकल्पयेत् ॥ ३९४ ॥
अन्यथा नभवेद् तु प्रमाणमधुनोच्यते ।
कारणां पञ्चत्रिंशच्च त्रयोविंशत्तथैव च ॥ ३९५ ॥

एकविंशच्च विंशच्च तपैर्कोनं च सत्तम !
 अष्टादश ततोऽन्य तथा षोडशकं द्विज ॥ ३९६ ॥
 त्रिपञ्च च क्रमेणैव नवकं परिकीर्तितम् ।
 मानांगुलेन मानं स्यात् त्रिपिधेन यथायलम् ॥ ३९७ ॥
 तदभावे तु मानं स्यादत्र मात्रांगुलेन वा ।
 प्रासादशिखराभोऽथ प्रासादोऽन्यथापि वा ॥ ३९८ ॥
 कण्ठोऽथ गोपुरोऽथ वा यथाविज्ञानुरूपतः ।
 ध्वजस्तंभस्य मूलात् नु नाहं तु नवधा भवेत् ॥ ३९९ ॥
 मूले द्वादशतालं तु नयतालं तु सप्तकम् ।
 तन्मध्ये पष्ठतालं तु पञ्चतालं तथा भवेत् ॥ ४०० ॥
 तद्वत् पञ्चतालं तु चतुस्तालं द्वितालकम् ।
 द्वादशांगुलमानेन नाहमष्टांगुलं भवेत् ॥ ४०१ ॥
 चतुर्विंशद्दशगुणं स्तंभनाहेन वै दृढम् ।
 त्रिधा विभज्य तत् स्तंभं त्रिधा कृत्वा तृतीयकम् ॥
 अधोभागे ह्यधस्ताच्च मध्यभागे तु मध्यतः ।
 अप्रतो ह्यूर्ध्वभागे तु यश्चाष्टविनिर्मितम् ॥ ४०३ ॥
 मसूरकत्रयं कृत्वा सुविरचयसंयुतम् ।
 दण्डयष्टिनिवेशार्थं सुदृप्तं पार्श्वयोर्द्विज ! ॥ ४०४ ॥
 गणकाहस्तमानांश्च द्विनयांगुलिविस्तृताः ।
 मूलवेशप्रदेशे तु चतुरंगुलविस्तृताः ॥ ४०५ ॥
 द्वितालं सार्धतालं तु एकतालं तु वा द्विज ! ।
 त्यक्त्वा स्तंभाप्रतो विप्र ! न्यसेदग्रमसूरकम् ॥ ४०६ ॥
 अन्यद्वयं समुदिते स्थाने सम्यक्कुनिवेद्य च ।
 यद्वा स्तंभाप्रतः प्राक्चन्यसेदूर्ध्वमसूरकम् ॥ ४०७ ॥
 अधो हस्तद्वयं सार्धं त्यक्त्वा मध्यमसूरकम् ।
 तदधस्तु तथा त्यक्त्वा न्यसेदन्यमसूरकम् ॥ ४०८ ॥
 एवं तालत्रयं त्यक्त्वा ततस्तस्मिन्निवेशयेत् ।
 ध्वजयष्टिं दृढां कर्त्री लोहयन्त्रसमन्विताम् ॥ ४०९ ॥
 वेष्टेद्येर्धमालामिर्ध्वजदण्डं प्रदक्षिणम् ।
 पदे कृत्वा ध्वजस्तम्भं प्रोक्षयेदक्षप्राणिना ॥ ४१० ॥

ध्वजपीठस्थिते गते रत्नधान्यानि निक्षिपेत् ।
 देशिकस्ताड्यमन्त्रेण ततो ब्राह्मणसत्तमः ॥ ४११ ॥
 शूद्रैर्वा दीक्षितैश्चिप्र ! देवदासैरथापि वा ।
 शंखमेयांदिनिर्घोषगीतवाद्यैस्तुल्यतुम् ॥ ४१२ ॥
 स्थापयेत्तु ध्वजस्तंभं तस्मिन् गते कञ्चुस्थितम् ।
 प्रासादामिमुलं स्थाप्य बालुकामिश्च पूरयेत् ॥ ४१३ ॥
 हस्तिपादादिभिः कृत्वा सुदृढं च यथा भवेत् ।
 यद्वा रज्न्यां पूर्वस्थां कृत्वा स्तंभाधियासनम् ॥ ४१४ ॥
 अथत्वे स्थापयेत् पश्चाद् गत्वा गरुडसन्निधिम ।
 रथे वा कुंजरे याने ध्वजमारोप्य यत्नतः ॥ ४१५ ॥
 प्रभया चित्रकुसुमैः कृतया भूपयेद् ध्वजम् ।
 वासोविभूषणैः अग्निमर्विचिह्नानिश्च पूजयेत् ॥
 चक्रचामरपूर्वैश्च मायूरव्यजनैस्ततः ।
 विचित्रैस्तालघृन्तैश्च आतपत्नैर्मनोहरैः ॥ ४१७ ॥
 केतुवर्णैर्विचित्रैश्च दुकूलपटशोभितैः ।
 चतुर्वन्दमयोद्घोषैः स्तोत्रघोषसमन्वितैः ॥ ४१८ ॥
 गीतकैर्विधैर्वार्धैः शंखकाहलनिःसर्जैः ।
 मेरीमृदङ्गपूर्वाणां धोपैरन्यैश्च मंगलैः ॥ ४१९ ॥
 ब्राह्मणैर्ध्रियमार्गैश्च सांकुरैः पालिकागणैः ।
 सुवेषगणीकासंघैस्तथा भक्तजनैः सह ॥ ४२० ॥
 द्ध्वेलितास्फोटितैर्युक्तं जयशब्दसमन्वितम् ।
 प्रथमावृत्तिमारभ्य रथ्यावरणपश्चिमम् ॥ ४२१ ॥
 ग्रामयित्वा क्रमेणैव सर्वान्धावरणानि च ।
 ग्रामं प्रदक्षिणं नीत्वा ग्राममध्ये स्थितो ध्वजम् ॥
 आययेद्यतुरो वेदान् सेतिहासपुराणकान् ।
 सौपर्णमपि वै सूक्तं तत्र संदृशयेत् पुनः ॥ ४२३ ॥
 गेयं नृत्तं च वाद्यं च आतोषं च चतुर्विधम् ।
 उपहारैश्च माल्यादीन् ताम्बूलान् विनिवेद्य च ॥
 ततः प्रवेशयेद्विप्र ! प्रासादं गरुडध्वजम् ।
 अंकुरार्पणपूर्वं तु उत्सवे द्विजसत्तम ॥ ४२५ ॥

गरुडस्य पटस्थस्य पञ्चाङ्गाग्रे यथाविधि ।
 तद्वाक्त्रौ बलिसंयुक्तं यात्राचर्यं परिभ्रमेत् ॥ ४२६ ॥
 साधनावेरसंपत्तेः पृथङ्गनेतुमशक्यतः ।
 तत्रापि सति योग्यत्वे पृथगेव परिभ्रमेत् ॥ ४२७ ॥
 अन्यत्र कैवलं विप्र ! ध्यमेय नयेत् सदा ।
 पत्तने नगरे यापि बलिभ्रमणसंयुतः ॥ ४२८ ॥
 उत्सयो विहितो यत्र तत्र वै गरुडध्वजम् ।
 भ्रामयेद्द्वितये तस्मिन् यात्राविधिसमन्वितम् ॥ ४२९ ॥
 तन्मात्राणां योग्यतायै पथिवीकरणाय च ।
 ग्रामे तेन च वै साधं भ्रामयेद्विधिमौत्सवम् ॥ ४३० ॥
 एवं प्रदक्षिणं नीत्वा ग्रामं ग्रामादिकं तथा ।
 ध्वजं तु मण्डपे स्थाप्य न कृतं यदि पूर्वतः ॥ ४३१ ॥
 स्थापनं ध्वजदण्डस्य स्थापयित्वा तु तत्तदा ।
 प्रासादं संप्रविश्याथ यात्राचर्यं विवेपतः ॥ ४३२ ॥
 विचित्रैर्धनैः सैन्यैः भूषणैर्विविधैरपि ।
 मार्त्यैश्च विविधै रम्यैरलंकृत्य ततः परम् ॥ ४३३ ॥
 शिथिकाद्यौ समारोप्य सर्वसाधनसंयुतम् ।
 आस्थानमण्डपे नीत्वा ध्वजपीठस्य सम्मुखम् ॥ ४३४ ॥
 सौवर्णं विष्टरे रम्ये तत्पाद्यंगोपशोभिते ।
 विचित्रेण वितानेन उपरिष्टाद्विभूषिते ॥ ४३५ ॥
 सविषेदय ततः पश्चादाचार्यः सुसमाहितः ।
 साधकाद्यैः परिवृतो ह्यादाय गरुडध्वजम् ॥ ४३६ ॥
 सह शंखनिनादाद्यैः प्रादक्षिण्येन योगतः ।
 ध्वजपीठे समानीय स्तंभं प्रक्षाल्य सज्जलैः ॥ ४३७ ॥
 विभवे सति वस्त्रेण संवेष्ट्य ध्वजदण्डकम् ।
 गरुडं पूजयित्वा तु पुष्पाञ्जलिपुरस्सरम् ॥ ४३८ ॥
 अर्थं पाद्यं तथाचार्यं गन्धं मार्त्यं च धूपकम् ।
 अपूर्वां पृथुकांश्चापि पानकं तर्पणं तथा ॥ ४३९ ॥
 नालिकेरजलैर्युक्तमार्च्यं तदनुत्तरम् ।
 कर्पूरादिस्वोपेतं कृत्वा ताम्बूलमुत्तमम् ॥ ४४० ॥

तन्मुद्रां दर्शयित्वा तु रज्जुमादाय वै ददाम् ।
 त्रिवृत्कृतैस्तु कार्पाससर्वरतिदहनैः कृताम् ॥ ४४१ ॥
 यष्ट्यप्रसंस्थिते यन्त्रे योजयित्वा तथा ततः ।
 ध्वजस्य शिखरं विप्र ! बन्धयेत् मुहूर्ते यथा ॥ ४४२ ॥
 शालध्वजेन सहितं घण्टया च समन्वितम् ।
 पुण्याहं वाचयित्वा तु संप्रोक्ष्यास्त्रोदकेन तु ॥ ४४३ ॥
 महाकुम्भस्थतोयेन संप्रोक्ष्य गरुडं ततः ।
 महाकुम्भस्थनगरुडं पटस्थे तु निवेशयेत् ॥ ४४४ ॥
 स्तम्भमूले समुत्कीर्ष्य सास्त्रकुम्भजलं ततः ।
 कलशाष्टकतोयं च स्तम्भमूले चितिक्षिपेत् ॥ ४४५ ॥
 आचये मन्त्रन्यासं तु पुष्पाञ्जलिपुरस्सरम् ।
 सन्निधिं सन्निरोधं च साम्मुख्यं च समाचरेत् ॥ ४४६ ॥
 “अस्मादिनात् समारम्भ्य यावत्तीर्थदिनाभित्तमम् ।
 सन्निधिं कुरु पक्षीन्द्र ! रात्रौ जनपदस्य च ॥ ४४७ ॥
 ग्रामस्य यजमानस्य धंषणवानां विशेषतः ।
 तुष्टये पुष्टये चैव सर्वशत्रुजयाय च ॥ ४४८ ॥
 अपमृत्युजयार्थं च विद्मोऽहं ! प्रसीद भोम् ।”
 इति विद्याय पक्षीन्द्रं विकिरेत् कुन्तुमाञ्जलिम् ॥ ४४९ ॥
 पूर्वार्धे याथ मध्याह्ने मुहूर्ते शोभने गुरुः ।
 रज्जुनारोहयेद्दोशं ध्वजस्थमनुचिन्तयन् ॥ ४५० ॥
 रज्जुं च बन्धयेत् स्तम्भे प्रादक्षिण्यक्रमेण तु ।
 प्रासादाभिमुखं स्तम्भे स्थापयेद्गरुडध्वजम् ॥ ४५१ ॥
 विद्मोऽहं यथैवैवस्य गत्या पुष्पाञ्जलिं क्षिपेत् ॥ ४५२ ॥
 “दानतोऽदानतो वापि यथोक्तं न कृतं मया ।
 तत् सर्वं पूर्णमेवास्तु सुवृत्तो भय सर्वदा ॥ ४५३ ॥
 भोमच्युतक्ष ! जगन्नाथ ! मन्त्रमूर्ते ! जनादेन !
 रक्ष मां पुण्डरीकाक्ष ! क्षमस्वाज ! प्रसीद भोम् ॥ ४५४ ॥
 इति विद्याय देवेशं यात्रामूर्तिगतं चिभुम् ।
 अन्यत्र मण्डपे नीत्वा विज्ञेयार्चनपूर्वकम् ॥ ४५५ ॥

प्रभुताये निवेद्याथ सर्वं हवनपश्चिमम् ।
 कृत्वा यथाक्रमेणैव प्रासादं नु प्रवेशयेत् ॥ ४१६ ॥
 ध्वजपीठोपरिष्ठात्तु स्तंभमूले प्रकल्पयेत् ।
 अष्टपलं तु कमलं चतुरावरणान्वितम् ॥ ४१७ ॥
 सर्वाङ्गिकं यथा स्तम्भः कर्णिकास्यो विराजते ।
 चतुरंगुलविस्तारास्तावन्मानेन चोन्नताः ॥ ४१८ ॥
 कर्तव्या मेखलाः सर्वाश्चतुरथा द्विजोत्तम ! ।
 स्तंभमानं विना पद्मे पङ्कगुलसमन्वितम् ॥ ४१९ ॥
 तायद्विस्तारसंयुक्तं मेखलोपरि विन्यसेत् ।
 पीठोर्ध्वं नु प्रणो कुर्यात् चतुस्तंभसमन्विताम् ॥
 यद्वा स्तंभाष्टकोपेतां षोडशस्तंभसंयुताम् ।
 चतुस्तोरेण संयुतां दर्भमालापरिष्कृताम् ॥ ४२१ ॥
 भूवितां नु पताकाद्यैर्वाहं यथान्कतान्विताम् ।
 दीपात्र प्रदीप्येत्तत्र अनिवार्यान् समन्ततः ॥ ४२२ ॥
 तद्वासरात् समारभ्य पुष्पयागादिनान्तिमम् ।
 त्रिसन्ध्यमर्चनं कुर्यात् सविशेषं जपान्तिमम् ॥ ४२३ ॥
 उत्सवारम्भद्विषयात् त्रिसप्तदिनमाचरेत् ।
 पूजालोपो न कर्तव्यो द्विगुणीकृत्य आचरेत् ॥ ४२४ ॥
 यत्काले यत्लिं दद्यादस्यापि प्रतिवासरम् ।
 प्रदोषे समनुप्राप्ते यात्रविचर्गते विभुम् ॥ ४२५ ॥
 अलंकृत्य यथान्यायं नयदास्थानमष्टपम् ।
 भद्रासने समारोप्य विभवेन नु पूषयेत् ॥ ४२६ ॥
 कृत्वा होमायसानं नु मेरीताडनमाचरेत् ।
 अग्रतस्तु विभोः स्थाप्य मेरीं वै धान्यविष्टरे ॥ ४२७ ॥
 तत्पूयं शंखनिकरं यद्वौ काहलसंघयम् ।
 याव्ये नु मङ्गलं तन्वीं धशयुक्तां नु यातुदिक् ॥
 वारुण्यां नु मृदङ्गं च इड्डकान् हस्यमङ्गलान् ।
 वायव्ये शङ्खरी न्यस्य कांस्यतालसमन्विताम् ॥
 पटङ्गे हस्यपटङ्गे सोमे इड्डकसंयुताम् ।
 पश्चान्यां इड्डकां शङ्खीं हस्तचण्डासमन्विताम् ॥

तेषां बाह्यं नु विप्रेन्द्र ! दक्षिणि गणिकाजनम् ।
 न्यसेन्मङ्गलगानार्थं तत्पात्रे मन्त्रगायकान् ॥ ४३१ ॥
 नर्तकानग्रतः स्थाप्य उत्तरे चन्द्रिवृन्दकान् ।
 स्वे स्वे स्थानेषु संस्थाप्य अन्यान् वै वाद्यकोविदान् ॥
 एवं क्रमेण संस्थाप्य संभवानुगुणं द्विज ! ।
 घाससा वेष्टयेद्वापि मेरीं विस्तानुरूपतः ॥ ४३३ ॥
 शङ्खविग्रहमाकाशं मेयां संस्मृत्य पूजयेत् ।
 कोणं तद्दक्षिणे स्थाप्य वायुं तत्र सुपूजयेत् ॥ ४३४ ॥
 ततः पारशवं स्नानं दर्भपाणिमलंकृतम् ।
 उपचीतादिसंयुक्तं अग्रतः स्थाप्य वीक्षयेत् ॥ ४३५ ॥
 अस्त्रेण प्रोक्षयेत् पश्चादप्यतोयेन तत्परम् ।
 तेनैव ताडयेद्देवीं गीतनृत्तपुरस्सरम् ॥ ४३६ ॥
 शंखवाद्यादि संयुक्तं मधवा देशिकः स्वयम् ।
 मुहूर्ते शोभने प्राप्ते ताडयित्वा नु मेरिकां ॥ ४३७ ॥
 कोणेन प्रथमं ध्यायन् हयग्रीवं जनावनम् ।
 त्रिस्थानादिषु देवानां त्रिधा वै तेन ताडयेत् ॥ ४३८ ॥
 ततः पारशवेनैव ताडयेत्तु यथेच्छया ।
 देयतावाहनौ गाढां संस्कृतां प्राकृतां नु वा ॥ ४३९ ॥
 द्रामिडीं वा यथेच्छातस्तत्रा संधाययेद्विभुम् ।
 तत्काले देयतानृत्तं तत्तद्गीतादिसंयुतम् ॥ ४४० ॥
 दशैवेह्यदेवस्य देवतानां सुतुल्ये ।
 ततस्तु देवदेवेशं गर्भगेहे प्रवेशयेत् ॥ ४४१ ॥
 पायसं द्रोणमानं नु समादायाथ पाततः ।
 तथाभ्यगन्धमाल्यादि धूपं तांबूलमेव च ॥ ४४२ ॥
 प्रासादद्वारमारभ्य यद्विद्वाराचसानकम् ।
 आवृत्तिष्यपि सर्वासु वीथ्यावरणपश्चिमम् ॥ ४४३ ॥
 यत्लिं प्रदाय विधिना गीतनृत्तादिसंयुतम् ।
 ततः प्रविश्य ग्रामं नु पूषस्यां दिशि संस्थितः ॥ ४४४ ॥
 देयतावाहनं कुर्यात् प्राङ्मुखो देशिकः स्वयम् ।
 तत्पुत्रसस्य शिष्यो वा स्वरेणोद्यतरेण नु ॥ ४४५ ॥

“आगच्छतामरगणाः ! प्रागाशां येऽधिधोरते ।
 विरूपाक्षं धुरुपाक्षं सपर्यामुद्यतामिमाम् ॥ ४८६ ॥
 गृहीत्वा पान्तु नस्तृताः कुमुदस्यानुयायिनः ।
 महमिममुपयान्तु प्रीतास्तेभ्यो नमोऽस्तु वः ॥ ४८७ ॥”
 अनेन मन्त्रेणावाह्यं कुमुदं सगणं ततः ।
 अर्घ्यालेपनमाख्यादि धूपं तोयं यथाक्रमम् ॥ ४८८ ॥
 पायसान्नं पुनस्तोयं ताम्बूलं च प्रदापयेत् ।
 पश्चात् संतोषयेद्भस्मैर्महद्भिः शङ्खैश्च रत्नैः ॥ ४८९ ॥
 तदीयतालसङ्गीतवृत्तैश्चापि, ततः परम् ।
 “आगच्छतामरगणाः ! येऽभ्याशां यधिधोरते ॥ ४९० ॥
 प्रीताम्रीमुखा रौद्राः सपर्यामुद्यतामिमाम् ।
 गृहीत्वा पान्तु नस्तृताः कुमुदाक्षानुयायिनः ॥
 महमिममुपयान्तु प्रीतास्तेभ्यो नमोऽस्तु वः ॥”
 अनेन कुमुदाक्षं तु समावाह्यं गणाधिपम् ॥ ४९२ ॥
 प्रायत् सन्तोषयित्वा तु, ततः संप्राप्य याम्यदिक् ।
 “आगच्छत पितृगणाः ! याम्याशानधिधोरते ॥
 दारुणाऽदारुणाचाराः सपर्यामुद्यतामिमाम् ।
 गृहीत्वा पान्तु नस्तृताः पुण्डरीकानुयायिनः ॥ ४९४ ॥
 महमिममुपयान्तु प्रीतास्तेभ्यो नमोऽस्तु वः ॥”
 अनेन पुण्डरीकाख्यं समावाह्यं गणेश्वरम् ॥ ४९५ ॥
 क्रमेण पूजयित्वा तु गत्वा वै यातुधानदिक् ।
 “आगच्छत यातुगणाः ! यात्वाशां येधिधोरते ॥
 क्रव्याशिनः क्रूरधियः सपर्यामुद्यतामिमाम् ।
 गृहीत्वा पान्तु नस्तृता यामनस्यानुयायिनः ॥
 महमिममुपयान्तु प्रीतास्तेभ्यो नमोऽस्तु वः ॥”
 इत्यावाह्यं गणेशं तु यामनं पूजयेत् क्रमात् ॥ ४९८ ॥
 चारुणाशां ततो गत्वा शङ्कुर्कणं गणेश्वरम् ।
 “आगच्छताऽहिप्रथमाः ! प्रतीचीं येऽधिधोरते ॥
 महद्विषा वन्धुशूफाः सपर्यामुद्यतामिमाम् ।
 गृहीत्वा पान्तु नस्तृताः शङ्कुर्कणानुयायिनः ॥ ५०० ॥

महमिममुपयान्तु प्रीतास्तेभ्यो नमोऽस्तु वः ।”
 इत्यावाह्यं यजेत् प्रायत्, पश्चात् संप्राप्य वायुदिक् ॥
 “आयान्तु गन्धर्वागणाः ! याम्याशां येऽधिधोरते ।
 सुदर्शना भीमवेगाः सपर्यामुद्यतामिमाम् ॥ ५०२ ॥
 गृहीत्वा पान्तु नस्तृताः सर्पिर्वनेत्रानुयायिनः ।
 महमिममुपयान्तु प्रीतास्तेभ्यो नमोऽस्तु वः ॥ ५०३ ॥
 अनेनावाह्यं सगणं सर्वनेत्रं तु तोषयेत् ।
 ततः सोमदिशं गत्वा सुमुखं तु गणाधिपम् ॥ ५०४ ॥
 “आगच्छत यक्षगणाः ! उदीचीं येऽधिधोरते ।
 विरूपा दण्डहस्ताश्च सपर्यामुद्यतामिमाम् ॥ ५०५ ॥
 गृहीत्वा पान्तु नस्तृताः सुमुखस्यानुयायिनः ।
 महमिममुपयान्तु प्रीतास्तेभ्यो नमोऽस्तु वः ॥ ५०६ ॥
 इति मन्त्रेण चावाह्यं तोषयेत् पूर्ववन्मेना ।
 ततस्त्वीशदिशं गत्वा गणेशं सुप्रतिष्ठितम् ॥ ५०७ ॥
 आयान्तु पिशाचगणाः ! ईशाशां येऽधिधोरते ।
 सशूलपुण्ड्रलाश्च सपर्यामुद्यतामिमाम् ॥ ५०८ ॥
 गृहीत्वा पान्तु नस्तृताः सुप्रतिष्ठाऽनुयायिनः ।
 महमिममुपयान्तु प्रीतास्तेभ्यो नमोऽस्तु वः ॥ ५०९ ॥
 मन्त्रेणावाह्यं संपूज्य गत्वा वै प्राममध्यनः ।
 तत्र चावाहयेद्दुर्ध्वं वृक्षिगर्भं गणेश्वरम् ॥ ५१० ॥
 आगच्छत सिद्धगणाः ! गगनं येऽधिधोरते ।
 शुचिमतयः शुचयः सपर्यामुद्यतामिमाम् ॥ ५११ ॥
 गृहीत्वा पान्तु नस्तृताः वृक्षिगर्भानुयायिनः ।
 महमिममुपयान्तु प्रीतास्तेभ्यो नमोऽस्तु वः ॥ ५१२ ॥
 आवाह्यं तोषयित्वा तु, अधस्तान्मानवं ततः ।
 आगच्छताधरगणाः ! पृथिवीं येऽधिधोरते ॥ ५१३ ॥
 यदुरुपा यदुमानाः सपर्यामुद्यतामिमाम् ।
 गृहीत्वा पान्तु नस्तृता मानयस्यानुयायिनः ॥ ५१४ ॥
 महमिममुपयान्तु प्रीतास्तेभ्यो नमोऽस्तु वः ।
 आवाह्यं तोषयेत् प्रायत् क्रमान्त्वायमानकम् ॥

तृतीयं सर्वभूतानां बलिशेषं ततः क्षिपेत् ।
 बलिदाने तु पूर्णविधेयवत्तदिगन्तिमम् ॥ ५१६ ॥
 आचार्यः प्राङ्मुखः स्थित्वा कुर्यादावाहनादिकम् ।
 यात्रादिदिक्रमे कुर्यात् पूर्णदितमुदङ्मुखः ॥ ५१७ ॥
 सोमेरादिग्रहे ग्राममध्येपि प्राङ्मुखो भवेत् ।
 समतालस्तथावदस्तालो वै भृङ्गिणी तथा ॥ ५१८ ॥
 मङ्गलालो मंगलश्च जयतालस्तु भद्रकः ।
 ढकरीसंज्ञितस्तालो ध्रुवतालस्तथैव च ॥ ५१९ ॥
 अनन्तताल इत्येते दश तालाः प्रकीर्तिताः ।
 कुमुदादिगणेशानां दशानां क्रमशो द्विज ! ॥ ५२० ॥
 पञ्चजपमौ च गान्धारौ मध्यमः पञ्चमस्तथा ।
 धैवतश्चैव निपदो धैवतो मध्यमस्तथा ॥ ५२१ ॥
 पञ्चमश्च क्रमेणैव कथिताः स्युर्दश स्वराः ।
 गान्धाररागः कौल्याख्यः कैशिको नट्टभाषिकः ॥
 धीकामदश्च तत्केशी दक्षरागस्तथैव च ।
 चोलागान्ध्याभिधो रागो मेवरागश्च पश्चिमः ॥
 इत्येते कुमुदादीनां दश रागाः प्रकीर्तिताः ।
 विलासं स्वयंभोमद्रं खण्डकं चक्रमण्डलम् ॥ ५२४ ॥
 कान्तारकुट्टिमं वृष्टकुट्टिमं कटिवन्धनम् ।
 वामज्ञानूर्ध्वनुत्तं च आदिमं च द्वयं पुनः ॥ ५२५ ॥
 एते वृत्तविशेषाश्च कुमुदानां क्रमात् स्मृताः ।
 एते ह्यावृत्तिदेवानां क्रमात्तालादयः स्मृताः ॥ ५२६ ॥
 अन्येषां सर्वदेवानां तालो भद्रः प्रशस्यते ।
 भवेद्भ्राकुटतालस्तु पक्षीशस्य तु, मध्यमः ॥ ५२७ ॥
 स्वरो, रागस्तु गौडः स्यान्नुत्तं वै विष्णुकान्तकम् ।
 विष्णोरजयतालं स्यान्नुत्तं सत्तिकमुद्यते ॥ ५२८ ॥
 क्रमस्तु स्वराः प्रोक्तो घराटीराग एव च ।
 मेरीताडनपूर्वं तु देवतायादनं चरेत् ॥ ५२९ ॥
 घोषवेद्वाहङ्गं तालमन्तराले तु वै दिशाम् ।
 तत्काले वैशिकेन्द्रेण स्वयं संस्कृतगाधया ॥ ५३० ॥

अन्ये चतुर्मुखमुखा आहूतध्या मण्ड्यगुणाः ।
 देवस्योत्सवसेवार्थं तथान्ये भगवद्गणाः ॥ ५३१ ॥
 तथान्ये भगवद्भक्ता जनास्तत्पदवाचिनः ।
 यद्वा गुरोरेतुमेतर्भगवद्भक्तिवृद्धिते ॥ ५३२ ॥
 आहूतध्यास्तु तैर्धिर्प्रदिश्यया गाधया द्विज !
 एवं ग्रामं परिभ्राम्य प्रासादं संप्रविश्य तु ॥ ५३३ ॥
 गङ्गडस्थानमासाद्य तोपयित्वा खगवजम् ।
 तादादिकैस्तत्स्वयेन विष्वक्सेनं तु तोपयेत् ॥ ५३४ ॥
 देवतायादनं येऽनं द्रुपुकामाः समाहिताः ।
 मेरीताडनशब्दं च तथा शृण्वन्ति ये जनाः ॥ ५३५ ॥
 तद्देशात् न गच्छेयुर्यावत्तीर्थदिनान्तिमम् ।
 मोहेन यदि गच्छेयुस्ते भविष्यन्ति रोगिणः ॥ ५३६ ॥
 न कुर्युस्ते नदीतारं न यानं योजनात् परम् ।
 याताश्चेत् पुनरागत्य गङ्गं संप्रपूज्य तु ॥ ५३७ ॥
 तीर्थयात्रां तु संसेव्य ते भविष्यन्ति नीरुजः ।
 एवं तु ध्वजमुत्थाप्य गुरुः पश्चात् समाहितः ॥ ५३८ ॥
 देवानां केशयादीनां मन्त्रैर्द्वादशभिः क्रमात् ।
 द्वादशाष्टं व्रतं कुर्यात् यात्रारंभदिनादितः ॥ ५३९ ॥
 स्नानार्चनादिकं कृत्वा पीत्वा तश्चरणोदकम् ।
 कुशोदकलमायुक्तं जपेद्दे द्वादशाक्षरम् ॥ ५४० ॥
 नैवेद्यप्राशनं पूर्वं कुर्यात्प्राशनं द्विज !
 जपेद्द्वादशनामानि क्रमाद्वाच्यमनुस्मरन् ॥ ५४१ ॥
 भङ्कुरारोपणदिनाद्यावत्तु ध्वजचास्रम् ।
 दिनपटकेन विप्रन्द्र ! प्रत्यहं व्रतमाचरेत् ॥ ५४२ ॥
 द्वादशाक्षरमन्त्रेण कुर्यादिकुर्यात्परं ।
 द्वितीये तुर्यमन्त्रेण, परे सुपुस्तियाचकैः ॥ ५४३ ॥
 सप्तमन्त्रैश्चतुर्थे तु, जाग्रमन्त्रेस्तु पञ्चमे ।
 केशयादिवु योनीनां मूर्तीनां वाचकैः परैः ॥ ५४४ ॥
 उत्सवारम्भणदिनाद्यावत्तीर्थदिनान्तिमम् ।
 वाचकैर्नयमूर्तीनां नवाहं व्रतमाचरेत् ॥ ५४५ ॥

यद्वा द्विष्टकमन्त्रेण संयन्तापि व्रतं चरेत् ।
 ज्वजार्थमकुरन्मन्त्राद्याध्वनीर्धिनान्तिमम् ॥ ५४६ ॥
 एवं व्रतसमायुक्त आचार्यः कृत्यमाचरेत् ।
 संकल्प्योत्सवमादौ तु व्रतसंकल्पपूर्वकम् ॥ ५४७ ॥
 ज्वजार्थमकुरारोपं कुर्याद्यो देशिकोत्तमः ।
 कुर्याज्ज्वजरोहान्तं सर्वं कर्म स एव तु ॥ ५४८ ॥

इति श्रीपाश्चात्ते पारमेश्वरसंहितायां क्रियाकाण्डे देवतावाहनान्तर्निधानं नाम षोडशोऽध्यायः ॥

श्रीः

सप्तदशोऽध्यायः ॥

शाण्डिल्यः —

अधोत्सवविधानं तु चक्ष्यामि शृणु सत्तम ! ।
 उत्सवारमद्विचक्षान् पूर्वस्मिन् पञ्चमेऽहनि ॥ १ ॥
 भंक्रुरारोपं कुर्यात् पूर्वोक्तोच्चिना ततः ।
 पूर्वव्यागसदनं कल्पयित्वा विभूषयेत् ॥ २ ॥
 आचार्यान् देशिकेन्द्रस्तु चतुरो वरयेद्गुरुः ।
 अथवाष्ट द्वावश्च वा विनीतान् संयतान् शुचीन् ॥ ३ ॥
 तत्तत्कर्मयोगेषु कुशलान् शास्त्रकोविदान् ।
 सोष्णीपैरुत्तरीयैश्च गन्धद्रव्यैश्च संयुतान् ॥ ४ ॥
 यजमानेन ते सर्वं शोमनीयाः प्रयत्नतः ।
 केचिद्गुरुनियुक्तास्तु कुम्भमण्डलपूजनम् ॥ ५ ॥
 कुर्युः रम्ये यल्लि वृष्टुरन्ये विम्वगतं विभुम् ।
 पूजयेयुर्यथायोगं स्वयं वापि समाचरेत् ॥ ६ ॥
 वरयेत् साधकान् वापि कञ्चकाद्यैस्तु भूयितान् ।
 विनयादिशुणोपेतान् कुशलान् नयकोविदान् ॥ ७ ॥
 उत्सवारम्भद्विचक्षान् पूर्वगृह्य निशामुखे ।
 कृताधिको देशिकेन्द्रः प्रासादं संप्रविश्य च ॥ ८ ॥

मूलमूर्तिगतं देवमर्प्यायः संप्रपूज्य च ।
 तत्प्रादगौ करौ कृत्वा देवं विज्ञापयेद्विदम् ॥ ९ ॥
 “ भगवन् ! पुण्डरीकाक्ष ! कर्तव्ये कौतुकक्रियाम् ।
 महोत्सवार्थं देवेश ! तदर्थं त्वं प्रसीद भोम् ” ॥ १० ॥
 इति विद्याप्य देवेशमावाहोत्सवकौतुके ।
 अर्प्यगन्धादिनाभ्यर्च्य वासोमिर्घिघिघेः शुभः ॥ ११ ॥
 भूपर्णैर्द्विष्यगन्धध्वान्तैकृत्य विशेषतः ।
 सौवर्णे यानमारोप्य शङ्खभेषादिसंयुतम् ॥ १२ ॥
 छत्रार्थश्च समायुक्तं प्रादक्षिण्यक्रमेण नु ।
 आस्थानमण्डपं नीत्वा सौवर्णे भद्रविष्टरे ॥ १३ ॥
 तत्र मुकाधितानाद्यैरपरिष्ठाद्विभूषिते ।
 सर्वसाधनसंयुक्ते समारोप्य विधानतः ॥ १४ ॥
 पूजयित्वा जगन्नाथं प्रभूतार्थं निवेद्य च ।
 कृत्वा संतर्पणान्तं च प्रासादं संप्रवेशयेत् ॥ १५ ॥
 ततस्तु हेमजं पात्रं राजतं वा समाहरेत् ।
 शालिजेस्तण्डलैर्विभ्र ! भारमात्रेः सुपूजिते ॥ १६ ॥

तदर्थंवापि तत्पादैः पट्टशैर्वाष्टमांशकैः ।
 तदूर्ध्वं हेमजं सूत्रं क्षौमं कार्पासमेव च ॥ १७ ॥
 पट्टजं पञ्चभिः सूत्रैश्चतुर्भिः सप्तभिस्तु वा ।
 कृतं न्यस्य सतायुलं तत्पात्रं विन्यसेत्ततः ॥ १८ ॥
 गर्भाग्रमण्डपे पीठे शालिभिः परिकल्पिते ।
 भारमानैस्तदर्थंवा एवं शालिभिर्निर्मिते ॥ १९ ॥
 पीठे पात्रान्तरं न्यस्येदापूपिकसमन्वितम् ।
 अर्घ्यादिना समभ्यर्च्य सम्यगाच्छाद्य घाससा ॥ २० ॥
 पात्रद्वयं दीक्षितयोर्न्यस्त्या शिरसि देशिकः ।
 यानादिके वा संस्थाप्य विभयानुशुणं द्विज ! ॥ २१ ॥
 सह ताभ्यां तु पात्राभ्यां नृत्तगीतादिसंयुतम् ।
 प्रदक्षिणं परिभ्रम्य सर्वेभ्यापरणेभ्यपि ॥ २२ ॥
 एकस्मिन् वा चतुः कृत्वा प्रामादौ वा प्रदक्षिणम् ।
 नीत्वैकधा ततो विप्र ! प्रविशेन्मूलमन्दिरम् ॥ २३ ॥
 यद्वा मुद्रादर्शोपेतं विध्यकृतेन तु वा द्विज ! ।
 एवोशं वा हनूमन्तं विमीयणसमन्वितम् ॥ २४ ॥
 यानादिके समारोप्य भ्रामयेत्तु यथाकृचि ।
 गर्भगेहं प्रविश्याथ देवदेवस्य सन्निधौ ॥ २५ ॥
 पात्रद्वयं तु विन्यस्य आधारोपरि पूजयेत् ।
 द्वाद्वाशणं मन्त्रेण भर्ष्यगन्धादिकैस्तथा ॥ २६ ॥
 कृत्वा पुण्याहघोषं च अर्घ्यादिर्द्वयमर्च्य च ।
 प्रथमं देवदेवस्य मूलमूर्तिगतस्य च ॥ २७ ॥
 बन्धयेत् कौतुकं सूत्रैर्हेमजैः पट्टजैस्तु वा ।
 हेमजं सूत्रमादाय गन्धेनालिप्य बन्धयेत् ॥ २८ ॥
 देवस्य दक्षिणे हस्ते यानामूर्तिगतस्य तु ।
 जितन्तास्येन मन्त्रेण शङ्कगीतादिसंयुतम् ॥ २९ ॥
 स्पृष्ट्वा दक्षिणहस्तेन सूत्रमस्त्रशक्तं जपेत् ।
 श्रियो यामकरे कुर्यात् पट्टसूत्रेण कौतुकम् ॥ ३० ॥
 श्रीसूक्तमुपरि वापि तन्मन्त्रेण द्विजोत्तम ! ।
 पुण्यास्तु वामहस्ते तु क्षौमसूत्रेण बन्धयेत् ॥ ३१ ॥

कुर्यात् स्नपनविधेयस्य पट्टसूत्रेण कौतुकम् ।
 कौतुकं देशिकेन्द्रस्तु कार्पासेन स्वदक्षिणे ॥ ३२ ॥
 करे तु द्वाद्वाशणं बन्धयेच्च ततः परम् ।
 देयमर्घ्यादिनाभ्यर्च्य अपूपान् विनिवेदयेत् ॥ ३३ ॥
 सर्वदोषप्रशान्त्यर्थं दर्पणादि च दर्शयेत् ।
 अनुक्रमेण यत्किञ्चित् तत्सर्वं प्राग्वदाचरेत् ॥ ३४ ॥
 एवं हि देवदेवस्य कृत्वा कौतुकबन्धनम् ।
 ततः समान्येद्देवं मण्डपे पुरतः स्थिते ॥ ३५ ॥
 ततो देवं समभ्यर्च्य यावदात्मनिवेदनम् ।
 पूर्वोदितक्रमेणैव ततो वै स्नानविष्टरे ॥ ३६ ॥
 स्नानासनोदितभोगैः सर्वैरिष्टा तु पूर्यथ ।
 भलंकारासने नीत्वा पूजयेत् क्रमयोगतः ॥ ३७ ॥
 नैवेद्यमधुपर्कार्थिर्द्वयैश्च विविधैस्ततः ।
 प्राग्वदिष्टा ततः स्तोत्रैः स्तुयीत पुरुषोत्तमम् ॥ ३८ ॥
 ततस्तु नृपुत्रास्तैश्च विविधैर्हंसभूपणैः ।
 सद्रत्नघटितैश्चापि तथा मुक्तान्यैर्द्विज ! ॥ ३९ ॥
 किरीटाद्यैरलंकृत्य प्रणामैः सप्रदक्षिणैः ।
 यथोदितं प्रतिष्ठायां तथाशयनकलानम् ॥ ४० ॥
 विंशं चोपरि विन्यस्य शयने स्थापयेच्छुभे ।
 कोणेषु स्थापयेद्दीपान् पालिकाः साङ्कुरास्तथा ॥ ४१ ॥
 तृणघोषैस्तथा वेदैः स्तोत्रैः स्तुत्वा मधुक्षिपम् ।
 जागरेण निशां नीत्वा तस्मादुत्सवकौतुकम् ॥ ४२ ॥
 प्रवेशयेद्भगोहं प्रभातसमये ततः ।
 आचार्यः स्नानपूर्वं तु नित्यं निर्वृत्य पूर्यथ ॥ ४३ ॥
 यागार्थमण्डपे सर्वसंसारान् संप्रवेश्य च ।
 अतीते याममात्रे तु पूर्यादि देशिकः स्वयम् ॥ ४४ ॥
 आचार्यः साधकैश्चापि यजमानेन चान्वितः ।
 मुहूर्तं शोभने प्रातः प्रविश्य भगवद्गृहम् ॥ ४५ ॥
 अग्रतो देवदेवस्य स्थित्वा विज्ञापयेद्दिनम् ।
 "प्रसीद देवदेवेश ! उत्सवः क्रियते मया ॥ ४६ ॥

भस्मात् काललावघातपुण्यायागदिनान्तिमम् ।
 त्वत्प्रीत्यै जगन्नाथ । यद्यत् कर्म करोम्यहम् ॥ ४७ ॥
 तत्सर्वमात्मसात्कृत्वा कृपया मे प्रसीद ओम् ॥
 इति विशाप्य देवेशं मूलमूर्तिगतं विभुम् ॥ ४८ ॥
 अर्च्यगन्धादिनाभ्यर्च्य यात्रामूर्तिगतं तथा ।
 पूजयित्वा जगन्नाथं पादुके विनिवेश्य च ॥ ४९ ॥
 भुतिघोषैश्च पुण्याहधोषैर्मङ्गलनिस्स्यनैः ।
 तथा जयजयाराधैः शङ्खकाहलनिस्सनैः ॥ ५० ॥
 भेरीपटहवादिनृत्तगीतसमन्वितैः ।
 लाजानां प्रकरैः सार्धं पुष्पप्रकरमिश्रितैः ॥ ५१ ॥
 मूर्तिपैत्र्यदेवेशं तस्मादानीय ग्राह्यतः ।
 देवं प्रागाननं कृत्वा दर्शयित्वा समागतान् ॥ ५२ ॥
 पुरपातुस्त्वं द्रष्टुं यात्रोपकरणान्यपि ।
 छत्रचामरपूर्वाणि विधिधानि विशेषतः ॥ ५३ ॥
 यानमारोप्य देवेशं सौवर्णप्रभयान्वितैः ।
 अर्घ्याधिरूढयित्वा तु पृथुकानि निवेश्य च ॥ ५४ ॥
 बहैर्युग्मश्लिणा यानं ध्यायन्तो विहगोभ्यरम् ।
 प्रथमावृत्तिमारभ्य रथ्यावरणपश्चिमम् ॥ ५५ ॥
 प्रदक्षिणक्रमेणैव परिभ्रमणमाचरेत् ।
 ब्राह्मणैर्ध्रियमाणैश्च कञ्चुकोष्णीपधारिभिः ॥ ५६ ॥
 मौलिकैरातपत्रैश्च मायूरेभ्यः सुशोभनैः ।
 द्वैदण्डसमायुक्तैस्तालवृत्तैस्तथाविधैः ॥ ५७ ॥
 पट्टजैर्विधिध्वजापि चामरैश्च सितासितैः ।
 केतुदण्डैश्च विविधैर्ध्वजयन्तैर्विभूषितैः ॥ ५८ ॥
 केवलै रजदण्डैश्च तथान्यैर्मङ्गलीयकैः ।
 ध्वनिपट्टैश्च विविधैर्वीणाघेषुस्वनैस्तथा ॥ ५९ ॥
 सुवर्णमृगघोषैश्च तथाऽन्यैर्मङ्गलस्वनैः ।
 यणिकादेवशासीभिस्तथा नागरिकैर्जनेभिः ॥ ६० ॥
 विप्रैर्बलताहस्तैः कञ्चुकोष्णीपभूषितैः ।
 अन्यैश्च भयवद्भक्तैः ब्राह्मणैः क्षत्रियादिभिः ॥ ६१ ॥

राजोचितैः परिकरैरन्यैश्च विविधैः सह ।
 पथं कृत्वा तु देवेशं नयेदस्थानमण्डपे ॥ ६२ ॥
 समारोप्य च सौवर्णं विष्टरे जगतांपतिम् ।
 अर्घ्यं पादं तथाचामं गन्धमादयेश्च धूपकम् ॥ ६३ ॥
 अथार्हणजलं स्वच्छमपूपान् पृथुकानपि ।
 तर्पणं नारिकेलोत्थरसमाचमनं तथा ॥ ६४ ॥
 मुखयाससमोपेतं ताम्बूलं च क्रमेण तु ।
 निवेश्य देवदेवाय उपहारांस्तु दर्शयेत् ॥ ६५ ॥
 ततस्तु मण्डपात्समादानयैवागमण्डपे ।
 तत्र देवेशमारोप्य सौवर्णं भद्रविष्टरे ॥ ६६ ॥
 भूषणादीनि सर्वाणि तत्काले तु विमर्जयेत् ।
 स्नानपीठे समारोप्य नवयस्त्रास्वते विभुम् ॥ ६७ ॥
 ततो यात्राधिवासाधेमारमेन्मूलपूजनम् ।
 कुम्भस्थानसमीपे तु उपविश्यास्वते शुभे ॥ ६८ ॥
 करशुद्ध्यादिपूर्वं तु सर्वं कृत्वा विधानतः ।
 प्रायश्चित्तैर्हिमुं सार्धं कुम्भे च करकान्ति ॥ ६९ ॥
 स्थापनं तोरणादीनामर्चनं प्रायश्चाचरेत् ।
 अर्चनं कुमुदादीनामाचरेत्तु समाहितः ॥ ७० ॥
 कुमुदादिद्वयोर्मध्ये गरुडं पूजयेत्ततः ।
 पुण्डरीकाविमये च चक्रं संस्थाप्य पूजयेत् ॥ ७१ ॥
 शंखं चक्रं तथा लक्ष्मीं कुम्भं धीयत्समेव च ।
 दर्पणं स्वस्तिकं मत्स्ययुगलं च मंगलाष्टकम् ॥ ७२ ॥
 कुमुदादिसमीपे तु विन्यसेत् क्रमयोगतः ।
 सवस्त्रधान्यपीठे तु यथायिच्चानुरुपतः ॥ ७३ ॥
 एकभारैर्हिभारं च शालिभिः परिकल्पितैः ।
 प्रत्येकं तण्डुलैश्चापि तिलैर्युक्तं सवस्त्रकैः ॥ ७४ ॥
 अष्टमंगलवियासेनैव सर्वत्र कल्पयेत् ।
 प्रायश्च स्त्रले समावाह्य मन्त्रेण पूजयेत्ततः ॥ ७५ ॥
 स्नपनानां पुरोकानां पूर्वसिन्धवके द्विजः ।
 अथमोत्तमसंज्ञं तु स्नपनं परिकल्पयेत् ॥ ७६ ॥

मण्डलस्येन्द्रदिग्भागे तत्पञ्चाद्विषयसन्निधिम् ।
 गत्वा समारमेत् पूजां यथोक्तविधिना द्विज ! ॥ ७७ ॥
 सर्वं कृत्वा क्रमेणैव यायदात्मनिषेवनम् ।
 कृत्वा पुण्याहघोषं च कुर्यात् कौतुकवन्धनम् ॥ ७८ ॥
 स्नानासनादिभिर्मोर्गिरिष्ठा चामलकान्तिमम् ।
 स्नपनं विधाय कृत्वा शिरः श्लोतादिकं तथा ॥ ७९ ॥
 कृत्वा समानयेद्देवं प्रारभागे मण्डलस्य तु ।
 सौवर्णं चिष्टे तत्र यजेत् सर्वेश्वरं विभुम् ॥ ८० ॥
 भल्लकारासनाद्येभ्य भोगैः परमपावनैः ।
 प्रभूतमथ नैवेद्यं यिनिष्येयं यथाक्रमम् ॥ ८१ ॥
 सर्वं द्विजप्रदानान्तं कृत्वा वै कुण्डसन्निधिम् ।
 गत्वा संस्कारपूर्वं तु सर्वनापाद्य तत्र तु ॥ ८२ ॥
 पूर्णाहुत्यवसानं तु गत्वा वै विषयसन्निधिम् ।
 होमार्पणं समापाद्य संपुज्याज्यादिना ततः ॥ ८३ ॥
 पितृणां संविभागां तु कृत्वा कृत्वा बलिं क्रमात् ।
 विष्वक्सेनं नयत् सांगं ततस्तस्माज्जगत्पतिम् ॥
 आस्थानमण्डपे नीत्वा समारोप्य च विष्टरे ।
 प्रातेऽपराह्नसमये कृत्वा संप्रहर्षं द्विज ! ॥ ८५ ॥
 पूर्वयत्नु मृदादीनां कृत्वा ग्रामप्रदक्षिणम् ।
 पूर्वोदितविधानेन कुर्याद्विकुररोपणम् ॥ ८६ ॥
 तत्काले देवदेवस्य विषयस्यानुगुणतः ।
 विधायत् पूजनं कृत्वा प्रभूताक्षं निषेदयेत् ॥ ८७ ॥
 स्थले भस्मनिमे पूर्वं पूजयेन्निष्कलं भवेत् ।
 योजयित्वा तु कुम्भस्थे यतयेन्मण्डलं ततः ॥ ८८ ॥
 सितायैः पावनैः रागेस्ततः कुम्भे समर्पयेत् ।
 यथाचदेवदेवेशं पूजयेन्मण्डलं ततः ॥ ८९ ॥
 यथोक्तेन विधानेन गत्वा वै विषयसन्निधिम् ।
 तत्र संपूजयेद्देवं महता विभवेन तु ॥ ९० ॥
 यमौ सप्तार्पणं कुर्यात् यथोक्तविधिना ततः ।
 गत्वा विन्दसमीपे तु कृत्वा होमनिषेदनम् ॥ ९१ ॥

सर्वं तु संविभागात् क्रमात् कृत्वा ततः परम् ।
 विभवे सति वै कुर्याद्भूमयः संपूजनं विभोः ॥ ९२ ॥
 होमान्तमखिलं कृत्वा ततस्तथास्थानमण्डपात् ।
 नयन्तु देवदेवेशं प्रासादमुत्तममण्डपे ॥ ९३ ॥
 प्रागान्नं समारोप्य सौवर्णं भद्रविष्टरे ।
 यात्रार्थं देवदेवस्य कुर्यात् कौतुकवन्धनम् ॥ ९४ ॥
 आदाय चरुपूर्वाणि वलिद्रव्याणि होमयेत् ।
 प्रत्येकं मूलमन्त्रेण द्वाविंशत्परिसंख्यया ॥ ९५ ॥
 ध्यात्वा ध्यात्वा तु होतव्यं तत्तद्वाग्यधिदैवतम् ।
 भवेत् प्रथमरात्रे तु वासुदेवाधिदैवतम् ॥ ९६ ॥
 संकर्षदैवतं विद्धि द्वितीयं तु, तृतीयकम् ।
 प्रद्युम्नदैवतं चान्यदनिरुद्धाधिदैवतम् ॥ ९७ ॥
 भवेत् पञ्चमरात्रं यत् तन्मारायणदैवतम् ।
 हयग्रीवाधिदैवं तु षष्ठरात्रमुदाहृतम् ॥ ९८ ॥
 सप्तमं वैष्णवं त्वन्यथरसिंहाधिदैवतम् ।
 वराहदैवतं रात्रे नवमं द्विजसत्तम ! ॥ ९९ ॥
 एकाहमुत्सवं विद्धि वासुदेवाधिदैवतम् ।
 त्र्यहं तु वासुदेवादिप्रभुज्ञानाधिदैवतम् ॥ १०० ॥
 पञ्चाहं वासुदेवादिपञ्चमूर्त्यधिदैवतम् ।
 सप्ताहं वासुदेवादिसप्तमूर्त्यधिदैवतम् ॥ १०१ ॥
 द्वादशाहोत्सवं विष्णुः केशवाद्यधिदैवतम् ।
 सर्वं पञ्चदशहोदि वासुदेवाधिदैवतम् ॥ १०२ ॥
 दद्यात् प्रथमरात्रे तु बलिं बलिविधानवत् ।
 पल्लवं रजनीचूर्णं सलाजदधिसकुभिः ॥ १०३ ॥
 दिनेष्वपि च सर्वेषु द्रव्यैरेमिषं ददेत् ।
 यद्वा द्वितीयरात्रे तु दद्याच्च तिलतण्डुलैः ॥ १०४ ॥
 दद्यात् तृतीयरात्रौ तु धानासंयधिकलाजकैः ।
 दद्याच्चतुर्थरात्रे तु बलिं देशिकसत्तमः ।
 मालिकेयः सकुशालिपिष्टैर्विमिश्रितैः ।
 पञ्चमे तु गल्लि दद्यात् पद्माभीष्टैः महाभूतैः ॥ १०५ ॥

पशुरात्रे यलि दद्यादपूपैश्चरुणा सह ।
 अथवा सर्वरात्रेषु प्रदद्याच्चरुणा सह ॥ १०७ ॥
 तत्तद्दिनोदितैर्द्रव्यैर्वलि तु द्विजसत्तम ! ।
 सप्तमे तु गुलाबेन पायसात्रेन चाष्टमे ॥ १०८ ॥
 नवमे कसरात्रेन यलि दद्याद्विचक्षणः ।
 द्वादशाहोत्सवे चित्र ! मापात्रं दशमेऽहनि ॥ १०९ ॥
 शुद्धाक्षमथवा चित्र ! मुद्राक्षं तु परेऽहनि ।
 द्वादशे सर्ववलयः शुद्धाक्षं शालिजं तु वा ॥ ११० ॥
 क्षीरे दधान्यसंयुक्तं गुलसङ्घसमन्वितम् ।
 इतः परं तु सर्वत्र शुद्धाक्षं पायसं तु वा ॥ १११ ॥
 एकाद्वादचतुष्के तु भवेत्तत्तद्दिनोदितम् ।
 प्रत्येकमादकं ग्राह्यं यलिद्रव्यं द्विजोत्तम ! ॥ ११२ ॥
 तदर्थं वाऽथ पादं वा यथावित्तानुरूपतः ।
 एवं द्रव्याणि हुत्वा तु अलंकृत्य विशेषतः ॥ ११३ ॥
 यात्रार्थियगतं देवं विचित्रैर्वसनैस्तथा ।
 विचित्रैर्भूषणैश्चापि माल्यैर्नानाविधैस्तथा ॥ ११४ ॥
 मुहूर्ते शोभने प्राप्ते सर्वमंगलसंयुतम् ।
 सन्धनं वा गजं वापि यानं सौपर्णमेव वा ॥ ११५ ॥
 सपुष्पहेमप्रभया युक्तं पुष्पाद्यलंकृतम् ।
 सौवर्णेन विमानेन युक्तं मायूरकेन वा ॥ ११६ ॥
 समानीय तु संप्रोक्ष्य ध्यात्वा गरुडकपिणम् ।
 तन्मन्त्रेण समभ्यर्च्य यानमर्घ्यादिभिस्ततः ॥ ११७ ॥
 कृत्वा पुण्याहघोषं च श्रुतिघोषसमन्वितम् ।
 शङ्खतुर्धादिसंयुक्तं प्रादक्षिण्यक्रमेण तु ॥ ११८ ॥
 याने तत्र समारोप्य यात्रामूर्तिगतं विभुम् ।
 यात्रार्थं तत्र देवाय सार्घ्यं पायं तथैव च ॥ ११९ ॥
 आचार्यं गन्धमास्ये च दीपं धूपं तथैव च ।
 अर्घ्यं मधुपर्कं च नैवेद्यं विविधं तथा ॥ १२० ॥
 पृथुकार्यं पामकं च तर्पणाचमने तथा ।
 ताम्बूलं निनिवेद्याथ त्र्यं कृत्वा विधानतः ॥ १२१ ॥

अथौ संतर्पणं कुर्मात् तत्काले वापि होमयेत् ।
 यलिद्रव्याणि सर्वाणि यथाकालानुरूपतः ॥ १२२ ॥
 रथयाने विशेषं तु समाकर्ण्य सांप्रतम् ।
 मुकाप्रपाचितनैश्च सौवर्णमाञ्जरीगणैः ॥ १२३ ॥
 मुकादामलमैतैश्च विचित्रैः पुष्पदामभिः ।
 हेमेन च वितानेन प्रभया च विशेषतः ॥ १२४ ॥
 मण्यतो भद्रपीठेन सौवर्णेन तथैव च ।
 पञ्जैश्च विविधै रम्यं पताकाभिश्च सयतः ॥ १२५ ॥
 भूषयेद्रथयानं तु तथा गरुडकेतुना ।
 तत्र देवं समारोप्य पूजयेत् पूर्ववर्त्मना ॥ १२६ ॥
 आचार्याः साधकाश्चापि रथस्थोर्ध्वतलस्थिताः ।
 तस्याधस्तात् स्थले स्थाप्याः पश्चिमं छत्रधारकाः ॥
 तत्र तत्पाभ्यतः स्थाप्यौ मायूरच्छत्रधारिणौ ।
 दक्षिणोत्तरपाभ्यस्थावत्र चामरधारिणौ ॥ १२८ ॥
 सारथिस्तत्स्थले स्थाप्यस्वप्रतो मध्यदेशतः ।
 ततस्तु गरुडाधेयं चक्रेण गरुडेन वा ॥ १२९ ॥
 अष्टाभिर्मंगलैश्चापि दीक्षितैर्ब्राह्मणैर्भुजैः ।
 अर्घ्यगन्धादिभिश्चैव सार्धं घण्टारवैस्तथा ॥ १३० ॥
 शङ्खमेर्यादिभिश्चैव छत्रेण दीपधारकः ।
 आचार्यः साधको वापि यलि दद्याद्विधानतः ॥ १३१ ॥
 प्रासादद्वारमारभ्य ग्राममध्यान्तमेव च ।
 ग्रामावृत्तिमारभ्य सर्वेष्वारणेष्वपि ॥ १३२ ॥
 देवयानं परिभ्रम्य प्रादक्षिण्यक्रमेण तु ।
 रथ्यावरणपर्यन्तं तत्पश्चाद्ग्रामपेद्द्विज ! ॥ १३३ ॥
 ग्रामे वा नगरे वापि पत्तनं वा महामते ।
 गृहति सन्धने याने यानेनान्येन चान्तरा ॥ १३४ ॥
 ग्रामयित्वा तु तत्पश्चाद्गृहति सन्धनादिके ।
 देवेशं तु समारोप्य ग्रामयेद्ग्रामयीधिषु ॥ १३५ ॥
 देवस्य पुरतो दूराद्गच्छेयुर्गलिदायिनः ।
 ध्वजदण्डधराः पश्चाच्छूलकाहन्धारकाः ॥ १३६ ॥

मेरीपटहपूर्याणां वाद्यानां घोषणोमुखाः ।
 तत्पृष्ठे गीतकाश्चापि घन्निवृन्दास्तथैव च ॥ १३७ ॥
 सुवेपा भगवद्भक्तास्तथैव गणिकाजनाः ।
 दासीगंगाश्च तत्पृष्ठे शोणदण्डवद्वा जनाः ॥ १३८ ॥
 लीलांगानि चिचिह्नाणि धारयन्तस्तथैव च ।
 यद्वन्तः पादुकादीनि ततो देवस्य पार्श्वतः ॥ १३९ ॥
 अग्रतः पृष्ठतश्चापि जनाध्यामरधारिणः ।
 आतपत्रांश्च विविधान् तालघृन्तांस्तथैव च ॥ १४० ॥
 धारयन्तो द्विजाश्चापि ततो देवस्य दक्षिणे ।
 "कर्मारंभादि" पठतो विप्रानेकायनान् न्यसेत् ॥
 क्रमसामपूर्वान् यामेपि पृष्ठतो या निवेशयेत् ।
 सुसृष्टपुष्पात्रांश्च यद्वन्तः पृष्ठतस्तथा ॥ १४२ ॥
 पुरतो "उल्लं" सरन् यायात् स्वयं विभ्रांस्तु सूत्रयन् ।
 अनेकशतसंख्यांश्च दीपानतिसमुज्ज्वलान् ॥ १४३ ॥
 धारयन्तो जना विप्र ! देवस्योभयपार्श्वयोः ।
 गच्छेयुः पल्किरूपेण यायन्तो बलिवाहकाः ॥ १४४ ॥
 सर्वाणि राजचिह्नानि यद्वन्तो देवसमिधौ ।
 गच्छेयुरन्ये भक्ताश्च ब्राह्मणाः क्षत्रियास्तथा ॥ १४५ ॥
 यदयाः शूद्राश्च ज्ञाप्यारो ह्याश्रमस्थास्तथैव च ।
 सर्वशास्त्रेषु कुशला भगवद्भाविनस्तथा ॥ १४६ ॥
 सेवेरन् सर्वतोदिकं वीक्षमाणाः परं विभुम् ।
 प्रामर्त्यैन्द्रादियोगेन दिशासु विदिशासु च ॥ १४७ ॥
 मध्ये च कुमुदादीनां सगणानां क्रमेण तु ।
 पीठिकासु बलिं दद्यान्निर्मितासु पुरैव तु ॥ १४८ ॥
 कुमुदादेर्गणानां तु नामानि क्रमशः शृणु ।
 उत्कटः प्रकटश्चैव उन्मुखो विमुखस्तथा ॥ १४९ ॥
 अभ्यग्रीवोऽभ्यवदनः अभ्यजिह्वस्तथैव च ।
 हस्तिवपस्त्रश्च कुमुदः हस्तिपादश्च केशवः ॥ १५० ॥
 यामनो नरकश्चापि नरो मर्दन एव च ।
 मन्दहृष्टिश्च कन्तुश्च तथा कन्तुकलोचनः ॥ १५१ ॥

पटहाक्षो विशालाक्षः क्षामकः क्षमकस्तथा ।
 पाण्डरः पाण्डपृष्ठश्च दुर्विनः सुदिनस्तथा ॥ १५२ ॥
 यामदेवो महादेवो महाभ्रिमंभुसूदनः ।
 कनकः कालकक्षैव भायनो यवनस्तथा ॥ १५३ ॥
 भानुमान् भानुबेगश्च मास्करश्चाप्यमास्करः ।
 विभ्वसेनो विसेनश्च विष्वक्सेनो विसारणः ॥ १५४ ॥
 विस्तारो निस्तरश्चैव विदण्डी दण्ड एव च ।
 कामदः कामुकश्चापि कामभृत् कामनाशनः ॥ १५५ ॥
 पञ्चाशच्च गणा ह्येते प्रार्चीं विशमुपाश्रिताः ।
 एते पारिपदाः प्रोक्ताः कुमुदस्य वशानुगाः ॥
 शतं शतं गृहगणाः एकैकस्यानुयायिनः ।
 एषां कुमुदपूर्वाणां क्रमेण च बलिं हरेत् ॥
 पार्श्वस्थमण्डलेष्वेवं गृहेभ्यस्तु बलिं हरेत् ।
 देवा एते गृहाश्चापि पेंद्रे तु बलिमागिनः ॥
 आग्नेयो निघनश्चैव अग्निजितो हुताशनः ।
 अग्निरूपोऽग्निघर्षश्चाप्यग्निघर्षोऽहिरेव च ॥ १५९ ॥
 अग्निवक्त्रो महावक्त्रो महासेनो महोदरः ।
 करालः काकजिह्वश्च काकवक्त्रोऽग्निवक्त्रकः ॥ १६० ॥
 मण्डर्मण्डकवक्त्रश्च देवो देवलकस्तथा ।
 शर्पकः शमकश्चापि शंकुः शंकुभयास्तथा ॥ १६१ ॥
 मारीचो द्रोणमारीचो महिषो माहिषस्तथा ।
 कुम्भनासो विनासश्च कुम्भकर्णो विकर्णकः ॥ १६२ ॥
 विदारो विकर्मक्षैव मस्करी मस्करस्तथा ।
 सूकरः सूकरास्यश्च दाशः शशमुखस्तथा ॥ १६३ ॥
 सिंहः सिंहमुखश्चैव नरसिंहो नरस्तथा ।
 कालघृकालसूत्रश्च सूत्रकः सूत्र एव च ॥ १६४ ॥
 विनाली नालकण्डश्च आग्नेयीं दिशमाश्रिताः ।
 कुमुदाक्षगणा ह्येते संयुक्ता आसुरैर्गणैः ॥
 आग्नेय्यां पीठिकायां तु कुमुदाक्षबलिं हरेत् ।
 धर्मा धर्मघरो धर्मा धर्मराजो धनुर्धरः ॥ १६६ ॥

विनयः प्रथयश्चैव निश्चयो निर्गुणस्तथा ।
 भ्रूलसः कुणपश्चैव कृपादुष्कं जुंरः ॥ १६७ ॥
 प्रांशुर्दमननिकोपौ निरनुक्रोशनिर्ममौ ।
 विमदोऽविमवश्चैव हुताशो यदुरेय च ॥ १६८ ॥
 ऊर्ध्वरक्षणसंस्रक्ष एकलः पाकलस्तथा ।
 कंकटः कटकश्चैव अवटः शंसचक्रिणौ ॥ १६९ ॥
 गदी लङ्गी च शार्ङ्गी च तथा शार्ङ्गिधरो मुने ! ।
 वासुकेवोऽपि भद्रश्च केतुमान् केतुकस्तथा ॥ १७० ॥
 क्षमी च ज्वलनश्चापि किन्नरोऽश्वत्थ एव च ।
 सुतः सुजपनश्चापि जपः पश्चिम एव च ॥ १७१ ॥
 कैक्षिकश्च तथा खंजो थाडवश्चाक्षमी तथा ।
 गणाः पञ्चाशदेते तु दक्षिणां दिशमाधिताः ॥
 पुण्डरीक वशाक्षेते पितृगृहसमन्विताः ।
 सर्वदेवं समुद्दिष्टाः पञ्चाशच्छक्तिका गृहाः ॥
 प्रदद्यात् पुण्डरीकाक्षायैर्भिर्युक्ताय वै बलिम् ।
 निष्कृतिः प्रकृतिश्चैव सुकृतिर्विकृतिस्तथा ॥ १७४ ॥
 दारुणो दमकश्चैव रक्षको लक्षकस्तथा ।
 माधवो मांसकश्चैव निष्ठुरः खरभाषणः ॥ १७५ ॥
 प्रलंघो लम्पकश्चैव प्राणनः प्रणयस्तथा ।
 धीसेनोऽगदश्चैव विभाषश्च विभीषणः ॥ १७६ ॥
 रकाक्षो लोहिताक्षश्च रक्तजिह्वो विजिह्वकः ।
 विष्णुकेशो विशालाक्षो विश्वरो धीरहा तथा ॥ १७७ ॥
 अक्षरः प्राक्षरश्चैव कामरूपचिक्रिणौ ।
 सर्वगः सर्वविद्भौः संभवः प्रभवस्तथा ॥ १७८ ॥
 वारुणो वसुरेयापि विमर्दो दमनस्तथा ।
 धैर्कर्तनो विकर्ता च कपर्दी च प्रभुस्तथा ॥ १७९ ॥
 कन्दकी कन्दकश्चापि नाकी च वरुणोऽरुणः ।
 गणा एते च पञ्चाशद्वैर्कृतिं दिशमाधिताः ॥
 यातुगृहेस्तु संयुक्ता वामनस्यानुगा इमे ।
 पभिर्युक्ताय विधिना वामनाय बलिं ददेत् ॥

वरुणो वारुणश्चैव पाशी पाशाधरो गुरुः ।
 क्षेपणः क्षेमणश्चैव नारदः सर्वदो रविः ॥ १८२ ॥
 सुमना नामनो हंसो वैकुण्ठः परमः परः ।
 हनुमान् वसुमान् भद्रो भद्रवः प्रभवस्तथा ॥ १८३ ॥
 महाकर्णो विकर्णश्च शशकः शलकः पिकः ।
 यानरो नरकश्चैव कार्णिः कर्णधरोऽशुमान् ॥ १८४ ॥
 चक्रोऽग्रश्च तथा वज्री वज्रनाभो विनाभकः ।
 फरमः कुरमश्चैव दक्षिणो दक्षिणः सुहृत् ॥ १८५ ॥
 दुर्गन्धः पूतिगन्धश्च तादृश्यां गरुड एव च ।
 विरोधो रोधको रोधः कंकणश्च सुकोदरः ॥ १८६ ॥
 एते गणाश्च पञ्चाशत् पश्चिमां दिशमाधिताः ।
 शंकुकर्णवशा हन्ते पादाग्रदगणान्विताः ॥
 सहैभिः शंकुकर्णाय पीठिकायां बलिं ददेत् ।
 मरुमागतगो रवीं भास्वुवायुसुतोऽनिलः ॥ १८८ ॥
 गलतो र्वर्तकः कंको मारुणः प्रांकणोऽचलः ।
 यलो बलनिधिर्वीरो विरोधो रोधको विधिः ॥ १८९ ॥
 सिद्धयः सुययश्चैव शंकरो धीरकस्तथा ।
 माली मालाधिधिवेस्तुः समर्थः सुमहोत्सयः ॥ १९० ॥
 कंकटः कटकश्चैव गन्धो गन्धवहः परः ।
 सिककः सिकरोगी च सेवकः सेवनः सयः ॥ १९१ ॥
 औपधो मेपजो वापि रोगी रोगभवस्तथा ।
 कारणः करणः कर्ता गरवीरोऽवलस्तथा ॥ १९२ ॥
 वलश्च वायुवाहश्च सुचारश्च तथैव च ।
 गणाः पञ्चाशदेते तु वायव्यां दिशमाधिताः ॥
 सर्वनेवानुगान् नित्यं गन्धर्वगृहसंयुताः ।
 प्रदद्यात् सर्वनेत्राय पभिर्युक्ताय वै बलिम् ॥
 सोमः सोमकलः सोम्यः सामधित् सामनायकः ।
 सुधा सुधाना धाता च सुराष्ट्रः काष्ठकः फलिः ॥
 कालभृकालचक्रश्च कालकूटधियो यलः ।
 अमृतोऽमृतनाथश्च केयूरी केयली यली ॥ १९६ ॥

विष्णुः कृष्णपिशंगांगी रेखालेखः पिक शुक्रः ।
 लक्ष्मणश्च शुक्रश्चैव ह्येतः ह्येतमुच्यस्तथा ॥ १९७ ॥
 मार्जारो मरुद्भालो शुभ्रः कणवकः कणः ।
 शेषो विशेष उच्छेपः कर्दमः पूतिविप्रहः ॥ १९८ ॥
 साम्यः संवत्सरश्चैव वेगी वेगधरो मरुत् ।
 गणाः पञ्चाशदेते तु सोमस्य दिशमाश्रिताः ॥
 सुमुखस्य वशा ह्येते यक्षप्रहसमन्विताः ।
 सुमुखाय दलिं दद्यादेभिः सह यथाविधि ॥
 ईशान ईश्वरो व्यापी व्यसनो विनशो बुधः ।
 धरो यको यिशो वादः शकुनिः शकटो घटः ॥ २०१ ॥
 वृक्षः कक्षः क्षमी क्षान्तिर्मातुरोमा कपिजलः ।
 ब्रह्मण्यो ब्रह्मविद्ब्रह्मा ब्रह्मात्मा ब्रह्मसाधनः ॥ २०२ ॥
 वेदी वेदविदुद्बन्धः शंकरः शांकरस्तथा ।
 धीमान् विलुधिरष्टात्मा दुष्टात्मा दुष्टकर्मकृत् ॥
 विनेता विक्रयो वादी नोदी विपक एकभुक् ।
 सर्वभुक् सर्वगः सर्वः सर्वभंगः सनातनः ॥ २०४ ॥
 गोविन्दो गोपतिश्चैव भोता चैव महेश्वरः ।
 पञ्चाशच्च गणा ह्येते पैतार्या दिशमाश्रिताः ॥
 सुप्रतिष्ठवशा ह्येते पिशाचगृहसंयुताः ।
 सुप्रतिष्ठितसंज्ञाय एभिः सार्धं यलिं ददेत् ॥
 सिद्धो धाता विधाता च धाता चैव प्रजापतिः ।
 लोकेशो लोककृत् कर्ता स्रष्टा ब्रह्मा तथात्मभूः ॥
 सुतापञ्च तुल्यश्चैव तथा वै रीतियर्धनः ।
 भस्मको गुणवान् गौणो गुणमुक्च तथैवहि ॥ २०८ ॥
 उद्गीतः प्रणयश्चापि हिरण्यगर्भसंस्थितः ।
 यिरिञ्चः पुष्करश्चैव भासनो भास एव च ॥ २०९ ॥
 यिकर्णो विजयश्चैव तथा चैव रथतरः ।
 छन्दो यजुस्तथा ऋक् च अथर्वा च ततः परम् ॥
 मदीयिरंगिराश्चैव पुलहः क्रतुरेव च ।
 वसिष्ठश्च प्रचेताश्च शलमो भीष्म एव च ॥ २११ ॥

हेमन्तः शिशिरश्चापि कुसुमाकरसंस्थितः ।
 कलहश्च विरागिश्च अमर्यो रोपणस्तथा ॥ २१२ ॥
 शोपणश्च गतिश्चैव हर्षणो वर्धनस्तथा ।
 गणाः पञ्चाशदेते तु व्योमसिद्धपृष्ठान्विताः ॥
 प्रदद्यात् पृथ्निगर्भाय सार्धमेभिर्वलिं द्विज ! ।
 मनुष्यो मानवश्चैव मण्डको मानवस्तथा ॥ २१४ ॥
 मकरश्च तथा चोरः कपश्चैव प्रकंपनः ।
 अलंपटश्च पटद् योजको भजको ब्रह्मी ॥ २१५ ॥
 रेचको रोचको मायो धारो धारो रसश्चलः ।
 चापालिकः कपिर्वाणो व्रजनो गर्जनो गुडः ॥ २१६ ॥
 तित्तरश्चटको ध्वाङ्क्षो यलीयर्दो महानटः ।
 हर्षो धर्मनशास्ता च क्षमको दुन्दुभिः शठः ॥ २१७ ॥
 कुक्षिः कुमारः कायस्थो लायकोऽप्रभुनः शुनः ।
 लवणो रवणो क्रद्धो राजसस्तामजोऽचलः ॥ २१८ ॥
 कल्याणो भगवत्तश्च पृथिवीतलसंस्थिताः ।
 गणाः पञ्चाशदेते तु भूमिप्रहसमन्विताः ॥
 महाबला दुराधर्मा मानवस्य वशानुगाः ।
 मानवाय दलिं दद्यादेभिर्गुणैश्च सार्धकः ॥
 एते पञ्चाशतः प्रोक्ता गणानामधिपा द्विज ! ।
 ऐकैकस्य भवेद्देशां गणाश्चान्ये शतं शतम् ॥ २२१ ॥
 एवं पञ्चाशत्सहस्रं एतेषां परिचारकाः ।
 चत्वरं च चतुष्के च सभायां ग्राममध्यके ॥ २२३ ॥
 ग्रामहारेषु सर्वेषु तिष्ठन्ति विविधायुधाः ।
 जनान्योरयान् याचन्ते तथा पापण्डिनोपि च ॥
 नद्यादिषु च वेशेषु संचरन्ति यथाकृचि ।
 वशानां कुमुदादीनां गणेशानां द्विजोत्तम ! ॥ २२४ ॥
 गणानामुत्कटादीनामुद्रितानां क्रमेण तु ।
 प्रणवाधर्नमोन्नेस्तु स्वैर्सेनाभिरेव च ॥ २२५ ॥
 अर्घ्यं गन्धं तथा मांस्यं धूपं गन्धाभ्युप्यकम् ।
 यलिं भूयो जलं चापि ताम्बूलं क्रमशो ददेत् ॥ २२६ ॥

गीतवृत्तादिकं सर्वं पूर्ववत् परिकल्पयेत् ।
 पञ्चाशतां सहस्राणां गणशो गणशो द्विज ! ॥ २२७ ॥
 तमः पारिपदेभ्यश्च इत्युक्त्वा बलिबिस्तरम् ।
 भूमौ प्रतिदिशं कुर्यात् सर्वशान्तिकरं शुभम् ॥ २२८ ॥
 पञ्चाशतां सहस्राणां एकैकस्य पृथक् पृथक् ।
 शतं शतं परिचारा एते ब्रह्मणाः स्मृताः ॥ २२९ ॥
 येषां ब्रह्मणानां तु परिचाराः सहस्रशः ।
 असंख्येष्टाश्चरन्तस्तु सर्वतः पृथिवीमिमाम् ॥ २३० ॥
 संचरन्ति ब्रह्मणा उक्ता दशविधा महीम् ।
 देवा देव्याश्च पितरः राक्षसा नागनायकाः ॥ २३१ ॥
 गन्धर्वेयक्षाः पैशाचाः सिद्धाश्चापि धरागणाः ।
 एते दशविधा ब्रह्मन् ! दशदिक्षु स्थिताः सदा ॥ २३२ ॥
 उक्ताः पञ्चदशानां तु एतेषां नायका गणाः ।
 तेषां तु पूजया सर्वे सुखं यान्ति न संशयः ॥ २३३ ॥
 पीठेष्वेव कुमुदादीनां बलि दद्याद्विचक्षणः ।
 भूतले गोमयाद्येन लेपिते वा यथावृत्ति ॥ २३४ ॥
 गणानामुक्तदार्ढ्यानां बलि तत्परितो ददेत् ।
 अन्येषामपि सर्वेषां तद्वर्तिर्दिकिरेद्वलिम् ॥ २३५ ॥
 अमुकानां च सर्वेषां ग्राममध्ये बलि क्षिपेत् ।
 कुमुदाद्रिगणेशानाम् अनुकल्पे विधानतः ॥ २३६ ॥
 बलि दत्त्वाऽवशिष्टानां सर्वेषामपि वै पृथक् ।
 तमः पारिपदेभ्यश्चेत्युक्त्वा तस्माद्वलि द्विज ! ॥ २३७ ॥
 अवशिष्टं बलिद्रव्यं ग्राममध्ये विनिक्षिपेत् ।
 संतपणार्थं भूतानां सर्वदेशनिपातिनाम् ॥ २३८ ॥
 रात्र्यामावाहनं ब्रह्मन् ! चज्जरोहणवासरे ।
 न कृतं कुमुदादीनां सगणानां ततोऽप्यु ॥ २३९ ॥
 तेषामावाहनं कुर्याद् बलि दद्याद्विधानतः ।
 चज्जरोहदिने पूर्वं तेषामावाहने कृते ॥ २४० ॥
 तद्वासरत् समाख्ये यावदुत्सवयासरम् ।
 पायसेन बलि दद्याच्छुद्धाश्वेनाथवा द्विज ! ॥ २४१ ॥

विद्या यापि रजस्थ्यां वा कालयोग्ययोस्तु वा ।
 भवेत् कर्तुमहान् श्रेय आहूतानामनर्चनात् ॥ २४२ ॥
 केनापि हेतुना यत् बलिदानं न शक्यते ।
 यात्रां पवित्रं तत्र तेषामावाहनं चरेत् ॥ २४३ ॥
 एवमुक्तं बलिसंयुक्तं देवेशं ग्रामयेद्विज ! ।
 प्रादक्षिण्येन वै ग्रामे नगरे वापि पत्तने ॥ २४४ ॥
 यात्रायां वर्तमानायां देवदेवाय भक्तिः ।
 सुखवासं सताम्यलं बह्विधोऽप्य निवेदयेत् ॥ २४५ ॥
 चन्दनं भ्रमशान्त्यर्थं कर्पूराद्यैः सुभाषितम् ।
 प्रदद्यादेवदेवाय माल्यानि विविधान्यपि ॥ २४६ ॥
 शीतलं तपेणजलं नाग्निरेलजलान्वितम् ।
 भ्रमशान्तिनिमित्तानि भग्नान्यपि निवेदयेत् ॥ २४७ ॥
 द्विगुणं तु ग्रामादेस्तन्मध्ये च विशेषतः ।
 गीतकैरिधिर्देवैस्तंस्तन्वीयाचसमन्वितैः ॥ २४८ ॥
 शंखमेरीशुद्गगाद्यैर्देवेशं परितोषयेत् ।
 एवं देवं परिभ्राम्य ग्रामादौ बलिसंयुतम् ॥ २४९ ॥
 पुनः प्रदक्षिणं कृत्वा प्रासादाद्यग्रेषु च ।
 प्रासादद्वारदेशे तु देवदेवस्य भक्तिः ॥ २५० ॥
 अर्घ्यं पाद्यं तथाचामं गन्धं माल्यं च धूपकम् ।
 निवेद्य देवदेवेशं स्वस्थाने सन्निवेशयेत् ॥ २५१ ॥
 ततो यागगृहं गत्वा देशिकः सुसमाहितः ।
 तिलैराज्यैश्च पूर्णान्तं यात्राहोमं समापयेत् ॥ २५२ ॥
 एवं बलिसमायुक्तम्येषु दिवसेष्वपि ।
 अद्वि रात्रौ तु देवस्य परिभ्रमणमारभेत् ॥ २५३ ॥
 तीर्थयात्रादिने कुर्यात् परिभ्रमणमद्वि वै ।
 कुर्यात् ऋषयर्विद्ये च क्षपेन तु दिधानिशम् ॥ २५४ ॥
 भारभ्रमदिनमारभ्य यावदन्तिमयासरम् ।
 तस्मापि चांकुरारोपं सप्तमे पञ्चमे तु वा ॥ २५५ ॥
 यासरे पूर्वयद्यापि कुर्यात् कौतुकवन्धनम् ।
 द्वितीये यासरे प्रातः देवमाख्यानमष्टपं ॥ २५६ ॥

यागागारेऽधुवानीय समारोप्य च विष्टरे ।
 ततो यागगृहं गत्वा देशिको विधिना यजेत् ॥ २५७ ॥
 कलत्रे मण्डले चैव ततो गत्वा तु मण्डपम् ।
 पूजयेद्देवदेवेशं महता विमन्त्रेण तु ॥ २५८ ॥
 ततो यागगृहे सम्यग्बद्धौ सन्तर्प्य पूर्ववत् ।
 ततस्तस्मात् समानीय महदास्थानमण्डपम् ॥ २५९ ॥
 तत्र सम्यक् समभ्यर्च्य देवं नीराजनान्तिमम् ।
 महाहविर्निवेद्याधापूपादिसमन्वितम् ॥ २६० ॥
 तस्माद्देवं समानीय मण्डपे यागनिमित्ते ।
 तत्र देवं समभ्यर्च्य अर्घ्यपाथादिमिस्ततः ॥ २६१ ॥
 अशौ सन्तर्प्य विधिवत् पूर्णाहुत्यायसानिकम् ।
 अलंकृतं तु देवेशं पूर्ववद्वसनाविकैः ॥ २६२ ॥
 यानादिकं समारोप्य पूर्वोक्तक्रमयोगतः ।
 भ्रामयित्वा तु वेवेशं प्राप्ते त्वन्तः प्रवेशयेत् ॥ २६३ ॥
 मण्डपे देवदेवेशमानीय ज्ञानविष्टरे ।
 समारोप्यार्घ्यपाद्यैश्च दद्यादाचमनं विभोः ॥ २६४ ॥
 गन्धं पुष्पं च धूपं च दीपं नीराजनान्तिमम् ।
 चैद्वर्षेण गीताधिरहणोदपुरस्सरम् ॥ २६५ ॥
 षड्वलीफलसंयुक्तमपुष्पं गुलसंयुतम् ।
 पानकं तर्पणजलं नालिकेररसान्पितम् ॥ २६६ ॥
 ताम्बूलं शशिसंयुक्तम् ततो यात्रार्थकल्पितम् ।
 वसनाथं परित्यज्य स्नानशार्दी निवेद्य च ॥ २६७ ॥
 तैलेनान्यजनं कृत्वा समुद्वर्त्य यथाविधि ।
 शिरस्यामलकं दत्त्वा संस्त्राप्य बहुभिर्जलैः ॥ २६८ ॥
 वर्णकेन समालिप्य क्षालयित्वा तु पारिणा ।
 समालिप्य भुगन्धेन भक्तितश्चन्दनादिना ॥ २६९ ॥
 सहस्रधारया विम ! ज्ञानं कृत्वा ततः परम् ।
 दत्त्वा सयन्दनं पश्चाद् शिरः प्लोतादिशार्दकम् ॥
 दत्त्वा देवं समारोप्य तदन्यस्मिन्स्तु विष्टरे ।
 करशुष्पादि सर्वं तु कृत्वान्तर्यागपञ्चिमम् ॥ २७१ ॥

ततो यथाक्रमेणैव देवं संपूजयेद् द्विज ! ।
 यद्वा दिनोत्सवे वृत्ते देवमानीय मण्डपे ॥ २७२ ॥
 चित्तते भद्रपीठे तु समारोप्याथ पूर्ववत् ।
 अर्घ्यादि सकलं विम ! ताम्बूलान्तं निवेद्य च ॥ २७३ ॥
 वस्त्राथ पूर्वफलतं यत् क्रमात् सर्वं विसृज्य च ।
 विनिवेद्य च वस्त्रं तु धर्मनिर्हरणार्थतः ॥ २७४ ॥
 समालभ्य तु देवेशं सुगन्धैश्चन्दनाविकैः ।
 ततस्तु चिधिना पूज्य यावदात्मनिवेदनम् ॥ २७५ ॥
 स्नानार्थं देवदेवस्य विद्याप्य विनिवेद्य च ।
 पातुके देवदेवेशं क्लृप्ताद्यैश्च समन्वितम् ॥ २७६ ॥
 तस्मादानीय पीठे तु स्नानार्थं परिकल्पिते ।
 समारोप्य तदाद्यैस्तु भोगैः सर्वैस्तु पूर्ववत् ॥ २७७ ॥
 इष्टा ताम्बूलक्षानान्तं स्कन्धशार्दी निवेदयेत् ।
 ततस्तैलं समादाय कर्पूराद्यैः सुभाषितम् ॥ २७८ ॥
 देवस्य केशानालोष्य हस्ताभ्यां कर्कतेन तु ।
 अधिवाप्य सुगन्धैस्तु धूपैरभ्यजयेत् ततः ॥ २७९ ॥
 शिरो निष्पीड्य देवस्य बहुधा च ततः परम् ।
 केशानाबध्य मालाभिः सूक्ष्मेण प्रोतकेन तु ॥ २८० ॥
 ललाटोपरि बध्वा तु तथा मुखसरोरुहे ।
 देवस्य तैलनिष्पन्दा नापतन्ति यथा द्विज ! ॥ २८१ ॥
 ततः स्कन्धप्रदेशात्तु यावत्पादावसानकम् ।
 अभ्यजयेद्य तैलेन सर्वगात्राणि सदैव ॥ २८२ ॥
 तस्मिन् काले बहुविधैस्तालवृन्तैश्च चामरैः ।
 तत्पापशमनार्थं तु बीजयेयुः समन्ततः ॥ २८३ ॥
 ततस्तु घाससोद्वर्त्य तथा चूर्णैः पुरोदितैः ।
 चमपी च खल्लि दत्त्वा दद्यादुष्णोदकं ततः ॥ २८४ ॥
 चन्दनं मुखलेपार्थं घृष्टं कर्पूरमाचितम् ।
 ततस्त्यामलकं कर्कं गन्धद्रव्यैः सुलंसकृतम् ॥ २८५ ॥
 दत्त्वा शिरसि देवस्य प्रक्षाम्य बहुभिर्जलैः ।
 शनैः शनैः समालोष्य ततोऽर्घ्यं विनिवेद्य च ॥ २८६ ॥

लोभं कालेयकं चैव क्षालनार्थं समन्वितम् ।
 वृत्त्या केशान् समावप्य देवस्य श्रोतयाससा ॥ २८७ ॥
 अथः शटीं निवेद्याथ पात्रे कृत्वा तु वर्णकम् ।
 कर्पूरचूर्णसंमिश्रं सम्यग्धूपाधिवासितम् ॥ २८८ ॥
 तेन देवस्य गात्राणि लेपयेत्तु शनैः शनैः ।
 आकण्ठात् पादपर्यन्तं ततः प्रक्षालयेज्जलैः ॥ २८९ ॥
 अपास्याथ शिरःश्रोतम् दद्यादर्घ्यं तु मूर्धनि ।
 ग्रन्थिपल्लवतोयादि सर्षपक्षोदकान्तिमम् ॥ २९० ॥
 संस्नाप्य सप्तभिस्तोयैः शिरःश्रोतं ददेद्विज्र ! ।
 विनिवेद्याप्यधःशटीं चन्दनेन सुगन्धिना ॥ २९१ ॥
 शशिचूर्णसमेतेन वासितेन हिमांशुना ।
 धूपाधिवासितेनापि समालम्ब्य विशेषतः ॥ २९२ ॥
 गात्राणि देवदेवस्य तथा वै कुंकुमेन च ।
 उपवीतं सौत्तरीयं दत्त्वा श्रोतमपास्य च ॥ २९३ ॥
 शिरस्यमथ केशांस्तु गन्धधूपाधिवासितान् ।
 भावप्य पियिर्धर्माल्यैः स्रग्दामानि निवेद्य च ॥ २९४ ॥
 ततस्तु बहुभिस्तोयैः संस्कृतेष्वन्वनादिना ।
 सहजधारया ज्ञानमाचरेद्देशिको विभोः ॥ २९५ ॥
 व्यापकान् चतुरो मन्त्रान् जपेदेकाग्रमानसः ।
 तस्मिन् काले बहुवृत्त्या द्विजाः प्रागाद्विद्विम्बिताः ॥
 सकृदि पौरुषाद्यानि अधीयीरन् समाहिताः ।
 शंखमेघादिकान् सम्यग् धोपयेयुः समन्ततः ॥ २९७ ॥
 मंगलानि च गीतानि तदा गायन्तु गायकाः ।
 एवं ज्ञाने कृते पश्चात् देशिकेन्द्रः समाहितः ॥ २९८ ॥
 पूर्णकुम्भं समादाय विभोः क्षापनमाचरेत् ।
 जपन् पथितमन्त्रं च तस्य त्रिवर्चनं तथा ॥ २९९ ॥
 एवं ज्ञानं समापाद्य द्यार्थांश्चार्जनं विभोः ।
 सपन्धनास्य तत्पञ्चच्छाटकं विनिवेद्य च ॥ ३०० ॥
 कञ्चोदकापकर्षार्थमपरं देहयारिभृत् ।
 अधरोत्तमस्थे द्वे गन्धधूपाधिवासिते ॥ ३०१ ॥

स्कन्धश्रोतं निवेद्याथ शिरः ज्ञानं निवेद्य च ।
 चन्दनादि सुगन्धं समास्यानि विनिवेद्य च ॥ ३०२ ॥
 पादुके विनिवेद्याथ तस्मात् स्थानात् समानयेत् ।
 तृतीयं रत्नवर्चितं आसनं विनिवेद्य च ॥ ३०३ ॥
 तत्रस्थं देवदेवेशमर्चयैः पूजयेत् क्रमात् ।
 सर्वे होमायसानं च कृत्वा भूयः प्रपूज्य च ॥ ३०४ ॥
 महाहविर्निवेद्याथ सर्वे प्राग्वत् समाचरेत् ।
 एवं प्रतिदिनं चैव यावत्तीर्थदिनाग्नितमम् ॥ ३०५ ॥
 क्षापनं पूजनं चैव विभोः कुर्याद्विद्विभ्रतः ।
 नित्योत्सवादीं देवस्य क्षापनं तु समाचरेत् ॥ ३०६ ॥
 दिनोत्सवसमारम्भे नाचरेत् क्षापनं विभोः ।
 यद्यभ्यसमारम्भे कुर्याद्विच्छानुरूपतः ॥ ३०७ ॥
 कलशे मण्डले चैव अग्निं रात्रौ च पूजयत् ।
 कुर्यात् प्रतिदिनं सम्यगेकवारं यथाविधि ॥ ३०८ ॥
 विषयस्थं देवदेवेशमग्निं रात्रौ च पूजयेत् ।
 एकवारं द्विवारं वा त्रिवारं वा यथाकृचि ॥ ३०९ ॥
 प्रासादे मूलविषयस्थं सविशेषं यजेत् सदा ।
 पञ्चमे घासरे प्राति पूर्वाह्ने तु दिनोत्सवम् ॥
 कृत्वा ततस्तु देवेशं महास्तनपनपूर्वकम् ।
 महता विमर्चनैव लक्ष्मीपुष्टिसमन्वितम् ॥ ३११ ॥
 महाहविर्विधानेन विमर्चे सति पूजयेत् ।
 पष्ठे दिने तु संप्रातं कुम्भाचनपुरस्सरम् ॥
 अश्विस्तर्पणान्तं च पूजयित्वा विधानतः ।
 पूर्ववदेवदेवेशं लक्ष्मीपुष्टिसमन्वितम् ॥ ३१३ ॥
 यानादिके समारोप्य प्रासादस्य बहिः फचित् ।
 उद्याने सुशुभे रम्ये पादपर्वकुलादिभ्यः ॥ ३१४ ॥
 प्रोच्यते विधिर्धर्माणि समन्तात् पशोभिते ।
 पुष्पिताभिर्लताभिश्च सर्वतः परिभूयिते ॥ ३१५ ॥
 नीत्वा देवं समारोप्य यथाहं विष्टरे पुरः ।
 धीपुष्टिसहितं प्रात्यङ्गो गान्तं परिपूजयेत् ॥ ३१६ ॥

सूक्ष्मवस्त्रदुकूलानि संरत्नाभरणान्यपि ।
 सुधाकस्मूरिकर्पूरदिव्यगन्धसमन्वितम् ॥ ३१७ ॥
 सर्वान्नृदेवदेवेशं सुगन्धेन लेपयेत् ।
 पुष्पापचयमाख्यादिभूषितानां विशेषतः ॥ ३१८ ॥
 परस्परं वा शक्तीनां क्रीडां वाप्यलंकृताम् ।
 गरुडाकट्टदेवाय पारिजातहरे स्मरन् ॥ ३१९ ॥
 प्राभूतान्यपि पुष्पाणि देवदेवाय दर्शयेत् ।
 इदमस्मात् समायार्तं इत्युक्ता देशिकः स्वयम् ॥
 पुष्पापचयकर्मार्थमेवं कृत्वा निवेद्य च ।
 तत्र याऽन्यत्र वा स्थाने कर्तुरिच्छानुरूपतः ॥ ३२१ ॥
 ततस्तु देवदेवेशं लक्ष्मीपुष्टिसमन्वितम् ।
 पूर्यचङ्कामयेत् प्रागे शेषं प्राचयत् समाचरेत् ॥ ३२२ ॥
 सप्तमे दिवसे प्राप्ते प्रास्तादं संप्रदिश्य च ।
 देशिकः सार्धैः सार्धं प्रणिपत्य जगद्गुरुम् ॥ ३२३ ॥
 विद्यापयेत्तु देवाय सम्यगुद्यस्थया गिरा ।
 “ भगवन् पुण्डरीकाक्ष शरणागतवत्सल ! ॥ ३२४ ॥
 भस्मिद्धनि कर्तव्या जलक्रीडा त्वया विमो ।
 शुद्धये सर्वलोकानां देवानां प्रीतयेपि च ॥ ३२५ ॥
 यात्रा तदर्थं कर्तव्या मद्बुधप्रदक्षाम्यया ।
 इति विद्याय देवाय प्रणम्य च पुनः पुनः ॥ ३२६ ॥
 यानादौ देवमारोप्य लक्ष्मीपुष्टिसमन्वितम् ।
 नीत्वा मञ्जनशालां तु स्नानोपकरणैर्युताम् ॥ ३२७ ॥
 तद्वतान् सर्वसंभारान् दर्शयित्वा विभोस्ततः ।
 चन्दनार्घ्यैः समालभ्य देवं माल्यैर्विभूय च ॥ ३२८ ॥
 चिनिवेद्य च ताम्बूलं मुखवाससमन्वितम् ।
 समाहूय च तत्रस्थानाज्ञाय परिचारकान् ॥ ३२९ ॥
 प्रातेऽपराहसमये जलक्रीडा भविष्यति ।
 तदर्थः सर्वसंभाराः स्थापितव्यास्तु मण्डपे ॥ ३३० ॥
 इत्याज्ञाय ततस्तस्मादध्यान्यगारं प्रदिश्य च ।
 दर्शयित्वा तु धान्यानि विभोभ्योऽं समुद्भवे ॥ ३३१ ॥

उद्यानादौ समानीय चिनिवेद्य च तत्स्थितान् ।
 उपहारान् यथायोगं तत आस्थानमण्डपे ॥ ३३२ ॥
 पूजयेद्देवदेवेशं श्रीपुष्टिभ्यां समन्वितम् ।
 सविशेषं ततो लक्ष्मीं पुष्टिमन्तः प्रवेशयेत् ॥ ३३३ ॥
 प्राचद्विनोचितं सम्यक् कृत्वा पश्चात्तु मण्डपे ।
 देवदेवं समानीय समारोप्य च विष्टरे ॥ ३३४ ॥
 अर्घ्यात् ताम्बूलपर्यन्तं सर्वं प्राचद्विवेद्य च ।
 स्नानार्थं शाटिकां वापि चिनिवेद्य जगत्पतेः ॥ ३३५ ॥
 मण्डपस्थैकदेशे तु शालितण्डुलनिर्मिते ।
 विष्टरे तु जलद्रोणीं सौवर्णीं वापि राजतीम् ॥ ३३६ ॥
 ताम्रजं वा यथाशालाभं चतुस्त्रिद्विकरायताः ।
 तदर्धविस्तृतामूर्ध्वं मूले तत्पादविस्तृताम् ॥ ३३७ ॥
 घृत्तायतामधोभागे प्रणालेन समन्विताम् ।
 उन्मत्तकुसुमाकारसदृशामयवा द्विज ! ॥ ३३८ ॥
 विद्यमानानुरूपं तां सर्वलक्षणसंयुताम् ।
 निवेद्य तां समापूर्य गालितेन जलेन तु ॥ ३३९ ॥
 कुङ्कुमक्षोदयुक्तेन चन्दनेनान्वितेन च ।
 कर्पूरघूर्णयुक्तेन कुसुमैर्व्यासितेन च ॥ ३४० ॥
 तत्पादं देवमानीय चार्घ्याभिः परिपूज्य च ।
 मेरीपटहवादित्रिशंखघोषसमन्वितम् ॥ ३४१ ॥
 स्तुतिमंगलघोषैस्तु धुतिघोषसमन्वितम् ।
 सूक्तैः पौरुषेणैव विमोः कृत्वाद्यगाहनम् ॥ ३४२ ॥
 याने देवं समारोप्य सह स्नानाद्रिवासला ।
 कुङ्कुमेन समालिप्य आपादान्मस्तकाद्यभिः ॥ ३४३ ॥
 भ्रामयेत् प्राङ्गणं धीर्धीं प्रीतये वरुणस्य च ।
 जनानामपि सर्वेषां पवित्रीकरणाय च ॥ ३४४ ॥
 तत्काले देवदेवेशं भक्त्या पदयन्ति ये जनाः ।
 ते सर्वे धृतपाप्मानो भवन्ति निरुपद्रवाः ॥ ३४५ ॥
 ततस्तु मण्डपं देवं विष्टरे चिनिवेद्य च ।
 स्नानयस्त्रादि सकलमाचार्यैः स्वयमाहरेत् ॥ ३४६ ॥

ततो निशोत्सवान्तं च सर्वं पूर्वपदाचरेत् ।
 मष्टमे दिवसे प्राप्त आचरेन्मृगायां विभोः ॥
 प्रातरारभ्य पूर्वाह्ने देयमिष्टां तु पूर्वपत् ।
 अभ्यर्हन् समानीय सर्वालंकारशोभितम् ॥ ३४८ ॥
 बहुभिस्तुरगैः सार्धं हस्तिनं वा तथाविधम् ।
 स्वभावं कृत्रिमं वापि तत्तारोप्य जगत्पतिम् ॥ ३४९ ॥
 मृगयानुगुणैः सर्वभूषणाद्येर्विभूषितम् ।
 आरोप्य याने सौवर्णे श्रियं च धरणीं तथा ॥ ३५० ॥
 ताभ्यां सह परिभ्राम्य प्रामादौ पूर्णवह्निभुम् ।
 सैवैव विविधैः सार्धं भक्तायेव तथैव हि ॥ ३५१ ॥
 ततो ग्रामस्य बाह्ये तु फोशमानान्तरीकृते ।
 उद्याने पितते रम्ये चित्रिलैः पार्श्वद्विज ! ॥ ३५२ ॥
 सत्सीमिर्विचित्राभिः लतावृक्षैश्च पुष्पितैः ।
 शोभिते च समानीय देवं तन्मध्यसंस्थिते ॥ ३५३ ॥
 भण्टेषु तु वितानाद्यैः सर्वतः परिभूषिते ।
 सौवर्णे पिष्टरे रम्ये समारोप्य जगत्पतिम् ॥ ३५४ ॥
 श्रीभूमिसहितं पश्चाच्छीतलैर्ध्वजनालिलैः ।
 चन्द्रार्धैः सुगन्धैश्च हिमतोयैश्च शीतलैः ॥ ३५५ ॥
 स्वेदशान्तिं समापाद्य विशेषाद्राजराजयत् ।
 ततोऽर्घ्यादिभिरभ्यर्च्य दृष्ट्यं चिनिषेदयेत् ॥ ३५६ ॥
 मरीचिचूर्णसंमिश्रं जीरकादिसन्वितम् ।
 शुल्बपुण्ड्रयुतं शुद्धं पानकानि बहूनि च ॥ ३५७ ॥
 फवलीफलपूर्वाणि मधुराणि फलान्यपि ।
 सर्वं ताभूल्बदानान्तं क्रमात् कृत्वा ततः परम् ॥ ३५८ ॥
 स्नानपूर्वं समभ्यर्च्य महता विभवेन तु ।
 यथाप्रमेये देवेशं लक्ष्मीपुष्टिसमन्वितम् ॥ ३५९ ॥
 निवेद्य च प्रमृतांशमलंकृत्यं विशेषतः ।
 तुरगादौ समारोप्य अस्तं याते दिवाकरे ॥ ३६० ॥
 वीपानेकशतैर्युक्तं, प्रामं नीत्वा प्रदक्षिणम् ।
 देवं गौर्ध्वदेव्याथ प्रातयत् कुर्याद्विशोन्वयम् ॥ ३६१ ॥

तद्वाग्वी तीर्थविषयस्य कुर्यात् कौतुकयन्धनम् ।
 आचार्यां यजमानेन साधकैश्च समन्वितः ॥ ३६२ ॥
 प्रासादं संप्रचिदयाथ प्रणम्य चं मुहुर्मुहुः ।
 वण्ड्यप्रणिपातेन हर्मं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ३६३ ॥
 “तीर्थयात्रा त्वया देव ! भ्यः कर्तव्या सुरेश्वर ! ।
 तत्र प्रतिसरारम्भं त्वमनुज्ञातुमर्हसि ” ॥ ३६४ ॥
 इति विद्याप्य देवस्य तीर्थविषयं समानयेत् ।
 तदलामे मुनिश्रेष्ठ ! नित्यस्तपनकौतुकम् ॥ ३६५ ॥
 अलामे त्वस्य विषयस्य बलिबिंबं तु वा द्विज ! ।
 मूलविषयस्य पुरतः संस्थाप्यावाहा पूज्य च ॥ ३६६ ॥
 प्रासादाभ्यन्तरे कुर्याद्देविकां ब्रीहितिः शुभाम् ।
 हस्तमानोप्रतायामचित्पारां पञ्चमजिह्वाम् ॥ ३६७ ॥
 वालोभिवेष्टयित्वा तां चतुरध्यायतां ततः ।
 पालिकाः सांकुरा बाह्ये स्थापयेत् ककुभष्टके ॥ ३६८ ॥
 तद्बहिर्घटिकास्तद्वच्छराणांस्तद्बहिस्तथा ।
 तद्दध्यं देवमारोप्य घृतारोपणमाचरेत् ॥ ३६९ ॥
 देवस्य पुरतः स्थाप्य पालं लोदधिविनिर्मितम् ।
 घृतेनापूर्य तत् पालं प्रातयत् संस्कृत्य देशिकः ॥ ३७० ॥
 उभाभ्यां चैव हस्ताभ्यां दूर्वामादाय मूलतः ।
 घृते निमज्ज्य चाप्राणि देवपादेषु सेचयेत् ॥ ३७१ ॥
 ततस्तु कण्डपांश्च तु ततो देवस्य भूर्धनि ।
 पाणिप्रक्षालनं कुर्यादन्तरान्तरयोगतः ॥ ३७२ ॥
 दूर्वाभेदस्तथा प्रोक्तो घृतारोपणकर्मणि ।
 हस्तप्यस्यासमांशेन घृतारोपणमाचरेत् ॥ ३७३ ॥
 पादे “सुमंगलं चे”ति कणं भद्रमिति द्विज ! ।
 “सुशोभनं ” तु शिरसि क्रमान्मन्त्रः प्रतिष्ठितः ॥
 यद्वा सर्वस्य मन्त्रस्य द्वादशाक्षरसंज्ञितः ।
 अक्षतस्यापि कृत्वा कुर्यात् कौतुकयन्धनम् ॥ ३७५ ॥
 उर्णामयेन सूत्रेण क्षीमसूत्रेण तेन च ।
 प्रातिवधानेन तत्पश्चाद्यामराद्यैश्च वीजयेत् ॥ ३७६ ॥

दर्शयेद्दर्पणं छत्रमन्यानि मंगलान्यपि ।
 निवेद्य पायसं पञ्चाद्विमाद्यनुगुणं ततः ॥ ३७७ ॥
 शिरसा शाययित्वा तु देवेशं शयनोपरि ।
 गुरगुच्यग्ररुधूपंश्च धूपयित्वा समन्ततः ॥ ३७८ ॥
 अनिर्वाणैः प्रदीपैस्तु रत्नशेषं समापयेत् ।
 आचार्यः प्रातरुधाय कृत्वा स्नानादिकं ततः ॥
 देवमुत्सवविषयं प्रायश्चपूज्य विधानतः ।
 पूर्वाह्ने वाथ मध्याह्ने कृत्वा पूर्वं रथोत्सवम् ॥ ३८० ॥
 कारयेत्तीर्थपूर्वाह्ने अथ मध्याह्नपूर्वयत् ।
 देवं गेहे समानीय स्वस्थाने स्निवेशयेत् ॥ ३८१ ॥
 देवोपयुक्तमाव्यानि चन्दनादीन्यपि द्विज ! ।
 प्रदद्याद्दक्षिणेन्द्राय सोऽपि तैः परिभूयितः ॥ ३८२ ॥
 कारयेत्तीर्थयात्रां च देवेशस्य विधानतः ।
 तीर्थविषयगतं देवं शयनात् प्रतिबोध्य च ॥ ३८३ ॥
 पूजयित्वा र्घ्यगन्धार्चरानीयास्थानमण्डपे ।
 पूजयित्वा र्घ्यपाद्याद्यर्घुतारोपं तु पूर्वयत् ॥ ३८४ ॥
 कृत्वा पुरोदितानां तु स्नपनानां चतुर्थके ।
 नवके स्नपनं स्थाप्य मध्यमध्यमसंज्ञितम् ॥ ३८५ ॥
 पुरतः स्थण्डिलं कृत्योत्सृज्य तत्र धिन्यसेत् ।
 मुसलानि चतुर्भिश्च धिन्यस्योत्सृज्यलोपरि ॥ ३८६ ॥
 मुसलोत्सृज्ये गृह्य दूर्वाकाण्डानि यन्त्रयेत् ।
 नवयस्त्रेण संवेष्ट्य तत्र चूर्णं विनिक्षिपेत् ॥ ३८७ ॥
 सौवर्णरजनीचूर्णसंमिश्रं गन्धसंयुतम् ।
 चतुर्भिर्वर्णैर्विषैर्वर्णयामीस्तु वा द्विज ! ॥ ३८८ ॥
 कारयेद्यथातः तु गीयमानेपि मंगले ।
 स्थापितस्नपनाद्विप्र ! प्राग्भागे वा तदुत्तरे ॥ ३८९ ॥
 तण्डुलैः पीडिकां कृत्वा तत्र कुंभं निवेद्य च ।
 ससृजं तत्र निक्षिप्य चूर्णं वस्त्रेण वेष्ट्य च ॥ ३९० ॥
 अथवा पञ्च नव वा कलशांश्चूर्णपुरितान् ।
 अर्चयित्वा तु मूलेन ततः संस्नापयेद्विभुम् ॥ ३९१ ॥

तैलेनाभ्यज्य देवेशं समुद्रतर्प्य च पूर्वयत् ।
 ततः संस्नाप्य विधिना घृताद्यं मंगलान्तिमम् ॥
 सहस्रधारया स्नानं कृत्वा संशुद्धवारिणा ।
 अथोत्तरवस्त्राभ्यां नवाभ्यां परिधाप्य च ॥ ३९३ ॥
 सूक्ष्माभ्यां धृषिताभ्यां च ततो देवं समर्च्य च ।
 अर्घ्यालभनमाख्यायेद्दमचूर्णादिपुरितम् ॥ ३९४ ॥
 कुम्भमादाय तेनैव चूर्णैः समभिषेचयेत् ।
 अर्घ्यापैः पूजयित्वा तु विषं तु परिमृज्य च ॥ ३९५ ॥
 भुक्तायशिष्टं तच्चूर्णं भक्तानां मूर्ध्नि दापयेत् ।
 गंगास्नानफलं चूर्णं सर्वपापप्रणाशनम् ॥ ३९६ ॥
 क्रीडया वापि तच्चूर्णं शिरसा धारयेन्नरः ।
 तस्य देहगतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ॥ ३९७ ॥
 ततो देवं समर्च्य परमात्रं निवेद्य च ।
 मुद्रात्रं चापि शुद्धात्रं तद्वत्प्रथमं विधानतः ॥ ३९८ ॥
 सर्वं द्विजप्रदानान्तं कृत्वा देशिकसत्तमः ।
 याज्ञायसाध्यात् प्रागेव सर्वं चोक्तं समाचरेत् ॥ ३९९ ॥
 ततस्तु रजनीपिण्डं प्रभूतं कुंकुमान्वितम् ।
 निवेद्य देवदेवाय दद्याद्देशिकोत्तमः ॥ ४०० ॥
 आचार्येभ्यः साधकेभ्यस्तथा चान्येभ्य एव च ।
 तत्तत्कर्म नियुक्तेभ्यस्तेऽपि पिण्डेन तेन वै ॥ ४०१ ॥
 आलभ्य सर्वगात्राणि तथा संहृष्टमानसाः ।
 उपतिष्ठन्तु देवेशं प्रणामैः समप्रक्षिणैः ॥ ४०२ ॥
 यात्रावाहनमानीय रथाचकतमं तु यत् ।
 तत्र देवं समारोप्य ततोऽन्यस्मिन्तु यानके ॥ ४०३ ॥
 भारोप्य धनं तार्क्ष्यं वा हनुमन्तं विभीषणम् ।
 छत्रचामरशङ्खादिसर्वसाधनसंयुतम् ॥ ४०४ ॥
 प्रदक्षिणं परिभ्राज्य सर्वेष्वारोप्येष्वपि ।
 तीर्थपात्रं समासाद्य विषं पीठे निवेद्य च ॥ ४०५ ॥
 प्रमया पुष्पया चैव वितानाद्यैरलङ्किते ।
 प्रणामं वण्डयत् कृत्वा पुष्पाञ्जलिपुरस्सरम् ॥ ४०६ ॥

ततः संस्थाप्य देवेशं साधकस्यैव मूर्धनि ।
 भूपितस्य च वस्त्रार्थस्तीर्थमासाद्य तत्र तु ॥ ४०७ ॥
 नाभिदग्ने जले स्थित्वा देशिकेन्द्रः समाहितः ।
 तत्तीर्थं सधेतीर्थानि समाधाया द्विजोत्तम ! ॥ ४०८ ॥
 कृत्वा पुण्याहघोषं च अर्घ्यायैः संपूज्य च ।
 मुहूर्तं शोभने प्राप्ते रथौ मध्यम्विनं गते ॥ ४०९ ॥
 शंखतूर्यादिसंयुक्तं देवमादाय देशिकः ।
 वामदक्षतले कुर्वात् क्षमामण्डलगतं त्रिव ॥ ४१० ॥
 विभूयान्मध्यभागे तु पाणिना दक्षिणेन तु ।
 जपन् वै मूलमन्त्रं तु निमज्जेत् सद्य तेन वै ॥ ४११ ॥
 तार्क्ष्यादिमूर्तिभिः सार्धमाचार्यैः साधकैस्तथा ।
 स्वयंध्यकादिके स्थाने मध्याह्ने वाऽपराह्नके ॥ ४१२ ॥
 रजन्यां पूर्वभागे वा कुर्यादध्वर्युं विभोः ।
 मुहूर्तातिक्रमप्राप्तदोपस्तत्र न विद्यते ॥ ४१३ ॥
 जिल्लोण्यादिके पाले गन्धतोषैः सुपूरिते ।
 मुहूर्तं मज्जेदेवं अर्घ्यायैः संपूज्य च ॥ ४१४ ॥
 तत्काले ये नराः स्नानं कुर्वन्ति विमलाशयाः ।
 विमुक्तकल्मषास्ते वै प्राप्नुयुः परमां गतिम् ॥ ४१५ ॥
 ततस्तीरे समारोप्य विष्टरे हेमनिर्मिते ।
 शाटफलितयं वत्सा स्नानवस्त्रे विष्टुर्य च ॥ ४१६ ॥
 देशिकः स्वयमादाय ते वस्त्रे मूर्ध्नि धारयेत् ।
 अर्घ्यायैस्तु समभ्यर्च्य अलंकृत्य चिन्तेतः ॥ ४१७ ॥
 याने देवं समारोप्य प्रासादं प्रविशेत् ततः ।
 सुस्ताप्ता धौतयस्नानास्तत्काले गणिकाजनाः ॥ ४१८ ॥
 जलेनापूरितं पात्रं दीपपात्रं च क्षणम् ।
 धारयन्तोऽग्रतो विप्र ! गच्छेयुर्मंगलार्थतः ॥ ४१९ ॥
 अनुधारागदैनैव प्रादक्षिण्यक्रमेण तु ।
 द्वितीयावरणद्वारं समासाद्याथवा द्विज ! ॥ ४२० ॥
 प्रथमावरणद्वारान्तः कृत्या तु मण्डलम् ।
 शुद्धं गोमयेनैव सुधाचूर्णैरलंकृतम् ॥ ४२१ ॥

आशासु दीपान् संस्थाप्य पालिका विद्दिशासु च ।
 संपूर्णमभसा कुर्मं सगार्ह्यैः परिभूषितम् ॥ ४२२ ॥
 आधारस्योपरि स्थाप्य मध्ये पुष्पेण पूज्य च ।
 सकृत् प्रणवजन्तं ततो वै तज्जलेन तु ॥ ४२३ ॥
 अर्चयेद्देवदेवेशं पुष्पांजलिपुरस्सरम् ।
 प्रासादद्वारदेशे तु अर्घ्यायैः संपूज्य च ॥ ४२४ ॥
 देवं निवेद्य स्वस्थाने मूलविधौ विसर्जयेत् ।
 पश्चात्सर्वविधं तु स्नानार्थं विधानतः ॥ ४२५ ॥
 पूर्ववत् पूजयेद्विप्र ! परिभ्रमणवर्जितम् ।
 दशमेऽहनि संग्राते देशिकेन्द्रः समाहितः ॥
 प्रातस्नानादिकं कृत्वा घनार्धचिर्भूषितः ।
 देशिकैः साधकैः सार्धं यजमानेन चैव हि ॥ ४२७ ॥
 प्रासादं संग्रहयथा प्रणम्य च मुहुर्मुहुः ।
 देवेशस्याग्रतः स्थित्वा विज्ञापनमथाचरेत् ॥ ४२८ ॥
 “ भगवन् ! पुण्डरीकाक्ष ! शरणागतवत्सल ! !
 ध्यजायां कुम्भारम्य उत्तवाद्यभूयान्तिमम् ॥ ४२९ ॥
 यन्मयापुष्टितं कर्म तव संग्रीतये विभो !
 तथाऽन्यैर्मदनुज्ञातैर्दशैकैश्चापि यत् कृतम् ॥ ४३० ॥
 साधकैश्च तथान्यैश्च विविधैः परिचारकैः ।
 तत्सर्वपूरणार्थं च न्यूनाधिक्योपशान्तये ॥ ४३१ ॥
 त्वामय वासरे यष्टुं चतुःस्थानस्थितं विभो ! !
 प्रवृत्तमनुज्ञानीहि मद्रुप्रदकाम्यया ” ॥ ४३२ ॥
 इति विज्ञाप्य देवस्य तन्नानुज्ञामवाप्य च ।
 देवमुत्सवविषयं यानमारोप्य देशिकः ॥ ४३३ ॥
 आस्थानमष्टयं नीत्वा तत्र वै धर्मविष्टरे ।
 देवमारोप्य तस्मात्तद् वेदाध्ययनतत्परान् ॥ ४३४ ॥
 इतिहासपुराणज्ञानं तथा मंगलगायकान् ।
 नर्तकांश्च यथायोगं विनोदार्थं जगत्पतेः ॥ ४३५ ॥
 तत्तत्स्थाने समावेद्य ततो देशिकस्ततमः ।
 तस्मिन् वा मण्डपे न्यस्य विस्तारस्यानुकूलतः ॥ ४३६ ॥

यागोहोदितैः सर्वार्थितानाद्यैरलङ्किते ।
 तन्मध्यदेशमाश्रित्य कुर्यात्पञ्चाङ्गमण्डलम् ॥ ४३७ ॥
 मानुलंगसमाकारैर्द्वादशारैः परिष्कृतम् ।
 सपीठद्वारमार्गाद्यं पञ्चरंगपुरान्वितम् ॥ ४३८ ॥
 अथवा भूयितं चिप ! पीठिन सपुरेण तु ।
 पञ्चपुर्योज्यलेनैव केचलेन पुरेण वा ॥ ४३९ ॥
 यथाकालोद्भवे रभ्यस्तत्तद्वर्णसमन्वितैः ।
 सत्यं भगवता प्रोक्तः पौष्करे त्वस्य विस्तरः ॥ ४४० ॥
 एवं सर्वं समापाद्य साधकैश्चक्रेकजम् ।
 संप्राप्य साधकैः साधैर्द्वादशको देवसन्निधिम् ॥
 विद्याप्य देवमानीय पश्चिमे मण्डपस्य तु ।
 भद्रासने तु सौवर्णे मसूरफरान्विते ॥ ४४२ ॥
 शुभास्तरणसंयुक्तं प्राङ्मुखं निधनिवेश्य च ।
 यागपूर्वाङ्गमार्गं कलशे चक्रेकजे ॥ ४४३ ॥
 गीतं नृत्तं च वाद्यं च चतुर्दिग्देधोपितम् ।
 विधे च पूजनं कुर्याद्देशिकः सुसमाहितः ॥ ४४४ ॥
 सविशेषं यथायत्नं द्विजज्ञानायसानकम् ।
 तत्काले तु विशेषेण गुरोः संमाननाचरेत् ॥ ४४५ ॥
 घसर्नञ्च दुक्लार्थेदेवस्य प्राङ्निवेशितैः ।
 विविधैः स्मर्यैश्चापि सुगन्धैश्चन्दनादिकैः ॥ ४४६ ॥
 आचार्योपि समादाय दुक्लार्थमनुत्तमम् ।
 यद्धा चोष्णीययत् खास्मिन् शिरसि द्विजसत्तम ! ॥
 मात्यादि च यथायोगं धारयन् प्रणिपत्य च ।
 मुष्टमुद्वेष्ट्यदेवं ततो यागनिकेतनम् ॥ ४४८ ॥
 संप्राप्य तत्र वै कुण्डे होमं कृत्वा यथापुरम् ।
 गत्वा देवसमीपं तु कृत्वा होमसमर्पणम् ॥ ४४९ ॥
 संधिभागं पितृणां च यथायत्नं प्रतिपाद्य च ।
 कुमुदादींश्च चक्रं च खगेशं गणनायकम् ॥ ४५० ॥
 इन्द्रादिलोकपालानां दाययित्वा यत्नि क्रमात् ।
 ततश्चक्रायनीं शालां त्रयीं चाथर्वसंयुताम् ॥ ४५१ ॥

इतिहासं पुराणं च वैष्णवं स्तोत्रमङ्गुतम् ।
 गीतं नृत्तं च वाद्यं च शंखमेवादिकांस्तथा ॥ ४५२ ॥
 चन्द्रिमंगलशब्दांश्च तथा मंगलगीतकम् ।
 श्रावयित्वा यथायोगं दर्शयित्वा विमोक्षतः ॥ ४५३ ॥
 कुम्भस्थं मण्डलस्थं च देवं हृदि विस्तृज्य च ।
 विष्णुस्तेनं समभ्यर्च्य पारवन्मण्डलमभ्यतः ॥ ४५४ ॥
 ततो देवं समारोप्य यानादौ हेमनिर्मिते ।
 सर्वमंगलसंयुक्तं सर्वोण्याचरणानि च ॥ ४५५ ॥
 परिध्रम्य च वाद्यादि त्वन्तराचरणान्तिकम् ।
 प्रथमाचरणे चापि द्वितीयाचरणेपि च ॥ ४५६ ॥
 मण्डपे देवदेवेशं विष्टरे विनिवेशयेत् ।
 तत्काले यजमानस्तु अलङ्कृत्य तु देशिकम् ॥ ४५७ ॥
 यत्नञ्चकचन्दनाद्यैश्च समारोप्य च यानके ।
 शंखकाहलवादित्रमेरीपट्टहंसंयुतम् ॥ ४५८ ॥
 छत्रदीपसमायुक्तं गायकादिसमन्वितम् ।
 देशिकं देवयत् स्मृत्वा स्वगृहे संप्रवेशयेत् ॥ ४५९ ॥
 अथानुयागमाचार्यः कुर्याद्विष्णुसमन्वितः ।
 अस्तंगते दिनकरे देवं संपूज्य वै क्रमात् ॥ ४६० ॥
 गुल्लंडादिसंयुक्तं मुद्राक्षं तु निवेशयेत् ।
 ततस्तु भगवद्भक्ता देशान्तरनिवासिनः ॥ ४६१ ॥
 देवस्योत्सवसेवार्थं ये नराः पूर्वमागताः ।
 तेषां स्वदेशायानार्थं देशानुज्ञापुरस्सरम् ॥ ४६२ ॥
 कृत्वा विसर्जनं पश्चात् देवं यागनिकेतने ।
 नीत्वा तत्र समावेदय विष्टरे शुभसंस्तरे ॥ ४६३ ॥
 कुम्भपूर्वं क्रमेणैव चतुः स्थानस्थितं विभुम् ।
 यथाविधि समभ्यर्च्य प्रभूतान्नसमन्वितम् ॥ ४६४ ॥
 उत्सवाप्तोदितं कृत्वा स्नपनं चापि कल्पयेत् ।
 यात्राविधे द्विजश्रेष्ठ ! विधे वा स्नपनार्थतः ॥ ४६५ ॥
 एवं क्रमेण संपूज्य प्रदाप्य विधिना यत्निम् ।
 कुम्भमण्डलकुण्डस्थान् मन्त्रेशान् मन्त्रचित्तम् ॥

विसर्जयेद्यथावयवधोऽर्चयिष्यता ततः ।
 विष्णुर्जसेनं यजेत् पञ्चाद्वयमन्तः प्रवेशयेत् ॥ ४६७ ॥
 अर्घ्यगन्धादिनाभ्यर्च्य मूलं विषे विसर्जयेत् ।
 प्राप्ते चावाहितान् विप्र ! कुमुदादीन् गणान्वितान् ॥
 सन्तोष्य यत्किमानेन सविशेषं विसर्जयेत् ।
 ध्वजस्थानं समासाद्य कुम्भं संस्थाप्य पूर्वयत् ॥ ४६९ ॥
 पतन्नीशं समभ्यर्च्य ध्वजस्थं च विशेषतः ।
 महाहृदि निविधाय ध्वजस्थं विहगेश्वरम् ॥ ४७० ॥
 विसर्जयित्वा स्वहृदि कुम्भस्थे वा खगेभ्यरे ।
 ततोऽवरोहयेद्विप्र ध्वजं पूर्वक्रमेण तु ॥ ४७१ ॥
 कुम्भस्थं विहगेशं तु स्वस्मिन् हृदि विसर्जयेत् ।
 यद्वा गण्डगोहं तु गत्वा कुम्भस्थधारिणम् ॥ ४७२ ॥
 संशोध्य गण्डं तस्य कुम्भस्थं तु विसर्जयेत् ।
 ध्वजगण्डं ध्वजपटं तद्यष्टिं तत्प्रांतां तथा ॥ ४७३ ॥
 ध्याचारेः स्वयमाद्याध् यागोपकरणान्यपि ।
 अन्यथा चेन्महान् शोषः कर्तुं देशाधिपस्य च ॥ ४७४ ॥
 निष्कलं स्थानं कृतं कर्म विहगेशोपि कुर्यात् ।
 यागकर्मणि पर्याप्ते तद्वा नौ वाऽपरेहृदि ॥ ४७५ ॥
 यजमानो गुरुं ह्यैर्मूर्ध्नि कटकादिभिः ।
 वसनैर्गन्धपुष्पाद्यैः अलंकृत्याभिपूज्य च ॥ ४७६ ॥
 उत्तमां दक्षिणां दद्यात् खर्गनिष्कशताम्बिताम् ।
 ततोऽधिकां तु वा दद्यात् विभवस्यानुगुणतः ॥ ४७७ ॥
 तदर्थं मध्यमं विद्धि तत्पार्श्वं ह्यधमं भवेत् ।
 यथावित्तोन्नरूपं तु यथाश्रद्धं तु वा ददेत् ॥ ४७८ ॥
 तदर्थं कृतिजां दद्यात् तदर्थं परिचारके ।
 धन्यान् गायकपूर्यास्तु यथावित्तानुसारतः ॥ ४७९ ॥
 यागस्तु दक्षिणादीनो निष्कलः स्यात् संशयः ।
 तस्माद्वित्तानुगुण्येन देया चान्यापि दक्षिणा ॥ ४८० ॥
 एवं तु गदितः सम्प्रक् यागान्त्योत्सवविस्तरः ।
 तत्र यो यो विशेषस्तु तं तमाकर्णयाधुना ॥ ४८१ ॥

देशिके साधके वापि एकस्मिन्नेव कल्पिते ।
 स एव सकलं कर्म कुर्यान् पूर्वोदितं क्रमान् ॥ ४८२ ॥
 यदृष्यतेषु फलमेषु स्थेकः कुर्याद्यथाक्रमम् ।
 ध्वजाङ्कुरं ध्वजारोपं उत्सवार्थाङ्कुरार्पणम् ॥ ४८३ ॥
 उत्सवारम्भदिवसात् पूर्वेषुः कौतुकक्रियाम् ।
 उत्सवारम्भदिवसे अधिवासाधर्मिरीरितम् ॥ ४८४ ॥
 चतुः स्थानार्चनं विप्र ! तथा तीर्थाङ्कुरार्पणम् ।
 तद्वात्सायपि यात्रार्थं चतुः स्थानार्चनक्रियाम् ॥ ४८५ ॥
 यात्राप्रतिसरायन्धं तथा चावधूयक्रियाम् ।
 पुष्पयागदिने वापि चतुः स्थानार्चनं तथा ॥ ४८६ ॥
 कुम्भमण्डलकुण्डस्थमन्त्राणां च विमर्जनम् ।
 ध्वजावरोहणं धैव प्रयत्नाभिरयतव्रतः ॥ ४८७ ॥
 तदन्ये देशिकाः कुर्युः साधका वा यथाक्रमम् ।
 भन्यानि सर्वकर्मणि यथायोगं समाचरेन् ॥ ४८८ ॥
 कुम्भस्थस्यार्चनं केचिन् केचिद्विरस्य पूजनम् ।
 अग्नौ संतर्पणं केचिन् केचिन् स्नपनकौतुके ॥ ४८९ ॥
 स्नपनार्चनं केचिन् यथाकालं यथाविधि ।
 यथेतेनैव शक्यं स्थानतुःस्थानार्चनं द्विज ! ॥ ४९० ॥
 कर्तुं न कलमेदः स्याच्चतुःस्थानार्चनविधौ ।
 एकस्मिन् पूजने विप्र ! चतमानेपि मथ्यतः ॥ ४९१ ॥
 केनचिद्याधिना कर्तुं शक्तिर्यदि संभवेत् ।
 अंगार्दगान्तरारम्भे आसनादासनस्य हि ॥ ४९२ ॥
 शेषमभ्येन कर्तव्यं जप्या मूलं सहस्रकम् ।
 अन्यथासंभवेत्सा चेत् कर्तुरन्यस्तु पूजकः ॥ ४९३ ॥
 भूयश्चादित आरभ्य पूजनं तु समाचरेत् ।
 दिनोदितेन मागेन कुर्याद्येदमथा द्विज ! ॥ ४९४ ॥
 कर्तुः स्यात्मानसी पीडा पूजनं चापि निष्कलम् ।
 यदोत्सवे नियुक्तं तु नित्यब्रह्मनकौतुकम् ॥ ४९५ ॥
 तदेकदैव कुर्वीत रात्रावहनि चोत्सवम् ।
 यदा महोत्सवविधौ बलिधैवं प्रयुज्यते ॥ ४९६ ॥

कालयोगभयोः कुर्यात् कर्तुं रिच्छानुरूपतः ।
 यात्राविधे निर्युक्ते तु कुर्यात् कालद्वये सदा ॥ ४१७ ॥
 उत्सवं मुख्यकल्पे तु अनुकल्पे महामते ।
 दिवा यापि रज्ज्यां वा कुर्याद्यात्रोत्सवं द्विज ! ॥
 कुम्भे वा विष्टरे चक्रे यथा कुर्यान्महोत्सवम् ।
 तदानीं मूलविधे तु यात्रा विधेदितां क्रियाम् ॥ ४८९ ॥
 सर्वाग्रिण कृत्वा परिभ्रमणयोजितम् ।
 कुम्भे वा विष्टरे यापि धर्ममंजरीं शुभे ॥ ५०० ॥
 चक्रे वा देवमावाह्य भव्यार्थः परिपूज्य च ।
 यानादिके समारोप्य सर्वसाधनसंयुतम् ॥ ५०१ ॥
 ग्रामादीं भ्रामयेत् प्राप्तवत् बलिदानसमन्वितम् ।
 ग्रामादि बलिदानोक्तकाले दद्यात् बलिं सदा ॥ ५०२ ॥
 कुमुदादि गणेशानां पालिकावसथेषु च ।
 उत्सवे देवदेवेशं सदा सर्वतः पूजयेत् ॥ ५०३ ॥
 वस्त्रपुष्पादिकर्मणिः यथाग्रिमतद्विक्रमस्य ।
 आसीनो वा स्थितो यापि सायकस्तु यथावच्च ॥
 एवं तु भ्रमणं कुर्यान् एकाहाद्युत्सवेष्वपि ।
 एकाहे पूर्वरात्रे वा यात्रा विधाधिवासनम् ॥ ५०५ ॥
 तीर्थविधाधिवासं च तथा कर्मदिने ततः ।
 प्रातर्ग्रामं परिभ्राम्य यात्राविधं तु पूर्ववत् ॥ ५०६ ॥
 तत्पश्चादाचरेत् प्राप्तवत् तीर्थविधाधिवासनम् ।
 अपरस्मिन् दिने कुर्यात् पुण्ययागं न चा द्विज ॥ ५०७ ॥
 त्रिधासंरुपि एकाहे सप्ताहे तृष्टवे द्विज ! ।
 आरंभाद्वास्तु पूर्वेषुः यात्रा विधाधिवासनम् ॥ ५०८ ॥
 तीर्थदाहान् पूर्वरात्रौ तु तीर्थविधाधिवासनम् ।
 तीर्थदाहपरस्मिन् वै पुण्ययागं समाचरेत् ॥ ५०९ ॥
 एकाहान् सप्तरात्रान्तमुत्सवानां चतुष्टये ।
 पुष्पापचयलीलां च मृगयामपि नाचरेत् ॥ ५१० ॥
 वशाद्वादिषु सर्वेषु नयादोदितवर्त्मना ।
 सर्वे कुर्याद्यथायोगं कर्तुं रिच्छानुरूपतः ॥ ५११ ॥

स्वयं व्यक्ते धिमानादौ स्थाने तु न समाचरेत् ।
 एकाहात् सप्तरात्रान्तमुत्सवानां चतुष्टयम् ॥ ५१२ ॥
 तथा तत्रानुकल्पोक्तमुत्सवं न समाचरेत् ।
 स्वयं व्यक्ते जलक्रीडा भवेत्साम्यं कचयेत् ॥ ५१३ ॥
 एकाहाद्यास्तु सकला उत्सवा यत्सप्तरात्रिमाः ।
 बहुवेरविधाने तु कर्तव्या द्विजसत्तम ! ॥ ५१४ ॥
 एकत्रिपञ्चसप्ताहनाहद्वादशाहिकाः ।
 एकवेरविधाने तु कर्तव्या नाम्यथा भवेत् ॥ ५१५ ॥
 ग्रामे वा नगरे यापि प्रतिलोमानधिष्ठिते ।
 अज्ञान्ये पत्तने वापि रथ्यास्तु न समाचरेत् ॥ ५१६ ॥
 बलिदानादिकं सर्वे भव्यथा चेद् द्विजोत्तम ! ।
 अन्तरावरणेऽथैव विभोः कुर्यान्महोत्सवम् ॥ ५१७ ॥
 देवस्य यात्राकर्मार्थं प्रवेशश्च विनिर्गमः ।
 भवेत्तदग्रहारेण सर्वेभ्यारणेष्वपि ॥ ५१८ ॥
 प्रवेशनिर्गमौ स्यातां ग्रामाद्यभिमुखेन वा ।
 प्रधानैर्नैतरेद्वारैः कार्यौ देशविनिर्गमौ ॥ ५१९ ॥
 नोपहौरैर्न शोभैश्च नोपशोभिः कदाचन ।
 यदि कुर्यात् प्रमादेन तद्देशानुरूपतर्भवेत् ॥ ५२० ॥
 प्रधानस्य विपर्यासः स्वस्थानञ्च्युतिस्तथा ।
 ग्रामाद्यावपि विप्रेन्द्र ! प्राकारादिरिच्छते ॥ ५२१ ॥
 यात्रा कर्मणि देवस्य प्रवेशश्चापि निर्गमः ।
 उपहारैर्न कर्तव्यः कृते यात्रादि निष्फलम् ॥ ५२२ ॥
 ग्रामस्यापि विनाशः स्यात् ततो देशाधिपस्य च ।
 चतुर्ष्वपि प्रधानेषु विशेषमवधारय ॥ ५२३ ॥
 देवागारस्य पूर्वस्यां दिशि ग्रामादिकं यदि ।
 प्रत्यक्षदिकसंस्थितद्वारा भवेत्तत्रोदितद्वयम् ॥ ५२४ ॥
 ग्रामादिकं भवेत् प्रत्यक्षं यथा देवगृहस्य तु ।
 प्राग्वारेण तदा स्यातां प्रवेशश्च विनिर्गमः ॥ ५२५ ॥
 यथा ग्रामादिकं फल्गुं प्रास्तादस्य तु दक्षिणे ।
 तदानीमुत्तरद्वारा प्राग्वारा वा पुरोदिता ॥ ५२६ ॥

यदा देवगृहस्योदक् प्रामार्थं परिकल्पितम् ।
 तद्गान्नी दक्षिणद्वारा प्रत्यग्द्वारेण वा भवेत् ॥ ५२७ ॥
 प्रवेशार्थं द्वयं यदा दक्षिणोत्तरदिक्स्थिते ।
 ग्रामादावपि विप्रन्द्र । प्राकृत्यक्द्वारदेशतः ॥
 प्रवेशनिर्गमौ मुख्यकल्पे तु विहितौ द्विज ! ।
 अनुकल्पे तद्व्याख्यां द्वाराभ्यां परिकीर्तितौ ॥ ५२९ ॥
 द्वेवागारांगभूते तु तस्माददूरेण संस्थिते ।
 ग्रामादौ देवदेवस्य यात्रायां वेशनिर्गमौ ॥ ५३० ॥
 कथितौ, सचिकुपेथ विधानमयधारय ।
 प्रासादपूर्वदिक्संस्थे ग्रामे प्रागग्रवीधिषु ॥ ५३१ ॥
 मध्यवीथ्यग्रवेशेन पश्चिमस्थेन वै विभोः ।
 प्रवेशनिर्गमौ स्यातां पतत्यधिमसंस्थिते ॥ ५३२ ॥
 मध्यवीथ्यग्रवेशेन पूर्वदिक्संस्थितेन च ।
 दक्षिणोत्तरसंस्थे तु यथायोगं समाचरेत् ॥ ५३३ ॥
 ग्रामाद्यं न कृतं यत्नं कृता रथ्यावृत्तिस्तदा ।
 रथ्यावरणदेवानां यलिं दत्त्वा तु पूर्वतः ॥ ५३४ ॥
 पश्चाद्ग्रामोक्तदेवानां तत्रैव च यलिं ददेत् ।
 सर्वेषां च क्रमादेवं देवयात्रां द्विराचरेत् ॥ ५३५ ॥
 ग्राममध्येदितं कुर्यान्मुख्यद्वारार्थदेशतः ।
 रथ्यावृत्तिस्तु न कृता यदा ग्रामः कृतस्तदा ॥ ५३६ ॥
 रथ्यावृत्त्युक्तदेवानां न तत्र प्रवद्वलिम् ।
 तदर्धं देवयात्रापि न कर्तव्या महामते ! ॥ ५३७ ॥
 यदा तु वीथ्यावरणं ग्रामश्चापि न कल्पितः ।
 तदा श्रीमोक्तदेवानां यद्विरावरणे यलिम् ॥ ५३८ ॥
 तदुक्तदेवयत्यन्ते प्रवद्यास्तु दिने दिने ।
 ग्रामोक्तदेवयात्रां च तथा तत्र समाचरेत् ॥ ५३९ ॥
 ग्राममध्ये तु यत् कर्म विहितं तत् समाचरेत् ।
 यलिगीटे तथा सर्वं यथोक्तविधिना द्विज ! ॥ ५४० ॥
 पाशावृत्तादौ न तत्रा कुर्यात्तत् प्रथमावृत्तौ ।
 तदभावे तु तत् सर्वं प्रासादद्वारपूर्वतः ॥ ५४१ ॥

यदा ग्रामादिके फल्गुमा देवयात्रोत्सवक्रिया ।
 राष्ट्रशोभाविधिमेव यदि कर्तुं न शक्यते ॥ ५४२ ॥
 पयमेव तदापि स्यात् देवयात्रोत्सवक्रमः ।
 यलिदानोदिते काले यलिदानं समाचरेत् ॥ ५४३ ॥
 कुमुदादिगणेशानां प्रथमावरणेपि च ।
 पालिकावसथे चापि मण्डपे यागनिमित्ते ॥ ५४४ ॥
 ग्रामादिकेपि विप्रन्द्र नित्यं स्थानचतुष्टये ।
 यदि रथ्यावृत्तिः फल्गुमा तवापि च यलिं ददेत् ॥ ५४५ ॥
 ग्रामाद्यं सगणानां तु यलिं दद्याद्दिने दिने ।
 अन्यस्थानचतुष्टके तु केयलानां यलिं ददेत् ॥ ५४६ ॥
 ग्रामाद्यं पालिकावासे चिनान्यत्र समाचरेत् ।
 देवप्रागादियोगेन यलिं स्थानत्रयेपि च ॥ ५४७ ॥
 ग्रामादौ नोत्सवं कुर्याद्योजनान् परतः स्थिते ।
 नद्यादित्यवधानेपि फल्गुमे वा योजनार्थमेव ॥ ५४८ ॥
 ग्रामादौ उत्सवं कुर्यान् स्वतन्त्रं वांग पय पा ।
 देवतान्तरयात्रार्थं निर्मिते नगरादिके ॥ ५४९ ॥
 न कुर्याद्विषयस्य विभोर्गन्तोत्सवक्रियाम् ।
 विभोर्गन्तोत्सवार्थं तु कल्पिते नगरादिके ॥ ५५० ॥
 देवतान्तरयात्रां तु न कदाचित् समाचरेत् ।
 ग्रामार्थगतया फल्गुमे प्रासादे तु महामते ॥ ५५१ ॥
 तदेगिनं तु ग्रामार्थं चिनान्यत्र यलिक्रियाम् ।
 न फल्गुमे देवयात्रां तथैव न समाचरेत् ॥ ५५२ ॥
 देवतान्तरकक्ष्याणे वर्तमाने कदाचन ।
 देवतान्तरयात्रार्थं तोरणानि कृतान्यपि ॥ ५५३ ॥
 देवदेवस्य यागार्थं न स्वीकुर्यान् कदाचन ।
 एकस्मिन्नुत्सवेनैव दद्यात् ग्रामत्रये यलिम् ॥ ५५४ ॥
 न कुर्याद्विषयाणां च कृता येनैकस्मा भवेत् ।
 तथा घ्यजत्रद्वयं न स्यात् मेदन्तिद्रादिदृष्टिते ॥ ५५५ ॥
 पटस्थे विहगेन्द्रे तु कुर्यान् सन्धानमेव तु ।
 तद्यजत्रार्थं तन्व्यकथा कृत्वाग्र्यं ग्रामदाचरेत् ॥

अन्यथा तत्परित्यागे दोषः स्याद्वाजराग्रयोः ।
 एवं तु देवदेवंस्य उत्सवं कल्पयेत्तु यः ॥ ५५७ ॥
 इह लोके सुखं भुक्त्वा चिरं भोगान् यथेप्सितान् ।
 देहसन्धासकाले तु प्राप्नोति भगवत्पदम् ॥ ५५८ ॥
 यात्रायां वर्तमानायां अनुगच्छन्ति ये विभुम् ।
 पदे पदे क्रतुफलं लभन्ते ते नरोत्तमाः ॥ ५५९ ॥
 ये तोषयन्ति ते काले देवदेवं जगत्पतिम् ।
 विविधरूपचारैस्तु छलचामरपूर्वकैः ॥ ५६० ॥
 ऐहिकामुष्मिकात् भोगान् प्राप्नोत्यभिमतान् सदा ।
 इति सत्यद्वमुनिश्रेष्ठ ! कीर्तितो वत्सरोत्सवः ॥ ५६१ ॥
 एवं नैमित्तिकं चान्यं कुर्यादेकाहमुत्सवम् ।
 ध्वजारोहादिपूर्वांकयात्रांगपरिवर्जितम् ॥ ५६२ ॥
 विभवानुगुणं विप्र ! विशेषपक्षपान्वितम् ।
 महता हविषा युक्तं यथाश्रद्धानुरूपतः ॥ ५६३ ॥
 तस्मिन् प्रधाननक्षत्रे पत्रपुष्पफलान्विते ।
 पञ्चविंशतिकुम्भांस्तु स्थापयित्वाभिपेक्षयेत् ॥ ५६४ ॥
 चित्रं मासि पुनर्वस्योः वसन्तोत्सवमाचरेत् ।
 तस्मिन्स्तु शुक्रदादस्यां कुर्याद्वसनकोत्सवम् ॥ ५६५ ॥
 पवित्रारोहयत् कुर्यात् चतुस्थानाचिनादिकम् ।
 भूषणान्युत्तमादीनि कुर्याद्वसनकोत्सवा ॥ ५६६ ॥
 तस्तु संख्याविरहितं यथाशोभानुरूपतः ।
 पञ्चविंशतिकुम्भांस्तु स्थापयित्वाभिपेक्षयेत् ॥ ५६७ ॥
 एको ह वै नारायण इति प्राकलशेन तु ।
 तस्य ध्यानान्तस्थस्येति द्वितीयकलशेन तु ॥ ५६८ ॥
 अथ पुनरेव नारायण इति तृतीयकलशेन तु ।
 अथ पुनरेव नारायण इति चतुर्थतः ॥ ५६९ ॥
 सहस्रशीर्षा पुरुष इति पञ्चमकुम्भतः ।
 पतिं विभ्यस्त्यारमेश्वरमिति वै षष्ठकुम्भतः ॥ ५७० ॥
 नारायण परं ब्रह्म इति वै सप्तमेन तु ।
 यथा किञ्चिज्जगत्स्थस्मिन् इति अष्टमकुम्भतः ॥ ५७१ ॥

अनन्तमध्ययं कविमिति नवमेनाभिपेक्षयेत् ।
 अतो निष्पन्ना चित्स्थानां तु इति स्याद्दशमेन वै ॥ ५७२ ॥
 सन्ततं शिरामिस्तु लमित्येकादशेन तु ।
 तस्य मध्ये महानभिरिति द्वादशमेन वै ॥ ५७३ ॥
 सन्तापयति स्वं देहमिति त्रयोदशमेन वै ।
 नीलतोयदमप्यस्या इति चतुर्दशमेन वै ॥ ५७४ ॥
 तस्यादिशलाया मध्ये इति पञ्चदशमेन वै ।
 सर्वस्य वशिनं देवं इति षोडशमेन तु ॥ ५७५ ॥
 यहिरावरणस्थैस्तु कलशैरभिपेक्षयेत् ।
 यहिरावरणे नास्ति इति प्राक्संस्थितेन तु ॥ ५७६ ॥
 यथाभिपद्यादभवदिति बह्निगतेन तु ।
 धृतोर्ध्वपुण्ड्रं परमेति याम्यदिकसंस्थितेन तु ॥ ५७७ ॥
 दक्षिणे तु भुजे विप्र ! इति यानुगतेन वै ।
 विष्णुनाकमश्नन्तीति वारुणीदिकस्थितेन तु ॥ ५७८ ॥
 पुं प्रधानेश्वरो विष्णुरिति वायुगतेन वै ।
 य इमां महोपनिषदमिति सोमगतेन तु ॥ ५७९ ॥
 ओमिति प्रथमं नाम इतीशानगतेन तु ।
 पुरुषोद्देवै वासुदेव इति मध्यगतेन तु ॥ ५८० ॥
 यद्वा पुरुषसूक्तैर्मन्त्रैः षोडशभिः क्रमात् ।
 यहिरावरणस्थैस्तु कलशैरभिपेक्षयेत् च ॥ ५८१ ॥
 पूर्वोक्तैर्ब्रह्मसूक्तस्यैर्मन्त्रैर्द्विजिकसंख्यया ।
 अन्तरावरणस्थैस्तु संस्त्राय कलशैः क्रमात् ॥ ५८२ ॥
 अथशिष्टैस्त्रिभिश्चान्ते मध्यकुम्भेन सेचयेत् ।
 रजनीचूर्णसंपूर्णान् संस्थाप्य नवकुम्भकान् ॥ ५८३ ॥
 अर्घ्याधिरर्चयित्वा तु चक्ररश्मिसमप्रभान् ।
 रजनीचूर्णनिचयान् स्थात्वा तैरभिपेक्षयेत् ॥ ५८४ ॥
 सर्वविघ्ननिरासार्थं सर्वसंपूर्णाय च ।
 दक्षिणे तु भुजे विप्र ! इति प्राक्संस्थितेन च ॥ ५८५ ॥
 निचिकिद्वा सुपणमिति बह्निगतेन तु ।
 प्रते विष्णो अग्रे चक्रं इति याम्यगतेन तु ॥ ५८६ ॥

एभिर्वयमुपक्रमस्येति यातुगतेन तु ।
 भूतोर्ध्वपुण्ड्रः कृतचक्रेति पश्चिमाशागतेन तु ॥ ५८७ ॥
 पश्चिमत्यभिरिति वायुगतेन तु ।
 चरणं पवित्रं चिततमिति सोमगतेन तु ॥ ५८८ ॥
 लोकस्य द्वारमर्चिमदिति रुद्रगतेन तु ।
 मन्त्रैरेतैस्तु चाष्टमिः अन्यैः सौदर्शनेस्तथा ॥ ५८९ ॥
 संज्ञाप्य मध्यकुम्भेन शुद्धोदैरभिपिच्य च ।
 महोपनिषदन्तस्थैः ब्रह्मसूक्तैः पुरोदितैः ॥ ५९० ॥
 मन्त्रैश्चतुर्भिः पुंसूक्तैः मन्त्रैः षोडशभिस्तथा ।
 चासुदेवद्विपदकार्णव्याहणद्वितयेन तु ॥ ५९१ ॥
 ओंकारादिपवित्रान्तैः चतुर्भिर्व्यापकैस्तथा ।
 सहस्रधारया देवं स्नापयेद्विधिपूर्वकम् ॥ ५९२ ॥
 यथा द्विपदकमन्त्रेण सर्वं स्नपनमाचरेत् ।
 ततोऽन्यैः सकलैर्भोगैः प्राग्वदिष्टा क्रमेण तु ॥ ५९३ ॥
 सैवैः पुरोदितैर्मन्त्रैः द्विपदकार्णेन वा द्विज !
 होमं कृत्वा विशेषेण समिद्धिस्निग्धमुत्तुतैः ॥ ५९४ ॥
 ततो दमनकारोपमाचरेत्तु यथाविधि ।
 अत्रानुक्तं तु सकलं पवित्रारोहचद्वयेत् ॥ ५९५ ॥
 माघमासे पुनर्वसुलोक्षेत्रे वा द्वितयेपि वा ।
 वैशाखे श्रवणे श्रक्षे रोहिण्यां श्रवणे तथा ॥ ५९६ ॥
 आर्द्रायां मार्गशीर्षाख्ये आपादे हस्ततारके ।
 कार्तिके मासि रोहिण्यामन्येष्वेवंविधेष्वपि ॥ ५९७ ॥
 अथतारदिनैर्वैवं कुर्यादेकाहमुत्सवम् ।
 ग्रामे वा नगराद्ये वा सर्वेष्वधारेणु वा ॥ ५९८ ॥
 शुक्ललीलासमायुक्तमाचरेत्तु परिभ्रमम् ।
 पक्षे पक्षे च द्वादश्यां मासि मासि तथैव च ॥ ५९९ ॥
 अमायास्यां पौर्णमास्यां श्रवणे चोत्तरे दिने ।
 अन्येष्वपि प्रशस्तेषु विभवेच्छानुरूपतः ॥ ६०० ॥
 यजमानाद्विजग्मक्षं चैत्रादि विपुत्रद्वये ।
 अयनद्वितये चापि सूक्ष्मस्थूले विशेषतः ॥ ६०१ ॥

तथा चाग्रयणारण्यं तु कसरे वसरे ह्यसम् ।
 आपादे पूर्वकल्मुग्यां पुष्ये चैव विशेषतः ॥ ६०२ ॥
 माघमासे तु पञ्चम्यां सप्तम्यामथवा द्विज !
 विशेषयजनं कुर्याद्विभवेच्छानुरूपतः ॥ ६०३ ॥
 एकादश्यां मार्गशीर्षे पूर्वपक्षे विशेषतः ।
 कुर्याद्विशेषयजनं तत्र संप्रापयेद्विभुम् ॥ ६०४ ॥
 सदानमादिकान् सर्वान् वेदान् वै वेदयोपणम् ।
 इतिहासपुराणं च तथा देवं च मानुषम् ॥ ६०५ ॥
 वेदोपगुह्यं त्यज्यत् संस्कृतं प्राकृतं तु वा ।
 भाषान्तरगतं चापि यथाश्रद्धानुरूपतः ॥ ६०६ ॥
 एवं विशेषयजनं द्वादश्यां तु समाचरेत् ।
 पायसाद्यं गुलाबं वा प्रभूतं चिन्तयेद्येत् ॥ ६०७ ॥
 समासे भगवत्प्राये पारणं तु समाचरेत् ।
 एतत्तिथिद्वययुतमुत्तमं व्रतमीरितम् ॥ ६०८ ॥
 अतः परं स्याद्विस्तारो विभवेच्छानुरूपतः ।
 तदाद्विरोधमास्यान्तं पञ्चम्यन्तं तु वा द्विज ॥ ६०९ ॥
 दशम्यमावास्यान्तं वा पञ्चमी द्वादसी तु वा ।
 एवं त्रिंशद्दिनान्तं तु विभवानुगुणं भवेत् ॥ ६१० ॥
 वैशाखे च विशाखक्षेत्रे विशेषयजनं भवेत् ।
 सहकारफलेः पक्षैः गुलक्षीरादिपार्चितैः ॥ ६११ ॥
 कार्तिके मासि कार्तिक्यां विशेषार्चनमाचरेत् ।
 घृततेलमहादीपैः प्रभूतैर्दशैश्च प्रभुम् ॥ ६१२ ॥
 शुभैरन्यैर्लाजपूर्वैः शुभैर्भक्ष्यादिभिः सह ।
 फलपुण्यादिकैः पूतैः तत्काले समर्चयेत् ॥ ६१३ ॥
 पौषे मासि च पुष्ये तु विशेषपञ्चपनान्वितम् ।
 कार्तिके मासि चित्रेन्द्र ! शुक्लैकादशिका तु वा ॥
 तस्यामुपोष्य राज्ञां तु जागरेण जगलतिम् ।
 तत्कालोचितरागोत्थः तोषयित्वा तु गीर्णकैः ॥
 ब्राह्मे मुहूर्ते संप्राप्तं विशेषेण यजेद्विभुम् ।
 संध्यावयवैरीतकानि स्तोत्राणि विविधाः कथाः ॥ ६१४ ॥

होमाद्यस्तान् सर्वे तु सविशेषं समाचरेत् ।
तत्काले ये च गायन्ति तत्र शृण्वन्ति ये जनाः ॥
तेषां पुण्यफलायासि कः शक्तोऽप्यभिरर्णितुम् ।
आचार्याः साधका वापि कुर्वीरेष्वमुत्सवम् ॥ ६१८ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे पारमेश्वरसंहितायां क्रियाकाण्डे महोत्सवादिविधिनाम सप्तदशोऽध्यायः ।

श्रीः

अष्टादशोऽध्यायः ॥

गानकः —

नित्ये नैमित्तिकाद्येषु यागेषु यद्वा चर ।
मानं तु प्रापणादीनां श्रोतुमिच्छामि तद्वद् ॥ १ ॥
शाण्डिल्यः —
नित्ये नैमित्तिके काम्ये प्रायश्चित्तं तथैव च ।
मानं नयविधं विप्र ! शृणु मुख्यानुकल्पयोः ॥ २ ॥
क्रमात् प्रापणपूर्वाणां द्रव्याणामुत्तमादिकम् ।
अन्नैकमूर्तैरेकस्मिन् काले भारद्वयेन तु ॥ ३ ॥
कल्पयेत् प्रापणं चैतदुत्तमोत्तमसंज्ञितम् ।
एकैकं द्रोणमानेन ह्यमाद्भासं समाचरेत् ॥ ४ ॥
अधमाधमसंज्ञं स्याद्यथा द्रोणचतुष्टयम् ।
मुख्यकल्पमिमं विद्धि अनुकल्पं शृणुष्व मे ॥ ५ ॥
मुख्यमूर्तैस्त्वयैकस्मिन् यागे भारेण कल्पितम् ।
उत्तमोत्तमसंज्ञं तु प्रापणं द्विजसत्तम ॥ ६ ॥
आढकद्वयहीनं तद्वेषेदुत्तममध्यमम् ।
अधमाधमकं यावदेवं धासं समाचरेत् ॥ ७ ॥
यथा द्रोणद्वयं विप्र ! अधमाधमसंज्ञितम् ।
यद्वाढकद्वयं प्रोक्तमधमाधमसंज्ञितम् ॥ ८ ॥
क्रमेण तस्मादारभ्य द्रोणार्धे वर्षयेद्विज ! ।
अथोत्तमोत्तमं विप्र ! सार्धंद्रोणचतुष्टयम् ॥ ९ ॥

आचार्यास्तेषु सोष्णीया भवेयुस्तोत्तरीयकाः ।
अकंचुकाः सदा विप्र ! साधकाः स्युः सकञ्चुकाः ॥
सकञ्चुका यथाचार्यास्तत्पूजा निष्फला भवेत् ।

कुर्यादाढकमात्रं तु प्रापणं संकटे सति ।
पुरुषाशनमात्रं वा भवेद् द्रव्यानुकूपतः ॥ १० ॥
आढकद्वयमानेन तद्वर्धनाथवा द्विज ! ।
पृथक्प्राप्तेषु निर्दिष्टं यावद्भारद्वयवधि ॥ ११ ॥
नित्ये नैमित्तिके काम्यप्रायश्चित्ताख्यप्रोरपि ।
विधिरेव समानः स्यात्त ऊर्ध्वं महाहविः ॥ १२ ॥
दर्शकभारमात्रं तु उत्तमोत्तमसंज्ञितम् ।
महोदनोऽनुकल्पे तु भारे (एकै) क ह्यस्तमाचरेत् ॥ १३ ॥
अधमाधमपर्यन्तमस्मिन् भारद्वयं यथा ।
यद्वा विंशतिभारं तु उत्तमोत्तमसंज्ञितम् ॥ १४ ॥
भारद्वयद्वयद्भासं यथा स्यादधमाधमे ।
चतुर्भारप्रमाणं तु मुख्यकल्पे विधिं शृणु ॥ १५ ॥
एकभारविहीनस्तु त्रिंशद्भारैः प्रकल्पितम् ।
उत्तमोत्तमसंज्ञं तु भाराणां तु त्रयं त्रयम् ॥ १६ ॥
द्वासेत्येकमयोगेन यथा स्यादधमाधमे ।
पञ्चभारप्रमाणं तु पथं वा परिकल्पयेत् ॥ १७ ॥
पञ्चाशद्भारमात्रं स्यात् उत्तमोत्तमसंज्ञितम् ।
पञ्चपञ्चपरित्यागादेवं नयविधं भवेत् ॥ १८ ॥
दशभारप्रमाणं तु यथा स्यादधमाधमे ।
असादूर्ध्वं तु गृहीत्यान्महोदनविधौ द्विज ! ॥ १९ ॥

सहस्रभारपर्यन्तं विभवेच्छानुरूपतः ।
 मात्रार्थं तण्डुलं श्रेष्ठमाढकत्वकल्पितम् ॥ २० ॥
 अधमाधमपर्यन्तं प्रस्थं प्रस्थं तु ह्रासयेत् ।
 मुख्यकल्पे भवेच्छ्रेष्ठं सार्धद्रोणविनिर्मितम् ॥ २१ ॥
 प्रस्थद्वयद्वयह्रासमाचरेत् यथाक्रमम् ।
 अधमाधममानं स्याद्यथा द्रोणार्धकल्पितम् ॥ २२ ॥
 अधमाढकमानस्य हविषो मुख्यकल्पने ।
 मात्रार्थं तण्डुलं प्रस्थं तदधमनुकल्पके ॥ २३ ॥
 हविरेष्टिद्विरुमेणैव मात्रादृष्टिं समाचरेत् ।
 अधमस्यैककल्पे तु द्रोणार्धं परिकल्पयेत् ॥ २४ ॥
 मात्रार्धमनुकल्पे तु आढकं परिकल्पयेत् ।
 तण्डुलाद्विगुणः शालिर्मात्रा स्यादुत्तमोत्तमा ॥ २५ ॥
 समाना मध्यमा प्रोक्ता तदर्धा कीर्तिताधमा ।
 शालिवत्कश्चित्तया स्याद्वीजमात्रा त्रिधा स्थिता ॥
 वीजानामप्यभावे तु मुद्गमेकं प्रदास्यते ।
 वीजेष्वेकतमं चापि तत्तत्कालानुरूपतः ॥ २७ ॥
 तण्डुलेन समा मुख्य्या तिलमात्रा प्रकीर्तिता ।
 तदर्धा मध्यमा प्रोक्ता पादमाना कनीयसी ॥ २८ ॥
 यथा विभजमानः स्याद्विकथितान्द्रमानयोः ।
 शालिमात्रा न कर्तव्या यागे स्तनवर्जिते ॥ २९ ॥
 अन्या मात्राः प्रकल्प्याः स्युः सर्वस्मिन्वेनाधिधौ ।
 मुख्यस्यैतुचित्तान्मानादधिकेन न कल्पयेत् ॥ ३० ॥
 प्रमाणेनाङ्गयिष्यानां सर्वं तु हविरादिकम् ।
 तथाप्यधिककालं तु हविराद्यं न कल्पयेत् ॥ ३१ ॥
 अद्यादाढकमानात्स्यात् पुरुषाशनमात्रकात् ।
 प्रालादयजने ह्रासं न कदाचित् समाचरेत् ॥ ३२ ॥
 मात्रा तण्डुलमानं च शालिमानं तर्धैव च ।
 न ह्रासयेन्मुनिश्रेष्ठ ! मात्रादाढकनिर्मितात् ॥ ३३ ॥
 सगृहे यजने कुप्रांतिभवेच्छानुरूपतः ।
 आन्यादीनामथो मानं धक्ष्ये तद्वधारय ॥ ३४ ॥

अतस्याढकमानस्य घृतं तु कुशुब्रयम् ।
 उत्तमोत्तमसंघं तु मुख्यकल्पकमेण तु ॥ ३५ ॥
 एकैकमुष्टिहान्या तु नयधैतत् प्रकीर्तितम् ।
 अनुकल्पे घृतं विप्र ! सार्धं तु कुशुब्रं भवेत् ॥ ३६ ॥
 अर्धार्धमुष्टिहान्या तु तथापि नयथा स्मृतम् ।
 द्विगुणं घृतमानं स्यात् मुद्राद्यपरिकल्पने ॥ ३७ ॥
 अत्रघृष्टिकमेणैव घृतघृष्टिं समाचरेत् ।
 कर्मव्यानुपपदसार्धं मूलानि च फलानि च ॥ ३८ ॥
 विशत्पलानि प्रोक्तानि उत्तमोत्तमसंघया ।
 अतस्याढकमानस्य मुख्यकल्पकमेण तु ॥ ३९ ॥
 एकैकपलहान्या तु तदेतज्वया भवेत् ।
 उत्तमं द्वादशपलमनुकल्पे कमेण तु ॥ ४० ॥
 एकैकपलहानिः स्यादधमाधममध्यमम् ।
 मुद्गमेदोषदशस्तु आढके घृतमानयत् ॥ ४१ ॥
 मुद्राधे मुद्रमानस्तु तण्डुलेन समो भवेत् ।
 मुख्यः पादविहीनस्तु मध्यमः परिकीर्तितः ॥ ४२ ॥
 अर्धमानोऽधमः प्रोक्तस्तस्यात्र ह्रासमाचरेत् ।
 नालिकेरफलं चैकमाढकस्य प्रकीर्तितम् ॥ ४३ ॥
 तदर्धं मध्यमं प्रोक्तं तदर्धमधमं भवेत् ।
 लघणं च मदीत्रादि यथायोगं समाचरेत् ॥ ४४ ॥
 तण्डुलादष्टगुणितं पयः स्यात् पायसोदने ।
 मध्यमं पादहीनं स्यादधमं स्यात्तदर्धकम् ॥ ४५ ॥
 क्षीराभावे नालिकेरपयमा परिकल्पयेत् ।
 उभयोः पयसोर्वापि मिश्रणं सममानयोः ॥ ४६ ॥
 गुद्राप्रत्याढकस्याथ गुलानां विद्वाने पलम् ।
 उत्तमं विद्वानिधेयं मध्यमं दशमं भवेत् ॥ ४७ ॥
 तण्डुलादधर्मानो वा मुद्गमेदस्तदर्धकः ।
 अथवा सममानो वा पायसागुद्राभयोः ॥ ४८ ॥
 एकं चापूपमानं स्यात् कुशुब्रयकश्चितम् ।
 मुख्यं तदर्धं मध्यं स्यात्तदर्धमधमं भवेत् ॥ ४९ ॥

मुहमेदस्तण्डुलार्धस्तत्पादो वा यथाकचि ।
 एकस्यापूपमानस्य पट्टपलं तु गुळं भवेत् ॥ ५१ ॥
 अथैकपलं चापि संकटे परिक्रमयेत् ।
 नाळिकेरपलं चैकं तदर्थं पादमेव वा ॥ ५२ ॥
 एकस्यापूपमानस्य यथापार्कं धृतं भवेत् ।
 लयनं च मरीचाद्यं यथायोगं तु पूषयत् ॥ ५३ ॥
 शतत्रयं पट्टयधिकमपूपानां तदुत्तमम् ।
 चत्वारिंशत्क्रमाद्भासे चत्वारिंशत्तथान्तिमे ॥ ५४ ॥
 पूगीफलानि ताम्बूलीद्वलाश्वाशीनिसङ्गृह्या ।
 पयं प्रकल्पितं ब्रह्मदेकं ताम्बूलमुच्यते ॥ ५५ ॥
 तस्मान्मयूनं न कर्तव्यं प्रासादेषु कदाचन ।
 मुख्यकल्पे द्विसाहस्रं क्रमुकीफलमुच्यते ॥ ५६ ॥
 तस्माद्द्विगुणमानं तु ताम्बूलीद्वलमीरितम् ।
 उत्तमोत्तममेतत्तु अशीतिर्द्विचतुःक्रमात् ॥ ५७ ॥
 हासयेद्भुभयं चित्रं यथा स्यादधमाधमे ।
 शतानि सप्त, विंशच्च फलानि स्युर्द्वलानि च ॥ ५८ ॥
 चतुर्दशशतानि स्युश्चात्वारिंशच्च सत्तमम् ।
 एकस्य ताम्बूलकस्य अङ्गानां मानमुच्यते ॥ ५९ ॥
 पलालवद्भूतकोलजातीनां निष्कापादकम् ।
 मानं स्याच्चन्दनस्यापि चूर्णस्यापि तथैव च ॥ ६० ॥
 फर्पूरमष्टमानं तु नाळिकेरफलार्धकम् ।
 मानुद्भूतफलार्धं च तैलमुष्टयष्टमांशकम् ॥ ६१ ॥
 पयमेव क्रमेणैव ह्यङ्गानां वृद्धिमाचरेत् ।
 उत्तमोत्तमगूजायां चन्दनं द्विपलं भवेत् ॥ ६२ ॥
 सपादं, मुख्यकल्पे तु, द्विद्विनिष्कविहीनकम् ।
 अधमाधमकं याव, दनुकल्पे शृणुष्व मे ॥ ६३ ॥
 पलमेकं सनिष्कं स्यान्निष्कैकं हासयेत् क्रमात् ।
 चन्दनं निष्कमानं तु यथा स्यादधमाधमे ॥ ६४ ॥
 क्षपणे चन्दनं मानं मुख्यकल्पेऽवधारय ।
 अष्टादशपलं मानमुत्तमोत्तमसंज्ञितम् ॥ ६५ ॥

पलद्वयद्वयहासो यावत् स्यादधमाधमम् ।
 अनुकल्पे नव पलं क्षपणे चन्दनं भवेत् ॥ ६६ ॥
 होमे चन्दनमानं तु पूजोक्तार्धकं भवेत् ।
 तदर्थं वा यथायोगं बाह्यलिके मानमुच्यते ॥ ६७ ॥
 पूजाचन्दनघन्मानं मुख्यकल्पानुकल्पयोः ।
 तथा फर्पूरमानं तु तदर्थं वा द्विजोत्तमम् ॥ ६८ ॥
 आढकं हैममुदकं कुडवद्वयसंयुतम् ।
 कुडवद्वयद्वयहासमाचरेदन्तिमाधयि ॥ ६९ ॥
 मुख्यकल्पमिमं विद्धि, ह्यनुकल्पे तवर्धकम् ।
 कृष्णाङ्गरागं मुख्ये तु सार्धनिष्कचतुष्टयम् ॥ ७० ॥
 निष्कार्धक्रमहासेन नवधा परिकीर्तितम् ।
 अनुकल्पे तदर्थेन नवधा मानमीरितम् ॥ ७१ ॥
 कृष्णाङ्गरागवन्मानं भवेन्मृगमद्वय च ।
 कसूरिकायाश्च तथा मानं नवधिर्यं भवेत् ॥ ७२ ॥
 द्रव्याणां क्षपणोक्तानां निष्काष्टादशकं-तु वा ।
 नयकं चोत्तमोत्कृष्टं यथा स्यादधमाधमम् ॥ ७३ ॥
 निष्कद्वयं तथैकं वा भवेत्तत्कल्पयेत्तथा ।
 पयं चित्राय मानाद्यं संस्कृत्य हविरादिकम् ॥ ७४ ॥
 धाराधयेद्देशिकेन्द्रो यथा शास्त्रोदितक्रमात् ।
 आचार्यः साधको वाऽपि पाचयेत्पाचकेः सदा ॥ ७५ ॥
 स्वयं वाऽपि यथायोगं मन्त्रज्ञानामसन्निधौ ।
 तेषामाचार्यपूर्वणां सङ्गृह्यानिमय उच्यते ॥ ७६ ॥
 श्रीरत्नाख्यचिमानादौ स्वयं व्यक्ते महामते !
 प्रासादे च तथा सिद्धेः विबुधैश्च प्रतिष्ठिते ॥ ७७ ॥
 आचार्यान् शास्त्रविहितांश्चतुरः परिकल्पयेत् ।
 अष्टौ द्वादश पञ्चाथ कल्प्याः स्युः पञ्च वा मुने !
 प्रधानगुरुणा सार्धं कल्प्या ह्येकोत्तरास्तु वा ।
 यथा विहितसङ्गृह्या वा सह तेन महामुने ! ॥ ७८ ॥
 पयमेव भवेत् सङ्गृह्या क्रविभिः परिकल्पिते ।
 मनुष्यनिर्मिते स्थानेऽप्येवमेव समाचरेत् ॥ ७९ ॥

आचार्याणां यथोक्तानां योरयानामप्यसिद्धी ।
 आचार्यास्तु त्रयः कल्प्याः द्वाचैको वा महामते ॥
 मूलविभ्यादि पूजार्थमाचार्या मुख्यकल्पके ।
 कल्प्याः साधकमित्रा वा मध्यकल्पेऽनुकल्पके ॥
 केयलाः साधकाः कल्प्या यथा विहितसङ्ख्याया ।
 चत्वारः साधकाः कल्प्याः षडष्टौ द्वादशाथवा ॥८२॥
 षोडशाथापि विभवे नान्यथा परिकल्पयेत् ।
 स्वयं व्यक्तादिके चैवं कल्प्याः पञ्चविधेष्वपि ॥ ८३ ॥
 स्थानेषु मानुषेष्वथ विशेषः परिकीर्त्यते ।
 ध्यामिश्रयाजिभिर्वर्णैः स्थाने तु परिकल्प्यते ॥ ८४ ॥
 एवं विहितसङ्ख्याः स्युराचार्याः साधकास्तथा ।
 मुख्यकल्पेऽनुकल्पे तु केवलाराधकान् दश ॥ ८५ ॥
 यथोक्तसङ्ख्याराचार्यैः सहितान् परिकल्पयेत् ।
 मूलविभ्यस्य पूजार्थं तदेवं सङ्ख्याकास्तुते ॥ ८६ ॥
 कल्पेन पञ्चसङ्ख्यायास्तथा पञ्चदश स्मृताः ।
 तेषां तु देशिकेन्द्राणामेकाद्वित्रित्यकल्पने ॥ ८७ ॥
 एकादश द्वादश च त्रयोदश च ते क्रमात् ।
 तत्साद्वाराधकानां तु दशसङ्ख्यां तु केवलाम् ॥ ८८ ॥
 न कल्पयेत् सर्वत्र तस्माच्छास्त्रोक्तमाचरेत् ।
 मानुष्याद्यतिरिक्तेषु स्वयं व्यक्तादिषु द्विज ! ॥ ८९ ॥
 यथा विहितसङ्ख्याः स्युराचार्यास्तथासाधकास्तथा ।
 नित्येऽपि मित्रिके काम्ये प्रायश्चित्तेऽपि सर्वदा ॥ ९० ॥
 दशसङ्ख्या न कल्प्या स्यात् उत्कल्यायेन कल्पयेत् ।
 मूलविभ्यादिपूजार्थं तथा याह्यस्थमूर्तिषु ॥ ९१ ॥
 ह्ये सति महान् दोषस्तदा स्याद्वाजराग्रयोः ।
 महद्वर्णं स्यात् स्थानस्य कर्तुः कारयितुस्तथा ॥ ९२ ॥
 तत्सादुक्तेन मागेन तत्सप्तसङ्ख्याः प्रकल्पयेत् ।
 परिवारेषु यागः स्याच्चतुर्भिर्वा षडष्टभिः ॥ ९३ ॥
 द्वादशभिः षोडशभिः साधकैः परिकल्पितैः ।
 गोपुरे मण्डपे साले प्राङ्गणे मालिकादिके ॥ ९४ ॥

स्थापितं धर्मयं मूर्ते प्रादुर्भावं तु वा द्विज ! ।
 प्रादुर्भावांतरं मुख्यं यद्यन्मूर्ते प्रतिष्ठितम् ॥ ९५ ॥
 तत्तथागोऽथ चत्वारः षडष्टौ द्वादशाथ वा ।
 सङ्ख्याः साधका विप्र ! कल्प्याः षोडश वा द्विज ! ॥
 त एव परिचारार्थं कल्पनीयास्तु वा द्विज ! ।
 गोपुरादौ स्थापितेषु विभ्वेष्वपि सदा चर्चनं ॥ ९७ ॥
 देशिका एव संकल्प्याः तथोरयानामसिद्धी ।
 परिवारणं योरया अनन्या ब्राह्मणा द्विज ॥ ९८ ॥
 दीक्षिता ब्राह्मणा यापि कर्मज्ञाः कर्मकौशलाः ।
 श्रीरत्नादौ स्वयं व्यक्ते स्थाने तु परिचारकाः ॥ ९९ ॥
 अशीतिसङ्ख्यासङ्ख्याताः पात्रकाश्च न न्य हि ।
 सिद्धप्रतिष्ठिते स्थाने सप्तत्येव तु ते स्मृताः ॥ १०० ॥
 देवप्रतिष्ठिते षष्टिर्देविशद्विकल्पिते ।
 मनुष्यनिर्मिते स्थाने त्रिंशद्विंशतथापि वा ॥ १०१ ॥
 अथवा भारमान्नाशपचनादिषु कर्मसु ।
 एकायना दीक्षिता वा चत्वारो वा त्रयोविंश वा ॥
 एवं भारानुसारेण क्रमेण परिवर्धयेन् ।
 यथा स्यादनुसारेषु द्वि द्वादशाष्टादश द्विज ! ॥
 एकस्तु कल्पनीयः स्यात्ताम्रमुद्राभूषसाधने ।
 एकस्तु कल्पनीयोऽन्तः परिचारककर्मणि ॥ १०२ ॥
 चत्वारिंशत्समाख्याताः तदेवं परिचारकाः ।
 पञ्चभारोदनानां तु साधने तु चतुर्गुणाः ॥ १०३ ॥
 अपूपसाधने द्वौ तु द्वौ तु ताम्रमूल साधने ।
 चत्वारस्तु तथात्यन्तः परिचारककर्मणि ॥ १०४ ॥
 एवं त्वशीतिसङ्ख्याः स्युः पञ्चभारावसाधने ।
 वर्षयेदन्त ऊर्ध्वं च तत्तद्भारानुसारतः ॥ १०५ ॥
 हासस्तदनुसारेण कतंभ्योऽभ्यूष सर्वदा ।
 एवं स्याद्भारमात्रे तु त्रयाणां परिकल्पने ॥ १०६ ॥
 चतुर्णां कल्पने याऽपि तत्क्रमेण चित्तधर्मेण ।
 साधकाः पात्रकाश्चैव सान्धार्यवशपरिनिनः ॥ १०७ ॥

आचार्यसाधकानां च आद्यासन्धारणोद्यताः ।
 सर्वदा पाचकाः सर्वे भवेयुः परिचारकाः ॥ ११० ॥
 पाचका एव शालेषु कीर्यन्ते परिचारकाः ।
 अन्तरङ्गा वहिरङ्गा द्विविधाः परिचारकाः ॥ १११ ॥
 अन्तरङ्गास्तु संप्रोक्ताः पाचकाः परिचारकाः ।
 वहिरङ्गास्तु संप्रोक्ताः पुष्पाद्याहरणोद्यताः ॥ ११२ ॥
 अन्येऽपि ये निवद्धाः स्युस्तत्तत्कर्मानुरूपतः ।
 तेऽपि सर्वे यथायोगमाचार्यवशवर्तिनः ॥ ११३ ॥
 पाहका गायकाश्चैव पाचकोक्तक्रमेण तु ।
 वर्धनीया यथायोगमन्ये स्युः कर्मकारिणः ॥ ११४ ॥
 आचार्याश्चैव चत्वारः तथा षोडश साधकाः ।
 अशीतिसङ्ख्यासङ्ख्याताः पाचकाः परिचारकाः ॥
 एवमेकाग्रानां तु चतुः सङ्ख्याप्रकल्पनम् ।
 मुख्यकल्पमिमं विद्धि तद्भावे महात्मते ! ॥ ११६ ॥
 तेषां दीक्षितमिधाणां कल्पने मध्यकल्पनम् ।
 अधमं कल्पनं विद्धि सङ्ख्यास्यन्यास्यपि द्विज ! ॥
 मुख्यादिप्रविभागत्यमेवमभ्यूह्य कल्पयेत् ।
 पुनर्दीक्षाभिपेकेण संसृतांस्तत्र कल्पयेत् ॥ ११८ ॥
 समये दीक्षाभिपेके संसृतान् वा न चान्यथा ।
 आचार्यः साधकाश्चैव केवलास्तथैवा द्विज ! ॥ ११९ ॥
 वहिरङ्गेषु सर्वेषु कल्प्याः समयदीक्षिताः ।
 यथा कथा च विधया दीक्षिताऽदीक्षितास्तु वा ॥
 भूयः कश्चिद्विशेषोऽयं कथ्यते तमिमं शृणु ।
 सनकः —
 मुनीन्द्र प्रापणादीनां सङ्ख्यामानमुदाहृतम् ॥ १२१ ॥
 इदानीं सविशेषेण चैतेषां मानलक्षणम् ।
 शालिमुद्रादिभेदे च साधनं मन्त्रपूर्वकम् ॥ १२२ ॥
 निषेदनप्रकारं च कारिणां संप्रदानकम् ।
 यथावत् सर्वमेतत् पृच्छतो मे प्रकाशय ॥ १२३ ॥

शाण्डिल्यः —

शृणु सम्यक् प्रवक्ष्यामि यथा पृष्टं त्वया मुने ! ।
 येन संसाधितेनैव संपूर्णं पूजनं भवत् ॥ १२४ ॥
 नित्यं नैमित्तिकं काम्यं त्रिविधं हविर्गच्छते ।
 प्रथमं नित्ययागे तु हविषो लक्षणं शृणु ॥ १२५ ॥
 स्वहस्तेनाष्टतालोद्यो यः स मध्यमपूरुषः ।
 तस्य देशिकमुख्यस्य मध्यमाङ्गुलिसंभवः ॥ १२६ ॥
 द्विपर्वन्नाविणी बिन्दुः द्वात्रिंशद्विन्दुमिन्द्रुतिः ।
 बुद्धिद्वयं तथा शुक्तिस्तद्वयं प्रसृतं भवेत् ॥ १२७ ॥
 प्रसृताभ्यां प्रकुञ्जं तु तद्वयं कुद्वयं भवेत् ।
 मानिका कुड्याभ्यां तु प्रस्थं तन्मानिकाद्वयम् ॥ १२८ ॥
 प्रस्थद्वयं शमं प्रोक्तं तद्वयं चाढकं भवेत् ।
 शिवमाढकयुरमं तु द्रोणं तद्विंशुणं भवेत् ॥ १२९ ॥
 द्रोणद्वयं तु रवारी स्यात् तत्त्रयं भारमुच्यते ।
 शालितण्डुलमुद्रादि दधिशीरादिकान्यपि ॥ १३० ॥
 प्रोक्तानानि मीयन्ते हविषाकादिकर्मसु ।
 चत्वारो व्रीहयः कुञ्जः तेऽष्टौ माजिष्ठमुच्यते ॥ १३१ ॥
 तच्छतं पष्टिरधिकं निष्कं निष्काष्टकं पलम् ।
 चन्वनादीनि गन्धानि गुल्लवण्डयुतानि च ॥ १३२ ॥
 कदलीगनसाम्राणि कूष्माण्डप्रमुखानि च ।
 तुलया तुलितानि स्युः यथोक्तपलमानतः ॥ १३३ ॥
 द्राक्षैव नियतं मानं हविषां साधनाय च ।
 शालिमुद्रयवा माषा गोधूमाश्च यिज्ञयवः ॥ १३४ ॥
 तिलाः सत इमे ब्राह्मा ब्राह्म्या वै चरुकर्मणि ।
 वेणुष्यामाकनीवारा जित्तिलाश्च गवीधुकाः ॥ १३५ ॥
 मर्कटाः कनकाः सत विज्ञेयास्तु वनोद्भवाः ।
 शालयस्तेषु मुख्याः स्युस्तदन्यास्तदभावतः ॥ १३६ ॥
 रक्तशाल्यो महाशाल्यः कल्मसा गन्धशाल्यः ।
 श्वेतशाल्यः सङ्काश्व हेमामा गन्धशाल्यः ॥ १३७ ॥
 सुकुमाराश्च सहस्राश्च दर्शताः शालयः स्मृताः ।
 अन्तर्मेदाश्च यद्वयः सतमुद्रा उदाहृताः ॥ १३८ ॥

मुद्राः कृष्णाश्च हेमाश्च श्वेताः पीता मृदत्तराः ।
 अङ्गनाभाश्च सप्तैते अन्तर्भेदा उदाहृताः ॥ १३९ ॥
 श्वेताः कृष्णाश्च पीताश्च चन्पाश्चैव गद्गातिलाः ।
 तिलानां पञ्चभेदास्तु ग्राह्याः स्युः परिकीर्तिताः ॥
 उपाहृतानि केदाराद् दैधीयाश्च कृषीवलैः ।
 शालिमुद्रादिभेदानि कर्मण्यान्यर्चने विभोः ॥ १४१ ॥
 अथपश्चादिभिर्दोषैरष्टभिर्वर्जितानि च ।
 आनयेदग्रघातार्थं अथघातगृहे पुरा ॥ १४२ ॥
 गोमयेन समालिप्ते सुधाद्यैः परिमण्डिते ।
 शोचिते शतधारेण पवित्रेण कुशाम्बुभिः ॥ १४३ ॥
 स्थले प्रणवमुच्चार्य प्राङ्मुखैर्वाऽऽप्पुवक्मुखैः ।
 दीक्षितैर्नियतैर्विभैर्धृतचक्रादिलक्षणैः ॥ १४४ ॥
 सुस्नातैर्लोहद्वयैश्चमसृष्णमयानि समन्ततः ।
 स्थापयित्वा लोहलानि क्षालितैः क्षादिरंजितैः ॥ १४५ ॥
 मुसलैर्विहङ्गयुक्ते ह्यवशाक्षरविचया ।
 निस्तुपाक्षिफणान् कृत्वा तण्डुलान् शर्पकोटरैः ॥
 तैस्तावद्वहन्तव्या यावन्मुकाफलप्रभाः ।
 अखण्डिताश्चानणयः कृष्णविन्दुविचयिताः ॥ १४७ ॥
 मुद्रभेदास्तथा कार्याः सारवन्तश्च निस्तुपाः ।
 साध्वीभिर्माह्वणीभिर्वा दीक्षितानामभावतः ॥ १४८ ॥
 शर्द्रया दीक्षितैर्द्वयदासीभिर्द्वयसग्नानि ।
 हविःपक्कादिकर्मार्थं कार्याऽथहननक्रिया ॥ १४९ ॥
 वैष्णवानां गृहे शुद्धे दीक्षितानां गृहेऽपि वा ।
 तण्डुलास्तु मण्ड्यायाल्लिधिभुष्णास्तु देशिकः ॥ १५० ॥
 अक्षाननुपानेय किमिहीनानपि क्रमात् ।
 केशपापाणहीनास्तु प्राण्यङ्गरहितान्स्थथा ॥ १५१ ॥
 असाङ्गारविहीनास्तु अभ्रशानलघूनपि ।
 कणस्तु भवति व्याधिर्युतैर्दारिद्र्यकं-भवेत् ॥
 कृमिभिः पुत्रनाशः स्यात् केशद्वारविनाशनम् ।
 पापार्णमरणं विद्धि अशान्या यद्धिना जलैः ॥

प्राण्यङ्गैर्याययः प्रोक्ता भस्मना कलहो ध्रुवः ।
 अङ्गारैर्विह्विता वायो भवेन गङ्गास्तु विप्रदे ॥ १५४ ॥
 प्रवालौ लघुमिध्वयं तस्मात्तान् परियजयेत् ।
 संभारानखिलानेव प्राकृतं कल्पितसंमतान् ॥ १५५ ॥
 संश्लेष्य देशिकास्त्वार्थं साधकैः पाचकैरपि ।
 अथघातगृहे प्राप्य तत्रस्थं तण्डुलादिकम् ॥ १५६ ॥
 प्रस्यगुक्मिवेत्युक्ता नैवेद्येवायलोकयेत् ।
 प्रायवत् संशोधयेच्चानि दहनान्यायनादिभिः ॥ १५७ ॥
 पैद(त्त)लादियु शुद्धेषु पात्रेषु विततेष्वपि ।
 पचनार्थं सुमुख्यं तत् सर्वं तण्डुलादिकम् ॥ १५८ ॥
 तत्तत्प्राप्तसमुद्गारे निगुणैः परिचारकैः ।
 सुस्नातैश्च सुवैद्यैश्च वस्त्रेणाच्छादिताननैः ॥ १५९ ॥
 आनयेत् पचनागारं दाह्यन्पूर्वादिमङ्गलैः ।
 द्वारस्योत्तरपाश्वे तु गोमयेनोपलेपिते ॥ १६० ॥
 प्रवेशे निक्षिपेत्तानि भाजनानि यथाक्रमम् ।
 शुद्धोपशृङ्गपूर्वाणि लयणादिरतानि च ॥ १६१ ॥
 विन्यसेद्वायुनिर्भागे दधिशीरपुतानि च ।
 निदध्याजैकते भागे होमोपकरणान्यपि ॥ १६२ ॥
 चतुर्भिर्यार्पकैर्मन्त्रैः पञ्चपूतेन धारिणा ।
 क्षालयित्वा चतुर्धा च यथा स्यात्तण्डुलादियु ॥ १६३ ॥
 शिलाशकलनिर्मुक्तं निस्तुपं निष्कर्णं यथा ।
 अपकप्रीलघ्वहततण्डुलेनैव साधितम् ॥ १६४ ॥
 गव्यदुग्धान्यसंयुक्तं शुद्धलवण्डपलान्वितम् ।
 अक्षारलवणोपेतं देवानां हविरुच्यते ॥ १६५ ॥
 तदेव परमाद्यं स्यात् क्षीराभ्यगुणाञ्चितम् ।
 घृतसिक्तं तु शुद्धाजमभावे हविरुच्यते ॥ १६६ ॥
 अक्षारलवणं सिद्धं शुद्धक्षीरफलाञ्चितम् ।
 शान्तिके मतपत्रे च संसार्यं हविरुच्यते ॥ १६७ ॥
 पायसाद्यं शुद्धाद्यं च मुद्राद्यं कैवल्योदनम् ।
 दध्याद्यं च तिलाद्यं च निशाद्यं सधमिध्नितम् ॥

इत्यष्टधा समुद्दिष्टं हविर्देवस्य संमतम् ।
 सर्वमान्येन संसिध्य लोपदंशं निवेदयेत् ॥ १६९ ॥
 तेषां संसाधनार्थं तु लोहजा वाऽथ मृगमयाः ।
 स्थाल्यः सशरावाश्च कल्पनीयाः पुरं च तु ॥ १७० ॥
 देशिकेन्द्रकराक्षुप्रजडरोत्थाङ्गलेन तु ।
 षोडशाङ्गुलकोन्मानाः स्थाल्यः स्युः पाककर्मणि ॥
 उच्छ्रायादुदरं तत्र द्वादशाङ्गुलसंमितम् ।
 जडरे, मूलविस्तारः कलया तुलितो भवेत् ॥ १७२ ॥
 अङ्गुलान्तरितं कार्यं कण्ठे सूत्रचतुष्टयम् ।
 पथं लक्षणयुक्तायाः विस्तारोच्छ्रायमानयोः ॥ १७३ ॥
 अर्वाधिकं वा द्विगुणं मध्यमोत्तमाच्छ्रया ।
 पयमाकृतिकरिष्टा स्थालीनां पाककर्मणि ॥ १७४ ॥
 शरायाणामथान्येषां लक्षणं शृणु सत्तम ।
 अष्टाङ्गुलायते सूत्रं भूमौ प्राप्य परिधमेत् ॥ १७५ ॥
 नश्यतो जडरं तस्य षोडशाङ्गुलविस्तृतम् ।
 अष्टाङ्गुलान्तमुच्छ्रायमर्धचन्द्रसमाकृति ॥ १७६ ॥
 कण्ठोर्ध्वं व्यद्वलं चोर्ध्वं वलयं व्यद्वलं भवेत् ।
 दशाङ्गुलं चास्यतारं वलयेन समन्वितम् ॥ १७७ ॥
 कण्ठोद्यादुदरोच्चान्तं क्रतुसूत्रहयेन तु ।
 शुद्धवित्तं च कुर्यान् प्रारवत् सूत्रचतुष्टयम् ॥ १७८ ॥
 हविः सङ्ख्यानुगुण्येन यक्ष्यः स्थाल्यस्तथेतराः ।
 तथोपदंशपात्राणां सर्वेषामास्यविस्तृतेः ॥ १७९ ॥
 अधिकान्यपिधानानि तत्तद्द्रव्यमयानि च ।
 सुवृत्तानि पिथेयानि पादचन्द्राकृतीनि च ॥ १८० ॥
 तथा पाकोपयोग्यानि पात्राण्यन्यानि सत्तम ।
 प्रारवन्मध्यायपेक्षार्थां समग्र्या प्रकल्पयेत् ॥ १८१ ॥
 घृतततोपदंशार्थमम्बरीपमयायसम् ।
 जलद्रोण्यः कटाहाश्च यक्ष्यः क्षीरपाचने ॥ १८२ ॥
 घृतपाके तथापूपसाधने पातसञ्चयम् ।
 अन्यानि च समुत्पाद्य द्रव्यादीनि पिधानतः ॥ १८३ ॥

प्रारमेत हविःपाकं यक्ष्यमाणेन घर्मना ।
 आहृत्योदनपाकमिं कुण्डादीपासनानलात् ॥ १८४ ॥
 चुल्यां निधाय "तारेण" "सप्तते" इतीरयन् ।
 इन्धनानि विनिश्चिप्य यक्ष्माकमयानि च ॥ १८५ ॥
 क्रिमिक्रीटादिहीनानि "ज्योतिराक्षी" तिमन्ततः ।
 प्रज्वाल्य व्यजनेनैव ततः स्थालीश्च ताम्रजाः ॥ १८६ ॥
 प्रक्षाल्य तिमिन्निणीतोयैः केवलैर्मृगमयांस्ततः ।
 प्रक्षाल्य द्वादशाणैर्न धीर्यमन्त्रेण मन्त्रचित् ॥ १८७ ॥
 घृतेनालेपयेत्तासामन्तरं व्यूहविद्यया ।
 तण्डुलान् प्रक्षिपेत्तानु गायत्र्या विष्णुपूर्वया ॥ १८८ ॥
 अंभस्यपार इति च मन्त्रेण स हृदा पुनः ।
 जलेनापूरयेद्दूर्ध्वं तण्डुलान् प्रतिपात्रगान् ॥ १८९ ॥
 तण्डुलाढकमानस्य पटप्रस्थमुदकं भवेत् ।
 कर्मोत्तमेण ताःस्थालीश्चुल्यामारोपयेत्ततः ॥ १९० ॥
 चक्रमन्त्रेणापिधानीस्ताः संछाद्य यथाक्रमम् ।
 पाककाले समुद्राख्य धीर्यमन्त्रेण तद्धनिम् ॥ १९१ ॥
 निरीक्ष्य नेत्रमन्त्रेण दूर्ध्वा 'मूलं' समुदरम् ।
 चतुर्धा वर्तयेच्चैव चक्रेणाच्छादयेत् पुनः ॥ १९२ ॥
 पके जलमविश्राव्य द्वादशार्णं समुदरम् ।
 विद्राघितेन गव्येन हविषा चाभिघार्य च ॥ १९३ ॥
 शुचीन् सन्क्रियतेत्यादि मन्त्रेणाधारवृष्टतः ।
 शोधिते भूतले वाथ ग्रीहिमिर्वा प्रसारिते ॥ १९४ ॥
 पथं हवींणि सिद्धानि पाणिभ्यामवरोष्य च ।
 अस्त्रामिमन्त्रितेनैव यद्धिः प्रक्षाल्य धारिणा ॥ १९५ ॥
 तन्मन्त्रितेन शुद्धेन यक्ष्णेणोद्धर्तयेत्ततः ।
 भस्मना मथितेनाद्रिर्वासुदेवादिष्वचक्रेः ॥ १९६ ॥
 तर्जण्याद्यङ्गुलीमिध्वं कुर्याद्विस्तृष्टपुण्ड्रकम् ।
 समाच्छाद्य पिधानैश्च वसनेः क्षाब्धितस्ततः ॥ १९७ ॥
 इत्युक्तं साधने सम्यक् शुद्धास्य विशेषतः ।
 अन्येषां साधनं यक्ष्ये परमाद्यपुरस्सरम् ॥ १९८ ॥

तण्डुलस्य तु तुर्यांशं पायसे मुद्रसारकम् ।
 तन्मानं घृतमुद्दिष्टं प्रागेव कथितं पयः ॥ १९९ ॥
 चतुर्गुणं तण्डुलाद्य खण्डचूर्णसमन्वितम् ।
 साधयेदुक्तमाग्रेण समन्तं केषलोदने ॥ २०० ॥
 "हंसः शुचिप" इत्यत्र गोक्षीरस्य नियोजनम् ।
 तदभावे नियोकम्यं नाळिकेरोद्भवं पयः ॥ २०१ ॥
 "अञ्जागोजे"ति तत्क्षेपः स्याद्भक्ष्यप्रतियोजने ।
 गुडालपाचने क्षीरमपह्नवैक्षेप रसम् ॥ २०२ ॥
 कथितं गुडखण्डं वा क्षीरमानानुसारतः ।
 क्षीरमक्षेपमन्त्रेण गुडादांनि नियोजयेत् ॥ २०३ ॥
 मुद्राभे तण्डुलं सम्यक् मुद्रनारं नियोजयेत् ।
 शुद्धाभे तु पुरा प्रोक्तं विशेषेण घृताप्युतम् ॥ २०४ ॥
 दधोदने दधिक्षेपः क्षीराधर्पपरिसमितः ।
 कदलीपनसाम्राष्ट्रिगुडखण्डसमन्वितम् ॥ २०५ ॥
 खण्डचूर्णसमोपेतं कृतरात्रे तु मुद्रकम् ।
 भादकस्य हरिद्रात्रे निशापिष्टं पले भवेत् ॥ २०६ ॥
 मुद्रसारसमोपेतं गुडखण्डादिसंयुतम् ।
 मिश्राभे योजयेत् किञ्चित् क्षीरान्नघृतसंयुतम् ॥
 शान्त्यर्थं पयसा मिश्रं पुष्ट्यर्थं गुडमिश्रितम् ।
 वक्ष्यार्थं मुद्रसारोत्थमाकृतौ दधिमिश्रितम् ॥ २०८ ॥
 कृत्वापत्रं तु पित्र्यर्थं मारणोच्चादनेऽपि च ।
 स्तम्भे च हरिद्रात्रं मिश्राभं मोहने भवेत् ॥ २०९ ॥
 साधारणं तु शुद्धाभं यात्रालु मृगयादिके ।
 विशेषेण तु दध्यभं हेमराजतपात्रगम् ॥ २१० ॥
 मरीचिशुण्ठीलिकुचतिग्निणीरसमिश्रितम् ।
 चूर्णं जीरकोत्थेन संस्फुर्याद्रसयस्तुभिः ॥ २११ ॥
 रसभेदसमुत्थानि पनसद्वितयोद्भवाः ।
 घृतभेदसमुत्थानि नातिपक्वानि कालतः ॥ २१२ ॥
 बृहत्पुर्याख्यातकिष्कुष्माण्डप्रभवानि च ।
 कारवल्लीलतोत्थानि कार्काटप्रभवानि च ॥ २१३ ॥

पटोलद्वितयोत्थानि क्रोशातकमुद्भवे तथा ।
 अलायुक्तकीरिनिम्बमेवोत्थं तिन्त्रिणीफलम् ॥ २१४ ॥
 क्षुद्रकन्दसमेतं च चल्लीकन्दद्वयं तथा ।
 सूरणद्वयकन्दं च तथा पिण्डारकद्वयम् ॥ २१५ ॥
 पद्मोत्पलसमुत्थं च हविर्योग्यं विशेषतः ।
 उच्छिष्टं कृमिदष्टं च शिषार्थं दक्षितं तथा ॥ २१६ ॥
 घातं लालाजलस्यूष्टममेष्यस्थलसंभवम् ।
 पादस्यूष्टमकालोत्थमाहृतं चाशुचिस्थले ॥ २१७ ॥
 भुक्तशेषं तथाऽसूष्टयस्यूष्टं द्वावधोपकम् ।
 परीक्ष्य बहुधा मर्त्यां यजेयेत् पाककमेणि ॥ २१८ ॥
 जीवन्तीं वास्तुकं शाकं कारवल्लीदलं तथा ।
 तुम्बीदलं च पिण्डां च चमू (पुच्छ) मुद्रदलानि च ॥
 शाकिनीं शतपर्वाणं तथैव भ्वासमर्पितम् ।
 आगस्त्वं पाचयेच्छाकं विहितं ब्राह्मणस्य च ॥ २२० ॥
 एकमूलानि चान्यानि गृहीयादनिपेधने ।
 छेदायत्वा लविव्रेण सीर्यमन्त्रं समुधरन् ॥ २२१ ॥
 निरीक्ष्य कृमिकीटादीन् शाकांश्च बहुधा तथा ।
 प्रक्षाल्य तेषु पात्रेषु निधाय बहुधा जले ॥ २२२ ॥
 प्रायवत् स्थालीषु निक्षिप्य प्रत्येकं वाऽथ मिश्रितम् ।
 सैन्धव्यः समरीचैश्च सर्पपैर्जलैरपि ॥ २२३ ॥
 श्रीपर्णद्विलसंमिश्रः पयोभिर्नाळिकेरजैः ।
 तत्फलैरपि संघृष्टैर्मृदुनिर्वृतमिश्रितैः ॥ २२४ ॥
 मसूरमापनिम्बोदिमुद्रभेदसमन्वितम् ।
 सयूपान् मुद्रभेदादीनयूपान् लघ्णादिभिः ॥ २२५ ॥
 रसभेदैः समेतांश्च साधयेत्तदनन्तरम् ।
 त्यक्तो व्यगोहो मुद्रोत्थः सारः क्षीरेण पाचितः ॥
 मरीचजीरलवणैर्धृतयुक्तं च मर्दितैः ।
 दर्व्यादिभिश्च संस्फुर्यान् शुष्माणं सरसं यथा ॥ २२७ ॥
 स्थालीशरायपूत्रेषु पाचितानि पुरैषु तु ।
 कदलीपनसार्धानि नाळिकेरफलानि च ॥ २२८ ॥

कृष्माण्डवृद्धतीपूगकारियल्लीफलानि च ।
 क्षुद्रकन्दसमेतानि यल्लीपिण्डारकानि च ॥ २२९ ॥
 भ्रमरीपादिपात्रेषु घिततेषु समन्ततः ।
 घृतलिङ्गेषु ततेषु सनारोप्य प्रसार्य च ॥ २३० ॥
 चूर्णीभूतमरीचैश्च जीरकैश्च घृतेन च ।
 प्रतापितानि स्निग्धानि द्रव्यालोच्य पुनः पुनः ॥
 स्थापनीयानि भाण्डेषु छादिनान्यभ्यरादिभिः ।
 आभ्रादीनि च शुष्काणि भृशुष्काणि फलानि च ॥
 तिमिन्त्राणीशुडमिथाणि गरीचैर्जीर्करूपि ।
 नाळिकेरोत्थययसा सर्वैः पोरतैरपि ॥ २३३ ॥
 स्थापयेद्वाग्नसारोत्थं लवणेन समन्वितम् ।
 शृङ्गिचैरं तथाङ्गं च द्द्विजं रहिनं च वा ॥ २३४ ॥
 घातितं लवणोपेतं लिङ्गुचोत्थरसेन तु ।
 कदलीपनसाध्राणां केवलानि फलानि च ॥ २३५ ॥
 गोधूमशालिजैः पिष्टैर्गुडपाकेन लोलितैः ।
 पाचितैर्मुद्गसारैश्च शकलैर्नाळिकेरजैः ॥ २३६ ॥
 जीरकैः समरीचैश्च घृतेऽपूपानि वाचयेत् ।
 सुवृत्तान्याम्रतुल्यानि धात्रीफलसमानि च ॥ २३७ ॥
 न्यग्रोधफलतुल्यानि लिङ्गुचायाकृतीनि च ।
 भन्तनिक्षिप्तमुद्गानि रसयन्ति समन्ततः ॥ २३८ ॥
 गुडपिष्टेन यद्वापि नाळिकेराकृतीनि च ।
 नानामेदसमुद्गानि घृतेऽपूपानि साधयेत् ॥ २३९ ॥
 शालिबीहिसमृष्याश्च शालिषु स्फुटितानि च ।
 लघूनि पक्षितसानि गुडपाकान्धितानि च ॥ २४० ॥
 घूर्णितैश्च मरीचैश्च जीरकैः सण्डितैरपि ।
 नाळिकेरफलेः शुष्कैः पृथुकानि च साधयेत् ॥ २४१ ॥
 भर्जितैः शालिपिष्टैश्च मिथितैर्जीरकादिना ।
 लोलितैर्गुडपाकेन पिण्डाभूतैः पृथक् पृथक् ॥ २४२ ॥
 सक्कु स्यात् साधितं तद्वर्तिलः पिण्डः सुभर्जितः ।
 तिलपिण्ड इति ह्यातः सदा देवस्य संगतः ॥ २४३ ॥

सुशुभ्रं च घनीभूतं खण्डचूर्णसमन्वितम् ।
 क्षीरं च मधुसर्पिभ्यां संपृक्तं सुघनं दधि ॥ २४४ ॥
 तरुणैः शकलीभूतैरुर्वाग्नसहकारयोः ।
 रजससर्पसंमिश्रं समरीचं तथा दधि ॥ २४५ ॥
 पृथक्पात्रगतं शुद्धं गालितं माक्षिकं मधु ।
 द्राक्षापनसरंभात्रसमुत्थैर्मिदितै रसैः ॥ २४६ ॥
 लोलितं शुल्लखण्डेन जीरकादिसमन्वितम् ।
 रतालमेतद्विष्टेन दधिमिश्रं तु पानकम् ॥ २४७ ॥
 केवलं दधिसंमिश्रं चारिणा तत्समेन तु ।
 मिथितं समरीचं च लवणैश्चाधिवासितम् ॥ २४८ ॥
 खण्डचूर्णसमोपेतं पानकं भ्रमशान्तिकृत् ।
 अज्ञानामपि संस्कारे पुरा मन्त्राः प्रकीर्तिताः ॥
 तदन्येषां तु संस्कारो द्वादशार्णेन वा हृदा ।
 साङ्गेन मूलमन्त्रेण सर्वं संसाधयीत वा ॥ २५० ॥
 विष्णुगायत्रिवा वाऽथ पञ्चोपनिषदाथवा ।
 संसाध्य परमाग्राधमुपदेशान्वितं क्रमात् ॥ २५१ ॥
 फलकादिषु संस्थाप्य चोर्ध्वेपुण्ड्राचलंकृतम् ।
 महानसद्धारभूमेरालयद्वारपश्चिमम् ॥ २५२ ॥
 गोमयेनानुलिप्तं सुधाचूर्णेन दोभिना ।
 पथात्ममन्त्रसंज्ञतवारिचारापुरस्सरम् ॥ २५३ ॥
 शङ्खनृपादिबोयेण तथा मङ्गलगीतिभिः ।
 प्रदीपच्छन्नगुक्तैश्च हविःपालनतत्परैः ॥ २५४ ॥
 येनपाणिभिरन्यैश्च नास्तिकोत्सारणोद्यतैः ।
 ज्ञाताः शुक्लाभ्यरा दक्षाः कृतपादाघनेजनाः ॥ २५५ ॥
 स्वायान्ताः कुशहस्ताश्च मुदा वा चन्दनादिना ।
 नृतोर्ध्वेपुण्ड्रा नियताः मनोवह्नायकर्मभिः ॥ २५६ ॥
 सितकञ्चुकधनारैः स्थणितानननासिकाः ।
 यलमन्त्रेण भाण्डानि वहेयुः परिवारकाः ॥ २५७ ॥
 मूलालयाम्रदेशस्थमण्डपे घितनेऽथवा ।
 प्रथमावरणे धात्रो दक्षिणं माळिकावर्यौ ॥ २५८ ॥

सुशुते सुधितानां कर्णं दीपमालाशलंकृते ।
 प्रदेशे वज्रसञ्छन्ने स्थाप्यानि फलकादिके ॥ २५० ॥
 हविः प्रमाणतुल्याश्च हेमराजतकाज्जवाः ।
 स्थालिकाश्च यथालिप्ताः प्रक्षाल्यास्त्रेण चारिणा ॥
 पाणिना दक्षिणेनैव परासृष्ट्य च तेन च ।
 तारेण तासु निक्षेप्या धाराऽज्यस्य समन्ततः ॥ २५१ ॥
 स्थालीभ्यः समुपाहृत्य द्रव्यां हेमादिपल्लव्या ।
 तदूर्ध्वं निक्षिपेन्मौनी पायसादीन्यनुक्रमात् ॥ २५२ ॥
 घृतेनाग्राह्य मधुरदयजनानि समन्ततः ।
 दधिक्षीरादिपूर्णानि चपकाण्यूर्ध्वतो न्यसेद् ॥ २५३ ॥
 सिद्धान्यपूपभेदानि पृथुकादीनि यान्यपि ।
 पानकानि विचित्राणि पृथक्पात्रगतानि च ॥ २५४ ॥
 कर्पूरचन्दनक्षोदं प्रसूनैश्चाधिवसितम् ।
 शीतलं वज्रसञ्छन्ने पानीयं करकादिषु ॥ २५५ ॥
 पिल्लिलवज्रतकोलजातीपूगफलान्वितम् ।
 कर्पूरतलसंमिश्रं खण्डितं च क्षुरादिभिः ॥ २५६ ॥
 नागयल्लीदलोपेतं सचूर्णं चेन्दुसंयुतम् ।
 ताम्बूलं च प्रतिष्ठाप्य पात्रेष्वज्जलतीषु च ॥ २५७ ॥
 चन्दनादीनि गन्धानि तथा नानाविधाः स्रजः ।
 स्थापयित्वा यथास्थानमाराधकमुखेन तु ॥ २५८ ॥
 विज्ञापयेयुर्देवस्य तत्तत्कर्माधिकारिणः ।
 भोग्यसनाधिकरूढस्य देवस्याराधकः स्वयम् ॥ २५९ ॥
 अर्घ्यायः प्रायश्चर्यार्थं साध्यथीजायसानिकैः ।
 द्वारस्याभ्यन्तरगते देवस्य पुरतः स्थले ॥ २६० ॥
 शोधिते चार्घ्यतोयेन चन्दनार्घ्यं मण्डितम् ।
 मण्डले तु परिस्तीर्य तण्डुलानि यथावचि ॥ २६१ ॥
 शालितं पल्लवतुण्डं तु तदूर्ध्वं संप्रसार्य च ।
 अनाधारं प्रतिष्ठाप्य तदूर्ध्वं लोहनिर्मितम् ॥ २६२ ॥
 ऊर्ध्वतो यस्यवायवं तदूर्ध्वं श्रोतसंभृतम् ।
 न्यसेषि परमास्त्रादि पात्राण्येकैकशः क्रमात् ॥ २६३ ॥

तर्पणं तु प्रतिष्ठाप्य हस्तप्रक्षालनाभिसम्पत् ।
 कुण्डलक्षकरे देवं प्रागुपसृष्टादिगणम् ॥ २६४ ॥
 ततो देवादिसूतीनां हवींषि चित्तिवेदयेत् ।
 प्रथमं पायसं पश्चान् गुंडाजं मुमुक्षेदितम् ॥ २६५ ॥
 शुद्धाजं तिलसंमिश्रं निशान्नं दधिमिश्रितम् ।
 मिथश्च च क्रमाद्व्यादपूर्यानि तदन्तिमे ॥ २६६ ॥
 पृथुकानि च सक्नुनि तिलपिण्डान्वितानि च ।
 कदलीपनसादीनि फलानि विविधानि च ॥ २६७ ॥
 रसभेदसमन्तानि पानकानि च तर्पणम् ।
 नालिकेररत्नं चैव हस्तप्रक्षालनं ततः ॥ २६८ ॥
 उपसर्गं च ताम्बूलं त्वया प्रागुक्तमाचरेत् ।
 राजमिहविशेषं नित्यं प्राचुर्यं कन्दरते नति ॥ २६९ ॥
 आचारेषु प्रतुष्टाप्य चितते गर्भमग्निरे ।
 निवेद्यानि यथायोगमन्यथा संकटे भुषि ॥ २७० ॥
 तदेकस्मिन् दद्याधारे पञ्चञ्छमे यथाक्रमम् ।
 निधाय चान्वेद्याय तथातमपनीय च ॥ २७१ ॥
 प्रोक्षिते चास्त्रमन्त्रेण निक्षेप्य हविस्तन्तरम् ।
 निवेदयेद्यथापूर्वं चितोपोऽयं समीरितः ॥ २७२ ॥
 मन्त्रक्रियाविहीनं च गन्धदुष्टं विवर्णकम् ।
 अतिपक्वमपकं च विस्त्राचितजलं तथा ॥ २७३ ॥
 अदीक्षितैश्च पतितैरीक्षितं प्रतिलोमजैः ।
 अत्युष्णमतिशीतं च प्रमाणरहितं तथा ॥ २७४ ॥
 समुद्धतं च निशोषं सुतवातादिदूषितम् ।
 व्यञ्जनादिविहीनं चाप्यपायस्वयमनोषितम् ॥ २७५ ॥
 अन्तस्तामूलसंयुक्तं मित्रभाण्डगतं तथा ।
 अनाधारं परस्पृष्टं भर्कतापहतं तथा ॥ २७६ ॥
 अज्ञारतुपसंयुक्तं केशपापाणसंयुतम् ।
 कमिलोष्ठादिभिर्दुष्टं प्राण्यङ्गादिसमन्वितम् ॥ २७७ ॥
 अपूर्णपाकमाधाररहितं व्यञ्जनोज्ज्वलम् ।
 गव्याज्यदधिनिर्मुक्तं काङ्क्षितं चैतरेभिः ॥ २७८ ॥

अपिधानविनिर्मुक्तं देवतान्तरसंमतम् ।
 एयं दुष्ट हविर्बुध्या प्रक्षिपेज्जलमपततः ॥ २८९ ॥
 मोहात् त्यक्तं हविर्विष्णोः यद्दि दयात्तद्वचनम् ।
 निरर्थकं स्यात् कर्तॄणां विनाशोभ्य भवेद् ध्रुवम् ॥ २९० ॥
 तस्मात्तद्वैव मूलस्य सहस्रं जपमाचरेत् ।
 ततस्तत्राध्यायानां च स्थापितानां विधानतः ॥ २९१ ॥
 विमलवपूहमूर्तीनां मण्डपे गोपुरादियु ।
 स्थापितानां च मूर्तीनां प्रादुर्भावात्मनामपि ॥ २९२ ॥
 पूजितानां यथान्यायं सत्यादीनां सगात्मनाम् ।
 कुमुदादिगणेशानां ह्यार्थानामपि सन्नानि ॥ २९३ ॥
 प्रतिष्ठितानां भक्तानां प्रागुक्तानां विधानतः ।
 तत्तन्मन्त्रेण विधिवत्सिद्धानि च पृथक् पृथक् ॥
 हवींषि पायसादीनि क्रमेण विनिवेद्येत् ।
 गार्हपत्येन मन्त्रेण वस्यर्थं साधयेद्विषः ॥ २९४ ॥
 अन्येषां प्रणवेनैव सिद्धमग्रे निवेद्येत् ।
 भस्मिकार्यं हविस्साधये यथा मूलालयाकृतेः ॥ २९५ ॥
 सर्वाण्यपूपमेदानि नास्मिकार्यं हितानि वै ।
 अन्यानि पायसादीनि नित्यनैमित्तिकादियु ॥ २९६ ॥
 होतव्यानि विघोषेण फलानि विविधानि च ।
 भूतानां बलिदानेषु पायसादीनि नित्यशः ॥ २९७ ॥
 अपूपानि च सक्नि पृथुकानि फलानि च ।
 तिलपिण्डसमेतानि मिथितान्यथवा पृथक् ॥ २९८ ॥
 दातव्यानि यथान्यायं तेषां तृप्तिकरं यतः ।
 तेन कुर्याद्विमिश्रणम् ! उत्सवादिषु कमेसु ॥ ३०० ॥
 तत्र तल्लोकविधिना बलिद्रव्याण्युपाहरेत् ।
 अभावे सर्वगस्त्वां सोदकं केवलोज्ज्वलम् ॥ ३०१ ॥
 तण्डुलं योद्वेनैव दातव्यं मन्त्रवित्तमैः ।
 इति सम्यक् समारुपात् हविषां साधनाविकम् ॥
 निवेदनप्रकारश्च नित्यं मूलाविमूर्तिषु ।
 तथाध्वेषु प्रासादे बाह्यतो वाऽङ्गणादिके ॥ ३०३ ॥

प्रासादेषु च क्लृप्तेषु स्थापितेष्वप्यश्रयादियु ।
 प्राकारगोपुरद्वारमण्डपेषु समन्ततः ॥ ३०४ ॥
 विभवव्यूहविम्बेषु तथाङ्गालयमूर्तिषु ।
 प्रासादाभ्यन्तरस्थानां देवतानां यथाचने ॥ ३०५ ॥
 निवेदनार्थं नादद्यात् द्वारबाह्ये प्रतिष्ठितम् ।
 निपिदासं निवेद्य तद् दूषितं राक्षसादिभिः ॥ ३०६ ॥
 वेधेन प्रागनुष्ठातं रक्षसां दितिजन्मनाम् ।
 अन्येषां भरणीयानां भूतानां पिशिताशिनान् ॥ ३०७ ॥
 तस्यात्तत्स्था अनादेया बलवीर्यादिशक्तयः ।
 विभूत्या वाऽविभूत्या वा हविषः प्राप्तये पृथक् ॥
 पृथक्प्राप्तगतं सिद्धं द्वारस्यान्ते निवेशितम् ।
 निवेदनीयं क्रमशः परमाग्नपुरस्सरम् ॥ ३०८ ॥
 काम्ये नैमित्तिकेभ्यो महतो हविषोर्बलेन ।
 प्रासादाभ्यन्तरस्थस्य सकर्माचारिकस्य च ॥ ३१० ॥
 आच्छेद्विजातिभूपायः यथाविभवमांद्रात् ।
 निवेदनीयं यद्येकं पात्रस्थं मूलकौतुके ॥ ३११ ॥
 अन्नपूर् प्रतिष्ठाप्य प्रासादाग्रस्थमण्डपे ।
 मूलमूर्तिं समभ्यर्च्य कर्माचारिभः सशक्तिभिः ॥
 स्नापयेत् कर्मविभ्रमस्थं कलशः प्रागुदीरितैः ।
 मूले प्रागयत् पृथक्प्रागते निवेद्य च हविस्ततः ॥ ३१३ ॥
 कर्मविभ्रगतं देवमानीयाग्रस्थमण्डपे ।
 तस्मिन्निवेद्येन्मन्त्री मूलमूर्त्यवलोकितम् ॥ ३१४ ॥
 महद्विभ्र तत्रस्थं परमाभाद्रिसत्कृतम् ।
 मन्त्रकौतुकपूर्वांस्तु क्रमेणाभ्यर्चितास्तु च ॥ ३१५ ॥
 निवेद्य च यथायोगं पात्रस्थानि पृथक् पृथक् ।
 परसरोत्सवपूर्वेषु नानावैशेषिकेभ्यः ॥ ३१६ ॥
 यात्रामूर्तिं समानीय याह्यतो यत्र कुत्रचित् ।
 विस्तरेणार्चयित्वा तु महद्वज्रं निवेद्येत् ॥ ३१७ ॥
 तदर्थं विधिपत् कुर्वात् स्नपनं स्नानकौतुके ।
 मृगयाद्युत्सवे प्राप्ते बहिरुद्यानभूमियु ॥ ३१८ ॥

महोदन्तसपर्यायेमांसाभ्यन्तरस्थिते ।
 स्नापयेद्विधिष्वन्मन्त्री तद्विध्यं स्नानमण्डपे ॥ ३१९ ॥
 ह्यवस्थादिषु कालेषु तथा च भयणादिषु ।
 घटसरोत्सवनिष्ठेषु नानाधैशिकेष्वपि ॥ ३२० ॥
 साधनं हविषामेतत् साधारणमुदाहृतम् ।
 अथोत्सवार्चामानीत्र कुलचिन्मण्डपादिके ॥ ३२१ ॥
 यथाविधि समाराध्य बहुधा पायसादिना ।
 यथालम्बेन चाक्षेपं प्रीणयेद्भक्तिपूर्वकम् ॥ ३२२ ॥
 विदोर्मथ वक्ष्यामि महतो हविषोर्चने ।
 नित्यं महाहविर्यागो न च कार्यो हितैरपिभिः ॥ ३२३ ॥
 चितते गर्भगेहे वा प्रासादाग्रस्थमण्डपे ।
 यावत्तः स्नपनाद्यर्थं यागार्थं वा प्रकल्पिते ॥ ३२४ ॥
 प्रागुक्तं प्रमाणेन त्वेकपात्रे समर्पितम् ।
 यत्तन्महाहविः प्रोक्तं हरेः प्रीतिकरं सदा ॥ ३२५ ॥
 प्रासादाभ्यन्तरे कल्प्यमुपपानोन्मिश्रितं हविः ।
 तद्वयत्र विशेषेण विस्तृतं परिकल्पयेत् ॥ ३२६ ॥
 मूलमूर्तिं पुराऽभ्यर्च्य तदर्थं मन्त्रचित्तमः ।
 अभ्यर्च्यार्च्यादिभिर्मन्त्रैः प्राग्वद्भूषांतिमैस्ततः ॥
 तस्मात् स्नपनविष्वस्य हृदयाम्भोरुहोदरे ।
 विच्छक्तिमवतीर्याथ तथाचोत्सवकौतुके ॥ ३२८ ॥
 समभ्यर्च्य यथा पुर्यमाणीय स्नानमण्डपे ।
 स्नानकौतुकमासाद्य कलशैरभिषिच्य च ॥ ३२९ ॥
 निवेद्य च हविः पश्चाद्धानयेद्गर्भमन्दिरम् ।
 तस्मिन् विन्यस्य तन्मन्त्रं मूलमूर्तिं नियोजयेत् ॥
 यानादौ तु समारोप्य उत्सवार्चामलङ्कृताम् ।
 यागार्थमण्डपं वाथ नयेदास्थानमण्डपं ॥ ३३१ ॥
 हेमादिनिर्मिते तत्र चितते भद्रविष्टरे ।
 समारोप्य च देवेशं महद्भिर्भागलभ्यैः ॥ ३३२ ॥
 प्रदक्षिणप्रणामान्तैर्मूलमन्त्रेण देशिकः ।
 समाराधार्थपुण्यार्थस्तोयदानपुरस्सरम् ॥ ३३३ ॥

दद्यात्तदादिनो भोगान् मात्रान्तांश्च निवेदितान् ।
 निवेदनार्थं हविषां मण्डपं विस्तृतं कृतम् ॥ ३३४ ॥
 यितानध्यजपूर्वकं यथा ययनिकापटैः ।
 अलंकृतं मध्यमूर्तौ हविष्यप्रमाणतः ॥ ३३५ ॥
 कुर्यात्तालोच्छ्रयां वेदिमुपपीठसमाकृतिम् ।
 इष्टकार्यं तु यैर्थां ददां समतलां शुभाम् ॥ ३३६ ॥
 गोमयेन समालिप्य सुधाधैर्वर्णकरपि ।
 पिष्टचूर्णंश्च परितः शोभयित्वा च पश्चिमे ॥ ३३७ ॥
 दुकूलतलसञ्चयं मसूरकसमन्वितम् ।
 भोज्यासनं प्रतिष्ठाप्य नात्युशं नातिनीचकम् ॥ ३३८ ॥
 साधनानि यथापूर्वं हविः पात्राणि पाचकाः ।
 परमात्रायुपेतानि सोपदेशफलानि च ॥ ३३९ ॥
 मक्ष्यभोज्यसमेतानि मधुरादिरसानि च ।
 छत्तदीपसमोपेतमेतीपटहनिःस्वने ॥ ३४० ॥
 शङ्खशृङ्गादिद्योपेण दुर्जनोत्सारणोद्यतेः ।
 पुरावच्छोषितेनैव यथा धं गोमथादिना ॥ ३४१ ॥
 सूत्रितेन सुधाचूर्णैः पार्श्वयोरस्त्रचारिणा ।
 प्रोक्षितेन पवित्रैः ततस्तस्मान्महानसात् ॥ ३४२ ॥
 अनुधारापदं प्रोक्तं निनयेद्यागमण्डपम् ।
 यातुयारुणमथैव या सोमसामीरणान्तरे ॥ ३४३ ॥
 शालिग्रीहपिपरिस्तीर्णं स्थले मलयकट्टये ।
 फलके संप्रतिष्ठाप्य यल्लच्छदेऽस्त्रमन्त्रिते ॥ ३४४ ॥
 ततो वेद्यां परिस्तीर्य तण्डुलाञ्छालिसंभवान् ।
 कंसादि धातवो नेष्टा महोदन्निवेदने ॥ ३४५ ॥
 अच्छिन्नानि सुपूतानि कदम्बादिदलानि वा ।
 प्रागप्राण्युदगप्राणि यदुशः क्षालितानि च ॥ ३४६ ॥
 निधाय च यथापूर्वमुपस्तीर्य पूतेन तु ।
 पान्तेष्वप्येष्वथावाय दध्यां मूलेन तद्विधेः ॥ ३४७ ॥
 मय्यो वितते पात्रे प्रतिष्ठाप्य यथाक्रमम् ।
 सुवृत्तं चतुरश्रं वा दध्यां तं (सं) सेचयेत्ततः ॥ ३४८ ॥

संस्कृतैर्घृतपूरैश्च विद्रुतैर्वीतशीतकैः ।
 मूलमन्त्रं समुच्चार्य पुनरप्यभिधाय च ॥ ३४१ ॥
 परितो मुद्रमेवेन मुद्रामयं "हृदयेन" तु ।
 गुडखण्डानि "शिरसा" खण्डचूर्णान्वितानि च ॥
 उपदंशानि "शिरसा" पाचितानि यथाविधि ।
 कदलीपनसाम्राणि फलानि विविधानि च ॥ ३४२ ॥
 कालपक्वानि हृद्यानि "कचयं" समुदीरयन् ।
 घृततप्तोपदंशानि तद्गन्धं "नेत्र" मुञ्चयन् ॥ ३४३ ॥
 पुटीकृते तद्गन्धं तु वीर्यमन्त्रेण साधितम् ।
 चूर्णितं समरीचैश्च जीर्णैश्च गुळान्वितं ॥ ३४४ ॥
 दधिपूरं तु संपूर्य खण्डचूर्णसमन्वितम् ।
 पयं प्रतिष्ठिते पूर्यमेकपात्रे महाहविः ॥ ३४५ ॥
 पूरितान्युप पात्राणि परितः पायसादिभिः ।
 प्राग्बद्धतोपदंशाद्यध्याधारेषु निवेशयेत् ॥ ३४६ ॥
 महाजस्य तु पाश्चात्यप्रमुखासु विशालपि ।
 हृन्मयोणेन निक्षेप्य पायसादिकमष्टकम् ॥ ३४७ ॥
 पक्कं हासयेद्वाथ क्षीराद्याद्विचतुष्टयम् ।
 तत्तत्स्थानेषु शुद्धाधमपूपादीनि चिन्त्यसेत् ॥ ३४८ ॥
 पायसात्रं गुडात्रं वा मुद्रात्रं केवलोदनम् ।
 स्थाप्यं वाः मध्यकल्पे तु पाश्चात्यादिष्वनुकमात् ॥
 मुद्रात्रं मधुरं वाथ क्षीराद्याद्विचतुष्टयम् ।
 गुळपायसयोरेकं गुडात्रं वाथवापयेत् ॥ ३४९ ॥
 अनुकल्पेन शुद्धात्रं भक्तिप्रदायकेन तु ।
 यथाकल्पं तु संकल्प्य पायसादिष्वधेच्छया ॥ ३५० ॥
 सुगन्धिशालिसंपर्कप्रसाद्याच्छालिसंभयम् ।
 मध्यतो घृतसंपूर्णसौवर्णचपकान्वितम् ॥ ३५१ ॥
 पात्रं पाश्चात्यदिङ्मध्ये व्यञ्जनादि परिष्कृतम् ।
 प्राणार्थं प्रतिष्ठाप्यमुखाधारोपरिस्थितम् ॥ ३५२ ॥
 मध्यतः पायसद्रोणीं गुळान्नपरिपूरिताम् ।
 प्रतिष्ठाप्याथ परितरुचन्यान्गुह्य प्रकल्पयेत् ॥ ३५३ ॥

पानीयं गन्धपुष्पाद्यैर्वासितं करकादिषु ।
 प्रच्छादनाम्बरादिनि मण्डपस्य तु दक्षिणे ॥ ३५४ ॥
 मधुपर्कं च गोमात्रा साध्यवीजानि पश्चिमे ।
 ताम्बूलतिलरत्नां (तोत्था) र्यमात्रा गन्धस्नगादयः ॥
 यागद्रव्याणि चान्यानि त्वक्षसूत्रादिकानि च ।
 स्थापयित्वात्तत्तस्यां च ततस्तत्कर्मकारिभिः ॥ ३५५ ॥
 पूजितस्य विशेषेण देवस्य पुरतः स्थितः ।
 विज्ञापयेद्देशिकेन्द्रः प्रणतः पुरुषोत्तमम् ॥ ३५६ ॥
 "भगवन् ! पुण्डरीकाक्ष ! सविदानन्दलक्षण !
 वलवीर्यमयर्भागिनि त्वत्सत्त्वस्त्वमव्ययः ॥ ३५७ ॥
 तथापि चात्तसिष्यर्थं महता हविषाऽधुना ।
 भवन्तं तर्पयिष्यामि संपूर्णं तत् प्रकल्पितम् ॥ ३५८ ॥
 अनुग्रहार्थं भक्तानां भोक्तुमासादय प्रभो !"
 विज्ञाप्यं ततः पश्चात्प्राग्बद्धीराजयेद्विभुम् ॥ ३५९ ॥
 स्वर्णादिनिर्मिते याने देवमारोप्य मूर्तिपाः ।
 सर्वालङ्कारसंयुक्तं तथेयुर्भोजनास्पदम् ॥ ३६० ॥
 आरोपयित्वा प्रागास्यं तत्रस्थे भोजनासने ।
 अर्घ्यं पात्रं तथाचामं प्रदद्यात् सप्रतिग्रहम् ॥ ३६१ ॥
 प्रच्छादनपटं चाथ मधुपर्कं यथाविधि ।
 गोमात्रां साध्यवीजानि दत्त्वाऽऽचामजलेन तु ॥
 हस्तौ प्रक्षाल्य देवस्य पानीयं चार्घ्यवारिणा ।
 प्रतिष्ठाप्य समालीनः पीठे देवस्य दक्षिणे ॥ ३६२ ॥
 अथाहणजलं त्वर्घ्यादुद्धृतं विनिवेदयेत् ।
 विलोक्य नेत्रमन्त्रेण पृथक् पात्रगणान्वितम् ॥ ३६३ ॥
 सत्यञ्जनं समक्षं च परमात्रादिकं हविः ।
 "पवित्रेण" समभ्युक्ष्य "ज्ञातधारेण" पूजयेत् ॥
 दहनप्यायने कृत्या सर्वं सुरभिमुद्रया ।
 प्याय्या तन्मन्त्रमुच्चार्य त्वध्वनीकृत्य तद्रतम् ॥ ३६४ ॥
 यत्नं वीर्यं च तेजश्च त्वर्घ्यपुण्यं समुक्षिपेत् ।
 "कचयेन" च सास्त्रेण नेत्रमन्त्रेण भागयेत् ॥ ३६५ ॥

ततः स्वदक्षिणे हस्ते विज्ञानैर्भयशकपः ।
 स्मृतिभ्याः स्वस्वमन्त्रेण भोजकाः करणात्मकाः ॥
 तेनाथ "विष्णुहस्तेन" परमाजपुरस्सरम् ।
 सृष्ट्या सृष्ट्या यथायोगं यद्यथा प्राप्तमुद्रया ॥ ३८० ॥
 निवेदनीया वै विष्णोरन्नमूर्त्यन्तरस्थिताः ।
 रसरूपादिभेदोत्थास्तेजोवीर्यचलात्मकाः ॥ ३८१ ॥
 बाङ्गुण्यविग्रहस्यापि देयस्यार्चामिमानिनः ।
 ग्रीणनं परमं होतृद्वयिर्मन्त्रैः सुलंस्कृतम् ॥ ३८२ ॥
 शाल्वैवं शंखशृङ्गादिभेरीपटहनिःस्वनैः ।
 षण्टारवसमेताभिर्मङ्गलामिध्रि गीतिभिः ॥ ३८३ ॥
 श्रुतिस्मृतीतिहासानां भगवद्गुणशंसितान् ।
 स्तोत्राणां च पुराणानां वैष्णवानां च निःस्वनैः ॥
 प्रदक्षिणक्रमेणैव पायसाद्युपपातकम् ।
 प्रभूतांशं ततः पश्चात् प्रापणाञ्जपुरस्सरम् ॥ ३८५ ॥
 भक्ष्यपूज्यपुष्पपूर्वाणि भोज्यानि च फलानि च ।
 लेह्यानि मधुपूर्वाणि चोप्याग्यान्नादिकान्यपि ॥
 पेयानि क्षीरपूर्वाणि अनुपानान्वितानि च ।
 विनिब्रज्य च देवाय विन्यस्तान्योदनोपरि ॥ ३८७ ॥
 बलवीर्यादिसम्पन्नान् सवीर्यादिविपजितान् ।
 ओमित्युपाहरेन्मन्त्री ततः संहतिमुद्रया ॥ ३८८ ॥
 पूर्णापूर्णमिति प्राप्नो जप्त्वा मन्त्रं समाहितः ।
 सुलसं भावयेद्देवं सुकृतमिति चोद्यन् ॥ ३८९ ॥
 शीतलं तर्पणजलं शालुशुक्लकृतित्वयि ।
 पालेपु रुरितं तप्ये चूर्णं निष्पुसनाय च ॥ ३९० ॥
 तदर्थं शाटकं चाथ हस्तप्रक्षालनं ततः ।
 समाचमनतोयं च घृष्टकपूरमाधितम् ॥ ३९२ ॥
 चन्दनं करशुभ्यर्थं मात्रां करसमुद्रयाम् ।
 सरलां विनिब्रज्याथ ताम्बूलं दक्षिणमाधितम् ॥ ३९२ ॥
 दत्त्वाऽथ मूलमुद्रां तु दक्षिणैर्मूलमुपारन् ।
 जपं कृत्वा यथापूर्वमर्घ्याद्यैर्धूपपद्भिः ॥ ३९३ ॥

समभ्यर्च्य, समाहूय गुरुपूर्वांश्च साधकान् ।
 सिद्धान्तनिरतांश्चाथ पञ्चमालपरायणान् ॥ ३९४ ॥
 दीक्षितांश्च यथान्यायं त्रैविद्यांस्तदभावतः ।
 अध्यानुलेनभ्यां तु स्रग्वरैर्धूपपद्भिः ॥ ३९५ ॥
 समभ्यर्च्य ततस्तेषां दद्यादर्थोदकं फले ।
 परितः पायसादीनि पात्रस्थानि पृथक् पृथक् ॥
 महोदनं च मध्वस्थं चतुर्धा संविभज्य च ।
 प्रयच्छेदकमंशं तु कारिभ्यः श्रेयसे ततः ॥ ३९७ ॥
 द्वितीयमोदनं दद्यात् सेवेनाथ ततः परम् ।
 तृतीयमन्नं दातव्यं सर्वेषां पत्रिचारिणाम् ॥ ३९८ ॥
 चतुर्थं वैष्णवानां च देवायतनवासिनाम् ।
 आराधकप्राशनार्थं प्रापणां समाचरेन् ॥ ३९९ ॥
 गोमात्रां साधयिषीजानि शालिमुद्रादिकानि च ।
 मात्रां च तिलच्छोत्थां तथा चाच्छादनाभ्यरम् ॥
 निष्पुसनापटं चाथ ताम्बूलं च विदोषतः ।
 प्रयच्छेदक्षिकेन्द्राय नियुक्तायाचने क्षणं ॥ ४०१ ॥
 महाविभूतिर्देवेशः सर्वसङ्कटहरसिद्धिः ।
 यस्मात् प्रागात्मसारकुर्याद्भोगशक्तिमन्भ्यरीम् ॥ ४०२ ॥
 व्यक्तां गुर्वादिवस्त्रेण भुनक्ति तदनन्तरम् ।
 तस्मान्निवेदितं सर्वं वासुदेवस्य वै विभोः ॥ ४०३ ॥
 प्रदद्याद् गुरुपूर्वभ्यो नियतेभ्यः सदाचनं ।
 रक्षणीयममंकभ्यस्तदानं विष्णुयाजकैः ॥ ४०४ ॥
 प्रायश्चित्ती भवेद्दाता अनाग्रप्रतिपादनात् ।
 प्रक्षिपेज्जलमथे तु विन्यसेननिवेदितम् ॥ ४०५ ॥
 जलजानां तीरजानां जन्तूनां मृगेश्वरऽथवा ।
 जले किञ्चिद्विनिक्षिप्य दोषमन्नं तदग्रतः ॥ ४०६ ॥
 तद्भक्तानां द्विजातीनां निरतानां सक्रमेभु ।
 एवं सन्तर्प्य देवेदं महता दक्षिणा ततः ॥ ४०७ ॥
 भोज्यासनगतं पश्चाद्वन्य शयनास्वदे ।
 सुवितानपताकाश्च पुष्पमालाचलंकृतैः ॥ ४०८ ॥

सर्वोपकरणोपेते पर्यङ्कस्योर्ध्वतो नयेत् ।
 अपनीय च माल्यानि गन्धानि वसनानि च ॥ ४०९ ॥
 स्यं किञ्चित् समादाय विप्लवसेनस्य वै ततः ।
 प्रद्याद्वशिष्टं तु पर्यङ्कस्यस्य वै विभोः ॥ ४१० ॥
 अर्घ्यं पाद्याम्बुना शार्दूलं तथा पादानुलेपनम् ।
 सप्रतिग्रहमाचामं हस्तसंमार्जनाभ्युदयम् ॥ ४११ ॥
 दत्त्वा ततः सुगन्धैस्तु चन्दनार्घ्यः समालमेत् ।
 व्यजनैः भ्रमशान्त्यर्थं संवीज्य च समन्ततः ॥ ४१२ ॥
 कथितं च मृगस्नेहं शशिक्षूर्पाधिवासितम् ।
 मर्दयित्वाथ देवस्य केशपाशे प्रसारिते ॥ ४१३ ॥
 नानाधिर्गन्धवद्भिः पुष्पैः संवलितान्तरम् ।
 स्निग्धनिर्नायिधामिभ्यः केशान् संवेष्टयेत्ततः ॥ ४१४ ॥
 निवेद्येद्वृक्षपानि पृथुकानि फलानि च ।
 पानकं तपेज्जलं नालिकेररसान्वितम् ॥ ४१५ ॥
 ताम्बूलं शशिक्षुं संसां विज्ञाप्य च विभुम् ।
 छत्रदीपांश्चितो यायाद्वर्षभृत् पाचनालयम् ॥ ४१६ ॥
 तत्र नैमित्तिके कुण्डे नित्ये वा संस्कृते पुरा ।
 तथैव संस्कृते यज्ञी प्राग्वत् संतर्पिते सांते ॥ ४१७ ॥
 तस्मिन् ज्याला जटाधारे दृढतं मन्त्रनायकम् ।
 भयतीर्थं समिद्धिभ्यः सप्तभिस्तर्पयेत्ततः ॥ ४१८ ॥
 पायसार्घ्यविशेषेण पाचितंरञ्जितंरवि ।
 शङ्खमेरीनिनादेन घण्टारवस्य मन्वितम् ॥ ४१९ ॥
 पूर्णाहुतिं ततो दद्यादाज्यस्याच्छिद्रधारया ।
 कर्मशेषं समापाय दद्याच्छिष्टं चरुं गुरोः ॥ ४२० ॥
 ततो देवान्तिकं प्राप्य होमकर्म समर्पयेत् ।
 संविभज्य पितृन् प्राग्वत् संप्रदानसमन्वितम् ॥ ४२१ ॥
 जर्चयित्वाध्वगन्धार्घ्यैः प्राग्वत् कुर्यात् प्रदक्षिणम् ।
 विज्ञाप्य यानगं कृत्वा देवमन्तः प्रवेशयेत् ॥ ४२२ ॥
 सख्यानस्यस्य देवस्य दद्याद्वर्षादिकत्रयम् ।
 तत्र संरोधितं मन्त्रं प्राग्वन्मूले नियोजयेत् ॥ ४२३ ॥

तत्प्राप्य पूजयेद्भोगैरर्घ्याद्यैर्धूपपक्षिमैः ।
 ततो विज्ञापयेद्देवं पुष्पाञ्जलिपुरस्सरम् ॥ ४२४ ॥
 “पूजितोऽसि जगन्नाथ ! महता हविषा विभो ! ।
 त्वदीये मयि वात्सल्यात् दत्तो भवितुमर्हसि ॥”
 इति विज्ञाप्य देवस्य चरणाम्बुरुहद्वये ।
 मूलमन्त्रं समुच्चार्य प्रक्षिपेत् कुसुमाञ्जलिम् ॥ ४२५ ॥
 महोदनसपर्यादीं प्राप्ते नैमित्तिकादिषु ।
 पूजनाहुतसवाचार्वायाः पुरस्ताद्वाथ पश्चिमात् ॥ ४२६ ॥
 सशक्तिकं मूलविम्बं साङ्गं विम्बं च साधयम् ।
 विहगेशावृत्तिद्वारपालभक्तैः समन्वितम् ॥ ४२७ ॥
 विमानेषु वहिष्ठेषु मण्डपे गोपुरानिषु ।
 विभवयूद्धमूर्तीनां स्थापितानां विधानतः ॥ ४२८ ॥
 प्राग्वत् संपूजनं कृत्वा महाश्रे विनिवेद्येत् ।
 मुख्यकल्पमिदं प्रोक्तं मध्यकल्पे यथावलम् ॥ ४२९ ॥
 एकैकस्याहकायेन मानेनात्र प्रकल्पेत् ।
 मूलालयगतं देवं केवलं वा समर्चयेत् ॥ ४३० ॥
 प्रासादस्थस्य नित्यं तु न संकल्प्य महाहविः ।
 तदर्थं वलिपानं तु नाचर्तव्यं हितेच्छुना ॥ ४३१ ॥
 महोदनं च क्षपणे क्षपणे च महोदने ।
 कर्तव्यमविनाभूतं द्वितयं मुख्यकल्पने ॥ ४३२ ॥
 अनुकल्पे तदन्योन्यमेकैकेन विना कृतम् ।
 प्रभूतोदनयागार्थमन्ययागार्थमेव वा ॥ ४३३ ॥
 विम्बे कस्मिन्निदयाह्य पूजिते तु यथाविधि ।
 समारब्धे समाप्तेऽस्मिन् यागेऽकस्माद् द्विजोत्तम ! ॥
 अन्ये महाहविर्यागे प्राप्ते नैमित्तिकादिषु ।
 वातर्च्यं तत्र मन्त्रद्वैत्यलोकासनादिकम् ॥ ४३४ ॥
 तत उद्वासयेदथ क्षपणेऽप्ययमेव हि ।
 मूलविम्बे यथा देवं मन्त्रमिस्तु महाहविः ॥ ४३५ ॥
 तृतीयाचरणाद्वाह्ये तथैवाभ्यन्तरेऽपि वा ।
 महोत्सवविधौ दद्यात् कुलचिदा महाहविः ॥ ४३६ ॥

महताऽनेन हविषा भक्त्या यः पूजयेद्धरिम् ।
सु भुक्त्वा विपुलाद् भोगानिह लोके चिरंतनम् ॥
कालान्तरेऽत्यये प्राप्ते प्राप्तं यात्यच्युते पदम् ।
विशेषाद्भिषिक्तैश्च भूयैर्भूतहिते रतैः ॥ ४४० ॥

विधिनानेन कर्तव्यं महोदत्तसमर्चनम् ।
प्राप्नुवन्ति च ते शश्वत् प्रतिभूपालमण्डलम् ॥ ४४१ ॥
वारणं च वराभ्यं च तदीयं कोशसञ्चयम् ।

इति श्रीपाञ्चरात्रे पारमेश्वरसंहितायां क्रियाकाण्डे प्रापणादिमान साधननिवेदनादिप्रकारे नाग अष्टादशोऽध्यायः ।

श्रीः

एकोनविंशोऽध्यायः ॥

सनकः —

मुने ! सिद्धान्तनिष्ठस्य समाराधनकाङ्क्षिणः ।
समयाचारवैकल्ये प्रायश्चित्तमुदीरय ॥ १ ॥
शाण्डिल्यः —
शृणु सन्त्यक् प्रयक्ष्यामि प्रायश्चित्तं मुने ! हितम् ।
यत् कृत्वा देशिकादीनां चतुर्णां शुभमेधते ॥ २ ॥
भक्तात्वा विधिवन् मन्त्री नयादौ पूजयेद्यदि ।
ज्ञात्वा मूलसहस्रं तु जप्त्वा संपूजयेद्विभुम् ॥ ३ ॥
जीर्णं पर्युषितं बालो दधानो यदि पूजयेत् ।
ज्ञात्वा विशुद्धयासोमृन्मूलमन्त्रं जपेत्तथा ॥ ४ ॥
ध्यानहीनस्त्वनाचान्तः पथिवरहिताङ्गुलिः ।
केसाढ्यस्थितोऽसिरासुगस्थुद्दयस्पर्शनेऽपि च ॥ ५ ॥
ज्ञात्वा यथापुरं पूज्य मूलमन्त्रायुतं जपेत् ।
उदक्यस्तुतिकाऽपेयचण्डालाद्युपवर्तकः ॥ ६ ॥
सृष्टोच्चैर्द्रव्यद्विष्यं ज्ञात्वा पूर्वं स्वयं ततः ।
पञ्चगव्येन देवेशमभिषिच्य समर्चयेत् ॥ ७ ॥
उदक्यास्तुतिकाद्यैश्च सृष्टुषं संसृष्टय कौतुकम् ।
ज्ञात्वात्तमेन देवेशमभिषिच्यथा शान्तये ॥ ८ ॥
हृत्वाऽथ मूलमन्त्रेण जपेद्यायुतसप्तशयया ।
सनकं मृतकं विष्यं सृष्टोद्वा पूजयेद्यदि ॥ ९ ॥

अधमोत्तमेन संज्ञाप्य प्राच्यदधुत्वा जपेन्मनुम् ।
महापातकिभिः सृष्टो विष्णुप्रापेयपैस्तथा ॥ १० ॥
पूजयेद्यदि देशे पुनः ज्ञात्वा विधानतः ।
पूर्ववत् स्नपनं कृत्वा शान्तिहोमादिकं चरेत् ॥ ११ ॥
निष्ठीवरुधिरस्वेद्युक्तो देवः सृष्टोच्चदि ।
कुशोदकेन संज्ञाप्य विशेषेण यजेद्विभुम् ॥ १२ ॥
दिया गत्वा स्त्रियं स्नायामभ्रात्या चेत् सृष्टोच्चिभुम् ।
उपोष्य पञ्चभिर्गन्धैः कुशोदः स्नापयेद्विभुम् ॥ १३ ॥
परस्त्रीगमनासकक्षीगदुधरितो विभुम् ।
पूजयेद्वा तथा सृष्टु देवविष्टेऽभिषेचयेत् ॥
मध्यमाद्यममार्गेण हृत्वा मन्त्रं जपेच्छतम् ।
कुमिकीटास्थिकेदादिपतङ्गनगरादिकं ॥ १५ ॥
प्राग्यद्भुतपमसादिवुष्टैः पल्लकलादिभिः ।
पुष्पंस्तोयंस्तथाप्यन्यैश्चान्दनाद्यैश्च भूषणैः ॥ १६ ॥
तथोपचारैरन्यैश्च यज्जितैरपि घस्तुभिः ।
तथा पर्युषितैः पत्रगुणाङ्कुरकलादिभिः ॥ १७ ॥
असृष्टयप्राणिभिः सृष्टुस्तथा चासृष्टयघस्तुभिः ।
चण्डालस्तुतिकाद्यैश्च निपादपतिनादिभिः ॥ १८ ॥
संसृष्टुश्च परिष्कानैः सरजोभिर्यजेद्यदि ।
जपेच्छोत्तरशतं मूलमन्त्रमनन्यथा ॥ १९ ॥

परतर्दुष्टेस्तु यत्तद्यैर्देवैः संपूजयेद्यदि ।
 संज्ञाप्य चाधमैर्नैव पूजयित्वा विधानतः ॥ २० ॥
 शान्तिहोमं प्रकुर्वीत सहस्राहुतिभिः क्रमात् ।
 धण्डालसूतिकोदक्याशयरापेयपाणिभिः ॥ २१ ॥
 संस्पृष्टे पानमक्ष्यादौ देवेशस्य निवेदिते ।
 मृण्मयानि परित्यज्य शालयित्वेतराणि च ॥ २२ ॥
 स्नात्वा कुशोदकं पीत्वा स्नापयेदधमेन तु ।
 पुनः संपूज्य जुहुयान्मूलेन शतसङ्ख्यया ॥ २३ ॥
 विट्प्राहसृगालाभिः काकश्येनस्वरादिभिः ।
 एयमादिभिरन्यैश्च स्पृष्टुञ्चादौ निवेदिते ॥ २४ ॥
 पूर्यथच्छान्तिरेव स्यात्ततः शुद्धं निवेदयेत् ।
 परस्त्रीगमनासंकेतमक्ष्यामक्ष्याचिवेकिभिः ॥ २५ ॥
 यथेष्टाचारनिरतैर्येष्वणवकुलोद्भूतैः ।
 पक्वं स्पृष्टं तथा दष्टं दुष्टं पूयास्तृणादिभिः ॥ २६ ॥
 भमत्या चेद्विदितं पूर्यथच्छान्तिमाचरेत् ।
 शयाविद्विषितामस्य पक्षस्य चिनिवेदने ॥ २७ ॥
 पूर्ययत् पूज्य देवेशं शान्तिहोमं समाचरेत् ।
 त्यक्तमन्त्रादिकं दद्याद्यदि पूज्य पुनस्तिलैः ॥ २८ ॥
 सघृतेजुहुयान्मन्त्री सहस्रशतसङ्ख्यया ।
 तथा पर्युपितामस्य प्रधाने शान्तिमाचरेत् ॥ २९ ॥
 त्यक्तं हविः फलं पुष्पं पवित्राभरतादिकम् ।
 त्यजेज्जलाशयं घात्रौ भुवि वा गोप्बलोलुपः ॥ ३० ॥
 मक्षिकापुणश्चूडार्थद्वयं दुष्टं पुरीषगैः ।
 पक्षपुष्पफलाद्यन्नं त्यक्त्यं तद्यदिष्टितम् ॥ ३१ ॥
 अजोदकेन संप्रोक्ष्य दद्याद्देवाय भक्तिः ।
 महाहविर्विधाने तु विशेषमवधारय ॥ ३२ ॥
 पचनालयमन्यत्र साधितं दीक्षितेतरेः ।
 अमन्त्रसंस्कृतं चात्रमयिभक्तमलक्षणम् ॥ ३३ ॥
 निरीक्षितमयोर्वैश्च संपृष्टं मल्लिकादिभिः ।
 संप्रोक्ष्य क्षालतोयेन निवेद्यं यत्तगौरवात् ॥ ३४ ॥

सेनेशाय न दातव्यं होमं कुर्याद्यथावृत्तिः ।
 कारिभ्यः संप्रदानं च यत्निदानं न कारयेत् ॥ ३५ ॥
 अभ्यागतेष्वनासेषु दीनानाथजनेष्वपि ।
 प्रदेयमन्यथा शान्तिहोमं कुर्यादनन्यधीः ॥ ३६ ॥
 चिडालमृषिकालसर्पमण्डूकाद्यैश्च जन्तुभिः ।
 कृमिकीटपतङ्गाद्यैर्व्यासद्यैश्च खेचरैः ॥ ३७ ॥
 न देयं देवदेवाय दुष्टं स्पृष्टं महाहविः ।
 दत्ते ह्रत्वा च जप्या च पुनर्दद्यान्महाहविः ॥ ३८ ॥
 भोगमन्त्रक्रियाभ्यान् मुद्राणामङ्गरूपिणाम् ।
 द्वारावरणपूर्वाणां विषपीडादिकारिणाम् ॥ ३९ ॥
 कालानामपि चान्येषां नित्यनैमित्तिकात्मनाम् ।
 विपर्यसे प्रवृत्ते तु विध्यैर्व्यापकपञ्चकैः ॥ ४० ॥
 प्रत्येकं जुहुयान्मन्त्री तिलैश्चान्यैः शतं शतम् ।
 समित्परिधिदर्माणां कूर्चानां हविषायपि ॥ ४१ ॥
 आज्यस्थास्यादिप्रात्राणमग्नेः स्थण्डिलकुण्डयोः ।
 स्तुक्कृन्नयस्य प्रणीताया अभावे लक्ष्मणोज्झिते ॥ ४२ ॥
 शान्त्यर्थं जुहुयान्मन्त्री प्राशयद्यापकपञ्चकैः ।
 अभावे काष्ठसमिधामाज्येन चरुणा हुनेत् ॥ ४३ ॥
 समिद्रिराज्याभावे तु तिलैर्वा होममाचरेत् ।
 अलाभे हविषोऽज्येपामाल्येन जुहुयात् सुधीः ॥ ४४ ॥
 सर्वथाहोमकर्माथं तिलमाज्यं न लोपयेत् ।
 तिलाज्ययोरभावे तु हवनं स्यान्निरर्थकम् ॥ ४५ ॥
 शान्तिहोमं प्रकुर्वीत प्रदिष्टायां यथोदितम् ।
 यद्वौ कुण्डे स्थले चुल्यां संस्कृतेऽनुगतिं गते ॥ ४६ ॥
 पुनराधाय संस्कृत्य शान्तिहोमादिकं हुनेत् ।
 यद्वौ स्पृष्टे तथाऽस्पृष्ट्यः केशास्थिनस्तरैरपि ॥ ४७ ॥
 यथावन्मूलमन्त्रेण जुहुयात् सर्पिणा शतम् ।
 उदक्यास्तुतिकाद्यैश्च सप्तिकृष्टेऽयुतं हुनेत् ॥ ४८ ॥
 संस्पृष्टेऽन्यं समाधाय जुहुयाद्यायुतं जपेत् ।
 असमिधे हुते यद्वौ पुनर्होमं समाचरेत् ॥ ४९ ॥

नैमित्तिकेषु काम्येषु चोत्सवेषु विशेषतः ।
तद्वद्भुतभुगयागं कुण्डेऽन्यस्मिन् समाचरेत् ॥ ५० ॥
शान्तिहोमं प्रकुर्वीत कृते चेत्तद्विपर्यये ।
परिवारानमूर्तांश्च मूर्तांश्चैव यथाक्रमम् ॥ ५१ ॥
अनर्चयित्वाऽहोरात्रं जपेत्तत्र पुरोऽन्तिके ।
तन्मन्त्रांश्छतमष्टौ तु प्रत्येकं पूजनादिकम् ॥ ५२ ॥
यतने बलिबस्तूनामस्पृश्यस्पर्शनेऽपि वा ।
तथैव मातेऽभिमतं केशलोष्टादिदूषिते ॥ ५३ ॥
तस्यक्लाऽन्येन निर्वर्त्य शान्तिहोमं समाचरेत् ।
बलिं द्रुष्टे न दद्याच्चेच्छान्तिहोमपुरस्सरम् ॥ ५४ ॥
बलिं दत्त्वा विशेषेण प्राप्नुक्तं मन्त्रवात् जपेत् ।
नित्योत्सवाद्यधिम्ये तु यानाजिपतिते सति ॥ ५५ ॥
तद्योद्धृत्य तद्विष्यमक्षतं क्षाप्य मन्त्रवित् ।
अधमाधममागं शान्त्यर्थं जुहुयाद्वु ॥ ५६ ॥
तथैव च क्षतं विष्वं समाधाय यथापुरम् ।
कृत्वा प्रातिष्ठिकं कर्म स्वस्थाने स्थापयेद्वु ॥ ५७ ॥
यौक्तसमाधिकाले तु तावद्विभ्रान्तरेण वा ।
कूर्चं वाऽन्यविष्वेन कुर्यादित्योत्सवं हरेः ॥ ५८ ॥
अस्पृश्यैर्याथ संस्पृष्टे बलिविष्वेऽभिषेचयेत् ।
अधमाधममागं शान्तिहोमपुरस्सरम् ॥ ५९ ॥
यानस्थे त्वध विष्वे तु व्यूढेऽयोरायजनः सति ।
कुशोदकेन संप्रोक्ष्य शान्तिहोमं समाचरेत् ॥ ६० ॥
अस्पृश्यैर्यदि संस्पृष्टो बलिविष्वस्य वाहकः ।
पञ्चगव्येन संप्रोक्ष्य शुचिनाऽन्येन वाहयेत् ॥ ६१ ॥
सुद्रामन्त्रक्रियाध्यानद्रव्याणां भोगकपिणाम् ।
विशेषाद्बलिकाले तु हामित्यप्यते यदि ॥ ६२ ॥
जपेन्मूलसहस्रं तु मन्त्री ध्यानसमन्वितः ।
न दत्तं यदि दातव्यं फलपुणोदनादिकम् ॥ ६३ ॥
देशोपभुक्तं योगयाय मूलमन्त्रायुतं जपेत् ।
दुतशेषे हविदशेषे भुक्ते योगयजनैर्विना ॥ ६४ ॥

जपेन्मूलायुतं मन्त्री दाता क्लिप्यंशान्तये ।
सात्त्वतैः सत्त्वनिर्गतैः सदा भगवतः प्रियैः ॥ ६५ ॥
तत्तं भगवते यद्यत् तत्तत् पावनपावनम् ।
ब्रह्मप्रस्य सुराण्यस्य खर्गस्तेयस्तस्य च ॥ ६६ ॥
शुक्लत्वरस्तस्यपि संयुक्तस्यापि तैः सह ।
प्राशनं सर्वपापघ्नमन्येपायपि किं पुनः ॥ ६७ ॥
तस्मात्तत् संप्रदातव्यं शानिनां मुख्यकल्पने ।
क्षैर्यणिकानां दातव्यं दीक्षितानां तु मध्यमे ॥ ६८ ॥
केवलानां तु भक्तानां क्षैयिणानां द्विजन्मनाम् ।
प्रधानमनुकल्पे स्यादन्यथा प्राशयेत् स्वयम् ॥ ६९ ॥
विष्वक्कुसेनस्य यद्दत्तं पूजान्ते मन्त्रिभिर्विभोः ।
न भोक्तव्यंविशेषेण त्यक्तव्यं भूजलादिषु ॥ ७० ॥
गोषु वा विष्णुभूतानां वृत्तये दितमिच्छताम् ।
भोक्ता क्लिप्यंशान्त्यर्थं व्रतं चान्द्रायणं चरेत् ॥ ७१ ॥
संकल्प्य यागं होमान्तं हवनं न कृतं यदि ।
द्विगुणं हवनं कृत्वा पूर्णान्तं मन्त्रवित्तमः ॥ ७२ ॥
एकद्वित्रिचतुःपञ्चपट्कालेषु यथाक्रमम् ।
एकादिदिनमासनुवत्सरेषु तथैव च ॥ ७३ ॥
यद्विकार्येषु द्रुष्टेषु नित्यनैमित्तिकेष्वपि ।
द्विगुणं मिश्रितहोमैरथमन्त्रपनं चरेत् ॥ ७४ ॥
पूजालोपे प्रवक्ष्यामि प्रायश्चित्तं मुने शृणु ।
औपचारिकसांस्पर्शहृदयगमनपिणाम् ॥ ७५ ॥
परिच्युतो च भोगानां त्रयाणां क्रमदो मुने ।
पूजान्ते सर्ववीजानि मात्रावित्तं घृष्टोदनम् ॥ ७६ ॥
निवेदनीयं देयस्य विशेषेज्यापुरस्सरम् ।
एककाले च द्रियसे वक्षे वैशागिकाचनम् ॥ ७७ ॥
तत्तद्विगुणितैर्द्रव्यैर्बलिहोमान्तमाचरेत् ।
एकमासीयपूजाया यावद्द्विदशमासिकी ॥ ७८ ॥
तावद्विगुणितैर्द्रव्यैर्माससङ्ख्यावाचनंऽपि च ।
क्षपने चापि नवकमधमाधमपूर्वकम् ॥ ७९ ॥

मुण्योत्तमावसाने तु सहस्रकलशाङ्गवत् ।
 संप्रोक्षणं च विधुक्तं प्रतिष्ठां च क्रमाचरेत् ॥ ८० ॥
 आरभ्य मासिकीं पूजां यावद्द्वारमासिकी ।
 तावदेकैकवृद्ध्या तु महता हविषा यजेत् ॥ ८१ ॥
 समिद्धिः सप्तभिर्हृत्वा पुरा पञ्चावृताप्युतैः ।
 घृतैश्च जुहुयान्मन्त्री त्वासहस्राद्यथायलम् ॥ ८२ ॥
 तथैव च जपं कुर्यान्मूलमन्त्रस्य सादरम् ।
 घलिप्रदानहीने तु हृत्वा मूलशतं ततः ॥ ८३ ॥
 तत्तदावरणद्वारदेवानां स्वस्वसेवया ।
 जुहुयात्तिलमध्वेन घृतेनैव शतं शतम् ॥ ८४ ॥
 प्रायश्चित्तं प्रयक्ष्यामि नित्यादिस्नपनेषु ते ।
 गृहाचने प्रकुर्यात् नित्यादिस्नपनं सुधीः ॥ ८५ ॥
 तत्र स्नानीयतोयेन पूजार्थमभिषेचयेत् ।
 यद्व्येरे तु कर्माचां स्नापयेद्भ्रमण्टपे ॥ ८६ ॥
 प्रासादे वितते ब्रह्मभागस्थे भद्रविष्टरे ।
 स्नापयेत् स्नानकलशैः स्थापितैर्भ्रमण्टपे ॥ ८७ ॥
 मध्याह्ने चापि सायाह्ने स्नानीयकलशोदधृतैः ।
 स्नानद्रव्यसमेतैर्वा चारिभिः प्रोक्षयेत् क्रमात् ॥ ८८ ॥
 मूलविभ्यादिविभ्यानां कुर्याद्वा विनिवेदनम् ।
 यद्व्येरेऽभिषेकाचां तां गृहीत्याग्रमण्टपात् ॥ ८९ ॥
 न गच्छेद्वाह्यतो मन्त्री ज्ञपनार्थं यद्गर्गते ।
 शान्तिहोमं प्रकुर्यात् तस्य दोषस्य शान्तये ॥ ९० ॥
 एकवरे गृहद्रुपे कर्माचांमभिषेचयेत् ।
 गृहवर्तके यद्विभिः सहस्रकलशादिभिः ॥ ९१ ॥
 यदाभिषेको यावत्स्थे मण्टपे स्नानकौतुकम् ।
 संस्नान्य विधिवन्मन्त्री महता विभवेन तु ॥ ९२ ॥
 पूजयिष्योत्सवाचार्यां चिनिवेद्य महाहविः ।
 कलशस्नपनार्थं चेत्तु कुर्याद्विरागणम् ॥ ९३ ॥
 तथा प्रतिसरायन्धं मूलमन्त्रायुते जपेत् ।
 पुस्तकाङ्कुरानप्ये यद्ग्रया विभ्वेऽपि कौतुकम् ॥

अमत्या वा समत्या वा स्नपनं नाचरेद्यदि ।
 शान्तिहोमं पुरा कृत्वा जपेद्व्योत्तरायुतम् ॥ ९४ ॥
 कौतुकाङ्कुरपूर्वं तु पुनरेवाभिषेचयेत् ।
 अकृत्वाङ्कुरयागे तु तथा कौतुकमन्धनम् ॥ ९५ ॥
 स्नापितो यदि देवेशः स्नानं तद्विफलं भवेत् ।
 विधिवचाङ्कुरावापं तथा कौतुकमन्धनम् ॥ ९६ ॥
 स्नापयेद्विधिवन्मन्त्री शान्तिहोमपुरस्सरम् ।
 संकल्पिते तु स्नपने त्यजते द्विगुणं चरेत् ॥ ९७ ॥
 नासादितैर्द्रव्यहीनैः स्नापितेऽप्येवमाचरेत् ।
 अधिवासितकुंभस्थतोयानां पूर्वमेव तु ॥ ९८ ॥
 न पशुपितहानिः स्यान्मन्त्रन्यासैस्तथाचनैः ।
 स्थापितेष्वथ कुंभेषु हीनेषु स्याप्य पूर्ववत् ॥ १०० ॥
 जपेत् कलशद्वयं मन्त्रमष्टोत्तरं शतम् ।
 समुद्धृतेषु कुंभेषु रिक्तेषु सुपिरादिना ॥ १०१ ॥
 प्रायद्वयं प्रतिष्ठाप्य जपेद्व्योत्तरं शतम् ।
 अस्पृश्यैश्च तथा स्पृष्टे मार्जाराराद्यैश्च दक्षिते ॥ १०२ ॥
 ध्यादिभिः कुक्कुटाद्यैर्वा शवरार्थैर्धिजातिभिः ।
 केशास्थिलोष्टसंतुष्टे पुनः कलशसञ्चये ॥ १०३ ॥
 सद्व्रव्यं पूर्यवत् स्याप्य तद्वैद्यं जपेच्छतम् ।
 दुष्टैः संस्नापिते देवे पुनरप्यभिषेचयेत् ॥ १०४ ॥
 व्यापकैः पञ्चभिर्मन्त्रैः प्रत्येकं जुहुयाच्छतम् ।
 पूर्ववत् कुंभद्वयं जपेद्व्ययानसमन्वितम् ॥ १०५ ॥
 अक्रमेण समुदारे स्थापने द्रव्ययोजने ।
 अनर्चने च मन्त्राणां जपेद्व्योत्तरं शतम् ॥ १०६ ॥
 माहिषाजोपूज्यैः दधिक्षीरघृतादिभिः ।
 स्नपनाद्वैद्यवैद्य मूलमन्त्रेण-मन्त्रघृते ॥ १०७ ॥
 समिद्धिः सप्तभिर्होमं कुर्याद्व्योत्तरं शतम् ।
 गेयमङ्गलादित्रस्तोत्रनुत्तादिभिर्विना ॥ १०८ ॥
 वीणावेणुनिनादैश्च तथा पुण्यहयाचनैः ।
 विनाभिषेचिते मूलं शतमष्टोत्तरं जपेत् ॥ १०९ ॥

विम्बेऽभिपिच्यमाने तु पतिते स्नानविष्टरात् ।
 वलिते वा विशेषेण प्रतिष्ठास्नपनं चरेत् ॥ ११० ॥
 चरुणा सर्पिणा चैव प्रागुक्तैर्मूलपञ्चकैः ।
 कृत्वा चाष्टोत्तरशतं तत्सङ्ख्यं च जपेत्ततः ॥ १११ ॥
 प्रमापीठास्नपनान्नामैवमङ्गादिद्विपिते ।
 तत्तद्विम्बगतां शक्तिं नियोज्य ध्रुवकौतुके ॥ ११२ ॥
 स्थानं शिल्पिभिः कृत्वा सुसंस्कृत्य तदैव तु ।
 क्षेपकर्मणि निर्वृत्ते स्नापयेदुत्तमक्रमात् ॥ ११३ ॥
 तिलेन चरुणाज्येन प्रत्येकं च सहस्रशः ।
 जुहुयाद्भूलमन्त्रेण तेन शान्तिर्भविष्यति ॥ ११४ ॥
 तदा न घटितुं शक्तिर्यदि स्याद्यत्नगौरवान् ।
 शोमार्थविश्वैः पुरतः स्थापितैः क्षेपमाचरेत् ॥ ११५ ॥
 पञ्चमुत्सवतीर्थार्थशयनादियु मूर्तिषु ।
 तत्सङ्गाद्विस्नधानं स्थापनं योजनं पुनः ॥ ११६ ॥
 उक्तप्रमाणाधिके हीने स्नपनवस्तुनि ।
 शरावे कलशे कूर्चे वस्त्रे कोष्ठे सदस्यपि ॥ ११७ ॥
 पालिकादौ तथा पीठे तोरणे चाष्टमङ्गले ।
 द्वारमङ्गलकुम्भेषु साधनेष्वितरेष्वपि ॥ ११८ ॥
 मूलमन्त्रं जपेन्मन्त्री शतमष्टाधिकं सुधीः ।
 मोक्षार्थी स्नापयेद्देवं सर्वकालं यथाविधि ॥ ११९ ॥
 रिपूणां निग्रहार्थाय दिवा कुर्यात्सु सर्वदा ।
 स्वर्गकामस्तु पूर्वार्हे धर्मार्थी दिनमध्यमे ॥ १२० ॥
 यिनान्ते सर्वभोगार्थी प्रायश्चित्तेषु सर्वदा ।
 चन्द्रसूर्योपरान्ते च तत्काले स्नापयेद्विभुम् ॥ १२१ ॥
 संक्रान्तिषु च सूर्यस्य प्राग्वत् पञ्चास्तयैव च ।
 प्रवृत्तान्तिकालविज्ञानाध्यायः षोडश षोडश ॥ १२२ ॥
 तदानीं स्नापयेद्देवमनुक्रान्ते हुनेन्मनुम् ।
 सहस्रहस्तदनु तत्समं जपमाचरेत् ॥ १२३ ॥
 पुरस्तात् सर्वकर्मार्थमङ्कुरेण्यर्पितेऽप्यनु ।
 रक्तेषु देवामचणेषु तथा तिर्यगगतेषु च ॥ १२४ ॥

वकेषु चामरकण्डेपु दक्षिणाभिमुखेषु च ।
 विधिहीनेषु चासृष्ट्यसृष्ट्यधिकृतेर्धिनः ॥ १२५ ॥
 पालिकादियु मंत्रेषु नष्टेषु पतितेषु च ।
 मूर्पिकाद्येध दष्टेषु मूलमन्त्रायुतं जपेत् ॥ १२६ ॥
 पुरस्तादेकयागार्थमङ्कुरेण्यर्पितेषु च ।
 अवसाते ततस्तस्मिन् प्राप्तं वैशेषिकान्तरे ॥ १२७ ॥
 तदर्थमपि कुर्वीत पालिकासङ्कुरार्पणम् ।
 उत्सवाद्यन्तयोर्मध्ये रक्षान्धविबर्जितम् ॥ १२८ ॥
 पञ्चप्रतिमरे विम्बे स्नपनार्थं नु मन्त्रिणा ।
 संग्राते स्नपनेऽन्यस्मिन् शीघ्रकर्मनिमित्ततः ॥ १२९ ॥
 तदर्थं कौतुकं यथा स्नानकर्म समाप्य च ।
 पूर्वार्ण्यं प्रकुर्यान् प्रायश्चित्तादनन्तरम् ॥ १३० ॥
 अन्यथा क्रमशः कुर्यात् पूर्वार्ण्यं समाप्य च ।
 अन्यथा चेदिदं कर्म निष्फलं भवति द्विज ! ॥ १३१ ॥
 तद्दोषपरिहारार्थं शान्तिहोमो जपस्तथा ।
 सहस्रसङ्ख्यया युक्तो मूलमन्त्रेण मन्त्रयित् ॥ १३२ ॥
 स्नपनेऽस्ति त्रितिक्रान्ते मूलमन्त्रायुतं जपेत् ।
 मूर्पिकासर्पमङ्कुरकुचुन्दर्यादिजन्तुभिः ॥ १३३ ॥
 स्थापिते कलशे स्पृष्टे लङ्घिते सति तं त्यजेत् ।
 पुनरन्यं तथा स्थाप्य जपेन्मूलशतं गुरुः ॥ १३४ ॥
 प्रायश्चित्तेष्वनुक्तेषु पञ्चमादियु सत्सु च ।
 मूलमन्त्रायुतं चैव जपेदष्टोत्तरं गुरुः ॥ १३५ ॥
 प्रायश्चित्तं प्रवर्षयामि महोत्सवविधौ मुने !
 गृहे प्रतिष्ठिते विम्बे न कुर्वीत महोत्सवम् ॥ १३६ ॥
 स्वतन्त्रं परतन्त्रं च दिव्याद्यायतनं द्विधा ।
 पर्यताग्रे नदीतीरे तीर्थांतां निकटे विभोः ॥ १३७ ॥
 स्थापितस्यालये विद्धि स्थतन्त्रमिति सत्तम ।
 ग्रामाद्यङ्गतया कलममस्थतन्त्रमिति रितम् ॥ १३८ ॥
 तयोर्महोत्सवे कुर्यात् त्रयोदशविधं मुने ! ।
 मङ्गल्यैककर्म नव प्रयुक्ते वत्सवं प्रति ॥ १३९ ॥

न तु कुर्याद्विभूत्यर्थं तस्मान्मन्यूनं दिनोत्सवम् ।
 अमत्या यदि कुर्वीत कुर्याद्विभूतं गतोत्सवम् ॥ १४० ॥
 प्राक् प्रवृत्तं तु शान्त्यर्थमन्यथा स्यान्नुपलक्ष्यः ।
 प्रमाणरहिते वधो पटे बालव्यजेऽपि च ॥ १४१ ॥
 वर्णभूषणमानाद्ये वृण्वे यद्यै च वैणवे ।
 फेणके चावटे पीठे प्रपायां ध्वजरज्जुनि ॥ १४२ ॥
 धिधिवच्छान्तिहोमं तु जपान्तं प्रावक्ष्याचरेत् ।
 छित्तं भित्तेऽग्निना दध्ने नष्टं मूर्ध्नि कदंशिते ॥ १४३ ॥
 विष्णुमूलरुधिरापयरेतो निष्ठीवनादिभिः ।
 दृष्टिपतं ध्वजमुत्सृज्य प्रावक्ष्यन् समाचरेत् ॥ १४४ ॥
 प्रतिष्ठाप्याथ वृण्वाग्रं मानयित्वाधमेन तु ।
 संस्नाप्य दोषशान्त्यर्थं जुहुयात् सर्पिषा शतम् ॥
 सत्त्वमात्रं ध्वजध्वजस्य रक्षाकार्याय दीक्षितः ।
 आरोहणं न दोषोऽत्र रक्षाहेतोर्द्विजादिभिः ॥ १४५ ॥
 सुजीर्णान् फेणदण्डादीन् परित्यज्य ततोऽपरान् ।
 संस्कृत्य योजयेत्तत्र यथा तु ध्वजमञ्जला ॥ १४६ ॥
 मध्यमस्तनपान्तं तु शान्तिहोमं समाचरेत् ।
 वर्षवातातपस्पर्शः लुप्तवर्णं त्वगध्वजे ॥ १४७ ॥
 न किञ्चिदप्यनिष्टं स्यात् स्तंभाभे यायदुस्त्वयम् ।
 यथा ध्वजपटे सत्त्वे यातयेगादिहेतुभिः ॥ १४८ ॥
 मूलदेशे तु पिच्छिष्ठं सध्वजे पतिते सति ।
 अकृत्या ध्वजविच्छेपे स्थापयेच्छेपमञ्जला ॥ १४९ ॥
 स्तनपं चोत्तमं कुर्यात् चतुः स्थानार्चनदिकम् ।
 गोभूमेष्टमवादीनां दानं शक्त्या समाचरेत् ॥ १५० ॥
 उत्सवध्वजमङ्गेन राज्याङ्गुलो भवेन्मृगः ।
 तस्मात्तत्परिहारायै त्वरया शान्तिमाचरेत् ॥ १५१ ॥
 हेतुमिधातवेगार्थध्वजे निपतिते भुवि ।
 क्षिप्रमुद्धृत्य तद्व्याधौ स्तनपं चाधमेन तु ॥ १५२ ॥
 शास्त्रस्य जुहुयादाज्यं तिलेन शतसङ्कष्यया ।
 ध्वजे निपतितं छिन्नं कुर्यात् स्तनपमुत्तमम् ॥ १५३ ॥

पुनरन्यं समुत्पाद्य यन्नीयात् संसृष्टं तथा ।
 अन्यथा यदि दोषः स्याद्वाशो राष्ट्रस्य मन्त्रिणः ॥ १५४ ॥
 पक्षीशाधिष्ठिते कुंभे नष्टे वा पतिते भुवि ।
 स्पृष्टेऽस्पृष्टस्यैस्तथा केशलोष्टास्थिशकृदादिभिः ॥ १५५ ॥
 कुंभेऽन्यसिन् समारोप्य तां शक्तिं कुंभमध्यगाम् ।
 जप्त्वा मूलाद्युतं मन्त्री शेषकर्म समाचरेत् ॥ १५६ ॥
 अनुक्तानां तु सर्वेषां जपेदेयं यथायलम् ।
 देयतावाहनाय तु मेरीताडनकर्मणि ॥ १५७ ॥
 वाद्यजातेषु सर्वेषु मृदङ्गपणवादिषु ।
 न स्थापितेषु स्वस्थाने तत्पूजातविलोपने ॥ १५८ ॥
 पुण्याहपराधराहित्ये तथावाहनगाधया ।
 सगणेषु च भूतेषु सगृहेषु तत्पूजादिषु ॥ १५९ ॥
 खासु विभु यथान्यायमनाहूतेषु सत्सु च ।
 द्वारावरणस्थानेषु ग्रामवासुष्वनुकमात् ॥ १६० ॥
 यत्प्रदानहीनं तु तथा तालसरादिषु ।
 गेयवृत्तेषु हीनेषु शान्तिहोमपुरस्सरम् ॥ १६१ ॥
 प्रत्येकं देयतामन्त्रमष्टधाऽऽवर्तयेद्युधः ।
 पुनरुत्पादयेत् सर्वं देयतावाहनादिकम् ॥ १६२ ॥
 अनङ्कुरार्पणान्नं तु प्रारमेध महोत्सवम् ।
 पुनः प्राप्ते दिने वाथ सद्यः कृत्वाऽङ्कुरार्पणम् ॥ १६३ ॥
 शान्तिहोमं प्रकुर्वीत पूजयेच्छतसङ्कष्यया ।
 तथैव तीर्थयात्रार्थं भूतारानादिसिद्धये ॥ १६४ ॥
 परिच्युतो तथाज्ञानामङ्कुरार्पणकर्मणि ।
 न कृतं चेत्तथा साङ्गं तथा कौतुकवन्धनम् ॥ १६५ ॥
 कर्तव्या पूजयेच्छान्तिहोमं सजपेन च ।
 उत्सवार्थाधिवासेषु चतुःस्थानार्चनेऽपि च ॥ १६६ ॥
 आरंभकलशस्थाने स्नानवेराभिषेचने ।
 महाहविषि होमे च द्विजसेषु तथा निशि ॥ १६७ ॥
 भूतविद्याविषेयानां यत्किञ्चिदर्थशोधितं ।
 हवने च तथोद्याने लीलया मृगयोत्सवे ॥ १६८ ॥

सुगयायां विदोषेण लौपः सञ्जायते यदि ।
 शान्तिहोमादिकं तत्तत् कृत्वा शेषं समाचरेत् ॥
 अधिष्ठितेषु विम्बेन यानेषु पतितेषु वा ।
 भित्तेष्वपि च वाहेषु प्रमादाद्यत् कुप्रचित् ॥ १७१ ॥
 यानान्तरे समारोप्य चाहने वाऽथ कौतुकम् ।
 शान्तिहोमं पुरा कृत्वा जपेन्मूलसद्वक्त्रकम् ॥ १७२ ॥
 गोमूहेमादिकं दद्याद्देष्णवेभ्यो गुरोरपि ।
 यानाद्वा चाहनाद्वाऽपि विम्बे नु पतिते सति ॥ १७३ ॥
 यलिबेरोकविधिना समाधानपुरस्तरम् ।
 स्तपनं शान्तिहोमं च मन्त्रजापान्तमाचरेत् ॥ १७४ ॥
 समाधौ दीर्घकालीने कुर्याच्छ्रोमार्थकौतुके ।
 शेषकर्म महात्मायां निवृत्ते सन्धिकर्मणि ॥ १७५ ॥
 पूर्वधत्तां प्रतिष्ठाप्य यथावच्छान्तिमाचरेत् ।
 शब्देषु ग्रामनगरपत्तनादिषु चोत्सवम् ॥ १७६ ॥
 र्यलिदानं न कुर्यात् कृते तत्रापि निष्कलम् ।
 समाहिते तु ग्रामादौ महाशान्तिपुरस्तरम् ॥ १७७ ॥
 पुनरप्युत्सवं कुर्यात् ब्राह्मणानामनुदया ।
 ग्रामादावग्निना दग्धे वात्याऽऽसारादिदूषिते ॥ १७८ ॥
 शान्तिहोमं पुरा कृत्वा पश्चाद्भुत्सवमाचरेत् ।
 स्थापिते पर्वताग्रेषु देयविम्बे महोत्सवम् ॥ १७९ ॥
 यथावकाशं कुर्यात् तत्रैव यलिपूर्वकम् ।
 तदासंज्ञऽप्रहारादौ शक्यं चेत् कर्तुमुत्सवम् ॥ १८० ॥
 यलिप्रदानरहितं तत्र कुर्यात् परिभ्रमम् ।
 पेततास्तनवेलायामाहूतानां विभोः पुरा ॥ १८१ ॥
 देवाभिरुपगणादीनां भूतानामप्यनुक्रमत् ।
 उत्सवार्थयलि दद्यान्महापतिं दिवानिदम् ॥ १८२ ॥
 ध्वजाग्रमङ्कुरानप्ये ध्वजमुत्थाप्य वा तथा ।
 दीक्षार्थं कौतुकं यन्वा पुरा तीर्थारविर्पणात् ॥ १८३ ॥
 वैदिके व्याधिते वाऽथ मृते कार्यान्तरोच्यते ।
 स्वतकांशुपवाते च शेषकर्मसमापनम् ॥ १८४ ॥

कर्तव्यं गुरुणाऽन्येन जप्या मूलायुते जपेत् ।
 रिपुचोरान्निवृष्ट्यादिमयाद्विघ्ने महोत्सवे ॥ १८५ ॥
 जप्ते दद्याद्दलिं तस्मिन्नेऽप्यहनि देशिकः ।
 अतीतं तु यलिं दद्याच्छान्तिहोमजापान्वितम् ॥
 कुर्याद्भुत्सवायावां च विहितेऽपि महोत्सवम् ।
 भद्रायां तीर्थयात्रायामाचार्यः सगच्छजम् ॥ १८६ ॥
 पूर्वयद्भजमुत्थाप्य कुर्यात्तीर्थान्मनुस्त्वम् ।
 प्रतिरात्रिबलिद्वयव्यत्यासे सर्पिणा शतम् ॥ १८७ ॥
 हुत्वाऽग्नौ मूलमन्त्रेण जपेद्दशोत्तरं शतम् ।
 कालेऽन्यस्मिन् यलिं दद्यात्काले प्रासमथावा ॥
 व्यासे यलिदेवानां जपो होमश्च तादृगः ।
 अङ्कुरार्पणपूर्वश्च नारदध्वज्यमहोत्सवः ॥ १८८ ॥
 तथैव चाङ्कुरार्पणं कृत्वा मूलायुतं जपेत् ।
 विदो रात् पालिकावासे रथ्यानुतिषु चोत्सवे ॥
 ग्रामयास्तुषु रथ्यासु भूतानां यलिमाचरेत् ।
 न चाश्वये प्रकुर्वीत राजराष्ट्रचिद्वदये ॥ १८९ ॥
 दद्याद् ग्रामादियुद्धार्थं नस्मिन्नप्यालये यलिम् ।
 शान्तिहोमं प्रकुर्वीत यलिदानेऽन्यथाकृते ॥ १९० ॥
 सद्योतपांसुनोद्धारवर्षयातातपादिभिः ।
 विम्बे महोत्सवे रुष्टे सजपं होममाचरेत् ॥ १९१ ॥
 प्रपामण्डपप्राणानामग्निदाहे च पूर्ववत् ।
 निर्वापितेषु दीपेषु पूर्ववच्छान्तिरीरिता ॥ १९२ ॥
 यस्मिन्भूषणमाख्यानां द्वेतीतां च तथैव च ।
 छत्रचामरपूर्वाणां महतां मन्त्राणां नमः ॥ १९३ ॥
 ध्वजतोरणपूर्वाणां पीठानामङ्कुरणिणाम् ।
 अग्निदाहे समुत्पन्ने पुनस्तथा च तानपि ॥ १९४ ॥
 सजपं शान्तिहोमं तु कुर्यादयोत्तरं शतम् ।
 प्रायुक्तानां च सर्वेषां दीरानां तु विदोषतः ॥ १९५ ॥
 पतने भुवि सञ्जाते मूलमन्त्रेण मन्त्रयित् ।
 अयोत्तरसहस्रं तु हुत्वा तत्पञ्चनया जपेत् ॥ १९६ ॥

दिवा रात्र्युत्सवं कुर्यात्सूर्यास्तमयोदयात् ।
 कालयोर्विपरीतश्चेदधमस्नपनं चरेत् ॥ २०० ॥
 तीर्थयात्रा प्रकृत्या सूर्यत्यास्तमयात् पुरा ।
 पूर्वभागे रजन्यां वा कुर्यात् स्वध्यक्तदिव्ययोः ॥
 उत्तमस्नपनं कुर्यात्तीर्थकालविपर्यये ।
 द्विवारयुक्तं तीर्थक्षेत्रं पुनरुत्सवक्षणांश्चिन्तयेत् ॥ २०१ ॥
 पुण्यं भवेत्तत्पूर्वं स्यादुभयोर्विधितं यदि ।
 देवस्योत्सवयात्रायां स्पृष्टेऽस्पृश्येस्तु देशिके ॥
 न शोपस्तत्र विज्ञेयो विशेषादेव सचिदा ।
 उत्सवं होमविधौ द्विगुणं जुहुयाजपत् ॥ २०४ ॥
 नेशास्त्रसहितं मूलं प्रत्येकं शतसङ्ख्याया ।
 सर्वभक्तजनैर्देवो यथाभिमुखदिङ्मुखः ॥ २०५ ॥
 अगन्धर्वस्त्रीरान्शपानकापुत्रसत्फलः ।
 तामूलैर्गन्धसंमिश्रैस्तोषणीयो यथावलम्ब ॥ २०६ ॥
 शुष्यैतैर्वाऽऽलनातीर्णैर्दक्षिणैर्वाय साधकैः ।
 पूजिते सति देशे न शोपो भक्तिगौरवात् ॥ २०७ ॥
 यिन्ने चोरादिभिर्नष्टे पर्यमाने महोत्सवे ।
 यिन्यान्तरं समापद्य प्रसिद्धाय यथापुरम् ॥ २०८ ॥
 महाभिषेकं एवमं जपं कृत्वा यथाविधि ।
 कुर्यात्सर्वशेषं तु धर्माच्चोदितु वाऽऽचरेत् ॥ २०९ ॥
 निशायां सवेदान्त्यर्थी पुष्ट्यर्थी मध्यमे दिने ।
 आभ्यायनार्थी पूर्वोत्ते धर्मार्थी मध्यतो निशि ॥ २१० ॥
 तथा रिपुक्षयार्थी च पुष्पयागं समाचरेत् ।
 न च पर्युषितः पुष्पैः परिमलानस्तदाचरेत् ॥ २११ ॥
 तद्दोषशान्तये कुर्यात् स्नपनं मध्यमं चरेत् ।
 न कृते पुष्पयागेऽस्मिन् कुर्यात् स्नपनमुत्तमम् ॥ २१२ ॥
 देशिकाः षट् समाख्याताः पुष्पयागे विशेषतः ।
 चतुस्थानार्चनार्थं तु चत्वारः परिकीर्तिताः ॥
 तथैकः स्नपनार्थायां दद्याद्विपु मधेनवः ।
 जलोन्मितानि पुष्पाणि क्षिराजोपोगिनान्यपि ॥ २१३ ॥

पुष्पयागे नियुजीत न शोपस्तेषु सत्तमः ।
 तथैव पुष्पपूजार्थं कल्हात्कुसुमान्यपि ॥ २१५ ॥
 तथैव दमनीयं पुष्पयागे विशेषतः ।
 पूर्वरात्रौपोषितैश्च दिवा संपूजयेत् प्रभुम् ॥ २१६ ॥
 न पूर्वाह्णोषितैस्तद्विशेषायां तु समर्चयेत् ।
 महोत्सवान्ते स्नपने न कृते स्नापयेत्ततः ॥ २१७ ॥
 अधमोत्तममागं शास्त्रार्थं जुहुयात्ततः ।
 तद्वाग्राध्वजदण्डाग्रादयरोष्य खगध्वजम् ॥ २१८ ॥
 ग्रामादिवास्तुनिष्ठानां षड्विंशतिं च वा विसर्जयेत् ।
 उत्सवान्ते ध्वजे नष्टे पुरस्तादधरोहणात् ॥ २१९ ॥
 प्राग्बद्धध्वजं समुत्थाप्य पुनरेवाधरोहयेत् ।
 एकाहो द्विपरिवर्धं तथैकवलिरेवं वा ॥ २२० ॥
 वलितीर्थविहीनो वा परिभ्रमणवर्जितः ।
 चतुर्भिर्वलिभिर्भुक्तः त्रियहः पञ्चवासरत् ॥ २२१ ॥
 पञ्चानामुपरिस्थानामानक्षत्रदिनोत्सवात् ।
 द्विगुणं दिनसङ्ख्याया विहीने वलिमाचरेत् ॥
 ऊनाऽधिकैश्चेद्भलिभिर्भुक्तास्तेष्वेते महोत्सवाः ।
 कर्तुः कारयितुश्चापि राज्ञो राष्ट्रस्य मन्त्रिणः ॥ २२३ ॥
 दारुणा व्याधयो नित्यं भविष्यन्त्यमुल्लान्यपि ।
 तद्दोषशान्तये कुर्यात् स्नपनं चाधमोत्तमम् ॥ २२५ ॥
 वैशेषिकेषु प्राप्तेषु पर्यमाने महोत्सवे ।
 द्वादश्यादिषु तत् सर्वं यथान्यायं समर्चयेत् ॥ २२६ ॥
 न लोपयेत् प्रयत्नेन प्राप्ते वैशेषिकं सुधीः ।
 जपेदस्त्रायुतं मन्त्री त्वकृतेषु च शान्तये ॥ २२६ ॥
 प्रायश्चित्तमितो वक्ष्ये पवित्रारोहणाय ते ।
 अग्रभागे पवित्राणां कुण्डमण्डलयोरपि ॥ २२७ ॥
 अस्त्रमन्त्रायुतं जप्या पूजयेदख्यगन्धनम् ।
 पत्रपुष्पफलादीनां पूरकाणां तथैव च ॥ २२८ ॥
 अतीत उक्तकाले तु चानुष्ठास्यस्य मध्यतः ।
 मध्यमं स्नपनं कृत्वा कालेऽन्यस्मिन् तदाचरेत् ॥

कालात्यये तथान्येषु शान्तिरेवं विधीयते ।
 पवित्रे केशपापाणचर्माङ्गारनखादिभिः ॥ २३० ॥
 दूषिते वह्निना दग्धे छिन्ने दृष्टेऽथ भक्षिते ।
 मूषिकाद्यैश्च काकाद्यैः स्पृष्टे त्यक्त्वा तु तत् पुनः ॥
 सूत्रैस्तथाविधं कृत्वा त्वधिवास्य यथापुरम् ।
 उत्तमं स्नपनं कृत्वा समारोप्य पवित्रकम् ॥ २३२ ॥
 शान्त्यर्थं जुहुयान्मन्त्री मधुक्षीरादिभिः क्रमात् ।
 श्वेतोत्तरं शतं मूलमन्त्रादि च तथा जपेत् ॥ २३३ ॥
 असृष्ट्यैरपि संसृष्टममत्यारोपितं यदि ।
 पुनरन्यं समारोप्य पूर्ववच्छान्तिमाचरेत् ॥ २३४ ॥
 स्थापितं पूजितं कुंभमस्पृश्यः संसृष्टोद्यदि ।
 कुंभान्तरे समावाह्य जपेन्मूलसहस्रकम् ॥ २३५ ॥
 कुंभभेदे तथा स्थाप्य मूलमन्त्रायुतं जपेत् ।
 अत्र विम्वस्य पतने भेदे ऋद्धे यथापुरम् ॥ २३६ ॥
 सैमाधोनादिकं कृत्वा स्थाप्य शान्तिं समाचरेत् ।
 पवित्रैरुत्तमैश्च पूजयेद्यदि देशिकः ॥ २३७ ॥
 शान्तिहोमं पुरा कृत्वा मूलमन्त्रं शतं जपेत् ।
 मुहूर्ते समतिक्रान्ते शुभे यजनविस्तरात् ॥ २३८ ॥
 तदन्यस्मिन् समारोप्य कृत्वा स्नपनमुत्तमम् ।
 स्थापिते यद्वेदे तु दिव्याद्यायतनेषु च ॥ २३९ ॥
 मुख्यकल्पविधाने तु पवित्रारोहकर्मणि ।
 देशिकः बहवः प्रोक्ताः ध्यानमन्त्रक्रियान्विताः ॥
 तेष्वेकः कुंभपूजयामितरो मङ्गलार्चने ।
 भर्त्यायामितरो विद्वानितरः पायकार्चने ॥ २४१ ॥
 मूलालये तथैकश्च अन्यः शोभाभ्रयार्चने ।
 गरुडस्यार्चने त्वन्यो विष्णुक्सेनार्चने परः ॥ २४२ ॥
 तथैकः स्नानवेदे स्याद्वलिदाने तथा परः ।
 नित्याग्निहवने त्वन्यो महोदनविधौ परः ॥ २४३ ॥
 अष्टमिर्वा समारोप्य कर्मलाघवमीक्ष्य च ।
 तत्र तत्र च तैः कार्यं पवित्रारोहणं परम् ॥ २४४ ॥

एकाहमुत्सवं कृत्वा तस्मिन्नहनि पूर्वयत् ।
 तीर्थयात्रां प्रकुर्वीत तदन्यस्मिन् दिने दिवा ॥ २४५ ॥
 द्विरात्रौ प्राशित्वाद्यौ वा कुर्यात्तीर्थभ्रमरपणम् ।
 द्वितीयाद्यौ चतुर्थाहराचरेत् त्रियहोत्सवम् ॥ २४६ ॥
 प्रधानदिनमारभ्य सप्ताहो वा महोत्सवः ।
 तयोरन्तेऽपि कर्तव्या तीर्थयात्रा यथापुरम् ॥ २४७ ॥
 एवं तीर्थान्तिमाः कल्प्याः पवित्रारोहणक्रियाः ।
 न कृता तीर्थयात्रा चेत्तिष्ठतिः स्नपनोत्तमम् ॥ २४८ ॥
 अङ्कुरार्पणपूर्वं तु प्रारभ्यान् प्राश्न्यदुत्सवम् ।
 तत्तीर्थदिनयामिन्यां पवित्राणां विसर्जनम् ॥ २४९ ॥
 कृत्वा गुरोः प्रदानार्थं पाश्चात्तार्थकोविदैः ।
 तद्भावाच्चद्वयेषां माचार्थानां यथाक्रमम् ॥ २५० ॥
 समर्पणीयमन्येषामयोजयानां नियोजनात् ।
 पुनर्निषेध विधिचत् पवित्राणि प्रदाय च ॥ २५१ ॥
 मध्यमं स्नपनं कृत्वा शान्तिहोमं समाचरेत् ।
 प्रकल्पे वा यथापूर्वं चानुमार्त्यं विधानतः ॥ २५२ ॥
 मुख्यमध्याधमे चैव प्रागुक्तेषु दिनेषु च ।
 न कल्पिते तथैकस्मिन् चान्द्रायणपुरस्सरम् ॥ २५३ ॥
 तदनन्तरसंप्राप्ते दिवसे प्राश्नेष्य तत् ।
 तदाद्यमष्टपक्षं च विधिवदियतो भवेत् ॥ २५४ ॥
 चानुमार्त्यं तु संकल्प्य वर्तमाने प्रतोत्तमे ।
 विच्छिन्ने सति मन्त्रेऽस्य पारतन्त्र्यादिहेतुना ॥ २५५ ॥
 कालान्तरे च संकल्प्य कार्यध्यान्मन्त्रायणादिकः ।
 काले तस्मिन् प्रकुर्वीत यथावच्छयनादिकम् ॥ २५६ ॥
 तत्पुत्रस्य विलोपे च चतुः स्थानार्चनादिकम् ।
 जप्त्वा मूलायुतं मन्त्री शान्त्यर्थं जुहुयाच्चदा ॥ २५७ ॥
 नृसिंहकपिलकोडहयहंससादिकपिणाम् ।
 तथा पक्षत्रयांशुपानां शकीशस्य विशेषतः ॥ २५८ ॥
 तथा च जामदग्न्यस्य विष्णुरूपस्य च प्रभोः ।
 पारिजातहरस्यापि तथा कल्पयानां हरेः ॥ २५९ ॥

शयनं न तु कुर्वीत प्रासादेषु स्थिरस्थितौ ।
 सौम्यरूपं समासाद्य कौतुकं कामनावशात् ॥ २६० ॥
 तदर्थं शाययेद्वाथ चानुर्मास्ये विधानतः ।
 उत्थापिते तु देवेशे चतुःस्थानेऽर्चिते सति ॥ २६१ ॥
 यस्माभरणमाल्याद्यैर्यथाशोभमलंकृतम् ।
 विहगेशे प्रतिष्ठाप्य उत्सवाचांगतं विभुम् ॥ २६२ ॥
 अक्षेपभुयनप्राप्तं विधिना क्षेपशान्तये ।
 महोत्सवोक्तविधिना परिभ्राम्य विशेषतः ॥ २६३ ॥
 एकरात्राद्वियोगेन प्रागुक्तविधिना ततः ।
 कुर्याद्विभुधं स्नानं नदीतीरादिषु प्रभोः ॥ २६४ ॥
 अनुकल्पे विधाने तद्विना तीर्थागमर्पणम् ।
 मध्ये सूर्यस्य सङ्क्रान्त्योर्दर्शद्वयसमन्वितः ॥ २६५ ॥
 तद्दर्शयितुकश्च मलमास इतीरितः ।
 चानुर्मासोऽयमप्राह्यः सद्गुरुभावसानयोः ॥ २६६ ॥
 दिनत्रये तु प्रागुक्तं प्रारब्धे सति मध्ययोः ।
 मलमासस्य सङ्क्रान्त्या कदाचिन्न न दोषतः ॥ २६७ ॥
 अधिके मासि सर्वत्र तथाऽस्ते गुरुशुक्रयोः ।
 भौतस्यः प्रथमारभः न कार्यो हितमिच्छता ॥ २६८ ॥
 स्वयं व्यवकालयायेषु तीर्थेषु गिरिमूर्धनि ।
 नदीतीरेषु रम्येषु पनेपुष्वनेषु च ॥ २६९ ॥
 गोष्ठेषु मुनिमुख्यानामाश्रमेषु हरेः पुनः ।
 सङ्क्रान्त्य नियतं चासमभीष्टप्रतिसिद्धये ॥ २७० ॥
 नेतव्यं देशिकेन्द्राद्यैस्तथा मासचतुष्टयम् ।
 नदीनगादितरणे नाचरतव्यं कदाचन ॥ २७१ ॥
 नद्याद्विषयधानेऽपि दिव्यमायतनं प्रति ।
 गन्तव्यं योजनार्वाकं शुभयात्राधिकारिभिः ॥
 विशेषेण द्विपट्टकानिपूर्वव्याकल्पप्रकैः ।
 सद्गुरावगमनिष्ठानां पञ्चकालरत्नात्मनाम् ॥ २७२ ॥
 दिव्यक्षेत्राभिगमनं न खण्डयति तद्व्रतम् ।
 सूतकं मृतकं नैव कालेऽस्मिन् नियतात्मनाम् ॥

प्राणिहिंसा न कर्तव्या द्रुमविच्छेदनं तथा ।
 नदीकेदारफूलानां भेदनं सस्यशोषणम् ॥ २७३ ॥
 देवतायतनादीनां पीडनं तृणवासिनाम् ।
 वापीकूपतट्टाकानां पूरणं मृच्छिलादिभिः ॥ २७४ ॥
 गन्धनं च द्विजातीनां सहवासं विजातिभिः ।
 संभाषणं तथा तेभ्यो मात्रा वित्तपरिग्रहम् ॥ २७५ ॥
 तस्मिन् काले विशेषेण वर्जयेद् बुद्धिमात्रः ।
 य एवं कुरुते तस्य प्रायश्चित्तं न निष्कृतिः ॥ २७६ ॥
 कदाचिज्जायते वाऽथ नानाधर्मप्रतिष्ठा ।
 स्थापनं बालुवैयस्य तेषु मुख्यं प्रकीर्तितम् ॥ २७७ ॥
 एकान्तिद्विजमुख्यानां स्थापनं मध्यमं भवेत् ।
 अन्येषामपि सर्वेषां प्रतिष्ठा चरमा भवेत् ॥ २७८ ॥
 प्रतिष्ठायां प्रयक्ष्यामि प्रायश्चित्तं यथाक्रमम् ।
 क्षमाशिलातरुसहोदपूर्वार्णां तु परिग्रहे ॥ २७९ ॥
 तत्तदङ्गे यथोदीर्णद्रव्यमन्तक्रियादिषु ।
 परिच्युतेषु तद्भूयः शान्तिहोमजपादिकम् ॥ २८० ॥
 समाचरेद्यथा शास्त्रमन्यथा निष्फलं तु तत् ।
 अकृते सति सर्वस्मिन् वास्तुवेशपरिग्रहे ॥ २८१ ॥
 आनीतस्याल्यक्षेत्रं शिल्पिभिः सत्क्रियां विना ।
 यथावदाचरेद्विद्वानर्चाद्रव्यस्य संग्रहम् ॥ २८२ ॥
 सुहार्गवसनादीनामेवमेव समाचरेत् ।
 अन्याल्यार्थमानीतां शिलामर्चां सुनिर्मिताम् ॥ २८३ ॥
 सर्वावयवसंपत्तां स्थापने तु घट्टयित्वा ।
 न्यायेनादाय तामर्चां स्थापयेत् लिङ्गसमिन् ॥ २८४ ॥
 प्रातर्वदन्यां समापाद्य स्थापयेत् प्राक् प्रकल्पिते ।
 निर्मितां प्रतिमां दीप्यं स्रग्ध्रे न निवेदिताम् ॥ २८५ ॥
 राज्ञो राष्ट्रस्य तत्कर्तुरपिष्टमुपपादयेत् ।
 एकविंशदिनादूर्ध्वमासुरी सा भवेद्भुवम् ॥ २८६ ॥
 कृत्वा महाभिषेकायं स्थापयेदन्यथा लज्जेन ।
 प्रमाणरहिते विघ्ने पीडशस्त्रप्रभादिकं ॥ २८७ ॥

स्रजे वा भूपणे वाऽथ शमीपत्रमन्यितम् ।
 घृतसिकैश्च यदुशः सतिलैः शालितण्डुलैः ॥ २९० ॥
 जुहुयात् पञ्चभिर्मन्त्रैः प्रत्येकं शतसङ्ख्यया ।
 जलाधिवासस्नपने तथा नयनमोक्षणे ॥ २९१ ॥
 शयने वैदिकायां च मन्त्रन्यासादिकर्मसु ।
 कुम्भमण्डलपूजायां द्वारतोरणकुम्भयोः ॥ २९२ ॥
 अथधारणे नूनं पूर्ववच्छान्तिरिष्यते ।
 अस्थाने स्थापिते विम्बे पादाधारशिलान्वितम् ॥
 तदानीमेव चोद्भृत्य स्थापयेत् स्वके पदे ।
 मध्यमस्तनं कृत्वा शान्तिहोमं समाचरेत् ॥ २९४ ॥
 न स्थापिते मुहूर्तेऽस्मिन् तदा विष्यमुद्धरेत् ।
 पूर्ववत् स्नपने होमे कृते शान्तिर्मविष्यति ॥ २९५ ॥
 स्थापनेऽधिकृते मुख्ये देशिके व्याधिते सति ।
 न्यस्तदेहेऽथवा मध्ये वर्तमाने क्रियाक्रमे ॥ २९६ ॥
 क्रियामन्त्रोपदेष्टः च प्रतिष्ठाकर्मणि स्थितः ।
 पुनो वा देशिकेन्द्रस्य स्थापने श्रेयमाचरेत् ॥ २९७ ॥
 अन्ते सहस्रकलशैरभिषिच्य सुरेश्वरम् ।
 चक्राम्बुहहकुण्डे तु मधुक्षीरादिभिः क्रमात् ॥ २९८ ॥
 शान्त्यर्थमयुतं धृत्या तत्सङ्ख्यं जपमाचरेत् ।
 ग्राहणैः क्षत्रियैर्वेदैः शूद्रैर्वा भगवन्मर्यैः ॥ २९९ ॥
 सकामैरथ निष्कामैर्मन्त्राराधनतत्परैः ।
 साधकैर्भगवद्विष्यस्थापनार्थं सर्वैश्च हि ॥ ३०० ॥
 पुरा प्रसाधनीयश्च प्रार्थनापूर्वकं तु वा ।
 अधिकारपदस्थश्च द्विजेन्द्रः पाञ्चरात्रिकः ॥ ३०१ ॥
 वेत्ता यो व्यूहपूर्वस्य व्यक्तस्य परमात्मनः ।
 सोऽन्येषां भगवद्विष्यस्थापनेऽधिकृतः सदा ॥ ३०२ ॥
 अनुग्रहप्रतिष्ठा चाप्यधिकारनिरूपणा ।
 अनर्थरूपपञ्चानां भक्तानां कार्यमुच्यते ॥ ३०३ ॥
 अनन्याः पञ्चकालाद्या व्यतिरिक्ता न ये प्रभोः ।
 प्राक् च प्रास्तन्मुद्राङ्गताः द्विपट्काध्यात्मचिन्तकाः ॥

चातुर्व्यूहपरत्वेन येषां वै प्रमवात्येयौ ।
 कर्मणामपि सत्रयासं कुर्वन्त्याध्यक्षतः क्रमात् ॥ ३०५ ॥
 अतोऽमी कुलभतराः पारम्य यस्य ते प्रति ।
 प्रमेयनिष्ठा धृष्टा वा स्फुटास्तत्कर्मणि स्थिताः ॥
 परत्वंमन्यमार्गस्था नेच्छन्ति च परस्परम् ॥
 य इच्छन्ति विमोस्तेषां स्थितिर्नास्ति तथा कृतौ ॥
 मुकाधिकारिणं तं वै लब्धलक्ष्मकृत्रिमम् ।
 पञ्चकालरतं सिद्धं तन्त्रसिद्धान्तपारगम् ॥ ३०८ ॥
 तेनैव धृतिमन्याणां स्थूलानामपि चोदना ।
 प्रतिकर्मणि वै कार्या यथावसरलक्षणा ॥ ३०९ ॥
 यसाद्वज्रसमुद्भूतमण्डलादिषु वृत्तिषु ।
 स्वार्थतो वा परार्थेन सद्गाराधनकर्मणि ॥ ३१० ॥
 नित्यसिद्धे तदाकारे तत्परत्वेऽपि सन्ततम् ।
 यस्यास्ति सत्किङ्करे तस्यासौ सन्निधिं प्रजैत् ॥
 मन्त्ररूपी जगन्नाथः परमात्माच्युतः प्रभुः ।
 अर्वास्तु कथं विना विप्र ! मनसः प्रीतये त्वयि ॥
 कामासंय वा कीर्त्यर्थं तस्य तद्विहितं द्विज ! ।
 सध्यानेन प्रतिष्ठाने प्राप्तादे स्वगृहेऽपि वा ॥ ३१३ ॥
 इति सम्यक् समाध्यातं मुख्यकल्पं महामते ! ।
 अनुकल्पं यद्वैतान्यत् तत्समासाधिवोध तु ॥ ३१४ ॥
 प्राक् प्राप्तदीक्षितैर्विधियन्, त्वर्थाधर्मस्थितैर्द्विजैः ।
 नित्याराधनसत्केस्तु भक्तैर्भगवतो विभोः ॥ ३१५ ॥
 धारणाध्यानपूर्वाणां लब्धलक्षैस्तु कर्मणाम् ।
 मन्त्रमण्डलमुद्रास्त्रकुण्डादीनां कृतधर्मैः ॥ ३१६ ॥
 पञ्चव्याप्तिनिष्ठैस्तु त्यागशीलैरमृतैः ।
 अनुज्जितकर्मदैः स्वकर्मपरिपालकैः ॥ ३१७ ॥
 सत्कीर्तिप्रथितलोकैः तथाऽकीर्तिवशिष्टैः ।
 प्रतिष्ठां लभते कर्ता तेः प्रतिष्ठापने कृते ॥ ३१८ ॥
 निषिद्धमरविमृक्षे अतोऽन्यथा हि सर्वदा ।
 महामहं प्रतिष्ठास्यं कर्तुं कर्णमिधयाजिनाम् ॥ ३१९ ॥

ये पुनर्लोकधर्मस्थाः समनुद्धिपदे स्थिताः ।
 भगवत्विशेषज्ञा नित्यं कार्ययशेन तु ॥ ३२० ॥
 वाक्छात्रेण परत्वं वै त्वेषां प्रवदन्ति वै ।
 अधिकारं विना येऽत्र प्रेरिता देवतार्चने ॥ ३२१ ॥
 इयमिधयाजिनस्ते वै पातित्यपदसंस्थिताः ।
 नयन्ति नरकं नूनमेवमेव प्रवर्तिनः ॥ ३२२ ॥
 न तु सद्भक्तिपूतानां वासुदेवरतात्मनाम् ।
 कदाचित्तच्छृते दोषं विदधाति च खण्डना ॥ ३२३ ॥
 भक्तस्तान्महाबुद्धे ! कर्तव्यं भक्तिपूर्वकम् ।
 भक्त्या वै मन्त्रनिष्ठानां तन्मन्त्रो जपकर्मणि ॥ ३२४ ॥
 धर्मेत्यत्यमापन्नो लुप्तस्तेन स्वरेण वा ।
 सरादिनाधिकश्चैव मन्त्रोऽनर्थप्रदः सदा ॥ ३२५ ॥
 अचिरात्तत्प्रयोक्तृणां तथापि कमलोद्भय !
 अतिभक्तिप्रभावाच्च वाञ्छितं संप्रयच्छति ॥ ३२६ ॥
 यस्मात् सद्भक्तिपूतानां प्रपन्नानां कर्म विना ।
 प्रसादमेति मन्त्रेशस्यचिराद्भाषितात्मनाम् ॥ ३२७ ॥
 किं पुनर्थं क्रियाप्राप्तसंपूर्णानां द्विजोत्तम !
 श्रद्धाभक्तिपराणां च बोधितानां च देशिकैः ॥ ३२८ ॥
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन शासनेऽस्मिन्महामते !
 कार्यं दीक्षादिकं सर्वं भक्तानां भक्तवत्सले ॥ ३२९ ॥
 मामसंप्रतिपन्नोऽपि मत्प्राप्त्यर्थं करोति च ।
 मन्त्रमध्यमभक्तानां कामभोगरतात्मनाम् ॥ ३३० ॥
 भविनां मामकीं दीक्षां मोहाद्वा स्थापनादिकम् ।
 स नयत्यचिरात्तस्य भक्तिर्योजनं वै सह ॥ ३३१ ॥
 समन्त्रं कर्मतन्त्रं च सिद्धयश्च पराङ्मुखम् ।
 इदं यः शीघ्रं विमृष्टः । दहान्ते गतसन्ततिः ॥ ३३२ ॥
 घोरे प्रयाति नरकं भुङ्क्ते दुःकृतं महत् ।
 भगवन्मन्त्रमाहात्म्यात्तद्व्यापारयशास्तु वै ॥ ३३३ ॥
 संसर्गोत्थमर्थं याति प्राक् संस्कारवशात् पुनः ।
 चीर्णदुश्चरितो भूयः प्राप्नुयान्मानुषीं तनुम् ॥ ३३४ ॥

प्रयत्नमाचरेन्नुद्धे येन शान्तिमवाप्नुयात् ।
 साहकारः स आचार्य स्वभक्तो नाधिकार्यपि ॥
 प्राप्नोति नूनं स्वगतिं स्वकामो नारकी तथा ।
 सर्वगस्त्वपि मन्त्रात्मा सर्वानुग्रहकृद्भक्तिजः ॥ ३३५ ॥
 यद्यप्येवं हितं तत्र न भजेत्तत्र सन्निधिम् ।
 प्रतिमामप्यदेहान्तं नूनमावाह्य तत्क्षणात् ॥ ३३७ ॥
 भूतवेतालयक्षाद्याः कुर्वन्त्यर्थादिकक्षयम् ।
 अन्यदर्शनसंस्था ये नानुग्राह्यास्ततो मुने ! ॥ ३३८ ॥
 नोपास्यो हि तथाचार्यः संसारभयभीरुणा ।
 सम्यग्भक्तिपरेणैव उम्भरागोज्जितेन च ॥ ३३९ ॥
 अत एव महाबुद्धे ! प्रतिप्राप्य मलोत्तमम् ।
 निर्धर्तनीयमामूलकृष्णवानां च वैष्णवैः ॥ ३४० ॥
 एवं द्रव्यमयो यत्र सधिवेशो मुनीश्वर !
 उभयायुग्रहं नित्यं कृष्णभक्तिलक्षणम् ॥ ३४१ ॥
 प्रतिप्राप्य हि तत् कर्मभुक्तिमुक्तिफलप्रदम् ।
 तत्र सद्भक्तिपूतानां द्विजानामात्मसिद्धये ॥ ३४२ ॥
 कर्तव्यत्वेन वै नित्यं प्रसिद्धममलक्षण !
 तदोपायं यतस्तेषां विस्तारो हि न विद्यते ॥ ३४३ ॥
 देहपातादहते नान्यः तत्पातस्त्वतिदोषकृत् ।
 आदावेव हि तत्तस्माद्भाचर्तव्यं कृतात्मभिः ॥ ३४४ ॥
 तत्कर्मप्रतिपन्नानां चतुर्णामपि तैः सदा ।
 कार्यं सम्यक् प्रतिष्ठानमनुग्रहविद्या मुने ! ॥ ३४५ ॥
 नोपरोधः स्वभावेन न लोभेन न नामतः ।
 प्राप्ते ह्याकस्मिन् दोषे त्यक्तमज्ञादिके मुने ! ॥ ३४६ ॥
 भक्तानामनुकर्षार्थं दिव्यमन्त्रैर्वेलादिकैः ।
 द्वादशाक्षरपूर्वश्च मोक्षैकफलक्षणः ॥ ३४७ ॥
 संपूजिते तु तैर्मर्कैः कुर्वते निष्कृतिं सदा ।
 सर्वनाशेन विम्वानामङ्गमालोपकल्पना ॥ ३४८ ॥
 तत्कर्तव्यमुद्दिश्य विशेषः प्रागुदीरितः ।
 तथापि विस्तरेणात्र विधानमवधारय ॥ ३४९ ॥

देवसिद्धमुनीन्द्राद्यैरेवंसंस्थापिते सति ।
 विम्बे चोरादिभिर्नष्टे सद्यः संपाद्य पूर्ववत् ॥ ३५० ॥
 स्थापयेद्विधिवन्मन्त्री राजावहनि सन्ध्ययोः ।
 न कालोऽन परिशेषो नष्टोद्धारे विशेषतः ॥ ३५१ ॥
 यालालये तु प्रथमे जीर्णोद्धारे तथान्तिमे ।
 प्रायश्चित्तं प्रयक्ष्यामि मुने ! सम्यक् शृणुष्व मे ॥
 अतीते प्रार्थिते काले कर्मा प्रासादवेरयोः ।
 निर्माणे स्नपनं कार्यमुत्तमं शास्त्रचोदितम् ॥ ३५३ ॥
 पश्चादप्यर्थयेत् कालं वाञ्छितं तत्समापने ।
 न कृत्वैवं गते पश्चात् काले द्वादशवार्षिके ॥ ३५४ ॥
 पुनः प्रतिष्ठां कुर्यात् मूले यालालये तु वा ।
 विम्बे चोरादिभिर्नष्टे यालगेष्टे प्रमादतः ॥ ३५५ ॥
 तथैवापाद्य तामर्चा प्रतिष्ठाप्य यथाविधि ।
 अधमस्नपनं कृत्वा शान्तिहोमं समाचरेत् ॥ ३५६ ॥
 श्वेस्थानाश्चलिते तस्मिन् हेतुना यन्न केनचित् ।
 यथापूर्वं प्रतिष्ठाप्य स्नापयेत्पुनर्योत्तमम् ॥ ३५७ ॥
 सर्वं यालपृष्टे कार्यं नित्यनैमित्तिकात्मकम् ।
 एकत्रैरविधानेन पवित्रारोहपश्चिमम् ॥ ३५८ ॥
 स्तेनैर्नष्टे तथा विम्बे तत्तद्द्रव्येण पूर्ववत् ।
 निर्माय लक्षणोपेतं प्रतिष्ठाप्य तथैव तु ॥ ३५९ ॥
 पूर्ववत् पूजयेन्मन्त्री विम्बं सर्वत्र सर्वदा ।
 द्रव्यान्तरेण वा कुर्याद्विशिष्टो यागसिद्धये ॥ ३६० ॥
 चोरैरपहृतं विम्बं पुनः प्राप्तं यदि द्विज ! ।
 पुनः प्रतिष्ठां कुर्यात् नयनोन्मीलनं विना ॥ ३६१ ॥
 चोरभूतैर्द्विजैः स्पृष्टे अधमस्नपनं चरेत् ।
 उत्तमस्नपनं कुर्यात् प्रथमे गमिवेश्मनि ॥ ३६२ ॥
 चिरोपिते तु संस्पृष्टे प्रतिष्ठां पुनरारभेत् ।
 श्वेत्तुगालविडालाद्यैः प्रविष्टे गमिवेश्मनि ॥ ३६३ ॥
 अधमस्नपनेनैव शान्तिहोमं समाचरेत् ।
 अधिष्ठितेऽङ्गणे चैतः शान्त्यर्थं जुहुयाच्छतम् ॥ ३६४ ॥

एतैर्विम्बे तु संस्पृष्टे स्नापयेन्मध्यमोत्तमम् ।
 स्पृष्टे तु पश्चिमे कैश्चिदोप आयतने भवेत् ॥ ३६५ ॥
 काककुम्भकुट्टप्राचैः स्पृष्टे विम्बे प्रमादतः ।
 पूर्ववत् स्नपनं कृत्वा शान्तिहोमं समाचरेत् ॥ ३६६ ॥
 लघोत्तार्यस्तु संस्पृष्टे अधमस्नपनं चरेत् ।
 न भृङ्गमक्षिकाद्यैस्तु स्पृष्टे दोषो भवेद्भुवम् ॥ ३६७ ॥
 तथा पिपीलिकाद्यैस्तु न तत्प्रार्थविशेषतः ।
 रेतोरुधिरविगमृत्पापमांसाद्विषस्तुभिः ॥ ३६८ ॥
 देवविम्बे तु संस्पृष्टे कुर्यात् स्नपनमुत्तमम् ।
 एतैः स्पृष्टेऽङ्गणादीं तु तस्मादुद्धृत्य तन्क्षणात् ॥ ३६९ ॥
 गोमयैरोल्लिप्याथ प्रोक्षयेद्द्रव्यपञ्चकैः ।
 शान्त्यर्थं जुहुयान्मन्त्री तिलान्याभ्यां शतं शतम् ॥
 धूपैश्च वेण्वैर्विम्बे शृङ्गैः स्त्रीभिर्विशेषतः ।
 विमाने स्थापिते स्पृष्टे शाल्वैरेत् पञ्चगव्यकैः ॥
 शान्तिहोमं प्रकुर्यात् मधुक्षीरादिभिः शतम् ।
 विम्बेऽजुलोमैः संस्पृष्टे प्रतिजोमैश्च गद्गिनैः ॥ ३७२ ॥
 क्षपनं शान्तिहोमं च सदानं सर्वदा चरेत् ।
 वैश्वानरैस्तु संस्पृष्टे पयःक्षानेन शृण्यति ॥ ३७३ ॥
 आराधिते स्वमांगेण प्रतिष्ठामाचरेत् पुनः ।
 प्रतिष्ठा चैव तत्पीठं प्रासादो गर्भमन्दिरम् ॥ ३७४ ॥
 विप्रदं देवदेवस्य चतुष्टयमिदं समम् ।
 समाधिश्च तथा शान्तिः कार्या तत्र सदा समा ॥
 वेदिकायां तथा चक्रे पङ्कजे चक्रपङ्कजे ।
 हेमादिद्रव्यरचितं मण्डले रजसा कृते ॥ ३७६ ॥
 समाधिश्चैव शान्तिश्च प्रतिपक्षिश्च तादृशी ।
 प्राकारे गोपुरद्वारमण्डपाद्विपरिक्लृप्तं ॥ ३७७ ॥
 शिवादिभिर्न दोषोऽस्ति प्राङ्गणादावधिष्ठिते ।
 प्रविष्टे यजनस्थाने प्रोक्षयेत् पञ्चगव्यकैः ॥ ३७८ ॥
 मण्डपाङ्गणदालासु मातृकाद्यासु भूमिषु ।
 पूजास्तन्येन विहितैर्गुरुनाथकदीर्क्षनैः ॥ ३७९ ॥

न दोषो द्विजशार्दूल ! शयनासनभोजनैः ।
 पादप्रक्षालनाचामस्नानाभ्यङ्गादिकैरपि ॥ ३८० ॥
 अन्यैः फलतेषु चतेषु गोमयेनोपलभ्य च ।
 प्रोक्षयेत् पञ्चभिर्गव्यैः कुशोदकसमन्वितैः ॥ ३८१ ॥
 विडालमृषिकासर्पमण्डककृकलासकैः ।
 आम्बुबुन्दरी गोधाराजिलाद्यैश्च जन्तुभिः ॥
 अधिष्ठिते गर्भगेहे शान्तिहोमं समाचरेत् ।
 मक्षिकावात्यवलीकृमीणां निचयेष्वपि ॥ ३८३ ॥
 विम्बे विमाने जातेषु तद्वैश्वदेव्य तान् पुनः ।
 समाधाय यथापूर्वं चतुःस्थानार्चनादिकम् ॥ ३८४ ॥
 स्नपनं वैश्वदेवस्य कुर्यादुत्तममध्यमम् ।
 मण्डपादौ तु सर्वत्र कुलचिह्ना हरेर्गृहे ॥ ३८५ ॥
 ब्रह्मदण्डादिगोहे च उन्नाकाणां समुत्थिता ।
 दुष्टसत्त्वगणापूर्वपक्षिसंघसमाकुले ॥ ३८६ ॥
 शान्तिहोमं प्रकुर्वीत तान् व्यपोक्ष्य तदैव तु ।
 विमाने तेषु जातेषु मध्यमस्नपनं चरेत् ॥ ३८७ ॥
 विम्बे यदि तत्रा कार्यं प्रयासाद्यत्थादिकम् ।
 कर्म कृत्वा यथापूर्वं त्यागान्तं तु नृपाजया ॥ ३८८ ॥
 नदीकृत्य पुनर्विमर्शं पुराणत्वं स्थापयेद्विषयः ।
 रत्नस्त्रीषु समुत्पन्नास्वर्चायामेवमेव तु ॥ ३८९ ॥
 समाधाय प्रतिष्ठाप्य शान्त्यर्थं पुनरेव तु ।
 स्नापयेद्वैश्वदेवसमुत्तमोत्तमवर्त्मना ॥ ३९० ॥
 विमानं आसु जातासु कुर्यात् स्नपनमध्यमम् ।
 मण्डपादिषु जातासु स्नपनं च समाचरेत् ॥ ३९१ ॥
 दृष्टास्वेतान् विमन्त्रं प्राङ्गणादौ तु कुञ्चिन् ।
 तास्तदैव समुत्पृष्य गव्यैः संप्रोक्षयेत्ततः ॥ ३९२ ॥
 शान्त्यर्थं जुहुयान्मन्त्री यद्विधेन् सपूतैस्तिलैः ।
 देवालयेष्वकृतव्ये कृते कर्मणि कुञ्चिन् ॥ ३९३ ॥
 मध्यमाग्रणादन्तः स्नपनं होमपश्चिमम् ।
 शान्त्यर्थं जुहुयान्मन्त्री यद्विधेज्जलितेऽनले ॥ ३९४ ॥

छर्दिनिष्टीवलालाद्यैर्वृषिते देवसंज्ञानि ।
 तदैव तद्यगोह्याय पञ्चगव्यैर्विलिप्य च ॥ ३९५ ॥
 जपेदस्त्रिशतं मन्त्री हन्मन्त्रं च विधानतः ।
 प्रायश्चित्तं प्रवक्ष्यामि शयस्वृष्टौ विशेषतः ॥ ३९६ ॥
 द्विजातिशयसंस्पृष्टं प्रमादादेवकौतुके ।
 एकाशीतिघटैः स्नाप्य मूलमन्त्रायुतं हुनेत् ॥ ३९७ ॥
 क्षत्तयिद्वल्लज्जजातीनां शयैः स्पृष्टे तु कौतुके ।
 मध्यमेनोत्तमेनैव सहस्रकलशेन तु ॥ ३९८ ॥
 क्रमेण स्नापयेद्वैश्वमेकैकेन यथाविधि ।
 शान्त्यर्थं ह्यनं कृत्वा यथापूर्वं तथा जपेत् ॥ ३९९ ॥
 अनुलोमशयस्वृष्टौ संप्रोक्षणमथाचरेत् ।
 चण्डालपतितोदकस्यासूतिकाशयवृषिते ॥ ४०० ॥
 विम्बे प्रतिष्ठां कुर्वीत सहस्रकलशाग्नयम् ।
 शान्तिहोमायुतं तद्वज्रं कुर्याद्यथाक्रमम् ॥ ४०१ ॥
 विमाने ब्राह्मणादीनामनुलोमादिकस्य च ।
 शयस्वृष्टौ तु संक्षाल्य बह्वदकघटेन तु ॥ ४०२ ॥
 उत्तमोत्तमनिष्ठे तु स्नपनं मध्यमाधमात् ।
 संस्नाप्य देवदेवेशमेकैकेन क्रमेण तु ॥ ४०३ ॥
 शान्तिहोमं प्रकुर्वीत पश्चान्मन्त्रं तथा जपेत् ।
 प्रथमावृत्तिमारभ्य रथ्याचरणपश्चिमे ॥ ४०४ ॥
 दूषिते प्राङ्गणक्षेत्रे प्रागुक्तैः क्रमशो भुवः ।
 स्थलं संशोध्य विधिवद्दीक्षितैर्मन्त्रवित्तमैः ॥ ४०५ ॥
 मुख्योत्तमास्तु स्नपनाधीचान्तिममनुक्रमात् ।
 स्नापयित्वा विशेषेण शान्तिहोमं समाचरेत् ॥ ४०६ ॥
 पयमेवान्यजातीनां शयस्वृष्टौ समाचरेत् ।
 सालमण्डपपीठेषु गोपुरे मन्दिरेऽपि वा ॥ ४०७ ॥
 विमानाद्वाह्यतः काऽपि परिधारालयादिषु ।
 घर्णानां ब्राह्मणादीनामनुलोमादिकस्य च ॥ ४०८ ॥
 मरणेष्वपि जातेषु नत्तदावरणोक्तवत् ।
 पश्चादपि स्मृत्येषु गजान्धोपूषरादिषु ॥ ४०९ ॥

मरणादिषु सर्वत्र भृशुद्धिं पुरतश्चरेत् ।
 श्वखलाशवाद्येषु काकश्येनाविजन्तुषु ॥ ४१० ॥
 मार्जारवानराद्येषु तथान्येष्वेवमादिषु ।
 संप्रोक्ष्य पञ्चगव्येन शान्तिहोमं समाचरेत् ॥ ४११ ॥
 मृते मृषिकसर्पादौ भृशुद्धिं च जपं चरेत् ।
 मरणादिषु सर्वत्र भृशुद्धिं पुरतश्चरेत् ॥ ४१२ ॥
 सर्वावासे महापीठे तथा शैलमध्येऽपि ।
 प्रवेशेषु समालिप्य गोमयेन समन्ततः ॥ ४१३ ॥
 प्रोक्षयेत् पञ्चभिर्गव्यैः पुण्याहोक्तिपुरस्सरम् ।
 गृहार्चायां न दोषोऽस्ति मृते पूजागृहाद्वहिः ॥ ४१४ ॥
 क्षालनालेपनाद्येन च(क)र्मणा तत्र शोधयेत् ।
 सन्धिकर्पे गृहार्चायाः क्षीरेण स्नाप्य पूजयेत् ॥ ४१५ ॥
 देवसिद्धमुनीन्द्राद्यैः कल्पिते भगवद्गृहे ।
 तत्तद्भक्ततया क्लृप्ते ग्रामादौ राष्ट्रसंकुलात् ॥ ४१६ ॥
 चण्डालपतितोदक्यासूतिकाशयरादिभिः ।
 वृषिते भगवद्विन्द्वे संप्रोक्षणविधिं चरेत् ॥ ४१७ ॥
 सहस्रकलशैर्द्वयं सन्निकृष्टेऽभिषिच्य च ।
 शान्तिहोमं प्रकुर्वीत चतुःस्थानार्चनादिकम् ॥ ४१८ ॥
 सहस्रकल्पस्तदनु जपं कुर्यात्तथाविधम् ।
 प्रासादे वाऽङ्कणद्वारि मण्डपे पचनालये ॥ ४१९ ॥
 पुष्पावासे जलानारे धनधान्यालयादिषु ।
 ध्वजपीठे महापीठे रथ्यावृत्तिगणेऽपि ॥ ४२० ॥
 उत्सवाङ्गतया क्लृप्तं ग्रामादौ राष्ट्रसंकुलात् ।
 चण्डालवतितोदक्यासूतिकाशयरादिभिः ॥ ४२१ ॥
 वर्णानां ब्राह्मणादीनामनुलोमविलोमयोः ।
 शवास्थिमिध्वं सन्तुष्टां सर्वश्रेष्ठं वा क्षितिम् ॥ ४२२ ॥
 स्नात्वा मृदं समुद्धृत्य यद्भिः प्रक्षिप्य शुद्धया ।
 संपूर्णं च समीकृत्य कुशाद्रिः परिसृज्य च ॥ ४२३ ॥
 गोमयेनोपलिप्याथ पुण्याहवचनादिकम् ।
 पञ्चगव्येन चाभ्युक्ष्य गोगर्णे तत्र वासयेत् ॥ ४२४ ॥

वाचयित्वा महाशान्तिं ब्राह्मणैर्वेदपारतैः ।
 भोजयित्वा द्विजांस्तत्र तेभ्यो दद्यात्तु दक्षिणां ॥
 कृत्वेवं स्थूलशुद्धिं तु शान्तिं कुर्यादनुकमात् ।
 पञ्चयज्ञमयीं पुण्यां सर्वदोषानुत्तये ॥ ४२५ ॥
 एषं यथाविधिर्याचनं कृत्वा शान्तिकी क्रिया ।
 सहस्रकलशेनैव पवित्रार्चयित्वेन च ॥ ४२६ ॥
 व्यापकैः पञ्चभिर्मन्त्रैः पञ्चधा क्षापयेद्विभुम् ।
 ध्वजमुत्थाप्य विधिवजवाहानुत्सवं पुरा ॥ ४२७ ॥
 शान्त्यर्थं सर्वदोषाणां कुर्यात्तीर्थार्चमपणम् ।
 चक्रशङ्खगदापद्मवृत्तकुण्डेष्वनुकमात् ॥ ४२८ ॥
 तत् कुर्यात् पञ्चभिर्मन्त्रैर्द्वादशाणेपुरस्तरैः ।
 मधुक्षीरादिभिर्द्रव्यैः पञ्चभिर्निमुतावयया ॥ ४२९ ॥
 सहस्रया जुहुयान्मन्त्री लक्षसहस्रा भवेद्यथा ।
 अनुकल्पे विधिर्यं शान्तिकर्मणि संमतः ॥ ४३० ॥
 मुख्यकल्पो विद्योपेन वक्ष्यते होमकर्मणि ।
 स्थापनोक्तविधानेन कल्पिते मण्डपे शुभे ॥ ४३१ ॥
 चक्राभ्युक्तपूर्वेषु यथावत्कलितेषु च ।
 फलसप्त दशसहस्रेषु ब्रह्मवृक्षादिसंभवेः ॥ ४३२ ॥
 समिद्धणैस्तिर्देराग्नैः सेचितं प्राशुदीरितं ।
 पञ्चभिर्भुरारण्यैश्च मिश्रीभूतैः क्रमेण तु ॥ ४३३ ॥
 महत्तराणां दोषाणां शान्तये मन्त्रचित्तमैः ।
 अयुतं नियुतं लक्षं कोटिनिष्ठं यथाबलम् ॥ ४३४ ॥
 होतव्यं पूर्णया सार्धं दशभिर्मन्त्रसप्तमैः ।
 कुण्डेषु मध्यपूर्वेषु, मन्त्राणां नियमं शृणु ॥ ४३५ ॥
 चक्राञ्जे द्वादशाणेन वस्त्रेऽष्टाक्षरेण तु ।
 पञ्चणेन षष्ठ्ये तु शङ्खासे प्रणयेन तु ॥ ४३६ ॥
 जितंतया च तुर्यध्वे विश्वयाना यिकोणके ।
 द्वात्रिंशद्वल्गुनात्ये नृसिंहानुप्रभेन तु ॥ ४३७ ॥
 सौदर्शनवृत्तिहेन चक्रकुण्डेऽक्षराणके ।
 वराहेणार्धचन्द्रात्ये तु सौदर्शनेन तु ॥ ४३८ ॥

धिष्यन्नयं मध्यवेद्याः प्रागुक्तं दक्षिणोत्तरे ।
 शेषाणि परितः कुर्याद्विष्णुं चैव विद्विष्यु च ॥ ४४० ॥
 सिद्धमन्त्रा नियोक्तया होताः शान्तिकर्मणि ।
 सर्वकुण्डानि सर्वेषां मन्त्राणामिच्छया बुरोः ॥ ४४१ ॥
 फलपनीयानि वा मन्त्रा यतः सर्वफलप्रदाः ।
 न्यस्तमन्त्रैर्व्यान्यायं जप्यास्ते सङ्ख्यया तथा ॥
 गोभूहैमतिलाद्यानां दानैर्योन्यजनस्य च ।
 कृतिः कार्यं विशेषेण दिव्याद्यायतनस्य च ॥ ४४३ ॥
 प्रजापालनक्षीलेन भूषेतात्महितेच्छुना ।
 शान्तिरंविधा कार्या शास्त्रादेवमुभयैः ॥ ४४४ ॥
 प्राचुर्यात् सर्वदोषाणां धर्मैः शान्तिकी क्रिया ।
 निधत्तु न तु शक्या चेन्महा स्नानादिपञ्चकम् ॥
 महास्नानायस्नानं च कार्यं दिव्यालयादिषु ।
 पौनःपुन्येन विधिवच्छुद्धेन द्रविणेन च ॥ ४४६ ॥
 उष्णशान्धादिपाते च नक्षत्रपतने च वात् ।
 सधूमं च दिशाद्दक्षे भूताद्यावेक्षिते नृपे ॥ ४४७ ॥
 दुर्भिक्षे व्याधिते राष्ट्रं तथा वै शत्रुसङ्घटे ।
 सूर्यादियस्य व्यत्यासे भूकम्पे तद्विदारणे ॥ ४४८ ॥
 अतिवृष्टावनानृष्टौ देवताहसने हति ।
 रोदने च तथा विजये तथावाचलनेऽपि च ॥ ४४९ ॥
 भ्रमणे च तथा पीडाद्भ्रमज्ञादिके सति ।
 शैथिल्ये सरयादीनामुद्भवे बहुधा गृहे ॥ ४५० ॥
 पयमादिषु चान्येषु दुर्निमित्तेषु सत्सु च ।
 शान्तिरेतैश्च जायेत क्रियमाणैरनुकमात् ॥ ४५१ ॥
 सन्तुःस्थानार्चनं कार्यं दोषमायसमुद्भवे ।
 यथाशक्ति इन्द्रियाणां दानमात्रं पञ्चजन ॥ ४५२ ॥
 प्रासादे मण्डपे साले गोपुरे मालिकादिके ।
 प्रमादाद्गमिना दग्धे ता नीत्वाऽप्यस्य देवताः ॥
 यथापूर्वं नव कृत्वा प्रतिष्ठाप्य विधानतः ।
 उत्तमं स्नपनं कुर्यान्नस्य दोषस्य शान्तये ॥ ४५४ ॥

हीनैकदेशे प्रासादे हुतभुजयातवृष्टिभिः ।
 कारणैः कैश्चिदन्यैर्वा सन्धेयं तच्च शिष्यमिभिः ॥
 अधमं स्नपनं कृत्वा शान्तिहोमं समाचरेत् ।
 विमाने सर्वतो भग्ने बालस्थानं प्रकल्प्य च ॥ ४५६ ॥
 तथैव बाले विभ्ये तु नित्यनैमित्तिकादिकम् ।
 पश्चिन्नारोहणान्तं च सर्वकर्म समाचरेत् ॥ ४५७ ॥
 तद्दोषशान्तये कार्यं स्नपनं मध्यमं पुनः ।
 भग्निविष्यसमाधाने विशेषः प्रागुदीरितः ॥ ४५८ ॥
 तथापि विस्तरेणाद्य प्रोच्यते तद्विधिं शृणु ।
 भूलविभ्येऽग्निना दग्धे बालस्थाने तथाचयेत् ॥
 सहस्रकलाशङ्खानामाचर्तव्यं विधानतः ।
 यद्भिना कमविभ्यादौ धैवत्यं समुपागते ॥ ४६० ॥
 तत्तद्विष्येषु कुर्वीत स्नपनं चोत्तमं क्रमात् ।
 यद्भिवातादिभेगेन मन्त्रिणामपराधतः ॥ ४६१ ॥
 सौवर्णे राजते विभ्ये ताम्ररीतिमये तु वा ।
 भिगाङ्गे सति संधेयं तत्क्षणाच्छिष्यवित्तमैः ॥ ४६२ ॥
 लोहान्तरेण तद्विष्यं न सन्धेयं प्रयत्नतः ।
 ताम्ररीतिमये यद्वा सन्धेयेद्विचयजितः ॥ ४६३ ॥
 यद्द्रव्येणादितः फलसं तद्द्रव्येणाथ सन्धयेत् ।
 त्यक्तं विष्यं समुद्रान्तः प्रक्षिपेच्छाखवर्त्मना ॥
 सुवर्णरजतोत्थं यत् महाद्वेषु च सक्षतम् ।
 न त्याज्यं तत् समाधेयं तत्स्थां शक्तिं विखुल्य ह ॥
 तद्द्रव्येण यथापूर्वं विष्यकर्म समापयेत् ।
 मृत्काष्ठोपलजे भग्ने विभ्ये केनापि हेतुना ॥ ४६६ ॥
 बालालयगते विभ्ये तां शक्तिं सप्तिरोष्य च ।
 दुष्टामर्चा परित्यज्य कृत्वा विष्वान्तरं पुनः ॥ ४६७ ॥
 न त्याज्या मृत्तिकाशूलरज्वाद्या देवनिर्मिते ।
 देवपक्षमुनीन्द्राद्यैरन्यैः पौराणिकैस्तु वा ॥ ४६८ ॥
 प्रतिष्ठिते तथा जीर्णे विभ्ये सर्पादिलोहजे ।
 तदङ्गं सन्धयेत् पश्चात् सुवर्णेनैव नान्यथा ॥ ४६९ ॥

भग्नं शिलामये विम्बे देवमुन्यादिकल्पिते ।
तदङ्गं रुक्मजं कृत्वा सन्धेयं तद्दृढं यथा ॥ ४७० ॥
देवादिस्थापिते विम्बे हीनाङ्गे मृण्मये सति ।
कदाचिन्म परित्याज्यं तत् सन्धेयं तदा शनैः ॥ ४७१ ॥
एवं जीर्णं तथाभूतं तदङ्गं सन्धयेत् सदा ।
न यालगेहविम्बाद्यमन्येनैव तु कारयेत् ॥ ४७२ ॥
नित्यादौ वर्तमानेऽत्र सर्वे कार्यमतन्द्रितैः ।
एवमेव स्वयंभवे कारयेत्तन्प्रयत्नतः ॥ ४७३ ॥
देवादिपूजिते वाऽपि स्वयंभवे तु कौतुके ।
सुहाक्रे तु सञ्जीर्णं कृमिवद्विजलादिभिः ॥ ४७४ ॥
तत्तद्वालगृहं कृत्वा पूज्यमाने तु पूर्ववत् ।
क्रमाद्वर्चान्तरं कृत्वा स्थापयेद्यथाविधि ॥ ४७५ ॥
यालविम्बे तु जीर्णोऽत्र कुशविधेः पुनःपुनः ।
मनुष्यनिर्मिते जीर्णे नष्टे दुष्टे तु वा कचित् ॥ ४७६ ॥
वर्णशोभादिहीने च विम्बे शैलमये सति ।
विशेषान्मृण्मये वाऽपि चित्रमासपटादिषु ॥ ४७७ ॥
यालविम्बे समाख्य चित्रयित्वा तु पूर्ववत् ।
पुनः प्रतिष्ठां कुर्यात् विधिवन्मन्त्रयित्तमः ॥ ४७८ ॥
रीतिज्ञे तादृजे वाऽपि आरकूटयिनिमित्ते ।
प्रणीते पूज्यमाने तु काम्यविम्बादिके सति ॥ ४८० ॥
कालान्तरेण जीर्णोऽस्मिन्नुत्कृष्टे समुपस्थिते ।
निकृष्टे सन्त्यजेद्दिवाद्यक्ष दीपस्तत्र विधत्ते ॥ ४८१ ॥
लोहपापाणमुत्काष्ठैः स्थापिते मूलकौतुके ।
न संपाद्यमतेऽन्येन कदाचिन्मुष्यवस्तुना ॥ ४८२ ॥
पुराणजीर्णतां यातं कर्तव्यं मूलकौतुके ।
यद्गृहेरक्षेत्राभ्यां स्थापिताभ्यां गृहान्तरे ॥ ४८३ ॥
जीर्णोद्गारेऽपि कर्तव्यं पूर्ववत् स्थापितं बुधैः ।
लक्ष्म्यादिकान्तारहिते यद्गृहे पुरा स्थिते ॥ ४८४ ॥
जीर्णे तु पश्चाद्वैभ्यां सहितं वा प्रकल्पयेत् ।
सर्वथा नष्टनेत्रवहानिर्न स्याद्विपर्ययात् ॥ ४८५ ॥

देवयक्षमुनीन्द्रार्थः स्थापिते लक्ष्मणोज्ज्वले ।
विम्बे विमाने प्राकारे गोपुरे द्वारि मण्डपे ॥ ४८६ ॥
पीठे वा पचनायासे कोशागारादिवस्तुषु ।
जीर्णेषु पूर्ववत् कुर्यात् कुर्याद्विशणान्तरम् ॥ ४८७ ॥
पापिष्ठैरतिनष्टेऽस्मिन् शिवशादिप्रतिष्ठिते ।
विम्बादौ वैष्णवे चिह्ने लक्ष्मणश्चापि वर्जिते ॥ ४८८ ॥
युके वा पूर्ववत् कुर्यात् पूर्वकृपानुसारतः ।
राजराष्ट्रविनाशः स्यादन्यथा कल्पिते सति ॥ ४८९ ॥
देवसिद्धमुनीन्द्रार्थः स्थापिता पूजिता पुरा ।
विद्युत्पपातपूर्वश्च दोषैर्वा चातिदूषिता ॥ ४९० ॥
निर्दोषादासनाससात्तामुत्थाप्य दिव्यस्य च ।
पूर्ववत्समितां पीठे प्रतिष्ठाप्य विधानतः ॥ ४९१ ॥
पीठभङ्गे तथान्यस्मिन् कल्पिते योजयद्दृढम् ।
इमामेवजलवेगाद्यैः पतितं भगवद्गृहम् ॥ ४९२ ॥
प्राग्निभ्यसहितं तस्माद्देशादन्यत्र कल्पयेत् ।
नष्टे सविम्बे सद्ने दिव्यादौ प्राग्वदाचरेत् ॥ ४९३ ॥
चौरनद्यादिवेगाद्यैरतिनष्टं तु मानुषे ।
विम्बे पश्चात् प्रकुर्यात् पूर्ववद्वा अन्यथापि वा ॥ ४९४ ॥
न शून्यमूलविम्बत्वाद्वाल्वाचावाहनादिकम् ।
न कार्यं देशिकेन्द्रेण पूर्ववत् स्थाप्य पूजयेत् ॥ ४९५ ॥
एवं हि सर्वदेवानां परम्युदादिकृपिणाम् ।
विष्वक्सेनगणेशादिपरिवारगणस्य च ॥ ४९६ ॥
कलुषातां गोपुराद्येषु विभज्यव्यूहकृपिणाम् ।
साक्षिण्यातिशयात्तेषु पूजितानां दिनं प्रति ॥ ४९७ ॥
जीर्णोद्गारविधाने च विशेषः कथितो मया ।
मन्त्रसिद्धे च विविधैर्मुनिभिरेतज्ज्ञेयः ॥ ४९८ ॥
प्रतिष्ठितानां गेहानां चिरकालयशेन तु ।
पतनस्फोटभेदादिनाशकं भगवद्गृहे ॥ ४९९ ॥
निर्वाहकानां भक्तानां शास्त्रज्ञानामनुग्रहा ।
याहं ग्राह्यान्तरे तेषां रक्षणार्थं शिलादिभिः ॥ ५०० ॥

निपुणैः शिल्पिभिः कांयों मित्तिवन्धः समन्ततः ।
 प्रासादेषु मण्डपेषु चाप्रये प्राकारे गोपुरे तु वा ॥ ५०१ ॥
 प्राङ्मुखे पचनावासे कोशागारेऽभ्यरास्यदे ।
 पुष्पपानीयशालायामवघातगृहादिषु ॥ ५०२ ॥
 ज्ञानार्थमण्डपेषु घाऽपि तथा धै यागमण्डपे ।
 जीर्णे कालान्तरे चैव विभूत्या विस्तृते गृहे ॥ ५०३ ॥
 रक्षार्थं विनियोगार्थं तद्वाह्ये तु विवर्धयेत् ।
 अभ्यन्तरात् समारभ्य ह्यसंबन्धं तु कुत्रचित् ॥ ५०४ ॥
 प्रमुखे सर्ववस्तूनि बन्धयेन् परितोऽथवा ।
 प्रागुदर्या न वृद्धिः स्यात् पृष्ठे वारुणधाम्ययोः ॥
 उत्तरे पश्चिमे वाऽथ वृद्धिं कुर्यान्महानसे ।
 पौराणिकालयं पीठं तथा तीर्थं सरोवरम् ॥ ५०६ ॥
 मठं वा मण्डपायं वा चिह्नं सौन्दर्यादिकम् ।
 न चालयेत् प्रयत्नेन सालादीनां च कल्पने ॥ ५०७ ॥
 बाह्यतः कल्पयेत्तानि लब्धयित्वा पुरातनम् ।
 प्राक् स्थितस्य बहिष्स्थान्तर्विधिते ह्यसिते सति ॥
 पाश्चात्ये न तु दोषः स्यादायामोच्छ्रायविस्तरे ।
 ब्रह्मरुद्रेन्द्रयज्ञार्थैस्तथा फलत्रं पुरातनम् ॥ ५०९ ॥
 चिरायुषोऽर्थवृध्यर्थी चालयेत् तु कुत्रचित् ।
 तथा सरोवरं कूपं मृदार्धेन तु पूरयेत् ॥ ५१० ॥
 अस्त्रीयांसि विमानानि विभूत्या भ्रज्याऽथवा ।
 महान्ति कारयेत् पश्चाद्य दोष उपजायते ॥ ५११ ॥
 सालगोपुरपीठानां मण्डपाद्यङ्गकृषिणाम् ।
 प्रथमे कल्पने चैव नयोद्धारे विशेषतः ॥ ५१२ ॥
 एकस्मिन् प्राक् स्थिते वस्तुन्यशक्तीं स्थानसङ्कटे ।
 ग्रहणं न तु दोषः स्यादमुख्यं मुख्यगौरवात् ॥ ५१३ ॥
 यद्यत् पादप्रतिष्ठायां प्रासादस्य जगत्पतेः ।
 पादाधारशिलाद्यं धै तथा ब्रह्मशिलादिकम् ॥ ५१४ ॥
 विना प्रतिष्ठिते विन्धे कुर्यात् क्षपणमुत्तमम् ।
 मधुना पयसा दध्ना शृतेन चरुणा सह ॥ ५१५ ॥

शान्तिहोमं प्रकुर्वीत सहस्रशतसङ्ख्यया ।
 प्रासादश्च तथा विन्धो येन शास्त्रेण निर्मितौ ॥ ५१६ ॥
 प्रतिष्ठाप्य च तेनैव नित्यादौ पूजयेदरिम् ।
 योऽर्चयेदन्यमङ्गं तथा चार्चापयेत्तु यः ॥ ५१७ ॥
 तावुमौ कलुषात्मनौ रात्रौ राप्रस्थे धै गुरोः ।
 कुलं च व्याधितं चैव विप्र्ययं दुःखमञ्जसा ॥ ५१८ ॥
 वित्तहानिं विरोपेण कुर्यातामालयस्य च ।
 न कुर्यात् तन्त्रसांकर्यं पञ्चरात्रपरायणः ॥ ५१९ ॥
 पुनः प्रतिष्ठा कर्तव्या कृते चेत्तन्त्रसंकरे ।
 वैष्णवसादिभिस्तन्त्रैः प्रासादार्थं पुरैव तु ॥ ५२० ॥
 गर्भस्थासे कृतेऽप्यत्र पञ्चरात्राभिलाषया ।
 तदैवोद्भूत्य तं गर्भं पञ्चरात्रोक्तमाचरेत् ॥ ५२१ ॥
 चतुर्था भेदमिहस्तु पञ्चरात्राख्य आगमः ।
 तल्लक्षणं च प्रायुक्तं तथाप्यवाप्युदीर्यते ॥ ५२२ ॥
 पूर्वमागमसिद्धान्तं द्वितीयं मन्त्रसंज्ञितम् ।
 तृतीयं तन्त्रमित्युक्तमन्यत् तन्त्रान्तरं भवेत् ॥ ५२३ ॥
 आद्यं नित्योदितव्यूहस्थापनादिप्रकाशकम् ।
 अपौरुषेयं सङ्गलवातुदेवाख्ययाजिनाम् ॥ ५२४ ॥
 लक्ष्यभूतं द्विजेन्द्राणां हविस्थमधिकारिणाम् ।
 ब्रह्मोपनिषदाख्यं च दिव्यमन्त्रक्रियान्वितम् ॥ ५२५ ॥
 विवेकदं परं शास्त्रमनिच्छातोऽप्यर्गदम् ।
 पयं नित्योदिताख्यस्य नित्याकारस्य च प्रभोः ॥ ५२६ ॥
 वासुदेवाभिधानस्य पाङ्गुण्यादिमहोदधेः ।
 प्रथमं लक्षणं विद्धि हृदयाद्यङ्गशब्दवत् ॥ ५२७ ॥
 एतदागमसिद्धान्तं श्रुतिरूपं तु विद्धि तत् ।
 एष कर्तयुगो धर्मः सर्वधर्मोत्तमः स्मृतः ॥ ५२८ ॥
 तत्तत्तत्तायुगस्यादौ भोगमोक्षप्रसिद्धये ।
 तस्मादागमसिद्धान्ताधिःसृतं बहुभेदकम् ॥ ५२९ ॥
 मन्त्रसिद्धान्तसंघं तज्जाग्रदव्यूहादिमूर्तिना ।
 समुत्कीर्णं द्वितीयस्य सात्त्विकस्य महात्मनः ॥ ५३० ॥

तेन प्रद्युम्नसंशय तेन तुर्यात्मनो विभोः ।
 तेन वागीश्वराख्यस्य तस्माद्विषयाख्यविग्रहे ॥ ५३१ ॥
 संक्रान्तं च ततः पञ्चाद्रुद्रादित्येन्द्रयक्षिषु ।
 तथैव नारदाद्येषु देवर्षीणां गणेष्वपि ॥ ५३२ ॥
 संक्रान्तं मन्त्रसिद्धान्तं मेदमिन्नमनेकधा ।
 यत्न शान्ततरं व्यूहं शान्तोदितमनन्तरम् ॥ ५३३ ॥
 सुपुत्तिसंज्ञं स्वप्राप्त्यं जाग्रद्व्यूहं यथोदितम् ।
 मूर्त्यन्तरं केशवाद्यं प्रादुर्भावं तथा नन्तरम् ॥ ५३४ ॥
 हृत्पद्मपद्मपीठादौ लक्ष्मीपुष्ट्यादिशक्तिभिः ।
 लाञ्छनैः शाङ्खचक्राद्यैः गरुडप्रमुखैरपि ॥ ५३५ ॥
 भूतसिद्धादिभिः सास्त्रपर्यन्तैर्यजनं हितम् ।
 विभ्यन्नातृनृसिंहस्य दीक्षापूर्वं तथा परम् ॥ ५३६ ॥
 विहगव्यूहसूक्ष्माख्यमधिकारं यथाक्रमम् ।
 समयी पुनःकादीनां चतुर्णामभिपेचनम् ॥ ५३७ ॥
 तथैव समयाचारमूर्तीनां स्थापनक्रमम् ।
 मन्त्रमण्डलमुद्राणां कुण्डादीनां च लक्षणम् ॥ ५३८ ॥
 कर्मणामेवमादीनां विधानं यत्र पुष्कलम् ।
 मन्त्रसिद्धान्तसंज्ञं तद्गृहेद्वयसमन्वितम् ॥ ५३९ ॥
 परव्यूहादिभेदेन विनैकैकेन मूर्तिना ।
 साङ्गेन केवलेनाथ कान्ताव्यूहेन भूपणैः ॥ ५४० ॥
 तथास्त्रैर्विग्रहोपेतैरावृत्तं तन्त्रसंज्ञितम् ।
 नृसिंहकपिलक्रोडहंसवागीश्वरादयः ॥ ५४१ ॥
 मुख्यविधुत्तिभेदेन केवला वाङ्मसंयुताः ।
 चक्राद्यलक्ष्यैर्ध्वाथ भूर्पणैर्मुकुटादिभिः ॥ ५४२ ॥
 कान्तागणैश्च लक्ष्म्याद्यैः परिवारैः खगादिकैः ।
 पूजिता विधिना यत्र तत्तन्त्रान्तरमीरितम् ॥ ५४३ ॥
 ये जन्मकोटिभिः सिद्धान्तेष्वपामन्तोऽत्र जन्मनः ।
 यस्मात्तस्माद्विद्येद्वै सिद्धान्ताख्यो यथार्थतः ॥
 शास्त्रमन्त्रक्रियादीनां मूर्तीनां भयनस्य च ।
 वैशिकस्याभिजातस्य यथापूर्वं परिग्रहः ॥ ५४५ ॥

तथैव यापकालं नु नाचतैर्व्यं तद्व्यन्या ।
 विपरिते कृते चात्र राजराष्ट्रायनर्थकम् ॥ ५४६ ॥
 ततः समाचरेयत्नात् प्रतिष्ठां प्राक् प्रयत्नतः ।
 ततः सिद्धान्तसङ्घर्षं न कतेत्यं कृतात्मभिः ॥ ५४७ ॥
 यद्यदिष्टतमं लोके पूर्वसिद्धाधिरुधि तत् ।
 प्रतिप्राप्तमतोऽन्योन्यविद्वद् संत्यजेद्बुधः ॥ ५४८ ॥
 धैर्यान्तसेषु तन्त्रेषु शयपाशुपतेषु च ।
 विहितान्यत्रजातानि विरुद्धानीति किं पुनः ॥ ५४९ ॥
 पञ्चरान्रविधानेन पूज्यमाने प्रतिष्ठिते ।
 नाग्येन पूजनं कार्यं विदुषाऽपि कदाचन ॥ ५५० ॥
 सङ्कलनिरतैर्मुख्यैः पञ्चरान्रपरायणैः ।
 पूजनीयं विशेषेण मुख्यकल्पाधिकारिभिः ॥ ५५१ ॥
 त्रयीधर्मरतैर्दिग्भिः सिद्धान्तेष्वपि दीक्षितैः ।
 सदाचाररतैर्वाथ तद्व्यासेऽनुकूलकैः ॥ ५५२ ॥
 प्रासादे स्थापितो द्यौर्नैकेनाभ्यां विशेषतः ।
 यलिहोमादिसंयुक्तं चित्ताख्यं त्वयि किं पुनः ॥ ५५३ ॥
 पञ्चकालरतैर्मुख्यैर्मन्त्रसिद्धान्तवेदिभिः ।
 पद्मार्थसप्तकप्राप्तैर्द्रविशाध्यात्मकोविदैः ॥ ५५४ ॥
 त्रयोदशविधे कर्मणिसन्धिपरैः सदा ।
 कर्मनन्यासिभिश्चास्तैः मुख्यकल्पाधिकारिभिः ॥
 तथान्वयां त्रयीनिष्ठैः सिद्धान्तार्थविशारदैः ।
 समर्चनीयमनिशं द्विचतुःषड्भिरपि ॥ ५५६ ॥
 द्विष्टोऽष्टाविंशद्विधस्तु विंशतिभिस्तु वा ।
 तेष्वेकः पूजयेदन्तः पर्यायेण दिनं प्रति ॥ ५५७ ॥
 द्वौ च प्रयो वा चत्वारः कुर्यैरेवं पुनः पुनः ।
 परिवारानर्चयेयुरन्ये देशिकसत्तमाः ॥ ५५८ ॥
 अन्योऽशिक्षार्थं कुर्यात् कुर्यादन्यो यदि क्रमात् ।
 एतेषामुपकुर्वीरन्नन्यं भागवतोत्तमाः ॥ ५५९ ॥
 गुर्वादिष्टेन विधिना कुर्युरन्ये च साधकाः ।
 सर्वमेवेन वा कार्यं यद्गनां संयन्तात्मनाम् ॥ ५६० ॥

प्रवीणानामभिज्ञानां दीक्षितानामसधिधौ ।
 धैदेशिकेषु प्राप्तेषु बहुध्यायतनाच्चेन ॥ ५६१ ॥
 मूलाद्यायाह धिमेषु कुर्यान्न प्रतिकर्मणि ।
 उत्सवं क्षपनं यात्रां प्रभूताश्चनिधेदनम् ॥ ५६२ ॥
 तत्तद्विष्येषु कुर्यान्न मन्त्रिणो बहवो यदि ।
 नित्येऽप्येवं हि कुर्यान्न पूजनं घटितपणम् ॥
 यलिवांनादिकं सर्वमेकदैव तु मन्त्रिणः ।
 न दोषोऽत्र तु विशेषः कालकर्मनिमित्ततः ॥ ५६४ ॥
 न गृहे गृहिभिः कार्यं नित्यनैमित्तिकादिकम् ।
 एकदैवं तु यजनमन्यथा दोषदे भवेत् ॥ ५६५ ॥
 तद्दोषशान्तये कुर्याच्छान्तिहोमसमन्वितम् ।
 यथाशक्ति जपेन्मन्त्री मूलमन्त्रस्य सादरम् ॥ ५६६ ॥
 भक्तैर्भागवतैरेवं प्रासादे च प्रतिष्ठितः ।
 समर्चनीयो नित्यादौ राजराष्ट्रसमुद्भवे ॥ ५६४ ॥
 अन्यैः संपूजितो देवो न कदाचित् प्रसीदति ।
 प्रपच्छल्यश्रुतं शश्वद्विशेषाद्वाजराष्ट्रयोः ॥ ५६८ ॥
 तद्दोषशान्तये कार्यं क्षपनं चोत्तमोत्तमम् ।
 आवाहिते प्रतिष्ठापामर्चासु जगतः पतेः ॥ ५६९ ॥
 नोद्धास्यः सर्वपूजानामायाह पुरतोऽर्चनात् ।
 त्रिकालमग्नयिष्येषु कर्माचारिषु सत्सुपि ॥ ५७० ॥
 आवाह्य पूजयेन्मूलाद्विशेषेष्वपि कार्यतः ।
 तत्तत्कर्मोपसारे तु पुनर्मूले नियोजयेत् ॥ ५७१ ॥
 यथमन्यथा कृतेऽर्चासु मूलमावाहनादिके ।
 शान्तये क्षपनं कुर्यान् अथमाधमसंघितम् ॥ ५७२ ॥
 प्रायश्चित्तेषु सर्वेषु दोषगौरवलाघवम् ।
 समीक्ष्य चाद्विरानर्थं पुण्याहोक्तिपुरस्सरम् ॥ ५७३ ॥
 अतुःस्थानार्चनं चैव महता दधिपार्चनम् ।
 स्नपनं जपसंयुक्तमाचार्याणां च दक्षिणाम् ॥ ५७४ ॥
 गोभूहेमादिदानं च पञ्चकालप्रभोजनम् ।
 कारणं च यथाशक्ति मुख्यकल्पे विशेषतः ॥ ५७५ ॥

पूजनं स्नपनं होममनुकल्पे समाचरेत् ।
 अतिक्रूरैवाच्येस्तु भुवं दोषेभ्य दूषिताम् ॥ ५७६ ॥
 खननाद्येभ्य संशोध्य दशमिर्धिचिचोदितैः ।
 यथावत् कर्षयित्वा तु रत्नकाञ्चनजं रजः ॥ ५७७ ॥
 विकीर्य सर्वतो विक्षु जुहुयात्तत्र शान्तये ।
 देवालयेषु शूत्रेषु महास्नानादिकं चरेत् ॥ ५७८ ॥
 सतन्त्रपरतन्त्रेषु शून्यग्रामादिवास्तुषु ।
 मार्जनालेपनाभ्यां च गव्यैरभ्युक्षणेन च ॥ ५७९ ॥
 संशोध्य तत्तन्मध्ये तु वापयेद्भ्यपञ्चकम् ।
 यलिदानं प्रकुर्यात् वास्तुदेवगणस्य च ॥ ५८० ॥
 गोभूहेमादिकं दद्याद्गुर्यादीनां यथायलम् ।
 भूपतिः सत्पनिष्ठस्तु प्रजापालनतत्परः ॥ ५८१ ॥
 द्विजेन्द्रः पञ्चकालज्ञः प्रयत्नाच्छान्तिमाचरेत् ।
 अन्यथा ययुषेक्षेत शान्तिकर्म नराधिपः ॥ ५८२ ॥
 स्वमात्मानं स्वराष्ट्रं च स्वकोशं चाहनतदिकम् ।
 फलतपुवरीत्रांश्च नाशयत्यविसंशयम् ॥ ५८३ ॥
 तस्मादेतानि रक्षेत भूपतिर्भूतितत्परः ।
 स्वधुष्या परधुष्या वा कृते वापदि संकटे ॥ ५८४ ॥
 तुलापुरुषदानेन सुवर्णेनोपशाम्यति ।
 तथा हिरण्यगर्भस्थः कुर्यादानमलोलुपः ॥ ५८५ ॥
 काले काले विक्रमेण ब्राह्मणानामनुजया ।
 समष्टे साग्रहारं च प्रासादं परिकल्प्य च ॥ ५८६ ॥
 सर्वदेवमयो देवः सर्वबन्धमयो हरिः ।
 सर्वयज्ञमयो विष्णुः सर्वलोकमयो विशुः ॥ ५८७ ॥
 सर्वधर्ममयोऽनन्तः सर्वभूतमयो ध्रुवः ।
 सर्वतीर्थमयो योगी प्रतिष्ठाप्यो विधानतः ॥ ५८८ ॥
 अन्यत्र चित्तते कुण्डे यथाभिमतमेलले ।
 पार्वतैर्ध्वजैः सर्वदोषघ्नैः श्रुतिचोदितैः ॥ ५८९ ॥
 मन्त्रैः प्रयोगकुशलैः जुहुयुर्ब्राह्मणोत्तमाः ।
 विध्यन्तरिक्षभूमिषु महोत्पातेषु सत्सुपि ॥ ५९० ॥

शान्तिरेयं विधानेन कर्तव्या भूतिमिच्छता ।
बहुनात्र किमुक्तेन मुने ! सर्वाघनाशनम् ॥ ५९१ ॥
सौवर्शनमहायन्त्रस्थापनं विषये स्वके ।
विधानं परमं विद्धि राजराष्ट्राभिर्वर्धनम् ॥ ५९२ ॥

लोहेन वा सच्छिलया प्रकट्य
सुवर्शनं यन्त्रपरस्य मध्ये ।

इति श्रीपाञ्चरात्रे पारमेश्वरसंहितायां क्रियाकाण्डे प्रायश्चित्तविधानं नाम एकोनविंशोऽध्यायः ।

तस्यापराङ्गे नृहरिं विधाय
कराम्बुजैश्चकचैरेभ्यनुर्मिः ॥ ५९३ ॥
गर्भावृत्तिद्वारि गवाक्षयुक्त-
प्रास्तादृमध्ये विधिवत्सिद्ध्यै ।
समन्वयेन विजयी स भूत्या
भुनक्ति भोगानखिलानिहृय ॥ ५९४ ॥

श्रीः

विंशोऽध्यायः ॥

सनत् —

तुलापुरुषदानादि मम संसृचितं पुरा ।
भूभुजं तद्विधानं मे विस्तरेण मुने ! च ॥ १ ॥

शाण्डिल्यः —

शृणु सम्पक् प्रयक्ष्यामि द्विज ! सर्वाघनाशनम् ।
तुलापुरुषदानाय सर्वकामफलप्रदम् ॥ २ ॥

प्रजापालनशीलस्य सत्यनिष्ठस्य भूभुजः ।
कदाचित् कर्मलोपेन देवकोपोऽभिजायते ॥ ३ ॥

तथैव राष्ट्रसंश्लोमः प्रजापीडा च वर्धते ।
तथा वर्णाश्रमाचारैर्देशः स्वात् कलुषीकृतः ॥ ४ ॥

वेदवैदिकधर्माश्च च्यवन्ते कालविप्लवैः ।
याच्यते धृतिभूपादैरुपनि भूपतिः ॥ ५ ॥

शत्रो जनपदो भूयात् प्रजा नश्यन्ति तत्क्षणात् ।
स्वोपजनितं कष्टमिति युद्धया महीपतिः ॥ ६ ॥

सपुरोधाः सहामास्यः सर्प्रजापदमादरात् ।
पञ्चरात्रविधानं सर्वभूतहिते रतम् ॥ ७ ॥

अलोलुपं चाप्यकोपं ऋजुं भागवतं द्विजम् ।
कर्मद्वयं विधानं वैशिकेन्द्रं समाश्रयेत् ॥ ८ ॥

पुरावृत्तं तु सकलं स्वापराधनिमित्तजम् ।
सर्वं निवेद्य श्रुत्वे यथावृत्तं महोपतिः ॥ ९ ॥
रक्ष रक्षेति चरणौ प्रणम्य समुदीरयन् ।
सोऽपि तद्वचनं श्रुत्वा सर्वानुग्रहकारकः ॥ १० ॥
वित्तमाहृत्य नृपतेन्यायधर्मसमाहृतम् ।
प्रयतितेऽथ तत् कर्म ऋत्विग्भिः पञ्चरात्रिकैः ॥ ११ ॥
त्रैविद्यैरपि तत्कर्मकुशलैर्मगधत्परैः ।
वैत्रादियु च मासेषु विपुले चायनद्वये ॥ १२ ॥
व्यतीपाते च जन्मक्षेत्रं चन्द्रसूर्योपरागयोः ।
श्रयणे वासवेऽग्निन्यां कृत्तिकासधवा मुने ! ॥ १३ ॥
रोहिण्यां सौम्यनक्षत्रे पुनर्यस्योर्विशेषतः ।
पुन्ये वा हस्तनक्षत्रे उत्तरासु तथैव च ॥ १४ ॥
चित्रायां च तथा स्वातौ मैत्रे मूले तथैव च ।
दुःस्त्रे गृहरीडायां महोत्पातेषु सत्सपि ॥ १५ ॥
व्याधिते च तथाराष्ट्रे कुर्यात् कर्तुं च सम्मते ।
एतन्निमित्तमुद्दिश्य कर्तव्यं चेत्तदैव तु ॥ १६ ॥
प्रारमेत्तथा दोगयिष्यो नाभिजायते ।
स्वयं व्यक्तादिके स्थाने पिण्डोः सर्वगुणान्विते ॥ १७ ॥

यथामितस्त्रिवस्त्रे पुरस्ताद्गणधृष्टे ।
 भिन्नं मण्डपं कुर्याच्चतुर्गं समन्ततः ॥ १८ ॥
 सप्तविंशत्करं क्षेत्रं सप्तधा संविभज्य च ।
 हस्तोच्छ्रायां महावेदिं सर्वालङ्कारागण्डिताम् ॥ १९ ॥
 दिक्षु चारोहणयुक्तां विभिन्नैश्च प्रकलायेत् ।
 तदूर्ध्वं मध्यतो दिक्षु पार्थिवं पीठपञ्चकम् ॥ २० ॥
 तालोन्नतं त्रिदलं च त्रिसंख्यजयनाय च ।
 भूवर्तेरधिवासार्थं स्वर्णद्विरेषं वस्तुनः ॥ २१ ॥
 तुलायाः खड्गमुख्यश्च भूयानां च वासताम् ।
 मण्डलं मध्यस्थं पीठे, प्राक्स्थं चक्राध्वजलक्षितम् ॥ २२ ॥
 कुण्डं दक्षिणदिक्षुपीठं वृषजानरणास्पदम् ।
 प्रत्यक्षं कुम्भयागं तु, सौम्यस्थं स्वर्णसंश्रयः ॥ २३ ॥
 तुलादीनां च संस्कारः कार्यस्तेषां च वाहनः ।
 हस्तमालं परित्यज्य दिक्कुण्डानि प्रकलायेत् ॥ २४ ॥
 चतुर्ध्वं च चक्रमं शङ्खमं चामुज्जाह्वयि ।
 विदिक्षु वज्रपाद्रीशान्तं शृणु कुण्डमप्यंजमान् ॥ २५ ॥
 योन्याकारं विकोणं च वस्त्रभ्रातृकुलक्षणे ।
 पीठोर्ध्वं कलनीयानि चक्रार्धरङ्गितानि च ॥ २६ ॥
 परितोऽपि त्रिर्धनं चतुर्ध्वमभ्यन्तरम् ।
 कोणेषु च सुमित्याख्यं गुणमद्रविरात्रितम् ॥ २७ ॥
 विविधारोहणयुक्तं सर्वालङ्कारागण्डितम् ।
 पुरोभागे प्रया कार्या मानाद्यागालयोपमा ॥ २८ ॥
 मध्यतो रत्नसंयुक्ता पश्चिमाशां विस्मृत्य च ।
 प्राक् दक्षिणोत्तराशामु द्विभक्त्या प्राचुता दृढा ॥
 महोत्सवे प्रतिष्ठायां पवित्रारोहणादिषु ।
 पुरा यथोक्तं बहुधा तेष्वेकस्मिन् प्रकल्पिते ॥ ३० ॥
 मण्डपे वा प्रकुर्वीत तुलारोहणादिकं हयम् ।
 पुरस्ताद्वेधमापाय मण्डपं पूर्वतोमुखम् ॥ ३१ ॥
 पश्चादादरोहणतुला विधेया विधिचोदिना ।
 एकाङ्गुलघने तुल्ये सुवृत्तं हस्तनिर्मिते ॥ ३२ ॥

धटे हेमादिना कार्यं प्रोषद्वर्कसमयमे ।
 परिधावङ्गुलं त्यक्त्वा वलयैर्दिक्षु कीलिते ॥ ३३ ॥
 तुलाङ्गुलसमायामे शृङ्खलापाशयोजिते ।
 कालायसमयं दण्डं कार्यं हस्तत्रयायतम् ॥ ३४ ॥
 त्रितालनाहं मध्ये तु द्वितालं पार्श्वयोर्द्वयोः ।
 तालमालं परित्यज्य कालायसमयं चलम् ॥ ३५ ॥
 बालचन्द्रसमाकारवज्रपादं प्रोषयं द्वयोः ।
 शृङ्खलापाशयोगार्थं हस्ता, मध्ये तदूर्ध्वतः ॥ ३६ ॥
 तीक्ष्णायां स्थापयेज्जितामचलां पोटशाङ्गुलाम् ।
 शंसन्तीं सारवर्धयाम्ये, तदूर्ध्वं तोरणं चलम् ॥ ३७ ॥
 अष्टादशाङ्गुलयागं विशान्तं पार्श्वयोर्द्वयोः ।
 बलाकावदन्तं, वक्त्रं योजयेत्तोरणोत्तरि ॥ ३८ ॥
 तुलामेधं समापाद्य लक्षणेनोत्तलक्षिताम् ।
 प्रसिद्धयज्ञाकृत्यौ सारवर्तीं शङ्खं दृढौ ॥ ३९ ॥
 द्विदलपरिणाहौ च हस्तैः पञ्चभिः संमुञ्चिनी ।
 मूलतश्चतुर्ध्वामौ मध्यतोऽष्टाध लक्षितौ ॥ ४० ॥
 ऊर्ध्वेनो वतुलाकारौ शिरिश्रेष्ठेन निर्मितौ ।
 चतुरध्वस्य कुण्डस्य प्राच्यां द्वारस्य चान्तरे ॥ ४१ ॥
 दक्षिणोत्तरयोः स्थाप्यौ द्विदलैस्तैर्नाम्नोत्तरी ।
 हस्तैः पञ्चभिरुच्छ्राये निष्पातौ हस्तमानवः ॥ ४२ ॥
 समानजातिवृक्षोत्थं योजयेदुत्तरं तयोः ।
 स्तंभाग्रतुल्यविस्तारं तावन्मानोन्नतं दृढम् ॥ ४३ ॥
 मङ्गलैरष्टभिर्जुषे पार्श्वयोश्च श्रियान्वितम् ।
 मध्यतस्तद्व्यस्ताद्य कीलयेद्वलयं दृढम् ॥ ४४ ॥
 तुलायलभ्यनार्थं च तालत्रलं चाऽयलं तु वा ।
 कार्यं वा ताडनीयद्विरायामान् पोटशाङ्गुला ॥ ४५ ॥
 प्रकोष्ठपरिणाहा च लौही वा सारवाकजा ।
 यागोपकरणान्यत्र होमोपकरणान्यपि ॥ ४६ ॥
 बहुकुशादीनि सर्वाणि कुम्भाद्य करकादयः ।
 तथाप्यमङ्गलादीनि शक्त्या हेमादिजानि वा ॥ ४७ ॥

भक्तानर्पयित्वाऽथ प्रांगुकेऽन्यतमे दिने ।
 पालिकादिषु पात्रेषु मन्त्रार्थं प्रयोगचित् ॥ ४८ ॥
 संभाराणि च सर्वाणि सम्भर्तव्यानि सादरम् ।
 मण्डपालक्रियार्थं च सिद्धानयजनाय च ॥ ४९ ॥
 चन्द्रनादीनि गन्धानि पत्रपुष्पफलानि च ।
 सितादिवर्णयुक्तानि घासांसि विधिधानि च ॥ ५० ॥
 सर्वकुण्डेषु होमार्थं समिधां सततं धृतु ।
 दिक्कुण्डेषु च होतव्याः सिद्धार्थाः काम्यक्रमेणाम् ॥
 पलाशजदिराश्वत्थोदुम्बरप्रभवा अपि ।
 विदिधु गिण्डलप्लक्ष्वटफादमर्याजातयः ॥ ५२ ॥
 समिधः सर्वकुण्डेषु पालादयस्तदलाभतः ।
 हेमराजतताम्रोत्थाः कलशा मृगमयास्तु वा ॥ ५३ ॥
 दालिपूर्याणि धान्यानि बीजानि च विशेषतः ।
 दधिशीरायस्कृन्मानि पट्टिधानि रसान्यपि ॥ ५४ ॥
 तण्डुलीनि विजुहानि पाकयोरयान्यनुक्षणम् ।
 कर्मण्यान्युपदंशानि पाकपात्राण्येकशः ॥ ५५ ॥
 निवेशनार्थं शालीकाः पात्राण्यप्याधिकृत्य च ।
 प्रदीपपूपात्राणि सुगुणान्यद्भुतानि च ॥ ५६ ॥
 पाद्यगतिग्रहादीनि यागोपकरणानि च ।
 शुगुल्बगन्धपूर्याणि धूपद्रव्याणि यान्यपि ॥ ५७ ॥
 लानकुंभोगयोरयानि यानि सर्वोपधानि च ।
 दानार्थं ब्राह्मणादीनां धनधान्याम्बराणि च ॥ ५८ ॥
 भूषणानि मट्टाह्वाणि वैशिकेन्द्रस्य क्षत्रियजाम् ।
 हेमादि दक्षिणार्थं च संभर्तव्या यथावलम् ॥ ५९ ॥
 यागालयमलंकृत्यान् पश्चिन्नारोहणे यथा ।
 चित्तनिर्धेजिकाभिश्च तुङ्गैर्वनिकापटैः ॥ ६० ॥
 क्षौमंनानाविधैर्वर्णैर्मण्डाचांमरुर्ध्वजैः ।
 व्यालक्ष्मिदर्ममालाभिः कदलीवनसादिभिः ॥ ६१ ॥
 शुगन्धपुष्पमालाभिः सौवर्णैर्मिश्रीगणैः ।
 सफरैः कदलीपूगनास्त्रिकरादिभूषणैः ॥ ६२ ॥

प्रदीपैः प्रकरैः पुष्पैः सिताद्यैर्वर्णैरपि ।
 तोरणैर्गार्कुमैश्च सज्जतैः तुरगीगणैः ॥ ६३ ॥
 मण्डितैः सक्तु शृङ्गाद्यैः क्षौमम्बरभूषणादिभिः ।
 पयमाधैरलंकृत्य यथाशोभे नु मण्डपम् ॥ ६४ ॥
 हनीये वासरे पूर्वं कर्मादादित्यक्षये ।
 क्षत्त्रिभिर्मन्दिशिकेन्द्रस्तु कृतसन्ध्याविधिप्रभः ॥ ६५ ॥
 प्रचिदय मण्डपं प्रायत् पुण्याहोक्तिपुरस्सरम् ।
 अर्चनं वासुदेवस्य स होमं प्राक् समाप्य च ॥ ६६ ॥
 यागालये तु सर्वतः गव्यैरभ्युष्य पञ्चभिः ।
 द्रव्याणि यागयोरयानि तत्तत्स्वाने नियोजयेत् ॥
 प्रभातायां नु चर्धेयां पूजां वेदशुद्धये ।
 उत्तरोत्तममक्षयभूषणनिनियतः शुचिः ॥ ६८ ॥
 धौतवन्तश्च शुक्लातः परिशुद्धाभ्यरातः ।
 सितालेपनपुण्याधैरश्चितः संसृज्य हरिम् ॥ ६९ ॥
 उपोषितो घृतं प्रादय ब्राह्मणैर्वन्द्यारतः ।
 पारायणसूचां शृण्वन्नासीत सपुरोहितः ॥ ७० ॥
 निशामुखे प्रसूते नु क्षत्त्रिभिर्मन्दिशोत्तमः ।
 प्रविशेयामसदनं कृत्या ह्यस्तर्ध्वं नु सुधां ॥ ७१ ॥
 विस्थानस्थं जनार्थं यजेद्दीक्षाविधेः समम् ।
 पुण्याहं पूर्वमुच्चार्य क्षत्त्रिभिः कुंभमुद्वहन् ॥ ७२ ॥
 कुंभमण्डयोः पूजां चित्स्त्रेण समाप्य च ।
 सकुण्डे हवने कुर्यात् समिद्धिः सवभिः पुरा ॥ ७३ ॥
 शान्तिहोमं ततः पञ्चान्मधुक्षीरादिभिः क्रमान् ।
 प्रत्येकं शतसङ्ख्यां च पूर्णान्तं मूलमुत्सृज्य ॥ ७४ ॥
 स्वमार्गेण तु संस्कृत्य शुनः कुण्डगणं तनः ।
 तेषु प्रभययोगेन होमार्थं दिक्षु योजयेत् ॥ ७५ ॥
 चतुरो वासुदेवादिनाज्ञा एकाग्रतान् द्विजान् ।
 तैः स्वशास्त्रोदितमन्त्रैः होतव्यं नु क्रमेण तु ॥ ७६ ॥
 क्रगावांश्चतुरो वेदान् विदिकुण्डेषु विन्यसेत् ।
 मन्त्रैरचितलिङ्गैस्तु स्वशास्त्रान्धैः पाथैः ॥ ७७ ॥

तत्रापि देशिकादिभ्यो दद्याद्दिक्षिणां क्रमात् ।
 दीनान्धकृपणानाथान् बालवृद्धकुशानुरान् ॥ १३८ ॥
 भोजयच्च विधानेन द्रव्यादीन्यपि दापयेत् ।
 विविधानि च वीजानि शाल्यादीन्यपि दापयेत् ॥
 यन्वीकृतांश्च विचुजेत् कारागृहनिवेशिताम् ।
 एष ते कथितो चित्र ! तुलाभारविधिः क्रमात् ॥
 हिरण्यगर्भाद्यन्येष्वेवमेव समाचरेत् ।
 एवं कुर्यात्तुलाभारं यः सकृद्ब्रह्मोऽपि वा ॥ १४१ ॥
 सर्वपापविमोक्षस्तु तस्य स्यात्तत्र संशयः ।
 यो वा भगवतोऽर्थं तु मातापित्रोर्गुरुस्तु वा ॥
 स्वप्राणान्स्थजनां भक्त्या चित्रादीनां महामते ।
 निमित्ती तु भवेत्तस्य तुलाभारादिकेन च ॥ १४३ ॥
 षड्दशोऽनुष्ठितेनैव सम्यगेव तु कर्मणा ।
 अन्येषां विहितं धियः प्रायश्चित्तैः सुदुष्करैः ॥ १४४ ॥
 ब्रह्महृत्योऽप्यहोपस्य शुद्धिर्भवति वा न वा ।
 प्राणत्यागः कृतस्तेन विष्वक्पथं यन्महात्मना ॥ १४५ ॥
 तस्मात् निष्कृतिविप्र ! भवेत्तस्य निमित्तिनः ।
 प्राणत्यागः क्षत्रिया वेदया त्रिणवर्थं मौद्गलास्तु वा ॥
 परित्यज्यः स्वप्राणान् भगवद्भक्तितनुताः ।
 भुरवादिभिरुपायैस्तु पञ्चभिर्वा विपादिकैः ॥ १४७ ॥
 अन्येस्तेषां भवेत् तद्यो वाजपयसिजं फलम् ।
 सकामस्य तु निष्कामः प्राप्नुयात् परमां गतिम् ॥

महात्मनस्तु तान् विद्धि त्रिणवर्थं त्यक्तजीवितान् ।
 आत्महृत्योऽप्यहोपस्ये न लिप्यन्ते फलाचन ॥ १४९ ॥
 आत्महृत्योऽप्यहोपाः स्युरन्येषां सर्वदा हिज !
 एवं भगवदर्थं तु प्राणत्यागे कृतादरः ॥ १५० ॥
 यमुद्दिश्य त्यजेत् प्राणान् तं चित्राज्ञातकम् ।
 मुख्यविप्रं मृते तस्य तद्दोषः त्याच्यतुर्गुणः ॥ १५१ ॥
 क्षत्रिये ब्रह्महृत्योऽप्यहोपस्तु त्रिगुणो भवेत् ।
 निमित्तिनः स दोषः स्याद्द्विगुणः संस्थिते चिद्वि ॥
 निमित्तिने मृते शूद्रे दोष एकगुणो भवेत् ।
 पथं दोषविद्वद्भिस्तु भवेद्भिरे निमित्तिनि ॥ १५३ ॥
 निमित्तिनि क्षत्रियादाद्यैकगुणवर्धनात् ।
 भवेत् पूर्वोक्तदोषस्तु भवार्थं नास्ति संशयः ॥ १५४ ॥
 एवं मृते विप्रमात्रे दोष उक्तो निमित्तिनः ।
 मुख्यदोषः पञ्चगुणो ब्रह्मचारिणि संस्थिते ॥ १५५ ॥
 गृहस्थे यजमनि मृते स दोषः षड्गुणो भवेत् ।
 वानप्रस्थे मृते मुख्यदोषः सप्तगुणो भवेत् ॥ १५६ ॥
 सन्यासाश्रमनिष्ठे तु संस्थिते तु निमित्तिनः ।
 त्यागमुख्यदोषोऽष्टगुण पथं तु कथितो मुने ! ॥ १५७ ॥
 निमित्तिनो दोषमुद्धिः त्रिणवर्थं मरणे सति ।
 पथं निमित्तभूतानां हिजादीनां न निष्कृतिः ॥ १५८ ॥
 तत्र यत् प्राणैर्गुरुकं विवेकनिरतैस्तदा ।
 सर्वदास्माथितवदाः तत् कुर्याद्विचारतः ॥ १५९ ॥
 अन्यथा तु महान् दोषो भवेद्देशाधिपस्य तु ।

इति श्रीपाञ्चरात्रे पारमेश्वरसंहितायां किष्किण्डे प्रायश्चित्ततुलाभारविधिर्नाम त्रिंशोऽध्यायः ।

॥ श्रीः ॥

॥ एकोविंशाध्यायः ॥

प्राणित्यः —

मुने ! द्विरण्यगर्भादौ चित्तोपो वक्ष्यतेऽधुना ।
हेमगर्भविधातं तु प्रथमं कथ्यते मया ॥ १ ॥

तन्मन्त्रः —

यद्यद्वोच्यते कर्म तुलाभारेऽपि नोदितम् ।
साधारणं भवेत्तत्तत् सर्वंगामिणी कर्मणाम् ॥ २ ॥

तुलाभारादिकानां तु विभवाधानुगुणतः ।
प्राग्वन्मण्डपनिर्माणं पीडादिविरिकल्पनम् ॥ ३ ॥

भूतिप्रोदितज्ञानेन कुर्यान्न मण्डपादिकम् ।
यज्ञावसतपदपञ्चचतुस्त्रिकविस्तृतम् ॥ ४ ॥

विंशदङ्गुलमानं तु गोलकैकहानितः ।
उत्तरे मध्यपीठं स्यात् तत्तत्क्षेत्रानुसारतः ॥ ५ ॥

चतुर्हस्तं समारभ्य पट्पट्गोलकहानितः ।
विस्तृतं पाश्चिम्योः पीठद्वित्रयं परिकल्पयेत् ॥ ६ ॥

विंशत्यङ्गुलमानाच्च द्विद्विफांशुलहानितः ।
तदुन्नतिर्यथा साऽन्ये सार्धद्वस्ते दशाङ्गुला ॥ ७ ॥

द्वयोक्तमानादर्थं वा भवेत् सर्वत्र चोन्नतिः ।
पीठानामन्तरालं तु कल्पयेत् करसंमितम् ॥ ८ ॥

करार्धं सधियेद्यपि भवेत्तावच्चतुष्परम् ।
अन्तरालं भवेत्तावच्चथा वा नातिस्तद्वदम् ॥ ९ ॥

यथोदितेषु मानेषु यथाभिमतमानतः ।
कुर्यात् कुण्डगणं चापि लक्षणेनोपलक्षितम् ॥ १० ॥

आस्थानमण्डपाद्यं तु यथैतत् कल्पयेत्तदा ।
मध्यपीठोदितं कर्म तत्तत्तद्देवात्मनं भवेत् ॥ ११ ॥

तदुदकं दक्षयोः पीठद्वयमुक्तप्रमाणतः ।
प्राकृद्विष्णुकुण्डस्य च प्राच्यां पीठं कुर्यात् स मं शुभम् ॥

सतपट्पञ्चादस्तं वा चतुस्त्रिद्विकं तु वा ।
मण्डस्तोच्छ्रितं वाऽपि तदर्धोच्छ्रितमेव वा ॥ १३ ॥

तस्योपरिधात् कर्तव्यं हेमगर्भनिवेशनम् ।
तुलाभारोदितं कर्म पीठोपर्यध्या चरेत् ॥ १४ ॥

यद्वा कुंभादिवन्नं अधिवासनकर्म च ।
मण्डपे कल्पयित्वा, तत्परायां वा समाचरेत् ॥ १५ ॥

हेमगर्भनिवेशं तु प्रयायां वा समाचरेत् ।
कुंभयागादिकं रूपं कर्तुरिच्छानुसरतः ॥ १६ ॥

तुलाभारादिकेभ्यस्मिन् दिनेष्वेवं समाचरेत् ।
ततः कुर्याच्च सौवर्णेमेकाङ्गुलघनं ददम् ॥ १७ ॥

अथः पादं चोर्ध्वपातं यथावत्तनयोस्तयोः ।
सुलासनं स्यान्नुपतेविस्तृतं कल्पयेत्तथा ॥ १८ ॥

अथः पादं सुवर्णात् सतक्षेत्रं पलेन वा ।
यद्वा निष्कसहस्रेण, तदर्धेनोर्ध्वपात्रकम् ॥ १९ ॥

पद्मं पात्रद्वयं कुर्यात् तर्थाङ्गुलसंयुतम् ।
विभवे सधेपात्राणि कुर्याद्विममयानि च ॥ २० ॥

अधिघातदिनोक्तं तु तुलाभास्वदाचरेत् ।
पात्रद्वयस्योदकं पीठे अधिघातं समाचरेत् ॥ २१ ॥

ततः कर्मदिनोक्तं तु प्राग्वत् कृत्वा क्रमेण तु ।
इन्द्रदिकल्पिते पीठे भारद्वाजदशभिर्मुने ! ॥ २२ ॥

शालीनां चिष्टं कृत्वा तद्वर्ष्यं तण्डुलान् न्यसेत् ।
तदर्धमानांस्तस्योर्ध्वं तदर्धास्तु तिलान् न्यसेत् ॥ २३ ॥

होमं कुर्याद्यथायोगं पुंस्त्वैकेनैव वा द्विज । ।
 भूः स्वाहेति भुवः स्वाहा । स्वः स्वाहेति तथैव च ॥
 भूर्भुवस्सुवःस्वाहेति मन्त्रैर्वा यद्विद्विष्कृमात् ।
 भूः पुरुषाय स्वाहा । भुवः पुरुषाय स्वाहा ॥ ७९ ॥
 स्वः पुरुषाय स्वाहा । भूर्भुवस्सुवः पुरुषाय स्वाहा ।
 पराश्वतुर्भिर्मन्त्रैर्वा जुहुयाद्विष्कृमेण तु ॥ ८० ॥
 साक्षाणां लोकपालानां कुमुदाविगणस्य च ।
 अद्यानां मङ्गलानां च प्राग्वत् स्यात् स्थापनादिकम् ॥
 पालाशादिसमिद्धेदाक्षरमेदाश्च पूर्ववत् ।
 प्रतिकुण्डं च कुंभानां स्थापनाय तु पूर्ववत् ॥ ८२ ॥
 चतुर्णां शस्त्रायादीनां तथा चैकान्तिनामपि ।
 निवेशनादिकं कार्यं पुरोदितविधानतः ॥ ८३ ॥
 पथं क्रमेण संपाद्य तदन्ते भूपतिं गुरुः ।
 प्राशयेत् पञ्चगव्यं तु कुशोदकसमन्वितम् ॥ ८४ ॥
 भगवत्पादतोयं च सर्वपापहरं शुभम् ।
 भक्षयेच्चरुदोषं तु फोष्ठसंशोचनाय च ॥ ८५ ॥
 कृत्वा दक्षिणपीठे तु शालिभारैस्तु विष्टरम् ।
 नयसङ्गम्यस्तदूर्ध्वं तु मार्गं चर्म तु ग्रन्थयेत् ॥ ८६ ॥
 व्याघ्रजं वा तदूर्ध्वं तु दर्मानास्तीर्य साक्षतान् ।
 प्रागप्रातुदगप्रातु वा तस्मिन्महरोष्यं भूपतिम् ॥ ८७ ॥
 पूर्णादकुंभांश्चतुरः प्राग्वहस्यादिभूपितान् ।
 चतुर्दिक्ष्वपि संस्थाप्य तेभ्यश्चर्यां मूर्तयः क्रमात् ॥
 चतुर्विधानि चाद्यानि तासां दद्यात् क्रमेण तु ।
 ततो होमश्च कर्तव्यः कुण्डेषु प्राक्क्रमेण तु ॥ ८९ ॥
 ततो भूपस्य पुरतः उपविश्यासने गुरुः ।
 तद्देहस्थिततत्त्वानां शुद्धिं कुर्याद्विधानतः ॥ ९० ॥
 प्राक् तेषां विलयं कृत्वा ततः छट्टिं समाचरेत् ।
 कुर्यात् कौतुकपथं च प्राग्वत्तस्यापि चात्मनः ॥
 स्वर्णसञ्जयमाहृत्य तन्निष्णीमिधयारिणा ।
 निर्मलीकृत्य संप्रोक्ष्य यीर्यमन्त्रेण तन्पुनः ॥ ९२ ॥

उदक् दिक् संस्थिते पीठे शालिभारैस्त्रिभिः कृते । ।
 पीठे निवेद्याधिवास्य चासोलङ्कारपूर्वकम् ॥ ९३ ॥
 अन्यच्च सर्वं संस्थाप्य वर्मणा चावकुण्ठयेत् ।
 ततश्चाक्राञ्जमालिव्य त्वन्यद्वा मण्डलं शुभम् ॥ ९४ ॥
 रत्नजैर्धातुजैर्वापि वर्णकैः परिपूरयेत् ।
 गीतनुत्तादिकैः स्तोत्रैः शङ्खवाद्यादिनिखनैः ॥ ९५ ॥
 मङ्गलैर्विचित्रैश्चान्यैर्जगरेण नयेद्विशाम् ।
 दिव्याद्यायतने कार्यं विशेषयजनं विभोः ॥ ९६ ॥
 ततः कर्मदिने ब्राह्मे मुहूर्तं देशिकः स्वयम् ।
 कृत्वा स्नानादिकं सर्वं नित्यकर्मविधानतः ॥ ९७ ॥
 ततो यजेद्विशेषेण कुंभस्थं जगतीपतिम् ।
 मण्डलस्थं क्रमेणैव विचित्रैर्भोगसञ्चयैः ॥ ९८ ॥
 औपचारिकसांस्पर्शहृदयङ्गमसंश्रितैः ।
 परमाश्रादिकैस्तत्र प्रभूतैरन्नसञ्चयैः ॥ ९९ ॥
 पथमिष्ट्या ततोऽग्निस्थं विभुं सन्तर्पयेत् क्रमात् ।
 समित्ततकपूर्वंस्तु मूलेन सघृतैस्तिरलैः ॥ १०० ॥
 सहस्रमाहुतीनां तु शतं वाऽपि समाचरेत् ।
 सर्वविघ्नविनाशार्थमस्त्रेणापि तथाचरेत् ॥ १०१ ॥
 श्रुतिजश्च स्वकुण्डेषु जुहुयुः पूर्ववत् क्रमात् ।
 पतितास्तु च पूर्णास्तु सर्वकुण्डेषु वै क्रमात् ॥ १०२ ॥
 संज्ञाप्य मूलमन्त्रेण, पुंस्त्वैकेन तथैव च ।
 तुयश्चाक्षितपाप्यग्निं स्वाचान्तं परिभूपितम् ॥
 निशाधियासितैः सर्वैर्धन्यमाद्यानुलेपनैः ।
 सर्वैरामर्षैश्चैव महार्घैर्विचित्रैरपि ॥ १०४ ॥
 खड्गखेटकहस्तं च समादाय गुरुः स्वयम् ।
 मुहूर्तं शोभने प्राप्ते पाणिना युधिधीपतिम् ॥ १०५ ॥
 पुण्याहं वाचयित्वा तु सम्यग्मङ्गलसंयुतम् ।
 कलशस्थलविष्कुंभसर्वकुण्डेषु संस्थितम् ॥ १०६ ॥
 विभुं प्रदक्षिणीकृत्य कारयित्वा नमस्कृत्याम् ।
 ब्राह्मणाग्रधाननुज्ञाय तुलां नीत्वा प्रदक्षिणम् ॥

तस्याः पश्चिमदिक्स्थे भूयः प्रागानन् धटे ।
 आरोपयेन्मूलमन्त्रं साङ्गमावर्तयन् गुरुः ॥ १०८ ॥
 दिव्यान् बलादिकान् मन्त्रान् तथा सूक्तं तु पौरुषम् ।
 प्राक्पाते भूपतिसमं निक्षिपेत् स्वर्णसञ्चयम् ॥ १०९ ॥
 निशाधिवासितं त्वेप तुलाभारः समो भवेत् ।
 पथं वाऽपि तुलाभारे प्राक् धटे विन्यसेन्नुपम् ॥
 प्रत्यङ्मुलं पश्चिमे तु निक्षिपेत् स्वर्णसञ्चयम् ।
 शतनिष्काधिकः श्रेष्ठोऽमध्यमोऽर्धाधिको भवेत् ॥
 शतपादाधिकः स स्यात्तुलाभारः कनिष्ठकः ।
 तत्काले ऋज्यायाश्च चत्वारो दिक्षु संस्थिताः ॥
 स्वशाखाः समधीयीन् चिदिशास्तु च संस्थिताः ।
 सङ्गलङ्घा अधीरयन् शाखाः परमपावनाः ॥ ११३ ॥
 शङ्खकाहल्लभेर्पादियाद्यानि विविधानि च ।
 वाद्वेयुः समन्ताश्च तत्सङ्गाद्यविशारदाः ॥ ११४ ॥
 गीतं तु विविधं कुर्युः गीतशास्त्रविशारदाः ।
 विविधानि च नृत्तानि कुर्युश्च परितो दिशः ॥ ११५ ॥
 अन्यच्च मङ्गलं यद्यत् तत्तत् सर्वं तु कारयेत् ।
 ततस्तु सर्वकुण्डेषु शान्तिहोमं च कारयेत् ॥ ११६ ॥
 तिलैरान्यैश्च बहुभिः शतमष्टोत्तरं क्रमात् ।
 भूपतिर्मनसा ज्ञायेत् भगवन्तं जनार्दनम् ॥ ११७ ॥
 एकनाडीं तदर्थं वा आसीत नृपतिर्धटे ।
 ततोऽञ्चरुष्य वै तस्मात् प्रणमेद्वन्द्वद्वरिम् ॥ ११८ ॥
 ततस्तु भूपणैर्बलैर्भूपयेद्वृपतिर्गुरुम् ।
 सुवर्णदक्षिणां दद्याच्छतनिष्कां तु तत्समाम् ॥ ११९ ॥
 ऋत्विग्भ्यस्तु तदर्थं वा ये चाभ्ये तन्न कर्मणि ।
 नियोजितास्तु साहाय्ये तेभ्यः कर्मावुरूपतः ॥ १२० ॥
 द्रव्याणि दद्यान्नुपतिर्ब्रह्माणि विविधानि च ।
 सुवर्णसञ्चयांस्तांश्च भूपणानि च भूपतिः ॥ १२१ ॥
 स्वयं व्यकाङ्क्षिके स्थाने दद्याद्भगवतो धिमोः ।
 दानार्त्तकलयिशेषं तु समाकर्ण्य सांप्रतम् ॥ १२२ ॥

स्वयं व्यक्ते धिमोः स्थाने यो दद्याद्भूपतिर्हरेः ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तः सर्वामयधियोजितः ॥ १२३ ॥
 सर्वसंपत्समृद्धश्च सर्वदेशाधिपो भवेत् ।
 भुङ्क्ते च विविधान् भोगानिह लोके परतः च ॥
 कोटिकोटिगुणं दानं तथैव च फलं भवेत् ।
 दानं यद्विधायतनं तदनन्तगुणं भवेत् ॥ १२४ ॥
 आप्यं च सैद्धान्त्यतनं दानं लक्षगुणं भवेत् ।
 सद्भिप्रकल्पिते दानं सहस्रगुणितं भवेत् ॥ १२५ ॥
 सत्क्षत्रकल्पिते स्थाने दानं शतगुणं भवेत् ।
 सद्देवकल्पिते स्थाने तदधंगुणितं भवेत् ॥ १२६ ॥
 सच्छूद्रकल्पिते दानं द्विपट्टगुणितं भवेत् ।
 अनन्यशरणैर्घणैः स्थाने तु परिकल्पिते ॥ १२७ ॥
 दानं दशगुणं प्रोक्तं यणैर्व्यामिश्रयाजिभिः ।
 निर्मितायतने दत्तं तत् पञ्चगुणितं भवेत् ॥ १२८ ॥
 दाने मुख्यविधिः प्रोक्तस्त्वनुकल्पमतः शृणु ।
 तत्र यं श्रोत्रियाः प्राप्ता वैष्णवा ब्राह्मणोत्तमाः ॥
 सुवर्णसञ्चयाद्यं च तेभ्यो दद्याद्यथाक्रमम् ।
 यागोपकरणं सर्वमाचार्याय प्रदापयेत् ॥ १३१ ॥
 यः कुर्याद्भूपतिः कश्चित् अन्यो वा धनयान् सकृत् ।
 तुलाभारादयं कर्म सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १३२ ॥
 रोगैरग्निभूतश्च भविष्यति न संशयः ।
 यः कुर्याद्विद्यमेनेय कर्मतत् प्रतिवत्सरम् ॥
 तस्य पुण्यफलावाप्तिः कः शक्तोऽप्यभिवर्णितुम् ।
 तत्काले भगवचांगं चतुःस्थानार्चनाञ्चितम् ॥
 दिव्याद्यायतने सम्यक् कारयेत् पृथिवीपतिः ।
 तदन्यस्मिन् दिने धिप्रः स्नापयेत् पुरोत्तमम् ॥
 सहस्रकलशैः सम्यक् पुरोदितविधानतः ।
 यद्वायुस्नानेनैव तत्तत्कालोचितेन वै ॥ १३६ ॥
 चतुःस्थानार्चनं तन्न विशेषात् कारयेन्नुपः ।
 महाद्विनिर्घेद्यं च विशेषेणैव कारयेत् ॥ १३७ ॥

तत्रापि देशिकादिभ्यो दद्याद् दक्षिणां क्रमात् ।
 दीनान्धकृपणानाथान् बालवृद्धकृशानुरान् ॥ १३८ ॥
 भोजयेच्च विधानेन द्रव्यादीन्यपि दापयेत् ।
 विधिधानि च धीजानि शाल्यादीन्यपि दापयेत् ॥
 यन्दीकृतांश्च विसृजेत् काराग्रहनिवेशितान् ।
 एष ते कथितो विप्र ! तुलाभारविधिः क्रमात् ॥
 हिरण्यगर्भायन्येष्वप्येवमेव समाचरेत् ।
 एवं कुर्यादुत्तुलाभारं यः सकृद्गृहशोऽपि वा ॥ १४१ ॥
 सर्वपापविमोक्षस्तु तस्य स्यान्नाम संशयः ।
 यो वा भगवतोऽर्थे नु मातापित्रोर्गुणोस्तु वा ॥
 स्वप्राणांस्त्यजनां भक्त्या विप्रादीनां गहामते ।
 निमित्ती तु भवेत्तस्य तुलाभारादिकेन च ॥ १४३ ॥
 गृहशोऽनुष्ठितेनैव सम्यगेव तु कर्मणा ।
 अन्येषां विहितविप्र ! प्रायश्चित्तैः सुदुष्करैः ॥ १४४ ॥
 ब्रह्महृत्योऽन्त्यदोषस्य शुद्धिर्भवति वा न वा ।
 प्राणत्यागः कृतस्तेन विष्वग्धे यन्महात्मना ॥ १४५ ॥
 तस्मात् निष्कृतिविप्र ! भवेत्तस्य निमित्तिनः ।
 ब्राह्मणाः क्षत्रिया वेदया विष्वग्धे मौद्गलास्तु वा ॥
 परित्यज्युः स्वप्राणान् भगवद्भक्तिं युताः ।
 भुग्वादिभिरुपायैस्तु पञ्चमिवा विपादिकैः ॥ १४७ ॥
 अन्यैस्तेषां भवेत् सद्यो याजपेयाद्विजं फलम् ।
 सकामस्य तु निष्कामः प्राप्नुयात् परमां गतिम् ॥

महात्मनस्तु तान् विद्धि विष्वग्धे स्वकजीवितान् ।
 आत्महृत्योऽन्त्यदोषेस्ते न लिप्यन्ते कदाचन ॥ १४८ ॥
 आत्महृत्योऽन्त्यदोषाः स्मुरन्येषां सर्वदा द्विज !
 एवं भगवदर्थे नु प्राणत्यागे कृतादरः ॥ १५० ॥
 यमुद्दिश्य स्वजेत् प्राणान् तं विद्याब्रह्मयावकम् ।
 मुख्यविप्रं मृते तस्य तद्दोषः स्याच्चतुर्गुणः ॥ १५१ ॥
 क्षत्रिये ब्रह्महृत्योऽन्त्यदोषस्तु त्रिगुणो भवेत् ।
 निमित्तिनः स दोषः स्याद्द्विगुणः संस्थिते विप्रि ॥
 निमित्तिने मृते शूद्रे दोष एकगुणो भवेत् ।
 एवं दोषविद्वद्धिस्तु भवेद्भिक्षु निमित्तिनि ॥ १५३ ॥
 निमित्तिनि क्षत्रियादायैकगुणवर्धनात् ।
 भवेत् पूर्वोक्तदोषस्तु भवार्थं नास्ति संशयः ॥ १५४ ॥
 एवं मृते विप्रमाने दोष उक्तो निमित्तिनः ।
 मुख्यदोषः पञ्चगुणो ब्रह्मचारिणि संस्थिते ॥ १५५ ॥
 गृहस्थे यजनि मृते स दोषः पञ्चगुणो भवेत् ।
 वानप्रस्थे मृते मुख्यदोषः सप्तगुणो भवेत् ॥ १५६ ॥
 सद्योऽन्त्याश्रमनिष्ठे तु संस्थिते तु निमित्तिनः ।
 स्यान्मुख्यदोषोऽष्टगुण एवं तु कथितो मुने ! ॥ १५७ ॥
 निमित्तिनो दोषमृद्धिः विष्वग्धे मरणे सति ।
 एवं निमित्तभूतानां द्विजादीनां न निष्कृतिः ॥ १५८ ॥
 तत्र यत् ब्राह्मणैरुक्तं विधेकरितं सदा ।
 सर्वदाऽस्माद्विहितं तत् कुर्यादधिचारतः ॥ १५९ ॥
 अन्यथा नु न हान् दोषो भवेद्देहाधिपस्य तु ।

इति श्रीपाञ्चरात्रे पारमेश्वरसंहितायां क्रियाकाण्डे प्रायश्चित्ततुलाभारविधिर्नाम विंशोऽध्यायः ।

॥ श्रीः ॥

॥ एकोविंशाध्यायः ॥

प्राणित्यः —

मुने ! हिरण्यगर्भादौ विशेषो वक्ष्यतेऽधुना ।
हेमगर्भविधानं तु प्रथमं कथ्यते मया ॥ १ ॥

ततः —

यद्यद्वोच्यते कर्म तुल्यभारोऽपि नोदितम् ।
साधारणं भवेत्तत् सर्वेषामपि कर्मणाम् ॥ २ ॥

तुल्यभाराद्विज्ञातं तु विद्वज्ज्ञानगुणतः ।
प्राग्वन्मण्डपनिर्माणं पीडाद्विपरिकल्पनम् ॥ ३ ॥

भनिष्ठोदितज्ञानेन कुर्यात् मण्डपादिकम् ।
यद्वाप्यसप्तपदपञ्चचतुस्त्रिकविस्तृतम् ॥ ४ ॥

विंशदशगुलमानं तु गोलकैककृतानितः ।
उत्तरे मध्यपीठे स्यात् तत्तत्क्षेत्रावुत्तारतः ॥ ५ ॥

चतुर्हस्तं समारम्भ पट्टपट्टगोलकानितः ।
विस्तृतं पार्श्वयोः पीठद्वितयं परिकल्पयेत् ॥ ६ ॥

विंशत्यंशगुलमानाच्च द्वित्रिषांशगुलकानितः ।
तदुत्तरतिर्यासाऽन्त्ये सार्धहस्ते दशांशगुला ॥ ७ ॥

ह्येकमानादर्थं वा भवेत् सर्वत्र चोदतिः ।
पीडान्तमन्तरालं तु कल्पयेत् करसंमितम् ॥ ८ ॥

पार्श्वे चर्धयेद्वापि भवेद्यावच्चतुष्परम् ।
अन्तरालं भवेत्तावद्यथा वा नातिवृद्धम् ॥ ९ ॥

यथोद्दिनेषु मानेषु यथाभिमतमानतः ।
कुर्यात् कुण्डगणं चापि लक्षणेनोपलक्षितम् ॥ १० ॥

आस्थानमण्डपाद्ये तु गृथैतत् कल्पयेच्च ।
मध्यपीठोदितं कर्म तत्तदे(हे)वास्तने भवेत् ॥ ११ ॥

तदुदकं दक्षयोः पीठद्वयमुक्तप्रमाणतः ।

प्राक्पुद्गिष्कुण्डस्य च प्राच्यां पीठे कुर्यात् ६ मं शुभम् ॥

सप्तपट्टपञ्चहस्तं वा चतुस्त्रिक्रिकं तु वा ।

एकहस्तोच्छ्रितं वाऽपि तदधोच्छ्रितमेव वा ॥ १३ ॥

तस्योपरिष्ठात् कर्तव्यं हेमगर्भनिवेशनम् ।

तुल्यभारोदितं कर्म पीठोपर्यथा चरेत् ॥ १४ ॥

यद्वा कुंभादियजनं अधिवासनकमे च ।

मण्डपे कल्पयित्वा, तत्परायां वा समाचरेत् ॥ १५ ॥

हेमगर्भनिवेशं तु प्रयायां वा समाचरेत् ।

कुंभायागादिकं रूपं कर्तुरिच्छानुव्रतः ॥ १६ ॥

तुल्यभारादिकेऽन्यस्मिन् दिनेत्येवं समाचरेत् ।

ततः कुर्याच्च सौवर्णेमेकांगुलचक्रं दृढम् ॥ १७ ॥

अथः पार्श्वे चोर्ध्वपार्श्वे यथासङ्गतयोस्तयोः ।

सुखासनं स्यान्नुपतेर्विस्तृतं कल्पयेत्तथा ॥ १८ ॥

अथः पार्श्वे सुवर्णानां सहस्रेण पलेन वा ।

यद्वा निष्कसहस्रेण, तदधोर्ध्वोर्ध्वपार्श्वकम् ॥ १९ ॥

पार्श्वे पात्रद्वयं कुर्यात् सर्वाङ्गद्वारसंयुतम् ।

विमये सर्वपात्राणि कुर्याद्विमयाणि च ॥ २० ॥

अधिवासनिर्दोषं तु तुल्यभारवदाचरेत् ।

पात्रद्वयस्योदकं पीठे अधिवासं समाचरेत् ॥ २१ ॥

ततः कर्मदिनोक्तं तु प्राग्वत् कृत्वा क्रमेण तु ।

इन्द्रदिक्पिते पीठे भारैर्द्वादशभिर्मुने ! ॥ २२ ॥

शालीनां चिष्टं कृत्वा तदधोर्ध्वं तण्डुलान् न्यसेत् ।

तदधोर्ध्वमानांस्तस्योर्ध्वं तदधोस्तु तिलान् न्यसेत् ॥ २३ ॥

शालिभिः समभारान् वा तण्डुलांश्च तिलान् न्यसेत् ।
 अधिवासेन्येयमेव भवेद्विज्ञानुसारतः ॥ २४ ॥
 एवमेव भवेद्वापि तुलाभारादिकर्मणि ।
 मार्गं वा व्याघ्रजं चर्म शास्त्रादेरन्तरान्तरा ॥ २५ ॥
 चिन्त्यसेवयवखं वा विमये क्षितयं तु वा ।
 अन्यच्च मङ्गलं कुर्याद्वस्त्रवेष्टनपूर्वकम् ॥ २६ ॥
 अधः पात्रं तदूर्ध्वं तु न्यसेत् प्रागधिवासितम् ।
 मुहूर्तं शोभने प्राप्तं गृहीत्वा भूपतिं गुरुः ॥ २७ ॥
 सुस्नानं भूपितं प्रागवद्वस्त्रमास्याद्विभूपणैः ।
 महार्घविर्विधमपि खड्गखेटकवर्जितम् ॥ २८ ॥
 प्रागवत्तद्योपसंहारं कृत्वा जीवावशेषितम् ।
 शङ्खनूर्यनिनादाद्यैः सहचात्र निवेशयेत् ॥ २९ ॥
 अधस्थे प्राङ्मुखं यद्वा चिन्त्यसेत् प्रत्यगाननम् ।
 धर्मणा चिन्त्यसेदूर्ध्वं ह्यर्धपात्रमधोमुखम् ॥ ३० ॥
 तदण्डान्तः समासीने तस्मिन्तस्याग्रतो गुरुः ।
 उपविश्यासने प्रागवत् तद्योत्पत्तिं समाचरेत् ॥ ३१ ॥
 अण्डाज्जातं तु तं स्मृत्या ततस्तस्मात्तु भूपतिम् ।
 ज्ञानपीठे समावेदय मङ्गलद्रव्यवासितः ॥ ३२ ॥
 नवभिः पञ्चमिवापि कुम्भैरुक्पूरितैः ।
 यस्त्रादिघेष्टितैः कुर्यादभूपतेरभिषेचनम् ॥ ३३ ॥
 कल्पयेत् प्रोक्षणं वाऽपि श्रुतिविभिः सह देशिकः ।
 कृत्वा ततस्तं स्वाचान्तं भूषणाद्विभूषितम् ॥ ३४ ॥
 प्रणामं कारयेद्भूयो भूयो भगवतो विभोः ।

जातकर्मादिसंस्कारं जातार्थं जुहुयात् क्रमात् ॥ ३२ ॥
 तिलैराज्यैश्च यहुभिः सर्वसंपूरणाय च ।
 सर्वदोषविनाशाय ततः पूर्णं च पातयेत् ॥ ३६ ॥
 भूपणानि च ते पात्रे नृपो दद्याद्धरेर्विभोः ।
 दानात् फलं च पूर्वोक्तं विमोरायतने सदा ॥ ३७ ॥
 स्वयंध्यकादिके कुर्यात्तुलाभारादि कर्म च ।
 तदाऽपि भूपस्य फलं भवेदानोदितं क्रमात् ॥ ३८ ॥
 अनुकल्पे तदूर्ध्वं तु दद्याद्भगवतो विभोः ।
 अर्धं दद्याद्वाहणेभ्यो तुलाभारे तथैव च ॥ ३९ ॥
 तुलाभाराद्यं कर्म हेमगर्भमिधं च यत् ।
 एतद्वह्यं तु मुख्यं स्यात् सर्वेषामपि कर्मणाम् ॥ ४० ॥
 क्रमेण वक्ष्यमाणानां तिलपर्वतपूर्वकम् ।
 अन्यस्तु सकलं कर्म तुलाभारवदाचरेत् ॥ ४१ ॥
 हेमनिष्कसहस्रं वै दद्याद्धै गुरुदक्षिणाम् ।
 तदूर्ध्वं शतनिष्कं वा तदूर्ध्वं वा यथावस्तु ॥ ४२ ॥
 दशनिष्कं तदूर्ध्वं वा तदूर्ध्वं वाऽथ दक्षिणाम् ।
 आचार्याय प्रदद्याद्धै न कदाचिद्दक्षिणम् ॥ ४३ ॥
 तुलाभारादिकं कर्म सर्वेषामपि श्रुतिजम् ।
 दक्षिणा तु तदर्धा स्यात् तदर्धा परिवारिणाम् ॥
 अन्येषां तु यथाशक्तिः ततोऽन्यस्मिन्स्तु वासरे ।
 कुम्भमण्डलकुण्डस्थविभोः कुर्याद्विसर्जनम् ॥ ४५ ॥
 विशेषार्चनसंयुक्तं ततोऽन्यस्मिन्दिने तु वा ।
 एव सर्वत्र वै कुर्याद्विसर्जनविधिं द्विज ! ॥ ४६ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे पारमेश्वरसंहितायां क्रियाकाण्डे प्राथम्यचिह्नप्रणयगर्भविधिर्नाम एकविंशोऽध्यायः ।

श्रीः

द्वाविंशोऽध्यायः ॥

सनकः —

संप्रोक्षणविधानं मे प्रवृद्धि मुनिसत्तम ! ।

प्रायश्चित्तेषु सर्वत्र प्रशस्तो यस्तु पूरकः ॥ १ ॥

शाण्डिल्यः —

प्रासादप्रतिमापीठे प्रमादादेव दूषिते ।

समाहिते यथापूर्वं पूजालोपे विशेषतः ॥ २ ॥

चण्डालपतितोदकस्यासूतिकादिशयादिभिः ।

सूतकैर्मृतकैर्याऽपि नित्याशौचैश्च गृहितैः ॥ ३ ॥

शिष्टिभिर्वेद्याहोत्रं मूर्खैरप्राप्तजातिभिः ।

विण्मूत्ररुधिरापेयरेतोमिदूषिते सति ॥ ४ ॥

जनने मरणे नृणां मन्दिरे राष्ट्रसंकुले ।

भ्रष्टगललवराद्यैश्च घायसह्येनजातिभिः ॥ ५ ॥

रूपे विष्ये तु संदृष्टे तन्त्राणां सङ्गरे सति ।

पवमादिषु सर्वेषु संप्रोक्षणविधिर्मयेत् ॥ ६ ॥

दोषैरुपहतं प्रात्या प्रासादप्रतिमादिकम् ।

असंप्रोक्ष्यार्चनं कुर्वन् राजानं राष्ट्रमञ्जसा ॥ ७ ॥

वेद्यतायतनं ग्रामे नाशयेन्नात्र संशयः ।

तस्मात् संप्रोक्षणं कार्यं प्रासादप्रतिमादिषु ॥ ८ ॥

पुरा संप्रोक्षणदिनं राजराष्ट्रभिदृष्टिद्वम् ।

निश्चयीकृत्य कालदैः पुरस्तादुक्तवासरे ॥ ९ ॥

अंकुरानर्थं विधिवत् पश्चात् संशोधिते गृहे ।

सर्वत्र गोमयाम्भोभिः पुण्याहोक्तिपुरस्सरम् ॥ १० ॥

संप्रोक्ष्य पञ्चभिर्गव्यैः कुशोदकसमन्वितैः ।

मूलमेरादिविम्बानां पङ्क्तिभिः सिद्धार्थकादिभिः ॥ ११ ॥

पथिजायतितैरर्घ्यैर्बहुशः श्राद्धेन कृते ।

प्रधानदिनपूर्वस्यां रात्र्यां यागादिमण्डपे ॥ १२ ॥

तोरणद्वारकलशचितानभ्यजशोभिते ।

दीक्षाधियासक्तं कृत्वा कुंभे वै मण्डपस्थले ॥ १३ ॥

पूजनं विभवेनैव जपान्तं मूलमन्दिरे ।

क्षीराद्यैः पञ्चविंशतिः ज्ञापयेद्भुयःकौतुकम् ॥ १४ ॥

लेपभित्तिपटस्थस्य पुरस्ताद्भद्रविष्टरे ।

कर्माचामथवा कूर्चं दर्पणे प्रतिविम्बितम् ॥ १५ ॥

संस्नाप्य विधिवत् कुंभः स्थापितरत्नमण्डपे ।

उत्सवाद्यादि विम्बानामङ्गानामाश्रयान्भनाम् ॥ १६ ॥

पूजनं जपनं कार्यं पाश्चात्त्यं यागमण्डपे ।

तत्रस्थे हवनं कुण्डे शङ्खचक्रादिलक्षणं ॥ १७ ॥

मधुक्षीरादिभिः कार्यं सहस्रशतसङ्ख्याया ।

कर्मविष्यं विनान्धेयां विम्बानामङ्गविणिनाम् ॥ १८ ॥

दक्षिणे मण्डपस्याथ दायनं कल्पयेन्महत् ।

तिलतण्डुलशालीनां भार्यैश्चादिभिः सह ॥ १९ ॥

तदूर्ध्वं दाययेद्वाचं विधिवद्भक्तौतुकाम् ।

संपूज्य कम्बलाद्यैश्च छादयेत्तां सितादिभिः ॥ २० ॥

वर्णकैर्मण्डलं कुर्याद्यक्रान्तुकरभूषितम् ।

यावत् प्रभातसमयं विष्यस्थस्य समीपतः ॥ २१ ॥

देशिको मूलमन्त्रस्य जपेनैव नयंविशाम् ।

प्रभातायां तु शर्घ्यां कृतसन्ध्याविधिर्गुरुः ॥ २२ ॥

चतुःस्थानार्चनं कृत्वा पूर्ववत् जपनान्वितम् ।

मुहूर्तं शोभने प्राप्ते नयवस्तरिफुक्तम् ॥ २३ ॥

सोत्तरीयोपवीतं च कृतकौतुकवन्धनम् ।

समस्ततत्त्वविन्यस्तमभ्यर्च्यार्थादिभिः क्रमात् ॥ २४ ॥

तासु स्वहृदयाम्भोजात् पुण्याञ्जलिपुरस्सरम् ।

अग्राह्यमपरिच्छेद्यममूर्तममलं महत् ॥ २५ ॥

नित्यशुद्धमनौषम्यं सुसूक्ष्ममचलं स्फुटम् ।
 सविद्रुपं च सामान्यं भास्वरं सुदृढं महत् ॥ २६ ॥
 [तेजस्सु संक्रमण्याथ दण्डयत् प्रणिपत्य तु ।
 चिन्तिवेद्य विभोः सर्वं कृतं कर्म द्विजोत्तमाः ॥ २७ ॥
 उत्थाप्योत्सवयिभ्यादीन् पूर्वयन्मङ्गलैः सह ।
 महाकुम्भं च पुरतो बाहयन् मूर्तिपादिभिः ॥ २८ ॥
 करकांशं समादाय त्वाचार्यः पुरतो ब्रजेत् ।
 शलाकामात्रयाऽच्छिन्नधारया सेचयन् भुवम् ॥ २९ ॥
 प्रादक्षिण्येन धामान्तः प्रवेद्य मुनिपुङ्गवाः ।
 महोत्सवोक्तमागणं कुम्भप्रोक्षणमाचरेत् ॥ ३० ॥
 द्वारावरणदेशांश्च भालयश्चयवर्तिनः ।
 श्वगेशविष्वक्सेनादीन् परिवारांश्च सर्वशः ॥ ३१ ॥
 कुम्भावशिष्टतोयेन प्रोक्षयेत् सर्वतः क्रमात् ।
 अवशिष्टं कुम्भतोऽथं यलिपीठेऽभिषेचयेत् ॥ ३२ ॥
 एवं सम्प्रोक्ष्य विधिचत् प्रासादान्तः प्रविश्य च ।
 करस्थं कौतुकं चाथ हृदयेन विसृज्य तु ॥ ३३ ॥
 गोमूत्रमादिकं दत्त्वा सर्वदोषप्रशान्तये ।
 देवमर्घ्यादिनाभ्यर्च्य हविर्नतं विदोषतः ॥ ३४ ॥
 ग्राहणान् भोजयेत् पश्चात् सहस्रं शतमेव वा ।
 सद्यो वा सकलं स्वधे कुर्यात् सम्प्रोक्षणं विभोः ॥ ३५ ॥
 पुण्याङ्कुरपुरस्कं तु सत्तदोषप्रशान्तये ।
 न तिथिर्न च नक्षत्रं कालवेला न विद्यते ॥ ३६ ॥
 सद्यः सम्प्रोक्षणं विभोः निशि वा द्विषसेऽपि वा ।
 प्रायश्चित्तविलम्बे तु कुर्यात् कालनिरीक्षणम् ॥ ३७ ॥
 इति सम्प्रोक्षणं प्रोक्तं सर्वं चापि द्विजोत्तमाः ।
 स्थापनं पञ्चगव्यस्य सर्वभ्युदयसाधनम् ॥ ३८ ॥
 नागयोग इति कथ्यतः सार्षपक्षरणक्षमैः ।
 अक्षेण पानयोरेकयोगस्यास्रागसंघितः ॥ ३९ ॥
 पुरा तत्तिथ्यीकृत्य कर्तव्यमिति सत्तमैः ।
 तत्त्वमङ्कुरानर्प्य द्रव्याणि समुपाहरेत् ॥ ४० ॥

मनश्चिदां हरीतालमञ्जनं द्यामसीसके ।
 सौराष्ट्रं रोचनं चैव गैरिकं पारदं तथा ॥ ४१ ॥
 आदाय धातुरन्तानि पञ्चरागपुरस्सरम् ।
 मुकाफलं प्रवालं च वज्रं वैडूर्यसंश्रितम् ॥ ४२ ॥
 गोमेदं पुष्करागं च महानीलं च गरुडम् ।
 रत्नान्येतानि संगृह्य बीजानि समुपाहरेत् ॥ ४३ ॥
 शालिनीचारकंकूनि प्रियंगुतिलमापकान् ।
 मृदांश्च यववैष्णवं यवसाध्याभ्यनन्तरम् ॥ ४४ ॥
 हिरण्यं रजतं ताम्रमायसं व्रणुलीसकम् ।
 लौघणं कूर्मरूपं च लौघणं चक्रमभुजम् ॥ ४५ ॥
 राजतं पाञ्चजन्यं च समाहृत्य ततः परम् ।
 फदलीपनसाम्राणां विद्यामलकयोरपि ॥ ४६ ॥
 दाडिमीमातुलुङ्गस्य नाळिकेरस्य कालतः ।
 पकानि समुपाहृत्य फलानि च ततः परम् ॥ ४७ ॥
 चन्दनागरकपूरकुङ्कुमादीन्युपाहरेत् ।
 कोष्ठे मांसी हरिद्रं द्वे मुराशीलेयचम्पकान् ॥ ४८ ॥
 वचाकचोरमुस्तानि ह्रीवैरोशीरजान्यपि ।
 मल्लिकार्जुनातिथकुलनन्ध्यायर्तकचम्पकान् ॥ ४९ ॥
 पाटलीपञ्चकल्हाराण्युपाहृत्य ततः परम् ।
 यस्त्रादीनि सितादीनि माद्व्यानि च विदोषतः ॥ ५० ॥
 शालिपूर्वाणि धान्यानि कुशदूर्वाविकान्यपि ।
 विद्याभक्त्यदकदम्यान्पल्लयादीनि यान्यपि ॥ ५१ ॥
 हृदिः पाकोपयोग्यानि तण्डुलादीनि सत्तम ! ।
 होमद्रव्याणि सर्वाणि पञ्चपत्राणि मृगमये ॥ ५२ ॥
 द्वादशाङ्गुलवित्तीर्णं पकापके घटे दृढे ।
 नृहरेः पूजनार्थं तु कुम्भं सफरकं गृह्यत् ॥ ५३ ॥
 एवमादीनि चान्यानि पुराऽऽहृत्य विधानतः ।
 गृहीयात् पञ्चगव्यानि मृत्पात्रे नूतने शुभे ॥ ५४ ॥
 गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि मस्तु च पञ्चमम् ।
 कपिलाया जराया वा पञ्चगव्यं प्रशस्यते ॥ ५५ ॥

• अग्रमन्त्रपातः इषारसंहितायाः १०, तमाध्याये अस्मिन्नेव प्रकरणे समानानुपूर्विकतया ददयमानाः स्तोत्राः ।

एतदन्तः निर्दिष्टाः ।

सयोरभावे चान्यासां गवां गव्यं विधीयते ।
 नार्ताया न च गर्भिण्या न वृद्धायाः कदाचन ॥ ५६ ॥
 नावत्साया उपादेशं घेनोर्मूलं शकृद्वह्यम् ।
 भुविष्ठं गोमयं प्राहां सोणं कृम्याद्यदूषितम् ॥ ५७ ॥
 निष्पीड्य सम्यगृहीयाद्रोमयस्य रसे पुनः ।
 सद्यस्तप्तं घृतं शुद्धमहोरात्रोपितं दधि ॥ ५८ ॥
 क्षीरं ब्राह्ममतस्तं च दशांहाजन्मनः परम् ।
 गोमूत्रं विष्णुगायत्र्या 'गन्धद्वारे'ति गोमयम् ॥ ५९ ॥
 'आप्यायस्वे'ति च क्षीरं 'दधिक्रावणे'ति द्वै दधि ।
 घृतं 'शुक्रमसी'त्येवं द्रव्याणि सद्य योजयेत् ॥ ६० ॥
 विष्णुगायत्रिया यद्वा, पञ्चोपनिषद्वैस्तु वा ।
 'परमेष्ठी' शकृन्मन्त्रो गोमूत्रस्य तु 'पूरुषः' ॥ ६१ ॥
 विश्वमन्त्रो भवेद्भूतो निवृत्तिसर्पिपोमवेत् ।
 पयसः सर्वमन्त्रः स्यात्, सर्वेषां बाधवर्णकम् ॥ ६२ ॥
 प्रोक्षणे क्षापने पञ्चगव्यमन्त्रा उद्गीरिताः ।
 सर्वदोषोपशान्त्यर्थं संप्राप्तं स्थापने सति ॥ ६३ ॥
 सौवर्शनवृत्तिद्वयं हृदाद्यैर्नम्रपक्षिमैः ।
 अङ्गमन्त्रैः प्रकल्प्यानि क्षीरान्तानि शकृद्रसात् ॥ ६४ ॥
 दधि द्विगुणमायूरात् पीयूषं त्रिगुणं ततः ।
 पङ्गुणं मूत्रमेतसाच्छकृद्धारि चतुर्गुणम् ॥ ६५ ॥
 स्थापने कथितं मानमभिपेक्षविधायिपि ।
 भूमिर्लशोधनार्थं तत् प्रोक्षणे पञ्चकं समम् ॥ ६६ ॥
 गोमयेन समं मूलं दधि स्याद्विगुणं ततः ।
 दध्नश्चतुर्गुणं सर्पिः सर्पिपोष्टगुणं पयः ॥ ६७ ॥
 प्राशने पञ्चगव्यानां प्रमाणमिद्विधीरितम् ।
 स्थापने क्षापने ह्येतत् सर्वप्रौढयिनाशनम् ॥ ६८ ॥
 प्रक्षकृच्चसमोपेतं हन्याद्वागामिनं त्यघम् ।
 तद्विधानं समासेन शृणु यद्यपि तत्त्वतः ॥ ६९ ॥
 घृणं यवघेषुभ्यां समेतं तु कुशोदकम् ।
 प्रक्षकृच्चसमितिप्यातं वैष्णवास्त्रौघसप्रभम् ॥ ७० ॥

कुशोदं द्विविधं प्रोक्तं शुक्लाशुक्लविभागतः ।
 अशुक्लमथ निष्पीड्य यस्त्रेण रसमाहरेत् ॥ ७१ ॥
 प्रहृत्य शुक्लमुदके प्रक्षिप्य जलमाहरेत् ।
 पवित्रं मन्त्रमुच्चार्य मूलं वाक्ससमन्विम् ॥ ७२ ॥
 गोमूत्रसमितं मानादशुण्डीपात्तत् कुशोदकम् ।
 शकृद्रसप्रमाणेन चूर्णं तत्र नियोजयेत् ॥ ७३ ॥
 चक्रास्त्रमन्त्रमुच्चार्य गायत्र्या विष्णुसंज्ञया ।
 प्यात्वा च चक्रमुहति तद्रघुष्येण नियोजयेत् ॥ ७४ ॥
 यद्वा पृथक् स्थापयित्वा पञ्चगव्यैः कुशोदके ।
 हृदाद्यैरुपयन्तैरभिमन्त्र्य च योजयेत् ॥ ७५ ॥
 प्रशस्तं प्राशनं ताभ्यां प्रातः सर्वायनाशनम् ।
 इति सम्यक् समाध्यातः पञ्चगव्यविधिस्तय ॥ ७६ ॥
 मण्डपेऽथ पुरा क्लृप्ते यागक्षपत्तिसिद्धये ।
 पञ्चगव्याधिवासार्थं यजनं प्रारभेद्गुरुः ॥ ७७ ॥
 पूर्वैश्च कर्मदिवसात् त्रिस्त्रायी समुपोषितः ।
 अहिर्युष्ये मुहूर्ते तु ऋत्विगिभः पाश्चात्तिकः ॥ ७८ ॥
 पुण्याहं प्रारब्धमुच्चार्य गव्यैरभ्युक्षयेत् स्थलीम् ।
 सद्रव्यामस्त्रमन्त्रेण प्राग्माने धान्यविष्टरे ॥ ७९ ॥
 दशारमष्टपत्नं तु चक्राच्छं भूपुराण्डकं ।
 विलिख्य कणिकामध्ये त्रिकोणकृतसंपुटे ॥ ८० ॥
 महाकुम्भं प्रतिष्ठाप्य सूत्रवस्त्रादिवेष्टितम् ।
 करकेण समोपेतं दिक्पालकलशान्वितम् ॥ ८१ ॥
 पूरितं दधिमध्याञ्चक्षीरयुक्तेन धारिणा ।
 पिप्पलादिदलोपेतं गन्धस्त्रिभरलंकृतम् ॥ ८२ ॥
 सकृच्च सफलं सर्वरत्नहेमलमन्वितम् ।
 सर्वोपधिसमोपेतमश्नतैरपि चाञ्चितम् ॥ ८३ ॥
 प्रक्षीप्य तैजसे पात्रे मृण्मये वा घृतेन तु ।
 कापिलेन चतुर्विधु दीपं नेत्राभिमन्त्रितम् ॥ ८४ ॥
 स्थापयेद्धान्यपीठस्थचक्रांस्तु गृहमध्यतः ।
 कुम्भस्य पुरतः प्रात्यनुपविद्यासनोपरि ॥ ८५ ॥

प्राणायामादिकं कृत्वा भूतशुद्धिं यथाविधि ।
 सौदर्शनवृत्तिरस्य मन्त्रं करशरीरगम् ॥ ८६ ॥
 साङ्गं विन्यस्य हृदये चक्राम्बुबुद्धमध्यगम् ।
 नादावसानगगनादवतार्य पराविता ॥ ८७ ॥
 मूर्तिमन्त्रं स्वमन्त्रेण भावनामृतजैः शुभैः ।
 अर्घ्याधिरखिलैर्मोर्गैरभ्यर्च्य प्रणवेन तु ॥ ८८ ॥
 ग्रीणयित्वा तथा हृत्वा नाभिकुण्डलगतानले ।
 यहिरभ्यर्चयेत् कुम्भे(पडे) मध्यस्थे चक्रवारिजे ॥ ८९ ॥
 समावाह्य स्वमन्त्रेण मूर्तेरर्घ्यादिभिः क्रमात् ।
 जपावसानं विधिवत् कुण्डे चक्राञ्जलक्षणे ॥ ९० ॥
 चक्रं वा पङ्कजे शङ्खे तुर्यस्थे स्थण्डिलेऽपि वा ।
 समिद्धिः सप्तमिहृत्वा पूर्णान्तिं तदनन्तरम् ॥ ९१ ॥
 चन्दनेन प्रसूनेष्व गुरुगुल्फगरुणाऽपि च ।
 दुरधेन दधिना क्षौद्रगुडखण्डान्वितेन च ॥ ९२ ॥
 शाल्यादीनां तथा बीजैः पायसाद्यैश्च सर्पिणा ।
 हृत्वाऽथ पूर्णया तृप्तिं नीत्वा सम्यक् समर्थं च ॥
 ततः कलशनिष्ठस्य पुरस्ताच्छोधिते स्थले ।
 सर्वधान्यमये पीठे लिखिते चक्रपङ्कजे ॥ ९४ ॥
 स्वास्मृते नयवस्त्रेण छादिते चोर्ध्वतः कुक्षौ ।
 प्रागुक्तं कुम्भमावाप्य द्वादशाङ्गुलसंमितम् ॥ ९५ ॥
 यहिरन्तश्च संशाल्य सूत्रेणावेष्य पूर्ववत् ।
 चन्दनायैः समालिप्य प्रणवेन समाहितः ॥ ९६ ॥
 चक्राञ्जलकणिकामध्ये विन्यसेत्तमधोमुखम् ।
 ततो मानेन तत्तुल्यमपकं मृगमथ घटम् ॥ ९७ ॥
 संप्रोक्ष्य पञ्चगव्येन सास्त्रेण कुशधारिणा ।
 चतुर्गुणेन स्त्रेण पक्षैरन्तर्मुखैर्दलैः ॥ ९८ ॥
 गन्धयित्वा तु सुवह्ममात्यजं समन्ततः ।
 तं च तेनैव विन्यस्य जपंस्तारमवाङ्मुखम् ॥ ९९ ॥
 स्मृणीयादूर्ध्वतो धर्मान् कुम्भयोः परमेष्ठिना ।
 प्रोक्षयेदूर्ध्वतोऽप्येन प्राङ्मुखः पुरुषात्मना ॥ १०० ॥

विभ्रमन्त्रेण विकिरेदक्षतानि तदूर्ध्वतः ।
 उत्तानयेत्थिष्ठुल्या तौ पाणिभ्यामुत्तरान्तिमम् ॥ १०१ ॥
 सर्पिणाष्टोत्तरशतं विष्णुगायत्रिया हुनेत् ।
 सर्वात्मनाऽथ संस्पृश्य संपाताज्येन मन्त्रवित् ॥ १०२ ॥
 द्रव्याणि पक्वकुम्भेऽस्मिन् हृन्मन्त्रेण नियोजयेत् ।
 मृत्कन्दधातुरन्तानि योज्योदफलानि च ॥ १०३ ॥
 चन्दनादीनि पुष्पाणि तथा सर्वापधीनि च ।
 कुशपल्लवदूर्वाश्च पूरयित्वा तदूर्ध्वतः ॥ १०४ ॥
 योजयेत् पञ्चगव्येन प्राङ्मुखः सकुशोदकम् ।
 अर्चयित्वाऽर्घ्यगन्धायैः साङ्गं मूलं समुच्चरन् ॥ १०५ ॥
 आच्छाद्य नयवस्त्रेण दद्याद्भूतयलिं ततः ।
 देवतायतनप्रामनगरेष्वपि पत्तने ॥ १०६ ॥
 स्थापनास्पदमासाद्य शोभ(ध?)नं पञ्चगव्यकैः ।
 तत्र मध्ये खनेच्छुभ्रं मूलमन्त्रमुदीरयन् ॥ १०७ ॥
 अङ्गुष्ठोदरमावृत्य लिधा स्त्रेण वेष्टयेत् ।
 तेनैव भ्रामयेन्मध्ये स्थाप्य तत्रायतं खनेत् ॥ १०८ ॥
 हस्तमानमधस्ताच्च पङ्कजुलसमन्वितम् ।
 संप्रोक्ष्य पञ्चगव्येन तत्र रक्षादिकं न्यसेत् ॥ १०९ ॥
 शेषं ध्यात्वा तदूर्ध्वं तु अभ्यर्च्यार्घ्यादिभिः क्रमात् ।
 वाससाऽच्छाद्य दिग्बन्धमाचरेदक्षमुच्चरन् ॥ ११० ॥
 संस्पृश्य गन्धं कुम्भाभ्यां ध्यात्वा मूलं जपेदङ्गुलः ।
 प्रभातायां तु शवेयां कृत्वा स्नानादिकीः क्रियाः ॥
 कुम्भस्थं नृहरिं पूज्य जपान्तं पूर्ववर्त्मना ।
 पुण्याहवाचनं कृत्वा मुहूर्तं शोभने गुरुः ॥ ११२ ॥
 पञ्चपत्रावृते कुम्भं भ्राम्ये तारेण विन्यसेत् ।
 परितः सर्वधान्येन पूरयित्वाऽचलं यथा ॥ ११३ ॥
 पञ्चगव्यं समुदभृत्य घटस्थं कवचं लपन् ।
 तेनैव पूरयेत् कुम्भं भ्राम्यन् मूलमुच्चरन् ॥ ११४ ॥
 समभ्यर्च्यार्घ्यपुष्पायैः पूरयेन्मृद्धिराहतैः ।
 नृसूक्तं भद्रसूक्तं च स्वास्तिसूक्तं च पाठयेत् ॥ ११५ ॥

शान्तिहोमं ततः कुर्याद्वद्रव्यैः पूर्वोदितैः क्रमात् ।
शृतं शतार्धं पादं वा यथाशक्ति समाचरेत् ॥ ११६ ॥
दक्षिणा गुरवे देया प्रतिष्ठाफलमिच्छता ।
इति ते पञ्चगव्यस्य स्थापनं परिकीर्तितम् ॥ ११७ ॥

सर्वोत्पातप्रशमनं महापातकनाशनम् ।
सर्वसौख्यप्रदं पुण्यं सर्वोपद्रवधारणम् ॥ ११८ ॥
सर्वारोग्यप्रदं नित्यं पुत्रपौत्रविवर्धनम् ।
यद्यत् कामयते मन्त्री तत्तद्वाप्नोत्यसंशयम् ॥ ११९ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे पारमेश्वरसंहितायां क्रियाकाण्डे प्रायश्चित्त सम्प्रोक्षण पञ्चगव्यस्थापन विधानं नाम द्वाविंशोऽध्यायः ।

॥ श्रीः ॥

त्रयोविंशोऽध्यायः ॥

सनकः —

प्रशंसितं पुरा ब्रह्मन् । सुदर्शनचुसिहयोः ।
एकरूपं महायन्त्रस्थापनं स्थिरलक्षणम् ॥ १ ॥
विस्तरेण समाचक्ष्व मयि सानुग्रहो यदि ।
छाणिङ्गुयः —
पुरा नारायणेनोक्तं पुण्ये यद्वरिकाध्रमे ॥ २ ॥
ब्रह्मणः शीर्षविच्छेदमहापातकशान्तये ।
पृच्छतः शङ्करस्याथ सर्वपापापनोदनम् ॥ ३ ॥
सोऽपि तं विस्तराच्छ्रुत्वा कैलासशिखरोपरि ।
प्रतिष्ठाप्य विधानेन यन्त्रे विष्टरसंस्थिते ॥ ४ ॥
कृष्णान्तानलसूर्याभमुखमयाननमव्ययम् ।
सर्वलोकप्रभं सर्वदेवतामयमद्भुतम् ॥ ५ ॥
सर्वाधारमनाधारं सर्वशक्तिक्रियात्मकम् ।
दुष्टदोषगणं सर्वं निर्वहन्तं स्वतेजसा ॥ ६ ॥
समाराध्याञ्जिरेणैव पूतभावोऽभयद्वयः ।
तथान्ये पुरुहताद्या विद्यामेनामयाप्य च ॥ ७ ॥
शङ्करात् पूर्णसंज्ञानात् स्वस्तिभगानपालयन् ।
प्रजापालनशीलानां भूपानामेतद्वचनम् ॥ ८ ॥

नैरन्तर्येण कर्तव्यमन्यथा जायतेऽश्रुतिः ।
जायते कथमेतेषामुपपातकिनामपि ॥ ९ ॥
अकुर्वतां जगरिस्थत्यै मर्यादाया विलोकनम् ।
कुर्वतां स्वस्वदुष्पापं भूपतीनां तु किं पुनः ॥ १० ॥
तथान्येषां द्विजातीनां सर्वपापप्रणाशनम् ।
प्रतिष्ठाप्यार्चनीयं तत् सर्वकामसमृद्धिदम् ॥ ११ ॥
तद्विधानं विशेषेण शृणु शुश्रूतमं परम् ।
दिव्याद्यायतने चित्ते प्राङ्मुखादौ तु कुर्वन् ॥ १२ ॥
ग्रामादौ तु नदीतीरे विपिने पर्यतोपरि ।
ग्रासादं मण्डपं वाऽथ सचित्तं सर्वतोमुखम् ॥ १३ ॥
प्राक्पश्चिमाननं वाऽथ सगवाक्षकवाटकम् ।
एकावितलसंयुक्तं चक्रलान्छनलान्छितम् ॥ १४ ॥
मुखमद्रसमोपेतमारोहणसमन्वितम् ।
सप्राकारं समापाद्य ग्रासादाभ्यन्तरे तत्ते ॥ १५ ॥
भद्रविष्टरमयस्थभूपुरे यज्ञलान्छितं ।
शेषादिभिर्दिशु मध्ये पदकोणपुरभूषिते ॥ १६ ॥
सयायुधीज्जवायव्यमण्डलेन विराजितम् ।
दशारचक्रमध्यस्थद्वलाष्टकजान्तरे ॥ १७ ॥

स्थापयेत्तं महायन्त्रं लक्षणैर्नोपलक्षितम् ।
 आद्वादशाङ्गुलान्मानादैकैकाङ्गुलवर्धितात् ॥२८॥
 चतुर्विंशाङ्गुलान्तानि मानानि स्थुल्योदश ।
 तेजैर्न निश्चयीकृत्य कर्तुरिच्छावशेन तु ॥ २९ ॥
 पादाद्युष्णीषमन्ते द्विषोढा चाष्टधा भवेत् ।
 त्रैरार्धमानमादाय स्वभागार्थं समन्ततः ॥ २० ॥
 सूत्रेण कर्णिकावृत्तं मध्यस्थेन, ततो यहिः ।
 एकैकांशानि पत्रानि पट् भवन्ति यथाक्रमम् ॥ २१ ॥
 चतुष्पत्रं भवेदाद्यमष्टपत्रमन्तरम् ।
 द्विरष्टकेसरं विधात् तृतीयं षोडशच्छदम् ॥ २२ ॥
 द्वात्रिंशत्केसरं तुर्यं द्वात्रिंशद्भूषितम् ।
 अष्टाष्टकेसरोपेतं तथासङ्ख्यदलं यहिः ॥ २३ ॥
 तत् केसरविनिर्मुक्तं अष्टपत्रं तथा यहिः ।
 भूपुरादीनि साधेन संपुटान्तानि बाह्यतः ॥ २४ ॥
 ह्याभ्यां ह्याभ्यां तथाशाभ्यां यहिरावरणद्वयम् ।
 पूर्वेस्मिन् केशवाद्यांश्च विष्ण्वाद्यांश्च ततो यहिः ॥ २५ ॥
 जगत्स्थितौ समुत्पत्तौ नृपिकेशजनार्दनान् ।
 यहिश्चक्रगदादीनामंशं तेषामधोर्ध्वतः ॥ २६ ॥
 भागद्वयं ततस्त्यक्त्वा वाराहनरसिंहयोः ।
 समन्ताद्भूपुरस्याऽथ भोगार्थं (भागार्थं) यन्त्रकल्पने ॥
 महायन्त्रस्य विस्तारे विभक्ते पञ्चधाऽप्यथा ।
 सप्तधा, मध्यवाह्यस्थैर्नालांस्त्र्यंशः प्रकल्पयेत् ॥ २८ ॥
 किञ्चिद्विष्टरपीडोद्यान् नाळानामधिकावर्धितः ।
 यराद्वयदत्ताकारा, पार्श्वयोर्मूलविस्तृते ॥ २९ ॥
 दक्षिणाद्यनुपातेन त्वामूलाद्यप्रपञ्चिमम् ।
 प्रमाणमेवं शुद्ध्याऽत्र लोहदारुशिलादिकम् ॥ ३० ॥
 समाहरेद्यथाशास्त्रं प्रमाणेन यथाविधि ।
 संपाद्या फलकाकारा भागैकेन घना दृढा ॥ ३१ ॥
 स्यात् पञ्चशयना शैली चतुरंशघनाऽप्यथा ।
 आकर्णिकायनेर्वाह्यचतुरश्रपुराकृतिः (वधिः) ॥

प्रमाणादुत्तमादसान्मध्यमाधमवाञ्छया ।
 त्र्यंशेनाधेन वा कुर्यान्मुख्यकल्पमुदीरितम् ॥ ३३ ॥
 त्रेषोष्टं द्विगुणीकृत्य तत्प्रमाणेन कल्पयेत् ।
 फलकामध्यतस्त्यक्त्वा लम्बमानं यथापुरा ॥ ३४ ॥
 शेषं द्विरष्टधा भङ्गकृत् कर्णिकाधेन तद्वहिः ।
 प्राग्बद्धावृत्तिपत्रानि, भूपुरादीन्यथ त्रिभिः ॥ ३५ ॥
 ततस्त्रिभिस्त्रिभिः कार्यं मूर्तीनामावृत्तिद्वयम् ।
 अधेन चतुरश्रं तु, मूर्तीनामावृत्तिद्वयम् ॥ ३६ ॥
 एकैकं त्र्यंशसम्भूतं प्रमाणेन यथा भृशम् ।
 कल्पयेत् केशवाद्यांश्च विष्ण्वाद्यांश्च द्विरष्टधा ॥ ३७ ॥
 कुर्याद्वैकावृत्तौ बुद्ध्या संमन्य ध्यानयोगतः ।
 मध्यतः कर्णिकायां तु परिधौ चन्द्रमण्डलम् ॥ ३८ ॥
 तन्मध्ये तारकं कुर्यात् तन्मध्येन सुदर्शनम् ।
 शुक्रैः षोडशभिर्युक्तमष्टाभिर्वाऽनलप्रभम् ॥ ३९ ॥
 पिङ्गलोचनकेशाद्यं रक्ताम्बरधरं विभुम् ।
 वंप्राकाराद्यवधनविचरोद्भूतपावकम् ॥ ४० ॥
 कुटिलबुकुटीभङ्गमंशुराळकपट्टपदम् ।
 ललाटलोचनोद्गीर्णज्वालाज्वलितदिङ्मुखम् ॥ ४१ ॥
 ऊर्ध्वज्वालागणालीढकिरीटतटशोभितम् ।
 श्रीवत्सकौस्तुभोरस्कं त्रैवेयकविराजितम् ॥ ४२ ॥
 पादावलम्बिनीं दिव्यां दधानमुपवीतवत् ।
 प्रत्यालीढेन तिष्ठन्तं चक्राक्रमणरूपिणा ॥ ४३ ॥
 पादयोर्दक्षिणांगुष्ठप्रान्तरेस्त्रात् तथेतरात् ।
 पाण्योः समन्यतो मानं वेदलध्यांगुलेन च ॥ ४४ ॥
 चत्वारिंशत् साष्टकं स्यात् प्रत्यालीढं चिरान्वितम् ।
 मुख्यदक्षिणहस्ताग्निमुख्यवामकरावधि ॥ ४५ ॥
 द्विरष्टधादुभिर्धेते प्रादक्षिण्यक्रमेण तु ।
 शक्तिं सङ्गं, तथा चाग्निं, मङ्गलं, दण्डकुन्तके ॥
 परशुं च, सहस्रारं दं च सशरं धनुः ।
 पाशं, दलं, ततो यज्ञं, गदां च मुखलं, तथा ॥ ४६ ॥

विशूलमेतान्यस्त्राणि प्रत्येकं धीर्यधन्ति च ।
 दुष्पथर्षे भयघ्नानि घटन्तमरिखन्तम् ॥ ४८ ॥
 अन्यथाष्टभुजो घत्ते मुख्यदक्षकरादिकैः ।
 पक्षां, कुशौ, च मुसलं, चक्रं, मत्स्यप्रतेजसम् ॥ ४९ ॥
 शङ्खं च, सशरं चापं, पाशं, कौमोदकीं क्रमात् ।
 कृत्स्नैवमर्षेचिर्त्रं तु नवतालैर्न शिल्पिना ॥ ५० ॥
 प्रादयोऽन्तरे तस्य तिष्ठतः कणिकावनौ ।
 शान्तिपुष्टिवशीकारचिह्नेपार्कर्ममारणान् ॥ ५१ ॥
 उच्छाटनं वा यः कर्तुमिच्छेत् साधकसत्तमः ।
 तस्य साध्यं लिखेन्मन्त्री शक्त्या संपुटितं विभोः ॥
 इन्दुयिष्यस्य पर्यन्ते पट्कोणं क्रमशो लिखेत् ।
 प्रागादिकोणपट्टके तु प्रवर्तकनियतके ॥ ५३ ॥
 मन्त्राक्षराणि सादीनि सविन्दूनि च वै पुरा ।
 उपक्रम्य च धर्माखे लिखेदन्तर्मुखानमूर्त् ॥ ५४ ॥
 यद्धिः कीणान्तरालेषु प्रोक्तोऽयं दक्षिणादितः ।
 धावकादीन्यथाङ्गानि ज्वालाचक्रान्तिमानि च ॥ ५५ ॥
 चतुर्दलाग्रे प्रागादौ धर्माखे च सविन्दुके ।
 तदन्तरालेष्वन्तस्था विन्दुना चान्तराननाः ॥ ५६ ॥
 कैसरेष्वष्टपत्रस्य स्वरानन्याश्च विन्दुभिः ।
 दक्षैष्यथाक्षराणानि तथा भूतानि, तद्वहिः ॥ ५७ ॥
 हिरण्यपत्रकिञ्चलकनिचये प्राक्प्रयोगतः ।
 कादिसुन्तानि वर्णानि सविन्दूनि यथापुरा ॥ ५८ ॥
 तद्वलेषु द्विपट्टकार्णः, धर्माखे शिरसा सह ।
 षोडशाक्षर इत्युक्तो, द्वाविंशत्केसरादिके ॥ ५९ ॥
 आनुष्ठुभं महामन्यं नवराहस्यसिंहयोः ।
 यद्विरष्टाष्टपत्रेषु पाताळनृदरेर्मेतुम् ॥ ६० ॥
 प्राग्वदक्षरयो न्यस्य, ततोऽष्टदलपङ्कजे ।
 नारसिंहं तथाष्टाणं, तद्वाहस्थे तु भूपुरे ॥ ६१ ॥
 सप्तद्वीपसमुद्राख्ये ध्वजेः कोणेषु लाञ्छिते ।
 प्राग्प्रयासु महाविभु पार्थिवं धीजमुत्तमम् ॥ ६२ ॥

तथाममन्त्रसंयुक्तं, अन्तस्थाः कोणभूमिषु ।
 ततः सपार्थिवं धीजं कोणाभ्यन्तरयाह्वयोः ॥ ६३ ॥
 तद्वहिः प्रातिलोभ्येन स्वरपोडशकं न्यसेत् ।
 सकारादीनि कान्तानि तथाभूतानि तद्वहिः ॥ ६४ ॥
 परितोऽन्ययुगेनैव साध्यनामविधर्मणम् ।
 कृत्वा प्रति प्रयोगेण वहिर्भूपुरसंपुटात् ॥ ६५ ॥
 पाशांकुशाभ्यामावेष्ट्य द्वाभ्यां वा यदुमिस्तु वा ।
 पुरोदितक्रमेणैव स्वस्थाने केशवाद्यः ॥ ६६ ॥
 याह्यावरण भूमिष्ठाः प्रागाद्यान्तु च विण्मयः ।
 तत्कोणेषु द्वीपकेशः, तच्छिद्रेषु जनादनाः ॥ ६७ ॥
 कल्पनीयाश्च, तन्मन्त्राः प्रणवाद्या यथाक्रमम् ।
 सजीवाः संशयोपेता नमस्कारसमन्विताः ॥ ६८ ॥
 अमुकं रक्ष रक्षेति तदन्ते साध्यभूयिताः ।
 प्रागादिविभु तद्वाह्ये त्वन्तस्थाध्याष्टभिः सह ॥ ६९ ॥
 यशौ रगौ ललौ चाथ वहायपि सविन्दुर्दौ ।
 विलिखेत् पुनरप्येतानैशान्याऽनल पश्चिमम् ॥ ७० ॥
 पाशांकुशाभ्यामावेष्ट्य द्वाभ्यां वा यदुमिस्तथा ।
 अधस्तान्नुवराहं च सर्वोप्ये नृदरेर्मेतुम् ॥ ७१ ॥
 क्रमशः केशवादीनां ध्यानं चाकर्णयामलम् ।
 केशवः स्वर्णवर्णोऽज्जगद्भक्तगदाधरः ॥ ७२ ॥
 नारायणो नीरदामः शङ्खचक्रगदाभ्युक्तः ।
 माधवोऽज्जगदाशङ्खचक्र नीलाञ्जलसन्निभः ॥ ७३ ॥
 गोविन्दो धवलध्वजगदाशङ्खयोजनभृत् ।
 विष्णुर्गदाभुजद्वरचक्री वन्धूकसभ्रमः ॥ ७४ ॥
 रक्तध्वजदराभ्योजनशङ्खगदाभुजभृत् ।
 त्रिविक्रमध्वजगदापत्रशङ्खी जपाखणः ॥ ७५ ॥
 शङ्खचक्रगदापत्रधरः स्याद्दामनोऽरुणः ।
 पद्मचक्रगदाशङ्खी धीधरध्वन्त्रसभ्रमः ॥ ७६ ॥
 विद्युत्प्रभो हृषीकेशो गदाचक्रदराभ्युक्तः ।
 गदाभ्युक्तविद्याभूतपद्मनाभोऽरुणभ्रमः ॥ ७७ ॥

दामोदः पद्मशङ्खगदाचक्रधरोऽरुणः ।
 मुख्यदक्षकराम्भोजात् मुख्यवामकरावधि ॥ ७८ ॥
 पद्मादिकं धारयन्त आयुधानां चतुष्टयम् ।
 किरीटकौस्तुभधरा वनमालाविभूषिताः ॥ ७९ ॥
 पीताम्बरधराः सर्वे प्रसन्नवदनक्षणाः ।
 करुणापूर्णहृदया जगदुद्धरणोद्यताः ॥ ८० ॥
 यन्त्रतेजोऽसहिष्णूनां नराणां तापशान्तये ।
 आसारैरमृतैर्नित्यं सेचयन्तः समन्ततः ॥ ८१ ॥
 विष्णुः प्राच्यादिदिग्भागे हृषीकेशा विदिक्स्थिताः ।
 जनार्दनादिद्वद्रगताध्याष्टपादे (?) चतुर्भुजाः ॥ ८२ ॥
 पुष्टदक्षिणवामाभ्यां चक्रशङ्खधरास्तथा ।
 मुख्यवामकरेणैव धरदा चाऽभयप्रदाः ॥ ८३ ॥
 विष्णोर्दक्षिणमुख्येज्यलपाचक्रभीषणाः ।
 चक्रकौमोदकीशार्जुन धारयन्तः सख्यङ्गकान् ॥ ८४ ॥
 यद्गवादिक्वोणदेशस्था हृषीकेशाः सुवर्णभाः ।
 शङ्खं हलं च मुसलं वहन्तः शूलयन्त्रिणम् ॥ ८५ ॥
 प्रागाभ्रयादिकच्छिद्रदेशस्थाश्च जनार्दनाः ।
 ज्यलन्मरतकामाश्च वीक्षमाणाश्च दिक्स्थितान् ॥ ८६ ॥
 दण्डं कुन्तं च शक्तिं च पाशं चाङ्कुशमेव च ।
 घञ्जं परशुसंघं च तथा शतमुखानलम् ॥ ८७ ॥
 वधानाः सुसमैः स्थानैरस्थिताः स्वस्तिकादिना ।
 सुखासीनास्तु या सर्वे केयला वा सशक्तिकाः ॥ ८८ ॥
 संकल्प्याः तदधः सर्वयन्त्राङ्गः सुकराननः ।
 रुष्णापिङ्गलवर्णावः पुण्डरीकनिमेषणः ॥ ८९ ॥
 पश्चिमाभ्यां च पाणिभ्यां पूर्वयन्त्रशङ्खभृत् ।
 मुख्येन दक्षिणेनैव भीतानामभयप्रदः ॥ ९० ॥
 भूम्याः स्वादे निपणण्या वामेनान्धेतत्परः ।
 परस्तान्दुर्हरिद्वस्तुहिनाचलसन्निभः ॥ ९१ ॥
 करैरभिरत्युग्रः पृष्ठतो दक्षिणादितः ।
 शङ्खचक्राभ्युज्जगदाः खड्गं ध सशरं धनुः ॥ ९२ ॥

धत्ते पङ्क्तिमस्तु मुख्याभ्यां हिरण्यकशिपुं वपा ।
 विदारयन्श्च स्वाङ्कस्थं नखरैः क्रकचोपमैः ॥ ९३ ॥
 उद्भूत्य साम्बुजं पाणिं केवलं चाऽभयप्रदः ।
 हिरण्यरुधिरस्रोतःपङ्क्तितोरस्थलः शुभः ॥ ९४ ॥
 सर्वनितान् सजीवेन शक्तिवीजेन वेष्टयेत् ।
 वह्निः प्राच्यादिदिग्देशे साकारानस्त्रविग्रहान् ॥ ९५ ॥
 चक्रकौमोदकीशार्जुनन्दकान् विलिखेदिमान् ।
 केशवाद्यास्तथास्त्रान्ताभ्यनुस्त्रिशस्तु मूर्तयः ॥ ९६ ॥
 सतन्त्रं कल्पयेन्मन्त्री यद्वा चावरणक्षितौ ।
 कृत्वेवं प्राङ्मुखं यन्त्रमपराङ्गं प्रकल्पयेत् ॥ ९७ ॥
 कर्णिकायलघं कुर्यात् प्राङ्प्रमाणेन मध्यतः ।
 तदन्तरे कोणपट्टकं प्रकाशाह्लादसंपुटम् ॥ ९८ ॥
 त्रिधा विभज्य तद्वाह्यं क्षेत्रार्थं च तदन्तरे ।
 त्रिरष्टयेदुभ्यराष्ट्रे (?) कमलं द्वादशच्छदम् ॥ ९९ ॥
 चतुर्विंशदलं चक्रं नाभिनेमित्रयान्वितम् ।
 प्रथिमिम्बावृत्तं बाह्ये नेमिस्थैस्तस्य बाह्यतः ॥ १०० ॥
 शक्तिमिध्र जयाद्याभिरष्टाभिः परिचारितम् ।
 पूर्वे द्वादशपद्माञ्जर्णिक्कामप्यकल्पिते ॥ १०१ ॥
 त्रिकोणसंपुटाकारे प्रकाशाह्लादलक्षणे ।
 पट्टकोणे लक्ष्येदेवं कल्पान्तद्वुत्तमुत्तमम् ॥ १०२ ॥
 नृपञ्चयन्त्रं ज्ञानादिगुणपूर्णमहागवम् ।
 त्रिलोचनं चतुर्व्याहुं चतुश्चक्रधरं परम् ॥ १०३ ॥
 योगपट्टपिण्डाङ्गं ज्ञान्धारुदभुजद्वयम् ।
 श्रीवत्सकौस्तुभोरस्कं भूषितं मकुटादिभिः ॥ १०४ ॥
 हारशेखरकेयूरकटकैर्नृ पुरान्तिमैः ।
 भक्तानां सानुरक्तानां सिद्धान्तनिरतात्मनाम् ॥ १०५ ॥
 अशोकवितपिच्छायाद्याजेनातिविनाशनम् ।
 साधुसंरक्षणोपकृतेष्टं ह्यप्रमानसम् ॥ १०६ ॥
 अथस्तावरणाम्भोजात् साध्यं बीजपुटोक्तम् ।
 विलिख्य, कोणपट्टकेषु प्रागाद्येषु त्रिकं त्रिकम् ॥

सुदर्शनवृत्तिहस्य मन्त्रार्णानि यथाक्रमम् ।
तद्भक्तानि च तद्वाहो कोणाभ्यन्तरभूमिषु ॥ १०८ ॥
लिखेदावृत्तियोगेन क्षाणं प्रथिजनेषु च ।
प्रागादि चक्रवाहे तु ^१जया चन्द्रप्रभाविनी ॥ १०९ ॥
नवदूर्वाङ्कुरदयामा ^२मोहिनीः ^३विजया ततः ।
राजोपलप्रभा कान्ता ^४ह्लादिनी पाटलप्रभा ॥
^५भजिता कनकप्रवयाः ^६माया नीलोत्पलप्रभा ।
रक्ता ^७पराजिता ^८सिद्धिर्धूम्रवर्णा स्वकं पतिम् ॥
वीक्षमाणाश्च सततं, नीलोत्पलविलोचनाः ।
नययौनलावण्यविभवेनोपवृंहिताः ॥ ११२ ॥
करण्डमकुटोपेताः सर्वाभरणभूषिताः ।
विचित्रक्षौमवसनाः सर्वैर्तुक्षुमान्विताः ॥ ११३ ॥
हिभुजा दक्षहस्तस्थपुष्पमालाभ्यलंकृताः ।
वामे चन्द्रांशुसङ्काश चामरव्यजनोद्यताः ॥ ११४ ॥
भूपथरी वृत्तिहस्य भीमोम्रौ भीषणद्युती ।
दंष्ट्राकराळवदनौ ज्वलत्पावकलोचनौ ॥ ११५ ॥
नीलनीरदसंकाशौ हिभुजौ वण्डचक्रिणौ ।
उदग्रकायावत्युग्रौ वीक्षयन्तौ परस्परम् ॥ ११६ ॥
रक्ताभ्यरधरौ रक्तकुसुमस्रनिवमण्डितौ ।
संघर्षेयं महायन्त्रं सुदर्शनवृत्तिहयोः ॥ ११७ ॥
स्थापयेद्विधियन्मन्त्री मध्ये प्रासादमण्डपे ।
क्षमापरिग्रहमारभ्य संपन्नं सर्वकर्मणि ॥ ११८ ॥
विन्यस्ते विष्टरे यन्त्रे प्रतिष्ठाप्य विधानतः ।
त्रैकात्म्यमर्चनं कार्यं तत्क्षणात्मयोच्यते ॥ ११९ ॥
तद्देव्यं यन्त्रविस्तारादधिकं द्वादशाङ्गुलम् ।
विभक्ते यन्त्रविस्तारे सप्तधा वाऽथ पञ्चधा ॥ १२० ॥
एकैकमन्तयोस्त्यक्त्या भार्गमेण्यगतैरतः ।
पञ्चभिर्वा त्रिभिः कार्या विष्टरस्य तु विस्तृतिः ॥ १२१ ॥
एकैकं मध्यतः स्थाप्य पार्श्वयोः सपडङ्गुलम् ।
यन्त्रपार्श्वेऽधस्तात्त्राभ्यां सुपिरद्वयमाचरेत् ॥ १२२ ॥

शिष्टानि मार्जयेन्मन्त्री चतुरध्रमन्त्रिदये ।
त्रिचतुःपञ्चधा वाऽथ यन्त्रोच्छ्राये विभाजिते ॥ १२३ ॥
तत्तदेकांशमानेन कार्यं स्याद्विष्टरोच्छ्रयः ।
पीठवत्तदलंकृत्य पञ्चाङ्गैः परितो यद्दिः ॥ १२४ ॥
तदूर्ध्वं विष्टरं यन्त्रं कल्पयेत्तद्विधिं शृणु ।
पीठमध्यगतं भागं मध्यस्थेन तु तन्तुना ॥ १२५ ॥
कर्णिकार्थं परिभ्राम्य शेषे षोढा विभाजिते ।
द्विरष्टकेऽसरोपेतमष्टपत्राञ्जमस्तके ॥ १२६ ॥
भागोऽतद्विस्तारद्वयं दशारं चक्रमुज्ज्वलम् ।
घायुमण्डलमध्येन पट्टकोणं तु यद्विस्त्रिभिः ॥ १२७ ॥
यज्जाङ्गितं कोणभूषु भार्गाधेन तु भूपुरम् ।
यन्त्रमभ्यमनाळस्य निवेशार्थं तु मध्यतः ॥ १२८ ॥
वेधयेत् तत्प्रमाणेन साध्यनाम समन्ततः ।
विलिख्य तद्विष्टरेण्य केसराणां द्विरष्टके ॥ १२९ ॥
षोडशार्णं वृत्तिहस्य तद्विष्टरकाक्षरावधौ ।
दुन्दुब्याहा समोपेतो वृद्धेः षोडशाक्षरः ॥ १३० ॥
प्रागाद्यष्टद्वयेऽथ मन्त्रमातुषुं परम् ।
चतुष्टयक्रमेणैव प्रत्येकस्मिन् वले न्यसेत् ॥ १३१ ॥
यद्विष्टारचक्रस्य प्रागरायेषु मन्त्रपम् ।
सौदर्शनवृत्तिहस्य हनशाब्दसमन्वितम् ॥ १३२ ॥
विलिखेद्वृत्तिहयोगेन, वाहो वायव्यमण्डले ।
विलिखेत्तुच्छाकारे वायव्यं धीजमुत्तमम् ॥ १३३ ॥
यमं चाख्यसमेतं च विलिखेदन्तरान्तरा ।
वाहस्थं कोणपट्टके तु लिखेदाग्नेयमक्षरम् ॥ १३४ ॥
कल्पयेत् प्रतिकोणं तु यद्विष्टरालासमन्वितम् ।
कोणेषु भूपुरस्यान्तः पार्श्वेयं धीजमुत्तिष्ठेत् ॥ १३५ ॥
अङ्कुरोऽथ विदिरभागो परितो भद्रपीठवत् ।
कण्ठदेशं समाधत्त्य द्वौ द्वौ प्राच्यां दिशि क्रमात् ॥
अन्योन्यमभिधीक्षन्तौ कल्पयेदुत्तमोत्तम् ।
यन्त्रसन्धारणोद्युक्तौ व्याप्तास्यावुग्रलोचनौ ॥ १३७ ॥

अनन्तगुलिकौ प्राच्यं, याम्यायां शङ्खवासुकी ।
 सतक्षको महापद्मः प्रतीच्यां उत्तरे तथा ॥ १३८ ॥
 कार्फोटकस्तथापन्नो, विशेषस्तत्र कथ्यते ।
 विभज्य कर्णिकाभूमेर्मूर्पुरान्तं विधान्तरे ॥ १३९ ॥
 नृसिंहयन्त्रं कुर्यात्, याह्यतो यन्त्रविष्टम् ।
 दिक्षु नारायणास्त्राणि तत्र कूर्चमयानि च ॥ १४० ॥
 सितादिधातुर्जैर्णैः कुङ्कुमायैर्मिश्रितैः ।
 विलिखेन्मुख्यमूर्त्यादि यथाशोभं मुञ्चद्वये ॥ १४१ ॥
 सुदर्शननृसिंहाभ्यां वर्णशोभा समीरिता ।
 कर्णिका कनकप्रस्था, केसराण्यरुणानि तु ॥ १४२ ॥
 पाण्डुरक्तानि पत्राणि, भूपुराणि समन्ततः ।
 कनकामानि कार्याणि, मूर्तीनां प्रागुदीरितम् ॥ १४३ ॥
 चक्रनाभिद्वयं कुर्याद्विमूर्धारुणप्रभम् ।
 शरद्वाकाशसंकाशान्यराणि, अरुणमन्तरम् ॥ १४४ ॥
 हेमकुन्दसितं कुर्यात् क्रमाभेर्मिश्रयं शुभम् ।
 पीतेन वा यल्लक्षणं लिखेन्मन्त्राक्षराणि वै ॥ १४५ ॥
 पद्मकेसरपत्रेषु भूपुरेषु समन्ततः ।
 पद्मकोणान्तरयाह्येषु चक्रनाभ्यरत्नेमिषु ॥ १४६ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे पारमेश्वरसंहितायां क्रियाकाण्डे सुदर्शननृसिंहमहाचन्द्रस्वरूपकथनं नाम त्रयोविंशोऽध्यायः ।

॥ धीः ॥

चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

सनकः —

मुने ! सम्यक् समाख्यातं सुदर्शननृसिंहयोः ।
 पूर्वापरमुखं यन्त्रं नानामन्त्राणैरुतितम् ॥ १ ॥
 मध्यमारभ्य मन्त्राणां साङ्गानां लक्षणं परम् ।
 न्यासाद्यर्थमर्चनार्थं च समाक्षय्य यथाक्रमम् ॥ २ ॥

शाण्डिल्यः —

साधु पृष्टं त्वया प्राञ्जारहस्याज्ञायलक्षितम् ।
 सनक ! त्वं शृणुष्वाल मन्त्रजातं यथास्थितम् ॥ ३ ॥
 संकर्षणात् पुरा तुष्टाच्छंकरेण मयाऽपि च ।
 दिताय सर्वलोकानां यन्त्ररूपं शुणोत्तरम् ॥ ४ ॥

सुसुते भूतले शुद्धे वर्णचक्रं परित्स्तिरेत् ।
 अकारादिक्षकारान्तं सर्वार्णमयरूपिणम् ॥ ५ ॥
 स्वक्षनाभ्यर्चनेमीमिः प्रथिमिश्चाप्यलंकृतम् ।
 कारणं सर्वमन्त्राणां भक्षे प्रणवमालिखेत् ॥ ६ ॥
 अकाराद्या यिसर्गान्ताः खरा नाभ्यङ्गमाधिताः ।
 ककारादीनि भान्तानि तद्वराणां त्रिरष्टके ॥ ७ ॥
 मादिहान्तानि नेमौ तु क्षार्णं प्रथिगणे स्थितम् ।
 शब्दश्रमयं चक्रं पुरा वर्णगणं ततः ॥ ८ ॥
 प्रणवाद्येर्नमोन्तैश्च संश्रामिः क्रमशस्ततः ।
 विन्यस्य मातृकायन्त्रं स्वं देवं विधिचद्वयुरुः ॥ ९ ॥
 समभ्यर्च्यार्च्यपुष्पाद्यैर्मतृकामन्त्रविग्रहम् ।
 ततः समुद्धरेन्मन्त्रान् सर्वार्णममतसिद्धिदान् ॥ १० ॥
 जेतुं शकाऽऽत्मनो यातु चृष्टिस्थितिलोयोन्मुखी ।
 क्रियाशक्तिः समुद्दिष्टा संकल्पजननी पुरा ॥ ११ ॥
 कौलरूपमधिष्ठाय तथैतद्वृद्धितं जगत् ।
 कालचक्रं जगज्जकं तस्मात् सौदर्शनं वपुः ॥ १२ ॥
 तमधिष्ठाय सा शक्तिर्जीवभूता व्यवस्थिता ।
 विनाकृतं तया सर्वमसत्कल्पमिदं भवेत् ॥ १३ ॥
 तस्मात् समुद्धरेच्छक्तिमरणीयोमसमप्रभाम् ।
 अर्शाधारां तु वै नित्यामनाघन्तां च वैष्णवीम् ॥ १४ ॥
 पूर्वं नेम्यन्तिमद्वन्द्वं तदार्चं सानलद्वयम् ।
 नाभितुयार्णितमद्वाभ्यां पिण्डमेतदलंकृतम् ॥ १५ ॥
 सौदर्शनमहाशक्तिः सर्वसिद्धिप्रदायिनी ।
 जीवभूतो पडर्णस्य प्रकाशानन्दरूपिणी ॥ १६ ॥
 हृदयाद्यङ्गसिन्धुर्थे पिण्डमेतत् सरोजितम् ।
 दीर्घराद्यस्मिभिश्चान्यैर्मन्त्रैश्चेत्तद्विग्रहम् ॥ १७ ॥
 प्रणवादीनि चैतानि कुर्याद्वै हृदयादिभिः ।
 नमः स्वाहा वषट्कुंफट्ठौषडभिर्जातिभिः सह ॥ १८ ॥
 क्रमाद्यिगोत्रनीयानि विज्ञानादिगुणैः सह ।
 शक्त्यः प्रकृतिरूपस्य पडर्णस्योद्भूतिं शृणु ॥ १९ ॥

पूर्ववत् समुपादृत्य चाभितमे द्वयमन्तिमम् ।
 तत्राप्यं सतृतीयं स्यात् साणं (यान्यं) सान्यंततोन्तिमम् ॥
 सपञ्चमस्वरं तच्च कुर्यादेत्याद्यभूषितम् ।
 पञ्चादेकादशारण्युक्तं तद्विगुणारण्यम् ॥ २१ ॥
 अन्यार्णमयिमुक्तं तु कुर्यात् पञ्चमपष्टयोः ।
 अयं सौदर्शनी मन्त्रः पडर्णः समुद्दीरितः ॥ २२ ॥
 तृतीयः पञ्चमः पष्टः प्रत्येकं व्यक्षरः स्मृतः ।
 अन्येऽयणसमोपेता यर्णाः स्युर्द्व्यक्षराख्यः ॥ २३ ॥
 एष कालात्मनो विष्णोर्विभ्वरूपस्य चाचक्रः ।
 सतारया च शक्त्यायमष्टाणः परिकीर्तितः ॥ २४ ॥
 क्षेत्रक्षेत्रज्ञयुक्त्या तु यथा प्रकृतिगः पुमान् ।
 स्थूलसूक्ष्मात्मको ज्यैष्ठ्या सौदर्शनी हरिः ॥ २५ ॥
 दर्शनं परतत्त्वस्य स्यात्तदाख्यातदर्शनम् ।
 तस्मिन्नामिदं नित्यमज्ञानतिमिरापहम् ॥ २६ ॥
 छिनत्ति संशयं तेषां समुद्भूतपायप्रवृत्तये ।
 रूपान्तरमिदं तस्य संशयच्छेदकारिणः ॥ २७ ॥
 नूनं यर्णाध्रमाचारनिष्ठानामाननेन तु ।
 निनत्ति कृपकान् जन्तून् स्वकथिद्याप्रभायतः ॥ २८ ॥
 लाञ्छितानामनेनाशु भक्तानां भाषितात्मनाम् ।
 करस्यो विजयस्तु स्याद्विदु लोके परत्र च ॥ २९ ॥
 किं पुनर्विषये यन्त्रे स्थापिते पूजिते सति ।
 मुने ! मन्त्रप्रमायोऽयमेवमुक्तः परन्तप ! ॥ ३० ॥
 लक्षणं हृदयाद्यस्य मन्त्रस्यास्य क्रमाच्छृणु ।
 प्रागेव हृदयादीनां मन्त्राणि यथाक्रमम् ॥ ३१ ॥
 विन्यसेद्दीजभूतानि तारान्ते विन्दुना ततः ।
 आधिसूनां क्रमादन्ते तथा सूर्याक्षपट्यात् ॥ ३२ ॥
 महासुवर्शनज्वालापदयोरन्तिमेऽपि च ।
 चक्रायेति पदे षोढा शिरोन्तं योजयेत् क्रमात् ॥ ३३ ॥
 विज्ञानादिगुणोपेतैः तुर्यान्तैर्हृदयादिभिः ।
 नमः स्वाहादिजात्यन्तैः प्रागुक्तविधिना लिखेत् ॥ ३४ ॥

ध्येयान्याकारवर्तीनि भोगस्थानेषु मूलवत् ।
 यणेभूषणयस्त्रास्त्रभुजसंस्थानचेष्टितैः ॥ ३५ ॥
 यर्मखेद्येयमन्त्रस्य चरमाणद्वयं स्मृतम् ।
 नमो नारायणयेति स्यादष्टाणं सतारकम् ॥ ३६ ॥
 अस्थ साङ्गान्युपाङ्गानि मन्त्राणि विन्दुभूपितैः ।
 चरमाणेन शेषाणि चरणान्तान्यपि क्रमात् ॥ ३७ ॥
 गुणैश्च हृदयाद्यैश्च तुर्याधिर्जातिमिसह ।
 स्वरूपं षोडशाक्षस्य मन्त्रस्य प्रागुदीरितम् ॥ ३८ ॥
 हृदयादिपदान्तानि कल्पनीयानि पूर्ववत् ।
 तत्र द्वादशमं बीजं हुंफट्स्वाह्वान्तमुच्यते ॥ ३९ ॥
 विमोर्धराहवक्त्रस्य मन्त्रमानुषुमं शृणु ।
 स्वराद्यं पञ्चमं वर्णमेकीभूतं समं पुरा ॥ ४० ॥
 प्रावरणमेवमुद्धृत्य जातिमाद्यां समाहरेत् ।
 अरान्तं तत् तृतीयं च तदन्ते नेमिपञ्चमम् ॥ ४१ ॥
 नाभ्येकादशमोपेतमरपोडशकं ततः ।
 घराह्रूपाय पदं तदूर्ध्वं व्याहृतित्रयम् ॥ ४२ ॥
 पतये पदमन्तेऽस्य भूपतित्वमन्तरम् ।
 मे वेदीति ततः पश्चाद्वापयेति पदं ततः ॥ ४३ ॥
 शिरसा सह मन्त्रोऽयं द्वाविंशार्णः प्रकीर्तितः ।
 अङ्गानि कल्पयेदस्य विमर्कैः पञ्चधा पदैः ॥ ४४ ॥
 भ्रमशः सप्तभिः पङ्क्तिभिः सप्तभिश्चाथ सप्तभिः ।
 पञ्चमिर्घणं संभूतैः प्रणवाद्यैर्गुणोत्तरैः ॥ ४५ ॥
 हृदयाद्यस्यपर्यन्तैस्तुर्यान्तैर्जातिभिः सह ।
 अङ्गफलतिरियं प्रोक्ता मन्त्रस्यास्य सुलोचनः ॥ ४६ ॥
 शक्तिः स्वाहास्य भूर्बीजं पटिज्ञेयं ततोपरि ।
 मन्त्रं नृसिंहरूपस्य प्राक्सङ्ख्याणं समुच्यते ॥ ४७ ॥
 पुरो द्याद्यं अग्रान्तं नाभ्यणान्ताद्यसंयुतम् ।
 कवीनां मध्यमं, पूर्वं रमायाः, संमतान्तरम् ॥ ४८ ॥
 स्वाह्वान्तं, विष्टराद्यं च, कृष्णान्तं चौरूप्यकम् ।
 नामिपञ्चदशाक्षेण संयुतं, तद्वन्तरम् ॥ ४९ ॥

पूजान्तं, लोर्ध्वकं वाद्यमन्तान्तं सविन्दुकम् ।
 सहस्राद्यं, अपूर्वान्तं, सर्वतोन्तमतः परम् ॥ ५० ॥
 मुकुटार्धं, मुखान्तं च, नेम्याद्यणसमन्वितम् ।
 किन्नरान्तरमादाय ऋक्षयाद्यणोपरि स्थितम् ॥ ५१ ॥
 अख्यन्तं, विन्दुसंयुक्तं, हरेराद्यं, समं, ततः ।
 गंभीरमर्थं धिपणमभ्यमं कर्षणान्तिमम् ॥ ५२ ॥
 नाभ्यन्ताद्येन संयुक्तं, ततो भद्राद्यमेव च ।
 उभिद्वान्तमनुस्वारं अमृताभ्यन्तरं, द्विधा ॥ ५३ ॥
 तयोन्तेऽमृतान्तं स्यात् वायुं तस्योपरि स्थितम् ।
 ततोऽशान्त्यं रमान्तं च रम्यान्तं हं समुच्यते ॥ ५४ ॥
 एवमानुषुमो मन्त्रः कीर्तितो नृहरेः परः ।
 पञ्चमं सप्त(त)कान्तार्धं बीजमस्य प्रकीर्तितम् ॥ ५५ ॥
 शक्तिश्चैवं सविज्ञेयमिन्दुपूर्वं सविन्दुकम् ।
 पादैश्चतुर्भिः, सर्वैश्च प्रणवाद्यैरनुक्रमात् ॥ ५६ ॥
 पञ्चाङ्गान्यस्य मन्त्रस्य हृदयादीनि कल्पयेत् ।
 पादान्ते योजयेदेताननन्तात्मनः उच्यते ॥ ५७ ॥
 ततः प्रियात्मने इति, ज्योतिरात्मने इत्यपि ।
 तुर्यां मायात्मने इति मन्त्रे चन्द्रात्मने पदम् ॥ ५८ ॥
 ज्ञानादिहृदयादीनि जात्यन्तानि यथापुरा ।
 पातालनृहरेर्मन्त्रश्चाष्टाष्टाक्षर उच्यते ॥ ५९ ॥
 क्रमात् स्वरान्तपूर्वाभ्यां युक्तं प्रथम्यणमुच्यते ।
 अरद्विदशकं पश्चात् नेम्याद्यं प्रोतमोस्वरात् ॥ ६० ॥
 अरान्तं च तृतीयं च तदन्ते नेमिपञ्चमम् ।
 नाभ्येकादशमोपेतमक्षरं षोडशारगम् ॥ ६१ ॥
 [विन्दुयुक्तं ततः शान्तहरेरेवामिरन्वितम् ।
 कुशेशयान्तमग्रीति च तदन्ते नेत्रं पूर्वकम् ॥ ६२ ॥
 ब्रानुराद्यं यशार्धं च साद्यं पर्वतमध्यमम् ।
 अष्टारमं समादाय नेमिपञ्चकसंस्थितम् ॥ ६३ ॥
 रविनेमिपदं पश्चाच्छान्तार्धं यमलादिकम् ।
 क्षिनवारं च शान्तं च द्वयमेतद्विधोद्यम् ॥ ६४ ॥

अरैकविंशं पष्ठं च द्विक्रमेतत्तथोच्यते ॥ ६५ ॥
 नेमिपुत्रतीयमक्षान्तं भवेतां पूर्ववद्विधा ॥ ६६ ॥
 क्रमेण भूपयेदेतमन्ते वमस्त्रिशीर्षकैः ॥ ६७ ॥
 पातालानुद्वारेर्मन्त्रः चतुष्पद्वर्णकः स्मृतः ॥ ६८ ॥
 बीजमायक्षरं प्रोक्तं शक्तिः स्वाहा च सानुगा ॥ ६९ ॥
 अङ्गानि कल्पयेत् क्षाणैः पूर्ववत् स्वरभूपैतः ॥ ७० ॥
 अन्ते विन्दुसमोपेतैः प्रणवाद्यैरनुक्रमात् ॥ ७१ ॥
 शानाद्यस्त्रावसानैश्च तुर्यान्तैर्हृदयादिभिः ॥ ७२ ॥
 पूर्ववत् समुपेतानि नमः स्यादेति जातिभिः ॥ ७३ ॥
 नारसिंहमथाष्टार्णमन्त्रं सर्वार्थसिद्धिदम् ॥ ७४ ॥
 नमसः प्रणवाद्यस्य नरेत्थर्णमथान्तिमे ।
 सिंहायेति पदान्तोऽयं नृसिंहाष्टार्ण ईरितः ॥ ७५ ॥
 क्षौं बीजमस्य नाभ्यर्णस्तृतीयः शक्तिरुच्यते ।
 कल्पयेद्दृष्ट्यादीनि बीजेनैव यथा पुरा ॥ ७६ ॥
 क्रमशः केशादीनां मन्त्राणां लक्षणं शृणु ।
 नमं चाष्टमं नेमाधराद्यं मातृकान्तिमम् ॥ ७७ ॥
 त्रिधैकैकं क्रमात् पृत्वा बीजह्रस्वदशकं यथा ।
 पौनःपुन्येन सर्वेषां यल्लयान् योजयेदधः ॥ ७८ ॥
 नाभिपट्टस्वरोर्ध्वस्थानङ्गयेद्विन्दुनोपरि ।
 तारादिहृदयान्तानि संग्रामिस्तुर्या सह ॥ ७९ ॥
 केशाद्यैः प्रथमो याच्यस्ततो नारायणः परः ।
 माधवश्चैव गोविन्दो विष्णुश्च मधुसूदनः ॥ ८० ॥
 त्रिविक्रमो वामनाख्यः श्रीधरः पद्मलोचनः ।
 हृषीकेशः पद्मनाभो दामोदर इति ध्रुतः ॥ ८१ ॥
 बीजेर्द्विधस्वरोपेतैः प्राग्बदङ्गानि कल्पयेत् ।
 तेषां धियाविक्रान्तानां शृणु मन्त्राननुक्रमात् ॥ ८२ ॥
 मातृकान्त्यत्रयं क्षाद्यं चतुर्धा प्रस्तेत् पुरा ।
 विष्णुकुसुमोन्मयान्यर्णानि त्वधोभागे यथाक्रमम् ॥ ८३ ॥

अन्यन्तुपृथिवीवारिवर्हिभूज्वलनाः क्रमात् ।
 वारिद्वयं च सोमं च पार्थिवद्वितयं ततः ॥ ८४ ॥
 योजयेदनलं वर्णं पट्टतप्तान् मूर्धनि ।
 अधोनयद्वाद्दशयोः सर्वेषां चोर्ध्वतः पुनः ॥ ८५ ॥
 स्वरशक्त्या समेतेन नाभ्यन्ताद्येन भूपयेत् ।
 स्वरजात्यादियुक्तानि बीजानि हृदयादयः ॥ ८६ ॥
 यद्विधकगदाशाङ्गस्त्रिगुणार्थैर्दिशु मेदिताः ।
 विष्णवो वासुदेवाद्या पतेषां याचकान् शृणु ॥ ८७ ॥
 आद्ये चान्ते स्वरे नामौ समुद्भूत्य सतारके ।
 पूर्वं चक्रधरायेति संग्रया विष्णवे नमः ॥ ८८ ॥
 अन्ये गदाधरायति तृतीये शाङ्गधारिणे ।
 सङ्गधारिण इत्यन्ते चतुर्थस्य नियोजयेत् ॥ ८९ ॥
 द्विपट्टकाणैर्न चोद्दिष्टा विष्णूनां याचकाः पृथक् ।
 साङ्गान्युपाङ्गान्यन्तेषां मन्त्राद्यः प्राग्बदार्चरेत् ॥ ९० ॥
 बीजानि यानि विष्णूनां त्रिलोमेन स्वरान्तिमान् ।
 तान्युक्तानि हृषीकेशव्यूहानां समुदीरिताः ॥ ९१ ॥
 जनार्दनानां यक्ष्यन्ते मन्त्राः प्राच्यानन्तान्तरात् ।
 इकारादीनि चत्वारि चैकारादीन्यनुक्रमात् ॥ ९२ ॥
 कुर्यात् प्रणवपूर्वाणि तेषामन्ते यथा पुरा ।
 पूर्वं दण्डधरायति सर्वेषां नमसा न्यसेत् ॥ ९३ ॥
 हृदाविचरणान्तानि मन्त्राण्यस्तु यथा पुरा ।
 नृसिंहक्रोडयोर्मन्त्रस्ते प्रागेव प्रदर्शितः ॥ ९४ ॥
 अन्तस्थाश्च ततोद्याणो वर्णन्ते च स्वरा ह्रस्वः ।
 सुप्रसिद्धाः समाख्यातास्त्वपराङ्ग निवोषे तु ॥ ९५ ॥
 सुदर्शनपङ्केस्य प्राकृत्यमर्णचतुष्टयम् ।
 पुराहृत्य ततः पश्चात्तद्व्याधे चलान्तिमे ॥ ९६ ॥
 नेमिस्थे पञ्चमं वर्णं अपोदशकोपरि ।
 नेमिनाभ्योस्त्वृतीयं च विषोऽयं तदनन्तरम् ॥ ९७ ॥
 नेम्याद्यं सानलं ह्रान्तं नाभ्यन्तात्तद्व्याधितम् ।
 पिण्डमेतन्मृत्सिंहस्य बिन्दुगुह्यसमन्वितम् ॥ ९८ ॥

सिंहान्त्यं हृदयाद्यं च द्विधोदधृत्य द्वयं ततः ।
 यमास्त्रे च शिरो जात्यायुक्तं दिनवाक्षरम् ॥ १९ ॥
 अस्वैव दशमो धीजं हनार्थं शक्तिरुच्यते ।
 पङ्कजस्य ताराद्यं हृदयाद्यं क्रमाच्छृणु ॥ २०० ॥
 ओंकाररहितं धीजं षोढा कृत्वा यथा पुरा ।
 स्वरैराद्यैर्विसर्गान्तेन पुंसकविर्जितैः ॥ २०१ ॥
 योजयित्वा तदूर्ध्वं तु पदानि क्रमशो स्यसेत् ।
 चक्रराजपदं पूर्वं ज्वालाचक्रपदं ततः ॥ २०२ ॥
 जगच्चक्रपदं पञ्चादसुरान्तकसंज्ञितम् ।
 पञ्चमं दीप्तचक्राद्यमन्ते माहासुदर्शनम् ॥ २०३ ॥
 चतुर्थ्यन्तं नियोज्यान्ते पञ्चाज्जानादिभिस्तथा ।
 तुर्यान्ते हृदयाद्यैश्च स्वाहाद्यामिभ्य जातिभिः ॥ २०४ ॥
 द्वादशांशं नृसिंहस्य धीजं पूर्वं मुने ! शृणु ।
 नेमिसप्तमादाय प्रागणार्णोपलक्षितम् ॥ २०५ ॥
 युक्तं स्वरान्त्यपूर्वाभ्यां कुर्याद्धीजं परं त्विदम् ।
 नतिप्रणयमध्यस्थमेकवीरं महाप्रभम् ॥ २०६ ॥
 सर्वेषां सिंहमन्त्राणां ध्यानमेदात्मनामिदम् ।
 जीयभूतं स्वरूपस्य वाचकं विद्धि कामदम् ॥ २०७ ॥
 मूर्तिमन्त्रान् शृणुष्याथ द्वादशाक्षरमण्डितम् ।
 प्रणवं हार्दयीजातिः तुर्यान्तं भगवत्पदम् ॥ २०८ ॥
 नारसिंहाय दद्यात् पदं पञ्चाक्षरं ततः ।
 विश्वत्सातृनृसिंहस्य मन्त्रोऽयं द्वादशाक्षरः ॥ २०९ ॥
 तारान्तस्येदं ..... दशाक्षरः ।
 यक्ष्यन्ते हृदयादीनि नेत्रान्तानि यथाक्रमम् ॥ २१० ॥
 षोढास्य धीजं ताराद्यमाकारादिसमन्वितम् ।
 विन्दुना द्वितमेतेषां योजनं प्राग्यदाचरेत् ॥ २११ ॥
 अङ्गोपाङ्गमयी व्याप्तिः सधीजैर्द्वादशाक्षरैः ।
 सविन्दुभिर्गुणाद्यैश्च फल्यं वा नतिभिः सह ॥ २१२ ॥
 व्यापकोऽयं नृसिंहस्य मूर्तिमेवगतस्य च ।
 साङ्गो मन्त्रः समुद्दिष्टः सर्वाभिमतसिद्धिदः ॥ २१३ ॥

अक्षमध्यगता वर्णा वर्णिताश्चक्रमध्यगाः ।
 संज्ञाः सविन्दुप्राग्वर्णा नतिप्रणयमध्यगाः ॥ २१४ ॥
 तुर्यान्ताश्चक्रसंज्ञस्य जयाद्यस्य तु वाचकाः ।
 भीमोप्राभ्यां च भूताभ्यां तथा मन्त्रद्वयं भवेत् ॥
 विष्टरेऽभिनिविष्टानां मन्त्राणां लक्षणं शृणु ।
 साध्यनामस्वरूपं तु व्यापकं वक्ष्यते पुनः ॥ २१६ ॥
 तारान्ते धीजं शक्तिश्च दैवतं तस्य चेत्ततः ।
 शान्तिं पुष्टिं च वश्यं च विजयं चैवमादिकम् ॥
 द्वितीयान्तं समुच्चार्य कुरुधीप्सान्वितं ततः ।
 यच्छ यच्छ पदान्तं वा, प्राक्सिध्यतेः प्रणवान्तिमैः ॥
 अङ्गैर्वक्ष्यसने च साध्यलक्षणमीरितम् ।
 द्विरष्टवर्णं नृहरेर्मन्त्रमानुषुमं परम् ॥ २१९ ॥
 पूर्वमेव समुद्दिष्टं बाह्ये वायव्यमक्षरम् ।
 यमास्त्रजातियुक्तं च बाह्यं पार्थिवमक्षरम् ॥ २२० ॥
 विस्तरेण पुरा प्रोक्तं तस्माद्ब्रह्म प्रतन्यते ।
 वक्ष्यते यन्त्र धर्तृणां नागानां क्षाद्यमान्वितम् ॥
 विन्दुस्वरान्वितं धीजं प्रणवाद्यं ततः परम् ।
 युक्तं प्रत्येकसंज्ञाभिस्तुर्यान्ताभिर्नेमोऽन्तिमम् ॥
 इति शेषादिनागानां मन्त्रा सम्यगुद्दीरिताः ।
 शक्त्या सतारया यान्त्रैः सौदर्शनपङ्कजैः ॥ २२३ ॥
 एकैकं मेवैवैर्गणमष्टाण्यस्योर्ध्वतोऽप्यथः ।
 नारायणास्त्रमन्त्रोऽयं कल्पान्तद्रुतमुपक्रमः ॥ २२४ ॥
 अभिधायार्क्षरं पूर्वं चक्राद्यक्षगणस्य तु ।
 युक्तं वक्ष्यविसर्गाभ्यां, धीजं वा, प्रणवान्वितम् ॥
 ततः संज्ञा चतुर्थ्यन्ता योजनीया फडन्तिमा ।
 चक्रादिगोडशास्त्राणामिति मन्त्राः प्रकीर्तिताः ॥
 शक्त्यैवं यन्त्रमाहृत्यैव योचयेद्विधिपूर्वकम् ।
 द्विरग्रन्थ, यस्मिन्प्राकार, गायत्र्या, वाहनादिकैः ॥
 यागोपकरणैर्मन्त्रैर्भोग, दान विर्जितैः ।
 क्रमात् सर्वफलायासिर्मन्त्रसिद्धिश्च जायते ॥ २२८ ॥

दहादिवन्धमन्त्राणां वक्ष्यते लक्षणं पुरा ।
 ओं पूर्वं पुरुषायैति स्वाहान्तं तदनन्तरम् ॥ १२९ ॥
 अखेण यन्धयामीति, स्वाहान्तं च पडक्षरम् ।
 इति त्रिवन्धमन्त्रोऽधमीरितो दुष्टदोषहृत् ॥ १३० ॥
 प्रणवं प्राक् समुद्भूत्य मनुं वाक्षिजाययोः ।
 आयान्तं चिन्त्यसेचक्रांशप्रकारसंज्ञितम् ॥ १३१ ॥
 कीर्तितां चक्रगायत्रीं शृणु चक्रप्रसादनीम् ।
 जातिपूर्वं पुरस्कृत्य चक्रायेति समुद्धरेत् ॥ १३२ ॥
 द्वितीयं विष्णुगायत्र्यां नृत्तकाचक्षरत्नयम् ।
 नेत्राभ्यां पदमादाय नेमिपूर्वन्तियोजितम् ॥ १३३ ॥
 धीमहीति तदन्ते नो चिन्तयेदोऽन्विचारितः ।
 गायत्र्यन्तं समुद्धार्य तदन्ते चतुरक्षरम् ॥ १३४ ॥
 सौदर्शनी समुद्दिष्टा गायत्री तारकाक्षरा ।
 सत्तारका पुरा चैव भवेदेकाक्षराधिका ॥ १३५ ॥
 तादृश्यं पुरोद्भूत्य परमं पदमुद्धरेत् ।
 धामेतिवस्थितं चाथ नेम्यायं द्विनवारकम् ॥ १३६ ॥
 द्विदशारगतं वर्णं नाभिपञ्चममूर्धनि ।
 ततस्तु दृढकाम्ययो इति पञ्चार्णमुद्धरेत् ॥ १३७ ॥
 युतं नेमिद्वितीयेन द्विनवारगतं ततः ।
 षोडशारगतं वर्णं द्वितीयस्वरसंयुतम् ॥ १३८ ॥
 नेमिपञ्चमवर्णं च षोडशारगतं पुनः ।
 नाभिद्वितीयसंमिश्रं नेम्यन्तं तारपश्चिमम् ॥ १३९ ॥
 एतीयस्वरसंयुक्तं तृतीयं नेमिमण्डलान् ।
 नेम्यन्तमाखरोपेतमरान्तं च खरान्तरम् ॥ १४० ॥
 नेम्यायं षोडशारस्थं नेम्यष्टममकारगम् ।
 न्यूनविंशारगोर्ध्वं तद्द्विनवाक्षरमूर्धनि ॥ १४० ॥
 खरं तृतीयं संयोज्य, ततश्च द्विनवारगम् ।
 पुनर्मन्त्रशरीरेति प्रणवान्तं ततो नमः ॥ १४१ ॥
 पुनश्च नमसा युक्तो मन्त्र आयाहनोचितः ।
 प्रदाने सर्वभोगानां मन्त्रस्ते संप्रकाश्यते ॥ १४२ ॥

प्रणवं पूर्वमुच्चार्य सर्वभोगैककारणम् ।
 नेम्यन्तं चिन्दुसंयुक्तं त्रिषेधं पदमप्यथ ॥ १४३ ॥
 गृहाणेति शिरोऽन्तोयं भोगदानस्य वाचकः ।
 आवाहने तथाचार्यां विसर्जनविधौ तथा ॥ १४४ ॥
 प्रणवं पूर्वमुद्भूत्य संयोज्य भगवदिति ।
 मन्त्रमूर्तपदं दद्यात् स्वपदं च द्वितीयया ॥ १४५ ॥
 आसाद्य क्षमस्वेति प्रणवान्तं समुद्धरेत् ।
 परप्रयुक्तमन्त्राणां शक्तिहासनतत्परः ॥ १४६ ॥
 समस्तवीर्यमन्त्राख्यं मुने ! मन्त्रवरं शृणु ।
 प्रणवं पूर्वमुद्भूत्य प्रणवायं सविन्दुकम् ॥ १४७ ॥
 पञ्चणस्याख्यमन्त्रप्राक्पञ्चणं प्रणयोऽस्मिन्तम् ।
 प्रोक्तस्याण्डयं पूर्वं चक्रराजपदं ततः ॥ १४८ ॥
 सर्वशब्दं दृढहृन्पूर्वं दुष्टभयंकरम् ।
 चिन्तामूलं पदं पञ्चाङ्गिन्द्रि भिन्द्वीति वै ततः ॥
 द्विधा विदारय पदं (र ?) मन्त्रं हासय हासय ।
 भक्षयेति पश्चद्वन्द्वं भूतानीति ततः परम् ॥ १५० ॥
 त्रासय त्रासयेत्यन्ते वर्मास्त्रं च शिरोऽन्तिमे ।
 एकसत्तममन्त्रोऽयं शक्तिहासाय ईरितः ॥ १५१ ॥
 मन्त्रमानुषुभं वक्ष्ये सर्वेणामभयप्रदम् ।
 भगवदिति संयोज्य सर्वेति पदमुद्धरेत् ॥ १५२ ॥
 विजयेति पदं पश्चात् सहस्रारेति तत्परम् ।
 अपराजितेति शरणं पदं त्वामित्यनन्तरम् ॥ १५३ ॥
 प्रपन्नोऽस्मीति तत्पश्चाद्द्वितीयान्तश्चभीकरम् ।
 श्रीपदार्थं ततः पश्चात् सुदर्शनमिति क्रमात् ॥ १५४ ॥
 प्रपत्तिरिति विख्याता सर्वपापक्षयंकरी ।
 वक्ष्ये नृसिंहगायत्रीमपराङ्गस्य पूत्रने ॥ १५५ ॥
 यजेति एक्षरं पूर्वशृङ्खलायेत्यतः परम् ।
 भायान्तं तीक्ष्णदंष्ट्रेति विषयहेति पदं ततः ॥ १५६ ॥
 यजेति एक्षरस्यान्ते नखायेति च धीमहि ।
 आद्यं च चरमाद्यं च गायत्र्याः पदमुद्धरेत् ॥ १५७ ॥

सिंहेति सविसर्गे च गायत्र्यन्तं ततो न्यसेत् ।
 आचरेदुक्तमन्त्राभ्यामावाहनविसर्जने ॥ १५८ ॥
 विप्रन्धं च सहास्त्रेण प्रागुक्तेन समाचरेत् ।
 अन्येषामद्रुमन्त्राणां विनियोगो यथा पुरा ॥ १५९ ॥

इति निगदितमेतन्मन्त्रजालं यथाच-
 म्मुल्युगलसमेते यन्त्रराजे निविष्टम् ॥
 हृदि बहिरपि भोगैर्यानि योज्यानि तानि ।
 प्रकटयतु कदाचित् कष्टबुद्धेः परस्व ॥ १६२ ॥

इति श्रीपाञ्चरात्रे पारमेश्वरसंहितायां क्रियाकाण्डे यन्त्रराजमन्त्रोद्धारविधानं नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ।

श्रीः

पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

यनकः :—

भगवन् ! सम्यगाख्यातं सुदर्शनवृत्तिलयोः ।
 मन्त्ररूपं महायन्त्रं भजतामीप्सितप्रदम् ॥ १ ॥
 तस्माद्भजनरूपं च वद सानुग्रहोऽसि मे ।

शाण्डिल्यः :—

हिताय सर्वलोकानां यन्त्रमेतदुदाहृतम् ॥ २ ॥

विधिना पूजितो येन सर्वं तेन समाप्यते ।

मया ते श्रोतुकामाय वक्ष्यते यजनक्रमः ॥ ३ ॥

प्राग्ब्रह्मानादिकं कृत्वा प्रविश्य यजनालयम् ।

प्रक्षाल्य पादायाचम्य सोत्तरीयः स्पर्शकृतः ॥ ४ ॥

भृतोर्घ्यपुण्ड्रः कुन्तुमैः द्वास्त्यानभ्यर्च्य पूर्वयत् ।

कयाटोद्भाटनं कृत्वा प्रविश्याभ्यन्तरे विभुम् ॥ ५ ॥

प्रणिपत्य च गायत्र्या पाणिप्रक्षालनादिमम् ।

अर्चायां विष्टरे यन्त्रं कृत्वा 'मार्गत्रयं' ततः ॥ ६ ॥

प्रासादं शोभयित्वाऽस्य पुरतः फलकादिके ।

प्रोक्षिते चास्त्रमन्त्रेण संमुखं दक्षिरासने ॥ ७ ॥

समासीनः स्वपाभ्यश्च याज्ञीयं चाधिधासनम् ।

करशुद्धिं स्थानशुद्धिं कृत्वाऽस्त्रेण यथापुरम् ॥ ८ ॥

पाणिभ्यामुक्तमन्त्रेण संयुक्तेनास्त्रमुद्रया ।

पूजास्थानगदान् विघ्नान् शाल्यतोऽहदयविग्रहान् ॥ ९ ॥

विरेच्य यन्त्रं कुर्यात् विश्वं चैव विविश्वं च ।

कवचेनावकुण्ठयाथ प्राणानायम्य पूर्ववत् ॥ १० ॥

तत्त्वानि चोपसंहस्य देहस्यान्यात्मना सह ।

सर्वतत्त्वविनिर्मुक्तं विग्रहं केवलं ततः ॥ ११ ॥

शोधयेद्धारणामिश्च शोपणाद्याभिरुर्ध्वतः ।

तुर्याद्यन्त्रे पदे देवं सुदर्शनतनुं सरेत् ॥ १२ ॥

यलात्मनाऽस्य मरुता कवचेन तनुं स्थकान् ।

शोपयित्वा, बहेदेहं दक्षांशुष्टाद्य(देहा)पतः ॥ १३ ॥

कक्षान्तपावकज्वाला सहस्रायुतदीधितिम् ।

भाषयित्वा शिन्नामन्त्रं तेन दग्धमनुसरेत् ॥ १४ ॥

हन्मन्त्रं पूर्णचन्द्राभममृतासारवर्षणम् ।

यामांशुष्टाग्रतो ध्यात्वा सेचितं तेन भाषयेत् ॥ १५ ॥

विनियुक्तास्ततो मन्त्रान् धर्माणां छोपणादिषु ।

मन्त्रेश्वरे लयं यातानिति सञ्चिन्त्य भाषयेत् ॥ १६ ॥

भानन्दासुतसंपूर्णशीतांशुशतसप्रभम् ।

तत्पान्तरैर्मृतौर्घेभ्यश्च शृङ्गितां भाषयेत्तनुम् ॥ १७ ॥

तस्मात्तत्त्वानि चिन्त्यस्य संहतानि यथाक्रमम् ।

स्वात्मना तामधिष्ठाय मन्त्रन्यासं समाचरेत् ॥ १८ ॥

अकारादिक्षकारान्तमातृकां मन्त्रमातरम् ।

चिन्त्यसेत् करयोः पूर्वं विग्रहेचक्रमालम्बनम् ॥ १९ ॥

कृत्यैवं व्यापकन्यासमादित्यातपसप्रभः ।
 दक्षेतरक्रमेणैव शास्त्रासु तलयोरपि ॥ २० ॥
 अंगुष्ठादिकनिष्ठान्तमेकैकस्याश्चतुश्चतुः ।
 एवं त्रिभिर्दशैः न्यस्य तलयोर्दशैः ततः ॥ २१ ॥
 मध्ये च त्रि(द्वि) चतुष्के च पञ्चकं पञ्चकं तथा ।
 प्रणवद्वयमप्यस्थान्येवं न्यस्त्या करद्वये ॥ २२ ॥
 व्यापकन्यासपूर्वं तु स्वशरीरेऽपि विन्यसेत् ।
 मूर्ध्नि पादतले यावत् पाणिभ्यां तपनांशुवत् ॥ २३ ॥
 व्यापयित्वा ततो न्यासं पृथगेव समाचरेत् ।
 केशान्ते वस्त्रवृत्ते च नेत्रयोः ध्रुवद्वये ॥ २४ ॥
 ब्राह्मणरन्ध्रद्वये गण्डद्वये दक्षेतरक्रमात् ।
 उत्तराधरयोगेन दन्तयोस्तच्छ्रुद्वये ॥ २५ ॥
 मूर्ध्नि न्यसेत् खरानन्यान् सविसर्गानन्तरम् ।
 कर्णौ दक्षिणे बाहौ सन्धिपञ्चगते क्रमात् ॥ २६ ॥
 धौमे तैश्वा चर्वणं च पादयोर्दक्षिणादितः ।
 सन्धिगौ टतर्गौ च पूर्ववत्तुम्बपाश्वर्ययोः ॥ २७ ॥
 पृष्ठे नाभौ च हृदये पर्वणं धातुसप्तके ।
 यादिसांस्तानि वर्णानि हकारं हृदयान्तरे ॥ २८ ॥
 झकारं हृदयाकाशे न्यस्त्यैवं मातृकां पुरा ।
 ततः शैलका पङ्क्तिं तु न्यसेत् करशरीरगम् ॥ २९ ॥
 करन्यासं पुरायिञ्चि तच्छृणुष्व मुनीश्वर ! ।
 पुटीकृतेन ताराभ्यां मन्त्रेणैव सशक्तिना ॥ ३० ॥
 नन्त्रान्तं मणियन्त्राद्यं प्राग्वात् पाणिद्वयं मृजेत् ।
 आद्यन्ते तारशक्त्याद्यैः पङ्क्तिर्वर्णैः सविन्दुकैः ॥
 अङ्गुष्ठादिकनिष्ठान्तं न्यस्त्या मध्यमपर्वणम् ।
 विन्यसेन् करजाग्रपु चर्वणं पर्वणैव च ॥ ३२ ॥
 पथमर्णानि विन्यस्य हृदयाङ्गानि विन्यसेत् ।
 मूलाग्रपर्वस्वङ्गानि वर्णन्यासक्रमेण तु ॥ ३३ ॥
 पाणिभ्यामालभेद्दहमामूर्ध्निधरणावधि ।
 कृत्यैवं व्यापकन्यासमङ्गन्यासं समाचरेत् ॥ ३४ ॥

मूर्ध्नि वक्त्रे च हृदये नाभौ शुद्धे च पादयोः ।
 सृष्टिन्यासो भवेदेव स्यादज्ञेयाद्भवत् स्थितिः ॥ ३५ ॥
 पादयोर्गुह्यके नाभौ हृदि वक्त्रे च मूर्धनि ।
 पादादिश्च शिरोऽन्तस्तु संहतिन्यास उच्यते ॥ ३६ ॥
 हृदि मूर्ध्नि शिखायां तु स्कन्धयोः करमध्यतः ।
 नेत्रयोन्येतनीयानि स्वेमन्त्रैरुदितैः क्रमात् ॥ ३७ ॥
 हृदयाङ्गानि विन्यस्य पश्चान् पाणितलद्वये ।
 विन्यसेद्वस्त्रसंघं च अष्टकं वा द्विरष्टकम् ॥ ३८ ॥
 किरिटं कौस्तुभं मालां श्रीवत्सं च यथापुरम् ।
 दक्षिणोत्तरयोरंसे हृच्छाशक्तिं स्वपाश्वर्ययोः ॥ ३९ ॥
 ऊरुमूले मनस्तस्य न्यस्त्या मन्त्रमयं स्वकम् ।
 भावयेदहमित्यन्तः सुदर्शनवपुर्हरिः ॥ ४० ॥
 गायत्र्या वृत्तयेद्वाह्यं स्वात्मानं चक्रमुद्रया ।
 चक्रज्वालावलिं विप्र ! परितो मेप्रवित्तमः ॥ ४१ ॥
 भावनाजनितं यागमाचरेद्वादिचोदितम् ।
 नियम्य करणग्रामं प्राग्वाद् वा ज्ञानगोचरे ॥ ४२ ॥
 आसनं कल्पयेन्मान्त्रमामूलाद्हृदयावधि ।
 आधारशक्तेरारभ्य चिद्धावासनपश्चिमम् ॥ ४३ ॥
 पुरोक्तं भावयेद्वृत्त्यै मन्त्रैर्ध्वयं विविष्टयम् ।
 साधारणमिदं ज्ञेयं सुदर्शनवृत्तिद्वयोः ॥ ४४ ॥
 पृष्ठभागेऽयतीर्णाभ्यां पद्भिर्वा हृदयाम्बरे ।
 विष्टरासनसङ्कल्पकायं भावापनोपहन् ॥ ४५ ॥
 हृत्पद्मकर्णिकोर्ध्वस्था शब्दग्रहणमयी पुरा ।
 अक्षगर्भगतं नादं नदन्ती मन्त्रगर्भितम् ॥ ४६ ॥
 शक्तिः शान्तात्मनो विष्णोः साधकैश्च यशीकृता ।
 शब्दशक्तिः समुद्गीता विष्टराकल्पमध्यगा ॥ ४७ ॥
 वर्णन्यं समनुप्राप्ता सन्ततिर्नादरूपिणी ।
 अकारादिशकारान्तवर्णपारायसानतः ॥ ४८ ॥
 निस्तदङ्गं परं व्योम्नि फलनारहिते शुभे ।
 तुयतीति पदे देवः प्रकाशानन्दवृद्धितः ॥ ४९ ॥

सद्ब्रह्मवासुदेवाख्यः पूर्णेपाङ्गुण्यविग्रहः ।
 महाविभूतिसंपूर्णः सवशक्तिमयः प्रभुः ॥ ५० ॥
 संशान्तपरमानन्दस्वरूपः सततोदितः ।
 शास्त्रचक्राङ्कितमुर्वरदामयपाणिकः ॥ ५१ ॥
 सहस्रसूर्यसङ्काशः सहस्रेन्दुगमस्तिमान् ।
 स्वप्रकाशः किरीटायः नूपुरान्तरलंकृतः ॥ ५२ ॥
 श्रीवत्सकौस्तुभोपेतो घनमालाधिराजितः ।
 पीतकौशेय्यसनः प्रसन्नवदनेक्षणः ॥ ५३ ॥
 दन्तपङ्क्तिशशिज्योत्स्नाविद्योतितदिगन्तरः ।
 सेवितश्च श्रिया पुष्ट्या विशेषाभ्यां समन्ततः ॥
 शास्त्रचक्रादिदिव्यास्त्रैः सर्वतत्त्वात्मकैः सदा ।
 विश्रान्ताभावनाभाष्यो निराशीः कर्मकारिमिः ॥ ५५ ॥
 अभ्यासयोगसिद्धयर्थं बहिरन्तश्च नित्यशः ।
 विम्पयीडादिफलस्तपु वृत्तिस्थानेषु तेषु च ॥ ५६ ॥
 परव्यूहादिकूपेण पूजितः सर्वमुच्छ्रितः ।
 ततो नित्योदितस्तत्त्वात् प्रकाशाद्ब्रह्मादलक्षणात् ॥
 साधर्म्यलक्षणं प्राप्य भक्तानुग्रहकाम्यथा ।
 क्रियाशक्तिमधिष्ठाय जगदुद्धरणोद्यताम् ॥ ५८ ॥
 चिदर्शं प्रादुरमयत् प्रकाशानन्दवृंहितम् ।
 बुद्धिर्शनं प्रकाशेन साधुसन्तापकारिणाम् ॥ ५९ ॥
 आह्लादेन स्यमकानां सुदर्शनमितीरितम् ।
 पञ्चभोर्ध्वगतो देवो भूत्वा कालानलात्मना ॥ ६० ॥
 भक्तानां दुरितं हन्ति चिन्तितो नृहरिर्हरिः ।
 येन संपूजितावेतौ तेजसातीय निर्मरी ॥ ६१ ॥
 स तेजस्वी च भूः (पू) तात्मा सर्वत्र च सुखी भवेत् ।
 आत्यैवं मन्त्रसङ्गायमारुमेयजनक्रियाम् ॥ ६२ ॥
 परस्माद्भगवत्तत्त्वाद्यित्स्वरूपं परात्मकम् ।
 मनसा मन्त्रमुवाच विष्टोर्ध्वं ज्यतायं च ॥ ६३ ॥
 आच्यथाचक्रभावेन द्विधा सौदर्शनं यपुः ।
 साकारो वाच्यरूपः स्यान्मन्त्ररूपस्तु वाचकः ॥ ६४ ॥

प्रशस्तौ तावुभौ स्यातां परापरविभागतः ।
 वाच्यरूपं परं विद्यादपरं मन्त्रयन्त्रितम् ॥ ६५ ॥
 शात्यैवमुदयं कुर्यात् परसूक्ष्मादिभावनम् ।
 ज्योतीरूपं परं विद्यात् नाशान्ताह्लादलक्षणम् ॥
 चिच्छक्तिदक्षेण सूक्ष्मं शिरःपाण्यादिगमितम् ।
 लिङ्गरमात्रं प्रकाशाद्यं भाविप्रसरधर्मि यत् ॥ ६७ ॥
 सः स्थूलो व्यक्तरूपः स्याद्वाच्यवाचकरूपयोः ।
 मन्त्राणां शब्दरूपाणां तिष्ठोऽवस्थाः परादिकाः ॥
 पश्यन्त्याद्याः परिश्रेयाः स्वं परं त्वपरं विद्या ।
 आद्यस्तत्रैव तारः स्याद्वितीयो बीजसंज्ञितः ॥ ६९ ॥
 तृतीयः पद्ममन्त्राद्यस्त्विति भाष्यो भवेन्मुनिः ।
 सान्निध्यं संमूर्त्ताभावः सन्निरोधोऽपि पूर्ववत् ॥ ७० ॥
 मन्त्रव्यासादिकं कृत्वा लयभोगार्चनं तथा ।
 सफर्णिकेसरदलसंयुक्तेष्वमुज्येष्वपि ॥ ७१ ॥
 भूपुरादिषु सर्वत्र मन्त्राणां लिङ्गरूपिणाम् ।
 मूर्तीनां केशवादीनां मन्त्राणामर्चनं ततः ॥ ७२ ॥
 प्रागुक्तैर्विधिवन्मन्त्रैर्भोगयागवदाचरेत् ।
 शिरोर्ध्वं देवदेयस्य भावयेद्विन्दुमण्डलम् ॥ ७३ ॥
 तत्पुनरुत्तरमूर्तौर्ध्वं कुर्यादध्यादिकल्पनम् ।
 षोडशरूपचारैर्वा द्विगुणैर्वा चतुर्गुणैः ॥ ७४ ॥
 राजवत्प्रीणनं कृत्वा होमं कुर्यात्तथाविधम् ।
 नाभिचक्रकृते कुण्डे पद्मकोणे गुणमेखले ॥ ७५ ॥
 निर्मथ्य भावनोद्धृतामरणिं शानरज्जुना ।
 समुत्पाद्य च चिद्ब्रह्म सर्वसंस्कारसंस्कृतम् ॥ ७६ ॥
 सर्वोर्ध्वशिक्षं वीतं शुद्धं भगवदात्मकम् ।
 नाभिकुण्डगते प्राप्या तेजः शक्त्युपवृंहितम् ॥ ७७ ॥
 हृदयजगनोर्ध्वस्थं मूलमन्त्रं समुचरेत् ।
 प्लुतध्यानसमोपेतं सत्यान्तेऽस्मिन् लये गते ॥ ७८ ॥
 निस्तरङ्गे परे प्राप्ते ब्रह्मस्थं पूर्णचारितं ।
 ध्यानबुधेण चाहृत्य सन्निधामोऽमृताध्वना ॥ ७९ ॥

हेदयाद्यतीर्णस्य ज्वालाप्राचस्थितस्य च ।
मन्त्रनायस्य शिरसि वसुधारामिव क्षिपेत् ॥ ८० ॥
चिद्वस्मिमेवं सन्तर्प्य ज्वालाप्राचस्थितं प्रभुम् ।
हृदयैर्गणिकान्तस्थं भूयो भाष्यादुतिक्रियाः ॥ ८१ ॥
समाप्य विधिवत् पूजामपराङ्गे हरिं स्थितम् ।
स्वमन्त्रेणार्चयित्वाऽथ होमान्तं भावनामृतैः ॥ ८२ ॥
तदन्ते यन्त्ररूपस्य मुखद्वयगतस्य च ।
यन्त्रसंग्रह्य पूर्णान्तं कृत्वा सन्तर्पणं ततः ॥ ७३ ॥
धिष्टस्थं यजेद्वाह्ये त्वर्चारूपमुखद्वये ।
मूर्तैरर्घ्यादिभिर्मणैर्विधिवत्समुपाहृतैः ॥ ८४ ॥
प्राग्वदर्घ्यादिपालाणां पूजनं स्थापनं तथा ।
वेदयिन्यस्तमन्त्राणां गर्भद्वारस्थपूजनम् ॥ ८५ ॥
धातारं च विधातारं प्रचण्डं चण्डपूर्वकम् ।
पूर्वपश्चिमयोर्बाह्यामष्टपद्धारयोः क्रमात् ॥ ८६ ॥
जये च विजयं वायुं सुमद्रं वायुं भद्रकम् ।
सूर्याचन्द्रमसौ पूज्यौ दक्षेतरगवाक्षयोः ॥ ८७ ॥
कृत्स्नं वास्यानं तु प्रविष्टायाम्बन्तरं ततः ।
आधारशक्तेरारभ्य यन्त्रविष्टरपश्चिमम् ॥ ८८ ॥
मन्त्रमासनमभ्यर्च्य गणनाथादिकं तथा ।

प्रतिष्ठितस्य देवस्य कुर्यादावाहनं ततः ॥ ८९ ॥
विम्वहृत्कमलाकाशश्चित्तन्यममलं परम् ।
प्रकाशानन्दरूपं च नित्योदितमनूपमम् ॥ ९० ॥
कर्णिकामध्यमाधित्य निविष्टमनुभावयेत् ।
मूलमन्त्रं समुच्चार्य प्रबुद्धं भास्वरं ततः ॥ ९१ ॥
मन्त्रन्यासं ततः कुर्याद्यथा देहे स्वके तथा ।
स्थानेषु हृदयादीनि चक्राचक्ष्वराणि च ॥ ९२ ॥
भूषणादीनि विम्वस्य मस्तकादेः समानि च ।
रत्नराशिप्रकाशानि लयाख्येनार्चयेत्ततः ॥ ९३ ॥
कर्णिकादिषु यन्त्रस्थान् भास्वद्रपांस्तथैव च ।
आसनाद्यैश्च सांस्पर्शहृदयंगमपश्चिमैः ॥ ९४ ॥
प्रीणयित्वा विधानेन मूर्तिसङ्घसमन्वितम् ।
जन्वा मन्त्रं यथाशक्ति तथैवेष्ट यथा पुरा ॥ ९५ ॥
पाश्चात्ययन्त्रमध्यस्थमेवं नरहरिं ततः ।
साङ्गं सपरिवारं च सयन्त्राणं समर्चयेत् ॥ ९६ ॥
इति सङ्क्षेपतः प्रोक्तं महायन्त्रार्चनं परम् ।
प्रीणयेद्वस्मिन्मध्यस्थं समिद्धिः प्रागुदीरितः ॥ ९७ ॥
अभीष्टफलसिद्ध्यर्थं काम्यैरपि विशेषतः ।

इति श्रीपाञ्चरात्रे पारमेश्वरसंहितायां क्रियाकाण्डे सौदर्शनमहायन्त्र बाह्याभ्यन्तरयागनिर्णयो नाम पञ्चविंशोऽध्यायः ।

श्रीः

पड्विंशोऽध्यायः ॥

सनकः—

पञ्चरात्रार्थितेत्यस्य ! भगवन् ! भविनां प्रिय !
मध्यंनुप्रहयुक्त्या स्वमन्त्रिमध्यगताचिनम् ॥ १ ॥
यथाविधि समाचक्ष्व सर्वसिद्धिप्रसाधनम् ।

शाण्डिल्यः—

मुनीन्द्र ! सकलप्राप्त ! सिद्धिमोक्षमदं शुभम् ॥ २ ॥
कुण्डमभ्यगतं यागं शृणु वक्ष्ये समाहितः ।
होमार्थे मण्डपं कुर्याद्विततं यद्विद्विगनम् ॥ ३ ॥

धूमनिर्गमनोपेतं गवाक्षगणमण्डितम् ।
 तन्मध्ये वेदिका कार्या चतुरश्रा चतुष्करा ॥ ४ ॥
 द्वादशाङ्गुलमानोद्या प्रासादासनलक्षणा ।
 चक्राङ्गलक्षणं कुण्डं तदूर्ध्वं कल्पयेच्छुभम् ॥ ५ ॥
 मध्ये सूत्रत्रयं दद्यात् प्राक्प्रत्यग्दक्षिणोत्तरम् ।
 हस्तद्वयेन, तन्मध्ये चतुरर्धं प्रकल्प्य च ॥ ६ ॥
 एकादशाङ्गुलयात्रां सूत्रं संस्थाप्य मध्यतः ।
 खातार्थं घृत्तमापाद्य बहिरावृत्तियोगतः ॥ ७ ॥
 त्यजदङ्गुलमोष्ठस्य, द्वाङ्गुलं कर्णिकायनेः ।
 अङ्गुलं केसराणां च, द्वाङ्गुलं पत्रसन्ततेः ॥ ८ ॥
 तदग्रस्याङ्गुलं त्रयं, नामरेकाङ्गुलोत्तरम् ।
 द्व्यङ्गुलं स्यादरक्षेत्रं नेमेरेकाङ्गुलं भवेत् ॥ ९ ॥
 द्वाङ्गुलं मेखलायाः स्यादेवमावृत्तियोगतः ।
 मानमात्रानपर्यन्तं मेखलान्तं द्विदि स्थितम् ॥ १० ॥
 कृत्वाऽथ नेमिपर्यन्तं क्षेत्राणां घृत्तानं नयेत् ।
 मेखला मधेवाहस्था स्यात्तुर्याप्रा यथा भवेत् ॥
 समेखलं द्विहस्तं तन्निर्माणमधुना शृणु ।
 खातार्धमन्तरावृत्तादन्तरं निखनेत् समम् ॥ १२ ॥
 त्रिपादमध्ये पादौ वा यावतो दशनच्छेदात् ।
 साधयेत् कर्णिकादीनि नेम्यन्तानि यथाक्रमम् ॥
 द्वादशाङ्गुलमानोद्या कार्या स्यात् कर्णिकान्तरा ।
 विस्तारमदशोच्छ्राया यावतः केसराण्यता ॥ १४ ॥
 यथाभिमतसङ्ख्यानि पत्रपत्राणि साधयेत् ।
 पत्रसङ्ख्यासमं क्षेत्रं महापत्रसमन्ततः ॥ १५ ॥
 केसरभ्रमकुण्डेन पत्राभ्रमणावधि ।
 पक्षमध्यमसूत्राणि प्राक्प्रत्यग्दिक्षु पातयेत् ॥ १६ ॥
 दक्षमध्यगसूत्रेण दक्षमध्योर्ध्वगामिना ।
 दक्षमध्यप्रसादार्थं लाङ्घयेदर्धचन्द्रयन्त्रं ॥ १७ ॥
 चन्द्रयन्त्रं च मध्यं च पत्राभ्रे सङ्गतानि च ।
 पक्षसूत्रेण पत्राभ्रं जनयेत् कुलिशाग्रवत् ॥ १८ ॥

दक्षसङ्ख्यासमेतानि स्वक्षेत्राणि च साधयेत् ।
 विमन्य दक्षवत् क्षेत्रं सूत्राण्यास्फालयेत्तथा ॥ १९ ॥
 अष्टधा बाध्य पोढा वा कृत्यैकैकं क्रमेण तु ।
 सन्त्यज्य पार्श्वगौ भागौ पाद्यसूत्रस्य मध्यतः ॥ २० ॥
 स्थापिताभ्यां च सूत्राभ्यां गदाभ्यामग्रमध्यमात् ।
 मत्स्यवह्नाञ्छनं कुर्यात्पाद्यमूलभ्रमावधि ॥ २१ ॥
 प्रथमो नेमिभूमिष्ठाः कार्याश्चोर्ध्वेऽथवा वहिः ।
 संसाधयेदथामध्यादिप्रकाभिर्मुदा सह ॥ २२ ॥
 मेखलावधिपर्यन्तं नीचान्यङ्गानि मीलयेत् ।
 विस्तारोच्छ्रायतुल्यानि समानि सुदृढानि च ॥ २३ ॥
 कर्णिकाकेसरोर्ध्वस्था योनिः पिप्पलपत्रवत् ।
 जिलया संस्पृशन्त्योष्ठं कार्या योन्युपमाश्रिता ॥ २४ ॥
 केसरावनिमाक्रम्य पृष्ठतोर्ध्वाङ्गुलेन तु ।
 पार्श्वयोर्मध्यसूत्रस्य बालचन्द्रयोपमा ॥ २५ ॥
 प्रोद्यता कर्णिकाभूमिः पृष्ठतश्चाङ्गुलेन तु ।
 भ्रामूलावग्रपर्यन्तं क्रमाभिन्ना गजोष्ठवत् ॥ २६ ॥
 कोणेभु चैवं कुण्डस्य कार्यं सङ्ख्यचतुष्टयम् ।
 एवमेतत् समुद्दिष्टं यदुद्या मानतो भवेत् ॥ २७ ॥
 आद्वादशाङ्गुलान्मानावेकैकाङ्गुलवर्धनात् ।
 द्विचतुर्हस्तपर्यन्तमेकाशीत्यधिकं शतम् ॥ २८ ॥
 एतेष्वेकतरं प्रोकमन्येपासेवमेव हि ।
 तरसाधनं विहा(धा?)य तत् अङ्ग्यहूहं प्रकल्प्य च ॥
 ततो यथोचितस्थाने होमद्रव्याणि विन्यसेत् ।
 संस्कृत्य विधियत् कुण्डं बहिर्मुत्पादितं तथा ॥ ३० ॥
 संस्कृताज्यस्य विष्णुङ्गमिः संस्पृशेद्विधनादिकम् ।
 सन्तर्पणं तथाभ्रं च तस्मिन्मन्त्रासनादिकम् ॥ ३१ ॥
 यन्त्रविष्टरसंस्थानमन्तराह्वयनं तथा ।
 हृदयावयतारं च महायन्त्रस्य विष्टरे ॥ ३२ ॥
 समिद्धिश्चाथ नित्याग्निः कास्म्यैश्च दहनं तथा ।
 विष्टरदहनं चाथ प्रायश्चित्तावृत्तिं त्यजि ॥ ३३ ॥

पूर्णाहुतिं प्रधानं च यन्त्रस्थस्य विसर्जनम् ।
 हृदयस्थे प्रविद्याय मण्डपं यजनास्पदम् ॥ ३४ ॥
 समर्पणं च होमस्य पितृणां तर्पणं स्वपि ।
 बलिदानं च भूतानामिष्टशिष्टोदनस्य च ॥ ३५ ॥
 प्रदानं यज्ञशीलानां कारिणां भायितात्मनाम् ।
 अनुयायि च विधिवद्वेद्यप्राशनादिकम् ॥ ३६ ॥
 पूर्ववत् सकलं कुर्याद्भोगमोक्षप्रसिद्धये ।
 अनेन यन्त्रराजेन शान्तिकादिषु कर्मसु ॥ ३७ ॥
 ध्यानेन पूजितेनैव हुतेन जपितेन च ।
 समीहितानि पूर्यन्ते भक्तानां भायितात्मनाम् ॥ ३८ ॥
 एकरूपमिदं ध्यानं वर्णितं शान्तिकादिषु ।
 होमे स्वाहान्तिमो मन्त्रः स्वभावादधिकः सदा ॥
 शान्तिके पौष्टिके वौषट्पूर्णायामपि तादृशः ।
 आप्यायने वषट्प्रोक्तो हुमन्तो वदयकर्मणि ॥ ४० ॥
 ऋडन्तं क्षयविद्वेषप्रोत्सादनविधौ सदा ।
 हुमन्तं चारिविद्वेषे मोहने हुंफडन्तिमम् ॥ ४१ ॥
 सत्त्वमेव वषडन्तं स्याद्यमोन्तो मोक्षकर्मणि ।
 अथो ह्निताय लोकानां राशामपि विदोपतः ॥ ४२ ॥

पृच्छते नारदायैतद्विदुष्येन विस्तरान् ।
 यथोपदिष्टं विधियत्तथा तत्र निरीक्ष्य च ॥ ४३ ॥
 प्रयोजकं तु बहुधा शान्तिकामी यथेच्छया ।
 कुयविकमुलं यन्त्रं स्थाप्य संपूजयित्वा च ॥ ४४ ॥
 नैमित्तिकानि काम्यानि नित्यानि यजनानि वै ।
 विशेषेणैव कार्याणि विना स्यात् महोत्सवम् ॥ ४५ ॥
 न कर्मिभ्यानि तथा नित्यनैमित्तिकादिषु ।
 स्थितं यन्त्रं समाराध्यं स्थापितं मन्त्रचित्तमैः ॥ ४६ ॥
 दिव्याचायतनाद्भवे स्थापिते सति कुत्रचित् ।
 चलस्थिरविभागेन हविरन्तं समर्चयेत् ॥ ४७ ॥
 द्वादश्यादिषु कालेषु पुण्येषु विधिवेष्वपि ।
 इति सम्यक् समुद्दिष्टं महायन्त्रार्चनं परम् ॥ ४८ ॥
 भदीक्षितानां विधिवद्विध्याणां दुरात्मनाम् ।
 गोपनीयं प्रयत्नेन त्वभक्तानां जनार्दन ॥ ४९ ॥
 भावमक्तिसमेतानां वाच्यवाचकयोरुभौ ।
 शास्त्रे ज्ञानक्रियोपेतं सान्त्विकं चेदसंमिते ॥ ५० ॥
 आस्तिष्यं जायते योगं तेषामेवम् प्रकाशय ।

इति श्रीपाञ्चरात्रे पारमेश्वरसंहितायां क्रियाकाण्डे मुद्रांशमहायन्त्रार्चने अत्रिकार्यविनिर्णाम पट्टिशोऽध्यायः ॥

॥ शुद्धयादिपत्रम् ॥

१. अध्याये

- ३३ (३) संयुक्ते
३९ अपरं
५२ एवं
८९ सात्वतादीनि
१०६ मानं

२. अध्याये

- ४२ अभ्युद्भूतैः
५४ त्रितये
१०४ परमात्मानमेव च
१२२ तोयामात्रे
१२३ प्रोद्भूतेन

३. अध्याये

- २१ तत्
२९ जाक्षतैः
४९ गोमयः
५४ स्वासने न्यस्य
६१ तद्व्याप्तिं
१०७ कृकराबुधौ
१६३ बाध्याधारे
१६७ बाधयं विभवं
१७७ गन्धाद्येन
१८२ अभ्यसेत्
१९५ ज्वाला
२०७ जनित्वैवं
२०९ स्थानन्दस्य
२११ (आ) कारं
२१५ समन्तं

४. अध्याये

९-धर्मास्तु

५. अध्याये

- ४७ एतस्मात्
५० श्रमस्तुत्या

- ८० भ्रमं
९२ यत्स्वरूपं
१२१ संस्मरेत्
१२४ (सम्प्लुतं)
१२८ हायं
१३५ भज मेऽच्युत
१५५ मार्गेण

६. अध्याये

- १७ दैलाभां
४१ निक्षिपेत्
५१ पुष्पं
५४ अभ्यर्च्य
९३ विप्रहाम्
१०६ अवसानाभ्यां
११३ सर्वैर्बहि
१४४ समाधायं
१६० मण्डलं
१६३ तत्त्वानि
" त्रिन्यस्य
" पीठे
१७४ लक्ष्म्यादीनां
२१३ उद्यद्वादिभ्य
२२२ रक्षनाद्वा
२२५ प्रावृद्जलद्
२३८ अनेकमूर्तिं
२४० स्थितमायतने
२८५ विदिग्दलेषु
२८७ पृष्ठमन्त्रं
२९२ अज्ञान्यथा
३१३ प्रक्षाल्य
३२१ ऐक्ष्यं
३४५ व्यजनेनैव
३४९ दयात्
३५३ रक्षप्रभोज्युल्लं

- ३७७ नियेययेत्
४८० प्रक्षाल्य
यास्यगोनाम

७. अध्याये

- १२ दैशिकीये
२८ (वायं)
३७ शिखा
८१ अपरस्मिन्
८६ द्वितये
१०६ श्रीकुक्षि
११७ देवग्रन्थे
१२६ वायव्ये
१३४ निष्ठां
१९१ लाक्षालकक
१९३ अभिधृत
२०३ प्रदीपे
२०४ कृशानुनय
२०५ हानिर्भवेत्
२१२ धृतेनापूर्य
२१६ पूर्णशीतांशु
२२१ विवर्धनी
२२२ कर्मणि
२२४ तदर्थतः
२३४ तर्पणात्
२३६ पूर्णां
२७४ भक्त्या
२९१ ह्लादो
३५४ पुरस्तराः
३७२ क्षणे
३९० यात्रं
४२५ तदा कृतिधरस्य
४३४ योगार्थिनां च
४७० कथ्यते
४७१ मुलीनेव
४७२५ निविधा

- ४९५ जयं
" शय्यासनं
५०० कर्मकृतं च
५०१ सर्वं
" फलसम्पत्तिं
५१५ समभ्यर्च्य
५२० कुंडास्तरायस्य
पितृसंविभाग—
नित्योत्सवादि—
सप्तमोऽध्यायः ॥

८. अध्याये

- २ गरुडस्य
६ मण्डप
१६ वा गमनोन्मुखी
३१ गणितकं
३८ सत्याख्या
४९ ध्वज्येन
५८ उत्कंडादयः
" पूजनीया
६४ वदस्य, मुनेऽधुना
८३ (मेघेषु)
९५ भूधरश्चोम भूपितं
९६ स्वरयजितं
१०४ मण्डप
११२ मृगयायुत्सवे
१२८ चतुर्भुजस्य
१३६ निर्मुक्त
१३९ पुनर्यस्य
१५३ विनायकादयः
" विप्रशाः
१५५ सर्वं
१६० निष्पन्न
१६१ अनिलवैगिनम्
१६३ राजेश्वराः
१६४ तदाद्योक्तं

178 मण्टपात्
191 उपयोक्त्यानि
196 लाङ्घितान्
197 मण्टये
९. अध्याये
17 स्वान्दिकस्य
56 पूजनारम्भः
59 माध्यन्दिना
64 प्रत्ययः
141 तात्कालिकं
अर्थनादि

१०. अध्याये
15 तन्मात्रं
45 पतयध्वं
132 तं दृष्ट्वा
" कमलासनः
210 महात्मनः
212 परिश्रुतम्
215 निष्ठस्तु
218 सहस्रार
220 नृप
229 द्वादशाक्षरं
245 प्रदं
258 भगवा
261 भाषिताऽमा
" नृपोत्तमः
262 पृथ्वा
274 कृतकृत्यः
277 पीठं
318 गन्धर्वः
321 अनुवेधादि
339 पतन्तु
341 उन्मुषितस्य
352 अनुवेधक्रिया
354 पुरस्तरं
११. अध्याये
3 अस्तिमं

20 भुजाभ्यां
25 मकुटाद्यैः
26 गणिप्रकं
33 नानाभरण
82 पूर्वोक्तं
98 संस्थितं
128 स्वरदिम
165 अन्तफ
169 सुधानन्दं
175 तज्यन्तः
180 स्थानकः
220 एतच्चतुष्पाणि
230 तदन्यद्धार
235 मन्त्रमुद्रा
242 अधोभूतः
325 प्रक्षालितं
326 ऊर्ध्वाम्बुज
359 स्वयंभ्यक - नाम

१२. अध्याये
35 भक्तानां
50 पशुदस्त
58 विस्तारं
65 दृष्टकाः
78 भयतारांश्च
93 पीठं
104 हरीवरेण
112 तेषां तु
117 कार्यस्तु
135 पूर्वोक्तं
145 शकीनां
175 स्तनादूर्ध्वं
182 मलयक्षेत्रं
202 वेदगं
276 समन्वितं
311 योज्यः
312 युक्ताः
350 स्तोत्रैः

371 स्वत्यासिः सा
374 परमेश्वर
378 आपस्फाले
381 सुक्षेत्रवापिते

१३. अध्याये
71 आचार्यः
74 (पदे)
175 क्षामयेत्
178 स्थितं
195 उत्सवः
199 पदं
212 अनन्तः
चतुर्दे

१४. अध्याये
5 स्थलमध्ये
9 द्यौकं
12 आपद्यति
22 प्राङ्मुखो वा
40 महत्त्वस्य
69 अधोङ्गुलो
73 पिथानैः
96 अन्यस्मिन्
116 सूत्राणां
121 समुद्भूतं
130 बला
192 श्रौप
215 पञ्चकं
217 श्रौपमानिकं
231 चतुर्विंशति
252 मधुघातेति
255 अग्निमालि
332 गारुडं
336 गदितानि
357 भूयश्चत्वारिंशन्
365 चतुरन्तः
371 द्रुत्या

372 द्वारां
395 मुद्गानि तोयानि
397 तद्दिहः
408 पञ्चमे
421 मध्ये
429 हरिद्राशालि
449 मध्यकुम्भे तु
450 क्रमात्
452 श्रीवत्सं
453 पूर्णां कृत्वा
458 विष्णवासेनि
476 ज्ञापयति
480 शपथ्वा
483 द्युक्काविष्ण
486 तैलस्तु
492 शगभ्यां
513 यदि वै
516 संज्ञाप्य
525 समर्थ
527 ततश्चोत्स

वैल्यतदर्थं
दिः पतितम् ।
१५. अध्याये
32 संस्थिता
42 चतुर्भूतानां
92 मण्टपात्
111 तालोद्वते
118 (वा)
175 मध्यवेधां
" ध्वजाद्यकं
179 अथार्थ
" समावृतः
187 विचक्रेति
197 युद्धध्वं
205 विध्वं
220 वर्णांतरयुते
224 सिद्धार्थकधिकं

271 आनार्थतः
 279 तिन्निणी
 280 अलङ्कृत्य
 289 ज्ञाने
 300 सपरिच्छदं
 358 पूर्वोदितैः
 368 जितंतामन्त्रेण
 385 समापयेत्
 403 चतुर्भुजस्य
 405 मन्त्रास्तु
 419 वलीयसा
 429 तिलार्ज्यः
 451 प्रथमः
 455 तपदात्
 462 पदार्थस्य
 473 व्याप्तं
 475 निष्कलं चय
 476 उभयात्मकं
 476 दिवसोदये
 525 शिखरोर्ध्वे
 561 देवं
 571 चारिणीः
 594 (वाहन) मन्त्रेण
 628 ब्राह्म
 629 भजेत्
 646 स्पृश्यन्ते
 661 सतमाकं प्रभागे
 666 पङ्क्त्या
 718 यलोत्साह
 747 तादृ
 836 न्यासत्रयं
 838 संस्थाप्य
 841 भूतिपाया य
 843 एकाग्रं
 863 सहचकार्यनीयैः
 868 संपूजयेत्
 905 उपेतात्
 989 प्रते विष्णो

981 कृत चक्रंति
 982 आद्यवर्णिकान्
 1002 आनार्थसिद्धि
 1007 ज्ञानभोगान्ते
 1024 अङ्गुलकोत्से
 धान्
 1076 वाद्ये
 १६. अध्याये
 23 पञ्च
 38 समायुक्तो
 42 उत्तरफलानु
 45 फाल्गुनादिषु
 48 ध्वजस्यारोहणे
 150 शते
 163 शक्तिद्रावशकं
 171 चतुर्थेऽन्तेः
 पोडशो
 188 पञ्चमानः उद्भूत्य
 237 भुक्तुमीभक्त
 242 द्वैतार्थद्वन्द्वेन
 249 गुलिकः
 265 ऊर्ध्वमूल
 267 अङ्गुलिद्विधा
 270 स्तनधूलोचनेन तु
 271 भुक्तुम
 282 शतैरग्रभिः
 317 भवेत्
 319 अङ्गुलं
 323 तत्पारः
 366 सफलमूलकैः
 405 फेणका
 428 ध्वजमेव
 454 ओमच्युत !
 474 तद्वक्षिणे
 475 ज्ञाने
 521 पञ्चजपार्था
 531 मयद्विणाः

१७. अध्याये
 7 कञ्चुकाद्यैः
 9 मूलभूतिगतं
 18 चतुर्भिः
 ॥ सप्तभिः
 47 काललव्यात्
 57 मौक्तिकैः
 75 चिन्त्यासे
 103 विधानधित्
 138 पत्तने
 153 भयनः
 159 अभिरेय च
 172 पञ्चाक्षरा
 174 पुण्डरीकायण
 194 सर्वेनयानुगा
 229 सहस्राणां
 233 पञ्चशतानां
 236 अनुक्तानां
 248 नृत्तः
 263 देवेशं
 312 कुम्भाचनं
 318 सर्वाङ्गं
 328 दशयित्वा
 337 द्विकरायतां
 342 सूक्तेन
 370 पात्रं
 374 कण्ठे भद्रं
 393 याज्ञापसानात्
 407 तीर्थमासाद्य
 408 सर्वतीर्थानि
 411 निमज्जत्
 428 स्थित्या
 449 चिन्तिवैद्य
 493 सहस्रकं
 520 नोपद्वारैः
 527 तद्वर्था
 573 सिरामिस्तु

१८. अध्याये
 १ कमान्
 24 दक्षिणदि
 31 तथापि
 34 इच्छानुसृतः
 38 कर्मण्यानि
 51 फले
 52 लयणं
 ॥ पूर्वधत्
 58 चतुर्दश
 148 ब्राह्म
 168 सर्वं
 186 कृमि
 अष्टा
 260 तादृजाः
 273 चिन्त्यसेन
 278 प्रदक्षिणे
 308 तस्मात्
 321 भातीय
 358 पाश्चात्यादि
 385 उपपात्रगम्
 388 रसवीर्यादि
 397 एकमेश
 407 सकाशं
 417 सति
 १९. अध्याये
 42 कुवस्य
 55 उत्सवार्थविम्बे
 66 वृत्तं भगवते
 67 भन्येपामपि
 69 प्रदानं
 83 मूलशतं
 94 वहा
 96 कौतुकयन्त्रं
 109 पुण्याहवाचनं
 149 यक्षध्वजपटं
 151 गवादीनां
 159 तत्तत्पूजाविलाप

160 वाहनगाधया
 " समवेपु
 169 वलि द्रव्यः
 170 व्यत्यासे
 267 दोषदः
 301 प्रसादनीयः
 334 प्राक्
 335 आचार्यः
 336 द्विज !
 449 सति
 553 देवो नैकेन
 554 ह्यदशाभ्या
 555 क्रमेण्यभि
 सन्धिपरः

२०. अध्याये
 126 सैद्धायतने
 २१. अध्याये
 एकविंशाध्यायः
 २२. अध्याये
 31 आलयाश्रयवर्तिनः
 77 पञ्चगव्य
 २३. अध्याये
 29 मूलविस्तृतः
 106 दृष्टमानसं
 109 प्रथिगणेषु
 149 हरितानि

महायन्त्रस्वरूपकथनं
 २४. अध्याये
 3 त्वया प्राद !
 12 जगच्चक्रं
 19 शक्तेः
 51 क्रद्धाघर्णोपरि
 62 अग्नीति तदन्ते
 95 वर्णान्ते
 116 अभिनिधिष्ठानां
 117 पुष्टि
 २५. अध्याये
 1 मन्त्ररूप
 13 स्वकां

॥ यशे
 15 इन्मन्त्रे
 83 मन्त्रसङ्घस्य
 २६. अध्याये
 20 क्रमेण
 49 छन्दपूर्व
 47 (अञ्ज)
 50 सर्वशक्ति
 51 अक्षिततलः
 76 उद्भूतां
 26 कणिकाभूमेः

